

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIELA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEȚU-HASDEU

Membreu al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe și al Societății Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresc.

Măntinem dar aceste frumoșe expresiuni
intrebuițate de străbuni, și nu ne temem de
cuvinte cari au căpătat de vécuri inpămin-
tenirea...

CAROL I.

... mari și nêtede secotéle etimologhicești,
adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Ohron. I, 84).

TOMUL III.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59 — Strada Berzei — 59

1893.

38.873

15570

STRAT ȘI SUBSTRAT

GENEALOGIA POPÓRELOR BALCANICE.

Dela secolul VII pînă astăzi.	G R E C I I	SERBIÎ	BULGARIÎ	ROMÂNII	ALBANESII
Dela secolul III pînă la secolul VII.		LATINIÎ			
Dela 1500 înainte de Crist pînă la secolul III.		TRACIÎ			
Circa 2000 ani înainte de Crist.		PELASGIÎ			

Cine sînt Grecii de astăzi?

De unde vin Albanesii?

Bulgarii și Serbiî sînt ei ore în adevăr înrudiți mai de aproape cu Rușii decît cu cei-lalți Slavi?

Românii din Carpați venit'au ei de peste Dunăre în vécul de mijloc, după cum ne asigură unii? și dacă n'au venit de acolo, atunci cari anume să fie legăturile lor de ném cu Macedo-românii și cu Istriano-românii?

În fine, Grecii, Albanesii, Serbiî, Bulgarii și Românii, grămădiți toți pe aceiași Peninsulă Balcanică, sînt ei ore în realitate nesce

VI

deosebite naționalități străine una alteia, după cum s'ar păre a fi la prima vedere?

Acestea sînt problemele cele mari de limpedit în studiul de față, probleme pe cari de de-mult le-ar fi deslegat știința, dacă într'una, pe fel de fel de căi pîedîșe, nu s'ar fi silit să le tot încurce politica.

Negreșit, politica unui Stat pôte și chiar trebui să se folosescă de istoriă la aședarea instituțiunilor interne și a raporturilor externe ale națiunii, tot așa precum profită de astronomiă pentru marină sau de geometriă pentru cadastru; dar o politică uneltind falsificarea verității istorice este ca și când ar cere să dispară din spațiu planeta Marte sau să se schimbe proprietățile treunghiului.

Eū-unul, dacă aș sci că Români sînt Țigani sau că Ungurii aū descoperit America, m'ar păre reū, fôrte reū, din punctul de vedere al simpatiilor și antipatiilor mele personale; totuși nu m'aș sfi o singură clipă de a spune adevărul în fața tuturor.

După acéstă profesiune de credință, care nu e de prisos, intru d'a-dreptul în materiă.

Orî-unde istoria ne arată vre-o ginte temeinic aședată, pretutindenea sub acéstă ginte ea ne lasă a vedé, sau măcar a zări pe furiș, nesce rămășițe mai mult sau puțin stăruitoare dintr'o altă ginte mai veche, cucerită sau cotropită. Orî-ce ginte se compune, ca terenurile în geologiă, dintr'un strat actual și din substraturî succésive anteriore.

Pe Peninsula Balcanică, intru cât ne putem urca ce-va mai sigur pe scara timpului cu ajutorul scriitorilor și al mōnumentelor, cincî-șese-șapte vécuri înainte de Crist, ne întimpină douē straturî etnice învecinate: ginte grécă și ginte tracică, ambele supra-puse unui substrat comun pelasgic.

Cine anume să fi fost Pelasgi, acei autoctoni între Marea-négră și Marea-adriatică, mai presărați ore-când în Italia, pôte și'n Spania, și din cari în epoca lui Herodot abia mai rămănea licărind o urmă? Acéstă întrebare este, fără indoélă, mai întunecósă decăt aceea despre originea Bascilor de astăzi; dar cum-că Pelasgi aū existat într'o vreme, e tot așa de pozitiv ca și existența în timpul nostru propriū a enigmaticului element basic.

Este probabil că Pelasgii n'au fost nici Indo-europei, nici Semiți, ci mai curând Hamiți. Aședămintele lor în Asia-mică și apoi în Europa sudică sînt în dreptul continentului african, unde Egiptul strălucia ca centru al hamitismului. Zidurile ciclopice ale Pelasgilor par a fi surori piramidelor egiptene, cu cari le și asemena în vechime Pausanias, pe cînd Semiților, și chiar Indo-europeilor, nu le plăcea nici odată construcțiunile gigantice. Dacă Pelasgii au fost Hamiți, după cum credem noi, atunci o personificațiune mitică a lor pe Peninsula Balcanică ar fi Egipténul Danaos fratele lui Aegyptos, cu vr'o 1500 de ani înainte de Crist, să șicem cu 2000 de ani, — acel Danaos al căruia ném clădi minunata cetate ciclopică dela Tiryns.

Ori-cum, fie Hamiți, fie Semiți, fie Indo-europei, Pelasgii n'au fost Greci și n'au fost Traci; însă Tracii și Grecii, descălecând în Europa, găsiseră pretutindenii o grósă pătură pelasgică și pretutindenii s'au amestecat cu ea, astfel că ei scieau că nu sînt Pelasgi, dar scieau tot-o-dată că se trag din Pelasgi, de unde aserțiunile cele contradicătore în aparință la scriitorii anticii, cari deosebesc fórte lămurit pe Pelasgi, pe Greci și pe Traci unii de alții, și totuși adesea îi impleticesc la o-laltă.

Cu acest prim raport de strat și substrat se începe istoria Peninsulei Balcanice, și se desfășoră apoi de atunci, la intervale de departate, prin alte două raporturi analóge:

1. peste cea mai mare parte din stratul tracic, devenit la rîndul seii substrat, se aședă Latinii, dând nascere naționalității traco-latine a Románilor;

2. peste cea mai mare parte din stratul român, devenit la rîndul seii substrat, se aședă Slavii, dând nascere naționalității româno-slavice a Serbilor și naționalității româno-slavice a Bulgarilor.

Din prima amalgamare — latinisarea Tracilor — se sustrage numai némul albanes, unicul supraviețuitor nemijlocit al stratului ante-latin și acela mulțumită căruia noi putem sci astăzi cam ce fel de ginte a fost acea tracică, ceea ce n'am sci aprópe de loc după puținele date lingvistice și etice împrăștiate pe ici-colea în literatura clasică.

Din amalgamarea a doua — slavisarea Latinilor — s'au sustras numai Románii din Dacia. Repetăm încă odată: *numai Románii din Dacia*, căci așa numiții Macedo-románi și Istriano-románi,

VIII

Armânii din Pind și *Rumerii* din Dalmația, după cum ne vom încredința mai la vale, nu se pogoră din Latiniile de acolo din epoca cea ante-slavică, ci se trag din numeroase cete de Daco-romani din Carpați, trecute peste Dunăre abia în secolul X.

Pe Grecii, din cauza înaltei lor culture literare, de 'nainte a căriia se închinau cu entusiasm Scipionii și Cesarii, Romanii n'au putut și chiar n'au vrut să-i latinizeze. Din ce în ce mai scăpătați sub raportul moral și intelectual, Grecii totuși și-au păstrat astfel străvechea lor naționalitate, o păstrează și o vor păstra și de acum înainte. Amestecul medieval cu Slavii, cu Albanesii, cu Români, cu cine mai scie cine, — un amestec care făcea pe al-de Fallmerayer să tăgăduască elenismul palicarilor de astăzi — acel amestec grecisă pe cei ce se însoțiau cu dinșii, dar pe dinșii nu i-a românizat, nici albanizat, nici slavizat. Ca naționalitate, Kir-lane se trage d'a-dreptul din Leoniții și din Aristotelii, din Temistocli și din Platonii, din acea pleiadă de capete sublime și de inimii uriașe, a căroră resărire pe un peticuț de spațiu într'un peticuț de timp este un fenomen fără păreche în istoria omenirii. Grecii actualii sînt o continuitate directă a vechilor Elinii, tot așa precum Coptii actualii, fără graiul căroră nu s'ar fi putut descifra hieroglifile, sînt o continuitate directă a vechilor Egipteni.

Numai și numai legionarii romani ar fi fost în stare să de-naționalizeze pe Grecii, și ei n'au făcut'o. În Grecia cea cucerită — observă Mommsen (Röm. Gesch. V, 249) — se învăța mai puțin latinesce decum se învăța grecesce în Roma cea cuceritoare. Mai mult decât atîta; Romanii îngăduiau de bună voe Grecilor să grecesce întreaga parte meridională a Peninsulei Balcanice, în care de altmintrelea procesul de grecisare se începuse deja sub Filip și sub Alexandru cel Mare. La umbra aquilei capitoline, această propagandă grecescă se întindea pînă la Balcanii. În Tracia propriu zisă, devenită provincie romană cu un secol înainte de cucerirea Daciei, inscripțiunile pînă la Traian, sub Traian și după Traian sînt aproape toate grecesce; ba chiar și legionarii cei mai curați Romani, bună-ora un *Aurelius Mucianus*, cum s'ar dice la noi un „Aurel Mucenu“, își făceau fală de a nu scrie lătincesce, ci: *Αὐρελῖος Μουκιανὸς πραιτωριανὸς κωδέρτης τρίτης πραιτωρίου* etc. (Dumont, Inscr. de la Thrace p. 11; cfr. Heuzey et Daumet, Mission de Macédoine, Paris 1864; O. Антоновичъ, Поѣздка въ Румелию, Petersb.

1880.) Este archeologicesce absurd de a crede că Româniî de astăzi din Macedonia, din Epir, din Tesalia, s'aû format acolo în acea epocă, și vom vedé mai jos că acesta este absurd nu numai archeologicesce. La nord însă, între Balcani și între Dunăre, apoi pe întregul teritoriû iliric ocupat astăzi de elementul serbo-croat, cu atâta și mai virtos în Dalmația cea pe atunci privită ca o parte a Italiei, cultura latină și numai latină se lăția fără nici o pedecă de-asupra substratului tracic, pe care'l metamorfosă și prin care se metamorfosă ea-însăși într'o naționalitate românescă trans-danubiană, paralelă cu naționalitatea românescă cea cis-danubiană din Carpați, născendă ce-va mai târziu din aceleași două ingrediente — din Latini și din ramura tracică a Dacilor. În Epir, grație unor fericite împregiurări topice excepționale, Tracii scăpaû și de Greci și de Romani, însă numai acolo.

Românii și Grecii împărțiau dară atunci, între secolii III — VII, în două jumătăți aprópe d'o potrivă întinderea Peninsulei Balcanice: unii la nord de Balcani, cei-alții la sud. Grecii mai aveau pe de-asupra insulele și fășii grecisate din Asia și din Africa, ba încă și orașele din Dobrogea și de lângă Dunăre, iar Româniî, pe lângă Oltenia, Banatul și o parte din Ardél, își tindeau ramure peste Pannonia, unde mai în urmă îi găsi năvala maghiară. Cât se atinge de Muntenia propriu ȕisă și de Moldova, să nu căutam acolo pe Romani în acea epocă, în care vijăia pe țermul nordic al Mării-Negre rostogolirea hórdelor resăritene spre gurile Dunării. Dela Nistru și pînă la Olt era o adevărată vale a plângerii, de unde nu scăpai decât numai dóră infundându-te în creerii Carpaților.

E comic, și totuși este fórte adevărat, că cel mai vechiu monument al limbei române, un monument istoricesce mai prețios pentru noi decât însăși Columna lui Traian, se datoréază unui catâr, „τῷ ἡμίονο“ despre care vorbesc pe larg doi scriitori bizanțini din secolul VI: Theophanes în *Ἱστοριῶν βιβλοι δεκα*, și Theophylactus Simocatta în *Ἱστορία οἰκουμένης*. Incepënd dela Thunmann și pînă la Cipariu, începënd dela Cipariu și pînă la mine, toți pe rînd sîntem nevoiți a încăleca pe acel năsdrașan catâr, fără care n'am fi în stare astăzi a dovedi printr'un text ne'ndoiôs vechea latinisare a Tracilor între Balcani și între Dunăre. Eră pe la

anul 580, sint acum trei-spre-deci vécuri. Chaganul Avarilor pustiiă Imperiul Oriental. Doi hatmani romani, Comențiol și Martin, ascunși în codrii Balcanilor, aũ nãvãlit de acolo pe neașteptate asupra barbarilor. Isbãnda era sigurã, sã nu se fi intãmplat catarul de mai sus, care purta o povarã. Povara alunecãndu-se și cãdẽnd de pe catãr, fãrã s'o bage de samã stãpanul dobitocului, un alt ostaș strigã cãt îi ținea gura sã se întorcã ca s'o rãdice: *τόρνα τόρνα γράτρε* = *tórnã, tórnã, fratre!* Așa dice Teofane, și tot așa povestesc Teofilact, la care însã este forma *retórnã: ὀστόρνα*, și se mai adaugã cã aceste cuvinte erau în limba țerei, adecã în graul locuitorilor din regiunea Balcanilor: „*ἐπιχωρίῳ τε γλώττει*“. Intrãga óste a lui Comențiol și a lui Martin fiind compusã din Romãni, țipetul „*tórnã, fratre!*“ produse între dinșii o mișcare de spaimã, cãci el însemna retragere: *inturnare* sau *re'inturnare*. Romãni darã aũ fugit, însã „*tórnã, tórnã, fratre*“ ne-a ramas, încãt istoricul trebui sã bine-cuvinteze acea fugã, datoritã unui catãr.

Acãsta se petrecea, încã o datã, în a doua jumãtate a secolului al VI-lea.

Precum la nord în Dacia peste substratul tracic se așternuse stratul latin, tot așa darã aũ despãrut Tracii sub Latini la sud în antica Mesia, iar cu atãt mai virtos nu puteau sã nu disparã în regiunea Iliriei, unde elementul tracic fusese cel de'ntãiu cucerit și latinizat.

În locul numeróselor dialecte tracice de altã datã, trebuiau sã se formeze trei mari dialecte traco-latine: dialectul daco-latin în Carpați, dialectul meso-latin în Balcani și dialectul iliro-latin spre Adriaticã; trei dialecte cari, dela apus spre rãsãrit, alcãtuiau o prelungire organicã a grupului dialectelor italiene.

Afarã din Epir, Traci nu mai erau nicãiri, adecã nicãiri nu se mai vedeau pe de asupra.

Acum, în secolii VI și VII, se aratã un noũ strat: stratul slav. Într'un mod sporadic și fãrã a remãné pe loc, ci numai nãvãlind, prãdãnd, invãrtindu-se și apoi întorcẽndu-se, Slavii fãcuserã cunoscințã cu Peninsula Balcanicã deja cu mult mai de 'nainte, mai ales amestecați pîntre Goți, pîntre Huni, pîntre Avari. În deșert însã slaviștii de altã datã cu generalul Čertkow în frunte și d. Drinow mai încóce (*Заселение Балканскаго полуострова Славянами*,

Moscva 1873), și-au bătut șiși bat capul de a găsi locuințe compacte statornice de Slavi în Dacia pînă la secolul VI, iar peste Dunăre pînă cu un secol mai târziu.

Pentru a ajunge la scopul lor, Čertkowii și Drinowii sint siliți a alerga la următoarele mijloce :

1°. dînșii țieu invasiunile momentane de Slavi, și chiar aparițiunile individuale de cîte un Slav, drept aședăminte etnice permanente, ca și cînd — de pildă — ar susține cine-va că România a fost colonisată de Germani fiind-că armate austriace au trecut pe la noi nu o dată, sau fiind-că un Winterhalter a fost sub-ministru la Finance, iar un Van Saanen la Externe ;

2°. dînșii restălmăcesc prin lexiconul slavie vechea nomenclatură topică și personală a Peninsulei Balcanice, adecă nesce cuvinte al cărora sens nu se scie și, prin urmare, e lesne ori-și-cuî, cînd apucă o vorbă *en bloc* fără s'o descompună în tulpină și 'n sufix și fără a se întemeia pe vr'o lege fonetică, să-i dea tot felul de sensuri cu ajutorul unor asemenări curat materiale, de exemplu un *Hasdeu* prin cele trei sonuri *h-s-d* pôte să devină latinul *Hosidius* sau evreul *Khisdai* sau olandesul *Heusde* ;

3°. în fine, dînșii resping mărturia contrariă a texturilor celor mai necontestabile, bună-ora a împăratului Constantin Porfirogenet, și se întemează pe vre-o interpolațiune posterioară dintr'un text indiferent, bună-ora pe pasagiul despre cele „șapte némuri slavice“ în Tracia la Arménul Moise de Choren, scriitor din secolul V, dar a căruia cronică a fost refăcută în secolul X, cînd s'a și intercalat în ea pasagiul în cestiune, luat din Anastasius Bibliothecarius, scriitor din secolul IX.

Nici o dovadă serioasă despre aședarea Slavilor pe Peninsula Balcanică înainte de secolul VII, nu există.

Cele „șapte némuri slavice“ ne întimpină pentru prima ora la Bizantinul Teofane sub anul 678, o sută de ani după „tornă, tornă, fratre“.

Pe cînd Români din Balcani strigaü : t ó r n ă , t ó r n ă , fratre, -- tot atunci trăia Gotul Iornande, ajuns episcop al Ravennei în Italia, și trăia Grecul Procopiü, devenit prefect al Bizanțului, cele mai sigure doë izvoë despre începuturile Slavilor pe Peninsula Balcanică, cele mai sigure nu numai prin aceea că

erau contimpurani, dar mai ales prin călătoriile lor și prin înalta pozițiune politică a amindurora. Pe timpul lui Procopiū și al lui Iornande, adecă in secolul VI, la mēdă-qi de Dunăre nu se afla încă nicăiri nici un aședămint slavie, ci numai la nord, și anume in sus dela gurile Dunării. Iornande, mai ales, descrie pe cât se pôte de limpede marginile topografice ale celor doē mari ramure slavice orientale de atunci: Anții și Slavini. Slavini — ȕice el — se intind dela Dunăre pînă la Nistru și apoi spre nord pînă la Vistula, iar Anții dela Nistru spre resărit pînă la Nipru.

Noi am tradus din textul lui Iornande numai partea care se cuprinde in tôte edițiunile și in tôte manuscritele. Am lăsat fără traducere pasagiul, pe care slaviști, cu Schaffarik in cap, il tăgăduesc sub cuvint că n'are nici un înțeles: „sinnlos“ (Abkunft d. Slawen, 115). Acel pasagiū însă se găsește atât într'un manuscript fôrte important, precum și 'n primele edițiuni, și dacā el nu avea nici un înțeles pentru Schaffarik, l'a căpētat totuși pentru Zeuss, iar dela Zeuss încóce se mai întăresce printr'o descoperire archeologică. Pasagiul in cestiune sună într'un manuscript: „a civitate novi et Slavino rumunnense et lacu qui appellatur Musianus“; in primele edițiuni, începēnd dela a lui Bonaventura Vulcanius: „a civitate nova et Slavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus“. „Lacus Musianus“ se scie că este lacul Ramsin din Dobrogea. Aci se impacă toți comentatorii. Ceea ce nu plăcea lui Schaffarik este anume: „Slavinum Rumunnense“. Zeuss, un cap genial ca linguist și ca istoric tot-o-dată, acela care — după expresiunea lui Rösler (Üb. d. Zeitpunkt d. slaw. Ansiedlung, in Sitzungsab. d. Wien. Akad., phil.-hist. Cl. t. LXXIII p. 96) — ne minunēză cu atât mai mult cu cât mai bine il cunóscem: „ein Forscher den wir desto mehr „bewundern, je mehr wir ihn studiren“; Zeuss, reproducēnd pasagiul de mai sus (Die Deutschen u. die Nachbarstämme p. 593—4), constatā că „Civitas Nova“ se numia la Bizantinī orașul Nicopole, iar „Slavinum Rumunnense“ — ȕice el — ar putē să fie actualul sat Slăveni din districtul Romanați, astfel că textul întreg din Iornande însemnēză că locuințele Slaviniilor se intindeau in jos pînă la gurile Dunării și pînă la Olt: „die nördlichen Grenzen der Sklawenen lägen so am Dniester und an der Weichsel, die südlichen an der Donaumündung und der Aluta.“

Și când șicea acestea pe ghicite prin puterea geniului său, Zeuss nu sciea că satul Slăvenii de lângă Olt a fost în adevăr un punct foarte însemnat deja în epoca romană. Cu alte cuvinte, Zeuss nu putea să scie ceea ce va vorbi în urmă despre Slăveni d. A. Odobescu bună-ora, când — profitând de săpăturile altora de mai înainte — ne dă în studiul său despre „Antichitățile din Romani” (Scrieri t. 2 p. 414, 447) următoarea notiță: „Mai spre nord „la Slăveni, alături cu calea lui Traian, este o cetate pătrată cu „șanț întreit și cu un turn lângă dinsa, aședate drept pe malul „înălțat al Oltului. În rîpa de sub cetate și sub curtea d-lui Mur- „gășenu s'a deschis la 1837 o boltă subterană, din care s'a scos „mai multe tăblițe de pētră sculptate cu icōnele ȃeului Mitra și „cu inscripțiunile: SOLI. INVICTO. MITHRAE., și un altar pur- „tând cuvintele: ARA. SOLIS....” Și apoi mai jos adaogă: „Iată „acum informațiunile ce ne veniră dela Slăveni (plasa Ocolului): „în acēstă comună Slăvenii se află în centrul său ruinele unei *vechi* „*cetăți*, care, după cercetările făcute prin bătrânii comunei, nu se „scie de când și de cine este zidită, ale cărei șanțuri se vēd a fi „fost numai de pămînt, iară nu de pētră sau de cărămidă. *Bănuți* „*cu inscripțiuni* foarte vechi s'a scos adesea de locuitori pe rui- „nele acestei cetăți. Se mai află încă prin acēstă comună, ruinat, „un *drum așternut cu piētră* mărunță, avēnd direcțiune dela miēdă- „nōpte spre miēdă-ȃi prin comună, care se șice a fi fost făcut de „impēratul Traian. (subscr. P. Ionescu...).“

În România sînt mai multe sate numite „Slăvesci“, dar — afară de acel sat de lângă Olt — nici o localitate nu pōrtă numele de Slăveni, în care se păstrēză atāt de viu „Sclavinum“ al lui Iornande, „Sclavinum Rumunense“, adecă Slăvinul românesc, marginea cea apusēnă a stăpînirii slavice la noi în secolul VI. Sufixațiunea românescă cea mai obișnuită a nomenclaturei de sate fiind în „-esci“ și în „-eni“, *Slăveni* este o formă posterioară analogică în loc de vechiul *Slăvin*, „Sclavinum“, în care ne întimpină sufixul -in, un sufix mult mai rar, dar foarte caracteristic în numiri topice oltene: Severin, Marotin, Poto-pin, Scorcodin, Robotin, Sămbotin etc., și 'n cele personale ca: Tudorin, Florin, Sorin și altele. Fie topic, fie personal, sufixul nostru -in este vechiul latin onomastic -inus, -ina, -inum, mai adesea numai

amplificativ ca în „Severinus“ din „Severus“, „Justinus“ din „Justus“, „Constantinus“ din „Constans“, „Paulinus“ din „Paulus“ etc. Topicul „Slăvin“ cată dară să se fi născut din personalul „Slăvin“, o amplificațiune printr'un sufix curat românesc din numele „Slav“ foarte întrebuițat altă dată la toți Slavi: Slavata, Slavek, Slavko, Slaven etc. (Моршинъ, Именословъ p. 179—80; cfr. Велелия, Граматы p. 348). Români, ca și alte popore, imprumută numi personale de pe la toți vecinii, adesea fără nici o schimbare; pe „Slav“ însă ei l'au românizat în „Slăvin“ printr'o sufixațiune de tot romanică. Mai este de observat că *v* între doë vocale s'a conservat în „Slăvin“ ca și'n „Severin“, căci fonetica numirilor topice și personale diferă în această privință de fonetica vorbelor comune, în cari un asemenea *v* tinde a se vocalisa ca în „cal=ital. cavallo“. Identificarea între Slăvenii de astăzi și între „Sclavinum“ din secolul VI, bănuită de Zeuss printr'o interpretare exclusiv istorică a textului lui Iornande, se confirmă dară pe deplin prin archeologia și prin lingvistică tot-o-dată.

Intregul pasagiū : „Sclavini a Civitate Nova et Sclavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus usque ad Danastrum „et in boream Vistula tenus commorantur; hi paludes sylvasque pro „civitatibus habent“ însemneză astfel: „Hotarele Slavilor se încep „în centru dela Dunăre în fața Nicopolei, apoi la stânga dela Olt „în dreptul Slăvinului românesc, iar la dreapta dela lacul Ramsin „în Dobrogea, mergând de aci spre nord și spre resărit pînă la „Vistula și pînă la Nistru, pe unde nu sînt orașe, ci numai bălți „și păduri.“

Cele trei puncturi sudice, Iornande le înșiră în ordinea importanței lor relative: Nicopole, Slăvin, Ramsin; iar la „Sclavinum“ el adaogă epitetul „rumunnense“, „românesc“, tocmai pentru a se feri de confusiune, de ôră-ce în pasagiul întreg e vorba de poporul Slavinelor, cărora „Sclavinum“ nu le aparține, ci aparține Românilor.

Acest „rumunnensis“ ne aduce a-minte că sufixul -ensis devenise așa dicând specific pentru numirile etnice din Dacia: *Αλβοκήρσιοι, Πιερήρσιοι, Τριχορήρσιοι, Ποιουλατήρσιοι, Σαλδίρσιοι, Καυκοήρσιοι, Κοτήρσιοι, Ριτακίρσιοι*, Amicenses, Picenses etc. la Ptolemeū, la Dione Cassiū, la Ammian Marcellin și la alți. Cătră aceste numiri

etnice din Dacia, „*Namen dakischer Völkerschaften*“ după expresiunea lui Pott (*Personennamen* p. 459), se mai adaogă acum: *Rumunnenses*, — prima mențiune textuală a formei *Roman* sau *Ruman*.

Pe când d. Gr. Tocilescu scormolesce cu sapa în mână și descopere în Dobrogea orașul roman *Tropaeum*, despre existența căruia nu mai e chip a ne îndoi, îmi pare bine de a descoperi și eu, la un alt capăt al lumii românesce, orașul oltenesc „*Slavinum rumunnense*“; totuși, mai puțin norocos decât vechiul meu elev și acuma iubit coleg, această descoperire eu cată s'o împărtășesc cu reposatul Zeuss, ba încă trebui să-i las lui partea cea mai frumoasă. Merg cu altruismul și mai departe: îmi pare reu că împărțela nu s'a făcut mai de 'nainte între Zeuss și între d. A. Odobescu, căruia un Zeuss ar fi trebuit să nu-i scape din vedere când scriea tocmai despre Slăveni.

La Iornande ramura Slavinilor se întindea dela Dunăre în sus pînă la Vistula, pe când la răsărit de dinșii locuia ramura Anților dela Nistru pînă la Nipru. Acastă prețioasă indicațiune „*Vistula*“ ar fi ea singură de ajuns pentru a ne arăta că Slavini erau anume Poloni, iar Anții—Ruși sau mai bine Ruteni. Polonii dară au fost aceia cari în secolul VI ocupaseră întreaga Moldovă cu Muntenia pînă la Olt și cari — cu câte-va decimii de ani mai în urmă — s'au revărsat peste Dunăre pentru a da acolo naștere naționalității bulgare. La acest polonism al Bulgarilor noi vom reveni mai jos. De-o-cam-dată să trecem la Serbi.

Ceea ce Procopiu și Iornande sînt pentru începuturile Bulgarilor, pentru începuturile Serbilor este împăratul Constantin Porfirogenet. Nimeni nu era mai în pozițiune decât dînsul de a cunoște tot ce se petrecea sau ceea ce se petrecuse într'o epocă destul de apropiată în marginile și la hotarele imperiului. Ei bine, el ne spune foarte limpede că întreaga gîntă serbescă, Serbi proprii și Croații cu diferitele lor subdivisiuni, s'a așezat pe teritoriul spre Adriatică în secolul VII, sub împăratul Eracliu, adevărat înaintea de anul 640, și că se pogorise acolo din părțile Bavariei (*Βαυβαρεια*) învecinate cu Franconia (*Φραγγια* = Franca orientalis), deci nici decum din Rusia, și nici din Galiția, după cum unul după altul și unul dela altul tot repetă

XVIII

celor mari, ne intimpină alte doă unități slavice dialectale: unitatea polono-bulgară și unitatea bohemoserbă.

Pe Polono-bulgari îi caracterisă :

1° Vocala nasală. În vechea bulgară, adevă în așa numita paleoslavică, această vocală se represintă prin literele cirilice *ѡ* și *ѣ*, rostite ca *on* și *en* în francesul „*bon*” și „*fin*”; la Poloni ea se scrie astăzi prin *a* și *e* cu cedilă: *ą*, *ę*. La Bulgarii actuali vocala nasală s'a păstrat numai în unele localități sau în unele vorbe, dar totuși s'a păstrat cu o deplină certitudine. Fenomenul a fost indicat de de-mult de Grigorovič, apoi studiat de Miklosich (*Die Sprache d. Bulgaren*, Wien, 1858) și urmărit de Hattala (*Književnik*, t. 2 p. 461 sqq.). Intre vocala nasală polonă și între cea bulgară nu există cea mai mică diferență. Nicî Ruteno-rușii, nicî Bohemo-serbii nu cunosc această particularitate atât de caracteristică pentru fonetismul polono-bulgar. Luând exemple din textul publicat de Hattala, noi vedem bulgăresce „*enzik*” = polonul „*język*” (*ienzyk*), pe când ruscesce, rutenesce, bohemesce și serbesce cuvîntul sună „*język*” sau „*jęzik*” fără nicî o nasală; bulgăresce „*rěnkă*” = polonul „*ręka*” (*renka*), pe când ruscesce, rutenesce, bohemesce și serbesce: „*ruka*”. Vorbele noastre „*poruncă*”, „*rând*”, „*muncă*”, „*răspintie*”, „*ogîndă*” etc., noi le-am împrumutat anume din vechea bulgară, și sub aceiași formă nasală le-am fi putut împrumuta dela Poloni, numai dela Bulgari și dela Poloni, nicî o dată dela cei-lalți Slavi. La cei-lalți Slavi vocala *on* și *en* nu ne intimpină nicî în graiul de astăzi, nicî în monumentele lor cele mai vechi, afară numai de dialectul sloven, despre care vom vorbi mai jos.

2° Sonul *dz* pe lingă *z* nu există nicî la Ruteno-ruși, nicî la Bohemo-serbi, ci numai la Polono-bulgari. În grafica cirilică *z* se scriea *з* și se numia „*zemlia*”, iar *dz* se scriea *с* și se numia „*dzialo*”, fie-care son posedînd câte un semn grafic deosebit. Câte un semn grafic deosebit au ambele sonuri și 'n alfabetul slavice cel numit glagoliță. Miklosich a dovedit de de-mult, că litera *с* și cea corespunzătoare din glagoliță exprimă tot-d'a-una anume sonul *dz* (*Rad jugoslov. Akad.*, IX, 11—16). Tot așa în texturile cirilice romănesci *с* se rostesc tot-d'a-una *dz* și este mai cu samă des în cele moldovenesci: *раск* = *radză*, *брѣнсѣ* = *brândză*

etc., dar *зѣлог* = *zalog*. Polonesce se scrie *z* și *dz*: „*ziemia*“ și „*dzien*“. La Bulgarii de astăzi sonul *dz*, ca și vocala nasală, nu se mai aude pretutindenea, dar pe unde s'a păstrat, acolo sună curat polonesce, și frații Tzankof (Gramm. d. bulg. Spr. 7) observă cu drept cuvânt: „*das z in einigen Wörtern wird in manchen Gegenden wie das polnische dz ausgesprochen*“. În bulgarul *dzvănec* „clopoțel“ *dz* sună întocmai ca în polonul *dzwonek* „clopoțel“, rusesc *zvonok*, bohemesc *zwonec*. Nemic analog la toți cei-lalți Slavii, afară de Slovaci, la cari cătră elementul bohem s'a adaos cel polon. Belo-rușii sint pe jumătate Poloni prin consonantismul lor. La Ruteni *dz* sună numai în cuvintele împrumutate dela Poloni sau dela Moldoveni; iar la Montenegrini este un italianism: „*z dolce*“ ca în „*razzo*“ sau „*pranzo*“.

3° În fine, Polonii și Bulgarii se întâlnesc în sonul *ia*, pe care Ruteno-rușii și Bohemo-serbii rostesc *ie*. În alfabetul cirilic acest *ia* e represintat prin litera *ѣ* numită „*iatî*“. Împrumutând cirilica dela vechii Bulgari, Românii au conservat lui *ѣ* valoarea cea adevărată, pe care Rușii și Serbii au schimbat'o în *ie*. Numai Bulgarii și Polonii dic: *vîara* (*вѣра*) — nu „*viera*“, „*gniazdo* (*гнѣздо*)“ — nu „*gnieздо*“, „*nevîasta* (*невѣста*)“ — nu „*nevîesta*“.

În acest mod, trei particularități fonetice de cea mai mare însemnătate: vocala nasală *on* și *en* (*ѡ*, *ѣ*), duplul *z* și *dz* (*з*, *с*) și iatismul în loc de ietism, stabilesc o unitate dialectală polono-bulgară în opozițiune cu unitatea dialectală cea ruteno-rusă.

Unitatea bohemo-serbă, pe de altă parte, se caracterisă prin:

1° Funcțiunea vocalică a lui *r*. Bohemesce și serbesce se dice de o potrivă *trn*, *prst*, *lrvk* etc., acolo unde toți cei-lalți Slavii trebuie să recurgă la o vocală propriu spusă: *tern*, *perst*. Nicî Ruteno-rușii, nicî Polono-bulgarii nu cunosc acest fenomen.

2° Din toate dialectele slavice, numai Bohemii și Serbii posedă cantitatea prosodică: vocale lungi și vocale scurte în sensul cel clasic musical al cuvîntului. O vocală lungă la Bohemii poate fi scurtă la Serbi și vice-versa, după cum este chiar în unele dialecte boheme sau serbesci, dar fenomenul în sine e același, și el deosebesce cu totul unitatea bohemo-serbă de cele-lalte două unități: cea ruteno-rusă și cea polono-bulgară. Compare orî-cine:

<i>Rusul:</i>	<i>Polonul:</i>	<i>Bohemul.</i>	<i>Serbul:</i>
boloto	bloto	bläto	bläto
soloma	słoma	släma	släma
zlorov	zdrów	zdräv	zdräv
čerešnja	czerešnia	trešně	trešnja etc.

Despre accentuaținea polono-bulgară și cea bohemo-serbă noi vom vorbi mai jos.

A pretinde că Rutenii și Rușii au avut și ei odată vocala nasală sau vocala liquidă și le-au pierdut mai în urmă, sau că Polonii nu avuseseră dintru 'ntăiu pe *dz* și l-au căpătat mai târziu, este a confunda noțiunea concretă de un dialect național cu noțiunea abstractă de o limbă primitivă comună unei ginți. E vorba de Ruteni, de Ruși, de Poloni, de Bohemi, de când Rutenii sint Ruteni, de când Rușii sint Ruși, Polonii Poloni și Bohemii Bohemi, iar nici decum nu e vorba de o teoretică epocă anterioară unitară.

Ei bine, de când Rutenii sint Ruteni și Rușii Ruși, adevărat dintr'o perioadă cu mult mai veche decât secolul VI — și numai acest secol ne interesează pe noi în studiul de față, — ei n'au nici o urmă de vocala nasală a Polono-Bulgarilor, de vocala liquidă a Bohemo-serbilor, de *dz*, de cantitate prosodică etc.

Oricare ar fi fost, sub raportul fonetismului, ipotetica „limbă primitivă comună“ a Slavilor, ea se diferențiasă în câte-va dialecte mari dintr'un timp immemorial, fie-care mare dialect dobândind un caracter propriu prin același proces prin care s'au caracterizat mai încôce Bulgarii și Serbii: *stratificatiune*. Acastă lucrare a substraturilor eterogene asupra diferențierii Slavilor era cât p'aci s'o ghicescă eminentul linguist rusesc Baudouin de Courtenay, elev al lui Ascoli, dar a trecut iute pe d'asupra'i cu următoarea observațiune nedesvoltată și neaplicată: „Probabil o înrîurire „străină, de alt nēm, a comunicat deosebitelor grupuri de dialecte „și sub-dialecte slavice caracterul cel distinctiv al fie-cărui grup.“ (Программа лекцій, Kazan 1881 p. 145: „Въроятное чужое, иностранное влияние, сообщившее отдельным группам словянских нарѣчій и говоров своеобразный характер“).

Trei straturi de o potrivă slavice așezându-se fie-care în trei regiuni diferite peste câte un altfel de substrat etnic, unul a devenit bohem pe Elba, cel-lalt polon pe Vistula, cel de al treilea

ruteno-rus pe Nipru saŭ pe aŭreua, ŝi din acelaŝi moment fonetismul fie-căruia din ele este un fonetism a-parte. Substratul Bohemilor va fi fost celtic saŭ german, substratul Ruteno-ruŝilor va fi fost tătăresc saŭ fines, nu se scie; cu mai multă siguranță se pôte crede că substratul Polonilor a fost anume litvan, ŝi numai asupra acestuia din urmă noi ne vom opri o clipă.

Litvanii nu sint Slavi, după cum nu sint nici Germani, ci o ginte indo-europeă separată. Prin încălcări succesive din partea altor nĂmuri, ei aŭ ajuns a fi puțin numĂroŝi, dar totuŝi se împĂrtesc în doĂ mari dialecte: cel litvan propriu ăis ŝi cel letic, după ce un al treilea dialect, cel prusic, a dispărut cu desăvĂrșire. Leții saŭ Latiŝii sint ramura cea mai nordică, lângă Marea-Baltică; Litvanii propriu ăiŝi, ramura cea sudică, sint din vecii vecilor la cĂsta Polonilor, în acelaŝi chip în care Bascii sint la cĂsta Spaniolilor saŭ Bretonii la cĂsta Francesilor, adecă: înghițind Spaniolii substratul iberic, aŭ rĂmas neînghiții numai Bascii; înghițind Francesii substratul gallic, aŭ rĂmas neînghiții numai Bretonii; înghițind Polonii substratul litvan, pe care'l cotropiseră la aședarea lor în regiunea Vistulei, numai o parte din acel substrat a rĂmas neînghițitĂ.

Acea vocală nasală pe care n'o aŭ Ruteno-ruŝii ŝi Bohemoserbiu, pe care n'o are nici chiar ramura cea letică a Litvanilor-Litvanii propriu ăiŝi o aŭ pe deplin dezvoltată, de unde dinŝii, ca substrat, aŭ dat-o stratului polon.

Comparații :

Vechiu bulgar :	Polon :	Litvan :	Rus :	Ruten :	Bohem :	Serb :
desenti	dziesienć	dėšintis	desiatĭ	desiatĭ	deset	deset
penta	pienta	pėntis	pĭata	pĭata	peta	peta (pintene)
menkükü	mienkki	mėnkas	mĭagkiĭ	mĭahkyĭ	mėkky	mek
zenti	zienć	gentis	zĭatĭ	zĭatĭ	zet'	zet
zombü	zomb	žambas	zub	zub	zub	zub (zimbesc)
mondrü	mondry	mandrüs	mudryĭ	mudryĭ	moudrŷ	mudr (măndru)
ronka	renka	ranka	ruka	ruka	ruka	ruka (poruncă)
blonditi	blondzić	blansti	bluditi	bluditi	blouditi	bluditi (blândă)
ongli	wengiel	anglis	ugolĭ	uholl	uhel	ugalĭ...

Lăsăm ca alții să urmărească mai departe ceea ce noi ne mărginim aci de a indica pe scurt, căci nouă ne ajunge a constata conformitatea faptului istoric cu faptul lingvistic. Când Iornande aduce pe Bulgarii dela Vistula, iar Constantin Porfirogenet pe Serbi din Bohemia, mărturia lor, atât de pponderĂsă prin sine însăŝi,

nu numai că nu e în contradicție cu adevărata clasificare a dialectelor slavice, ci totmai se controlează și se întărește prin această clasificare.

În invasiunile Polonilor peste Dunare, înainte de aședarea lor acolo, au participat uneori și cete vecine de Ruteni de peste Nistru, adică -- în graul lui Procepiu și al lui Iornande — pe lingua „Slavini” au fost și „Anți”, din cari unii n'au putut să nu rămâna și ei peste Dunare. Pe de altă parte, la navalirea Bohemilor în latimea superioară apuséna a Peninsulei Balcanice, i-au însoțit o sama de cete învecinate de Poloni, după cum ne da a înțelege însuși Constantin Porfirogenet, când ne spune că unul din principii serbeseri era venit din regiunea Vistulei: „*αὐτὸς τῶν ποταμῶν Βιστάου*”. Dar grosul naționalității bulgare s'a format din Poloni cu un amestec pré-mic de Ruteni, iar grosul naționalității serbe s'a format din Bohemi cu un amestec pré-mic de Poloni, în ambele cazuri fără nici un ingredient de Ruși propriu șiși.

Aceste două straturi slavice, cel polon de o parte și cel bohem de alta, s'au suprapus d'o potrivă stratului anterior românesc, aședat el însuși dela Marea-négră pînă la Marea adriatică peste substratul primitiv tracic, adică s'au suprapus celor două dialecte latine transdanubiane despărute: cel meso-latin și cel iliro-latin. Românii de peste Dunare au fost slavisați astfel pe de asupra, ceea ce vrea să șiică că Slavii de peste Dunare au fost românisați astfel pe de desupt: raport de strat și de substrat.

Înainte de a trece mai departe, un cuvint despre Slovenii cei din Carintia și din Stiria, cărora școla lui Miklosich, sau mai bine a lui Kopitar, le atribue limba paleo-slavica, dându'i numele de paleo-slovenica.

Srinsa înrudire dialectala a Slovenilor cu Serbii este mai pe sus de orice îndoala, și totuși ei posedă pînă astăzi pe a-locuri vocala nasală ca Polonii și au avut-o deja în secolul X, judecând după textul așa numit frisingian. Vocala nasală nu este singura particularitate fonetică, care'i unesc cu Polonii. În același text frisingian, luna-ora, ne întâmpină contracțiunile *toa*, *me* pentru *toala*, *mola*, întoama ca polonesce, și pînă astăzi la Sloveni, ca și

la Poloni, circulază de o potrivă *člek* și *človek* = *czlek* și *czlowiek*. Numele lor medieval „Sclavini“, identic cu numele medieval „Sclavini“ al Bulgarilor, indică erăși un singur dialect polon, despărțit în două ramure. Epoca despărțirii câtă să fi fost secolul VI, poate chiar secolul V, când dintr'un punct comun la nord-ost de Carpați, adică din Galiția actuală, ramura cea mai orientală s'a pogorit spre gurile Dunării, unde ni-o arată Procopiū și Iornande. Cea-laltă ramură, mai occidentală, remasă de'ntăiu în Galiția, a început apoi, prin trecătorile munților Tatra și Beskid, a străbate în Pannonia, nu înainte de finea secolului VII, după ce adică o ramură a Bohemilor ocupase deja Iliria. Din Pannonia invasiunea maghiară împinse o parte din acești Poloni către Carintia și către Stiria, unde ei s'aū amestecat cu Serbii.

Slovenii formază astfel un dialect intermediar între unitatea polono-bulgară și între acea bohemo-serbă. În timpul petrecerii lor în Pannonia — o vom vedé mai jos — Slovenii s'aū întâlnit cu elementul românesc. Dela acești Sloveni, iar nu dela Bulgari, aū căpătat Ungurii cuvintele lor cu vocala nasală: *péntek* = ПЕНТЕКЪ, *rend* = РЕНДЪ, *szerentse* = СЪРЕНЦЕ, *parancs* -- ПОРЕНЧЪ etc. Acești Sloveni, la rindul lor, dela Români din Pannonia, iar nu dela cei din Dacia, aū căpătat unele particularități linguistice, bună-ora diftongul nostru *oa* (Miklosich, Lautl. p. 228).

Este de observat că, după cum trecerea Polonilor din Moldova în Bulgaria în secolul VII a permis Rutenilor a se așeđa în urmă pe malul nordic al Dunării, tot așa Rutenii aū profitat de pogorirea celor-lalți Poloni în Pannonia pentru a urmă și acolo după dinșii, prin aceiași cale a Tatrei și a Beskidului, așeđându-se în unele părți nord-ostice ale Ungariei, unde-i găsim pînă astăzi.

Cât se atinge de cestiunea, dacă limba paleo-slavică este vechea bulgară sau dacă e vechea slovenă, apoi pe noi — intru cât vechea slovenă și vechea bulgară represintă de o potrivă un dialect paleo-polon — ea ne preocupă foarte puțin în cazul de față: lăsăm pe slaviști să se certe ei-înde-ei.

Raportul de strat și de substrat constituă substanța unei naționalități. Cătră această substanță se adaogă pretutindenți din când în când accidente, adică o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea cea definitivă

a unei naționalități. Fenicienii au fost un accident la vechii Eleni. În Tracia occidentală a fost un accident elementul celtic al Scordiscilor sau al Tauriscilor; în Tracia orientală, elementul german al Bastarnilor. Goții, Gepizii, Longobarzii, apoi Hunii, Avarii și cați alții, au fost accidente pe întreaga Peninsulă Balcanică. La Neo-latini din Apus n'a fost decât un accident reversarea elementului germanic peste stratul latin cel suprapus acolo substratului celtic, iberic, etrusc, pe a-locuri chiar pelasgic. Din strat și substrat se nasce organismul unei naționalități; prin accidente se pre'noesc moleculele acestui organism, se activează circulațiunea, dar organismul rămâne același.

În dezvoltările de mai sus noi n'am vorbit nimic despre elementele cele accidentale turanice pe Peninsula Balcanică. Bohemii găsiră în Iliria stoluri de Avari, cari au perit fără a lăsa mai nimic fino-tătăresc în naționalitatea serbă. Asupra Polonilor, abia așezați în Balcani, năvăliră alte stoluri fino-tătăresci, așa numiții Bulgari din părțile rîului Volga, cari se arătasera din când în când și mai 'nainte în imperiul bizantin, atârnați la hórdele cele cotropitoare ale Hunilor (Zeuss, op. cit. 710—27), și cari de astă dată, devenind stăpâni, deteră „Slavinilor“ lui Iornande și ai lui Procopiu pînă și numele de „Bulgari“. Un nume și nimic mai mult. Bulgarii sînt Tătari numai prin nume, după cum numai prin nume sînt Germanii Francesii: „Franken“; după cum numai prin nume „Anții“ lui Procopiu și ai lui Iornande sînt Scandinavi, căci „Rus“ era numele Varegilor celor veniți în Rusia din Suedia. De aceeași natură ne-reală este numele de „Romani“, „Ρωμαίοι“, pe care și'l dau Grecii moderni.

Tătăresc între Greci, Slavi și Romani nu e aproape nimic pe Peninsula Balcanică, afară numai dóră de unele figure cu nasuri turtite sau de unele căpăține brachy-cephalice, pe cari le studiază antropologii, dar cari nu dovedesc nimic, chiar dacă ele s'ar pute supune unui serios control statistic. La Serbi, la Bulgari, la Romani, pretutindenî némurile turanice se desnaționalisau din dată ce se vedeau isolate de restul Tătării. Óre unde mai sînt astăzi Cumani din Moldova?

Pentru Peninsula Balcanică întregă, Tătarii au fost ca o vijeliă care trece înainte, iar Slavi — Poloni spre răsărit, Bohemi spre apus — au fost o mănósă plóiă care, intrând adânc în pămîntul cel românesc de mai 'nainte, a făcut să rodéscă acolo

doe naționalități noue pline de viitor: naționalitatea bulgară și naționalitatea serbă.

Fiind vorba despre numele „Bulgar“, pe care și-lău însușit mai târziu Slaviniî lui Iornande și al lui Procopiū, aci este locul de a observa în trecet că pină 'n timpii de tot noui el era cu desăvirșire necunoscut Românilor. Moșii și strămoșii noștri numău tot-d'a-una pe Bulgari Șchīaī. Așa, de exemplu, despre cucerirea Bulgariei de cătră Turci cronicarul oltén Moxa (Hasdeū, Cuv. d. bătrâni, I, 402) dice: „Baiazitū prinse pre Șușmanū domnulu Șchīailorū de' l tăe, ani 1395, atunce luară Turcii țara Șchīailorū cu totulū...“ Cuvintul „schīaū“, ca simplu epitet, căpētase în gura poporulu român înțelesul de „naiv“ sau „rustic“. Mitropolitul Dosofteiu dice într'un loc (Synaxar, 1683, Dec. 29, f. 244 a): „om prostacū și șchīa u și cu totulū țărănatecū“. Să se bage de samă că în „Șchīaū“, nefiind un nume personal sau topic, ci un termen comun, s'aū păzit cu rigore legile fonetice: „Șchīaū“ derivă din „Sclavum“ prin aceeași trecere a lui *cl* în *chī* și prin aceeași vocalizare a lui *v* între vocale ca în „chee“ vechiu „chīae“ din „clavem“, „chīamă“ din „clamat“, „riū“ din „rivum“ etc. Româniî dară nu cunosceau decât numele cel primitiv al ramurei polone așeđate în secolul VII peste substratul meso-latin: „Sclavini“ la Iornande, „Σκλαβηνοι“ la Procopiū. Albanesiî, al căroră fonetism se apropiă în acestă privință și 'n altele multe de cel românesc, nici dinșii nu numesc pe Bulgari altfel decât Ștīa, Bulgaria — Ștīinică.

Despre rolul substratulu românesc în nascerea și 'n dezvoltarea Slavilor trans-danubianiă aū vorbit mai mult sau mai puțin unii și alții, mai ales reposatul Miklosich, și eū însumi în studiul meū: „O pagină din sintaxa româno-albanesă“ (Cuv. d. bătr., II p. 611—687). Va fi mult, mult, forțe mult de vorbit de acum înainte. Aci noi vom atinge un singur punct, care va întregi cele dișe mai sus despre polonismul Bulgarilor și bohemismul Serbilor.

Cele trei unități dialectale slavice se deosebesc una de alta nu numai prin fonetism, dar și prin accentuațiune. Ruteno-rușii aū o accentuațiune de tot liberă: accentul pōte să cadă pe ori-

care silabă a cuvîntului. La Poloni și la Bohemi, din contra, accentul este neștrămutat, și anume: la Poloni tot-d'a-una pe silaba penultimă, la Bohemi tot-d'a-una pe prima silabă. Așa, de exemplu, numele riului Ialomița pòte să fie accentat rusesce în patru feluri: Iàlomița, Ialòmîța, Ialomîța și Ialomîțà; polonesce numai: Ialomîța; bohemesce numai: Iàlomița; — trei sisteme de accentuațiune cu desăvîrșire deosebite.

De aci urmèzã cã la Bulgari, dupã cum este la Poloni, accentul ar trebui sã cađã tot-d'a-una pe penultima, iar la Serbi, dupã cum este la Bohemi, tot-d'a-una pe prima; și întocmai așa ar fi fost, dacã substratul românesc cel trans-danubian n'ar fi sguđuit accentuațiunea celor doë straturî slavice de acolo. Români, ca și Italiani, avènd o accentuațiune pe deplin liberă, aũ altoit'o Serbilor și Bulgarilor. Acèstã libertate de accentuațiune s'a socotit pînã acuma la Serbi și la Bulgari ca un semn de unitate dialectalã cu Rușii, pe cãnd în faptã Rușii, precum am vèđut, n'aũ avut de loc a face nici cu Bulgari, nici cu Serbi. Inșã accentuațiunea romanescã n'a putut sã distrugã peste tot la Serbi și la Bulgari cele doë sisteme anteriore, astfel cã sistema penultimarã cea polonã se mai recunòsce pînã astãđi la Bulgari, iar sistema primarã cea bohemã se mai recunòsce pînã astãđi la Serbi. Și iatã cum:

1° Unele sub-dialecte bulgare, bunã-òrã Zagoriceni și Costureni, accentèzã tot-d'a-una pe penultima întocmai ca Poloni, èdno, mòmče, rakã, ženã, dète, òvčar, ùmrel, galèno, četiri, zatvorèni, napravila, mesečina, babičkã, golèmo, kralița etc. etc., mutãnd accentul în flexiune éráși întocmai ca Poloni, de exemplu: din *òvčar* „cioban“ *òvčàrkã* „ciobancã“ = polonesce din „*òwczarz* — *òwczàrka*“ (Tzonev, *Za udarenieto v bãlgarski ezik*, în *Sbornik* t. 6, Sofia 1891, p. 23).

2° La Serbi, sdruncinãndu-se accentuațiunea bohemã prin inrîurirea substratului românesc, a rèmas totuși tendința de a accentã pe cãt se pòte mai sus, astfel cã la aũđ se pare ca și cãnd accentul ar fi tot-d'a-una pe prima silabã. Din acèstã causã, ca o dovadã de tendința cea generalã, cãnd un nume se constru-esce cu o preposițiune, numele pòte sã devinã atonic, urcãndu-se accentul pe preposițiunea, bunã-òrã: *nà ranu*, *nà vodu*, *prèko brda* etc. (Miklosich, *Lautl.* I, 320), întocmai ca bohemesce: *òb den*, *pòd nohou* etc., ceea ce la numi disilabice saũ polisilabice e peste putința în cele-lalte dialecte slavice.

Cunoscutul profesor dela Belgrad, d. Stoian Bošković, actualul ministru al Serbiei în România, mî-a observat într'o zi că din toți străinii, Slavii și ne-Slavii, Bohemii sînt aceia cari învătă mai lesne și vorbesc mai bine serbesce. Și nu e de mirare, de vreme ce numai pe Bohemii nu-i pôte incurca vocala *r*, cantitatea prosodică și accentuațiunea serbescă.

În acest chip băgarea Serbilor și Bulgarilor în unitatea ru-teno-rusă a fost pînă acum ca un fel de iluziune optică, datorită impregiurării că Rușii, Serbii și Bulgarii aū același alfabet și aceeași limbă bisericească.

Limba bisericească mai cu deosebire, adecă vechea bulgară, a servit a formă limba rusescă cea literară, dându'i un aspect fôrte depărtat de graul rusesc poporan și apropiând'o într'un mod artificial de graurile slavice trans-danubiane, și aceeași limbă bisericească a fost în curs de secolii limba oficială și literară a Serbilor, astfel că — la prima vedere — rusesce, serbesce și bulgăresce se pare a fi mai-mai tot una, deși în realitate aceste trei grauri aparțin la trei unități dialectale diferite.

Prin fonetism, pînă și prin accentuațiune, întru cât nu s'a amestecat în ele substratul cel românesc, bulgara este un vechiu dialect polon, serba un vechiu dialect bohem.

La Bulgarii, fără indoelă, înriurirea romănescă se resimte mai puternic decăt la Serbi, ceea ce însemnăză una din trei:

1° Saū că stratul serbesce a fost, în provinciile pe cari le-a ocupat, mai numeros decăt stratul bulgar în cele-lalte provincie;

2° Saū că Meso-latinii aū fost mai compacti și mai energici sub Bulgarii decăt Iliro-latinii sub Serbi;

3° Saū că Serbii n'aū incetat mult timp de a fi în contact cu dialectele cele înrudite dela Iliria în sus pînă la Bohemia, pe când Bulgarii s'aū vėđut de o dată despărțiți de trunchiul Polonilor, așa că cei de'ntăiu aū putut să resiste mai bine decăt cei-lalți acțiunii substratului romănesc.

Câte-trele cauzele aū putut să concurgă la producerea efectului; cauza a treia însă ni se pare a fi fost cea mai decisivă: grabnica isolare a Bulgarilor de elementul polon și prelungita comunitate a Serbilor cu elementul bohem.

Indată după trecerea și așezarea Slavinilor peste Dunăre, fosta lor locuințe dintre Olt și Nistru au fost ocupate de către porțiunea cea mai apusă a Anților, anume de către Ruteni, cari s'au grăbit a apuca Moldova, unde au și rămas în curs de mai mulți secolii, luptându-se sau înfrățindu-se acolo cu Pecenegii, cu Comanii, apoi cu Români. Pe lângă Ruteni, cată să fi fost și stoluți de vechii vecini ai Polonilor Litvani, polonesce „Litwa“, un nēm mult mai sēlbatec decât Slavi și a căroră atingere de atunci cu Români, deși foarte scurtă, totuși ne-a lăsat o amintire supărăciōsă în cuvintul „litfă“ sau „liftă“: „litfă rea“, „liftă spurcată“. Acēstă „litfă“ sau „liftă“ la Moldoveni și la Munteni nu se pōte trage decât numai din acea epocă, de oră-ce cu Litvania propriu și Români dela Dunăre n'au fost nici o dată în vecinătate. Prin Ruteni dară și prin cei-lalți, continuitatea între Slavini, adecă vechii Bulgari, și între Poloni a fost astfel ruptă pentru tot-d'a-una. Substratul românesc a putut să lucreze fără nici o pedecă asupra stratului bulgăresc, și a lucrat atât de viguros, încât nu numai a modificat gramatica și a sgu-duit accentuațiunea, dar încă a transmis Bulgarilor trāsurile cele mai caracteristice ale vocalismului românesc: pe *ea*, pe *oa* și pe vocala obscură mobilă. Despre *ea* și *oa* la Bulgari noi nu vom vorbi aci; despre vocala obscură mobilă vom constata numai că Bulgarii, întocmai ca Români și contra tuturor legilor fonetice slavice, lasă pe *a* a trece în *ă* de câte ori *a* perde accentul: *slătka* și *slătka*, ca la noi *bărbă* și *bărbăt*.

Incepēnd de pe la finea secolului VII și pînă pe la începutul secolului X, adecă într'un interval de cel puțin două sute de ani, s'au cristalisat naționalitatea polono-română a Bulgarilor și naționalitatea bohemo-română a Serbilor, deja după ce se tradusesse Sânta Scriptură în vechea bulgară, de vreme ce în limba acelei traduceri nu se recunoște încă puternica lucrare a substratului românesc asupra stratului slav. În acest interval de timp, la finea secolului IX, cade năvălirea Ungurilor în Pannonia, — un eveniment care a dat naștere Moravo-românilor pe de o parte, pe de alta Macedo-românilor și Istriano-românilor.

Noi înlăturăm cu totul pe făimosul *Notarius anonymus Belae*

regis și cele-lalte fântâne în cari se afirmă că Maghiarii la intrarea lor în Pannonia au găsit acolo pe Slavi, mai corect pe Sloveni, și pe Români. Acele fântâne pot fi criticate, pot fi bănuite, pot fi spulberate, pot fi *h u n f a l v i s a t e*, — puțin ne pasă. Ca punct de plecare, nouă ne ajunge un text istoric mai pe sus de toate texturile: existența Românilor în Moravia. Este un text, pe care o mie de Rösleri nu vor fi în stare să'l restórne, și nici măcar să'l restălmăcască în felul lor. Acei Români cum óre ar fi putut ei să nemerască în Moravia, dacă nu i-ar fi împins într'acolo din Pannonia năvălirea Ungurilor?

Astăzi, în urma cercetărilor lui Miklosich și ale lui Bartoš (Moravské Valašsko, în *Osvěta*, 1880 p. 369—86), nimeni nu se mai îndoesce că Valachii din Moravia sînt adevărați Români, cu desăvîrșire slavisați de nu se mai scie de când, dar mai păstrând încă multe cuvinte românesce, unele sub forma românescă cea mai veche, de exemplu „glag = chiag“, din latinul rustic „clagum = coagulum“, cu nemuiarea lui *cl* în *ch*, sau „merenda = merindă“, latinul „merenda“, cu netrecerea lui *e* în *i*. Moravo-românii au conservat chiar unele vorbe romanice despărute din graul românesc, bună-órá „tropa“ = francesul „troupe“ = spaniolul „tropa“. Un Moravo-român, Beneš Kulda, a publicat în doë tomuri basmele româno-morave (Morawské národní pohádky, Praha, 1874—5), în cari cititorul se isbesce mereu de asemeni românismî. Epoca slavisirii acestor Români din Moravia este așa de veche, încat nici un document morav nu-i deosebesce de ceilalți Slavi de acolo. În actele morave din secolul XI abia se mai găsesc câte-va numi personale românesce, precum „Crisan“, „Bukan filius Neg“ și „Kokor“ într'un act din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I, 125), cari însă nici acelea nu sînt pe deplin sigure. Aședarea dară a acelor Români în Moravia trebui urcată cu vr'o doi secolî mai sus, întalnindu-se astfel din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord și orient, Ungurii au trebuit firesce să împingă pe Români de acolo în cele doë direcțiuni opuse puncturilor de intrare, adecă spre occident și spre sud. Spre occident au fost împinși Românii pe cari îi găsim apoi în Moravia, cu totul despărțiți de restul românimii și slavisați fără

nici o greutate; spre sud, adecă peste Dunăre, au fost impinse alte cete de Români, din cari unii, cei din Bosnia mai ales, și-au păstrat mult timp naționalitatea și s'au serbisat d'abia după secolul XV (Miklosich, Wander. d. Rumunen, 3—6), alții — Istriano-românii — au nemerit tocmai pe la Triest, unde au putut să reziste bine-reu serbisării, mulțumită stăpânirii italiene de acolo; în fine o samă, numărul cel mai mare, trecând prin elementul serbesc și prin cel bulgăresc, s'au strecurat în Macedonia, în Epir și în Tesalia, unde nu s'au desnaționalizat din cauză că acolo se începuse deja lupta între Greci și între Slavi, astfel că nici Grecii nu mai erau tari, nici Slavi nu se întăriseră încă. Profitând de acest antagonism, Românii sciură cu dibăciă a se însoți: când cu Grecii contra Slavilor, când cu Slavi contra Grecilor, căutând mai pe sus de toate a se consolida ei-inșiși, iar după ce se consolidară, peste vr'o doi secolii și mai bine, ei au isbutit a fundă imperiul româno-bulgar al Asanilor.

Așa dară nascerea Macedo-românilor, a Istriano-românilor și a Moravo-românilor datéză de o potrivă din secolul X, nefiind ei toți alt ce-va decât nesce Daco-români împinși din Pannonia spre sud și spre apus prin năvălirea maghiară. Tocmai acesta rezultă și din cronica rusescă a lui Nestor, scriitor din secolul XI, care dice sub anii 886—898 (ed. Miklosich p. 12): „au trecut lingă „Kiew Ungurii, pe delul ce se numesce cel unguresc, și ajungând „la Nipru au aședat corturile lor, căci umblă și ei cu corturi ca „Cumanii, și venind din părțile resăritului s'au repeđit peste „munți mari și au început a face răsboi cu Români și cu Slovenii „cari locuiau acolo, fiind-că de 'ntăiu locuiseră acolo Slovenii, apoi „Românii au cuprins pământul Slovenilor, de aci Ungurii au „gonit pe Români și au ramas cu Slovenii, pe cari „i-au supus, și de atunci se chiamă Țera-Ungurască, și au început „Ungurii a face răsboi Grecilor, predând Tracia și Macedonia „până la Tesalonica, și au început a face răsboi cu Moravii și „cu Bohemii...“ În acest prețios text nu numai se constată că Ungurii au găsit pe Români în Pannonia: „počașa voievati na živuščaia tu Vlahy“ și că i-au alungat de acolo: „Ugri prognasha Vlahy i naslediša zemliu“, dar se mai constată tot-o-dată că mișcarea cea centrifugă a Ungurilor s'a făcut anume în cele două direcțiuni: spre sud către Balcani și spre apus către Moravia: prima mișcare ne-a explicat deja mai sus originea Românilor trans-

danubiani de astăzi, iar a doua mișcare pe aceea a Moravoromânilor.

În cronicăa lui Nestor trebuie despărțită cu stăruință partea cea dela început, în care nu se află nici o indicațiune cronologică, de partea cea următoare, unde evenimentele sînt înșirate an după an, anume dela anul 852 încóce. Prima parte, o stângace țesetură de legende, n'are aprópe nici o valóre istorică. Acolo, bună-óră, Nestor ne spune de 'ntăiu că „Vlachii“ aũ alungat pe toți Slavii din regiunea Dunării, făcendu-i să plece spre nord, apoi mai jos ne povestescă că apostolul Andreiũ a găsit pe Slavi tocmai la Novgorod, de unde resultă că acea alungare a tuturor Slavilor din regiunea Dunării se întâmplase cu mult timp înainte de Crist, de vreme ce pe timpul apostolilor ei erau deja așeđați la Novgorod, iar prin urmare numele „Vlachilor“ nu se mai póte aplica nici chiar la vechii Romani, astfel că șcóla lui Schaffarik se vėdu silită a prefăce pe acei „Vlachii“ în Galii și a născoci o fantasmagoriă a unor lupte pre-istorice între Slavi și Celți. Încă odată, prima parte a cronicăi lui Nestor e aprópe o galimatiă. Cu totul alt ce-va este partea cea cronologică. Aci călugărul dela Kiew, înșirând lucruri apropiate de timpul seũ și despre cari el avea informațiuni precise, devine unul din isvórele cele mai prețioșe pentru istoria medievală a Europei orientale. De acéstă natură este și relațiunea de mai sus a lui Nestor despre mersul Ungurilor pe lingă Kiew, despre trecerea lor prin Carpați, despre intrarea în Pannonia, despre lupta cu Slovenii și cu Românii, despre gonirea Românilor. Acéstă relațiune resistă oricărui restălmăcirii rösleriane.

Primul text, care mențióneză pe Macedo-romani, este din anul 976, adecă numai vr'o opt-deci de ani după năvălirea Ungurilor în Pannonia. Acel text se cuprinde anume la Bizantinul Kedrenos (II, 435) și ne spune, că atunci un principe bulgar a fost ucis de „nesce drum a și romani“: „παρά τινων Βλαχῶν ὁ δειτῶν“. Românii cei fugăriți din Pannonia nu erau încă așeđați nicăiri într'un mod statornic, ci alcătuiau d'o-cam-dată cete de bejenari fără adăpost.

Peste un secol lucrurile se schimbă. La Bizantinul Kekaumenos, scriitor de pe la 1070, al cărui text s'a descoperit abia de vr'o dece ani, ne întimpină următorul pasagiũ:

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς (ἐστὶ) καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς ἑὸν ἔχον πίστιν ὄρθην μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ, ἢ γίλον, ἀλλὰ ἀγωνιζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι· ψεῖδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνν ὀρνύμενον καὶ ἑκάστην ὄρκους ἄκριωδιστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ γίλους καὶ ἀθεοῦν ἡδύως· ποιοῦντες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σογιζόμενοι διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἀπλουστέρους· οὐδέποτε δὲ ἐθύλαζεν πίστιν πρὸς τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιότερους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἐάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφραγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Λάκαι καὶ Βέσσοι; ἔχουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὄχρωσις καὶ δυσβάτοις τόποις. Τοῖτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιότερους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὄχρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων ὅθεν ἀγανακίσαντες καὶ αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διεφθειραν αὐτοὺς. Οἱ καὶ ἐξεληθέντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπειρῷ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ἔκησαν τὴν Ἑλλάδα....

(Vasilievski, *События и рассказы византийского боярина XI вѣка*, Petersb., 1881, p. 106—2, 169).

În acest pasagiū, este o parte pe care Kekaumenos a luat'o din lecturele sale clasice, bună-ōră despre Bessi din Strabone (VII, 5 § 12) și despre lupta lui Traian cu Decebal din Dione Cassiū

Să sciți dela mine, voi și ai voștri, că al Vlachilor nēm e necredincios la culme și stricat, nici lui Dumneđeū ținēnd credință dreptă, nici împēratului, nici rudei saū amicului, ci silindu-se a-ī amăgi pe toți. Marī minciunoși și tălharī vestiți, ei sīnt pururea gata a jura prietenilor cele maī grozave jurăminte, și a le călca apoi cu ușurință, făcēnd frății de cruce și cumetrii, meșteri de a înșela prin ele pe cei proști. Nici o dată n'aū fost ei cuī-va cu credință, nici chiar vechilor împērați ai Romanilor. Împēratul Traian îi atacase, ī-a strivit de tot și ī-a robit, uciđēnd pe împēratul lor Decebal; al căruia cap a fost înfipt într'o sulită în mijlocul orașului Roma. Ei sīnt așa numiți Daci și Bessi. De 'ntăiū locuiseră în vecinătatea Dunării și a fluviului Saū numit astăzi Sava, unde acum locuiesc Serbi, în locuri tari și grele de străbătut, pe cari rădemāndu-se, fățărīaū iubire și supunere cătră vechii împērați, pe cānd din întăririle lor năvălīaū și pustiīaū provinciile Romanilor, încāt aceștiia, perđēnd răbdarea, precum am spus'o, ī-aū strivit. Atunci fugind de acolo, ei s'aū răspādit în tot Epirul și Macedonia, cei maī mulți s'aū așeđat în Elada....

(ed. Gros, IX, 419); este o parte însă, în privința cării el nu putea să aibă decât informațiuni personale, și anume:

1° în secolul XI Români locuiau în Epir, în Macedonia, și foarte mulți în Elada;

2° acei Români scieau să ameușcă și să înșele prin viclenia pe toți dușmanii lor;

3° ei venira acolo, fugind dintr'o regiune învecinată cu riul Sava, adecă nu din Dacia, ci din Pannonia.

De cătră cine fuseseră alungați Români din Pannonia? acésta Kekaumenos n'o sciea, și de aceea el o atribue într'un mod vag „vechilor împérați“, căđend astfel în doă nepotrivelă:

1° ar fi fost absurd ca „vechi împérați“ să fugărescă pe Români din Pannonia tocmai în interiorul imperiului, adecă să-î adăpostescă în loc de a'î goni;

2° din cauza acelei fugăriri Români veniseră a se așeđa pînă în Elada, unde iarăși ar fi absurd de a'î căuta sub „vechi împérați“.

Pasagiul din Kekaumenos se pôte înțelege pe deplin numai întregindu-se prin cronica lui Nestor: invasiunea maghiară a fost aceea care alungase pe Români din Pannonia.

Tuturor istoricilor noștri a ramas necunoscut un prețios crison delă împératul bizantin Basiliu Bulgaroctonul, care — după ce nemicise primul imperiu bulgăresc — ne spune în anul 1020 că „în întreaga Bulgariă se află imprăștiati Români, iar lângă riul „Vardari, adecă în Rumelia, locuiesc o samă de Unguri“: τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν (Голубинский, История перквей, Moskva 1871 p. 263).

Acei Români din 1020 nu erau Meso-latinii cei găsiți de Slavini în Balcani în secolul VII și despăruți apoi prin amestec cu dinșii, ci erau Români cei alungați de cătră Unguri din Pannonia pe la 900—950, pe cari gonindu-î Maghiarii, „Τούρκοι“ în cronicile bizantine, o samă din acești Maghiari au ramas și ei în Rumelia.

Mențiunea Ungurilor la un loc cu Români în crisonul împératului Basiliu Bulgaroctonul e foarte caracteristică. Pretinde-va un Hunfalvy, pentru a nu'și perde procesul cu Români, cum-că și acei Unguri locuiau peste Dunăre tot din epoca lui Aurelian,

ca și colonia cea unгурéscă de lingă Ochrida, pe care o menționézá Anna Comnena: *οἱ περὶ τὴν Ἀχρὶδὸν οἰκοῦντες Τοῦρκοι?*

Despre acești Ungurî vorbește și Anonimul regelui Bela, când ne spune că în invasiunea peste Dunăre, perđénd pe căpitanul lor, ei din prostiă nu s'aũ mai întors în Ungaria: „stultus populus, quia mortuo domino suo viam non dilexit redire ad patriam suam“. Dinșii aũ remas dincolo de Balcani din prostiă, fie și așa, de óră-ce nu avem nici o probă contrariă; Româniĩ însă, alungați din Pannonia de némul acestui „stultus populus“, aũ trebuit să remănă peste Dunăre de nevoe.

Năvălirea Ungurilor a avut o importanță extremă pentru istoria Peninsulei Balcanice în vécul de mijloc. Pe Româniĩ din Dacia, tari prin cetatea munților, Arpad și urmașii seĩ n'aũ fost în stare să-ĩ sfărame sau să-ĩ gonéscă, ci chiar din contra aũ fost aprópe tot-d'a-una bātuți de dinșii; pe Româniĩ însă cei de pe șesul Pannoniei, reũ adăpostiți și póte și reũ organizați, Maghiarii i-aũ alungat, și de aci următóarele doé consecințe:

de 'ntăiũ, cătră naționalitatea serbă, plămădită din amestecul Bohemilor cu Iliro-latinii, s'a mai altoit acuma un element daco-latin, de astă dată nu ca substrat, ci numai ca accident, dar accident fórte însemnat prin inrudirea sa cu substratul.

al doilea, s'a născut naționalitatea macedo-română, care în curs de vr'o doé-sute de ani, dela secolul X pină la secolul XII, n'a încetat de a se tot lăți, de o parte pină la pólele Balcanilor, de alta pină la nordul Eladei.

Calea fiind odată deschisă, din când în când puteaũ a se mai adăuga cătră acei Macedo-români cete noué de Româniĩ din Dacia, sau din cei eșiți cu dinșii tot din Pannonia și cari se opriseră printre Serbi.

Să nu fi fost năvălirea Ungurilor, nu s'ar fi plămădit acel puternic imperiũ romano-bulgar al lui Ioniță Asén, care dete Bizanțului prima adevérată lovitură de mórte.

Când alăturézá cine-va dialectul daco-român sau al *Românilor* propriũ și cu dialectul macedo-român al *Armânilor* și cu cel istriano-român al *Rumerilor*, nu póte să nu constate următóarele:

1° Aceste trei dialecte diferă între ele mai puțin decât dialectele provinciale din Italia și din Franța, iar prin urmare e peste putință ca rumperea continuității între ele să fie veche. Separațiunea s'a operat foarte târziu, după ce totalitatea unei singure limbi românesce fusese deja pe deplin formată, crescută și consolidată, ceea ce s'a întâmplat anume între secolii III—IX, în curs de șese-sute de ani, în țera unde Traian își pusese piciorul trecând podul dela Severin și de unde apoi elementul românesc s'a întins treptat în Ardél, în Banat, în Pannonia.

2° Dialectul daco-român prezintă o dezvoltare liniștită organică, în care nu ne întimpină contrastul între un pré-mare conservatism pe de o parte și între o pré-mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-român și cu atât mai mult la Istriano-român. Un asemenea contrast este rezultatul unei sguuirii. Orî-ce sguuire desequilibră. Dialectul macedo-român și cel istriano-român s'au sdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s'a mișcat simetricese, rămânând nestrămutat în aceleași condițiuni teritoriale, climaterice și etnice.

Faimósa teoriă a lui Rösler este o ipotesă anti-linguistică și anti-istorică tot-o-dată. Anti-linguistică, de vreme ce ea se întemeiază pe absoluta nescire a legilor de formațiunea dialectelor. Anti-istorică, fiind-că ea uită în genere că popórele din vécul de mijloc se împingeaú dela nord spre sud, nici o dată dela sud spre nord, și uită în specie că Românii erau atunci ciobani, iar migrațiunile ciobanilor sînt tot-d'a-una éráși dela nord spre sud, nici o dată dela sud spre nord.

Când e vorba de începutul popórelor și de epoce întunecóse din viața lor, orî-ce studiu exclusiv istoric duce la incheeri greșite; la incheeri greșite, nu mai puțin, duce orî-ce studiu exclusiv lingvistic. Pentru a nemeri adevérul, saú încaí a ne apropia de adevér, trebuí neapérat un studiu paralel istorico-lingvistic. Când un text istoric se întăresce printr'un fapt lingvistic saú vice-versa, ambele urmárite pe o cale strîns metodică, atunci și numai atunci adevérul e găsit.

Isprávind, mă 'ntreb acuma: isbutit'am óre a limpeđi problemele cele marí, puse în capul studiului de față?

pe care îl găsim în unele din dialectele Balcanice întregi au rădăcini în dialectele scandinave și rombo-europăe, semenând la pronunțarea lor cu unele din Egipteni.

În războiul pe lângă el, a fost întâlnit cu el, s'au așezat, ca și în cazul de mai înainte de Crist, două dinți indo-europăe deosebite: Elim și Traia.

Elim, de astăzi, cu toate înclăntele străine primite în cursul vremii, s'au continuat de directia a anticilor Elim; iar o conti-nuare directă a scrierilor Traia s'au Albomeshi de astăzi, cari însă reprezintă numai unul din numeroasele dialecte traice.

Afara de Albomeshi, toți scrierii Traia, împărțiți într'o mulțime de popore mari și mici, au fost desnaționalizați sub dominațiunea română, și anume Traicii cei sudici, dela Baleani în jos pînă la Elah, au fost greșiti, Traicii cei nordici au fost latinizați.

Latinizarea Traicilor nordici, faptuță între secolii III - VI, au produs trei dialecte traico-latine: dialectul mesolatim între Dunare și între Baleani, dialectul iliro-latin între Baleani și între Adriatică, dialectul dacolatim în Carpați.

În secolul VII, aproape în același timp, un popor slav de ramura polono-s'au așezat peste Mesolatim, cu cari amestecându-se a dat naștere națiunii româno-slavice numite mai târziu Bulgari, iar un popor slav de ramura bohemă s'au așezat peste Iliro-latini, cu cari amestecându-se a dat naștere națiunii româno-slavice al Serbilor.

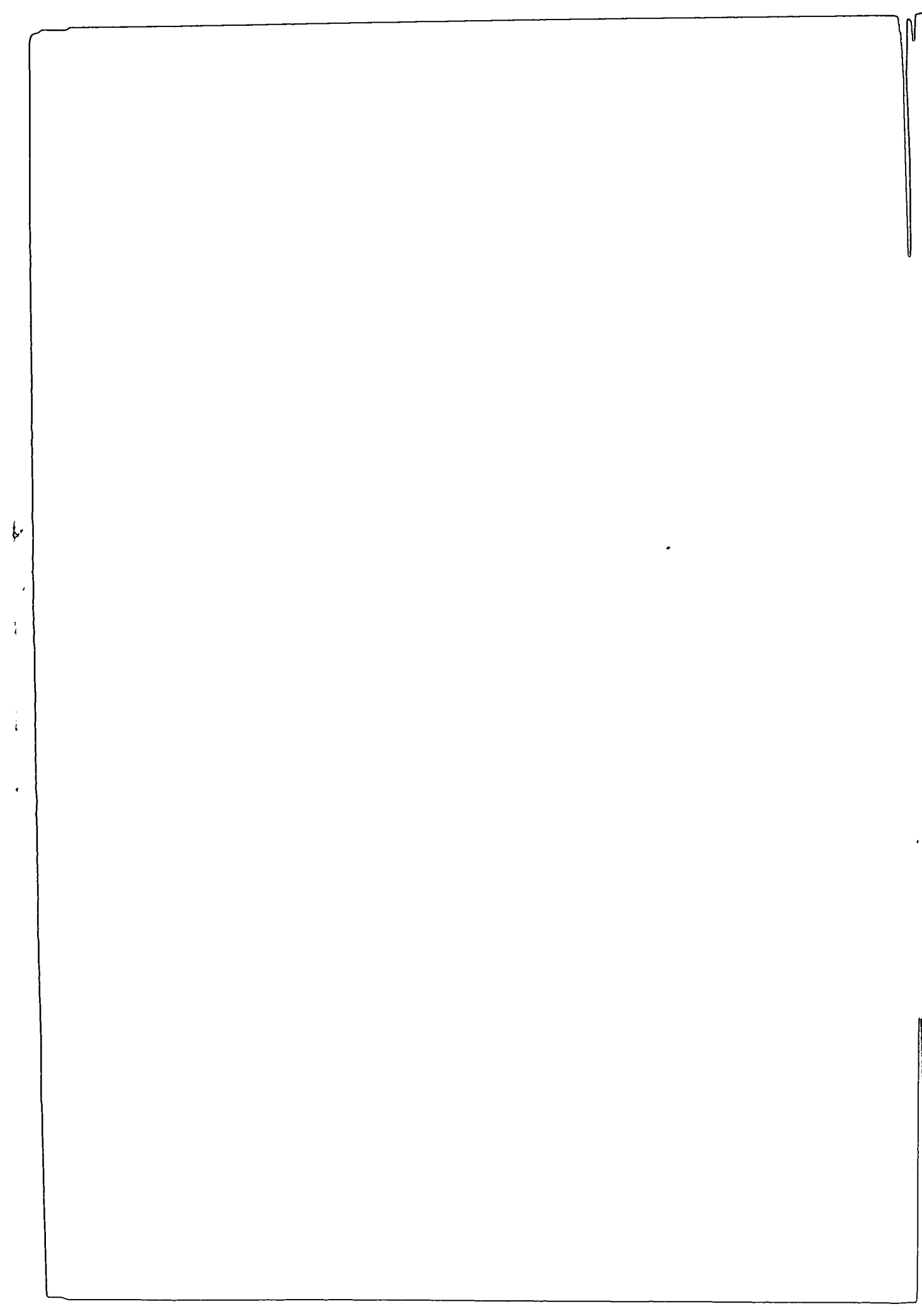
Înainte și în tot timpul acelor mișcări polono-boheme, Dacolatimii începau a fi tulburati în Oltenia, în Banat și într'o parte a Anđolului, de unde cu încetul își întinseseră creștile asupra Pannoni-iei, pe care în Moldova și pînă la Olt se învintau — parte Tă-tari, parte Slavi — Pečenegii, Comani, Rutenii, și chiar Litvanii.

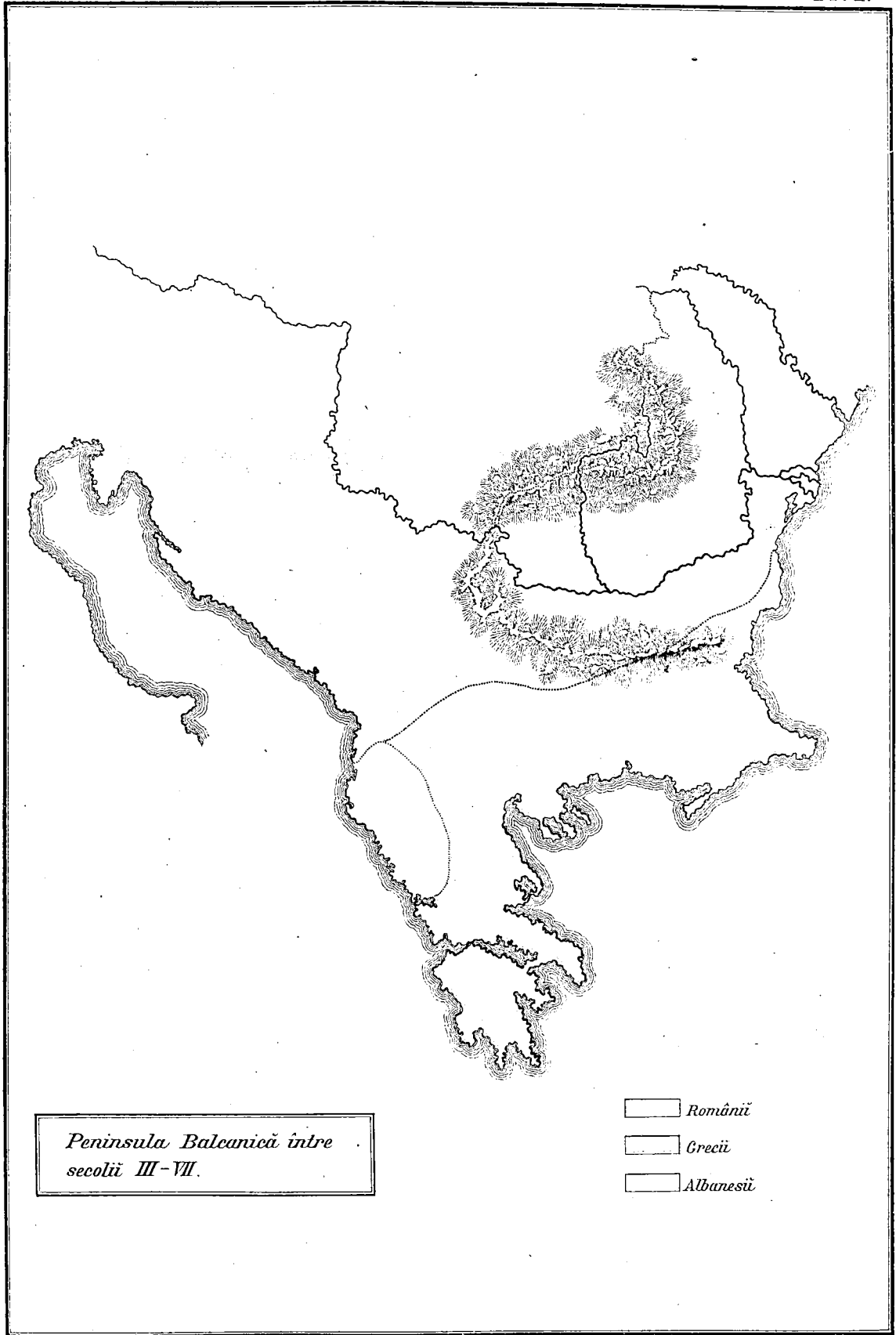
Navalia Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicească sau să alunge pe Românii cei din părțile Daciei propriu zise, dar a reușit să împingă o sumă de Români din Pannonia spre Moravia, unde cu încetul au devenit slavici, iar pe carolii Români tot din Pannonia se găsesc peste Dunare, unde dintr'una parte s'au slavici, partea s'au pestrat în Istria, partea cea mai mare au alcătuit stăruirile Măceheronitilor de astăzi.

În acest timp, după secolul X, afara de Dacolatimii cei vechi rămași în Carpați, s'au găsit și un dialect de Români, menționat

deja la Iornande, s'aũ ivit doẽ odrasle ale lor peste Dunãre: *Ar-*
mãniã la sud de Balcani și *Rumeriã* lingã Triest.

Sint acum trei-deci de ani și mai bine de când, printr'o monografia despre *Io* in titlul Domnilor romãni și bulgari și printr'un studiũ intitulat „*Perit'ãũ Dacã?*“ eũ incepusem un șir ne'nterupt de cercetãri analitice asupra istoriei romãne. Lucrarea de fațã, o scurtã sintesã a acelei lungi analise, este ultimul cuvint al meũ asupra unor mãrețe nedomeriri, cari m'aũ sbuciumat peste un pãtrar de secol. Cãutãnd tot-d'a-una adevãrul numai pentru adevãr, fãrã nici un folos egoist și fãrã nici o tendințã șovinistã, sint fericit de a constata cã nu m'am contrașis nici o datã in trãsurile cele fundamentale, deși m'a plăcut tot-d'a-una a mẽ completa și une-orĩ a mẽ rectifica eũ-insumĩ in amãrunte. Dar fericirea mea cea mai mare este, cã rezultatul definitiv al muncẽi mele nu impinge la desbinare, ci indẽmnã la infrãțire. Tõte popõrele balcanice, Romãni, Greci, Albanesi, Serbi și Bulgari, ne apar acuma ca o singurã familiã strins inruditã, ca un *συμπόσιον* de frați, de veri și de cumnați.

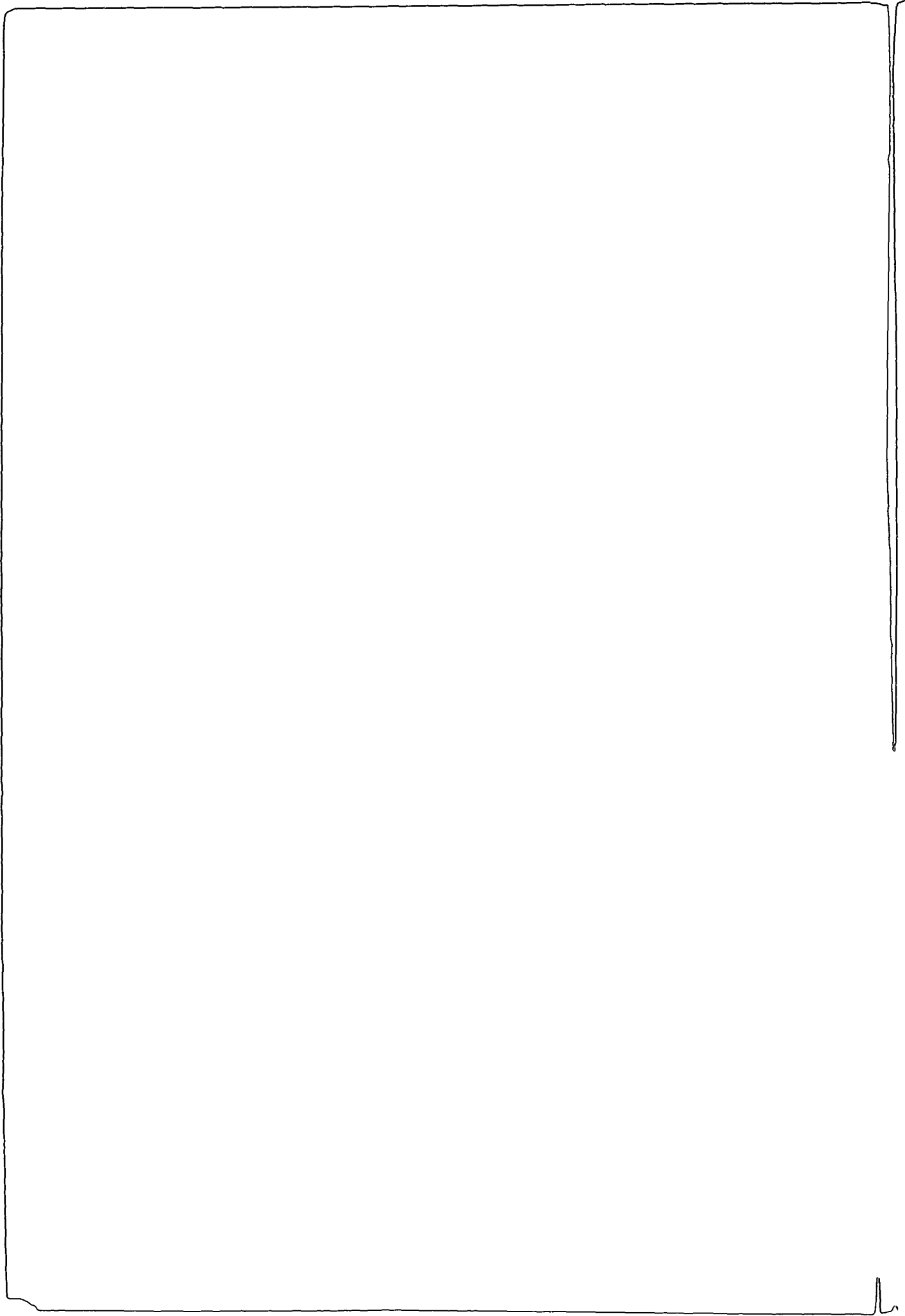

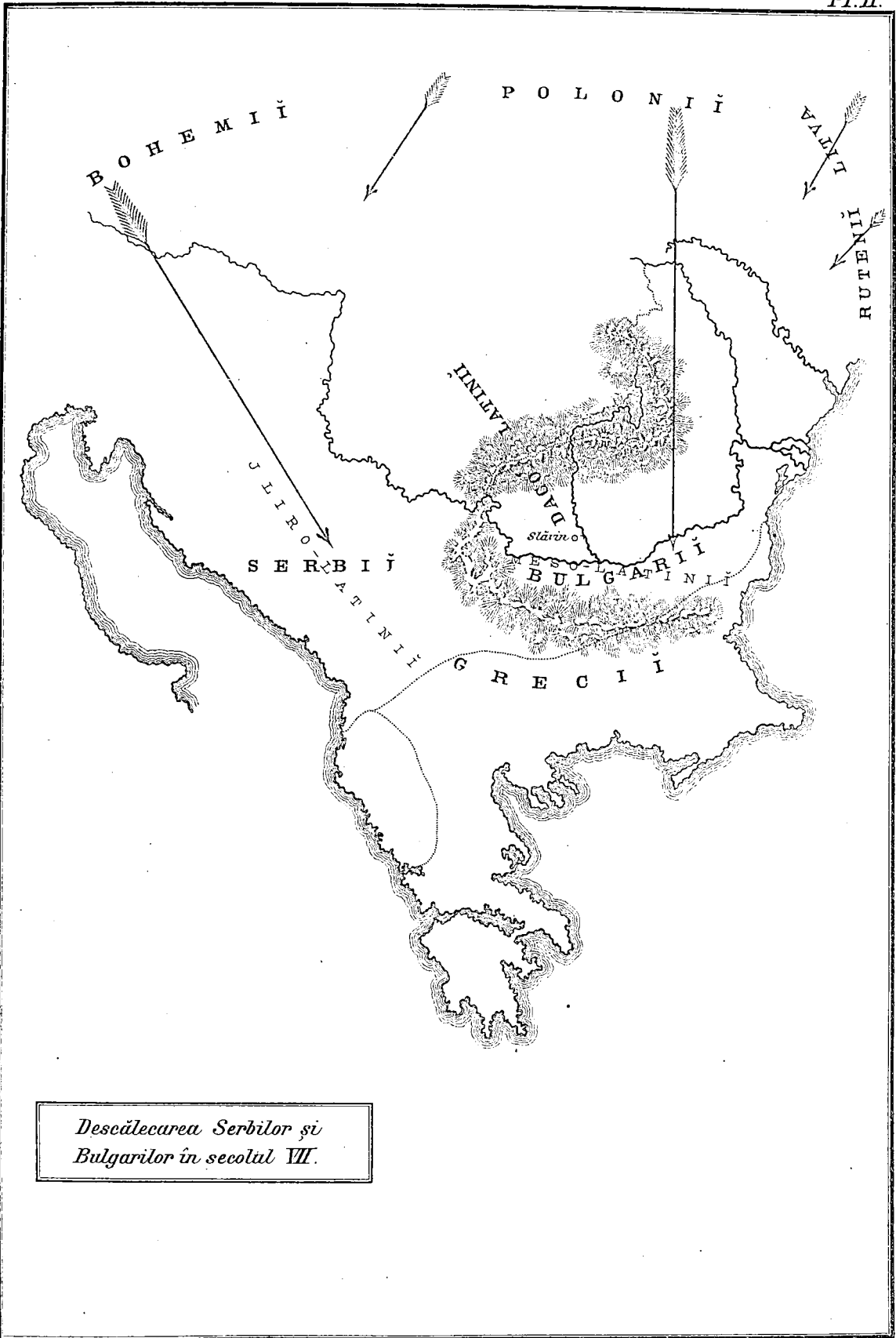

*Peninsula Balcanică între
secolii III-VII.*

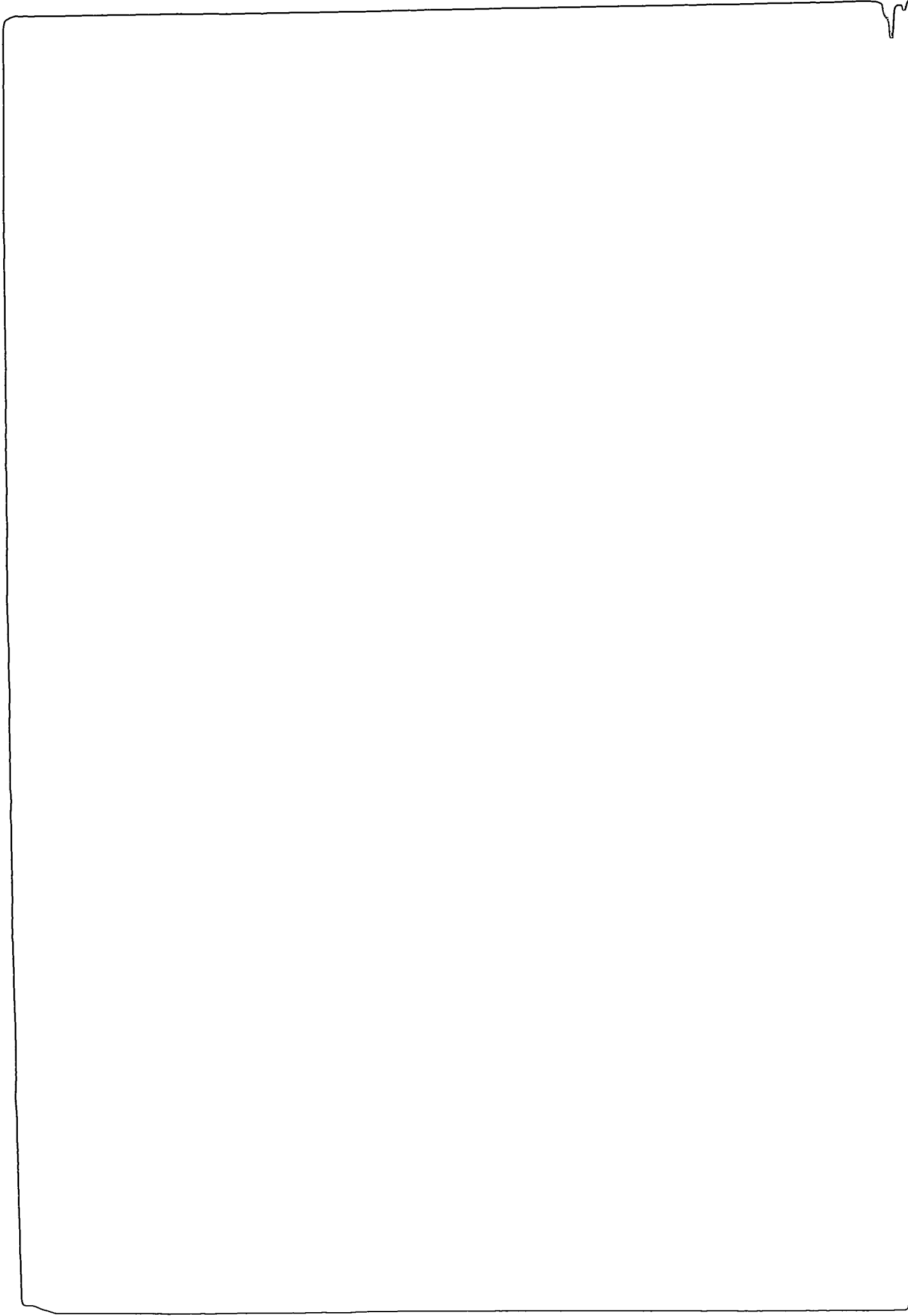
- Românii
- Grecii
- Albanesii

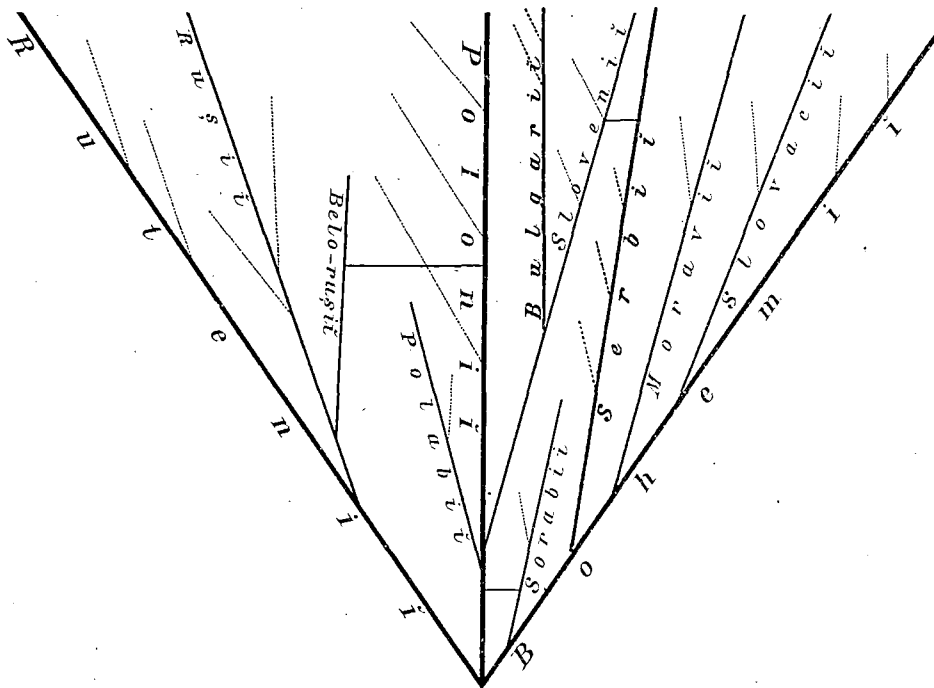

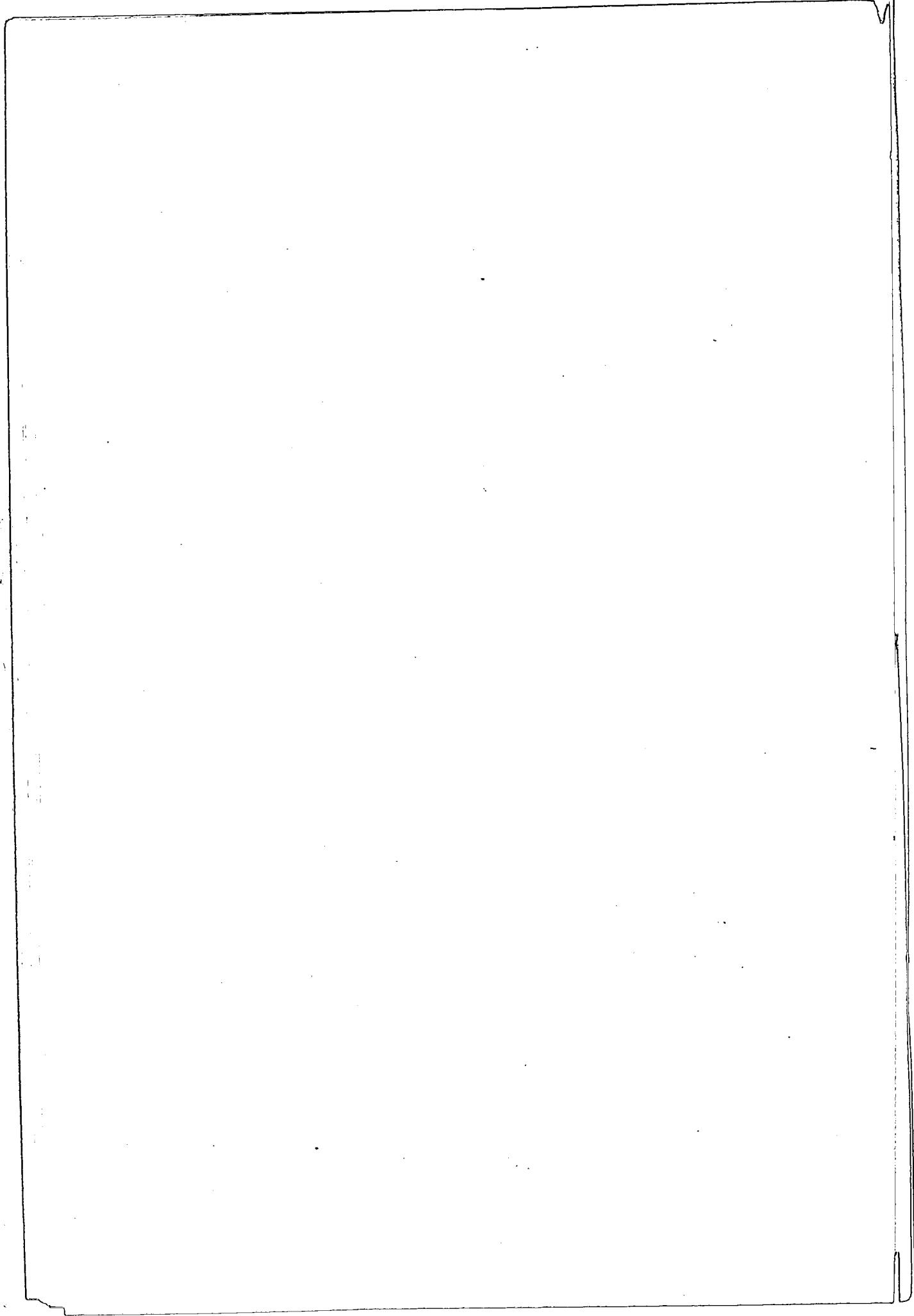

*Descălecarea Serbilor și
Bulgarilor în secolul VII.*

*Locul Serbilor și Bulgarilor
între Slavi.*

B

B, b; lettre et consonne. A doua literă a alfabetului, represintănd o consună labială lină.

Ca literă, în grafica română cirilică se scriea Б, в: БАРБЪА БАСАРАБА, БЪРБАТ. În alfabetul slav ic acest Б = *b*, ca și litera a treia В = *v*, s'au format ambele din varianturile paleografice ale aceleiași В (*Bḗτα*, beta), care la vechii Greci se rostia ca *b*, dar în epoca bizantină era deja cu desăvîrșire scăduț la sonul *v*. În alfabetul neo-grec lipsind un semn pentru *b*, acest son se transcrie prin *μπ*, și așa îl transcrieău altă dată și Macedo-români: *μπαρ-μπάτου, μπροάστια*.

Fisiologicesce, consóna *b* este pe de o parte labială, adecă din aceiași ordine fonetică cu consónele labiale *p, m, v, f* și *ũ* (*w*), căroră între vocale le corespunde labialul *u* și semi-labialul *o* (= *au*), iar pe de altă parte este lină (mediă, sonoră, slabă), de același grad cu consónele line *g, d, v*. De aci urmăză pentru trecerea lui *b* în alte labiale și 'n alte line, adecă în alte sonuri de aceiași ordine saũ de același grad, o possibili-

B

tate teoretică, care însă nu în tóte graiurile se realiză în același mod, ci se deosebesce după caracterul propriu al graiului.

La Români fonetismul în genere resultând, în trăsurile sale cele fundamentale, din lucrarea convergente a elementului etnic latin și a elementului etnic tracic, prin aceste două elemente se explică la noi și transformățiunile lui *b*, din cari cele principale sînt două:

I.

Șovăirea între b și v.

În latina, începînd din secolul II, tocmai din epoca lui Traian, se începe în graiũ o confusiune între *b* și *v* (Corssen, Ausspr.² I, 131 sqq.), două consóne de aceiași ordine și de același grad tot-o-dată, ambele fiind labiale line, cu deosebirea însă că *b* e o consónă propriu ȓisă, explosivă saũ momentană, pe când *v* este o conso-novocală, sonantă saũ continuă, astfel că trecerea lui *b* în *v* e tot-d'a-una o slăbire, iar trecerea lui *v* în *b* o întărire. În inscripțiunii latine ne întim-

pină de o potrivă: debitum și devitum, libenter și liventer, viridis și biridis, viginti și biginti, volo și bolo, vixit și bixet, veteranus și beteranus, ba chiar tripletul: verba, verva și berba. Ca rezultat al acestei confuziuni, resimțit în toate dialectele neo latine, mai mult sau mai puțin, a fost o tractare foarte neregulată a ambelor sunuri, latinul *b* trecând în *v* sau latinul *v* trecând în *b* sau unul și altul conservându-se, fără vre-o normă statornică. În loc de regulă dară se pot constata aci numai două tendințe, precum sînt:

1°. Inițialul *v* urmat de o vocală tinde a se întări în *b*: berbec = vervecem (ital. berbice, fr. brebis), beșică = vesicam (portug. hexiga), bătrân = veteranum, bôce = vocem (ital. voce, boce), biet = vietum, bătă = vitam (span. beta) etc.; dar în același timp: vecin, veniu, verde, verme, vespere (portug. bespa), viță, vorbă, și o mulțime de altele.

2°. Medialul *b* între vocale isbutese a slăbi în *v*, vocalisându-se apoi de tot: cal = caballum (ital. cavallo, fr. cheval), nuor = nubilum (it. nuvolo), tăun = tabanum (provenț. tavan), șuer = sibilo, treer = tribulo, cot = cubitum (provenț. coto și covado), seiu = sebum (it. sevo) etc.; totuși: roib = rubeum (portug. ruivo), sgaibă = scabiem, cuib = cubium (it. covo), unde menținerea lui *b* pare a se datori numai metatesei lui *i*, ca și 'n aibă = habeat; iar pe de altă parte: stavăr = stabilem, avăr = habilem, unde *v* nu s'a vocalizat, întreaga silabă „văr = bilem“ fiind tractată ca sufix.

3°. Medialul *v* după o liquidă se întărește în *b*: selbatec = silvaticum, cerb = cervus, corb = corvum (it. corvo și corbo, fr. corbeau), nalbă = malvam, pulbere = pulverem, șerb = servum, albiă = alveum etc., și numai ex-

cepțional: arvă = arvam și silvă = silvam.

4°. Medialul *b* de 'nainte a unei liquide isbutese a slăbi în *v* și apoi a se vocalisa: faur = fabrum (fr. orfèvre), faurar = Februarium (fr. février), uît = oblito (span. olvidar).

5°. În derivatele din „habeo“ graul conservă la olaltă în flexiune formele cu *b*, cu *v* și cu vocalisarea: aveți și ați = habetis, aibă = habeat.

v. I.

De altmintrelea latinul *b*, întru cât nu 'i urmăzează un *i*, e mai persistent la Români decăt la toți ceilalți Neolatini. El nu trece nici într'o altă conșonă și nu înlocuiese nici o altă conșonă afară de *v*: în cele două-trei excepțiuni ca: „corfă = corbem“ și „bolf = bulbum“, trecerea lui *b* trebu' explicată a-parte, ca și înlocuirea lui *gu* prin *b* în „limbă = linguam“ și în „întreb = interrogo (interroguo)“, pe când o asemenea înlocuire nu ne întâmpină în „lingore = languorem“ sau în „ung = unguo“.

v. *Bolj.* — *Intreb.*

Să cercetăm acuma pe *b* sub raportul elementului tracic.

II.

Trecerea lui bi în ghi.

Toate dialectele române cunosc, mai mult sau mai puțin, trecerea labialelor în guturale de 'nainte a lui *i*, fie când labiala este inițială ca în: ghiue din bine, ghiu din vie, kicior din picior, hire din fire, nie (nyie) din mie, — fie labiala medială ca în: alghină din albină, cokil din copil, trandafir din trandafir, dormire din dormire, — fie labiala urmată de finalul *i* scăzut la *i* ca în: cerghi din cerbi, luki din lupi, dormi din dormi, — fie, în sfirșit, vocala *i* trecută în *i* și apoi dispărută ca în: ketră = kietră, herb = hierb etc., cari în ve-

chile texturii se scriu: *μπαρκα* sau chiar *μπαρκα, φμρκα*. Trecerea cea mai importantă este a celor două labiale explosive *b* și *p*, fiind cea mai răspândită în graiu prin numărul cuvintelor în care ne întimpină și cea mai variată tot-o-dată prin complicațiunii fonetice ulterioare: *bi-ghi-bghi-bgi*, *pi-ki-pki-pci* (bine = ghine = bghine = bgine; picior = kicior = pkicior = pcicior = cicior). Ajunge dară a supune unui studiu critic pe *ghi* din *bi*, de care nu putem despărți pe *ki* din *pi*, pentru ca prin însăși acesta să se limpedescă cestiunea celor-lalte labiale guturalisate, cari sînt de o importanță secundară.

Despre acest fenomen, intru cât imi pociu aduce a-minte, au scris mai pe larg Miklosich, Lambrior, Onciul și Șăinenu, din cari primii trei n'au cunoscut în privința'i prețiosisimul text al lui Cantemir, iar câte-patru nu puteau să cunoscă adevărata măsură de circulațiune în totalitatea dialectelor românesce a formelor celor guturalisate. Lipsindu-le ast-fel punctul istoric de plecare, și mai ales statistica fenomenului, nu e de mirare că conclusiunile lor sînt cu desăvirșire subiective.

Miklosich (Lautl. d. rum. Spr. Cons. II p. 14 sqq.; cfr. Schuchardt, Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil. 1892 No. 9) în deșert caută pentru guturalisarea labialelor române paraleluri neolatine occidentale. E cu totul alt-ceva când Neapolitanii sau Sicilianii dic „chianta” pentru „pianta” sau „ghianco” pentru „bianco”, căci neapolitano-sicilianul *ghi* și *ki* nici o-dată nu reprezintă pe primitivul *bi* și *pi* ca la Români, ci tot-d'a-una pe *bl* și *pl*: *ghianco* = *blanco*, *chianta* = *plantam*, *chiaga* = *plagam*, *chiano* = *planum*, *chiantu* = *planctum*, *chieno* = *plenum*, *chiu* = *plus*, *chiummo* = *plumbum* etc. Guturalisarea grupurilor consonantice

bl și *pl*, *ba* și *fl*, este romanică occidentală, fie italiană, fie chiar spaniolă, dar tocmai Români n'o au de loc; pe când guturalisarea grupurilor consonovocalice *pi*, *bi*, *fi*, pe care o au Români, e tocmai ce-va cu totul necunoscut dialectelor romanice occidentale. Apoi Miklosich se înșală (cfr. Rumun. Untersuch. II, 7) când atribue Românilor rostirea „dîine” pentru „ghine” sau „tîicior” pentru „kicior”, după cum se rostesc numai acolo unde elementul românesc este amestecat cu Ungurii, pe când Moldovenii, Muntenii și Macedo-românii rostesc foarte lămurit *ghi* și *ki*, nu *dîi*, nici *tîi*.

Lambrior (Romania 1877 p. 446) nu se sfiesce a ne asigura că Români n'au pe *ghi* = *bi* și pe *ki* = *pi* decât de pe la finele secolului trecut: „ils n'ont „pu commencer que dans la seconde „moitié du XVIIIe siècle”. Cu alte cuvinte, numai după 1750 toți Macedo-românii și toți Moldovenii au început de o-dată a dice *ghine* și *kicior*! Apoi Lambrior sciea că acest fonetism nu este numai moldovenesc și macedo-românesc: „Ce phénomène s'observe dans tout le domaine „roumain, mais il n'est pas partout également développé; en Moldavie, en Bessarabie et en Boukovie, c'est l'état normal du „parler populaire et même de la conversation familière; on le trouve sporadiquement en Valachie et en Transylvanie et il est constant dans le dialecte macédo-roumain...” Și toate astea abia de un secol!

D. Onciul (Conv. lit. 1885 p. 594) își pune întrebarea, dacă nu cum-va o samă de colonii macedo-române, „un adaos de populație română din peninsula balcanică”, va fi altoit Daco-românilor guturalisarea labialelor; și

acéstă ipotesă suride de asemenea d-luî Şăineanu (Ist. filologiei p. 70—72), ambii crezând că fenomenul e specific trans danubian şi necunoscând faptul statistic că pină şi între Macedo-românii sînt unii cari nu guturalisază labialele, anume sub-dialectul macedo-român din Meglen (Weigand, Vlacho-Meglen p. 16), unde se dice: bine, corbî, picîor, lupî, iar nu: ghine, corghî, kicîor, lukî.

Din punctul de vedere curat fiziologic, trecerea lui *bi* în *ghi* sau a lui *pi* în *ki*, palatalisate apoi în *gi* şi *ci*, putea să se 'ntample în orî-ce limbă. Aşa, bună-ôră, o aû în extremul Orient Tibetanii, la cari „*via* se prononce *cia* (tcha), *via*—*gia* (dja)“ (Abel-Rémusat, Recherches sur les langues tartares p. 340). Alt-ceva însă este o posibilitate abstractă, şi alt-ceva realizarea concretă. În Europa întregă, întru cât am putut cerceta, afară de Peninsula Balcanică nu se găsesce nicăiri *ghi* = *bi* şi *ki* = *pi*. Nu fiziologia dară, adecă nu elementul antropologic trebui să ne preocupe, ci urmărirea cauzei locale etnice.

Cantemir (Descr. Mold., ed. Papiu p. 151) dice: „Mulieres quoque mol-
„davae peculiarem a viris pronuncia-
„tionem habent. Mutant enim syllabas
„*bi* et *vi* in *gi*, ut: bine (bene) = gine,
„vie (vinea) = gie; *pi* in *ki*: pizma (in-
„vidia) = kizma, piatra (petra) = kiatra.
„*Mi* initiale in *ng* literam, vix aliis
„pronunciabilem, ut: mie (mih) = ngie
„etc. Qui semel e viris etiam ei pro-
„nunciationi asvetus fuerit, vix ac ne
„vix quidem ab ea liberari potest, et
„cei sorex suo ore semper prodit se
„nimis diu in matris sinu moratum
„fuisse, qua de re etiam tales vulgo
„ficio de baba, filii vetulae, per con-
„tentum dicuntur.“

Cantemir dară constată, că atât

ghi = *bi* şi *ki* = *pi*, precum şi *ni* = *mi*, era la Români un fonetism străin graiului bărbătesc, caracterisând în specie graiul femeiesc, aşa că bărbaţii cari rostiau astfel erau porecliţi cu despreţ: „fecioi de babă“. Şi aserţiunea lui Cantemir se întăresce pe deplin prin faptul pozitiv, necontrover-sabil, că nu se află nici un vechi text românesc, fie din orî-ce provincie şi fie de o proveninţă orî-cât de rustică, în care să ne întimpine *ghi* pentru *bi* sau *ki* pentru *pi*, ba nici *ni* pentru *mi*. Sînt texturi cu rotacismul *r* din *n*, sînt texturi cu duplul *z* (*z* şi *s*) sau cu *r* şi *rr*, sînt texturi cu *li* pentru *fi*, sînt texturi cu *χ* şi *rχ*, dar texturi cu *ghi*, *ki* sau *ni* pentru *bi*, *pi* şi *mi* — nu există, căci letopiseştele, zapisele, cărţile bisericesci, pisanile de pe morminte etc. aû fost scrise tôte de bărbaţi, nu de femei, nici de „fecioi de babă“.

v. *N.—R.—F.—H.*

Una din pré-putînele excepţiunii este actul moldovenesc din 1644 (Arch. ist. I, 1 p. 87) în care sînt descrise hotarele unei moşii: „şi de acolo suptu margine în capu kicîorului din mijloc lângă mocirla Căcaţii într'o movilită, cari iaste suptu gropa boului alătore cu vale Căcaci, şi acolo s'au făcut bour într'un gîugastru lângă cel vechiu, şi apucă kicîorul din mijloc la delu în pădure...“ Să se observe însă că în acest text kicîor nu este un cuvînt comun, ci s'a stereotipat ca termen topic, încât trebuia scris întocmai, chiar dacă l'ar fi scris însuşi Cantemir.

v. *Chicîor.*

Datele statistice, culese prin învăţători şi prin preoţii de prin sate, probază pe de o parte marea răspîndire teritorială a acestui fonetism,

iar pe de alta: originea lui cea femească pretutindenea.

În districtul Brăilei peste tot (comunele Cazas, Naziru, Slujitorî-Albotesci, Lacul-Redii, Cotu-lung, Ruseti, Tichilesci, Sutesci, Filipesci, Viziru etc.) se dice: ghine, kicior. În unele locuri fenomenul mai conservă caracterul său femeesc, iar bărbații, printr'o reacțiune, prefac vice-versa pe *ki* în *pi*. Așa învățătorul I. Pășescu din comuna Stăncuța ne scrie: „La noi *ghi* pentru *bi* se rostesc mai cu samă de femei când ocăresc copii: să'l mănânce corghii! Apoi *ki* se amestecă cu *pi*, dicându-se nu numai kept pentru pept, dar și in-pide pentru închide, pin pentru chin, pirie pentru chirie.” În comuna Latinul bărbații au învins pe *ki*, încât toți dic picior, nu kicior, dar femeile la rîndul lor au învins pe *bi*, încât toți dic ghine, nu bine.

În districtul Ialomița dela un capăt pînă la cel-alalt (comunele Dudesci, Perieții, Coșereni, Ograda, Borănesci, Reviga, Grindu, Cosumbesci, Larga, Ploa-Petrii, Poiana, Broșteni, Ciochina, Copuzu, Gârbovii, Slobozia, Pribegii, Iazu, Petroiu etc.) se dice ghine, kicior. O muștră de graiul țărănesc de acolo, comunicată de învățătorul Th. Theodorescu din comuna Lupșenu: „Da „*ghine*, Mariio! tu stai și eu nu mai „pociu dă fôme. Du-te și fă ce-va dă „măncare; hierbe niște carne d'ăia dă „oie cu varză; da s'o hîergli *ghine* „câi cam bătrână.—A cumpărat arân- „dașu nostru niște cai negri ca *corghi*. „—Când am trecut lacu, nî-a vinit apa „pin'la kept, ș'o scoică nî-a sgăriet „kielea dăla kicioru stâng. As-nôpte a „întrat *luchî*'n zăvadă...” Nicî aici totuși lupta între rostirea bărbătescă și între cea femească nu s'a isprăvit încă de tot. În unele comune (Socariciu, Tăndărei etc.) circulează de o potrivă

la plural: lupi și lukî, popi și pokî, dar tot-o-dată reacțiunea bărbătescă a înlocuit pe *ki* prin *pi* în rapiu (rakiu) sau pirie (kirie). În comuna Căcu se aude de o potrivă kicior și picior, kept și pept etc., dar se dice numai bine, nu ghine. În comuna Malu, după cum îmi scrie învățătorul Ion Canciu: „ci- „cior dic numai femeile când „își mângăe copilul, iar omenii mari „nu întrebunțeză decât forma kicior“, adică femeile, după ce altoiră bărbaților pe *ki*, s'au diferențiat ele înseși apoi mai departe palatalisându'l în *ci*.

În districtul Teleorman rostirea bărbătescă a învins aproape pretutindenea pe cea femească, dar lăsând urme de luptă. Sînt unele comune în cari au biruit femeile. Așa învățătorul Cr. Voiculescu din Vișoara ne scrie: „Pe „la noi se dice: este *ghine* se te duci „cu *ghioli*, *corghi* sînt negri, tu *sorghî* „ciorbă, *lukî* mănăncă un *kicior* de „cal, *pokî* cerșesc, *keptenele* meu „este rar“.

În districtul Rîmnic Sărat (comunele Sgărciții, Bălăcenu, Obilesci, Corbu, Jirlău, Dedulesci, Buda, Tămboesci, Vișani etc.) guturalizarea labialelor e mai generală decât chiar în districtele Buzeu și Prahova. În adevăr, în Buzeu sînt multe comune (Săgéta, Petrosa, Gherasenî, Lipia, Stălpu, Fundeni, Zernesci-Călnău, Tăbăresci, Boldesci, Pogonele, Cilibia, Sărulesci, Găvănesci etc.) în cari pe lingă formele *ghi* și *ki* se aude tot-o-dată *bi* și *pi*. În Prahova de asemenea; ba chiar pe alocușia (Scăieni, Mălăiesci etc.) nu se află de loc *ghi* pentru *bi*, ci numai *ki* pentru *pi*.

În districtul Muscel formele *ghi* și *ki* sînt foarte răspândite (comunele Cătăteni, Rădesci, Valea-mare, Nămăesci, Țișesci, Poienari, Voinesci, Bălilesci, Cotesci etc.), dar în același timp se aud

și formele *bi* și *pi*, iar în unele locuri (comunele Băjesci, Mățașu, Văleni etc.) există numai *ki*, nu și *ghi*; apoi la plural nu se ține mai nici o dată cerghî, lukî, ci cerbî, lupî. În acest district, ca și 'n nordul Moldovei și 'n partea răsăritenă a Transilvaniei, lupta între elementul bărbătesc și între cel femeiesc se manifestă mai cu deosebire prin forme de compromis, prin acel „syllexis“ despre care eu am vorbit cel de'ntăiu altă dată (Cuv. d. bătr. II p. 218, 240) și am găsit apoi o confirmare la Weigand (Olympo-Walachien p. 44). Circulând în același timp femeescul *ghi-ki* lingă bărbătescul *bi-pi* și ambele fiind de o potrivă tari, din amestecul lor, ca un fel de împăcare, s'a născut *bghi* și *pki*. Invățătorul G. Tuțuianu din comuna Valea-mare: „P'aicea se rostesc *ghi* în loc de *bi* „în multe cuvinte, așa se ține ghine „în loc de bine, cerghî în loc de cerbî, „corghî în loc de corbî, dar mai ales „se aude și *b* înaintea lui *g*, cari con- „topindu-se sună amîndouă slab, pre- „cum: bghine, cerbghî, corbghî, orbghî, „neghiobghî etc. Tot asemenea se în- „tâmplă și cu *ki* în loc de *pi*, așa se „ține kicior în loc de picior, kimniță „în loc de pivniță, kept în loc de pept, „okincî în loc de opincî, dar mai ales „se pune *p* înaintea lui *k*, spre ex.: „pkicior, pkimniță, opkincî etc. La plu- „ral: popkî, lupkî, vulpkî.“

În districtul Dimbovița *ghi* pentru *bi* se aude numai la ciobani (comuna Pietroșița), dar *ki* pentru *pi* se aude adesea și din gura țeranilor. De asemenea numai *ki* pentru *pi* se găsește în districtul Romanai. Invățătorul Marin Stănescu din comuna Leul ne scrie: „Poporul din această localitate ține kept, „kepten, dar nu lukî sau pokî, ci lupî „și popî“. Tot așa în districtul Dolj (comunele Cetatea, Vela, Ciuperceni, Țin-

țăreni, Băilescă, Risipiți, Dobridor, Poiana, Coțofeni-din-față, Maglavit, Gubancea, Plosca, Pelescă, Brésta, Adunații-de-Geormane, Plenița, Séca-de-câmp etc.). Alături cu *ki* circulază însă forma cu *pi* și cea silectică *pki*: pkîatră, pkept, pkeptene.

Din districtul Vâlcea, preotul Istănescu din Recea ne scrie; „Aici păstorii de oi ține ghine în loc de bine, „cerghî pentru cerbî etc. În glume ține „și sătenii kept pentru pept, kicior „pentru picior“. Adecă — după vorba lui Cantemir — bărbății își bat joc de „feciorii de babă“, a cărora rostire femeescă a fost învinsă prin cea bărbătescă.

Formele cele de compromis *bghi* și *pki*, adesea palatalizate apoi în *bgi* și *pci*, cari rezultă, după cum am spus, din neputința formei femeiesc de a goni cu totul pe cea bărbătescă, sînt răspândite mai cu deosebire în districtele Sucéva și Némț (comunele Fărcașa, Tătărăuși, Broșteni, Borca, Botescă, Bodești-Precistei, Șaru-Dornei, Dornagura-Negrii etc.), unde se aude: bghine și bgine, corbghî și corbgî, cerbghî și cerbgî, pkicior și pcicior, opkincă și opcincă, pkîatră și pcîatră, pkept și pcept, iar în unele vorbe labiale se perde: corgî, cergî, cicior, cîatră, cept; de asemenea lupcî și popcî. Cât se atinge de lupkî, popkî, copkil, stupkină, apoi așa se rostesc în Moldova întregă.

Același fenomen ne întîmpină și 'n Transilvania, nu numai în regiunea Năsăudului cea învecinată cu Moldova, dar și în părțile Făgărașului (comunele Voila, Vistea, Lisa etc.), unde se ține: bghine, albghină, corbghî, cerbghî, pkept, pkicior, pkele, pkerd, popkî etc. Tot așa și în Maramurăș, în Selagiu, în așa numita țără a Oașului, unde totuși guturalele tind a se palataliza: bgine, pcicior (preut E. Bran, Selagiu, com. Bârseul-de-jos). În regiu-

nea Sibîului (com. Sina, Orlat, Vestem etc.) se aud numai formele nesilectice și nepalatalizate *ki* și *ghi*, ca și 'ntr'o mare parte din regiunea Făgărașului (com. Vaidarecea, Ohaba, Mărgineni, Copăcel etc.). Pretutindena însă, cel puțin într'un mod sporadic, se aud și formele cele bărbătești *bi* și *pi*.

În multe localități, după cum am văzut-o deja mai sus, femeiescul *ghi* pentru *bi* n'a putut să se impună, dar s'a impus totuși femeiescul *ki* pentru *pi*. Față cu acest fenomen, se naște o întrebare firască: de ce ôrc *ki* a fost mai tare decât *ghi*? Răspunsul se cuprinde și se dă pe față dela sine în următorul șir de fapte decisive.

Într'o mare parte din districtul Dolj (comunele Drănicu, Gogoș, Comoșteni, Bulzesci, Galiciuica, Vela, Ișalnița, Murgăș, Șimnic, Căpreni, Bodăesci, Calopăr etc.) nu se aude de loc *ghi* pentru *bi*, nici *pi* pentru *ki*, afară de un singur cuvânt: kept, une-orî pkept.

În comuna Ploiesciorii din Prahova labiala se guturalisază numai în trei cuvinte: kept, kipotă și keptene, iar în comuna Mălăiesci numai în două: kept și keptene.

În comuna Bălțații din Teleorman numai în singurul kept.

De asemenea în comuna Micloșani din Muscel.

Dialectul istriano-român nu cunoște de loc guturalizarea labialelor, afară numai și numai în două vorbe: kiept și ciaptere = kiapterene (Miklosich, Rumun. Untersuch. I, 23-4).

Aceiași guturalizare este cu desăvârșire necunoscută sub-dialectului macedo-român din Meglen, afară iarăși de cele două vorbe: kiept și kiapterene (Weigand, op. cit.)

Nemic mai femeiesc ca noțiunile de „pept” și de „peptene”, și tocmai

mulțumită lor, în lupta cea seculară între fonetismul bărbătesc și între cel femeiesc, *ki* s'a arătat aprópe pretutindena mai fórté decât *ghi*, iar vorbele isolate kiept și kieptene au isbutit a se furișa pînă și la Istriano-români.

De aci rezultă că:

1. Guturalizarea labialelor există în toate dialectele române: cel daco-român, cel macedo-român și chiar cel istriano-român;

2. Ea este fórté veche, de óră-ce se urcă mai sus de formarea acestor dialecte, a cărora despărțire nici într'un cas nu póte fi mai nouă de secolul X;

3. În toate aceste dialecte ea ni se înfățișează ca un element de tot femeiesc, persistând în cele două cuvinte kept și keptene chiar acolo unde nu s'a putut încuiba în restul grafului;

4. Orî-unde s'a introdus la noi și s'a propagat acest element de tot femeiesc, el a intimpinat o crâncenă resistință din partea elementului celui bărbătesc a conservării labialelor.

Dar cum óre să se explice o asemenea restrăbunescă desbinare lingvistică între cele două sexuri în sinul unei singure națiuni?

Pretutindena unde o naționalitate s'a născut prin cucerire, elementul cuceritor cel bărbătesc vorbă la început o limbă cu totul alta decât elementul cucerit cel femeiesc. Dintre copiii născuți din căsătoriile cele bilinguice, băieții se deslipiau mai curând „a matris sinu” după expresiunea lui Cantemir, sustrăgându-se astfel înrîuririi mumelor, pe când fetele, rămânând tot-d'a-una sub această înrîurire, conserva cu stăruință tradițiunea grafului femeiesc, pe care vécurile o puteau șterge numai treptat-treptat, așa că la urma urmelor—după ce se plăsmuise

deja din amestec o singură limbă pentru bărbați și pentru femei — trebuia totuși să mai trecă mult timp pînă să dispară ori-ce deosebire fonetică.

O divergință între graful bărbătesc și graful femeiesc se constată pînă astăzi pe o scară foarte întinsă la Caraiți, a cărora naționalitate se născuse sînt acum câțiva secolii prin cucerire, bărbații din tribul Galibilor căsătorindu-se cu femeile din tribul Arruacilor; și Adam Lucien (Revue de Linguistique, XII, 275—304) observă: „La science „saisit sur le vif, dans le double „parler caraïbe ramené à ses origines, le phénomène instructif de la „formation d'une langue par l'effet „d'une conquête qui, d'une partie des „hommes de la nation conquérante et „d'une partie des femmes de la nation „vaincue, fait une nation nouvelle“.

Dintr'o cauză analogă la Eschimoșii din Groenlandia numai femeile schimbă pe *k* în *ng* și pe *t* în *n* (Sayce, Introd. to the Science of language, I, 205).

Tote naționalitățile latine extra-italice s'aũ zămislit din amestecul bărbaților romanii cu femeile barbare. Despre Spaniolii, naționalitatea extra-italică cea mai veche, noi avem în această privință un text special categoric la Tit-Liviũ (XLIII, 3): „Et alia novi generis hominum ex Hispania „legatio venit. Ex militibus romanis et „ex hispanis mulieribus, cum quibus „connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum...“

La Români — pe cari Tit-Liviũ i-ar fi numit „novum genus hominum ex militibus romanis et dacicis mulieribus“ — la Români elementul cuceritor, adecã cel bărbătesc, fiind Latinii, iar elementul cucerit sau femeiesc fiind Dacii, fenomenul linguistic *ghi* = *bi*, *ki* = *pi*, *ni* = *mi*, intru cât el este fe-

meiesc, nu pôte să fie decãt o remãșiță dacicã, nici decum latinã.

Și aci ni se presintã o dilemmã:

1. sau cã în limba dacicã labialele se guturalisau de 'nainteã lui *i*;

2. sau cã în fonetismul latin grupurile *bi*, *pi*, *mi* se rostiau altfel decãt aceleasi grupuri în fonetismul dacic, adecã se rostiau în așã fel încãt pentru auđul Dacilor ele cuprindeau un element diferențial gutural.

Prima ipotesã trebuie înlãturatã cu desãvîrșire, de vreme ce în nomenclatura personalã, în cea localã și în cea botanicã a Dacilor ne întimpinã forțe des labiale neguturalisate de 'nainteã lui *i*, bunã-ora:

Berebistes, nu Beregistes;

Bicilis, nu Gicilis;

Pieporus, nu Kieporus;

Clepidava, nu Clekidava;

Tibiscum, nu Tigiscum;

apoi Capidava, Piroboridava, Pinum, caropithla, rhathibida etc.

Tracii de peste Dunãre, despre cari noi scim cã ei numiau tesaurul „pitu-“, nu „kitu-“ (Schol. Apollonii Rhodii I, 933: Θρακες τὸν Ἰησανθὸν πικτὴν λέγουσιν), de asemenea nu guturalisau labialele, dupã cum nu le guturalisau nici posteritatea lor actualã Albanesii.

Remãne darã în piciorã numai ipotesa a doua, și anume: Dacii rostiau pe latinul *bi*, *pi*, *mi* ca *ghi*, *ki*, *ni*, un pseudo-fonetism cam așã dupã cum Creolii prefac sonurile franceze, spaniole și portugese (Schuchardt, Kreol. Studien, passim), sau dupã cum Alsacienii, chiar cãnd au invetat în școlã franțuzesce, totuși pronunță:

Mon bėti François

Toi fouloir que che t'apprenne

Gomment audrefois

Che falsais à la Prussienne

Ou pien à la Tyrolienne...

(Nisard, Hist. d. livres popul. I, 73).

Fonetismul latin nu era tocmai ușor pentru o ureche ne-romană. Așa vechii Greci aveau pe *ti* (*τι*), și totuși pe latinul *ti* îl rostăiau ca *tzi*: „optimus = optimus“. Așa Celții aveau pe *v*, dar pe latinul *v* îl amestecau cu *f*: „vulgor = fulgur“, „sigil = vigilia“ (Sittl, *Verschiedenheiten d. lat. Spr.* p. 51 sq.).

Intr'un singur punct, sub raportul guturalisării labialelor, fonetismul dacic se întâlnește întru cât-va cu cel latin. Se știe că Romanii confundați pe *f* cu *h*: *faedus* — *haedus*, *fordeum* — *hordeum*, *folus* — *holus*, *fariolus* — *hariolus* etc. (Corssen, *Ausspr.*², I, 159 sqq.). Iată de ce *hi* pentru *fi* era nu numai dacic, dar și óre-cum latin, încât a putut să se introducă fără resistință în graiul românesc: el figurază adesea în vechea noastră literatură și nu se atribuie de cătră Cantemir „feciorilor de babă“. În fond însă acest fonetism nu este la Români latin, ci dacic, după cum fonetismul analog la Spaniolii în „*hierro* = *ferrum*“, „*hacer* = *facere*“ etc., nu este latin, ci iberic (cfr. Ascoli, *Due lettere* p. 29). Concordanța latino-dacică într'o parte, ca și concordanța latino-iberică în cea-laltă, a fost o simplă înlesnire de propagandă fonetică.

Aplicarea Dacilor, sau mai bine zicând a Tracilor în genere, de a guturalisa pe labialele latine de 'nainte a lui *i* pôte ea singură să deslege o enigmă din Hesychius. Acest culegător de glose din secolul IV aduce pluralul: „*serghi*“ în loc de latinul „*cervi*“ sau „*cerbi*“: „*σεργιοι* — *ελαγοι*“, întocmai ca la Români în „*cerghi*“, moldovenesce „*șerghi*“. El nu ne spune de unde a luat-o, dar nefiind nici grecă, nici italică, este învederat că această glosă nu pôte să fie decât tracică. Tot de provenință tracică, directă sau indirectă, ni se pare a fi guturalisarea labialelor de 'nainte a lui *i* în dialectul

neo-grecesc așa numit tzaconic, pe care însă aci noi ne mărginim a-l menționa numai.

v. *Cerb*.

Despre trecerea sporadică foarte interesantă a lui *b* în *m*, érăși un fonetism tracic,

v. *Buzei*.

În fine, cată să observăm că majoritatea cuvintelor române cu inițialul *b* sint de originea turanică și de cea slavică. O mare parte circulază în graiul rar sau numai ca provincialism și nu se ramifică. Cuvintele curat latine, în genere foarte circulătoare, bună-óră *bade*, *bat*, *béu*, *barbă*, *bine*, *braț*, *boú* etc., forméază abia vr'o cincî-deci de familie. Inițialul *b* este sărăcăcios atât în vocabularul latin precum și 'n cele romanice occidentale; la Români însă el este bogat prin mulțimea elementelor străine, unele foarte trebuinciose.

¹**Ba**, adv. et conj.; 1°. non, pas, point; 2°. mais, d'autant plus. În ambele sensuri *ba* exprimă o opozițiune, dar în primul sens opozițiunea este negativă, în sensul al doilea restricțivă, iar o restricțiune este și o afirmațiune tot-o-dată. Din acest punct de plecare toate accepțiunile lui *ba* se pot reduce la patru: 1°. „—Te duci? —*ba*“ este o negațiune simplă. 2°. „Te duci acuma? —*ba* mă voiú duce mai târziu“ este o restricțiune, în care se negă ducerea „*acum*“, dar se afirmă ducerea „*mai târziu*“. 3°. „Te duci? —*ba* nu“, este o negațiune afirmată prin *ba*, adică o negațiune dublă. 4°. Contrariul „nu te duci? —*ba* da“ este o dublă afirmațiune, care însă, cuprînd în sine un element de opozițiune, e mai puțin categorică decât simplul da.

I. Negativul *ba* e tot-d'a-una mai

energic decât sinonimul n u. Când e vorba de o alternativă, el se lăgă de afirmațiunea ce'i precede prin conjuncțiunea a ū în graiul vechiu, prin o r i în cel de astăzi, rare-or i prin s a ū.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XXXVII, 32 :

... cunoaște de	... agnosce si
iaște haina feço-	tunica filii tui est,
rului tău au <i>ba</i> ...	an n o n ...

Ibid. Numeri XIII, 21 :

... de sântu în-	... si sunt in
trănsulū copaci	ea arbores an
au <i>ba</i> ...	n o n ...

grecesce în ambele locuri: η ο ū.

Șapte taine, 1644, p. 15 : „va fi lucrulū cu prepusū, oare botedzați sântū au *ba*...”

Pravila Moldov. 1646, f. 87 : „stă pre sama giudețului să giudece acel lucru și acia vină de caria să teme mușaria, poate să fie de chizeșie au *ba*...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 27 b : „au putia-vii acasta tăgădui ? saū putia-vii că acasta nu iaște așa să dzici *ba* ? ...”, unde în contextul grecesc lui *ba* îi corespunde „ὄχι”.

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 140 : „Și cum cu singură numai tăcēria spre robie și suppunere vēnică ne vom lăsa ? *Ba*, fraților, odată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lăsăm...”

Costachi Negruzzi, Sobieski și Români :

„— Încă o dată vē întreb, vē închinați ori *ba* ?

„— *Ba*...”

Alexandri, Boieri și ciocoī, act. III, sc. I : „Mojicul nu pōte să dică *ba*, când poruncesce guvernul...”

Basmul „Porcul fermecat” (Ispirescu, Legende p. 50) : „de unde o să scie tata, daca noi am intrat aū *ba*...”

În basmurī, când e vorba de ceva

peste măsură frumos, fie om, fie femece, fie lucru, este stereotipă locuțiunea : „La sōre te poți uita, dar la dînsul saū la dînsa *ba*”.

Balada „Cucul și turturica” :

Pentru dumnōta
Eū n'aș dico *ba*,
Dar dic și dic *ba*
Pentru maică-ta...

Doină din Banat :

Strigă mōrtea la ferēstră :
Spoveditu-te-aī, nevōstă ?
— Ce-aī tu, mōrto, a 'ntreba
Spoveditu-m'am ori *ba*?...
(S. Liuba, c. Maidan).

Doină din Ardel :

P'in' oram la maica fatā,
Căți voinici mē intālinaū,
Imī zimblaū și mē 'ntrebaū :
Maī sugi tu țitā ori *ba* ?
Dōmne, albā ții fața !
De când m'am instrāinat,
Căți voinici mē intālimesc,
Cu toții mē jeluesc,
Catrā min' așa grāesc :
Carī tu petro, deū ori *ba* ?
Dōmne, nēgrā ții fața !...
(J. B. Trans. 177).

II°. *Ba* ca o restricțiune, prin care ce-va se mărginesce într'o sferă determinată.

Gavril Protul, Viața lui Nifon, 1652, ed. Erbicenu, p. 58 : „boiarī nu se putia voi pre cine vor pune domnū, că uniī zicia să fie cesta, iar alții *ba* cela, și era gălčavă...”

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XIX, 2 :

... abateți-vā la	... declinate in
casa slugii voas-	domum pueri ve-
tre și odihnițū și	stri, et divertite,
spālatū picioarele	et lavamini pe-
voastre, și māne-	des vestros, et
cāndū vețū mēr-	mane surgentes

ge la calé voas-
tră; și ziseră: *ba*
în uliță vomu
odihni...

abibitis in viam
vestram. Et di-
xerunt: Ne qua-
quam, sed in
platea diverte-
mus...

în contextul grec: *ὄχι*.

A. Odobescu, Scrieri I, 162:

„— Dar ce, măre, să măi fie și asta?
strigaū unii din drumeți, ne'ncercați
la sama cailor. Or că strechia a dat
intr'înșii?

„— *Ba* așa's bahmeții dela noi;
— răspunde cu mândria un bătrân lip-
can tatar din Bugiac...“

Laurian-Massim: „Ast om nu pré
vede. *Ba* e orb cum se cade. — Furi
te pradă. *Ba* te și omoră. — Nu'ți res-
punde datoria. *Ba* te și bate...“

Același sens are repetatul *ba*: „*ba*
așa, *ba* altfel“, foarte obicnuit în graful
poporan și prin care lucrul nu se măr-
ginesce într'o singură sferă, ci în mai
multe sfere posibile, toate însă deter-
minate.

I. Créngă, Scrierile I p. 109: „aveai
mușterei de nu erai bucuros: *ba* să'i
duci la Pétră, *ba* la Fălticeni, *ba* pe
la ȳarmaróce, *ba* la mănăstirea Ném-
țului, *ba* la Secu, *ba* la Rișca, *ba* în
tóte părțile pe la hramuri...“

Ibid. p. 139: „slujind cu credință *ba*
la unul, *ba* la altul, pînă la vrîsta de
trei-deci și măi bine de ani...“

Jipescu, Opincaru, p. 115: „pě dracu
l'aū zărit ómeni ca o nălucă, *ba* ca o
mogăndéță, *ba* că era cu córne, *ba* că
ședea în casă pustie cu spahiile, cu
muma păduri, cu joimărița...“

Th. Speranția, „Ițic găndesce“:

Ba că'i trecă, *ba* că'i mérgă,
Ba că'i asta, *ba* cutare,
Ba chiar Ițic o să fie
Un bancher, un lucru mare...

Basmul „Aleodor împérat“ (Ispirescu,

Legende p. 43): „Aleodor voi să se co-
déscă óre-cum, *ba* că trebile împérației
nu'l iértă să facă o călătorie așa de
lungă, *ba* că n'are călăuz, *ba* că una,
ba că alta...“

Basmul „Inșiră-te mărgăritar“ (ibid.
p. 64):

„— Iată, stăpână, ce făcuși d-ta!

„— Cum se póte una ca asta? îi
răspunde dómna.

„Și pângara de cioră începù a se
ciorovoi cu dómna sa: *ba* c'o fi, *ba*
că n'o fi...“

III°. *Ba* servind a măi întări o ne-
gațiune: *ba* nu, *ba* nici —, *ba* ba...

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Scii pentru ce? — *Ba* nu. — Ah! trebuł să
ți-o spun,
Destul e de când chin în sufletu'mi adun!...

Același, „Cărlanii“, sc. 4:

„Miron: Ha! am înțeles. Iți temi
nevasta?

„Terinte: Eū? *Ba* nici găndesc...“

Basmul „Treii frați împérați“ (Ispi-
rescu, Legende p. 270):

„— Poți tu să citești ce dice aici?

„— *Ba* nici bóbă...“

Țichindél, Fabule 1814, p. 228: „Dară
ce se adună cu Hristos? baní? *ba*, *ba*,
că el nici au adunat, nici au avut
baní...“

Balada „Cucul și turturica“:

Ba, cucule, *ba*,
Nu te-óu asculta...

A. Pann, Povestea vorbeii I, p. 83:

Și altul are cap, da,
Dar ca-al meii *ba-ba-ba!*

Basmul „Ciobănașul cel isteț“ (Is-
pirescu, Legende, p. 246): „Măi vėduse
el căi buní, inșelați și inșrinați fru-
mos; măi vėduse și fi tineri de bo-

ierii îmbrăcați cu haine scumpe; aușise că unii dintr'înșii sint limbuți, desmerdați, luători în ris și infumurați de nu le ajunge cine-va cu strămura-re la nas; dar ca și aceștia, *ba, ba, ba!*...

IV°. *Ba* întărind o afirmațiune, mai cu samă în *ba* încă sau *ba* și sau *ba* chiar „et même, mais encore“, și în *ba* să *dică* sau *ba* că să *dică* „bien plus“ etc. În genere însă, tocmai din cauza caracterului său fundamental restrictiv, *ba* dă afirmațiunii pe care o însoțește o nuanță ironică: *ba* tocmai, *ba* cum nu, etc.

Costachi Negruzzi, Aș mai pătit'o și alții: „se deprinde a bé cafea turcască și a fuma dintr'un ciubuc lung, *ba* încă află multă poezie în forma șlicului și a hainelor lungi...”

Tichindél, Fabule 1814, p. 339: „pentru aceia nu mă muncéște cuge-tul, *ba* încă din protivă mă bucur...”

Ibid. p. 18: „au văzut străgoae pre-făcându-se în găini și strigoni în pri-colicii, apoi așa se duc noapte și mănca inimile oamenilor celor adormiți, *ba* încă să auzim ce povestéște și baba Socolana...”

I. Créngă, Scrierile I p. 4: „nunta se făcu, și baba își luă cămeșă de sócră, *ba* încă netăiată la gură...”

Doină din Ardél:

Când eram la mama fată
Mă culcam destul pe vatră,
Pe vatră și pe cuptorin,
Ba și jos a-uneorî...

(J. B., Trans. p. 448).

Cu și sau încă sub-înțeleș:

Frunză verde sălcioră,
Trage-o cătană să móră,
Ș'asa trage de cu milă
Că móre 'n țeră străină,
Ba móre fără lumină...

(Ibid. p. 320).

„În locuțiunii particulare *ba* să *dică*, *ba* să mai *dică*, cine-va adăoge la cele spuse, afirmând că acestea's și mai pe sus de ce spune. Ex.: Ce om învățat! *Ba* să *dică*, frate.— Reu mai este domnul! *Ba* că să *dică*, țe'u!” (L. M.). În aceste locuțiunii se sub-înțelege: „și mai mult”. Tot așa, cu sensul de „à-fortiori“, în doina din Ardél:

Eú pe dél, mândra pe vale,
Frică mi-i să nu mă 'nșale;
Înșela-va pe dracul...
Ba pe badea săracul!

(J. B., Trans. p. 95).

În idiotismul *ba* că *chiar*, foarte răspândit mai ales în Moldova, *ba* dă afirmativului „chiar“ o accepțiune ironică: „à d'autres!”

Costachi Negruzzi, Cărlaniș, sc. 4: „Miron: Par'că'i numai Vochița în tot satul.

„Terinte: Vochița, femeea mea! *ba* că *chiar*...”

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. I:

„Afrodita: Dumnelui care se culcă o dată cu găinele și se trezesce o dată cu cucoșii!

„Mândica: *Ba* că *chiar*!... Mai diniórea s'o trezit și dumnelui...”

Același, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4:

„Gahița: Du-te de veđi paveoa cea nouă.

„Damian: *Ba* că *chiar*! hodoronc-tronc...”

Cu același sens se aude în Muntenia exclamațiunea: *ba* ce! scurtată din: *ba* ce se potrivește.

„Ți-e frică de mine. — *Ba* ce!” (L. M.).

E de asemenea ironic afirmativul *ba* în construcțiune cu subjonctivul:

„De când am tăiat copilului bine nasul, *ba* să mai facă ce mai făcea,

de atunci *ba* să mai dea pe la mine“.
(L. M.).

Aceiași accepțiune ironică în legătură cu afirmațiunea ne întimpină în „*ba* aia 'i vorbă“.

Basmul „Numai cu vitele se scôte sărăcia“ (Ispirescu, Legende p. 209):

„— Da unde să mai mă dau? respunse Sărăcia.

„— Eși afară, dacă n'ăi loc, și te du „în oțelele puscei vr'unui vînător, că „acolo ți-e locul.

„— *Ba* aia 'i vorbă! mai pune 'ți pofta în cuiu!...“

De asemenea afirmațiunea „*ba* de ă“ e numai pe jumătate serioasă, une-orî de tot glumetă, mai ales când se pune în formă interogativă.

Doină din Ardel:

Cât de mare 'i pămîntul,
Ce 'i mai reu ca uritul?
Ba de ă, mai rea 'i dragostea,
Care uscă pajîstea...

(J. B., Trans. p. 9).

Alta:

Suflă vîntu 'n paie ude,
Eü strig, mândra nu m'aude.
— *Ba* de ă, bade, aud bine,
Dar nu pot veni la tine!

(Ibid. 56).

Alta:

Frunză verde ș'un bănuț,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguț...
— *Ba* stă, de ă, dacă 'i mândruț!
Frunză verde ș'o frăguță,
Nu stă lumea 'ntr'o drăguță...
— *Ba* stă, de ă, dacă 'i mândruță!

(Ibid. 405).

Filimon, Cîcoiî vechi și noui p. 111:

„— Hei! dacă e așa, lasă-mă pe mine; o să te fac să mănânci un miel fript hoțesce.

„— *Ba* de ă! și ce fel frig hoții miei!...“

Alexandri, „Iorgu dela Sadagura“, act. I sc. I:

„Damian: Nu veđi că cucóna Gahița 'i damă de moda nouă, care cu cât îmbătrânește, se socóte mai tineră?... Ce dracu 'i vorbesci tot de lécuri?

„Gangu: *Ba* de ă?... Iaca dracul!...“

În Bucovina, póte întru cât-va și pe aiuri, sint familiari idiotismii:

ca mai *ba* „pas du tout“;

nicî mai *ba* „impossible!“;

ba cam da „tout de méme“.

Basmul „Hargatul năsdravan“ (Sbiera, Povești p. 243): „Preutul sări îndata-mare și unde nu mi'l înhață pe lupul de morariu cu un par de pe cuptoriu, și mi'l frécă așa de tare încât abia aü scăpat numai cu un pic de suflet din mánile morților, și de-acü înainte ca mai *ba* să se iúbescă el cu cumătră-sa...“

Basmul „Sfinta Vinere“ (ibid. p. 309): „După acésta biéta fată nicî mai *ba* să zoléscă ea spre ziua de Vineri...“

Basmul „Ceî trei tálhari“ (ibid. p. 269): „Óspeții lui Petrea se cam pricepură ce făcu el, și de aceia dîse unul din ei cătră celalalt:

„— Nicî mai *ba*!

„— *Ba* cam da! Tot om păpa-o...“

La Macedo-románi *ba* se întrebuinteză, deși mult mai rar decăt la Dacorománi (Dr. Obedenaru, Texte p. 133); cuvîntul însă, orî-cum ar fi, nu e de loc romanic, și n'are a face nici cu italianul *oi bo*, nici cu francesul *pas*, cu carî il alătură deja Lexiconul Budan; tot așa n'are a face cu latinul *vah* și cu francesul *bah*, de unde il trag Laurian și Massim. El este din punct în punct slavicul *ba*, conjuncțiune și adverb, cunoscut Rutenilor, Bohemilor și Polonilor (Cihac, II, 3). La Poloni și la Bohemi, mai cu deosebire, el funcționează întocmai ca la

noi. Iată câte-va exemple polone după Linde: *ba bez malanie prawda* = *ba* puțin lipsesce ca să fie adevărat; *ba latwo to mówić, ale trudno czynić* = *ba* e ușor s'o spuî, dar e greu s'o faci; *nie wie, ba i wiedziec nie chce* = nu scie, *ba* nici nu vrea să scie; *nowy smutek, ba nie nowy* = întristare nouă, *ba* nu nouă; *ba toć się nie godzi* = *ba* asta nu se cuvine; *ba prawie!* = *ba* țî-ai găsit! Exemplele boheme se pot vedé la Jungmann, care compară pe slavicul *ba* cu latinul *va h*, cu gre-cu *βᾶ* și cu sanscritul *ba*, toate pré depărtate prin sens: așa sanscritul *bā*, mai corect *vā*, nu însemnă alt ce-va decât „său“.

Pe lingă simplul *ba*, Polonii mai aū pe compusul *bai*: „*bai bardzo!*“ „*bai prawie!*“ întrebuintat ironic cu sensul de „ce spuî!“ sau „ce are a face!“ Acest *bai* a trecut și el la Românî, în specie la Moldovenî, devenind negativul băiu, dissilabic, care funcționează ca un fel de verb cu în-țeles de „nu pot“ sau „nu vreū“.

Basmul din Bucovina „Délul roșu“ (Sbiera, Povești p. 201):

„— Hai, intră de grabă în lăuntru! îi dîse dracul.

„— Băiu! nu vreū, ca să nu mă vadă...“

Basmul tot de acolo „Cucoselul și mița“ (ibid. p. 295): „Dar baba n'aū vrut, ci î-ai dîs băiu!“

Costachi Negruzzi, Cărlanî, sc. 12:

„Lionescu: Ia stăi puținel, dragă Vochița!

„Vochița: „Băiu, băiu, nu se pôte...“

Acest băiu se aude pe a-locuri și la Muntenî sub forma băieū, pe care Dr. Polysu a luat'o drept compozițiune din *ba* și *eū*: „*ba eū* = *ich nicht*“.

v. Nu. — *A-ba!* — *Abo!* — *Amă!*

*Ba. — v. *Bale*.

Băba-Cója, n. pr. f. artic.; t. de Mythol. popul.: ogresse qui tue les enfants non baptisés.

S. F. Marian, Nascerea la Românî, p. 33: „Românî din unele părți ale Transilvaniei încă cred că există un spirit necurat și reutăcios, care omoră pe copiii cei nebotezați și care se numesce *Baba-Cója*. *Baba-Cója*, care corespunde ființei mitologice germane Frau Brechta mit dem Klumpfuss și care e regina tuturor spiritelor celor necurate și rele, are, după credința Românilor transilvănenî, un picior de fer, unghii de aramă la degetele mânilor și un nas lung de sticlă. Ea omoră pe copiii nebotezați, iar sufletele lor le închide în tufișe de soc, unde petrec apoi pînă ce le putrețesce corpul. Din cauza acesta apoi Românî nici când nu strică sau sapă bucurios soc“ (cfr. Wislocki, Siebenbürg. Rumänen p. 8)...“

Asemănările *Babei-Cója* cu „Frau Brechta“ a Germanilor, ca și cu a noastră *Avestița* (v. ad voc.), ca și cu ebraicul „Lilith“ și cu alte mitorî analoge, n'o împedecă de a avé o origine cu totul deosebită. Ea este o creațiune specifică serbo-romanescă din epoca conlocuirii Serbilor și Românilor în Pannonia.

Cea mai teribilă *babă* în mitologia serbă este *Kuga*, la deminutiv *Kuzița*, adjectival *kuzna*. Ea personifică în genere pe „cîuma“, „pestis“, dar o locuțiune proverbială dovedesce că are o misiune specială de a omorî pe copii; și anume, când cine-va câștigă ceva hoțesce, se dîce: „*kupi kao Kuga dietzu*“, adecă: „a cumperat'o ca *Kuga* pe copil“ (Karadžić). Dintre toți Slavii, pe *Kuga* n'o aū decât Serbii cu vecinii lor Slovenii, adecă ramura cea

pannonică a Slavilor. Matzenauer (Cizi slova p. 393) îi găsește paraleluri numai la Germani, la cari în diferite dialecte vechi, în Bavaria, în Helveția, pe Rin, koge înseamnă stîrv „cadaver” și epidemia „contagio”. Serbii din regiunea Bavariei fiind pogoriți în secolul VII în Pannonia, unde s’au întâlnit cu crînga cea mai occidentală a Românilor—veđi studiul introductiv la volumul de față—, se explică de ce *Baba-Cója*=serbul *K u g a*, *K u ž i ŭ a*, *k u ž n a*=germ. *koge* n’a străbătut dincóce de Carpați la ramura cea orientală a Românilor. Dela Germani cuvîntul a trecut la Serbi, dela Serbi la Români, apoi la Serbi și la Români el s’a ramificat în doę tipuri mitice deosebite, dar strîns înrudite.

v. *Babă*.—*Soc*.

Babac s. **babacă**, s. m.; t. famil.: père, papa. Sinonim cu *tată*. Se aude numai în Moldova printre orășeni. Deși Italianii au pe *babbo* „tată”, totuși moldovenescul *babac* sau *babacă* vine d’a-dreptul din turcul *babà* „père”, cu același sufix desmierdător ca și ’n „duducă” din turcul „dudu”, ambele din epoca Fanarioșilor.

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Cunosc pre *babaca* d-sale...”

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 7: „Dumnélui îi slugerîul Gangu, un prieten vechiu a *babacă-tei*...”

În Moldova se aude și forma *bae* cu deminutivul *băbăiță*, analogă cu *dudue* și *duduiță*; de asemenea *băbăcuță* ca și *duducuță*.

v. *Babalíc*.—*Băbăiță*.—¹*Turc*.

Băba-Dochia.—v. *Babele*.

• **Babac**.—v. *Babac*.—*Băbăiță*.

Babalíc (pl. *babalíci*), s. m.; 1° t. famil.: *homme âgé et vieillot*; 2° *poutre qui soutient un moulin*. În primul sens e sinonim cu *moșnég*, *ghîuj*, *vij*, un om nu numai bătrán, dar care e și bătránicios, de unde se póte dice în glumă *babalíc* și la un tîner. Cuvîntul nu e vechiu la Români, venind din turcul *bábálıq* „*homme âgé*”, dar totuși s’a răspândit în graiü și s’a înrădăcinat tot-o-dată la țeră prin sensul metaforic de o parte esențială a unei mori.

1°. *Babalíc* „*homme âgé*”.

„*Babalíc* se dice la un bătrán sau și tîner cu apucături bătránesci. Ce mai face *babalíc*ul cela de moș Ion? Pe Ion nu’l veđi nici o dată eșind cu flăcâii de sama lui; îi un adevărat *babalíc* de o sută de ani...” (E. Mironescu, Covurluü, c. Óncea).

2°. *Babalíc* „*poutre de moulin*”.

În Tecuciu, în Tutova, în Covurluü, pe lingă *babalíc* se mai aude și forma *babaluc*.

„*Babalíc* e un picior pe care stă móra” (C. Ciurén, Vasluü, c. Zăpodeni).

„*Babalíc*, un lemn fórté gros, ce se bate în pămînt și se aședă pe dînsul móra de vînt, care are la centrul seü de desupt un lemn tare aședat vertical spre a intra în o bortă făcută în *babalíc* ce-va mai lărguță de cât lemnul ce intră în ea, ast-fel ca să pótă întórce stăpánul móra după vînt. *Babalíc*ul supórtă tótă greutatea morii. Cu multă trudă se drege o móra când i se strică *babalíc*ul...” (E. Mironescu, Covurluü).

„Deosebitele părți ale morii poporul le numesce ast-fel: *babalác*, la mijlocul *babalác*ului douę *copchilițe* care ține masa în capul *babalác*ului...” (D. Arghirescu, Covurluü, c. Moscu).

Numele de „copiliță” sau „copilițe”

ce se dă une-orî lemnului său lemnelor d'asupra *babalicului* ne explică metafora de moşneg dată acelei părţi care susţine mōra întrégă: în ochii poporului *babalicul* este într'o mōră ca un fel de patriarc cu familia lui.

Cum însă un cuvînt curat turcesc a putut să străbată în nomenclatura cea morărescă, care la Români e cu mult mai veche decît înriurirea otomană? S'a furişat printr'un qui-pro-quo. În loc de *babalic* se dicea înainte babă, şi 'n multe locuri se mai dice şi pină astă-đi: „babă, o grindă sau tălpōe ce intră în construcţiunea unei mori“ (Costinescu). Vechiul termen babă se potrivîa şi mai bine cu copiliţa pe care o ţine în braţe. Prefăcînd pe baba în *babalic*, poporul nu sciea că înlocuesce o vorbă slavică printr'una turcescă, ci voîa numai să masculiniseze termenul cel vechiu, cređînd că genul bărbătesc corespunde mai bine cu tăria ce se cere dela pi-ciorul morii.

v. *Babă*. — *Băbăhuc*. — *Copiliţă*. — *Mōră*.

Babăn. — v. *Băban*.

Babănă (pl. *babane*), s. f.; t. pastor.: vieille brebis, brebis stérile. Cuvînt ciobănesc fōrte întrebunţat în Moldova şi 'n locul căruia în Muntenia se obicînesce mai mult b o t ó ş ă. E format din babă prin sufixul augmentativ -an (v. *an*), ca şi cum s'ar dice: „babă mare“ sau „babă de tot“.

„*Babane* se numesc oile atunci cînd sint ştirbe“ (N. Petricenu, Iaşi, c. Popenesci).

„Ōia cînd e bătrână se dice *babănă* sau *haştiogă*“ (Mironescu, Némţ, c. Taslău).

„*Hărştiogă* se numesce ōia bătrână, căriia îi mai dice şi *babănă*, care n'are

dinţi şi nu mai pōte produce miei...“ (D. Albotenu, Covurluiu, c. Mastacani).
v. *Babă*. — *Botōşă*. — *Hărştiogă*. — *Ōia*.

Babă-Novac, n. pr. m.; 1° héros légendaire de l'épopée populaire roumaine, serbe et bulgare; 2° personnage historique, général roumain sous Michel le Brave. Baladele poporane române aū amestecat la un loc, ca şi cînd ar fi o singură individualitate, pe haiducul *Baba-Novac* şi pe generalul *Baba-Novac*, între cari, în adevăr, este nu numai identitatea de numi, dar şi alte puncturi de asemănare: amîndoi Serbi, amîndoi duşmani ai păgănilor; dar unul personagiu curat legendar, care în orî-ce cas va fi trăit cu mult înainte de anul 1500, iar cel-alalt un personagiu de tot istoric, braţul drept al lui Mihaiu cel Vitez în luptele contra Turcilor, contra Polonilor şi contra Ungurilor, prins şi ars de viu de cătră aceşti din urmă la 1601.

Balada „Novac şi corbul“:

Post'a, cică, un Novac
Un Novac, *Baba-Novac*,
Un vitez d'ai lui Mihaiu
Ce saria pe şapte cai
De striga Craiova vai!
El un fecioraş avea
Şi tot ast-fel îi dicea:
Fecioraş Gruiuţul meu,
Ascultă de ce'ţi dic eu!...

Lăsăm la o parte pe *Baba-Novac* cel istoric, despre care se pōte citi mai ales la contimporanul seū Spontoni (Historia della Transilvania, Venezia, 1638), şi ne vom opri o clipă asupra lui *Baba-Novac* celui legendar, care numai el apartîne pe deplin literaturii poporane la Români şi la Serbi, pină la un punct şi la Bulgari (Miladinovtzi, Bălgarski narodni pjesni, p. 209—11), tot-d'a-una în însoţire cu fiul seū Grue. Nicî o

baladă românească despre *Baba-Novac* nu este o traducere și nici măcar o imitațiune a vre-unei balade slavice trans-danubiane, deși aceleași sînt caracterele celor doi eroi și motivele epice, adică un fond comun pe care Serbii, Români și Bulgarii l'au utilizat pe trei căi neatarnate una de alta. Să luăm, bună-ora, următorul fragment din balada română :

In munții Catrinului,
In pădurea Pinului
Odihnia *Baba-Novac*
La umbra unui copac,
Și prin vis el tot vedea
Pe feciorul seǖ Gruea.
Iat'un corb că se ivia
Și pe créngă se punea
Chiar d'asupra capului,
Capului Novacului.
Corbulețul ușurel
Avea'n ciocul un inel,
Care jos cădea din el
Chiar în barba lui Novac,
Lui Novac *Baba-Novac*.
Adormitul se trezia,
Și inelul cât vedea,
Scotea haîne novăcesci
De punea călugăresci,
Scotea cuca de Novac
Și punea un comanac...

și apoi precedea la scăparea lui Grue. Să alăturăm acuma și un cântec bulgăresc din Macedonia, în care motivul și caracterul sînt aceleași, dar cu totul alt-fel este modul utilizării : „Inflorésc de timpuriu flórea trandafirului! Sub trandafir se așterne un covor, pe covor este pusă o perină albă, pe perina albă séde moș *Novac*, bea și mănâncă, mielul rumen e fript, vinul galben e turnat. Iată însă că sosesc trei porumbei, se lasă din sborul lor pe trandafir, cade jos flórea trandafirului, iar ei vorbesc așa : Ascultă, ascultă moș *Novace* ! Tu bine mănânci și bine bei, mielul rumen e fript, vinul galben e

turnat, pe când piere scumpul teǖ fiǖ, scumpul teǖ fiǖ de 'mpreună cu cea de 'ntăiu a lui iubită, de 'mpreună cu băiețelul lor..." (Verković, *Pesme Makedonski Bugara*, t. I p. 205). Caracterul lui *Baba-Novac* — căci fie-care eroi din epopeea poporană presintă o figură tipică a-parte — se zugrăvesce cu o deosebită plasticitate în următoarea baladă serbă : „Novac și Radivoce béu vin la récóre lângă fluviul Bosna la cnezul Bogoslav, iar după ce béuseră în voe, étă că acesta începe a grăi-ășa : Spune'mi drept, fártate moș *Novace*, spune'mi pe față, de ce óre te-ai apucat tu, frate, tocmaíla bătránețe, când nu se mai cade, a'ti frange gátul, a rétăci pe délurí, a duce traíul mișelesc de hoț? Bătránul Novac îi rěspunde : ascultă-mě, fártate cneje Bogoslave, să'ti povestesc cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce m'e'utrebí. Precum scii și'ti aduci aminte, când Irena zidí orașul Semendria, atunci m'a pus și pe mine la muncă de í-am argățit trei ani, cărând lemne și petre tot cu căruța mea și tot cu boii mei, iar la sfirșitul acelor trei ani nu aveam nici un ban în pungă, măcar ca să'mi pocíu cumpěra nesce opinci. Acésta n'ar fi fost nemica, dar mai este ce-va, frate. După ce isprăvise cetatea, ea începu a mai zidi și turnurí, cu porți și cu ferestre tot aurite, aruncând bir asupra ómenilor câte trei litre de aur de fie-care casă, ceea-ce face, frate, câte trei sute de galbeni ! Cine avea bani, îi da ; cine da, rămănea ; numai eǖ, sármanul, neavénd ce să'í daǖ, mi-am luat tărńăcopul cu care argățisem, și luând tărńăcopul mě dusei în haíducia, căci nu mai era chip a mai rămáne în țera afurisitei Irene. Și fugii spre Drinul cel rece, apoi spre Bosna cea petrósă, și când mě apropiái de muntele Romania, iată că întâlnii acolo în

cale nuntași Turci, ducând o fată Turcoică. Toți nuntașii trecură în linisce, numai Turculețul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrând să mă lase în pace, scóse un biciu întreit, ferecat la trei capete, și mă lovi peste spate. De trei ori i-am spus chiar ca la un frate: mă rog ție, Turculețule mire, să aibi noroc și vitejia, bucuria și fericire, dar plécă înainte, câtă-ți de drum, căci dóră mă veđi bine că sint om sărac. Turculețul însă nu vru să mă ascuite, ci mă bătea din ce în ce mai tare, pînă ce a început să mă cam dóră, și atunci furia mă cuprinse, apucați tărănăcopul de pe umăr, lovii pe Turculețul ce mi se gurguța călare, și'l potrivii atât de bine, încat cădu jos la pămînt. Apoi mă repeđii la dînsul, il mai lovii de vr'o două-trei ori pînă ce'l despărții de suflet, băgai mările în buzunarele sale, scosei trei pungii pline, le așeđai la mine în sîn, îi descinsei sabia dela brău, lui i-o descinsei și mie mi-o incinsei, îi pusei la cap tărănăcopul meu, ca să aibă Turcii cu ce să'l ingrópe, încălecați pe murgul seú, și plecai drept spre muntele Romania; iar nuntașii Turci se uitaú la mine și nu voiaú să mă iea la gónă, ori că nu voiaú, ori că nu cuteđau. De atunci, frate, sint étă patru-đeci de ani de când petrec pe muntele Romania mai bine decum petreceam a-casă; staú aici de pândesc calea din dél în vale, aștept pe tinerii Turci ce vin dela Sarajevo, le răpesc argint și aur, catifea și mândrul postav, cu care mă îmbrac apoi pe mine și pe tovarășii mei; sciú când să atac, sciú când să fug, sciú când să mă bat, și nu mă tem de nimeni, afară numai de Dumneđu!..." (Karadžić, *Spske narodne pjesme*, ed. 1846, III p. 1—4.)

La Români, ca și la Serbi și la Bulgari, *Baba-Novac* este un tip de

haiduc-patriarc, un haiduc pat-
ter-familias:

La grădina cu cerdac
Lui Hagi-Baba-Novac
Care pórta comanac,
Lungă mésză e intinsă
Și de óspeți mulți cuprinsă.
Dar la mésză cine șede?
Pe 'mprejur cine se vede?
Șede bătrânul Novac
Ce trăesce-acum d'un véc,
Cu cinc-đeci de finișori,
Tinerei mândri bujori,
Și cinc-đeci de finișore,
Tinerele garofiore.
Toți cu bine petrecea,
Pe Novac il fericia...

Vechiu de țile, dar de o putere gigantică; lung-rěbdător, dar gróznic la mânia; drept, dar rěsbunător. Un altfel de caracter are fiul seú, despre care

v.² *Grue*.

O particularitate interesantă este că numele de Babă, turcesce „tată”, se dá lui Novac numai la Români, și nu la toți Români. În baladele serbe îi ține locul epitetul Starina, care e sinonim cu Babă, de vreme ce însemneză „bătrân”. În baladele bulgare ne întimpină Debel-Novak, adecă „Novac cel gros”. Acesta dovedesce că redacțiunile actuale ale baladelor române despre *Baba-Novac*, și 'n specie cele publicate de Alexandri, sint tóte posterioare epocēi lui Mihaiu-Vitezul, căci numai atunci s'a putut face o fusiune între legendarul haiduc și între *Baba-Novac* cel istoric. Pînă la acea epocă trebuia să fi fost în epopea noastră cea poporană numai Novac fără Babă. S'ar puté bănui că pe Babă l'a adaos dela sine Alexandri, dacā n'am găsi acest epitet și în excelenta colecțiune bucovinēnă a lui S. F. Marian (t. I p. 142):

La grădină, la cerdac
Lui H a g i *Baba-Novac*...

Fără *Babà* totuși sînt varianturile de peste Carpați, cele mai multe din Banat, ceea ce lesne se explică prin vecinătate cu Serbiî. Dr. At. Marie-nescu a cules peste 30 de balade cu *Novac*, în cari tôte lipsesce *Babà*. Una se incepe așa:

Plecat'a Dómnne! plecat
Un fecior de împèrat
Și de viță de vitéz,
Cel *Novac* ca porcăras
In cel codru 'ntunecat
Și de nime neumblat,
Porcîl dinapoî minând,
Codru 'ntreg cutrierând.
N'a umblat o ți saũ doé
Ci-a umblat el, dèu, și noué
Dile mândre tot de vérã,
Și a noua ți 'n de-sérã
Cel *Novac* mult s'a mirat
Cã in codri el a dat
De un lac cu lapte dulce,
Ce tot cresce și nu curge,
Unde șoimîl se adapã,
Unde ținene se scaldã
In tot anul de trei orî
Când aũ ele sèrbãtorî!...

(Col. I. Tr. 1882 p. 354).

Chîar în unele varianturi din Tèra-Românescã ne întimpinã numai *Novac*, bunã-órã în acele din Brãila:

In vremile de de-mult
N'aũ fost pușcã nici sãbiî
Pe *Novac* a'l prãpãdi.
Sus la munte, la cerdac,
La cerdacul lui *Novac*,
La mesã de os de pesce
Bea *Novac* și libovesce,
Numãl Gruiã 'i supèrat,
Nebèut și nemãncat...

(Șegetórea 1892 p. 107).

În Oltenia, de asemenea, se conservã în graiu simplul *novac* cu înțeles de „urias”, un înțeles pe care cuvîntul nu'l are în limbile slave, unde

el înseamnă „tînér”, „*veavias*”, tocmai antitesã cu *Babà* și cu serbul *Starina*. În districtul Romanãți circulézã pînã astãdî legende despre un gigant numit *Novac*, care cu un plug avènd înjugați doi bivoli albi a tras o brazdã chîar prin Olt, „mai adãugènd cã Oltul face și acum valurî pe unde a trecut acèstã brazdã” (A. Odobescu, *Scrieri*, II p. 420).

v. *Brasdã*. — *Novac*.

Babâr (pl. *babarî*), s. m.; t. famil.: homme marié, pris en ridicule. Format din *babà* cu sufixul -ar. La Cihac (II, 4): „*bäbar*, homme efféminé” este greșit ca formã și ca sens, cãci primul *a* nu trece în *ã* și cuvîntul nu înseamnă „efféminé”, ceea ce se ȳice romãnesce muierce, muierotcã, a femeiat (v. *Afemeiat*).

A. Pann, *Povestea vorbei* II p. 145: „Cã așa ȳic și astãdî la însurați: Ești în catastihul nostru, te-am scris în rîndul *babarilor*...”

v. *Babã*. — ar.

Babaș, s. m.; restes de la cire fondué. Ceea ce rãmãne în fagur dupã ce s'a scos din el cèra. Termenul cel mai obiçnuit în popor este *voștinã* saũ *boștinã* saũ *hoștinã*, pe lîngã care circulézã ca sinonimi *jintîțã* și *babaș*. „Productul albinelor: miere, *jintîțã* saũ *babaș* și *cèrã*” (I. Chiricã, Tutova, c. Cãrjãoni).

D. Șãinènu (Dict. germ. 30, 33) dã acestuî cuvînt doué forme: *babăș* și *bãlbaș* și'l trage din turcul *bal* „miel” (cfr. Cihac, II, 546); tot d-sa (El. turc. p. 12) definesce însã pe *bãlbaș* prin „un fel de bèuturã saũ mãncare cu miere”, ceea ce nu e de loc *babăș*, în care nici o urmã de miere nu se pomenesce. Sînt doué cuvinte cu totul deosebite. *Babașul* fiind o

storsură, o remășiță, un ce așa ȳicend fără putere, Românul i-a format un nume metaforic din b a b ă prin sufixul deminutival -a ș. Sint nesce formațiunii poporane curat românesci, pentru cari e de prisos a căuta cu orice preț o derivațiune străină, cu atât mai virtos că în terminologia noastră apicolă, destul de bogată, elementele turcesci lipsesc cu desăvîrșire.

v. *Albină*. — *Babă*. — *Boștină*. — *Jințiță*...

Babatiă. — v. *Băbătiă*.

Babăuă, s. f.; t. enfantin: nom fantastique pour épouvanter les enfants.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 342: „Când devin copiii pré obraznici, când prind a fi neascultători, atunci îi amenință cu *Babaua*, spaîma copiilor...”

Asemenea reduplicări silabice, având un sens familiar aprópe același, se pot nasce pe căi neatârinate la popórele cele mai eterogene (v. *Babă*). In cazul de față însă, între Români și între Italieni ne întimpină o identitate perfectă de fond și de formă, pe care n'o găsim pe aiurî. Mumele din Sicilia speria pe copiii lor întocmai ca Românele: „b a b b a u, nome vano per far paura a' bambini“ (Traina); tot așa in Veneția: „far b a b a'o, certo scherzo per far paura ai fanciulli, coprendosi il viso“ (Boerio); tot așa in dialectul sard: „b a b a o, paura, terrore, voce colla quale s'impauriscono i ragazzi“ (Spano); tot așa în mai multe dialecte italiene secundare. Noi nu ne sfim dară a privi acest cuvînt ca o moștenire curat italică.

v. *Copil*.

Băbă (pl. *babe*), s. f.; 1° grand'

mère, vieille femme; 2° femme mariée en général; 3° personnage de certains jeux enfantins; 4° sobriquet pour les hommes faibles et sans énergie; 5° sorcière, sage-femme, guérisseuse; 6° t. de Myth. popul.: vieilles femmes légendaires, malfaisantes et bienfaitantes; 7° t. de Zool.: a) espèce de poisson, b) épithète de la cloporte; 8° t. de Botan.: a) sorte de champignon, b) épithète d'une variété de saligot; 9° t. de Construction: poutre, étai, soutien; 10° sorte de gâteau. In diferitele sale sensuri și prin mulțimea derivatelor de tot felul, *babă* este una din vorbele cele mai circulătore în graiu.

Reduplicarea silabică ba-ba, ca și alte reduplicări analóge de sonurî labiale și dentale: ma-ma, pa-pa, ta-ta, na-na, da-da etc., alcătuesc în tóte graiurile omenesci, pînă și în cele mai străine unul altuîa, un fond primordial comun, antropologic, din care s'a format terminologia familiară pentru părinți și némurî. Acest fond primordial comun s'a diferentiat însă pretutindenea prin trei factori: 1° schimbări fonetice și metatetice, astfel că din „baba“ s'a putut face „abab“, „aba“, „bubu“ etc.; 2° diferita aplicare a aceleiași reduplicări, astfel că „baba“ într'un graiu însemneză pe mumă, în alt graiu pe tată, aiurî pe unchîu etc.; 3° diferita desfășurare ulterioară a sensurilor la trecerea termenului din cercul familiar în cercul cuvintelor comune, astfel că „baba“ a putut să ajungă în unele graiurî la sensul de preut, iar în altele la acela de copil. Numai la Slavî, după tóte dialectele lor, primitivul ba-ba a căpétat înțelesul de „grand'mère“ și apoi de „vieille femme“, iar dela Slavî d'a-dreptul, mai ales dela Poloni, aû imprumutat pe *babă* Români, fără ca s'o aibă Neo-latiniî din Occidente.

Tóte accepțiunile cuvintului *babă* în limba noastră se găsesc de asemenea și în cea polonă, deși unele din ele lipsesc altor dialecte slavice.

Cu sensul cel fundamental slavice de „bunică” *babă* se mai aude la Români din Selagiu (Tribuna din Sibiu, 1890 No. 85); mai pretutindenea însă acest sens a despărut, rămânând în locu’i acela de „femeie bătrână”. Disparițiunea s’a început cam în secolul XVII.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, f. 10 b (Sept. 8): „Deci Măriia s’au măritat și au făcut pe Salomi *baba*, iară Sovi s’au măritat și s’au făcut pre Elisavetă maica lui Ioan Crăstitelu...” unde la cuvintul *baba*, autorul temându-se că nu va fi înțeles în sensul său de „grand’mère”, adaugă la margine sinonimul: „moașa”.

În sens de „femeie bătrână”, care este cel mai răspândit, *babă* e în antitesă cu *moș* sau cu *moșneg*, o antitesă care ne întimpină la tot pasul în literatura poporană.

I. Créngă, Scrierile I p. 63: „Era o dat’ o *babă* și un *moșneg*. *Baba* avea o găină și *moșnegul* un cucoș; găina *babei* se ouă de câte două ori pe fie-care zi, și *baba* mânca o mulțime de ouă, iar *moșnegului* nu’i da nici unul...”

Proverb din Banat: „*Moșii* sînt buni și *Babele* rele” (Marian, Inmormintarea p. 393).

v. *Babele*.

Strigătură din Bucovina:

Cât e *moșul* de bătrân
Tot doresce măr din sîn;
Cât e *baba* de bătrână
Tot doresce voe bună...

(Marian, Nunta p. 362).

Între jocurile întrebuintate la „priveghiu” în Bucovina unul se chiamă: *Moșnegul* și *Baba*. Il descrie pe larg

d. S. F. Marian, Inmormintarea la Români p. 209—10.

A. Pann, Povestea vorbei III, p. 150:

De-ar avé și *baba* ca ómenii barbă,
Atuncea I-ar dice: ce mai moș de trébă!

Fără antitesă cu *moș*, *babă* se aplică mai în specie: pe de o parte la femeii bătrâne sărace, iar pe de alta la cele vicióse.

Ion Neculce, Letop. II p. 343: „băcăliile sta vărsate pre ulițe de era sătu’i și copiii; stafide, smochine, alune era destule pre la toate *babele*...”

Nic. Costin, Letop. II p. 64: „măcar că era érna, érá bieții oameni și *babele* și altă sărăcime pustiia casele și fugia în lume plângând...”

Ion Canta, Letop. III p. 182: „și o *babă* săracă ce torcea în furcă săși agonisescă hrana și comăndul său, trebuia la acea vreme să deé și ea banii la văcărit...”

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „dar și multe blăstămuri aú luat dela săracii pentru văcărit, ales dela *babile* cele văduve...”

Un cântec de nuntă:

Așa jócă *babele*,
Când le cad măselele,
Când se scurg ulcelele...

(G. D. T., Poes. pop. 332).

Strigătură de joc din Selagiu, c. Gârceiu:

Cine dracu-o și vėđut
Iepure vara cosind,
Iepuróic’adunând fin,
Pui’ după ea greblând
Și *baba* de danț fugěnd...

După clasificățiunea într’o glumă poporană din Ardél, din copilă se face

nevastă, din nevestă *babă*, din *babă*
— cătărămbă :

Dragele badii copile,
de v'ar puté badea cresco
să vè facă tot neveste,
din neveste *babe*
slabe
și din *babe* cătărămbe!"

(R. Simu, c. Orlat).

O variantă pentru *baba cătărămba* este: *baba caraba* (Conv. lit. t. IX p. 190).

v. *Carabă*.

Epitetul de „slabă” ne întimpină și în balada „Corbea”, unde muma haiducului este :

Babă slabă și 'nfocată,
Dar la minte înțeleptă...

(G. D. T., Poes. pop. 519).

Până n'ajunge cătărămbă, o *babă* nu se crede încă a fi bătrână, după cum nu e bătrân nici „moșul” până n'ajunge „ghiu” sau „vij”. De aceea expresiunea „*babă bătrână*”, ca și „moș bătrân”, nu e un pleonasm.

Cântecul „Plugului” :

Și-a strins fine
Și vecine
Și toți finii
Și vecinii
Și vr'o trei *babe* bătrâne
Care sciu rindul la pâine...

(G. D. T., Poes. pop. 140).

Altul din Bucovina :

Ci sintem din Câmpulung
Unde trag fetele 'n plug
Ș'o *babă* bătrână
Dinapoi le mină
Cu un biciu de lână..

(S. F. Marian).

Ômenilor becisnicii său nevolnicii, fără energiă, li se dă în bătae

de joc epitetul de : ce *babă!* ce mai *babă!* curată *babă*...

Balada „Badiul” :

Alei! frate Badiule,
Cum te calcă *babele!*
Cât dicea, se ropeșia,
Stâlpul hornului smuncia,
Pe Badiu că'l sloboșia...

În graul familiar bărbatul dice nevestei sale *babă*, chiar dacă e tinără.

Cântec poporan la I. Créngă, Scrierile I, p. 108 :

Când cu *baba* m'am luat,
Opt ibovnice-aū oftat:
Trei neveste cu bărbat
Și cinci fete dintr'un sat...

Doină din Ardél :

Eū iubesc, *baba* iubesco,
Casa ni se pustiesce...

(J. B., Trans., p. 413).

„Jocul păpușilor” din Bucuresci :

(... iepurele)
Decât la tine pe mėsă,
Mai bine la *baba* a-casă,
Să-i facă din blană un mașou
În chip de dar la anul noū..

(G. D. T., Poes. pop. 124).

„Scie cât *baba* mea”, adecă pré-puțin, este o locuțiune proverbială.

A. Pann, Povestea vorbeii I, p. 10 :

Scie sfătuirii să dea
Cât scie și *baba* mea...

Jipescu, Opincaru, p. 74 : „N'ar strica să hiie și doftorii dē ghite, că mulți din ăi d'adii sciu mai numa cât *baba* mea, vorba ăluia..”

Altă locuțiune proverbială la Tichindél, Fabule, 1814, p. 309 : „după ce s'aū întâmplat ce-va, atunci fie-ce *babă* poate proroci”.

A îndrăgi ce-va de o dată și peste măsură, se dice la Moldoveni: „a se arunca în el ca *babele* în căței și motani”.

Cost. Negruzzi, Cum am învățat românesc: „Pe când uitasem că suntem Români și că avem și noi o limbă; pe când ne lipsia și cărțile și tipografia; pe când toată lumea se arunca se în dasii și perispomenii ca *babele* în căței și motani...”

Alte proverburî:

„Pentru o *babă* surdă popa nu tîcă de două ori” (Pann, III, p. 123).

„In urma dijmărilor multe bîrfesc *babele*” (ibid. I, p. 169), adecă după ce trecuse primejdia saŭ năpasta.

„A cășunat ca *baba* la mormînt” (ibid. III, p. 4), se subînțelege pentru pomană.

Baba călătore
N'are serbătore.

(Pann, II, 85).

Blăstem proverbial: „Du-te unde a dus mutul iépa și călugărul *baba*” (R. Simu, Trans. c. Orlat).

O variantă a acestui proverb: „Să te duci unde a dus mutul épa și Țiganul cărlanul” (Pann, Povestea vorbei II, p. 118).

O altă variantă la Th. Speranția (Contimporanul, 1882, p. 804):

Unde mutul dus'a róta, pe urlați pe unde-a dus
Surdul iépa, să te ducă naiba naibeî tot pe
sus...

A vorbi d'a-dreptul, fără a ocoli, fără a chibzui mult, se dice une-orî: a vorbi „ca *baba-órba*” saŭ „ca *baba* chióra”, care adecă taiă drumul d'a-dreptul.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Bietu taica, șontorog cum era el, da vorbîa omului drept, ca *baba órba*, nu sê shîta...”

A. Pann, Povestea vorbei I, p. 25: „Nu vorbi pe de'ntregul ca *baba* chióra,

că se găsește vre-unul de'ti umflă céfa de pumni...”

Alt ce-va este jocul copilăresc „d'a-*baba-órba*”, despre care vorbesce I. Créngă, Scrierile I, p. 55: „Atunci Dănilă légă strîns, c'un ștergar gros de călți, ochii și urechile dracului, ca la *baba-órba*...”

„*Baba-órba*, joc în care unul din jucători, legat la ochi, caută să prinđă pe vre-unul din cei-lalți jucători” (L.M.).

Despre ființa mitologică numită *Baba-órba*, a se vedé mai jos.

Un alt joc copilăresc se chiamă *baba-mija*.

Pontbriant: „*Baba-órba* = Colin-Maillard, *baba-mija* = cligne-musette”.

v. *Ajumitul*.

Alt joc copilăresc „*Baba-gaia*”, în care o cloșcă își apără puii contra galei saŭ eretelui. Iată dialogul între ele după o variantă muntenescă (G. D. T., Poes. pop. 198):

- Ce cauți, *babo*?
- Acul Dómnel.
- O fi ásta (arétând piciorul drept).
- Ptiu! nu e ásta!

(Cloșca aruncă departe bătul ce i-a dat gala și apoi dice):

- Trei, trei
colăcei,
pîn'o veni *baba-gaia*
cu tîgaia!
- Trei, trei
colăcei,
pîn'o veni *baba-gaia*
cu tîgaia!

(După venirea galei).

- Mi că'ti-oiú lua un puișor!
- Mi că'ti-oiú scóte un ochișor!...

v. *Gaia*.

In jocul copilăresc „de-a luminărica” rolul principal aparține copilului care

se face *babă*. Inceputul dialogului după o variantă (G. D. T., Poes. pop. 198):

- Unde-ai plecat, *babo*?
- La biserică, maică!
- Dar ce să faci acolo?
- Ia să mă 'nchin și eu?
- Ia-ne și pe noi, *babo*.
- Haideți și voi cu mine, Dar să nu mă dați de rușine.
- Nu, *babo*, ferescă 'mnedeu!

Copiii cei crescuți pré mult timp pe mânele mumelor și ale bunicelor pörtă din vechime în popor desprețuitórea poreclă de feciori de *babă*, despre care vorbește deja Cantemir, Descriptio Moldaviae ed. Papiu p. 151.

Babele sint privite ca ființele cele mai „d'a dracului“, de unde vine obicei-nuita însoțire a cuvintului *babă* cu epitetele cele pejorative: *clónță*, *cotorónță*, *hîrcă*, *talpa-îadului*, *hónghină* etc.

Bolintinénu, „Mihnea“:

- Aci se fac misterele
- De *babe* blestamate
- Ce scot la morți arterele
- Și hârcele uscate...

I. Créngă, Scrierile I p. 142: „Tot-mai așa s'au întâmplat și cu flăcăul acesta, că pînă la vremea asta nici el dela sine, nici prietenii, nici *babele* — cătu's ele de-a dracului, de prefăcute și iscoditóre — tot nu l'au putut face să se însóre...“

Ibid. I p. 97: „Știrba-baba-clónță, sciind că împératul are obiceiul a bé în tótă séra o cupă de lapte dulce, ȳa pregătit acuma una ca să dórmă dus pînă a doua și dimineță...“

Basmul „Poveste țerănescă“ (Ispirescu, Legende p. 260): „Stând el acolo și uitându-se la *cotorónță* de *babă*...“

v. *Clónță*. — *Cotorónță*. — *Hîrcă*. — *Hónghină*...

Ca ființe „d'a dracului“, *babele* sint

nu numai móșe, dar și doftoróice de tot felul și vrăjitóre tot-o-dată.

„La móșa, care moșesce, în părțile Reciței se țice *babă*, în ale Bocșei *baică*“ (S. Lăuba, Banat, c. Maidan).

v. *Baică*.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 420: „In Banat móșa, numită altmintrelea și *babă* de *buric*, după ce a tăiat buricul pruncului nou-născut pe un béț de corn, anume ca micuțul să fie mlădios și tare ca cornul, îl învlesce într'un petec de pânză...“

v. *Buric*.

Dicționarul româno-latin bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„*Babă*. Avia. Anus. Vetula.“

„*Babă*. Obstetrix.“

La Macedo-români (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.) o femeie bătrână în genere se numesce móșă, iar *babă* se țice numai despre „sage-femme.“

v. *Móșă*.

Două proverbe privitóre la rolul medical al *babelor*:

Lécul fie or nu fie,
Colacul *babe* se scie
(Pann, Povestea III p. 140).

„*Babele* nici nu'l scólă după bólă, nici nu'l lasă ca să móră“ (ibid.).

„Când pe un om îl chinuesce duhul cel reu, atunci în ziua Sfintului Ión Botezătorul de mâncate merge cu dînsul o *babă* la apă curgétóre și bate cu o vargă de alun în apă, strigând: Mihăilă, Gărsăilă, Uniilă, veniți la *baba* de ȳi faceți tréba! Apoi vin acești trei sub chip de caini și aduc după dînsii alții mulți ca spuđa. Atunci *baba* îi întrebă: care din voi toți chinuiți pe X? Unul răspunde că el, ca să slujescă stăpânului seú. De aci *baba* îi poruncesce ca să lase pe om

în pace și să péră toți..." (pr. I. Călugăreanu, Tecuci, c. Movileni.)

Țichindél, Fabule 1814 p. 46: „să zică și ei ca *baba* acéia caré au zis: o, fătul meu! bine e și innainté dracului a aprinde când și când câte o lumină...”

Costache Negruzzi, Toderică: „s'a coborît într'o ocnă părăsită, care i-o arătase o *babă* vrăjitoare, și s'a dus, s'a dus, s'a tot dus pe sub pământ, pînă a ajuns la pórta Iadului...”

Basmul „Porcul fermecat” (Ispirescu, Legende p. 54): „într'o Ți vĕđũ trecĕnd pe acolo o *babă* clonțã vrăjitoare...”

„*Babele* scot ochii sfinților ca să fermece cu ei, să orbescă pe vrășmașii lor, sau să facă pe bărbații ca să nu vadă tóte ale femeilor” (C. Ionescu, Dolj, c. Adunații-de-Geormane).

Unele din asemenea *babe* doftoróe și vrăjitoare ajung în popor a fi atât de vestite, încât numele lor resună din gură în gură: *baba* cutare.

Țichindél, Fabule p. 18: „Inșã *baba* Brãndușe, vrăjitoré cé bătrână, precum și *baba* Fruga, vestită descântătoare, spuné atâté și atâté moduri de spaimé cât cutremur mare te lové...”

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Intrĕbã, dacã nu mĕ cređi, pe *baba* Anghelușã, scii, cea care face dresuri de obraz, o cunosc...”

A. Pann, Povestea vorbeii, I p. 53:

Căutã o *babă*, auđind că ele
Il întrec pe dînsul la drăcii și rele,
Ș'a găsit pe una Vișana anume,
Intăia drăcică dracilor din lume...

Heliade, „Sburătorul”:

Ór ce să fie asta? întrebã pe bunica,
O sci vr'un lĕc ea dórã... a fi vr'un Sburător!
Or aide l'alde *baba* Comana or Sorica,
Or du-te la moș Popa, or mergi la vrăjitor!...

Chiar *babele* cele bune, cari nu se închină necuratului, totuși sint cel puțin cărturărese sau dau cu bobii sau prevestesc viitorul după semne.

Țichindél, Fabule p. 17: „Când strigă vre-o canĕ sau vre-o cioară gălaște, se sparie *babele*, căci acéia însemneză moarte, adecã că va muri cine-va...”

Doină din Ardel:

Ucigã-te crucea, drace!
Ce nu dai *babelor* pace?
Sã mai facã rugăciuni,
Sã nu tot pórte minciuni!...

(J. B., Trans. p. 466).

De la Vrancea, Trubadurul p. 22: „Sciĩ c'o să te faci bine, voinic sănãtoșel, și c'o să ajungi om mare? Așa mĩ-a spus din bobii *baba* bãlbãita...”

O altã indeletnicire favorită a *babelor* este de a boci la înmormintãri. Bócetele formezã în literatura poporanã o adevĕratã poesiã bãbescã, câte-o-datã de o frumsețe rarã.

v. *Bócet*.

De aci inșã orĩ-ce plãns femeiesc, ba și bărbãtesc, se calificã ironic ca bocire bãbescã.

Jipescu, Opincaru p. 84: „Numa *babili* bocesc, fãrã să puie umĕru la leoca carului sã'l scóțã din fãgaș...”

Babele jócã un rol însemnat în mitologia poporanã.

Pricina vîntului după unii este un moș, după alții o *babă*.

„Poporul de aice crede că vîntul ese dintr'o gaurã ce este la capul pãmîntului, pe care o astupã o *babă* órbã cu un ghem, și când se strînge vînt mult aruncã ghemul, și bate vîntul pînã când *baba* gãsesce ghemul erãși și astupã gaura...” (St. Galicea, Dolj, c. Goicea-mare).

v. Moș. — Vînt.

Baba-Relea, în basmul din Bu-

covina „Fata Ciudei“ (Sbiera, Povești p. 56), este o ființă care locuiește „pe un ostrov de Mare“ și are doi mânzi năsdrașanți, unul cu două și cel-alalt cu trei inimă, pe cari nu-și pot întrece nici caii Smeilor.

v. *Relea*.

Locuțiunea proverbială din Ardeal: „Tórceți, fete, tórceți c'a murit *Baba-Clónța*“, este întemeiată pe un basm, în care *Baba-Clónța*: „lungă, secă, ghebósă, cu nesce dinți lungi ca și colții dela greblă“, e totuși o ființă mitică bine-făcătoare, care ajută altă dată la lucru pe fetele cele nenorocite (Reteganu, Povești I p. 51—9).

O *Babă-órbă*, ca ființă mitologică, ne întimpină în descânțece, bună-óră următorul „de desfăcetură“ din Bucovina:

M'am tâlnit cu *Baba-órbă*,
Baba-órbă de mine s'a apropiat,
 De mâna dréptă m'a luat,
 În grópă cu spină m'a aruncat
 Și clas de mórte că m'a dat...
 Hași, clórá négră,
 Négră, pântánógă!
 Cățî mătă,
 Négră priscornită!
 Iea-ți urile,
 Făcăturile
 Ș'aruncăturile:
 Făcăturile din lună nouă,
 Făcăturile dela sîrșit,
 Făcăturile dela ivit,
 Făcăturile mucede,
 Făcăturile putrede...
 Ihi! haítă négră,
 Ponégră!
 P'ici vinovata mea,
 Cară-te de-acolea,
 Și durerile îți iea!...

(Marian, În mormintarea p. 17).

Baba-Dochia sau o *babă* óre-care sau mai multe *babe* sînt pricina ȃilelor celor nestatornice și vijelóse dela începutul lui Marte, despre cari circu-

leză în popor, la noi și pe așuri, o mulțime de legende.

v. *Babele*.

Când cine-va nu apucă folosul la timp, poporul îi ȃice: „a trecut *baba* cu colacul“, întocmai ca în Venetia: „Don' Ana spassizza“, „dómna Ana trece“, când e fóme.

În Banat, Țichindél, Fabule p. 120: „ajută fratelui tău întru toate, și în bună vréme la lucruri bune și de folos, căci toți purtăm o sarcină a neștiinții și a slăbiciunii, să nu'l faci să'ți zică: după ploae căpenégul, și: au trecut *baba* cu colacul...“

Tot așa în Țéra-Románescă: „I-a trecut *baba* cu colacii“ (Pann, Povestea vorbei III p. 141.)

Despre originea acestui proverb, care aparține vechei mitologie italiice,

v.² *Ana* (p. 1151).

În zoologia poporană, „câinele-*babe*“ este un fel de vierme pėros (pr. C. Alessandrescu, Némț, c. Bistri-cióra), anume „oniscus asellus“, „clo-porte“; iar în Banat: „*Baba* e un pesce scurt și lat cam de 0.6 dm., în Caraș sînt și mai mari, are solți; ómenii noștri cred că pescele acesta este făcut din scóică“ (S. Lúba, c. Maídan).

v. *Câinele-babe*.

În botanică, dinții-*babe* (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus) sau colțul-*babe* (Dr. Brándză) se chiamă o plantă din familia rutaceelor, „tribulus terrestris“, numită și pădu-cher-niță, cu fructe spinóse, de unde-și vine numele nemțesc de „Teufelsdorn“, „spinul dracului“ (Nemnich).

Un fel de ciupercă pórta numele de *babă* sau *urechea-babe*.

„Urechúșele sînt nesce ciupercă de forma castronului, de mărimea unei jumătăți de cójă de nucă, de o culóre galbenă negricióasă, se fac pe lemnele

putrede uscate. *Babele*, tot de aceeași formă și mărime ca urechiușele, dar pe partea concavă de o culoare roșie, iar partea convexă albă; cresc pe crăci uscate putrede; se mănâncă" (P. Michăilenu, Mehedinți, c. Vinjumar).

„Urechea-*babe* are forma întocmai ca urechea unui om; este roșie pe din afară, iar pe dinnăuntru alburie; crește pe putregaiurile buturugelor" (St. Stănescu, Dimbovița, c. Bîlcăresc; Dumbravă, Némț, c. Uscății).

v. *Ciupercă*.

În tehnica poporană, *babă* însemneză: „trunchiu sau căpetai de lemn de sprijinit greutatea sa corpuri voluminoase; o grindă sau talpă ce intră în construcțiunea unei mori" (Costinescu). Acastă din urmă semnificațiune îndemnase pe Laurian și Massim a crede că *babă* este la noi de origine latină: „fiindcă în casele Romanilor bătrânele purtau de regulă greutatea casei, vorba *babă* va fi trecut în imaginațiunea Românului dela însemnarea de bătrână la cea de purtătoare de greutatea, și de aci la însemnarea și mai generală de rașem de greutatea, temelie, fundament, talpă sau talpă. Ori-cum ar fi însă, această din urmă însemnare nu ocurge, precăt scim, în limbile slavice..." Laurian și Massim se 'nșelă: bohemese și polonesce *baba* este un lemn gros, un trunchiu de bătut în pământ sau în apă, pe care Francesii și Germanii, printr'o metaforă foarte înrudită, îl numesc „domnișoră", *demoiselle*, *Jungfer*.

v. *Babalic*.

Între aluatură, un fel de cozonac cu stafide, introdus din Polonia, se numesce *babă*, mai ales în părțile Moldovei.

S. F. Marian, Nunta la Români p.

236: „a cōce mai multe cuptore de pâne, colaci, cozonaci, mlaie, plăcinte, *babe*, invirtite și alte copturi..."

Dela Poloni pînă și limba francesă a căpētat pe „*baba*, pâtisserie dans laquelle sont mêlés des raisins de Corinthe" (Littré).

O particularitate sintactică interesantă, care s'a putut deja observa din mai multe texte de mai sus, este că nu numai numele propriu, dar și adjectivul ce urmăzează după articulatul *baba* se articulează de asemenea: *baba* órba, *baba* chióra, *baba* bálbăita, *baba* gaia, *baba* clónța, *baba* hírca, *baba* corónța etc.

În fine, o mulțime de localități în România pōrtă numele de *Babă* sau *Babe*, apoi *Baba-rea*, *Baba-róga*, *Băbană*, *Băbeni*, *Baboiu*, *Băbesci*, *Băbuța*, *Băbușa* etc. (Frunțescu), din cari unele au legendele lor. Numai în districtul Buzeu ne întimpină: *Baba-Ana*, *Baba-Chira*, *Baba-Dobra*, *Baba-Sorca*, *Baba-Zamfira*, isvorul *Babe*-*Dobroe*, *Piciorul-Babe*, *Pirciu-Babe*, *Virfu-Babe* etc.

„Înainte de 1830, *Baba-Ana* era o vastă lésă de mărăcină, avēnd la drumul Mărginului o cărcimă, unde vindea *baba Ana*, care a dat numele seú întregēi comune" (B. Iorgulescu, Județul Buzeu p. 16).

Derivatele din *babă*: *băbărcă*, *băbătie*, *băbornic*, *băboiu*, *babaș*, *băbușcă*, *băbuța*, *băbar*, *băban*, *babană*, *babița* etc.

v. *Femeid.* — *Băbesc*.

Băbele, s. f. plur. artic.: 1°. t. du calendrier popul.: *giboulées de Mars*, *jours d'emprunt*; 2°. t. de Mythol. popul.: *légende de Niobe*.

Laurian-Massim: „*Babele*, cele de'n-tăiú 9 zile din luna lui Marte. Est-

timp am avut bune *Babe*, érá cele de an ce rele mãi furá!"

De la Vrancea, Trubadurul p. 152: „Și nu trecu mult, cam între sfîrșitul lui Făurar și începutul *Babelor*, p'un ger în nescirea firescului..."

Prin obiceiuita antitesă între *babă* și *moș* (v. *Babă*), după cele 9 ȃile ale *Babelor* urméză *Moșii*.

S. Mangiucă, Călindar 1882: „In al 9-lea mărțisor es *Babele* și se pun *Moșii*. *Moșii*—dice poporul—bat cu boțile pămîntul să între frigul și să éśă căldura..."

v. *Moșii*.

Înainte de începerea *Babelor* și în cursul lor, femeiele din popor și chiar orașencele își aleg sau își menesc fiecare în glumă câte o ȃi viitoare ca s'o represinte pe dinsa, bună-óră ȃiua de joi sau de miercuri etc., și dacă ȃiua cea alésă se brodesce a nu fi viscolósă, femeea se laudă că e *babă* bună, iar dacă e o ȃi urită—cele-lalte femeii o muștră că este *babă* rea.

În loc de *Babele* se dice și ȃilele *Babei*, adecă ȃilele cari urméză după 1 *Marte*, când numai atunci, în ȃiua de Sánta Eudochiă după calendar, este adevérata *Babă*: *Baba-Dochia*, un personagiú mitic căruia îi aparțin cele opt ȃile urmátore, numite după dinsa *Babele*.

Baba-Dochia cea mãi vestitá este aceia de pe muntele Céhlaú în Moldova, pe care o menționase deja Cantemir și pe care a poetisat'o apoi bătránul Asachi (Doquie et Trajan, Iassy, 1840). Este o bucată de pėtră naltă de vr'o cincii coții, crescută chiar din stáncă, avénd de departe forma unei femeii de stil egiptén hieratic și din mijlocul căriia isvoresce apă, iar de jur în jur sînt mãi multe petróie mãi mici în chip de turmă. Acésta este *baba* care se láudase că nu'í pasă de *Marte*,

care și-a luat 9 cojóce și și-a mînat turma la munte, care a ȃis în batjocurá „de-o vrea Dumneđeu, de n'o vrea!“, care s'a urcat pînă la mijlocul Céhlaului tot lepėdánd de căldurá cojoc după cojoc, iar în ȃiua a noua, resbunándu'si *Marte* cu un ger pe neașteptate, a făcut'o să plángă cu amar și a ímpetrit'o plángėtore acolo ímpreună cu oițele, de unde *Babele*, cele 9 ȃile ale *Babei Dochia*.

Cu óre-cari varianturi în legendă și cu deosebiri firesci în figura și 'n pozițiunea blocului celui reprezentativ de pėtră și ale petróielor de pe 'nprejur, acésta *Babă-Dochia* se regăsesce pretutindenea la Románi: pe Bucegi ca și pe Céhlaú, la isvorul Argeșului ca și la isvorul Ialomiței, în Banat ca și în Oltenia.

Babele forméză subiectul unui excellent studiú al d-lui L. Șăinenu (Romania, XVIII, 108—127), în care e cules aprópe tot materialul relativ la cestiune și ni se dá tot-o-dată un început de clasificățiune: 1°. Germanilor și Slavilor proprii ȃiși, adecă celor neamestecați cu Románi, *Babele* sînt cu totul străine; 2°. Popórelor neo-latine din Occident e familiar sensul cel calendaristic al *Babelor*, dar legendele de acolo, pe lîngă alte particularități, ne ínfățișeză trăsura caracteristică de a nu fi în legătură cu nici un fel de statuă sau idol; 3°. Numai popórele de pe Peninsula Balcanică: Románi, Bulgari, Serbi cu Slovenii, Albanesi și Grecii, ínsotesc mitul cu o reprezentațiune plastică, astfel că la ei toți fondul se reduce la următorul prototip comun: sciind că a trecut iérna, o *babă* crede că póte să ínfrunteze pe *Marte*, își ride de dinsul, ese cu oile sau caprele la munte, frigul o apucă fără veste și furiosul *Marte* își resbună ímpetring'o cu turma

cu tot, prefăcend'o său prefăcându-le într'un chip său în chipuri de pîtră, cari se vîd pînă astăzi pe muntele cutare său cutare, fie pe Cehlău în Moldova, fie pe Almaș în Banat, fie lângă Marathon în Grecia, fie pe Șarplanina la Bulgari etc.

O dată ajunsî aci, rezultă dela sine, cred eū, că prototipul cel comun tuturor popórelor balcanice aparține substratului lor etnic omogen: Tracilor; iar prin urmare nu póte fi decăt acea Niobe, *Niόβη*, despre care însuși d. Șăinenu observă, pré în trecét, că: „la légende de Dokia, surtout au point de vue topographique, a une ressemblance frappante avec la fameuse tradition de Niobé“, uítând a adauga punctul cel esențial că acéstă tradițiune era anume frigiană, adecă tracică. Paralelismul după noi se întemează pe patru momente:

1°. Baba-Dochia este o ființă cutedătoare și mândră, care și bate joc de Marte; Niobe insultă pe čina Latona cu aceiași fală și îndrăznélă:

... oculos circumtulit alta superbos...
... post tot quoque funera vinco!...

(Ovid., *Metam.*, VI, 169, 285).

2°. Pedepsită de puterea cea de sus, Baba-Dochia se preface pe un vîrf de munte într'un stan de pîtră, din care nu încetéză de a curge apă; tot așa Niobe:

... et validi circumdata turbine venti
In patriam rapta est, ubi fixa cacumine
montis

Liquitur, et lacrymas etiamnum marmora
manant...

(ib. 310).

3°. Cu Baba-Dochia sînt pedepsite tot-o-dată oile său caprele sale; cu Niobe—fii și fiicele.

4°. Baba-Dochia e tot-d'a-una aco-

perită cu zăpadă, aflându-se la mijlocul Cehlăului, unde—dice Cantemir (*Descr. Mold. ed. Papii p. 24*)—omeții nu se topesc nici o dată: „in medio perpetuis riget nivibus“; tot astfel e descrisă Niobe de către Sofocle în *Antigona*:

*Ἦλονσα δὴ λυγροτάταν ὀλέσθαι
τῶν Φρυγίαν ξένων
Ταντάλον Σιπύλῳ πρὸς ἄστρον,
τῶν κισὸς ἄς ἀτερῆς
πετραία βλάπτα δάμασεν, καὶ τὴν ὕμβροι τακο-
μέταν,*

*ὡς γὰρ τις ἀνδρῶν,
ζῶν τ' οὐδαμῶ λείπει,
τέρρει δ' ὑπ' ὀφρύσιν παρ' ἁλάντοισι δειράδας· ἃ με
δαίμων ὁμοιοτάταν κατενράζει....*

Și să nu uítăm: pe de o parte, că legenda Niobei ne e cunoscută numai așa după cum ne-aū transmis'o Elenii, iar nu în forma sa originală tracică; pe de alta, că în legenda actuală balcanică s'aū amestecat învederat mai târziu ore-cari ingrediente din prototipul occidental latin.

v. *Dochia*.—*Babură*.

Băbici, nom d'une ancienne famille noble moldave. Într'un crisov dela Iliș-vodă din 1434: „boșarin pan Stan *Babič*“, căruia i se hărăzesc mai multe moși pentru serviciile aduse țerei încă din timpul lui Alexandru cel Bun (Uljanitzki, *Матеріалы для исторіи, Москва, 1887, p. 47*).

v. *Boier*.

1. Băbiță, s. f.; t. de Zool.: pelican, pelecanus onocrotalus; oiseau de mer en général. „Cea mai mare pasere notătoare, cunoscută Românilor, este pelicanul, numit în unele locuri încă și *babiță* și *batecă*“ (Marian, *Ornit. II, 400*). „*Băbiță*, vorbă după sufix ca și după accent neîndoios slavică; pasere mare și albă, cu o mare gușă sub cioc, în

care stringe pecele cu care se nutrește" (L. M.). Pelicanul se cheamă baba la Ruși, la Poloni și la Bulgari din cauza aspectului său grav și bătrăncios; la Bohemi însă și la Serbi el poartă numele de neiesyt sau nen asit, adică „care nu se satură”, întocmai ca numele german al acestei păsări Nimmersatt „nici o dată sătulă”. In vechile texturi române prin *babiță* se înțelege o pasere de Mare in genere.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Levit. XI, 15:

... și struțul și bogza și *babița* și câte's asemene ei...

... et struthionem et noctuam et larum et similia ei...

și tot acolo, Deuteron. XIV, 15:

... și struțul și ciuhul și *babița*...

... et struthionem et noctuam et larum...

A. Odobescu, Scrieri I, p. 154: „Pe ostrovul invecinat un stol de *babițe* sta adormite...”

v. *Babă*. — ³ *Babiță*.

² *Băbiță*, s. f.; t. de Méd. popul.: sorte de maladie infantile, diarrhée qui accompagne la première dentition. Cuvântul se întrebuintează mai ales la plural: *babițe* sau *babiți*.

S. F. Marian, Nascerea la Români, p. 398 sqq.: „*Babița*, numită altminterlea și *baghiță*, *baighiță* și *baghiță*, pl. *babiți* și *baghiți* sau *baighiți*, e un fel de morb pre care îl capătă mai cu sămă copiii, cărora nu le-au crescut încă toți dinții. Copiii ce pătimesc de acest morb, spun Românele că li se umflă pântecul, capătă dureri crâncene de stomah și pântecare mare, din care causă apoi îngălbinesc și slăbesc așa de tare, că mulți și mor dacă nu sint îngrijiiți și vindecați de grabă. Morbul acesta se poate vindeca, după părerea

celor mai multe Romance, prin așa numitul „descântec de *babiți*”. Descântătoarea, care voesce a vindeca pe copilul ce pătimesce de acest morb, iea o ulcică nouă, tórână într'insa apă ne'ncepută, apoi nouă petricele albe, crude, cu deosebire sarea-măței, precum și mălaiu merunțel său păsat. După acesta pune ulcica, astfel umplută, la foc ca să fêrbă și anume: Lunii diminéța înainte de răsăritul sórelui, apoi tot in aceea zi, înainte de amêđi precum și înainte de apusul sórelui. Tot așa face ea Miercuri și Vineri...”

Mijlócele băbesci de a vindeca *babițele* sint fôrte variate, precum și descântecele ce le insoțesc. Unul din acestea din urmă se începe așa:

Ieșiți,
Periți!
Babiți mîncăciose
Babiți puturose
Babiți cu arsură
Și cu bătură
Și cu pocitură,
Babiți cu-ostinélă
Și cu gălbínélă
Cu mîncare multă
Și cu trudă multă,
Babiți cu ne-odihnă,
Babiți cu mult plâns
Și cu foc nestîns.
Ieșiți,
Periți!
Din vírvul capului,
Din crierii capului,
Din crescetul capului.
Ieșiți,
Periți!
Babiți secl...

(Marian, Descântece p. 32).

Cuvântul ne-a venit d'a-dreptul dela Bulgari, la cari el se întrebuintează in același sens tot la plural: *băbitzy*, și este in strînsă legătură cu vorba curat bulgară *babek* sau *baba* „estomac”, însemnând literal „pântecare”. Prin urmare, el n'are a face cu *babă*

„vieille femme“, cu care'l asociază Cihac (II, 4), scriindu'l tot-o-dată greșit: *băbiși*. Dela Români cuvîntul a trecut la Ruteni: Băbiștia „Art Krankheit“ (Żelechowski). In Lexiconul Budan ne întimpină formele băbie și băbișă, explicate prin „profluvium alvi, Durchlauf“. Dacă ele în adevăr există unde-va în graul poporan, atunci nu sînt decît romanisări din *băbișă* prin sufixele -iă și -ișă, ambele de origine latină.

v. -ișă. — -ișă.

La Bulgari mijlocele băbesci contra *băbișelor* sînt aprîpe aceleași ca și la Români. Iată începutul unui descîntec bulgăresc (Sbornik t. V, 1891, Narodni umotvorenia p. 115; cfr. ibid. t. I, 1889, p. 82):

Drislivi bābitzi,
Piklivi bābitzi,
Izleste, bābitzi,
Ot lep bābitzi,
Ot voda bābitzi,
Ot stut bābitzi,
Ot slāntze bābitzi etc.

v. *Copil*.

³Băbișă, s. m.; t. de Botan.: sorte d'éponge dont on fait des amadou et des mèches, agaricus betulinus.

„*Băbișe* sînt un fel de bureți, cari se mănîncă și din cari ciobanii scot prin ferbere în cenușă așa numita Iescă ce le servește la scăpărat. Din *băbișe* neferte pe la munte se fac fitiluri pentru candelile dela biserică: sînt mult mai durabile decît cele de bum-bac sau cânepă“ (Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu).

Despre ciuperca numai b a b ă,
v. *Babă*.

¹Baboiu, s. m.; t. de Zool.: poisson d'étang, perca fluviatilis. Acest pesce fiind de diferite mărimi, în unele grauri fie-care mărime are câte un

nume deosebit; așa la Germanii din Elveția felul de tot mic se chiamă „hürlig“, felul mai mare „kretzer“, felul și mai mare „rechling“ sau „stichling“, felul cel mai mare „barsch“ (Rolland, Faune popul. III, p. 183). La Români se pare că felul cel mai mic se dice plevușcă, ce-va mai mare petroșel, și mai mare *baboșu*, și 'n fine coștriș.

Poienar-Aaron-Hill: „alevin, plevușcă, *baboșu*, petroșel, pescișori mărunți“.

Costinescu: „*Baboșu*, pesce mic, mărunț, pescișor, petroșel“.

„Pescele coștrăș sau *baboșu*“ (I. Chirică, Tutova, c. Cărbăjoni).

Laurian și Massim (Gloss. 37) citază locuțiunile: „un *baboșu* de pesce, am prins numai doi *baboși* de pesce“, în cari *baboșu* are înțelesul general de „pesce nu mare“ sau „nu toc-mai mare“.

Din *baboșu* se formeză deminutivul *baboșuș*.

Cîntec din Bucuresci:

Foică Ierbă mare,
Ha! la pesce de vinđare:
Știuculița cinci parale,
B a b o i a ș u l opt parale,
Pescișorul al mai mic
Ocaua c'un firfiric...

(G. D. T., Poes. pop. 299).

Cihac (II, 477) crede că *baboșu* se întrebunțeză numai la plural, ceea ce e fals; apoi îl trage din maghiarul báb „poupée, mannequin, nymphe d'un insecte“. Este învederat că Români puteau să acate sufixul augmentativ și peiorativ -oiu numai dîră la un cuvînt care există deja de mai 'nainte în limba românescă sau pe care l'au împrumutat chiar atunci din afară; din afară însă Români n'au împrumutat pe maghiarul báb „păpușă“, și

prin urmare *baboiu* nu p $\acute{o}$ te fi dec $\acute{a}$ t o metafor $\acute{a}$ curat rom $\acute{a}$ neasc $\acute{a}$ din bab $\acute{a}$. f $\acute{a}$ r $\acute{a}$ nici un amestec ungurese. Pescele „perca fluviatilis“ este sur, de unde ‘i vine $\acute{s}$ i numele cel grecesc $\pi\acute{\epsilon}\rho\upsilon\tau\acute{\iota}$; dela sur p $\acute{i}$ n $\acute{a}$ la b $\acute{a}$ tr $\acute{a}$ n $\acute{s}$ i apoi la bab $\acute{a}$ — metafora e gata.

v. *Bab $\acute{a}$* . — *Costrig $\acute{s}$* .

²*Baboiu*. — v. *B $\acute{a}$ boiu*.

Baboi $\acute{s}$. — v. *Baboiu*.

Babolt $\acute{s}$. — v. *B $\acute{a}$ ttan*.

Babornit $\acute{a}$. — v. *B $\acute{a}$ bornit $\acute{a}$* .

B $\acute{a}$ bur $\acute{a}$, s. f.; grosses gouttes de pluie. „*B $\acute{a}$ bur $\acute{a}$* se $\acute{d}$ ice la pic $\acute{a}$ turile de pl $\acute{o}$ i $\acute{a}$ mari, cari une-or $\acute{i}$ s $\acute{i}$ nt mestecate cu grindin $\acute{a}$, iar c $\acute{a}$ nd e timpul a $\acute{s}$ a se $\acute{d}$ ice c $\acute{a}$ b $\acute{a}$ bur $\acute{e}$ z $\acute{a}$ “ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Acest cuv $\acute{i}$ nt este format dup $\acute{a}$ modelul altor dou e vorbe mult m $\acute{a}$ i resp $\acute{a}$ ndite, anal $\acute{o}$ ge prin suffix $\acute{s}$ i prin sens tot-o-dat $\acute{a}$: picur $\acute{a}$ „pl $\acute{o}$ i $\acute{a}$ mic $\acute{a}$ $\acute{s}$ i rar $\acute{a}$, pl $\acute{u}$ ie fine“ $\acute{s}$ i chiciur $\acute{a}$ „brum $\acute{a}$ gr $\acute{o}$ s $\acute{a}$ ce se prinde $\acute{e}$ rna de arbur $\acute{i}$, givre“ (Costinescu), in cari am $\acute{i}$ ndou e ne $\acute{i}$ ntimpin $\acute{a}$ acela $\acute{s}$ i atonic -ur $\acute{a}$ $\acute{s}$ i aceia $\acute{s}$ i no $\acute{i}$ tiune fundamental $\acute{a}$ de „ap $\acute{a}$ ce se las $\acute{a}$ jos din atmosfer $\acute{a}$ “. Model $\acute{a}$ ndu-se dup $\acute{a}$ picur $\acute{a}$ $\acute{s}$ i chiciur $\acute{a}$, *b $\acute{a}$ -bur $\acute{a}$* s'a format d'a-dreptul s $\acute{a}$ u din babe „giboul $\acute{e}$ es de Mars“, prin adosul suffixului celui caracteristic, s $\acute{a}$ u chiar din bur $\acute{a}$, bur $\acute{e}$ z $\acute{a}$ „bruine“ prin reduplicarea fr $\acute{a}$ nt $\acute{a}$ intensiv $\acute{a}$ a primei silabe. E cu putin $\acute{t}$ $\acute{a}$ chiar ca poporul s $\acute{a}$ fi avut in vedere ambele elemente, form $\acute{a}$ nd pe *b $\acute{a}$ bur $\acute{a}$* prin a $\acute{s}$ a numita contamin $\acute{a}$ tiune s $\acute{a}$ u fusiune de dou e teme din babe $\acute{s}$ i bur $\acute{a}$, un mijloc la care, in crea $\acute{i}$ tiunea cuvintelor nou e , nu o dat $\acute{a}$ recurge etimologia poporan $\acute{a}$ (cfr. Cuv. d. b $\acute{a}$ tr. I p. 418,

436, 437). In or $\acute{i}$ -ce cas, este o vorb $\acute{a}$ curat rom $\acute{a}$ neasc $\acute{a}$ for $\acute{t}$ e expresiv $\acute{a}$, apr $\acute{o}$ p $\acute{e}$ onomatopoeic $\acute{a}$.

v. *Bab $\acute{e}$* . — *Bur $\acute{a}$* . — -ur $\acute{a}$.

Bab $\acute{u}$ sc $\acute{a}$. — v. *B $\acute{a}$ b $\acute{u}$ sc $\acute{a}$* .

Bab $\acute{u}$ t. — v. *B $\acute{a}$ b $\acute{u}$ t*.

Bac! interj. — v. *B $\acute{a}$ c $\acute{a}$ esc*.

B $\acute{a}$ ca! interj.; provinc.: voyons! Ve $\acute{d}$ i bine! Se aude numa $\acute{i}$ in Banat. Este turcul baka „regarde!“ care s'a furi $\acute{s}$ at $\acute{s}$ i la Serb $\acute{i}$ (Karad $\acute{z}$ ic).

Ţichind $\acute{e}$ l, Fabule 1814 p. 279: „...dar $\acute{a}$ iaste in Alcoran scris — iar $\acute{a}$ $\acute{s}$ i $\acute{i}$ ntreb $\acute{a}$ Dervi $\acute{s}$ ul — c $\acute{a}$ to $\acute{i}$ $\acute{t}$ i Turc $\acute{i}$ s $\acute{a}$ nt fra $\acute{i}$ $\acute{t}$ i unul cu altul? — *B $\acute{a}$ ca!* cum nu ar fi, dec $\acute{a}$ iaste? r $\acute{a}$ sponse Sultanul...“

v. ¹*Turc*.

Bac $\acute{a}$ l } v. *B $\acute{a}$ can*.

¹*Bac $\acute{a}$ n*

²*Bac $\acute{a}$ n*, s. m.; t. de Comm.: bois de Br $\acute{e}$ sil. „Un lemn ro $\acute{s}$ u, cu a c $\acute{a}$ ru $\acute{i}$ ap $\acute{a}$ f $\acute{e}$ rt $\acute{a}$ se ro $\acute{s}$ esc ou $\acute{e}$ le etc.“ (Costinescu).

Tarifa vamal $\acute{a}$ moldoven $\acute{e}$ sc $\acute{a}$ din 1761 (Cog $\acute{a}$ ln., Arch. Rom $\acute{i}$.): „*Bac $\acute{a}$ n*, de 14 oca 1 leu vechiu“.

Arabul bakkam, trecut in limbile turanice (Miklosich, T $\acute{u}$ r $\acute{k}$. Elem. I, 19). Deja la Cuman $\acute{i}$: bachan (Kun, Codex Cumanicus p. 290).

v. ¹*Cuman*. — ¹*Turc*.

Bac $\acute{a}$ u, n. pr. m. loc.; ville en Moldavie, chef-lieu du district de m $\acute{e}$ me nom. Capitala districtului cu acela $\acute{s}$ i nume in regiunea nord-vestic $\acute{a}$ a Moldovei. Se rostesc e tot-d'a-una cu primul a clar: *Bac $\acute{a}$ u*, in documente scrise in limb $\acute{i}$ str $\acute{a}$ ine: Бакскъ, Bakow, Ba-

cov, Bacovia, Bacovium etc. Deja la 1341 exista în Serbia un sat cu acest nume: Бакко (Daničić, Rječnik iz književnih starina, I p. 22); de asemenea în Ungaria sînt o mulțime de localități numite Bakó, Baka, Bák, Bakov (Hornyanszky, Geogr. Lex. d. Ung.), dintre cari „claustrum de valle Bakowa“ se citează deja la 1411 (Fejér, Cod. Diplom. Hung. X, 5 p. 207); cu toate acestea vorba nu e de loc slavică, ba nici neapărat ungerescă, dar tot-o-dată n'are a face nici cu zeul Bacchus, cu care o înrudiați la noi latinomanii de altă dată. Silaba bac se găsește în orîce limbă, și întru cât semnificațiunea *Bacăului* nu e cunoscută, o etimologie sigură e peste putință. Singura ipotesă plausibilă se poate rădema pe următorul fapt istoric. La 1400 *Bacăul* era deja un oraș însemnat. Nemic nu arată și nu e probabil că el se va fi întemeiat în scurtul interval de jumătate de secol după descălecarea Moldovei în 1350. Înainte de venirea Românilor din Maramurăș, aci stăpâneau Cumani (v. ² *Némț*), pe când în partea orientală a Moldovei se întinseseră Rutenii (v. *Berlad*). *Bacăul* dară ar pute să fi avut ca oraș o origine cumanică, și atunci numele lui s'ar explica prin dialecte turce. A se compara în acest cas orașul Bakù de lângă Marea-Caspică.

Prin *Bacău* se înțelege nu numai orașul, dar și districtul întreg, bună-ora la Ion Neculce, Letop. II p. 246: „aș vândut un sat la *Bacău* anume Fântănelele...”

Crisov dela Stefan Vodă Tomșa din 1614 (Condica Doljescilor No. II p. 186 în Arch. Stat. din Buc.): „câmpia lui Dragoș voevod la *Bacău*“ — o câmpie despre care a se vedea crisovul lui Alexandru cel Bun din 1419 (Arch. ist. I, 1 p. 111).

v. *Trotuș*. — *Câmpia*. — *Dragoș*.

La 1646 episcopul italian Marco Bandini (ap. Kemény, Das Bisthum zu Bakov, în Kurz's Magazin, II p. 14) descria *Bacăul* și regiunea lui în următorul mod: „Orașul *Bacău* a fost într'o vreme reședința Domnilor Moldovei, mai ales atunci când trăia Margareta, fiica voevodului ungeresc Ștefan din Transilvania și soția lui Alexandru-vodă (mörtă la 1410). Pe atunci se înălța în partea sudică a orașului un palat domnesc, care acuma zace în cenușă. Pozițiunea orașului e cea mai desfătă, scăldat la resărit de riul Bistrița, care se revărsă cu violență din munții Ardélului, la mēdă-și privind o întinsă câmpie acoperită cu dese sate romănesci, despre crivēt pînă la Carpați avēnd vestita vale a Bistriței, numită astfel după riu, și 'n fine despre apus, la depărtare de o legă, munți și deluri, întrerupte prin văi, cale de trei zile pînă la Transilvania. Aerul e cel mai sănētos; păduri frumoșe prin natură și prin artă, stejărișe, fere sēlbatece și pasēri mulțime, riuri pline de pesci delicioși necunoscuți în Italia, apoi belșug de vite, de grāne, de pōme, unt și miere...”

Despre Dōmna Margareta, prima nevēstă a lui Alexandru cel Bun și aceia sub care *Bacăul* ajunsese pe la 1400 la apogeul înfloririi,

v. ² *Baiă*.

Un alt moment important în istoria *Bacăului* a fost episcopatul catolic de acolo, „episcopia cē ungerescă din tārğ din *Bacău*“ după cum îl numesc Ducavodă și Antonie Ruset (Fōia pentru minte, 1845 p. 25, 37), un episcopat fundat la 1401 de cătră papa Bonifaciū IX și despre care pe la finea secolului XVII Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 169) ne spune: „Biscopul de *Bacău* are titlul: al bisericelor ca-

tolice din toată țera Moldovei. Autoritatea lui se întinde și asupra Bugiacului, unde locuiesc nu puțini catolici, anume în Cetatea-albă, în Teghinea și în cele șapte sate hănesci..." Lista episcopilor catolici dela *Bacău* se poate vedea la Benkő, *Milcovia*, II, 24—35.

v. *Siret*.

În secolul XV *Baciul* mai avea încă o altă însemnătate, cea mai mare din punctul nostru de vedere, fiind-că, după cum vom vedea mai jos, ea a lăsat pînă astăzi o urmă în graiu. Pînă la anexarea către Moldova în 1475 a districtului Putnei (Letop. I p. 128), *Baciul* era oraș de hotar despre Muntenia și chiar despre Ardeal. Aci trebuia să se vămuească mărfurile. În tratatul comercial cu Polonia din 1407 Alexandru cel Bun dăce (Arch. ist. I, 1 p. 131): „Exportațiunea postavurilor la Unguri și la Munteni este slobodă, anume pentru exportațiunea muntenească se va plăti în Suceava dela 1 grivnă 3 groși, și la fruntariă la *Bacău* dela 1 grivnă 2 groși, și apoi la întorcere din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lână, fie orîși-ce, se va plăti în *Bacău* dela 12 cîntare $\frac{1}{2}$ rublă de argint..."; și mai jos: „importațiunea cerei muntenești și brașovenesci e liberă, plătindu-se vamă dela o pîtră de cîră în *Bacău* 1 groș..." Tot astfel sună tratatul comercial cu Polonia din 1434 dela Ștefan-vodă (Kaluźniacki, *Dokumenta moldawskie*, Lwów, 1874 p. 25) și dela Petru-vodă din 1456 (ibid. p. 27). Despre depositul mărfurilor străine în *Bacău* vorbește un crisev al lui Ștefan cel Mare din 1460 (Arch. ist. I, 2 p. 7): „orî-care neguțitor va veni fie de orî-unde și-și va depune mărfurile în *Bacău*, să dea călugărilor (dela Tazlău) vama cea mare de grivnă, iar de mărfurile tre-

cătore să se lea după lege vamă de car..." adică o vămuire mare după valoare și o vămuire mică după greutate. Un alt crisev dela Ștefan cel Mare din 1459 (Arch. ist. I, 1 p. 114) ne arată în *Bacău* o autoritate „judiciară, compusă din judecători (sudzi) avînd la dispozițiunea lor „globnici“ și „slugi“, agenți pentru executarea sentințelor.

Din acea epocă s'a născut și a rămas în graiul românesc o locuțiune proverbială foarte interesantă, pe care Cihac (II, 477) o scrie; „a'și găsi băcăul“, o traduce prin: „trouver son diable“ și o trage din cuvîntul unguresc bakó „bourreau“. Tot așa d. Șăinenu (Dicț. germ. 30): „a'și găsi băcăul = seinen Meister finden, ung. bakó, călău“, precum și d. Măndrescu (Elem. unguresei p. 134). Această locuțiune, care nu însemnăză nici odată „a perit“ sau „a murit“, ci numai „a pățit'o“, „și-a găsit cine-va omul care să'l pună la loc și să'l învețe minte, a cădut cine-va într'o nevoie din care învață minte“ (Laurian-Massim, *Gloss.* p. 38), n'are a face de loc cu nici un fel de „călău“. Apoi nu se rostesc „băcăul“, ci tot d'a-una „bacăul“, cu *a* clar. Este o locuțiune de aceeași natură ca și: „orbul cu întrebarea a nimerit Brăila“ (Pann, *Povestea vorbii* II p. 4), a nimerit'o adică măcar-că e orb și măcar-că „Brăila“ e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu inițiala mică „a nimerit brăila“, ș'apoi să'i caute originea bună-ora în germanul „Brille = ochilari“, toemai ceea ce caută un orb! „Și-a găsit *Bacăul*“, nu „băcăul“, vrea să dică pur și simplu: a mers pînă ce a dat de hotar, a ajuns la vamă, a fost oprit și scotocit, n'a putut să mai mîergă înainte. Născut în secolul XV, când pe călătorii și mai ales pe

negustori îi îngroziaă cele două vămi, „mi-am găsit Bacăul“ este un adevărat monument istoric.

Chiar după ce *Bacăul* încetase de de-mult a fi oraș de margine cu cele două vămi, totuși apropierea acestei regiuni de hotar și pozițiunea-i cea foarte muntosă, care înlesnea hoțiile de tot felul, făcea ca districtul întreg în curs de mai mult timp să fie organizat curat milităresce, cu sate scutite de dări și însărcinate a ține strajă.

Iată în această privință un act inedit din 1633 (Doc. Rom. I No. 88 în Arch. Stat. din Buc.): „Io Alexandru Iliăș voevoda etc., scriem domniia mé tuturor slugilor domniei méle căți veți înbla cu slujbele domniei méle la ținutul *Bacăului*, dămu-vă știre, déca veți vedé carté domniei méle, iară voi să aveți a lăsa foarte în pace de toate angheriile satul Burlești, numai să aibă ei a-și plăti cîsla lor cât vor li scriși la catastiv în vistériul domniei méle, nici iliș să nu dé nici sulgu nici unt nici cără nici lup nici o angherie căte sint pre alți mișei a domniei méle, pentru căci domniia mé i-am lăsat să ție strajă pre apa Tazlăului celui mare, cum țin și alte străji, și de toate să li se ție în samă de căte se țin și altor străji, și nime întru nimic să nu'i învăluască preste carté domniei méle, inak ne bădet. Sam gospodin velél. Io Alexandru Iliăș voevoda. (L. S.) u Ias lét 7141 mart 15. — Poiană“.

Bine scris și întrebuintat aprópe-aprópe în sensul seú cel adevărat, acest prețios idiotism ne întîmpină la Costache Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „Cahin-caha am trecut prin Roman, am găsit *Bacăul*, și am înaintat spre Tîrgu-Ocnei...“ Norocul lui Negruzzi că la *Bacău* nu măi erau vameșii de altă dată, ba nici măcar

străjerii lui Alexandru-vodă Iliăș, căci atunci el n'ar fi ăis: „am găsit“, ci: „mi-am găsit *Bacăul*“.

„A-și găsi *Bacăul*“ este ceea ce în folkloristică se numesce „blazon popular“: porecle satirice sau ironice ce se daă de cătră popor diferitelor localități și a căroră origine se perde une-orî în vechimea cea măi depărtată. Un alt blazon al *Bacăului*, care n'a isbutit a se respândi și a deveni proverbial, se cuprinde într'o colindă „a plugului“ din Moldova (Ghidănescu în Analele literare 1888 p. 44):

Unii sintem dela *Bacău*,
Unde mămăliga e un leú,
Cea de făcăleț
Un sorocovét,
Cea de pe căldare
Doé-deci de parale!..

v. *Gherghiuța*. — *Găurguț*. — *Tîrgoviște*.

Bacceà, s. f.; t. famil.: vieux décrépit, vieille décrépite. Termen burges, necunoscut la țeră. D. Șăinenu (Elem. Turc. II) crede că *baccea* ar puté să fie din *babcea*, un deminutiv din turcul *babà* „tată, bunie“.

v. *Boccea*.

Baccevân, s. m.; maraicher, marchand de légumes. Zarzavagiú. Turcul *bagčeban* „jardinier“, de unde la Bulgari *bahčevan* (Miklosich, Türk. Elem. I, 17). Cuvînt întrebuintat de cronicarul Enachi Cogălnicenu în același pasagiú cu o mulțime de alte turcisme:

Că boierul de divan
A s'agiungă *baccevân*
Și să strige pe socac
Vănzând tot praji și spănac;
Acésta de nu le vine
Și vor să trăescă bine,
Apuce-s' de băcălie,
Că'i măi mare boierie,
Ș'acésta de nu le place,
Pe hamal vază ce face!..

(Letop. III, 284.)

Românii au luat cuvîntul nu d'a-
dreptul dela Turci, ei dela Bulgari,
vestiți la noi ca zarzavagi. Nu scim,
dacă se mai întrebuintează unde va în
grain.

v. *Zarzavagi*.

Băcc. — v. *Bade*.

Băciu (pl. *bacii*, s. m.: maitre
berger, fromager. Se rostesece mono-
silabic. „Acela care într'o stână sau
cășăriă îngrijesece de brânduri și face
cașul“ (Costinescu).

P. S. Aurelian, Sistemele de cultură
p. 21—2: „*Băciul* este însărcinat cu
facerea brânzei, a urdei și a untului.
El cu toate că nu poruncesece cîobanilor,
nimeni însă nu pôte să ȳea ce-va din
productele stănei fără incuviințarea sa.
El ține cheile și îngrijesece de stâna
oilor. El duce la cășăriă pe cal produ-
sele stănei. Simbria sa este decucla
din toate productele ce fabricază, pre-
cum și indestularea. *Băci* bunî sint
fôrte căutați...”

v. *Scutar*.

Balada „Gălip Costea“:

Dur la mine, *băciilor*,
Băciilor voinicilor,
Voi la turne să'mi tot stați,
Bine sama să'mi luați...

(G. D. T., Poes. pop. 513)

Balada „Dobrișen“:

Cîobanî lui Dobrișen
Sint boleri ca de divan,
În tolege redinați
Și în castane îmbrăcați;
Băci lui pörta cărlige,
Tot cărlige de argint
Cum n'am vödut pe pămînt...

(ibid. 576)

Balada „Șalga“:

La perdema în miedul nopți
Nemerit'au haiducii.

Nemerit'au, navălt'au,
Paloșele zinghenit'au.
Pe cîobani legatu-mi au,
Dulăi impusecatu-l au.
Iar pe *băciul* cel mai mare
Îl fereca și mai tare
Cu cötele la spinare...

Basmul „Sărăcia din casă“ (Ispirescu,
Legende p. 209): „Pe tómnă se po-
menesece cu un alt argat că'ȳ aduce
un burdușel de brânză. — *Băciul* dela
stână, dîce el, a adunat laptele dela
oia finului, l'a făcut brânză și l'am
adus a-casă...”

A. Odobescu, Serieri III p. 18: „Dar
câte una una căruțele sosese la țarla
său la stâna, unde vinătorii au să
petrecă nöptea; un bordeiu acoperit
cu paie, câte-va safele și olumuri pen-
tru vite, o cötă de dulăi țepenî lă-
trând cu invierșunare, și în tötă im-
prejurimea un miros greü de oia, de
cöpă și de rachiü, lătä adăpostul și
strața ce le pôte oferi *băciul* dela Bă-
dana său cel dela Renciu...”

În monumente istorice, cuvîntul
baciu ne întimpină deja de pe la finea
secolului XIII. Într'un crisov al țza-
rului serbesc Stefan Uroș I (1293—
1302), într'o lungă listă de Români
(a ce *Baciu*, figurază și unul cu nu-
mele *Băciu*: Бачук (Documento Hur-
muzachi, I, 2 p. 797). Apoi într'un
crisov al lui Stefan cel Mare din 1488
(Melchisedec, Chron. Romanului, I p.
147) se menționază doi Tatarî din
cei așezați din vechime pe pămîntul
Moldovei: „*Băciul* cu copii și fratele
seü Ninga holteful“ (Татарк на нива
Бачуса съ члѣдѣх и брата его Нинга
Холтефу):

De unde vine cuvîntul?

Mai întâiu de tôte, trebui să sepa-
răm pe *băciul* „cîoban“ de bade „frate“,
cu care'l anesteceă Cihac și alții și pe
care Bănățeniî, dar numai Bănățeniî,

il rostesc une-orî b a c e, căci în graiul lor dentala urmată de o vocală môle tinde regulat a se preface în palatală, ce-va cu desăvîrşire provincial, necunoscut celor-lalţi Români şi datorit în regiunea Banatului exclusiv influinţei serbe.

v. *Bade.* — *D.* — *T.*

Din dată ce rămâne numai *baciu* „cioban“, urmază a se constata că el există la toţi Români, pretutindenea cu sensul bine determinat de „cel mai mare dintre ciobani“, acela care e însărcinat în specie cu facerea caşului, iar la Macedo-români „*baciu* se numesce acela care îngrijesce să strîngă seul la zalhana, adică acela care dirigează, care dă ordinii celor-lalţi argaţi“ (Dr. Obedenaru, Dict. MSS. în Acad. Rom.).

Pentru a face de aci un pas înainte, cată să observăm că :

1° la Albanesi *baciu* „cioban“ nu se află de loc, încât Miklosich (Etym. Wtb. 6) numai dóră din grăbire de condeiu a putut să admită pentru acest cuvînt posibilitatea unei origini albanese;

2° între cuvintele române ciobănesci nu se află de loc nici un termen unguresc, pe când Ungurii, din contra, au împrumutat dela Români pînă şi pe *berbecs* = berbec (=berbicem) şi pe *pakular* = păcurar (=pecuarium), astfel că românismele în terminologia pastorală unгурescă fiind un fenomen necontestabil, nu Români au putut să ăia dela Unguri pe *baciu*, ci tocmai Ungurii l'au luat dela Români, dându'i formele de *bacs*, *bacsa*, *bacso*, „maître-berger“.

La Slavii, după recunoscerea unanimă a slaviştilor (Miklosich, Matzenauer etc.), *baciu* este o vorbă străină. Ea nu se găseşte decât acolo pînă unde s'a putut întinde înriurirea românească, şi anume :

a) La Români cei slavisaţi din Moravia, de unde şi 'n limba bohemă şi la Slovaci „*bača*, *bače*, Oberschäfer bei den Walachen in Mähren“ (Jungmann, Slownyk český, I, 59);

b) la Români cei polonisaţi din Silesia de lingă Teschen: *bacza* (L. Malinowski, Zarysy życia na Szląsku p. 51);

c) la Serbi, într'un mod provincial, *bač* şi *bača* „Senner, pecoris custos“, pe când termenul serbesc cel respândit este „stanar“; apoi *bačija* „locus et casa mulgendis aestate ovibus“, pe lingă termenii mai întrebunţaţi „stan“ şi „katun“ (Karadžić);

d) în fine la Bulgari *bačilo* „bergerie“, mai puţin respândit decât sinonimul „mandră“.

v. *Băciă.* — *Brândză.* — *Jintiţă.* — *Urdă...*

Aşa dară Ungurii şi Slavii au căpătat pe *baciu* d'a-dreptul dela Români; de unde însă il vor fi avënd Români? căci latin saŭ romanic el nu este, şi nu este nici dacic saŭ tracic.

Cuvîntul nostru „cioban“, sinonim cu romanicul „păcurar“, deşi persian de origine, totuşi ne-a venit noue fôrte de de-mult prin Turani, nu însă despre mēdi-đi dela Turcii Osmanlii, după cum işi inchipuesce Cihac (II, 566), ci despre resărit: dela acele triburi din vécul de mijloc, cari l'au lăsat de asemenea Ruşilor şi Polonilor şi dintre cari Pecenegii şi Cumanii în specie au trăit printre Români secolii întregi. În tôte dialectele turco-tătare tulpina *bak* însemnă „regarder, surveiller“, de unde prin sufixul -ci: *bakči* „surveillant“. La Români acest cuvînt a dobândit forma *baciu* şi sensul restrîns de „surveillant de la bergerie“, cu cari ambele, ca un fel de pecete curat românească, el a trecut apoi la Slavii şi la Unguri. În secolul X, când

s'a făcut despărțirea între Daco-români și Macedo-români, sensul strict ciobănesc al *bucului* se pare a nu se fi fixat încă pe deplin, și de aceea în dialectul macedo-român cuvântul înseamnă „surveillant de la boucherie“.

O mulțime de localități în România poartă numele de *Baci*, între cari și o insulă în Dunăre lângă Turnu-Măgurele. De asemenea augmentativul *Băcioiu*. Cât privește localitățile *Băcesei* și *Băceni*, numele lor ar pute să derive tot așa de bine din *Băc*.

v. ²*Baci*. — *Cioban*.

²*Baci*, s. m., t. de jeu enfantin: le premier ou le plus habile au jeu d'osselets. Cel mai dibaci dintre copiii cari se joacă „în armén“, una din variațiile jocului „în arșici“, se numește *baci*.

Ispirescu, Jocuri de copii p. 79: „Al cui ichiu cade mai întâiu beiu, este *baciul*, adică cel ce trebuie să dea întâiu“.

Ion Ghica, Scrisoarea XV: „Teodoros era meșter de frunte în toate jocurile de copii. Reputația lui de giolar era mare dela Antim pînă în Lucași. Avea noastră în arșice se suia într'o vreme pînă la două mii tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în dozițe. El dicea totdeauna pe

Opus pocus imperator,
Tangăr mangăr nacaftă,
Tacaftă melengher Buf!

Și le potrivă așa de bine, că Buful cădea totdeauna pe ceilalți jucători, și rămănea tot el *Baciul*...“

Arșicele în jocurile copilăresci fiind numite miștele și capre, ca și când ar inchipui o turmă, se înțelege dela sine pentru ce jucătorul cel mai de

frunte poartă numele de *baci*, adică de „maitre-berger“.

v. ¹*Baci*.

Baclavă (plur. *baclavale*), s. f.: espèce de pâtisserie ou de gâteau, masepain. „Plăcintă turcă sau greacă, cu miere sau zahar, cu nucii sau migdale“ (Costinescu). Turcul *baklava* cu același sens.

Costachi Negruzzi, Scrisoarea XXII: „Un Domn grec, a cărui nume ingrata istoria a uitat a ni lăpaștră, era un mare mănăci de plăcinte. Caîmac, gugoșe, alivenci, iaurt, serali, *baclavale*, plăcinte, invirtite etc. se îngropău în stomahul lui ca într'un abis fără fund...“

v. ¹*Turc*.

Bacôn, s. m.; t. de Bot.: tabac femelle, *Nicotiana rustica*. „*Bacon* sau *Baconiță*“ (Dr. Brândza). Rusosec dialectic *bakun* (Будловичъ, Первобытныя Славяне, I p. 82). Cuvântul pare a fi străbătut la noi cu ocupațiunile rusesci.

v. *Dohun*. — *Tulun*.

Baconiță. — v. *Bacon*.

Bacșiș (plur. *bacșișuri*), s. n.; pour-boir, pot-de-vin, étremes. Turcul *bagış*. Cuvînt introdus la Români chiar înainte de epoca Fanarioților. *Bacșișuri* se dau la subalterni, daruri la cei de o potrivă sau la superiori.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 164: „Acăsta ce a făcut Inicerii și n'a vrut să dea războiului Șvezilor, a făcut'o orî că nu se îndura de Craiul că le da mult *bacșiș*, orî că agîunsăse Craiul cu daruri la capetele Inicerilor...“

Ion Neculce, Letop. II p. 218: „[Ilias Alexandru] era și darnic, *bacșișuri* da mari, că era om bun...“

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 197: „și așa trecând la Iași au sosit la Copou și au conăcit acolo șezând până a treia zi, mergând Domnul în toate zilele de se împreună, triimețându-i de toate tefaricurile ce se afla în Iași, dând și *bacșișuri* indestul la oameni Pușii...”

Ibid. p. 223: „le găsisă orz de agiuns, dându-le și câte un *bacșiș* de cheltulă pentru bună venire...”

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 306: „apoi Dascalul scoalei Slovenești asemenea face orații printr'al său uceinic pe limba Românească, și toți aceștia mergând pe rândulă sărută mâna Domnului și își ieu *bacșișul* lor...”

Ibid. p. 314: „la partea slujitorască se rânduiesc *bacșișurile* dela Visterie cu catastif Domnesc...”

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 1: „Să dai degrabă curcanii la bucătărie să'i puie 'n frigare, și să spuî lui Gheorghii bucătariul ca să mi'i ruminască frumos, că i-oiu da *bacșiș* bun...”

v. ¹ *Turc.*

Badană. — v. *Bidinea.*

Băde, s. m.; 1° t. famil. qu'on emploie: a) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; b) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; c) quand on s'adresse à un paysan plus âgé que l'on veut honorer; 2° Nom de baptême. Deși masculin, cuvîntul se declină femeiesce: articulat *badea*, genitiv și dativ singular *badii*, vocativ *badeo*, plural n'are. În Banat se rostesc *bace*, cu trecerea silabei *de* = *dîe* în *ce* sub înriurirea foneticeî serbe, fără a

se confunda însă cuvîntul vre-o dată cu *baciu* „maitre-berger”.

Dicționarul Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„Bacs. Opilio.

„Bacse. Frater maior natu”.

Tot în Banat se aude și forma *baia*, care se explică érašî prin fonetism serb: „bařam = badem” etc. (Karadžić).

Formeză o mulțime de deminutivi: *bădiță* cu scurtatul *biță*, *bădică* cu scurtatul *bică*, *bădiucă*, *băducă*, *bădicuță*, *bădilă*, și are o formă colaterală *badiu* cu deminutiviî ei, despre cari toate a se vedé la locurile lor.

Rar în orașe, acest cuvînt e foarte des pe la țeră. Ca nume pe care un frate său văr îl dă fratelui său vărului mai mare, se întrebuinteză mai mult deminutiviî *bădică* și *bădiță*. În texturi literare, întru cât ne aducem a-minte, *bade* cu această nuanță nu ne întimpină de loc. Nuanța a doua însă, ca nume pe care feta îl dă iubitelui ei, *bade* este de o circulațiune extremă, astfel că numai în micul volum de doine și strigături culese de dd. Bărsan și Jarnik el se găsește peste 150 de ori, afară de formele cele deminutivale; câte odată *bade* se repetă mai de multe ori într'o singură bucată, bună-óră:

Badea meî, tiner băiat,
Nici mustața nu i-a dat;
Badea meî tiner copil,
Roșu ca un trandafir;
Din obraz îi pică sânge,
Unde 'l vedî inima 'mi plânge.
Fața lui ca trandafirul,
Trupul lui ca rosmarinul.
Cum e bradul arătos,
Așa-i *badea* de frumos;
Cum e bradul 'nalt din munte,
Așa-i *badea* meî de frunte!...

(J. B. 39).

saŭ :

Foiă verde nuc'amară,
Badea 'i mâniaș de-aseră
Că n'am șest cu ol afară!
Foiă verde florî de fragă,
Iertă badeo, Iertă dragă...

(ib. 165).

saŭ :

Floriciă din grădină,
Badea dorul nu'mî alină;
Floriciă de pe luncă,
Dorul badîi mă usucă;
Floriciă din ogoră,
Dorul badîi mă omoră;
Floriciă de isvor,
Vino, bade, altfel mor...

(Sevastos, Cânteco moldov. 129).

Este de observat că, în poesia po-
porană, când despre flăcău se dice bade,
atunci aproape tot-d'a-una i se răspunde
despre fătă prin mândră :

Ce stai, bade, tot pe prag
Și te uliți la noi cu drag?
— Mărită-te, mândra mea,
C'apoi nu m'oiu mai ulta!
— Și tu, bade, crești că ești
Mă topesc de dorul teŭ?
— Mândră, de nu ți-ar pessa,
Acum nu m'ai întreba!
— Bade, mie mi-i de tine
Chiar ca lupului de căne!

(ib. 129.)

saŭ :

Rău e delul cu cucute
Și badea cu mândre multe...

(ibid. 407).

saŭ :

Sufală vintu 'n paie ude,
Ești strig, mândra nu m'aude.
— Ba deŭ, bade, aud bine,
Dar nu pot veni la tine...

(ib. 56).

saŭ :

— Poți tu, mândră, dice deŭ
Că nu te-am sărutat oŭ?

— Ba eŭ, badeo, nu pot dice,
Că mi-a plăcut gura dulce...

(ib.).

saŭ :

Ese mândra la porțiță
Numa 'n ile și 'n crotință,
Badea trece pe uliță;
Mândra trago cu ochiul,
Badea suceșce clopul;
Badea trago cu géna,
Mândra scôte năfrana...

(ib. 72).

saŭ :

— Resai lună și suŭ sus
Și du la mândra respuns,
Saŭ să ősă saŭ să șciŭ
Po la ea să nu mai viŭ.
— Resai lună și suŭ sus
Și du la badea respuns
Să iubească 'n altă parte,
Că pe-aici nu se mai poate...

(Sevastos, Cânteco mold., 103).

Pentru acest important paralelism
s'ar pute aduce sute de exemple.

În graul poporan, „femeia mândră“ saŭ „fătă mândră“ înseamnă
frumósă nu numai fisicesce, dar și
moralmente (v. *Mândru*). Tot așa co-
relativul bade trebui să exprime, din
punctul de vedere fizic și moral, o ca-
litate caracteristică a bărbatului saŭ
a flăcăului, o calitate ne-femească, prin
urmare nu frumusețea, ci virtutea,
prin care el apără și proteje pe fe-
meia. Pentru țerancă bade este „le
maître“, dar „le maître“ ales de bună
voe, nu prin impunere, adevă „le pa-
tron“.

Tot ca „patron“, dar numai prin
etichetă, nu prin simțimint, se între-
buintează bade când ne adresăm cătră
un țeran mai în vristă, care nu e
slugă a noastră și pe care voim a'l
cinsti.

I. Créngă, Scrieri I p. 151 :

„— Ba nu, bade Ipate, n'aibî grijă;

nu ți-oii măi cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. S'apoi ce ți-oii lua eü din casă, nu-ți face trebuință d-tale.

„— Apoi na, zise Ipate. Măsură-ı vorba cu imblăciul. Balan să-ți alégă din gură, ce spuı, dacă nu vorbești deslușit.

„— Apoi dă, *bade* Ipate...”

În „Urarea plugului”:

A ho! a ho!
 Plugul *badei* cu 12 boı,
 Boı bouref...
 La luna,
 La septemăna,
 S'a dus *badea* să vòqă
 Grăul de'ı resărit,
 Dar era de secerat;
Badea l'a secerat,
 În giređi l'a adunat...

(G. D. T., Pocs. pop. 144).

P. Ispirescu, Păcăliturile internaționale (Col. I Tr. 1882 p. 158): „Un Român călătorıa. Ajungënd într'un sat, unde își aducea aminte a cunòsce p'un Sas, trase în gasdă la acesta, fiind-că inserase.

- Bună vremea, jupăne.
- No, bine ai venit, *bade* Ióne.
- Bucuroși la óspeți, jupăne?
- Bucuroși, bucuroși, *bade* Ióne”.

În acest dialog, jupân și *bade* sînt termenı corelativi; dar jupân „seigneur”, pe care'l întrebunțeză săténul față de orășén, arată lipsa de intimitate, pe când orășénul prin *bade* vrea să intre tocmai în intimitatea săténului, vrea să'ı grăescă așa đicënd sătenesce; cu alte cuvinte, țéranul este cu un respect rece, orășénul cu o amiciă prefăcută.

Ca nume propriü, *Bade* e fòrte obi-cînit printre sătenı, măi ales în Téra-Romănescă; altă dată era nu măi puțin respândit pe 'n orașe și chiar printre boerime. Fiind același cuvînt cu apelativul *bade*, se articuléză și

se declină întocmai ca și acela, avënd și el o formă colaterală *Badiu*, precum și formele deminutivale *Bădică*, *Bădiță*, *Bădicuță*, *Bică* și *Biță*.

La 1430, sub Dan-vodă, trăia marele vornic *Badea* (Arch. ist. I, 1 p. 73).

La 1529, sub Moise-vodă, marele stolnic *Badea* (ibid. p. 30).

La 1575, sub Alexandru-vodă, un alt *Badea*, tot mare stolnic (ibid. p. 50), și sub același Domn la 1577 (ib. p. 143) un simplu gramatic *Badea*.

Intr'un zapis din 1607 (Doc. rom. I No. 20, în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* fecòrul Mușatii den Nagomireștii de jos ot sud Mușcel dat'am acesta al mieu zapis ca să fie de bună, adevărată credință la mânia dumniului *Badii* armașul...”, amîndoı contractanții purtând același nume de *Bade*.

Intr'un zapis din 1636 (Doc. rom. I No. 85 în Arch. Stat. din Buc.): „ı-am vëndut o moră, care moră am luat dela *Badé* de Argeș 2 rote într'o casă...”

Intr'un zapis dimbovitén din 1638 (Doc. rom. I No. 274 în Arch. Stat. din Buc.): „mărturie anume Coresie i Ignat i Gudé i Ion brat Cores i Comanü i Dragomir ot Fıiani i Nécșul i Opré i Micul i Vasilie i *Badé* i Liia...”

Intr'un zapis piteștén din 1645 (Doc. rom. II No. 8 p. 5 b, în Arch. Stat. din Buc.): „*Badé* den Grosi și Ion și Bobolé și Micul și Stancüul și Stan și Mihaı Dumitru al *Badei*”.

Intr'un zapis din 1657 (Doc. rom. I No. 132 în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* Lancé i Negré i Aldé Cărstocé i Radul Lancé i Aldé Vlădău ot Rucărü...”

La 1699 Constantin-vodă Brăncovénu (Cond. Mss. Brăncovenescă p. 7 în Arch. Stat. din Buc.) vorbește despre o rudă a sa: „*Badé* logofăt den Brăncovéni”.

În același timp trăia faimosul mare

boier *Badea* Bălăcenu, făcut conte de către Austria, un titlu pe care Românii îl metamorfozară în „contos“.

Ion Canta, Letop. III p. 146: „era mulți și de ai noștri amestecați cu Leșii, și *Badea* Bălăcenu Contos...”

Filimon, Ciocolii vechi și noui, p. 331, scoțând pe scenă două omenii din popor, pe unul îl face *Vlad*, pe celalalt *Bade*:

„— Nevoe mare, măi Vlade! eă de aș fi ca Vodă, în loc de a osândi pe tâlhari la oca părăsită, le-aș tăia măi bine capetele.

„— Da de ce, măi *Badeo*?...”

Femininul din *Bade* Bădésă, după cum se chiamă și un sat în Argeș (FrunDESCU).

O mulțime de localități în Țera-Românească poartă numele de Bădeni, Bădiceni, Bădița, Bădițesci, Bădesci, dintre cari una este istorică deja din secolul XIV (v. *Bădesci*).

Apoi patronimicul *Bădescu*, ca nume de familie, e foarte răspândit la Români.

În Moldova numele propriu *Bade* este astăzi rar; însă numirile satelor ca Bădeni și Bădeuți, dintre cari acesta din urmă e din secolul XV (v. *Bădeuți*), dovedesc că el se obicnuia într-o vreme măi mult decât astăzi.

La 1421 între boierii lui Alexandru-vodă cel Bun figurază Dumitru *Badevici*, adică fiul lui *Bade*. La 1443, între boierii lui Ștefan-vodă ne întimpină marele vornic *Badea* (Documente Hurmuzake, t. 1 p. 833 și 880).

În Transilvania numele propriu *Bade*, cu ortografia ungerescă *Bagye*, a fost tot-d'a-una și a ramas foarte circulator printre Români; iar din deminutivii lui s'aă format numile a două familii boieresci din Făgăraș, una *Bița* = Bădița în Veneția-de-jos, și cea-

laltă *Bica* = Bădica în Voevodeniimari (N. Densușianu în Col. I. Tr. 1883 p. 443—4).

La Slavii onomasticul *Bade* nu există de loc. Tote exemplele citate de Moroskin (Славянскій именословъ p. 6) sînt luate din nomenclatura curat românească în colecțiunea de documente moldo-muntene a lui Venelin și în așa numitul Sinodic al lui Sevastianov.

Ca apelativ, *bade* este de asemenea cu desăvîrșire străin Slavilor, iar la Ruteni — sub formele *badlo* și *badica* — el este un învederat împrumut dela Moldoveni, cu atât măi virtos că nici nu'l aă decât numai Rutenii din Bucovina și Huțanii. Slavicul *batia*, de unde maghiarul *bátya* (Miklosich, Etymol. Wtb. v. *bašta*), cu sensul fundamental de „tată“, nu putea să devină *bade*, de óră-ce Românii nu prefac nică o dată pe *t* în *d*; ș'apoă dela noțiunea de „père“ și chiar de „frère“ era cam greu a ajunge la aceea de „amant“. Chiar dacă fonetica română ar permite trecerea lui *t* în *d*, ceea ce nu este, totuși această trecere nu s'ar fi putut întempla la Români anume cu slavicul *batia*, căci analogia cuvintului *frate* ar fi apărat o formă cu *t*, nu cu *d*. În scurt, Ungurii și Slavii n'aă a face în cestiunea de față.

v. *Baglină*.

Noi am vădut că *bade*, fie ca frate măi mare, fie ca țeran respectabil, fie ca amant, are la Români înțelesul general de „amic măi cu autoritate“. Cu obicnuita șovăire romanică între *b* și *v* (v. *B*), *bade* este d'adrechtul latinul *vādēm* (*vas -vadis*) „celui qui garantit pour quelqu'un, celui qui répond de quelqu'un devant la justice“, sinonim cu „fidejussor“ și cu „sponsor“. În dreptul roman imperial, *sponsores* înlocuiră aprópe de tot pe *vades*, cari însă n'aă încetat

de a trăi în gura poporului. În latinitatea medievală se mai întrebuinta forma *vadius*, precum și verbul *vadare* „fidejungere pro alio“ (Du Cange); dar în dialectele romanice occidentale cuvântul n'a rămas. Românul *bade* = *vade* este o prețioasă remășiță juridică din acea epocă a colonizării Daciei Traiane, când provincialii, departe de contactul puterii centrale, expuși la tot felul de vexațiuni administrative, aveau necontenit trebuință, fie bărbați, fie femei, de cine-va mai cu vedă ca să chezeșuască și să se facă răspunzător pentru dînșii: „se dare vadem pro amico“, „vadari amicitiae nodulo“. De aceea *bade* la Români exprimă o nuanță de iubire, pe care n'o are nici „frate“, nici „nene“, nici cei-lalți termeni analogi din nomenclatura familiară. Noi credem că numai lipsa acestui cuvânt în limbile romanice occidentale a împedecat pînă acum pe linguiști de a observa din capul locului că românul *bade* nu este alt ce-va decât latinul *vadem*; să nu uităm însă nici o dată că Românii singuri formeză întreaga ramură romanică orientală, a căreia formare înfățișează o mulțime de particularități specifice.

Bade nu înseamnă o rudă de sânge, ci o rudă de alegere, o rudă convențională de același fel cu *fărtat* (=ca și frate) și cu *surată* (=ca și soră). Între *fărtat* și *surate* există însă o egalitate de condițiuni, doi *fărtat* fiind de o potrivă între ei, două *surate* de asemenea fiind una ca și alta, pe când *bade* e tot-d'a-una mai mare față cu acela care-i dăce astfel, adecă pentru acela care, ca să aibă un apărător sau ocrotitor, „illum vadem constituit“.

v. *Badiu*. — *Fărtat*. — *Surată*. — *Nene*. — *Lele*...

Badie, s. f. ; ?

În balada „Rada“ din colecțiunea lui Alexandri:

Și ți-oiu da eă ție
Ruble chîr o mie,
Papuci în *badii*
Aduși din Indiî...

D. Șăinenu (Elem. turc. 116) scöte de aci singularul *badie*, pe care'l explică prin „coș, cutiă“ și'l trage din persianul *badia* „cruce“.

Noi ne temem förte mult că „în *badii*“ va fi o greșelă de tipar sau o greșelă de auz, una din doë. „Papuci în cutii“ n'are nici un sens, de vreme ce în cutii se pöte aduce ori-și-ce și n'ar fi vre-o deosebită laudă pentru papuci. Apöi dela noțiunea de „cruce“, „ulcior“, pînă la acea de „coș, cutiă“ e cam departe. Nu cum-va „în *badii*“ ar trebui cetit *im badii*, plural dela un adjectiv *im badiu*? În acest cas cuvîntul ar fi tot turcesc, dar din arabul *bédi* „nouveau, rare, merveilleux“, ceea ce ar avé un sens cât se pöte de potrivit: „papuci minunați, rari, de modă nouă“:

Papuci *im badii*
Aduși din Indiî...

v. ¹ *Turc*.

Badiu, s. m. ; 1°. t. familier ayant toutes les significations de *bade* (v. ce mot); 2°. nom de baptême; 3°. nom propre d'un bandit légendaire. Se rostescce dissilabic. Majoritatea numilor masculine terminându-se în *-u*, *badiu* este o formă mai nouă analogică în locul formei vechi organice *bade*, despre care veđi mai sus. Se articulează *badiul* și se declină în consecință. Formeză deminutiv: *badișor*, *badic*, *badiț*, *badicuț*. Ca nume personal se întrebuintează

tot-d'a-una articulat: *Badiul*, cu femininul Bădiulésă. E mult mai rar în circulațiune decât *bade*, de care se isbesce câte-o dată în același cântec poporan, ori îl înlocuesce numai pentru hatirul rimei său al ritmului; bună-ora :

Foiă verde-a macului,
Pentru voia *badiului*
Dat'am trupul dracului...
(J. B., Trans. 11.)

sau :

Frunză verde frunzuliță,
Rădică-te, neguriță,
De pe per, de pe gutuși,
De pe casa *badiului*...
(ibid. 161.)

sau :

Foiă verde de dupleș,
Insoră-te, *badiul* meu,
Și trăesce, badeo, 'n bine,
Și gândesce și la mine...
(ib. 404.)

Cu sensul de frate mai mare și cu acela de termen de cinste ca în „bade — Ion“, „bade-cutare“, forma *badiu* nu ne întimpină aproape nici odată.

Intre mai mulți moșneni moldoveni dela 1554, cari cumpără un pământ dela Alexandru-vodă Lăpușnenul (Arch. ist. I, 1 p. 67): „*Badiul* i Dobre i Ion Leul...“

Intr'un act muntenesc din 1601 (Doc. rom. I, No. 57 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eū *Badiul* Cândé ot Nucet împreună cu soru-mé...“

La 1580, între chinesi români din Ardél *Badiul*, cu ortografia unгурescă *Bagyul* (Kemény în Kurz's Magazin, II p. 329.)

Ca nume personal, e mai cu deosebire răspândit în popor banditul *Badiul*,

Cărciumarul Frâncilor,
Măcelarul Turcilor,

Spatiul Ovreilor
Și gasdul holteilor...

cu nevastă-sa Bădiulésă,

Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochi mari do pulc'alésă...

O lungă baladă despre acest *Badiul* :

Ascultați, boier, la mine,
Să vă spu u pe *Badiul* bine...

circulează, cel puțin în patru variante, în Moldova, în Bucovina și 'n Țera-Românescă. Varianturile cele mai interesante sînt cele publicate de dd. G. D. Teodorescu și S. F. Marian. Acastă baladă s'a născut învederat în regiunea dunărenă a României,

În cel mare sat serbesc
Jumătate românesc,

după variantul din colecțiunea lui Alexandri; dar fondul istoric este a-nevoe de limpedit. *Badiul* e un nume curat românesc, dar acela care'l scapă în baladă din mâinile Turcilor, nepot după unii, frate după alții, este când „Neculcea“,

Fecloaș de Sîrb bogat,
Mare veste 'n Țarigrad,

când un „Marcu“,

Marcului Bulgarului,
Frățiorul *Badiului*,

când un „Carabăț“. Apoi Alexandri observă că: „Acastă baladă se cântă pe o arie cam serbescă, cu trăgănaturi de glas orientale, și lăutarii a-daugă la sfișitul ariei un sofu de suspin pe cuvintele turcesci: Bruș aman, aman!“ Pré-veche nu este nici într'un cas. *Badiul* nu e un haïduc, ci un hoț obicnuit, de o putere fizică îngrozitoare, dar fără nici o trăsură

eroică, fără nici o scânteie nobilă, fără nemic din ceea ce caracterisează pe Toma Alimouș, pe Baba-Novac, pe Grue Grozovan, pe Codrén, pe Mihu etc.

v. *Haiduc*. — *Hoș*.

Maî multe localități în România pòrtă numele pe Bădulesci, Bădic, Bădulésă, iar un munte în Gorj se chiamă chiar *Badin*, negreșit după vre-o tradițiune, pe care noi n'o cunoscem.

Ca nume de familie, e fòrte respândit la Români patronimicul Bădulescu.

v. *Bade*. — *Bădăran*.

Băe. — v. *Baiă*.

Băea. — v. *Baia*.

Băer.

Băeră.

v. *Baier*.

Băftă. — v. *Boftă*.

Bag (*băgat, băgare*), vb.; faire entrer, faire aller, faire avancer. A da lui *bag* înțelesul fundamental de „metre, placer“, după cum fac Pontbriant, Cihac și alții, ca și când ar fi sinonim cu *pun*, este a nesocoti accepțiunile cele mai de căpeteniă ale acestui verb, cari sînt tóte de o natură causativă. *Bag* n'are nici un sinonim, afară de vîr „enfoncez, furrer“, dar și cu acesta se întâlnește numai în unele accepțiuni strict materiale, bună-óră:

Mare șerpe s'aú aflat
Și în sin mi s'aú *băgat*.
Cu glas tare am strigat
Și de maica m'am rugat,
Ca să vîre mîna 'n sin,
Să mă scape dela chin...
La puicuță m'am rugat,
Mîna 'n sin ea m'aú *băgat*
Și de șerpe m'aú scăpat...

(Sevastos, Cîntece moldov. 180).

Aci „a *băga* mîna în sin“ și „a vîri mîna în sin“ este tot una; din dată însă ce eșim dintr'un cerc fòrte restrîns, în care se pòte întrebuița vîr, sinonimica încetéză și nu se mai pòte pune nemic în loc de *bag*, nici chiar în accepțiuni materiale, după cum vom vedé îndată din exemple.

v. *Vîr*.

Bag exprimă în modul cel mai general, sub raportul moral ca și sub cel material, noțiunea de „faire entrer“, și este în antitesă cu *scot*, al cărui înțeles fundamental e de asemenea causativ: „faire sortir“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 4: „trufa amu întru propaste *bagă* omulú, iară smereniia dein cădere scoate pre elú...“

Gavril Protul 1652, ed. Erbicénu, p. 84: „săpă până ajunse de moaștele sfântului, decii le scoase afară și le *băgă* într'un secriu de lemnú...“

Doină din Ardél:

Fóia verde, verde mac,
Ochii lelii care 'mi plac,
Dulcișori și mieriori,
Mă chiamă sub prunișori
Să mă scóță din fiorii;
Nu sciú scóte-mé ori ba,
Ori mai tare m'o *băga*!...

(J. B., Trans. 36)

Alta:

Dragostile nevestesci
Mi te *bagă* pe ferești,
Și te *scot*
Pe unde pot,
Pe sub strășină prin pod!...

(ibid 398.)

„De unde l'am *băgat* eú, nici dracul nu'l pòte scoate“ (L. M.)

În tóte aceste texturii și 'n altele analóge, *bag* se traduce d'a-dreptul prin „faire entrer“, iar opusul *scot* prin „faire sortir“.

In Psaltirea lui Coresi din 1577 *bag* corespunde în contexturile latin și grec:

ps. XLII:

...mă năstăvira
și *băgară*-mă în
pădure sfânta a
ta...

grec: ἡγαγόν με.

...me deduxerunt
et adduxerunt
in montem
sanctum tuum...

ibid. ps. LXXVII:

...și'i *băgă* în
pădure sfinției
sale...

grec: εἰσήγαγεν.

ibid. ps. LXXXIV:

...să *bage* slavă
în pământul
nostru...

gr.: τοῦ κατασκηνοῦσαι.

ibid. ps. CVI:

...și *băgă* acia
flămânzii...

gr.: κατέκτισεν.

...et induxit
eos in montem
sanctificationis
suae...

...ut inhabitaret
gloria in terra
nostra...

...et collocavit
illic esurientes...

Ei bine, *bag* traduce pe quadruplul „adducere“, „inducere“, „inhabitare“ și „collocare“, în cele patru texturi de mai sus, numai pentru că el exprimă noțiunea generală de „faire entrer“: „me firent entrer dans la montagne“, „faire entrer la gloire dans le pays“, „fit entrer les affamés“.

Tot așa numai prin „faire entrer“ *bag* se înțelege corect în Codicele Voronețian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XXII, 19:

... eu era cela
ce'i *băga* în temniță
și ucidé pri-
în gloate ceia ce
credé întru tiire..

...ego eram concludens
in carcerem, et caedens
per synagogas eos qui
credebant in te...

unde în Noul Testament din Belgrad 1648: „am tras în temniță“, iar în

Biblia Șerban-vodă 1688: „p uind în temniță“.

În Noul Testament 1648, Luc. XXII, 54:

Și prinzându'l
pre elū, duseră'l
și'lū *băgară*
în curté popei
celū mare...

Comprehendentes
autem eum,
dixerunt ad
domum principis
sacerdotum...

grecesce: ἡγαγον. Tot „duseră'l și'lū *băgară*“ și în Biblia Șerban-vodă 1688, adecă traducătorii români au crezut de cuviință de a traduce verbul din original printr'o gradațiune: duseră și *băgară* = „menèrent et firent entrer“.

La Mitropolitul Varlam, Omiliar 1648, I f. 374 b: „Domnul Hristos, carele pentru voi au intrat ũ acolo pentru ca să vă *bage* și pre voi...“ = „entra pour vous y faire entrer“.

Tocmai din cauza acestui înțeles fundamental, *bag* se construesce mai cu samă cu în și apoi pe a doua liniă cu la, adecă cu „in“ și „ad“, cele două prepozițiuni ale verbilor de mergere.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III p. 5: „striinii și ceia fără case în casele noastre să-î *băgămă*, golii să-î îmbrăcămă...“

Carte oltenescă de judecată din 1591 (Cuv. d. bătr. I p. 57): „se-au mărturisit Lungul nainté judecăției, cum n'au *băgat* nici el nici frate-său pre Stănilă în moșia Moldovenului, ci fără lucru au intrat el într'ăca moșie, iară Moldovenul se-au mărturisit în nainté acelu boiarin că nici l'au *băgat* el într'ăca moșie nici frate-său...“

Pravila Moldov. 1646 f. 83 a: „Cela ce's va *băga* muăriă în hiară sau o va închide unde-va ca într'o temniță...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes.

XXIX, 23 (cfr. XXXIX, 17; XXXIII, 17—18 etc.):

...luîndu Lavauñ
pre Lia fata lui,
o au *băgat* în
lăuntru la Ia-
cov...

...sumens (La-
ban) Liam filiam
suam, intro-
duxit ad Ja-
cob...

grecesce: *εἰσέβαλεν...*

Cantemir, Chron. I, 93: „aice ştim
că în multe gânduri am *băgat* pre ce-
titorul nostru...”

Ibid. I, 152: „doară l'ar puté în-
toarce dintr'acé nedreptă socotelă ce'ş
băgasă în cap...”

Acelaşi, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad.
Rom.) p. 155: „Dările de pre an, de
bună voce, fără lipsă şi fără bănat
stringându-le, să le numere, cumpă-
născă, în pungă *băgându le* să le lége
şi să le pecetluăscă...”

Nicolae Costin, Letop. II, p. 20:
„Vezirul atunci aruncând vina lui
Lascarachie, l'aŭ luat de lângă Duca
Vodă şi l'aŭ *băgat* în fieră...”

Nicolae Mustea, Letop. III p. 13:
„în loc de cinste şi de milă, l'aŭ *băgat*
în fere şi l'aŭ trimis mazil la Ţari-
grad...”

Ibid. p. 44: „şi ducându'l drept la
Tighina cu mare pază, acolo *băgându'l*
în cetate cu tot ce aŭ avut, aŭ pus
Eniceri vartă de l'păzia...”

Ţichindél, Fabule 1814 p 469: „Lesne
vă iaste voao a ride, că încă nu ştiţi
ce e muiaré ré; ia *băgaţi* şi voi capul
în ciubărul cu apa, apoi veţi vedé...”

I. Văcărescu p. 330:

Gât de lup unuia arătase,
Cocoşel negru 'n sinu'i *băgase*...

Ion Créngă, Scrieri I p. 208: „Dar
pină atunci, na'ti o palmă ca să Ţi
minte ce Ţi-am spus. *Băgat*'ai în cap
vorbele mele?...”

A. Odobescu, Scrieri I, p. 431:
„Dómne, veniră străinii în moşia nó-

stră şi spurcară mânele lor cu mite,
şi îndrăzniră a vinde, a cărcumări
sfintele tale, şi a goni pe moşteni, şi
în trudele şi ostenele lor a *băga* pe
străini...”

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumănu
cu ce pórtă şi cu ce *bagă* 'n gură, cu
aŭa s'alege pe lumea asta...”

O colindă din Ilfov:

Câinii şi-a legat,
P'alţii i-a certat,
În cas' ne-a *băgat*...

(G. D. T., Poes. pop. 19.)

Doină din Ardel:

Trage'ti, lele, cununa
Cam pe ochi, cam pe sprincene,
Că mă *bagi* în multe rele...

(J. B., Trans. 18.)

Proverbî:

„Nu'ti *băga* 'n cărd cu dracul“ (Pann,
I, 25).

„A *băga* mâna în miere şi a nu'ti
linge degetele, nu se póte“ (ib. III, 30).

„Nu te *băga* în tăriţe, că te mă-
năncă porcii“ (ib. III, 48).

„De drag ce'mi e, l'aş *băga* de păr
în sîn“ (ibid. II, 92).

Idiotismî din Laurian şi Massim:
„De frică toţi se *băgară* în gaura de
şerpe. Imi *bagi* un fer ars în inimă.
Nu mai bate copilul, că'l *bagi* în alte
alea = în epilepsiă. Pe toţi vă *bag* în
draci! Vrea să mă *bage* în păcat. A
băga în cap ce-va cui-va, nu va să
dică numai a face pe cine-va să în-
ţelégă ce-va, ci şi a'l face să crédă
ce-va ce nu e, a'l inspira o idee fixă,
a'l infumura, a'l ameţi. Am *băgat* şi
eu în coş = am început a măcina, am
căpétat rînd la móră. Cine'si *bagă* în
clin cu nebunul, e mai nebun ca din-
sul. Pină nu *bagi* în plug cu cine-va,
nu'l poţi cunósce. Cine'si *bagă* în cărd
cu mişei, ca mine să paţe. Nu vréu

să'mi *bag* cu tine nici în cîur nici în cîurel“.

v. *Clin. — Cîur. — Coș. — Cîrd...*

Frumoasă locuțiune ardelenescă: „a *băga* ziua în noapte = opus diurnum usque ad noctem protraho“ (Lex. Bud.).

„*Bag* pe cine-va în gura diregătorilor, adecă îl păresc = accuso, incuso, defero“ (ibid.).

„Imi *bag* nasul în ce-va, adecă mă amestec“ (ib.).

Locuțiunea „a *băga* în bôlă“ sau „a *băga* bôla în“ cu varianturile și ramificațiunile ei:

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 292 a: „Cum-i lăngoaria cumplită trupului, așa și mărirea deșartă ăste cumplită sufletului, că multe boale *bagă* într'ănsu...“

Basmul muntenesc „Iléna Simđiana“ (Ispirescu, Legende p. 20): „ochii ăia marii, frumoși și vioi de te *bagă* în bôle, mânușița ăia micuța și picio-ruşul ca de dîină...“

Basmul bucovinén „Pepelea“: „Cum l'ău zărit popa, s'ău *băgat* în tóte bôlele și s'ău temut să'i deschidă pórtă...“

Doină din Ardel:

Măi bărbate
Blăstemate,
De când în ai seménat,
Bôlă 'n óse m'ai *băgat*...

(J. B. Trans. 457).

Alta:

Că destul m'am supărat
Și nemic n'am căpătat,
Făr' viața m'am scurtat,
Bôlă 'n óse m'am *băgat*...

(Ibid., 215).

Alta:

Ochii tei mă *bagă* 'n bôlă,
Sprincenele iar mă scólă;
Ochii tei mă *bagă* 'n frică,
Sprincenele iar ridică...

(Ibid., 22).

Ion Créngă, Scrieri I p. 196: „m'ai *băgat* în tóte grozile morții, căci cuprins de amețélă, nu mai scieam unde mă găsece...“

Ibid. p. 9: „Fă cum scii, numai să nu ne *bagi* și pe noi în belea...“

Proverbial:

Eă fac, eă trag,
P'altu 'n belea nu *bag*.

(Pann. II, 102).

v. *Belea. — Bôlă.*

Une-orî *bag* se construesce de o potrivă cu în și cu la pentru a exprime aprópe aceiași noțiune: „a *băga* în mână“ și „a *băga* la mână“, „a *băga* în ureche“ și „a *băga* la ureche“.

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XVIII, 25:

... și Saulă au
socotit să *bage*
pre David în mâ-
nile celor stre-
ini de fêlău...

... et Saul co-
gitabat injicere
eum in manus
alienigenarum...

grecesce: *εμβαλεῖν*.

Cantemir, Chron. I, 281: „Emilian atăta de bine și vitejéște s'au purtat, cât în mare dragosté slujitorilor întrând, îndată l'au numit împărat, în protiva căruia Gallie cu oaste mergénd, siliia să'l *bage* la mână...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes. IV, 23 (cfr. XV, 26):

...*băgați* în u-
rechi cuvintele
mele...

... auribus
percipite ver-
ba mea...

Jipescu, Opincaru p. 59: „*Băgați* bine la urechié, codănei tati: limba asta d'o vorbiți voi acuma, așa am apucat'o Ieă d'ela părinți miei...“

Laurian și Massim (Gloss. 40), pe carî reū îi încurcă atât etimologia precum și clasificățiunea sensurilor lui *bag*, explică totuși fórte bine deosebirea cea funcțională între ambele con-

strucțiunii în și la: „Expresiunile cu în sint mai energice decât cele cu la; deci expresiunile „a *băga* în închisóre“ și „a *băga* la închisóre“ diferă între sine ca și expresiunile: „a scăpa dela închisóre“ și „a scăpa din închisóre“. Cei ce scapă de la închisóre n'a fost încă în închisóre, ci numai pe cale de a fi pus în închisóre, pe când cel ce scapă din închisóre a stat de fapt mai mult sau mai puțin în închisóre. De asemenea un judecător decide prin sentență să *bage* pe cine-va la închisóre, dar prin sentență nu 'l și *bagă* de fapt în închisóre, ci numai executorul sentenței *bagă* pe condamnat în închisóre. Tot așa „a *băga* caii în ariă“ va să dăcă a'î duce în faptă și într'un moment dat în ariă, pe când prin „a *băga* caii la ariă“ însemnă numai sa: a'î da cui-va ca să treiere cu ei, sa: a'î prinde de pe câmp și a'î avé la dispozițiunea sa pentru tot timpul treieratului. Prepozițiunea în exprimă dară relațiunii materiale și imediate, iară la relațiunii ideale și mediate sau depărtate“.

v. *În. — La.*

Cu la întrebuintarea lui *bag* e mult mai rară decât cu în.

Urechea, Letop. I p. 100: „î-au amăgit [pe Leși] ai noștri de î-au *băgat* la codru, fiind copacii înținați pre lângă drum, î-au surpat asupra lor...“

Ibid. p. 114: n'au vrut să dea războiu, socotind să'î *bage* la locuri strimte și zăbovindu'î să'î flămânezăcă...“

Șapte taine, 1644, p. 102: „spată de imbe părțile ascuțită *bagi* la inima lui, de'l va giunghia pre dănsu și trupește și sufletéște...“

Ibid. p. 141: „Preotulă ce va pără pre oameni și-i va *băga* cu gura lui la vre o nevoe...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. XLIX:

Limba'îi iaste mincinoasă
Și gura lăduroasă,
Ședzind grăești rău de frate
Ca să'lă *bagi* la greutate...

Ion Neculcea, Letop. II p. 390: „dela o vreme *băgându*-se la strimtori, vrând să trecă părăul în ceia parte spre câmp, n'au mai putut ține rășboiul...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 57: „boierii il sfătuia să'î *bage* [pe Leși] în târg pre la gazde...“

Ion Canta, Letop. III, p. 142: „îi *băga* la închisóre, poroncind să plătească dela casele lor acea datorie...“

Ion Créngă, Scrieri I p. 234: „la grea nevoe m'a *băgat* iar spanul...“

„Îl *bagă* la umbră = în temniță“ (Pann, II, 28).

Afară de în și la, *bag* se mai construesce într'un mod excepțional cu pe, cu sub, cu între.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 16: „Aduceți-vă a-minte, zice Hristos, că n'amă venită să *bagu* pace pre pământă, ce spată...“ = „faire entrer la paix sur la terre“.

Basmul „Smeul cu șapte capete“ (Ispirescu, Legende p. 203): „El însă o cam *băgase* pe mănecă, dară se prefăcea că nu'î pasă...“, unde *bag* pe mănecă este un idiotism cu sensul de: încep a mă teme.

„*Bag* apă pe mână, adecă torn, fundo, infundo“ (Lex. Bud.).

Ion Créngă, Scrieri I p. 185: „se îmbracă pe ascuns într'o pele de urs, apoi incalcă pe cal, ese înaintea fecioru-seu pe altă cale și se *bagă* sub un pod...“

Laurian-Massim: „Verbul *băgare* se construesce cu între, când obiectul pasiv al verbului însemnă desunire, neînțelegere etc., cum: nu scii decât *băga* zizania între ómeni; ai *băgat* discordia între frați; inimicul *băgase* desunirea și împărechierea între cetă-

țeni;—și ca reflexiv cu însemnare de a se amesteca: tu, care ești fătă mare, nu te băga între copile; cine se bagă între porci, îl mușcă câni!

„A băga despre cine-va saū asupra cui-va vorbă rea, adecă îl defaīm, îi stric numele cel bun“ (Lex. Bud.).

In însoțire cu vină, bag a căpătat în graū o interesantă accepțiune curat juridică.

Noul Testament 1648, Mat. XII, 10:

Și iaca un omū era acolē avānd māna uscatā, și întrebāră pre el zicānd: oare cade-sā în sāmăbātā a vindeca? ca sāl bage în vinā...

Et ecce homo manum habens aridam; et interrogabanteum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum...

Ibid. Mat. XXVII, 12:

Și cāndu-i băga vinā māi marii popilor...

Et quum accusaretur a principibus sacerdotum...

Doīnă din Ardél:

Toți aū casā și moșie,
Numai eū trag la urgie;
Nimēnuī vinā nu'ī bag,
Fără prostului de cap...

(J. B., Trans., 180).

Alta:

— Spune'mi, bade, din inimă,
Bagă'mi maică-ta vr'o vină?
— Eū îți spuīu dela inimă
Că nu'ți bagă nici o vină...

(Ib. 271).

A băga în vină = „faire entrer quelqu'un dans la faute“; a băga vină = „faire entrer la faute dans quelqu'un“.

Cu același sens, māi energic, însă tot-o-datā mult māi rar, se ȃice: a runc vinā asupra cui-va = jeter, lancer la faute sur quelqu'un“.

v. Vină.

Dar însoțirea cea māi caracteristică

a lui bag și cea māi în circulațiune este aceia cu samă; māi des: bag în samă și bag samă, māi rar: bag de samă.

Bag în samă însemneză literalmente: „faire entrer dans le compte“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 7: „acéstē toate băga-le în sēmā și le socotiīa...“

Urechea, Letop. I p. 187: „aū perit atunce 47 de boīeri, fără altā curte ce nu s'aū băgat în samā...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I p. 21 a: „de nu vom băga în samā mila lui, nice vom lua a-mente îndelungā răbdarīa lui...“

Ibid. II f. 73 a: „deca vādzu că nu-i bagā cuventele nice într'o samā, negri de mânia...“

Ibid. I f. 2 a: „sā nu bage în samā nice frica, nice moartīa...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 14: „de sā vor afla dein cei răi, cum am zis māi susū, nici într'un chip sā nu li sā bage în sēmā pāra și mărturia lor...“

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicēnu, p. 44: „și porunci sā nu'l māi bage nimīnīa în samā, nice sāl socotiīascā, nice sāl cinstīascā...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. LXXXV:

Și mișelulū mēu sufletū cercarā
Și de tine'n samā nu băgarā...

Ibid. ps. XXI:

Și oasele toate 'mī numărārā
Și nice 'ntr'o samā mā băgarā...

Cantemir, Chron. I, 348: „întāi au început frigurile a'l ispitī, el socotīnd că cu ostenința drumulū le va putē scutura, n'au băgat în samā...“

Același, Ist. Ierogl. p. 148: „Iară alalte de singe nevinovat vārsātoare jiganiī, fiete-carīa trunchū de meser-

niță și prăvălie de carne deschisese, în toate părțile găunghind, zugrumând, tăind, despoind, aruncând, împărțind, și nici de grasă în samă *băgând*, nici de vitioană cevaș milă având...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII :

Acest sărac sub cer au strigat
Și Domnul, în sémă l'au *băgat*...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 202 : „văzând ceilalți boierii cum se poartă trebile, și Domnul căzut cu totul la mese mari și zeefeturi și primblări și la alte desfătări a lumii, luasă cu toții un mare obraz și nu'l *băga* în samă și făcea ce le era voea lor...”

I. Văcărescu, p. 153 :

Lira mea dragă,
Urc'al teū glas!
În sémă *bagă*
Și an și ceas !...

Ion Créngă, Scrieri I p. 49 : „Tot mănăstiri să croesci, dacă vrei să te *bage* dracii în samă...”

Expresiunea „*bag* în samă” se referă către „*bag* samă” întocmai ca „*iea* în socotelă” către „*iea* socotelă”. În primul cas noi avem a face numai cu o parte din ce-va, în cazul al doilea cu totalitatea. Negreșit, în us se face o confuziune între ambele locuțiuni, rămânând însă între ele ori-și-cum acea deosebire esențială că *bag* samă este mai energic și că poate să fie întrebuițat într'un mod absolut, atât de independente încât funcționează chiar ca o interjecțiune.

Codicele Voronețian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XIX, 19 :

...și *băgară* sa-
ma prețului lor,
și aflare ciinci în-
turérece...

...et compu-
tatis pretiis il-
lorum, invene-
runt pecuniam
LM...

în Biblia Șerban-vodă 1688 : socotiră.

Noul Testament 1648, Mat. XVIII, 23—4 :

... asamănă-să
împărăția ceriu-
lui omului craiu,
carele vru să *ba-
ge* samă cu slu-
gile lui. Deci în-
cepându el a *bă-
ga* samă...

... assimilatum
est regnum cœ-
lorum homini re-
gi qui voluit ra-
tionem ponere
cum servis suis.
Et quum cœpis-
set rationem
ponere...

și la margine : „să *bage* samă” este explicat prin „să le ȳa samă”.

Ibid., Paul. ad Tim. I, 4 :

Nece să. *bage*
samă pövestilor
menciuoase...

Neque inten-
derent fabulis..

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicenu, p. 90 : „el trecu cu meșteșug ca într'a-scunsu și nu' *băga* nimianii samă...”

Pravila Mateu Basaraba, 1652, p. 68 : „Pedepsiré celuia ce înblă cu bani răi ȳaste mai mare cându 'l vor ști c'au înblat de multe ori și i s'au zis și n'au *băgat* sémă...”

Mitropolitul Dosofteu, 1673, ps. LXXII :

Cătü de moarte ei nu *bagă* samă
Și de boală cu lesne se 'ntramă...

Același, Synaxar 1683, f. 94 b (Oct. 30) : „întăi o spândzurară și o arsără cu făclii de vântü, și ȳa *băga* samă foculü ca apa, și adeveriia la toți cum viade pre svântulü ingerü roorându-o și răcorindü para făclilor...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 42 : „văzându-se Câmpolungenii sub altă stăpânire, trimițând la dinșii Cantemir Vodă cu poftă ca să dé ajutor țării cu o samă de berbeci, iară ei n'au *băgat* samă, ce încă cu rușine au scos pre trimișii lui Cantemir Vodă...”

Axinti Uricarul, Letop. II p. 158 : „Iată că trimite Hanul și Pașa caste

ca să vă scoată din țară dela Moldova, dară voi să nu *băgați* samă, ce să vă stringeți la un loc..."

A. Văcărescu p. 35:

De acela de țe temă,
De dreptate *bagă* s e m ă...

A. Pann, Povestea vorbei, II, 97:

Și caută 'n lume bărbat să găsească
Ca pe o muțere să'l imbrododască.
Ea să fie mare, ce o vră să facă,
Bărbatu'l la tote ca mutul să tacă;
Și dacă găsește vre un lă-mă-mamă:
Nu vede, n'aude și nu *bagă* s a m ă,
De părere bună, pe care 'ntălnesce
Își laudă casa și se fericesco...

Costachi Negruzzi, Scrisoarea VIII:
„... vorbind singur, fără să *bag* s a m ă
la un bun bătrân, care mă privia cu
mirare...”

Doină din Ardel:

De lacrimi n'aș *băga* s a m ă,
Că le șterg cu-a mea năframă,
Dar mi'l milă de obraz
Că remâne fript și ars...

(J. B., Trans. 101, 151).

Impersonal: „nu se *bagă* s a m ă =
man merkt es nicht, es macht nichts“
(Dr. Polysu).

Bag s a m ă se pôte întrebuița interjecțional, ca un singur cuvint *bag-s a m ă*, cu înțelesul de „apparemment, à ce qu'il paraît“.

Lexicon Budan: „*Bag* s a m ă, interj., fors, forșitan, ut adverto, ut opinor, ni fallor, mihi videtur. *Bag-s a m ă*, nu e nemine a-casă = ut adverto, nemo est domi“.

Basmul Ardelén „Fiuțul oii“ (Tribuna din Sibiu, 1887 No. 4): „nu mai vorin a da față cu Fiuțul-oii, că *bag-s a m ă* se cam temea de el...”

Pe când *bag* în s a m ă și *bag* s a m ă se desvôltă d'a-dreptul, într'un mod

organic, din sensul cel fundamental al lui *bag* „faire entrer“, — locuțiunea cea a treia: *bag* de s a m ă, s'a născut pe o cale indirectă din *bag* s a m ă prin construcțiunea substantivală *bă-gare* de s a m ă, o construcțiune foarte corectă, căci ceea ce verbal eă *bag* s a m ă este neapărat substantival o *bă-gare* de s a m ă, dar o construcțiune de unde numai printr'o incorectitudine s'a putut trage noua formă verbală: *bag* de s a m ă, de vreme ce verbul *bag* nu se construesce nicl o dată cu de.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673 ps. XIII:

Pentr'aceaia, Doamne, le trimite spaimă
Cindü nu lfa hi'n vlaste să *bage* de s a m ă...

Țichindél, Fabule 1814 p. 181: „care nu va *băga* de s e m ă la bună vreme de lucrul cel trebuincios, aceluia i se va piârde binele dinnainté uși...”

A. Odobescu, Scrieri III p. 24: „*Bagă* de s a m ă că ai a face cu un membru al Academiei...”

Bag de s a m ă este o construcțiune cu totul de prisos, de vreme ce tot-d'a-una pôte să fie înlocuită prin *bag* s a m ă.

v. *Samă*.

Un verb causativ cu sensul de „faire entrer“, din dată ce se pune în forma reflexivă de „se faire entrer soi-même“ recapătă prin acésta sensul simplu de „entrer“, căci „mă fac eă pe mine a intra“ sau „se face el pe sine a intra“ este identic cu „eă intru“, „el intră“, elementul pasiv identificându-se cu cel activ. Astfel reflexivul mă *bag* încețază de a avé un caracter causativ.

I. Văcărescu p. 11:

Strigând întreb: Cine este?
Cin' aicea s'a *băgat*?
Cin' aici fără de veste
A 'ndrăznit de a intrat?...

In doina din Ardeł:

Frunđă verde lapto acru,
Mă *băgai* slugă la dracu...
(J. B., Trans. 193).

însemnăză „je suis entré au service du diable“.

De asemenea în frazele citate de Laurian și Massim: „Fiind-că nu mai aflu alt mijloc de traflu, m'aș *băga* argat la cel din urmă țeran. Eū nu mă *bag* respunđător pentru un om mișel ca tine. Dacă nu ești băgat la cine-va, *bagă-te* la mine (sub-înțeles: argat, servitor etc.). Mă *bag* pentru tine, căci pentru altul nu m'aș *băga* (sub-înțeles: respunđător sau alt ce-va analog). A se *băga* la vaci = a se *băga* văcar; a se *băga* la oi, a se *băga* la vițeii, a se *băga* la drumul de fer, a se *băga* la miliție etc.“

Șapte taine, 1644 p. 109: „de nu va ține mente nemică să fie vădzut în vis, atunce să va fi *băgat* diavolulū de-i va fi făcut pacoste...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 533: „ei să nu se lépede, ce să sté de față la vréme cândū trebue să se *bage* chezași...“

Pe dată însă ce forma nu e reflexivă, *bag* își păstrează caracterul seū fundamental causativ: te *bag* slugă, îl *bag* argat, vė *bag* la vaci, însemnăză: „je te (le, vous) fais entrer“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, ps. CXXVIII:

Să n'albă cu slăceria 'n ce trage
Săcerătorii ce vorū via să *bage*...

Doină din Ardeii:

Cine m'a *băgat* cătană,
Nu'i mai trebue pomană...
(J. B., Trans. 304).

Reflexivul mă *bag* diferă totuși de simplul întru printr'o nuanță fórte

importantă, datorită tocmai formei reflexive, care materialmente se confundă cu forma reciprocă: când noi șlicem „ei se *bagă*“ și „ei se cértă“, numai gramatică deosebesce în prima frasă un verb reflexiv „ei se *bagă* pe sine“ și 'n cea-laltă un verb reciproc „ei se cértă uniū cu alții“. Prin formă dară reflexivul mă *bag* capătă o nuanță de amestec în afacerile altora, pe care neutrul întru n'ore. De aci mă *bag*, cu sensul peiorativ de „a se amesteca“, în locuțiunile citate de Laurian și Massim: „Tu ești fétă mare și nu ți se cade a te *băga* cu copile. Nu vė *băgați* cu mișeii. Eū nu mă *bag* cu tine. Cine se *bagă* cu copiii, mai copil e. El se *bagă* în tóte. Faceți ce sciți, că eū nu mă *bag*. Se *bagă* în păreți. Ce te *bagi* în mine? etc.“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „se temé de Jidovi, că așa se *băgase* Jidovii: cine va ispovedi Hristos, lepădatū să fie de besérecă...“

Urechea, Letop. I p. 172: „atāta groază le-aū dat [Ungurilor Petru Rareș], cât la vreme de primejdie ce era și pribag la dānșii șiși perduse Domnia, și după ce s'aū dus la Turci lāsāndu'si Doamna și cuconii în Ciceū cu toată averea, atunce Ungurii, necum să se *bage* să'i jăcuéscă, ce încă i-aū păzit...“

La Macedo-romāni *bag* funcționéază — șic Laurian și Massim — „mai ales cu însemnarea de punere, aședare, culcare: puliulu se *bagă* pre arbure; nu *băgați* mână la capu; *bagă-te* în pat“. Cu alte cuvinte, la Macedo-romāni aū predominat construcțiunea lui *bag* cu pe asupra construcțiunii cu în și cu la; aci este tótă deosebirea. Construcțiunea cu pe am vėđut'o mai sus și la Daco-romāni, dar fórte rar. Ambele dialecte despăr-

tindu-se în secolul X, sensul cel fundamental causativ al lui *bag* „faire entrer“ a trecut treptat la Macedo-românii aproape de tot la sensul derivat de „placer“, dar n'a despărut cu desăvârşire. Macedo-românii dic ca şi noi: „a *băga* lingura tru cénac = în cénac“, „a *băga* mâna tru óla = în óla“ (Petrescu, Mostre I p. 39). În textele euliese de Dr. Obedenaru (ed. Bianu, p. 87) noi citim:

Tóte sbórãle a	Tóte vorbele
callui Perpiliça	calului Perpeliça
işî le <i>băgã</i> tu	şi-le <i>băgã</i> bine
mente ghine...	în minte...

Asupra originii lui *bag* s'aũ emis pînã acum pãrerile cele mãi curiose.

Lãsãnd la o parte „*bag* ab obsoleto va g i o unde et va g i n a“ (Lex. Bud.); cu atãt şi mãi virtos etimologia cea celtico-franceso-inglesã propusã de Sasul Schuller (Argumentorum episcrisis, Cibinii 1831 p. 79); ne vom mãrgini cu Cihac, Laurian-Massim şi Miklosich.

Dupã Cihac (II, 638) noi am imprumutat pe *bag* dela Neo-greci, cel mult din epoca bizantinã, anume din: „βάζω, βάρω (βάλλω) mettre, placer; mgr. βάζειν mittere, ponere, immittere, injicere, addere, adjungere, imponere, exequi, adimplere, adhibere, apponere (Du Cange), βάζω μέσω mettre dedans, introduire; βάζω ες τὸν νοῦν μου se mettre dans la tête, se proposer; βάζω γρῶσιν faire attention; βάζω εἰς τὸ ποῦν estimer, tenir compte; βάζω ἄδικα ἀπάρω accuser quelqu' un à tort; βάζω μέγιστος prendre quelqu' un à témoin; βάζω εἰς τὸ ποδοῦν substituer.“ Noi am reproduş pãrerea lui Cihac în totã întregimea ei, cãci ea, dacã dovedeşce ce-va, apoi negreşit nu cã Romãniĩ aũ luat pe *bag* dela Neo-greci, ci numai dõrã cã Neo-greciĩ l'aũ luat dela Romãni. În adevær, nici o-datã nici

într'o limbã un *z* (ζ) nu trece în *g*, şi prin urmare, lucrul fiind foneticesece peste putinã, fie în cuvinte moştenite, fie în cele împrumutate, din grecul *vaze*, ori-şi-cum l'am suci, nu e chip sã ósã romãnul *bag*; un *g*, din contra, putënd prin palatalizare sã trecã în *z* (ζ), mãi cu samã în limba grecã, unde elenical *άζω* vine din *άγ* (*άγος*, *άγιζω*, *άγος*), decĩ medio-grecul *βάζω* pôte sã se tragã din romãnul *bag*. Afãrã de acẽsta, Romãniĩ posedãnd ambele sunri *b* şi *v*, cari şovãesc la noi numai în vorbe de originea latinã (v. *B*), nu aveaũ nevoie de a prefãce pe medio-grecul *v* (*β*) în *b*, ci l'ar fi conservat ca şi 'n „vãpsea = βάψιμος“; pe cãnd Medio-greciĩ fiind lipsiĩ de *b*, pe romãnul *b* din *bag* trebuiaũ vrënd-nevrënd sã'l prefãcã în *v* din βάζω. Nici Greciĩ însã n'aũ luat dela Romãni, nici Romãniĩ dela Greci. Analogiile între funcþiunile lui *bag* şi ale lui βάζω, analogiĩ necontestabile, se datorézã numai împreginrãrii cã neo-grecul βάζω n'are a face cu βάλλω, ci este o desvoltare semasiologicã a vechiului grec βάζω, care era un causativ din βα „a merge“: „βα gehen, βάζω lasse kommen, bringe“ (Curtius). Neo-grecul βάζω însemnãnd darã în fond „faire entrer“, ca şi romãnul *bag*, accepþiunile cele ulteriore ale ambilor trebuiaũ sã se întãlnescã mãi mult sau mãi puþin, şi ele s'aũ întãlnit. Dacã vr'o înrudire geneticã existã, apoi pôte numai dõrã, dupã cum vom vedé mãi jos, între *bag* şi între vechiul grec βεδίζω „aller“, dar o înrudire fõrte depãrtatã.

Laurian şi Massim (Gloss. 42) propun urmãtõrea etimologiã: „Noi credem ca fõrte probabil, cã *bãgare* derivã din latinul *p a n g e r e*, mãi simplu *p a g - e r e* = grec. πύγριμι (aorist ἐπέγρι), cu însemnãriile: a *infige*, a

îndesa, a stabili, a pune. Din acest înțeles al verbului latin *esse* foarte natural și ușor înțelesul general al verbului românesc *băgare*, și prin urmare din partea logică nu este nici o dificultate. Să considerăm dară partea formală a vorbei. Și mai întâiu, că din verbe terminate la infinitiv cu *-ere*, atât Latinul cât și Românul pot forma alte verbe terminate cu *-are*, este ce-va foarte cunoscut: din „dicere“, „sedere“ etc. se formeză în latinesce „dicare“, „sedare“; așa și în romănesce „aședare“, „scăpare“ etc. comparate cu „ședere“, „încăpere“. În puterea acestui proces, din *pagere* Românul a putut forma *pagare*. Remâne acum a explica trecerea lui *p* în *b*. Legea lui Grimm de substituțiunea consonantelor se aplică nu numai dela o limbă la alta de aceeași familie, ci și la aceeași limbă în diferitele epoce ale vieții sale, deși în unele limbi cu mai puțină rigóre decât în altele. De ce dară tocmai limba noastră, așa de bătrână, ar face o excepțiune dela această lege? De ce, în puterea acestei legi, în latinesce aceeași vorbă ar fi trecut prin totă scara labialelor, încât să apară și cu *p* și cu *f* și cu *b*, cum: *pario* = produc, nasc; *fero* = duc, și „bero“ în *saluber* = purtător sau aducător de salutare? Și de ce și în limba română labiala din aceeași vorbă să nu fi putut percurge măcar unele din gradele aceleiași scări, încât să apară cu *p* în păgân, cu *b* în *băgare*?“ Trecând peste eresiele linguistice cele incidentale din această argumentațiune, cari în orî-ce cas sînt mai mici decât eresile lui Cihac, ne mărginim a răspunde la întrebarea prin care încheiă Laurian și Massim: „de ce?“ De ce? pentru că așa este: așa este faptul pozitiv că nici odată, dar absolut nici odată, latinul *p*

nu trece la Români în *b*, și deci *băgare* n'are a face cu *pagere*.

Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 8) înrudia pe românul *bag* cu albanesul *ba ig* „a purta“, privindu'l ca un element tracic în limba română. Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 285) a nimicit această etimologiă în următorul mod: „Nu mai puțin prin formă ca și prin sens românul *băgare* nu se potrivește cu albanesul gheghic *ba ig*, în care *-ig* este numai o desinință verbală, iar tulpina e *bar* (sanscrit *bhar*), care s'a păstrat în albanesul toschic *mbar* (la Xylander *μαρίγ* și *μαρέγγ*, la Hahn *mba* cu sensul de ținare, pe care'l are și *μαρίγ* la Xylander). Un cuvînt atât de des și atât de multisemnificativ ca *bag* trebuie să fie foarte vechiu și baștinaș în limba română“.

Din cele trei etimologie de mai sus, cea mai serioasă este cea pe care o dau Laurian și Massim, nu pentru că a nimerit adevărul, ci pentru că înlesnesce nimerirea lui prin următoarele două puncturi: *a)* *bag* este un element curat latin în graful românesc; *b)* *bag* poate să derive dintr'un verb latin de a treia conjugățiune: *-ere*, nu neapărat din prima: *-are*.

Trecerea din a treia în prima conjugățiune servește în latina, între altele, a forma verbii causative. Astfel *dicare* este un causativ din *dicere*, *sedare* un causativ din *sedere*. Nu toți causativii de felul acesta figurează în latinitatea cea clasică; o samă cată să fi fost proprii numai latinității rustice. Sensul cel fundamental al lui *băgare* fiind causativ: „faire entrer“, noi îl derivăm d'a-dreptul din latinul rustic *vadare* „faire aller en avant“, causativ din *vadere* „aller en avant“, înrudit — poate — cu vechiul grec *βάδος* și *βαδίω*. Să se observe că *vadere* în

sinonimica latină se deosebă de ire prin aceea anume că însemna o mergere energetică, înlăturând și biruind pedeele (Barrault et Grégoire). Singurul punct de justificat în această etimologie este trecerea latinului *d* la Români în *g*.

Din „*occido*“ românesce „ucid“ și „uci^g“, apoi „uci^gaș“. Din „*putridus*“ și „*mucidus*“—„*putred*“ cu „*putrega*iu“ și „*muced*“ cu „*mucega*iu“; din „*purced*“ gerundiul poporan „*pureg*and“. În aceste exemple ne întimpină d'ocam-dată numai șovăirea între *d* și *g*, o șovăire însă foarte interesantă prin aceea că *d* tinde a deveni *g* tocmai de 'nainte a lui *a*, adică a vocalei celei tematice din prima conjugățiune. O trecere însă perfectă există în „*strig*“, „*strigare*“, din latinul „*strido*“, „*stridere*“, unde este tot-o-dată trecerea din a trela în prima conjugățiune, dar o trecere întâmplată deja pe terenul românesc, nu pe cel latin, și de aceea ne-causativă. A trage pe „*strigare*“ din „*exquiritare*, par syncope critare—*gritare*—*exgritare* transposé en *extrigare*“, după cum o face Cihac (I, 266), este ce-va mai pe sus de orice aberațiune lingvistică posibilă. Prin sens și prin formă, „*strig*“ este din punct în punct latinul „*strido*“.

În flexiunea lui „*strigare*“ din „*stridere*“ orice urmă din *d* a dispărut. Tot așa în *băgare* = *vadare* „*faire aller en avant*“ causativ din *vadere* „*aller en avant*“. Din simplul *vadere* Românii au conservat numai imperativul „*vă = vade!*“, des încă în vechile tipărituri și 'n care inițialul *v* n'a trecut în *b*, deși a trecut în *băgare* = *vadare*, după cum n'a trecut în „*vechiu* = *vetulus*“, deși a trecut în „*bătrân* = *veteranus*“, două vorbe din același „*vetus*“.

v. *Băgare*. — *Băgat*. — *Strig*.

Bagă, s. f.; t. de Comm.: *écaille* de tortue. „*Téstă* de brôscă *testósă*“ (Șăinenu). „Un fel de os din care se face diferite lucruri și scule, precum tabachere, inele, brățare etc.“ (Costinescu). Turcul *bagă* a cu același sens.

A. Odobescu, Scrieri I p. 451: „Ornamentele săpate nu se păstrară decât pentru unelte eclesiastice mai mici său pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică. Aceste obiecte nu se executaū mai nici odată în petră, ci mai adesea în metale de preț, în os, în corn, în fildeș, în sedef, în *bagă* ori în deosebite lemne...“

v. *Fildeș*. — *Sedef*. — *Turc*.

Bagatél, s. m., sau **bagatélă** și **bagateà**, s. f.; *bagatelle*. Un franțuism sau póte italianism (*bagatella*, span. *bagatela*), intrat în limba română deja în secolul trecut și care, dacă va rămâne în graiu alătura cu *fléc*, cu *moft* și cu alte *chițibușuri*, este o adevărată *bagatélă*. Românii se încercară dintru 'ntăiū să'l turcescă, dându-i forma de *bagatea*, la plural *bagatele*.

Critil și Andronius, Iași 1794 p. 29 „*ačasta* nu este decâtū o *bagatè*, aū zisū Erosū; și de socotești, și acesté niște *bagatèle*...“

Ibid. p. 42: „nu'lū înpacă decâtū cu mâncaré, nu'lū veselește decâtū cu giucărei și cu *bagatèle*...“

I. Văcărescu p. 317:

Dar an nu bēuși paharul?
Ba doă pahare rele:
Doi feciori nu's *bagatele*!...

A. Văcărescu p. 34:

Atăta numai îți zic,
Să n'o numeri drept nimic
Și drept *băgătélă* chiar
A mē omori 'n zadar...

Țichindél, Fabule 1814 p. 407: „nu e lucru mic, inse pre lângă această ce vom zice, e *bagatel*...”

A. Pann, Erotocrit p. 82:

Acum o să se cunoască acel dulce cântăreț,
Că trebuî să se arate din toți vitéz mai
isteț,

Căci dacă pe acei de ce a putut să 'nvingă el,
Astă luptă o să-î pară că e un joc *băgătel*...

Alexandri, Iașii în carnaval, act II
sc. 6:

„Lunătescu: Cât îi acea socotelă?

„Cati: Trei-deci și doi de galbini.

„Lunătescu: O *bagatelă*!...”

v. *Flec*.

Bagdadiă, s. f.; plafond. Se întrebuințează numai în Moldova. Ne-a venit dela Turci. Cihac (II, 545): „turc bagdādi stuc ou plâtre à la manière de Bagdad; de la même origine esp. baldaqui, baldaquin, it. baldacchino etc. de l'it. baldacco, nom de la ville de Bagdad (arabe bagdādi), où ces étoffes précieuses, ces brocards se fabriquaient“. Este istoricesce interesant numai în legătură cu alți terminii arhitectonici intrați la Români prin limba turcă, cari sînt multe și între cari figurază și sinonimul *tavan*, mai răspândit în graiu.

v. ¹*Turc*. — *Duşumca*. — *Bagdat*.

Bagdāt, s. m.; t. de Géogr.; Bagdad. Altă dată cel mai vestit centru al civilizațiunii mahometane, *Bagdatul* trăesce pînă astăzi în literatura și chiar în memoria popórelor orientale și a celor legate cu Orientul.

Ion Neculcea, Letop. II p. 422: „de o parte era tãrgul *Bagdatul* și de altă parte era apa Efratului...”

Cantemir, Chron. I, 258: „precum să zice prost cuvântul turcesc: soco-

tela smintită și dela *Bagdut* să poate întoarce...”

Există în România o familie *Bagdat*, apoi un sat în Brăila *Bagdatul*-nou, ba și Slobođia-*Bagdat* în Rîmnic-sărat.

v. ¹*Turc*.

Bagéc, **bagég**, s. n., sau **bagécă**, **bagégă**, s. f.; lucarne, le bas du tuyau de la cheminée. „*Bagiagă* este locul pe unde ese fumul în pod“ (I. Dimitriū, Vasluju, c. Mircesci). Se întrebuințează numai în Moldova. Este turcul bağa cu același înțeles, cuvînt trecut de asemenea la Bulgari, la Serbi, la Albanesi și la Neo-greci (Miklosich, Türk. Elem. I, 17).

Alexandri, Paraclisierul: „în fund o portiță se deschide în zaplaz; în drépta o șură ca *bagecă* spre scenă...”
Și la pag. 1767 explicațiunea: „*băgécă*, gura de jos a coșului”.

v. ¹*Turc*.

Băghiță, — v. *Babiță*.

Baghiunetă (pl. *baghiunete*), s. f.; t. milit.: baïonnette. Franțusism cunoscut în limba română aprópe de doi secolii, deși nu sub forma actuală *baïoneta*. L'aŭ introdus la noi armata rusescă a lui Petru cel Mare, sau póte mai de 'nainte Polonii lui Sobieski. Polonesce *bagnet*, de unde se explică *g* în forma românescă.

Nicolae Costin, Letop. II p. 68: „Moscalii cu mare îndrăznire aŭ început a'î goni și a'î giunghia cu șpege și cu *baghiunete* ce sînt în gura flintelor...”

A. Odobescu, Scrieri III p. 601: „vîrfurile *baïonetelor* și tăișul săbiilor ajung pe luptători...”

v. *Spagă*.

Bagiöcură. }
 Bagiöcurêsc. } v. *Batjocură.* —
Batjocuresc.

Bagrin, s. m.; t. de Botan.: 1° Robinia pseudo-acacia, acacia blanc; 2° Cytisus laburnum, aubours. Salcâm, Acaț. Oltenesce dafin. *Bagrin*, une-orî *braghin* și chiar *magrin*, se ȕice în Banat atât la salcâmul ordinar, precum și la salcâm-galben (S. Liuba, c. Maidan). Se mai aude tot acolo pentru cel de'ntâiu și termenul brebene (M. Juica, Srediștea-mică). *Bagrin* este serbul bagrena (Karadžić), care însă nu se scie de unde vine, negreșit prin transpozițiune dela numele unei alte plante. Din bagrena Româniî au făcut *bagrin* prin analogiă cu anin sau arin.

v. *Salcâm.* — *Braghină.*

Bahadîrcă, s. f.; provinc.: bégueule. „Băborniță ce face pe virtuösa bătrână prefăcută“ (Șăinenu, Elem. turc. 12). Acest moldovenism figuréză, după cât scim, numai în dicționarul frances-român al lui T. Codrescu. Intru cât privesce graul românesc, *bahadîrcă* n'are a face de loc cu Turciî, ci ne-a rămas d'a-dreptul dela soldațiî muscalî din epoca ocupațiunilor militare, cel mult de pe la finea secolului trecut. Rusesce femininul богатыря, rostit bagatîrca, însemnéză eroină în sens ironic sau comic, adecă tocmai „bégueule“, pe când masculinul „bagatîr“ se ȕea ca „eroü“ numai în accepciune seriösă. Rutenesce bahatîrca „femeiă bogată“ (Zelechowski).

v. ¹ *Muscal.*

Bahamêt. — v. *Bahmet.*

Bahlüü, n. pr. loc. m.; rivière en Moldavie, affluent de Jijia. Isvorînd în

districtul Botoșani, *Bahlüü* trece prin Iași, primesce în sine patru riulețe sau përaie, din cari unul se chiamă Bahlüieț, și se vërsă în Jijia la Tuțora. In documente scrise cu cirilica: БАХАСУ, bună-öră într'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1 p. 103).

Ion Neculcea, Letop. II p. 449: „ău mers podghëzul pe *Bahlüü* în gïos, ău trecut *Bahlüü* pre la Căcarăzeni și ău luat pre la Șanta și ău trecut codrul la Vasluïu..“

Am reproduc într'adins acest pasagiü, pentru a se vedé că originea numelui *Bahlüü* pare a fi în cea mai strînsă legătură cu a celor-lalte localități avënd același sufix toponimic -lui, între cari cele mai cunoscute sint Vasluïu, Covurlüü, de aci Tesluïu și altele, nu numai în Moldova, dar și 'n Muntenia.

v. *-lüü.*

Cu tôte astea, pe de altă parte, este a-nevoiă a despărți pe *Bahlüü* de un cuvînt comun existente pînă astăzi pe a-locuri în graul poporan, și anume balhuïu.

„Balhuïu, sinonim cu mocirlă și cu nămol, numesce poporul pămîntul înmuțat peste mësura cu apa ce vine de pe scursura unei văi mari sau mici; când ömeniî trec prin astfel de locuri cu carul sau numai cu vitele slobode, se înnomolesc sau se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuïul nu e adînc, ci numai de 1—2 decimetri, atunci se chiamă șlef sau turbucală“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Nu cum-va *Bahlüü* și balhuïu să fie unul și același cuvînt, diferențiat printr'o ușöră metatesă?

v. *Covurlüü.*

Bahmêt (plur. *bahmeți*), s. m.; petit cheval de race noghăi, cheval tar-

tare. Tătarii Nogaî din Crîm și din Bugeac aveau nesce cai mici, dar foarte iuți și tari, pe cari îi numeau *bahmat* și cu cari făceau invasiunile lor în Rusia, în Polonia și 'n Moldova, astfel că termenul *bahmet*, ca nume tehnic al acelei varietăți de cai, a pătruns tot-o-dată la noi și la vecinii noștri. E ciudat că Cihac (II, 4) vrea cu orî-ce preț ca acest cuvînt curat tătăresc să fie la noi un slavism, deși relațiunile noastre cu Tătarii erau directe, fără nici o mijlocire din partea Slavilor; ba încă *bahmeții* cei mai vestiți erau din Bugeac, adecă chiar de pe teritoriul României. Vechii scriitori poloni (ap. Linde, v. Bachmat) ne spun că *bahmeții* aveau piciorle scurte, erau grosolani, începeau a fi buni de călăria numai dela patru ani în sus, dar întreceau la gônă pe cei mai frumoși armăsari.

Balada „Grue Grozovanul“:

Dacă vedea și vedea,
El în grabă se ducea
Chiar la grajdul Hanului,
Hanului Tătarului;
Când la grajdul el ce zăria?
Un *bahmet* ce tot săria,
Un căluț cam pătrărel,
Eșia 'n vēră cincărel...

Cuvîntul se rostia și trisilabic: *bahamet*.

Balada „Fata cadiului“:

Și te du în grajdul meu
Deți alege-un puu de smeu
Din cincă-deci de *bahameți*,
Bahameți cu perii creți...

A. Odobescu, Scrieri I p. 161: „Erau tot călușei rötunđei de Dobrogea și *bahmeți* sbirliți de Bugeac, abia tot pătrărei și cincărei...”

v. *Bugeac*. — *Cal*.

Băhnă (plur. *bahne*), s. f.; maré-

age, marais. „*Bahnă*, loc mlăștinos pe care crește papură și stuf“ (A. Ciurenu, Vasluju, c. Zăpodeni). *Mocirlă. Mlaștină. Smirc. Băltocă. Bulhac...*

Biblia Șerban-vodă 1688, Esa., XXXV, 7:

...acolo veselie pasărilor, odăi de turme de tre- stie și <i>bahnă</i> ...		...ibi laetitia a- vium, caulae a- rundinis et pa- lud es...
---	--	---

Alexandri, Boieri și cîcoi, act I sc. 12: „stejarul cel drept crește pe munte, în aer viu și 'n țelină sănătósă, iar nu în *bahnă*...”

O mulțime de localități, unele foarte vechi, pörtă numele de *Bahnă*, *Bahnița*, *Băhnișóra*, *Băhnașeni*.

Sfîtocul mănăstirii Tisména, MSS. 1646 (Doc. Rom. II No. 3 p. 5, în Arch. Ștat. din Buc.): „Vladul voevod feciorul Vladului voevod, lét 7019 (1501) dat'au sfintei mănăstiri sat anume *Bahna* toată cu tot hotarul...”

Satul *Bahnă* deja înainte de 1360 sub Vladislav Basaraba (Venelin, p. 6, cfr. ibid. 129).

Este polonul *bagno*, bohemul *bahno* „marais“.

v. *Băhlesc*. — *Băhnire*. — *Băhniș*. — *Băhnos*.

¹**Băhnița**. — v. *Bahnă*.

²**Băhnița**. — v. *Bahornița*.

Bahornița, s. f.; t. famil.: femme dépravée. Un lung registru de sinonimi figuréză la Jipescu, Opincaru p. 56: „când e 'ndărjit Rumănu pē fêmeia lui, îi dice ce'i ghine 'n gură, adică: muiere, muierușcă, calu dracului, dracu 'npelițat, vulpe 'n patru labe, scorpîie, ășmă, puu de lele, teleleică, talpa iadului, petrecută, hăcuită, tîritură, papină, pațachină, fleoțtă, tîrfă, be-

şondră, başoldină, *bahorniţa*, magmuză, ploascaşă...”

Este serbul *bahoritza* „sorcière“, *bahoriti* „ensorceller“ (Karadžić), înrudit pe de o parte cu slovenul *baharija* „fanfaronnade“, *bahulja* „femme vaniteuse“ (Murko), iar pe de alta cu bohemul *báchora* „superstition, fable“ (Jungmann), adecă un cuvînt propriu ramurei slavice serbo-boheme. Pe serbul *bahoritza* Românul s'a mărginit a' l' preface în *bahorniţa* prin analogiă cu sufixul din *băborniţa*; se pôte însă ca şi la Serbi să fie sau să fi fost forma *bahornitza* de vreme ce este la Sloveni *bohornitza* „sorcière“ (Matzenauer, Cizí slova p. 115).

Alături cu *bahorniţa* circulază cu acelaşi sens *bahniţa*, care ar puté să fie o simplă contracţiune românească din *bahorniţa*, dacă nu cum-va este mai curând o vorbă slavică deosebită, căci bohemesce *bachna* înseamnă „femeia burtosă“, de unde pôte să existe *bahnitza* chiar în vre-un dialect serbesc.

Basmul „Inşir' te mărgăritar“ (Ispirescu, Legende p. 63): „o fată a unei *bahniţe* de Ţigancă ce'şi ţinea dîile prin curtea hoierului cu ce se îndurau stăpanii...”

v. *Baborniţa*.

Băia-de-aramă.

Băia-de-fer.

} v. *Baiă*.

¹Băia (plur. *băii*), s. f.; 1°. bain, baignoire; 2°. mine, minière, carrière. În primul sens, sinonim cu *scaldă*, nu şi cu *feredeu*, care este o varietate a *băii*; în sensul al doilea, sinonim cu *ocnă*. Forma organică, pe care au păstrat-o în parte Bănăţeni, este *baniă*.

I. *Baiă* „bain“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 3: „întru *bae* şi în *scaldatura* apei aduce vindecare...”

Biblia Şerban-vodă 1688, Regn. IV, X, 27:

Şi surpară casa
lui Vaalū şi orându-
dura pre ia să fie
bae până în zioa
acasta...

Et diruerunt ti-
tulos Baal, et
posuerunt eum
in latrinam
usque in diem
hanc...

Ţichindél, Fabule 1814 p. 286: „Şase luni [Omer] toate *băile* noroadelor le-au încălzit cu acéste cărţi...”

Colindă muntenescă:

O tu, dalbă qinişoră,
O tu, mândră lebejoră,
În *baiă* te-ou îmbăia,
Cu tine că m'ou scaldă,
În *baiă* de lapte dulce,
De-aicea nu te' mai duce...

(G. D. T., Poes. pop. 89).

Poporul descrie une-orî *baiă* astfel încât s'ar crede cine-va strămutat în anticitatea romană. Aşa în basmul „Brósca ţestósă“ (Ispirescu, Legende p. 37):

„—La noi este obiceiul, adăogă *dina*, ca înainte de a merge la cununiă, să ne îmbăiam.

„—Ne vom îmbăia la palaturile tatălui meu, răspunse el.

„—De ce să mai facem p'acolo te-vătură? să ne îmbăiam aci.

„Şi-făcînd un semn cu mâna, apa eleşteului se trase într'o parte şi într'alta, şi în locul lui se vedură nisce palaturi strălucite de podobe, încât la sóre te puteai uita, dară la dînsele ba. Aurul cu care erau poleiţi stâlpii şi ciubucele de pe lingă streşină, licăreau de-ţi luaū ochii. *Dina* luă de mână pe fiul împăratului şi intră în palat. Vedî că el rămăsese cu ochii blejdiţi, ca

unul ce nici dînsul, deși era fecior de împărat, nu mai văduse asemenea scumpeturi. Și fiind *băile* gata și apa încropită numai ca laptele când îl mulge dela oia, intrară fie-care în câte o *baiă* și se îmbăiară. Fiul împăratului nu cuteza să calce pe pardoséla *băii* și pe velințele cele de mare preț ce erau așternute prin palat, de milă să nu le strice frumusețea. *Baia* era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, și adusă din meșteșug așa încât închipuia fel de fel de flori, de paseri și câte nagode toate. Apa ciurua din țevi aurite și o luaă cu năstrape și cu căușe de aur. Ștergarele erau de mătase și în țesătură cu fir de cel bun și cu mărgăritare. După ce eșiră din *băii* și se îmbrăcară, trecură prin grădină, unde mirosul florilor îi îmbăta...

Ca termen bisericesc, *baiă* este vasul care servește la botez, „fontes de bap-tême“.

Omiar dela Govora, 1642, p. 121: „Unulu e tatăl vostru în ceriu, o mumă pre voi v'au născut: *baia* botejuniei; une țite vă hrăniră pre voi...”

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 196: „î-au dăruit nu numai sănătatea trupului, ci și a sufletului, botezându-se de sfîntul Silvestru; s'au botezat drept aceia în *baia* a doua a nașterii...”

v. *Cîmpă*. — *Ferdeș*. — *Scaldă*.

II. *Baiă* „miniére, carrière“.

Dicționarul MSS. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 427):

„*Banyě*. Fodina.

„*Banyě* de aur. Aurifodina.

„*Banyě* de argsent. Argentifodina.

„*Banyě* de arame. Aerifodina.

„*Banyě* de plumb. Plumbifodina.

„*Banyě* de fier. Ferrifodina.

„*Banyě* de cositor. Stannifodina.“

Geografia Ardélului Mss. circa 1650 (Cipariu, Archiv. 1869 p. 435): „unii lucră la argint viu, aur, argint, arame, plumb, her, oțel, și pre alocură sânt orașe de *băi*...”

Astăzi în Muntenia numai numele țirgușorului *Baia-de-aramă* în Mehedinți și al satului *Baia-de-fer* în Gorj păstrează suvenirea vechilor miniere de acolo.

Constantin Brăncoven, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguțitorului dela *Baia-de-aramă*“, dice: „...cari moșie și rumăni au fost zălogit Iachim spătărelul drept aramă oca 700 la Dédul Duca, și acei bani ce s'au dat pre aramă au fost ai Costii neguțitorului, și când au fost la zi, neputând să dé arama, au fost dat toate zapisele de această cumpărătoare la mânia Costii...”

Același (ibid. p. 109): „Și iar am dat și am adaos Domniăa mé satul ce se chîamă *Baia* de fer din sud Gorjiu...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, f. 21 b (Sept. 17): „le tăiară gleznile dela picorul cel stângu și'i diaderă la ocne la *băi* să pață rău...”

În secolul XVIII sensul cel montanistic al cuvîntului *baiă* a fost deja uitat în Moldova și 'n Muntenia, fiind înlocuit prin turcul *madem*, iar episcopul Amfilohie Hotiniul (Gheografie, Iași 1795) s'a încercat chîar a introduce pe francesul minieră.

v. *Madem*.

Vilva-băilor este o ființă mitologică, despre care se povestesc în Ardél.

Frâncu și Candrea, *Moții* p. 67: „Găina e un munte situat la mēja-đi-apus a Munților apusenî și are o înălțime de 1744 metri peste nivelul mării. La pôlele lui e Vidra-de-sus și numirea sa se ascunde în întunericul

mitic. Vidrenii spun că în timpul când și în munții Bihariei se lucrau *băile*, o găină de aur eșă din *băi* spre a se așeza în virful muntelui pe cuibul seii în care erau oșele sale de aur. Vidrenii atrași de frumusețea ne mai pomenită a găinei, în mai multe rânduri s'au încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur dela Roșia. De atunci ne mai putându-se găsi aur în *băile* din acest ținut, Moșii au încetat de a le mai lucra, fiindcă găina din poveste era *Vilva-băilor*, și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat..."

v. ¹ *Vilvă*.

Cuvântul *baiă* a avut în lingvistică o sôrtă foarte ciudată. Cihac îl pusese de'ntăiu între „elemente latine“ (I, 21), apoi s'a resgândit și l'a băgat între „elemente slavice“ (II, 5). Laurian și Massim îl consideraū ca latinesc, și totuși îl aședă în „Glosariul“ lor adecă între „vorbe străine prin origine sau formă“. Și totă încurcătura vine numai și numai din împregiura rea că și Slavii nordici — Rușii, Polonii, Bohemii — au cuvântul *bania* cu același înțeles. Dacă nu l'ar avé Slavii nordici, de sigur nu s'ar afla un singur glas care să tăgăduescă originea *băii* din latinul *balnea*. Să cercetăm.

În epocă imperială singularul *balneum* nu se mai întrebuița aprópe de loc, ci numai pluralul *balnea*, care tindea astfel în graul poporan a trece la prima declinațiune, întocmai ca „folia“ din „folium“, românul „fóia“ = italianul „foglia“ = spaniolul „hoja“ etc.

De altmintrelea, chîr dacă latinesc s'ar fi întrebuițat numai *balneum*, și tot încă Români l'ar puté avé în forma feminină, după cum au pe „albiă“ din latinul „alveus“, de unde la Italiani și la Spaniolii „alveo“.

Punctul nostru de plecare va fi dară latinul rustic *balnea*, cu accentul pe silaba inițială: *balnea*. Al doilea punct este grupul consonantic *bn*. El ne întimpină de asemenea în adjectivul „alpinus“, de unde Români au făcut „anin“ (v. ¹ *Anin*), iar prin urmare — după fonetica românescă — din *balnea* trebuia să se facă *bănea*, de unde apoi d'a-dreptul *băniă* și *baiă*. În *bania* = *balnea* a de 'nainte a lui *n* n'a trecut în *ă*, după cum n'a trecut nici în „anin = alpinus“. Deci, în privința tranzițiunii regulate a sunurilor nu există nici o umbră de dificultate. Nu mai puțin nici în privința desfășurării sensurilor, căci deja pe terenul italic *balneum* trebuia să fi căpătat înțelesul secundar de „ocnă“, de vreme ce acest înțeles ne întimpină și 'n italianul *bagno*, de unde francezul *baigne* și spaniolul *baño*. Acest înțeles de „carrière“ sau „minièră“ cată să se fi desfășurat din aspectul părților inferioare ale *băilor* greco-romane, mai cu samă din așa numitul „hypocaustum“.

Pentru slavul „bania“ nu s'a găsit pînă acum nici o origine slavică propriă. Este o vorbă împrumutată. De unde să fie? Ambele noțiuni cuprinse în *baiă*, cea igienică și cea montanistică, sînt de acelea cari lesne se respândesc ori-cât de departe pe calea culturală, trecînd pe nesimțite dela un popor la altul. După căderea imperiului roman, Italia n'a încetat nici o dată, mai mult sau mai puțin, de a exercita o acțiune industrială, comercială, tehnică asupra Europei întregi. Din țerile slavice, acea acțiune trebuia s'o resimță mai ales Bohe-mia, cea mai veche ea-însăși prin civilizațiune. Bohemul *ban* sau *baně* „bain et mine“ ar puté să fie un împrumut din italianul *bagno*, pe

care Bohemii îl vor fi transmis apoi într'un sens Polonilor ca *bania* „bain“, într'un alt sens Ungurilor ca *bánya* „mine“, călătorind de aci cuvântul dela Poloni la Ruși. E cu puțință însă, și e chiar de creșut că Ungurii, cari la venirea lor în Europa găsiseră *băi* lucrate de vécuri în Ardél, să fi luat cuvântul dela Români. Posibilități de felul de mai sus sint multe, în fața cărora se rădică o singură imposibilitate, și anume aceea ca Români să fi împrumutat dela Slavii sau dela Unguri un cuvânt, care unguresc sau slavice nu este, pe când la noi, prin sens și prin formă, ca și prin tradițiunea *băilor* romane din Dacia, el se constată a fi o continuitate directă din latinul *balnea*. Cestiunea originii externe și a filiațiunilor interne ale termenului *bania* la Slavii mai rămâne de-o-cam-dată o problemă; cât se atinge însă de latinitatea *băii* la Români, ea ni se pare a fi scosă din orice îndoelă, deși Macedo-românii au perdut acest cuvânt, păstrat în giurul lor de Serbi și de Bulgari. Turcii — țice Cihac (I, 21) — au de asemenea „*bāna* bains d'eaux chaudes naturelles“; se pôte, după cum Turcii prin împrumut au o mulțime de cuvinte dela Italiani.

v. ²·*Baiă*. — ¹·²·*Băiaș*. — ¹·²·*Băiat*.

²·*Băiă*, n. pr. loc. f.; t. de Géogr.: ancienne ville, aujourd'hui village en Moldavie. Se rostesc și se declină întocmai ca *baiă* „bain“.

Ion Neculce, Letop. II p. 255: „găsit'au atunce un podghiaz mare la *Bae* și s'au lovit hatmanul Velicico cu danșii...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 13: „mergând spre cei ce era în Sucévă, i-au lovit pe șesul *Băii*...“

Astăzi *Baia* este o simplă comună

rurală în districtul Sucéva, cu vr'o 3000 locuitori. La 1684 Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 172) o numără încă între orașe, punend'o în ținutul Dorohoiului înainte de Ștefănesci; peste puțin însă, sub Cantemir (Descr. Mold. p. 17), figurează deja ca țirg numai Ștefănesci, iar despre *Baia* nici o vorbă.

Și totuși *Baia*, sub forma veche *Baniă*, cu cirilica Баня, este una din localitățile cele mai vechi în Moldova, întemeiată după unii de Dragoș-vodă, după alții de o coloniă săsescă din aceiași epocă.

Cronica slavo-moldovenescă de pe la 1510 (Bogdan, Vechile cronice p. 188):

И Драгошь
воевода насади
пръвое мѣсто [Бо-
оурени] на рѣкѣ
на Молдавѣ и по-
томъ насадиша
мѣсто Баня и по-
ные мѣста по рѣ-
камъ и по крини-
цамъ...

Iar Dragoș-vo-
dă a descălecat
întâul loc pe apa
Moldovei [Bou-
renii], mai apoi
a descălecat lo-
cul *Baia* și alte
locuri d'a-lungul
apelor și isvó-
relor...

Nicolae Costin, Letop. I p. 91: „Sucéva târgul l'au descălecat niște cojocar: sociu se chiamă ungurește cojocar, érá Sucéva cojocărie. Așijderé și târgul *Baia* l'au descălecat niște olari Sași: olărie săsește se chiamă *baia*...“

Cantemir, Hron. II p. 113: „hronicul moldovenesc cel vechiu pomenește de niște Ruși ce-au fost lăcuind la Sucéva și la *Bae* mai de 'nainte de veniré lui Dragoș-vodă...“

Ibid. p. 377: „dintr'aceste létopisețe, carile acmu prin mânuile noastre să poartă, macar că chip și socotélă de adevărată istorie nu pot avé, însă pre cât arată că și mai de 'nainte de înturnaré Moldovenilor dela Ardél să să fie aflat niște cojocarî Ungurî la Sucévă și niște olari la *Bae* și de un Iațco Rus la satul carele de pe nu-

mele aceluî Rus și acmu să să fie chemând Ețcanii, aceste de au fost așe adevărate, putem zice că de mirat lucru este, cum Ungurii și Rușii, oamenii streini fiind, s'au putut stăvi și a să ține pre acele locuri, iară cei de moșie nici cum..."

Cu totă supărarea lui Cantemir, *Baia* încă pe la jumătatea secolului XV, înainte de Ștefan cel Mare, era o localitate curat săsescă, având un regim municipal compus din Sași.

Printr'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1, p. 102), Alexandru-vodă Iliăș hărăzesc monastirii Pobrata următoarele drepturi în tirgul *Baia*:

...еще е сами дали.
с колою шолтс-
зы и прзгары
шт Банн. црковы
нмаан шт цх
маннх. на кажды
год. по двкна-
дескт колод. со-
лод. и четирн ко-
лод. пшеицы. и
тон црвы даван
на каждыи год
нашемс монасти-
рю кезабака. про-
тож. варе коан
Гасоке шт Банн.
намет штстоупи-
ти. шт свонх.
токмал. есд
коан. тогди Га-
соке. нам намет
платити. љ. роу-
бан сребра...

...am mai dat,
cu voia șol-
tuzului și
părgarilor de-
la *Baia*, ca dela
móra lor să aibă
a lua mănăstirea
noastră pe tot
anul câte 12 mē-
surî de orđ și 4
mēsurî de grău
fără nici o zăba-
vă; iară dacă
Sașii din *Baia*
vor călca vre-o
dată acéstă toc-
mélă, atunci acei
Sași ne vor
plăti 60 ruble
argint...

De aci însă nu urmază, negreșit, că Sașii au fost chiar întemeietori ai *Băii*, al căriia nume *Bania* nu e de loc săsesc.

Inflorirea *Băii*, ca și a Bacăului, se datoriea Margaretei, prima soție a lui Alexandru cel Bun, papistașă și Un-

guróică. Ea fusese inmormintată aci într'o biserică, unde Marco Bandini (ap. Kemény in Kurz's Magazin II, 15) i-a vădut încă mormintul la 1646 cu următoarea inscripțiune: „Anno MCCCCX hoc templum in honorem Beatissimae Mariae Virginis dedicatum, ab Illustrissimo Principe Alexandro Vayvoda aedificatum est una cum Monasterio Moldaviensi, cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen“.

Înainte de acea epocă și pînă mult mai târziu, afară de olăria despre care vorbesc Nicolae Costin și Cantemir, *Baia* era renumită prin făinăriă.

Intr'un crisov din 1448, Domnul moldovenesc Petru-vodă dice că: „lingă orașul *Baia* au fost din vechime morile domnesci pe timpul fraților și al părinților sei“ (Ulianitzki, *Materialy dlia istorii* p. 7).

La 1402 Alexandru cel Bun hărăzise mănăstirii Moldovița două mori întregi și o jumătate de móră la *Baia*, și 'n același timp patru case de Tătari tot de acolo, negreșit remășițe din vechea împoporare cumanică a Moldovei (Wickenhauser, *Moldawa* p. 55).

Acéstă donațiune a fost întărită aprópe peste doi secolî — la 1581, 1593, 1595 — de către Iancu Sasul, Aron-vodă și Ștefan Răsvan, cari mai adaugă că mănăstirea Moldovița, pe lingă mori, stăpâniea în *Baia* și o veche berăriă (ibid. p. 88, 94, 95).

În timpul lui Ștefan cel Mare *Baia* a fost arsă, ilustrându-se prin victoria acestui Domn asupra Ungurilor.

Urechea, *Letop. I* p. 119: „[Matiaș craiul] au lăsat calea despre Sucévă, unde'l aștepta Ștefan-vodă, și au luat spre *Bue*, unde au sosit luna Dechem-

vrie 14 (1466), și acolo la *Buc*, cum nu vré avé nici o grijă de nici o parte, își lăsă oastea fără nici o pază, la bănturi și la jacuri. De care lucru având Ștefan-vodă știre și prinzând limbă marți Dechemvrie 15, au aprins târgul asupra lor, când ei era fără nici o grijă; și fiind ei beți, i-au lovit Ștefan-vodă...”

Sulzer (Gesch. d. trans. Dac. I, 140 sqq.) s'a ocupat mult cu *Baia*. El a găsit în localitate mormintul unui Sas dela 1652: „Dominus Joannes Wolff de Banya“, care pare a dovedi că Sașii cei din secolul XV se mântinură în *Baia* pînă 'n timpul lui vodă Vasile Lupul. Sulzer s'a incurcat însă, când se apucă a căuta la *Baia* urme montanistice, presupunând că vechii Romani scoteau de acolo aur.

Numele cel adevărat al păriiului, care curge lingă *Baia* și se vîrsă apoi în Moldova, nu este Topolița, după cum se rostesc astăzi (Frunțescu), ci Toplița, nume ce i se dă în crîsove începînd dela Alexandru cel Bun (Wickenhauser, op. cit. p. 81, 93). Toplița slavonesce însemnă tocmai baie: „топлица, ἑσπερὸν ὕδατα, thermæ“ (Miklosich, cfr. Karadžić ad voc.). În țerile slavice o mulțime de localități pîrtă acest nume, pe care Germanii îl prefac în Tœplitz. Numele *Baia* nu este dară decât o traducere a numelui păriiului Toplița și însemnă „bain“, nu „mîniere“.

v. ¹Baiă. — Toplița.

³Baiă. — v. *Bade*.

⁴Baiă. — v. *Băicu*.

Baib, s. m.; t. de Jardin.: plant d'ognon. Baronzi, Limba Română p. 128: „*Baib*, usturoiu de sămîntă“.

35,486. III.

„*Baib* se chiamă usturoiul acela al căruia bulb nu e împărțit în cîtei, ci o tova, adecă tot una dela periferiă pînă la mijloc. Cuvîntul *baib* se întrebuinteză numai întovărășind pe substantivul usturoiu: usturoiu *baib*. L'am auzit în împregiurimile Tîrgului-Frumos“ (Th. Speranția).

Baib pare a fi de o origine de tot romanică, ca și aiu, cépă, usturoiu. Spaniolul *babosa* „ognon ou bulbe qu'on garde pour planter“ (Fonseca), să fie ôre de aceeași origine latină rustică cu al nostru *baib*? Cuvîntul spaniol presupune un prototip „babosus“ sau „bavosus“; cuvîntul român derivă, după noi, dintr'un prototip de asemenea adjectival *babeus*, cu conservarea lui *b* prin metatesa lui *i = e* întocmai ca în „aibă = habeat, roib = rubeus, sgaibă = scabies“.

v. *Usturoiu*.

Baibafir. — v. *Başbafir*.

Baibarac (pl. *baibarace*), s. n.; t. rust.: sorte de vêtement court, pourpoint. Un fel de ilic. Ca nume de haină țerănescă scurtă, fie femească, fie bărbătescă, dar numai pentru copii sau flăcăi, *baibarac* se aude la sătenii din Moldova, din Țera-Românească, parte din Ardél, și la Huțanii sau Români cei rutenisați din Galiția, dela carî a trecut și la alți Ruteni (Zelechowski, Ruthen. Wtb. I, 9).

„*Baibarac*, o haină scurtă la țerance și la copiii dela țeră“ (I. Serbulescu, Mehedinți, c. Butoiesci).

„*Baibarac* în Moldova, prin județele Iași și Botoșani pe cursul Miletinului, se numesc o haină, scurtecică așa cam pînă la brâu. E sinonim cu laibărul, cu acea deosebire însă că laibărul pôte să fie și din nou, pe când *baibaracul* se face dintr'o haină

veche mai lungă, care a fost scurtată“ (Th. Speranția).

În Transilvania *baibarac* s'a prefăcut în *buibălac* sau *buibăla* „surtuc pentru femeii croit strâns la trup“ (Tribuna din Sibiu 1890 No. 86).

Intr'o doină ardelénă :

Frunză verde Iasomie,
Spusu-mă-măicuța mie,
Că mă face buibălac
Și m'a da după diac...

(Gaz. Trans. 1888 No. 179).

Ca nume propriu personal, sau mai bine ca o poreclă ironică, în ghicitórea despre „dovléc“ :

Pe valea lui *Baibarac*
Sede Vlad mort și umflat.

(Țara-nouă 1887 p. 157).

Un fel de *baibarace* se aduceau din Turcia, judecând după tarifa vamală din 1761 (Cogăln., Arch. ist.): „*Baibarace* noue, de 7 un leu“.

Cuvîntul e foarte vechiu în limba română și a avut o sôrtă curioasă de scădere semasiologică. *Baiborak* era numele tătarească al unei stófe orientale prețioase, care se aducea din Crim prin comerțul genoves și avea în secolul XV un deposit în Moldova. Din acea stofă se făceau haine. Una din condițiunile de alianță între Domnia Moldovei și între regiul Poloniei era de a trimite în fie-care an la curtea regescă câte 400 bucăți de *baiborak* (Linde ad voc.). Din palat și de la boierii cuvîntul a trecut la bordeiful țeranului; unde însă *baibaracul* cel scump de altă dată s'a prefăcut într'o veche haină scurtată, care adecă fost-a ce a fost, dar a ajuns un lucru prost.
v. *Coftiriă*. — *Ilic*. — *Băibărăcăriă*.

Baibazir. — v. *Başbafir*.

Băică, s. f.; provinc. : sage femme. *Móșă*. Cuvînt întrebunțat într'o parte a Banatului.

„La *móșă*, care moșesce, în părțile Recitei se dice *babă*, în ale Bocșei *baică*“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

S'a format din *babă* prin analogiă cu *taică* și *maică*.

v. *Maică*.

Baicénu, n. pr. pers. m.; ancienne famille noble moldave. — v. *Baico*.

Băico s. **Băicu**, n. pr. pers. m. Un nume de botez și de familie foarte răspândit altă-dată la Români, la Bulgari și la Serbi — fără a se putea ști care dela care a luat, sau dacă nu cum-va unii și alții vor fi căpătăt din vre-o limbă turanică medievală — era și *Baïu* sau *Baiă* cu deminutivii seî *Baïlă*, *Baice* și *Băicu* sau *Băico*.

Între Români din Serbia, cari între anii 1293—1302 aparțineau mănăstirii Hilandar, unul se chiăma *Bailo* (Docum. Hurmuzache, I p. 797; cfr. Daničić, Rječnik iz starina I p. 22).

La 1453, Alexandru-vodă Iliș dăruiesce mănăstirii Pobrata trei dintre Tătarii cei așeđați din vechime în Moldova, între cari unul se chiamă *Baico* (Arch. ist. I, 1 p. 103, 142).

Între boierii moldovenesci la 1448—53 era Ion *Baičan* (Ulianitzki, Матеріалы для исторіи р. 72; Arch. ist. I, 1 p. 103).

Între numi personale într'un crisov muntenesc din 1536 (Cuv. d. bătr. I p. 239): *Baia*.

Înt'r'un zăpis muntenesc din 1604 (Cuv. d. bătr. I p. 136), între boierii marturi: „*Baico* logofăt ot Drăghinește“.

Un Român din Gherghiță la 1642 *Baico* (Venelin, 323).

Zapis muntenesc din 1681 (Doc. Rom. I No. 174 în Arch. Stat. din Buc.): „ace delniți anome care o a țanot *Baicu* ot Voinește și o am vândut eu Stancol fecorul Bărangăi...”

Zapis muntenesc din 1686 (Doc. Rom. I No. 183): „Opré a lu Ion i *Baiculii*...”

„Poiana *Baicului*”, un sat în Moldova (Frunțescu); apoi „calea *Baiului*” și „*Baiul-mic*” cu „*Baiul-mare*” în Muntenia (ibid.).

Numele personal *Baicu* se întrebuințează pînă astăzi printre Moții din Ardeal (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117).

Au existat și formele feminine *Baia* și *Baița* (Venelin).

De aci numirile de familie *Băican*, *Băiculescu*, *Băilescu*, precum și cele topice *Băiesci*, *Băicenii*, *Băicoiu*, *Băiculesci*, *Băilescii*.

În dialectul turc djagataic *bai* însemnă „*homme riche, seigneur*” (Vámbéry). Tot așa se dicea în limba cumanică: „*bay, dives*” (Kuun, Codex Cumanicus p. 299). Póte de aceeași origine este numele celebrului khagan al Avarilor *Baian* (626), precum și al regelui bulgar *Baian* (762) din dinastia cea turanică.

v. ¹ *Coman*. — ² *Bale*.

Baicu. — v. *Baico*.

Baidir, s. n.; cache-nez, sorte de chale, long mouchoir de cou en laine ou en coton. Vorbă întrebuințată în Moldova, póte și pe aîurii.

„*Teranii* la frig își învălesc gâtul cu *baidir*, o lungă fâșiă din bumbac sau lână colorată” (D. Arghirescu, Covurlui, c. Moscu; Tutova, c. Iepurenii).

Cuvîntul este învederat oriental turanic, dar nu turcesc.

v. ¹ *Coman*. — *Baiabarac*. — *Baier*.

Baier s. *băieră* (plur. *baiere*, *băieră*, *băierii*), s. n. et f.; 1°. lien, cordon, tirant, nœud; 2°. amulette. „Ață mai mult sau mai puțin grosă, cordea, fâșiă etc., cu care se prinde, se lăgă, se închide ce-va, sau de care spîndură ce-va: cămeșile țeranilor noștri au la guler două *baiere* sau cheietorii. În special, sgară ce se pune la gât, mai ales la copii, ca preservativ în contra deochîului sau altor rele, ori ca avînd puterea de a vindeca rele: de cînd am pus *baiere* copilului, ba să se mai deochie! purtați, cum ved, *baiere* de friguri. Metaforic, *baierele* inimei: mi s'au rupt *baierele* inimei” (L. M.).

„*Baer*, *baerile*, împletituri de lână colorată cusute cu amîndouă capetele de partea deschisă a straiței spre a o pute anina după grumaz. *Baere* se numesc și niște împletituri mai subțiri de lână, descântate de vre-o mușiere sciutóre, cari se pun la grumazul copiilor bolnavi spre a redobîndi sănătatea. În fine, poporul numesce pre aici *baere* și urechile inimei, nemțesce Herzklappe. Frase: Cósă *baerul* la straița. Am fost la baba Eva să-mi facă un *baer* la copil, că e biciag de gîochiu. Tușesce așa de tare, încât cređi că i se rup *baerile* inimei” (M. Juică, Banat, Srediștea-mică).

„*Baier*, o ață de lână care servește în loc de tórtă la gălețile dela stîna. *Baier* la straiță, la desagi, la pungă, la peptare lungi, ațele cele de pele cu canafi legate la pept și trase pe sub-suori și îmbinate la spate prin o măr-gică” (S. F. Marian).

I. *Baier*, *băieră* „lien”.

Baiere la haîne țerănesci, mai cu samă la fete, „căpetaiu de cingetóre etc. ce rămîne afară peste nodul de

„Căci omul de la un cap e che de-a
de apă, de apă, de apă în la o hamă,
ce omu' a omu' stăseu.

Deia din Ardeli:

În că vorbă trîmbăța,
În că vorbă la pătă,
Nimă în Ocol și în crătunță...
din vîin, c. oltav.

„Să mi-și face fata *băieri* lungi la
în, să fetese mult“ (R. Simu, c.
Orla).

Băiere la pungă, de unde locuțiunea
proverbială „a strînge *băierile* pun-
gii“ = a nu pre cheltui, a face eco-
nomia.“

Ion Crîngă, Scrieri I p. 43: „Și
trezînd pe lingă un negustorîu cu
pungă de vindare, dă gînsacul pe o
pungă de cele pe talger, cu *băierile*
lungi, de pus în gil...“

Jîpescu, Opincaru p. 58: „să face
câți dă povăță cum să nu cheltu-
leşti pînăți tale pe nesimțite *băierile*
pungii...“

Alexandri, Ginerile lui Hagi-Petcu,
act I sc. 5:

„Petcu: la vești, Adele? Chiar
acu'mi dicea că bărbatu-teu te rui-
nază...“

„Verdulescu: Dar! o spuneam... însă
tu n'ai deit să strîngi *băierile* pun-
gii...“

Ibid., sc. 14: „Îți place să trăiesci
cu un halțuîn, trăiesce totul meu: și
cu de ați înainte ml-oiu strînge *băie-
rile* pungi...“

Băierele în inimă, „entrailles“, par-
tea cea ascunsă, așa dicînd legată sau
îmbrădată a inimii:

„A ofra din *băierile* inimii“ Clarnik,
Sprachlehres, 16.

Basmul „Porcu' cel fermecat“ (Spi-
rescu, Legende p. 54): „Mă se rupe,
etc. *băierile* inimii de milă pentru
dumneata...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 256:

„simțindu-mă atunci la largul meu,
rîdeam din rîs și înimă...“

Descăntec oltavese de „aplecate“:

Să cărui
Să te sărui
Din *băierile* inimii,
Să ve duc-ți la fete de împărat
Cu vîstăpță cu țelu apîn o
Cu meșle în tin o...
din vîin, c. oltav.

(R. Popescu, Românești, c. Oltava)

Metaforic, o „întrebare fără *băiere*
fără nod, fără ascundetură“, la
Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom.) p. 228: „Dulăii călă-va vreme
în gînduri stînd, și la întrebare fără
băiere ca acela ce să-i răspundă soco-
tînd, mai tîrziu într'acesta chip îi
zisără...“

Printr'o metaforă analogă, la A.
Odobescu, Scrieri II p. 268: „se în-
fundă în *băierile* unei movile...“

Băiere la un vas:

„Cînd este trebuință de mult oile,
le bagă într'un ocol care se numește
strungă, din strungă oile ies în spă-
tări unde stău mulgarîi, vasul unde
mulge laptele se numește *gălătă*, pe
a căria *băiere* stă așezat un vas mic
de lemn care se numește *cupă*“ (P.
Sălăgiamu, Nemi, c. Hangu).

Băiere la gât:

Basmul „Fet-frumos“ (Spirescu, Le-
gende p. 116): „Acest copil avea un
băier atârnat de gât. Și dacă îl luă,
vedu că într'însul era o scrisoare...“

În acest sens, la Macedo-români
băieru se chiamă „sălbă de galbeni
sau mîrgen etc.“ la gâtul fetelor
(Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad.
Rom.).

Aci *băierul* trece deja la a doua
accepțiune, și anume:

II. *Băier*, *băieră* „amulette“.

Pravila Matefu Basaraba, 1652, p.
315: „ceia ce poartă *băiere* sau nă-

roculă cesta ce zic oamenii că are năroc omulă, sau voră căuta de vor socoti zioa în caré se-au născută bună iaste au ré, aceia să se canonéscă ani 5...”

Ibid. p. 597: „Carele se va făgădui să fie preotă, aceluia nu’i se cade să fie vrăjitoră sau cinpoitoră sau să aibă niscare învățături réle sau cititoră de stéle sau să facă *baere*...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, f. 215 a (Dec. 13): „iară svântulă Orestă, déca să vădi că’i creștină și elă, căce să lovisa de străjăriulă, că având cruce în *baeră* la pieptă, i să vădzu crucă...”

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 295: „în vréme ce noi gîurămăturile cu iscălitură și cu peceți întăriam, atunci el cu mijlocul vrăjitorăului despre Crivét la vrăjitorăi ce’i mai delă Delta un *baer* trimisese...”

Mărgăritare a lui Zlatoustă, 1691, f. 6: „chiamă pre draci și’ț scriu *baere* și te despoae de mântuire ta...”

Hronograf 1798 (Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 889: „unul din boerăi lui, numele lui Theoctist, carele avé un *baer* la grumază și în *baer* era zugrăvit Domnul nostru Isus Hristos...”

Peste Carpați se aude și o formă *baior*.

„*Băior* = *baier*. Se obicnuesc însă ambele forme; o colindă cu forma *baior*:

Tri păcureră,
Tri turme ghe uăi,
S’o suit la muntie
Să’și vadă mai multie:
Fată ghe maior
Cu galbân *baior*...”

(V. Vașda, Selagiu, în Trib. 1890 No. 85).

Sub forma *baior*, cu sensul de un fel de „ață”, delă Români d’a-dreptul aă împrumutat cuvîntul Polonăi, for-

mând din el deminutivul *bajorek* (citesce: *baforek*), termen cu desăvîșire isolat în limba polonă: „*bajorek*, nitki złote krecone, Fadengold” (Linde). „La Polonă — dice Matzenauer (Cizi slova p. 101) — *bajorek* este fără nici o îndoelă străin”, dar nu’i găsesce vre-o origine, comparându’l pe brodite cu italianul „*bagliore* = fulger”. Delă Polonă cuvîntul a trecut apoi la Ruteni: „*baiorok* Fadengold, grobe mit Draht umspinnene Saite” (Zelechowski).

Baier, *baior*, *baieră*, cuvîntul este foarte vechiu și foarte respândit la Români. Îl aă Daco-români, Macedo-români și chiar Istriano-români: „*baieră*, perili în *baieră* = Haarflechtband” (Miklosich, Unters. I, 19). Dar de unde vine?

Deja Lexiconul Budan îl alătura cu italianul *bavero*. Laurian și Massim (I, 114) revin asupra acestei etimologie, desvoltând’o în următorul mod: „Spaniolul *babera* = sgardă de căciulă și *babero* = șervețel ce se spîndură la gătul copiilor spre a le preserva veșmintele de bale; italianul *baviera* = sgardă de cască saă fâșiă la căciulă, care la trebuintă se aduce peste gură, și *bavero* = guler de manta”. Decă *baier* saă *baieră* este pentru Laurian și Massim un derivat din: „*bale*, al căruia singular *bauă* — dic ei — a căutat să dea și în limba noastră, ca și în surorile ei, *baieră* și *baier*”. Puteau să mai adauge pe francesul *bavette*, care nu se deosebesce decât prin sufix: „*petite pièce de toile qu’on attache sur la poitrine des petits enfants pour recevoir la bave*” (Littré). Puteau să mai adauge pe medio-latinul *bavara* și *bavarum* „ad excipendam in infantibus bavam” (Du Cange). Ori-câte însă ar fi mai adăogat, totuși

dela noțiunea de bale pînă la cea de *baier* sau *baieră* e de tot departe.

Cihac (II, 546) desparte fără nici un motiv pe *baieră* „entrailles“ de *baieră* sau *baier* „ceinture, ruban, cordon, tirant“. Ambele după dînsul sînt turcesci osmanlii; dar cel de 'ntăiu vine din „bagyr, baghr foie, cœur, intestins, entrailles“, iar cel al doilea din: „bāgh, bāghy lien, nœud, bande, courroie“. Se scie că pentru Cihac nici un fel de legi fonetice nu există, încât după dînsul turcul *gh* lesne pôte să trecă la Români în *z*. Dar, cel puțin sub raportul semnificațiunii, cum ôre de uită el și nu menționează măcar în coddă pentru românul *baier* sau *baieră* sensul cel fôrte caracteristic de „amulette“? In sfîrșit, prin ce minune pôte să fie osmanliu un cuvînt românesc de tot poporan, comun tuturor dialectelor române și care trebui să fie în orî-ce cas mult mai vechiu decăt cunoscînța Românilor cu Otomanii? Greșela lui Cihac a repetat'o și d. Șăinenu (Elem. turc. 12), dar cu o rezervă ôre-care, admitînd turcismul numai pentru *baieră* „entrailles“, după cum o făcuse deja mai de'nainte Miklosich (Türk. Elem. I, 17).

Latin *baierul* nu este. Turcesc nu pôte să fie; dar totuși e turanic, adecă remas la noi dela Pecenegi sau dela Cumanii de prin secolul IX, înainte de separațiunea Românilor în cele trei ramure. In dialectul turc oriental sau așa numitul *djagataic*, care se deosebesce de turcul occidental sau osmanliu mai mult decum se deosebesce limba română de cea italiană, bai există pînă astăzi cu ambele înțelesuri esențiale de „lien“ și de „amulette“: bay „lien, charme, enchantement“ (Vámbery, Čagataische Sprachstudien p. 243). Din turanicul bai Români trebuia să facă de'ntăiu pluralul *baivri*,

după care s'a format apoi un nou singular analogic: *baivur* sau *baivură*, *baivor* sau *baivoră*, întocmai după cum din vechiul grec γούψ prin pluralul „gripturi“ Românul a ajuns la singularul „sgriptor“. O paralelă și mai interesantă ne oferă cuvîntul „pajură“ sau „pajoră“ sau „pajeră“, care nu este decăt persianul „pažan = falco milvus, milan royal“ (Borhani qatiu ap. Vullers, Lex. Pers. I, 357), adus noue ca și *baier* de cătră Pecenegi sau Comani sub forma „paž“, de unde Români, iarăși prin pluralul „pajuri“, au căpătat singularul „pajură“, „pajoră“, „pajeră“. Sub forma *baivur*, desfășurată d'a-dreptul din pluralul *baivri*, au împrumutat dela noi cuvîntul Rutenii: „Baivur, Schnurband, aus Wolle geflochten“ (Żelechowski).

Cam în aceiași epocă medievală, în care străbătuse la Români orientalul bay „amulette“, ceî-lalți Neo-latini primiau tot din Orient sinonimul „talisman“; și este curios că și acolo pluralul a jucat un mare rol în formațiunea cuvîntului, căci „talisman“ nu vine din singularul arab „telsam“, ci prin forma plurală „telsamān“. Să mai adăogăm că și latinul *amuletum* era de provenință orientala asiatică (Grünbaum în Z. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. XXXI, 342).

v. *Pajură*.

Din *baier* „lien“ și „charme“ s'a format la noi verbul *desbaier* „déliier“ și „deshabituer = délivrer d'un charme“, contras în *desbâr*. Pe acest *desbâr* Cihac (II, 94) îl trage din slavicul *brati* „prendre“!

v. *Desbâr*.

Băilă. — v. *Baicu*.

Băioș. — v. ² *Baiu*.

Bairac (pl. *bairace*), s. n.; t. milit.: étendard. Stég. Prapure. Flamura. Purtătorul *bairacului* se numea *bairactar*. Ambele cuvinte se întrebuințau în epoca fanariotică, dar numai atunci când era vorba de oștirea turcă sau organizată la noi după modul turcesc. Astăzi *bairactar* a dispărut de tot, iar *bairac* se mai aude numai dără în sens ironic.

Lefile boierilor în 1776, ed. Rășcan p. 74: „4 Bairactari dela 4 stéguri de Levenți câte 7 pol lei unul...”

Alexandri, Sandu Napoila: „pe când cu unirea, sciți, mai an țert, și eă am purtat *bairacul*, și eă am giucat hora unirii în colț la Petrea bacalul...”

După Laurian și Massim (Gloss. 46) se aude și forma *baiarac*.

Turcul *bairāk* „étendard”, *bairāk dār* „porte-enseigne” (Șăinenu).

v. *Sangiac*.

Bairactar.—v. *Bairac*.

Bairam, s. n.; t. de Calendrier turc: le bairam, fête solennelle chez les musulmans. „Serbătore cu care musulmanii termină ramadanul sau ajunul lor” (L. M.). „Pascile turcesci” (Cantemir).

Cuvintul s'a introdus la Români în secolul XVII din cauza peșcheșului, pe care Domni români se făcure atunci datorii de a trimite tot-d'a-una Sultanului cu ocaziunea acelei serbătore, când se mai făceau tot-o-dată daruri și la alți Turci cu vedă.

Constantin Brăncovenu, Condica de venituri 1694—704, p. 516: „S'a dat pentru un cojoc de ris ce s'a luat dela cojocar, care s'a dat poclon împăratului la *bairam*...”

Se rostia și *bariam*.

Amiras, Letop. III p. 136: „n'a putut să stringă haraciul ca să'l tri-

miță după obiceiul la *bariam*, și măriindu-se împărăția l'a mazilit...”

Darurile ce se dedeau la *bairam* sau *bariam* Turcilor aședați sau petrecători în România purtau în specie numele de *bairamlıc* sau *bariamlıc*.

Brăncovenu, Condica p. 560: „977^{1/2} tal. s'a dat pentru *bairamlıcurile* ce s'a dat Turcilor de aici la *bairam*...”

Ibid. p. 712: „*bariamlıcurile* Turcilor celor de aici ce li se dă la *bariam*...”

Turcul *bayrām* „jour de fête”, *bayrāmlyq* „concernant le jour de fête” (Șăinenu).

v. ¹. *Turc*.

Bairamlıc.—v. *Bairam*.

¹. **Baiu**.—v. *Băiez*.

². **Baiu** (plur. *baiuri*), s. n.; peine, tourment, angoisse. Cuvintul unguresc *baj*, trecut la Români de peste Carpați, foarte rar de dincóce, dar frumos și energic.

„Multă hibă și mult *baiu* pe capul nostru” se dice pe la Năsăud (Gazeta Transilvaniei 1887 No. 261).

„*Baiu* = belea, năcaz, supărare, nevoe. Se mai folosece în sensul: am de lucru = am *baiu* cu săpatul; mă dore, mi-e reu la cap = am *baiu* cu capu; ce *baiu* ai = ce'ti lipsesce? ce'ti pasă? ce *baiu* ai cu...? In acest înțeles din urmă într'o doină:

Fă inimă cum ve'i vré,
Nici un *baiu* nu țî-o'u avé..

„Frasa: ce'i *baiu* (cu -u articulat) mai are înțelesul: ce este? ce'i de făcut?” (V. Vaida, Selagiu, în Tribuna din Sibiu 1890 No. 85).

Locuțiuni din Lexiconul Budan:

„Nu'mi face atâta *baiu* = scârbă, val, peste-mână;

„Am mult *baiu* = trébă, lucru;

„Am *banu* cu cine-va = price, ciondără;

„Câte odată se întrebuințază în loc de *bólă*“.

Doină din Ardel:

Aoleo, măf hoț de dor,
N'am topor
Să te omor,
Nici securo să te taie,
Să nu mai am nici un *baiu*!...

(J. B., Trans. p. 93).

Alta:

Nici de pită n'ar fi *baiu*,
Dar nu știu face mălaiu...

(Măndrescu, Elem. mag. 38).

Chiuitură din Selagiu (c. Gârceiu):

— N'albă nîme grije me,
Că lo joc cu vară-me;
— N'albă nîme *baiu* mîleu,
Că lo joc cu văru-mîleu...

Alătura cu substantivul *baj*, unii Ardeleni au luat dela Unguri și ad-verbul *bajos*.

„Bàioș = cu anevoie, anevoios, cu greu, abia că“ (V. Vaida, Selagiu).

***Băiu**, interj.; pas moi! moi non!
Intrebuințată numai la prima persoană, această interjecțiune, care se aude mai ales la Moldoveni, exprimă mai cu energiă noțiunea de eu nu vreau sau eu nu pot eu.

Doină din Moldova:

Pufuică albă dragă,
Hai să'ți dau mândruțe salbă!
— *Baiu, baiu*, nu mai vreau,
Că mi' drag pufuțul meu.

— Să'ți dau salba și mărgele,

Să'ți ieu cereal și inele.

— *Baiu*, marfa dela voi

Nu se pòrtă pe la noi...

(Svaytes, Cântec moldov. 129).

Pentru alte exemple, precum și originea cuvintului,

v. ¹*Ba* (p. 2251).

Bajöcură

Bajocurêsc

} v. *Bajocură*.—
} v. *Bajocuresc*.

Balabân.—v. *Bălăban*.

Balabüstă, s. f.; t. famil.: Juive mariée, femme d'un Juif. Tot-d'a-una se ica ironic, bună-öră *balabusta* în „Jocul păpușilor“ (G. D. T., Poes. pop. 126).

Th. Speranția, „Itic călare“:

Un Ovreiü cu *balabusta*
Cum sub sară sta la masă,
Dintr'o dată 'mbucătura
Dela gura jos o lasă...

Alexandri, „Herșcu Boccegiul“:

Mititică *balabüstă*,
Dragă nîcu,
Pòrtă rochiu fara fustă,
Dic și țeu...

D. Șăinenu (Dicț. germ. 32) dice că cuvintul e chiar evreesc. După o comunicațiune orală din parte'ă, este *ba al-ha bai tha* „maîtresse de la maison“.

v. ¹*Jidov*.

Balamă (plur. *balamale*), s. f.; char-nière, fiche, penture; figur.: *balamale*, facultés mentales. „Ferul țintuit în ușă, în pòrtă, în oblon etc., prin care acestea se închid și se deschid“ (Costinescu). Turcul *baglama* cu același sens (Șăinenu).

Ion Créngă, Scrieri I p. 321: „cumpără unelte de teslăriă, doă lătunóie gróse, patru *balamale*, câte-va piróne...”

Intrebuințarea cea mai caracteristică a acestui cuvînt, prin care el s'a românizat de tot, este pluralul *balamale* luat figurat în sens de facultăți mentale.

Alexandri, Kir Zuliariidi, sc. 20:

„Afrodita: Ce ai? ce țîi?”

„Papă-lapte: Nimica... mi-o slăbit *balamalele*...”

„Afrodita: Ești bolnav?...”

Ion Ghica, Scrisórea XI: „bine ai făcut de nu te-ai potrivit lui, e om bătrán, ș'apoî i s'aú cam slăbit *balamalele* capulu...”

„Figurat: a se înmuia *balamalele* semnifică a perde puterile, a îmbătráni; de ex.: bîetuluî moșnég i s'aú înmuíat *balamalele*, nu mai merge dírz cum mergea o-dată” (E. Mironescu, Covurluú, c. Óncea).

Tot așa: „a scóte pe cine-va din *balamale* = a scóte din minte, a zăpăci”.

v. ¹ *Turc.*

Balamiș-bălmoș. — v. *Bălmoș.*

Balamúc. — v. *Balamut.*

Balamút (pl. *balamuți*), blagueur, radoteur. Flecar. Farfară. Bărfitor. Nu însemnéză de loc pe „tont căruia abia scoți vorba” (L. M.), ci din contra pe un om care vorbește mult, dar prost, încurcându-se în vorbă și încurcând pe alții. Este un cuvînt slav, întrebuințat la Ruși, la Bohemî și la Polonî.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 452: „dară voi, *balamuților*, pentru ce rănjîți spre mine?...”

Intr'un crisov dela Radu-vodă din 1618 despre viile dela Cotnar (Condica

Mss. Asachi în Arch. Stat din Buc., t. 1 f. 199, cfr. t. II f. 51), după o veche traducere sună: „vii drepte cumpărături lui Dumitrache Chiriță postelnic 2 falce care sint în djalul *Balamuțulu*...”, după originalul slav în însă: „кѣ горъ Баламуцим”, adică „în délul *Balamuților*”.

Din *balamut* Românul a format *balamuc* cu sensul de „casă de nebuni”, „Irrenhaus” (Șăinenu). Treccerea cea neorganică a finalului *t* în *c* se datoresce înriuririi cuvintelor *năuc* și *hăbăuc*.

v. *Balamuțesc.*

Balamuțesc (*balamuțit*, *balamuțire*), vb.; radoter, blagueur, parler de but en blanc. Flecăresc. Vorbesc în bobote. Bărfesc.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 590: „mai bărfia de zicé că nesfârșita muncă are sfârșenie și dracii iară vorú să'ș vie la a lorú cinste; mai *balamuția* zicândú că nu e rafulú nice e făcut de Dumnezău; mai bărfia zicândú că Adamú...”

v. *Balamut.* — *Bărfesc.*

Balamuția, s. f.; radotage, blague. Bărfelă. Flecăria. Vorbă de clacă.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 471: „au fostú începutú a filosofi și a ijderă multe bărféle și hule înpotriva pravoslaviei, dreptú acéia acestú sfântú săború surpându-î *balamuțiile* ca unuí ereticú și întărindú pravoslavia, pre dinsulú și pre soții lui déderă'lú anathemei...”

v. *Balamut.* — *Balamuțesc.*

Balán. — v. *Balan.*

Balâncă s. *balângă*, s. f.; clochette attachée au cou des bêtes. Sinonim cu *talancă* sau *talangă*.

„Balangă, clopotul ce se atarnă la gâtul calului“ (Baronzi, Limba română p. 101).

T. Stamati, Pepelea (Alisandria, Iași 1868 p. 108): „se giuca de-a mijorca, de-a brăzdița, de-a pușca-caia, de-a bostanul, de-a halea-malea său în dupi, de a sita-la-cumătra, de-a boul, de-a balanca...“

Formele *balancă* și *talanca*, cari nu sînt decît unul și același cuvînt, se explică printr'o reduplicare dissimilativă *balancă*-*talanca* întocmai ca în „balmeș-talmeș“. Forma cu *b* în ambele cazuri este cea primitivă, forma cu *t* fiind rezultatul dissimilațiunii ulterioare. Nicî *balancă* dară, nicî *talanca*, n'au a face cu slavicul *palitza* „băton“, de unde le trage Cihac (II, 241). *Balancă* aparține învederat acelei tulpine latine rustice *ball*-cu sensul de mișcare neconținută, „s'agiter“, „herumschwinger“ (Körting, Romanisches Wtb. p. 96), care e foarte răspîndită și ramificată în toate dialectele romanice.

v. *Talanca*.—*Balmoș*.

Balaș (pl. *balașuri*), s. n.; rubis balais. O pîtră scumpă varietate de rubin. Cuvînt arab, introdus în Europa în vîcîl de mijloc, de unde mediolatinul *balascius*, italianul *balascio*, spaniolul *balax* etc. Forma română indică o provenință italiană.

Zapis muntenesc din 1644 (Condica Mss. a mănăstirii Hurezul 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 372 a): „Adecă eu Preda spatâr sină Tudosie iz biv vel ban, nepot banului Predei ot Cipturoaia, scriu și mărturisesc cu acesta al meu zapis să fie de mare credință la mîna jupănului Chirița, cum să se știe că m'am tocmît cu dumnului de i-am vîndut parté mé de moșie den Jdeglă a 7 parte, și den Čubrova iară

a șase parte și din Čuperceni a patra parte de mîau dat bani gata 9000 și o părécie de cercei cu *balaș* drept bani 3000, fac cu tot 12000...“

A. Odobescu, Scrieri I p. 134: „Ici se vedeau sipeturî de sidef pline cu ghiordane, cu cercei, cu lefturî de smaragduri, de *balașuri*, de rubinî, de zamfirî...“

v. *Nestimată*.

Balășă.—v. *Bălașă*.

Balaur.—v. *Bălaur*.

¹**Bălă** (plur. *bale*), s. f.; 1°. bave, salive; 2°. écume de bête fauve, monstre. În primul sens se întrebuintează numai la plural: *bale*; în sensul al doilea, numai la singular: *bală*.

I. *Bale* „salive“.

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XXI, 13:

...și să nebulnița la ușale cetății și să sprijinița întru mînița lui și cadé pre ușale cetății și *balele* lui cură preste barba lui...

...et tympanizabat ad ostia civitatis, et collabebatur in manibus suis, et cadebat ad portas civitatis, et salivae ejus defluebant in barbam ejus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 43): „Acéstă pasire dară cu mare mînie, mai mult din stomahul tulburat decît din rostul fără sfat, într'acesta chip cuvintele de odată cu *balele* își stropița...“

Ibid. p. 218: „cu capul viperii să inchina, cu ochii vulpei căuta, cu trupul dulăului să clătina, și ca cum de duh rău tulburat ar fi fost, cu fălcile căscate, cu buzele lăsate și cu *balele* aspumate, cuvinte cu stropi și stropi

cu cuvinte amestecate, într'acesta chip a împrăştia începutu..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), starea I :

Toate poruncile tale,
Adevăr sint, nu sint *bale*...

A. Odobescu, Scrieri III p. 187 : „La gură împrejur s'a durat muşoroiu şi *balele* cătrănite pe care Ucigă-l-toca le scui pă din vâgăune..."

Glumă poporană : „— De ce'i curg boulu'i *balele*? — Că nu pôte să scuipe“ (G. D. T., Poes. pop. 249).

Ghicitórea despre „melc“ :

Imi port casa în spinare
Şi din gură 'mi pică *bale*.

(Ţara-nouă 1887 p. 159).

Balada „Balaurul“ :

Şi unde'l spăla,
Nistrul se 'nchiega
De *bale* de şerpe,
Pustiia l'ar bate...

(G. D. T., Poes. pop. 450).

Balada „Miul Sglobiul“ :

Pe margini de drum
Nu e fir de fin
Nici de ierbă verde:
De fóme, de sete
Roş zăbalele
Şi'mi béu *balele*...

(Ibid. p. 497).

II. *Bală* „écume de bête fauve“.

Basmul „Voinicul fără tată“ (Ispirescu, Legende p. 131) : „Şi cât ai dice meiu, făcu mici farame pe necuratul smeū, *bala* dracului..."

Basmul „Gheorghe cel vitéz“ (ibid. p. 133) : „Iată că un balaur, *bala* dracului, venia măre spre dinsă ca un vîrtej..."

Basmul ardelén „Frunză-muză“ (Telegraful din Sibiu 1886 No. 133) : „Vino

o-dată jos, *bală* spurcată de zmeū! dîse Frunza-muză bun vitéz, căci acum n'o să'mi mai scapi cu minciuni de ale tale..."

Poesiă ardelénă circa 1800 (Tribuna din Sibiu 1886 No. 128) :

Maî bine m'aş fi 'ngropat
Decât m'am fost insurat
De-am luat acéstă *bală*
Care mă face obială...

Jipescu, Opincaru p. 24 : „Noi Rumâni hiind răsniţi incoa şi 'ncolo dē *bala* dē duşmani, par'că nu sîntem dēplin, par'că ne pîere ce-va..."

Ibid. p. 37 : „Streinu, pîntu hirea ta, e *bală* nebotezată..."

Costinescu : „Acesta este o adevărată *bală* = este o pângăriciune, o spurcăciune. O *bală* = femeia desfrînată şi murdară“.

Strigătură din Ardel :

— Ce caîi, bădiţă, pe luncă?
— Cat o vacă ş'o junincă
Ş'o *bală* de ibovnică...

(J. B., Trans. p. 414).

Lexiconul Budan, cel de'ntăiu, trage pe *bală* din latinul *bellua* „fără selbatecă“, şi pentru hatîrul acestei etimologie scrie cuvîntul *béla* : „*béla* spurcată = diavol“, deşi nici o-dată şi nicăiri Românul nu rostesc *béla*, ci tot-d'a-una şi pretutindenî numai *bală*. După Lexiconul Budan s'au luat apoi toţi pînă la unul : Laurian şi Massim, Cinac, Şăinenu, Pontbriant etc., toţi cu *béla* şi toţi cu „bellua“. Orî-cine va alătura în texturile de mai sus pe *bală* cu *bale*, lesne se va încredinţa că este una şi aceeaşi vorbă la singular şi la plural, căci singularul *bală* nu însemnă alt-ceva decât „écume, bave“, şi anume :

„*bală* spurcată = bave immonde“ ;

„a devărată *bală* = véritable bave“;

„*bală* (femeiă) = femme baveuse“;

„*bală* nebotezată = mécréant baveux“;

„*bală* de dușman = ennemi écumant de fureur“;

„*bala* dracului = écume de diable“;

și așa mai departe, în corelațiune cu:

„*bale* de șerpe“,

„*bale* cătrănite pe cari Ucigă'l-toca le scuipă“,

„duhul reu cu *balele* aspumate“, etc.

Cuvîntul dară n'are de loc a face cu latinul *bellua*, ci numai cu romanul rustic *bava*, care nu se găsește în latinitatea clasică, dar s'a păstrat pretutindeni în limbile neo-latine, afară de reto-romana: italianul *bava*, sardul *baa*, spaniolul *baba*, portugezul *bava*, provençalul *bavar* ca verb, francesul *bave*:

Rentre dans l'ombre où sont tous les monstres flétris
Qui, depuis quarante ans, bavent sur nos débris...

(V. Hugo).

Din latinul rustic *bava* Româniî trebuia să facă *ba* și *bauă*, la plural *bale*, întocmai după cum din medio-latinul „zava“ ei au făcut „za“ și „zauă“, la plural „zale“; apoi înriurirea pluralului a înlocuit pe singularul cel organic prin forma analogică *bală*, întocmai după cum și pluralul din „zale“ a produs pe un singular inorganic „zală“.

Elementul -le în *bale* este specific românesc. Cu acest element specific românesc au împrumutat dela noi cuvîntul chiar la plural Serbo-croații: „bale, f. pl. der Rotz, mucus“ (Karadžić), de unde apoi s'au format la dînșii: *balav* sau *balava* ț „bălos“,

baliti „a îmbăla“, *balo* și *balo-nia* „*bală* de om“, „der Rotzige, mucosus“, tôte fără nici o legătură cu celelalte limbi slavice. Deja Miklosich (Rumun. Untersuch. II, 71) a recunoscut că Serbii împrumutară cuvîntul dela Români și că la Români el se trage din latinul *bava*. Și totuși Cihac (II, 7) ne asigură că Româniî au luat pe *bale* dela Serbi. Cu o asemenea metodă lingvistică, el ar fi putut susține că Francesii au împrumutat pe „merci“ dela Români!

v. *Bălos*. — *Imbălez*. — *Bălaav*.

²**Bală**, s. f.; t. de Comm.: balle, gros paquet de marchandises. Italianul *balla*, de unde și la Germani *Ballen*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 263: „Și isprăvindule aceste toate, și stringând și lăna, s'au apucat de lucrul postavului, și au început a face fel de fel de postav, și au făcut și o *bală* de postav pré frumoasă de au trimes'o la Impărăție...“

v. *Postav*.

Balac, s. m.; t. de Zool.: Raja torpedo, torpille. Cunoscutul pesce electric, care se chiamă și *calcan*.

„*Balac* sau *pesce-c'un-ochiu*“ (A. Mogoș, Rîmnicu-sărat, c. Obilesc).

Turcesce *kalkan-balyk*. Numele „pesce c'un ochiu“ aduce a-minte sinonimul italian „occhiatella“ (Nemnich).

v. ¹*Turc*. — *Calcan*.

Balăcdiș, s. m.; t. de Comm.: fa-non de poisson. „Os sau dinte de pesce, *balyk* poisson, *diș dent*“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 116).

Tarifa moldovenescă din 1761 (Cogălnicenu, Arch. ²II, 244): „*Balăcdiș*, oca 50 bani“.

v. *Balac*.

Bâlbaș. — v. ²*Baloș*.

Balc. — v. ²*Bale*.

Balcâz, -ă, adj.; gros et gras, corpulent. „Vorbă turcescă cunoscută numai unora din orășeni din România liberă: mare și gras, vorbind de omeni” (L. M.).

Cuvîntul lipsesce la d. Șălnénu în „Elemente turcesci”, ceea ce ne face a crede că nu l’a găsit în dicționarul dialectului osmanliu. Turanic este în orice cas.

Ion Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. Lit. XIV, 367): „Nica lui Costache cel răgușit, *balcâz* și rēutăcios, nu măi avea stăpânire asupra mea...”

Ibid. 374: „Irinuca avea bărbat și o fată *balcâză* și lălăe, de’ți era frică să innoptezi cu dînsa în casă...”

v. ¹*Turc*.

Balcénu. — v. ²*Bale*.

Bâlde. — v. *Baldovin*.

Baldovin, n. pr. pers. m.; Baudoin. Acest nume personal, care nu era rar la Români, s’a furisat la noi în vécul de mijloc, în epoca Cruciaterelor, din Occident, căci este invederat germanul *Baldewein* sau *Baldwin*, italianul *Baldovino*, francesul *Baudoin*.

La 1399 boierul *Baldovin* era logofăt la Mircea cel Mare (Venelin, 18).

În vechiul pomelnic al mitropoliei din Bucuresci figuréază *Baldovin* (Arch. ist. I, 1 p. 89).

La 1520, sub Négoe Basaraba (Condica Mss. a mănăstirii Vieroș în Arch. Stat. din Buc., f. 58 b): „până în hotarul lui *Baldovin*...”

Un boier muntenesc *Baldovin* ne întimpină la 1557 (Arch. ist. I, 1 p. 40).

La 1578 (Condica Mss. a mănăstirii

Nucet 1753 în Arch. Stat. din Buc., p. 24): „din Anișani Stan logofăt și Tudor logofăt și *Baldovin* și din Drăgoești Badé...”

La 1653, sub Mateiu Basaraba (Cond. Mss. Vieroș f. 143 b): „Radul fecorul lui *Baldovin*...”

De aci apoi formele scurtate Balde sau Bâlde.

Intr’un zapis din 1596 (Doc. Rom. II No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Bâldé brat Puia”.

O varietate de struguri se numesce bâldoe sau bâldovae (Jipescu, Opincaru p. 54).

Bâldana, un sat în Dimbovița; apoi câte-va sate *Baldovinesci*, tôte însă în Muntenia (Frunțescu).

Numele personal *Baldovin* și scurtatul Balde se întrebunțau și la Serbi (Danicic, Rječnik I p. 23), de unde patronimicul *Baldovici*.

¹**Bâle.** — v. ¹*Bală*.

²**Bâle**, n. pr. pers. m. Un nume personal forte poporan altă dată la Români și forte interesant prin ramificațiunile sale.

Forma primitivă este *Bală*.

Deja la 1222, într’o lungă listă de Români (Балачи) așeđați atunci în Serbia, ne întimpină: „Bucorū, Radū, Bratina, Bala” (Miklosich, Monum. Serbica p. 12).

Sub acéstă formă *Bală* numele se întrebunțéază pînă astăzi la Români din munții apuseni ai Ardélului (Frâncu-Candrea, Moții p. 117).

Intr’un act din 1389 privitor la Români din Banat, între alții unul se chiamă *Balea*, „Balya” (Documente Hurmuzache, I p. 320).

În părțile Ardélului, un boier din Făgăraș la 1666 *Ballya* de Braza (Pușcariu, Date istorice p. 184), apoi în

Maramureș un Balin la 1589 și un alt Balin la 1470 (ibid. p. 7, 9).

În crisoval lui Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73; ibid. p. 142): „Cădea *Bali* paharnicū“.

Într'un crisoval dela Stefan-vodă din 1518 (Condia Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. I p. 30, t. II p. 636): „*Bale* Plopescul“.

Între Români menționați într'un crisoval muntenească din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 258) unul se cheamă *Bale*.

Zapis muntenească din 1601 (Doc. Rom. I No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Ion, *Bali* i Stančul...“.

Zapis moldovenească din 1627 (Arch. ist. I, 1 p. 14): „Necula peh fecorul popei *Bali* de Brașov...“

Zapis muntenească din 1657 (Doc. Rom. II No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „fostu-se-au înfrățitu *Bale* moșul Tatului cu Micul vornicul...“

Zapis muntenească din 1673 (Doc. Rom. I No. 305 în Arch. Stat. din Buc.): „ot Ruși *Bale* postelnic i ot Buchumeni Cărsté logofăt...“

Între Români așezați în Serbia pe la 1300 este un Balosin și trei fii ai lui Balin (Hurmuzache, Documente, I p. 797).

Un sat Balosinești în Tutova la 1617 (Condia Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 395).

În vechiul pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 73): „Tatenū, Marie, Balosinū...“

Într'un crisoval muntenească din 1624 (Venelin, Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 286) se vorbește despre „*Bale* fiulul lui *Bali* din Balotesci“.

Într'un alt crisoval din 1631 (ibid.) figurează „Balotă din Urlați“ și „*Bale* fiulul lui Silevestru“.

La 1431 Alexandru cel Bun hărăzese un sat lui Balotă și lui

Oancă (Uhanitzki, Материалы для истории p. 34).

Într'un zapis muntenească din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „Roman Minescol și Radomiru și Balotă...“

Crisoval dela Vasile-vodă din 1645 (Condia Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 15 b): „fecorul Vărvarei nepot lui Ignat Balotă...“

Să se observe însă că numele personal Balotă, de unde mai multe localități Balotesci, poate să nu derive din onomasticul *Bale*, ci se trage mai probabil din bală „monstre, écume de bête fauve“, întocmai ca „Racotă“ din „rac“ sau „Calotă“ din „cal“ (v. *Arnolă*).

Zapis din 1652 (Doc. Rom. I No. 322 în Arch. Stat. din Buc.): „fecorii noștri anume Negul i Balomir...“

Crisoval dela Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73): „Balomirești“.

Alți Balomiresci în Moldova la 1615 (ibid. p. 158).

Un sat Bălescii în Muntenia se menționează la 1429 (Venelin). Până astăzi există o mulțime de sate Bălescii și Băleni, în legătură cu care este și familia boierăscă Băleni; apoi o insulă în Dunăre numită Gura-Balei, un munte *Bale* în Dimbovița, un pârâu *Bale* în Râmnicul-sărat, izvorind din muntele Bălen. Satele Bălilescii, Bălinescii și Balomirescii indică formele personale Bălilă, Bălin și Balomir, din care aceste două din urmă ne-au și întîmpinat deja în texturile de mai sus. Numile personale Balică și Baliță sînt deminutivi tot din *Bale*.

Balc se numia, între alții, fiulul lui Sas-vodă din Moldova din dinastia cea maramureșenă, întors apoi în Ungaria și, împreună cu fratele său Drag, fondator al familiei conților Drágfy, jucând acolo un rol însemnat între

anii 1365—1398, cât va timp și voevod al Transilvaniei (Pușcariu, Date istorice p. 116—7). În actele epocii el se numește *Balc* și tot-o-dată *Baliță* (*Balicza*), ceea ce dovedește că și *Balc*, contras din *Balic*, nu era decât o formă deminutivală a numelui *Bale*.

Un boier moldovenesc „*Baliță* fiul lui *Bârlea*” ne întimpină la 1404 (*Uliianitzki, Матеріалы для истории* p. 15).

Din *Balc* vine numele patronimic *Bălcescu* cu cel topic *Bălcesci* și numele vechei familii boieresci din Moldova *Balcenu*, din care „*Ion Balcan*” mare păharnic la 1436 (*Uliianitzki, op. cit.* 54). O formă intensivă din *Balc* este *Balcan* (v. *Bărcan*). Vom vedea la locul său că tot o formațiune din *Bale* este și cunoscutul nume de familie *Bals*.

Față cu această întinsă ramificațiune a numelui *Bale* la Români, etimologia lui nu poate a nu fi interesantă. El ar trebui să fie slavice, dacă am judeca după forma *Balomir*; dar tocmai acest „*Balomir*”, atât de slavice în apariția prin finalul „*mir*”, nu se găsește în nomenclatura Slavicilor; iar *Bale*, *Balin* și *Baliță* se află rar și numai la Serbi, la Bulgari și la Moravi, adevărat numai în regiunile cele atinse de înriurirea românească. Aceasta ne face a admite o origine cumanică. În limba djagataică *bala* înseamnă „copil”, „ostaș”, și tot-o-dată „puș” în verbul *bala-lamak* „a avea puș” (*Vámbéry, Čagat. Sprachst.* 243). Cuvântul există și la Cumanii, după cum se constată prin deminutivul „*balazuc* = *pulastrum*” (*Kuun, Codex Cumanicus* p. 130). Până și *Balomir*, departe de a fi slavice, ne duce la nomenclatura turanică, aducându-ne a-minte pe „*Balamir rex Hunnorum*” la Iornande. Elemente cumalice în onomastica română se vor constata foarte des.

v. ² *Asan*. — *Baico*. — *Balică*. — *Bals*. — *Bale*. — ¹ *Coman*...

Băleg (*bălegat, bălegare*), vb.; fienter. Se rostesc și *bilig*. „De regulă ca reflexiv: a se *bălega* = a’și lepăda *balega*, a scote excremente, vorbind de vite, și mai ales de boi sau cai; metaforic se aplică și la om în înțeles spiritual: a se desonora cu vorbe spurcate și rușinoase” (L. M.)

Basmul bucovinén „*Petrea Făt-frumos*” (*Sbiera, Povești* p. 40): „*Calul mânca jăratec și băliga galbenă...*”

Tot așa de corect ar fi: „se *bălegă...*”

Ghicitórea despre „*Sfredel*”: „Am un boi, el mănâncă, el se *baligă*, el mătură” (*G. D. T., Poes. pop.* 245).

Ion Neculce, Letop. II p. 364: „iar caii se *bălega* tot apă, că altă n’avea ce *bălega...*”

v. *Balegă*.

Bălegă s. *băligă* (plur. *balige, baligi*), s. f.; bouse, fiente, excrement. „Excrement de vite, mai virtos de boi și de cal: lutul de lipit casele se calcă și se frământă cu *balegă* de boi; *balega* de cal nu e așa bună pentru acest scop. Metaforic: un om môle și lipsit de orî-ce tăria de corp sau de suflet. Prin eufemism: *balegă* de vită botezată = excremente de om” (L. M.)

Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (*Col. I. Tr.* 1883 p. 427):

„*Balegă*. *Stercus jumentorum*.”

„*Baleg*. *Stercus emitto*.”

Cuvântul e foarte des în Biblia Șerban-vodă 1688, *Exod.* XXIX, 14:

...fără cărnurile
vițelului și piálé
și *balega* veí arde
cu foc afară den
tabără...

...carnes autem
vituli, et pellem,
et fimum com-
bures igni extra
castra...

Ibid. ps. LXXXII, 11 :

Periră de tot în
Aendorū, făcură-
se ca *balega* pă-
mântului...

la Coresi, 1577 : „ca gunoifulă pă-
mântului“.

Ibid. Ezech. IV, 15 :

...iată am datū
ție *balege* de boi
pentru *balegile*
cele de omū...

Disperierunt in
Aendor, facti
sunt ut ster-
cus terrae...

...ecce dedi tibi
stercora boum
pro stercori-
bus humanis...

Ibid. Sirach, XXII, 2 :

Cu *balega* scăr-
nelorū se asa-
mână léneșulū...

Stercori bo-
um de sterquili-
niis comparatus
est piger...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683
f. 234 (Dec. 23) : „purtațū pedestri
de-acei fără rândū muncitorī 30 de
dzăle, și traș prin gunoae și prin
baligī...“

Ibid. f. 196 (Dec. 4) : „Și dirépta cé
de Hristos tămăduita—o, minunată-ța-î
bărbățaia smereniī, Ioane! — aciaia o
imă cu *balegile*, și nu 'i era gréța...“

Samuil Clain, Invățătore, Blaj 1784
p. 41 : „Alții îi umplé nările de
scărnă și de *balegă*, alții îi stórcé
în față bureți plini de bale de om și
de boū...“

Basmul bucovinén „Finul lui Dum-
nedeu“ (Sbiera, Povești p. 187) : „Era
o dată un om atât de sărac cât n'a-
vea nimic la casa sa; el trebuia,
sărmanul, să cócă *baligă* de vită ca
să și hrănescă copiii...“

Ion Créngă, Scrieri I p. 253 : Deū,
nu șuguesci, măi Buzilă? Da amarnic
măi ești la viéță; când te mănii, faci
sânge 'n *baligă*...“

Cântec de glumă la un copil care
plânge :

Ris cu plâns,
Balegă de mânz,

Iépa fuge,
Mânzul suge !

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La Macedo-romăni se țice cu același
sens *balegă* (Dr. Obedenaru) și *balică*
(Weigand).

Este una din vorbele cele ciobănesci
lăsate la Dunăre prin invasiunile po-
pórelor turanice din vécul de mijloc.
În diferite dialecte tătare circuléză
pînă astăzi cu același sens balgas,
balhas, balgas, etc. (Castrén,
Nordische Reisen II, 138, 156). Dela
Romăni a trecut cuvintul la Serbi:
balega (Karadzić) și la Albanesi:
baigă (Gustav Meyer, Wtb. 23).
Rutenul *belega* saū *baloh* (Żele-
chowski) póte să vină d'a-dreptul din-
tr'un dialect tătăresc.

v. ¹Coman.—*Bălegar*.

Balgiū

Balgibașă

— v. ²Baloș.

Balhuū, s. n.; marais. — v. *Bah-
luū*.

Balică, 1° n. pr. pers. m.; 2° une
ancienne famille noble moldave. Ca
nume personal, cunoscut în Moldova,
în Muntenia și 'n Ardél, *Balică* este,
ca și *Baliță*, un deminutiv din
onomasticul *Bale*, despre care a se
vedé la locul seū.

Zapis muntenesc din 1628 (Doc. Rom.
I, No. 298) : „Să se știe cum au venit
acești megiași dein Macsen anume
Bogdan i *Balica* i Stan i Radul...“

Crisov muntenesc din 1670 (Condica
Mss. a mănăstirii Hurez în Arch.
Stat. din Buc. 1754, f. 320) pe satul
Craïovița în Dolj : „care sat și cu ru-
măni și țigani ai jupănesii Stancăi ce
aū fost jupănesă *Balicăi* paharnic, din

brésla de zestre, de tată-său Fiera logofătul Leurdénul...”

Intr'un crisov dela Constantin Brâncovénu din 1693: „*Balica* Pleșoianul“ (Cond. Brâncovenescă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 26).

Constantin Brâncoven, 1693, ibid. p. 19: „și cu mulți boiari mărturii iscăliți în zapis, anume Necula căpitan Glogovénul i Rafail clucerul dela mănăstire Topolnița i Iancu Iuzbașa i Stoica sinu Iancului Iuzbașa i *Balica* ot Orbești...”

Numele personal și de familie *Balica* se întrebunțază și la Români de peste Carpați, unde l'a purtat, între alții, la începutul secolului trecut un vestit căpitan Nichită *Balica* în armata de Curuți a lui Francisc Rakoczy (Frâncu-Candrea, Munții apusenî p. 30).

În Moldova, délul *Balica* și părîul *Balica* în județul Vasluu.

Némul boieresc moldovenesc *Balica*, de de-mult stins, era strins înrudit cu dinastia Movilescilor, căci hatmanul Isac *Balica* ținea în căsătorie pe Șchiăuna, sora lui Ieremia-vodă și a lui Simeon-vodă.

Crisov din 1583 dela Petru-vodă Șchiopol (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. I f. 110, cfr. t. II f. 436 b): „Facem știre tuturor cui să cade că viind înainté domniei mele rugătorîul nostru părintele Gheorghie episcopul de Rădăuți și cu frații săi Toader și Eremie vornic și Simion aprod și cu sora lor Șchiăuna giupănésa *Balica* hatman, și sora lor Gréca, ficiorii Movilii logofăt mare...”

Acest text dovedesce că în actul din 1615 (Arch. ist. I, 1 p. 128): „Isac *Balica* hatman“ este numit „fiu“ al mumei lui Ieremia Movilă nu pentru că ar fi fost frate cu acesta, ci numai cumnat.

În același sens Moïse-vodă, fiul lui

Simeon Movilă, într'un crisov din 1634 (Arch. ist. I, 1 p. 72) țice: „vărul domniei mele răpousatul Isac *Balica* ce au fost hatman...”

Mănăstirea Frumósa din Iași fusese dintru'ntăiu o bisericuță făcută de hatmanul *Balica*.

Ion Canta, Letop. III, p. 163: „era o biserică mică de petră făcută de un *Balica* Hatman...”

Din această cauză locul învecinat, adică șesul la médi-đi de Iași, se numia *Balica*.

Ion Neculcea, Letop. II p. 404: „[Grigorie Vodă] au șezut cu corturile și cu toată oastea lui în câmp la *Balica*...”

v. ² *Bale*.

La 1649, printre Căzaci Zaporojeni din Ucraina servia doi Români Ion și Simeon *Balica*, căzăcesce Balicenco (Bodianski, Peetpa boicka zaporoжекaro p. 59, 146), și un alt Român Iosif *Balica* (ibid. p. 62).

v. — *enco*. — *Căzac*.

Baliméz (plur. *balimezurî* și *bali-mezî*), s. m. et n.; t. milit.: canon de siége. Tun de cel mai mare calibru. Cuvînt de de-mult dispărut din graiu. Turcul baljemez-top „canon de gros calibre“ (Șainénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 230: „[Vezirul] tot stricănd și arzînd prin Podolia cetățile și târgurile cu *balimezurile* și pușcele cele mari, și Hanul cu Tătarii robînd toată Podolia...”

Ibid. p. 290: „câte-va părechî de bivoli pentru rădicarea *balimezilor*...”

Axenti Uricarul, Letop. II p. 164: „aș lăsat tunurile care adusăse întăiu, și aș adus și mai mari *baliemezurî* și cumbarale...”

v. ¹ *Turc*.

Balin. — v. ² *Bale*.

Balindêț. — v. *Bolindêț*.

Baliță. — v. ²*Bale*.

Bâlmeș. — v. *Balmoș*.

Bâlmoș s. balmăș s. bâlmuș s. bâlmeș s. balmăj s. balamiș, subst. n.; sorte de talmouse, mot familier surtout aux bergers. După cum variază formele cuvintului, cam tot așa se deosebesce și modul de gătire a *balmoșului*, care însă pretutindenea își păstrează caracterul său ciobănesc.

„*Balmăj* se țice la caș dulce, fiert în lapte dulce, scrobît cu puțină făină“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Dr. At. Marienescu (Familia 1873 p. 240): „Se adună lapte din toate găletele în o căldare, se pune de fierbe, și acuma se face întâiul caș și se taiă în bucățele mărunte. Se adună lapte din nou din toate găletele în căldare, și când fierbe, se aruncă în ea bucățelele de caș, și după ce a fiert, îl scot sub numirea de *balmăș* sau *balmăj*, și 'l pun pe șuba unui păcurar ca să se recescă și storcă.“

„*Bâlmeșul* este unt cu brânză și cu oue“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

„*Balmușul* se face din lapte, făină de grâu, unt și câte o dată și grăsime“ (M. Dimitriș, Covurlușu, c. Smulț).

„La ciobani *balmușul* se compune din unt pus pe foc sau jântuit și la fierberea lui se bagă făină de păpușoi și sare și se face întocmai ca mama-liga“ (pr. C. Alessandrescu, Némț, c. Bistricióra).

Basmul ardelenesc „Stan Bolovan“ (Reteganu, Povești IV p. 16): „Acum sê puse Stan la pândă în staur în mijlocul oilor, de bună samă după ce cinară un *balmoș* păcurăresc...“

Locuțiunea proverbială „a se întinde ca *balmoșul*“ la Tichindél, Fabule 1814

p. 400: „Muțarê de cinste și înțelptă, de va fi și în haïne proasto înbrăcată, e vrédnică de cinste; iară cê deșartă, țifărășită, zădarnică și fără de lucru, carê cu șuseirê haïnelor de mătasă i se întorc și crieri, sloboade graurile întinse ca *balmoșu*: unde nu se vorbêște rău de alții, acolo nu rămânc ăa...“

Laurian-Massim: „*Bâlmeș*, bucată de făină cu lapte și unt. Metaforic, mai ales în unire cu *tâlmeș*, amestecătură de lucruri disparate, pisătură și muțetură vorbind de solide: a face pe cine-va *tâlmeș-bâlmeș* = a' l rupe în bătăia. Originea vorbeii ar fi groa de urmărit, căci și tonul ei nu e bine fixat, ci unii pronunță *bâlmeș*, alții *balmiș*.“

Lexicon Budan: „*Balmoș* = eine mit Milchrahm oder Butterheften schmackhaft zubereitete Kukurutzmehlspeise.“

Costinescu (Voc. II, 597) nu cunoșce pe *bâlmeș*, ci numai pe „*tâlmiș*, un fel de plăcintă din brânză, oue, unt; bucate gătite prost.“

Alexandri, Păpușariul: „A' fost și tu când a' fost, pe când te hrăniăi cu *balamiș-balmuș* de la cumêtra, și aveai 12 perine mari umplute cu frunđari...“, unde „*balamiș-balmuș* de la cumêtra“ este o locuțiune proverbială cu sensul de „morceau pour la bonne bouche.“

Același, Pétra din casă, sc. 1:

„Zamfira: Ță-am mai spus, Ióno, că nu's destul de legate dulcețile...“

„Ióna: De le-oiu mai pune pe jara-tic, mē tem că din belte s'or priface în *balmuș*...“

Cuvintul fiind curat ciobănesc, nu Români l'aū împrumutat dela Unguri, după cum crede Cihac (II, 478), ci Ungurii l'aū luat dela Români împreună cu mai mulți alți termeni ciobănesci (v. *Bacău*). Tot dela Români

l'aū primit Ruteniī sub formele *bal-mus*, *balmuš*, *bamuš*, *banuš*, „Kukuruzpolenta auf Rahm gekocht“, ba încă și cu sensul cel metaforic: „pobiti na balmus = tüchtig zusammenschlagen, gräulich misshandeln“ (Żelechowski). Deja Kaluźniacki (ap. Miklosich, *Wander. d. Rum.* 12) observă: „*balmuš*, nur bei den Huculen und bei den Ruthenen der Bukovina, ein mit Schmetten gekochter Brei, vom rumun. *balmuș*“. Cât se atinge de bohemul *baleš* „met farineux ordinaire“, pe care'l citéză Cihac, apoi este o vorbă exclusiv moravă, „usus moravicus“ (Jungmann), iar prin urmare căpētată dela Romāniī ceī slavisațī din Moravia.

În limba romānă sint mai multe formațiuni așa đicēnd reduplicative cu simpla schimbare a inițialei. Așa sint, între altele, „tanda-manda“, „trancă-flénca“, „balancă-talancă“, pe lingă carī se aședă dela sine „*balmeș-talmeș*“, căci în tōte ne întimpină de o potrivă o inițială dentală *t* față cu o inițială labială: *b*, *f*, *m*. Tot așa, cu labiala inițială *p*, este în „Păcală-Tandală“. Dacă nu pururea, dar cel puțin în generalitatea casurilor, e organică forma cea cu labiala (v. *Balancă*). În privința *balmoșului* primitivitatea formei cu *b* asupra celei cu *t* e necontestabilă. Cuvîntul, fōrte vechiu la Romāni, ne-a remas dela Pecenegi sau dela Cumanī, soții noștri ceī turanici din vécul de mijloc. În dialectul djagataic el se păstrează pînă astăđi: *bulamuk* și *bulmač* „une soupe épaisse et gluante, bouillie“ (Vámbéry, *Čagat. Sprachstud.* 249). Așa dară *talmeș*, mai bine *talmoš*, este o formațiune posterioară curat romānescă din turanicul *balmoș* = *balumuč*. Deja Costinescu și apoi Cihac aū observat apropierea lui *talmeș* de francesul

talmouse „pièce de pâtisserie sucrée, dans laquelle il entre de la crème, du fromage et des œufs“ (Littre). *Talmouse* există la Francesi deja în secolul XIV. Să fie óre o asemănare întâmplătoare? sau o migrațiune a cuvîntului romānesc? Ne mărginim a pune întrebarea, fără a răspunde. O etimologiă serioasă a francesului *talmouse* nu s'a dat încă pînă acuma.

v. *Talmeș*. — *Bălmășesc*. — ¹*Coman*.

Balomir. — v. ²*Bale*.

Balosin. — v. ²*Bale*.

¹**Băloș**. — v. *Balș*.

²**Băloș**, s. n.; miel. Cuvînt care se află numai la Dr. Polysu ca sinonim cu miere, de unde l'a reprodus apoi d. Șăinenu (*Elem. turc.* 12), grupându'i la un loc cu următoarele vorbe de aceeași origine turcescă:

balbaș „un fel de bētură sau mîncare cu miere“, la Cihac *balbaș* „hydromel“, citând tarifa de vamă;

balgiū „vîndător de miere și de balbaș“, de exemplu la Ion Neculcea, *Letop.* II p. 413: „[Grigorie Vodă] pre Turciī *balgiū* din țară foarte îi înfrânase și se temea de dănsul, de nu putea face zapt întru nimică...“;

„*balgibașa* „trămisul Hanului pentru luarea dăjdiei de miere“, de exemplu la Nicolae Muste, *Letop.* III p. 29: „aū prins atunce și pe *Balgibașa Hanului*...“;

tōte acestea din turcul *bal* „miel“, *balgy* „vendeur de miel et d'hydromel“.

Să se observe o mică eróre din partea d-lui Șăinenu: în România Turciī *balgiū* nu erau „vîndători“, ci tocmai din contra „cumpărători“ de miere, carī umblău pe'n districte pentru a

aprovisiona cu mîerea Pôrta Otomană, asuprind pe ômenî, și iată de ce Grigorie vodă Ghica se vîluse silit a înfrina abuserile acestor Turci, cări nu puteau face nici un reu dacă ar fi fost „vîndători”.

Faptul istoric este că, pe la începutul secolului XVII, Ieremia-vodă Movilă „s’au legat — țice Miron Costin, Letop. I p. 217 — mîere să dea Hanilor în toți ani”. De aci „Balgibașa Hanului”, carele venia din an în an să’și primescă tributul de miere. Acest Balgibașa nu avea întru nemic a face cu „Turcii balgii”, nesce negustori cari veniau nu din Crim, ci de peste Dunăre pentru a speculă cu mîerea pe propria lor socotelă, căci Moldova nu era datore de a da mîere Porței Otomane.

v. *Desclindă*. — *Miere*. — v. ² *Ban* (p. 2424).

Bălotă. — v. ² *Bale*.

Balsam (plur. *balsame*, *balsamuri*), s. n.; t. de Comm.: baume. Cuvînt ebraic care, prin greul βάλσαμον și prin latinul balsamum, a străbătut în toate limbile europene, încat Româniî puteau să’l ȳea ori de unde. Este la noi un neologism, dar destul de vechiu.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 425: „și pânză cumpără și cu unsori de *balsam* unse trupul...”

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683 f. 214 a (Dec. 12): „înfășură cu pânze curate cu unsori de mirosuri scumpe”, iar la margine ca explicațiune: *balsame*.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 182: „feciorul lui Șeremet s’au răsbolit și degradă i s’au tãmplat moartea, și grijãndu’i trupul cu *balsam*, l’au dus la țara lui...”

I. Văcărescu p. 18:

De miröse îmmulțite
Balsam viu din ele dând,
Zefir dulcî suflări trimite
ȳei și colo se jucãnd..

A. Pann, Erotocrit p. 14:

La rana lui Erotocrit vorbele lui Polidor
Indată se prefăcură într’un *balsam* vindecãtor..

A. Odobescu, Scrieri I p. 381: „O atmosferă de *balsame* rãcoröse învia suflarea, și șopta frunzelor, ușor cletinate de o lină adiere, se îngãna singurã cu susurul greierilor ascunși în frunđiș...”

v. *Mirėsã*.

¹ **Balș** s. **Bâlșe** s. **Bâlșã** (plur. *Balși* și *Bâlșesci*), 1°. n. pr. pers. m.; 2°. une ancienne famille noble moldave. Vom vorbi de’ntãiu despre nẽmul boieresc al *Bâlșescilor*. Se rostesc nu numai monosilabic *Balș*, dar și dissilabic *Bâlșe* sau *Bâlșã*; bunã-ôrã:

Intr’un act din 1615: „Ghiorghie *Bâlșe* (Галше) vtorii logofet” (Arch. ist. I, 1 p. 158).

Intr’un crisov dela Grigorie Ghica din 1737 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 55 b): „vornicul Ion *Bâlșe*”; de asemenea într’un zapis din 1667 (ibid. f. 78 b): „Mãricuța fata Lupului *Bâlșe* sulger”.

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „aũ trimis Petriceico Vodă pe Neculai Rãcoviți logofãtul și pe Ionașco *Bâlșã* (Галша) Vornicul...”

Dupã o tradițiune, care circula în secolul XVII, *Bâlșescii* ajunseserã la boieria mare pe la 1564.

Ion Neculce, Letop. II p. 202: „Dela a doua domnie a lui Alexandru vodă Lãpușnenul aũ început Domniia a se așãza mai cu temeiu în scaun în Iași; și când aũ purces dela Poartã cu a doua domnie, zic sã’l fie învățat Turciã sã taie boierii sã’i slãbescã, și pe cuvãntul Vezirului aũ tãiat atãta mul-

țime de boferi, și au trimis și au ales din curtenii de țară pre Racovițești și pre Sturzești și pre *Bălșești* și pre alții mulți..."

Ca „curtenii de țară“, adică boierime districtuală, *Bălșescii* ne întimpină deja sub Stefan cel Mare, care la 1490 întăresce unuia din ei satul Drăgușanii: „*Петрѣданнъ сазакъ наместъ Балшии*“.

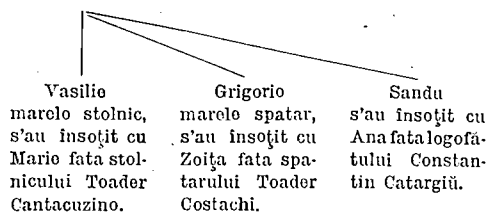
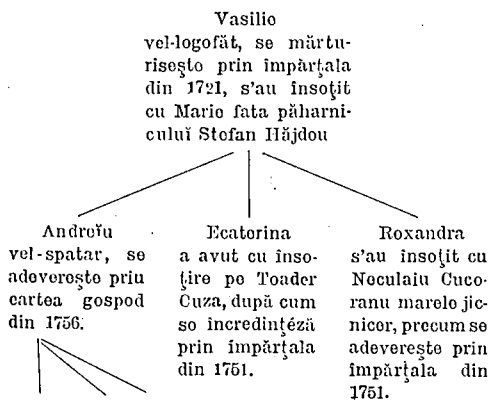
Genealogia regulată a *Bălșescilor* nu se începe decât dela 1598, când trăia marele vornic Cristea *Balș*, din ai căruia doi fii, Lupul și Gheorghie, s'au tras cele două ramure cunoscute lui Cantemir (Descriptio Mold. ed. Papiu p. 115): „*Balscestii*, duplices“.

Din prima ramură era vornicul Ionașco *Balș*, pe a căruia fetă o ținea unul din fiii lui Brâncovén.

Ion Neculce, Letop. II p. 315: „Iară în anul 7214 (1706) făcut'au nuntă Brâncovanul Vodă cu un fecior a lui anume Dinul în târg în București de au luat o fată de aice din țară dela noi din Moldova a lui Ioan *Balș* Vornicul, și au dus'o acolo la București...“

După genealogia autentică, pe care ne-a împărțășit'o d. Mihail *Balș*, toți *Bălșescii* de astăzi se trag din ramura a doua, și anume din însoțirea lui Vasile *Balș* cu Maria fetă păharnicului Stefan Hasdeu, nepota lui Petriceicuvodă (cfr. Arch. ist. I, 1 p. 52).

Iată această parte a genealogiei:

Némul *Bălșescilor* este, negreșit, unul din cele mai vechi și mai istorice în Moldova, fără a avea nevoie de a'și căuta un fantastic lăgân nici în vechea familie contală unгурescă „Balassa de Gyarmath“, nici în ilustra familie provențială „de Baulx“, din care o ramură se stabilise în secolul XIV pe teritoriul iliric și este cunoscută în istoria serbă sub formele *Балша* și *Балша*. Cu toate sbuciumările istoricului serb Miătovic (cfr. Kanitz, Neue freie Presse 1888 No. 8583) a trage pe *Bălșescii* din „de Baulx“, acesta este tot așa de arbitrar ca și când i-ar aduce cine-va din orașul portuges Balsa!

Balș, cu formele colaterale *Balșe* și *Balșa*, este un nume curat românesc, derivat din vechiul nume foarte răspândit *Bală* sau *Bale* prin același sufix onomastic -ș a ca și în numile propriie „Lupșa din „Lup“, „Popșa“ din „Popă“, „Capșa“ din „Cap“, „Comșa“ din „Coman“ etc. Intre Moții din Ardeii există pînă astăzi numele de familie *Balșa* (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117), care n'are a face cu *Bălșescii* din Moldova. Tot așa n'are a face cu dinșii satul *Balș* din Romani.

Zapis oltenesc din 1636 (Doc. Rom. I No. 316, în Arch. Stat. din Buc.): „Radul căpitan din Fărcaș și Stan clucer din *Balși*...“

Altul din 1645 (Doc. Rom. II No. 5 p. 23 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Dumitru postelnic ot *Balși* i Preda postelnic ot Milești...“

Șerban-vodă, 1689 (Cond. Mss. a

mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 427): „precum au fost avut și mumă-sa Nidclia pără de față cu Vartolomeiu sluj. la conacul domniei mele la pod la *Balși*...”

O altă formă colaterală a aceluiași nume este Baloș.

La 1433, între boierii lui Alexandru cel Bun era și marele păharnic Baloș (Uljanitzki, Матеріалы для исторіи р. 35).

O hotarnică din 1689 pe mai multe moșii din Fălciu (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 240 b): „Loghin fiör Cărstei nepot lui Baloș și cu nepotu-său Iordache fiör lui Gheorghie și cu nepotu-său Ion fiör Uléchii, cum au vândut parte moșului lor lui Baloș gîmătate de sat...”

O altă formă veche Balașin se cuprinde în numele satului Balașinești, menționat într'un crisov moldovenesc din 1442 (Arch. ist. I, 1 p. 74).

v. ²*Bale*.

²*Balș*, n. pr. loc. — v. ¹*Balș*.

Băltă (pl. *bălți*), s. f.; amas d'eau dormante, étang, lac, marais, marécage. Semnificațiunile cuvîntului sînt destul de bine arătate de Laurian și Massim: „1°. Masă de apă mai mare sau mai mică, care prin vîrsarea unui rîu în lunca sa se grămădesce în bazinele din acea luncă, și care apoi, când secă rîul, secă și ea în parte sau de tot. *Bălțile* sînt de ordinar foarte pescose; suprafața lor este sau deschisă sau ascunsă în parte ori în tot de papură, trestia și alte plante palustre foarte dese, în cari trăesc mulțime de paseri aquatice. 2°. Cu însemnare de lac: *Balta*-albă e un lac sărat. 3°. Locul pe unde se pôte vîrsa un rîu și formă *bălți*: pe iernă mulți își bagă vitele în *băltă*, unde acestea

afă pășune și în timp de iernă; *balta* a înflorit de minune. 4°. Masă de apă formată din plöiă”.

Trăsura cea caracteristică a unei adevărate *bălți* este de a fi o apă stătătoare bogată în vegetațiune, adică tocmai ceea ce era la Romani „palus”, de unde se scie că, prin forma latină rustică „paludem = paludem”, s'a născut al nostru „pădure”.

Biblia Șerban-vodă 1688, Esa. XLII, 15:	
...voiu pune râurile spre ostroave și <i>bălțile</i> voiu usca...	...ponam flumina în insulas, et paludes sicabo...

grec.: ἄλη.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1688 f. 242 a (Dec. 27): „Î-au dusuî în pădure de luncă cu *bălți*, unde era locul plin de viespi și tăuni și țanțări și mușine...”

Ion Neculcea, Letop. II p. 380: „eșia Rușii de prin *bălți* și de prin păduri de'i ucidea...”

Balada „Mierla și sturđul”:

Peste cap se da
Și mi se făcea
Se făcea d'o *băltă*
Cu papură naltă,
Cu papură grösă,
Naltă și stufoasă...

(G. D. T., Poes. pop. 455).

Doină muntenescă:

Foicică, fôia lată,
Fôia lată do pe *băltă*,
Bine mai trăiam, surată...

(ibid. 271).

Doină din Ardél:

Frunđușița încolțesco,
Iubesco, bade, iubesco
Trestie mândră din *băltă*,
Subțirea, verde și naltă...

(J. B., Trans. p. 47).

Cantemir, Hron. I p. 150: „In ce chip limpede apa isvorului din curgero sa, in piştelnită şi in *bălfi* stătătoare oprindu-să, să strică...”

Adevărata *baltă* nu e mică, nu este o piştelnită, o mlaştină, o băltocă, un balhuflu, ci e mare ca şi un lac, de care se deosebesce mai mult numai prin aspectul se păduros.

Miron Costin, Letop. I p. 23: „aşa şi murit în Cetatea-albă, şi o *baltă* ce este acolo Vidov pe numele aceluşi Ovidius este...”

Urechea, Letop. I p. 195: „Apoi singur Ion Vodă cu vr'o 600 de oameni s'aşa lipit la *baltă* la Cahul unde era oastea turcăscă...”

Costachi Negruzzi, Cântec vechiu:

„— Nu sciu, care e *balta* unde-aşa perit atata călărime leşescă în vremea Domnului Constantin Cantemir? am întrebat pre călăuzul meu.

„— N'a fost nici o-dată *baltă*, ci numai un loc hlefos, plin de mlaştine, colo de vale.

„— Unde mi se înglodaseră roşile trăsuri?”

„— Aşa...”

Bălfi fiind în genere foarte pescose, formeză o însemnată ramură de venit teritorial, care ne întimpină mereu în vechile crisove, unde *balta* e privită une-oră chiar mai pe sus de sat.

Gavril Proţul, Mss. 1682, ed. Erbicenu, p. 136: „şi o am adaos [Curtea-de-Argeş] şi cu *bălfi* cu peşte, cu sate şi cu Ţiganii...”

Constantin Brâncoven, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 37: „să'i fie lui ocină toată moşia satului Ulmuleţului ot sud Teleorman cu vii şi cu *balta*...”

Cântec de nuntă din Bucovina:

Codrii
Cu urşii,
Măgurele
Cu ferele,
Bătcelo -
Cu ciutele,
Stâncele
Cu caprele,
Rediturile
Cu vulpile,
Bălfi
Cu pesccele,
Satele
Cu fetele,
Câmpiile
Cu florile,
Poienele
Cu şinele,
Dumbrăvele
Cu isvorocele...

(Marian, Nunta p. 167).

În România tot lungul Dunării formeză o imensă zonă de *bălfi*.

Legiuirea Caragea 1818 p. 26: „Clăcaşul să nu poată să vaneze peşte în heleşteul stăpânului, dar în *bălfi* Dunării să vaneze peşte, dând câte un peşte la zece...”

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 52): „Hanul s'aşa dus în sus pre *baltă* către Cerneţi...”

Acelaşi (ibid. p. 107): „se tindea Brăilenii până la oraşul Flocii pe *baltă* în sus, şi despre Rimnic şi Buzău se tindea până în apa Buzăului de stăpânia pământul şi satele, şi pusese subaşi prin sate şi scaun pe *baltă* de lua vamă din toate cele ce eşia din *bălfi* şi lua dişmă de pre moşiiile ţării. Aşisderea Dărstoreni s'aşa tins de aş luat toate *bălfi* dela oraş în sus până la Gréca, şi între *bălfi* pre unde este uscat făcuse tot sate turceşti cu subaşi...”

De aci, aşedată între Dunăre şi Carpaţi, România întrégă este privită de către popor ca: „dela *baltă* pină la munte”.

Jipescu, Opincaru p. 126: „traiu tău
dă vécuri aședat dēla *ballă* pînă dîn-
colo dē munte...”

Doină muntenescă:

Mărioră dintre *bălți*
Cu dragostea 'n patru părți...

(G. D. T., Poes. pop. 312)

in opozițiune cu:

Albo, Albo dela munte...

Locuțiunile proverbiale aū în vedere
mai ales natura cea stătătoare a *bălții*
și bogăția de pesce.

Ion Créngă, Scierî I p. 141: „ba
s'a însura la tómnă, ba la iernă, ba
la primăvară, ba la vară, ba iar la
tómnă, ba vremea trece, slăcaul începe
și el a se trece mergénd tot înainte
cu burlăcia, și însurătórea remănea
ballă...”

Ibid. p. 230: „Fost'ai și d-ta la ti-
nerete, nu dic, dar acum îți cred; dē!
bătrănete nu's? cum n'or sta trebile
ballă!...”

Proverb: „Are *balta* pesce“ (Țara-
nouă 1887 p. 536).

Altul: „rîde vîrșa de *ballă*“ (Don-
cev, Curs de limba română 1865 p.
59), sinonim cu: „rîde dracul de po-
rumbre negre“.

Glumă din Ardeł:

Tótă fata
Sare *balta*,
Numai știrba
Scóte limba,
Da și órba pipăia,
Drăguț, să saie și ea!

(J. B., Trans., p. 434).

Descântec de „Iele“:

Vē duceți in locuri depărtate,
In *ballă*, trestie, pustietate,
Unde popă nu locă,
Fata nu jocă...

(G. D. T., Poes. pop. 350).

Despre un om bét: „i se oblăncesc
picíóarele ca cânepa când o scoți din
ballă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre cine-va care cîntă prost:
„cîntă ca un boi de *ballă*“ (ibid.).

v. *Băllan*.

După credința poporului, *balta* este
o reședință favorită a dracului; de aci
vorba: dracul din *ballă*, la Cantemir
(Descr. Mold. ed. Papiu p. 141) „dra-
cul in valle daemones appellat,
quos aquas habitare credunt“, unde
vale este sinonim cu *ballă*, ca și la
Urechea, Letop. I p. 203: „mare să-
cetă s'aū făcut în țară, cât aū săcat
toate izvoarele, văile, *bălțile*, și
unde prindea mai 'nainte pește, acolo
ara cu plugul...”

Ghicítórea despre „buric“:

Cuibul berzei
In mijlocul *bălții*.

(G. D. T., Poes. pop. 218).

Ghicítórea despre „stele“:

Dela *ballă* pîn' la munte
Tot zale mărunte.

(ibid. 246).

Aceiași ghicítóre și despre „furnică“
(Țara-nouă 1887 p. 162).

A. Odobescu, Scierî I p. 174: „cădū
înțepenit într'o *ballă* de sânger...”

Mai multe localități în România saū
locuite de Români pórta numele de
Ballă, dintre cari cele mai importante
sînt: orașul *Balta* în Podolia lingă
Nistru, „Cetatea-de-*Ballă*“ în Ardeł și
tîrgul *Bălți* în Basarabia.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p.
269: „Iar la *Balta* nemerind niște
Mărzaci cu cată-va Tătărime, și vâ-
zând pre Căzaci opriți acolo cu atăta
avere, aū omorit și pre Căzaci și pre
Turci, și luând averea și-aū căutat de
trébă...”

Urechea, Letop. I p. 122: „două cetății mari la Ardél, anume *Balta* și Ciceul...“; tot acolo p. 171: „cetatea de *Baltă*...“

Balada „Jicmond Craiul“:

Cetatea de *Baltă*
Dintre toate 'i naltă,
Naltă 'n foșóro,
Măruntă 'n pridvóre...

(Țara-nouă 1887 p. 190).

Doină din Basarabia:

Maica s'a luat prin țeră
Să ne stringă grămăgióră,
Să ne dele 'n *Bălți* la școlă,
Mai bine-am muri de bólă!
Moscălesce să 'nvățăm,
Și la óste să intrăm...

(Alexandri, Poes. pop. 2 404).

Românul *baltă* este d'a-dreptul slavicele *blato*, cu același vocalism ca în românul „daltă“ din slavicele „dlato“ (cfr. gard = *гpаdъ*). Cuvîntul există în toate dialectele slavice. Dela Români, cu vocalismul nostru caracteristic *bal-* = *bla-*, cuvîntul a trecut la Albanesi *baltă* și la Neogreci *βάλτη* sau *βάλτος*. E și mai interesant că Rutenii, deși aveau deja această vorbă din fondul slavicele comun sub forma *boloto*, totuși au mai împrumutat apoi dela Români pe *baltă* (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 11).

v. *Băltăreș*. — *Băltócă*.

Balț (plur. *balțuri*), s. n.; 1°. bando, bandelette, bandeau, lacet, lacs; 2°. voile, surtout voile de fiancée.

Lexicon Rudan: „*balț*, laqueus, die Schlinge“.

Laurian-Massim: „*balț*, 1°. cerc de fer cu care buțile rótelor se lęgă la capete sau pe la mijloc; 2°. la Macedo români legătură de cap, mai ales albă; 3°. în genere laț, ochru, fașă

cu care se prinde, se lęgă, se încinge și se stringe ce-va“.

Dr. Obedenaru (Dict. macedo-român Mss. în Acad. Rom. t. 1 p. 37): „*Balțu*, pl. *balțuri*, se țice o legătură albă de cap de femeia, de unde verbul *im-bălțare* = a se lega la cap“.

Accepțiunea cea mai interesantă este aceea de „voile de fiancée“, prin care *balț* e sinonim cu *hobot*, *sovon* sau *zovon*, *tulbent*, *nimateț*, *potilat* și *procov*, termenii întrebuințați cu același sens în diferite regiuni ale României, *balț* mai ales în munții Bucovinei, în unele părți ale Transilvaniei și la Români din Ungaria.

„*Balț* = vélul de mirésă, petela albă ce împodobesce creștetul miresei“ (V. Vaida, Tribuna din Sibiu 1890 No. 85).

Descântec de „Iele“ în regiunea Năsăudului:

În vârful munților,
În crușilo braților,
În cununa fetelor,
În *balțul* mireseilor...

(Șăinenu, Ielele p. 12).

S. F. Marian, Nunta la Români: „În Selagiu duce nănașa în presara cununiei *balțul*, cu care are să se *imbălțeze* mirésa, la casa mirelui și aice îl dă ea nunelor ca să 'l tivecă. Nunele, luându'l, îl tivesc cu primă mieriă. Fac apoi din altă primă tricoloră, precum și din sasău sau bärbenog (Vinca minor), după cum se numesce planta acesta în Chior, o cunună pe care o cósse pe *balț*, astfel ca atunci când vor pune-o miresei pe cap să vină tocmai d'asupra frunții...“

Balțul póte să fie alb, adesea e roșu, une-orî de altă culóre.

Deja Cihac (I, 21) a recunoscut în *balț* pe latinul *balteus* sau *balteum* „ceinture“ și a adus următoarele paraleluri romanice: „it. esp. port.

balteo baudrier; it. balza bordure, frange, précipice, balzo rebondissement; esp. balza bannière, balzo nœud; port. balsa, balza haie vive, bannière, balso câble; bresc. balsa bord, entraves, queue d'une robe; ferrare balz tortis de paille; parm. balz bord; piém. baltia brandilloire; reggiano belza entraves". Nu toate paralelurile acestea sînt corecte: după obiceiul seû, Cihac amestecă la un loc elemente eterogene (cfr. Körting, Roman. Wtb. v. balsa et balteus), ba mai adaogă încă că *balz* se rostesc în popor *bîlț* și *gîlț*, ceea ce e fals; noue ne ajunge latinul *balteum*, de unde vine d'adrechtul românul *balz*. Lătinesc *balteum* era un termen curat militar: nu „ceinture“, ei „ceinturon“, cingătoare pentru armă, une-orî „sangle“, chingă de cal. Vélul de mirésă în specie se chiăma lătinesc „flammeum“.

Dela Români aû imprumutat pe *balz* Rutenii: „*bàletzi* Kopftuch der Frauen“ (Zelechowski).

v. *Hobot.* — *Bălțat.* — *Bolindet.*

Bămă s. **bâmiă** s. **bâmbă** (pl. *bambe, bame, bamii*), s. f.; t. de Botan.: *Hibiscus esculentus*, gombaut, corne grecque. „Leguminosă de forma unei teci de ardeiu, plină de seminte“ (L. M.).

A. Pann, Povestea vorbeii, I, 125:

Po patlagelelo 'n roșu îmbrăcato
Și po celo 'n vinăt, co sînt veninato;
Bamiile încă, loboda și știrul
Să so aflo față să 'mplinôscă șirul...

Turcul *bami* a (Șăinenu).

v. ¹*Turc.*

¹**Ban** (plur. *Bani*), s. m.; 1°: d'abord prince ou souverain de la Petite-Valachie, plus tard vice-roi de la même

province, enfin le premier des boyards de la Valachie; 2°. dignitaire moldave, intermédiaire entre le grand-porte-épée et le grand-échanson. Se dicea generalmente vel *Ban*, slavonesce *кѣнукъ Банъ*, adecă „mare *Ban*“, și așa deja în documentele cele mai vechi.

În Moldova boieria de *Ban* saû vel *Ban* se întroduse abia pe la începutul secolului trecut saû cu puțin înainte.

Gheorgachi Logofet, 1762, Letop. III p. 292: „...vel Postelnic, vel Spatar, vel *Ban*. Însă acéstă boierie a *Băniei* în vechile vremi n'aû fost, și nu de mult s'aû adaos și acéstă boierie, făcându-i-se și venit un ban de drobul de sare dela ocnă. După vel *Ban*, vel Paharnic, vel Vist, vel Stolnic și vel Comis. Și fiește-care boierie se păzia și se cinstia la rânduiala sa...“

Introducerea cea statornică a boieriei de vel *Ban* în Moldova datéză din anul 1705, cu a doua venire la Domniă a lui Antioh Cantemir, despre care Ion Neculcea, Letop. II, 313, dice așa: „pre Lupul Bogdan iar l'aû pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă vel *Ban*; și de atunce se așază acéstă boierie cu temeiu în Moldova de este așezată la rând, că mai înainte vreme, deși era la vre-un Domn, une-orî ședea mai sus, iar alto orî mai gîos: după cum le fusăse alte boierii, așa ședē și cu *Băniea* la divan; iar de aci înainte i s'aû așezat rîndul după Spatarul cel mare, și i s'aû făcut și venit boieriei căte un ban de drobul de sare dela Ocnă...“

Era o imitațiune nominală fôrte scădută a trepteii de mare *Ban* din Muntenia, unde acéstă boieria a fost în adevăr „mare“ și n'a încetat nici o dată de a sta în fruntea tuturor celorlalte.

Contemir, *Hron.* II p. 572: „până astăzi *Banul* în țara Muntenească, măcar că rupt ascultare și voia Domnului sânt, însă după privilegiile -- poate fi -- carile d'inceput au fost având, și la boierie sânt mai de frunte, și altă putere au peste Olt, nu numai a judeca, ce și cu moarte pre vinovații a căzui, și tot acel vechiu titlu de *Ban* își țân...”

Înlăturându-se inovațiunea cea din Moldova, istoria Băniei ne înfățișază patru perioade:

1°. Până pe la 1300 *Banul* Severinului era singurul suveran al Olteniei;

2°. De pe la 1300 pînă pe la 1600, de întâiu *Ban* al Severinului, apoi *Ban* al Craiovei (ist. crit. ²I p. 81 § 21), uneori *Ban* al Mehedințului ca în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: „Radulo Bano de Mehedinco” (Marienburg, *Kleine Siebenb. Gesch.* Posth. 1806 p. 224), câte o dată *Ban* al Jilului ca într'un crisov din 1533 (Codica Mss. a mănăstirii Govora 1753, în Arch. Stat. din Buc. p. 111; cfr. Venelin, p. 164). *Banul* scădu la a doua treptă după Domnul Țerei-Romanești, dar era mai tot-d'a-una din dinastia Basarabilor (v. *Banovci*), rudă foarte de aproape al Domnului, care l' numla și l' lăsa să fie stăpân peste cele cinci județe ale Olteniei, având o curte a sa princiară deosebită la Craiova, o judecată, o armată etc.;

3°. De pe la 1600 pînă pe la 1700 *Ban* al Craiovei = un fel de vice-rege al Olteniei, numit de către Domn dintr'omenit cel mai de frunte, mai ades dintr'o veche familie boierescă, rar din străini, exercitând în marginea celor cinci județe o autoritate administrativă și judiciară aproape suverană;

4°. De pe la 1700 încôce pînă la

stingera veștii organizăpune i marcișe. *Ban* al Craiovei = primul boier al Țerei-Romanești, uneori țarariot, figurând în fruntea sfatului domnesc, reșpândi tot-d'a-una în Bucuresci și bucurându-se de o autoritate curat nominală asupra Olteniei, unde administrau de fapt „ispravnicul de județe sub o supremația a unui loc-macam al Craiovei”.

Cu toată scăderea treptată a importanței politice, *Banul* remase pînă la urma urmelor un personajiu atât de mare, încât chiar în ultima perioadă dele nascere la locuțiunea proverbială: „voia la dumnea ca la *Banul* Ghiear cu sensul de: poți să faci tot ce îți place.

O colindă muntenească, în care se închipuiesc vorbind un „Lixandru-vodă”:

Slujesc' mi, slujesc'
Pin' la Sîn-vasii
Sa împari boerii,
Că te-oi ridica
Ban la Craiova,
Și tu căl' banu
De toți fericia.

ca. de 17. Peș. p. 10. E.

unde e foarte interesant verbul *banesc* corespunzător lui „domnesc”.

Balada „Radu Calomirescu”:

Banul Severinului,
Calmecanul Oltului
Și boierii tirgului
Stau la dreapta Domnului
Cum în țata cortului;
Iar la stînga Domnului,
Domnului și *Banovci*
Și Bogosca
Și Capleșanu.

ca. de 10.

Sunt cazuri cînd au fost tot-o dată doi *Bani* de Craiova, deși nu se știe cam ce fel anume s' fi fost între dînșii

despărțirea de atribuțiuni. Așa sub Vlad-vodă Tepeș, la 1486, erau *Bani* „jupan Dimitru Ghizdavăț“ și „jupan Déteo“ (Col. I. Tr. 1876 p. 469). Așa erau și la 1602 sub Simeon-vodă Movilă Oltenia era administrată în același timp de „Voda logofăt“ și de „Sidor“, amândoi de o potrivă *Bani* de Craiova: „Банн краиоуекки“ (Cuv. d. bătr. I. p. 125). Este probabil că această reduplicare a Băniei se făcea numai în timpuri grele, atunci când unul din *Bani* trebuia să fie concentrat asupra administrațiunii ostășesci a Olteniei, pe când cel-alalt rămânea cu administrațiunea civilă, adică cam în același mod cum se rînduiau în Moldova câte doi părcălabi la districtele cele importante din punctul de vedere militar (v. *Părcălab*).

Un specimen de „carte de judecată“ dela un *Ban* de Craiova:

„Î Jupan Dragomir vel *Ban* cravlevskîi. Scriim carté noastră sfintei mănăstiri Tisménei și părintelui Stefan igumenul, ca să aibă a ține pre Radul den Tismana rumănu să fie sfintei mănăstiri și cu toți feçorii lui, pentru că acest rumănu Radul ce scrie mai sus au fost de moșie al sfintei mănăstiri, iar Vintilă post den Glogova și Ghiné post den Cătun ei au zis că ăste rumănu al lor den Bae; de-acia s'au părăt acești boiari ce scrie mai sus cu părinții den mănăstire înainté Hrizei *Banul* Dumnezeu 'l pomenescă de față, și s'au adevărat că ăste rumănu sfintei mănăstire; iar de-acia l'au tot ținut mănăstire cu pace; iar acum iar s'au sculat acești boiari ce scriu mai sus de-au venit înainté noastră cu pără de față cu părintele Stefan igumenul, zicând că ăste rumănu lor, iar noi am căutat și am judecat pre lege deréptă și am adevărat cum ăste

rumănu sfintei mănăstire și dat a fi rumănu și de Hriza *Banul*; noi încă am dat să fie rumănu Radul și feçorii lui și tot némul lui sfintei mănăstiri în veci neclătit, ș'au rămas Vintilă post și Ghiné post de lege și de judecată, ș'au zis și ei înainté noastră cum să nu mai scornescă pără, ce să fie rumănu Radul sfintei mănăstiri, cum scrie mai sus; iar cine va mai scorni pără de acum înainte să nu se creze. Ačasta scriim, inak da nést po našemu rečeniū. Pis u Tismana iun 12 lét 7151 (1643). (L. S.)“ (Doc. Rom. II No. 11 în Arch. Stat. din Buc.).

Nevésta saū vēduva unū *Ban* se ăicea Bănésă.

Un zapis din 1656 (Doc. Rom. I No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „scris'am eu Iléna Bănésa Buzasca împreună cu fiū-mieu Matei acesta al mieu zapis ca să fie de mare credință la mână Vladului spătar ot Oteteliș, cum să se știe că au botezat fiū-mieu Matei un cocon al dumnălui de ș'au pus numele lui Matei, deci cându au fost la tunsoare hărăzit'au coconului partia noastră de moșăe den Cūperceni den vadul Diūlui, moșăia noastră den moș den strămoș al nostru dela *Banul* Vladul...“

Un zapis din 1699 (Doc. Rom. I No. 190 în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu jupănésa Mariāa Bănésa, care au fostu a răposatului Barbului biv vel *Ban* Milescul...“

De aci mai multe localități în România numite Bănésă, precum și satul din Teleorman Storo-bănésa, mai bine Stara-Bănésa „Bănésa cea bătrână“.

Ierarchia curții princiare la Români era modelată întregă după tipicul bulgar din epoca Asanilor, adică după ierarchia bizantină slavizată: logofăt =

λογοθέτης, vornic = ΔΚΟΡΗΝΙΚΚ, spatar = σπαθάρος, stolnic = ΣΤΟΛΗΝΙΚΚ etc. Numai *Ban* se sustrage acestei ierarhii, fiind o demnitate supra-ierarhică cu mult mai veche.

Intre anii 1350—1450 titlul de *Ban* al Severinului figura câte o dată în titulatura Domnilor Țerei-Românesce; bună-ură:

În criseul din 1360 dela Vladislav Basaraba, păstrat în Arhivul municipal din Brașov (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 189): „Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino“, iar pe pecete: „WEYVODA TRANSALPINVS BAN DE ZEVRINO DUX DE FVGRVS“, adică „*Banul* de Severin“ mai pe sus de „Duce de Făgăraș“.

În două acte din 1390 și 1391 Mircea cel Mare se intitulă: „Woyuoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas Dux, Severini Comes“, iar pe pecete: „WAIWODA TRANSALPIN BAN DE CZWRINIO“. (Docum. Hurmuzache p. 322, 334), unde este interesantă traducerea lui *Ban* prin „Comes“ (cfr. ibid. p. 374).

Pe un alt sigil al marelui Mircea din 1411: „BANI SEVERINIENSIS“ (ibid. 473).

Tot dînsul, într'un criseu slav din 1406 (Venelin, Vlachio-bolgarskiia gramaty p. 22), își dă titlul: „stăpân al Băniei de Severin (Г-КРЕРИНСКОМ БАНСТРК ГОСНОДИИ)“.

La 18 Iulie 1387 istoria ne arată pe un mare demnitar unguresc Stefan Losonczy intitulându-se „Banus Sewrinensis“, fiind-că administra regiunea Mehădiei și a Almașului din Temeșiana actuală (Kemény în Kurz's Magaz. II, 304); și 'n același an la 27 Iulie, aproape tot atunci, Mircea cel Mare hărăzia saū întăria mănăstirii Tisména mai multe proprietăți

în Oltenia propriu zisă (Arch. ist. III. p. 191), adică era „Banus Sewrinensis“ în totă puterea cuvintului. Noi am explicat deja altă dată (Ist. critică I § 11) că întregimea stăpânirii *Banului* de Severin înainte de 1400, și chiar ce-va mai încôce, era Oltenia și porțiunea orientală a Temeșianei cam pînă la riul Caraș. Rare-orî însă, bună-ură în ultimul pătrar al secolului XIII și 'n primul pătrar al secolului XIV, apoi în al treilea pătrar din secolul XIV și 'n primul pătrar al secolului XV, afară de intervaluri de tot scurte, Basarabiile reușiau a cuprinde întregul acest teritoriu. Cele mai de multe orî regiunea Mehădiei și mai ales al Almașului rămănea sub stăpânirea Ungurilor, cari îndată rînduiau acolo pe un „Banus Sewrinensis“ din partea lor, pe când altmîntrelea diceau în diplomele lor că „honus Banatus Sewrinensis vacat“.

Primul „Banus Sewrinensis“ de acest fel al Ungurilor, întru cât se pôte constata prin documente, a fost un „Leukus“ la 1233; și aproape la același timp se referă următorul pasagiū din cronica orientală a lui Fazel-ullah-Rasid (D'Ohsson, Hist. d. Mongols, I p. XXXV): „În primă-véra anului 1240 principii mongoli trecură munții Galiției pentru a intra în țera Bulgarilor și Ungurilor. Ordă, carele mergea spre dreapta, după ce a trecut țera Oltului, îi ese înainte Bazaranbam cu o armată, dar e bătut...“ Adică: dintr'o parte spre apus era *Banul* de Severin cel unguresc Leukus, iar de altă parte spre resărit era Românul Basaraba-ban.

Negreșit, nu atunci pe la 1230 în ajunul năvălirii mongole, ci cu mult mai de 'nainte se vor fi înființat „*Banii* de Severin“, și anume cei românesce,

de oră-ce cei unguresci n'aũ fost nici o-datã decãt un fel de reacțiune contra Basarabilor, un titlu așa dicând de contrabandã. Nu este o socotelã încãrcatã de a crede cã Bãnia cea oltenescã trebuia sã fi existat deja cel puțin de vr'un secol, cam de pe la 1100—1150.

Intre 1189—1378 principele Bosniei își dedia titlul de *Ban* și de mare *Ban*: *Банъ Банкии*. Pe la 1253 ne întâmpinã un *Ban* la Ragusa (Daničić, Rječnik I p. 25). În Slavonia, Croația și Dalmația *Banii* apar pe la 1150; în Serbia, așa numiții *Bani* de Maciava, „Bani Machovienses“, pe la 1270 (Fejér, Cod. Diplom. passim). Temeșiana n'a fost nici o datã Bãniã, ci numai din cauza legãturi sale cu Oltenia, cãrii îi aparținuse în parte din timp în timp, și-a cãpãtat numele cel modern de Banat, pentru prima orã abia în secolul XVI sub forma de „Banat de Lugos și de Caransebeș.“

v. ². *Bãnat*.

În Ardél, de asemenea, n'aũ fost *Bani*; Românii de acolo cunosceaũ însã pe cei unguresci pe de o parte, bunã-ora la 1275 „Alexander Banus Comes Scibiniensis et de Doboka“ (Fejér, Cod. dipl. V, 2, 298), iar pe de altã parte cunosceaũ pe *Banii* Basarabi din Oltenia, ast-fel cã suvenirea *Banilor*, ca și când ar fi existat chiar în Ardél, s'a pãstrat în poesia poporanã, de exemplu:

Eũ sint Nița *Banului*
Din țara Ardélului...

(Pompliiũ, Balade p. 61).

„*Banul* din Ardél“ e cunoscut și'n poesia poporanã epicã a Serbilor:

... bana Hrdellica,
Hrdeliskoga bana...

(Bogisić, Narodne pjesme p. 93).

La Serbi însã titlul de *Ban* se putea aplica într'un mod onorific la orice principe sau om puternic, iar în Ragusa și'n Muntenegru el se întrebuintezã pînã astãzi cu sensul de „seigneur“ sau „monsieur“ (Karadžić, Lex. ad voc.).

Bulgarii n'aũ avut pe *Bani*, dar aũ cunoscut pe cei din Oltenia și pe cei din Serbia, încãt în poesia epicã bulgarã *Ban* e aprópe sinonim cu Craiu, bunã-ora:

Só sobrale, só nabralo
Do tri Bana, do tri Kralia,
Vo grad Solun na Solunski
Na Solunski sedum kuli...

(Miladinovtzi p. 240).

sau:

Sednala ie Kraliovitza,
Kraliovitza Banovitza
Na visoki-te palati...

(ibid. 259).

adecã: „s'aũ adunat, s'aũ nemerit vr'o trei *Bani*, vr'o trei Crai, la orașul Tesalonica, la cele șapte turnuri de acolo“; și: „ședea Crãesa, Crãesa Bãnesa, în cele nalte palaturi...“

Dan Basarab, fratele marelui Mircea, trãesce pînã astãzi în poesia poporanã bulgarã, mai ales în colinde, sub numele de „Dan-Ban, Dan-Vodã“:

Dane Bane, Dan Voivodo...

(Sbornik, V, 12, etc.).

Din cele de mai sus rezultã cã înființarea Bãniilor peste tot se urcã istoricesce cel puțin la secolul XII, între 1100—1200.

Schafarik, și alții dupã dînsul, pretind a gãsi pe *Ban* la Croați deja în secolul X în *βοειρος* și *βοειρος* din Constantin Porfirogenet; dar elemen-

tul vocalic în aceste două forme indică învederat pe slavicele *koie-* în *κοιε-κατη* „pugnare“, *κοη* „miles“, *κοιεροδα* „belli dux“, de unde *κοιανκ* = *βοάρος*, *βοεάρος* este o formațiune serbescă tot așa de corectă ca *κοιανκ* „bellator“ dela *κοη* „pugna“. O observațiune analogă o făcuse deja Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 287): „*βοεάρος*, *βοάρος*, deutet eher auf sl. *vojan*, vgl. ngr. *βοεβόδος*“. Să mai adăogăm pe bohemul *vojan* „ostaș“ (Jungmann, v. Wogan). Constantin Porfirogenet dară nu vorbește de loc despre *Ban*, deși de almintrelea *Banul* putea să fi petruns deja la Serbi de pe atunci.

La Bizantină, prima mențiune despre *Ban* la Serbi ne întimpină abia în secolul XIII la Cinnam (Matzenauer, Cizi slova p. 104) sub forma *μπάνος*, singură care corespunde lui *Банк*.

De unde oare vine cuvântul?

Pentru a-l latinisa cu orice preț, Laurian și Massim (Gloss. 58) pe de o parte explică pe *βοεάρος* din Constantin Porfirogenet prin *bovan* „avut în turme de boi“, iar pe de altă parte se acată de glossa lexicografului alexandrin Hesychius din secolul IV: „*βάννας*, βασιλεύς παρὰ Ἰταλιώταις, ὁ δὲ μέγιστος ἄρχων“. Ei uită că: 1. dintr'un latin *bovanus* trebuia să se facă la Români *bouân*, nici o dată *bouan*; 2. *βοεάρος* din Porfirogenet, după cum am constatat-o mai sus, este *vojan*, iar nu *Ban*; 3. „*παρὰ Ἰταλιώταις*“ la Hesychius însemnează pe Grecii din Italia sudică, nici decum pe Latini; 4. între epoca romană și între prima aparițiune istorică a *Banului* este o multi-seculară întrerumpere, care nu poate fi nesocotită pentru simplul hatâr al unei etimologie de tot arbitrar.

Ban latin nu este și nu poate fi. E adevărat însă că Serbi l'au pri-

mit dela Români, dar pe o cale cu totul alta.

Cuvintele curat persiane, ca „*cō-ban*“ bună-ora, străbăteau în vécul de mijloc în regiunea dunărenă mai cu samă prin mijlocirea celor două mari popore turanice năvălitoare, Pecenegii și Cumanii, cari veniau în Carpați după o lungă ședere la cōstele Persiei. Un vocabular cumanic din secolul XIV, ajuns din fericire pînă la noi, este plin de persianisme (Kuan, Codex Cumanicus, passim). Ei bine, nemic nu poate fi mai persian ca *Ban*: *bān* (=zencicul *van*) „*possessor, dominus, vir magnus, illustris*“ (Vullers, I, 184). Dela Persiani *bān* a trecut la toți vecinii lor, Turani și ne-Turani. Așa la Armeni compusul *marz-bān* era titlul capului oștirii (De Lagarde, Abhandl. p. 64). Alanii din Caucas, când au înaintat în Europa împinși de Huni, unul din principii lor se chema „*Sangi banus*“ (Jornand.).

Continuitatea teritorială dela Oltenia prin Serbia pînă la Adriatică este învederată. Pe acest spațiu geograficesce ne'nterupt, pecenegul său cumanicul *Ban* „*Domn*“ nu putea să călătorească decât plecând din România, prima stațiune balcanică a Pecenegilor și a Cumanilor, ast-fel că după mine nu este nici o îndoelă că Oltenii avuseseră pe *Bani* înainte de a'î fi căpătat Serbi. Ce-va mai mult; gonită prin invasiunea maghiară, ramura românească cea aședată de vécuri în Pannonia, după cum am arătat-o în studiul cel introductiv la volumul de față, se revărsase în parte în secolii X—XI tocmai asupra Bosniei și Dalmației, adevă acolo unde ne întimpină cele mai vechi *Banii* ale Serbilor. De aci rezultă că în acea

epocă—o epocă în care o mare parte a României era cuprinsă de Pecenegi, ast-fel că contimporanul Suidas dice: «*Σίδες, οἱ τῶν Παρθένας λεγόμενοι* — în acea epocă Oltenia avea deja *Bani* titlul pe care prin Români cei din Pannonia ea l'a transmis Serbilor.

Pe lângă titlul *Ban*, Români au avut din aceiași vechime numele personal *Ban* cu derivatele *Bănilă*, *Bănică*, *Bănaș*, *Banci*, *Băncilă*, *Banș* etc., despre cari se va vorbi mai la vale.

v. ^{2,3} *Ban*. — *Banoveț*. — *Bănesc*. — *Băniă*. — ² *Bănișor*. — *Basarabă*...

² *Ban* (plur. *bani*), s. m.; 1° monnaie en général; 2° sou, denier, billon. „In genere, monetă de orîc-*c* fel și valôre; în specie, o monetă de aramă de cea mai mică valôre“ (L. M.). In sensul general, *banul* este „numisma“ sau „pecunia“, iar pluralul *bani* însemnăză chiar „divitiae“; în sensul special este „denarius“ sau „obolus“; acesta se pôte vedé mai bine din următôrele contexturi:

Noul Testament Belgrad 1648, Matth. XVIII, 28 :

... era lui d ^e torîn		...debebat ei cen-
cu osută de <i>bani</i> ...		tum denarios.

ibid. XXII, 19 :

Arătați'm <i>banul</i>		Ostendite mihi
dăjdei. Îară ei a-		numisma cen-
dușară lui un		sus. At illi obtu-
<i>ban</i> ...		lerunt ei dena-
		rium...

ibid. XXVIII, 12 :

... <i>bani</i> mulți d ^e -		... pecuniam
deră vit ^e jilorū...		copiosam dede-
		runt militibus....

Silvestru, 1651, p. XIV :

<i>Banii</i> săi nu 'i		Pecuniam su-
dă în camătă ..		am non dedit ad
		usuram...

unde la Coresi, 1577: „argintulū său.“

Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. XXX, 13 :

... doao-zeci de		...viginti oboli
<i>bani</i> didrahmul...		ipsum didrach-
		ma...

ibid. Jes. Nav. XXII, 8 :

... cu <i>bani</i> mulți		... in divitiis
aū mersu la ca-		multis abierunt
sele lorū...		in domos suas...

Prin *ban* se înțelege obicnuit mijlocul metalic legal de transacțiunii, și ceea ce represintă acel mijloc, după cum sint, bună-*o*ră, *bani* de hărtiă.

Caragea, Legiuire 1818 p. 13.: „Când tocmindu-ne dăm lucru pă *bani* numai, sau pă lucru numai dar prețuit în *bani*, sau și pă *bani* și pă lucru mai puțin la preț decât *bani* sau de o potrivă, atunci această tocmelă se numește vânzare...“

In același sens *banul* constituă o a-vuțîă metalică.

Ion Neculce, Letop. II p. 277: „când este mânia dela Dumnezeu, atunci nici mintea nu slujește, nici prietenii, nici *bani*...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 335 a: „în trei lucruri dzace a-vuțîia, în *bani*, în veșmente, în pietri scuînpe; pentr'acé Domnulū aceste trei lucruri arată de spune, că *bani* să strică de rugină și cheltuindu-să vrémîa 'i svârșóște, veșmentele moliile le mănăincă, pietriile céle scuînpe ce nice ruginescū nice moliile le mănăincă, de furi și de tâlhari pierū, și toate trecū...“

In acest sens, *banul* = avere personală, în canteul din Moldova:

Și dacă eū cheltuesc,
Eū singur agonisesc;
Ce aveți cu *banul* meū,
Judeca-v'ar Dumneđeū?...

(Sevastos, Căntece mold. 269).

Ca avuțiă metalică, *banul* e nu numai de aramă, ci mai ales de metaluri scumpe, de aur și de argint.

Ureche, Letop. I p. 162: „el le-au dat lor 70 galbeni, *banî* de aur...”

Cantemir, Hron. I p. 194: „într'un rând mî-au adus Theodori Părcălabul de Galați un *ban* de argint...”

În privința transacțiilor prin mijlocul *banilor*, frasa se construiește cu prepozițiunea pe: a cumpăra pe *banî*, a vinde pe *banî*, a face pe *banî*...

Nicolae Costin, Letop. II p. 47: „păgăniî își cumpără robî pe *banî* și în al șeptelea an îi ertă...”

Axinti Uricarul, Letop. II p. 167: „niște cai ce se cumpărase pe *banî* crăești...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 142: „alergați plătiți preoților să se facă pe la toate bisericile rugăcuni și bdenii, socotind că și sfinții pre *banî* fac minuni...”

Expus la contrafacere sau la desprețiere, *banul* este bun sau rău.

În Pravila lui Vasile Lupul, 1646, ne întimpină un capitol întreg: „Pentru calpuzani ceia ce fac *banî* răi și pentru certaria lor”, unde între altele (f. 40 a) se dice:

„*Banii* cei răi sântu de trei feluri mestecătură, ce să dzice aurul cel curat ce are fi să fie ei' spurcă și amestecă, argintul așjdere, unul amestecă cu arame, altul facu chiar de arame și numai că ce'l spoescu de-așupra cu argintu, ačasta'i una; a doo, s'are fi și curați o samă de *bani*, ei fac mai mič de ce nu ațungu la cumpănă, ce păgubăscu oamenii ceia ce'i iau; a treia, așjdere să chiamă menčunoșu pentru căce chipul și scriptura ce pune pre dănsu iaste minčunoasă, nu iaste făcută den svat cu învățatura cui-va, ce pre furis ca un lucru rău, drept-acăia de-are fi și cu-

rați cu nemică mestecați, și de-are fi și de plinū la cumpănă, totu-i un lucru menčunos și să chiamă minčunos, soțu furtușagului. *Banii* cei buni și direpți au patru lucruri pre'n pre giurul lorū: întâi cela ce face *bani* să aibă putere și voe dela împărăție sau dela Domnulū locului aceluia, al doile să să facă în locū vestitū cum are fi în mijloculū tãrgului să vadză toțu, al treile să aibă chipū și scripturā cinstitā și frumoasă, iară să nu fie făcută acia scrisoare în vre-un chipū grozavū și de rușine; al patrulū iarăș să fie și la cumpănă de plinū, nemică să nu'i lipsiască...”

Cu schimbări mai mult ortografice, același capitol figurază în Pravila lui Mateiu Basaraba, 1652, p. 67.

Puțin timp după Vasile Lupul, tocmai un Domn din Moldova se apucă a fi calpuzan, făcend *banî* reî, a-nume Istrate Dabija.

Nicolae Muste, Letop. III p. 10: „făcea șalăi de aramă, cariî numai aice în țară imbla, 4 șalăi la un *ban* bun...”

Doē zapise moldovenesci din 1665 (Arch. ist. I, 1 p. 79—80): „*banî* proști șalăi în zilele Dabijiî vodă...”

v. *Bănar*. — *Bănăria*. — *Calpuzan*. — *Tarapană*.

În graul de altă dată, fie-care categoria de dări fiscale purtă numele colectiv articolat de *banî* urmat de specificarea dării la genitiv: *banî* biruluî, *banî* haraciuluî, *banî* văcărituluî, *banî* baïramuluî etc.

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „multă strinsoare făcea pentru rămășița *banilor* biruluî...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „Închisăse pe Rugină Sulgerul și pe Stefan Luca Visternicul pentru *banî* năpăștilor...”

Amiras, Letop. III p. 127: „până

s'a împlini rămășița cea păsuită și *banii* pocloanelor..."

Ion Neculcea, Letop. II p. 458: „[Constantin Mavrocordat] a scos *banii* stégului pe țară, de tot omul câte 105 parale..."

Nicolae Vodă Mavrocordat, 1745 (Condica MSS. a Hușilor în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 124): „î-am ertat ca să fie scutiți de *banii* peceților, însă să nu fie oameni de țară sau din cei ce au lipsit din țară și acum să întorcă iarăș la urmă în țară, ce să fie oameni streini cum zăcem din țara unguriască sau dintr'alte părți..."

Lefile boșerilor 1776 ed. Rășcanu, p. 25: „*Banii* grosului dela cei ce se vor închide, când se vor slobozi..."

Cea mai mare unitate monetară era punga de *banii*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 128: „Fost'au să dea Lupul Vornicul și vr'o 60 pungi de *banii* la Vezirul din veniturile țării ce ieș Domniî din ocne și din vămî; ce alți *banii* nu pré era fără cât copeice și dutce câte de patru *banii* și timfi de cei noi moschicești..."

Constantin Basaraba, 1695 (Condica mănăstirii Hurezul, MSS. 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 76): „Am dat domniă mé la sfântul mormânt trei pungi de *banii*, adecă talerî 1500..."

Ion Neculcea, Letop. II p. 205: „După ce s'au dus Vasilie Vodă la Poartă, l'au închis Turcii în Edecule și 'l pâră Domnul Muntenesc și Domnul Moldovenesc și Racoți Craiul Unguresc și sta tare asupra lui să 'l omoare Impărăția, și giuruia 3000 de pungi de *banii*..."

Ibid. p. 413: „Turcilor Agi ce venia dela Poartă cu trebî, căruia era să deo o punga de *banii*, îi da cinci-șese tot ca să 'l laude..."

Ureche, Letop. I p. 146' „Trimis'au la Impărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitorî, pedes-trime dărăbanî, de au dus birul zece pungi de *banii*..."

v. *Pungă*.

Monetele străine cele mai variate circulau la Români (Peyssonnel, Commerce de la mer noire 1787 t. II p. 189) și purtau în popor numi deosebite, din cari unele s'au păstrat până astăzi în literatura poporană, deși însăși moneta a dispărut de-mult din circulațiune.

Balada „Badîul“:

Îa intră 'n odaia mea,
Umple cu galbeni pōla,
Tot cu galbeni venetici
De câte-o sută și cinci,
Cu mahmudele turcesci,
Cu rubiele-arăpesci,
Cu grōșe lipovenesci,
Cu dinari moldovenesci
Și cu grivne muntenesci;
In casă când vei intra,
Să te faci a mătura,
Banii prin casă că 'i vērșa...
(G. D. T., Poes. pop. 541.)

Doină din Moldova:

Și salba 'i de gologani
Făcută de doi ciobani,
Salba 'i de sorocoveți
Făcută de logofeți,
Și salba 'i de irmilici
Făcută de doi voinici,
Și salba 'i de icosari
Făcută de doi primari,
Și salba 'i de gălbenași
Făcută de coconași...

(Sevastos, Căntece moldov. 15.).

Cu sensul general de „monnaie“, *ban* a dat naștere la o mulțime de idiotismî.

Locuțiuni proverbiale adunate de P. Ispirescu (Tocil., Rev. I, 1 p. 450):
„Strînge *banii* albi pentru țile negre.“

„*Bani* aŭ și *Țiganii*.”

Bani din mână îi scapă
Ca ciurul cum ține apă.

„Cu *bani* faci *bani*.”
„*Bani* la *bani* trag.”

Banul bani unde zăresce,
Colo se rostogolește.

„*Bani* nu aduc procopselă, ci procopsela aduce *bani*.”

„*Bani* stringătorului pe mâna cheltuitorului.”

„*Bani* sint rötunđi, bată'i să'i bată!
Iți scapă printre degete și se duc d'adura.”

„*Bani* pe om il invetă.”

„*Banul* e ciocoiu de uși multe.”

„*Banul* este ochiul dracului.”

„*Banul* muncit nu se prăpădesce.”

„*Banul*, pasere cu aripă.”

„*Banul* te bagă afund, *banul* te scöte.”

Apoi :

„Din petró sęcă scöte *banul*“ (Pann, II, 86), o figură tot atât de energică precum era la vechii Romani ȃicetörea conservată de Sf. Augustin : „*Frange lunam et fac fortunam*”.

Cu toptanul,
Și *bani* la anul.

(Pann, II, 86).

„Marfă gata *bani* așteptă.”

(ibid. 87).

„*Banul* reü nu se perde = omul fără merite, neînsemnat, nu se prăpădesce, nu este amenințat, nu möre lesne bolnăvindu-se“ (Costinescu).

Locuțiunea observată de Jarnik (Sprachliches p. 19) în basmurî : „a trăi pe lângă cine-va ca *banul* cel bun.”

Alta tot din basmurî (ibid. p. 23) : „o mie de vorbe un *ban* nu face.”

Ion Créngă, Scrieri I p. 38 :

Frate, frate,
Dar pita'i cu *bani*, bărbate!

sub forma mai obicínuită : „frate frate, dar brânđa 'i pe *bani*”.

Același, Scrieri I p. 3 : „avea strínse și părăluțe albe pentru ȃile negre, căci lega para o a cu ȃece noduri și tremura după *ban*...”

Ibid. p. 279 : „cine are *bani*, bea și mănăncă, iară cine nu, se uită și rabdă...”

Ibid. p. 185 : „*bani* de cheltuélă, străie de priminélă...”

Alți idiotismî :

A face *bani*.

Cântec din Moldova :

Rachiuășul tare'mi place,
Bani nu sciü de unde-oiu face;
Oiu face cum oiu puté
Și i-oiu plăti cu vadé...

(Sevastos, Cătece mold., 257).

A se umple de *bani*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 16 : „umplutu s'a ũ Leși de *bani* și de haïne și de cał...”

A mănca *bani*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 38 : „rămăind asupra lui din *bani* țării măncați multe pungă de *bani*...”

A bé *bani*.

Doină din Ardél :

Cucul cãntă, mierla ȃice :
Nu 'ți bé *bani*, măi voínice!

(Familia 1834 No. 50).

A înghiți *bani*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 91 a : „pentru să n'aibă a răpști ce-va că nu-i soséște, iară elü și *bani* mirului vră să înghiță...”

Lăcomia de *bani*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 35 : „ce

vor să isprăvescă pravilele unde domnește lăcomia *banilor*?...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 88: „cu anevoie va fi Vezir dacă nu va fi lăcom la *bană*...”

A se sătura de *bană*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 21: „aū topit *bană* ce aū luat dela Turci pentru cetatea Cehrinul și i-aū turnat în gură să se sature de *bană*...”

A spune *bană*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 112: „îi purta tot legați pre ulițe bătându-i să și spue *bană*...”

Ion Neculce, Letop. II p. 272: „femeile și fetele, slujnicele din casă, le bătea să spue *bană* și odoare și haîne mistuite...”

A țerta *bană*.

Ureche, Letop. I p. 108: „le-aū întors Pocutia cu toate târgurile și le-aū ertat și *bană*...”

A unge cu *bană* ochii cui-va.

Ureche, Letop. I p. 197: „având mare cunoștințe între Căzaci, aū mers la dănsii, pre unii cu giuruință implându-i, pre alți cu *bană* ungându-le ochii...”

A ajunge cu *bană* la cine-va = a mitui.

Nicolae Costin, Letop. II p. 17: „zic unii să fie agiuns Vezirul cu *bană* la Popovici, că acum le perise Turcilor nădejdea de a lua cetatea...”

Dare de *bană* = mituire.

Nicolae Costin, Letop. II p. 9: „ș'aū scos capul cu daré de *bană* dela moarté ce i să gâté...”

Cantemir, Hron. II p. 45: „macar cevaș neprocopsind, de nevoie i-aū căutat lui Theodosie a pleca la pace și cu dare de *bană* vrăjmășiia varvarilor a imblânzi...”

A'și porni firea asupra *banilor*.

Cronica muntenească (Magaz. ist. IV, 370): „Radul Vodă încă nu socotia

nimica de unelo ca acestea, ci numai își pornise firea asupra *banilor*, pre svatul unor marghioi ca aceia...”

Vestit din *bană*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 25: „Ursachie ce aū fost Visternic mare, cel vestit de bogat și din *bană* la toți în toate țerile...”

Strînsoare de *bană* = strîntorare.

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „rămas în mare nevoie și supăr și strînsoare de *bană*...”

A da *bană* pe miere = a batjocuri.

Melchisedec, Chronica Hușilor, I p. 87: „Unul din articulele de speculă ale comericiului turcesc în țără era mierea. Agenții antreprenorilor turci, răspândiți prin țără, arvuniaū de timpuriu miere de pe la locuitorii ce aveaū prisăci (stupine), cu condiția că la termenul pus cătimea angajată să fiă la dispoziția Turcului rinduit. Românul însă, neexact în daraverile lui ca și astă-đi, puțin gândia la angajamentele sale, fiă chiar și cu Turcii, cari nu'l cruțaū,—pină ce da de điuva necazului. Dacă, din naturala apatiă saū din cauza timpului nefavorabil stupilor, mierea nu era la timp pusă la dispoziția Turcului ce o pretindea, atunci va! Se începeaū schingiuirile fără cruțare. Românul dator alerga în toate părțile, rugându-se de miere, ca să scape de Turc, ce se ținea de el grapă; da pină la cămașă, numai să scape. De aci expresiunile: „a lua *bană* pe miere”; „a da *bană* pe miere”, aū devenit proverbiale la Români. Chiar astăđi đicerea: „a da *bană* pe miere” însemnă: a'î face un atac, o necinște, o maltratare...”

„A da cui-va *bană* pe miere = a'l mustra, a'l critica în față, a'l învăța minte, a'l bate” (Costinescu).

v. ²·Balog.—Miere.

Bană d'a-gata.

Ion Créngă, Scrieri I p. 49: „Tot

mănăstiri să croiescă, dacă vrei să te bage dracii în samă, să'ți vie cu *banii* de-a gata la picior și să te faci putred de bogat..."

Alt ce-va este *banii* gata, expresiune foarte desă în vechile zapise și care însemna „numéraire“. De aci și locuțiunea „fecior de *banii* gata“ despre un om care n'are grijă de a lucra, ci cheltuesce averea moștenită dela părinți.

Ca monetă specială, *banul* este și a fost tot-d'a-una cea mai mică sau aproape cea mai mică monetă de aramă, care prețuesce atât de puțin, încât expresiunea „nici un *ban*“ însemneză „mai nimic“.

Négoe Basaraba, 1512—21 (Arch. ist. I, 2 p. 129): „de n'ai haîne, tu dă măcar o costandă sau un *ban*..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 28 b: „noi acum o farăma de pâine sau un *banii* ne scumpimă a da..."

Doină din Ardél:

Mândra când e rumenită
Cu cincisute nu 'i plătită;
Dar când se desrumenesce,
Nici doi *banii* nu mai plătesce...

(J. B., Trans. 440).

Lexicon Budan: „*Ban*, o jumătate de crețzar.“

Adevărata valoare economică a *banului*, ca și a *banilor* în genere, a șovăit tot-d'a-una după timpuri și s'ar pute limpeși numai prin prețul lucrurilor în diferite epoce; nu e greu însă a constata, prin studiul vechilor documente, valoarea nominală a *banului*, adică raportul lui proporțional către alte feluri de *banii*, cari circulaū la Români.

Vom da un simplu specimen de o asemenea lucrare.

Ion Neculce, Letop. II p. 463: „So-cotit-au mării sa Constantin Vodă și

pentru parcălabiile de pe la târguri, având obiceiū parcălabii de luaū osebit de cei două-zeci de *banii* și câte două oca de vin de bute de vin sau de horilcă sau ori-ce fel de băatură ar fi fost, și parcălabii nu lua numai acele două oca, precum era obiceiul, ci luaū niște tidve mari câte de patru cincii oca, de jăcuia oamenii și neguțitorii, spărgându-le buțile. Iar mării sa Constantin Vodă au stricat acel obiceiū rău să nu mai fie, să nu mai iee parcălabii tidve și oca de vin și de horilcă, ci numai să iee parcălabiile drept obiceiū câte doi potronicii de car..." de unde rezultă că „obiceiul“ era de a lua numai „câte 2 potronicii“ sau „20 *banii*“, iar prin urmare un *ban* era a 10-a parte dintr'un potronic.

Potronicul, pe de altă parte, era tot una cu costanda, după cum se vede din alăturarea unui text din Neculce cu un alt text din Nicolae Muste (Melchisedec, Cron. Huș. I, 82), și deci un *ban* era de asemenea a 10-a parte dintr'o costandă.

Din Lefile boșerilor Moldovei în 1776, ed. Rășcanu, se vede la tot pasul, că un *ban* era a 120-a parte dintr'un leū și a 330-a parte dintr'un galben; bună-ora:

p. 25: „Leii 70 *banii* 60 dela 47 Leficii câte 1 pol ($1\frac{1}{2}$) leū unul“, adică: $47 \times 1\frac{1}{2} = 70 \text{ lei} + \frac{1}{2} \text{ leū} (= 60 \text{ banii})$;

p. 26: „Leii 5 *banii* 60 adică 2 galbenii zării dela fiește-care carte gospod“, adică: $1 \text{ galben} = 2\frac{1}{2} \text{ lei} (= 300 \text{ banii}) + 30 \text{ banii}$.

Zapis muntenesc din 1640 (Arch. ist. I, 1 p. 24): „acest loc l'am cumpărat noi dela Dumitru coșocarul drept ughi 5, iar noi l'am datu părintelui Thanasie drept *banii* gata 700, iar pentru 300 de *banii* i-am lăsat să-i fie poménă...“, de unde urméză că într'un

ughiu era 200 de *banii*, de vreme ce 5 ughii corespundea cu 1000 *banii*.

Zapis muntenesc din 1688 (Arch. ist. I, 1 p. 62): „O bute de vin vedre 60, vadra câte *bani* 30, facu taleri 15 costande 12...” ceea ce se lămurește în următorul mod:

15 taleri à 52 *banii* unul fac 780 *banii*;

12 costande à 10 *banii* una fac 120 *banii*;

total 900 *banii* = prețul a 60 vedre câte 30 *banii* vadra.

Deci, un *ban* era:

a 10-a parte dintr'o costandă saū dintr'un potronic;

a 52-a parte dintr'un taler;

a 120-a parte dintr'un leū;

a 200-a parte dintr'un ughiu;

a 330-a parte dintr'un galben...

O pară era ce-va mai mult decât *banul*, căci Sulzer (Gesch. d. transalp. DAC. III, 352) ne spune că un taler avea 40 de parale.

Câte o dată vechile texturi alătură monetele una cu alta sub raportul volumului.

Miron Costin, Letop. I p. 17: „un *ban* de alamă galbăn iarăși la acea cetate năruită am aflat, cât un ort de mare...”

Ibid. p. 25: „iar *banul* ce s'aū aflat mai jos de Roman așa era de mare cât șăștacul cel de patru *banii* leșești...”

În același mod se pōte desluși raportul *banului* cătră ort, cătră zlot, cătră florint etc., ceea ce noi vom face treptat la locurile cuvenite.

v. ⁴Aspru. — ¹Bătut. — ³Copeică. — ⁵Costandă. — ⁶Ducă. — ⁷Florint. — ⁸Galben. — ⁹Gata. — ¹⁰Grivnă. — ¹¹Lesca. — ¹²Leū. — ¹³Ort. — ¹⁴Pară. — ¹⁵Potronic. — ¹⁶Rublă. — ¹⁷Șalău. — ¹⁸Taler. — ¹⁹Ughiu. — ²⁰Venețic. — ²¹Zlot...

Afară de *banii* străini, Româniū avu-

seră din când în când o bănăriă proprie, în privința căriia reproduc aici textual notița, pe care mi-o comunică scumpul meu amic d. D. A. Sturdza, părintele numismaticăi române. Monetele, despre cari se vorbește, represintate pe cele trei table alăturate, se află tōte, dăruite de cătră însuși d. Sturdza, în colecțiunea Academiei Române, afară de doē.

„*Banii* moldovenesci și muntenesci sînt dintre mărturiile cele mai pipăite a trecutului vieții nōstre naționale și aū o importanță cu atāt mai mare, cu cât șirul lor începe aprōpe cu timpul fundării Principatelor, cu cât tocmai timpurile cele mai vechi sînt mai bogat represintate, și cu cât probleme istorice și culturale nedeslegate încă se lēgă de examinarea lor.

„Între anii dela 1348 pînă la 1551 — în timp de 200 de anī — aū domnit în Moldova 28 principii, dintre cari 14 sînt represintați prin *banii*. Între anii dela 1272 pînă la 1552 — în timp de 300 de anī — Muntenia a avut 32 domni, și dela 12 dintre dinșii posedam *banii*. Acesta este intăiul fapt important de constatat.

„Examinând acest material monetar, cât a ajuns pînă în zilele nōstre și a intrat în colecțiuni cunoscute, se constată mai departe, că nu ne aflăm dinaintea unor bucăți de *banii* isolate, simple curiosități. Academia posedă peste 2000 bucăți de monete moldovenesci și peste 400 bucăți de monete muntenesci. În această colecțiune se numără peste 350 *banii* dela Petru Mușat, peste 350 dela Alexandru cel Bun, peste 130 dela Stefan Locustă, peste 120 dela Vlad I, peste 87 dela Mircea I, peste 69 dela Vlăduț.

„Aceste sînt doveđi incontestabile, că Moldova și Muntenia aveau, chiar

din începuturile lor, *banii* proprii, înfățișând un întreg sistem monetar.

„În Moldova ca și în Muntenia tipul unității *banilor* celor mai vechi se leagă de tipul *banilor* Europei Apusene, numit — *grossus*.

„Seria Moldovenescă începe chiar cu Bogdan I (1348—1365) și e întreruptă prin deosebiri de mărime și de greutate numai de seriile lui Stefan cel Mare (1457—1504) și a lui Stefan Țis Stăniță (1517—1527). Mai târziu, în al 16-lea și al 17-lea secol, aflăm o schimbare mare, căci Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574) are *banii* de un tip propriu; iar Alexandru Lăpușneanu (1552—1561, 1563—1566) și Despot (1561—1563) imităză *banii* ungurești, și Eustratie Dabija (1662—1666) *banii* leșeci.

„Seria Muntenescă începe cu Vlad I (1360—1375); dar Mircea I (1386—1418) și fiul său Mihail (1418—1420) au un tip original și cu totul nou; asemenea mai târziu Mihnea cel Reu (1658—1659).

„Precum tipul celor mai vechi *banii* românești e acel apusén, asemenea și legendele lor sînt latinesci.

„Acésta se constată pe toți *banii* moldovenesci dela 1348 pînă la 1546, cu patru excepțiuni, și anume: legendele latinesci sînt înlocuite cu legende slavone pe *banii* lui Alexandru II (1448—1449, 1451—1455), Bogdan II (1449—1451), Bogdan III (1538—1540) și Stefan Locustă (1538—1540).

„Legendele latinesci se citesc pe *banii* muntenesci dela Vlad I, Radu-Negru, Dan I (1385—1386), dar cu Radu II încep și urmază neîntrerupt legendele slavone.

„*Banii* cu legende latinesci se țin de arta monetară italiană; *banii* cu legende slavone represintă o artă monetară proprie.

„Aceste constatări ne conduc la ur-

mătoarele întrebări: — Care a fost sistemul monetar în Principatele Române? De unde a fost el adoptat și în ce împrejurări? De unde legendele latinesci? De unde legendele slavone? De ce sigiliile și documentele (afară de foarte rare excepțiuni) sînt în limba slavonă, pe când *banii* sînt în limba latină? De unde arta monetară italiană, care se resfrînge și asupra ornamentării din sigilie? Cum și de ce s'a rupt șirul unei dezvoltări normale și s'a modificat sistemul monetar ca tip și ca formă?

„Precum cei mai mulți *banii* românești nu poartă pe dinșii vre-o dată, de asemenea numai *banii* lui Alexandru II poartă pe ei denumirea lor — și anume aceia de groș. Mai scim încă din Cronica lui Nicolae Muste, că bănușii de aramă ai lui Dabija-vodă să numău șalái. Mai avem încă denumirea generică de *ban*.

„Era denumirea de groș constantă pentru *banii* tip de argint? Se numău bănușii de aramă în toate timpurile șalái? Dacă groșul era unitatea *banului* de argint și șalául represintantul bucății celei mai mici de aramă, cum se numău divisiunile și subdivisiunile în jos și în sus? Dacă aceste denumiri se află în Moldova, cari erau denumirile usitate în Muntenia? Cari *banii* se numău — *ban*? și cum s'a generalizat această denumire pînă a fi usitată pentru moneda curentă a țerei?

„Dacă pășim la însăși examina *banilor* românești, constatările noastre nu sînt mai puțin interesante.

„Pe *banii* moldovenesci — capul de boar cu stéoa între córne este constant, dacă facem abstracțiune de *banii* lui Despot, cari sînt tot atât de fantastici ca și viața acestui venetic cutrierător de lume. Dar afară de capul

de bour se mai află pe *banii* moldovenesci scutul împărțit în două jumătăți, pe una cu grindii transversale, pe alta cu flori de crin, asemănat cu scutul familiei Anjou, care domnia în Ungaria. Aceste embleme ale scutului se modifică însă adesea. Crinii sînt înlocuiți cu un pumnal și un buzdugan, cu un cap de bour, cu corone, cu o cruce și o rosetă, cu crucea cu patru brațe și cu crucea cu șese brațe. Ce semnifică toate acestea? Nu scim, precum nu scim nici ce semnifică literele isolate, cari apar pe *banii* lui Alexandru cel Bun și ai succesorilor lui.

„Pe *banii* muntenesci cei vechi ca și pe sigilie, vulturul e tot atât de constant ca și capul de bour pe *banii* și sigiliile moldovenesci. Vulturul e foarte bine caracterizat prin cap și cioc, prin statură și aripă. Numai mai târziu vulturul se preschimbă cu inceletul în corb. Decadența artei monetare merge mână 'n mână cu decadența Statului. Pe monetele cele mai vechi muntenesci, vulturul stă pe un coif cu totul eraldicesc dezvoltat în formă. Acest coif nu se vede pe sigilie, dar el adesea lipsește și pe *banii* și e înlocuit prin un postament cu crucea. Pe *banii* lui Mircea I coiful cu vulturul e superpus unui scut, pe care sînt grindii transversale și flori de crin, embleme ale casei Anjou. Florile de crin sînt însă înlocuite pe unele bucăți cu o cruce saŭ cu semi-luna. Crucea cu patru brațe se află pe *banii* de ai lui Vlad I, Mircea I și Dan I.

„Cu mijlocul secolului al 17-lea *banii* românesci dispar. Un secol după acesta, *banii* românesci sînt atât de rari, încât chiar acei ai lui Ion Vodă cel Cumplit devin anticități. E cert că *banii* țerei aŭ dispărut cu armata și cu cetățile ei. Apăsarea din afară, care a micșurat pozițiunea politică a Principatelor, s'a

făcut simțită și pe câmpul economic; atât e de adevărat, că toate mișcările din viața unui popor sînt strîns legate unele de altele. Lucrurile aŭ ajuns la începutul secolului al 18-lea atât de departe, încât unul din capii de acsațiune a Porții în contra lui Constantin Brâncovanu a fost, că a îndrăznit să bată medalii propriie ale sale.

„Din cele expuse reiese o mulțime de cestiuni istorice importante, cari mai toate aŭ rămas pînă acum fără răspunsuri. Dar chiar șirul domnilor, represințați prin *banii*, stă încă deschis. Astfel numismatica românescă presintă și de aci înainte încă un câmp larg de cercetări.

„Intrând în clasificarea *banilor* românesci, constatăm mai întâiu două divisiuni principale — *banii* cu dată și *banii* fără dată.

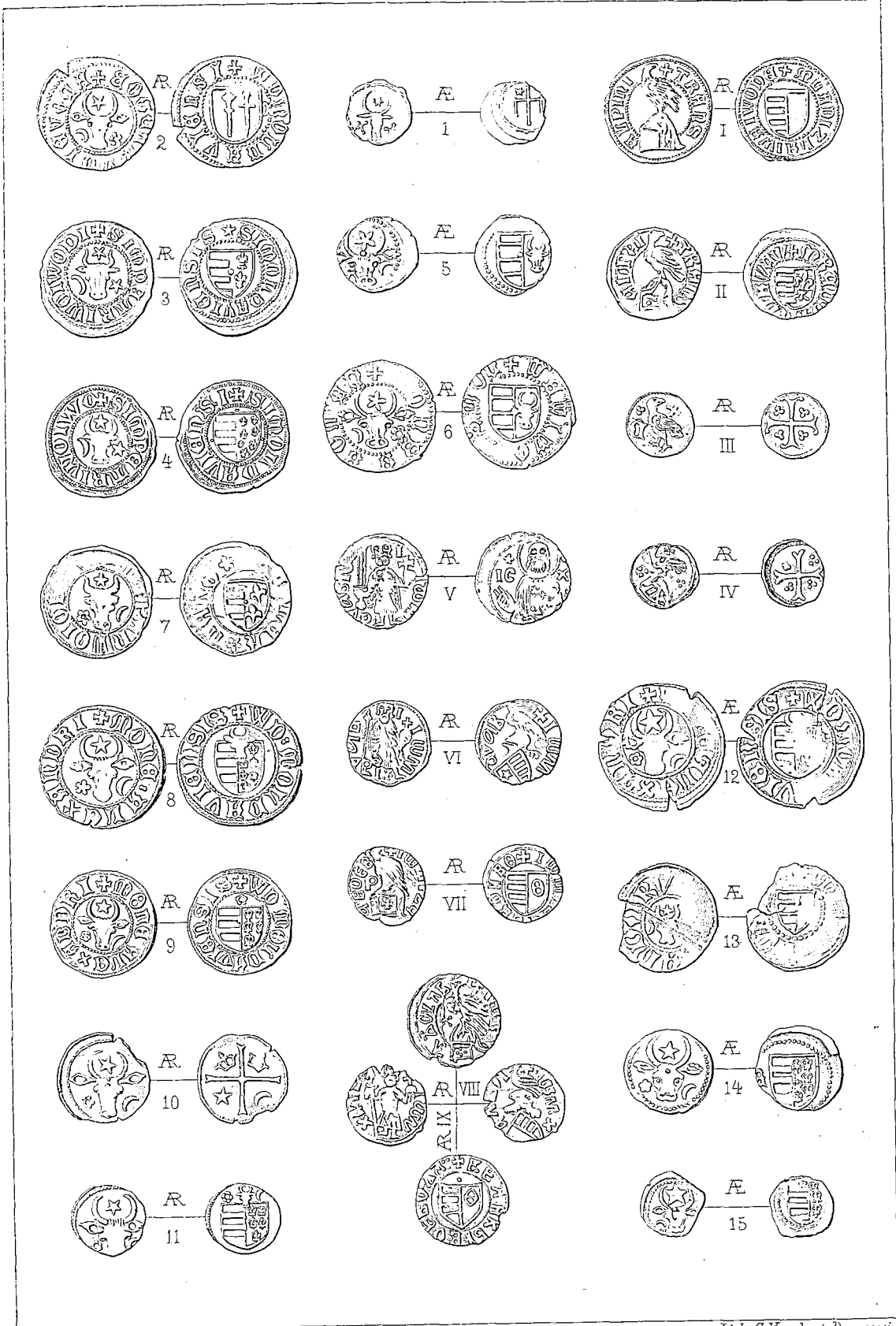
„*Banii* cu dată sînt:

„Pentru Moldova — dela Alexandru Lăpușénu, dela Despot, dela Ion Vodă cel Cumplit, dela Răzvan, dela Eustratie Dabija; — pentru Muntenia — dela Mihnea cel Reu.

„Dacă *banii* cu dată presintă dela sine o clasificare ușoră, întimpinăm mari dificultăți la *banii* fără dată.

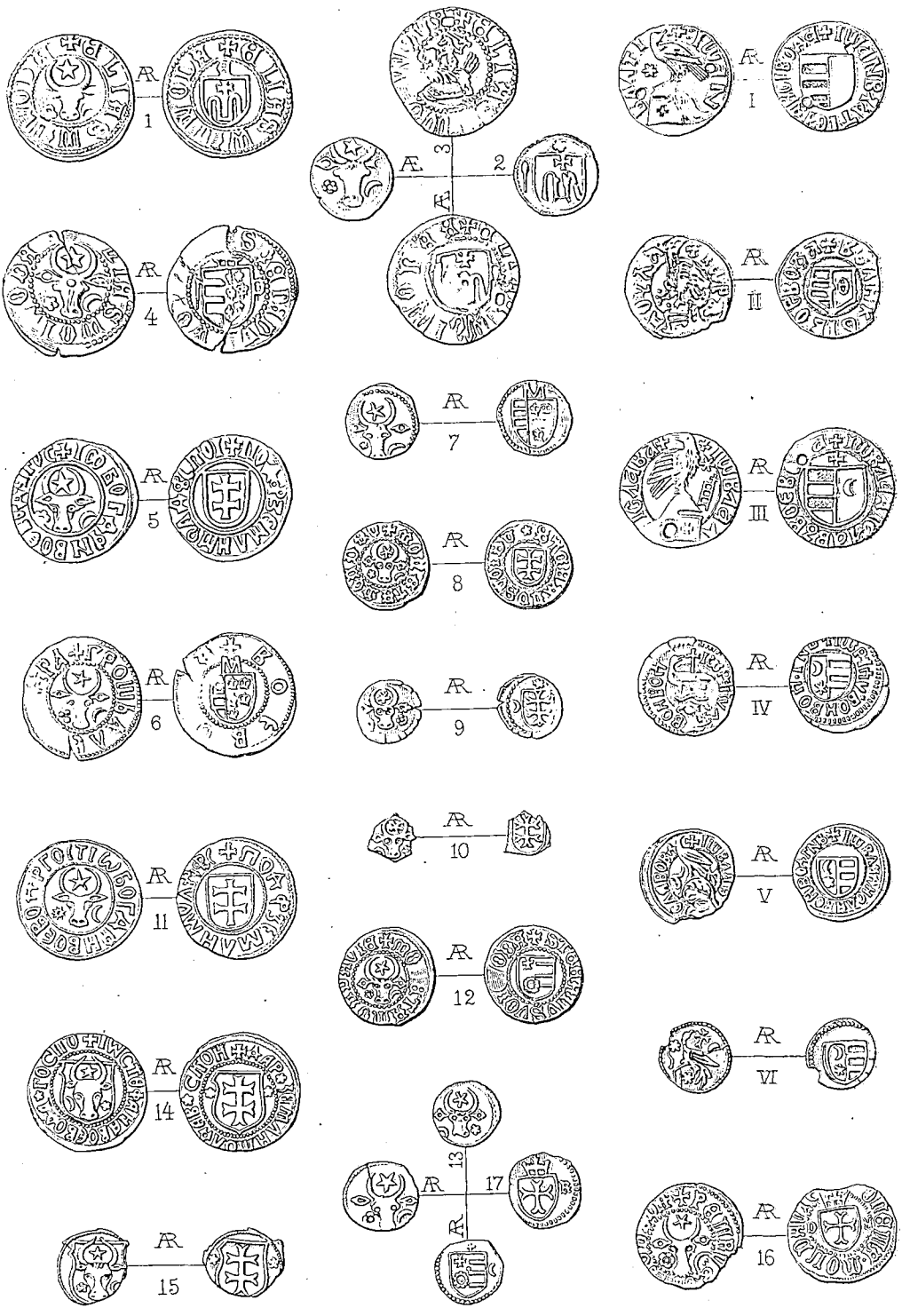
„Semnele cari deosebesc între dînșii *banii* fără dată sînt: legendele latinesc și legendele slavonesc — literele mai vechi și literele mai noue.

„Pășind cu multă prudență în compararea literelor de pe *banii* românesci între dînșii și cu acei ai țerilor vecine, ne putem da o samă exactă de schimbările succesive în formă și desemn și putem isbuti a'i înșira mai întâiu după numele domnilor ce pörtă, și apoi după cum prin forma literelor unii *banii* preced saŭ succed altora. În această clasificare sîntem ajutați de întrebuintarea în *banii* cu legende latinesc de așa nu-

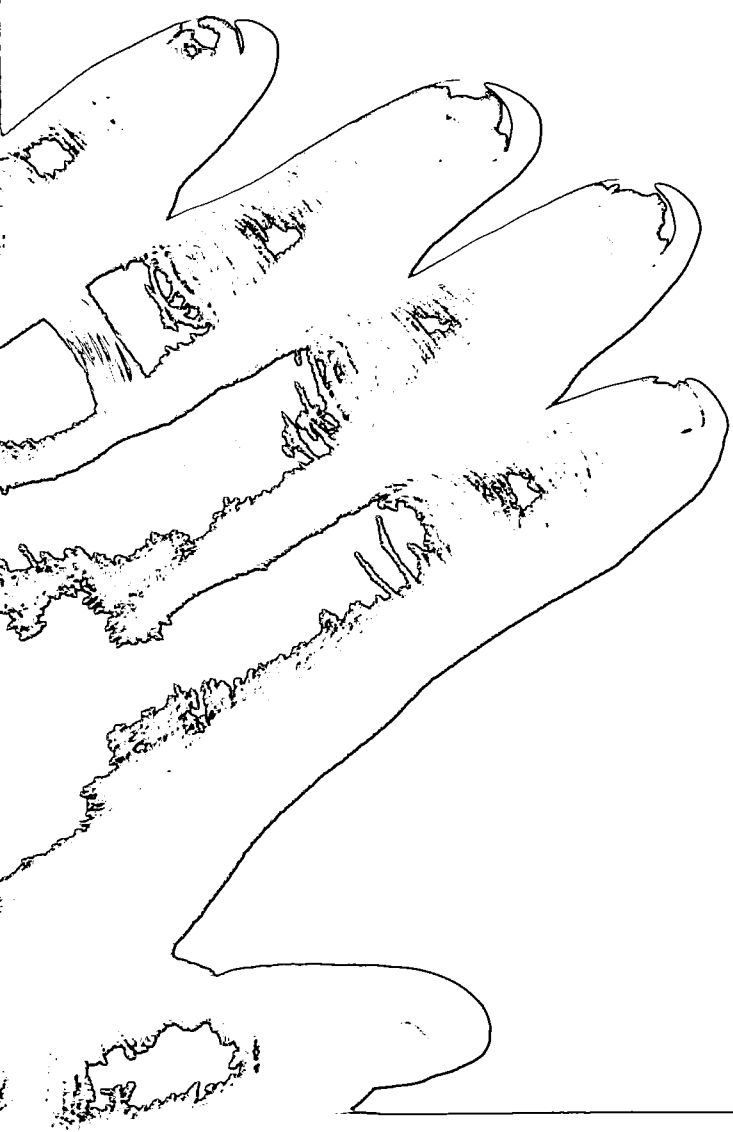

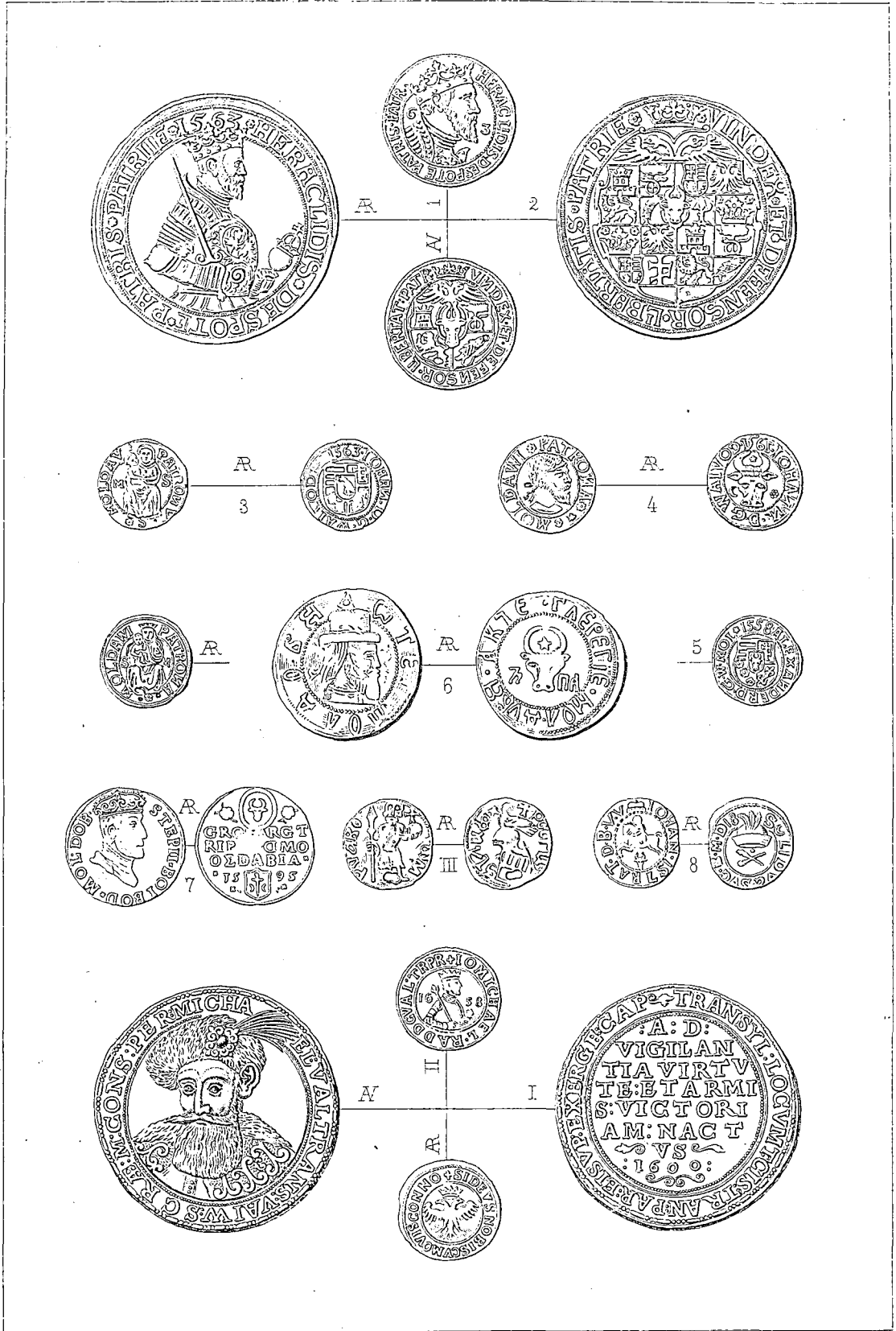
mic;
 arile
 gate
 s la
 de
 acu.
 Con-
 in-
 ale
 ime
 rari
 ară
 lor,
 ris.
 ată
 urg
 nă-
 di-
 și
 ru
 dă
 a-
 la
 la
 m
 și
 i-
 e
 r-
 și
 r-
 i
 i
 i

4

mitelile litere monacale, întru cât acest soi de litere nu trec peste jumătatea secolului al 15-lea, și prin urmare *banii* având legende cu litere monacale nu pot depăși această limită.

„Această întâia clasificare făcută, a doua e mai lesnicioasă, căci nu avem decât a introduce *banii*, așezați după vechimea și succesiunea lor, în rândul diferiților domni, precum aceștia se prezintă după nume și dată.

„Călăuzindu-ne de aceste principii, *banii* moldovenesci și muntenesci fără dată capătă următoarea primă clasificare:

„*Banii* Moldovenesci—14 tipuri dela 14 domni:

„3 dela Alexandru: 2 cu litere latinesc, 1 cu litere slavone;

„3 dela Bogdan: 1 cu litere latinesc, 2 cu litere slavone;

„5 dela Stefan: 4 cu litere latinesc, 1 cu litere slavone;

„1 dela Iliș, cu litere latinesc;

„2 dela Petru, cu litere latinesc;

„1 dela Roman, cu litere latinesc.

„*Banii* Muntenesci—12 tipuri dela 12 domni:

„1 dela Dan, cu litere latinesc;

„4 dela Radu: 1 cu litere latinesc, 3 cu litere slavone;

„4 dela Vlad: 1 cu litere latinesc, 3 cu litere slavone;

„2 dela Mircea, cu litere slavone;

„1 dela Mihail, cu litere slavone.

„Afară de *banii* curenți, câți-va domni au bătut medalii, și anume: Mihail Vitezul, Constantin Brâncovanu și Constantin Hangerli.

„Aceste premise puse înainte, pășim la descrierea cronologică a *banilor* și a medaliilor cuprinse în cele trei stampe alăturate.

A. Moldova.

I. Domn necunoscut.

1. *Av.* Într'un cerc de perle capul de bour, între corne o stea cu șese rațe, de-a dreapta și de-a stânga o cruce;

Rev. Într'un cerc linear o cruce, în dr. sus o stea cu cinci rațe.

Tab. A, 1.

II. Bogdan (1348—1365).

2. *Av.* † BOGDAN VOIEVODA între două cercuri de perle; în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dreapta semi-luna, în stânga o rosetă cu cinci franțe.

Rev. † WD MOLDAVIENSI, între două cercuri de perle; în mijloc un scut cu un buzdugan și un pumnal.

Tab. A, 2.

III. Petru Mușat (1375—1391).

3. *Av.* † SI M PETRI WOIWODI între două cercuri de perle; în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cinci rațe.

Rev. ⊗ SI MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. două flori de crin una sub alta.

Tab. A, 3.

4. *Av.* † SI M PETRI WOIWO între două cercuri de perle; în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cinci rațe.

Rev. † SI MOLDAVIENSI între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șapte flori de crin așezate în două rânduri de 3 și de 4.

Tab. A, 4.

IV. Roman (1391—1394).

5. *Av.* † MONEA ROMAN între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunze.

Rev. WAWIWODA MOL între două cercuri de perle; în mijloc un scut împăr-

țit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 6.

6. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. roseta, în st. semi-luna.
Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 5.

V. Ștefan (1395).

7. *Av.* ... ste PAN WOIOD ... între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. mo NEA ȘTA WO între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. două frunze trilobate așezate una sub alta.

Tab. A, 7.

VI. Alexandru cel Bun (1401—1433).

8. *Av.* MONE: ALEXANDRI între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. † WD: MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șese corone așezate în două rânduri de trei și de trei. De-asupra scutului un cap de bour.

Tab. A, 8.

9. *Av.* † MONE ALEXANDRI între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. † WD: MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri de trei și de două. Deasupra scutului o rosetă cu cinci frunze.

Tab. A, 9.

10. *Av.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. Într'un cerc linear o cruce cu patru brațe, între brațele de sus câte o coronă cu trei flori; între brațele de jos, din dr. o stea cu cinci rațe, în st. semi-luna.

Tab. A, 10.

11. *Av.* Ca și la No. 10.

Rev. Într'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri câte două și jos una singură. De-asupra scutului capul de bour, în dr. roseta cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Tab. A, 11.

12. *Av.* † ... E ALEXANDRI între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. † WD MOLDAVIENSIS între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. (coronele). Deasupra scutului un cap de bour.

Tab. A, 12.

13. *Av.* ... ANDDRV .. între două cercuri lineare, în mijloc capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. (?)

Rev. ... M... între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, în st. gol.

Tab. A, 13.

14. *Av.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. Într'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șapte corone așezate în două rânduri de 4 și 3. În câmp de-a dr. A.

Tab. A, 14.

15. *Av.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. (?)

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. trei corone una sub alta. De-asupra scutului o rosetă.

Tab. A, 15.

VII. *Iliaș (1433)*

16. *Av.* † ELIAS WAIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † ELIAS WAIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu o cruce și un W. De-asupra scutului A.

Tab. B, 1.

17. *Av.* † ELIAS WOIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un lup sau un câne sau un urs călare fiind în dr. o spadă, sub cal balaurul.

Rev. † ELIAS WOWODA A între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu o cruce și un W.

Tab. B, 3.

18. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut cu o cruce și un W. În câmp sus o rosetă, în dr. un buzdugan.

Tab. B, 2.

VIII. *Iliaș și Ștefan (1435—1444)*

19. *Av.* ... ELIAS WOIWODA între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. SDEPANV. WOI... între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. șese corone așezate în două rânduri verticale de câte 3. De-asupra scutului o coronă; în câmp în dr.?

Tab. B, 4.

IX. *Alexandru (1448—1449, 1451—1455)*

20. *Av.* † ГРОШЪ ЯАГ ... ДРА între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o frunză trilobată, în st. semi-luna.

Rev. † БОГБОУАМ între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri verticale de 3 și 2. De asupra scutului M.

Tab. B, 6.

21. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle un cap de bour, între corne o stea, în dr. o rosetă cu cinci rațe, în st. semi-luna.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. trei grinzi transversale, de-a st. cinci corone așezate în două rânduri verticale de 3 și 2. Deasupra scutului M.

Tab. B, 7.

X. *Bogdan (1449—1451)*

22. *Av.* † ІГЪ БОУАМ БОГБОУАМ ГОС între două cercuri lineare, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † ИОААР ЗЕМАН МОААЕККОИ între două cercuri lineare, în mijloc un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 5.

XI. *Ștefan cel Mare (1457—1504)*

23. *Av.* † MONETA MOLDAV între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rev. STEHANVS VOIEV între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 8.

24. *Av.* Un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunze.

Rev. În mijlocul unui cerc de perle un scut cu crucea cu șese brațe. În câmp sus o rosetă cu cinci frunze, în dr. semi-luna.

Tab. B, 9.

25. *Av.* Un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunze.

Rev. Un scut cu crucea cu șese brațe.

Tab. B, 10.

XII. *Bogdan (1504—1517)*

26. *Av.* Т ІГЪ БОУАМ БОГБОУА ГОС între două cercuri lineare, în mijloc capul de

bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. un cerc, în st. semi-luna.

Rec. † ИОУА ПЪРЪВЪИ МОУАА ПЪРЪВЪИ între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu șase brațe.

Tab. B, 11.

XIII Ștefanuța (1517—1525)

27. *Ar.* † MONETA MOLDAVIE între două cercuri de perle, în mijloc capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rec. † СТЕПАНЪСЪ ВОИЕВОДА între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce și o rosetă, de-a st. trei grîndi transversale.

Tab. B, 12.

28. *Ar.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. rosetă cu cinci frunze.

Rec. Într'un cerc de perle un scut împărțit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce și o rosetă, de-a st. trei grîndi transversale. În câmp, în dr. o cruce, în st. semi-luna.

Tab. B, 13.

XIV Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546)

29. *Ar.* † ПЕТРОВЪСЪ ВОИЕВОДА între două cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rec. † MONETA MOLDAVIE între două cercuri de perle, în mijloc un scut cu crucea cu patru brațe, deasupra o coronă cu trei flori; în câmp, în dr. D, în st. H.

Tab. B, 16.

30. *Ar.* Într'un cerc de perle un cap de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. rosetă, în st. semi-luna.

Rec. Într'un cerc de perle un scut cu crucea cu patru brațe, sus pe scut o coronă cu trei flori, în st. R.

Tab. B, 17.

XV Ștefan Lăpușu (1528—1540)

31. *Ar.* † ІГО ГТЕФАНЪСЪ РОГЕОАИ † ПООНО într'un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc un scut cu capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe,

în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cinci frunze.

Rec. † АМРЪ СЪ СЕМАИ МОУААИ † СРОИ într'un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc un scut cu o cruce cu șase brațe, în câmp în dr. și în st. câte o rosetă.

Tab. B, 14.

32. *Ar.* Într'un cerc linear un scut cu capul de bour, între corne o stea cu cinci rațe, în dr. o rosetă cu cinci frunze, în st. semi-luna.

Rec. Într'un cerc de perle un scut cu crucea cu șase brațe, în câmp în dr. și în st. câte o rosetă.

Tab. B, 15.

XVI Alexandru Lapușu (1552—1561, 1563—1566)

33. *Ar.* PATRONA MOLDAVI între un cerc linear exterior și altul întors interior, în mijloc Madona cu pruncul, în dr. S, în st. M.

Rec. ALEXANDER D. G. W. MOL. (1558) într'un cerc linear interior și unul întors exterior; în mijloc un scut împărțit în patru câmpuri și cu un scutisor cu capul de bour în mijloc; în dr. sus trei grîndi transversale, jos trei rosete așezate pe deș din sus în jos; în st. sus crucea cu șase brațe, jos două flori de crin așezate pe deș din sus în jos.

Tab. C, 5.

XVII Despot (1561—1563)

34. *Ar.* HERACLIDIS · DESPOTE PATRIS · PATR. între un cerc linear exterior și altul de perle interior, în mijloc capul lui Despot încoronat spre st. cu trupul loricat, în dr. G, în st. 3.

Rec. VINDEX · ET · DEFENSOR · LIBERTAT · PATR. între două cercuri lineare; în mijloc un scut împărțit în patru câmpuri și cu un scut oval cu capul de bour; în dr. sus un turn, jos un leu eraldic spre dr., în st. sus un arbore cu un șerpe încolăcit, jos un pește cu un inel. Deasupra scutului vulturul cu două capete și aripile întinse.

Coll. Doboczky, Tab. C, 1.

35. *Ar.* † HERACLIDIS † DESPOTE † PATRIS † PATRIE † 1563 între două cercuri de perle, în mijloc bustul lui De-

spot încoronat spre st. cu trupul toxicat, în mâna dr. spada, în st. globul cu crucea.
Rev. ☸ VINDEX ☸ ET ☸ DEFENSOR ☸ LIBERTATIS ☸ PATRIE ☸ între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit în 16 câmpuri câte 4 de-a rindul, în centru scutișor cu capul de bour; în întâiul rind din dr. spre st. — o cetate cu turn, un arbore cu șerpele impleticit, scutul corvinian împărțit în patru cu crucea simplă, cu patru grinzi transversale, cu corbul și cu trei globule, vulturul cu două capete și aripele întinse, — în al doilea rind—un leu eraldic spre dr., un pește spre st., arborele cu șerpele, o coronă în câmp cu două rosete, — în al treilea rind—o coronă în câmp cu două rosete, vulturul cu două capete și cu aripele întinse, cetatea cu turnul, arborele cu șerpele, — în al patrulea rind — scutul împărțit în patru cu crucea, cele patru grinzi, o stea și trei globule, crucea cu șese brațe, leul eraldic spre dr. și peșcele spre st.— De-asupra scutului vulturul cu două capete și aripele întinse. Peste acestea o coronă.

Tab. C, 2.

36. *Av.* PATRONV MOLDAV între două cercuri de perle, în mijloc Madona cu pruncul; în câmp, în st. M, în dr. S, jos S.
Rev. IOHAN. D. G. WAIWODA. 1563. între două cercuri de perle, în mijloc scutul corvinian, în centru alt scut cu corbul cu inel în plisc, de-a dr. sus trei grinzi transversale, jos două capete încoronate, de-a st. sus crucea cu șese brațe, jos leul eraldic spre st.

Tab. C, 3.

37. *Av.* ☸ PATRONA * ☸ MOLDAWI între un cerc linear exterior și de perle interior, în mijloc capul laureat al lui De-spot spre st.
Rev. IOHANN. D. G. WAIWOD. 1562 între un cerc linear exterior și de perle interior, în mijloc capul de bour, între cornă o stea cu cinci rațe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu șese frunze.

Tab. C, 4.

XVIII. *Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574).*

38. *Av.* ⚔ ГТГЧ . МОЛДОЕГИ între două cercuri de perle, în mijloc capul bărbos al

lui Ion Vodă spre st., cu căciulă de blană și gâtul loricat.

Rev. ИКЧГ . ГХСРГГГГ . МОЛ . ДОЕГИ între două cercuri de perle, în mijloc capul de bour, între cornă o stea cu cinci rațe; în câmp în dr. 3, în st. ПИ, adică 7081 sau 1573.

Tab. C, 6.

XIX. *Stefan Răsvan (1595).*

39. *Av.* STEPH . BOIBOD . MOL . DOB. , în mijloc capul bărbos și încoronat spre st.
Rev. GROS . ARG T[RIP . . . ГМОГ|ОСДА БЛА *|*1595| Sus într'un scut rotund un cap de bour, în dr. și în st. două crengi cu o rosă. Jos între 15 și 95 un scut cu un pumnal, cu câte o semi-lună de-a dr. și de-a st. În câmp de o parte și de alta de acest scut câte o cruceliță.

Tab. C, 7.

XX. *Eustratie Dabija (1662—1666).*

40. *Av.* IOHAN. ISTRAT. D. B. V. V. între un cerc linear în afară și un cerc de perle în lăuntru. În mijloc un călăreț în galop spre dr.; sus coronă princiară, jos capul de bour.

Rev. SOLIDVS. SAC. B. M. D. 18 între un cerc întors din afară și un cerc linear în lăuntru. În mijloc două bastoane de comandament încrucișate, pe cari o căciulă cu trei pene.

Tab. C, 8.

B. Muntenia.

I. *Vladislav (1360—1375).*

1. *Av.* + M LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în care în dr. 4 grinzi transversale, în st. un câmp gol.

Rev. + TRANS | ALPINI între două cercuri de perle, în mijloc un colț închis, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A., 1.

II. *Radu Negru (1375—1385)*

2. *Av.* + M RADVL . . WAW între două cercuri de perle; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în care în dr. trei grinzi transversale, în st. două flori de crin opuse una alteia.

Rev. + TRANS | ALPAI între două cercuri lineare, în mijloc un coif închis ornat, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, II.

III. Dan (1386).

3. *Av.* În mijlocul unui cerc de perle vulturul spre dr. cu capul spre st. În câmp în dr. o frunză trilobată și D, în st. o cruce.

Rev. Într'un cerc de perle o cruce cu trei brațe, între fie-care braț o frunză trilobată.

Tab. A, III.

IV. Mircea-cel-Mare (1386—1418).

4. *Av.* ИГѠ М | РЧА BIO. În mijloc domnitorul în picioare cu plete, barbă și hlamidă, în mâna dr. o spadă, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. Într'un cerc de perle Domnul Christos binecuvântând cu dr.; în câmp la dr. o stea cu cinci rațe, de desubt IC; la st. o stea, de desubt XC.

Tab. A, V.

5. *Av.* ИГѠ М | РЧА B într'un cerc de perle. în mijloc domnitorul în picioare cu plete, barbă și hlamidă, în mâna dr. o lance, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. + ИГѠ М | РЧА B într'un cerc de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. o stea cu cinci rațe, în st. 4 grinzi transversale; deasupra colțului stâng al scutului un vultur întors spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VI.

6. *Av.* ИГѠ М | РЧА BO; în mijloc domnitorul ca No. 5.

Rev. + РОГІН | СІАІНВ într'un cerc de perle; în mijloc scutul ca la No. 5, însă partea din dr. a scutului goală.

Tab. C, III.

7. *Av.* Într'un cerc de perle un scut cu grinzi transversale; deasupra colțului stâng al scutului vulturul întors spre dr. cu capul spre st. În câmp la dr. trei globule, la st. trei globule, sus o cruce.

Rev. Într'un cerc de perle o cruce cu trei brațe, între brațe în dr. sus o floriciță, între cele-lalte câte trei globule.

Tab. C, IV.

V. Mircea II.

8. *Av.* ИГѠ МІЗЧ | А БОГВ într'un cerc linear; în mijloc vulturul întors spre dr. pe un postament cub însemnat cu crucea, capul vulturului spre st. În câmp la dr. P.

Rev. + ИГѠ МРЗЧА БОІНВѠ între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. patru grinzi transversale, în st. O.

Tab. A, VII.

VI. Mihail (1418—1420).

9. *Av.* ИГѠ М | ХАА В; în mijloc domnitorul cu plete și barbă în picioare, în mâna dr. o lance, în mâna st. un glob cu crucea.

Rev. + ИГѠ МХАА БОІ; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. câmpul gol, în st. trei grinzi transversale; deasupra colțului stâng al scutului un coif ornat, pe el vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VIII.

VII. Vlad Dracul (1430—1439, 1442—1446)

10. *Av.* + ИГѠ АН | ВААТІ într'un cerc de perle în afară și un cerc linear în lăuntru, în mijloc un coif ornat spre dr. d'asupra căruia vulturul întors spre dr. cu capul spre st. În câmp din dr. o stea cu șese rațe.

Rev. + ИГѠ АН ВААТІАА БОІВОАА într'un cerc linear exterior, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. patru grinzi transversale, în st. câmpul gol.

Tab. B, I.

VIII. Radu (1425—1427).

11. *Av.* + ИГѠ РА | АΟΥАА între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament. În câmp în dr. ×.

Rev. + ВГАНКІ ВѠВѠАА între un cerc linear exterior și un cerc de perle interior, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. trei grinzi transversale, în st. O.

Tab. B, II.

12. *Av.* + ИГѠ Р | ААΟΥАВ între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament.

ment cub cu trei globule. In camp in dr. o cruce.

Rev. + БГАИКИ ВОГВОДА .. între un cerc linear și unul de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. trei grinzi transversale, în st. Ø. Deasupra scutului o globulă.

Tab. A, IX.

IX. Vlad Tepeș (1456—1462, 1476).

13. *Av.* + IG BAAA | IG AABA în afară de un cerc linear intern; în mijloc un coif spre st. cu cruce în partea inferioară, d'asupra lui un vultur întors spre st. cu capul spre dr.; în câmp la st. o scară cu cruce în vîrf și o stea cu 6 rațe.

Rev. + IG BAAIGLAB' BOGBOA în afară de un cerc de perle intern; în mijloc un scut împărțit d'alungul în două, în dr. două grinzi transversale, în st. o semi-lună. D'asupra scutului o cruce.

Tab. B, III.

X. Radu Marele (1494—1507).

14. *Av.* IG PAAVA | BOHBOA într'un cerc zimțuit extern și unul linear intern; în mijloc un coif ornat, d'asupra vulturul întors spre dr. cu capul spre st., cu crucea cu un braț mai lung pe aripă.

Rev. + IG PAAV. BOHBOA. I'NB între un cerc de perle exterior și un cerc linear interior; în mijloc un scut împărțit d'alungul în două, în dr. semi-luna d'asupra unei stele cu șese rațe, în st. trei grinzi transversale.

Tab. B, IV.

XI. Vlăduț (1510—1512)

15. *Av.* + IG BAAA | IG AA BOBA între două cercuri lineare; în mijloc un coif ornat spre dr., d'asupra lui vulturul întors spre dr. cu capul spre st.

Rev. + IG BAAIGAA BOHBOA I'NB într'un cerc de perle extern și un cerc linear intern; în mijloc un scut împărțit d'alungul în două, în dr. semi-luna d'asupra unei stele cu șese rațe, în st. două grinzi transversale.

Tab. B, V.

16. *Av.* Intr'un cerc de perle un vultur întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament cub cu o stea cu șese rațe. În câmp în dr. o stea cu șese rațe, în st. crucea și semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărțit de-alungul în două, în dr. semi-luna de-asupra unei stele cu șese rațe, în st. trei grinzi transversale.

Tab. B, VI.

XII. Mihaiu Vitezul (1593—1601)

17. *Av.* MICHAEL: VAL: TRANS: WAIV: SCRÆ: M: CONS: PER: între două cercuri de perle; în mijloc bustul bărbos al domnului, pe cap o căciulă de blană cu surguciu și petre scumpe, pe umere o manta ornamentată cu guler de blană.

Rev. TRANSYL: LOCUMT: CIS: TRAN: PAR: EI SUP: EXER GE: CAP între două cercuri de perle; în mijloc în 8 rinduri — | : A : D : | VIGILAN | TIA VIRTU | TE : ET ARMI | S : VICTORI | AM : NACT | SVS | : 1600 : | . Jos o liniă întorsă.

Colecțiunea imperială din Viena.

Tab. C, I.

XIII. Mihaiu Radu (1658—1659)

18. *Av.* + IO MICHAEL. RAD D G VAL. TR PR între două cercuri lineare; în mijloc bustul principelui încoronat și loricat spre st., în mâna dr. sceptrul, în mâna st. sabia. In camp în dr. 16, în st. 58.

Rev. + SI DEUS NOBISCUM QUIS CON NO între două cercuri întorse, în mijloc vulturul cu două capete și aripele întinse, d'asupra o coronă.

Tab. C, II.

Pînă aci d. D. Sturdza.

Să cercetăm acum originea *banului* românesc întru cât acesta intră în sfera Linguisticii.

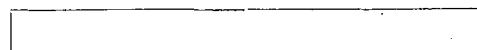
Nici un Domn românesc n'a cărmuit mai mult timp ca Alexandru Basaraba, tatăl lui Vladislav-vodă și al lui Radu-Negru, bunicul marelui Mircea. Dela 1310 pînă la 1360, în curs de o jumătate de secol, „nobilissimul mare voevod și domn al întregii Ungro-vlachie“ (ὁ εὐγενέστατος μέγας Βοϊβόδας καὶ αὐθέντης πάσης Οὐγγροβλαχίας), după cum îl numia sinodul patriarcal din Constantinopole (Acta Patriarchatus I, 384), acest principe pôte fi pri-

vit ca adevăratul întemeietor al Voevodatului său Hospodaratului românesc în locul Băniei de Severin de pînă atunci. Și totuși tocmai dela Alexandru Basaraba nu s'a găsit pînă acum nici o monetă, adecă nici o bucată metalică lucrată, purtând o legendă sau o efigie, un „chip“ sau o „scriptură“. Dovedesce ôre acêsta că pînă la 1360 Români, și 'n specie Oltenii, nu vor fi avut *banii* românesci? Iată o cestiune strîns legată cu însăși originea cuvîntului *ban*.

Pentru trebuința micului schimb intern de tôte dîilele, pe care o satisface arama, monetă poporană prin excelință, de unde la vechii Romani pînă și galbenii purtau numele de aramă: „etiam aureos numos aes dicimus“ (Digesta), se obișnuiau pretutindeni în unele epoce bucăți metalice informe, destul numai ca ele să fi fost cîntărite și să aibă d'asupra un semn convențional recunoscut: „aes signatum“ (Plin.). Acest fel de *banii* nu s'a păstrat aproape nicăirea, și chîr dela popórele cele mai puternice abia dacă se vede câte un specimen pe ici și pe colea în colecțiunii numismatice. Dintre vecinii noștri, la Ruși pe la 1250 umblau încă *banii* de peie: „pour les Russiens, la monnaie qui a cours entr'eux, est de petites piéces de cuir, marquées de couleurs“ (Rubruquis, ed. Bergeron, I, 91). Tot atunci *banii* de peie circulau și la Poloni (Miechovius ad ann. 1298). În scurt, lipsa monetei române propriu zise înainte de Vladislav Basaraba (1360) nu este o probă de lipsa pînă atunci la Romani a vreunui fel de *banii* cu semnul autorității suverane, adecă al Banului de Severin, iar prin urmare nici lipsa unui cuvînt cu sensul de „monnaie.“

A recurge la pei, ca Ruși și Poloni, nu era nevoie. Vechea lucrare a aramei în Oltenia, anume la Baia-de-aramă din Mehedinți tocmai lângă scaunul Băniei, dovedesce că acei *banii* nu erau decăt nesce bucăți de aramă cu o stampilă ôre-care, „aes signatum“ în sensul literal al cuvîntului; iar termenul *ban*, identic cu titlul suveranilor de atunci ai Olteniei, face a crede că acea stampilă, negreșit cu scrisorea cirilică, va fi fost K sau KH sau vre-o monogramă, pôte o figură rudimentară.

Acei *banii* nu erau bătuti, „frappés“, după cum se zicea în urmă despre moneta propriu zisă, ci erau tăiați. Forma lor cată să fi fost pătrată, fiind modul cel mai ușor de a tăia o bucată metalică. Astfel în secolul XIV rubla rusescă (însăși vorba rublă însemneză literalmente „tăiat“) era ô fâșia lungă de argint, avend următorea formă:

(Karamzin, t. IV nota 250). O monetă de aramă trebuia să fi fost mai mare, iată tot. Tradițiunea *banilor* pătrați pare a se fi conservat pînă astăzi tocmai într'o porțiune a vechii Băniei de Severin, căci la Bănățeni actuali bucăți de aluat „tăiate în quadrat“ se chiamă *banuțe* (M. Juică, c. Srediștea-mică), ceea ce nu se potrivește de loc cu moneta modernă. Disparițiunea ulterioară a unor asemenea *banii* de aramă lesne se explică: pe de o parte, prin pierderea caracterului și chîr a aspectului monetar din dată ce s'a generalizat *banii* cei rötunși, iar pe de altă parte prin usul aramei pentru unelte de gospodăria. În dîilele noastre, când Baia-de-aramă din Mehedinți dorme de vécuri, se importeză din Au-

stria numai prin Virciorova vr'o 30,000 oacă de aramă în fie-care an, atât de mare este căutarea acestui metal. Cu tóte astea, nu e cu neputință ca să se descopere într'o ȃi vre-un *ban* de cei pătrați, asupra cărora noi atragem aci atențiunea archeologilor.

Cumcă *ban* nu însemneză alt ce-va decât „moneta Banului“, acésta rezultă din analogia cu italianul „ducato“, cu englesul „sovereign“ etc., și tot-o-dată se întăresce într'un mod curat documental. La 1272 un act din Croația, unde stăpânia atunci un Ban, ȃice: „pro quinquaginta pensis denariorum banalium“ (Schoenvisner, Notitia rei numariae, 167). Intr'o diplomă a regelui unguresc Carol-Robert din 1323 noi citim: „ad pondus denariorum banalium antiquorum, quos Stephanus quondam Banus tempore Domini Belae Regis cudi fecerat“, și mai jos: „et pro duobus antiquis banalibus similiter unus novus denarius“ (Catal. nummor. Inst. Szécheniani, II, 164). În terminologia numismatică din vécul de mijloc, „denarius banalis“ sau simplu „banalis“ era dară moneta Banului Croației și a orî-cării țeri unde se afla în frunte un Ban, iar prin urmare și a Olteniei; ba încă cu atât mai virtos a Olteniei, unde Bani ai existat mai mult timp decât în regiunile serbe. În adevăr, termenul *banalis* cu sensul de moneta nu s'a înrădăcinat nicăiri, trecând repede pe ațuri prin limba oficială fără a lăsa vre-o urmă în grațu, pe când la Români din Dacia Traiană *banul* a remas pentru tot-d'a-una.

Dar cum óre să se explice faptul, că pe acest *ban* îl au Români din Ardél, din Crișiana, din Maramurăș, din Moldova, departe pînă la Nistru și chîar de dincolo, deși el e născut și crescut în Oltenia? Problema este de cea

mai mare însemnătate pentru istoria întregii Românie carpatine în vécul de mijloc.

Pînă astăȃi Oltenii întrec pe toți Români prin ușurința cu care emigréză. În multe sate poporațiunea la dînșii se îndoesce la fie-care 20 de ani (I. Ionescu, Mehedinți p. 200, 674), așa că n'ar mai avé unde să încapă după un timp óre-care, dacă nu și-ar scutura din când în când prisosul prin revărsare asupra altor regiuni. Acest fenomen de înmulțire peste măsură pe de o parte, de mișcare în afară pe de alta, fiind un rezultat al naturii teritoriale, nu este ce-va modern, ci cată să fi fost orî-și-când. Sint acum aprópe șépte-sute de ani, în secolul XIII, deși suferise tocmai atunci mai multe invasiuni tătare, Oltenia totuși gema de mulțimea norodului, după cum o constată trei bulle papale, din cari cea din 1236 ȃice: „multitudo gentium terrae Ceurin“, cea din 1238: „terram quae Zemram nominatur in qua dudum desolata excrevit populi multitudo“, cea din 1239: „populi multitudo supercreverit“ (Theiner, Monum. Hung. I, 150, 165, 171). Tot astfel, fîresce, trebuia să fi fost și 'n secolii anteriori, al XII-lea și al XI-lea; și iată de ce Români dela Baia-de-aramă se respândia în tóte direcțiunile, ducénd cu dînșii pretutindenea pe caracteristicul *ban*, chîar pe acolo unde nu se sciea nimic despre Banul de Severin.

Din Moldova, cuvîntul s'a furișat la Polonii de peste Nistru, unde se aude în invecinata Podoliă, nu mai departe, și se aude ca o vorbă străină, nici de cum polonă. Termenul polon general pentru *ban* este *pieniadz*, paleo-slavicul *пкнѧзк*. Orî-cine va ȃice *ban* în Volinia, cu atât și mai mult

în regatul polon propriu Țis, la Posen sau în Galiția, va vorbi Polonilor chinezese. Lexicograful Linde (Słownik ed. 1854, I, 51) a găsit pe ban „ein Pfennig“ în două texturi polone din secolul trecut, într'o comedie și într'o fabulă, unde cuvântul constituă un podolism. Ei bine, Cihac (II, 8—9) afirmă că Românii au luat pe *ban* dela Poloni, și 'n același timp îl înrudește și cu *baiă*, o căsătorie de greșeli mai fabulă și mai comedie decât comedia și fabula cele polone cu *ban*.

v. ¹*Ban*. — *Bănarit*. — ³*Bănat*. — *Bănesc*. — ^{1,2}*Bănișor*. — *Bănet*. — *Bănos*. — *Bănuț*...

³**Ban**, n. pr. pers. m. Numele personal *Ban*, de unde formele derivate *Bănilă*, *Bănică*, *Bănaș*, *Banciu*, *Băncilă*, *Bănachi*, *Banș*, poate să fie același cuvânt cu *Ban* „vice-roi“, iar prin urmare de origine pecenegă, sau poate să nu fie alt ce-va decât o scurtare din *Șerban*, după cum „*Dan*“ e scurtat din „*Bogdan*“, „*Din*“ din „*Costandin*“ etc. Ori-cum ar fi, este un nume românesc vechiu și foarte poporan.

v. *Șerban*.

Crisov dela Alexandru Lăpușnenul, 1554 (Arch. ist. I, 1 p. 66): „*Banul* stolnicel i Vlaicul moșul i Dragotă...“, unde numele *Ban* n'are a face cu titlul *Ban*, care nu exista pe atunci în Moldova. De asemenea la Miron Costin, Letop. I, p. 270, sub domnia lui Moïse Movilă: „au ales Moïse-vodă pre Cehan Vornicul și pre *Banul*...“

În vechiul pomelnic al mitropoliei din Bucuresci (Venelin, Vlacho-bolgar-skiia gramaty p. 342): *Banul* și *Bană*.

În crisovul dela Mateiu Basaraba din 1639 (Venelin, p. 309 sq.) se men-

ționează un moșnen *Banul* și doi țerani numiți fie-care *Banciu*.

Jipescu, Opincaru p. 34: „îmi spu-nea alde leica Ana, fata lui *Bănaș*...“

Act muntenesesc din secolul XVIII (Condica MSS. a mănăstirii Vieroșul 1780 în Arch. Stat. din Buc., f. 265 b): „Dumnelui *Bănică* Budiștenul biv treti logofăt...“

Zapis moldovenesc din 1611 (Doc. Rom. I No. 172 în Arch. Stat. din Buc.): „și Goian din Jadova și Gheorghie Măndră de *Bănila*...“

Despre același localitate vorbește Ion Neculce, Letop. II p. 263: „în *Bănila* pe Turculeț cel mare cu Moldoveni, în Hlinită pe Botez tij cu Moldoveni...“

Zapis muntenesesc din 1649 (Doc. Rom. I No. 260 în Arch. Stat. din Buc.): „sântem frați pre delnița lu *Bănachi* și al *Șarban*...“

Altul din 1632 (Doc. Rom. I No. 171): „Dumitru cu fečorii, Stoica cu fečorii, *Banciu* cu fečorii...“

Crisovul muntenesesc din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): *Banciu*.

Zapis muntenesesc din 1663 (Doc. Rom. I No. 23): „Eu Părvul, eu Stan *Băncilă* ot Boteni...“

Altul din 1630 (Doc. Rom. I No. 97): „Theodosie diiacon de *Bănolești*...“, adică *Bănul*esci dintr'o formă patronimică *Bănul*escu.

Apoi o mulțime de sate *Bănesci*, *Bănciulesci* etc., din patronimicele *Bănescu* și *Bănciulescu*.

Numele personal *Ban*, articulat *Banul*, se întrebuintează și la Românii de peste Carpați. Sub forma *Banel* se obișnuiesc la Moți (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117). Vestitul mitropolit Gavriil, exarc al Moldovei și Țerei-Românesci la 1803, era Ardelén din Bistrița, având numele de

familia Bănulescul (Новороссійскіи Календарь 1848 p. 379).

După cum din „Bal“ s'a format „Balș“, tot așa din *Ban* Româniî din Ardél făcură Banș, numele a doi țeranî fruntași de lângă Sibîu din 1383: „Negru Banș“ și „Radu Banș“ (Fejér, Cod. dipl. X, 1 p. 134).

v. *Bals*.

Bulgariî, la cari s'aû furișat mai multe numî personale românesce chîar articulate, bună-ôră „Radul“, „Négul“, „Vidul“, sau vocativul „Baleo“ din „Bale“, aû luat dela noi și pe Bance (Miladinovtzi, Bâlgarski pîesni p. 529), care nu e de loc slav. Serbiî nu l'aû. La Bohemiî însă există numele personal Ban cu deminutiviî Bane k și Baněš (Palacký, Popis gmen în Časopis Česk. Mus., VI, 60), pôte dela Româniî din Moravia. Rusul Moroșkin, în al seû Onomastic slav. (Именословъ p. 7), citește „Banul“ în loc de „Bandk“ într'un act polon din 1222, citește „Bančula“ în loc de „Binčula“ într'un act serbesc din 1240, citește „Banič“ în loc de „Rannich“ într'un act bohem din 1052 etc. Prin nesce asemenea contrafacerî nu e greû de a alcătui orî-ce fel de Onomastic! Faptul în adevăr interesant este, că într'un act morav din 1248 ne întimpină „Stephanus filius Nycolay cognomento Ban“ (Boczek, Cod. diplom. Moraviae, III p. 85).

În documente din Ungaria, numele personal *Ban* e fôrte rar, și este a-nevoe de a lămuri naționalitatea ace-lora ce l'aû purtat, bună-ôră țeranul Ban din 1237 într'un act unde figură alătura un „Formos“, un „Porck“, un „Olup“, un „Bugur“ (Fejér, Cod. dipl. IV, 1 p. 80), sau țeranul „Ladislav Ban“ din 1437, unul din capiî rescôlei în care erau amestecați la

o-laltă Româniî și Unguri (Kemény în Kurz's Magaz. II, 367).

v. ¹.*Ban.* — ².*Bale.* — ¹.*Coman.* — *Pecenég*...

^{1,2}.*Banăt.* — v. ^{1,2}.*Bănat.*

Bănă, s. f.; t. macédo-roumain : vie. Deși cuvîntul s'a păstrat numai la Macedo-români, totuși noi nu-l putem trece cu vederea, fiind exclusiv românesc, cu desăvîrșire necunoscut popórelor învecinate.

Cuvîntul daco-român viéță se întrebuintéază și la Macedo-români, dar mai mult cu înțelesul de „ființă“, pe când în sensul propriu el se înlocuesce tot d'a-una prin *bană*.

Iată câte-va exemple din texturile macedo-române culese de reposatul Dr. Obedenaru (ed. Acad. p. 12, 31, 66):

Basmul „Amirăulu cu zîna“ :

Amirăulu trecea ună <i>bană</i> mușată cu nivésta'lî, și nu se spune cu gura...	Impératul trăia o viéță fru- mósă cu nevéstă- sa, cum nu se spune cu gura...
---	--

Ibid. :

Amirăulu băna tu ună ahtare <i>bană</i> doi-spră-đe- ce de ani întregi...	Impératul duse o viéță ca asta doi-spre-đece ani întregi...
--	--

Basmul „Picurarlu Perpilița“ :

Ahtare turlie de <i>bană</i> trapse trei ani de țile...	Astfel de viéță duse trei ani de țile...
---	--

De unde ôre va fi venind acest *bană*, cu desăvîrșire necunoscut astăzi Daco-româniilor ?

Rösler (Sitzungsb. d. wien. Akad., hist. Kl., L p. 588) îl trage din persianul *zeban* „vivre“, uîtând că la Persianiî finalul *an* este o simplă desință a infinitivului, întocmai ca nemțesce *en* în „leben“, tulpina cuvîntului fiind numai *zeb*, de unde e tot așa

de peste putință a ajunge la *bană* ca și din germanul *leben*.

Miklosich pe de altă parte (Rumun. Untersuch. II p. 25) bănuiesce înrădirea lui *bană* cu albanesul *bă* „faire“, întemeiându-se pe formula albanesă de salutare: „tš bān? = comment vous portez-vous?“, care însă n'are nici o însemnătate, căci corespunde pe deplin românului „ce mai faci?“ sau englesului „how do you do?“ Albanesul *bă*, ca și românul „fac“ și englesul „do“, măcar că figurează în acea întrebare stereotipă, totuși în afară de ea nu funcționează nici o dată cu sensul de „vivre, exister, être“. Cu un asemenea temei, *bană* s'ar putea trage și mai bine din grecul *βαίρω* „merg“, fiindcă nemțește noțiunea de mergere se cuprinde în formula corespunzătoare „wie geht's?“, ba și englesesce „how goes it?“! Să mai adăugăm că în albanesul *bān* din *bă* finalul *n* este flexionar, iar nu aparține tulpinei ca în românul *bană*.

Prin urmare, nici cu persianul *zaban*, nici cu albanesul *bă*, acest cuvânt n'are a face. Grecii nu'l au; Slavii, Litvanii, Germanii și Celtii nu'l au; Turcii, Ungurii și celelalte graiuri turanice nu'l au nici ei; așa dară, încă o dată, ce să fie?

Substantivul *bană* nu poate fi foarte vechiu la Români; el este cel mult din perioada medievală, căci clarul *a* tonic de'naintea nasalei ne întimpină în unele vorbe împrumutate dela Slavi sau dela Turani, de exemplu „rană“ sau „cioban“, dar nici o dată în cuvintele cele moștenite, adecă din epoca nasterii graiului românesc, unde trebuî neapărat să fie *-ân-*, ca în „lână“, „mână“ etc. Verbiî însă cu *-ân-*, chiar acei din fondul curat latin, au proprietatea de a putea forma la noi substantivi abstracti cu termina-

țiunea *-ană*. Astfel din „ademănare = lat. *admanuare*“ noi găsim „ademană“ în Psaltirea din 1651, ps. XXV: „dirépta lor plină-î de ademană = *dextera eorum repleta est muneribus*“. Tot așa, prin urmare, substantivul macedo-român *bană* nu este decât o formațiune ulterioară din verbul *bănare* „vivre“.

Iată câte-va exemple de acest *bănare*:

Că ieu înî plângu ș' lăcrămez
Că nu știu ca cum va s' bănez...

sau:

Di uruteșî să nî-afirim
Pină s' bânâm și pină s'him...

(Dr. Obedenaru, 113, 116).

Basmul „Fecior-mușat“ (V. Petrescu, *Mostre I* p. 11): „fómea îli aduse aminte că era dator să *bănéze*...“

Ca exclamațiune de mulțumire: „să nîi *bănez*! = *ich danke dir dafür*“ (Bojadschi, 162).

Este de observat că sinonimul daco-român al macedo-românului *bană* e de asemenea o formațiune foarte târzie, anume „viêtă“, care nu e nici decum latinul „vita“, după cum credea Cihac (I, 318), ci se trage la noi deja pe terenul post-latin din adjectivul „viū“, întocmai ca „dulcêtă“ din „dulce“, „albêtă“ din „alb“ etc., sau ca italianul „vivezza“ din „vivo“. În acest mod derivațiunea lui *bană* din *bănare*, necesară sub raportul fonetic, se justifică nu mai puțin și din punctul de vedere logic.

Macrobius (Saturn. I, 12) ne-a transmis o locuțiune latină: „annare perennareque“, însemnând: „a trăi și a vecui“. Din acel *annare* „vivre, passer l'année et les années“, termen curat rustic, de tot străin clasicității,

prin intensivul *ab* se capătă *abannare* „*vivre longtemps*“ sau „*vivre depuis longtemps*“, căci prepozițiunea *ab*, prin rolul său în „*ab antiquo*“, „*ab ovo*“, „*ab initio*“, mai ales în „*abavus*“, „*abnepos*“, „*abmatertera*“, „*abpatruus*“ etc., își dobândise nuanța de lungă durată. Rusticul *abannare* a devenit apoi *bannare* prin pierderea inițialului *a*, o aferesă obișnuită în latina vulgară deja în epoca lui Plaut (Schuchardt, *Vulgärlat.* II, 380) și pe care, între altele, o exemplifică al nostru „*prier*“ din „*aprilis*“. O paralelă și mai perfectă pentru aferesa din *bannare* = *abannare* este daco-românul *borese* „*vomir*“ din latinul rustic *abhorresco* „*avoir envie de vomir*“; o paralelă asupra căriia noi ne vom opri o clipă.

Lexiconul Budan ține că *borese* vine din latinul *vomo* „prin schimbarea lui *m* în *r*“, o schimbare fără exemplu pe suprafața globului pământesc. Laurian și Maxim (Gloss. 86) nu erau tocmai contra acestei minunate etimologie, dar adăugau tot-o-dată ce-va și mai minunat, anume că „*borire* ar putea fi în loc de *forire*, compus *coforire*“, ceea-ce nu mai are nici măcar un înțeles. Cihac însă (II, 23) n'a brodit-o nici el cu mult mai bine, trăgând pe *borese* din slavicul *bljuvati*, fără a ne spune, prin ce fel de tranzițiunii fonetice un *bljuvati* poate să se transforme în *borire*.

Borese nu este și nu poate fi decât *abhorresco*.

Chiar latinul clasic *abhorreo* însemna grăță, „*actio vomiturientis*“, „*Verabscheuen besonders mit Ekel*“ (Reisig, *Lat. Sprachwiss.* § 388). Dar e și mai aproape, negreșit, inchoativul vulgar *abhorresco*, care ne întimpină în glosare medievale și care s'a păstrat la Spaniolii și la Portu-

gesi: *aborrescer* sau *aborreecer* cu sensul de „*répugner*“, precum și în limba sardă: *aborrêsciri* și *aborrêssere*. Sinonimul latin *abomino* căpătase și el o accepțiune foarte apropiată de *borese*, bună-ora în tractatul de medicină al lui Constantin Africanul, vestitul cap al școlii din Salerno: „*abominatio et vomitus aut ex cibi sunt quantitate aut de qualitate*.“ E mai ales caracteristică la Români forma participială *borit* în locuțiunile cele citate de Laurian și Maxim: „*cîocoiu borit*, „*Țigan borit*“ etc., cari se pot traduce foarte bine italianesce prin „*abborrito*“ și spaniolesce prin „*aborrecido*“, „*exécéré, détesté, abominé*“, în dialectul milanes chiar „*borito*“. În unele dialecte franceze se ține cu același sens *avourry* „*homo aperte et palam nequissimus*“, în vécul de mijloc *aborris* sau *abhorris* (Du Cange ed. Carpent. I, 27).

Borese „*vomir*“ din *abhorresco* „*répugner*“ și *bannare* „*vivre*“ din *abannare* „*passer des années*“, nimic nu poate fi mai limpede și mai învederat, fie ca formă, fie ca semnificațiune; în filologie totuși, ca și în filosofie, ceea ce este limpede și învederat se nimeresce tot-d'a-una tocmai la urma urmelor, spiritul omenesc fiind par'că osândit de a da multe tîrcóle înainte de a fi în stare să recunoscă adevărul.

După cum Daco-românii au pierdut pe *bannare*, tot așa Macedo-românii nu mai au pe *borese*, ci numai pe *vom* din latinul *vomo*, pe care l'au conservat și la noi Români din Banat cu forma participială *vomut*.

Este învederat că Daco-românii trebuia să fi avut și ei prin moștenire pe *bannare* înainte de a se fi despărțit în secolul X de ramura macedo-

română. Disparițiunea acestui termen se explică la noi prin ciocnirea sa cu vorbele ban, bănat, bănuiesc etc., împrumutate mai în urmă dela vecinii și pe cari nu le aș de loc Macedo-românii, așa că numai la dinșii nici o confusiune de omofoniă nu era cu putință.

Cuvîntul a putut să existe și în dialectele romanice occidentale, de unde il va fi gonit concurența medievală a o mulțime de omofone de provenință germanică: ban, bannire, bannalis etc. (cfr. Körting, Rom. Wtb. 99). E cu putință totuși ca bănare să nu fi fost din capul locului decât numai în ramura romanică orientală, care în atâtea și atâtea privințe își are o fisionomie a sa proprie independente.

v. Traiu. — Viță. — Boresc.

Bânciu }
Bâncu } .—v. ³Ban.

Bândă (plur. *bande*), s. f.; bande, crampon de fer. Luat din germanul *Band*, fie d'a-dreptul, fie prin mijlocirea francesului *bande* sau a italianului *banda*, acest cuvînt înlocuiesce pe vechiul românesc *bantă* sau *béntă*, cu care se și confundă, circulând însă numai prin orașe, grația ferarilor străini, aproape de loc prin sate. Peste Carpați se întrebuintează și forma *pantă*, luată din maghiarul *pánt*, și pe care graul, éráși prin confusiune cu *béntă*, îl vocalisază mai adesea în *péntă*, după cum și din *bandă* se face une-orî prin aceeași confusiune pluralul *benđi* în loc de *bande*.

Philimon, Ciocoi vechi p. 154: „un sipet mare legat în *bande* de fer alb peste pele de căprioră albastră...”

v. *Bantă*. — *Pantă*.

Bândol. — v. *Bandoră*.

Bândor (plur.: ?), subst.; ventre, estomac. Acest sinonim cu pântec, ventre, stomach, ne întimpină numai în Biblia Șerban-vodă 1688 p. 613:

...iată eu osă-
bescu voao umă-
rulū, și voū ră-
sipi *bandoru* pre-
ste obrazele voa-
stre, *bandoruli*
sărbătorilorū vó-
stre...

...ecce ego se-
paro vobis hu-
merum, et dis-
pergam ventri-
culum super
facies vestras,
ventriculum
solemnitatum ve-
strarum...

în contextul grec: *ἐνστροφ*.

În unele dialecte polone *bandol* (asibilat: *bandzoch*) este sinonim cu „brzuch”, „ventre” (Zawiliński în *Rozprawy Akad. Krak. VIII, 226*). Unguresce *bendö* „ventre”. Dar cum să se explice finalul *-r* în *bandor*?

v. *Burtă*. — *Pântec*. — *Stomach*. — *Ventre*...

Bândoră și bândură, s. f.; sorte de chiffon. D. V. Vaida (Tribuna din Sibiu, 1890 No. 85) spune că așa se numesce în regiunea Selagiului: „pândătură de calitate dură în formă de ștergar, se folosește spre a înlătura pulberea despre obiecte”. Pe de altă parte, cuvîntul se aude și pe la Năsăud sub forma *bândură* cu sensul de cârpă sau legătură în care țeraniî pun mai ales brânză, de unde deminutivul *bândurică* la G. Coșbuc, „Draga mamei”:

Măduvă de soc,
Fir de busuîoc,
Să fêrbă la foc
În apă curată
Bine străcurată,
Pin' va aburi,
Pin' va ciocoti,
Fină ce vor fi

Ierbile 'ncălcite,
Arse și topite;
Iar apoi ș'apoi
Fira le va scóte,
Le va pune tóte
Intr'o bândurică,
Intr'o cârpă mică,
Ș'apoi le va duce
Unde'î drumul cruce...

(Tribuna din Sibiu, 1886 No. 120).

Se pare că tot aci, sub forma masculină, vine bucovinénul bândol, cu sensul de obiélă sau cârpă servind drept ciorap, în ghicitórea despre „Cismă și piciorul“ (Sbiera, Povești p. 321): „Stăi, négră, să-ți bag bândolul“.

Cuvîntul fiind cunoscut numai peste Carpați, puțin respândit chiar acolo, și avînd tot-o-dată nesce forme străine foneticeî române, el nu este vechiu și s'ar puté bănuî că se trage din germanul Bändel sau Bündel „legătură“.

În privința ghicitórei bucovinene, noi credem că prototipul ei trebuî să fi fost: „Stăi, négră, să-ți bag obiéla“, unde există o antitesă, care s'a putut nasce numai la Româniî din Bucovina, vecinî de aprópe cu Ruteniî și cu Poloniî. Polonesce adjectivul feminin „biala“, rutenesce „bila“, însemnéză albă. Astfel în ghicitórea de mai sus, intru cât figuréză în ea „obiéla“, se cuprinde un joc de cuvinte: „stăi, négră, să-ți bag o albă“; o antitesă poporană întocmai ca în ghicitórea despre „Scrisóre“: „câmpul alb, oile negre“. Jocul de cuvinte a dispărut prin introducerea vorbei bândol.

v. *Obiélă*.

Bandrabură. — v. *Bandraburcă*.

Bandraburcă (pl. *bandraburci*), s. f., t. d'Hortic: pomme de terre, Sola-

num tuberosum. Unul din numerósele numî românesceî provinciale ale cartofului.

„La țeranî cartófele, numite barabule și *bandraburce*, se gâtesc cu borș, cu carne, prăjite, cu usturoi și cu oțet“ (G. Siretenu, Botoșani, c. Rânghilescî).

„*Bandraburci* sau picîoci“ (I. Andriescu, Iași, c. Zabolotenî).

Se aude și o formă metatetică *brandaburcă*.

C. Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 34: „Cartoful: picîociă, crumpenă, crumpiriî, gramciriî, pere de pămînt, ghibirónce, barabule, baraboîu, țermer, *brandaburce*, napi, bologene, hadaburce, picîorcă, mere de pămînt, póme de pămînt“.

Cihac (II, 9) aduce în paralelă bohemul bandor și brambor, rutenul bandurka și mandoburka, citând tot-o-dată și o formă românescă nedeminutivală bandrabură.

v. *Barabulă*.

Baniță (plur. *banîțe*), s. f.; boisseau, mesure de blé. „Mésură de capacitate pentru lucruri uscate: făină, grău, orđ etc., cuprinđend 20 de ocale“ (L. M.). Sinonim cu dimirliă, care însă ar trebui să fie de fer, pe când *banîța* póte fi de lemn, și cu ferdelă, care se aude rar și mai ales în vecinătatea Sașilor sau a Ungurilor.

Caragea, Legiuire 1818 p. 26: „*banîța* de ocă doaozeci și doao...“

Balada „Tudorel“:

Și da Tudor, și mai da:
Nu da baniî cu punga,
Ci da saciî cu mâna,
Lêscăi cu dimirliă,
Parale cu *banîța*...

(G. D. T., Poes. pop. 676).

A. Pann, II, 56:

... să cer a'l împrumuta
C'o *baniță* de făină, or de mălău, co'l avé...

P. Ispirescu, Câtea 'n vară (Col. I. Tr. 1882 p. 124): „Când se ducea și el, ca toți ai lor, prin sate să cumpere grâu sau alte bobe, ca să facă negoț, apoi nu era destul că se tocmia cu bietul Român tocmelă cu la ușa oborului, nu era destul că râdea *banița* cum îi plăcea lui, nu era destul că lua 21 *banițe* în chilă în loc de 20, apoi se țigănia pînă i se ură Românului, cerînd să'i mai adaoge pe d'asupra câte o jumătate de *baniță*...”

Philimon, Cîcoi vechi p. 115: „Pe mine m'a împrumutat cu două *banițe* de mălău, și sînt trei ani de când tot i le plătesc...”

„La câmp se duc bucatele în *baniță* sau ferdelă, care este de lemn, rotundă și cu fund; în acésta se aședă olele cu bucate, strachinele, castronele și lingurile, și se duc de femeii în cap...” (preut Istănescu, Vâlcea, c. Recea),

„La móră *banița* sau dimerlia este aceea cu care se măsóră pâinea ce se macină; merticul—cu care se iewa vama” (C. Teodorescu, Vasluu, c. Lipova).

„Pe la noi se ăice o chilă de loc tarlăua, adecă suprafața de arat care coprinde sămînța de grâu din 8 *banițe*, adecă o chilă de Dobrogea...” (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

Ghicitoră despre *Baniță*:

In pădure născu,
In pădure crescu,
A-casă dacă m'aduse,
Curva satului mă puse.

(Șeșetórea 1832 p. 27).

Cap cât o *baniță*, locuțiune pro-

verbială despre un cap voluminos, dar sec.

Delavrancea, Trubadurul p. 117: „Capul lui mare ca o *baniță* se rózemă p'un gât infundat în umeri...”

„Mama-pădurii cu capul cât *banița* și c'o gură pînă la urechi” (I. Teodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Cântec poporan din Covurlu:

Cu capul cât *banița*,
Cu căcúla cât róta...

(G. Teodorescu, Galați, Mavromolu).

Proverb: „*banița* nu se umple cu vorbe = lucrul nu se face cu vorbe” (Laurian-Maxim).

În literatura poporană se obicnuesce antitesa între mărimea *baniței* și micimea lingurei.

Doină din Ardél:

Cino a 'mpărțit uritul?
Că bine nu l'a 'mpărțit!
Că mie mi s'a venit
Uritul cu *banița*,
Dragostea cu lingura...

(Biblcescu, Poes. pop. 197).

Balada „Gruia lui Novac” tot de acolo:

Dă-mi suflet cu lingura
Să-ți dau bani cu *banița*...

(Ibid. 283).

Sufixul cel netonic -iță, străin limbilor romanice, face deja a bănuși că termenul *baniță* ne-a venit pe de'n-tregul dela Slavii, ca și „dòniță”, „răriță”, „pivniță”, „mèrță = mèriță” etc. Idiotismul polon: „Głowa jak bania = ein Kopf wie ein Fass” (Linde), identic cu al nostru „capul cât *banița*”, întăresce acéastă etimologie. Ast-fel cuvîntul român n'are a face d'a-dreptul cu medio-latinul *banna*, *benna*, *bennata* „mensura aridorum” (Du

Cange), ci numai prin mijlocirea vre-unui dialect slavice, probabil a celui paleo-serbic, care îl va fi căpătat din Occident pe calea terminologiei comerciale.

v. *Dimerliă*. — *Majă*.

Banovêț, adj. et subst.; appartenant à la caste nobiliaire des Bassaraba. Deminutiv slavice din titlul Ban prin sufixul -eț adăos la forma adjectivală Banov-, de unde la Serbi și la Bulgari femininul Banovitză = Banov-itza „nevêsta Banului”. *Banoveț*, în grafica paleo-slavică Бановѣцъ, este o formațiune analógă cu paleo-slavicul сынѡвѣцъ, polonesce „synowiec”, literalmente „petit-fils”. S'ar puté traduce prin „petit Ban”. În biografia patriarcului Nifon, scrisă de 'ntăiu pe la 1517, ne întimpină după copia manuscrisă din 1682 (ed. Erbicenu p. 60): „un nêmc carele era mai alesu și mai temătoriu de Dumnezeu, căruia era numele de moșie *Banovții* adecă Băsărabestii, elu [Mihnea-vodă] cu multe amăgêle și șutêle și cu grêle jurământurî să lega cu boțarii cari era de acel nêmc că nu-î va omoră...” Toți Băsărabescii fără deosebire erau *Banoveți*, adecă Bănișori sau nêmc bănesc, iar numai unul dintre dînșii, anume Domnul țerei, era Ban sau marele Ban. Fiii Domnului, ca și cei-lalți Băsărabesci, erau numai *Banoveți*. Există însă un indice că pînă și Domnul țerei, întru cât era Basarabă, putea fi numit *Banoveț*. Este vorba de un pasagiū fôrte interesant, publicat greșit în textul lui Windek, biograf contimpuran al împăratului Sigismund. Vorbind despre protecțiunea acordată de cătră acest principe lui Vlad Dracul, Windek țice: „eines Suns Pangratz des Weissen, „der do von etlichen Jahren ein Herre

„was gewesen derselben Landen, und „hatte geheissen Merziweyden. „Des Pankratzens Sun machte der „König zu einem Herren in demselben „Lande der grossen Walachey und der „Kleinen...” (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). O fantână istorică atât de importantă numesce aci fôrte lămurit de doê ori pe Mircea cel Mare Pangratz și Pankratz, adăugându-î epitetul de cel alb: „der Weisse”. Ce să fie ôre acel „Pankratz” sau „Pangratz”? Nu pôte fi decât o lectură greșită în loc de Panwatz, adecă *Banoveț* rostit nemțesce cu schimbarea lui *b* în *p*. Editorul n'a știut să descifreze în manuscript pe *w*, prefăcându'l o dată în *kr* și a doua ôră în *gr*. Așa dară Mircea cel Mare era cunoscut contimpuranilor seî și sub numele de *Banovețul* cel alb. Epitetul de „alb” se explică pe deplin prin antitesă, de vreme ce Mircea era fiul lui Radu-Negru, adecă al *Banovețului* celui negru. Pasagiul din Windek încetéză astfel de a mai fi o cimilitură.

După forma feminină *Banoviță* se numesce pînă astăzi un sat în Mehedinți între Cerneț și Severin (I. Ionescu, Mehedinți p. 555 sq.).

v. ¹*Ban*. — *Basarabă*. — *eț*.

Banoviță. — v. *Banoveț*.

Banș. — v. ¹*Ban*.

Bântă s. **bêntă** (genitiv *bentei*, plur. *bente*; rar: *benți*, *benți*); s. f.; bande, lien. „*Bântă*, *bată*, fâșiă, legătură, șină, orî-ce lucru care este mai mult lung decât lat” (Costinescu). „*Bandă*, *a*) legătură, *b*êntă, fâșiă; *b*) cerc, cercăn, margine, ce impresoră sau mărginesce un ce, mai ales o țesetură; în acest înțeles și sub forma *bântă*

saŭ *béntă*, plur. *bente* saŭ *benți*: *bențile cămeșei*“ (Laurian-Maxim). Toți trag acest cuvânt din germanul *Band* „legătură“; ba Cihac (II, 9) îl identifică încă cu *sbanț* „bande de fer“, care este la noi un termen cu totul modern de ferărie, schimonosit din germanul „Eisenband“ contras în *sband*, pe când *bantă* saŭ *béntă* e o vorbă poporană foarte răspândită în întreaga Dacie Traiană, întrebuițată mai adesea la plural *bente*: *bente* la uși, *bente* la lădi, *bente* la căruță, *bente* la mânece, *bente* în sens de obeși etc.

A. Pann, Moș-Albu II p. 15:

.... că de ce nu l'a prins viu
Să'l lege, să'l puie 'n *bente* și să'l ducă la
zapciu?...
z

Delavrancea, Intre vis p. 25: „Cântărețul se făcu negru-verde, și respunse, incheindu-și *banta* dela mâna dreptă...“

Act muntenesc din 1630 (Doc. Rom. I No. 97 în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Paraschiva muțare lu Ion fečorul Manei *Bentii* deîn Fuléștii...“, unde *bantă* formeză o poreclă personală, ca și 'n numele de familie boierescă *Bantăș*, despre care a se vedé mai jos.

Deminutivul din *bantă* este *bențiță*.

A. Odobescu, Scrieri I, 418: „un fel de semi-cerc de fir susținut de *bențițe* late tot de fir...“

Augmentativul este *bântău*, ca în numele unei localități din districtul Dimbovița (Frunțescu).

Forma cu *d*, *bandă*, la plural *bande*, nu e de loc poporană, ci numai literară, cel mult orășenescă, singură care are a face cu germanul *Band*, direct saŭ indirect.

v. *Bandă*.

Așa dară vorba *bantă*, sub forma organică *béntă*, trebiu cu desăvîrșire despărțită de *bandă* pe de o parte, de *sbanț* pe de alta, precum și de maghiarismul din Ardel *pantă* saŭ *péntă*. Pentru a-î descoperi mai lesne originea, noi cată s'o studiam în paralelism cu sinonimul *bétă*, moldovenesce *bată*, la plural *bete*, cu care o și confundă une-orî lexicografii, ba și graul poporan.

Cuvântul *bétă* se aplică numai la îmbrăcăminte țărănescă, fie la femeie, fie la bărbați. El însemneză: „ceinture, lisiere, bande, rabat, poignet, épaulette“ (Cihac).

A. Pann, (III, 24), la locuțiunea proverbială:

Îl luă pe loc de *bete*
Ș'afară pe ușa'l dete,

explică în parentesă *bete* prin *brău*.

O altă locuțiune proverbială caracteristică cu *bete* este la Jipescu, Opincaru p. 129: „în loc de boierule or cucóne, cum i-ar hi'n plac, or pórtă condeiu la urechie ca să'ți dicem logofete, or logofete brândă 'n *bete*, cașcaval în buzunar, lapte acru 'n călimări...“

Tot acolo p. 142: „dă ie iernă, pune paie 'n opincă, se 'ncinge cu *betili* piste antiriū, și pînă să sosescă la oraș mai abate pe la câte o cărciumă...“

Ghicitórea despre „Ghem“ (Sbiera, Povești p. 320):

Bete peste *bete*,
Cinci miș incheiete.

Ghicitórea despre „Ploscă“:

Am o fétă incinsă cu *bete*,
Ș'o strigă din cetate
Șapte lei și jumătate.

(G. D. T., Poes. Pop. 240).

Balada oltenescă „Mocanca și Vranceanca“:

Băete, băete,
Cu clucuri la bete!...

(Col. I. Tr. 1883 p. 240).

Hora „Barbul“:

Foică ș'un burete,
Vine Barbul dela fete
Cu mijlocul plin de bete,
Cu cămășă de bumbac
Cum e Barbului pe plac...

(G. D. T., Poes. pop. 329).

Doina „Murgului“:

Sora mea'i o fătă mare:
Când vine vr'o serbătore
Se spălă, se premenesce,
Iea oglinda, se gătesce,
Se 'nceinge frumos cu bete
Și se duce 'n sat la fete...

(Ibid. 351).

Cântec moldovenesc:

De-ai fi om, mi te-ai pricepe:
Dragostea din ce se 'ncepe?
Din inele și din bete,
Vera din busuioac verde!

(Șeștătoarea 1892 p. 112).

Cihac (I, 24) a constatat foarte bine originea românului *bătă* din latinul *vitta* „legătură“, de unde italianul *vetta*, proventalul *veta*, spaniolul și portugezul *beta* (cfr. Körting, Wtb. No. 8788), cătră cari să mai adăugăm pe reto-romanul *vëtta* (Alton, Ladin. Idiome p. 370). Provenința latină a lui *bătă* este dară mai pe sus de orice îndoelă. Intre *bătă* și *béntă* deosebirea logică fiind numai cea de specializare, aceeași noțiune fundamentală aplicându-se în *bătă* numai la o stofă pentru haîne, pe când în *béntă* predominesce accepțiunea de metal pentru unelte sau gospodăria, prima ipo-

tesă etimologică ar pute să fie că *béntă* nu e decât o nasalisare din *bătă*. Acastă ipotesă însă cade prin legea fonetică a limbei române că vorbele latine nu se nasalisază de loc, nici prin proces curat fiziologic, nici pentru diferențiere de funcțiune; din contra, de'naintea lui *t* chiar nasala cea organică tinde a dispăre, ca în „căt = quantum“, „cătră = contra“ etc. Trebui căutată, prin urmare, o altă cale.

După cum în *bătă* = *vitta* latinul inițial *v* urmat de scurtul *i* tonic a trecut la Români în *bea-*, prin aceeași tranzițiune fonetică *béntă* nu pôte fi decât latinul *vincta*, rustic *vinta* cu obicînuita perdere a lui *c* între *n* și *t* întocmai ca în „unt = unctum“. Lîngă latinul *vinctura* „bandage“, care ne întimpină la Pliniu și la Celsiu, trebuia să fi fost o formă participială aprôpe cu același sens *vinctum*, ca „fissum“ lîngă „fissura“, „pistum“ lîngă „pistura“ etc. In adevăr, substantivul masculin *vinctus* se află la Varrone: „aut funiculo, aut vinctu“ (De r. rust. I, 8,6). Cu atât mai normal era neutrul *vinctum*. Dela pluralul *vinta* = *vincta* se trage d'adrechtul românul *béntă*, precum din pluralul neutral „folia“ s'a tras „fóia“. Să se observe că verbul *vincire* se întrebuintă chiar în latina clasică tocmai în casurile în cari Românul aplică *béntă*, de ex. „lacertos auro vinciat“ la Tibul, „ferrum quo rotas vinciuntur“ la Quintilian etc.: *bente* la rôtă, *bente* la mîni sau la picîore, și altele.

Așa dară din latinul rustic *vinta* „legături“ Românul a format *béntă*, în care *e* după consóna labială trece la nominativ singular în *a*: *bantă*, după aceeași normă ca în: „masă = mesă“, „vargă = vérgă“, „fată = fătă“, ba și *bată* din *bătă*. Străvechiul

bantă, moștenit din Roma, s'a întâlnit apoi la noi mult mai târziu cu neologismul germanic *bandă* și cu variantul maghiar al acestuia *pantă*. Asemnarea fonetică și logică lesne a făcut ca toți acești termeni să începă a se confunda unul cu altul, confundându-se tot-o-dată întru cât-va și cu *betele* dela haîne. Metóda științifică e singură în stare a stabili între ele o distincțiune sigură: *bandă* și *pantă* nu sînt nici vechi, nici proprie graiului țerănesc, căruia îi aparțin numai *bétă* = lat. *vitta* și *béntă* = lat. *vineta*, doé vorbe latine separate, deși născute din aceeași radicală (Corsen, *Ausspr.*², I, 540—2).

Din *béntă*, saú mai bine din pluralul *bete*, s'a născut la noi prin privativul *s* = *ex* verbul denominativ *sbănțuire*, apoi *sbănțuitură*, cu sensul de „a se destrăbăla” = „a eși din *bente*”, după cum este în cele două pasage din Alexandri, pe cari nu le-a înțeles Cihac: 1° „Mă mir cum nu s'o săturat de *sbănțuit*? Eri a fost la fteatru, și 'n astă séră merg la bal...” (Chirița în Iași); 2° „Bată-te-ar gardu, coțofană! Numai la *sbănțuituri* ți-i gându, ghidi, ghidi pupază bálțată!...” (Drumul de fer). În aceste doé pasage Cihac găsesce sensul de: „garnir de bandes de fer, garnir, ajuster en général”!

În vécul de mijloc, când se formase naționalitatea serbă peste substratul românesc trans-danubian, românul *bantă* a trecut la Serbi cu sensul de „marginé”. Schaffarik l'a aflat în vechea serbescă transcris grecesce: *βάντα* „terminus” (Das serbische Schriftthum, I, 156), fără ca să fie cu putință vr'o etimologiă slavică a acestuî cuvînt. La Serbiî moderni acel *βάντα* a perdut pe inițialul *b*, devenind *anta*, și se mai aude numai în Sirmia:

„*anta*, u Srijemu, der Markhaufen, cumulus terrae terminalis” (Karadžić, *Lex. ad. voc.*).

Într'un timp mai încóce, aú împrumutat dela Români pe *bantă* vecinii Ruteni, la cari, sub formele *banta* și *bantina*, el se întrebuinteză cu doé înțelesuri: *bentele* de lemn ce unesc căpriorii acoperișului casei, și — prin analogiă — *bentele* cotețului pentru găine, „Hühnersteige” (Želechowski, I, 12).

v. *Bantăș*. — *Bétă*. — *Béntă*. — *Beteliă*...

Bantăș (plur. *Bantășesci*), n. pr. m. pers.; une ancienne famille noble moldave. *Bantăș* n'are a face cu maghiarul *bántani* = *bântuesc*, ci este o formațiune onomastică românească din substantivul *bantă*, forma organică *béntă*, prin același sufix *-ăș* ca în numele de familie Brahăș dela „brahă = bragă” (Cuv. d. bătr. I, 26); tot așa o familiă boierescă din timpul lui Stefan cel Mare se dicea *Sacăș*, o altă din epoca Movilescilor *Orăș*, apoi *Matcăș*, *Bóncăș*, *Bardăș*, într'un crisov muntenesc din 1568: *Brânzeș* (Cuv. d. bătr. I, 250), etc.

v. *Bantă*. — ².-eș.

Bantășescii se încuscriă în secolul XVII cu trei familie boieresci ajunse la Domniă: Dabija, Duca și Cantemir. Muma nemuritorului Dimitrie Cantemir era fiica lui Tóder *Bantăș*, adecă o *Bantășóe*. Tot atunci trăia Artemie *Bantăș* și Constantin *Bantăș*, toți rude depărtate între dînșii, dar pogoritori din același ném (Vita Constantinii Cantemiri, Moskva 1783, p. 378—82).

În crisovul dela Miron-vodă Barnovski din 1628 (Cond. MSS. a mănăstirii Bărnova, f. 29 b, în Arch. Stat. din Buc.) se menționeză „Dumitru *Bantăș*

feçorul Sofronii nepot Grécăi strănepot lui Căpotă, din uricu de întăritură dela Bogdan voevod..."

În actul de împărțelă din 1689 (Cond. MSS. Asachi, t. 1 f. 319 în Arch. Stat. din Buc.), frații „Andreiu *Bantăș* ciucurul“, „Mihalachi *Bantăș*“ și sora lor „Anița soțul lui Constantin vodă“ Cantemir, vorbesc foarte lămurit despre „strămoșul lor Vicol neguțitorul de Lăpușna“, care stăpânise în acele părți satul Pojoreni.

Prin urmare, boșeria *Bantășescilor* nu se urcă mai sus de jumătatea a doua a secolului XVI, trăgându-se dintr'un nēm neguțitoresc din Basarabia.

La 1711, Dimitrie Cantemir pribegind în Rusia, cei mai mulți *Bantășesci* din cele trei ramure s'aũ retras și ei acolo după dînsul, intrând în nobilimea rusescă. Din ramura lui Constantin *Bantăș*, carea prin alianță își adaoase porecla *Kamenski*, s'a născut la 1738 Nicolae *Bantăș-Kamenski*, unul din cei mai laborioși scriitori ruși ai timpului seũ (Митрополитъ Евгеній, Словарь писателей, t. I p. 16—19). Fiul acestuia, Dimitrie *Bantăș-Kamenski*, s'a distins prin lucrări istorice, dintre cari cea mai remarcabilă este o istorie a Ucrainei în trei tomuri: *Исторія Малої Россіи* (Moscu, 1830).

Se pare că astăzi *Bantășescii* s'aũ stins în Rusia, după cum s'aũ stins nu de de-mult și 'n Moldova.

v. *Abaza.* — *Cantemir.* — *Herescu.* — *Milescu...*

Bantășoe. — v. *Bantăș.*

Băpcă. — v. *Batcă.*

Barabân }
Barabănă } — v. *Rus.* — *Tobă.*

¹**Baraboiu** s. **Barlaboiu**, s. m.;
 1°. t. de Botan.: Chaerophyllum bulbosum, cerfeuil bulbeux (Dr. Brândză);
 2°. espèce de danse rustique. Se mai țice *barlaboiu*, iar după Cihac și *barboiu*. Plantă leguminosă.

„Când *baraboiul* e tînăr, rădęcina lui e dulce; cotorul și frunțele sēmănă cu ale tînerei cucute. Copiii se duc primă-véra la *baraboiu*. *Baraboiul* și brândușele plac mult copiilor“ (E. Mironescu, Covurluiu, c. Óncea; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Baraboiu figuréză adesea în capul cântecelor poporane, mai tot-d'a-una a celor satirice saũ de joc.

Cântec din Bucovina:

Frunđă verde *baraboiu*!
 Lelea cea cu cămeșoiu
 Și cu coșile 'napoi,
 Par' că'i fêtă de strigoiu...

(Col. I. Tr. 1883 p. 140).

Altul tot de acolo:

Frunđă verde *baraboiu*!
 La móră la Dorohoiu
 Merge-un car cu patru boi
 Incărcat cu păpușoi;
 Dinapoia carului
 Merge 'n fuga calului
 Ciocolașul satului...

(Col. I. Tr. 1882 p. 152).

Doina „Ciocoiful“:

Frunđă verde *baraboiu*,
 Mě 'ntâlnii cu un ciocoiu.
 — Bună cale, măi Române!
 — Mulțămim, ciocoiu de căne!...

(Alex., Poes. pop. 2 250).

O variantă:

Frunđă verde *barlaboiu*,
 La móră la Torontoiu
 Vine-un car cu patru boi...

(G. D. T., Poes. pop. 296).

Alexandri, Florin și Florica, sc. 3:

Frunză verde *baraboiu*,
Am ajuns și eu ciocoiu,
Sus, Florine, sus!...

Cântec poporan din Moldova:

Foia verde *baraboiu*,
Este horă 'n sat la noi,
Și s' poftiți mai mulți flăcăi...
(Șeștătoarea 1892 p. 79).

Tot de acolo:

Frunzulénă *baraboiu*,
Ce nu vii, bade, la noi?...
(Sevastos. Cânt. Mold. 139).

Altul:

Frunzuliță *baraboiu*,
Ne-aū făcut maica pe doi,
Unul Miercuri, altul Joi,
N'aū avut parte de noi...
(Ibid. 109).

Hora „Barbul“:

Foia verde *barlaboiu*,
Ce cați, Barbule, la noi?
Aū nu sint fete la voi?...
(G. D. T., Poes. pop. 329).

„Intre jocurile țerănesci de aice unul
pórtă numele de *Baraboiu*“ (P. Sălă-
genu, Némț, c. Hangu).

Jipescu, Opincaru p. 52, între jocuri
țerănesci pune și: „nunésca, or frun-
zuliță *barlaboï* și la drepta câte doi“.

v. *Barabulă*.

2. *Baraböiu*. — v. *Barabulă*.

Barabulă (plur. *barabule*), s. f.; 1°, t.
de Botan.: *Solanum tuberosum*, pomme
de terre; 2°. bagatelle, pas grand'
chose. Unul din mulțimea de numi
poporane ale cartofului. Se aude și

deminutivul *barabușcă*. Se dice de
asemenea *baraboïu*, ca și la planta
„cerfeuil bulbeux“. Este o formă re-
duplicativă din latinul *bulbus* (= gr.
βολβός), vechiu termen botanic intre-
buintat în genere despre rădăcine bul-
bóse, „racines bulbeuses“. De aci la
Unguri *barabolya* „cerfeuil“, la
Ruteni *бульба, барабоя, барабин, бap-
боя* despre „pomme de terre“ (Zele-
chowski), la Români *barabulă* și *ba-
raboïu* despre ambele de o potrivă,
precum și *bulughénă* tot de acolo.

„Pe la noi la cartofi se dice *bara-
bule*, *bulughene* și *picuce*“
(Suceva, c. Broșteni; C. Alessandrescu,
Némț, c. Bistricióra).

Simu a lui Ión, Tribuna din Sibiu
1885 p. 914: „Cartofii se mai numesc:
mere, pere, alune de pământ, bóbe,
baraboï, *barabuște*, picoci,
peruște, crumpene, grumbe, ghiștine,
hiribe...“

Ghicitori despre *Barabulă*:

1°. Ce puī una, găsești doē;
Ce puī doē, găsești nouē.

2°. Mē dusei în pădure,
Săpaī ouē de bobice,
Săpaī noē,
Lăsaī doē,
Că bobiciī iar se ouă.

3°. De desupt prescure,
De-asupra pădure.

(Șeștătoarea 1872 p. 23).

Forma *baraboïu*, luată aci mai
potrivit despre „pomme de terre“ de-
cât despre „cerfeuil“, se întrebuintează
și cu sensul de „un ce de puțină im-
portanță, un nemic, o secătură“ (L. M.).

Doină din Ardél despre „papa Ionică“:

Pentr'un blid de *baraboï*
Ne-a cununa și pe noi...

(Familia 1855 p. 423).

Strigătură din Moldova :

Frunză verde *baraboiu*,
Câte fete 'n sat la noi
Nu plătesc un *baraboiu* :
Baraboiu 'i de mâncat,
Fetele 's de lepădat!

(Șeșetărea 1892 p. 105).

De și *barabula* este nouă în Europa, fiind introdusă abia după descoperirea Americii, totuși în literatura poporană română ea a ajuns deja a deveni o ființă mitologică, a cărei legendă a povestit-o în următorul mod d. S. F. Marian (Albina Carpaților 1879 p. 327):

„A fost când a fost o fată, care nici odată nu vrea să asculte de maica sa. Acesta a blăstemat-o dîcînd:

„Fire-ai a dracului să fii! — Și tot-deuna, când n'o asculta, îi spunea cuvintele acestea.

„Dar' ecă într'o ȃi vine dracul și, luând fata, o duse acolo unde locuia el, și a luat-o de muieră.

„După nouă luni născu nevasta o copilă.

„Dracul, cum e rîndul dracilor, se tot ducea de-acasă, și pe cine-l întîlnia și putea, îl îndemna spre fapte rele.

„Nevasta lui însă rămănea singură a-casă, și cât e ȃiulica de mare plîngea legănând copila.

„Intr'o ȃi, nimerind din întîmplare un vîntor pe-acolo și vîdînd'o că plînge, o întrebă:

„— Ce-ȃi este ȃie, nevastă, că plîngi așa de tare? și cum de te afli tu pe-aicea?

„Nevasta a început a plînge și mai tare, pentru că de cînd o luase dracul dela părinȃii ei și o dusese la dînsul a-casă, nu mai vîduse fiinȃa de om. Apoi îi istorisi din fir în pîr tîtă viaȃa sa. În urmă îi ȃise:

„— Voinice! du-te de grabă de-aici, depărtăză-te de pe-acest loc necurat,

căci simt că-mi va veni îndată bărbatul și, de te-a afla aici, are să ne omóre pe amîndoi!

„Dar încă nu sfîrșise bine cuvintele acestea, cînd și sosi dracul și ȃise plin de mîniă:

„— Acum te-am prins, netrebnicu, cu acest om nelegiuit!...

„Dar vîntorul nu-l lăsa să vorbescă multe, ci scoȃnd de grabă o sfîră, prinse pe dracul cu ea de grumaz, și îi ȃise:

„— Mai de grabă te-oiu omori eu pe tine, împeliȃtule!... Cum ai cutezat tu a lua acésta fată cu trup cu tot dela părinȃii sei ș'a ȃi-o ȃine de muieră?...

„Éră dracul spăimîntat strigă:

„— Stăi, omule! nu mă omori, că-ȃi daū ȃie muieră acésta dimpreună cu fiica sa!

„Atunci vîntorul l'a lăsat de grumaz și voi să se depărteze de-acolo împreună cu muieră și cu fiica acesteia.

„Însă dracul îi opri dîcîndu-le:

„— Staȃi!... nu vî depărtaȃi așa de grabă, că după drept numai jumătate de copilă e a muierii mele, ér ceialaltă jumătate e a mea!

„Și rostind cuvintele acestea, scose de grabă un paloș și cât ai clipi din ochi tăia copilă drept în dîe din virful capului în jos. Jumătate din copilă și-o luă șie-și, ér ceialaltă jumătate o dete vîntorului ca să se ducă cu dînsa și cu maica sa unde vor voi.

„Nevasta se topia de plîns, că dracul i-a omorit copilă și și-a oprit jumătate dintr'însa. Nici n'avea ce face, căci ce s'a 'ntîmplat odată nu putea să se mai îndrepte.

„După ce sosi nevasta a-casă la părinȃii sei, a îngropat jumătatea de copilă sub talpa ȃinterimului și locul unde a îngropat-o l'a numit mormîntul

moróicei, pentru-că a fost de simbră cu mamonul.

„La câtă-va vreme s'a vădut apoi pe mormintul acesta resărind și crescând o buruénă cu mai multe odrasle, pe care erau florí albe, vinete și roșii. Și săpând buruéna acésta, află că din inima, plămánele și maiul (ficatul) fetei s'aú făcut o mulțime de *barabule*, unele ca ouéle de găină, altele mai mari, și gustându-le să vedă cum sint, află că-s bune de mâncat. Decí luându-le le-a numit *barabule*, pentru că din bucată de copilă aú crescut.

„Vedénd dracul, ce lucru se făcu din jumătatea de copilă a nevestei sale, îngropă și el jumătatea lui, cugetând că și din aceia se va face așa ceva.

„Dar n'a fost după cum a gândit necuratul, căci din jumătatea lui a crescut o buruénă mare, cu frunđe late și cu flóre mărunță, și când a căutat în pămînt să vedă ce este, n'a aflat nimic.

„Dracul, năcăjit peste măsură, nu sciea ce să facă cu frunđele buruenei crescute. În urmă însă le strînse, le puse să se usuce, și apoi le dete unuia și altuia învățându-i ca să le fumeze. De-atunci apoi aú prins cei mai mulți ómení a fuma frunđe de-acestea, carí s'aú numit tutun, titiun și tabac, pentru că s'aú făcut din jumătatea de copilă a tatălui.

„Ér nevasta n'a mai supérat de aci înainte pe maica sa, ci a învățat încă și pe alte fete să asculte de maicele lor, să nu pătésacă și ele ca dînsa. Așa a rămas apoi învățatură din ném în ném și frică de diavol pentru fetele neascultátóre de maicele lor.

„Fiind-că *barabulele*, după cum arată legenda acésta, se trag din o parte de viță și sémîntă de diavol, Románii

din ținutul Dornei nici când nu le 'ntrebuințéază ca bucate la ospetele lor publice, cum sint bună-óră: cumétrile, colácimile, nunțile, comandările, și nici odată nu le daú de sufletul morților.

„*Barabulele* se 'ntrebuințéază de cătră Románi nu numai ca nutremint pentru sine și pentru vite, ci și ca medicament. Așa, decă cine-va are gálci, frige o *barabulă*, apoi o turtesce și-o pune la gálci și așa se vindecă. Decă cine-va se arde, se frige, saú se opăresce, rade una saú mai multe *barabule* pe-o rădétóre; acéstă rásură, punéndu-se pe partea arsă, friptă saú opărită, îndată trage focul afară. Când îl dóre pe cine-va capul, se légă cu felii de *barabulă*. Când are cine-va vre-o bubă réutációsă pe trup, încă se légă cu *barabule* rase, cu carí apoi se vindecă.

„Vițele de *barabulă* se mai numesc în limba poporului și bále (sing. bală) și beldii (sing. beldie). Érá ogorul, pe care sint séménate *barabulele*, se numesce *barabulisce*.

v. ¹ *Baraboñu*. — *Bulughénă*. — *Piceucă*.

Barabulisce }
Barabüşcă } — v. *Barabulă*.

¹ *Barác*. — v. *Baragan*. — *Barà*.

² *Barác*, -ă, adj. et subst.; t. de chasse: nom de certains chiens. Acest termen vinátoresc pare a fi destul de respândit în România.

„Cănií de vinat se numesc: *Barac*, *Gélap*, *Némțu*...“ (C. Nicolescu, Muscel, c. Văleni).

„*Barac*, *Baracă*, figuréză aci pintre numile cănilor de vinat“ (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socariciu).

„In Dobrogea *barac* se dice la un

câne flocos la p^{er} și cu mustețⁱ mari la bot“ (I. Negrescu, Constanța, c. Paraschi^o).

Este turcul baraq „poilu, v^{el}u, chien de chasse, grand épagneul originaire de Tartarie et de Sibérie“ (Barbier de Meynard, Dict. turc, I, 256).

v. Câne.

Barag^{an}, 1°. t. de Géogr.: „plaine très étendue et inculte dans le district de Ialomitza, entre le fleuve Ialomitza et le Danube“; 2°. „lieu inculte, désert en général“ (Cihac). Se țice și: „câmpul *Baraganului*“. Se rostesc *Baragan* și *Bărăgan*. O admirabilă descriere a *Baraganului* la Alexandri:

Pe cea câmpⁱă lungă, a cării tristă zare
Sub cer, in fund, departe misterios disp^{ar}e,
Nici casă, nici pădure, nici ri^u recoritor,
Nimic nu 'nveselesce pe b^{ie}tul călător.
Pustietatea g^olă sub arșⁱța de s^ore
In patru păr^ti a lumii se 'ntinde 'ngrozit^ore,
Cu erva'i mohorită, cu negrul ei pămⁱⁿt,
Cu-a sale marii virtejurⁱ de coib ce sb^oră 'n
vint...

A. Pann, II p. 44:

La cercetare resp^{un}se
Că nici o oⁱă nu tunse,
Ci'n *Bărăgan* pe câmpⁱe —
Nu ar mai fi fost să fie! —
Păscând le-a zmul's' o ciulinⁱ,
Mai cu samă mărăcinⁱ...

Balada „Moș Stan din *Bărăgan*“:

La puț^{ul} lui Ciropină,
La Siliștra a bătrână
Pascu-mi-so
Adapă-mi-se
Treⁱ cărlălori
Giugăiori,
Pintenogⁱ de treⁱ pic^{io}re,
Cu steluțⁱ de câte-o nare,
Unde-i vede — moș Stan m^ore!
Moș Stan
Din *Bărăgan*
Împletia la un arcan...

(Vulpian, Texturⁱ p. 73).

40,855. III.

Variantă:

Îa nea Stan din Piersica,
Care'i om de nimica,
Nepotul lui moș Drăgan,
Moș Drăgan din *Bărăgan*...

(G. D. T., Pocs. pop. 689).

In crisovul lui Mihnea-vodă din 1579 (Cuv. d. bătr. I, 254) se vorbesce despre „drumul *Baraganului* (дрѹмъ нѹтъ Баргганов)“.

Cihac (II, 6) trage pe *Baragan* din cuvintul rusesc „balagan^u“; baraque d'été des Kamtchadales, échoppe de saltimbanque dans les foires“; apoi renunță el însuși la ac^{es}tă posnașă etimologiă slavică, și propune (II, 546) una turcescă: „bi-âban, vulg. be-jâban plaine inculte, désert“. D. Șăin^{en}u (Elem. turc. p. 116) dă o altă derivațiune, de asemenea turcescă, sau mai bine arabo-persiană: „berr-ijaban, cuvint ibrid compus din arabul berr (champ) și din persianul jaban (désert)“, de unde — țice d. Șăin^{en}u — de'ntăiu baraban și apoi *Baragan*. Câte-trele etimologiile sⁱⁿt de o potrivă peste putință.

Regiunea într^{eg}ă invecinată cu Dunărea a fost tot-d'a-una privită la noi de popor ca baltă, și tocmai de aceea vⁱⁿtul sudic se chiamă Băltăreț. Acea baltă, negreșit, nu era Dunărea, ci numai zona marelui fluviu. Ac^{es}ta e mai cu samă potrivit in privința județului Ialomița, unde Dunărea se bifurcă prin așa numita „Borce“, ast-fel că într'o epocă ore-care o vastă întindere de pămⁱⁿt de acolo trebuia să fi fost pururea acoperit de ape stătătore sau mocirle, adecă de ceea ce se chiamă romănesce bară. *Baraganul* nu este alt ce-va decăt o imensă mlaștină secată, care a rămas nesănăt^osă și nerodit^ore.

v. Baltă. — Bară. — Băltăreț.

Precum din „baltă“ se formeză „băltău“ și „băltac“ (Cihac), tot așa o formațiune poporană din bară este barac, de unde, ca desfășurare ulterioară: bărăciune. „Bărăciune se țice la o apă stătută, imputită, d. ex.: nu lăsa să beie jitele din bărăciune; saū: tătă țiu a m bēut și io bărăciune d'aceia, că nu'ī p'acolo nici fântână, nici isvor, numai apă cea cu bărăciune“ (I. Reteganu). Sufixul românese -ac trecēnd în -ag pentru a căpēta o nuanță pejorativă (v. -ag), din barac se face barag; și 'n sfirșit, prin sufixul intensiv -an (v. ³-an): Baragan „grand marais, grand étang, grande étendue d'eau stagnante“.

Să se observe că, pe aceiași cale fonetică și morfologică, din numele personal Bără amplificat în Bărac, păstrat în numele local „Bărăcesci“ (Frunțescu), s'a format intensivul Bărăgan, bună-ora în crisovul lui Radu-vodă Mihnea din 1615, relativ la nesce moșii din Oltenia (Cond. MSS. a monastirii Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.): „de-acia în lacurile albe de-acia în lacul cu crucē, la puțul lui Bărăgan, în lacul care să chiāmă al satului...“

v. Bără.

Este interesant, în fine, că în ghicitoria poporană despre „buric“, o variantă ne spune:

Cuibu berdei
In mijlocul bălții...
(G. D. T., Poes. pop. 218).

Iar o altă variantă:

Cuibu ciocărlanului
In mijlocul Bărăganului...
(Șeștorea 1892 p. 62).

v. Bărc. — Borce.

Barăgă. — v. Barangă.

Baraglădin. — v. Bervlad.

Baraimlăc (pl. baraimlăcuri), s. n.; présent offert à la Porte-Ottomane à l'occasion de la fête du Bairam. Despre originea acestui poclon la Români, vorbesce Ion Neculce, Letop. II p. 204: „[Vasile-vodă] atunce aū trimis la Poartă poclon de aū multămit Impăratului și Vizirului și altor Turci mari, blane de spinări de sobolī, pentru binele ce aū făcut de aū așteptat țara, care acest dar n'aū fost nici de un folos țării, că aū rămas obiceiul de dă țara baraimlăc de atunce încoace în toți ani...“

Ibid. p. 312, 315: „aū parit pre Mihai Vodă pentru două biruri și pentru două baraimlăcuri, că le-aū luat din țară când aū fost Domn, și la visteria Impărătescă nu le-aū dat...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 52: „despre Turci era mare asuprelă, că aū început a cere toate obiceiurile de plin, cumu'ī Bariemlăcul, Mucarême...“
v. Bairam.

Barangă, s. f.; 1°. épithète populaire du loup; 2°. fig. criard, brailard; 3°. nom propre personnel. Termen cunoscut de o potrivă în Moldova și 'n Țera-Românescă.

„Între ocări se aude la noi: Baranga lupul să te ȳea, dragul mamei!“ (I. Călugărenu, Tecuciu, c. Movileni).

Intr'un act muntenesc din 1679: „Vasile nepotul Bărănghi...“; în altul din 1681: „Ștanțul fecorul Bărăngăi“ (Doc. Rom. I No. 73 și 74, în Arch. Stat. din Buc.).

În districtul Argeș există pînă astăzi un sat numit Bărăngesci și altul Bărăngi (Frunțescu).

„Barangă este lupul bătrân, care urlă întâiu, când lupii încep a urla. Tot barangă se mai numesce și taurul cel mai puternic și mai voinic,

care conduce ciréda și căruia i se atirná clopotul; de asemenea se ȕice vacéi care merge în capul turmei și este de ordinar stérpă. *Barangă* ȕice țeranca copilului care țipă tare: ho, *barangă*, ce sberî așa? Când țeranul sudue pe nevésta sa, strigând la dînsa, țeranca îi ȕice: ce sberî ca o *barangă*? Aceste expresiuni se aud în Argeș, în Muscel și în Vâlcea" (C. Dobrescu-Argeș).

Fără nasală, la A. Deparațianu, *Doruri și amoruri* p. 43:

La lumina stelei, stelei cobitóre,
Când s'ardică ursul în doé piclóre,
Geme și copaciul scóte din pámînt;
Și lupul cu capul înălțat în vînt
Urlă, când *baraga* întău a urlat...

și 'n notă la *baraga*: „astfel numesc țeranii căpetenia lupilor“. Deparațianu era din Teleorman.

Un cuvînt fôrte interesant, numai țerănesc, care ne-a remas d'a-dreptul dela Comani. În graul acestora boru însemna „lup“, iar aga „bătrân“ (Kuun, Cod. Cuman. 248, 302), de unde bor'aga „lup bătrân“, tocmai sensul lui *baragă*.

Aci este locul de a observa că la Comani lupul se bucura de o védă cu totul excepționale, și anume lupul *baraga*, acela care

.... întău a urlat...

Cronicarul rus Nestor ne spune că urletul lupului era la dînșii un augur de victorie. Astfel, în ajunul luptei cu Rușii, hanul comanic Boniac, „când era miéști-nópte, s'a sculat, s'a depărtat de óste și se puse a urla lufesce, și atunci lupul i-a respuns, iar în urmă a început a urla mulți lupi“ (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 172).

v. ¹. *Coman.* — ¹. *Lup.*

Baranță. — v. *Boranță*.

Baraon (pl. *Baraoni*), s. m.; sobriquet donné aux Bohémiens. Una din porecele poporane de despreț ce se dau ȕiganilor, modificată din Faraon.

P. Ispirescu, Snóve p. 116, despre „ȕiganul lăcătus“: „Mergend el, ce'i plesni *baraonului* prin cap, că începu să vorbescă cu uneltele lui, că de s'ar întâmpla să se întâlnescă cu cine-va, să cređă că sint mai mulți inși...“

v. *Faraon*.

Barăt. — v. *Bărăție*.

Bără, s. f.; terrain marécageux, bourbeux. O întindere de pămînt mociros.

„*Bară* se ȕice la un loc baltos cu imală ce se află în drum; de ex.: să nu bagî carul în *bară*, că nu'l scoți nici cu patru boi“ (S. Lăuba, Banat, c. Maïdan).

Din *bară* se forméză deminutivul *barac* sau *bărac*, care pe de o parte trece în pejorativul *barag* sau *bărag*, de unde intensivul *Baragan* sau *Bărăgan*; iar pe de alta, se amplifică în *bărăciune*. Tot din *barac* sau *bărac*, prin contracțiune ca în „usc“ din „usuc“ sau în „farm“ din „fărâm“, se nasce *barc* sau *bărc* „étang“, pe care Cihac (II, 546), necunoscend existința vorbeii *bară* la Romani, îl trage din turcul *birkè* „piscine“.

v. *Baragan*.

Numai în limba română *bară* se vede încungiturat de o familie lexică destul de numérosă. Pe ațurîa el este pretutindenî aprópe singuratec: serbesce *bara*, bulgăresce *bară*, la Neo-greci *μπάρα*, cu același înțeles ca și la noi. La Slavii nordici acéstă vorbă nu se găsesce, așa că Miklosich

crede că Bulgarii și Serbii o au numai prin împrumut (Die slav. Elem. im Neugriech. p. 22). Fiind propriei Peninsulei Balcanice, Schaffarik (Slo-wanské starožitnosti p. 380) privia *bară* ca o remășiță a limbei dacice: „nepochybně ze starogetického gazyka“. Matzenauer (Cizé slova p. 18) constată variantul sloven *bara*, une-orî *barina*, care pare a fi căpătat dela Serbii, și pe bohemul *baržina*, care nu este decât forma slovenă cea amplificată, astfel că termenul tot încă nu încetază de a fi exclusiv balcanic. *Bară* fiind tot-d'a-una cu *b*, nici odată cu *p*, n'are a face cu finalul *-para* în numile orașelor tracice, dar ar pute să fie alăturat într'un mod ipotetic cu finalul curat dacic *-bara* în „Zurobara“ la Ptolemeu.

Dela Români, *bară* a trecut prin Moldova la Ruteni cu același sens de „pământ mocirlos“, anume între două coline: „bar, feuchter Ort zwischen zwei Hügeln“ (Żelechowski).

v. *Bârc*.

Bârba-boiêrului, t. de Botan.: *Nigella Damascena*, nigelle de Damas. Frumôsă plantă, cultivată în grădini. Se mai ȳice și *Chica voinicului* (Dr. Brândză, Prodrôm p. 5). Termenul *barba-boierului* se potrivește cu numile poporane franceze *barbichon* și *barbe de capucin*, datorindu-se aceleiași asociațiunii de idei, produsă prin aspectul plantei.

v. *Barbă*.

Bârba-căprei, t. de Botan.: 1°. *tragopogon pratense*, salsifis sauvage ou barbe de bouc; 2°. *Spiraea Aruncus*, barbe de chèvre. Ambele plante pörtă numi analoĳe apröpe în töte limbile, și chiar în terminologia botanică latină ele se numău: *barbuca hirci* și *barba*

caprae (Nemnich). În sensul al doilea, Dr. Brândză (Prodrôm p. 538) indică următorii sinonimi poporani: *barba-popei*, *barba-țapului*, *flörea-smeului*, *cornul-dracului*, *cöda-pricolicilor*, *golicünea-tetei-păduri* și *muma-păduri*.

v. *Barbă*. — *Pricolicü*. — *Smeü*.

Barba-cot (Statu-Palmă-), s. m.; t. de Myth.; personnage légendaire: vieux nain barbu d'une force épouvantable, habitant le centre de la terre et voyageant monté sur la moitié d'un lièvre boiteux. Piticii, ca și uriașii, sînt unul din elementele cele mai obișnuite ale basmelor la töte popörele; dar, începënd dela grecul Pimeu, *Πυγμαίος*, adecă omul cât pumnul, *πυγμή*, și pînă la germanul „Däumling“, francesul „Petit Poucet“ și rusul „мальчикъ съ пальчикъ“, adecă ömeni cât degetul, al nostru *Statu-palmă-Barba-cot* își are o individualitate a sa förte caracteristică între töți piticii cei legendari. El se luptă tot-d'a-una singur, fără ajutorul altor piticii, avënd tovarăș nedespărțit, în loc de cal, numai pe „jumătatea de iepure schiöp“; și totuși biruesce fără nici o greutate pe uriașii cei mai înspăimîntători, pe smuncitorii stejarilor și ai stâncelor, pînă ce, în sfirșit, îl doböră și pe dinsul un Fët-frumos, care nu este uriaș. În Banat poporul îi ȳice *Stati-cot* sau *Stați-cot* (Schott, Walach. Mährchen p. 298); în Ardél:

Omul cât schiöpul
Cu barba cât cotul,
P'un iepure schiöp călare,
Cu căpëstru 'ntr'o chioțoare,
Răĳemat p'un paü de secară...

(Reteganu, Povești III. 63);

în Bucovina: *Schiöpul cu barba*

cât cot (Sbiera, Povești, 80); în Muntenia Tarta-cot; peste Dunăre Năpalmă-om-două-palni-barbă în Macedoia, Palmă-om-și-barbă-cot în Epir (Papa-hagi); numele însă cel mai obicnuit este: Statu-palmă-Barba-cot.

Alexandri, Poes. pop.² 132: „In poveștile populare există o ființă fantastică ce se numește: Statul-palmă, Barba-cot, adecă cu statul înalt de o palmă și cu barba lungă de un cot. El trăese sub pământ și umblă călare pe un iepure șchiop“.

C. Negruzzi, Toderică: „Pe când trăia Statu-palmă-Barba-cot, și în Academia din Podul-Ilăei da lecții vestiții dascăli Păcală și Pepele...“

I. Créngă, Povești I p. 224: „Și o dată scôte sfinta Duminecă obrăzariul și sabia lui Statu-palmă-Barba-cot de unde le avea, și dându-le lui Harap-Alb, îi ȃice: ține acestea, că au să'ți fie de mare trebuință...“

Basmul „Sur-vultur“ (D. Stăncescu, Basme p. 31): „În vreme ce plângea el, numai iaca se pomenesce alături cu Tarta-cot, barbă d'un cot, călare p' o jumătate de iepure șchiop...“

Armatura lui Barba-cot, după cum se vede de mai sus, variază în legendă: după uni, este numai „un pațu de secară“; după alții: o sabiă și un „obrăzar“, adecă „casque à visiére“; după alții — precum vom vedé mai jos — un colossal „busdugan“.

Mersul cel tipic al basmelor cu Barba-cot este următorul: Un Fêt-frumos, numit une-orî „Petru Firicel“, alte-orî „Teiu-legănat“, alte-orî „Fiuțul oi“ etc., își asociază treptat pe doi sau trei uriași, a căroră grozavă putere se exprimă prin chîar numile cele dă poporul: Sfarmă-pétră, Strambă-lemne, Scutură-

munții, uriași descriși de Alexandri într'o admirabilă legendă:

Urlă 'n vaet urieșii!... Amindoi cuprinși d'odată
În virtej de nebuniă, se fac Dunăre turbată,
Și'n vėzduh încep s'arunce, improșcând ca doi vulcani,
Cel mai groși stejari din codri, cei mai sdra-
venii bolovanii...

Impreună cu acești tovarăși, Fêt-frumos se aședă într'un bunget, de unde în fie-care ȃi unul pe rând rămâne a-casă ca să gătescă bucate, pe când ceialții plécă la vînătoare. De'ntăiu rămâne unul din uriași; dar tocmai când bucatele erau gata, iată că se ivesce Barba-cot, il bate, il dă jos, mănăncă bucatele fierbinți pe pteptul învinsului, și plécă liniștit călare pe jumătatea cea de iepure șchiop. A doua ȃi, tot așa o patesce al doilea uriaș. A treia ȃi însă Fêt-frumos biruesce pe Barba-cot și'l robesce, închidendu-i barba în despicătura unui copaciu. Piticul totuși scapă de acolo, smulgend copaciul din rădăcină și ducendu'l cu sine. Fêt-frumos cu uriașii il urmăresc, pină ce dau de grópa prin care Barba-cot intrase sub pământ, ș'apoî urmăză diferitele peripeții petrecute în „lumea-négră“ pină la „buricul pământului“.

Reproducem aci întregă varianta română trans-danubiană, culésă de d. St. Ciumetti la Călive-Badralexii în Macedonia: „Niște uriași răpesc o fėtă de împérat și o ascund în nesce păduri inspăimintătoare, unde pasere nu calcă. Palmă-om-și-barbă-cot află acésta dela un iepure prieten al seú. Iute pune mâna pe busdugan, care cântăria o mie de ocale și mai bine, și iepurele mergend înainte, iar el după iepure, ajunge la locuința uriașilor. Era acolo numai unul din ei, care cum il vėdu, începu să'și bată joc de dînsul.

Amîndoi se luptă, și uriașul e doborît. Când cade uriașul, întreaga pădure se elatină, încât al doilea uriaș se repede spre palat ca să vedă ce este pe acolo; dar *Palmă-om-și-barbă-cot* îl omorî și pe dînsul. Același lucru se întîmplă și cu al treilea uriaș. Atunci fîta de împărat, scăpată din robie, îl îea de bărbat pe pitic, iar iepurele rămîne pe lingă dinșii ca să servescă.

Despărțiti de Daco-români în secolul X, Macedo-românii, fugînd din Pannonia de'naintea invasiunii maghiare, aû dus cu dinșii peste Dunăre și pe *Barba-cot* cu iepurele; dar în cursul timpului numai atîta le-a rîmas din ingredientele cele fundamentale ale basmului daco-român: restul a fost modificat; ba în unele variante, mai ales acelea din Epir, pe cari le cunoscem dela d. Papa-hagi, a dispărut chiar iepurele, iar *Barba-cot* s'a prefăcut într'un pitic bine-făcător, un fel de „spirituș” din legendele noastre.

Un pitic, cîte odată o pitică de felul lui *Barba-cot*, ne întîmpină nu rareori și'n basmele occidentale, fie franceze, fie italiene sau reto-romane, ba și în cele germane. Așa este, bună-ôră, basmul flamand despre „Ucenicul ferar”, în care eroul Jan se asociază cu un uriaș ținînd un pod pe spinare, apoi cu un altul desrădăcinînd copacii din pămînt, de aci cu alți trei, și se opresc cu toții într'un castel pustiû în adâncul unui codru, gospodărînd în fie-care di cîte unul, întocmai ca în basmul românesc. Aci se încep pășaniile uriașilor din partea unui pitic roșu cu o lungă barbă, care însă nu era singur, ci avea în ajutor o mulțime de alți pitici, omoriți la urmă de cătră eroul povestii (Contes flamands, in Revue d. trad. popul. t. 2 p. 559 sq.).

Este învederat că basmul românesc și cel flamand, ca și cele-lalte occiden-

tale cu aceeași antitesă de un pitic față cu mai mulți uriași bătuti de dînsul, aparțin aceleiași ciclu legendar, ciclu care n'a fost clasificat de Hahn între cele patru-deci de tipuri generale de basme (Griechische Märcen, I, 45—61); dar trăsurile cele distinctive ale lui *Barba-cot* sînt cu totul altfel, și ele nu ne întîmpină pe deplin în Europa —dacă nu mă înșel—decît numai la vecinii noștri Serbi și Bulgari. Profesorul Jagić (Archiv. f. slav. Phil. t. 5 p. 27—32) a descris vr'o șese variante serbesci, în cari mai în tôte piticul pörtă întocmai numele *Statu-palmă-Barba-cot*: „der Ellenbart-Spannohoch”. Într'unul din ele tovarășii lui Făt-frumos sînt anume uriașii „Strămbă-lemne” și „Sfarmă-pétra”. Apoi învingerea piticului, închiderea lui într'un copaciu și fuga pînă la gaura sub pămînt, se încheiă prin urmărire și prin trecerea eroului pe „cel-lalt tărîm”. Aci nu este numai același ciclu, ci chiar același basm. La Bulgari, de asemenea, piticul pörtă ca și la noi numele cel compus: „Pedia čiliak—lakătû brada”, literalmente „om-palmă-barbă-cot” (Sbornik t. 2, Narodni umotvorenia p. 161). La cei-laltți Slavi, afară de Serbi și Bulgari, acest basm — nu dicem „acest ciclu” — nu s'a constatat pînă acuma; și nu scim dacă ce-va în felul acesta există la Sași sau la Unguri, cari ar fi fost în stare de a'l căpéta dela noi.

Este el original românesc? Dar atunci de unde 'l aû Români, de vreme ce nu se află la cei-laltți Neo-latini?

Este el original serbo-bulgăresc? Dar atunci de unde 'l aû Serbo-bulgarii, de vreme ce nu se află la cei-laltți Slavi?

Un basm aidoma ca cel românesc, și anume ca prototipul cel daco-românesc, nu ca sdruncinata copii macedo-română, se găsește în Caucas la po-

porul turanic numit Avari, un rest al gróznicilor Avari din vécul de mijloc și rude cu Pecenegii, urmași ai acelor Avari în regiunea Carpaților.

v. *Avan.* — ¹. *Ban.*

În basmul avar eroul, numit „Ureche-de-urs“, se însoțesce cu doi uriași, din cari unul smulge paltenii din rădăcină, iar cel-lalt învirtesce o móră pe genuchii. De aci să ascultăm basmul în resumatul frances de d. Cosquin (Romania, 1876 p. 89): „Les trois amis „s'établissent dans un endroit qu'ils „trouvent convenable et vivent de „leur chasse. Les deux compagnons „d'Oreille-d'Ours sont successivement, „pendant qu'ils apprêtent le repas, „garrottés par un petit homme à „longue barbe qui arrive cheveau „chant sur un lièvre boiteux „et qui mange toute la viande. Mais „l'Oreille-d'Ours empoigne le petit „homme et lui emprisonne la barbe „dans la fente d'un platane. Le nain „s'étant échappé traînant le platane „après lui, les compagnons suivent „ses traces et parviennent à une ouverture, sur le bord de laquelle le „platane a été jeté. Oreille-d'Ours s'y „fait descendre...“

În basmul avar se regăsește pînă și „îepurele șchiop“, pe care'l aș numai Români, ba încă numai Daco-români, căci Macedo-români, deși aș păstrat pe „îepurele“, totuși aș uitat că era „șchiop“.

Concluziunea noastră este că pe *Barba-cot* ni l'a lăsat nouă în Dacia lui Traian năvălitorii cei turanici din evul-mediū, mai probabil Pecenegii; iar dela noi el a trecut apoi românizat la Serbi și la Bulgari. Dicem „românizat“, și sîntem datorii a explica această „românizare“.

În basmul turanic nu ne întîmpină de loc noțiunea de *cot*, pe care o

aș toți Români, transmitînd'o și Slavilor de peste Dunăre. La noi această noțiune figură în toate numirile cele daco-române și cele macedo-române ale legendarului pitic: *Barba-cot*, „*Stati-cot*“, „*Tarta-cot*“ etc. În „*Tarta-cot*“, compus din „*Tartar*“ și „*cot*“, — „*Tartar*“ = lat. „*Tartaros*“, adecă infern, ca în textul bogomilic circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 465): „în focul nestinsu și în vermii neadurmiți și în *tartaru*...“, — în „*Tarta-cot*“ noțiunea de *cot* ca termen de măsură n'are nici un înțeles. Lasă că o barbă numai de patru ori mai lungă decât statul nu este ce-va destul de iperbolic în sensul iperbolei din basme, care ar cere un plus cel puțin de „șapte“ sau de „nouă“ ori. Noi bănuim dară că acest *cot* este rezultatul posterior al unei etimologie poporane; și iată cum:

La Daci, sau mai bine la Traci în genere, cuvîntul *cot* însemna ce-va foarte mic, „un rien, presque rien“. Cu acest sens el s'a conservat la Albanesi în locuțiunea adverbială *m be kot* „pour rien, en vain“, care se aude și la Macedo-români: „în *cotu* = îndeșert, degiaba.“ Existința vorbeii *cot* „très petit“ la Traci nu este o-simplă ipotesă, ci se întăresce printr'un vechiu text decisiv. În glosariul cuvintelor tracice s'a scăpat pînă acum din vedere un prețios pasagiu din bătrînul Pliniū. Vorbînd despre regiunea numită astăzi Dobrogea, el dice (Hist. Nat. IV, 18): „În laturea unde fluviul Istru se vîrsă în Marea-negră, *Tracia* posedă cele mai frumoase orașe: *Istropolea Milesianilor*, *Tomi*, *Callatis* numit mai nainte *Acervetis*; mai era o-re-când *Heraclea*, și *Bizonea* cea scufundată sub pămînt; mai este *Dionisopolea* disă altă dată *Crunos*, lângă rîul *Ziras*; totă această regiune aș ocu-

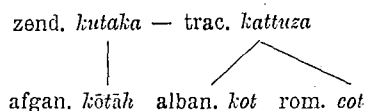
pat'o Sciții cei numiți Plugari; orașele lor sint: Afrodiasias, Libistos, Zigere, Borcobe, Eumenia, Partenopolis, și Gerania despre care se povestesc că existase acolo gîntea Pigmeilor cea gonită de cocori și pe care barbarii o numesc *Cattuzi*: „Pygmaeorum gens fuisse proditur, *Cattuzos* Barbari vocant“.

Pe pitici dară barbarii din Tracia în epoca lui Pliniu Naturalistul îi numiau *cattuzi*.

În acest cuvînt, finalul *-z* este sufixul deminutival albanes *-z* (de ex.: *pak* „puțin“ — *pakăză* „puțințel, doră „mână“ — *dorăză* „mănuță etc.), pe care dela Daci l'aŭ moștenit și Românii, mai păstrându'l într'un număr de cuvinte, bună-ora: *pupăză*, *cócază*, *spetéză*, *cinteză*, *spânz*, *mânz* și altele, unde sufixul tracic *z* s'a acățat și la unele tulpine latine: *pupăză* = *upupa + ză*, *spetéză* = *spatha + ză* etc.
v. *-ză*.

În acest chip plinianul *cattuz* se descompune în *cattu + z*, în care *cattu* însemnă ce-va mic, iar sufixul *-z* îl mai deminutivă, întocmai ca în „mititel“ din „mic“ sau „mărunțel“ din „mărunt“. Prin urmare, albanesul *kot* în *mbe kot* „pour rien, en vain“ se urcă la vechiul tracic *cattu* „pitic“.

Tracicul *cattu* „pitic“ se confirmă nu numai prin derivatul albanes, dar și prin paralelurile eranice, anume: zendicul *kutaka* și afganicul *kõtãh* „petit“ (Justi, Hb. d. Zendspr. 83), astfel că cuvîntul ni se presintă cu o genealogie lingvistică ramificată:

Finalul *-aka* în forma zendică este

un sufix deminutival, ca și finalul *-za* în forma cea tracică.

v. *2-ac*.

Concordanța vocalei labiale *u* (*o*) în toate formele eranice și în forma albanesă ne face a bănuși că tot vocala labială cată să fi fost și în forma tracică, și prin urmare în textul lui Pliniu ar trebui citit *Cuttazos* (= *Cuttazos*) în loc de „*Cattuzos*“.

Înainte de secolul X, atunci când primiseră dela Avari sau dela Pecenegi basmul cel turanic, Românii cată să fi avut încă pe acel dacic *cot* cu sensul de „pitic“, care însă la noi nu putea să nu se ciocnescă foneticesc cu latinul *cot* = *cubitum*, și de aceea, printr'o asociațiune de idei foarte obișnuită în așa numita etimologie poporană, iată că din *cot* cu *barbă*, adică „nain barbu“, se născuse *Barba-cot*, adică „barbe d'une aune“; s'a amplificat apoi printr'o altă asociațiune de idei în *Statu-palmă-Barba-cot*; și'n sfîrșit, astfel pe deplin românizat, a trecut la Serbi și la Bulgari.

Prin amestecul anticului element lingvistic dacic cu medievalul element legendar turanic, ambele cimentate printr'o etimologie poporană curat latină: „*Status-palma-barba-cubitus*“, *Barba-cot* este una din figurele cele mai interesante în mitologia poporană română.

v. *Iepure*. — *Pitic*. — *Uriaș*...

Bârba-împăratului, t. de Botan.:
1°. *Viola tricolor*, Pensée, herbe de la Trinité; 2°. *Lychnis coronaria*, *Lychnide*. În primul sens, se mai dice românesc *Trei-frați-petați*; în sensul al doilea: *Curcubeu*, *Flórea-cununei*, *Flocoșele* (Dr. Brândză). Ambele plante aŭ flori foarte frumoșe, ceea ce explică pompoșă lor

nomenclatură în mai toate limbile. „Viola tricolor“ se cheamă și ungu-
resca: „Tsászár-szakál“, literalmente:
barba-impécalului.

v. *Barbă*. — *Curcubă*. — *Trei-frăț*
plăți...

Bârba-lui-Aron, t. de Botan.: *A-*
rum maculatum, gouet commun. Nu-
mele cel vechiu latin tecnic al acestei
plante ar num a dat naștere în toate
limbile europene la etimologia popo-
rană dela biblicul Aron, și anume
barba-lui-Aron, foarte popularisată prin
psaltire.

Coressi, 1577, ps. CXXXII:

Ca myrului în
capu ce deslinge
în barbă, în *barba*
lu Aaronu...

Sicut unguen-
tum în capite
quod descendit în
barbam, *bar-*
bam Aaronu...

Romănescă această plantă mai are
o mulțime de alte nume: Rodu-pă-
mîntului, Ungurencă, Coco-
șoică, Măreț, Picioru-vițe-
lului (Dr. Brândză).

v. *Aron*. — *Arumă*. — *Barbă*. — *Coco-*
șoică...

Bârba-lupului, t. de Botan.: *Hel-*
leborus foetidus, pied-de-griffon. Nu-
mele obișnuit al acestei plante este
bozățel.

v. *Bozățel*.

Bârba-pôpci. v. *Barba-capro*.

Barbaric (musteța în), adv.; à la
barbare, moustache longue et grosse
propre aux bandits. Acest cuvînt ne
întîmpină numai în construcțiunea ad-
verbială cu în, numai în cântecele
halducesci, și numai urmat de: „cum
stă bine la volnic“.

Balada „Fulga“:

Dupa Fulga se ținea
Și cu Fulga 'mi tot venia
Toamna patru-jeși și cîine.
Cîine-jeși, mare, fara cîine.
Tot volnic și tot levînti,
Străori far' de parînti,
Cu mustața 'n *barbaric*
Cum stă bine la volnic...

(G. D. T., Pop. 560.)

Balada „Valcau“:

N'ați vîdut pe al Valcau,
Pușor de ortoman,
Om de trébă și chipos,
Copt la minte și la os,
Cu mustața 'n *barbaric*
Cum stă bine la volnic...

(Ibid. 560.)

Balada „Iencea Săbienea“:

Dar cu ce e îmbrăcat?
Cu șalvari de ciocărlat
Cum se porța la 'mpérat,
Cu safaoa fîptă 'n brău,
Cu murgul trăgînd de frâu,
Cu mustața 'n *barbaric*
Cum stă bine la volnic...

(Ibid. 600.)

Balada „Golea“:

Tot volnici d'ai Oltului,
Cum îi place codrului,
Cum nu'i vine cîmpului,
Lungi de mînă,
Tari de vină,
Tot porniți pentru pricina,
Lungi în cîte, lați în spate,
Cu hangere ferecate,
Cu mustața 'n *barbaric*
Cum stă bine la volnic,
Cu mustața cât o cîda,
Ducî la cîda le 'mînda,
Și face nodul cât pîmîntul
De se speria păgînul...

(Ibid. 600.)

Ultima baladă descrie lamurit aspectul unei musteți în *barbaric*. Dar de

unde óre să fie cuvîntul? Dela *barbă* nu, căci tocmai o asemenea musteță nu se lăsa în jos ca să se amestece cu barba propriu ȳisă; ș'apoi haȳducii români rare-orî erau bārboși, baladele represintând în genere cu barbe pe dușmanii haȳducilor, bună-óra pe Ianuș Ungurénul în „Mihu Copilul“, pe când haȳducul ne apare numai cu nesce gróznice musteți, ca în balada „Gruia lui Novac“:

Musteșile i's ca la rac
Și le 'nnodă după cap...

(Șeștótóra 1892 p. 44).

Așa dară d. Damé (Dict. I, 119) se 'nșelă când explică pe *barbaric* prin „avec la moustache mêlée à la barbe“.

Noi credem că *barbaric* este la Românii singurul rest al latinului *barbarus*, pe care pe aȳurea ei l'aũ înlocuit prin „varvar“, luat dela Bizantinii și dela Slavii. Din forma *barbaricus* al nostru *barbaric* nu póte să se tragă din cauza diferinței tonice, ci numai din *barbarus*, sau mai bine din *barbarum*. Construcȳiunea exclusivă „în *barbaric*“ mai întăresce încă această bănuelă, de vreme ce tot așa exclusiv cu in se construia latinesce substantivul *barbarum* „à la barbare, d'une facon barbare“, de doē orî la Tacit: „non in barbarum corrupta“ (Ann. VI, 42), „aucto in barbarum cognomento“ (Hist. V, 2). Cătră construcȳiunea cea latină „in barbarum“ Românul n'a făcut alt ce va decât a adaos sufixul -ic, nu ca micșurător, ci ca desmierdător. „Musteța în *barbaric*“ însemnéză dară: o musteță mare, gróșă, spăimintátóre ca la barbarii.

v. *Varvar*.

Bārba-Sásului, t. de Botan.: *Equisetum arvense*, prèle, queue-de-cheval. Se mai ȳice românesce: Códá-mánzului, Códá-ȳepeii, Códá-calului, Pėru-porcului, Ērba de cositor, Barba-ursului (Dr. Brândză). Óre prin ce fel de asociȳiune de idei s'a identificat „Sasul“ cu „calul“, cu „porcul“ și cu „ursul“? Numai dóră pentru a figura în nomenclatura nóstră botanică alătorea cu *Barba-Ungurului*.

v. *Barba-Ungurului*. — *Barbă*. — *Códă*.

Bārba-ȳapului. — v. *Barba-capreii*.

Bārba-Ūngurului, t. de Botan.: *Dianthus plumarius*, oeillet mignardise.
v. *Barba-Sasului*.

Bārba-ursului. — v. *Barba-Sasului*.

Barbă (plur. *barbe*), s. f.; 1°. barbe d'homme; 2°. mention; 3°. les poils que certains animaux ont au museau; 4°. en botanique, arêtes des graminées et aigrettes des composées, nom de certaines plantes. Sensul de: „ómenii cu *barbe*, mai virtos cu *barbe* albe, bătrâni, și de aci ruginiți, împetriți în ideile vechii și opuși la ideile nouē“, sens pe care l dau Laurian și Massim (I, 117), nu ne-a întimpinat nici în texturi, nici în graful poporan, și ni se pare a fi un simplu galicism. *Barbă* este latinul *barba*, trecut în tóte limbile romanice (Cihac, I, 22). Forma *bārbei*, *bārbi*, *bārbile*, care se găsesce la unii scriitori moderni, de ex. la d. A. Odobescu, e necorectă: în limba literară veche și la cei dela țeră pină astăȳi forma normală este *barbei*, *barbe*, *barbele*.

Biblia Șerban-vodă, 1655, Levitic. XIX, 27:

Să nu faceți creț den chiea capului vostru, nice să stricați fața *barbei* voastre...

Non facietis si-
soem ex coma ca-
pitis vestri, ne-
que corrumpetis
aspectum bar-
bae vestrae...

Ibid., Regn. II, X, 4:

Și au luat An-
non slugile lui
David și au ras
barbele lor...

Et cepit An-
non pueros Da-
vid, et rasis bar-
bas eorum...

Ib., Jerem. XLI, 5:

...80 de oameni
raș la *barbe* și
rumte hainele
lorü...

.....octuaginta
viri, rasi bar-
bas et scissis
vestibus...

1. *Barbă* „păr ce crește pe bărbia și fălcă” (L. M). Acesta este sensul fundamental, cuvântul derivând dintr’o radicală indo-europeă vrđh, care însemnează „crescere” și de unde derivă de asemenea slavicul „brada”, germanul „Bart” etc.

v. *Brad*.

Balada „Corbea”:

Barba ’a creșcuse d’un cot,
Fletele ea de netol...

(Točilăscu, Rev. II p. 333)

Cantec din Ardél:

Trandafir crescut în fin,
Reu înt stă june bătrân;
Trandafir crescut în erva,
Reu înt stă june cu *barba*...

(I. B., Trans. 159.)

Primii perii ce se arată pe bărbia unui băiat, se numesc tulleie.

A. Odobescu, Scrieri III p. 177: „De micuț îl dase Dömma la carte, și când abia începuse tulleiele *barbei* să’i

umbrăseă pelița copilărească, el vorbi pe de rost toate limbile de pe lume...”

v. *Tabiu*.

Cu acelaș sens se dice fulgi de *barbă* (Ștrebluțki, În scurt adunare numelor, Iași 1789 p. 22).

v. *Fulg*.

Când ese perii în *barba*, se dice cu resar.

Cantemir, Divanul lumii 1698 f. 94 b: „Iată innainte vestitorii ț’au vinit. Iată solii ț’au sositü, Iată perii albi în cap și în *barbă* ț’au răssărit...”

v. *Resar*.

Dela prima resărire a *barbei*, urmază apoi trepte de creștere, pe care literatura poporană le caracterizează prin diferite lungimi, mai cu samă însă: pînă la brâu și pînă la genuchă, une-orii mai nedefinit: cât brăul.

Balada „Miul Cobiul”:

Ianoș bătrănu,
Barba cât brăul,
Bată’l tunetul...

(G. D. T., Poez. pop. 191.)

Balada „Fulga”:

Fulga moșul, moș bătrân,
Moș cu *barba* pin’ la brănu...

(Ibid. 519.)

Balada „Dobrișen”:

Nemerit’a,
Poposit’a,
Măre, trei moșnegi bătrân,
Cu *barbele* pin’ la brănu,
Cu căciuli la subțiore,
Cu vâslete la spinare...

(Ibid. 473)

Balada „Gruiu lui Novac”:

— Fa Anita,
Crișmarita,
Spune’ni perul cailor
Și stamba voameilor.

— Da'î voinicul cel mai mare
Cu pîr galben pe spinare ;
Iară celui mijlociu
Bate *barba* brăile
Şi pîrul călcăile...

(Segetorca 1892 p. 44).

Balada bucovinénă „Voinicul scăpat“:

Şi el tare-a 'mbătrânit
De când şede osândit:
Chica 'i bate călcăile,
Musteţa umerele
Şi *barba* genuchile...

(Marian, Bucov. I, 118).

Balada „Manea“:

Am fost june de 'nsurat,
Nici mustaţa nu 'm-ia dat;
Acum *barba* 'm-ia bate genuchii
Şi mustaţa umerii...

(Bibicescu, Poes. pop. 327).

În basmul „Tinereţe fără bătrâneţe“
(Ispirescu, Legende p. 9—10), Fătul-
Frumos, când începe a îmbătrâni, simte
de 'ntăiu ca este „cu *barba* albă pînă
la brău“, apoi „cu *barba* albă pînă la
genuchi“.

v. *Brău*. — *Genuchi*.

După cum lungimea *barbei* se mē-
sără „pînă la brău“ şi „pînă la ge-
nuchi“, tot aşa însăşi *barba* servă în
poesia poporană ca o măsurătoare: de
sus în jos pentru lacrimi, şi de jos
în sus pentru sânge.

Doină din Ardél:

Stăi, bade, şi odihnesce
Şi calul ţi' potcovesce
Cu potcove de aramă —
Cu lacrimile sub *barbă*,
Cu ţintuţe de argint —
Cu lacrimi pînă 'n pămînt..

(I. B., Trans. 267).

Alta:

Cine desparte doi dragi,
Ducă't corbii carnea 'n fagi;

Cine face orđ din grău,
Şégă 'n sânge pînă 'n brău,
Să'l mănće viermii de viu!
Şégă 'n sânge pînă 'n *barbă*,
Mănće'l viermii de ispravă!...

(Ibid. 281).

Doină din regiunea Năsăudului:

Când am fost tatii mai drag,
M'a băgat Nēmţu 'n şirég,
În şirégul de 'nainte,
Unde focul se aprinde,
Unde nu'î spicuţ de grău
Fără sânge pîn' la brău,
Unde nu'î spicuţ de ierbă
Fără sânge pîn' la *barbă*...

(Familia 1886 p. 54).

În literatura poporană, diferitele a-
specte ale *barbei* se descriu fórte co-
mic în oraţiile de nuntă, când e vorba
de a se alege un popă care să cetască
„cartea împăratului“:

Şi chemaţi popa să vie,
Că el lătinesce scie ;
Dar nu vr'unul *barbă*-lungă
Treţ đile să nu'î ajungă,
Nici vr'unul cu *barba*-rară
Să ne ţile pîn' de séră,
Nici vr'unul cu *barba*-désă
S'o citască ne 'nţelésă...

(G. D. T., Poes. pop. 171).

Varianta:

Vr'un popă cu *barba* désă
Să ne citască cartea-alésă,
Să nu fie cu *barba* cănită
Să remăie cartea necită,
Orî vr'unul cu *barba* rară
Să ne ţile pîn' de séră,
Ci unul cu *barba* ca fusul
Să ne dea curând respusul..

(Ibid. 175).

Despre *barba* cănită la Români
vorbesce deja cu despreţ şi cu gróză
Ion Neculce, Letop. II p. 245: „[Duca
vodă] işi cernia *barba*, pe atăta se

cunoștea că nu avea acătare minte saŭ
frica lui Dumnezeuŭ...”

Balada „Mihu Copilul“ :

Ianuș Ungurén,
Vechiul hoțoman,
Cu *barba* sburlită,
De rele 'nvechită,
Pînă 'n brău lungită,
Cu brău 'nvălită...

Costachi Stamati, Muza I p. 234 :

Un bătrân cu *barba* țepoasă, ciudată...

Balada „Oprîșanul“ :

Mihnea-vodă se scula,
Fața albă își spăla,
Barba neagră 'și peptina,
La icône se 'nchina...

Fără antitesă de „alb“ și „negru“,
în balada „Constantin Brâncovanul“ :

Brâncovanul se scula,
Fața blândă își spăla,
Barba albă 'și peptina...

Ion Neculce, Letop. II p. 254 : „[Con-
stantin Cantemir] la stat nu era mare,
era gros, burduhos, rumân la față, bu-
zat; *barba* îi era albă ca zăpada...”

Despre *barba* albă e curiosă ex-
presiunea „de pîr oiesc“ în balada
„Gruța lui Novac“ :

Impăratul că'l vedea,
Da din graiu așa 'i grăia :
— Du-te, cuc călugăresc
Cu *barba* de pîr oiesc!

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643
f. 104 a : „avu svențiia sa legături
grele și uciseturi dese, de pîr și de
svânta *barbă* trasă și schiuopit în
obraz...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1681,
Oct. 3 (f. 42 a), despre Sf. Dionisie A-
reopagitul : „căruntă, chicosă adecă

părulă lungă, lungăreță *barba* rări-
șoară...”

Pentru o *barbă* albă cu margini
sure saŭ gălbui, ne întimpină un ad-
mirabil epitet tot la Dosofteiu, Januar.
25, descrierea S-tului Grigorie Teolo-
gul : „nu forte lungă *barba*, ce destul
de desă; plésivă, alb la pîr; *barba*
pre la margini afumată.

Același, Jan. 30, despre S-tul Va-
sile cel Mare : „albă la pîră, afu-
mată marginea *barbei*...”

Cu epitetele de albă, neagră, lungă
etc., *barba* figurează adesea în porecle.

Sub Alexandru-vodă, predecesorul lui
Mihaiu Vitezul, marele vistier la 1592 —
1593 era boierul *Barba*-albă (Venelin,
Vlacho-bolgarkia gramaty p. 235).

Intr'un crîsov dela Mihaiu-vodă Ra-
covița din 1726 (Cond. Mss. Asachi, t.
I p. 512, 514, în Arch. Stat. din Buc.)
se menționează un boier „Ianache *Barba*-
lată“ cu nevêta sa „Catrina *Barbă*-
lătoae”.

În vechea noastră ierarhie, chiar în
prima jumătate a secolului XIX, *barba*
mare era unul din semnele cele dis-
tinctive ale unui boier de tréptă înaltă.
E foarte interesantă în această privință
următorea narațiune a unui divanit :

Constantin Golescu, Călătoria, 1826
p. 161 : „La noi, lăcuiorii din multa
juguire ce aŭ avut și neluminare nu-și
cunoaște nici datoria cătră altul, adu-
când închinăciune numai aceluia de
care să tème, cum stăpânului său, zap-
ciului, ispravnicului de'l va cunoaște,
iar cătră orî-care om nu-și scoate că-
ciula, fie măcar de cé mai mare tréptă.
Cum mi s'aŭ întâmplat chîr mie să
mă întălnesc cu mulți lăcuiori cu că-
ruțe pe drumuri, și nici unul nici că-
ciula și-au scos, nici drumul jumătate
mî-aŭ dat, în vrême ce, vă zîndu-mă
cu *barbă*, m'au cunoscut că sânt
de tréptă Divanului. Iar mai tă.

năr fiind, dar Ispravnic și împrejurat de slujitori, atunci întâlnindu-mă au căzut la pământ cu capetele goale...”

v. *Boier*.

„A căuta cui-va în *barbă* = a stima, a respecta pe cine-va, a-și stăpâni furia cătră el pentru vîrsta saŭ ore-carî virtuți ce posedă” (Costinescu).

Pentru un popă, *barba* este nu numai o podóbă, dar încă un atribut atât de esențial, încât: a rade *barba* po-pe însemnă: a-l respopi, a-î lua darul.

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „Insă iată nevoe mare! că zic oamenî: pre popa încălțat cu opinci și pre popa fără *barbă* nu trebuie crezut; și apoiă această încă le mai ține *barbele*...”

„Nu mai tacî, popă? că fac de 'ți rade *barba*!” (Laurian-Massim).

v. *Popă*.

Judecând după următorul text, raderia *barbei* se întrebuița une-orî ca pedepsă și pentru poporul de jos:

Ion Canta, Letop. III p. 179: „Acest Domn [Constantin Mavrocordat] cu domnia întâi aŭ urmat cu obiceiurile altor Domnî, iară într'acésta a doua domnie multă supărare aŭ făcut țarei cu obiceiuri noue, și macar-că în doi anî ce aŭ domnit văcărit n'aŭ scos, dar aŭ scos hărtii: pre toată luna și sărac și bogat și tănăr și bătrăn, tot omul să aibă pecete în sin, și pre toată luna cerea capuri, și mulți oameni de frică și de sărăcie fugia prin munți și prin codri, și mulți peria de frig și de foame, și mulți din fruntașii satelor s'aŭ primejduit cu ulița și le-aŭ ras *barbele*...”

„A rade *barba* cui-va=a-l înfrunța, a-l bate” (Costinescu).

Deja la vechii Romani, a pune mâna pe *barba* cui-va era privit ca o gravă insultă.

Persius, II, 28:

Idcirco praebet stolidam tibi vellere bar-
[bam Iuppiter...

Horatius, Sat. I 3, 133:

...vellunt tibi barbam
Lascivi pueri..

Martialis, X, 90:

Barbam vellere mortuo leoni..

Se scie legenda din Tit-Liviŭ (V, 41) despre luarea Romei de cătră Galî: a fost de ajuns ca un Gal să atingă ușurel *barba* senatorului Papirius pentru ca acesta, furios de o asemenea insultă, să-l isbescă cu măciuca: „scipione eburneo in caput incusso iram movisse”. Cu această ocaziune Tit-Liviŭ ne spune, că pe atunci fruntașii Romei purtau toți *barbe* lungi: „barbam suam, ut tum omnibus promissam...” De aci „*barba* strămoșilor” la Juvenal, XVI, 31: „barba majorum”.

Cu tóte astea, Românul rîde de *barba* mare saŭ *barba* lungă.

Proverbiî din colecțiunea lui P. Ispirescu (Tocilescu, Rev. I p. 451):

„*Barba* lasă să se ducă, capul să trăescă”;

„*Barbă* mare,
Dar minte n'are”;

„*Barbă* lungă pină 'n burtă,
Și minte pină 'n gât scurtă...”

Zilot, Cron. p. 20: „ocărîta ispravă a Căpitan-pașei și a celor-laltî pași, plini de *barbă* și goi de minte...”

Ast-fel epitetul „*barbă* mare” putea fi luat și ca insultă, ca „sudalmă” după expresiunea vechilor legî romănesci.

Pravila Moldov. 1646 f. 123 b.: „De va dzice neștine altuia: tu ai *barbă*”

mare, faste cuvântu ce să prinde și drept sudalmă și nu dreptu sudalmă, pentru că acéștiia cuvinte să chiamă ca nește izvoade, și giudețulū mai bine crede cumū să fie fără de sudalmă, drept acéfa nu să va certa atunce acela č'ău dzis acéliia cuvinte..."

Tot așa, numai cu ortografia schimbată, în Pravila lui Mateiu Basarabă, 1652 p. 81.

Alte dicțioari saū locuțiuni proverbiale despre *barbă*:

„Cine scuipă în bătatea vîntului, își scuipă în *barba* sa=cine batjocoresce pre altul, pre sine se batjocoresce“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Țichindél, Fabule 1814 p. 90: „să ai tu atâta minte în crieri căți perii în *barbă*...”

Despre îmbătrânire:

Jipescu, Opincaru p. 56: „Ca s'ajungă acolo, hine, va să'ți ningă 'n cap nițel și să porți gâsca 'n *barbă*...”

De asemenea:

An scuipam în *barbă*
Și es-timp în *barbă*...

(Pann, II, 146).

„Cine are *barbă*, să'si cumpere și pieptene“ (ibid. III, 111).

„Tragi nădejde ca spanul de *barbă*“ (ibid. III, 118).

Laurian-Massim (Gloss. 228): „să nu se facă diră prin *barbă*=să nu se deschidă cale, să nu se facă început, să nu devină un învăț“.

Zilot, Cron. p. 46: „El tot acela era, sârmanul; dar ce folos! că și dedese *barba* în mîna fiu-seu, și cum este vorba rumănescă: cum îi cânta, așa juca...”

În graiul tălharilor, „mă mănăncă *barba*“ înseamnă: „vede ce-va pe care aș vré să'l fur“.

Basmul bucovinén „Ceii trei tălhari“

(Sbiera, Povești p. 268): „Intrând pe ușă în casă, aū aruncat unul din ei ochii în pod și, zărind o slănină mândră și grosă aninată 'n pod, aū dis cătră cela-l'alt: Fărtate, mă mănăncă *barba*! — Lasă c'om rade-o! respunse cela-lalt...”

„*Barba* lui Solomon“ pare a juca un rol în vrăjile poporane.

Costachi Stamati, Muza I p. 116:

Iar ca să'l poți omori,
Tot drept în pept să isbesci,
Unde avanul de Han
Pórtă baier fermecat
Ce este puterea sa,
Fiind în baier cusut
Un deget afurisit,
Câte-va fire de pěr
Din *barba* lui Solomon
Și alte lucruri drăcesci...

v. *Solomon*.

II. *Barbă*=bărbă, mă ales la femeii și la copii.

A. Pann, II, 95:

O văduvă 'n vîrstă, bătrână, zbărcită,
Cu doi dinți în gură, *barba* ascuțită,
Nas cât pătlăgeua...

C. Negruzzi, „Cum am învățat romănesc“: „Mumele uimite suspinaū sub bonetele înhorbotate. Lacrimi de bucuriă isvoraū din ochii lor, o dată frumoși póte, dar acum stînși și împregiurați de un cerc purpuriū; aste lacrimi, strecurându-se pe lîngă sbărciturile nasului ca pe niște uluce firesci, ajungeaū sub buza dedesubt, unde *barba* întórsă în năuntru le opră ca o stavilă...”

Laurian-Massim: „Ce de bube a scos copilul pe *barbă*!”

III. *Barbă*=perii lungi cari cresc sub bot saū sub cioc la unele animale:

barba măimutei, *barba* țăpului, *barba* cosoșului...

Cimilitura despre „Capră”: „Cine se nasce cu *barbă*?” (Șeșetorea 1892 p. 63).

Laurian-Massim: „Ce frumoasă *barbă* are cocoșul nostru!”

Metaforic se dice *barbă* despre o parte a unui vas sau vre-un alt lucru pe care poți să apuci ca de *barbă*.

Ghicitorea despre „Fedeleș”:

Urduc-burduc,
De *barbă* 'l duc,
De *barbă* 'l aduc.

(G. D. T., Poes. pop. 227).

IV. În botanică, se deosebesc la unele cereale varietăți cu *barbă* și fără *barbă*: grâu cu *barbă*, orz cu *barbă*, „*barba* spicului” (L. M.). Apoi un număr de plante se numesc:

barba-boierului,
barba-călugărului,
barba-caprei sau *barba*-popei,
barba-împăratului,
barba-lui-Aron,
barba-lupului,
barba-Sasului,
barba-Ungurului,
barba-ursului,

despre cari se vorbește la locurile lor.

v. ^{1.2.} *Bărbat*. — *Bărbiă*. — *Bărbuță*. — *Bărbóe*. — *Bărbăria*. — *Bărbătuș*. — *Bărbier*. — *Bărbos*...

Barbovski, n. pr. pers.; une ancienne famille noble moldave. O veche familie boerescă din Moldova, care din numele său primitiv *Bărbescu* dela *Barbu* făcuse deja în secolul XVI *Barbovski* pentru a imita finalul -owski al numilor nobilitare polone. Să se observe că numele propriu *Barbu* nu există de loc la Poloni și nici la ceilalți Slavi.

v. *Barbu*.

Moda de a acăța câte un -ski la

nesce numi curat românesci s'a introdus în Moldova din zilele lui Alexandru cel Bun, încusorit cu curtea din Craiova. Așa la 1404 ne întimpină boierul „Bârlea Horlovski = de Hărlău” (Ulianitzki, Матеріалы p. 15), la 1407: „Mihail Dorohunski = de Dorohou” și „Ilieș Dumitrovski = de Dumitresci” (ibid. p. 16), la 1433: „Jurjea Fratovski = de Frătesci” (ibid. 34) etc.; iar într'un act din 1435 ne isbim de o listă întregă de boieri cu -ski:

Isaia Banovski,
Uclăta Zubrovski,
Șteful Șerbanovski,
Duma Branistarski,
Măndrea Jumatatinski,
Stanciul Bagaetski,
Stan Bârlea Voronișki,
Vitolt Ripujinski,
Denisco Hropotovski,
Stețco Jurjea Toporovski,
Danco Jurjea Fratovski,
Iliăș Negrinski,

și alți câți-va (Ulianitzki, p. 50). Dacă această modă ar fi persistat, întreaga boierime a Moldovei luă un aspect curat polones, deși în sinul ei nu se află nici un Polon; și n'ar lipsi, de sigur, istorici cari, pe un asemenea temei, să susțină originea slavică a nobilimii la Români.

Cel mai vechiu *Barbovski* cunoscut este marele boier al lui Petru-vodă Rareș, menționat în crisonul din 1530 (Arhiva ist. I, 133) ca „portar al Sucevei (Барковское портарк сочак-каро)”, adică castelan al capitalei Moldovei, demnitatea care se traducea obișnuit prin *hatman*.

Despre acest *Barbovski* vorbește Urechia, Letop. I p. 1:7: „[Petru-vodă Rareș] a trimis pre Grozea Vornicul cel mare și pre *Barbovski* *hatman* ul, cari era mai credincioși din boierii săi...”

De atunci familia *Barbovski* a scăzut pe nesimțite la trépta de boerinași.

Pe timpul lui Vasile-vodă Lupul trăia ca „boierii de țéră“ în districtul Dorohoîului: Pentelie *Barbovske* și Pătrul *Barbovske* (Condica Mss. a mănăstirii Bârnova p. 51, în Arch. Stat. din Buc.).

„Pântelei *Barbovskii*“ figurează și într'un act din 1656 (Arch. ist. III, 233), unde tot-o-dată se menționează satul *Barbescii*, forma toponimică dela patronimicul *Bărbescu*, de unde s'a polonizat apoi *Barbovski*.

În fine, între boierii moldoveni emigrați în Polonia cu Ștefan-vodă Petriceicu era și: Ion *Barbovskiy* (Arch. ist. I, 53).

Nu scim, dacă această familie mai există astăzi.

v. *Barnovski*. — *ski*.

Bărbu, n. pr. pers. m.; *Balbus*? *Barbu*, mai adesea articulat *Barbul*, la genitiv *Barbului*, la vocativ *Barbule*, a fost tot-d'a-una unul din numile cele mai poporane la Români, mai ales în Țera-Românescă, atât la boierii precum și la țeranii. El nu se află în calendar, și de aceea *Barbi*, printr'o asociatiune curat fonetică, își serbeză ziua onomastică la sânta *Barbara*, cu care însă n'aŭ a face etimologicesce. Românul *Barbu* să fie óre din latinul *Balbus*, un nume foarte obicnuit la vechii Români? sau nu cum-va se va fi trăgând dintr'un nume vechiu latin nu mai puțin obicnuit *Barba*, cu trecerea finalului *-a* în *-u* prin analogiă cu majoritatea nomenclaturei personale bărbătesci? Este greu a ne rosti între ambele ipoteze. În orî-ce cas, *Barbu* nu există la vecinii noștri Slavi, decât numai la Bulgari prin împrumut dela Români, une-orî chîfar sub forma cea articulată *Barbul*, fie păstrată intactă,

fie prefăcută în *Barbur*. Ast-fel într'o baladă poporană bulgărescă publicată de Bezsonov (Временникъ Моск. Общества петроп, t. XLIII p. 223—27) ne întimpină la un loc *Radul* și *Barbur*.

Ion Ghica, Scrisórea XVI: „Pe cel de 'ntăfu îl chema *Barbu* și'i ȓicea *Bărbucică*...“

Balada „*Fata Bărbulesei*“:

Sus pe malul Oltului,
La casele *Barbului*,
Barbului boierului...

și mai jos nevêsta lui: *Bărbulesă* (*Bibicescu*, Poes. pop. 261 sqq.).

Hora „*Barbu*“:

Barbule din Resuceni,
Ce cați la noi la Strâmbeni?
Ce cați, *Barbule*, la noi?
Orî nu's fete pe la voi?...

(Vulpian, Text p. 20).

Variantă:

Ce cați, *Barbule*, la noi?
Nu sint fete pe la voi?
— Ba sint, da's cam mititele,
Nu mă pot iubi cu ele...

(Alex., Poes. pop. 2 335).

În Moldova numele *Barbu* a devenit foarte rar, și'l mai pörtă numai dóră Țiganii.

Cântecul „*Plugului*“ din Moldova:

Dar a ajuns plugul într'un os de rimă
Și s'a făcut mic și fărâmă;
Eü de grabă l'am luat
Și la *Barbu țiganul*,
Care bate cu ciocanul,
Am alergat...

(Analele literare, 1888 p. 43).

Din *Barbu* se formeză patronimicul *Bărbulescu* și toponimicul *Bărbulesci*.

v. *Barbovski*. — *Bărbucă*. — *Bărbucică*.

Barbun (pl. *barbuni*), s. m.; t. de Zool.: barbeau, *Cyprinus barbuis*. Un pește de riu, cu patru fire de barbă împregiurul gurei, din care causă se numia lătineste *barbus*, *barbo*, *barbustus* (Nemnich), de unde toate numirile sale neo-latine, apoi prin împrumut dela Români serbul *barbun* alătura cu numele curat slav *bradavatitza* și neo-grecul *παρμπούνη* (Cihac, I, 22). Forma românească *barbun*, ca și cea venețiană *barbon*, vine din prototipul latin *barbonem*, întocmai ca „păun” din „pavonem”. *Barbunul* nu e tocmai gustos, de unde proverbul frances: „Il ressemble au barbeau, lequel n'est bon ni à bouillir ni à rôtir” (Rolland, Faune popul. III, 148).

v. *Barbă*. — *Pesce*.

Bârbur s. **bârbure** (plur. *barburî*), s. m.: 1°. sorte de broderie sur la partie supérieure d'une chemise de paysan; 2°. tranchant ou fil d'une hache, d'une cognée. Cuvînt păstrat cu ambele sale sensuri, mai cu samă la Români de peste Carpați.

Frâncu-Candrea, Munții apuseni p. 98: „*Barbur*, lărgitura cămeșei bărbătescă dela pept și spate”; iar la pag. 12 cămeșa e descrisă așa: „Cămașa la guler e cusută cu arniciu, mânecile la încheietura pumnului sînt cu pumnișori său pumnași de mătase ori de arniciu, și e croită cu clină atârnați susuora de pave său păvițe, cari se împreună la pept și la mijlocul spatelor de așa numitul *barbur*...”

Doîna din Ardél (I. B., Trans. 307):

Maică, pină ce-oîu veni,
Tu cămașă mi'i croi,
Dar să n'o coși omenesce,
Ci s'o coși cătănășesce:
Pe *barburul* de 'nainte
Pune plug cu șese vite,
Pe *barburul* dinapoi
Pune plug cu șese boi...

unde d. Jarnik observă în notă (p. 350): „După cât am aflat, *barburul* este o chindisitură în formă de triunghi”, iar în Glosar (p. 20) traduce cuvîntul prin „broderie”, ș'apoi într'o notă (p. 350) adaogă: „cuvîntul se întrebunțeză și despre alte lucruri, de ex. *barburul* toporului”.

„*Bârbure* se numesce partea din jos a ascuțișului unei securi; la plural *barburii* securilor” (S. Liuba, Banat, c. Maîdan).

Intru cât privesce sensul de „tranchant”, care e cel fundamental, Jarnik nu se înșelă când afirmă că *barbur* vine din barbă: „barba toporului” său „barba securii”, o expresiune metaforică de aceeași natură ca „buza” în doîna „Lelea viteză”:

Cine are bardă mică,
Facă'i buza subțirică:
Când s'a repeși prin glôte,
Să deie sărut de mörte...

(Alex., Poes. pop. 2. 319).

De 'ntăi cată să fi fost femininul *barbură* = lat. *barbula*, adecă „bărbioră”, trecend apoi la genul masculin prin analogia cu sinonimii tăiș, ascuțit etc. Cât se atinge de sensul „broderie”, el este posterior, datorindu-se unei ore-cari asociațiunii de idei, bună-ora între forma triunghiulară a *barburului* dela cămeșă și între aceia a ferului unei securi:

v. *Barbă*. — *Secure*.

Bârbura, s. f. artic.; 1°. n. pr. pers. f.: Barbare; 2°. jour de la S-te Barbare et les coutumes populaires qui s'y rattachent. *Bârbura* este o veche formă latină *Barbara*, păstrată la popor în locul formei medievale paleoslavice *Varvâra*, care figurază în

calendar. Scăderea lui al doilea *-ba-* la *-bu-* este un fenomen de dissimilațiune, propriu silabelor reduplicate.

Slavică, *Novela* p. 79: „*Barbura* lui Corbeiu veni să spună din partea Simeinei, că de cu sară nu pôte veni...”

Sfânta Varvara se serbeză la 4 Decembrie, urmată de Sf. Sava și de Sf. Nicolae, alți doi sfinți foarte poporanî la Români, ast-fel că cele trei zile sînt privite în popor ca una și aceeași serbătore prelungită: o singură *Barbură*, „trei zile rele de bube” și în cursul cărora tot-o-dată la țeranii din Banat —dice Simeon Mangiucă (*Calendar* pe 1882)— „se face turta de dragoste”.

v. *Dragoste*.

„La sfânta Varvara poporul dice *Barbura*. În ziua ei copiii se îmbarburéză cu fructele călinului la barbă, la frunte și la obraji...” (D. Basilescu, Prahova, c. *Drajna-de-sus*).

Jipescu, *Opincaru* p. 67: „Ce mai aștepți *barbura*? îmbarburéză-te încă, în loc de căline, cu cocolose, și puneți și terciu în cap...”

v. *Îmbarburez*.

„*Barbura* sau borbósele, după cum îi dic țeranii, se face în prima zi a sântului Sava (4 Decembrie) și se obișnuiesc așa: fie-care femeie înseamnă pe fața copiilor chipul crucii cu degetul arătător muțat în miere sau în zahar disolvat. Scopul acestei operațiuni este, ca la acei copii, cari nu zăcuseră încă de vërsat, să le ăsă vërsatul dulce ca mierea sau zaharul. Pe de altă parte, nu se dă copiilor de mănecare mere, pere, prune, nucă, cartofi, guli sau bob, pentru ca să nu ăsă vërsatul mare ca aceste póme” (S. Poppescu, Buzeu, c. *Chișjdu-Basca*).

v. *Borbóse*.

La Macedo-români nu există forma *Barbura*, ci numai cea grecescă *Varvara*. Prin etimologia poporană dela

varvar, această sfântă a căpëtat acolo un caracter de reutate, pe care nu'l are de loc la Daco-români: ea omórá femeile cari lucréză în ziua ei și pe cari apoi sf. Sava — printr'o altă etimologiă poporană — le însăvonéză, iar sf. Nicolae le 'ngrópă. De aci locuțiunea: „*Varvara* u 'nvărvără, *Sava* u 'nsăvănă, ș'ai *Nicola* u 'ngrupă” (Papa-hagi).

v. *Nicórá*. — *Sava*.

¹**Bardac** s. *bardáciu*, s. m.; t. d'Hortic.: varieté de prunier. „*Prunus domestica* și *prunus insititia*, aceste doé specii daú o mulțime de varietăți ce se cultivă în tóte părțile țerei, sub denumirile vulgare de: *Pruni*, *Curcudei*, *Bardaci*, *Avrami* etc.” (Dr. Brândză, *Prodrom* p. 67).

Fructul acestui prun se dice: *prună bardacă*, *perjă bardacă*, sau numai: *bardacă*.

„Soșurile prunului: *perj*, *perj-alb*, *bardac*, *avram*, *goldan*, *prun*, *curcudel* și *porumbrel*” (preut N. Sandovică, *Dorohoiu*, c. *Târnauca*).

„.....perj, prun, prasad, motrun și *bardáciu*...” (G. Pohrib, *Berlad*).

„Varietățile prunelor: *goldane* = prune rotunde, *bardace* = prune cu gât, *avrame* = prune mari galbene” (Stareț Dionisie, Gorj, m-rea Polovragi).

Intrebuințarea cuvintului în Moldova și tot-o-dată în Oltenia indică respândirea lui și o vechime óre-care. D. Șainénu (*Elem. turc.* p. 13) crede că *bardac* „prun” este același cuvint cu *bardac* „ulcior” din turcul *bardak* „cruce”. Noué ni se pare cu totul alt-ceva. Descrierea acestei varietăți ca „prună cu gât” ne face a bănui că *bardacă* derivă dintr'un prototip slav *bradač* „bărbos”, adecă o prună cu barbă. Această etimologiă *bardac* = *bradač* se împacă cu obișnuita

metatesă a lui *a* de 'nainte a liquidei în vorbele românești cele vechi împrumutate dela Slavi: „baltă = blato“, „daltă = dlato“, „scovardă = skovrada“, „gard = gradū“ etc., iar prin urmare: *bardac = bradač*. Cât se atinge de trecerea finalului slav *-č (-cī)* la Români în *-c (-k)*, apoi este un fenomen de analogie dissimilativă întocmai ca în „berbec“ în loc de „berbecē“, „șorec“ în loc de „șorecē“ și altele, adică forma cea cu *-cī* fiind considerată de către popor ca pluralul unui singular cu *-c (k)*, pluralurile „berbeci“, „șoreci“, „bardaci“ au dissimilat analogicesc câte un singular neorganic ca „berbec“, „șorec“, „bardac“. Prin aceeași procedură, pluralul feminin „prune bardace“ a produs pe singularul *bardacă*. Cu toate acestea, într'un mod sporadic se aude și forma *bardaciū*, care ar fi din punct în punct slavul *bradač*, dacă nu cum-va este o palatalizare posterioară, deja pe terenul românesc, din forma *bardac* prin acțiunea inversă a analogiei asimilative cu pluralul, ca în „cârnaț“ în loc de „cârnat = lat. *carnatum*“ din cauza pluralului „cârnați“, „Dorobanț“ în loc de „Dorobant = germ. *Trabant*“ prin pluralul „Dorobanți“ etc. Serbesce un fel de prune se chiamă *bardaclija*, dar numai în Sirmia, la cóstele Banatului (Karadžić). Să fie óre un împrumut dela Români?

v. *Prun*.

²Bardac. — ²Bardacă.

¹Bardacă. — v. ¹Bardac.

² Bardacă s. *bărdacă* (plur. *bardace, bărdace*), s. f.; cruche, broc. Cană. Ulcior. „Vas mic de pământ, ulcea cu tórtă de béut apă“ (Costinescu). Se dice la singular și *bardac* sau *bărdac*.

Turcul *bardak* „pot de terre, cruche“ (Șaînenu); la Români însă cuvîntul fiind foarte răspândit și de tot țerănesc, nu pare a fi luat dela Osmanlii, ci dela Comani, în graiul cărora: „*bardac = urceus*“ (Kuun, Cod. Cuman. p. 300).

Basmul „Poveste țerănescă“ (Ispirescu, Legende p. 263): „Dac' ar fi cine-va să'mi dea și mie un colac să 'mbuc și o *bardacă* de apă de isvor să béu...“

v. *Cană*.

Bardă (plur. *barde*, rar *bărdă*), s. f.; hache. „Un fel de secure a tâmplarilor, cu tăișul lat și códa scurtă, cu care lucrăză numai cu o mână“ (Costinescu). Altă dată se întrebuintă la Români și ca armă de resboiu. Din maghiarul *bárd* „hache“ (Cihac).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Psaltirea LXXIII, 6:

Ca întru o dumbravă de lémne, cu topoară au tăiat ușile lui de odată, cu săcuri și cu *bardă* surpară pre elü...

Quasi in sylva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia dejecerunt eam...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1688 f. 203 b: „Dintru cari, unul cu foa-mă, altul hăcutu și demicatü cu *barda*, iară al treile băgat în focü, să săvârșiră...“; și mai jos:

Martinü demicatü de *barda* mâciléscă Ș'au deschisü colnicü cătră viața ceréscă....

Psaltirea lui Corbea, Mss. circa 1700 în Biblioteca Academiei Române, ps. LXXIII:

Cu săcure și *bardă* l'au surpat pre el, Și l'au junghiat ca pre un nevinovat miel...

Doîna „Lelea viteză“:

Cino are topor mare,
Scôtă-mi'l la foc de sóre;
Cine are *bardă* mică,
Facă'i buza subțirică:
Când s'a repeși prin glóte,
Să deie sărut de mórte...

(Alex., Poes. pop. 2-319).

Balada „Grue Grozovanul“:

Două cruci numai făcea,
„Dómne-agiută!“ el ȝicea,
Bardă 'n mână apuca
Și 'n Tătari se arunca,
Ca un vint înviforat
Intr'un lan de grâu uscat...

Cântecul „Plugului“ din Moldova:

Dar a ajuns plugul într'un os de rimă
Și s'a făcut mic și fărîmă;
Eú de grabă l'am luat
Și la Barbu țiganul,
Care bate bine' cu ciocanul,
Am alergat;
El îndată l'a 'njghebat,
Căci cu *barda* bārduia
Și cu chila chillă,
Așa că singur pe brazdă mergea...

(Analele literare, 1888 p. 44).

A. Odobescu, Scrieri I p. 127: „Acea
ușă se deschidea pe o scară de petró
închisă între doi părăți și dreptă, care
ducea într'un pridvor, al cărui aco-
periș sta rezimat pe stâlpi cîopliți din
bardă...”

Despre ómenî proști și grosolanî:
„neluat în *bardă*, cîoplit numai cu
secura“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

In balada „Corbea“ descrierea spin-
durătorii:

Jupânésa Carpena
Adusă din Slatina,
Numai din topor cîoplită
Și din *bardă* bārduită,
Pe la virf cam ascuțită...

(G. D. T., Poes. pop. 520).

Intr'o variantă:

Jupânésa Carpena,
Sor' bună cu Cânepa,
Adusă din Slatina,
Din pădurea Cocala,
Tăiată cu securea,
Bārduită cu *barda*,
Din teslă frumos luată,
Cu rindéua îndreptată...

(Ibid. 530).

Pluralul *bărđi* e rar; în vechile tex-
turî ne întimpină numai *barde*.

Cântecul poporan „Bradul și teul“:

Meșterii că mă ochesc,
La pămînt că mă trântesc,
Cu *bărđile* mă cîoplesc,
Cu gélău mă geluesc...

(Marian, Bucov. I, 192).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Prov. XXX,
14: „nepotul rău are dinți de sabie și
măsălele *barde*...”

v. *Secure*.**Bărdăș.** — v. *Barđă*.

Bardiș (plur. *bardișe*), s. n.; ancien
t. milit.: hache à longue manche. O
armă pe care, în secolul XVII, Ro-
mâniî aú cunoscut'o dela Poloni. Cu-
vîntul e înrudit cu *bardă*.

Miron Costin, Letop. I p. 247: „*bar-
dișe* este un fel de arme: topoare cu
códe lungi...”

Polonesce *bardysz*, rusesce *бер-
дкншк* „lunata securis“ (Linde).

v. *Bardă*.**Bărdoș.** — v. *Barđă*.**Barđ.** — v. *Bardă*.

Bărdă (plur. *barđe* și *berđe*), s. f.;
t. de Zool.: Ardea ciconia, cigogne.
Pasere călătóre, mare, cu cîocul și pi-
cîóre fórte lungi, pene albe pe corp,
de același gen cu cocorul său gruea.

Afară de Muntenia și Banat, pe aiuri se dice mai mult stărc sau cocostărc.

Berdele la apropiarea tómnai pléca dela noi spre țeri mai calde și se întorc cătră primăveră.

„Despre cocori și *berde* când se întorc în țeră pe la Martie, e un semn că nu mai ninge“ (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăesci).

„La 1 Martie sau Mărțișor, ómenii légă copiilor la gât ațe roșii cu alb și cu ban; copiii le păstrează pînă vin *berdele*, și atunci dic: n'ați negrețele și dá'mi albețele“ (G. Eftușescu, Dobrogea, Constanța, c. Ciobanu).

În unele locuri Români cred, că în călătoriile sale *barđa* servește pe neștiute drept cal pentru șiretul cuc.

„Poporul dice că cucul pléca peste mări și se 'ntorce în țeră la primăveră ședînd pe spatele *berdeii*, care astfel îl transportează“ (D. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-pădure).

La vechii Romani *barđa* era privită ca un fel de pasere sfântă, „avis pia et benigna“ (Nemnich). La Romani ea se bucură pretutinden de aceeași societate.

Alexandri, Poes. pop. ² p. 13: „Unii șerpi însă au privilegiul de a fi respectați, de pildă acei de casă. Ei, ca și *berdele* de pe coperișul casei, și ca rîndunelele de sub stréșină, sînt óspeți neatinsii...“

Din legende și credințele poporane despre *barđa*, adunate de S. F. Marian (Ornitologia poporană, II, 310 sqq.), sînt mai însemnate următoarele:

1. *Barđa* fusese dentru'ntău un om, căruia Domnul Hristos îi dedese un sac legat, plin de șerpi, brósce și alte jigăni, pentru ca să'l arunce în Mare și astfel să nu mai fie asemeni jivine pe uscat; omul însă a deslegat sacul, lăsând să se împrăstie jigăni pe pă-

mînt; atunci D-geu l'a prefăcut pe el în *barđa*: „vei umbla prin tóte bahnene și përaele pînă ce vei aduna érași la un loc în sac pre tóte jigăniile cărorora le-ai dat drumul“. Sacul este gușa cea mare la grumaz, pe care o are *barđa*.

2. *Barđa* este „împërat peste tóte bróscele din lume“.

3. *Barđa* fusese óre-când om, dar o babă vrăjitoare l'a prefăcut „într'o pasere cu picíore mari și cu gátul lung“.

4. *Barđa* n'are códă, adecă este bércă, fiind-că mersese să aducă lui Fét-frumos „apă-viuă“ și „apă-mórtă“, cari nu se află decăt numai „între munții ce se bat în capete“, și acolo virfurile munților isbindu-se tocmai când *barđa* isbutise să scape, îi apucară códa.

5. Dacă cine-va supërá o *barđa*, furându-i ouă sau omorîndu-i puii, ea își resbună aducînd în plisc un tăciune și aprindînd casa acelu om.

6. *Barđa* fiind din fire fórte recunoscătoare, „în tot anul, după ce 'și-a scos puii, aruncă pe unul jos stăpănului de casă în semn de mulțamită pentru că a lăsat-o să'și facă cuibul pe casa acestuia și pentru că, prin tot timpul cât a stat aici, nu i s'a întamplat nici o neplăcere din partea căsășilor“.

7. Când *barđa* „își acopere puii, e un semn că în scurt are să plóie“.

8. Dacă cine-va împușcă o *barđa*, „trebuie să pățescă reu: ori că i înlemnesce vre-un picior, ori că i se 'ntamplă altă nenorocire, căci e păcat a omori o pasere care nu face ómenilor nemic reu, ci din contra numai bine“.

Mersul *berdeii* fiind fórte falnic, de aci proverbul:

S'a 'nfolat ca varđa
Și s'a 'ngîmfat ca *barđa*.

(Pann, I. 161).

O alușiune la firea cea resbunătore
a *barȚei* ne întimpină în balada „Ior-
govan“:

Alții Țiceau ca să'i arȚă,
Ochi'i dór să'i lea o *barȚă*
Și să'i duc'a-cas' la el,
La copilu'i mititel...

(G. D. T., Poes. pop. 560).

Ghicitoare despre „Buric“:

Cuibu' *berȚei*
In mijlocul bălȚii...

(ibid. 218).

Pliscul *barȚei* se numesce cȚoc și
ma'i ales clobanȚ.

Delavrancea, Vis și vieȚă p. 137 :
„In sfirșit aujuneră la pădure; și de
cum aujuneră, le clănȚăniră dinȚii așa
de tare, că par'că cu toȚii ar fi avut
cȚocuri de *barȚă*...”

S. F. Marian, Ornit. pop. II, 330 :
„luând un tăciune aprins în clo-
banȚ...”

Sonul, pe care 'l produce *barȚa* cu
clobanȚul ei, a dat nascere la ma'i
mulȚi verb'i onomatopoeic'i:

„*BarȚa* tocăne, cocorul curuesce“
(C. Ionescu, IalomiȚa, c. Borănesci).

„*BarȚa* păcănesce“ (G. Poppescu,
IalomiȚa, c. Broșteni).

„*BarȚa* tócă saũ tocănesce“
(A. Bărbulescu, IalomiȚa, c. Pribegii).

„*BerȚele* clăpănesc saũ tócă“ (I.
Mănescu, IalomiȚa, c. Mărculesci).

„*BarȚa* clămpănesce“ (G. Basoc,
Tecuciũ, c. Homocea).

„*BarȚa* clăpănesce“ (I. Bur-
ghelea, Tutova, c. Ivesci; I. Chirica,
Tutova, c. Cărjeonii).

ToȚi aceșȚi verb'i isvoresc din ono-
matopeele toc, poc și clap.

Poporul deosebesce doę varietăȚi de
barȚă: „*barȚa* albă și *barȚa* grivă,
adecă cea cu aripele negre“ (D. Damian,
Rimnic-Sărat, c. Bălăcenu).

Deși termenul *barȚă*, întru cât scim
noi, se aplică număi la „cigogne“, to-
tuși el ne întimpină cu sensul de „pé-
lican“ în Biblia Șerban-vodă 1688, Le-
vit. XI, 17—18 :

...și stărcul și
porfirionũ și *bar-*
za și lebăda...

...et ibin et por-
phyrionem et pe-
lecanem et
cygnum...

Ibid. Deuter. XIV, 18 :

...și *barza* și șo-
řumul și câte-i
samănă lui...

...et pelecane-
m et charadrium et
similia ei...

v. ¹ *BabiȚă*. — *Batcă*.

De unde óre vine cuvintul *barȚă*?

Etimologia propusă de Cihac (II, 10),
care identifică *barȚa* cu polonul bag
„cigogne noire“ și tot-o-dată cu rusul
buzanũ, nu e seriósă. Tot atât de
puȚin seriósă din punctul de vedere
fonetic este equaȚiunea *barȚă* = b a l -
Ț a t ă la Laurian-Massim (Gloss. 66).
Eũ insu-mi am avut succesiv asupra
acestu'i cuvint doę ipotese.

Iată prima părere, pe care am emis'o
în „Istoria critică“ (ed. din 1873 p.
308: „Dintre cele trei păseri, pe cari
Linneũ le confunda într'un singur grup:
ciconia, ardea și grus, prima este cea
ma'i albă. Genul ciconia se subdivide
la rĩndul seũ în trei specii, din cari
erăși ma'i albă decât tóte este cea
vulgară, numită de Romăni din Mun-
tenia: *barȚă*. In istoria naturală acęstă
specie se chiamă: ciconia alba, ci-
gogne blanche. Elenii îi Țiceau *πέ-*
λαγος, în care lesne se recunósce de
asemenea constitutivul *αγός*, alb. Ast-
fel albęȚa a fost tot-d'a-una trăsura
exterióră cea ma'i caracteristică a *barȚei*
printre cele-lalte păseri de cari ea se a-
propia prin configuraȚiune. Insuși ter-
minul *barȚă* cată să exprime dară ideia
de ce-va alb. Ei bine, îi veȚi căuta în
deșert acęstă derivaȚiune în tóte lim-

bile de sub sóre. Veți afla numai și numai albanesce: bard „blanc“. Preținde-va Rösler că Româniî aũ adus *barġa* din Epir? Din norocire pentru noi, albanesce bard are exclusivamente înțelesul adiectival de alb, ér la *barġă* se ġice „lelek“, încât este evident că Româniî nu aveau ce să împrumute de acolo, ci trebuiaũ s'o găsească într'o altă limbă, în care era și bard = albus și *barġă* = ciconia, ast-fel că, lăsând la o parte pe cel întâiu, ei și-aũ apropiat numai pe derivatul seũ. Tot așa, bună-óră, părinții noștri aũ luat în timpii modernî dela Slavî vorba „pagubă“, fără să ȳea totodată și radicala „gubiti“; dacă însă limba slavică nu și-ar fi format „paguba“ din „gubiti“ după cum Albanesiî nu și-aũ format *barġă* din bard, puteaũ óre să fi luat Româniî ceea ce nu exista?...”

A doua părere despre *barġă* eũ am expus'o la 1878 în „Cuvente den bätträni“ t. I p. 269. Iat'o:

„Are afiliațiunii sigure numai cu limbile celtice. În unele dialecte franceze o varietate de *barġă* (ardea garzetta, Buschreihier) se chiamă pînă astăzi bardet, deminutiv dintr'un bard = *barġă*. Despre vechiũ Gallî, Turnebiũ (Diefenbach, Origines p. 241, cfr. Kuhn's Beitr. V, 446) ne spune că la dinșii cântăreții se numiaũ bardi, iar cȳocărlia bardaea saũ bardala. Să nu uităm că și numele latin al *barġei*: ciconia, în dialectul prenestin conia, însemneză de asemenea „cântătóre“, dela radicala „can“ (Corssen, Ausspr. 2. II, 248). Să mai amintim că la Celtî cuvintul bard presintă o formă armoricană assibilată barz (Belloguet, Gloss. gaulois, 111), deși acéstă transițiune, negreșit, este independinte de cea românescă. Óre nu cum-va dintr'un celtic barza se va fi născut actualul spaniol garza (por-

tuges garça) „*barġă*“, pētruns apoi și 'n Italia? Cât pentru trecerea inițialului *b* în *g* la Spaniolî, a se alătura: span. guró din franc. bourreau, span. gorracho = borracho din lat. ebriacus“.

Prima din cele doē ipotese ale mele a fost adoptată de Hugo Schuchardt (Ueb. Hasdeu's altrumän. Texte p. XXIII), care însă, în același timp, suggeră o fórte ingenioasă idee și anume: nu cum-va la nascerea românului *barġă* și a spaniolului garza va fi concurs într'un mod óre-care sinonimul latin ardea: „Dennoch liesse sich das süd-romanische und das ostromanische Wort zusammenbringen, wenn man von lat. ardea ausginge, worauf dort garz (in garzone, vgl. franz. garce) eingewirkt haben würde, hier ein alteinheimisches Wort bard“.

Să supunem procesul unei noue cercetări, utilizând nesce materialuri, pe cari nu le cunoscăm nici la 1873 nici la 1878.

În Oltenia și'n Banat, adecă în chȳar cuibul națiionalității române, s'a păstrat pînă astăzi o formă neasibilată: bard, foneticesce mai veche decât *barġă*.

„Cucostirciî pe la noi se ġic bardošî, la singular bardoș“ (Banat, c. Jupalnic lingă Orșova).

„Pe la noi *berġei* ȳ ġice bardăș, de ex.: vȳdurăm bardășii; era numai bardășii“ (preut R. Popescu, Mehedintți, c. Isverna).

Fie dară celtic ca în a doua a mea ipotesă, fie tracic ca în cea de'ntăiu, *barġă*, adecă bardă, este la noi un element lexic ante-latin, primit dela Daci, cari la rindul lor puteaũ să'l fi moștenit dela Traci, saũ să'l fi împrumutat dela Celtî, una din doē.

Găsind pe acest bardă în Dacia ca termen autocton, „alteinheimisches Wort“ după expresiunea lui Schuchardt,

legionarii romani n'au uitat totuși pe străbunul latin ardea, din care fonetica românească trebuia să facă arđă.

De aci ambii sinonimi înriurind unul pe altul, prin fusiunea bardă+arđă s'a născut actualul *barđă*.

Ceea ce confirmă din punctul de vedere semasiologic această etimologie, datorită luminoșei observațiuni a lui Schuchardt, este că cel-lalt nume românesc al *barđei*: cocostârc, s'a născut și el prin fusiunea a doi sinonimi: cocor și stârc.

Deci:

barđă = bard + ardea : : cocostârc = cocor + stârc.

Barđa a dat limbei noastre istorice câte-va interesante derivate:

1°. Numele personal Barđe sau Bérđe și Barđu.

Intr'un crisov dela Stefan cel Mare din 1502 (Cond. MSS. Asaki t. 2 f. 24, în Arch. Stat. din Buc.) se vorbește despre boierul *Bérzia* (Бѣрзіа).

Crisov dela Miron-vodă Barnovski din 1629 (Cond. MSS. Asaki f. 92): „Gheorghie ficiorul Zbîrăi nepotul Barzului...”

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No 244 în Arch. Stat. din Buc.): „locurile anume, la părul lu Barzu 2 locure...”

2°. Numele personal Barđotă, cu același sufix -otă ca în „Calotă”, „Albotă”, „Bòotă”, „Căpotă”, „Arnotă”, „Bașotă”, „Balotă” etc., de unde apoi topicul Bărzotenă, vechiu sat în Vâlcea a mănăstirii Hurezu (Condica MSS. a Hurezului în Arch. Stat. din Buc., t. 56, 59, 62 etc.); de asemenea doș părae în Tutova: Bărđota și Bărđoșel (Condrea, Dicț. geogr. al Tutovei p. 21).

v. -otă.

3°. Numele local compus Bărzogarlă = *Barđă* + *garlă*, analog cu

numele local compus „Ciorogarlă = Cioră+garlă”: Bărzogarlă, o localitate peste Olt menționată în actele mănăstirii Tisména (Doc. Rom. I în Arch. Stat. din Buc., N-rile 54, 55).

4. Intr'o hotărnică din 1764 (Cond. MSS. a mănăstirii Snagovu în Arch. Stat. din Buc. f. 44 a): „piscul *barđei*”, unde este de observat genitivul cu -a în loc de: *berđei*.

v. *Cocor*. — *Cocostârc*. — *Stârc*.

Barđu. — v. *Barđă*.

Barêm s. *bârem*, adv.; au moins, du moins. Se mai aude: *barîm* și *barâm*. Sinonim cu măcar, batâr, încaî, cel puțin. Turcul *barim* „du moins” (Barbier de Meynard), de unde Serbii și Bulgarii au luat și ei *barem* sau *barim* (Miklosich), ba și Albanesii *bari* sau *bare* (Gustav Meyer). Cihac totuși (II, 479) vrea cu orî-ce preț să tragă pe *barem* din maghiarul *bâr* „quoique”, de unde numai pe a-locuri în Ardél se aude *bar* (Tribuna din Sibiu, 1890 No. 85).

„In loc de *macar* pe la noi se ȳice mai mult *barâm* și *batâr*, de ex.: *barâm* o lécă de pâine, sau: *batâr* o lécă de pâine (N. Petricénu, Iași, c. Popesci).

Cântec din Ardél:

Eü mē duc, mândra remâne.
Cum s'o fac s'o duc cu mine?
Barem calea jumătate,
Să n'o las așa departe!

(I. B., Trans. 112).

Tot de acolo:

Bade, inimă de piatră,
Ce nu vii la noi vr'o dată?
Barêm numai pină 'n casă,
Să mē veđi pe min' mirésă;
Barêm numai pin' la pòrtă,
Să mē veđi pe mine mòrtă...

(Ibid. 143).

Balada „Petrea și Măcinica“:

Bate-o-aș, de-o aș puté,
Pină pielea î-ar crepa,
Ca să mai capete minte
Barăm cât un bob de linte...

(Tribuna din Sibiu 1887, p. 15).

Basmul „Voinicul cel fără de tată“ (Ispirescu, Legende, p. 123): „Voinicului îi păru bine de astă întâmplare, mai cu samă—gândfa ei—că va fi *barim* o slugă în curte...”

P. Ispirescu, Câtea 'n varșă (Col. 1. Tr. 1882 p. 127):

„— Ce să'ți dau, mă, omule? ce să'ți dau acum la miezul nopții?”

„— Scól' și fă *barim* o azimióră, că étă sint pocălit de tot...”

Basmul „Sfintul Arhanghel“ (Stăncescu, Basmе p. 288): „Tot sint eū sărac lipit pămîntului, *barim* să găsesc copilului un naș cu dare de mână să ne mai fie și de un ajutor...”

Slavicî, Novele p. 429: „Dac'o fac, să o fac *barem* deplină!...”

Delavrancea, Trubadurul p. 145: „Ei, dar la lăsatul-secului de paște e mai mare păcatul să nu'și facă *barim* datinele moștenite dela părinți. Nu să'și mănânce plăcinta cu brânză împreună, nu dóră să bată alvița băiatul și fata la aceeași grindă, dar cel puțin ce se cuvine mai mult: doi bulgări de alviță și doē luminări de seū...”

v. *Batâr*.—*Incaî*.—*Măcar*.

Barilcă s. **balercă** (plur. *barilce*, *balerce*), s. f.; *baril*. *Buriū*, *Butoiaș*. Deși de origine occidentală, acest cuvînt ne-a venit d'a-dreptul dela Ruși sub forma *barilcă*=барылка sau барилка, care a devenit apoi prin metatesă *balercă*, întocmai cum din rusul *horilcă* s'a făcut *holercă*.

Miron Costin, Letop. I p. 254, vorbind despre luxul unui Polon: „Ciu-

berelē cu care adăpa caii era de argint, și cofe, și *barilce*, și ținte la hamuri...”

Axinte Uricarul, Letop. II p. 163: „împlînd tóte vasele câte aveā, *barilce* și altele...”

Amiras, Letop. III p. 133: „o *balercă* aū îngropat'o în acea pivniță, zicînd că este vișănap...”

Alexandri, Ginerele lui Hagi-Petcu, act. I sc. 6: „Spune stolnicului să scótă din pivniță o garafă de Comandaria de cea bună... Am adus'o eū însumi dela Chipru... ține opt-sute de lei *balerca*...”

Cîntec de nuntă:

Că mi-oju face gura leică
Și pântecelē o *balercă*,
Ca să mai pot bé și holercă...

(Marian, Nunta p. 839).

Orațiā de nuntă din Moldova:

Avînd pentru oșteni
Buțî cu vin
Și *balerce* cu rachiū...

(G. D. T., Poes. pop. 163.)

Ghicitórea despre *Balercă*: „Am o vacă cu buricul în spate“ (Sbiera, Povești p. 320).

v. *Buriū*.

Barim.—v. *Barem*.

Barij } — v. *Bariz*.
Bariș }

Bariz s. **bariș** s. **barij** (plur. *barizuri*, *barișuri*, *barijuri*); s. n.; *barrege*, „étoffe de laine-légère et non croisée“ (Littre). Cuvînt curat franțuzesc, introdus la noi prin comerțiū și devenit fórte poporan.

Baican, Strigările precupeților (Buc. 1884) p. 8: „Poftiți să vē dăm pālăriā, căciuliță, cojocēle, sumăeșe, mântăluțe, cismușóre, pantofași, *barizuri*, cituri, materii de lână 'n lână...”

Doîna „Marióra“:

Of! leliță Mărióră,
Cu polcuța roșióră,
Cu *barizul* foc și pară,
Mărită-te 'n astă veră...

(Marian, Bucov. I, 9).

Despre femeii bătrâne, locuțiunea : „a'și da *barizul* pe cefă“ a căpătat înțelesul de: „a perde rușinea“.

Delavrancea, Trubadurul p. 148: „bătrânele pré sint de tot, pré daū pilde rele, pré se ocolesc, pré bombăne, pré se uită chiondorăș, pré 'și daū, la vreme de bătrânețe, *barizul* pe cefă și'și pun pólele 'n cap...“

v. *Anghină*.

Bârnee, s. f.; dépouille, butin, proie. Pradă. Jaf. Cuvînt fórte enigmatic: **барнеѣ**, care ne întimpină în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu), de unde l'a reproduș întocmai Coresi, 1577, ps. CXVIII:

Bucuru-mă eu
de cuvintele tale,
că aflaū *bârnee*
multă...

Exsultabo ego
supereloquia tua,
sicut qui invenit
spolia multa...

La Silvestru, 1651: „ca cela ce află do bândă multă...“

În Biblia Șerban-vodă, 1688: „ca cela ce află jafuri multe...“

Nici la Coresi, nici în Psaltirea Șcheiană cuvîntul nu e accentat; este învederat însă că tonul cade pe prima silabă, căci dacă accentul ar fi pe a doua, am avé în textul cirilic: **барнеѣ**, nu **барнеѣ**.

Noi credem că acest *bârnee* nu e alt ce-va decât o formă metatetică din paleo-slavicul **барниѣ** „luare“, „collectio, συλλογή“.

v. *Jaf*.

Barnòschi.—v. *Barnòvschi*.

Barnòvschi, n. pr. pers. m.; une branche de l'illustre famille noble moldave *Movila*. O ramură din némul domnesc al Movilescilor, carea a dat și ea Moldovei un Domn: pe Miron-vodă *Movilă Barnòvschi* (1626—1630).

Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiū p. 45) țice că acest principe era Polon: „Miron *Barnòvschi*, natione Polonus“. Polonul Petricki, scriitor contimpuran, ni'l arată, din contra, nu numai ca pe Român curat, dar încă, înainte de a fi ajuns la Domniă, ca pe cel mai înverșunat dușman al Polonilor: „erat in Castris Osmani, 1621, Bernavins, vetusto in nos odio perque atrocinia Podoliae clarus, magna gratia Valachus“ (apud Engel, Gesch. d. Mold. 262). În resboiul turco-polon din 1621 Miron *Barnòvschi*, în capul unei cete de voluntari Moldoveni, îngrozise pe Poloni prin vitejia sa personală. Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1646 p. 32) îl numesce: „Bernascius, praedonum gentis suae fax“. „Bernawski,—țice Stanislău Lubomirski (Zegota Pauli, Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej, Krak. 1853 p. 73)—este fórte bine vățut de Sultanul Osman, căruia i-a dat vr'o câte-va țecimi de Poloni prinși vii în resboi și pe care'l sfătuesce de a merge drept asupra Cameniței“. Tocmai despre acel resboi vorbesce Miron Costin, Letop. I p. 259, când țice: „După moartea Radului vodă celui Mare, boeri și țera, văzând pre *Barnòvschi* ce era Hatman pre aceia vreme, om de țera și fără fițori, cunoscut și la Poarta Impărăției pentru slujbele ce făcusă la Hotin în vremea lui Sultan Osman,—aū ales cu glasurile tuturor pre *Barnòvschi* Hatmanul la Domnie“.

Adevăratul ném al acestui principe, după cum am mai spus, era *Movilă*, iar *Barnòvschi* nu este decât o pore-

clă croită după modelul polon din numele moșiei Bărnova (v. *Barbov-schi*). El însuși, în mai toate crisoavele sale, își dă numele întreg: „Miron Movilă *Barnovschi*“ (Arch. ist., passim.).

Tatăl se, la 1606, sub Ieremia Movilă, Dumitru *Bărnovske* era mare-postelnic (Cond. Asaki t. I f. 85 a., Mss. în Arch. Stat. din Buc.). Intr'un zapis din 1583 Ieremia Movilă, pe atunci mare-vornic, și cu toți frații se, fi ai marelui-logofet Ion Movilă, numesc pe acest Dumitru: „nepotul lor Dumitru fișorul lui Văscan Movila părcălabul“, adaogând că într'o vreme el „a fostu pribag în Țara Românească“ (Cond. Asaki t. I f. 456). Văscan Movilă, bunicul lui Miron *Barnovschi* și văr-primar cu Ieremia Movilă, căci nu era frate bun cu dînsul, este cel întâiu dintre Movilescii care 'și dedese porecla de *Barnovschi* și care jucase un rol însemnat sub Despot-vodă. Sommer (Vita Despotae pag. 38, 45, 142) vorbesce de mai multe ori despre dînsul, punându'l între boierii cei mai de frunte ai Moldovei: „Proceres qui dignitate et opibus pollebant plurimum: Bernovius, Moczog et Strocza...“

O frumoasă legendă despre calul lui Miron *Barnovschi* se citește la Ion Neculce, Letop. II p. 203: „Când i-au tăiat capul lui *Barnovskii*-vodă, calul lui a și început a sări, cât n'a mai putut să'l ție Comisul în mână, și scăpându'l din mână pe loc a căzut de a murit. Și văzând Turcii, mult s'a mirat și a zis: nevinovat a fost acest om...“

Miron Costin, Letop. I p. 268: „Se pomenesce den zilele lui [*Barnovschi*-vodă] și o iernă ce căzuse în luna lui Mart, cării iernii îi zic: Iarna lui *Barnovschi*-vodă...“

Obiceșul de a califica iernele cele grele cu numele principelui care dom-

năa atunce, a remas la Români pină în timpii modernii; bună-ora la Zilot, Cron. p. 10: „Ierna acesta a fost din cele osebite, că și zăpadă năprasnică a cădut, și viscole deosebite și geruri a fost; pentru aceea a remas de se pomenesce: ierna de la Hangeriul...“

v. ² *Movilă*.

Bărniță. — v. *Burniță*.

Baros s. baros (plur. *barose* și *barosuri*), s. n.; gros marteau de forge. Cuvînt țigănesc luat din grecul βάρος „poids“.

Cântecul Vasilcei:

Ciobotari cu 'ntinsorile,
Lăutari cu arcușele,
Țigani cu *barosele*...

și mai jos:

Români cu toporele,
Țigani cu *barosele*,
Cobzarii cu cobzele,
Lăutarii cu diblele,
Casapi cu masatele,
Olteni cu palanțele,
Dănciuci cu copăile,
Bucătari cu cleștile...

(G. D. T., Poes. pop. 135—6).

„Plugurelul“ din Moldova:

Nanu cum il aușia,
Indată afară eșia,
Cu *barosul* d'a spinare,
Cu ilaul după cap,
Negru ca un drac...

(Analele literare 1833 p. 51).

Cântecul de frică al Țiganului într'o satiră poporană:

Tem-te tu, pilă?
— Nicl țiră!

Dar voi,
Foi?
— Nici noi!

Dar tu, *baros*?
Tu ești mai fricos,
Îa dă-te jos!

(Familia 1895 p. 524).

O variantă:

Tu, *baros*,
Să mergi pe jos;
Tu, clește,
Mergi bărbătesce...

(P. Ispirescu, Snóve p. 117).

v. *Țigan*.

Barșon (plur. *barșóne*), s. n.; 1°. velours rouge pourpre; 2°. sorte de coiffure de femme. Maghiarul *bársony*. Se aude numai la Români de peste Carpați. Sinonim cu *catifea* și cu vechiul *urșinic*.

Cântec din Ardel:

Că'i rochiă de *barșon*,
Ș'astăptă mână de domn;
Rochiă de *catifea*:
Umblă domni după ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 222).

Strigătură din Ardel:

Câte șute,
Câte mute,
Tóte 's cu *barșon* pe frunte;
Lelea cu *barșónele*
Nu ști mulge oile...

(I. B., Trans. 424).

Alta:

Șóde vremi am ajuns, Dómnne!
Că fetele 's tóte dómne:
Cu lalbere de *barșóne*
Și cu șurțuri de cartóne,
Părintii le mor de fómel!

(Gaz. Trans. 1888 No. 52).

Pe lingă *barșon* se mai aude în regiunea Turdei și forma metatetică *brașon* (Mândrescu, Elem. Ungurescă p. 39).

v. *Catifea*.

Basamăc (plur. *basamacuri*), s. n.; eau-de-vie de la pire espèce. Sinonim cu *holercă*, *tăriș*, *pocirlă*. *Basamac* se face din rachiū de bucate—porumb saū grăū—amestecat pe jumătate cu apă, une-orī chiar $\frac{1}{4}$ rachiū la $\frac{3}{4}$ de apă.

Dr. C. Istrati, O pagină din istoria contimporană p. 295: „...otrăvitoare băuturi: *pocirlă*, *tăriș*, *basamac*, rachiū de Moldova, cari omórá clasa nóstră de jos!...”

Basamac circulează une-orī și ca poezie pentru bețivi, bună-óră într'un cântec:

Basamace,
Nu te face,
Adă testimelu 'ncóce!...

Cuvîntul nu e vechi, și totuși a ajuns a fi fórte respândit. El se trage probabil dintr'o injurătură unгурéscă trivială.

v. *Horilcă*.

Băsamă, adv.; apparemment, à ce qu'il paraît. O contractiune din *bag samă*. Sinonim cu *pe semne*. Acest adverb se aude la Români din Biharia (Conv. lit. 1887 p. 1004).

v. *Bag*. — *Samă*.

Basaòchiu s. *bazaòchiu* (plur. *basaochi*, *bazaochi*), adj. et s. m.; drôle, coquin, mauvais plaisant. De șanța t. *Basaochiu* se aude numai în Moldova.

Alexandri, Harță rezeșul, sc. 14:

„Harță: Da ce este aici? Ce plângi, Măriucă?

„Măriuca: Cum n'oiu plânge, bădică,

dacă vine *basaochiul* ista, de'mi tăvălesce pânza cu picioarele lui... gîocă pe dinsa ca un curcan şuerat..."

Unul din jocurile copilăresci cele mai obicinuite este enumeraţiunea comică a diferitelor părţi ale obrazului, bună-
 óră la Francesi:

Menton fourchu,
 Bouche d'argent,
 Nez cancan,
 Joue bouillie,
 Joue rôtie,
 Oeil de Picard,
 Oeil de saint Martin,
 Tape, tape, tape sur le robin...

(Rolland, Jeux de l'enfance p. 19).

În Moldova unul din asemenea jocuri sună așa:

Barba bărbăriă,
 Gura gurăriă,
 Nas năsăliă,
 Ochi *basaochi*,
 Sprincene coţofene,
 Frunte vâlătuc,
 Hap de ţuluc!

„Se aude în judeţele Iaşi şi Botoşani, în Tîrgul-frumos, Harlău etc. La fie-care vers, acela care recită apucă pe copil de barbă, de nas etc., iar când Ńice „Hap de ţuluc“ îl apucă de părul din frunte“ (Th. Speranţia).

Moldovenescul *basaochiu* nu este alt ceva dec t injur tura rutenesc  biso-vo-oko sau bisov-oko, literalmente „ochiul-dracului“.

O ciudată etimologi  italiană a acestui cuv nt ne int mpin  la G. Seulescu (Archiva Albinei, Suplem. 1845 No. 11): „*Baza-ochiu*, *basa-ochiu*: c ut toriu în g os=bassa-occhio“.

v. *Bujaverc *.

Basar b. — v. *Basarabă*.

Basar b , articulat **Basar ba** (plur. *B sar besci*, modern *Basarabi*); n. pr. pers. m.; 1. nom ancien général de la caste nobiliaire dans la Petite-Valachie; 2. nom spécial de l'ancienne dinastie princiere en Valachie.

Basarabă este cuv ntul cel mai important din întreaga limb  istorică a Rom nilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:

cine a  fost *Basarabi*?

de unde?

de c nd?

o întinsă lumină se va respândi asupra perio dei celei mai lungi  i totodată celei mai  ntunec se din trecutul naţionalităţii rom ne.

I. *BASARABI* N'AU FOST O FAMILI , CI O CASTĂ.

Cantemir Ńicea că pe timpul se  nu mai exista  de-mult *Basarabi* (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greşese.

În adev r, contimpuranul se  Constantin Br ncov nul nu era *Basarabă*  n linia bărbătescă, măcar-că, după expresiunea cronicarului: „ i-a  pus nume de domnie Constantin *Basarabă-vodă*“ (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa grav z  cu litere mari: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar-că injur tura trivială muntenescă cu „*Basarabataite*“ sau „*Basarabamamei*“ pare a se referi la d nsul,  i măcar-că sub acest nume se memor z  el p n  astăzi în jocul copilăresc Halea-malea din Moldova:

- De-a halea-malea!
- Incotro  i-i calea?
- Deschide por i!
- A cui por i?

- A lui *Basarabă*.
- Ce'i dai vamă?
- Un cățel
Ș'un purcel
Și pe N. de-un picior..

(Th. Stamati, Alixandria 109);

în unele varianturi chiar cu numele de botez: „Costea *Basarabă*“ (G. D. Teodorescu, Poesii pop. p. 197). Tot așa de puțin *Basarabă* era cel-alt contimpuran al lui Cantemir, Șerban Cantacuzin, măcar-că își da numele de: **ІОНА ІШРБАНА КАНТАКОСНО БАСАРАБЪ**. Și mai puțin *Basarabă* este astăzi o ramură a Bibescilor, măcar-că 'și croesce o fantastică genealogie tocmai de la Radu-Negru în ridicula carte a contelui Amédée de Foras: „Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba“! Prin urmare, se poate dice că pe timpul lui Cantemir nu mai existaū urmași recunoscuți din acea ramură a *Basarabilor* care, începând de la Mircea cel Mare și de la frate-seū Dan, își monopolizase, fie ca „Dănesci“, fie ca „Drăculesci“, tronul Munteniei; dar a dice că nu mai există n e m u l Bă s ă r ă b e s c i l o r e fals, fiind-că acel n e m cuprindea nu o singură, ci o mulțime de ramuri, unele rămase în ființă pînă astăzi.

În secolul XVI numai dintre *Basarabi* se numiau Marii Bani ai Craiovei, căci numai *Basarabi* aveaū dreptul ereditar la Băniă, ca uniți ce erau Banoveți, Bani ereditari, Bani „de moșie“, după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biograful contimporan al patriarcului Nifon (ed. Erbicenu p. 60): „un n e m ū carele era mai alesu și mai temătoru de Dumnezeū, căruia era numele de moșie Banoveți, adecă *Băsărăbești*“. Așa dară Buzescii, bună-ora, pogoritori din Marele Ban Vlad de pe la 1535, erau *Basarabi*; de asemenea *Basarabi* sînt Crețulescii, po-

goritori din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pe la 1568 Mare Ban al Craiovei pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretexteze nu fără temei că numesce pe unul din Bă s ă r ă b e s c i , căci acel Iane își măritase pe soru-sa după Petrașcu cel Bun și era unchiu al fiilor acestuia (cfr. Walther în Papiu, Tesaur, I, p. 9: „matris frater gente Graecus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat“), decî nu un om străin n e m u l ū Banoveților. Cel de'ntăiu nepotul de soră al celui Iane, Mihaiu Vitezul, făcend Mari Bani pe Grecul Manta și pe Serbul George Raț, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Băniă Craiovei tot-d'una pe mîna *Basarabilor*. În acest chip, orî-ce familie de astăzi va pute dovedi prin acte autentice, ca Buzescii sau Crețulescii, cumcă străbunul ei fusese Mare Ban al Craiovei înainte de anul 1600, este o familie din „n e m u l Bă s ă r ă b e s c “.

v. *Banoveți*.

Alte ramure de *Basarabi* erau așdate de v e c u r i în Transilvania, anume în țera Hațegului. La 1398 un „*Bassarabe*“ este acolo chinez la Riușor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). În colecțiunile documentale ale lui Kemény, păstrate în Biblioteca Universității din Cluj, eu am găsit sub anul 1592 la marginea hațegană a Banatului pe nobilul „Franciscus *Bazaraba* de Karansebes“ (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), iar la 1686, chiar pe timpul lui Cantemir, în orașul Hunyad trăia nobilul „Stephanus *Bazzarabai*“ (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astăzi se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), și forma femească *Basarabésă*, analógă

cu „bănesă“, „vornicésă“ etc., este foarte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate sau un rang, pe când femininul dela numi proprii de familie se formeză obicînit prin -oia: Bălşoe, Sturđoe etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Puşcariu (Familiele române p. 49—50), pînă astăzi există două familii nobile române *Basaraba* în Haţeg, una în comuna Pescéna, cealaltă în comuna Cornesci.

v. *Haţeg*.

În fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oştirea căzăcescă, printre o mulţime de Români cari îşi făceau acolo tot-d'a-una ca un fel de şcolă militară şi une-orî ajungeau polcovnici sau hatmani, serviau cinci *Basarabi*, fie din Muntenia, fie din Haţeg (Peera vero воиска запорожскаго, ed. Bodianski, Moscva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), şi anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew şi Marcu *Basaraba* în regimentul de Kalniça; apoi Vasile *Basarabo* în regimentul de Umanî şi Ion *Basarabci* în acelaşi regiment, a căroră formă nominală cu -oi şi -ei nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de mai sus, cu finalul -i nobilitar; în sfîrşit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se ştie că Rutenii acătau pe atunci sufixul deminutival -enco la numele unui tîner care trăia pe lingă tată-seu sau o rudă mai mare, aşa că *Basarabenco* presupune pe un bătrîn *Basarabă* venit la Căzacî o dată cu tînerul.

v. *Căzac*.

În scurt, crengile „némului Băsărbesc“ erau foarte întinse în afară din dinastia propriu zisă: nu era o familie, ci o colectivitate de familie cu tradiţiuni comune, un fel de castă care 'şi avea cuibul în Oltenia şi în Haţeg, nu mai departe, adecă cuprindea Dacia

lui Traian în sensul cel restrîns al cuvîntului, acea Daciă unde se petrecuse lupta între Traian şi Decebal şi unde s'au păstrat monumente din epoca cuceririi romane. Din acest cuib oltenesc şi circum-oltenesc, unii *Basarabi* în cursul timpului emigrau în diferite direcţiuni, dar tulpina lor rămănea curat oltenescă. Într'un alt loc (Ist. crit., I. 83 sqq.), eu am dovedit că dinastia Muşătescilor din Moldova a fost şi ea o ramură a *Basarabilor*; un fapt pe care astăzi nu'l mai contestă nimenea. Póte să fi fost tot *Basarabi* şi Asaniî; dar acesta nu ne interesază de o cam dată.

Dacă *Basarabi* ar fi fost numai o familie, iar nu o întregă clasă predominantă, atunci Oltenia şi Ţera-Romănescă n'ar fi căpătat numele „ţerei *Basarabilor*“, pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpaţi, cronicarul polon contimpuran dice: „MCCLIX. Thartari subiugatis Bessarebenis“ (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek, ed. Linde, 622). În „Istoria critică“ (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate mai multe texturi din secolii XIV şi XV, în cari Ţera-Romănescă e numită „a *Basarabilor*“ sau *Basarabi*: tzarul serbesc Stefan Duşan (1330—1356), papa Gregoriu XI (1370—1378), împăratul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Jagello (1350—1434), annalistul Dlugosz (1415—1480), annalistul Miechowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astăzi se mai pot adăuga alte fântăne de prin documente publicate mai încóce (Uliyanitzki, Матеріалы для петопи, Moscva 1887). Aşa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre unele dintre Munteni şi Moldoveni, dice: „diferencias pro quibus

inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones“, iar la 1430 ambasadorii poloni vorbesc despre: „woy-woda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabiorum...“ Insuși Mircea cel Mare, la 1403, în două acte de alianță cu regele Vladislav își dă titlul de: „mare voevod și domn autocrat a totă țera basarabescă“. E nu mai puțin caracteristic că Domnii Moldovei, cu Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare în frunte, numiau și ei Țera-Românească Basarabiă, sau și mai bine o numiau cu pluralul: *Basarabi*, ca și când ar fi fost *Basarabi* toți locuitorii.

O cauză foarte curiosă a concurs a face ca numărul cel mare al *Basarabilor* să fie așa dîcînd învăluit începînd chiar din secolul XIV. Se pare că era un obicei, ca în fiecare familie din acest nîm numai unul din frați sau veri să pîrte numele *Basarabă*, și încă să'l pîrte în locul numelui său de botez. Acest obicei se învederăză mai întîiu la *Basarabi* din Hațeg, cari apar în istorie în secolul XIV și — după cum am văduț mai sus — există acolo pînă astădu. În secolii XIV și XV ei stăpăniau, între altele, în însușire de „chinezii“ satul Riușor. Actul din 1398 numesce trei frați: „honestos viros Janustinum et fratres suos Bessarabe et Custe Knesios de Riușor“, și mai jos: „saepedicti Knesi Janustinus, Bessarabe et Custa“ (Fejér, Cod. dipl. Hung. X, 8, 447—8); numai fratele al doilea pîrtă numele de *Basarabă*, fără nici o indicațiune a numelui de botez. Actul din 1435 constată că chinezii de atunci din Riușor, Costa, Stanciul și Volcul popă, au trădat Ungaria trecînd în Moldova, și transmite chineziatul în partea „Nobilium Michaelis et Bazarad ac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta

Ryusor“ (Fejér, XI, 504). Toți cei menționați, trei fugiți și trei rămași, erau din aceeași familie chinezială a *Basarabilor* din Riușor, frați și veri; totuși numai unul din șese se numesce *Basarabă*, și ărași un frate al doilea, al cărui nume de botez ne rămîne necunoscut. Fără îndoelă, avem de naintea noastră un obicei; un obicei, pe care întru cât va îl putem urmări în aceeași epocă și la *Basarabi* din Țera-Românească.

După mîrtea primului Dan-vodă la 1386, apucînd tronul fratele său Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crîncenă luptă între cele două crengi domnesci; o luptă care s'a trăgînat pînă departe în secolul XVI. O crengă numită „Drăculesci“ după numele lui Vlad Dracul, fiu al lui Mircea și tată al lui Țepeș, se credea în drept a domni prin faptele adevărat eroice ale membrilor săi; posteritatea însă a lui Dan sau „Dănescii“, de câte ori isbutiau pe o clipă a apuca Domnia, pretindeau că dinșii singuri se pot numi *Basarabi*. Primii doi „Dănescii“, Dan I și fiul său Vladislav, se mulțumiau cu numile lor de botez (Arch. ist. I, 1 p, 19, 73, 142). Dar iată că fiul acestui Vladislav nu se mai scie ce nume de botez va fi avut, căci el se întitulăză: „tînărul *Basaraba* voevoda fiul bunului *Basaraba* voevoda“, ca și când *Basarabi* ar fi fost numai el și tatăl său (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiul lui Dan II, dîndu'și numele tot așa: „*Basaraba* voevoda“ (ibid. p. 118). Cel mai celebru dintre „Dănescii“ a fost artistul Nêgoe. Și el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să mai scie de numele său de botez „Nêgoe“, ci începe a se scrie pretutindenea: „*Basaraba* voevoda fiul pré-bunului *Basaraba* voevoda“ (ib. 137 etc.). Fenomenul este

cam același ca și la *Basarabii* din Hațeg; ba este chiar același, dacă vom judeca după crisonul lui Dan II din 1428, în care „sînt numiți, ca fiu ai domnitorului, Danciul și *Basaraba*“ (Odobescu, Scrieri I, 393). adică este *Basarabă* numai fiul al doilea, întocmai ca în Hațeg.

În Țera Românească urmările acestui fenomen au fost mult mai însemnate decum puteau ele să fie în Hațeg. Din dată ce stăpânul țerei monopolisă numele *Basaraba*, boierii din „nēmul Bășărabesc“ erau siliți a lua alte porecle, din cauza cărora cu timpul li se uita originea și putea să se pară că *Basarabii* cei foarte mulți de altă dată s'au stins aproape cu totul. Era și mai reu când veniau la putere „Drăculescii“: atunci ori-cine și-ar fi țin *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmașă a „Dănescilor“. Ast-fel s'a întâmpiat că în secolul XVII căutai pe adevărații *Basarabi* și nu'i mai găsiu, căci *Basarabii* — după cum observă foarte bine patriarcul constantinopolitan Dositeiu în prefața la Biblia din 1688: „cândă era boiari, pentru zavistiia stăpânitorilor celor tirani să chema cu altă nume“.

Obiceiu de a reserva numele de *Basarabă* unuia dintre frați sau veri în fie-care din cele multe familii de *Basarabi*, obiceiu surprins de noi în Hațeg și în Țera-Românească de o potrivă, a avut drept efect treptata imputinare aparentă a *Basarabilor*; dar acest obiceiu fusese el-insuși la început efectul unei cauze. Și care cauză? Nu putea să fi fost alta decât tocmai acea mulțime a *Basarabilor*, care făcea ca toți locuitorii din Țera-Românească să ajungă a fi priviți de către străini ca „Bassarabeni“, „Bassarabitate“, „Bassarabici“, ba la Moldoveni chiar ca *Basarabi*. Fiind pre mulți, *Basarabii* au

căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, și acel mijloc l'au găsit în obiceiu de mai sus, care era un fel de majorat sau mai bine de minorat nominal: o concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care reu l'au îmbolnăvit unui istoric ai noștri, deși în fond el este tot ce pôte fi mai sănătos. Vestitul împărat serbesc Ștefan Dușan, vorbind despre coalițiunea tuturor popoarelor învecinate cari năvăliseră asupra tatălui său Ștefan Milutin, numesce între dușmanii: „*Αλεξανδρα царα Βακαραωκ и Βασαρακ Ηραικα ταστα Ηλεξηνδρα царα ευμικρικουσιμικ Τρικικικη Ταταρκ и ροσνοδετρο самко и ρροϋνικη εξιμικ ροσνοδα*“ adică: „Alexandru țarul Bulgarilor, și Ivenco *Basaraba* socrul țarului Alexandru al învecinaților Negri-Tătari, și domnia Săsescă și alți domni cu dinșii“. În paleografia cirilică lesne confundându-se grupul ca cu grupul u, fiind că în acesta din urmă *i* este legat cu a printr'o liniuță care'l asemănă cu cirilicul *s*, în loc de „*ροσνοδετρο самко*“ editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise „*ροσνοδετρο умко*“, ca și cum ar fi vorba despre Iașii din Moldova sau cine mai știe despre ce, pe când sînt în joc numai Sașii din Transilvania, „dominium Saxonum“, *самку* fiind în vechea serbescă un adjectiv dela *сакъ*, de ex.: „*самкумак истремъ* = via Saxonum“ (Daničić, Rječnik, III' 81). Această alianță a Sașilor cu Bulgarii contra Serbilor merită a fi urmărită în fântănele istorice săsesci; în ori-ce cas, ea este un fapt. Mergem mai departe. Pe „Ivenco *Basarabă*“ istoricii l'au prefăcut în Domn al Țerei Românești, pe când el era numai socrul Domnului: „*царь Ηλεξηνδρα царα*“, iar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menționat deja deosebit în

același text, ci era celebrul Alexandru *Basarabă*, pe care Ștefan Dușan îl numește aci: „țar al Negrilor Tătari“, înțelegând prin acesta „Nigra Cumania“, după cum numău atunci Ungurii România (Ist. crit. I 99). Se scie că tocmai la 1330 Alexandru *Basarabă* era în luptă contra regelui unguresc Carol-Robert; și iată de ce în ajutorul aliaților se Bulgarî nu putea să mERGĂ peste Dunăre el-însuși, ci le-a trimis pe socrul seŭ.

Când d. Xenopol ȃice (Ist. Rom. II, 77): „Ivancu *Basarab* 1310—1320, este „urmașul și probabil fiul lui Radu „Negru sau Tugomir *Basarab*. Despre „acest Ivancu se spune în legile sîr-„besci ale lui Ștefan Dușan că el ca „Domn al Valachiei, ar fi ajutat țaru-„lui bulgar Mihail (1323—1331) în lupta „acestuia contra imperiului bizantin. „Ivancu *Basarab*, urmând exemplului „dat de tatăl seŭ Radu Negru, mărită „pe fata lui după Alexandru, nepotul „și urmașul în tronul bulgăresc a lui „Mihail etc. etc.“—în tôte acestea ne surprinde aritmetica autorului, în pu-terea căriia un Domn mort la 1320 merge totuși la reboiu între anii 1323—1331, după ce de de-mult murise, dar nu ne surprinde de loc mulțimea de greșeli, mai multe greșeli decât cuvinte, împletite asupra unui text slav, pe care d. Xenopol nu l'a văduț nici o dată, și care nu e altul decât cel de mai sus. Este însă fôrte de mirare că același text, așa de lămurit, așa de limpede, n'a fost înțeles de profesorul rus Brun (Ж. Мин. Нав. Ипов. t. 200, 1878, sect. 2 p. 237) și de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Așa dară într'o căsătorie a sa înainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Țerei Romănesci, ținea pe fêta unui Ivancu *Basarabă*, membru și el al nêmului *Băsărăbesci-*

lor, Banoveț și el, din aceeași castă și el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numai un boier mare, pe care ginerele seŭ l'a trimis în capul oștirii contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noi scim cine aŭ fost *Basarabi*: nu o dinastie, nu o familie, ci o numerosă grupă de familie, constituind o castă în tôte puterea cuvintului, mai ales înainte de secolii XV și XVI, să ne întrebăm: de unde vine numele *Basarabă*?

II. BASARABĂ ESTE O COMPOZIȚIUNE DIN TITLUL BAN ȘI DIN NUMELE DE FAMILIE S A R A B Ă.

În prima ediție a „Istoriei critice“, începător atunci în studii lingvistice, eŭ credeam (t. 1 p. 166) că: „*Basarab* este de aceeași origine cu elenicul *βασιλεύς* principe“ și am căutat a mē urca pînă la radicala sanscrită *bhas* „briller“; dar: 1°. radicala cea indoeuropeană nu e *bhas*, ci *bha*; 2°. *bh*, după legi fonetice cunoscute, trebuie să trecă la Greci în *φ*, nu în *β*; 3°. forma cea organică a cuvintului românesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă*; 4°. în ori-ce cas finalul *b* nu se explică de loc prin grecul *βασιλεύς*. Deja în a 2-a ediție a „Istoriei critice“ eŭ renunțai cu totul la acea etimologie, și o mai citez astădu numai dōră ca o fasă fôrte trecătoare în cronologia cercetărilor mele asupra lui *Basarabă*.

În cronice, în unele texturi mai noue, rare-orî în acte oficiale, ne întimpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acesta se pôte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogie cu cele-lalte numi bărbătesci: așa eŭ-însuși scieam altă dată *Basarab*, iar d. Odobescu, chîar atunci când traduce un text slav de la Négoe-vodă,

unde de două ori e pus foarte clar nominativul Басараба, îl preface de două ori în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817). Mai obișnuit însă acest *Basarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronice și de vechi texturi o lectură greșită și o greșită transcriere a graficei cirilice, în care finalul *bă* se scrie d'asupra rîndului cu un singur *ѣ*, dar prin consóna cea supra-scrisă se subînțelege tot-d'a-una și vocala ce o însoțește, adică nu „Basarab“, ci „Basarabă“. Apoi nu o dată în texturi se citește *Băsărabă* sau *Băsărab*, cu cei doi *a* netonici trecuți în *ă*, prin analogie cu fonetica normală a limbei românești, și tot-o dată prin înriurirea pluralului celui poporan *Băsărabesci*, unde toți *a* scad la *ă*. Forma însă *Băsărabă* este foarte rară în texturile cele vechi și aproape fără exemplu în cele oficiale, mai ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradițională nu e alt-fel decât articulat Басараба sau nearticulat Басарабѣ și Басарабѣ. Ast-fel în colecțiunea de crîsove slavice muntenesci a lui Venelin :

1472: Басараба cu genitivul Басарабе, nu cu genitivul Басарабѣ, după cum cere gramatica slavică ;

1476 : Басараба ;

1480: Басарабѣ cu genitivul Басарабе ;

1514: Басараба cu același genitiv, foarte interesant, căci nu e slavice, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu poate să provină decât dela un nominativ cu *-ă*, nici o dată cu *-ă* : babă—(unei) babe, róbă—(unei) róbe, bubă—(unei) bube, tată—tate(î)—popă—pope(î).

Forma cea organică este dară *Basarabă*, și în această formă totul arată că ea s'a compus din două cuvinte :

de 'ntălu, lungimea Ba—sa—ra—bă e neobișnuită în numi proprii cari nu sînt formate prin sufixele onomastice

„-énu“ sau „-escu“ și cari tot-d'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numai de străinul „Cantacuzino“, scurtat și acela la Moldoveni în „Canta“.

al doilea, patru *a*, din cari primii trei sînt pururea clari în vechile monumente: Ba—sa—ra—, nu se pot explica decât prin fusiunea a două cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea vocalică bilaterală să mîntină clar pe *a* cel de la mijloc, prin urmare : bă—sa—răbă.

Resultă dar că inițialul *Ba* aparține în compozițiune unui alt cuvînt decât finalul *răbă*, medialul *sa* putînd să aparțină unuia sau altuia din cele două cuvinte în compozițiune.

Ajunși aci, lucrul se limpezește dela sine.

Fiind vorba despre nîmul cel bănesc din Oltenia sau despre acea castă nobilitară a Banoveților din care se alegeau Banii, compusul *Basarabă* este Ban-Sarabă ; și acesta se întărește pe deplin prin sintaxă și prin fonetică în același timp.

Romănesce titlurile se pun înainte de nume sau se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nici o deosebire, ci urmînd unei regule statornice. După nume se pun titluri individuale : Ion-vodă, Ștefan logofet, Petru-stolnic etc. ; înainte de nume se pun titluri cari aparțin unei clase de indiviși : jupânul Ștefan-logofet, boierul Petru-stolnic, cuconul cutare. În *Basarabă* = Ban Sarabă titlul figurază foarte corect înainte de nume, căci acest titlu distingea pe toți membrii castei nobilitare din care se alegea capul țerei, pe toți Banoveții. Astfel într'un crîsov dela Vlad Tepeș din 1491 figurază patru boieri purtând toți de o potrivă titlul de „Ban“, deși nici unul din ei nu era „Marele Ban“ : ba-

nul Dêțco, banul Dêdiu, banul Dițcu și banul Dragomir (Venelin, 130). Erau patru Banoveți, adică patru *Basarabă*.

Ca titlu de bréslă, nu de persónă, graiul cerea dară ca Ban să se pună de 'nainte numelui: „Ban Sarabă“. Tindënd apoi a se aglutinã ambele elemente, de vreme ce Ban era inseparabil de Sarabă, o lege fonetică imperioasă în limba română împunea mai departe disparițiunea lui *n* de 'nainte a lui *s* din Ban-Sarabă. Trebuia să devină *Basarabă* după cum din „mensa“ s'a făcut „masă“, din „densus“ — „des“, „pensare“ — „păsare“, „pinso“ — „pisez“, „mansum“ — „mas“ etc., căci *n* de 'nainte a lui *s* n'a disparut numai în flexiunea verbală cu tematicul *d* și *g*: tind — tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina, și ne întimpină și în alte dialecte romanice; la noi însă el forméză o normă.

Așa dară, din punctul de vedere sintactic, ca și din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este Ban Sarabă; și deci, înainte de a se fi putut introduce la Români titlul Ban, adică înainte de secolul X, marea castă oltenească, din care a isvorit dinastia *Basarabilor*, se numia: Sarabă.

Aglutinarea lui Ban cu *Sarabă* pentru a forma *Basarabă* trebuia să fi fost completă deja în secolul XIII; cel puțin străinii nu mai deosebău de pe atunci în compozițiune elementul cel titular „Ban“, de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Rașid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra „țerei Oltului“, numesce pe capul a cesteia din urmă „Bazaranbam“ (D'Ohs-son, Hist. d. Mong. II, 627—8), adică „Basarabă-ban“, mai adăogënd o dată titlul în cõda numelui, după usul oriental. Cu tóte acestea, primitivul Sa-

rabă, dacă nu în memoria poporului, încăi în tradițiunea proprieă a *Basarabilor* cată să fi rămas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al castei. În adevër, în secolul XIV nu se accentă *Basarabă*, ci *Băsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simția încă titlul Ban. Pe mormîntul lui Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de cătră d. Tocilescu în interiorul bisericei mănăstirii Campulung, se citește:

МЦА НОЕБРІА ШІ ДМЪ ПРѢСТАВІСА ВЕ
ЛІКІИ И СМОДРЬ ЖІВІИ ГДРЬ ІСОНИ
КОЛА ЧЛБЗАНДРЬ ВОЕВОДА СНБ ВЕ
ЛІКІО. БАСАРБЖ ВОЕВОДЖ ВЛАТ
С. ОГ. БН. Г. ВЪУНДА ЕМЪ ИМАТ.

(† luna Noembre 16 zile a reposat marele și autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiul marelui *Băsarabă* voevoda, în anul 6873 indiction 3, fie-î eternă memoria).

În acéstă înscricțiune *Басаракж* e prețios nu numai prin inițialul *Bă* = Ban, dar și prin finalul cel nearticulat: *Basarabă* = Ban-Sarabă.

Înainte de a păși mai departe, o parentesă. Asemnarea fonetică între elementul *-sarabă* din numele *Basarabă* și între *Sărb* fiind foarte mare, unii din cronicarii noștri s'au apucat de timpuriu a face pe *Basarabi* de origine serbescă. În cronică pe care, ori-câte ar spune d. V. A. Urechia (Tocilescu, Revista an. II vol. I, fasc. 1; cfr. Sircu în Ж. Мпн. Нар. Просв. t. 239 sect. 2, p. 345), e persistă a o atribui lui Nicolae Milescu, se dice despre boierimea românească: „Unii sint din Sărbî, alții din Greci, alții din Albănași, alții din Frânci, alții dintr'alte

limbă, că și Domnii încă mai mulți din străini au stăcut, cum și *Basarabi* se trag din nēm sãrbesc" (cfr. Istoria criticã, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica lui Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113); „Acest nēm al Cantacozinilor rânduindu-se de aproape cu nēmul *Basarabescilor*, care au stăcut și stă cel mai slăvit nēm aici în țeră, și pentru căci se trage despre tată din sângele împeraților Serviei, iar despre mamă din sângele împeraților Tarigradului, și pentru căci cel d'intăiu Domn al țerei, de când avem istorie, au stăcut *Basarab*, și pentru căci ei cu vrednicia lor statură destoinică a înfrina pe Turce pe acele vremi când el dedese grózã în tot pãmîntul și cădeaă supt dînsul împărățiile și crãile, precum picã pomele când se coc, abia mișcãnd pomul la rãdãcinã; iar mai virtos Mircea-vodã cel Bãtrîn și Laiotã-vodã, amîndoi *Basarabesci*..“ In așa numita Cronicã Cantacuzinescã, la Cantemir și în genealogia Domnilor Romãnesci cea publicatã de Pray (Dissert., 140) noi vedem aceiași confusiune între *Basarabi* și Serbi; o confusiune care, cu totul necunoscutã cronicelor serbesci și fãntanelor slavice în genere, este datoritã în fond numai numelui celui primitiv:

Sarabã.

Dar ce este acest Sarabã? De unde vine? De când se începe?

Am vëdut cã e vorba nu de o familie, ci de o castã întregã, de un fel de brésã, o colectivitate tradiționalã, formatã prin secolii și ale cãrãia rãdãcinii sînt înfipite în istoriã cu mult mai adãnc decãt se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de ani, pe la 1874, într'o notițã pe care o dedeă d-lui F. Damé (Annuaire générale de la Roumanie 1879, p. 41), eă điceam: „La caste nobiliaire, du sein de laquelle

on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces Bassarabi, nom tronqué en Zarabi dans Jornandès“. Astãđi nu voiu avé decãt a modifica pasagiul în urmãtorul chip: „s'appelait chez les Daces Sarabi, nom amplifié chez les Roumains en Basarabi“.

Sã vedem.

III. SARABI ESTE NUMELE CASTEI NOBILITARE LA DACI.

La Iornande, dupã tôte edițiunile cele vechi, dintre cari vom pomeni pe cea de'ntãiu din 1515 a lui Conrad Peutinger, apoi a lui Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanului Jean Garet (1679) și a lui Muratori (1723), se citește urmãtorul pasagiu:

„... ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit primum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur...“

In nouele edițiuni, dintre cari avem de 'naintea nãstrã pe a lui Closs (1866) și pe a lui Holder (1882), afarã de a lui Mommsen (1882), în loc de „Zarabos Tereos“ ne întimpinã: „Tarabostes eos“. In codiciã manuscripți, așa cum i-a colaționat Mommsen, se gãsesce:

cel Ottobonian: „tarabostereos“;
cel Berlines: „thorabostes eos“;
cel Laurentian: „strabostes eos“;
cel Breslavian: „zarabostereos“.

Puțin ne pêsã în cazul de fațã, dacã pasagiul de mai sus Iornande l'a luat d'a-dreptul din Dione Crisostom saă numai prin mijlocirea lui Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altã parte, de a se sci, care din codiciã manuscripți e mai vechiu și care e mai

noă, de oră-ce o copăă măă veche după același original pôte să fie măă puțin corectă decât o copăă măă nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmai acela pe care nimenea nu l'a băgat pînă acum în samă, este concordanța pasagiului în cestiune cu un alt pasagiu tot din Iornande, și anume:

„Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia oper-tis capitibus tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere jussit...“

Se scie că Iornande, ca și prototipul seă Cassiodor, confundă pe Daci cu Goții; în pasagele însă de măă sus este invederat că se povestesc numai despre Daci, căci în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneu, amic al regelui dacic Berekista din epoca lui Cesar, ambii bine cunoscuți din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ș'apoă, direct sau indirect, relațiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca lui Traian și autor al unei opere per-dute despre Daci, nu despre Goți.

În pasagiul al doilea este foarte interesantă mențiunea tiarelor ca acoperemint de cap la nobili Daci. „Tiara“ nu este un cuvint grecesc, ba Grecii nu scieau nici măcar la ce gen să-l pună, dicend „ἡ τιάρα“ și ὁ τιάρας“. Pentru copistiă ceă latină ai lui Iornande, acestă vorbă era atât de neobicinuită, încat în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o scie altfel: „tyaris“, „thyaris“, „thiaris“ și „tiaris“. Tiara era o căciulă curat tracică, pe care Servius în scoliele la Virgiliu (Aen. 247) o explică prin „pi-

leum phrygium“. Ea se întrebuintă și la vechii Persi, dar Lagarde (Ab-handl. 206) n'a putut să'i găsescă vre-o etimologiă eranică.

La Daci dară exista o clasă nobilitară și sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul, ci purta pe cap tiare, de unde latinesce ei se numiau „pileati“, iar în limba dacică se diceau „Zarabi Terei“ sau „Tarabi Terei“. Care din aceste doă lecturi este ore cea măă corectă?

Să presupunem că la Daci saraba însemna „cap“; o presupunere provisoră, pe care măă jos o vom verifica pe calea pozitivă. Nobili Daci umblau cu capul acoperit cu tiara, adecă erau capete tiarate: „capita tiaris o-perta“ la Iornande în pasagiul al doilea, intocmai așa și la Dione Crisostom (Or. LXXII): „πιλους ἐπὶ ταῖς κερφαλαῖς ἔχοντας“. Întru cât Sarabi ar însemna „capete“, a doua parte a numelui: Terei, cată neapărat să cuprindă o noțiune privitoare la tiară: un adjectiv „tiareus = couvert d'une tiare“ este din punct în punct tot așa de tracic ca și adjectivul recunoscut tracic „bassareus, βασσαρεῖς = couvert d'une pelisse de renard“ din cuvintul tracic βασσάρα „pelisse de renard“ (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic și morfologic perfect:

tiareus: tiara: : bassareus: bassara.

Pentru a demonstra că textul lui Iornande nu pôte fi citit și înțeles altfel decât așa cum l'am citit și înțeles noi, să luăm ipotesa contrariă, întemeiată pe lectura „Tarabostes eos“, și lesne se va vedé că ea duce la absurd.

În acestă ipotesă „Tarabosti“ se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romani p. 657) prin „neo-persianul

tărbus, căciulă ascuțită, pileus“, și deci se referă la „Pileati“. Inșă „eos“ care urmăzează după „Tarabostes“, în antitesă cu „hos“ care precede pe „Pileatos“, vėdesce că „Tarabostes“ în acėstă ipotesă nu pőte fi clasa cea nobilitară care purta căciule, ci numai restul poporului dacic, cei pletoși, „Capillati“ din pasagiul al doilea, cătră cari nu se potrivește de loc „căciula“, căci tocmai ei umblău cu capul gol. Pe lingă acėstă absurditate logică, vine apoi absurditatea etimologică de a atribui Dacilor un cuvint neo-persian, fără a dovedi că el a existat la Traci său măcar la vechii Persi.

Am puté să nu mai vorbim despre etimologia cea gotică a lui „Tarabosti“ din „tharbōstai, was zwar egentes, necessari, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann“ (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). Astăđi nimenea nu mai amestecă pe Daci cu Goți, una la mână; ș’apoi al doilea, „tharbōstai“ însemnând „săraci“, este absurd ca să fie un nume tocmai pentru casta cea domnitore.

Numai prin lectura „tereos = tiareos“ dispăre acel „eos“ care încurcă oricē ipotesă contrariă. Dar culmea demonstrațiunii este că numai prin lectura „Sarabos“ noi ajungem la un cuvint curat dacic, asupra căruia ne vom opri acuma o clipă.

Maș sus noi ne-am mărginit a bănuia că în limba dacică saraba însemna „cap“, după cum se admit presupunerii provisorie chiar în matematică, cu condițiunea însă, neapărat, ca să le verifice și să le confirme apoi consecințele. În cazul de față consecințele au justificat bănuela, și am avé dreptul din parte-ne de a ne mulțumi cu atăta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem mai departe.

Pentru noțiunea de „cap“, cuvintul indo-europeu primitiv cel mai comun era çara (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăđut în sanscrita la çira și din care d’adrechtul s’au dezvoltat:

cu k:

gr. *κέφα, κάρη, κάρ;*

lat. vulg. cara, de unde cara la Sarđi, Provençală, Spaniolă și Portugesă, vechiu frances chiere (Körting, Rom. Wtb. 171).

cu s:

zend. çara;
armén. sar;
pers. sar,
ser.

Se află o mărturie textuală din epoca lui Cesar cumcă Traci, iar prin urmare și Daci, aveau pentru „cap“ același nume, dar cu s ca Erani, nu cu k ca Greco-itali, anume la Strabone (XI, 14): „*Ψασί δὲ καὶ Θρακῶν τινας, τοὺς προσαγορευομένους Σαρ-πάρας, οἷον κεφαλοτόμους...*“, în traducere: „nescă Traci porecliți Sara-pare, adecă cap-tăiatori...“ (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Daci în specie sara „cap“ ni se înfățișeză în nomenclatura topică la orașul „Sarmizegethusa“, capitala Dacilor, „caput Daciae“, după cum Tit-Liviū numesce Roma „caput Italiae“ său Larissa „caput Thessaliae“, ast-fel că acest nume trebuș descompus în Sarmizegethusa. Apoi peste același sara noi dăm la „Sargetia“, riuleț ce curgea lingă Sarmizegethusa și care tocmai prin acēta căpeta importanța de a fi și el „caput“, descompunându-se în Sargetia. În restul Daciei sara se găsesce tot în compozițiune, întru cât imi aduc a-minte, numai la finea unor numi locale: Germi-sara și Deusara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- și Sapri- trebuș să fie elemente adjectivale.

Alături cu çara se constată în limba indo-europeă primitivă o formă

amplificată *ç a r a b h a*, cu un *bh* care se scie că trece la Greci în *φ*, la Eranî și Latinî în *b*. Așa sînt:

la Greci: *κορυφή* „cap“ cu nasalisa-tul *κόρυμβος*;

la Latinî: *cerebrum* „crier“, a-decã *cerebrum* „apartinënd capu-luî“, nici decum *cerebrum* „pur-tător de cap“, ceea ce n'are nici un sens, de vreme ce nu crierul pörtã capul, ci vice-versa;

vechea formã persică la Isidor: „*sarabarae quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta*“ (De Lagarde, Abhandl. 206), adecã *sarabara* „căciulã“, literalmente iarãși „apartinënd capu-luî“, cu același sufix adjectival *-ro-ca* și în latinul *cerebrum*;

în fine, zendicul *çaravãra* „că-ciulã“, „*Kopfbedeckung*“ (Justi, Handb. 294), urmëzã și el a fi îndreptat în *çarabãra*.

Așa darã Traciî, pe lingã *sara* tre-buî să fi avut și ei pe amplificatul *saraba*, și tocmai pe acesta noi îl vedem la Daci ca nume al castei celei nobilitare în prețiosul pasagiü din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tôte puncturile de vedere, cea mai corectã lecturã a pri-muluî pasagiü din Iornande remãne aceea din edițiunea lui Peutinger: „*Zarabos Tereos*“ = *Sarabos tiareos*“, și mai hine: „*Sarabas tiareos*“. Intre-gul pasagiü va suna ast-fel: „ut re-fert Dio, qui historias eorum annales-que græco stilo composuit, qui dixit primum *Sarabas tiareos*, deinde vocitatos *Pileatos* hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...“

În acest pasagiü „*primum*“ se ra-pörtã la cuvîntul original dacic: „*Sarabas*“, iar „*deinde*“ la traducerea lui, fie grécã, fie latinã: „*πιλοφόροι*“ la

Dione Crisostom, „pileati“ la Iornande. Sensul darã este: „Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dînșii se numia *Sarabi tiarei*, adecã capete cu căciulî, pe lati-nesce *pileati*, clasa cea de sus, din care se alegeau regi și sacerdoți“.

Saraba însemnând „cap“, este în-vederat că și fără epitetul *tiareus* acest cuvînt caracteriza deja în deajuns casta cea nobilitarã, ast-fel că mai adesea sau chiar tot-d'a-una el urmã să se întrebuinteze singur în gura po-porului de câte ori era vorba de „pi-leati“ sau „*πιλοφόροι*“, și de aceea *tiareus* trebuia dela sineși să dis-parã, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUI SARABA ÎN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂZI.

Noi am vëdut că la Daci *saraba* era nu numai un titlu, dar circula tot-o-datã cu sensul comun de „cap“. Ca titlu, forma cea dacicã, ori-care să fi fost, lesne putea să se conserve in-tactã la Romãni, dupã cum se con-servã intact un nume propriü prin tradițiunea familiarã, deși tendințele fonetice ale poporului supun în restul graiului aceleași sunuri la diferite mo-dificãri succesive. În compusul *Basa-rabã* = *Ban-Sarabã* dacicul *saraba* ajunge pînã la noi cu vocalismul ne'n-tunecat și cu *b* între vocale. Este ade-vërat că în aceiași pozițiune, dupã si-laba tonicã *-ra-*, *b* s'a păstrat în „scã-rãbuș“, deminutiv din „scãrãbu = sca-rabeus, *scarabus“. Ori-cum însă, con-servațiunea aceluî *-b-* și a vocalismuluî era cu mult mai anevoe pentru dacicul *saraba* cu sensul comun de „cap“. Aci trebuia să și reia deplina lor pu-tere tendințele cele fonetice ale gra-îului. Precum din „*strabus*“ s'a fă-cut romãnesce „*strãmbu*“, italianesce

„strambo“, deja în epoca latină, tot așa sara b a ar fi căutat de pe atunci a da o formă nasalisată s ă r ă m b ă. Ei bine, acest s ă r ă m b ă trăesce la noi pînă astăzi în gura poporului, și trăesce iarăși numai într'o compozițiune: n ă s ă r ă m b ă = n e - s ă r ă m b ă, lucru fără minte, fără cap, ἀκέφαλον, ἀκόρυγον, „minus-caput“.

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe românul нѣскрѣмек din slavicul срамъ „pudor“, ca și când ar însemna „impudentia“. Cihac (II, 215) își apropiază această etimologie, traducând pe „năsărâmbă“ prin „impudence“. Vom vedea mai jos, dacă această se potrivește din punctul de vedere al sensului; nu merge însă de loc sub raportul morfologic și sub cel fonetic, căci:

1°. Românii puteau să adaogă negațiunea numai la un cuvînt slavice trecut în limba română, pe când nu este nici o urmă la noi de slavice „sramă“, iar prin urmare nu se putea forma o negațiune pentru ce-va neexistente;

2°. E peste puțință a presupune că Românii au împrumutat dela Slavi cuvîntul cu negațiunea cu tot, adică „nesramă“, fiind-că această formă substantivală negativă nu se află la Slavi, și este cu totul excepțională la dinșii chiar forma adjectivală „nesramîni = impudicus“;

3°. Slavice „sramă“ ar fi rămas la Români „sram“, după cum „hramă“ a rămas „hram“, „gramada — grămadă“, „păstramă — παστραμᾶς“, „dram — δράμι“, „cramă — krama“, „năframă — maqrama“ etc.;

4°. Chiar trecerea masculinului „sramă“ în femininul „sărâmbă“ ar fi ce-va anormal, de vreme ce limba română femininează numai pe neutrii slavice,

de ex. „baltă = blato“, nu însă pe masculini.

Dar derivațiunea lui n ă s ă r ă m b ă din slavice „sramă“ este nu mai puțin greșită din punctul de vedere al sensului.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care l cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în n ă s ă r ă m b ă o negațiune, însă anume din latinul „siremps“: „Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nesl r ă m b ă“.

Adjectivul latin „siremps“ era un termen exclusiv juridic, contras din „si-rem-ipse“ și însemnând: „parfaitement égal, absolument semblable“; decî forma negativă nu i putea da un alt sens decît numai d ă r ă acela de „tout-à-fait différent“, de unde nu ajungem la n ă s ă r ă m b ă, chîr dacă trecerea latinului -pse în românul -bă n'ar fi o imposibilitate tot așa de mare.

Cum 6re se traduce n ă s ă r ă m b ă în cele-lalte vocabulare?

La Budai-Delenu, care observă forte bine că acest cuvînt este numai țerănesc: „năsărâmbă, der Possen“ (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adică „farce, bouffonnerie, arlequinade“.

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) „năsărâmbă“ se explică prin „neghiobiă“.

La Laurian-Massim (Gloss. 406) „năsărâmbă“ este: „stultetă, nebuniă, ineptiă“.

Prin urmare, „năsărâmbă“ nu e de loc „impudence“ a lui Cihac.

Ne 'ncredător în vocabulare, eu am făcut o anchetă în graul poporan, și iată rezultatul:

„N ă s ă r ă m b ă însemneză: prost, prostovan, meteleu“ (avocat P. Călcunariu, Banat, Orșova).

„Năsărâmb se întrebuițeză cu înțelesul de: prost, hăbăuc, timpit la minte, fără socotă“ (Dr. I. Roșiu, Banat, Biserica-albă).

„In graiul poporului, a face năsărâmbă însemnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost“ (preot D. Popovici, Banat, Lugos).

„Năsărâmbă însemnă în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia și pe la Brașov: om prostănac, într'o ureche; iar cu sensul rușinos se dice numai în privința calului, ca și când s'ar dice: prostia calului“ (N. Mănărașianu).

Cumcă năsărâmbă n'are în fond alt sens decât acela de nerod sau neghiob, probă este că poporul îl amalgamează une-orî cu „nătâng“, prefăcându'l în năsărângă, și cu „nătareu“ prefăcându'l în nătărămbă.

„Nătărămb și nătărămbă se aude în Banat și pe la Lipova. Nătărămb este un om care face o prostia, nătărămbă o muiere care nu îngrijesce de afacerile sale. Se mai dice și ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o nătărămbă, s'a îmbetat și și'a bătut muiera“ (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

„Năsărângă, la plural năsărânguri însemnă ce-va reu, de ex.: acest argat numai năsărânguri imi face ori-unde il mânu“ (I. Pop-Retegănu, Transilvania).

„Cuvintele năsărâmbă și nătărămbă se întrebuițeză în înțelesul de a face d'ale nefăcute, adevă un non-sens, un lucru reu, gâlcăvă, potcă, ce-va nebunesc. Apoi năsărâmbă mai însemnă a face o față urită cui-va, a încreți fruntea“ (avocat P. Rotariu, Timișoara).

Afară de substantivul năsărâmbă și adjectivul năsărâmb, Lexiconul Budan ne mai dă adjectivul năsă-

râmbos. Ambele forme adjectivale sînt însă învederat posterioare și sporadice, ca și formele analogice nătărămb și năsărângă. Forma cea primitivă, singură răspândită în popor, este cea substantivală, mai ales în locuțiunea: a face o năsărâmbă. Cuvîntul se descompune dela sine-și în ne-sărâmbă = „ne-cap“, o compozițiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic minuscaput, conservat pînă astăzi în Occident. Acest minuscaput „ne-cap“ era tocmai ceea ce însemnă substantivul nesărâmbă, adevă o pagubă sau o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul menoscabo „dommage, detriment, atteinte“, apoi portugezul menoscabo „mépris, dépréciation“, în fine provençalul mescap și francesul méchef „fâcheuse aventure“, nuanța logică cea mai apropiată de românul nesărâmbă, ast-fel că, bună-ora, în vechea francesă versul lui Gringoire în „Les folles entreprises“:

Tu m'as fait meschief

En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesce: vrînd să'mi faci un pré-mare bine, mi-ai făcut o năsărâmbă.

Așa dară dacicul saraba, „cap“ și tot-o-dată numele membrilor castei nobilitare, s'a păstrat la Români în ambele sale înțelesuri: ca vorbă comună în ne-sărâmbă „minus-caput“ și ca nume în *Basarabă* = Ban-Sarabă.

După ce am constatat modul de desfășurare a *Basarabilor* din Sarabi ai lui Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadinsul asupra unor fase din istoria lor între secolii II și XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărci nobilitare erau ceea ce se numesce în eraldică „armes parlantes“, „figurae paronomasticae“, adecă pe pecete saă pe stég figuraă lucruri al căroră nume, peste tot saă măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familiei nobile respective. Aşa, bună-óră, dinastia regală a Plantagenetilor avea în marca sa o drobiţă, modesta plantă numită latinesce „genista“ şi din care se fac mătură. Aceste figure paronomastice nu erau o invenţiune a feudalităţii, căci ele ne întimpină şi la selbateci: nu este în fond alt-ceva decât așa numitul „totem“ al Pieilor-Roşii din America, o asociaţiune de idei propriă minţii omenesce în genere. În acest mod, marca *Basarabilor*, din causa elementului fonetic *arab*, trebuia să fi fost un cap negru, adecă un cap de A r a p. Oricine cunoşce istoria blazonului medieval, pôte să afirme à-priori pe acest trebui, chiar dacă n'ar exista nici un document în sprijinul afirmaţiunii.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marcă a Ţerei-Romănesce cu trei capete negre, şi tot-o-dată o marcă a Moldovei cu doă capete negre puse în vîrfuri a doă ramuri încruciate, iar ramurile, „les ramaux“, se scie că însemneză în limbajul eraldic derivaţiune, adecă marca Moldovei derivând din aceia a Ţerei-Romănesce (Ist. crit. 2-I, 95).

Iată cele doă mărci:

Hulsius se ocupase în specie cu țe-

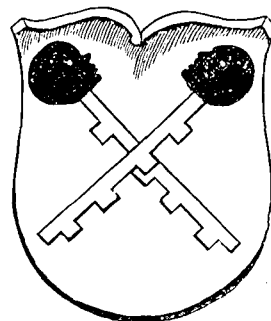
rile romănesce, scriind chîfar o carte intitulată „Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae“ (Engel, Gesch. d. Wal. 69). Acele mărci dară el le-a luat de unde-va dintr'o fântână consultată. Orî-care să fi fost însă acea fântână, în cazul de față o întăresc doă fapte positive:

1°. Preceptele blazonului, după cari numele *Basarabă* urmă să aibă ca „armes parlantes“ un cap negru;

2°. Impregiurarea că dinastia Muşătescilor din Moldova era în adevăr o ramură, o derivaţiune din *Basarabi*.

v. *Muşat*.

În *Cosmografia* lui Sebastian Münster (1541), în „Illyricum“ al lui Du Cange (1746) şi pe aiuri cele doă capete negre, pe cari Hulsius le pune în marca Moldovei, sint atribuite Bosniei:

Să fie ore printr'o confusiune între B a n şi B a n, fiind-că în vechea Bosniă principii purtau titlul de B a n ca şi în Oltenia?

Saă nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între iniţialul B o s din „Bosnia“ şi iniţialul B a s din *Basarabă*?

Saă pôte va fi fost în adevăr așa ore-când marca Bosniei?

Ar trebui studiată sigilografia specială a acestei țeri. Să nu se uite în orî-ce cas că, din tôte regiunile ser-

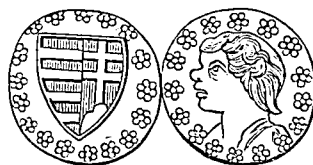
besci, Bosnia este aceea unde s'a conservat mai mult timp un element românesc foarte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul X, și cuprinzând nu numai ciobani, dar și căpetenii, bună-ora acel „cnez Markul“, adică „Marco“ cu articolul românesc -l, de care se plâneau la 1401 Ragusani că a apucat cu forța și nu lasă din mână orașul dalmatin Almissa (Putzić, Споменици срѣбски, t. I, p. 35). La 1373 un district întreg al Bosniei se numea „România-mare“, „Major Vlachia“ (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

Dar să ne întorcem la marca *Basarabilor*.

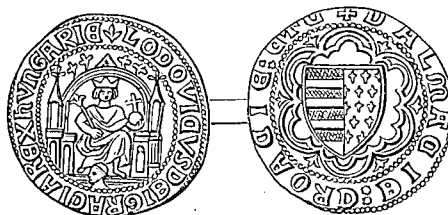
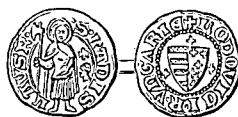
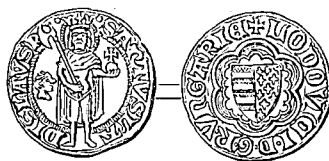
În Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterioară secolului XVIII o colecțiune de blazonuri făcută de unul numit Rubčić, care își dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împăratului serbesc Stefan Dušan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă această indicațiune cronologică ar fi adevărată, atunci noi am avea a face cu un monument eraldic tocmai de pe la 1340. În acea colecțiune, marca Țerei-Românesci este din punct în punct ca la Hulsius.

Tote acestea, neapărat, sînt deja ce-va; dar în cestiuni de o asemenea natură se cere cu orî-ce preț un isvor foarte autorizat, când e vorba mai ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul unei țări. Prima confirmațiune oficială ne oferă numismatica maghiară.

La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscu suzeranitatea Ungariei asupra Țerei-Românesci (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceeași epocă există monete dela regele Ludovic, de diverse mărimi, purtând pe o parte cap negru:

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mi-a atras atențiunea amicul meu d. D. A. Sturdza, același cap-negru nu ocupă scutul întreg, ci se află numai la o parte sa și de-desubtul efigiei regesci, ceea ce represintă și mai expresiv triumful cel jubilat al Ungariei asupra lui Vladislav *Basarabă*:

Acest cap negru nu pöte fi marca Siciliei, care va fi avut a face cu familia Anjou a regelui Ludovic, dar în orî-ce cas nu avea a face de loc cu Ungaria; cu atât mai virtos un cap figurând alături cu efigia regescă, sa și chiar ocupând scutul întreg, nu pöte fi marca vre-unui fabricant de monetă. Singura explicațiune serioasă remăne dară „subjectio Valachiae“, după cum presupunea deja în secolul trecut ar-

cheologii unguri: „hoc esse Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant“ (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturie oficială prețioasă, dar numai externă, nu internă, adică nu din partea *Basarabilor*, și de aceea ea tot încă nu ne mulțumesc pe deplin.

Confirmățiunea, pe care o dorim noi, ne vine pe o altă cale, grație unei descoperiri făcute de d. D. A. Sturdza.

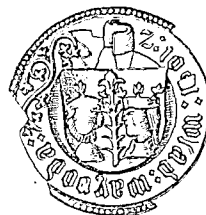
Maî întâiu o observațiune preliminară.

Orîcine a avut în mână crîsove muntencesci, n'a putut să nu fie isbit de împregiurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a țerei, ci două mărci diferite: una cu vulturul, cealaltă cu sfinții Constantin și Elena, întrebuintate când una, când cealaltă, când ambele în compozițiune.

Față cu această duplicitate, lucrul cel mai natural este de a admite că o marcă era a Statului, cealaltă a dinastiei. A Statului fiind vulturul, care singurul figurează pe sigiliile cele mari atîrnate, pe sama dinastiei rămân sfinții Constantin și Elena. Dar sfinții Constantin și Elena ce au ei a face cu dinastia *Basarabilor*? Să se bage de samă că este tocmai o dinastie, care pînă la a doua jumătate a secolului XVII n'a avut în curs de cinci secolî nici un membru cu numele „Constantin“, ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-lui Sturdza: un act dela Vlad Dracul și două acte dela fratele seî Alexandru, ambii fii ai lui Mircea cel Mare. Actele sînt anteriore anului 1444, iar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea lui Vlad Dracul este:

Pecetea lui Alexandru:

Cătră acestea vom mai adăuga, că întocmai așa se află două capete deja pe pecetea lui Mircea cel Mare într'un act din 1403: „duo capita humana coronis ornata“ (Hurmuzaki, Documente t. I, partea 2, p. 825, nota 4).

Negreșit, aceste capete se deosebesc de Arapii lui Hulsius și ai lui Rubčić, dar ele se deosebesc cel puțin tot pe atata și de figurele sfinților Constantin și Elena de pe pecetile din secolii XVI și XVII. Numărul capetelor este indiferent, ca și ramura dela mijloc, de vreme ce și la Hulsius este o marcă numai cu două capete și cu ramuri. Indiferentă mai este și gătela de cap, de oră-ce se deosebesc între ele în astă privință chiar cele două peceti de mai sus. Acestea fiind indiferente, marca dela 1431 devine tocmai ce-va intermediar între fasa cea de tot veche cu capete negre și între fasa cea nouă cu sfinții Constantin și Elena.

Înainte de a se fi metamorfosat de tot în sfinții Constantin și Elena, cele două capete dela 1431, sau mai corect dela 1403, au trecut printr'o lungire trep-

tată și ramura s'a prefăcut într'un arbore, după cum d. Sturdza o constată foarte bine pe următoarea pecete dela Tepeș, fiul lui Vlad Dracul :

Nu sînt încă nici aici sfinții Constantin și Elena, dar nu mai e departe pînă la dinșii. „Capetele de pe sigiliile lui Vlad și Alexandru — ȋce d. Sturdza — capetă trup, însă nu pe deplin, ci numai pe trei pătulare, la sigiliile lui Vlad Tepeș, și se desvîltă la urmă în trupurile întregi ale sfinților Constantin și Elena pe sigiliile posterioare” (Sturdza, Dare de samă p. 10).

Ce rezultă de aci? Resultă că A-rapii, capetele cele negre, fie unul, fie mai multe, singura emblemă eraldică potrivită a *Basarabilor*, s'a transformat pas la pas în sfinții Constantin și Elena, trecînd prin mai multe trepte decît zîmbrul pentru a ajunge boi și vulturul pentru a ajunge corb, dar trecîndu-le pe temeiul aceluiași principiu, principiul că poporul, cînd o p_ote face, înlocuesce tot-d'a-una noțiunile mai rare sau mai puțin cunoscute prin noțiuni mai familiare : boul e mai familiar decît zîmbrul, corbul e mai familiar decît vulturul, sfinții cei s_erbătorii mereu sînt mai familiari decît A-rapii.

Evoluțiunea mărcii *Basarabilor* cată dară să se fi operat cam în următorul mod :

de'ntăiu un singur cap negru ca pe

monetele regelui Ludovic, ceea ce era suficient pentru „armes parlantes”;

apoi do_ă capete negre unul lingă altul, adecă c_ă va ca în marca Mușatescilor ;

apoi trei capete negre ca la Hulsius și la Rubció ;

apoi capul al treilea transformat într'o ramură înflorită între cele-lalte do_ă capete, t_ote perdînd tipul negriten, ca pe sigiliile din 1403—1431 ;

apoi sub capete adăogîndu-se o parte din corp, iar ramura cea înflorită prefăcîndu-se în copăcel, ca pe sigilul lui Tepeș ;

apoi corpul lungindu-se etc. etc. pînă la figura sfinților Constantin și Elena.

În or_ice problemă din archeologia figurată lipsa unei verigi dela mijloc impiedecă nu numai de a lega ambele capete ale lanțului, dar chiar de a recunosce că acele capete aparțin unui singur lanț. Într'un asemenea caz fiecare capet se studieză în deosebii ca ce-va străin unul altuia, găsindu-se, pentru fie-care în parte multe analogii cari totuși perd or_ice val_ore din dată ce, prin aflarea verigei celei dela mijloc, se reconstitue totalitatea lanțului. Do_ă figure în felul sfinților Constantin și Elena de pe sigiliile romănesci se v_ed pe monete și la Bizantinii, și la Serbii, și la Ungurii, și cine mai scie pe unde ; în același mod în Portugalia, în Sicilia, în Polonia și pe a_iurii se nemeresc pe mărcii capete-negre ; ast-fel dintr'o parte și din cea-laltă se puteau face cu multă erudițiune nesce apropierii foarte ingenioase, a cărora lipsă de temei se învedereză însă pe dată ce regăsierea verigei celei dela mijloc restabileste la Romăni în specie strînsa filiațiune între capetele cele negre și între cele do_ă figure. Acastă filiațiune ar fi r_emas ascunsă fără descoperirea d-lui Sturdza, o descoperire în aștep-

tarea căriia sfinții Constantin și Elena erau o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor*.

Post-scriptum. Cele de mai sus erau scrise, când d. Dim. Sturdza, în ședința Academiei Române din 12 Novembre 1893, a comunicat o carte care — dice d-sa — „din câmpul îndoe-lilor l'a făcut să între în acel al realității“ intru cât privește capetele de Arapi din Levinus Hulsius. Este anume descrierea Conciliului dela Constanța, făcută de cătră Ulric de Reichental la 1417, nu numai ca martur ocular, dar încă după o însărcinare expresă din partea municipalității de acolo, în arhivul căriia s'a și depus atunci manuscrisul original. După 1450, adică după descoperirea tiparului, opera lui Reichental fu tipărită la Augsburg; dar acea edițiune devenise în scurt timp atât de rară, încât la 1536 a re-tipărit-o tot la Augsburg Enric Steiner, in-folio sub titlul: „Das Concilium so zu Constantz gehalten ist worden“. Acéstă a doua edițiune, devenită și ea foarte rară și foarte scumpă, este aceea pe care d. Sturdza a dăruit-o Academiei Române. În cartea lui Reichental numile proprii sînt mai-mai tóte desfigurare, cel puțin în textul cel tipărit; adevărat importantă însă nu este nomenclatura personală, ci partea cea figurativă, în care nu încăpea nici erori de pronunțiațiune, nici acelea de tipar. Intre mai multe steme, copiate de cătră Reichental la 1417 de pe stégurile celor veniți la Constanța, se află și doă steme princiare pe cari le aduseră cu sine reprezentanții oficiali ai României: „die Walachie“. Ambele sînt sub o corónă ducală și 'n ambele ne întîmpină de o potrivă capete de Arapi, cu deosebirea numai că pe una sînt trei capete negre întórse spre stînga, pe cea-altă doă figure aproape

întocmai ca cele publicate de Boliac (Daco-romane No. XXII), care nu arată de unde le-a luat, și anume: „doi Arapi întregi, goi, fără legătură, întorși cu spatele unul cătră altul, brațul stîng al fie-căruia fiind rădicat în sus, ast-fel că ambele se unesc încrucișându-se în nivelul capetelor, iară brațele drepte sînt lăsate în jos și picîórele aú aerul de a danța“. În acest mod cercetarea noastră despre blazonul *Basarabilor* primesce o nouă strălucită confirmațiune, printr'un document autentic din epoca lui Mircea cel Mare și a lui Alexandru cel Bun, dovedindu-se tot-o-dată că atât numărul capetelor precum și proporțiunile corpului erau supuse la variațiuni chiar în sînul dinastiei, iar cu atât mai virtos în totalitatea castei *Basarabilor*.

VI. SARABIÎ AÚ FOST CUNOSCUȚI VECINILOR SUB PORECLA DE ARABI.

„Arab“ este un element eraldic al numelui *Basarabă*, dar mai ales al formei celei vechi *Sarabă*, de care se deosebesce printr'o singură consónă.

Înainte dară de a fi devenit *Basarabi*, adică înainte de a'și fi aglutinat titlul de „Ban“, *Sarabi* cată să fi avut deja pe pecetea și pe stégul lor capete negre saú un cap negru. Numele și emblema trebuiaú de o potrivă să le dea în ochii tuturor vecinilor un aspect de Arapi, și tocmai acéstă o constatase cel d'întăiú d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă și bulgară, unde foarte adesea Români sînt numiți Arapi (Rybnikov, Народныя былины р. CCCXXX sq.).

Nu voesc a reveni aci asupra celor dezvoltate pe larg în „Istoria critică“; voú semnala însă ce-va noi.

Căzacií cei ruteni din Ucraina nu puteaú să aibă a face cu *Basarabi*

dela Olt; dar începând din secolul XVI ei au fost mereu în contact cu acea parte a Moldovei, căriia din timpul stăpânirii muntenești acolo în secolii XIV și XV, de pe când Mircea cel Mare și Vlad Dracul erau Domni pînă la gurile Dunării, îi rămăsese numele de „Basarabiă“, după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: „Giurgiu și Brăila sînt eterne suveniruri ale acelor domni muntenești *Basarabi*, cari stăpâniseră o parte a Bulgariei și peste țermul Mării unde s'a lățit numele *Basarabiei*“ (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz și Dragomanov au publicat în zece variante o baladă populară rutenă de pe la finea secolului XVI, intitulată „Alexe Popovici și furtuna pe Marea-negră“ (Историческія пѣсни Малорусскаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre acea *Basarabiă* dela Nistru.

Primul variant se'ncepe așa :

„Acolo pe Marea-negră, pe o pîtră albă „șede un șoim luminos și suspină cu jale, „privind îngrijit la Marea-negră. Nu va fi „bine pe Marea-negră, căci furtuna cea rea „se rădică, împrăștiind în trei părți luntrile „cele voinesci ale Cazacilor: o parte din „ele spre țera *Bilarapescă* (u *Bilarapsiku* „zemplu), a doua parte în gârla Dunării, a „treia parte în mijlocul Mării-negre...“

Variantul al optulea :

„Acolo pe Marea cea vinată, pe o pîtră „albă, șede luminos șoim cu ochii strălu- „citori; el își plecă în jos capul și suspină „cu jale, privind la sfântul cer, căci întune- „reul a acoperit jumătatea sôrelui, jumăta- „tea lunii, și se începe furtuna pe Marea „cea vinată, se rădică valuri din fundul mării „și împrăștiă în trei părți luntrile căzăcesci: „duc o parte din ele în Dunărea cea liniștită, „împing a doua parte spre țera *Arabescă* „(v. *Arabsiku* zemplu), innecă a treia parte în „mijlocul Mării...“

40,855. III.

Variantul al șeselea :

„Acolo pe Marea-negră, pe o pîtră albă, „șede luminos șoimuleț, trist și jeltor, „privind departe la luciul Mării-negre, căci „nu va fi bine pe Marea-negră: se rădică din „fundu'i valuri dușmănesci și împrăștiă în „trei părți luntrile căzăcesci, asvărind o „parte din ele în gârla Dunării, împingînd „pe a doua parte spre țera *Orabescă* (u „zemplu *Orabsiku*), ăr pe a treia parte, ne- „sciind ce să'i mai facă, o innecă în mijlocul „Mării...“

Variantul al șeptelea se începe ca și cel al optulea, cu deosebirea numai că în loc de „țera *Arabescă*“ este „țera *Orabescă*“ (u zemplu *Orabsiku*) ca și în variantul al șeselea :

Variantul al treilea :

„Pe Marea-negră, pe o pîtră albă suspină „cu jale luminos șoim; e trist și privesce „îngrijit la Marea-negră, căci nu va fi bine „pe Marea-negră; s'a întunecat pe cer tôte „stelele, au acoperit norii jumătatea lunii, „și din jos suflă vintul cu furiă împrăștiind „în trei părți luntrile căzăcesci: a dus o „parte spre țera *Agarescă* (v zemplu *Agarsku*), a doua parte a înghițit'o gârla Du- „nării, a treia parte — unde să fie? — se 'n- „necă în Marea-negră...“

În fine, în variantul al patrulea „țera *Agarescă*“ este amplificată în „țera *Agaranescă*“ (v. *Agaranisku* zemplu).

Precum vedeți, naufragiul se întamplă pe Marea-negră, aproape de gurile Dunării, față cu țermii *Basarabiei*.

Din „*Basarabiă*“, prin o schimbare fonetică nesimțită, balada de mai sus, după primul său variant, a făcut „*Bilarapiă*“, cea-ce însemneză „*Alba-arabiă*“; din această „*Bilarapiă*“, omițendu-se inițialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de alb, a rămas în variantul VIII numai „*Arabiă*“, de unde apoi în variantul VI și VII a eșit o formă mai coruptă „*Orabiă*“; în sfîrșit, numele „*Arabilor*“ amintind imagina-

țiunii poporane, prin asociațiunea de idei, pe al „Agarilor“ sau „Agarenilor“, ambele aceste numi aplicându-se d'o potrivă la păgâni și mai ales la mahometani, iată că în loc de „Arabia“ sau „Orabia“ ne întimpină în variantele III și IV „Agaria“ și „Agarania“.

Este o procedură identică cu aceea prin care, într'o epocă mai veche, Serbi și Bulgari a r a b i z a ũ pe *Basarabiă* dela Olt; o procedură însă pe care balada rutână, grație numeróselor sale variante, ne permite, ca să șic așa, a o pipăi de astă-dată cu degetul, urmărind pas la pas tóte fazele successive sale transformațiuni. Dacă o scută cunoscință cu *Basarabia* cea dela gurile Dunării aũ permis Rutenilor a o preface în *Arabiă* și apoi chiar în *Agariă*, cu cât mai virtos Serbi și Bulgari, puși în contact cu *Basarabiă* și mai întâiu ca *Sarabiă* dela Olt în curs de mai mulți secol, trebuiaũ neapărat să urdescă asupra acestor *Arabi* din Dacia o vastă țesătură de complicațiuni! Bezsonov ne-a indicat abia câte-va puncturi; restul urmeză să'l studieze alții.

Vom mai, adăoga în trecăt, că pînă astăzi numele cel legendar al *Basarabiei* la învecinătii Ruteni este *Bisova Arapia*, literalmente „Arabia dracului“ (Żelechowski, Ruthen. Wtb., I, 31).

Ceea ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce s'a întâmplat Serbilor și Bulgarilor, nu putea să nu se întâmple și mai de'nainte tuturor nămurilor învecinate cu *Basarabiă*, adecă tóte trebuiaũ de asemenea să'i arabiseze mai mult sau mai puțin; și intru cât începutul *Sarabilor* se infundă în epoca dacică, de pe atunci deja ar puté să ne fi remas în istoria vre-o urmă de acest fenomen.

Sarabiă lui Dione Crisostom, ca

și *Basarabiă* posteriori, își aveaũ cuibul lor în munții Hațegului și ai Olteniei, căci aci, în giurul Drobetei și al Sarmizegetusei, fusese centrul Statului lui Decebal, iar prin urmare și al castei celei nobilitare. Hațegul și Oltenia sint tocmai regiunea pe care, sub raportul hidrografic, o represintă riul Jiũu, isvorind din Hațeg și străbătând apoi pe lingă Vulcan pentru a șerpui în lung prin întreaga Oltenia. Ei bine, în geografia lui Ptolemeu Jiul n'are alt nume decât: *καὶ Ἀράβων ποταμός*, literal „de Arabibus fluvius“, adecă: „riul care se pógórá din țera *Arabilor*“, pe când Dunărea este *Δανούβιος ποταμός*, Oltul — *Ἀλούτας ποταμός*, Temeșul — *Τίβισκος ποταμός* etc.

Dăm mai jos secțiunea corespondinte din atlantele lui Ptolemeu, luată după prețiosul manuscript din secolul XII, cel mai vechiu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII).

Fiind-că editorii lui Ptolemeu citeșc tot-d'a-una: *κατὰ Ῥαβῶνος ποταμοῦ*, cată să facem următóarele observațiuni paleografice asupra manuscriptului:

1o. De câte ori prepozițiunea *κατὰ* nu se unesce prin elipsă cu vorba ce'i urméză, manuscriptul îi dá regulat accentul, pe când în cazul de față accentul lipsesce pe chartă ca și'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedesce că nu póte fi „*κατὰ Ῥαβ-*“, ci este „*κατὰ Ἀραβ-*“.

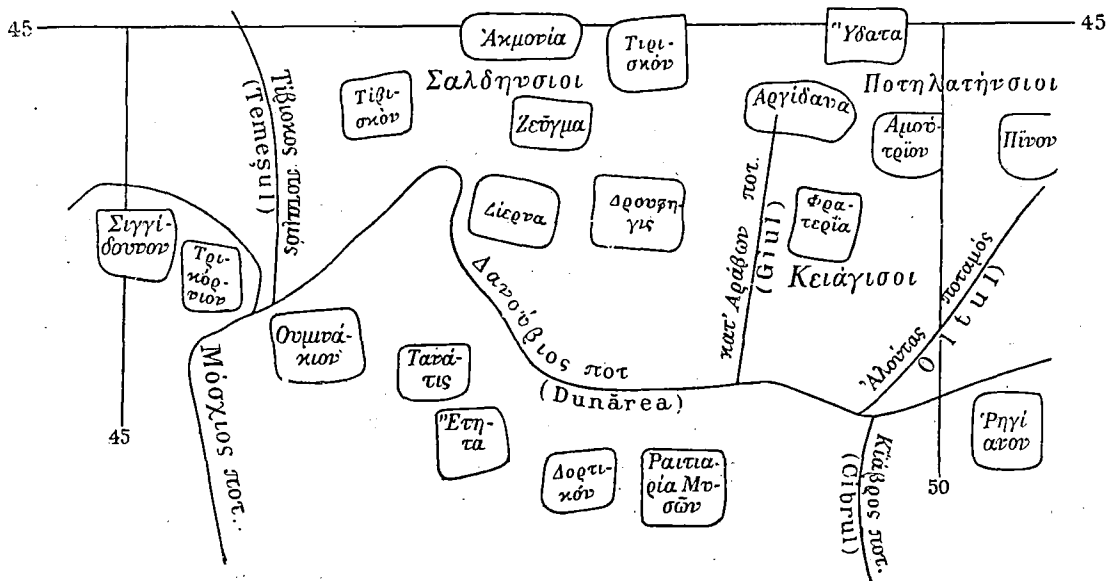
2o. Atât în text precum și pe chartă se vede *-βων* fără obicînuita abreviațiune suprascrisă pentru finalul *-ος*, astfel că este arbitrar de a citi *-βωνος*.

3o. In text acest *-βων* nu e accentat de loc, iar pe chartă accentul este dubios, căci copistul trage de 'ntăiu o liniuță din virful lui *β* spre a forma

un *ὄξυς* pe *α* din *ρα*, și după aceea se resgăndesce și se întorce spre *ω* accentându'l cu un lung *βαρύς*, 'o nedumerire care probază că în original lipsia accentul.

Lectura dară cea mai corectă este: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, unde noi completăm pe *ποτ* prin nominativul *ποταμός*, după cum tot la nominativ sint puse și celelalte riuri.

rabii cu mai mulți secolii înainte de Serbi și de Bulgari. În orice cas, numai prin *Sarabi* din Dione Crisostom se poate înțelege „*κατ' Ἀράβων ποταμός*” din Ptolemeu, și acesta este punctul cel esențial, dela care putem trece d'a-dreptul la una din cestiunile cele mai interesante în istoria *Basarabilor*.

Ptolemeu scriea pe la 170, peste vr'o 50 de ani după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el însuși în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a *Sarabilor*. Ptolemeu, trăind departe în Alexandria, putea să culégă numai nescie informațiuni indirecte, extra-dacice, dar tocmai de aceea noi îi datorim cunoștința celei mai vechi transformățiuni a *Sarabilor* în *Arabii*. Gura Jiului fiind pe charta lui Ptolemeu față 'n față cu Misiu din orașul Ratiaria: *Ραιτιαρία Μυσών*, este probabil că fântâna lui Ptolemeu își luase pe *Ἀραβες* din Oltenia dela Misi, cari, ocupând regiunea Slavilor meridionali de astăzi, vor fi numit astfel pe Sa-

VII. ÎMPĂRĂȚIÎ FILIP ȘI LICINIŪ AŪ FOST DACI DIN CASTA SARABILOR.

Despre împăratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma își serbase jubileul de 1000 de ani și care a fost cel întâiu împărat creștin, fântănele istorice sînt foarte puține. Toți se unesc a'i da porecla de „*Arab*”, *Arabul*; dar de ce „*Arab*”? ce fel de „*Arab*” și de unde?

Bizantinul Zonara ne spune că Filip era din regiunea Bostrei în Palestina, unde a și fundat orașul Filipopole. Cădren însă dice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adică Filipopole din Tracia. Cădren trăia în secolul XI, Zonara și mai

târziu cu un secol. Despre fundarea Filipopolei de către împăratul Filip mai vorbesc Cassiodor din secolul V și Iornande din secolul VI, amândoi însă o pun în Europa: „Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit“; ba Iornande (Summa temporum, 283) mai adaoge și numele cel curat tracic al acestui oraș: „Pulpudeva“. Toți însă de o potrivă uită că orașul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult mai de'nainte.

Fântâna cea mai importantă, întru cât e scrisă numai cu un secol după mărtașa lui Filip, este Aurelius Victor. În capitolul 28 din cartea sa „De Caesaribus“ el ține: „M. Julius Philippus Arabs Trachonites, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit.“ Deci orașul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a și descoperit-o d. Waddington în ruinele satului Șebebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, in Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deși satul Șebebe nu se află tocmai în regiunea numită la cei vechi „Trachonitis“, *Τραχωνίτις, Τραχωνίται* „Αραβες“ la Ptolemeu, totuși archeologul francez crede pe deplin confirmată prin această descoperire originea lui Filip anume din acea provincie, adică crede că așa trebuie să fie înțeles textul lui Aurelius Victor: „Arabs Trachonites“.

Mai întâiu, „Trachonites“ sau „trachonites“ — majusculul T aparține editorilor moderni, iar nu paleografeii — poate să nu însemneze alt-ceva decât „hoț“ sau „fecior de hoț“, „ném de haïduc“; și acesta în două feluri:

1°. Locuitorii Trachonitei erau vestiți departe prin hoțiile lor, după cum

nă-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), și prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru orice bandit;

2°. Din grecul *τραχόνις* se formase în latinitatea vulgară *trachones* cu sensul de ascunzători sub pământ și chiar cu acela de balauri. Vilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachonitei, ține: „Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subteranei meatus, quibus ea regio abundat...“ Într'un glosar din evul mediu: „Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici...“ (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Deci, prin „Trachonites“ Aurelius Victor nu trebuia neapărat să aibă în vedere țera Trachonită, ci putea să înțeleagă originea cea hoțescă a lui Filip; sau mai bine, profitând de porecla „Arabs“ el putea să-i acate un epitet în legătură cu hoții din Arabia propriu zisă. Noi ținem de o cam dată „putea“, fără a afirma că așa a și fost. Pentru afirmațiune se cere o probă; și o asemenea probă cine oare poate să ne-o dea mai cu temei decât însuși Aurelius Victor?

Noi am vădit mai sus că pasajul din Iornande n'a fost înțeles numai și numai fiindcă nu se pusese în alăturare cu un alt pasaj corespunzător tot din Iornande. Pasajul din Aurelius Victor, de asemenea, nu poate fi înțeles decât alăturându-se cu un alt pasaj corespunzător tot din Aurelius Victor, și anume capitolul 28 din cartea sa „De vita et moribus“, unde despre originea împăratului Filip se ține: „Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore...“

Iată dară în loc de: „Trachonites“ — „latronum ductoris filius“, „fiul unui căpitan de hoți.“

În acest pasagiu ne mai întimpină un „nobilissimus“ foarte caracteristic. Cum putea ôre să fie „nobilissimus“ un bandit? Ş'apoi fiul unui „nobilissimus“ cum ôre să fi fost „humillimo ortus loco“? Este învederat că pasagiul întreg trebuî să fie tradus: „Acest Filip a fost născut în obscuritate, fiind-că tatăl seü, deşi de un ném ilustru, totuşi se făcuse căpitan de hoţi“. Şi atunci „nobilissimus“ din pasagiul al doilea ne va da o cheiă pentru „Arabs“ din pasagiul întâiü, dacă în adevër „Arabs“, după cum ne vom încredinţa în dată, nu este alt-ceva decât numele „Saraba“ al castei celei aristocratice din Dacia, „virorum nobilissimorum“ din Dione Crisostom.

Pînă aci noi am stabilit numai posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc „Arab“ în sensul geografic al cuvîntului; dar o pură posibilitate. De aci înainte urméză argumentaţiunea, cum-că el a fost în realitate D a c.

Rolul acestui împărat în privinţa Daciei n'a fost încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul lui Gordian III în răsboiul contra Persiei, Filip nu-şi mai bate capul cu Asia, cedeză Perşilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoie şi Arabia, se întorçe în Europa, serbeză în Roma jubileul cel mare şi apoi... apoi s'ar părë că nu se mai gîndesce decât numai la Dacia. După ce pierduse cu nepăsare o mare provincie asiatică, el ţine ca Dacia să nu fie nici măcar turburată de barbari. La cea de 'ntâiü ocaziune Filip lasă în Roma pe fiul seü numit de asemenea Filip, înaintează cu o armată în Dacia, se luptă cu o invasiune germanică, mai ales cu Carpiï, învinge şi liniştesce provincia. Acésta ni-o spune Zosima (I, 20), dar şi mai cu autoritate monetele cu legenda „Victoria Carpica“ şi cu titlu-

rile „Carpicus Maximus“ şi „Germanicus Maximus“, urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înfinteză în Dacia o monetărie propriă, ceea ce este o mare graţiă imperială şi dovedesce tot-o-dată o stare comercială înflorită a provinciei. Pe aceste „monete dacice“ figuréză Dacia ca o femeie între o aquilă şi un leü, cu numerele Legiunilor V şi XIII, ţinënd într'o mână sabia dacică cea incovoiată întocmai ca pe bas-reliefurile Columnei Traiane, iar în cea-altă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numai pe aceste monete ale lui Filip. Pe unele exemplare Dacia pörtă tiara saü bonetul cel frigian, simbol de libertate. Pe altele, noi citim: „Dacia Felix“. Locuitorii Daciei îşi creaseră chiar o eră propriă dela împărăţirea lui Filip, numărând anul 247 ca cel întâiü, şi acéstă eră a durat acolo cât-va timp şi sub urmaşii lui Filip: Deciü, Valerian, Emilian şi Galien (Katancsich, Istri geographia, II, 347). Eră un fel de renaştere a Daciei, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o trei ani.

Ce îndemn să fi avut un Arab din Asia de a face tóte acestea pentru Dacia? Întrebarea e cu atât mai legitimă, cu cât pentru restul Imperiului Roman Filip n'a făcut nemic, saü nu va fi făcut decât acel oraş din Hauran despre care vorbesce d. Waddington, deşi însuşi d. Waddington ne face a bănuî că oraşul în cestiune, negreşit sub un alt nume, existase acolo deja sub împăratul Marc-Aureliü (161—180): „sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une du règne de Marc Aurèle...“ (loco cit. p. 62). Încă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a lui Filip pentru Dacia? Fiind-că acel Arab nu era din

Asia, ci era un Saraba, un „nobilissimus“ din Dacia, din provincia lui Traian; și despre acesta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, care a scăpat cu totul din vedere d-lui Waddington și celorlalți istorici ai împăratului Filip.

Dintre împărații pe cari i-au luat Roma din Dacia, cel mai celebru a fost Liciniu, cumnatul lui Constantin cel Mare și înverșunatul dușman al creștinilor. Fântănele sint unanime asupra originii sale: „Licinius imperator est factus, Dacia oriundus“ (Eutrop.); „ἀπὸ Δακίας ὀρμώμενος“ (Socrates Scholasticus). Și se mai adaugă că era un barbar, un om crescut și născut departe de orașe: „agrarius plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis“ (Aur. Victor). Despre Liciniu dară este necontroversabil că a fost „natione Dacus“, ca să vorbim în stilul inscripțiunilor. Ei bine, acest Dac Liciniu dicea că se trage din némul lui Filip Arabul; iar prin urmare una din doă: saū Liciniu a fost Arab din Asia, ceea ce-i peste putință, saū Filip a fost Saraba din Dacia, după cum am vădut că-l arătă și faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruia i-a și închinat scrierile sale. În viața lui Gordian III (c. XXXIV) la sfârșit, tocmai în pasajul unde se adresează către Constantin cel Mare, Capitolinus vorbește despre o inscripțiune în care se menționa că Gordian fusese învins de Filip, adică de împărații Filip Arabul și fiul seū Filip II; apoi adaugă că se dice cum-că Liciniu, când ajunsese împărat, a distrus acea inscripțiune, fiind-că el, Liciniu, „pretindea a se trage din némul celor doi Filipi“: „Quem titulum evertisse Licinius dicitur eo tempore quo est nactus

imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere“.

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tótă lumea sciea că Liciniu era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toți trebuiaū să scie nu mai puțin că el își urcă originea némului la Filip Arabul, pe care însuși Julius Capitolinus îl numește „Philippus Arabs“; și trebuia s'o scie mai ales Constantin cel Mare, când îi deduse pe soru-sa în căsătorie. Inrudirea însă între Liciniu și între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoi Sarabi. Elementul cel mai rezistent contra dominațiunii romane în Dacia, Sarabi, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ținut tot-d'a-una reținuți, departe de cultura cea curată latină a orașelor: de aci tatăl lui Filip ne este descris ca un hoț de codru, iar Liciniu ca un țerănoiu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, Sarabi se destingeau totuși prin trăsura caracteristică de a fi toți foarte mândri: „superbus“, dice Capitolinus despre Filip. Asupra acestei trăsuri caracteristice noi vom reveni mai jos.

Originea dacică a împăratului Filip și sensul poreclei sale „Arabs“ fiind lămurite, nu ne va fi greu acuma de a explica greșela acelor cari îl aduceau din „Bostra“, o greșelă foarte instructivă prin aceea că pînă și ea, bine înțelesă, servește a confirma adevărul. Ca Dac, Filip era un „Traianensis“, era din „Provincia Traiana“, și o alușiune la acesta cată să fi fost în vre-o fântână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren și de Zonara. Din dată însă ce porecla „Arabs“ era luată în sensul geografic, Bizantinii trebuiaū vrînd-nevrînd să caute anume în Arabia vre-un oraș cu numele lui Traian, și n'aū putut să găsească acolo decât numai unul singur, căci numai unul

singur exista: „Nova Traiana Bostra“, care pe monetele sale p $\acute{o}$ rta legenda: *NEA TPALANH BOΣTPA* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq.; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest „*TPALANH*“ nimenui n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de „Arabs“. Ori-ce poreclă însă să fi avut, stăruința lui Filip de a rădica Dacia și prețiosul text al lui Capitolinus demonstrează că el era Dac.

Confusiunea între două regiuni traniene se ca „Dacia“ și „Bostra“ ne amintesc ce-va absolut de aceeași natură la Ammian Marcellin. Dacia era „provincia lui Traian“; Spania era „patria lui Traian“; de aci unul și același „Traianensis“, Paulus Notarius, personajul important sub împ $\acute{e}$ ratul Constanțiu, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: „ortus in Hispania“, iar în cartea XV: „natus in Dacia“. Un alt qui-pro-quo cam de același fel ne întimpină în privința împ $\acute{e}$ ratului Carus, despre care nu se sciea dacă a fost de origine din Pannonia sau din Africa, fiind-că se confundaseră termenii „Pannonius“ și „Poenus“ (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susține că tatăl împ $\acute{e}$ ratului Filip, „nobilissimus latronum ductor“ al lui Aurelius Victor, — o expresiune care, fie țin în parentesă, ne amintesc cuvintele lui Vopiscus despre împ $\acute{e}$ ratul Proculus: „domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus“ (IV Tyr., XII), — d. Waddington susține că acel tată se numea „Marinus“ și că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putință, cu atât mai mult că tocmai acolo nu se sciea că el fusese bandit. Noi lăsam dară în picioare tot ce spune d. Waddington despre monete și inscripțiuni cu *ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ*, deși argumentațiunea

sa e departe de a fi suggestivă. Marin sau ne-Marin, tatăl lui Filip a fost un Saraba din Dacia, după cum un Saraba din Dacia a fost și tatăl cel necunoscut al lui Liciniu, ambi din regiunea cea caracterisată de către Ptolemeu prin „κατ' Ἀράβων ποταμούς“.

VIII. ALȚI SARABI ÎMP $\acute{E}$ RATȚI ROMANI.

Dominațiunea romană în urma cuceririi Daciei nu exterminase acolo nici poporul de jos, pe cei „p $\acute{e}$ roși“, „capillatos“, nici casta cea aristocratică a „căciulaților“, „Sarabas“, ba nici chiar în sinul acestei caste dinastia cea regescă a lui Decebal. Filip, un Saraba ordinar, adică ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 ani, la 261, pe fostul tron al cuceritorului Daciei se urcă un alt Dac, dar nu Sarabă ordinar, ci tocmai din dinastia lui Decebal, anume Regillian: „gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis“ (Treb. Pollio, XXX Tyr. IX). Acesta învederă pe deplin puternica persistință a Sarabilor în Dacia un secol și jumătate după m $\acute{o}$ rtea lui Traian. Ce-va mai mult; peste vr $\acute{o}$ de cece ani după Regillian împ $\acute{e}$ ratul Aurelian retrage din Dacia administrațiunea romană și legiunile, lăsând pe cei-lalți locuitori în voia furtunelor: dar elementul cel nedomolit al Sarabilor rămâne nestrămutat acolo, și, după ce Roma perde cu totul Dacia, doi dintr'înșii mai isbutesc a deveni împ $\acute{e}$ rați Romani: la 307 Liciniu, despre care s'a vorbit deja, iar la 305 Galeriu.

Se repetă mereu că împ $\acute{e}$ ratul Galeriu a fost născut în Dacia cea nouă sau a lui Aurelian nu departe de Sardica, adică aproape de Sofia, în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) ție: „Maximianus Galerius in Dacia

haud longe a Sardica natus". In privința lui Galeriu, o fântână mult mai sigură decât Eutropius este Lactantius, contimpuran cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, și carele ne spune foarte lămurit că Galeriu era din Dacia cea veche saă a lui Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecînd Dunărea de'naintea unei invasiuni a Carpilor, și prin urmare putea să fie crescut în Sardica saă pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius mai adaogă că Galeriu nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, și anume indigen, adecă Dac, de vreme ce fugia de'naintea năvălitorilor străini. Iată chiar textul: „Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus Transdanuviana infestantibus Carpibus in Daciam novam transiecto amne confugerat" (De mort. persecutor. IX). De aci se explică amicia sa cu Liciniu: „veteris conturbernii amicum et a prima militia familiarem", pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în același timp Roma avea doi Daci împărați.

Despre Liciniu noi scim că a fost Sarabă, de óră-ce pretindea a fi din némul lui Filip Arabul. Fost'a óre tot Sarabă și Galeriu?

A-priori se póte răspunde că da, căci este de cređut că în secolul IV, față cu agera sistemă romană de naționalizare în curs de doi secolî trecuți, din întregul popor dacic de altă dată numai dóră elementul cel ne'nduplecat al Sarabilor, cu tradițiunile sale de veche mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romanii o numiaă „barbaries". Poporul de jos, „pletoși", „capillati", afară de cei adăpostiți în creeri munților sub îndatinata căpeteniă a Sarabilor, cată să fi devenit de de-mult o

singură apă cu colonii romani. Dacă dară Galeriu ar fi fost dintre aceștiia, Lactantius nu putea să'l numescă barbar „a Romano sanguine alienus".

A-posteriori, Galeriu era foarte mândru de originea sa. Pe când alții îl porecliaă „cîoban", „armentarius", după cum diceaă lui Filip „hađduc" și lui Liciniu „bădăran", însuși Galeriu pretindea a fi dintr'un ném deesc: „diis oriundus" după Lactantius, saă un ném de balaur: „matre compressa dracone" după Aurelius Victor.

Considerațiunile de mai sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să credem că Galeriu, ca și prietenul seă Liciniu, a fost din casta Sarabilor; dar ce-va și mai hotărîtor este însuși numele „Galerius". Dacă nu s'ar sci cu certitudine că acest împărat a fost Dac, numele seă „Galerius" n'ar avé nici o importanță deosebită; când se scie însă că el era nu numai Dac, dar încă se pretindea a fi de o origine ilustră, atunci ne isbesce împregiurarea că „Galerius" însemnéză tocmai „pileatus", derivând din „galerus" sinonim cu „pileus": „galerus est genus pilei" dice Servius într'o scoliă la Virgiliu, și prin urmare nu este alt ce-va decât o traducere latină literală a dacicului Saraba.

Mai este ce-va. Din Dione Crisostom noi am vėđut că Sarabiî erau la Daci o castă nu numai nobilitară, dar și sacerdotală tot-o-dată. Ei bine, Lactantius (De morte persec., XI) ne spune că muma lui Galeriu cea „transdanuviană" era o bogată preotésă păgână a „đeilor de munte": „mater Galerii erat deorum montium cultrix, quae sacrificabat paene quotidie et vicarios suos dapibus et epulis exhibebat" (cfr. Van Haag, De Galerio Caesare p. 3).

IX. CONCLUSIUNEA.

Am urmărit pe Sarabi începând din epoca lui Cesar, când casta lor fusese organizată de către regele dacic Berebista, și pînă la epoca lui Constantin cel Mare, când Sarabi Galerii și Liciniu reușesc a se înălța pe tronul imperial al Romei, toate acestea în curs de vr'o patru secolii.

Am urmărit pe *Basarabi* începând dela lupta lor cu Mongolii la 1240 și pînă astăzi, în curs de șese secolii și mai bine, constatând că ei au fost tot o castă nobilitară ca și Sarabi sub Daci, că purtau la vecini același epitet de „Arabi” ca și Sarabi pe timpul lui Ptolemeu și al împăratului Filip, că n'au încetat nici o dată de a avea centrul lor, ca și Sarabi, în aceiași regiune a Jiului, în Oltenia și în Hațeg.

Cunoscem dară o mie de ani din istoria *Basarabilor*, fie sub numele lor cel primitiv de Sarabi, fie după alipirea către acest nume a titlului de Ban.

Ne mai rămâne necunoscut intervalul de opt veacuri dintre secolii V și XIII; dar pînă și acest interval se luminează acum pe neașteptate. Când un lanț solidar de probe peremptorii demonstrează că un fluviu între anii A—C avusese același curs sub același nume între aceleași maluri pe aceiași albiă ca și între anii H—L, mai trebuî ore demonstrat că pe aceiași albiă între aceleași maluri sub același nume el avusese același curs în intervalul cel mijlociu dintre anii D—G? O demonstrează însăși logica faptelor, mai probă decât ori-ce probă. Așa dară:

1°. De vreme ce înainte de secolul V și pe urmă după secolul XII, întâiu Sarabi și apoi *Basarabi* n'au părăsit nici o dată Oltenia și Hațegul,

decî: tot acolo au fost ei și între secolii V și XIII;

2°. De vreme ce Sarabi înainte de secolul V și *Basarabi* după secolul XII constituiau ne'nterupt o castă nobilitară, decî: tot o castă nobilitară au fost ei și între secolii V și XIII;

3°. De vreme ce Sarabi înainte de secolul V au fost dat Dacilor pe cei mai mari regi cu Decebal în frunte și deteră apoi Romei cinci împărați: pe doi Filipi, pe Regilian, pe Galeriu și pe Liciniu, toți de o energiă măturisită chiar de către dușmanii lor, și de vreme ce după secolul XII *Basarabi* au dat Românilor un lung șir de eroi ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Tepeș etc.: decî: același rol conducător în capul nemiului românesc contra furtunelor din afară avuseseră ei și între secolii V și XIII.

În acest mod, pentru intervalul dintre secolii V și XIII ne lipsesc texturi, ne lipsesc documente, ne lipsesc numi proprii, ne lipsesc amărunte, dar perspectiva istorică nu ne mai lipsește de astă dată: în Oltenia și în Hațeg, luptându-se contra năvălitorilor și revărsându-se din când în când asupra regiunilor de pîrgiur, trăia pe atunci poporul românesc avînd Domni din casta Sarabilor, ascuns în munți ca o comoră depusă de Traian și păzită de urmașii lui Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabi*.

v. *Sărăbar*.

Basarabiă s. **Besarabiă**, s. f.; t. de Géogr.: 1°. actuelle Bessarabie, province entre le Pruth et le Dniéster appartenant à la Russie; 2°. avant 1812, la partie sud-est de la Moldavie avoisinant les bouches du Danube et la Mer-noir; 3°. avant la moitié du XV-e siècle, la Valachie entière.

Sub numele actual de *Basarabiă* se înțelege întreaga regiune a României dela Prut spre răsărit, pe care și-a anexat-o Rușii la 1812 și care se compunea atunci din trei părți: așa numita raia a Hotinului, supusă d'a-dreptul Turciei; o porțiune din Moldova de mijloc; și mai jos, posesiunile tătăresci și turcesci dintre Prut, Nistru și Marea-négră, cari numai acelea se numău *Basarabiă*.

Înainte de 1812, *Basarabia* era sinonim cu Bugiac, aparținând Tătarilor, afară de orașele mărginașe Ismail, Chilia și Akerman, pe cari le stăpânuia Turcii (Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens t. 1 p. 376; Peyssonel, Commerce de la Mer-Noire, t. I p. 304).

Cantemir, Chron. II p. 371: „*Basarabia*, saū precum noi acum cu nume tătărăsc îi dăcem, Bugécul...“.

Cu acest înțeles, ce-va mai lărgit, ne întimpină *Basarabia* deja în secolul XVI ca un nume vechiu, de óră-ce Polonul Broniowski, care scriea pe la 1579, dăce: „*Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit*“ (Broniovius, *Tartariae descriptio*, ed. 1595 p. 2), vorbind despre întreaga zonă danubiană a Moldovei pînă la Marea-négră.

Tocmai acest teritoriū, așa cum îl înțelege Broniowski, în prima jumătate a secolului XV aparținuse Munteniei, ai carora Domni *Basarabi* erau: „stăpâni pe Dunăre pe ambele maluri pînă la Marea-négră“, iar Tera-Românescă peste tot, dela Severin pînă la Chilia, se chiăma *Basarabiă*, adecă „țera Basarabilor“. La 1396, Vlad-vodă Dracul, resculându-se contra tatălui seū Mircea cel Mare, se intitula: „Waywoda Bessarabiae nec non Comes de Severino“ (Dogiel, Cod. diplom. I, 623). Insuși Mircea își dă același titlu în unele

acte internaționale (Uljanitzki, *Marepiamy* p. 13, 14 etc.).

În scurt, numele *Basarabiă* este o simplă suveniră a vechii dominațiuni a Basarabilor peste gurile Dunării, atunci când dinșii au fost cuprins și Dobrogea.

Poporul român din *Basarabia* nu'și dă nici o dată numele de Basarabeni, ci numai pe acela de Moldoveni, după cum face și poporul român din Bucovina. Rușii de asemenea le dăce Basarabenilor: Молдованы. Limba este moldovenescă; se vorbește moldovenesce.

v. *Basarabă*. — *Bugiac*. — *Dobrogea*. — *Hotin*...

Băscă, s. f.; toison. Un cuvînt foarte prețios din mai multe puncturi de vedere. Astăzi dialectul daco-român nu are decât un singur termen lână pentru „laine“ și pentru „toison“, adecă pentru cele doé noțiuni pe cari le deosebă și limba latină prin „lana“ și „vellus“. Macedo-români, din contra, au păstrat doé vorbe separate: lână=lat. lanam, și *bască* cu sen-cul de „vellus“ saū „toison“. Acest *bască* a existat óre-când și la Daco-români, dar s'a conservat o singură dată într'un singur text, anume în Psaltirea Șcheiană, scrisă înainte de 1500 în Transilvania (ed. Bianu, 1889), unde ne întimpină anume în ps. LXXI v. 6:

Deștinge-va ca ploa spre <i>bască</i> ...	Descendet sicut pluvia in vel- lus...
--	---

La 1577, când Coresi copia același text care este în Psaltirea Șcheiană, vorba *bască* nu se mai obicinuia în graiu, și de aceea dînsul a înlocuit-o prin lână: „deștinge-va ca ploaia spre lână“.

În terminologia cea păstorăscă a Ro-

mânului elementul slav ic nu j ăc ă vre-un rol ; ș'ap ăi la Slav ăi nu se afl ă nici un cuv ănt care s ă se p ăt ă apropia de *basc ă*. Elementul turanic, prin Peceneg ăi și prin Coman ăi, a l ăsat c ăte ce-va c ăobanului rom ăn ; dar nici la Turan ăi nemic de felul lui *basc ă* nu se g ăse-sce. Marea majoritate a grafului no-stru p ăcur ăresc este latin ă pe de o parte, pe de alta autocton ă, anterio ăr ă cuceririi romane, cum s ănt, bun ă- ăr ă : br ăn ă, urd ă, j ănt ă etc. Nefind latin, *basc ă* s ă nu fie ăre dacic ?

În adev ăr, la Albanesi *bask ă* în-semn ăz ă întocmai ca la noi „toison“ ; și negreșit Daco-rom ăn ăi nu l' ău îm-prumutat cine scie c ănd din Epir, ci trebu ă s ă fi fost un antic termin co-mun tuturor Tracilor, remas moște-nire Albanesilor dela cei trans-danu-bian ăi, iar noue dela Daci.

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alban. Spr. pag. 28) b ănuesce c ă albanesul *bask ă* p ăte s ă fie înrudit cu vechiul tra-cic βασσ ăqα, fiind-c ă Lagarde (Gesamm. Abhandl. 275) deriv ă pe acest βασσ ăqα din zendicul vareș ă „p ăr“, ast-fel c ă βασσ ăqα ar fi o asimilaș ăiune din βαρσ ăqα, iar albanesul *bask ă* din varsk ă. Ac ăst ă etimologi ă nu se sus-ș ăine, c ăci : 1 ă. forma dacic ă *bask ă* p ă-b ăz ă c ă și 'n cea albanes ă n' ă fost nici un *r* ; 2 ă. glosele antice, citate ch ăiar de Lagarde și de Meyer, s ănt unanime a da tracicului βασσ ăqα sen-sul precis de „piele de vulpe“. Etimo-logia daco-epiroticului *basc ă*, dup ă noi, este cu totul alta.

În limba indo-europe ă primitiv ă se constata ă o radical ă *va*, care prin deter-minativele *r* și *s* s' ă diferenș ăiat în sub-radicala *var* și *vas*, ambele însem-n ănd „a acoperi, a îmbr ăca“. Din sub-radicala *var* se trag cei m ăi mulș ăi termen ăi cu sensul de „laine“ și „toi-son“ : sanscritul „ ărna = varna“, grecul

ăρος = F ăρος, slav icul „vl ăna“, latinul „vellus“, goticul „vulla“ etc., dar tot-o-dat ă și unele cu sensul de „v ăte-ment“ : sanscritul „varutra“, scandi-navul „veria“ și altele (Pictet, Origines². II, 30—31, 384). Tot aș ă din sub-ra-dicala paralel ă *vas*, al ăt ărea cu ter-men ăi însemn ănd „v ăt ăment“, între car ăi și latinul „vestis“, a putut s ă se desv ălte pe a-locuri semnificaș ăiunea „laine“ s ău „toison“, care ne întim-pin ă în tracicul *baska* = *vaska* din $\sqrt{vas}$ cu sufixul *-ka*.

Or ă-care ar fi înș ă originea cuvintu-lui *basc ă*, noi ne mulș ăumim a sci c ă el este tracic, f ăr ă a fi vre-o neap ărat ă trebuinș ă de a ne urca m ăi sus la un prototip indo-europe ă.

v. *Br ăn ă*. — *C ăoban*. — *L ăn ă*...

B ăse — v. *B ăsesci*.

Basm, une-or ăi *b ăsmu* (plur. *basm ă* și *basmur ă*), s. n. ; conte populaire, conte bleu, conte f ăerique. Ramura cea m ăi important ă din literatura poporan ă a or ă-c ăr ăi naș ăiunii, *basmul* pentru Rom ăn ăi în parte este cel m ăi bogat isvor de credinș ăe s ău noș ăiunii mitologice și de date lingvistice, ast-fel c ă „Etymologicum Magnum Romaniae“ e dator a da acestu ăi cuv ănt un loc de on ăre cu totul excepș ăional, cu atat m ăi v ărtos c ă originea și na-tura *basmului* s ănt p ăn ă acum nesce enigme, pe car ăi sciinș ăa contimpuran ă, în loc de a le limpeș ăi, le-a întunecat și m ăi mult prin fel de fel de teori ăi subiective : ba teoria cea solar ă a lui Max Müller, ba teoria cea meteorologic ă a lui Adalbert Kuhn, ba teoria cea de migraș ăiune din India a lui Benfey, ba teoria cea animistic ă a lui Tylor, ba c ăte altele, t ăte apr ăpe de o potriv ă false.

Cea de 'nt ăi ă adunare sistematic ă

de *basm* în literatura europeană în genere a fost cea germană a fraților Grimm la 1812; tot doi frați Germani, Artur și Albert Schott, au publicat nemțește la 1845 prima colecțiune, și o colecțiune foarte serioasă, de *basm*e române în specie, adunate anume în Banat. Românește însă ni se pare că nu s'a dat la lumină nici un *basm* pînă la 1862, când Filimon scose pe „Românul năsdrașan“ în ziarul „Țeranul Român“. De atunci colecțiunile s'au înmulțit și se înmulțesc mereu, bune și mediocre: Fundescu (1867), N. D. Popescu (1874—85), D. Stăncescu (1885), Hîntescu (1879), Sbiera (1886), Pop-Reteganul (1882—88) și alții, iar în fruntea tuturor, ca adeverați maestri: Petre Ispirescu și Ion Créngă. În acest mod noi avem deja destule specimene din Țera-Românească, din Moldova, din Bucovina, din Ardeal și din Banat, ba încă și dela Macedo-români, grație mai ales lui Dr. Obedenaru.

Cuvîntul nostru *basm* este de originea slavică, însă numai ca material brut.

Românii împrumutară pe calea cărturărescă pe paleo-slavicul *басня* „fable“, care nici o dată nu însemnează la Slavi *basmul* propriu zis, „conte“, ceea ce se chiamă rusesce „сказка“, polonesce „bajka“, bohemesce „bágka“, bulgăresce și serbesce „prikazka“. În limba literară, sub formele *basnă* și *basnu*, cuvîntul cel paleo-slavic a păstrat la noi tot-d'a-una sensul seü primitiv de „fabulă“ sau „apolog“ cu nuanța cea obicînită de „minciună“. Bună-ora:

Noul Testament 1648, Epist. Petri II, I, 16:

...nu îmblând după *basne* cu măestrii am arătat voao...

... non enim doctas *fabulas* secuti notam fecimus vobis...

Biblia Șerban-vodă, 1688, Sirach XX, 21:

Omulă fără hară, <i>basnu</i> fără vréme...	Homo sine gratia, <i>fabula</i> in-tempeſtiva...
---	--

Cantemir, Chron. I p. XLII, LXV: ...nu istorie, ce <i>basne</i> ...	...non historiam, sed <i>fabula</i> m...
---	--

Același, Ist. Ieroglif, (MSS. în Acad. Rom.) p. 206 a: „la viclian parola dumnezăiască și *basna* poeticiască, tot o cinste au...”

Miron Costin, Letop. I p. 59: „Acea Alexandria minciunoasă ce'îpre limba românească, plină de *basne*...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 13: „Așa dară ne învață pre noi această *basnă* că némul omenesc nu poate fi norocos fără stăpânire...”

A. Pann, Povestea vorbeii:

Câte *basne* firoșcoșii
Unde-va spunea 'n vilég,
Și eü ca năbădăioșii
Alegam s'ascult cu drag...

Ibid. 175:

Neputënd să se 'nțelégă,
În véc nu se mai impac,
Ajung judecăți să tragă,
De *basnu* 'n lume se fac...

Filimon, Ciocoi vechi p. 236:

„— Ce spuî tu mă, Tomo! exclamară ciocoi cu mirare; sint astea adevérate?

„— Adevêrul curat, fraților.

„— Bree! dar asta sémênă a *basnu*...”

v. *Basnă*.

Pe acest *basn* graul poporan l'a prefăcut foneticese în *basm* și l'a dat sensul precis de „conte“, făcêndu'l ast-fel să nu se mai confunde cu noțiunea de „fable“ și mai cu samă cu cea de „mensonge“, căci țeranul, după cum vom vedé mai la vale, crede în

posibilitatea și chiar în realitatea celor povestite în *basme*, încât pentru dînsul *basmul* e departe de a fi minciună, iar cînd recunósce și el că e minciună, atuncî nu este *basma* țerănesc, ci *basma* din lume, ca în orația de nuntă din Ialomița:

Peftiți de 'nchinăți o dată,
Vă udați gura căscată,
Ș'o treceți din mână 'n mână,
Să ne dați pe acea dină,
Ca s'o ducem la 'mpăratul
Și să contenim tot sfatul;
Nu gîndiți că vorbim glume
Ori niscaî *basme* din lume...

(G. D. T., Poes. pop. 172).

Din dată ce nu-i vine a crede într'o narațiune ce i se presintă sub numele de *basma*, țeranul caută a-i da un epitet, prin care s'o înlătore din sfera *basmeilor* propriu țise. Așa este *basmul* cu cocoșul roșu, numele unei glume copilărescî ajuns a fi o locuțiune proverbială cu sensul de o flecărie fără sfîrșit (v. *Cocoș*). Astfel e, mai cu deosebire, așa numitul *basma* cu minciunile, al căruia însuși numele arată că pentru popor celelalte *basme* nu sînt de loc cu minciună. În acel *basma* cu minciunile (Fundescu, p. 93) un herghelieș își perde herghelia într'un dovléc saú într'un pepene și o tot caută în zădar trei țile, apoi pe capul unei albine, înjugate la plug cu un boú, cresce un nuc etc., adecă nu se povestesc lucruri supra-naturale, ci se îndrugă nesce absurdității, iar poporul face tot d'a-una o mare deosebire între supra-natural și între absurd. În absurd el nu crede, în supra-natural — da.

Transițiunea logică a paleo-slavicului *basni* „fable“ la românul *basma* „conte“ se explică prin strînsa înrudire a ambelor genuri de narațiune.

Latinesce, ca și grecesce, ele purtau unul și același nume: *fabula*, *μῦθος*. *Fabula* nicî nu este alt-ceva decît o aplicațiune didactică saú etică a particularității luate din *basma* că dobitócele vorbesc ca și ómenii, adecă este un produs al *basmului*, o micșurare a lui, o „fabella“ din „fabula“, după cum o și numesce Quintilian: „Aesopi *fabellas*, quae *fabulis* *nutricularum* proxime succedunt“ (Inst. I, 9). Este probabil că din latinul *fabula* Români, după legile fonetice cunoscute, își vor fi format din capul locului *faură*, care însă ciocnindu-se la noi cu omofónele *faur* „ferar“ și *faur* „Februarie“, a căutat să dispară din graú, înlocuindu-se mai tîrziu prin *basma* și prin *poveste*, cari nu provocaú nicî o confusiune.

Sinonimul *poveste*, întrebunțat mai cu deosebire în Moldova, este de asemenea paleo-slavic: *повѣсть*; la Slavî însă el însemnă narațiune în genere, chiar o relațiune curat istorică, une-orî roman, nicî odată *basma*.

Deja în vechile texturi *basna* și *poveste* figuréză câte-o dată alături ca sinonimi, dar nu cu sensul de „conte“, ci cu acela de „légende“, „récit fabuleux“, de exemplu la Urechia, Letop. I p. 96: „ca nește oameni neașazați și mai mult proști și necărturari, ce și ei au scris mai mult den *basne* și den *povești*...“, pasagiú pe care'l putem opune aceluia din A. Pann, Moș-Albu, I, 28:

Scie *povești* pré-frumóse, cum și *basne*,
ghictori;
D'aceea il și tot chiamă fetele la șeđători...

Alăturându-se ambele pasage, se vede lámurit marea deosebire între sensul literar și între acela poporan al sinonimilor *basma* și *poveste*. Cu

sensul cel poporan ambele cuvinte figurează la A. Odobescu, Scrieri II p. 511: „treptele de jos ale națiunii, unde *basmele*, *poveștile*, *cântecele* și *snóvele* au ținut loc pururea de *crisóve domnesci* și de *pisanii ctitoricesci*...”

Pentru a diferenția cei doi sinonimi, cuvântul *poveste* trebuie luat, cum se și ȳea pînă la un punct în popor, cu înțelesul de orice fel de narațiune, fie legendă, fie snóvă, fie anecdotă, fie „povestea vorbei” după cum ȳicea fórté nimerit Anton Pann, în cari nu ne întimpină nimic miraculos sau supra-natural, pe când *basm* este și remăne numai „conte bleu”, numai „Mährchen”, numai:

Și eă încăleca! p'un gătej uscat,
Să fie *basmul* bāsmuit și 'n alt sat...

(Stăncescu, *Basme*, 164, 323).

Ast-fel, de exemplu, „Păcală” nu este un *basm*, ci numai o *poveste*, căci tóte păcăliturile lui sînt fórté firești, afară de singurul epizod al fluerului celui magic, care însă este imprumutat dintr'un deosebit *basm*, cunoscut mai pretutindenea și publicat în versiunea germană sub titlul „Der Jude im Dorn” în colecțiunea fraților Grimm (v. *Păcală*). În *poveste* element supra-natural nu există de loc; în *fabulă* sau *apolog* elementul cel supra-natural al vorbirii dobito-celor este o simplă convențiune, o stravestire care nu înșelă pe nimeni, pe care nimeni n'o ȳea ad-litteram, și care, deși născută din popor, totuși s'a făcut mai a-casă în literatura cea cultă; numai în *basm* supra-naturalul constituă un element esențial.

După ce am deosebit *basmul* de *fabulă* și de *poveste*, să'l studiam acum în specie, rezervându-ne însă

dreptul de a reveni la *fabulă* ca produs al *basmului*.

v. *Poveste*.

I. Fondul *basmului*.

În literatura poporană *basmul* ocupă întocmai același loc ca romanul în literatura cea cultă, și de aceea unii le cuprind pe amîndoă sub aceeași rubrică de „fictiune”, o caracteristică cu desăvirșire necorectă. *Basmul*, ca și romanul, represintă fie-care câte o realitate, realitate în tótă puterea cuvîntului, dar doă realități fórté diferite, aprópe antagoniste.

Litré (Dict. v. Conte) ȳice: „Il n'y a pas de différence fondamentale entre le conte et le roman; l'un et l'autre sont des narrations mensongères ou regardées comme telles. Tout ce qu'on peut dire, c'est que conte est le terme générique puisqu'il s'applique à toutes les narrations fictives, depuis les plus courtes jusqu'aux plus longues. Le roman ne se dit que de celles-ci. Un conte de trois pages ne s'appellera jamais un roman, tandis qu'un roman est, dans toute la rigueur du mot, un conte suffisamment long. La nouvelle ne se distingue pas non plus au fond du conte ou du roman. Dans l'usage ordinaire, c'est un roman de petite dimension dont le sujet est présenté comme nouveau ou peu ancien, ou avec des détails inconnus jusqu'ici...”

Sînt minunați filosofii așa numiți pozitiviști! Pentru dinșii în lumea întregă nu există nimic decăt numai raportul între dimensiuni. Romanul e mai lung, nuvela e mai scurtă, *basmul* e și lung și scurt, câte-trele de o potrivă minciună, „narration mensongère”, adecă: minciună mai lungă, minciună mai scurtă, minciună mai așa sau așa, ȳată tótă deosebirea cea macaronică.

Lăsând de o cam-dată la o parte *basmul*, să ne întrebăm: romanul și nuvela sînt ele minciună? Un romancier adevărat, un Dickens, un Balzac, un Thakeray, nu face alt ce-va în privința realității celei concrete decât ceea ce face algebra în privința aritmeticeî, adică din ceea ce în realitate ne întîmpină la fie-care pas ca figure sau evenimente deosebite, îm-prăștiate, individuale, romancierul abstrage tipuri de figure și tipuri de evenimente, pe cari le grupază apoi întocmai după cum ele ar fi cu putință de a se grupă dela sine și în realitate. În loc de operațiunea aritmetică: $1+1$, $1+2$, $1+3$ ..., romancierul ne dă: $A+B$. Oare $A+B$ să fie o minciună? Tot așa face și nuvelistul, tractând un epizod acolo unde romancierul tractază o vastă totalitate. Când un romancier sau un nuvelist ne-ar da tipuri false și când le-ar grupă fals, numai atunci ar fi o minciună, dar atunci nimenea nu i citește! O minciună nu pôte trăi. Nu va trăi filozofia pozitivistă, dar romanul și nuvela vor trăi, căci ele nu sînt minciuni: ele nu fac decât a reduce aritmetica fenomenelor la algebra tipurilor. Și dacă *basmul* trăește și el, trăește de când e lumea, probă că reproduce și el o realitate.

Nu în lungime consistă deosebirea între roman sau nuvelă de o parte și între *basm* de alta, ci mai întăiu în deosebirea sferelor respective. Romanul și nuvela, începînd dela Daphnis și Chloe a lui Longus, începînd dela Satyriconul lui Petroniū, ba începînd chiar dela specimene chineze, indiene, egiptene și asiriene, aparțin numai literaturii culte, sînt creațiuni exclusiv individuale, nici odată o operă colectivă anonimă a popórelor, după cum este *basmul*. Nu

e deosebire de mai scurt și mai lung, ci este deosebire de cult sau individual și de poporan sau colectiv. Dar această deosebire de sfere nu este încă destul de caracteristică. Un individ de geniū, un Hoffmann sau Edgar Poe, aparținînd pe deplin literaturii culte, pôte să scrie totuși un *basm*, fără a trece prin această în literatura poporană. „Orlando furioso“ al lui Ariosto și „Gerusalemme liberata“ a lui Tasso sînt țesături de *basme*, ca și multe alte opere curate individuale din vécul de mijloc sau din alte epoce, și totuși ele nu sînt poporane, chiar atunci când sînt inspirate din popor, ceea ce trebuia să se fi întămplat fôrte adesea. Și în literatura cultă, prin urmare, se pôte furișa *basmul*; el va fi însă acolo ca o plantă exotică, care pôte să fie frumósă, pôte să placă, după cum este la noi, de exemplu, *basmul* cutare sau cutare eșit din fantasia lui Delavrancea. Deosebirea dară, care ne preocupă, trebuî să consistă nu numai în sfere, ci mai ales în natura diferită a celor doé realități, din cari una se resfrînge în roman și în nuvelă, cea laltă în *basm*.

În adevăr, omul, ca și alte ființe organice, trăește nu o singură vieță, ci doé viețe: vieța veghiării și vieța somnului. Ceea ce facem noi în veghiare, ceea ce lucrăm, vedem, simțim, cugetăm, este o realitate; dar nu mai puțin realitate, deși de o altă natură, este ceea ce facem noi, ceea ce lucrăm, vedem, simțim, cugetăm în stare de somn, adică în vis. Și omul primitiv crede de o potrivă, cu aceeași tăriă de convicțiune, în ambele aceste realități. „Ca și copilul — ăice fôrte bine ilustrul filolog engles Sayce (Science of language, II, 290) — el nu pôte să deosebescă limpede una de alta starea de veghiare și ceea ce vede în vis“.

Romanul și nuvela oglindesc într'un mod algebric realitatea veghiării; *basmul*, tot într'un mod algebric, este o oglindă a realității visului.

D. Șăinenu (Ist. Filol. române p. 360) țice: „In timpul din urmă, d. Hasdeu a expus, într'o serie de prelegeri universitare, o nouă teoriă despre formațiunea *basmelor*. După d-sa, explicațiunea elementului antropologic sau a miraculosului din povești o pôte da numai visul, care, asemenea *basmului*, nu cunoște nici timp nici spațiu. Astfel într'ambele aceste elemente, deopotrivă caracterisate prin fenomenul miraculosului, n'ar exista nici o deosebire esențială...” Teoria mea este nouă numai fiind-că omenirea a uțat'o de vr'o cincispredece secolî, în cursul cărora știința nu s'a ocupat de loc cu literatura poporană. Acastă teoriă pare a se fi născut în școlă neo-platonică din Alexandria, și anume în creerul martirei Hypatia, ultima rađă a filosofiei antice. Se scie, cu ce nepovestită barbaria calăii patriarcului Ciril sfășiaseră în bucăți pe marea profesore de filosofie a Museului din Alexandria, în momentul chiar când sublima virgină se ducea a'și face cursul despre armonia între Platon și Aristotele. Operele ei, afară de un fragment astronomic, au fost tôte nimicite de cătră sêlbatecele ffare, cari cuteđau a vorbi în numele lui Crist. Din fericire, cel mai iubit elev al Hypatiei a fost tocmai un episcop creștin, nobilul Synesius. Intre altele, Synesius ne-a lăsat un tractat „despre vise”, „περὶ ἐνυπνίων λόγος”, pe care'l închinase magistrei sale Hypatia „τῇ φιλοσόφῳ”, și 'n care spune în trecet, ca ce-va cunoscut deja în școlă de atunci din Alexandria, că originea miturilor este în vise: „μερὶς τῶν ἐνυπνίων ὄντες οἱ

μῦθοι” (Synesii Opera, Lutetiae 1623 p. 157). Așa dară, dacă nu teoria mea cu d'amăruntul, cel puțin „le bout d'idée” se datorază Hypatiei.

Rare-orî mi se 'ntâmplă a îmbrățișa vre-o aserțiune a lui Schopenhauer; dar tocmai de aceea sînt pentru mine foarte importante acele puncturi, în cari noi ne putem întalni, căci imi țic atunci eū insumi: dacă un lucru are același aspect pentru un ultra-pesimist și pentru un ultra-optimist, este cea mai sigură dovédă despre veritatea aspectului.

În studiul seū „Versuch über Geistersehn”, Schopenhauer țice: „A lua visurile drept un simplu joc al cugețării, drept nesce simple imagini fantastice, este a fi lipsit cine-va de reflexiune saū de bună-credință, fiind invederat că visurile sînt cu totul alt ce-va. Imaginile pornite din fantasia sînt slabe, palide, fragmentare, unilaterale, și atât de efemere încat prin fantasia noi abia în curs de câte-va secunde ne putem creā în minte imaginea unui om absent. Pînă și fantasia cea mai viuă n'are nimic comparabil cu acea realitate palpabilă (handgreifliche Wirklichkeit) pe care ne-o dă visul. E cu totul fals de a explica acest fenomen prin aceea că imaginile fantasiei sînt tulburate și slăbite prin impresiunea produsă asupra lor de cătră lumea exterioară. Chiar în liniștea cea mai adâncă a nopții celei mai intunecose, fantasia nu pôte să producă nimic care să se apropie măcar de evidența și de corporalitatea cele obiective ale visului (objektive Anschaulichkeit und Leibhaftigkeit des Traumes). Apoi imaginile fantasiei sînt tot-d'a-una provocate de asociațiuni de idei saū de alte motive, și omul are consciință de arbitraritatea lor; pe când visul, din contra, ni se impune

nouă ca ce-va de tot străin, ca o lume exterioară, independență de voința noastră și chiar contrariu voinței noastre“.

Schopenhauer conchide că omul posedă pentru vis un deosebit organ, „Traumorgan“, „organul visului“, prin care vede, aude, simte. Dar un singur organ are o singură misiune: ochii de a vedea, urechile de a auzi, mâinile de a pipăi etc., pe când organul visului întrunește toate acestea, deci nu este un organ, ci un organism, un complex de organe. Omul dară, după Schopenhauer, are două organisme deosebite, prin care trăește în două lumi, în două realități: realitatea veghiării și realitatea somnului. Negreșit, prin strânsa întrunire a ambelor organisme în același individ, elemente din starea de veghiare se resfrâng în somn și, vice-versa, elemente din somn se pot resfrânge în starea de veghiare. Elementul cel mai important de această natură: resfrângerea somnului în veghiare, este *basmul*, care constituie pentru om literatura visului, o literatură întemeiată și ea, ca și aceea a veghiării, pe observațiuni, dar observațiuni nu prin organe corporale, ci prin cel-alt organism, prin „Traumorganismus“ al lui Schopenhauer.

Visul însoțește tot-d'a-una somnul, deși nu tot-d'a-una omul și-l aduce aminte. Și este știut de de-mult că: cu cât omul e mai primitiv, mai incult, mai natură, cu atâta mai bine el își amintesc visul cu toate amărăntele lui.

Alfred Maury a scris o carte întregă pentru a dovedi că visul rezultă din impresii exterioare primite de corp în timpul somnului. Descartes, dice el, a fost pișcat de un purice și visă că-l străpunge o sabie. Insuși Maury a pus pe un amic să-l gădile

ușor cu o peniță pe obraz pe când dormia, și visă că este torturat.

Ce urmază de aci? În vis, ca și 'n *basm*, piticul devine uriaș, totul crește, totul se mărește, totul iese proporțiunii gigantice.

Acastă trăsură caracteristică a visului, și ce-va mai mult decât numai atâta, ni-o descrie cu o admirabilă plasticitate următorul scurt *basm* românesc din colecțiunea lui Ispirescu, intitulat „Sufletul“ (Legende, ed. 1872 p. 119—23):

„A fost odată doi muncitori. Prietini din copilăria, ori-ce găsiău de muncă, lucrau împreună, și nici odată nu se despărțeau. Și ca să nu ședă fără trebă, nu se codiau la nici un fel de muncă; puneau mâna și la una și la alta, numai să nu se lenevescă. Dacă într'un loc nu găsiău de muncă, ei se duceau în altă parte. Și la câmp, și în oraș, ei munciau la ori-ce le eșia înainte, numai să trăiască cinstit și cu frica lui Dumnezeu. Mergend odată pentru muncă la un sat, și fiind timpul frumos și noptea recoroasă, merșeră, merșeră pînă în reversat de dio. Ajunseră într'o poiană verde și frumoasă, cu fel de fel de floricele; se puseră a se odihni și a trage câte un pui de somn, mai cu samă că erau și obosiți de drum. Pe unul dintr'insii, cum puse capul jos, îl fură sântul; celalalt însă, nu știu cum, nu știu de ce, dară nu'l putea fura somnul, nici cât ai da în cremene. Se întorse pe o parte, se întorse pe alta, să adormă nici decum; strinse ochii cât putu, și cu toate acestea nu fu putință nici măcar a aromi; parcă ar fi fost cu ochii în sôre. Dacă vedu și vedu, se puse și el pe brânci cu cotele pe pământ și cu capul rezemat de mâini, și privia la tovarășul se cum dormia de dulce.

„Era jumătate de oră de când pri-

vîa el ast-fel; cînd de odată se scólă în sus și rămăne cu gura căscată, vîdînd un porumbel alb care sbura pe d'asupra omului adormit, și pe care nu-l băgase de samă pînă aci. Și fiindcă era așa de jos, cređu că ar puté să'l prindă cu mîna; dară undel că porumbul, cît de blând se părea a fi, avea aripî, bată-l nevoia, și sburând mai cît colea, se puse jos. Omul nostru se iea după dînsul; porumbul sbóră mai 'nainte, și tot ast-fel trecură livedea cu floricele și cu iarba verde, pînă ajunse la un crînguleț. Acolo dete peste o căpătîină de cal, pe care plóia și sórele o albise ca osul de fildes. Porumbelul intră pe gură, și sări afară prin locul ochilor, mai intră și eși de mai multe ori; apoi eșind se scutură și părea a se veseli, luă iară drumul ca mai 'nainte, sburând cît colea și uîtându-se la om ca cum i-ar fi đis, vino după mine; și merse și merse pînă la o măgură, unde porumbelul se înălța pînă în slava cerului de nu-l mai puteai vedé. Omul nostru se gătia a se întórce cređînd că norii aũ luat pe porumbel, cînd de odată il vîđu că se cobóră în jocuri, iute ca o săgétă; și luă drumul înapoi pînă la tovarășul ce rămăsese dormind. Aci, se puse pe fruntea lui și peri. Atunci se culcă și omul nostru, și îndată adormi, par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchea în cap.

„După ce își făcură povara de somn, se sculară și se gătiau a'și urma calea, cînd omul pe fruntea căruia se pusese porumbelul đise:

„— Ce vis frumos am visat!

„— Ce vis? Și ce ai vîđuț? đise cela-lalt.

„— Dădusem cu mîna în foc. Se făcea că eram pe o câmpia frumósă și plină de flori. După ce am âmblat cît-va, am ajuns la un palat numai

de marmoră. Am intrat acolo, și așa de bine ce'mi părea, ca cum ar fi fost al meu. Am intrat pe ușă, m'am preumblat prin tóte odăile, săriam pe ferestre și iară intram. Era acolo nisce scaune și pațurî numai de mătase. Oglindî mari cu cercevele de aur, păreții poleiți, și părea că era al meu. Cu tóte astea nu sciũ, de ce, dară trebuia să plec. După ce am mers o bucată bună de drum prin iarba verde și 'naltă, care da un miros de te 'mbéta, am ajuns la o movilă mare și am intrat într'insa printr'o crăpătură. De pe cele ce vedeam, mă așteptam să vîđu cine scie ce minunî, cînd colo nu găsiĩ decăt un chiup d'alea marile, și vechiũ, și muced, de nu'ți venia să puĩ mîna pe el. Apoi mi-am luat inima în dinți și am đis: fie ce-o fi; și am ridicat capacul; cînd acolo, ce să veđi? jaratec. Am băgat prin buzunări, am luat în căciulă, am luat cît am putut să duc, dar nici pomenélă nu era să se goléscă chiupul. Și nisce bani, nu mai de aur; și străluciau de'ți lua ochiĩ. Am plecat și l'am lăsat așa, cu gînd să te găsesc și pe tine ca să mergem să'l golim; sciũ că eram rupt de osteneélă; m'am întors pe la palat, dară n'am mai intrat în el, fiind că mă grăbiam; am ajuns de unde plecasem, apoi nu-mi aduc aminte ce am mai făcut, și m'am deșteptat.

„Pe cînd acesta își spunea visul, cela-lalt zimbîia. Apoi după ce sfirși de spus, îi đise:

„— Măi vere, ceea ce n'ai putut să faci tu singur, aĩdem să facem amindoi. Vom merge să luăm banii. Ce đici tu?

„— Da ce mă, nebun ești tu? Ce bani să luăm? Eũ îți spusei că am visat, și tu, tronc, te pomenesci vorbind. Dar de unde să ieĩ banii?

„Tovarășul seũ îi vorbi așa de se-

ries încât îl încredință și primi să mERGă cu el, dară cam cu îndoială și cam ciorovăindu-se.

„Porniră, decî, tot pe drumul ce apucase porumbelul, și, ba că a fi una, ba că a fi alta, ba că tunsă, ba că rasă, ajunseră la căpățîna de cal, și o arată cu degetul celui ce visase, dîcându-i:

„— Iată palatul teû de marmură în care ai umblat și atăta te-ai velselit. Omul cu visul se uită cam cu cōda ochiului la tovarășul seû, și se gîndi: el este nebun sau își rîde de mine. Pînă a nu apuca să mai dîcă ce-va, se luă după tovarășul seû, care pornise înainte; el era fōrte hotărît a nu mai urma pe tovarășul seû dacă 'și-ar rîde de dînsul mai mult, spuindu-î ast-fel de minciuni, și a se despărți de dînsul.

„Mai merseră însă ce merseră și ajunseră în pōlele movilei. Apoi omul dîse celui ce visase:

„— Aci este.

„— Ce este?

„— Ei bine, comōra... Dar, ia stăi, ce-om găsi pe jumătate.

„— Totul, dacă vreî! era să dîcă; dară, luându-și sama, inepu la glumă: ei bine, pe din doë; nu sîntem noi tovarășii la muncă?

„Nu făcură de ce pași în crăpătură și dēdură peste chiupul cel vechiû, muced și mîncat de rugină. Pînă a nu se atinge de dînsul, se uitără unul la altul și începură a rîde de bucuriă. În sfîrșit ridicară capacul și rēmaseră înmărmuriți, cînd vēdură că chiupul era plin cu virf numai cu bani de aur, și fiind-că erau omeni de omeniă, împărțiră frățesce și se legară între dînsii a fi tovarășii pînă la mōrte“.

În acest *basm-vis* sau *vis-basm*, *basmul* și *visul* sînt minunat de bine

caracterisate prin cele loë ale lor trăsuri comune fundamentale:

1°. În vis totul capetă forme mai mult decăt iperbolice: o căpățîna de cal din realitatea veghiării devine un palat în realitatea somnului; aceiași ultra-exagerațiune în *basm*.

2°. Ceea ce visază omul pōte să se adeverească în starea-i de veghiare, după cum s'a adevărit chiupul cel cu galbeni în crăpătura movilei; visurile dară, orîcât de ciudate în aparență, pot fi cređute, pot fi ceea ce Virgiliû numia „vera somnia“, pot descoperi ceea ce nu se vede sau nu se scie; de aci orî-ce popor crede în vise, și tot așa el crede în *basm*, pe cari — la noi și pretutindenî — le începe mai tot-d'a-una prin afirmativul „fost'a-fost“, ba în limba sanscrită însuși *basmul* se chiamă *itihasa* = „iti ha așa“, adecă „așa a fost“ (Pott, *Etym. Forsch.* 2-II, I p. 430).

Plecând de aci, nu este greû de a urmări mai departe strînsul paralelism omni-lateral între vis și între *basm*; un paralelism sdrobitor pentru teoriile cele solare, meteorologice etc. etc. despre originea *basmului*.

3°. În *basm*, ca și în vis, spațiul se șterge: dormind în Bucuresci, omul se visază la Paris, și peste o clipă la New-York, tot așa precum eroul *basmului* străbate ca săgēta pînă la buricul-pămîntului, peste nouē mări și nouē țeri, în lumea-albă și 'n lumea-nēgră, fără a se pré-plange de obo-selă.

4°. În *basm*, ca și 'n vis, se șterge nu numai spațiul, dar și timpul: în cîte-va minute visătorul trăesce mai multî ani; eroina *basmului* umblă atăta încât își tocesce toîagul și papuciî de fer, dar totuși ajunge la țel tinēră și frumōsă ca și 'n đîua plecării.

5°. În *basm*, ca și 'n vis, sborul

este un mijloc foarte îndemnatec de locomoțiune.

60. In *basm*, ca și 'n vis, omul vede deși său ține și petrece cu sfinții.

70. In *basm*, ca și 'n vis, ne întimpină monstri, cu cari ne luptăm și pe cari mai tot-d'a-una îi învingem.

80. In *basm*, ca și 'n vis, deosebirea de limbă nu există, toți se înțeleg unii cu alții, ba vorbesc omenesce pînă și dobitocele.

90. In *basm*, ca și 'n vis, metamorfózele cele mai extravagante sînt ce-va foarte normal.

100. In fine, in *basm* ca și 'n vis, suferințele și nenorocirile cele mai cumplite se încheiă sistematic printr'un bun desnodămînt, printr'o nuntă, printr'un banchet, căci coșmarul în ipnologia este o excepțiune.

Nu se póte găsi un singur element al *basmului*, care să nu 'și aibă obârșia în vis; și dacă știința n'a observat pînă acum acest perfect paralelism, dacă ea a alergat la tot soful de teorii mai mult sau mai puțin absurde, dintre cari cea mai absurdă este neapărat aceia a lui Dr. Gaster despre nascerea *basmelor* din cărți și mai ales din cărți evreesci (Lit. populară română p. 545 sqq.), cauza este că știința, cam tot-d'a-una și cam în tóte, începe ca Don-Quixote prin excentricități, și numai la urma urmei, tot ca Don-Quixote, se pocăsește și 'și vine în fire.

Toți ómenii, cei incultți însă mai viu decât cei lalți, au visat, viséză și vor

visa pînă la sfirșitul pămîntului: de aceea și *basmul* nu s'a născut într'o epocă sau într'o țeră óre care, ci pretutindenea s'a născut o dată cu nascerea omenirii.

Stările psihice ale ómenilor primitivi, ca și ale copilului în genere, fiind puține și aprópe cu aceleași variațiuni sau asociațiuni de idei, visurile lor—fie la Indiani, fie la Hotentóți, la Japonesi, la Zelandesi, la oricine—s'ar puté restringe la un număr foarte mărginit de norme comune identice, pe cari etnologii ar trebui să le adune și să le grupeze, ceea ce nu s'a făcut încă pînă acuma. Iată de ce și *basmel* se aseménă într'un mod atât de uimitor la némurile cele mai diverse, chiar atunci când și acolo unde e absolut peste putință de a admite vre-o umbră de împrumut dela ném la ném; și iată de ce, în același timp, totalitatea *basmelor*, fie ele indo-europee, fie turanice, fie africane, fie americane sau australiane, se póte restringe la un număr foarte mărginit de norme comune identice. O ingenióasă încercare în acéstă privință s'a făcut de cătră Hahn (Griech. Märchen, I, 45 sqq.), care a reușit a împărți întregul tesaur antropologic de *basm* numai în patru-șeci de prototipuri, ba și chiar patru-șeci sînt încă pré-multe. După indicațiunile mele, elevul meu d. C. Litzica dela Școla Normală Superióră a redus prototipurile lui Hahn la următóarele doș-șeci și opt:

- I. a) O ființă supra-omenescă se căsătorese cu una umană, punénd la nuntă o condițiã; b) Omul calcã condițiã și ființa supra-umană îl părăsește; c) Omul plécã după ea și o regăsește sau nu.
- II. a) Bărbatul lasă pe nevastă, fără nici o vină; b) Ea îl aștéptă cu credință; c) Intórcerea lui și veselie.
- III. a) Copiil cei noi-n-scúți sînt furați și duși departe; b) Mama e acusată că l-a ucis; c) Ca urmare e pe dēpsa mamei; d) Copiil sînt regásiți de tatăl lor și vine împăcarea.
- IV. a) O femeie perde soful care pléeã în lume și se însórá iar; b) Femeea îl regăsește, dar nu se póte apropia din cauza nevastei de a doua; c) Pentru daruri minunate nevasta a doua o lasă să vie la el; d) A 3-a nópte ei o aude cum i se plángo și o reia.

- V. a) O virgină cere daruri dola un bărbat; b) Il înșală de două ori, dar a treia oară e prinsă și se mărită cu el.
- VI. a) Părinții dorind un copil, la naștere, din vre-o cauză, îl fâgăduesc dracului; b) Dracul vine la termen, dar copilul fuge; c) Dracul îl caută; d) Dracul e învins.
- VII. O fată e aruncată în mare împreună cu copilul ce a născut, dar scapă ambii și se reintorc după cât-va timp la tatăl fetel.
- VIII. a) O fată de împărat e expusă spre a fi mâncată de un monstru; b) Un erou omorâ monstrul; c) Urmeză căsătoria.
- IX. a) O mamă vitregă isgoneste pe fiica bărbatului său, pentru că e mai frumoasă; b) Reușește s'o omore; c) Un erou o găsește mortă, o învie și pedepsește pe vitregă.
- X. a) Fratele și sora fug de vitregă; b) Unul sau chtar ambii sint schimbați în fiare, dar scapă curând de vrajă și redevin omeni.
- XI. a) Spre a face o isbândă se încercă trei frați, dar reușește cel mai mic; b) Invingător, scapă pe cel mai mare; c) Aceștia voind să-l părădă, spun că el a reușit; d) Fratele mai mic vine travestit, se descopere și îl pedepsește.
- XII. a) Sora cea mai mică e disprețuită de două surori mai mari; b) Apare de două ori la curte îmbrăcată împărătesce; c) A treia oară e recunoscută și o ia de soție fiul împăratului.
- XIII. a) Doi frați gemeni se duc spre a găsi noroc; b) Unul cade în pericol; c) Celalalt alergă de-l scapă.
- XIV. a) Un erou omorâ pe toți smei afară de unul; b) Acesta se înțelege cu mama sau sora eroului spre a-l porde: ea se face bolnavă și-l trimite după lecuri; c) Eroul scapă și-l pedepsește.
- XV. a) O soră are mai mulți frați schimbați în animale; b) Placă după ei, îi găsește și-i scapă.
- XVI. a) Adevăratul copil sau nevasta sint trimiși la tată sau mire, însoțiți de o slugă; b) Pe drum copilul sau nevasta ori se rătăcesc ori schimbă locul cu sluga din cauză vre-unui pericol; c) Ajungând la destinare, sluga trăsece ca copil ori nevasta; d) Minciuna e descoperită și pedepsită.
- XVII. a) Eroul are trei surori căsătorite după fi de împărați schimbați în fiare; b) Eroul i cercetă pe fiecare; c) Ajungând în pericol, cumnații îl scapă; d) Scăpând ol, îi scapă și pe dinșii.
- XXVIII. Eroul nu poate căpăta mâna iubitei decât de va executa întreprinderi grele sau va deslega enigme.
- XIX. a) Eroul răpescce o femeie cu sau fără voia ei; b) Răpirea poate să fie sau să nu fie urmată de căsătoria.
- XX. a) O ființă mai bătrână, de natura demonică, opresce pe o ființă tină de a deschide o ușă; b) Ea nu ascultă; c) El vrea să o omore, dar nu poate.
- XXI. a) Forța fizică a eroului este ascunsă într'un loc; b) O rudă, mamă, soră sau nevastă, află locul, și demonii îi ia puterea; c) Eroul recapătă puterea singur, sau cu ajutorul nevestei, dacă nu e vinovată, și pedepsește pe culpabili.
- XXII. a) Eroul scapă dola morțe niște fiare; b) Ajungând în pericol, fiarele îl scapa.
- XXIII. E vorba de un pitic de o țară extraordinară, viclen și malițios.
- XXIV. a) Un amic răpescce pentru erou o fată și-i o duce; b) Pe drum păsările îi spun că acasă îl așteaptă pericol și-l învață cum să scape, dar să nu spue nimenui; c) El scapă, dar divulgă secretul și e metamorfozat; d) Eroul sau mirésa îl scapă.
- XXV. a) Eroul în călătoria e silit să se facă slugă; b) De două ori se arată el sub adevăratul chip, apoi se străvestește; c) A treia oară lucrul se descopere și eroul își reia locul.
- XXVI. a) Eroul prinde pe demonii în cursa ce-i pregătia lui; b) Ii robesce și le ia comorile.
- XXVII. Un om slab, dar șiret, prin ifos face să i se supună niște forțe diabolice.
- XXVIII. Un om merge în infern, și după multe lupte, vine iar în lume cu comori și cu nevasta.

Hahn a făcut, firesce, câte-va scări din vedere. Așa, ca să nu dăm decât un singur exemplu, el a uitat cu totul acel prototip în care o țearitate

călătorește pe pământ pentru a pedepsi sau a respăti pe omeni; un prototip foarte respădit pretutindenii și reprezentat admirabil la Români, între al-

tele, prin *basmul* „Azima călătore“ (v. *Azimă*). Cătră cele douăzeci și opt de prototipurî din tabelul de mai sus, cercetările ulterioare, negreșit, vor mai adăuga un număr oare-care, în orice cas nu pré-insemnat, și atunci noi vom avé fondul complet al *basmului*. Un fond atât de mic, și totuși susceptibil de a se multiplica în miș și miș de varianturi! Lucrul nu este de mirare. Scribe, cel mai fecund scriitor teatral din timpul nostru, dicea că toate situațiunile comice se reduc în ultima analiză la șapte. Din acest fond de șapte situațiuni, prin diferite combinări și complicări, se nasce un milion. Cu atât și mai lesne se pôte multiplica într'un mod indefinit numărul cel cu mult mai mare al prototipurilor de *basme*, și acesta anume amestecându-se fie-care *basm* :

- cu elemente din alte *basme* ;
  - cu elemente din viața de veghiare, fie actuală, fie istorică ;
  - cu elemente psihice sau fizice proprie poporului, în sînul căruia se operează amestecul ;
  - cu elemente topice sau climaterice ale fie-cării țeri ;
  - cu elemente cărturăresci, datorite contactului clasei inculte cu stratul cel cult al societății ;
  - cu elemente lingvistice de etimologieă poporană ale fie-căruî graiu în deosebî ;
  - cu câte altele, cari îmi scapă din vedere ;
  - și 'n fine, ast-fel modificat printr'un amestec simplu sau multiplu, *basmul* trece prin moștenire la generațiuni viitoare, cari érași îl mai modifică, sau trece prin împrumut la alte națiuni, unde se supune unor noue modificări.
- Cât de anevoe este a descurca unele amestecuri, se pôte vedé în studiul meu despre „Povestea numerelor“ (Cuv. d. bătr. II).

Une-orî amestecul lesne se constată, dar totuși remâne o enigmă modalitatea prin care s'a putut introduce. Așa în *basmul* „George cel vitéz“ din colecțiunea lui Ispirescu (*Legende* p. 139) eroul botéză sabia sa, punéndu'î numele „Balm ut ajutorul meu“. Acest „Balmut“ este învederat faimósa sabiă magică *Balmung* a eroului epic german Siegfried (cfr. Cox, *Aryan mythol.* I, 292, 300). Dar cum óre a petruns ea într'un *basm* românesc, auđit în Bucuresci dela „Mihalache Constantinescu din mahalaua Delea-veche“ ? Urmézá a se cerceta. Și cată bătae de cap ! Să se observe că botezarea săbielor pare a fi fost un vechiu obicei exclusiv germanic : sabia „Mimung“ a lui Wieland, sabia „Nägling“ a lui Beóvulf, sabia „Durndart“ sau „Durandal“ a lui Roland etc. (cfr. Schrader, *Sprachvergleichung u. Urgeschichte* p. 241).

Cu chipul acesta, unul și același prototip pôte să se transforme în trei, cinci, dece, nu numai variațiuni, ci chîiar *basme* diferite în una și aceeași literatură poporană. Iată de ce se cere adesea o muncă colosală și cea mai ageră pëtrundere din partea filologului pentru a discerne originea și filiațiunile unui *basm*. Prima încercare comparativă metodică asupra unui *basm* românesc, a fost monografia mea despre „Măzărel împérat“ (Cuv. d. bătr. II, 567—608).

v. *Afin.* — *Aleodor.* — *Arăpușca.* — *Aripa-câmpului.* — *Barba-cot.*

Și totuși, trecénd prin fel de fel de modificări, trásurile cele caracteristice ale fie-căruî *basm*, câte o dată pînă și amăruntele, se păstrează une-orî din secol în secol cu o minunată statornicie, grațiă pe de o parte spiritului celui pretutindenea fórté staționar și conservator al poporului de jos, iar

pe de altă parte grația veșmîntului stereotip pe care 'l are saŭ la care tînde.

II. Forma *basmului*.

Nu e nici exagerațiune teoretică, nici șovinism național, cînd vom dice că *basmelor* romînesci aŭ fost culese și publicate mai bine decît cele franceze, germane, engleze etc., cîte aŭ apărut pînă acum la lumină; și meritul nu este de loc al editorilor noștri, ci se datorază pe deplin la trei împregiurări: 1°. Daco-romîni n'aŭ dialecte și sub-dialecte; 2°. limba literară nu s'a pré depărtat la noi de graiul poporului; 3°. nu pătrunseser la noi erezia așa numitei școle mitologico-comparative din Occident de a se da importanță numai fondului *basmelor* și de a se nesocoti cu desăvîrșire forma lor. Mulțumită acestor trei împregiurări, *basmelor* romînesci, chiar în colecțiunile cele mai mediocre, ni se infățișază cu imbrăcămîntea lor originală întrégă, neciuntită și nedescolorată, înțelșă și gustată de toți Romîni și unde ne isbim din capul locului de patru particularități ale formei, cam rare în colecțiunile *basmelor* străine:

1°. locuțiuni metaforice;

2°. formule:

a) inițiale;

b) finale;

c) mediale.

I. Locuțiunile metaforice ale *basmului*.

Dr. Urban Jarník (Sprachliches aus rumän. Volksmärchen, Wien, 1877) atrase cel de 'ntăiu atențiunea asupra bogăției elementului metaforic în *basmelor* române, publicând și explicând un număr de specimene. Elevul meu d. I.

D. Valaori dela Școla Normală Superiôră a completat pentru mine lucrarea lui Dr. Jarník în următórea listă de vre-o 230 metafore relative la 86 de noțiuni:

1. Abundanță: Norocu 'l curgea gârlă (Créngă Nr. 7 p. 153).

Ii curgeaŭ lacrimile pării (Conv. lit. VI. 6—232 ap. Jarník).

2. Adevărat: Bine ar fi, măi Chirică, de-ar fi tóte cu lapte cîte le spuï (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarník).

3. A se amorezà: Așa-i că ți-a căduț cu tronc la inimă? (Creangă 7. 166).

I se aprind lui Ipate călcăile (Cr. 7. 163).

A început a le sfirii inimele unul după altul (Cr. 7. 167).

4. Asociația: Și-a pus boii în cărd cu dracul (Cr. 8. 250).

Cu capra ți-ai pus în cărd? (Conv. lit. IX. 9.—343 ap. Jarník).

Cu mine ți-ai pus boii în plug? (Ibid. 342).

5. A bate joc: Eï il luaŭ cam peste picior despre avuțiile lui (Isp. I, 51 ap. Jarník).

6. Bătrân: O babă gârbovă de bătrânețe (Cr. 8. 139).

Femeia lui era bătrână ca nu sciū cine; să spun: era ca sf-ta Vineri (Conv. lit. IX. 5—185 ap. Jarník).

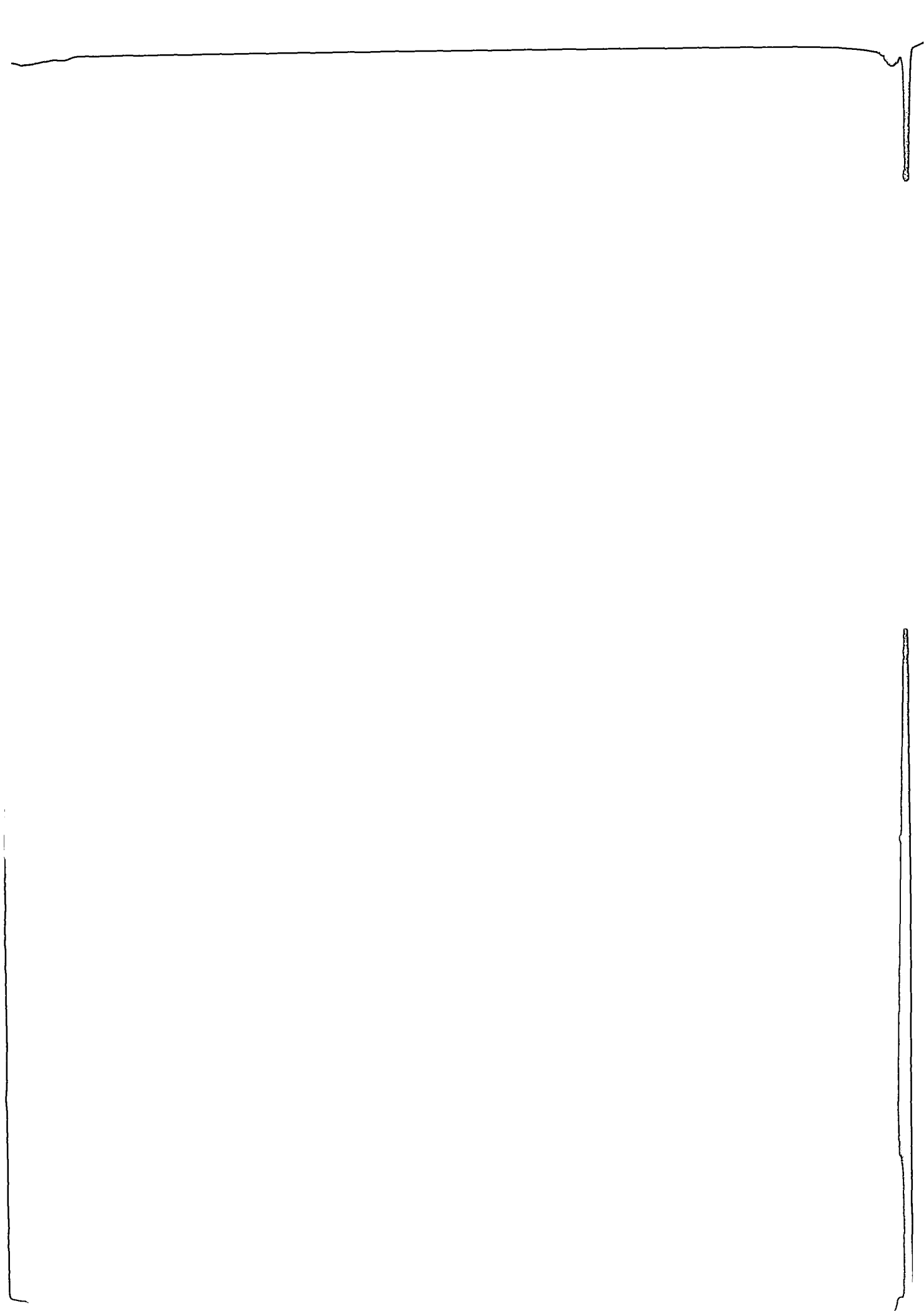
Un puscic bătrân, bătrân ca D-đu (Ibid. 186).

7. Belea: Vrei să ne aprindem pae 'n cap? (Cr. 1. 9).

Iată în ce chichion am intrat (Cr. 5. 84).

8. Bucuriă: Rîdea inima babeï de bucuriă (Cr. 1. 4).

I se părea c'apucă pe D-đu de

- La sóre te puteai uita, dar la
dinsa ba (Isp. I, 76 ap. Jarnik).
Par'că era făcută de zahăr (Isp.
I, 86 ap. Jarnik).
Iti era mai mare drag să te uiți
la el (Cr. 5, 76).
Mărul numai nu dicea : mănca-mă,
surióră (Conv. lit. VI, 6, 230
ap. Jarnik).
Amindoi aveaú pe vino 'ncóce
(Col. Tr. 1876, 277, ap. Jarnik).
Ruptă din sóre întocmai ca Iléna
Cosinzéna (Conv. lit. IX 1,
30 ap. Jarnik).
Frumósă de mama focului (Cr.
8, 276).
Ca un boboc de trandafir (Isp. I,
128 ap. Jarnik).
De'ti era dragă lumea să te uiți
la el (Sb. 152).
22. A fugi : Pe aici ți-e drumul (Col.
Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
O iea la papuc (Cr. 3, 47).
Iși luă picidrele pe umeri (Conv.
lit. VI, 6, 229 ap. Jarnik).
O apucă la sănătósă (Isp. I, 66
ap. Jarnik).
Iepurii o croiră la fugă (Cal. Bucur.
1877, 10).
O tuli la fugă, o tuli d'a fuga
(Isp. I, 67 ap. Jarnik).
23. A medita : A se așterne pe gân-
duri (Cr. 3, 45).
24. Gol : Punga pute a pustiú (ibid.).
25. A împinge : Ii făcu vînt în cazan
(Isp. I, 66 ap. Jarnik).
Ii făcură vînt pe pórtă afară
(Col. Tr. 1876, 370 ap. Jarnik).
26. A nu se 'mplini : Înșurătórea rē-
măne baltă (Conv. lit. XI, 1,
22 ap. Jarnik).
27. Indrásnéla : Cercați marea cu de-
getul (Cr. 8, 260).
28. A îndura : Inghițiră gălușca (Isp.
II, 2, 24 ap. Jarnik).
- Tăcea și 'nghiția noduri (C. lit.
IX, 12, 453 ap. Jarnik).
29. A înșela : L'am boit (ibid., 454).
L'am potcovit bine (ibid.).
30. A întinde curse : Frații mei imi
cocea turta (Isp. I, 89).
Iși puseră 'n gând să-i o cócă
(Isp. II, 42, ap. Jarnik).
Miroși cam ce papară i se gătesce
(Isp. I, 137).
Vědu ce plăcinte i se pregătesce
(Col. Tr. 1876 No. 28).
Simțise că frații sei îi pórtă Săm-
betele (Isp. I, 42, ap. Jarnik).
31. Invěțatură : Cartea a 'nvětat'o
tótă din scórtă 'n scórtă (C.
lit. IX, 23).
Invětase cartea pînă la brăú, a-
dică se făcuse burduf de carte
(Snóve I. 27 ap. Jarnik).
32. A învinge : Il mánca uritul (Cr.
5, 73).
Uritul îi venia de hac (Conv. lit.
XI, 1, 21).
Am eú ac de cojocul teú (Isp. I,
40 ap. Jarnik).
A încăleca pe nevoia (Cr. 5, 78).
Să iasă d'asupra ca unt-de-lem-
nul (Isp. I, 21).
33. A iubi : Se uita la dinsul ca la
sóre (Isp. I, 72).
Drag ca ochii din cap (Conv. lit.
XI, 1, 25).
Ca lumina ochilor (Cal. Bucur.
1877, 23, ap. Jarnik).
Par'că 'mi vine s'o sorb cu ochii
de dragă ce 'mi e (Conv. lit.
XI. 1. 30).
O prăpădia din ochi de dragă ce'i
era (Créngă).
Se iubiau ca niște hulubași (C.
lit. XI, 1, 30).
34. In zadar : De florile mărului (Isp.
II, 2, 67 ap. Jarnik).
Sari în sec (ibid. 62).
Dar de géba, să te pui și 'n pi-

- cióre și 'n cap, tot nu poți (ibid. I, 118).
- De gôba mai bați apa 'n chiuă să se alégă unt (Conv. lit. X, 10, 378).
- Umblă 'n gol (Ibid. XI, 1, 22).
- Ce s'a făcut s'a făcut, vëdu el acum că o mie de vorbe un ban nu fac (C. Tr. 1876, 173).
35. Lămurit: Vëd ca 'un copil de 7 ani (Sbiera 3, 40).
36. De lucru: Nicî a casă n'am de cósă (Cr. 2, 24).
37. A lega: M'a legat snopi (Isp. II, 1, 57 ap. Jarnik).
- El o legă de copaciü cobză (Ibid. I, 66).
- Î legară fedeleș (Snóve, 1, 18 ap. Jarnik).
38. Mare: O turtă cât tóte ðilele de mare (Isp. I, 180).
- O gură largă cât o șură (Conv. lit. VI, 1, 28 ap. Jarnik).
39. A mânca: Dă-le colb ș'apoî te apucă de trébă (Cr. 7, 153).
- Mánca și bea pină chiuia ș'apoî cu pălăria după lună asvârli (C. lit. IX, 5, 192 ap. Jarnik).
- Mánca de par'că i se bătea lupîi la gura lui (Isp. II, 1, 119 ap. Jarnik).
- Mánca așa de iute și cu așa poftă de'ți părea că nicî pe o măsea n'are ce pune (C. lit. IX, 5, 340 ap. Jarnik).
40. Măniă: Nu scîi cine-î mămuca, n'ai máncaț nicî o dată mórea ei (Cr. I, 8).
41. Meșter: Baba meșteșugósă la trebile sale cum e sfredelul dracului (Conv. lit. XI, 1, 31 ap. Jarnik).
42. Milă: Le plánge lumea de milă (Cr. 5, 78).
43. Moleșire: Ea a fost crescută numai în bumbac (Isp. I, 126, ap. Jarnik).
14. A muri: Mai mult nu veî mai bea apă (Sb. 2, 26).
- Voiü adormî somnul ál vecnic (Isp. I, 18, ap. Jarnik).
- Era să dea ortu popîi (C. Bucur. 1876, 8 ap. Jarnik).
- Și póte acum o fi óle și uleçóre (Cr. 6, 136).
45. Nebun: Trebue să'î lipséscă vr'o dógă (Isp. II, 2, 42).
- A máncaț laurî (Ibid. I, 97 ap. Jarnik).
- Nu umbla cu gârgăuni 'n cap (C. lit. X, 3, 108 ap. Jarnik).
46. Necas: Găsi prilej a'î face pe o braz (Cr. I, 12).
- Capra țî-a veni de hac (Ib. 2, 32).
- I-oiü face oiü una de șî-a mușca labele (Ibid).
- Eî las, că'ți găseșc eü acuș lécul (C. lit. XI, 1, 23 ap. Jarnik).
- Stăi măi tu că țî-o fac oiü ție pe piele (Isp. II, 1, 80 ap. Jarn.).
- Cu răbdarea î frigî pielea (Cr. 8, 223).
47. Nenorocire: Îl páscea păcatul și'l mánca spinarea (Ibid. I, 24).
48. Nevinovat: Se așéđă în cămara sa ca cum usturoiü n'ar fi máncaț și gura nu i-ar fi miroșit (Cal. Buc 1876, 41 ap. Jarnik).
- A se face mort în păpușoiü (Cr. I, 13).
49. Obosit: Mi-a trecut ciolan prin ciolan (C. lit. IX, 7, 283 ap. Jarn.).
- Ostenit ca vai de el (Isp. II, 2, 43 ap. Jarnik).
50. Obraznic: Daü prin băț de obraznicî ce eraü (Cr. 2, 19).
51. A ocări: Mánca-l'ar bránca să'l mánănco (C. lit. X, 3, 106 ap. Jarnik).
- Mánca-v'ar fripte ál de vë are (Isp. II, 1, 140 ap. Jarnik).

- Incepuî să țip și să'l daū tuturor reilor, strigând că nu mă mărit (Cal. Bucur. 1877, 39 ap. Jarnik).
Am s'o daū dracului de pomană (C. lit. XI, 1, 32 ap. Jarnik).
L'au dat în burduful dracului și l'au lăsat pe sama lui (Ib. 22).
Mama smeului se dă de césul morții, că nu putea descoperi adevărul (C. Tr. 1872, 258).
52. A ofta: Oftă din greū (Cr. 5. 74).
Oftă din baerile inimei (C. Buc. 1877, 39 ap. Jarnik).
53. A se opune: Cela nu se pune de pricină (Cr. 3, 42).
54. Për: O apucă de cânepa dracului (Cr. I, 13).
55. Cu amăruntul: Află șiretenia pricinei din fir pînă 'n ață (C. Tr. 1876, 431).
Cunoscea ca 'n palmă tôte cotiturile munților (Conv. lit IX, 1, 21 ap. Jarnik).
56. A perde: Dacă vėđu că s'a spelat pe mână de vasul cu botez (C. Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
Să te ștergî pe bot despre dînsul (C. lit. IX, 12, 459 ap. Jarnik).
57. A plăcé: Ochiî lui căđu tronc pe un boū (Isp. II, 1, 115, ap. Jarnik).
Se uita la dînsa ca la un cireș copt (Ib. 16, 89).
58. Poftă: Îi lăsa gura apă (Créngă).
59. Nepotrivire: Se potriveste ca nuca 'n părete (C. lit. IX, 12, 456 ap. Jarnik).
60. Priceput: El trecuse și prin ciur și prin dirmon (Isp. I, 49 ap. Jarnik).
Am vėđut și eū hoiturî mari (Cr. 7, 149).
61. Prost: Tu numai nu daî în gropî de prost ce ești (Cr. 3 52).
Omul nostru era om de aceia, căruia 'i mănăncă căiniî din traistă (Conv. lit. IX. 12, 453 ap. Jarnik).
- Vorbescî de tine, care nu sciî nici cum se mănăncă mămăliga (C. Tr. 1872, 257 ap. Jarnik).
- D-vóstră se vede că pasceți bobociî de nu vė pricepeți al cui fapt e ăsta (Cr. 8. 233).
62. A nu puté: Dac'ar fi fost în baniî lor, s'ar fi lepădat de spân (Cr. 8. 210).
63. Repede: Căt ai îmbuca o dată (C. Tr. 1876, 269 ap. Jarnik).
Nici căt ai da 'n cremene (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
Căt te ștergî la ochî (Fund. I, 18 ap. Jarnik).
Numai căt te-ai freca la ochî (Isp. II. 1, 139, ap. Jarnik).
Cum ai strînge ochiî (C. lit. VI, 1, 20 ap. Jarnik).
Cum ai clipi cu ochiî (Ib. IX, 5, 188).
- Căt ai bate 'n palme (Ibid. XI, 1, 25 ap. Jarnik).
Cum ai bé o lingură de apă (Ib. IX, 5, 188 ap. Jarnik).
64. Reū: Baba cânósă la inimă (Cr. 4, 65).
Nevasta era pestriță la mațe (C. lit. IX, 12, 453 ap. Jarnik).
65. Sărac: Săracă lipită pămîntului (Cr. 4, 70).
N'avea după ce bé apă (Isp. I 49 ap. Jarnik).
Doē 'n teiū nu putea lega și el (Ib. II, 1, 53 ap. Jarnik).
Eraū așa de săracî că nu se ținea sdrénță de sdrénță (Cal. Buc. 1876, 16 ap. Jarnik).
66. Sete: Imî sfirie gătulejul de sete (Cr. 8, 257).
67. A sforăi: Și unde nu începe a mâna porciî la jir (Cr. 8, 226).
68. Sgărcit: Lega paraua cu 10 noduri și tremura după ban (Ib. I, 3).

69. Silință : Se făcea luntre și punte
(Isp. I, 124 ap. Jarnik).
70. Singur : Se vede singură cuc (Col.
Tr. 1876, 175).
71. A spune : Iți spun verde și curat
(C. lit. VI, 1, 29 ap. Jarnik).
Ți-oiu spune românesce pe șleaū
(Isp. II, 61 ap. Jarnik).
Să nu spuneți nici lae nici bălae
(C. lit. IX, 7, 286 ap. Jarnik).
72. A uri : Nu'l pôte mistui (Cr. 8, 210).
Mi'i negru de 'naintea ochilor.
73. A supera : Să nu mă scoți din să-
rite, să nu mă faci să ies din
răbuș afară (Cr. 7, 152).
74. A se supune : Incet-încet nora s'a
dat la brazdă (Cr. 1, 7).
75. A tăce : Tace ca pământul (Ibid.
2, 23).
Îedul cel cu minte tăcea molcum
în horn, cum tace peștele în
borș la foc (Ib. 2, 25).
76. A se teme : Tremura ca varga de
frică (Ib. 2, 23).
Ii sărise inima de frică (C. Tr.
1876, 426 ap. Jarnik).
Tălharii rămăsese ca scriși pe pă-
rete (Ib. 431).
Se făcea pèrul măciucă (Isp. I, 31).
I se făcuse inima cât un purece
(Ib. 64).
Se făcură ca pământul (Cal. Buc.
1874, 49 ap. Jarnik).
Se facu verde de frică (Ib. 16, 50).
Ceea ce am aușit mi-a băgat gróza
pînă la mēduva óselor (Isp.
I, 130 ap. Jarnik).
Tremura carnea pe dînsul (Cr.
2, 23).
Mi s'a suit pèrul în virful capu-
lui; cred că ți s'a încrâncina
și ție carnea (Cr. 5, 77).
Ei cum vēdură pe Práslea, o sfe-
cliră (Ib. 16, 48).
77. Țépân : Găsi pe toți morți bușteni
(C. Tr. 1876, 429 ap. Jarnik).
78. A da a înțelege : Dascălul bătea
șeua să pricépă iapa (Isp. II,
1, 61).
79. Tortură : Facea țile fripte bărba-
tului (C. lit. IX. 12, 453).
De ce mă chinuesci ca pe hoții de
căi ? (Ib. 3, 36 ap. Jarnik).
80. Trist : Nu'i eraū boii a-casă (Cr.
6, 111).
Par'că ți s'a 'necat corăbiile pe
mare (Isp. I, 51 ap. Jarn.).
Posomoriți ca vremea cea rea
(C. lit. X, 3, 105).
Posmăgit ca cum i-ai fi luat boii
și l'ai fi lăsat cu carul în drum
(C. Bucur. 1877, 47 ap. Jarn.).
81. A se trudi : Mi-am stupit sufletul
cu dînsul (Cr. 8, 230).
82. A umbla în zadar : Să umblați așa
frunța frâsinelului (Cr. 8, 188).
Mergēnd ast-fel în dorul lelei (C.
Bucur. 1877, 44 ap. Jarnik).
Pe când umbla tăind căinilor
frunță (Isp. I, 132).
Să nu mai umble ca un pierde-
vară după icre verđi (Isp. II,
1, 78).
83. A umbla puțin : După ce merse o
bucățică cât dai cu praștia
(Cla. Buc. 1877, 5).
84. A ucide : Să'ți scurteze cărările (Cr.
8, 199).
Lovi pe smeū, îi luă mirul, apoi
îi tăia capul (Isp. II, 2. 58 ap.
Jarnik).
Îl lovi cu copitele drept la mir
(Cal. Buc. 1877, 10 ap. Jarn.).
Ciomăgel, scii colea, tocmai bun
de pălit la mir (Ib. 34).
85. A valoră : Chirică băiatul scie cât
le pôte calul (Cr. 6).
Dascăl d'ăfa terchea-berchea trei
lei perechea (Isp. II, 1, 66 ap.
Jarnik).
86. Veseliă : Veseliă și petrecaniă ca'n
diua de pasce (C. lit. VI, 1, 24).

Acéastă listă este departe și pré departe de a fi completă. Așa la cele șépte metafore despre „Adormire“ s'ar mai puté adăoga din *basmé* și numai din *basmé* altele multe, dintre cari noi ne aducem aminte vr'o doé fórte interesante:

„l'a furat sfântul“, când adórme cine-va liniștit și are un vis plăcut;

„l'a furat aghiută“, când somnul e neliniscit și visul amenință a deveni coșmar;

în fine, dacă cine-va se sbuciumă a adormi și nu póte, atunci: „l'a uítat sfântul“.

Chiar cu materialul astăđi publicat, mai ales cu *basméle* din Ardél și din Banat, lista de mai sus s'ar puté indoi și întrei. Noi o dăm însă ca o simplă indicațiune a elementului metaforic în *basmé*, observând tot-o-dată că unele locuțiuni, bună-óră: „la sóre te poți uíta, iar la dînsul său la dînsa ba“, nici nu ne întimpină unde-va în graú afară din cercul *basmelor*.

2º. Formule.

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 401—406) a fost pînă acum singurul la noi care s'a ocupat cu formulele *basmelor*, dând câte-va specimene de „începutul *basmelor*“, de aci interioére „din *basm*“ și apoi „sfirșitul *basmelor*“.

a) Formula inițială.

Mai la tóte popórele *basméle* se încep cu ce-va în felul lui „așa a fost“ sau „a fost o-dată“, afirmând adecă realitatea celor povestite. Câte-o-dată însă formula e mai lungă, sau pentru a fi și mai afirmativă, sau pentru ca povestitorul să arate într'un mod aco-perit că dînsul nu e tocmai sigur de cele spuse, deși ascultătorii trebuie să

fie siguri, sau mai ales: pentru a asociá la un loc mai multe imagini disparate, a cărora capricioasă grupare se aseménă cu începutul adormirii, atunci când omul nu viséză încă, dar începe deja a vedé ce-va confus. Astfel o formulă inițială celtică din Bretania đice: „Nu este nici o indoelă că altă dată cine avea doi ochi nu era orb, cine avea unul singur era chior și trebuia să facă drumul de doé orí ca să vedă și la drépta și la stânga“, și apoi urméză *basmul* (Revue celtique, III, 337). La Románi începutul cel mai obicínuit este: „A fost o dată ca nici o dată, că de n'ar fi nu s'ar povesti“; adesea însă formula e mai complicată, de exemplu: „A fost o dată ca nici o dată,

pe când era lupul cățel
și leul se făcuse miel,
de se jucaú copiii cu el“.

(G. D. T., Poes. pop., 401);

sau: „A fost o dată ca nici o dată,

când se coccaú oușle în ghiață
și nóptea se făcea de diminéță“.

(Fundescu, p. 97);

iar une-orí începutul e de tot lung, bună-óră: „A fost o dată ca nici o dată, că de n'ar fi nu s'ar mai povesti; de când făcea ploșgorul pere și răchita micșunele; de când se băteaú urșii în códá; de când se luaú de gât lupii cu mieii de se sărutaú înfrățindu-se; de când se potcovia puricele la un picior cu nouă-đeci și noué de oca de fer și s'arunca în slava cerului de ne aducea povestí,

de când se scriea musca pe părete,
mai mincinos cine nu crede“.

(Ispirescu, Legende p. 1).

Asupra caracterului acestor din urmă

formule noi vom putea mai jos cu oca-
sinea formulilor celor finale.

7. Formula medială.

Formulele mediale sînt tot-oa una
numate, producînd ast-fel o neaşteptată
plăcută diversitate în mijlocul prozei.
D. G. D. Teodorescu a reprodus ase-
menea formule din *basmelor*: „Feta din
dădîn”, „Țugunea feciorul mătușei”,
„Împăratul și crivețul”, „Cruce cruciu-
lița mea”, „Poteca cu dorul”, „Păpușica
licărea”, „Năramza cea frumoasă”, „Ca-
pra cu trei leși”, „Noue viteji”, „Fe-
meia lenevîsă”, „Șoimel și ogărel”,
„Dol împărați” și „Carakiz vitezul”.
Cele mai interesante sînt din „Țugu-
nea”, și anume:

„Dintre trei frați, cel mai mic,
Țugunea, e ologit de muma a trei
smei, ca să nu’l pîtă omori. Plecînd
cîte-și-trei, el se rîgî la Dumnezeu

să’l fac’o albină
sa trîca pe mare
ca printr’o grădină.

„Țugunea fură vinele din casa smei-
lor și plecî ca să’i intîmpine. Fie-care
smeu, ajungînd la podul sub care era
ascuns vitezul, vede că i se pîtienesce
calul, și Țuce:

— Hii, cal de smeu,
de paraleu,
ce săi
șîndărit te dai?

De cine ție ție frică?
că mie nu mbe de nimeni,
decît numai de Țugunea,
feciorul mbe-al mătușei;
și nici de el nu mbe frică
că vinele sînt agasă,
și dîr nu le fi adus plăcea
clara castorul
și viutul țerșorul!

„Țugunea (arătîndu-se):

— Ea am venit eu,
ca un vită se sînt.

Cum vrei să ne măsurăm?
În săbî să ne lădm,
ori luptă să ne luptăm?

„Smeul:

— Mie tot una ’mî face!

„Țugunea:

În luptă,
că e mai dîrptă,
dela Dumnezeu lăsată.

Se luptară,
se luptară,
și de veră
pina ’n oîră.

„Smeul (cîtră un corb):

Corbule, corbule,
adu nițel seu în unghioară
și ’n cioc nițică apă-ră:
cu seul să ungi
și cu apă să ugi
flacăr’asta
albastra,
ca s’o înol și s’o stingi,
că țoîu da se mînănel
un stîrv de om!

„Țugunea (cîtră corb):

Corbule, corbule,
adu nițel seu în unghioară
și ’n cioc nițică apă-ră:
cu seul să ungi,
cu apă să ugi
flacăr’asta
roșă,
ca s’o înol și s’o stingi,
că țoîu da să mînănel
două stîrvuri de cal paraleu
și trei stîrvuri de smei!

„Femeia smeuului mai în vîrstă se
face:

O viă mînosă
la struguri frumoasă:
unul înflorece,
alții rodece,
alții se pîrguesce,
altora le cad bîbele de cîpte.

„Cea mijlociă dintre femeile smeilor
se face :

o livede de perî:
perii infloresc,
unii rodese,
perele se pârguiesc;
multe se coc,
multe se răscoce.

„Cea mai mică se face asemenea :

o fântână
lină
cu apă puțină,
apă limpegioră
ca o lăcremioră.

„In călătoria ce face, Țugunea se în-
tălnesce cu :

o droiă de țințari,
unii mai mici, alții mai mari ;

apoi cu un năsdrașan de om, care

alerga pe câmp
cu nouă pietre de móră
și nouă de rîjnicioră,
și fugia așa de iute
c'ajungea iepurele la nodă
și'l apuca de codă ...“

Câte o dată aceiași formulă medială
se repetă de mai multe ori în cursul
basmului, așa că povestirea întregă se
pare a fi împletită cu versuri, de pildă
în *basmul* ardelenesc „Ganul Țiganul“
(Reteganul, Povești, I, 59—79), unde
se tot repetă formula :

Scumpă masă
De mătășă,
Iea aminte
De te 'ntinde,
Cu mîncări,
Cu țigări,
Și cu vin
De pelin,

când Ganul vrea să prîndescă ; apoi
după prînd :

Îan adună,
Masă bună,
Bucături
Și sfărmituri
La o-laltă
Pin' de d'altă-dată!

De aci formula cătră miraculosul ca
care face bani :

Scump cal
Din Ardél,
Dă'mi bani,
Gologanl,
Taleri lați,
Galbeni spêlați ;

iar când Ganul ȧea numai o parte din
bani, despre remașita lor ȧice calului :

Sórbe banii,
Gologanii
Ce-ău remas,
Iar pe nas !

Și 'n fine formula cătră ciomagul fer-
mecat, care bătea pe orî-cine după po-
runcă :

Jilovéța,
Legată cu ață,
Să te 'ntorci și să te suci,
Și mintea la loc s'o duci ;

iar ca să se opréscă :

Acum lasă ș'odihnesce,
Căci asta mult folosesece...

Asemenea formule mediale ne întim-
pină din când în când în *basméle* tu-
turor popórelor ; dar ele sînt pretutin-
deni fără alăturare mai rare decăt cele
inițiale și cele finale, nu se presintă
nicăiri ca ce-va tipic, ș'apoi une-orî
se află în unele varianturi și lipsesc
în altele din același *basm*, de exemplu
sînt multe în *basmul* „Țugunea“ din
colecțiunea cea inedită a d-lui G. D.
Teodorescu și lipsesc de tot în același

basm „Tugulea“ din colecțiunea lui Ispirescu.

c) Formula finală.

Formula medială este un accident al *basmului*; numai formula finală, ca și cea inițială, fie ambele cât de scurte, închipuesc o particularitate stereotipă a acestui gen din literatura poporană, corespunzând cu cele două capete ale visului: adormire și deșteptare. Tocmai de aceea formula cea inițială consistă adesea dintr'o grămadă de imagini disparate, analoage cu confuziunea de idei prin care se caracterizează începutul adormirii; iar formula cea finală se deosebește printr'un ton de ne'ncredere, de indoelă, de ne'siguranță, cu totul străin întregului cuprins al *basmului*. Deșteptându-se din vis, omul se simte de odată în realitatea veghiării, care'l face să nu mai fie pe deplin sigur de realitatea somnului; tot așa isprăvind *basmul*, pe care'l povestise cu cea mai viuă credință în cele spuse, omul tocmai atunci vede că lumea în care petrecuse nu se pre potrivește cu lumea la care se deșteptă, și tranșiunea dela o stare la cea-laltă se manifestă printr'o glumă, printr'o păcălălă, printr'un scepticism aparent, care nu este decât un fel de ciocnire momentană între cele două stări, fără ca prin acesta să se sgdue credința cea statornică a poporului în adevărul *basmului*.

Formulele finale ale *basmelor* române, fie în proză, fie în versuri, fie amestecate, sînt multe și felurite.

Bună-ora:

În „Balaurul cel cu șapte capete“ (Ispirescu, *Legende*, 204):

„Eram și eu p'acolo și dedeam ajutor la nuntă, unde căram apă cu ciu-

rul, era la sfîrșitul nunții

adusoră un coș cu pruno uscată
să arunce în cele guri căscato...“

În „Cîobănașul cel isteț“ (ibid. 252):

Încălecat p'un mărăcine,
Să m'asculte ori-și-cine.

În „Poveste țerănescă“ (ib. 265):

„Am fost și eu acolo și am vădut
tôte chefurile, căci de n'aș fi fost, de
unde aș fi știut eu să vë povestesc:

O lingură scurtă,
Pe la nasul cui n'ascultă“.

În „Tugulea“ (ib. 332):

Încălecat pe un lemn
La bine să vë îndemn,
Încălecat pe un cocoș
Să vë spuie la moș pe groș.

În „Sucnă-murgă“ (Sbiera, *Povești*, 98):

Și am fost și eu la nuntă
De v'am spus'o voe frintă.

În „Mintă-crătă“ (ibid. 107):

„La nunta lui Sucnă-murgă m'am
întimplat și eu. Of! ce bucate alese
mai era la acea masă, tot numai frip-
tură și copturi ca acelea de le-ai fi în-
ghițit și cu ochii! Da încă vinurile
acelea! Le-ai fi bēut pe tôte de nu
te-ai fi temut de vr'o ametela! Mie
m'au plăcut mai ales un fel de frip-
tură de rață; am mîncat din ea cât
n'am mai putut, și pentru că imi plă-
cea așa de tare, am virit un picioruș
în buzunar ca să'l am de merinde pe
drum când m'oiu întorce a-casă. Când
veniăm a-casă, cam pe la mijlocul căii,
am fost flămîndit și m'am apucat să
rod piciorușul acela. Tocmai când imi
era carnea mai dulce, m'a întălnit un
om învătă, care imi spunea că a in-

vătărat carte pe la toți înțelepții lumii, și a început a mă tot ruga și a mă cehăi ca să-î dau și lui să mănânce, că era fript de fôme. Tot necăjindu-mă el ca să-î dau și să-î dau, m'am cam supărat și i-am asvirlit cam repede piciorul acela. El, sărmanul, în loc să-l prindă în mâni, a ținut mânilor în buzunar. Piciorul de friptură nu i s'a putut vîri în buzunar, ci l'a lovit amarnic peste un picior, de merge bîetul și pînă acuma șchiop. De nu mă credeți, ia să vă uitați numai la cutare învățat și-l veți vedea șchiopătând pînă astăzi din pricina aceea!"

În „Fata Rumpe-haine“ (ibid. 147):

„La nunta fetei acesteia m'am timplat și eu de față. Era o nuntă alésă, boferescă, și nuntași pozderiă! Toți erau voioși și chiuiași și jucau de răsuna pămîntul sub dinșii! Pînă și mirésă era voioasă, măcar-că nu-î pré era ei de măritat! Dar la masă, ce bucate și ce bături, cât te-ai fi descins și-ai fi tot mâncat și bătut, numai de-ai fi avut unde băga atăta! Între toate bucatele erau nisce plăcinte atît de gustose, cât făcea poznă, nu alta! Mai ales eu nu mă puteam sătura de ele, așa de tare imi plăcea! Era călduțe și molcuțe cât le-ai fi mâncat și cu ochii! O plăcintă de acestea am băgat-o în sîn ca s'o am de merinde pe drum, când m'oiu înturna a-casă. Când pe la mijlocul căii, mi-a venit poftă de plăcintă și am scos-o din sîn și voiam s'o mănânc. Atuncia numai ce mă trezesc ia cu cutare om, drept în față. Vădendu-mi plăcinta în mâni și plăcîndu-î și lui, se vede ca și mie, unde n'a prins a mă ruga și a mă pofti ca să i-o dau lui numai decît și numai decît, că, de nu i-oiu da-o, el îi în stare să crepe de poftă, nu alta! Tot îmbulzindu-mă cu cererile și poftele sale, n'am avut dela o vreme încotro

și i-am aruncat-o ca s'o prindă. El însă, în loc să întindă mânilor și s'o apuce, închide ochii și plécă capul în jos. Atuncî plăcinta lîop, tocmai în virful capului, și pentru că era molcuță și călduță, i s'a lipit tot pîrul de dînsa. Dând el s'o iea, și-a smuls toți perii de pe cap de-a rămas pleșuv pînă astăzi. De nu mă credeți, ian să vă uitați numai la capul lui, când vă veți întîlni cu el, și vă veți încredința că vă spun adevărul!"

În „Tălharul cel vestit“ (ib. 261):

M'am suit pe o prăjină
Și v'am spus chiar o mincună!
Și-am încălecat pe-o șea
Și v'am spus-o toat' așa!

Plătiți-mi-o!

— Să țî-o plătescă Dumneșeu
Din pré mare darul seû!

În „Crăesa dînelor“ (Reteganul, Po-
vești, II, 21):

Iar eu mă sui pe o șea
Și o spusăi așa,
Șeua a fost cam ruginosă
Și povestea mincinosă!

cu varianta (ibid. III, 26):

Eu mă sui pe-un cuu
Și pînă 'n alt rînd nu v'o mai spuî;
Mă sui pe-o custură ruginosă
Și pôte că povestea fu cam mincinosă.

În „Făt-frumos cu pîrul de aur“
(Fundescu, 76):

„... se făcu bucuriă mare și masă
împărătescă. Eram și eu p'acolo, și
caram mereu la vatră lemne cu fri-
garea, apă cu cîrurul și glume cu căl-
darea, pentru care căpetai

Un năpărstoc de ciorbă
Ș'o sfântă de cociorbă
Pentru cei ce's lungă vorbă!"

In „Balaurul cu douăsprezece capete“
(ibid. 126):

Și 'ncăleca! p'o lingură scurtă
S'o bag în gura cui ascultă:
Lingură de prun ori de tei,
Plină cu minciuni de care vă spusei!

La Macedo-români formula finală cea mai obișnuită este: „ași, pârmiti nii sciam, pârmiti vă spuși; nu știu cum feci, ma nu vă ariși = așa *basm* scieam, așa *basm* vă spusei; nu știu cum făcuți, dar n'am ris de voi“ (Dr. Obednaru, Texte).

Românii din Moravia au unele formule finale foarte frumoase, de exemplu:

„Și de multă veselie nuntașii dedeau mereu din pistole; unul, din greșelă, în loc de glonț m'a băgat în pistol pe mine, a tras și m'a aruncat drept aice“.

O formulă rimată: am fost și eu acolo, s'a mâncat pâne de orđ, dar tu, Marcule, să nu spuți minciuni“:

jedli tam chleb ze rzi,
a ty, Marku, nelzi.

(Kulda, Morawské pohádky, passim).

Numai dora Italianii s'ar pute pune la întrecere cu Românii prin bogăția formulelor finale ale *basmului*. D. Stanislao Prato (Quattro novelline livornesi, Spoleto, 1880 p. 85 sqq.) a adunat din ele o mulțime de specimene, din cari noi vom reproduce vre-o câte-va. În Toscana *basmul* se încheie obișnuit prin:

Stretta la foglia, larga la via,
Dite la vostra, chè ho detto la mia...

sau:

Stretta la foglia, e stretta l'ugna,
La mia novella non è piu lunga...

In *basm*e marchegiane:

Fecero le nozze e le nozzarelle,
A me'n me dettero cuelle,
Me dettero 'n biscotti,
El buttai sotto 'l tauli,
Me dettero 'n confetto,
El buttai sotto 'l letto...

Pe la Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo,
Uno alla gallina
Che m'insegnò la via,
Uno al porco
Che m'insegnò la porta,
Uno ne mangiai,
E uno ne missi là,
Che ancora ci sarà...

Pe la Neapole: „Fecero tante feste e festini con un gran pranzo e tanta carne che si mangiarono; io stava sotto la tavola, mi gettarono un osso, e mi ruppero il vomero del naso“.

Pe la Veneția:

Se la volè più lunga,
Tagieve el naso e feve 'na tromba;
Se la volè più curta,
Tagieve el naso e feve 'na zuca...

D. Prato aduce apoi în paralelă câte-va formule finale franceze, spaniole, scotlandese și ruse, cari toate se acatã de nuntã, desnodãmintul cel obișnuit al *basmului*, povestitorul afirmând cã a fost și el pe acolo, cã a mâncat câte și mai câte, dar la urma urmelor a pãțit'o. În descrierea acelor bancheturi din formula cea finalã a *basmului* nimenea însã nu întrece pe Celti, despre cari d. Luzel (Revue celtique, III, 838) țice: „On sait que les contes populaires, quelque merveilleux qu'ils soient, se terminent presque toujours par le mariage du prince et de la princesse, du héros et de l'héroïne,

et, à cette occasion, il y a des fêtes, des jeux et des festins surtout, dans la description desquels se complaisent d'ordinaire les conteurs. Pauvres diables, qui, le plus souvent, ont dîné de patates frites avec des pommes de terre, comme ils le disent avec une résignation et un accent mélancolique fort touchants, et qui, en imagination du moins, se promènent dans des palais de marbre et d'or, au milieu des enchantements d'un luxe tout oriental, et prennent part à des festins interminables..." Dacă d. Luzel cunoscea adevărata natură a *basmului*, el nu s'ar fi mirat, căci ar fi înțeles că fenomenul este absolut analog cu flă-mândul care-și aduce a-minte după deșteptare despre bielșugul bucatelor mâncate în vis. Astfel asemnarea formulilor finale la diferite popore sub raportul banchetului de nuntă își are o explicațiune curat antropologică, fără a fi la mijloc un împrumut sau o filiațiune etnică. Sint de tot rare său chfar excepționale acele formule, pentru cari s'ar puté constata sau măcar a bânui cu temeu o origine istorică, după cum ni se pare a fi una singură românească, și anume cea mai respândită, cea mai tipică din tóte:

Încălecaî pe-o șea
Și v'o spusel așa,

pe care Julia Hasdeu (Théâtre, légendes et contes p. 369) l'a tradus franțuzesce:

Je montai en selle
Et vous contaî cette kyrielle.

Acéstă formulă circuléză pretutindenî la Daco-români, începând dela Nistru și pină la Tisa. O urmă a ei s'a păstrat și la Macedo-români, bună-

óră în basmul „Fîiul de împérat și cheleşul“ (Petrescu, Mostre, II, 44):

Eram și eú aclo când se féce numta și
haraua,
Și vîineam pe un cal cu șéua...

Ce să fie óre acest „încălecaî pe-o șea“ sau „cal cu șéua“?

Judecând după o novelă a lui Boccaccio (Decamer. lib. VI), în vechea italiană *basmul* se numia „novella a cavallo“, „povestire d'a 'ncălarele“: „Un cavaliere dice a madonna Oretta di portarla con una novella a cavallo“. Boccaccio a profitat de acéstă expresiune metaforică pentru a croi asupra'i o anecdotă, în care i se dá un sens literal. În fond însă acea „novella a cavallo“ este identică cu al nostru „încălecaî pe-o șea“, și constituá o particularitate comună italiano-română, iar prin urmare trebuî să se urce la epoca romană.

O urmă a aceleiași metafore ni se pare păstrată în formula finală a *basmelor* dela Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo...

Latinesce „inequito“, adecă în *calec*, construit cu dativul, însemna a rîde de cine-va, a'l lua peste picior. Astfel la Arnobiu: „frustra inequititas nobis = degiaba îți rîdi de noi“; la Macrobiu în Saturnalele: „Medicina audet inequitare philosophiae = medicina cutédă a'și rîde de filosofie“. Formula finală românească cea cu *încălec* s'ar puté traduce exact latinesce prin: „inequitavi et sic vobis narravi“.

Metafora dară „încălecaî pe-o șea“, „novella a cavallo“, „inequitavi“, adecă

„am glumit sau am mințit“, este o veche moștenire latină.

Să se observe că ideea latinului „inquitare“ s'a păstrat la noi și 'n verbul „înșel = insello“, literalmente „pun șeua pe cine-va“, „îl încalec“, un verb care de loc n'are a face cu slavicul *мѣшлатъ* „usure“, de unde'l trăgeau Miklosich și Cihac.

III. Deceurile.

Noțiunea despre *basm* nu va fi completă, dacă nu'i vom restitui un gen literar poporan, care'i aparține din toate puncturile de vedere.

Am văzut mai sus că fabula este un produs al *basmului*; nu însă un produs nemijlocit. D'a-dreptul din *basmul* propriu zis, adică din unul din cele două-deci și opt sau mai multe prototipurii din clasificățiunea lui Hahn, fabula nu poate să derive, căci *basmului* îi lipsesc cu desăvîrșire orice tendință, pe când fabula este tot-d'a-una tendențioasă, tot-d'a-una îndreptată a ajunge la un scop determinat, la așa numita „morale de la fable“. Intre *basmul* ordinar și între fabula ordinară trebui să fie o specie intermediară, în care *basmul*, fără ași pierde caracterul său, să aibă totuși o tendință, să țintescă la un țel, să fie un „conte à thèse“. O asemenea specie există și chiar e foarte răspândită, deși folk-loriștii nu i-au găsit încă un termen propriu, numind'o d'ocam-dată „le pourquoi“, „das Warum“, „the why“, ceea ce românesce nu se poate exprime decât prin: *deceul*.

Deceul este un *basm* menit a da soluțiunea unei probleme. Prin forma sa interogativă el se apropie de ghicitorie; prin fond însă, prin mijlocele pe cari le întrebunțază, prin elementul cel supranatural, *deceul* face pe deplin

parte din *basm*. Un *deceu*, fie cât de scurt, nu se va confunda nici o dată cu ghicitorile; pe când, din contra, un *deceu* ce-va mai lung are pînă 'ntr'atata aspectul unui *basm*, încât colecții il publică fără nici o sfială între *basmel* propriu zise; și nici n'au unde așurea să'î afle locul în întreaga sistemă a literaturii poporane. Așa *basmul* publicat de Ispirescu (Legende p. 205—210) sub titlul: „Numai cu vitele se scote sărăcia din casă“, nu este decât un lung *deceu*: de ce vînătorii sînt săraci, iar ciobanii bogați? Și mai interesant e *deceul*: de ce omeni mor? pe care tot Ispirescu (ed. 1872 pag. 102—105) l'a publicat ca *basm* sub titlul „Glasul morții“. Câte un *deceu* înrudit ne întimpină mai-mai în toate limbile. Reinhold Köhler (Archivio per le tradizioni, I, 71) alăturase patru versiuni din țerile cele mai diferite: una svediană, una austriacă, una basciică și una slavică: „perchè gli uomini non sanno più quando devono morire?“ In asemenea casuri nimic nu împedecă pe popor de a acăța la cele două capete ale *deceului* formula inițială și pe cea finală, ba încă de a găsi unde-va loc și pentru vre-o formulă medială; și atunci ce deosebire mai există ore între *basm* și între *deceu*, afară numai de caracterul cel tendențios al acestu din urmă?

Câte-o-dată două sau mai multe *deceuri* sînt cimentate într'o singură bucată, întocmai după cum une-orii un singur *basm* se cimenteză din două sau mai multe. Iată, de exemplu, un *basm* moldovenesc despre Maica-Domnului (Șeșetorea, 1892 p. 177—179):

„A fost o dată un om mare, cu toporul mare, și s'a dus în pădurea mare, ca să facă lemn mare, și l'a scos în câmpul mare, ș'a făcut biserică mare, cu nouă uși, cu nouă altare, cu fere-

strele spre sfântul sóre. In altarul cel mare şedea Sinta-Maria-Mare; in altarul cel mic şedea Sinta-Maria-Mică; in altarul de mărgăritar şedea Maica Domnului 'de cetia şi slujia. Căta in cărţi, căta in toate părţile, ca să vadă pe fiu-seu, pe Dumne-deu. Pe fiu-seu D-deu nu l'a vădut, ci a vădut pe Ion, Sint-Ion, nanaşul lui D-deu. De cât loc l'a vădut, inainte i-a eşit cu pěr galben pină 'n pămint, năfrămî inainte i-a întins, calea i-a cuprins:

„— Hei Ióne, St. Ióne! n'ai vădut, n'ai întilnit pe fiul meu, pe fiul teú, pe D-deu?

„— De vădut nu l'am vădut, de patimă am auđit, că il chinuiră canii păgani de jidani spurcaţi nebotezaţi; corónă de spinii pe cap pusu-í-aú, cu braú de cíuliní incinsu-l'aú, in sus svirlitu-l'aú, trei rani făcutu-í-aú, trei pahare de sange cursu-í-aú, canii păgani de mare bucuriá beutu-l'aú; cât beut, beut, cât mai mult irosit.

„Maica Domnului când a auđit, a sciut un munte mare ascuţit, ca o simcea de cuţit şi s'a dus acolo ca să'si puie inima să'si facă samă singurá; când a ajuns acolo, s'a topit ca cera muntele şi s'a sleit ca aurul.

A sciut un bulătaú mare fără fund; când a ajuns a fost prund, a fost rămas numai o lécă de bălţiţá, din care a eşit o broscuţă.

„— Of maică! ce te vâicărescí, ce te tânguescí aşa tare?

„— Cum nu m'oiú vâicára şi cum nu m'oiú tângui după fiul meu, după D-deu?

„— Maică! nu băga sama, nu te vâicára aşa tare, că şi eú am avut 12 puşori, ş'a venit o rótă forforótă şi i-a călcat pe toţi odată, şi numai unul a scăpat, care a fost mai mititel, şi de drag ce mi-a fost, i-am pus numele Busuioc.

„— Ia să'l vėd şi eú, broscuţă.

„— Busuióce, vin la mama 'ncóce!

„Tare era supėrată Maica Domnului, dar când l'a vėdut

cu nisce picióre bāscăreţele,
cu nisce mání lăboşele,
cu nisce ochi boldiţei,

a zimbit a rıde, şi a luat Maica-Domnului pe bróscă, ş'a asvirlit'o cu piciorul şi-a đis: „bróscă unde n'a fi, apa să nu fie bună de beut“.

„Şi s'a luat Maica Domnului şi s'a dus inainte; s'a intalnit pe drum cu meşterul de lemn şi l'a întrebat Maica Domnului:

„— De unde vii, meştere de lemn?

„— Da vin că m'o chemat jidani să le fac o cruce de răstignit; ei aú đis s'o fac uşóră ca s'o putem purta, dar eú am făcut'o mare, că este lemn destul.

„Maica Domnului l'a blăstemat aşa:

să lucrı cu anu
şi să capeţi banu.

„Şi a pornit tot inainte Maica Domnului şi s'a intalnit cu un űigan; űiganul de departe a đis:

„— Bună calea, maică!

„— De unde vii, meştere de fer?

„— Da vin că m'o pus jidani să fac piróne; mi-o dat fier puţintel şi încă am mai furat din el, ca să nu fie pirónele gróse ca să'l dóră de tot pe fiu-teú.

„— Să dai odată cu ciocanu
şi să capeţi banu.

„Şi s'a dus tot inainte Maica Domnului, ş'a ajuns la jidani unde s'a chınit Domnul Hristos, şi-a intrat in casă la jidani. Jidani tocmai atunci se puneau la masă. Atunci aú strigat jidovii:

„— Ce cauți? pe fiu-teu, pe D-zeu? El este al șeptelea părete; cât sânge i-am băut, cât i-am irosit, atunci va învia el de unde este dela al 7-lea părete, când va cânta cocoșul ista că-î fiert, și-a bate din aripă și-a cânta; și când a mișca păstrăvul ista că este fiert, și-a eși din blid afară. Atunci eî uitându-se la Maica Domnului, cucoșul a înviat și a eșit din blid afară și a cântat, și păstrăvul iarăși a eșit din blid afară și a înviat; eî uitându-se în blid, păstrăvul a dat din cōdă și i-au stropit; și cocoșul a bătut din aripă ca să cânte și iar i-au stropit pe obraz, și de atunci pestriți aū rēmas și eî pe obraz. Domnul Sfint a eșit de unde a fost, și s'aū luat pe drum Jidaniū după Maica Domnului de daū cu fuga și svārliaū cu bolovanī. Maica Domnului lua bolohanī și-ī svīrlia inapoī, și din bolohanī se făceaū ouă roșii. Și a întrebat jidaniū ce sīnt acelea? Maica Domnului a đis că: sīnt ouă roșii, căci astăđi este điua de Paști și va fi cât va fi lumea“.

Acest *basm* se alcătuesce din începutul unū descāntec, urmat de cinci deceuri deosebite, și anume:

de ce apa fără brōsce nu e bună?
de ce lemnariī cāștigă baniī cu anevoe?

de ce ferariī cāștigă baniī ușor?

de ce Evreii aū pistrui pe obraz?

de ce la Pasci se mănāncă ouă roșii?

Elementul cel tendențios al deceului rezultă din amestecul celor doē realități: realitatea stării celei neconsciente din somn, de unde isvoresce *basmul* propriū đis, și realitatea stării celei consciente de veghiāre, care impune minții omenesci la tot pasul tendința de a rezolvī probleme. Deceul este fiū al ambelor acestor realități, aparținēnd pe jumătate visului și pe jumătate aŕevei. El se nasce din inso-

țirea în părți egale a visului cu aŕevea. Când *basmul* propriū đis și copilul seū deceul ajung de o potrivă la un însemnat grad de dezvoltare într'o societate deja relativ destul de înaintată, elementele lor se fuzioneză, sistematisāndu-se într'un complex numit mitologiā, în care sīnt doē pătrimi neconsciente provenite direct saū indirect din *basmul* propriū đis, o pătrime conscientă datorită caracterului celui tendențios al deceului, și o altă pătrime conscientă rezultată din opera ulterioară de sistematisare. Prin jumătatea cea neconscientă, sustrasă liberului arbitriū, tōte mitologiile se asemēnă una cu alta, și ele nu se deosebesc decât prin jumătatea cea conscientă, care le apropia de natura literaturēi celei culte.

Deceurile în genere, fie romānesci, fie străine, sīnt de o varietate extremă și de o extremă ingeniositate. Ele daū o soluțiune poporană neașteptată problemelor celor maī mari ca și problemelor celor maī mici, și poporul are o deplină credință în deceū, ca și 'n *basm*, ca și 'n vis, măcar că nu crede în fabulă, acest produs deja pré depārtat al *basmului*.

De ce sīnt pete în lună?

v. *Avel*.

De ce luna și sórele se întunecă?

v. *Vīrcolac*.

De ce Sasul n'ar sfinți, ci numai pe Dumneđeū?

v. *Cārnat*. — *Sas*.

De ce păianjenul e blāstemat?

v. *Păianjen*.

De ce cāniī și pisicele nu se 'mpacă?

v. *Cāne*.

De ce suflă vintul?

v. *Vint*.

De ce capra ține cōda în sus?

v. *Capră*.

De ce iepurele are buza crēpată?

v. *Iepure*.

De ce bradul are o cruce în virf?
v. *Brad*.

De ce ursul n'are códă?...

Iată un deceu, asupra căruia ne vom opri pentru a arăta, în ce chip o problemă analógă capătă pe calea curat antropologică câte-o analógă soluțiune la popóre diferite.

La Români ursul n'are códă, fiind-că l'a înșelat vulpea făcându'l să 'și-o bage din lăcomiă într'un rîu ca să se prindă pesci de códă, și apa înghețând de ger, ursul abia a putut să scape berc. De aci, când o pate cine-va din lăcomiă vre-o pacoste, se dice proverbial: de aia n'are ursul códă.

În Franța ursul este o raritate, dar sînt fórtre populari iepurii. Iepurele n'are nici el códă. De ce? Când arca lui Noe plutia pe apă, dracul o tot găuria mereu, ca dóră-dóră să se 'n-nece. Noe tot astupa găurele cu pironi. Isprăvind pironi și vędënd că dracul a mai făcut o gaură, Noe s'a repețit de a tăiat códă iepurelui, băgând-o în acea crepătură. Față cu un piron cum nu s'a mai vędut, dracul a fugit, iar iepurele a ramas fără códă (Revue d. trad. pop. V, 244).

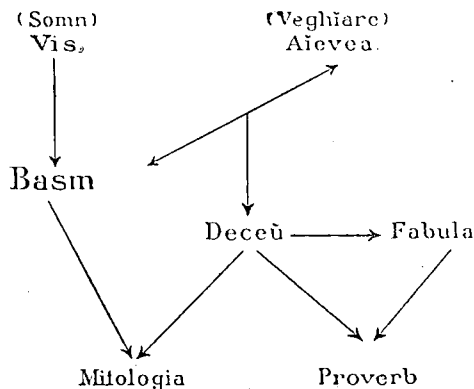
Din Franța să sărim tocmai la Zulușii din sudul Africei. Acolo nu sînt nici urși, nici iepuri, dar este un fel de bursuc fără códă. De ce? Fiind-că la zidirea lumii, atunci când tóte dobitocele merseră la Dumneđeu ca să'și cêră fie-care câte o códă, numai bursucul din lene nu s'a dus singur, ci a trimis în locu'i pe altul ca să i-o aducă, și acela nu i-a adus-o. De aci în Africa sudică proverbul despre ómeni leneși: „de aia n'are bursucul códă“ (Revue d. trad. IV, 110).

Din deceul românesc, proverbul: „de aia n'are ursul códă“ despre cei lacomi; din deceul Zulușilor, proverbul: „de aia n'are bursucul códă“ despre cei

leneși; este învederat că Români nu s'aú înțeles cu Zulușii; dar natura cea antropologică a deceului este ast-fel, încat chiar la capetele opuse ale lumii el póte să dea o soluțiune aseménată unei probleme înrudite, iar acea soluțiune să devină apoi un proverb aprópe identic.

Proverbul, care nu este în principii decát conclusiunea unei povestiri, persistând chiar atunci când însași povestirea s'a uitat de de-mult, își are originea de 'ntăiu în deceu, și apoi în fabulă ca produs direct al deceului.

În acest mod filiațiunile categoriei literare poporane a *basmului* se pot represinta prin următórea genealogie:

v. *Cimilitură*. — *Discitore*. — *Somn*. — *Vis*...

Basmă (artic. *basmaoa*, plur. *basmale*), s. f.; mouchoir, foulard. „Bucată de materie de bumbac sau de mătasă“ (Costinescu), care servă: a) a șterge nasul, b) a se lega sau a se acoperi la gât, c) a cuprinde și a purta óre-cară lucruri mărunte. *Basmalele* sînt mari sau mici, mai tot-d'a una colorate. Sinonim cu *năframă*, *testemel*, *tulpă*, cari sînt tot de origine comercială orientală ca și *basmaoa*—turc.

basma „toile peinte“, de unde cuvântul a trecut și la Serbi (Cihac).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. 2: „Nu'ți mai uda *basmaoa* degeaba!... Schimositurile aceste mă string de gât!... In toate dăilele tot țipete și bocete!...”

Același, Iași în carnaval, act. II sc. 1: „Înger cu bonetă și cu pipillote, care 'mi îndulcesc viața și 'mi tivesc *basmalele!*...”

A. Pann, Povestea vorbeii, I p. 67:

Respunso altul: pró bino, bravo! așa vom
[urma,
Să legăm pe cărciumarul la ochi bino c'o
basma...

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 414:
„De partea stângă a ușei stă Io Petru Voievod, purtând într'o mână o *basma* roșie cu borduri de fir și în cea-laltă o cruce cu trei rescruți...”

„Plugușorul“ din Bucovina:

Lingă grâu mi s'a plecat,
Trei spice 'n mână a luat,
In *basma* mi le-a legat,
In curea că le-a băgat
Și spre casă s'a 'nturnat...

(G. D. T., Poes. pop. 150).

Balada „Mitul“:

Ș'a căzut
Un șerpe reu
Ce-a 'ncăput
In sinul meu,
Mijlocelul m'a cuprins
Și de inimă s'a prins:
Ține tu *basmaua* mea,
Infășoră mâna 'n ea
Și apucă proclatul,
Că'mi repune sufletul...

(Ibid. CS4).

La popor, *basmaoa* caracterizează mai mult pe femei decât pe bărbat.

Colindă din Dobrogea:

Ea tot cósă și 'nchindesce,
Și frumos mal potrivescă,
Intr'un guler ș'o *basma*
Albă-dalbă ca ziua:
Guleru'i a fraților,
Basmaoa-a surorilor...

(Burađa, CMST. 103).

Doină din Ardél:

Spune, dragă, măică-la,
Dacă vrea să mi te dea,
Nemic ăstre eú nu'ți leaú;
Papuc, dragă, oú îți dau,
Ș'o rochiță, ș'o *basma*,
Numai să mă uit la ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 370).

Basmaoa neárá, fie la bărbatul, fie la femeie, exprimă ce-va trist în poesia populară.

Doină din Bucovina:

Puiculița mea cea dragă
E 'nvălită 'n *basma* neárá;
Ce să fac s'o desvöllesc,
Inima s'a'mi recorese?...

(Marian, Bucov. II, 100).

Alta:

Chiar a-séră a venit,
Cu suman negru cernit,
Cu *basma* neárá la git,
Cum m'i mio mai urit...

(Ibid. 143).

In credințele populare *basmaoa*, mai ales cea de cununiă, pöte servi ca un prevestitor de nenorocire pentru soții cari se depărtéză pe un timp unul de altul.

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână“ (Ispirescu, Legende p. 95): „Ia să ieși tu *basmaoa* mea, care am avut'o în ziua de cununiă, și eú ștergarul cel vërgățel ce m'ai adus de ăstre; și

când vom vedé pe ele câte trei picături de sânge, să ne întorcem a-casă: acesta să fie semnul că mórtea s'a apropiat de unul din noi..."

In balada „Inelul și năframa“ același rol jócă sinonimul năframa :

— Draga mea, sufletul meü,
Ține tu inelul meü,
Pune'l în degetul teü:
Când inelu-a rugini,
Să scii, dragă, c'ou murii!
— De më lași plângénd a-casă,
Na'ți năframa de mătasă
Pe margini cu aur trasă:
Aurul când s'a topi,
Să scii, frate, c'ou murii!

(Alex., Poes. pop. 2- 319).

Ce-va analog ne întimpină la deminutivul basmaluță. Intr'un cântec din Moldova, orfanul o trimite în morimint la maică-sa :

Frunđulénă sălcioră,
Apușoră Bistrióră,
Face-te-ai négră cernelă,
Să'mi cernesc o bāsmăluță,
S'ó trimet l'a mea măicuță
Pe șuerul vintulu
In fundul pământulu!

(Sevastos, Cânt. 30).

De asemenea în următoarele alte doine din Moldova :

Scii, bādăță, ce-am visat?
Un vis mare minunat:
Bāsmăluța ta cea nouă
Am visat'o ruptă 'n două...

(Ibid. 62).

Și:

Că de'l zăbovi o lună,
Me'l găsi pe dél nebună,
Bāsmăluța ta pe mână
Culegénd la mătrăgună...

(Ibid. 66).

v. *Maramă*.

Basmaluță s. bāsmăluță, s. f.; petit mouchoir, petit foulard. Deminutiv desmierdător din basmă, de care de altmintrelea nu se deosebesce prin sens.

Doină din Bucovina:

Légă'ti doru 'n basmaluță
Ș'i sădesce 'n grădinuță,
Ca să créscă merișor,
Și mănecând, ț'i-a fi ușor!...

(Marian, Bucov. I, 22).

v. *Basma*.

Basmagiü s. basmangiü (pl. *basmagiü, basmangiü*), s. m.; fabricant de mouchoirs, marchand de mouchoirs. „Acela care fabrică saü vinde basmale“ (Costinescu). Turcul basmagi „imprimeur sur indienne“ (Șăinenu).

v: *Basma*.

Basmangiü. — v. *Basmagiü*.

Basn s. bāsnu s. bāsnă, une-ori bāznu (plur. *basne, basnuri, baznuri*); 1°. fable, apologue; 2°. fiction, mensonge. Paleo-slavicul басня, cu aceleași doé înțelesuri, pe cari Românii le-au păstrat formeî celeî foneticesce intacte *basn*, pe când formeî modificate *basmi* s'a dat acceptiunea specială de „conte bleu“.

Cu sensul al doilea, *basn* e sinonim cu minciună, nāscocire, scornitură, flecăriă, vechiu măneciă și altele, tóte în antitesă cu adevărul.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Nov. 25 f. 164 b: „batgöcurédzā pre ai noștri mari dumnădzăi, numind facerile lorü *basne* și măneciü...”

Cantemir, Chron. I p. 121: „Cine este acela carele zice, că numele acestuî ném, adecă a Moldovenilor și a Munténilor, este de pe numele hatmanuluî de Râm Flac, *basne* zic...”

Ibid. p. 151: „capul mort, dela carele izvorăia zisa mai dinainte puturoasa *basnă*...”

Ib. p. 208: „când slaba omului socotélă cu tot dédinsul să pune pentru ca cé adevărată istorie din *basne*, ca grăul din neghină, să alégă...”

Ib. II p. 191: „O! cât de grozav stă minciuna în scaunul adevărului! O! cum să dovedește *basna*, măcar că câtă-va vreme ar trece până a să dezvăli!...”

Miron Costin, Letop. I p. 4: „de unde sânt dară aceste *basne*, că sânt moșii țării aceștiia din temnițele Rămului?...”

Nicolae Costin, Letop. I p. 65: „Caută-te acum, cetitorule, ca într'o oglindă și privesce de unde ești, lepădând dela tine toate cele-lalte *basne* câte unii aũ însămnat de tine den nesciință rătăciți, alții den zavistie...”

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 52: „Filosofilor nu credé, că ei cuvintele sale nu cu dovediri Dumnezeesci, ci numai cu nisce *bazmurî* le înțără...”

Zilot Românul, Chron. p. 88: „Jeluierea nu avea loc, pentru că toți era căptușiți de hrăpire și mituire. Dreptatea? ȕicea că a perit, fiind vremea turburată. Lege, suflet, Dumneđeũ, respătirea? ȕicea că sint tóte nimicuri și *basne* călugăresci...”

A. Pann, Moș-Albu, I p. 16:

Îmi frec ochii, mă uit bine, văđ că s'a fost
[inserat,
Ș'alătura un foc mare, de fete incunjurat,
Care din sat se strinsese la seđătóre cu furci,
Și de glume, *basne*, risuri, hohotia ca niște
[curci...

Din contra, cu sensul de „fabulă” sau „apolog”, din cauza moralei finale *basn* póte să devină sinonim cu adevăr sau cu înțelepciune.

Cantemir, Chron. I p. 345: „O! cât este de frumoasă și adevărată *basna* lui Esop, care zice: că cănele cu carne în gură trecând pe punte s'aũ văzut în apă...”

ȕichindél, Fabule 1814 p. 41: „taurul *basnei* acestia foarte cu înțelepciune să poartă...”

Locuțiunea proverbială: „a se face de *basnu* în lume” (Pann, I, 175) = „devenir la fable du monde”, sinonim cu „a se face de ris”.

v. *Basn*. — *Băsnesc*.

Băsnă }
Băsnu } — v. *Basn*.

Bastarà, s. f.; sorte de brouillard pendant l'été. Cuvînt, pe care 'l cunoșcem dintr'o singură informațiune și asupra căruia nu ne putem rosti de o cam dată.

„*Bastarà* se numesce cęța în timpul verei, fórte periculósă semănăturilor” (A. Bărbulescu, Ialomița, c. Pribegii).

v. *Cęță*.

Bastón (plur. *bastóne*), s. n.; bâton. Bătă, băt, tolag, de cari tóte *bastonul* se deosebesce prin aceea că e mai fin, mai elegant, mai meșterit, și 'l pórtă numai orășeni. Este italianul *bastone* (fr. *bâton* = span. *baston* etc.), introdus prin comerciũ la noi ca și la Neo-greci: *μπαστοώνι*, pare-se în secolul XVII, căci pe la începutul secolului XVIII poporul dete deja po-recla de *Baston* unui mare boier din Moldova, Iordachi Rusăt *Baston*, medelnicer sub Constantin-vodă Mavrocordat (Ioan Canta, Letop. III p. 177), pe fiul căruia, sub Teodor-vodă Calimah, Enachi Cogălnicenu (Letop. III p. 244) il numia simplu: „feciorul lui *Baston* stolnic”.

v. *Ruset*.

În „Cuvântul Sfântului Sisoie“, scris la 1770 și legat la un loc cu „Alexandria“ din 1714 (v. *Alexandria*, p. 860, b): „și l'împunse coasta cu paloșul, și o bătă foarte tare, și o bătă cu *bastoane* de usturime...“

Ion Ghica, Scrisoarea XXII: „La a-lăuiri și la ceremonii, protipendada și veliții purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roșu, véra feregea și érna contoș; bașboierul purta hanger la brău; boierii cei halea stău împregiurul Domnului cu *bastone* lungi în mână...“

Delavrancea, Trubadurul p. 190: „Cu *bastonul* și cu mâinile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spate, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetșor...“

v. *Bătă*.

Bastonăș (pl. *bastonașe*), s. n., petit bâton. Deminutiv din *baston*.

v. *Baston*.

¹Baş, s. n.; t. de Commerce: agio, change. „*Baş*, ceea ce se lasă schimbătorului pentru schimbatul unei monete“ (Costinescu). Cuvînt turcesc, ca și *zaraf* „changeur, banquier“. Din turcul *bâş* are și neo-gréca cu același sens: $\mu\pi\acute{\alpha}\sigma\iota$ (Cihac, II, 547).

v. ¹*Turc*.

²Baş-, préfixe pour marquer un degré de supériorité: archi-. Este turcul *baş* „tête, chef, le premier“, introdus la Români d'o-dată cu titulatura ierarhică otomană, în care acest *baş* se aglutinează cu numele diferitelor funcțiuni, precum:

1°. *Baş-buluc-bașa*, cap peste de ce plutone.

După Așeșămîntul lui Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ap. Rășcan, Lefle boierilor Moldovei p. 8 etc.) erau în

Moldova un *Baş-bulubaș* „a Curții Gospod“ și un alt *Baş-bulubaș* „a Hătmăniei“, din cari cel de'ntăiu avea 360 lei pe an, iar cel-alt 180.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „Pe Costache Purice încă până a nu sosi Grigorie Vodă la Iași, cu bună pază închizându'l la Cetățue, șazănd până aú venit Domniea în Iași, și atuncea l'aú scoborit în curte la *Baş-bulucbașa* de Simeni...“

v. *Bulucbașa*.

2°. *Baş-ciauş*, „colonelul unui regiment de ieniceri“ (Șăinénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 220: „luară pre Duca-vodă de l'aú dus de l'aú închis la *Baş-céuş*...“

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „Domnul din oamenii Pașii pe altul pe nimeni n'aú îmbrăcat, fără numai pe *Baş-céuş*...“

v. *Céuş*.

3°. *Baş-ciohodar* „întăul cămăraș al palatului“ (Șăinénu).

Ion Ghica, Scrisori p. X: „Pe feciorii de boier, când făceau vre-o neorînduélă saú vre-o necuviință, îi poftia la cafea, în odaie la Cămăraș, la Tufecibașa saú la *Baş-ciohodar*, și acolo li se trăgea câte-va nuiele la tălpi ca să le vie mintea la cap...“

Același, Scrisoarea I: „repositul Măciucă, Dumneđeú să'l ierte, *Baş-ciohodar* și mâna dréptă a lui Vodă, cum s'ar dice astăđi întăul aghiotant domnesc...“

v. *Ciohodar*.

4°. *Baş-conacciú*, cap peste cei însărcinați cu îngrijirea conacelor pentru Turcii călători.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „și Domnul încă aú poroncit de s'aú rânduit conacile, orânduindu-se *Baş-conacciú* pe Constantin Canano...“

v. *Conac*.

5°. *Baş-aga*, cap al unei cete de Turci.

Balada „Badîul“:

Mândra cât se arăta,
Baş-aga o a se 'mbëta...

(Alex., Poes. pop. 125).

v. *Agă*.

6°. *Baş-beşli-aga*.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Pentru mântinerea ordinii, Kehaia-Beg în Valachia și Iusuf-Paşa în Moldova orinduise în fie-care plasă câte un beşliu cu 10 neferi, în oraşele principale câte un *Beşli-Aga* cu 50 de neferi, și la Iași și Bucuresci câte un *Baş-Beşli-Aga* cu câte 200 de neferi...”

v. *Beşlégă*.

7°. *Baş-i-buzuc*, turcesce *baş-i-bozuc* „milice irrégulière“, literalmente „cap sucit“ (Șălnénu).

A. Odobescu, Scrieri III p. 603: „In rășboiu ostașul turc, fie Nizam, ori *Başibuzuc*, fie Seiđ ori Paşa, rămâne purure o fieră sêlbatică...”

Başibuzuc, cu sensul de hêtură, la Delavrancea, Paraziții p. 156: „Dacă îi este sete, întră într'o bragagiriă. Ei, să gust, ce *başi-buzuc* aveți? Suge un fund de tinichea...”

8°. *Baş-buză*, bragă de cea mai bună calitate.

„Jocul păpușilor“ în Bucuresci:

Hai la bragă,
Soră dragă,
Bragă bună, *baş-buză*:
Cine bea, rămâne grea...

(G. D. T., Poes. pop. 121).

v. *Bragă*.

O dată introdus în graiu prin mai mulți termenii turcesci ca cei de mai sus, prefixul *baş* n'a întârziat a se acăța, cu același sens de „archi-“, la

unele vorbe vechi românesci; de exemplu:

1°. *Baş-boier*, „cel întâiu boier al țerei.“

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „La alaiuri și la ceremonii, protipendada și veliții purtau pe cap guguman de samur cu fundul de postav roșu, véra feregea și érna contoș; *baş-boierul* purta hanger la brău...”

v. *Boier*.

2°. *Baş-marghiol*, ștregar de frunte.

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea:

Necola Neculcea,
Din oraș din Tulcea,
Fectoraș de Sirb,
Baş-marghiol de tîrg...

(Burada, Călăt. 134).

v. *Marghiol*.

3°. *Baş-Țarigraden*, frunțaș din Constantinopole, Constantinopolitan get-beget.

O colindă muntenescă:

Iar voi, corăbieri,
Baş-Țarigradeni,
Țrageți și tăceți!

(G. D. T., Poes. pop. 86).

v. *Țarigrad*.

4°. *Baş-fir*.

v. *Başbafir*.

5°. *Baş-neghib* „maitre-sot“ (Pontbriant).

6°. *Baş-negușitor* (Laurian-Massim).

Și altele.

În același mod, *baş* s'ar puté anina la o mulțime de termenii românesci: *baş-ciocoiu*, *baş-cărturar*, *baş-mișel* etc., unde ar fi une-orii mai expresiv decât sinonimul archi-, de care diferă printr'o nuanță ironică.

v. ¹ *Turc*.

³Baş, adj.; épithète du coq qui chante le premier, qui annonce le premier la nuit. In bogata monografia a lui Rolland despre cocoş (Faune popul. VI, 1—122), eu n'am găsit nici un termen special pentru cocoşul *baş* şi nemic analog cu credinţele poporane române relative la acest cocoş *năsdrăvan*.

„Poporul crede că este o *tóca* în *cer*, după care cântă cocoşii. In fiecare sat este un cocoş, care cântă când este numai de trei zile. Acest cocoş aude cel de'ntăiu *tóca* din *cer*, şi după ce cântă el, apoi încep a cânta şi ceilalţi cocoşi. Acel cocoş se numeşte *cocoş baş*“ (S. Ionescu, Buzeu, c. Gherasenî).

In Moldova este mai obicnuit pentru un asemenea cocoş epitetul de *năsdrăvan*.

S. F. Marian, Ornit. II, 243: „Despre acei cocoşi, cari cântă tocmai la miezul nopţii, cari cântă de doăspre-dece ori după olaltă, érá mai mult nu, poporul dice că sînt *năsdrăvani*. Intr'un sat nu se găsesc decât puţini cocoşi *năsdrăvani*, trei pînă la patru, mai mulţi nu. Aceştia încep mai întăiu să cânte, şi numai după dînşii cântă apoi şi ceilalţi cocoşi de rînd; însă cocoşii de rînd n'au darul de-a pute cânta de doăspre-dece ori după olaltă, prin urmare ei nu ne pot număra cele doăspre-dece ore din nopte. Cocoşii *năsdrăvani*, spune mai departe poporul, că de aceea se trezesc drept la mezul nopţii şi cântă de doăspre-dece ori după olaltă şi a-nume înainte celorlalţi cocoşi, pentru că ei aud atunci pe ingeri cântând în *cer*. Ei se cunosc pe aceea, căci, după credinţa poporului, îndată ce ies din găoçe, şi încep a cânta. Asemenea se mai dice, că numai acei cocoşi pot fi *năsdrăvani*, cari au pene negre sau

roşii, ér ceia-lalţi nu. Poporul crede, că muerea, care taiă vre-un cocoş *năsdrăvan*, trebuie să păţescă ce-va reu: ea orî işi perde glasul şi nu póte mai mult vorbi, ca să fie audită şi întelésă de alţii, orî că i se scintesce vre-un picior şi rămăne apoi şchiópă în *tótă* viéta.“

E sigur că epitetul *baş* n'are a face cu turcul *baş*, care se pune la noi (v. ²*Baş*) tot-d'a-una de'naintea substantivului, şi care—tot-o-dată—este fără exemplu în terminologia română curat ţerănescă. Cu *tóte* astea, fără a fi turcesc osmanliu, acest *baş* este totuşi turanic, şi póte să fie de asemenea turanică şi credinţa poporană despre *cocoş baş*.

Noi am vădut într'un alt loc (v. *Barangă*) că dela Cumanî a remas Romănilor numele lupului care urlă cel de'ntăiu în capul unui haitic. Tot dela Cumanî cată să fie şi epitetul *baş* al aceluî cocoş prin care se începe cântatul cocoşilor într'un sat. In adevăr, în limba cumanică, ca şi turcesce, *baş* însemna „cap“ şi „început“ (Kuun, Cod. Cuman. p. 31).

v. *Başotă*. — ¹*Coman*. — *Tóca*.

⁴Baş, adv.; justement, exactement, à point. Cuvînt întrebuintat, pare-ni-se, numai în Banat.

„*Baş* este un adverb cu sensul de *chiar*“ (Liviú Iancu, Banat, c. Visag).

Doină din Banat:

Când te vèd, bade, la sóre,
Inima mi-í ca o flóre;
Când te vèd, bade, la lună,
Inima nu mi-í *baş* bună,
Şi cu dor mare aştept
Să te pocíu stringe la piept...

(Hodoş, Poes. pop. 113).

Alta tot de acolo:

Frunță 'n meri,
Frunță sub peri,
Pe mine mă cer doi veri;
Nu mă cer baș de de-mult...

(Ibid. 117).

Este adverbul serb baš „chiar, tocmai“ din paleo-slavicul к ѣ ш ѣ „omnino“ (Miklosich).

v. *Chiar*.

Baş-agă. — v. ². *Baş*.

Başardină s. bașoldină (plur. *bașardine*, *bașoldine*), s. f., femme âgée de mauvaise vie. Nu se pré țice despre fete, ci mai ales despre o „mușere grasă bătrână“ sau „cotoronță“ desfrinată (Șăinenu, Semasiologia p. 253). Dr. Polysu: „*Başardină* = das Mensch, die Bestie“. Este un cuvânt țerănesc foarte respândit. Cihac (II, 481) il trage din maghiarul baszos (citesce: bosos) „débauché“ prin forma maghiară intermediară baszárka (citesce: bosarco) „gibeciére, valise, casaque fourrée“. D. Șăinenu (Elem. turc. 116) îi caută o origine turcă, și anume în: „baš k a d y n, la première dame d'un harem et surtout de celui du Grand Seigneur; cuvântul, care însemneză întâia favorită a Sultanului, ar fi dobândit în gura poporului un sens pejorativ, altminterea lesne de explicat“. Nu e de loc „lesne de explicat“: nici *bașardină* din bosarco, nici *bașardină* din bașcadin. D. Șăinenu, pe de altă parte, identifică tot-o-dată *bașardina* cu beșóndră, un sinonim în adevăr, dar care derivă d'a-dreptul din românul trivial „beș-“ prin analogie sufixală cu sinonimul buléndră, însemnând literalmente „grande pêteuse“.

v. *Beșóndră*. — *Bosorcă*. — *Buléndră*.

Jipescu, Opincaru p. 56, are o bogată gradațiune a acestui cuvânt: „Când e 'ndirjit Rumănu pē fēmeia lui, îi țice ce'i ghine 'n gură, adică: mușere, mușeruşcă, calu dracului, dracu 'npelițat, vulpe 'n patru labe, scorpie, iasmă, pușu de lele, teleleică, talpa iadului, petrecută, hăcuită, tîrîtură, papină, pațachină, fleórtă, tîrfă, beșóndră, *bașoldină*, bahornită, magmuză, ploscașă, verigașă, hârlavă, tigóre, îngălată, trântoriță, tartoriță, hōncă, tōntă, mototólă, hōșcă, cîumă...“

D. Jipescu a scăpat din vedere sinonimul cel mai important: scortotină, derivat din latinul scortum, care însemnă în același timp „peau d'animal“ și „femme de mauvaise vie“: „scorta appellantur meretrices“ (Paul. Diac.). În „scortotină“ este de observat sufixul primar -otă: „scortotă“ întocmai ca în „pipotă“, și apoi mai ales sufixul secundar -ină, sufix caracteristic de vreme ce el ne 'ntimpină de asemenea în sinonimii:

papină,
pațachină,
bașardină.

Din cele două variante: *bașardină* și *bașoldină*, forma cea mai veche este învederat *bașardină*, nu numai pentru că e cea mai în circulațiune, dar mai cu samă fiind-că nu oferă în graiul nici o analogie după care s'ar fi putut modifica, pe când *bașoldină* a suferit confuziunea poporană posterioară cu șold „hanche“, ca și când s'ar țice: „femme aux grandes hanches“.

Separând sufixul -ină, tulpina cuvântului remăne bașar-, căci -d- ar pute să fie restul unui alt sufix anterior.

Ei bine, acest *bașar-* „femme de mauvaise vie“ se regăsește pe deplin în de de-mult cunoscuta glosă tracică βασσάρα „femme de mauvaise vie,

bacchante": „λέγονται Βασσάραι αἱ Θράκται Βάκχαι" (Hesych., Suid., Etym. magn.), cu forma colaterală βασσαριδ-: „bassarides omnes bacchae dictae sunt" (Schol. ad Pers., I, 101), fiind-că bacchantele tracice se îmbrăcau cu piei de vulpe, iar vulpea se numia la Traci bassar: „vulpes Thraces bassares dicunt" (ibid.; cfr. Henric. Steph., Thes. ad voc. βασσαρα). Acest nume al vulpii Tracii îl împrumutaseră dela vechii Egipteni, la posteritatea cărora, în limba cop-tică, pînă astăzi başor însemnăză vulpe. Forma egiptenă cu -ş-, regăsită de Brugsch (Dict. hierogl., ad voc.) şi 'n ieroglife, ne face a susţine că tot cu -ş-, ca şi la noi în *başardină*, era cuvîntul tracic, pe care Grecii, lipsindu-le acest son, l'au transcris prin -σσ-, căci altmintrelea, dacă ar fi fost simplul -s-, ajungea grecesce transcrierea prin simplul -σ-.

Este foarte preţios paralelismul nu numai sufixal, dar mai cu samă cel logic între cei doi sinonimi românesci: *başardină*, moştenit din limba tracică prin Daci, şi scorţotină, remas din latina prin Romani. *Başardină*, ca şi scorţotină, avuseseră de o potrivă dintru'ntăiu sensul de „peau", dela care au trecut apoi la acela de „femme de mauvaise vie".

Vom mai adăoga, că prin Greci această vorbă tracică se pare a fi străbătut şi 'n latina vulgară, căpătând însă acolo o nuanţă de sens foarte curioasă şi cu totul diferită, cea de „ţîţă de vacă" sau de „vacă ţîţosă": „bassarides vaccae mulsariae uberes, Bassarides etiam sacerdotissae Bacchi" (Du Cange, ed. Carpent. I, 612).

v. *Curvă*.

Başbafir s. **baïbafir** (plur. *başbafire*, *baïbafire*), s. n.; t. de Comm.: fil

d'or pur. La ceprazari se dice simplu baş-fir. *Başbafir* = baş-baş-fir, o formă reduplicată, care ne întimpină numai în graiul poporan poetic, unde ea s'a mai diferenţiat apoi în *baïbafir*, ba se aude şi baïbazir.

Colindă din Muntenia:

C'o furcă dalbă la brău,
Caier verde de mătase,
Tot cu 'mpletitura 'n şése.
P'un fuscior
De arginţel
Trage fir
De *baïbafir*:
Torce faşă lui Iristos...

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 31) observă în notă: „*baïbafir* şi *başbafir*, fir de aur, bun, excelente, de prima calitate".

Altă colindă muntenescă:

Cu cioltar de fir,
Fir şi *başbafir*...
(Ibid. 46).

Alta:

Şi mă pörtă bine,
Cum mi se cuvine,
Cămésă de in,
Guler *baïbafir*,
Nasturi de arginţi
Cu fir potriviţi...
(Ibid. 80).

Alta:

Cămésă de in
Cusută cu fir
Şi cu *başbafir*...
(Ibid. 79).

Balada „Moşnegul" din Muntenia:

Busdugane pentru fin
Şi miresei *baïbafir*:
Dar bogat că se făcea,
Avuţiă se strîngea...
(Ibid. 620).

v. ¹*Baş*. — *Fir*.

Baş-beșli-âgă	} - v. ² .Baș.
Baş boiër	
Baş-bulucbaş	
Baş-buză	

Başcă s. **bășcă**, adv.; en outre de, en dehors de, séparément. In deosebî. Se dice și: de *bașca*, de *bașcă*. Este turcul baška, cu același înțeles (Șăinenu).

Zapis muntenesc din 1715 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul, f. 593 a, în Arch. Stat. din Buc.): „care scrie mai sus, sânt cele doao livezi *bașcă*, cumpărături ale popei lui Ioan...”

I. Créngă, Harap-alb (Povești p. 266): „Stăpănu-teu, ca stăpănu-teu; ce ți-a face el, asta 'i deosebit, de *bașca*, dișe împăratul...”

Marion, Viața la mahala p. 143: „o vie de vr'o opt pogone și ce-va, *bașca* crama și casele...”

„*Bășca* = de chilin; a desbășcăși = a despărți unul de altul“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Se dice și d'a-*bașcă* sau d'a-*bașcă*.
v. ¹.Turc. — Chilin. — Deosebî.

¹.Bășcă. — v. *Bașca*.

².Bășcă s. **băștă** (pl. *băscî* și *baște*), s. f.; ¹° t. milit.: bastion; ²° souterain, vouite, sous-sol. Din forma germană Bastey Poloniei și-au făcut *baszta* (citesce: *bașta*), de unde d'adrechtul românul *baștă*, apoi *bașcă*, în care trecerea lui *t* în *c* se datorază acțiunii analogice a pluralului *băștî* = *băscî*.

I. *bașcă* sau *baștă* „bastion“:

Miron Costin, Letop. I p. 217: „între acele *băștî* aș scos Zamoïskii oaste leșescă împotriva grosimei tătărescî; năvălia Tătării cu totă oștea asupra Leșilor, ce Leșii sta neclătiți și din *băștî* da din tunuri...”

Ibid. I p. 240: „aș scos Jolkovski toată oastea leșescă pe pilda lui Zamoïskii când cu Cazi-Gherei Sultan, și aș tocmît oastea cât ajungea glonțul pușcii, făcând și doă *băștî* de pământ, una la un corn de oaste, alta la alt corn, câte cu patru pușci...” ; și mai jos: „Schindir Pașa tot cu acea năvală aș lovit la *bașca* cea den jos, și îndată aș intrat Enicerii în *bașcă*; sărit'aș Leșii de lângă șanțuri și aș apucat de aș scos o samă de pedestrime ce era în *bașcă*, érá mai mulți aș perit, și pușcele tus-patru aș luat Turcii...” , unde prin „pușcă” se înțelege „canon”, iar nu „fusil”.

Tot la Miron Costin, p. 250, ne întimpină și forma singulară *baștă*: „făcuse Leșii în cele trei zile o tabie, adecă o *baștă* den-afară de șanțuri...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLVII:

Sionul a crivățului marî coaste,
Cetatea cea cu *băștî* și șanțuri nu proaste,
A împăratului decât toți mai mare,
Care stăpânește pre cer și pre mare...

II°. *bașcă* sau *baștă* „vouite“:

A. Odobescu, Scierii t. I p. 128: „Tôte aceste încăperi, precum și deosebitele *băscî* sau cămări boltite...”

Ibid. p. 130: „întără în *bașca* rōtundă cu părății și pardoséla de pétră, unde le aștepta Chiajna...”

Astăđi în popor *bașcă* are mai ales sensul de prăvăliă sub pământ.

v. *Boltă*. — Prăvăliă.

Baş-céuș	} - v. ² .Baș.
Baş-ciohodăr	
Baş-conacciu	
Bășibuzuc	

Başoldină. — Başardină.

Bășotă (plur. *Bașotesci*), n. pr. m.; nom d'une ancienne famille noble moldave. La Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiu, p. 115) în lista familiilor boieresci din Moldova: „Baszotestii“. Paharnicul Sion (Archondologia, ed. Ghibănescu p. 31) țice că pe la jumătatea secolului XVI Alexandru-vodă Lăpușnenul rădicase pe „țeranul Tóder *Bașotă* de o dată hatman“. De unde va fi luat'o Sion? nu se scie. Numai pe la începutul secolului XVII, sub Movilescii, *Bașotescii* ne apar ca boieri mari și foarte avuți.

Intre boierii lui Moise-vodă Movilă, Miron Costin (Letop. I p. 263) pune: „Buhuș visternicul, Furtuna comisul, *Bașotă* logofătul...“, și pe același *Bașotă* mai jos, p. 269, ni'l arată ca hatman sub Miron-vodă Barnovski. Din ambele pasaje se vede că acest *Bașotă* de două ori fusese la Constantinopole în afacerile țerii, unde a fost și închis într'un rînd.

Un act moldovenesc din ianuariu 1631 e subscris de trei *Bașotesci*: „Pătrașco *Bașotă* biv-logofăt“, „Iurașco *Bașotă* blv-dvornic“ și „Gheorghie *Bașotă* biv-vistiarnic“ (Arch. ist. I, 71); în același an, pe la august (ibid. 112), Petrașco *Bașotă* funcționează ca mare-visternic și capătă dela Moise-vodă Movilă un sat „pentru a sa dreptă și credincioasă slujbă cătră domnia-mea și pentru că a dat în visteria domnescă 200 galbeni unguresci, cari bani s'au cheltuit cu mercialul Turcilor Balgii și cu alte nevoi ale țerii...“

Iurașco *Bașotă* ne apare ca hatman în criseful lui Alexandru-vodă Ilieș din 1632 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 91 a, în Arch. Stat. din Buc.).

Intre boierii lui Constantin-vodă Duca

era: „Pătrașco Zosin *Bașotă* vel stolnic...“

Cel de pe urmă pogoritor al vechiului nēm boieresc al *Bașotesilor* a fost în țilele noastre marele logofăt Anastasie *Bașotă*, fondatorul institutului liceal cu același nume pe moșia Pomirila din districtul Dorohoiu.

Bășotă aparține la o categorie de numi proprii foarte interesantă, formată prin sufixul atonic -otă, precum:

Călotă,
Albotă,
Bălotă,
Bărdotă,
Ărnotă,
Căpotă,
Băotă,
Mășotă,
Hăgotă,
Bărfotă,
Răcotă,
Ciăcotă etc.,

în cari -otă se adaugă de o potrivă la tulpine masculine ca „Rac-otă“ sau la cele feminine ca „Bărdă-otă“. Cele mai multe din asemenea tulpine fiind numi de animale: cal, arn (= țap), boi, bărdă, ciocă etc., *Bașotă* nu se poate trage decât din epitetul poporan baș al cocoșului care cântă cel de n-tău (v. *Baș). În acest mod, pe o cale cu totul independentă, din aceeași tulpină și din același sufix s'au născut numele personal *Bașotă* în Moldova și același nume personal *Bașotă* în Ardeal. Un Ardelén Vasile *Bașotă*, fără nici o înrudire cu Moldovenii *Bașotesci*, este autorul studiului geologic „Munții apuseni ai Transilvaniei“ (Blaj, 1883).
v. -otă.

Băște (pl. *băști*), s. f.; bête à laine.

La singular nu se pră aude, persistând totuși în numele de familie *Baște*, articulat *Baște*, la Rucăr. Pluralul *bășți*, termen exclusiv ciobănesc, e destul de răspândit, cel puțin în Muntenia.

„Oia cu clopot se țice: oia de *băști*“ (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socariciu).

„*Băști*-belu se țice la berbecul cel cu clopot; iar la toți berbecii și oile când le mână dela urmă se țice *băști*“ (G. Secărenu, Dâmbovița, c. Runcu).

Forma organică este *bêște*, cu obicei-nuita trecere a tonicului *e* în *a* după o consonă labială: *bată* = *bătă*, *vargă* = *vérgă*, *masă* = *mésă*, *fată* = *fétă* etc. *Bêște* este unicul rest în limba română din latinul *bestia* „animal“, care mai avea în latina rustică două forme colaterale *besta*, una cu *e* scurt și cealaltă cu *e* lung (Körting, Rom. Wtb. 113).

Și în limbile romanice occidentale *bestia* a căpătat une-orî sensul restrins de „bête à laine“, bună-ora la Reto-romani *biscia* „oia“, *biscer* „păcurar“, de asemenea în dialectul italian din Comasco *bescia* „oia“ (Diez, Etym. Wtb. 2. 10).

v. *Bel.* — *Berbec*.

Băștină (plur. *baștine*), s. f.; t. jurid.: propriété héréditaire à titre perpétuel. Se întrebunțeză mai adesea construcțiunea adverbială și adjectivală: de *baștină*, mai rar din *baștină* „à titre héréditaire“, sinonim cu *pe veci* sau de *veci*, dar cu aceea deosebire că acesta din urmă nu cuprind în sine noțiunea de „moștenire“.

Alexandri, Boierii și ciocoii, act 1 sc. 3:

„Lipicescu: N'auđi, bade Arbure? İe sama c'aici nu te afli la Arburenı.

„Arbore: Cred și eu, ciocoroflëndurã... Acolo 'i *baștina* de rădęși, ș'aici e roiu de ciocoii...“

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 466: „In acel pãmînt de *baștină* romãna, mulți străini au știut a se prefira și mai cu samã a se incuiba în cetãți...“

Ibid. t. III p. 14: „Din copilãria și eu am trãit cu Tãmãdãienii, vinãtorii de dropii din *baștină*, cari nem de nemul lor au rãtãcit prin Bãrãgan...“

Costinescu: „De *baștină* = nestrãmutat, neinstrãinat, nemisecat din loc de ani nepomeniți; locuitorii de *baștină* = locuitorii cari nu s'au strãmutat din locul, din satul ori din orașul, sau din țera ce locuesc nici o datã...“

Cuvîntul *каштина*, de unde vine d'ã dreptul romãnul *baștină*, este numai serbo-bulgar. Slavii nordici nu'l au de loc. El se trage din bulgarul *каштра* „tatã“, însemnãnd literalmente avere remasã dela tatã, „patrimonium“. La Bulgari însă *baștina* nu și-a dezvoltat un sens juridic bine determinat de „dominium“, pe cari la Serbi, din contra, ni'l înfãțișezã în monumentele lor cele mai vechi (cfr. Daničić, Rječnik, I, 30—31). Dintre acestea noi vom utiliza aci pe cele mai importante două: Zakonnikul împãratului Ștefan Dușan de pe la 1349 și crisovul tot de pe atunci dela același împãrat, dat mănãstirii Arcangelilor dela Prisren și pe care eu l'am studiat altã datã pe larg în întregul seü (Arch. ist. III, 85—196).

În Zakonnik ne întimpinã mai întâiu urmãtorele cinci §§-rî despre *baștină*:

§ 40. Влaстелe и влaстелинчтн нже се обрѣтаю с дрѣжаве мoен. Грeзи и Грѣци, што естѣ комс дaтo нмѣ прѣ дрѣжаве мoей с бaштинис до

Boerii mari și boerii mici, cari se aflã în Statul meu, Serbi și Greci, câte li s'au dat lor de *baștină* înainte de domnirea mea prin crisov și le-au stã-

ДѢЛЪХЪ, ДО СЕГО
СЪБОРА, ТѢ БАШ-
ТННѢ ДА СЪ
ТВРЪДѢ...

§ 41. И вѣси
хрисовуан и про-
стагме што естъ
кому сътворило
царство ми и што
вѣсхуштитъ кому
сътворитан, и те
зи баштинѣ да
сѹ тврѣдѣ, ꙗкоже
и провѣнхъ пра-
ковѣрнихъ царѣ,
и да сѹтъ колни
инми или подъ
церковѣ дати или
за дѹшѹ отдати
или продати кому
любо...

§ 42. Кон клас-
теанихъ иматъ
дѣтцѹ или нем-
латъ, и ѹмретъ и
по нѣгоке самрти
баштина пѹста
останетъ, аште се
сврѣшитетъ отъ
нѣгока рода до
третьего братѹче-
да, тѣ да иматъ
еговѹ баштинѹ.

§ 43. И баш-
тинѣ вѣсе да сѣ-
тъ свободнѣ отъ
вѣсхъ работъ и
поданхъ царства
ми, развѣ да да-
ваютъ конѣ и ко-
нескѹ да коюютъ
по законѹ.

pănit pînă astă-
đi, pînă la acéstă
adunare generală,
acele *baștine* să
rēmână stabile.

Și tóte crisó-
vele și daniel, cîte
le-a acordat
cuî-va împērăția
mea, și cîte va
vrea să maî a-
córde cuî-va, și
acele *baștine* să
fie stabile, întoc-
mai ca ale împē-
rațiilor bine-cre-
dincioși predece-
sorî, și să fie li-
berî peste ele,
saũ a le inchina
bisericeî, saũ a
le da pentru su-
flet, saũ a le vin-
de cuî-va-și...

Care boer are
(o avere cu drep-
tul de a trece la)
copii, dar nu are
copii, și după
mórtea lui *ba-
știna* va rēmăne
deșértă, dacă se
va găsi din némul
seũ pînă la a treia
generațiune fra-
ternă, acela să
aibă *baștina* sa.

Și tóte *baști-
nele* să fie libere
de tóte muncele
și dările cãtră îm-
pērăția mea, a-
fară numai ca să
dea cai și să mér-
gă la resboiu după
lege.

§ 44. И да
нѣсетъ колнхъ гос-
поднихъ царѣ или
кралѣ или госпо-
жда царца ни-
кому ѡзети баш-
тинѣ по силѣ,
ни кѹпити, ни
завѣстити развѣ
аште си кто самъ
полюби...

Și să nu aibă
voe domnul îm-
pērāt, saũ regele,
saũ dómna împē-
rătésă de a lua
baștinele prin
forță, nici a cum-
pēra, nici a schim-
ba, afară numai
cu învoirea pro-
prietarului...

Din aceste cincî §-furi se constată,
că *baștina* în sensul Zakonnikului lui
Stefan Dușan :

1-o. Emană și se confirma dela im-
perat;

2-o. Era cu dreptul de a se vinde,
de a se dărui, de a se schimba, în fine
„cum jure utendi et abutendi“;

3-o. Se da numai nobililor (клас-
теанинн);

4-o. Era liberă de diferite obligațiuni
fiscale;

5-o. Indatoriă pe proprietar numai
la serviciul militar;

6-o. Era apērată contra arbitrariului
chiar din partea puterii suverane...

Însă acéstă *baștină* perfectă, singură
cunoscută în Zakonnikul lui Stefan
Dușan și care presinta drept condiți-
uni principale distinctive: nobleța pro-
prietarului, obligațiunea serviciului mi-
litar, scutela de orî-ce greutateți fiscale
și lipsa de presiune din partea capului
Statului, ne apare în chrisovul mo-
nastirii Archangelilor însoțită de o altă
specie de *baștină*, mai mult saũ mai pu-
țin imperfectă, și despre care se pôte ju-
deca după următóarele câte-va exemple:

...Такое при-
ложо царство ми
Орландоу мицо-
вика з башти-
номъ, с вино-
грады, с ланны,

...De asemenea
adause împērăția
mea pe Orland al
lui Miță cu *baș-
tina*, cu vii, cu
morî, cu ómenî,

И ЛЮДИ И СЪ
ВЪКМЪ ЦЮ СИ НАМ
ОУ ГРАДОУ И СЪ
ІЕРОВКМЪ СЕЛОМЪ
Б А Ц И И И М Ъ
СЕЛЧАНИ...

și cu tot ce are
în oraș, și cu al
seu sat de *baștină*
Selciani...

КОТЕ РАЗКЪ ЗИДА-
НИА И БЪДБЕ ДЕНЬ
И ЛКХА КНИГОРАДА,
И ДА НАМ ИК НИ-
КОЕ ПРИПЛАТЕ ЖОУ-
ПСКЕ...

numai o di pen-
tru zidăria, lucrul
câmpului și cu-
lesul viței, și să
nu plătescă ni-
mic către județ...

Iată dară o *baștină*, pe care monar-
cul o supunea tótă de 'mpreună cu ti-
tularul la o a treia față, fără ca să fi
întrebat măcar pe Orland al lui Miță,
dacă el se învoește sau nu cu atare dis-
pozițiune. Este vederat, că o proprie-
tate ereditară de această natură nu era
supusă numai obligațiunii serviciului
militar, care n'ar fi putut aduce nici
un folos mănăstirii, încât trebuie să
admitem necesarmente, cumcă Orland
al lui Miță era constrâns la alte îndă-
toriri, la un tribut în bani sau în na-
tură către Stat, și aceste obligațiuni
sau acest tribut, mult sau puțin, era
aceea ce Stefan Dușan transmitea acum
prin cesiune călugărilor dela Prizren,
deși Orland al lui Miță rămânea tot
proprietar ereditar, adecă tot cu drep-
tul de a lăsa averea sa la copii, și deși
condițiunea sa primitivă nu se schimba
de loc, cu acea numai diferență că în
locul Statului el și posteritatea sa de-
veniră contribuabilă către mănăstire.

Următorul pasagiu confirmă cu de-
plinătate aserțiunea noastră :

Носъ з братни-
мъ и з дѣтню—
да намъ царство-
мъ землю оу Лю-
тоглавѣхъ—инви-
іе и анкаде и мь-
аннъ и винограда
на рѣцѣ Милкоу-
совъ, и да си на-
маю снѣзні все оу
Б А Ц И И О У И
Дѣтца НХЪ, и да
намъ ик нне ра-

Lui Nos cu fra-
ții și cu copiii îi
dă împărăția mea
pământ la Liuto-
glave, holde și li-
vești și o moră și
o viță lângă riul
lui Milcus, pe cari
acestea tóte să le
aibă de *baștină*,
ei și copiii lor,
și să nu aibă
alte clăci de cât

Stefan Dușan acórdă aci o proprie-
tate ereditară la nesce bieteți zidari,
„lor și copiilor“, făcându-i contribu-
abilă nu cu serviciul militar, precum
era în respectul proprietății ereditare
celei perfecte sau nobilitare, ci cu o
cantitate de muncă la câmp, la viiă
și la clădirea edificielor; care muncă,
datorită în principiu Statului, împē-
ratul o cedeză acum mănăstirii Ar-
changelilor. Este de observat, că cri-
sovul scutesce pe acești zidari într'un
mod excepțional de contribuțiuni de
„jupă“ sau districtuale, ceea ce do-
vedesce, că generalitatea unor asemeni
proprietăți ereditare neperfecte sau
„roturières“ era supusă la un număr
mult mai mare de obligațiuni fiscale.

Tot în acest sens, deși nu atât de
explicit, se mai pronunță următoarele
pasage :

И приложи цар-
ствомъ владн-
мира чернникъ
и конка петровн-
ка съ всомъ ба-
циномъ цю си
намаю оу градоу,
и иеще намъ при-
даемо церковне
земліе от посю-
га поуєте...

Și mai adause
impărăția mea
(mănăstirii Ar-
changelilor) pe
Vladimir olariul
și pe Boico al
lui Petru cu tótă
baștina lor, câtă
este în oraș, mai
dându-le lor pământurile biseri-
cesci nelocuite
dela Posug...

И благословени-
емъ ироумена хн-
ландарекога и все
братіе приложи
царство ми пръ-

Și cu binecuvin-
tarea egumenu-
lui de Chilandar
și a tuturor fra-
ților, mai adause

коу сноки и з
бациномъ...

împărăția mea
pe Pěrvu cu fiii
și cu *baștina*...

În fine, mai era încă o a treia specie de proprietate ereditară, anume cea preoțescă, despre care găsim următorea unică alușiune destul de obscură în Zakonnikul lui Stefan Dușan:

§ 31. И попоукъ
бацинници да
си имають скоу
бацинну землю
и да су свободни.

§ 31. Și preuții
cei cu *baștine*
să'și țină *baști-
nele* și să fie li-
berii...

Zakonnikul lui Stefan Dușan menționează aci proprietatea preoțescă cea ereditară, fără însă a da un alt amărunt, afară numai că un popă proprietar ereditar „este liber“, o expresiune foarte vagă, ce ne lasă în confușiune asupra caracterului și gradului unei asemenea „libertăți“, care firește nu putea fi decât numai relativă, și pe care noi nu știm dacă trebuie s'o înțelegem în privința individului ca un drept personal, sau în cea a teritoriului ca un drept real.

Crisovul mănăstirii dela Prizren ne procură următorele pasage mai mult sau mai puțin prețioase asupra *baștinei* celei preoțesci:

И иеще приложи
царство ми село
равча с попомъ
главатомъ и с по-
помъ райкомъ с
нихъ родомъ и
съ нихъ бацин-
на ми...

Și încă mai
dărui împărăția
mea satul Rab-
cea cu preutul
Glavat și cu preu-
tul Raicu cu né-
mul lor și cu
baștinele lor...

И иеще приложи
царство ми село
вродъ и другги
вродъ с попоки
дикановики и с
нихъ родомъ и с
нихъ бацина-

Și încă mai
dărui împărăția
mea satul Vad,
și un alt Vad cu
preuții Dicanesei
și cu némul lor
și cu *baștinele*

ми и съ засел-
комъ гръмагани.

И попове лати-
нскии кон соу оу
шникан тере дркже
книограде б а-
ци н и и е, да даје
ксам попу чкркь
кина церквин, а нне
ракоуте да нмь
и кстни поданка.

lor și cu cotunul
Gromlenii..

Și preuții lăti-
nesci (catolici),
cari sînt la Și-
clea, posedînd
acolo viie de *ba-
ștină*, să dea fie-
care preut câte
un cîubër de vin
bisericeii (Archan-
gellilor), iar altă
muncă să nu aibă,
nici altă dare.

Din aceste trei pasage se vede că, de vreme ce proprietarii ereditari din clerul catolic erau obligați a da numai câte un cîubër de vin fiscului său aceleia cui suveranul îi cedase dreptul fiscal, apoi naturalmente cu atîta și mai neînsemnată trebuia să fi fost în cazul analog obligațiunea clerului predominant ortodox.

Așa dară, putem stabili acum, în deplină cunoscință de cauză, că *baștina* în imperiul serb al lui Stefan Dușan presinta următorele trei varietăți gradate:

1o. Proprietatea ereditară nobilitară, scutită de ori-ce sarcine, afară numai de obligațiunea serviciului militar;

2o. Proprietatea ereditară preoțescă, supusă unor sarcine pecuniare sau în natură, însă foarte mici;

3o. Proprietatea ereditară așa dîcînd roturieră, subordinată unui mare număr de munce și dări.

Ca o consecință logică a naturei acestor trei *baștine* era, că suveranul nu putea ceda nimenui drepturile sale asupra proprietăților ereditare nobilitare, căci numai Statul avea trebuința de prestațiunea simplă și pură a serviciului militar, singura obligațiune a unor așa proprietăți; pe când, din contra, drepturile suveranului asupra pro-

prietăților ereditare preoțesci și roturiere consistând în nesce utilități curat economice, puteau trece și treceau prin cesiune la ori-care particular, după cum ne-o arată acesta crisovul lui Ștefan Dușan în privința lui popa Raicu, a popilor Dicanesci, a preoților catolici dela Șiclea, a olarului Vladimir, a lui Orland etc., trecuți de'mpreună cu toate *baștinele* lor pe sama mănăstirii Archangelilor de lângă Prizren, care căpeta astfel dreptul de a percepe dela ei ceea ce se datoră în principiu Statului, însă nu mai mult decât atata, și fără ca ei să părădă cătuși de puțin calitatea lor primitivă de proprietari ereditari.

Trecând dintru'ntăiu dela împărat către un particular, un asemenea drept de a primi un folos óre-care dela proprietăți ereditare nenobilitare respective putea trece apoi mai departe, tot prin cesiune, dela un particular la altul, deși crisovul lui Ștefan Dușan nu ne prezintă într'acosta exemple clare, căci următorul pasagiu, prin care un mare boier cedă mănăstirii Archangelilor dreptul său de a exige anualmente câte 18 vulpi dela unul Dabija, nu se scie dacă se raporta la proprietatea ereditară sau la acea usufructuară a contribuabilului:

И съ младостно
и хоткнинем цар-
ствамн приложн
кесарь грзгоурь
церкви царствамн
архангелову дави-
жива каматника.
да даде за годни-
це нї лиценц...

Și cu mila și
voința împărăției
mele, dărui cesa-
rul Gregoriu bi-
sericeii împărăției
mele a Archan-
gelilor pe Dabija
cămatar, ca să
dea pe an câte
18 vulpi...

Ori-cum să fie, acest pasagiu ne arată, că în unele transacțiuni teritoriale între particulari se necesită au-

torisatiunea, adică „mila și voința” suveranului.

Trecând la Români, noi putem urmări *baștina* numai în actele scrise românesce și în traducerea românescă veche de pe documentele cele scrise slavonesce.

a) Acte scrise românesce:

1°. Act muntenesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 66): „am vândut moșia deîn Glodeni, părțile noastre, câte să va alege den *baștina* dela moșii noștri...”

2°. Zapis muntenesc din 1659 (Cond. MSS. a mănăstirii Vieroșul f. 134 a, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Andronie ot Pitești scriu și mărturisescu cu acest al meu zapis, ca să fie de mare credință la mâna dumnului jupan Manta vel căm., cum să știe că i-am vândut dumnului parté mé de moara câte (sic) imi vin, însă trei ciricuri ot Pitești în apa Argeșului, unde să hotărăște cu Goleștii, drept bani gata ug 130, și o am vândut dá a mé bună voe fără nič o silă, cu știré vecinilor tuturor de pre împrejurul locului, ca să fie dumnului stătătoare și coconilor dumnului, că moșia au fost de *baștină*, și când au fost de am vândut această moară, fost'au mulți boiari mărturii...”

3°. Zapis muntenesc din 1692 (Cond. MSS. a mănăstirii Hurezul p. 668 b, în Arch. Stat. din Buc.): „fečorii Radului țigan și ai Marinei grasei, care țigani au fost ai noștri de *baștină* și de la moși...”

4°. Zapis moldovenesc din 1755 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. V p. 64, în Arch. Stat. din Buc.): „un fičor a lui Mihăjachi ține o fată moșancă de *baștină* di pe Rusăști...”

5°. Zapis moldovenesc din 1759 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. III p. 284):

„dat'am danie aceștii sfinței episcopii o fată de țigan anume pre Catrina fata lui Toader Stângă țiganul, cari sînt din drepti țiganii noștri ce avem pârîntăști den *baștenă*.”

6°. Act dela Grigorie-vodă Ghica din 1762 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. III p. 312): „să cercetați foarte cu amăruntul și în frica lui Dumnezeu, după scrisori: atata de cumpărături și *baștini* cât și de dații...”

7°. Act moldovenesc din 1766 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. V p. 10): „jăluind Simeon Turbatul, cumcă în satul Brădiceștii are di pé părinții seși șepti pământuri *baștină*; așijdere și Tacul Frățița iarăși aŭ jăluit, că tot într'acel sat Brădiceștii are *baștină* pământuri...”

b) Acte traduse din slavonesce.

1°. Crisov dela Négoe Basaraba din 1517 (Cond. MSS. a mănăstirii Govora, p. 124, în Arch. Stat. din Buc.): „iaste moșie de *baștină* a sfinței mănăstiri, și încă și de cumpărătoare din zilele Radului voevod...”

2°. Crisov dela Radu-vodă din 1526 (Cond. MSS. a mănăstirii Govora, p. 24): „pentru că iaste a lor bătrână și dreptă moșie și de *baștină*, pentru această am dat lor și domnița méca să le fie lor moșița de *baștină* și ohabnică lor și fečorilor lor, și să nu să vânză de dănșii, ci să le fie acelor ce vor rămâne dintru dănșii, și de nimené să nu se clătésca...”

3°. Crisov dela Mircea-vodă din 1539 (Cond. MSS. a mănăstirii Govora, p. 43): „iaste a lui bătrână și dreptă moșie de *baștină*, și hotărâtă și alésă cu 24 de boiari și cu hotarnic sluga domniei méle Stancul Scurtul...”

4°. Crisov dela Alexandru-vodă 1574 (Cond. MSS. a mănăstirii Vieroșul, p.

162 b, în Arch. Stat. din Buc.): „am cetit domnița mécărțile domnilor celor bătrâni ale Codrii logofătului și ale fraților lui, carté răpoosatului Radului voevoda Tepeș, și carté răpoosatului Basaraba voevoda cel bătrân, și am văzut și am adevărat foarte bine cumcă iaste a slugilor domniei méle Codrii logofătul și a fraților lui dintru acest sat jumătate de *baștină* de la moși de la strămoșii lor de când iaste țara rumănescă...”

5°. Crisov dela Milmea-vodă din 1578 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul f. 20 b, în Arch. Stat. din Buc.): „sânt ale sfinței mănăstiri bătrâne și drepte moși de *baștină*, câștigate și date de răpoosatul Gherghina parcălabul...”

6°. Crisov dela Radu-vodă din 1616 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul f. 38 b): „să'i fie lui aceste prăvălii și pivniță ce sânt mai sus zise, de *baștină* și o habnice...”

7°. Crisov dela Radu-vodă din 1617 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul f. 453 a, în Arch. Stat. din Buc.): „din câmp, din pădure, din apă, din silișté satului și de pres' tot hotarul, și cu moșița de peste Olt câtă iaste parté lor, pentru că această moșie ce s'au zis mai sus aŭ fost a lor bătrână și dreptă moșie și de *baștină*...”

8°. Crisov dela Vasile-vodă din 1632 (Cond. Mss. a mănăstirii Bărnova f. 30, în Arch. Stat. din Buc.): „din uric de *baștină* č'au avut moașele lor Anna și Marina dela bătrânul Stefan-voevod, care acé siliște se inparte în cinci părți...”

9°. Crisov dela Mateiŭ Basaraba din 1645 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul f. 92 a): „boiariului domniți méle jupan Diicul vel spatar ot Buicești, ca să'i fie lui acești mai sus ziși rumăni din Urșani și din Bărzoténi și cu toți ficiorii lor și cu toate délnițele lor de peste

tot hotaru și cu tot venitul, de *baștină* și o habnic, și feciorilor lui, nepoților și strănepoților..."

Unul din epitetele cele mai obișnuite ale *baștinei* este „bătrână și dréptă“ (b, 2; b, 3; b, 5; b, 7), fiind căpătată „dela părinți“ (a, 5; a, 7) sau „dela moși“ (a, 1; a, 3; b, 4), iperbolic: „de când este Tēra-Romānescă“ (b, 4). Ca sinonim cu *baștină* figurează une-oră adjectivul o habnic (b, 2; b, 8). La vânzarea unei moșii de *baștină* erau de față vecinii (a, 2), iar în unele cazuri vânzarea era chiar oprită: „să nu se vîndă, ci să le fie acelora ce vor rămâne dintre dînșii“ (b, 2). Stăpânirea unei asemenea moșii se întemeia pe „un uric de *baștină*“ (b, 8). Afară de pămînt puteau să fie de *baștină* case (b, 6), Țigani (a, 3; a, 5), ba chiar și rumānii (b, 9), adică țeranii cei liberi, supuși numai la unele dări, întocmai ca în legea serbescă a lui Stefan Dușan. Ori-cine va întreprinde un studiu monografic asupra *baștinei* la Români, lesne va completa prin sute de documente aceste câte-va date, cari nu sînt de o camdată alt ce-va decît nisce simple indicațiuni (v. ². *Bătrân*. — *Moșii*. — *Reșăș* etc.). Noi ne mărghim din parte-ne a constata identitatea juridică cea fundamentală a *baștinei* române cu *baștina* serbescă din legile cele de pe la 1348—49 și tot o-dată înrădăcinata respândire a acestui termen în graiul poporan atât la Munteni precum și la Moldoveni.

Este învederat că *baștina* la noi s'a introdus nu mai tîrziu de secolul XIV, căci după mórtea lui Dușan se începe ıte sdruncinarea și apoi cãderea Statului serbesc, care de atuncı încóce nu putea să mai exercite nicı o înriurire destul de simțită asupra vecinilor.

Pe la 1270 împăratul serbesc Stefan Milutin ținuse în cãsătorıa pe fiica „Domnului Romānilor“, dupã mărțuria

contimporană a Bizantinului Nicefor Gregoras (VI, 9). Nepotul lui Milutin, împăratul Stefan Uroș, a luat apoi de nevastă — spun cronicile serbescı — pe fiica lui Alexandru Basaraba (Glasnik, V, 69; cfr. Hasdeu, Ist. crit. ², 83). În acest interval de strınsă încuscire între Serbia și Romānia, cam între 1270—1350, catã să se fi întãmplat introducerea la noi a termenului juridic *baștină*. Sã observãm în trecët, cã unul din vechile manuscripte ale Zakonnikului lui Stefan Dușan a fost gãsit anume în mănăstirea Bistrița din Oltenia (Bogișic, Pisani zakoni na slovenskom jugu, p. 38).

Intrat în graiul poporan înainte de 1350, cuvintul *baștină* a devenit în scurt timp atãt de romānesc, încãt dupã 1360, de cãnd se încep la noi primele crısóve scrise slavonesce, gramaticı il respingeau sistematically din stilul cel oficial al cancelariei domnescı. Iatã de ce mai sus noi l'am putut citã numai dupã zapise scrise romānesce și dupã traducerea cea romānescã a crısóvelor, crısóve în cari — dacã nu cum-va va fi vre-o excepțiune ce ne scapã din vedere — el nu ne întimpinã nicı odatã, nicı o datã. Acolo unde romānesce figurează *baștină*, acele crısóve întrebuintezã alți doui termeni, prin cari diferã cele muntenesce de cele moldovenescı și cari aũ rēmas de o potrivã aprópe cu totul strãini graiului poporan, deprins de secolı și mulțumit cu *baștina*. Cei doi termeni în cestiune sînt:

în Muntenia — o habã, de unde adjectivul o habnic sau o havnic;

în Moldova — uric.

De unde o habã? și de unde uric?

În Lexiconul paleo-slavic, în care sînt trecuți toți termenii din crısóvele slavo-romāne, cel puțin din colecțiunea lui Venelin, Miklosich a uıtat sau n'a vrut să punã pe o habã „*охаба*“; pe uric

însă îl pune (Lex. 1063), identificându-l cu paleo-slavicul *urokŭ* „оурока“, care vrea să țină „sententia“, și cu maghiarul *örök* „aeternus“; iar după Miklosich, firesce, repetă Cihac (II, 441) aceeași etimologie, cu desăvârșire greșită, și uită și el ca și Miklosich pe *o h a b ă*.

Muntenescul *o h a b ă* însemnează „hrană“, din bulgarul *o h a p* -, *u h a p* — „a mușca“, acțiunea de „mușcare“ și aceea de „mâncare“ confundându-se întocmai ca în paleo-slavicul *кже* „mordere et edere“ (Mikl. Lex. 329). Așa în crisovele muntenesci, începând bună-ora dela ale lui Mircea cel Mare din 1387 și 1399 (Venelin, *Благо-болгарския граммати* p. 19, 26), expresiunea „*да ест на охабѣ*“ sau „*да намыте бѣ охабѣ*“ n'are alt sens decât: „să fie pentru hrană“, „să aveți pentru hrană“, „entretien, subsistance“. Numai prin acordarea acestui mijloc de hrană într'un mod ereditar cuvîntul *o h a b ă* a putut să capete înțelesul de „ereditate“.

Moldovenescul *uric* are o origine și mai curioasă, dar foarte sigură. Unul din cele mai vechi crisove moldovenesci existente este acela dela Roman-vodă din 1392 (Arch. ist. I, 18). El se începe în următorul mod:

Из белки са-
модержккнзи мн-
лостн божн гос-
подникъ иу Рома-
нъ коевода. обла-
даи землей мол-
давскою ит пла-
нины до моря.
Дадъ есмь. и с
монахъ сынзани
Олександро и Бог-
данъ. сазѣк на-
шемъ Иванныю
Биткзю. за его

Еѹ, marele au-
tocrat cu mila lui
Dumnezeѹ domn
Ion Roman voe-
voda, stăpânind
țera Moldovei de-
la munte pînă la
Mare, din preună
cu fiii mei Ale-
xandru și Bog-
dan, am dat slu-
gei noastre Ianăș
Vitezul, pentru
a lui credinciosă

ккрусю сазжес.
г. сема на Геретк.
емс оу рскк со
оуекмаъ доходо-
мъ. оу кккы...

slujbă, 3 sate pe
Siret, lui în mână
cu tot venitul pe
veci...

Expresiunea atât de lămurită: „оу рскк со оуекмаъ доходомъ оу кккы“, adică „în mână cu tot venitul pe veci“, se transformează deja în crisovele lui Alexandru cel Bun, de exemplu în acela din 1419 (Arch. ist. I, 110), în: „оу рнкк со оуекмаъ доходомъ на кккы“, adică: „uric cu tot venitul pe veci“, unde construcțiunea „оу рскк“, „în mână“, devine un singur termen juridic „оурнкк“ cu sensul de „donatiune domnescă“, apoi mai târziu acest *uric* trece la semnificațiunea generală de „act domnesc pe o moșie sau pe o altă proprietate“, încurcând ast-fel pe Miklosich și pe Cihac, din cari cel puțin acesta din urmă, vorbind la 1879, ar fi putut să bage în samă crisoval lui Roman-vodă, publicat deja la 1865.

În cronologia elementelor slavice în limba română, *o h a b ă* și *uric* sînt cu mult mai noue decât *baștină*; iar în geografia acelor elemente, numai *baștină* este adevărat răspândit și foarte poporan, atât în Moldova precum și în Muntenia, deși nu pare a fi străbătut în Transilvania, unde înriurirea serbescă propriu ținută a fost în tot-d'a-una aproape nulă: cel puțin în Lexiconul Budan din 1825 și în Dicționarul lui Bobb din 1822 *baștină* nu se află, iar în Vocabularul lui Budai-Delenu de pe la 1820 (Mss. în Muz. ist. din Buc.) acest cuvînt este indicat anume ca *moldovenesc*.

Despre elementul juridic slav la Români există un studiu al lui Dr. Pič: „Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht“ (Prag, 1886), tradus și franțuzesce: „Les lois roumaines et

leur connexité avec le Droit byzantin et slave" (Bucur. 1887). Cestiunea proprietății ereditare este abia atinsă acolo pe o jumătate de pagină, iar despre *bastină* nici o vorbă.

v. *Girebiă*. — Serb.

1. **Bat** (*bătut, batere*), vb.; *battre* = 1° sens fundamental: frapper plusieurs fois de suite ou consécutivement: a) de près (rosser, flageller, taper, tré-pigner, heurter, cogner, épousseter, tisser etc.); b) de loin (canonner, bombarder, darder, projeter); — 2° sens secondaires: a) vaincre; b) punir; c) secouer; d) viser; e) danser; f) tinter.

Cuvântul latin rustic *batuo*, pe care clasicitatea îl înlocuie prin „icere“, „ferire“, „verberare“, „caedere“, „pulsare“, „mulcare“, „tundere“ etc., a rămas la toți Neo-latini, iar dela Românii a trecut și la Serbi: *batati* „schlagen“ (Karadžić), pe când mai toți ceilalți sinonimi au dispărut de o dată cu latina cea clasică. În diverse dialecte romanice, din acest *batuo* s'au desfășurat o mulțime de sensuri secundare și terțiare; dar pretutindena el a conservat același sens fundamental, și anume: noțiunea continuă sau frecventativă a lovirii: *bat* însemnă lovesc nu o dată, ci lovesc de mai multe ori în șir, fie șirul ne'nterupt, fie el despărțit într'un mod periodic prin intervale, de exemplu: îl *bătea* totă ziua, îl *bătea* în toate sâmbetele. Plecând dela acest sens fundamental, să căutăm a clasifica după putință pe românul *bat*, lăsând de o parte paralelurile neo-latine occidentale.

Până acuma o asemenea clasificare nu s'a făcut, și nu e de mirare, de vreme ce nici Littré n'a fost în stare de a clasifica pe francesul *battre*. Sub raportul fraseologiei, un bogat material se găsește la Laurian-Massim, pe care întreg noi îl vom utiliza mai jos,

dar un material grămadit într'o cîudată desordine.

v. *Lovesc*.

I. Sensul fundamental.

În *bat*, fie cu accepțiunea proprie, fie cu cele figurate, acțiunea se operează printr'un instrument său un organ său un mijloc, care este numit său care numai se sub-înțelege: *bat* = lovesc de mai multe ori în șir cu mâna, cu bățul, prin scris, din gură, cu piciorul său din picior etc.

Acest sens fundamental ni se prezintă sub două aspecte paralele: *bat* = lovesc de mai multe ori în șir de aproape, și *bat* = lovesc de mai multe ori în șir de departe, cari aspecte, ambele său fie-care în parte, dau naștere la ulterioarele sensuri secundare.

Fără a avea în vedere vre-unul din cele două aspecte, său mai bine ținându-le în vedere pe amândouă împreună, se țeiea în graiul vechiu *bat* *resboiu* = mă lovesc cu cine-va său cu ce-va de mai multe ori în șir, când de aproape, când de departe, fie în privința materială, fie în cea morală.

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „voiniculă nu numai pre elușă să se mântuască *bate* războiu și se chinuiește, ce și cetățile intru țările să pue...“

Canthemir, Divanul lumii, 1698, f. 91a: „fii bărbatū vartos și *bate* războiu...“

Ibid. f. 114 b: „cē mai de apoi a pōftelor celor ce cu sufletulū războiu *batū*, într'acesta chipū iaste...“

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 25: „atunci de toate părțile tare războiu *bate* Diavolul cu trupul...“

Biblia Șerban-vodă, 1688, Regn. I, XXV, 28:

... războiul		...praelium
domnului meu		domini mei
Domnul va <i>bate</i> ...		minus praeli-
		atur...

unde sensul locuțiunii române nu este de loc „praelium praeliare“, ci mai curând „bellum bellare“, sau simplul „bellare“ ca la Tacit în: „non ad pugandum, sed ad bellandum“.

v. ¹. *Resboiu*.

1°. *Bat* de aprópe.

De 'ntăiu sub forma activă.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. X, 17:

...și în săboarale lor vor <i>bate</i> pre voï...		...et in synagogis suis flagella- bunt vos...
---	--	---

Ibid. Matth. XXI, 35:

... pre unul <i>bă-</i> <i>tură</i> , iară pre al- tul omorăra...		... alium ceci- derunt, alium occiderunt...
---	--	---

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II p. 82 a: „îată'ți trupul înaintia ta gol, *bate*'lă cu toiage, arde'lă cu focă, înnecă'lă cu apă, tae'lă cu sabie...“

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 306):

Și'i voi *bate* cu toiage
Pre de latură să n'aliarge,
Și cu varga ai voi *bate*
Prin strămbătăi și păcate..

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „Husein Pașia în multe chipuri supăra pe Petriceico Vodă, pe bieții boerii cei mari îi *bătia* la talpe...“

ibid. 25: „țiindu'l un an în temniță și *bătându'l* la talpe...“

„A *bate* la talpe“ a devenit în graiul actual o locuțiune proverbială cu sensul de „a risipi,“ „a cheltui cu destrăbălare“; de exemplu la Ión Ghica, Scrisórea IV: „cei mai mulți s'au adăpostit prin curțile boieresci ca grămătică, vâtafi de curte, stolnici, trăind pe bere și pe mâncare fără grijă de diua de mâne; când puneau mâna pe câte o pară, o *bătea* la tălpi pe

must, pe cărnați, cu lăutari la Filaret...“

v. *Talpă*.

Ion Neculcea, Letop. II p. 239: „[Duca-vodă] a făcut un băț în opt muchi de *bătea* pre boieri și pre zoltași cu bățul...“

Cântec din Ardél:

Cātu 'i copila de mică,
Bate-o ș'o pune la furcă,
Că iubesc
De pârlesce,
Și la lucru nu gândesc!

(J. B. Trans. 389).

Altul:

Vai, leliță, cum te-aș *bate*!
Dar mi's mânilă legate..

(Ibid. 78).

Colindă muntenescă:

Când e capul vécului,
Sfirșitul pămintului?
Când o *bate* fiu pe taică,
Fiică-sa pe maică-sa;
Când o *bate* fin pe naș,
Fină-sa pe nașă-sa;
Atunci capul vécului,
Sfirșitul pămintului..

(G. D. T., Poes. pop. 23).

I. Créngă, Scieră I, 70: „o prinde ș'o *bate*, ș'o *bate* pînă o omoră în bătae...“

Proverbul omului leneș:

Ast lucru l'aș face 'ndată,
Dar n'am cine să mă *bată*.

(Pann, I, 107).

Activul *bat* de aprópe pôte să fie luat și într'un înțeles de tot amical în expresiunea: a *bate* pe umeri, întru cât acțiunea lovirii nu este dușmănescă sau durerósă, ci e desmierdătore.

Laurian-Massim: „Nu numai că nu

mă așis nemica reu, dară încă m'a
bătut cu mulțumire pe umeri..."

Cântec oltenesc:

C'a-sără-am venit la voi
Și te găsi între doi;
Unul te bătea pe spate:
Jurași, măndro, că ți-e frate;
Altul te bătea pe p'er:
Jurași, măndro, că ți-e v'er...

(Vulpian, Text p. 40).

Tot așa „a bate pe spate” în pri-
vința unui animal, mă ales a calului.
Colinda „Solul”:

... un cal legat,
Legat și nfrănat...
Și pe el mi'l țin
Vr'o cincî vorniceî,
Vr'o cincî comișel:
Doî de dirlogeî,
Doî de dalbe scări,
Iar al cincilea
Frumușel mi'l bate,
Mi'l bate pe spate
Și mi'l neteșcesce
Și mi'l potriveșce...

(G. D. T., Poes. pop. 45)

Cu un alt sens, în locuțiunea pro-
verbială: „gura bate spatele.”

Basmul „Teiu-legenat” (Tribuna din
Sibiū, 1885 p. 26): „Strămbă-lemne a
fost așa cum v'am spus încat pentru
puteri, pătimă însă de limbuția. Nu'î
pësa lui de fața cu care grăia nemic,
și gura'î umbla ca o pârpariță, cât cu
trébă, cât fără trébă. Așa nu'î bine,
căci briciul pré-ager se știrbă și
gura bate spatele” = limbuția aduce
după sine bătaia.

v. *Spate*.

„A bate cu capul în pămînt =
a se umili cu pocăință.”

Omiliarul dela Dél, 1644, p. 41: „au
venit osândit și cu fața rușinată și cu
capul său în pământ băté...”

„A bate în palme” are patru accep-
țiuni deosebite:

a) a aplauda, lovind de măi multe
orî palmele mănîlor una de alta.

Biblia Serban-vodă, 1688, Jerem. V 31:

... și preoții bătura în pal- mele lor, și no- rodul meu au iu- bit așa...	... et sacerdo- tes applause- runt manibus suis, et populus meus dilexit sic...
--	---

Cu același sens la Coresi, Omiliar
1580, quat. XIII, pag. 2: „toate lim-
bile bateți cu mănile, strigați lu Dum-
nezeu cu glasū de bucurie...”, în psalmul
XLVI, care în traducerea lui Silvestru,
1651, sună: „toți oamenii bateți cu
mănule...”

Balada „Sorele și luna”:

Puternicul soare,
Ca puternic mare,
Unde-o auđia,
Bine că'î părea,
'n palme că bătea...

(G. D. T., Poes. pop. 413).

b) a chiăma o slugă, lovind de ase-
menea de măi multe orî palmele mă-
nilor una de alta, deși intențiunile în-
tr'un cas și în cel-alalt diferă cu de-
săvîrșire.

Balada „Dobrișen”:

Și când ochiî deschidea,
Zare 'n casă că'mi vedea,
Lumina și zarele
Cum resare soarele;
El în palme că 'și bătea,
Slugulița că 'și chiăma
Și din gură că 'î dicea...

(G. D. T., Poes. pop. 475).

Portbriant: „Acéstă slugă e nesufe-
rită, trebue să bat de dece orî în palme
ca să vie = il faut que je l'appelle
dix fois pour qu'il vienne.”

c) ca expresiune metaforică desre
scurțimea timpului celui întrebuintat
pentru o lucrare; un timp însă măi
lung decât acela cuprins în metafora
analogă: „cât ai clipi din ochi.”

Basmul „Fata Cîudei“ (Sbiera, Po-vești, p. 63): „Cât *bați* în palmi, aș și fost la curțile Smelui și aș intrat în casă...“

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 4: „Cât se pôte mai de grabă. Hai, să te ved. Cât oiu *bate* 'n palme, să fii înapoï...“

I. Créngă, Scrierî I, 153: „și câte alte lucruri de gospodăria, făcute de mâna lui Chirică cât a i *bate* din palme...“

d) În fine, expresiunea „a *bate* palma în palmă“ însemneză a isprăvi o tocmelă, a se înțelege deplin asupra unei învoeli.

Delavrancea, Vis și vieță, p. 46: „Și *bătu* palma în palmă cu negustorul. Tocmela se făcuse...“

v. *Palmă.*

Bat cu piciorul său *bat* din picior „taper du pied, trépigner“, este obicînit un semn de mîniă sau de supărare, ca și *bat* cu pumnul.

I. Créngă, Scrierî I, 57: „Scaraoschi îngrijit și mînios grozav, chiamă înaintea sa tótă drăcimea și *bătu* din picior, strigând...“

Doină din Ardél:

Maică-ta 'i femeie rea:
Ea *bate* cu pumnu 'n mėsă
Că 'i trebe noră alėsă,
Bate cu picioru 'n prag
Că 'i trebe noră pe plac,
Și *bate* cu pumnu 'n vatră
Că 'i trebe noră bogată...
(Familia 1883, p. 215.)

Laurian-Massim: „focosul armăsar *bate* tot într'una din picior; n'am decât să *bat* din picior la ei, și toți se bagă în gaură de șerpe...“

v. *Picior.*

Bat în ușa sau *bat* la ușa, la pörtă, la feréstră...

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Act. Apost., XII, 13:

Și *bătând* Pătru în ușa târnațului, mërse o fată...

Ibid. Matth. VII, 8:

...și cine caută află, și celui ce *bate*, i să deșchide...

Pulsante autem eo ostium januae, processit puella...

...et qui quae-rit, invenit; et pulsanti aperietur...

Proverb: „La pörtă surdului poți să *bați* ori-cât de mult“ (Pann, I, 94).

Laurian-Massim: „a *bate* la tóte ușele = a se îndrepta și solicita la toți ca să capete ce-va...“

Cântec poporan:

— Cine *bate* la feréstră,
Nevéstă, nevéstă?
— Omule, pisica noastră...

Sînt unele lucruri, cari nu se pot înfige fără a fi lovite de mai multe ori în șir, adecă bătute, deși *bat* nu trece prin acésta la sensul de înfig.

v. *Înfig.*

Mitropolitul Varlam, Omiliar, 1643, II f. 73 a: „intinsăr' pri'nșu la pământu și picioréle 'i *bătură* în grosu...“

Gavril Protul, Viața lui Nifon, Mss. 1682 (ed. Erbicénu p. 104): „pre făcătoaria de minuni icoană a sfântului mucenic *bătu*'au însuș Négoe-vodă cu cuișoare un măr de aur curat...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Ghen. 23 f. 276 a: „pe'ntre diagete le *bătură* țăpușu de heru infocate...“

Ibid. Noevr. 4 f. 103 a: „prin cap și prin plămăne, prin mănuntăi să le *bată* cue de heru...“

Anton Pann, Povestea vorbeii, II, 119:

... . respunde dracul
Că pân'aci i-a fost lacul,
Și că aci e hotarul
Unde și-a *bătu*t el parul.

Slavicî, Novele p. 29: „Părintele

trimise pe Cozonac în vale după nuiele, *bătu* doi pari în pământ, între pari tot în depărtare de o palmă *bătu* bețicașe mai subțirele...”

Acastă acțiune de a *bate* având de scop ca lucrul cel bătut să stea tare, de aci cuvântul se aplică la alte lucruri bătute în același mod, cu ciocanul său cu orî-ce fel de uneltă, în vedere de a le înțepeni într'un loc.

Laurian-Massim: „a *bate* cercurila o bute; a *bate* o bróscă la o ușă; a *bate* o feréstră etc.”

Tot prin bătaia cu un ciocanaș se ascute cósă, de unde termenul *bat* cósă, se *bate* cósă.

Proverbul din Bucovina, comunicat de d. S. F. Marian:

La tótă casa
Bate cósă,
Numai la mine
N'are cine.

Deasemenea se *bat* secerile (L. M.).
Despre *bat* bani,
v. *Bătu*.

Bat se întrebuintează în privința orî-cărui lucru, pe care cine-va îl lovesce de aprópe de mai multe ori în șir cu o uneltă determinată și cu un scop determinat: a *bate* un drum, a *bate* o ariă, a *bate* grâne, a *bate* haîne, a *bate* lâna, a *bate* scaune sau scórțe, a *bate* pânza, a *bate* pomii, a *bate* oue, a *bate* laptele, a *bate* stupii, a *bate* sîta sau ciurul, a *bate* mazere, a *bate* carnea etc. etc., în cari tóte se păstrează intact sensul cel fundamental al cuvîntului *bat*, de vreme ce el se cuprinde în natura acțiunii, iar nici de cum în acea a uneltei sau a scopului.

Costinescu: „a *bate* aurul, argintul, arama, ca să se facă dintr'insele foi subțiri.”

Laurian-Massim: „Iea acest veșmint

și 'l *bate* bine de pulbere; în ul, canepa, le topesci întâi, apoi le *bați* ca să se alégă ce e bun de tors; lâna însă o *bați* înainte de a o băga în strai, ca să se afine și să se curățe de pulbere; porumbul s'a cules și s'a *bătu*; pune grâu în cea piuă și 'l *bate* bine; am *bătu* cei doi peri și mi-au dat două care de pere; când *bateți* pomii, luați aminte să nu-i vătămăți, rupându-le ramure; veniți să *batem* nucii; a *bate* nucile, perele etc. = a le da jos, *bătînd* pomul cu ce-va; *bat* despre liquide sau vasele ce le cuprind = a amesteca *bătîndu-le*: a *bate* oue; pune vin, piper și ardeiu în același vas și *bate-le* bine să se amestece; *bate* laptele ca să scótă unt; în același înțeles: a *bate* putineii; a *bate* stupii ca să éșă albinele și să se scótă mîerea; a *bate* sîta, ca să éșă din ea liquidul său făina; a *bate* ciurul, ca să éșă din el grăunțele; a *bate* grăunțe sau bóbe, ferte mai virtos, spre a le reduce în stare liquidă: a *bate* mazere, fasole, linte...”

Lexicon Budan: „*Bat* grâu, secară etc. = înblătesc.”

Proverb:

Laptele pină nu 'l bați
Smântână nu poți să scóți.

(Pann, II, 34)

I. Créngă, Scrieri I, 118: „degăba mai *bați* apa 'n chiuă să s'alégă unt, că nu s'alege nici odată...”

Proverb: „*Bate* nucile pină nu pică frunđa” (Hințescu, 125).

Cu același sens proverbul: „*Bate* ferul pină e cald”; și altul: „ferul reu cât să 'l *bați*, e degébă” (Pann, II, 57).

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII: „*Bate* ferul pină e cald, și fă tot lucrul la vremea lui...”

De departe calu'și *bate*,
De aprópe ochi'ți scoate.

(Pann, II, 111).

ceea-ce Laurian-Massim explică : „de departe bun saū frumos, de aprópe reū saū urit.“

Balada „Rada“ :

Pe tine te vreū
Bărbat să te ieū,
Că 'i o ȃicătóre
De insurătóre:
Cine *bate* Dunărea,
Nu mi'l *bate* mulerea!.

(Alex., Poes. pop. 2, 122).

adecă un voinic, care nu se teme a trece Dunărea în not, *bătënd* valurile.
v. *Dunăre*.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII :
„*Bate* șéoa să 'ntelégă épa, căci femeea'ídracul: șéde în dél și právale carul în vale...“

Alexandri, Ginerele lui Hagi-Petcu, act I, sc. 6:

„Petcu: Véd cu multámire, beízade, că vē place a nu șidé cu mánile sub-suorí.

„Radu (în parte): *Bate* șéoa soçrul, dar mẽ fac că nu pricep...“

Acest proverb există în mai multe limbí. Rolland (Faune popul. IV, 155) citéză pe cel vechíu frances: „qui ne peut battre le cheval, batte la selle ou le bast“ și pe cel italian: „Si batte la sella per non battere il cavallo“, unde însă ne întimpină o altă nuanță de sens.

v. *Șea*.

Variantă :

Bate samarul
Să pricépă măgarul.

(Pann, II, 144).

Figurat, a *bate* cu cuvintele = a lua socotélă, a cere samă cu asprime.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 284 :

Și vor să ne amărască
Pentru Țara Románescă,
Bătënd cu cuvintele:
Ce am făcut pungele?..

Sub forma pronominală, se *bat* póte fi reciproc, reflexiv saū pasiv.

a) reciprocul se *bate*, când doí saū mai multí se lovesc de mai multe orí în șir unul pe altul.

Laurian-Massim : „Cocoșul se *bate* cu găina; bărbatul se *bate* cu muíerea; frațíi nu se *bat* unul cu altul; Românii se *bătură* cu Turcií; popórele invétate cu pacea a-nevoe se *bat*; berbecii se *bat* în capete...“

Silvestru, 1651, ps. XXXIV :

... <i>bate-te</i> cu ceia ce să <i>bat</i> cu mine...	...πολέμησον τοὺς πολεμοῦν- τάς με...
--	---

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XIV, 31 :

Sau care craíu mergându să să <i>bată</i> cu altú craíu au nu va șádé mainte să să sfă- tuíasca...?	Aut quis rex iturus commit- tere bellum ad- versus alium re- gem, non sedens prius cogitat...?
--	---

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XXVI, 20 :

Și să <i>bătură</i> păstorii Gherari- lor cu păstorii lui Isaac, zicând cum a lor íaste apa...	Et pugnave- runt pastores Gerarorum cum pastoribus Isaac, dicentes suam esse aquam...
--	--

Ibid., Exod. XIV, 14 :

Domnul se va <i>bate</i> pentru voi, și voi veț táce...	Dominus pug- nabit pro vobis, et vos tacebitis..
---	--

Pravila Moldov. 1646, f. 63 a: „Totú omulú are putére să se *bată* cu vrăjmașulú cela ce vine asupra lui să 'l ucigă...“

Cantemir, Chron. I, 239: „precum Romanii să biruiască, aşe Dacii să nu să de, dintr'âmbe părțile vitejește să *băte*...”

Ion Neculce, Letop. II p. 300: „Svedul rămasă a se *batere* în două părți. Și Moscul cu oastea lui iar *bătea* în două părți, cu o samă de oaste se *bătea* la Narva cu Svezii, iar pe altă parte dede oaste lui August Craiului Leșesc...”

Zilot Românul, Cron. 67:

Corbul să scôță ochi la alt corb nu se poate, Turcul pentru creștin cu Turcul nu se *bate*...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Dos la dos, spate la spate, se *bat* desnedejdut, Lovirile li 's grozave încât nu-l de pomenit...

Iancu Văcărescu p. 411:

Căutătura 'ți va războiū,
Zimbirea 'ți cere pace;
Și să mă 'mpac cu tine voiū,
Dar să mă *bat* imi place!

Balada „Pătru Hațducul”:

Impărate
Înălțate!
Imi dai oaste să mă *bat*?
Ori la ce tu m'ai chemat?...

(G. D. T. Poes. pop 611)

Proverb: „se certyă ca Țigani și se *bat* ca orbi” (Pann, III, 23).

O locuțiune proverbială la Jipescu, Opincaru p. 153: „să pun ca lupi ligniți împrejurul mămăligi și 'mbucă cu așa poftă, de pare că se *bat* doi nebuni la gura lor...”

Altă locuțiune proverbială despre timpuri fabuloase: „când se *băteau* urșii în cōde” (Ispirescu, Legende p. 1), adecă pe când urși mai avea cōde, pe cari nu le mai aū.

v. *Basm.*

O admirabilă metaforă poporană din Moldova: „Pe când se *bate* diua cu

n ó p t e a = pe la amurg, pe'nserate” (S. F. Marian).

O locuțiune ironică: „a se *bate* cu o bucată, cu o plăcintă etc. = a 'și pune toate puterile ca s'o mănance totă” (L. M.), ca și când plăcinta s'ar opune din parte'i, *bătend* și ea pe cel ce vrea s'o mănance.

b) reflexivul se *bate*, când cine-va se lovesce pe sine-însuși de mai multe ori în șir.

Laurian-Massim: „A se *bate* cu pumni în cap = a fi desperat; a se *bate* cu pumnul în pept = a arăta că vrea a 'și resbuna...”

Costinescu: „A se *bate* în pept = a se lăuda și amenința pe cine-va.”

„A se *bate* în pept” mai are și accepțiunea religioasă de pocăință.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 182 b: „apostolii rămasară gîos și cu mare jale căota spre ceru și să *bătia* în pieptū și lacrimi pre fețele sale vârsa...”

v. *Pept.*

c) pasivul se *bate*, când cine-va este sau urmăză a fi sau să fie lovit de mai multe ori în șir.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XII, 48: „Iară cela ce n'au știut, și făcând lucruri care să cuvine pre bătae, *bate*-s-ă-va puțin...” = „va fi bătut.”

Mitropolitul Antim, Predice, ed. Bianu, p. 192: „să se închiză ca Petru în temniță cu lanț de gât, să se *bată* cu toiege ca Pavel...” = „a fi bătut.”

Caragea, Legiuire 1818 p. 85: „Căți să vor vâdi martori mincinoși, să se de prin târg *bătându*-se și să se trecă în condicile judecătorilor...” = „find bătut.”

Zilot Românul, Cron. p. 99: „și, o! minune! ôste înfricoșată ca acésta — remase rōbă, *bătendu*-se de două părți: și de peste Dunăre și de din-

cóce, fără nădejde de scăpare de nicăiri...“ = „fiind bătută“.

2°. *Bat* de departe.

Armele cele aruncătoare *bat* la distanță, având drept țintă un lucru, o ființă, o oștire vrăjmașă sau o cetate, pe cari le lovesc de mai multe ori în șir prin glonțe sau alte proiectile și unelte.

Laurian-Massim: „tunul *bate* mai departe ca pușca“.

Tunul său pușca fiind însă nisce simple instrumente la dispozițiunea omului, ele pot să nu fie menționate anume, menționându-se numai agentul.

Urechea, Letop. I pag. 135: „aș trimis (Albert Craiul Leșesc) soli la Stefan Vodă de i-a dat știre să se găteze să meargă cu dânsul să *bată* Chilia și Cetatea-albă...“

Miron Costin, Letop. I p. 283: „aș luat Sultan Murat Bagdadul cu mare vărsare de sânge dela Perși, după patru luni den ce zi începuse a *batere* orașul...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „atuncé *băte* cetatea cé vestită a Francilor Critul, adecă Candiia, pre care apoi o aș și luat'o acel vezir...“

Ibid. p. 9: „Atuncé aș *bătit* și târgul Liovu un Caplan Pașă...“

Cantemir, Chron. I, 362: „(Gotthi) nici arme având de trebă, nici până atunce a *bate* la cetate fiind deprinși, de cetate s'aș lăsat...“

N. Muste, Letop. III pag. 14.: „In Cameniță era numai oamenii cei de loc, și vr'o 7000 de Drăganii la Porți, și cum aș tăbărit Turcii lângă cetatea Cameniței, n'aș zăbovit zece zile, *bătând* din pusce, s'aș și închinat...“

Ibid. p. 8: „Aș lăsat Vezirul pre un Sarascher cu oști și un Sultan cu vre-o trei zeci de miș de Tătari să *bată* cetatea Leva să o dobândescă...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 138:

40,855. III.

„aș și sosit Moscalii și aș început a *bate* cetatea, care aș și luat'o până în trei zile...“

Ibid. p. 164: „aș pogorit din cetatea veche tunuri, și le-aș tocmit să *bată* asupra casei Craiului...“

Prin analogia cu acțiunea omului de a *bate* de departe, cuvântul se aplică la unele elemente, cari lovesc de asemenea de mai multe ori în șir dela distanță, deși lovirea poate să nu fie decât o simplă atingere sau chiar o desmierdare.

Expresiunea cea mai obicnuită în această privință este: *bate* vântul.

Urechea, Letop. I p. 203: „atata prav aș fost cât să strîngea troiene la garduri când *bătea* vânt, ca de omăt era troiene de pulbere...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II, f. 31 b: „deca vădzură că le *bate* vântu bunu de-a meargeria către locul de unde era ei, svătuiră să meargă...“

Cântec moldovenesc:

Vîntul *bate* vâlurile
Și 'mi aduce dor și jele...

(Sevastos, Cânt. 79).

Balada „Jiianul“:

Bate vîntul, viscolesce,
Și de gazdă n'am nădejde:
Gazda mea e 'n Valea-rea,
Mi-o căznesce potera...

(Col. I. Tr. 1873 p. 53)

Doîna „Pleopul“:

Foia verde de sipică,
Vîntul *bate*, frunză'ți pică,
Veselia mi se strică...

(G. D. T., Poes. pop. 354).

Colinda „Tóder Diaconul“:

Nici popă tocând,
Nici clopot trăgînd,
Nici paseri cîntînd,
Ci vîntul *bătînd*
Și ape curgînd...

(Ibid. 37).

Cântec din Ardel :

Bate'mî vîntul dinspre munţi,
Vine'mî dor dela părinţi;
Bate'mî vîntul dinspre del,
Vine'mî dor dela Ardel...

(I. B., Trans. 200).

Cântec moldovenesc :

Bate, vînt e, pîntre munţi:
Adă'mî dor dela părinţi;
Bate, vînt e, pîntre braţi:
Adă'mî dor şi deia fraţi;
Bate, vînt e, pîntre flori:
Adă'mî dor dela surorî...

(Sevastos, Cânt. 80).

Tot așa o doină din Ardel la d. Bibicescu (Poes. pop. 108).

Figurat: de unde *bate* cui-va vîntul
= în ce fel de dispozițiune se află omul.

A. Văcărescu, p. 37:

Ci dar mă rog să mă ierți
De vreme ce 'n doă părți
Ți se 'nduplecă cuvîntul:
Din contro itî *bate* vîntul...

Locuțiune proverbială despre risipitorii la Jipescu, Opincaru, p. 109: „Da la hăi Bucuresci, nu cunosc eū pe un boier, care a risipit douo sutișore de mii de galbină? Ti! A *bătut* vînt de vară piste ele, n'a mai așteptat bruma...”

v. *Vînt*.

Tot așa: *bate* grindina saū pétra, *bate* plóia, *bate* bruma, *bate* lumina saū sórele saū luna, *bate* céța etc., în unele casuri prepozițional: *bate* cu grindina, *bate* cu céța și altele.

Proverb: „După ce pomul il *bate* grindina, il *bate* și omul dându'i cu prăjina” (Pann, I, 144).

Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu p. 251):

Si *bātu* cu
grindire vinile
lorū și sicamene-
le lorū cu bru-
mă...

Occidit in
grandine vineam
eorum, et moros
eorum in pruina.

Cântec din Ardel :

Codrul e cu frunza lată,
Bruma ca dă, nu te *bată*...

(I. B., Trans. 199).

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1671
(ed. Bianu p. 262):

Murii le-au *bătutu*-le cu brumă
și de dobitocū n'au rămas urmă...

unde este de observat forma moldovenească poporană cu pronumele repetat: „le-au *bătutu*-le.”

Corbea, Psaltirea circa 1700 (MSS. în Acad. Rom.):

Veî gâti lor fața
Ca să-i *bată* céța...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 43: „parcă vedē corabia Apostolilor că se luptă cu multă selbătăcie în turburarea Mării, de o parte o *bat* valurile, de altă parte o *bat* vînturile și o turbură...”

Colindă muntenescă:

Plécă Ion botezând,
Sfânt-Ilie fulgerând,
Sfântul Petre plo i *bătend*...

(G. D. T., Poes. pop. 34).

Delavrancea, Paraziții p. 126: „Cosmin stă trântit, cu fața în sus, în odăița din fund. O lumină tristă îi *bate* în gémurii: cele din urmă unde galbuî ale apusului...”

Ibid. p. 173: „Câte-va picături de plóe *bat* în gémurile Hagiului...”

Proverbul Țiganului:

Tot la noi în sațră
Bate vînt și pétră.

(Pann, II, 17).

Laurian-Massim: „Un sóre violent ne *bătea* în față; un vînt cu plóiă ne-a *bătut* tótă nóptea pe cale; pune-ți-vé pělăriile în cap, că vé *bate* só-rele; luna *bătea* în feréstră; un dulce vînt *bătea* în pánzele nóstre; bruma a *bătut* reū vile...”

Este invederat că la *bat* forma nominală, întru cât este vorba de o acțiune de departe, nu pôte să fie reflexivă și nici chîr reciprocă, ci numai dóră pasivă, bună-óră: „gránele s'au *bătut* de pétră=aū fost bătute“, care însă și aceea se întrebuintéză fórte rar.

II. Sensurile secundare.

1° *Bat* = biruesc.

Cine *bate*, fie de aprópe, fie de departe, este saū se presupune a fi mai fórte decât adversarul seū, căci altfel ar fi bătut. De aci *bat* = lovesc de mai multe orî în șir trece d'a-dreptul la sensul de biruesc, dovedesc, în ving. Totuși mai adesea se adaoge într'un asemenea cas adverbul „reū“: a *bate* reū.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 55 a: „crucia iaste armă vonicilor, că într'ansa nedejduindū, întră în războiu și cu putéria ei *batū* și izbăndescū...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 29: „dând Creștinii răsoiu Turcilor și Tătarilor, i-aū biruit și i-aū *bătut* peste putere, cât aū scăpat de acolo Vezirul cu fuga...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 131 a: „Nu vei biruința dobândi până nu te vei vitejiaste *bate*...”

Același, Chron. I, 318: „îndată cu oaste le-au eșit înaintea, pre cari rău *bătându*-i până peste Dunăre i-au gonit...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 193: „Și de acolo aū mers (Moscul) la cetatea Vozia de s'au *bătut*, ș'atata i-aū *bătut* de răū, cât s'au omorit mulțime de Turci...”

Laurian-Massim: „leul *bate* pe urs; la Călugăreni Români *bătură* înfricoșat pe Turci; nimenea nu te pôte *bate* în cărți; tu *bași* pe toți la jocul de mince; cartea mea *bate* pe a vóstră; cine a *bătut* și cine a fost bătut? — de astă dată am *bătut* eū...”

v. *Biruesc*.

2° *Bat* = pedepsesc.

Bătend pe cine-va, fie de aprópe, fie de departe, noi il pedepsim saū credem a 'l pedepsi pentru o faptă óre-care. De aci *bat* se íea fórte des drept pedepsesc.

Pravila Moldov. 1646 f. XVIII b: „Cândū va fura neștine de va sparge vre un zid sau ușe sau secriiu saū altă asemenea acestora, de va fi făcutū această dzua și de va fi omū de rod bunū, să 'lū scoață den loculū lui o samă de vréme, această să înțelege de va fi omū de ocină să 'l scoață den ocinile lui câtă-va vréme câtū va fi voia giudețului; iară de va fi omū mai de gósū, să 'l *bată* ca pre unū furū și să 'lū trimiță la ocină câtă-va vréme...”

Pravila lui Mateiu Basaraba, 1652 p. 201: „și'i purta pre mágari, despuiați, *bătându*-i preîn toate ulițele...”

Este interesant în această Pravilă, pe p. 152, capitolul: „Cândū și cum poate bărbatulū să'ș *bată* muțaré și în ce chip.”

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. XXVI, 31; Marc. XIV, 27:

... *bate*-voiu
păstorii, și să
va răsfire turma
oilorū...

... perc
tia m pastorem,
et dispergentur
oves gregis...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 18: „Tătarii sânt lupi apucători, pradă, robescū, *batū* și căznescū pe Creștinii...”

Miron Costin, Letop. I p. 241: „Iară a doua zi l'aū legat hinu-seū și l'aū

dus legat la Schindir Paşa. O! să 'l
bată Dumnezeu hină ca acela!..."

Cântec din Ardél:

Tot de reu parte-am avut:
Dumnezeu m'a tot *bătut*!...

Altul:

Nu știu țilele mi-s rele,
Orî m'ê *bat* faptele mele;
Nu știu locu 'mî este reu,
Orî m'ê *bate* Dumnezeu!
Nu m'ê *bate*, sfinte Dómne,
Nu m'ê *bate* cu canóne,
Dacă nu m'ai fost *bătut*
Când faptele le-am făcut...

(Ibid. 194).

Bat = pedepsesc este mai cu deosebire des și caracteristic în invocațiunile din blestemele poporane și 'n jurăminte.

Doină din Ardél:

Să te *bată*, badeo, *bată*
Noue bóle dintr'o dată,
Noue bóle
S'o lingóre
Din arat
Pină 'n cărat,
Din culesul cânepii
Pină 'n ruptul cămășii!...

(I. B. Trans., 265)

Cântec din Banat:

Bată-mi-te, neico, *bată*
Rădăcina fagilor
Și trei țile-a paștilor!
Bată-mi-te, neico, *bată*,
Bată-mi-te vînturile,
Vînturile, ploile,
Să 'ți rămână ósele!

(Hodoș, Poes. pop. 123)

Doină din Moldova:

Ea prinse a se glura:
Să m'ê *bată*-a naftema
De-am mai dat gură cui-va
Afară de dumnéta!...

(Alex., Poes. pop. 2 313)

Doină din Ardél:

Bată-mi-te, leleo, *bată*
Inima mea intristată!
Bată-te, leleo, pe tino
Cele patru-țeci de țilo
Ce le-am postit pentru tino!
Să te *bată*-un dor și drag
Să ședî tótă ziua 'n pat...

(J. B. Trans. 259).

Doina bucovinénă „Nevésta cu prunc mic“:

Ardă'l focu blăstómat,
Că s'a dus și m'a lăsat!
Ardă'l focu, ticălos,
Că m'a fost necredincios!
Bată'l lacrimile mele,
Bată'l cugetole grole,
Bată'l mila de la mino,
Când ȳa fi 'n lume mai bine!...

(Marian, Bucov. I. 108).

Doină din Moldova:

Bată'l crucea om bogat,
Om bogat și făr' de sfat!...

(Alex., Poes. pop. 2 159).

Balada „Blăstemul“:

Să te-aglunghă dorul meu
Unde-a fi drumul mai greul
Să te *bată* jalea mea
Unde-a fi calea mai grea!...

(Ibid. 17).

v. *Ard.*

Une-orî asemenea blăsteme și jurăminte sînt fórté ușóre saú chîar glu-mețe.

Cântec moldovenesc:

Frunghă verde liliac,
Bată'l vîna de gîndac,
C'au mîncat frungha de fag..

(Sevastos, Cînt. 83).

Cântec din Vâlcea :

Suiă mândra pe colnic
Resucind la borangic,
Și pe fus n'a pus nemic,
Pe ăer cătând dup'un nor:
Bată-te pustia dor!

(G. D. T., Poes. pop. 278)

Doina „Femeia cu doi bărbați“ :

Îmi usucă inima
Ș'a uscat'o dragostea,
Bate-o-ar pârdaunica!...

(Ibid. 307.)

Doină din Ardel :

Dorul ride și se duce,
Bate-mi-l'ar sfânta crucel..

(Familia 1884, p. 443).

Satira poporană „Nevasta frumoasă“ :

Șovirnog
Și tirfalog
Șede lungit lingă foc
Și 'și uscă obielele
Și 'și cōce lulelele,
Bate-mi-l'ar stelele!...

și mai jos :

Omule, ție nu'ți cânt,
Vide-te-aș pus în mormint;
D'așa merge cântecul,
Bată-te 'ntunerecul!.

(Marian, Satire pop. 19—20).

Cântec moldovenesc :

Frunđulena puu de nuc,
Bate-te-ar pustia, cuc,
Ț'am plătit să 'mî cântî un an,
Nu mi-ai cântat nici de-un ban..

(Sevastos, Cânt. 18.)

1. Crângă, Scrieri I, 172: „Eū sciū
ce vra să ăică durerea de inimă, bat'o
pârdaunica s'o bată!..“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act
I, sc. 2: „Bată-te cucul să te bată!
Haï, du-te de te pune la pândă...“

Blăstemele cu pustia, pârda-

nica, vina, cucul, sint tot-d'a-una
puțin seriose.

v. *Cuc*.

Câte-o-dată rămâne numai forma cea
stereotipă de blăstem cu *bată*, pe când
în realitate este un fel de bine-cuvîn-
tare, de exemplu: *bată-te norocul*
să te *bată*!

Bată'l Dumneđeū d'amor
Că m'a prăpădit de dor!
Țio, nōpte mē muncesco
Trupul reū imi chinuesce..

Țipescu, Opincaru p. 157: „o să ghie
binili buluc piste noi, c'o să ne *bată*
fericea: pōte pe lumea aïlantă...“

Proverb:

Unul umblă și străbate,
Și pe alt fericea *bate*.
(Pann, II, 42).

v. 2. *Ferice*.

E fōrte ciudat blăstemul la Zilot Ro-
mānul, Cron. 49:

Cum se mânāncă ca cāini
Nesățioșii de Greci,
Bată'i căștigarea pālnii
Cu grozavul foc de veci!..

Un energic pleonasm tot la Zilot
Romānul, p. 41: „de aceea dar și Dum-
neđeū, vėđēnd neîntōrcerea și impetri-
rea inimei nōstre, prē-puțin ne-aū lă-
sat în chipul de liniște, și apoi ərəșii
cu asemenea și mai rele bătāi ne-aū
bătut...“

În următorul cântec din Ardel se
însoteșce la un loc trei accepțiuni d'ale
lui *bat*: reciprocul „a se *bate*“, apoi „*bat*
de departe“, și *bat* „pedepsesc“ din blăs-
teme :

Înălțate
Împērate,
Pune pace, nu te *bate*,
C'or cādē pe capu'ți tōte:
Nu te-or *bate* tunurile,
Ci te-or *bate* la crimile,
Lacrimile maicelor
Ș'ale suriōrelor..

(I. B., Trans. 316).

v. *Pedepsă*.

3°. *bat* = clatin.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de mai multe ori în șir de aproape cuprinde în sine necesarmente noțiunea de clătinare; și astfel, printr'un sens secundar, trece în sfera acestei noțiuni, cu aplicațiunile ei cele materiale ca și cele morale de o potrivă, fie sub forma activă, fie sub acea pronominală.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. LXXVI, 7: „Noapte cu inema mé scrăbia-mă și *băté*-se duhulū mieu...“, și tot așa în Psaltirea Șcheiană circa 1500 (ed. Bianu p. 239), acolo unde contextul slavice are: „*каѣцааше доухъ мои*“, verbul *каѣцати* însemnând mai ales „palpiter, trembler“, de unde — prin forma slavică nasalizată *каѣцати* — vine românul „clănțenesc“, iar prin urmare: „*bă-tea*-se duhul meu = mon esprit palpitait“. În psaltirea mitropolitului Dosofteiu, 1680: „să izbiia sufletulū mieu“, ceea ce exprimă aceeași idee.

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 38 b: „dormind, numai vinele cele vii mi să clătescū și să *batū*...“

Lexicon Budan: „Mi se *bate* inima, adecă *svicnesce*; cor palpitat, trepidat, micat“.

Conachi, p. 223:

Ca să'mi laud desfătarea, trebuie să gust
pe-a ta;
Doresc să'mi simt inimioara *bătēndu*-se
supt a ta...

A. Văcărescu, p. 28:

Pieptule, ce pină ađi
Nu sciunși decât să arđi,
Aflānd acum unde mergi —
Bate in cėsuri întregi...

A. Odobescu, Scrieri III p. 93: „inima' *a bătut* cu tăria la acele splendide priveliști...“

Ochiul se *bate* când *svicne-*

sce. După credința poporană, o un semn reu când se *bate* ochiul stâng.

Balada „Iovița“:

Ochiul cel stâng (i se *bate*:
Sciū ea vor fi nisece fapte,
Ori nisece păcate multe.
Ori nisece zile sfirșite...

(Marian, Bucov. I. 149).

Alexandri, Iași în carnaval, act I sc. 1: „Nu ride, soro, că, dău, nu' l de șagă. De câte-va zile mi se *bate* ochiul stâng, și sint sigur că are să se 'ntamplē în curānd vr'o blestemățiā grozavă...“

v. *Svicnesc*.

Laurian-Massim observă: „Ochiul, sprincēna, peptul, vina, inima se *bate*. Expresiunile de formă pronominală đic mai mult ca cele de formă simplă. Inima se *bate* — este o expresiune cu mult mai energică decât inima *bate*: inima se *bate* numai când e atinsă de bucuria mare, de spaimă, de frică, de ori-ce alte sentimente viue și tari; inima *bate* tot-d'a-una în starea ei normală. De asemenea vina, pulsul *bat* în starea lor ordinară, se *bat* însă numai în paroxismul frigurilor...“

Clătinarea, care e indiferentă în casurile de mai sus, adecă pōte să fie normală sau anormală, este susceptibilă de două nuanțe mai definite, mai caracterisate, și anume: a) sensul terțiar de sbucium mare, o clătinare rea sau grea sau neplăcută; și b) sensul terțiar de o mișcare repetită într'o parte și 'n alta, o simplă frecventativitate, un neastimpēr.

a) *bat* = sbucium.

În această clasă intră mai multe locuțiuni privitoare la sguđuirea, sbuciumarea, turburarea momentană a minții: gândurile *bat* pe om, cugetul il *bate*, apoi el

insuși își *bate* capul sau *bate* capul altuia.

Balada „Ioviță“:

Nici nu beu, nici nu mănânc,
Că mă *bate* un gând adânc...

(Marian, Bucov. 144).

Doină din Ardel:

Bată-te, bădiță, *bată*,
Nu te *bată* alte rele,
Numai gândurile mele:
Gândurile dintr'o noapte
Te *bată* pînă la mörte,
Gândurile dintr'o zi
Te *bată* cât îi trăi...

(Tribuna din Sibiu, 1855 p. 1093).

Cântec din Ardel:

Căți frăgarî pe la Arad,
Atâtea gânduri mă *bat*;
Căți frăgarî pe la Ineu,
Atâtea gânduri am eu!...

(I. B., Trans. 139).

Basmul „Cele două spre-dece fete de împărat“ (Ispirescu, Legende p. 281):
„Stăpâne, pe mine mă *bate* gândurile să mă duc în lume să 'mî caut norocul...”

Jipescu, Opincaru p. 71: „De, vere Moțailă, mă *bat* gândurili, fel și chip; nu 'ndrăznesc să 'ți spuîu; n'are cum hi măi sucit...”

Ibid. p. 156: „părcălabu nostru, mânca-l'ar tăuni, tot cere, plătim și iară ne apucă cu veste dă răvaș galben! Mă *bate* gându să bănuim că ne 'nșală ca pe copii și ne papă bani...”

v. *Gând.*

Doină din Bucovina:

Pe cel dël, pe cea lupcină,
Este-o créngă de sulcină,
Bate vîntul ș'o clătină
Din virf pin'la rădăcină.
Nu'î pricina de crenguță,
Da'î pricina de mămuță,

Și nu *bate* vîntul crénga,
Bate cugetul pe mama
Că nu mă las' a iubi
Cu cine m'aș potrivi...

(Marian, Bucov., II, 32).

Doina „Nevasta“:

Tacă 'ți gura, măi bărbate,
Că, dău, cugetul imî *bate*
Din străin să'mî fac un frate
Ca să 'mî cate
De dreptate...

(Alex., Poes. pop. 2^a 308).

v. *Cuget.*

Țichindél, Fabule 1814, p. 6: „tot gîndéște și iscodéște și 'și *bate* capul cum ar face rău altuia, pînă când cade el însuși în rău...”

Ibid. p. 23: „De ăste leneș, nu va el să 'și *bată* capul ca măi departe să ajungă cu minté...”

I. Créngă, Scrierî I, 263: „Și apoi ducéndu-se împăratul în tréba lui, ăa lăsat să 'și *bată* capul cum vor sci...”

Unei asemenea sbuciumări morale îi corespunde o sbuciumare analógă materială, fie a omului, fie a altor ființe sau lucruri mișcătore.

Cântec din Ardel:

Săracele fetele,
Mult își *bat* piclórele
Pe tóte rázórele
S'adune cěpă cloréscă,
Fața să și-o rumenéscă...

(I. B., Trans. 439).

I. Créngă, Scrierî I, 246: „De n'ar fi și unul ca mine pe acolo, degéba vė măi *bate* piclórele ducéndu-vė...”

Se *bat*=se sbuciumă valurile unu rîu sau talazurile Mării.

Intre danțurile și jocurile poporane, unul se numesce: Cum se *bate* Dunărea (Jipescu, Opincaru, p. 52).

v. *Dunăre.*

Laurian-Massim: „A'și *bate* capul cu ce-va sau cu cine-va = a se frământa, a asuda: mult mi-am *bătut* capul să pricep ce spuși; mult ne-am *bătut* capul cu acesta, fără s' o putem scote la capăt. In același înțeles se dice, când e vorba de labóre intelectuală, și: a'și *bate* mintea cu ce-va. A *bate* capul cuiva = a sta de dînsul, a nu'i da pace, a'l supera cu o cerere: mult am *bătut* capul bieteii muierii; muieria imi *bate* capul de luni de zile ca s' o duc la bal...”

v. *Cap.*

Din același sens de turburare se desfășoră:

a) vinul său beutura *bate* la cap;

b) fumul său cărbunii său diferite mirosuri și gazuri *bat* la cap.

Basmul „Petre Făt-frumos” (Sbiera, Povești p. 36): „El îi mai dă și cealaltă ploscă cu rachiū să beie și dintr'acesta. Ea aū luat'o și aū bēut și dintr'acesta, ș'apoi i-aū đis: Hei! acesta'i altă bēutura: *bate* mai tare la cap...”

Locuțiune proverbială despre om bēt: „L'a *bătut* cărbunii la cap = a suflat în fundul olei” (Pann, I, 111).

Laurian-Massim: „vinul beut ieri m'a *bătut* reū la cap; cărbunii ne-aū *bătut* la cap = a îmbēta, a amēti”.

Fiind însoțit de noțiunea de ne'n-demână sau de stricăciune, tot aci se clasifică *bat* în următoarele locuțiuni din Laurian-Massim: „a se *bate* cu mórtea = a fi în agoniă; a se *bate* în parte = a se *bate* și lupta așa că nici unul nu învinge pe cel-alt; boul se *bate* la cefă de jug = jugul *bate* pe boū la cefă; calul se *bate* la spate de șea = șeua *bate* pe cal la spate; cōstele calului se *bat* de opritori = opritorile *bat* cōstele calului; pōmele se *bat* de pā-

reții carului = pāreții carului *bat* pōmele; absolut: calul se *bate* = se cōsese. se lovesce cu piciorul de picior; scos din apă pescele se *bate* pe uscat pînă mōre; tōtă nōptea m'am *bătut* în pat fără să pot închide ochii; paserile și alte animale înjunghiate se *bat* mai multe minute pînă să mōră; cismele mē *bat* reū la picior...” locuțiuni din cari unele se pot întrebuinta numai sub forma pronominală.

β) *bat* = neastimpēr.

A *bate*, fie de aprōpe, fie de departe, exprimă o acțiune tot-d'a-una frecventativă; de aci apoi aplicarea acestui cuvint la orice mișcare repetitā sau fără astimpēr.

O pasere *bate* din aripī:

Balada „Novac și Corbul”:

Un corb negru, corbișor,
Ce sbura încotișor
Și din aripī tot *bătea*
Și cu jale croncănta...

(Alex., Poes. pop. 2 116).

I. Văcărescu, p. 452:

Ai vōđut p'o rāmurea
Turturel cu turturea
Bot în bot se sărutând
Și din pene des *bătēnd?*...

Locuțiunea proverbială: „se *bate* ca pescele pe uscat” (Pann, II, 49). = ca o ființă pusă afară din elementul ei propriū, deși acest proverb, exprimēnd nu numai neastimpēr, dar mai virtos suferință, aparține mai mult sensului tertjar α.

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. in Acad. Rom.), ps. VIII:

Paserile de ceri
Și pești cel din mări,
Cari cărările *bat*
A mārilor și străbat...

Laurian-Massim: „Am *bătut* toate căile și cărările fără să pot afla ce căutam; câte țeri și mări a mai *bătut* și acest om! calul *bate* câmpii, pădurile, bălțile; această vacă *bate* laturile = umblă retăcită de altele; totă ziua *batem* podurile; *bat* ușele = umblu fără căpătăiu din casă în casă; vînătorii *bat* pădurile sau câmpii, cu omeni sau cu câni, ca să scornescă vinatul; de aci și absolut, fără obiect direct: câni mei *bat* de minune; în deșert doue-șeci de omeni au *bătut* trei zile, că n'au putut prinde nici măcar un iepure; proverb: a *bate* câmpii = a vorbi altele de ce se cade; a *bate* podurile = a umbla fără căpătăiu și fără lucru, de unde ca substantiv compus: un *bate*-poduri = un perdeveră, care nu se mai astîmpără de pe drumuri...”

„E un *bate*-lela = c'est un freluquet“ (Th. Codrescu, Dialoguri 1880, p. 234).

„A *bate* crășmele = „hanter les tavernes, les mauvais lieux.“

Balada „Mușterea cosașului“:

Merge bărbatul la cósă,
Mușterea 'i româno-acasă:
Bărbatul *bate* cósă,
Mușterea *bate* crășma...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 266),

unde „a *bate* cósă“ are un alt sens, despre care s'a vorbit mai sus la sensul fundamental 1.

Laurian-Massim: „În vești cum se *bate* limba șerpelui în gura lui; a *bate* din buză sau din buze = a 'și face să tremure buza, și în sens metaforic a fi mînios, a rămâne dușos de ce-va, a perde și duce dorul de ce-va: dacă nu mănuânci acum, mult ai să *bați* din buze de mîncare...”

I. Créngă, Scrieri I, 46: „lișițele, ne fiind ciñore nici mörte, au sburat; to-

porul s'a cufundat, și Prepeléa a ramas *bătînd* în buze...”

Poienar-Aaron-Hill: „Le chien frétille de la queue = cănele *bate* din cósă...”

Fie cu sensul terțiar α, fie cu sensul terțiar β, se dice în privința sexuală: pescii se *bat* = „sint în căldura de împușare“ (L. M.), „lêpêdă sămînța sau icrele lor“ (Costinescu); „berbecii *bat* oile, caii *bat* iepetele, taurii *bat* vacetele“ (L. M.), deși în privința taurului expresiunea cea obișnuită este *gonesc*. Numai despre armăsar se dice tot-d'una că *bate*.

Colindă muntenescă:

Tot stavo de jugan galbeni.
Stavele cine le *bate*?
Bate-le negrul nebun
Ce 'i cu cósă viforită
Și cu cósă biciu făcută...

(G. D. T., Poes. pop. 71).

Despre expresiunea „a *bate* pe berbec = châttrer un bélier“,

v. *Bătut*. — *Berbec*. — *Întorc*.

4°. *bat* = țintesc.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de mai multe ori în șir de departe are neapărat în vedere o țintă, pînă la care lovirea trebuie să ajungă dela distanță; de aci se nasce sensul secundar de țintire, de năzuire, fie materială, fie morală. Macedo-românește pînă astăzi: „*bate*-să“ înseamnă „caută“ sau „dorește“, „are în vedere să fie“ sau să facă ce-va“ (Dr. Obedeanu, Texte, p. 60). Acest sens ne întîmpină une-ori întocmai așa în vechile texturi daco-române.

Moxa 1620, p. 388: „Varda *batia* să fie împăratu și păzila dein zi în zi...”

Ibid. p. 392: „Romanu de cluș să facia a purta grija împăratului, iară dentru adăncul inimiei lui elu *băté* să fie împăratu...”

În aceste pasaje: „*bătea* să fie împărat” înseamnă țintă sa și năzuia să ajungă la împărăție.

Cu un sens apropiat, tot la Moxa: „iară Mihail deca văzu că vine Leul cel cu năravu de fiară, se duse de voe-și și lăsa scaunul celui ce-i *bată* mulți pizma...” = către care se îndreptăză invidia.

E nu mai puțin interesant pasajul la mitropolitul Dosoftei, Synaxar 1683, Dec. 15, f. 221 a: „incepu a’l lingări cu cuvinte măgulitoare, ispitind că va slăbi bărbătafa Svântului, ce de vrăme că, *bătându* văzduhul pildelor, n’avu pre Svântul induplecat în cuvintele lui, pentr’acia învâța de’i tăiară capul...” unde „a *bate* văzduhul pildelor”, după cum rezultă din context, vrea să dică: „a ținde prin vorbe dulci să incurce sa și să ametescă.”

Lexicon Budan: „*bat* bucuria de ce-va = aliquid cum laetitia exspecto.”

Laurian-Massim: „a *bate* cu prepozițiunea cu = a fi plecat tare spre cineva sa și ce-va, a avé mare plăcere, a afecționa; de ex.: vulpile *bat* cu găinele; copilul *bate* cu tată-seu; n’am vădut om care să *bată* așa de mult cu alunele și nucile; fetele *bat* mai mult cu mama, băieții cu tatăl; copilul nostru *bate* tare cu cartea; mai rar în acest înțeles *bat* se construiesc cu după sa și spre: *bate* după muieră = umblă după muieră...”

Descântec de dragoste:

Cum se *bate* totă lumea,
 Totă omenimea,
 Tote sufletele,
 Tote vitele,
 Tote paserile
 Tote lighioile
 După apă bună și curată,
 Așa să se *bată*
 Toți feciorii,
 Toți voinicii

După dragostile mele,
 După frumusețile mele,
 După mândrețele mele,
 După vorba mea...

(Marian, Vrajă p. 43).

Altul:

Cum se *bat* Grecii
 Di pe oue,
 Și herbecii
 Di pe sare,
 Și viței
 Di pe lapte,
 Și pruncii
 Di pe țigă,
 Așa să se *bată* flacăii
 Di pe mine...

(ibid. 49).

Același sens de țintire are *bat* construit cu la în următoarele exemple din Laurian-Massim: „cartea *bătea* la tine ieri, astăzi *bate* la mine; nu știu de ce lumea *bate* așa la dînsul; limba cântarului *bate* la o parte...”

De asemenea fără la, tot din Laurian-Massim: „acum înțeleg unde *bătea* vorba ta.”

Lexicon Budan: „mă *bat* spre ce-va = mă silesc, mă nevoesc, năzuesc.”

Tot sensul de țintire au următoarele exemple din Laurian-Massim cu prepozițiunile după, la și pre: „a se *bate* după plăcinte” = a le rîvni; „vă *băteți* la câștig și fugiți de perdere; muscele se *bat* la miere; toți se *bat* pre Domniă, pre ministere, pre funcțiuni; mulți se mai *bat* pre mâna acestei frumoșe și avute veduve; moștenitorii se *bat* pre remasul mortului...”

Mitropolitul Dosoftei, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 489):

Că Domnul pre ca i nu se *bate*,
 Nice pre vitiaji cu statură nalte,
 Ce Domnului acela om place
 Ce’l plinaște porunca cu pace...

Tot acolo, p. 183, fără prepozițiune,
„mulți se *bat* să surpe“ = *năzuesc*:

Sintă cu mulțai strinși asupra'mi să mă dă
de răpă,
Și să *bată* dela nălțame să mă surpe 'n pripă...

Afară de exemplele de mai sus, tot
aci aparține *bat* construit cu obiectul
direct său cu prepozițiunii în următo-
rele trei casuri:

a) Laurian-Massim: „A *bate* ochiul =
a face impresiune bună, de ex.: acest
om nu 'mi *bate* ochiul; acest calimi
bate mai mult ochiul ca cel-alt; mie
unuia lucrul nu 'mi *bate* ochiul...”

b) „a *bate* la...” = „exercer une at-
traction...”

Jipescu, Opincaru p. 130: „unu vas
e mai smântuit, una ólá mai cóptă, o
pârnaie mai arătósă: unu *bate* la ochi,
altu la pungă, altu la căp...”

c) „a *bate* în...” în privința culorilor,
frantșesce „tirer sur le...”

A. Pann, Erotocrit, II, 17:

Era îmbrăcat cu haine albastre 'n roșu
[*bătënd*...]

„A *bate* în verde = tirer sur le vert“
(Cihac).

„Fața frunzelor începea să *bată* în
galben“ (L. M.).

5°. *bat* = joc.

O trăsură caracteristică a jocurilor
poporane la Români este că mai tóte
sint bătute, adevă jucătorii, și mai
ales flăcăii, *bat* virtos și des cu pi-
cióarele în pamint. De aci întrebuintarea
lui *bat* în privința deosebitelor jocuri, a-
jungénd la o schimbare totală a sensului
celui fundamental. Nu vorbim aci de-
spre jocuri copilăresci: „a *bate* mincea,
a *bate* popicul, a *bate* pórca etc.“
(L. M.), căci în acelea sensul cel fun-

damental al cuvintului se păstrează,
bătëndu-se în realitate obiectele jocului
cu mâna, cu băț sau cu altele.

Laurian-Massim: „a *bate* = a juca
cu joc, *bătënd* tare și iute în pămint
cu picióarele: a *bate* hora, a *bate*
brăul etc., de unde bătuta, joc cu
mişcare repede și animată“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 124:
„strins'au mehterii și tabulhanagii a
țării, și punea de *bătea* chindie în
tóte zilele în curte...”

Locuțiune proverbială: „a *bătut*
țurca tótă ziua și n'a făcut nici o
trébă“ (N. Andriescu, Covurlușu, com.
Cuca).

„Un copil când nu vrea să asculte
pe părinții sei, se dice: *bate* ciam-
buru său *bate* dragaica...” (S. Ve-
lișcu, Iași, c. Bădeni).

v. *Bătuta*. — *Brăul*. — *Chindia*. — *Ciam-*
bur. — *Dragaică*. — *Horă*. — *Țurcă*...

În acest mod, a *bate* joc însemnéză
literalmente „danser“. Pînă aci totul
este limpede; dar se nasce acum în-
trebarea: din sensul „danser“ cum óre
a putut să se desfășóre acela de „se
moquer, persifler, ridiculiser“, pe care
il are la noi locuțiunea *bat* joc?

Pentru a respunde în cunoștință de
causă, cată să studiam mai întâiu na-
tura jocului poporan la Români. Iată,
bună-órá, cum descrie d. Th. Burada
o horă (Almanah musical 1877 p. 57):

„În lăuntru cerului staă lăutarii
țigani, avénd unul scripca, iar altul
cobza; ei umblă necontentit pe lângă
dănțuitorii, inveselindu-i și spunénd din
când în când versuri șegalnice pentru
flăcăi, și adese orii atingétóre pentru
bărbații însurați. Așa, de pildă, lău-
tarul, trecénd pe lângă o copilă din
cercul dănțului, îi cântă:

Dis'a badea c'a veni
Luna 'n cer când s'a ivi...

„Și apoi :

Pentru tine am tras tóte,
Ș'apoi ȕicî cã nu se póte?
Am sã mor, n'am sã trãesc
Pin' ce-o sã te dobãndesc...

„Pe urmã, apropiindu-se de badea în
altã parte a cercului, îi aratã mãndra
cu ochiul, și ȕice în trecët :

Sã te ducî, voînice, ducî
În livada coa de nucî,
Cã te-aștãptã nu sciũ ce
Și-i gãsi o florice...

„Badea și cu fata se întãlnesc cu
ochii: copila se roșese, plęcã capul în
jos, uitãndu-se în pãmînt, iar voînicul
ridicã capul și 'șî rësucește musteȕa;
lãutarul continuã mãi departe, și alã-
turãndu-se de vre-un bãrbat îi cãntã:

Sãrmanul bãrbatul prost,
Bun odor la casã-a fost,
Orice vede
Nu mãi crede...

„Bãrbatul se mãniã, dãnȕitorii rid
cu hohote și se uitã la femeea odc-
rului lîngã care s'a oprit lãutarul ȕi-
cënd :

Ilenuȕa dela Piatrã,
Cu percica retezatã,
Ce-ãl fermecat lumea tótã,
Vin sã te sãrut odatã!..."

Așa se petrece cãnd cãntã lãutarul;
adevãrata însã bãtãe de joc este
atunci cãnd flãcãii cei jucãtori încep a
improvisã ei-înșii cãte o epigramã
din cele așa numite „strigãturi“ sau
„chiuituri“, prin care ȕeau peste picior
pe unul din jucãtori, sau pe o fãtã,
sau pe o nevãstã cu bãrbatul ei, sau
pe cine-va din cei ce asistã la joc.

Privind la un rival fãrã musteȕã,
jucãtorul îi chiue :

Dragu-mi-i feciorul spãn,
Cã'i și tîner și bãtrãn!...

Vẽdënd o babã, pe care are necaz
cã'l vorbise unde-va de reũ :

Ucigã-te crucoa, draco!
Ce nu dai babelor paco?
Sã mãi facã rugãcîunî,
Sã nu tot pórte minciunî!...

Zãrind afarã din horã pe un preut :

Fã-mẽ, Dómne, cum iȕi placo,
Numãl popã nu mõ face:
Sã mãnc pitã
Bombãitã
Și colacî
Dela sãracî!...

Pentru a pãcãli pe o fãtã :

Tótã fõta
Sare balta,
Numãl știrba
Scõte limba,
Da și órba pipãia,
Drãguȕ, sã saie și ca!...

saũ :

La mãndruȕa jucãușã
E gunoful dupã ușã;
La mãndruȕa 'n joc bãrbatã
Curtea nu e mãturatã;
La mãndruȕa 'n joc voînicã
Spalã óla tu, piscã!...

și ca sã nu se supere fãta :

Pãserulcã de pe culme,
Iértã-mẽ, mãndro, de glume,
Cã nu' om sã nu glumescã
Și sã nu pãcãtuescã!..

Sint mii de asemeni „strigãturi“ iro-
nice sau sarcastice, prin cari jocul po-
poran la Romãni se deosebesce cu de-
sãvirșire de sentimentalismul cãnte-
celor analóge la Italieni și la cei-lalȕi
Neo-latini.

Iatã de ce a *bate* j o c, la noi și nu-
mãl la noi, este nu atãta „danser“ pe
cãt „se moquer, persifler, ridiculiser“,
singurul sens, cu care acãstã locuȕiune

s'a răspândit în graiul poporan și a dat apoi naștere cuvintelor *batjoc*, *batjocură*, *batjocureșc*.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XXIII, 35 :

Și sta oamenii
de previa, *bătân-*
du-și jocu de
elü...

Et stabat po-
pulus spectans,
et deridebant
eum...

Ibid. Matth. XXVII, 31 ; Marc. XV, 10 :

Și *déca's* *bă-*
tură jocu de
elü, dezbrăcără
de pre elü veș-
mântulü...

Et postquam
illuserunt ei,
exuerunt eum
chlamyde...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 13: „frămsété lumiei și grija bună-tăției cu céia ce înșală pre noi draculü și-șü *bate* jocu...”

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 71 a: „și'lü vor da pri'nsü limbilorü și'șü vor *bate* jocu di'nsulü...”

Ibid. I, f. 363 a: „să vedemü pre alți oaspeți la masă și să dzicem: dară această ce iaste? de carii ne-am răsü și ne-am *bătut* joc și ne-au părut că săntü fără de mente și nebuni...”

Miron Costin, Letop. I. p. 338: „ce le este lor [păgânilor] a *batere* jocuri pre creștini?...”

v. *Batjoc*.

6°. *bat* = resun.

Sînt unele instrumente musicale, și tocmai dintre cele mai primitive, cari nu funcționează fără a fi lovite; iar pentru ca ele să execute o bucată, trebuî ca lovirea să fie de mai multe ori în șir, adecă să fie o adevărată *bătae*. Acéstă *bătae* se produce cu un bețișor la *tobă*, cu o pînă de gască la *cobză*, mai ales însă cu degetele, ca la *te-lincă*, la *fluer*, la *flaut*, la *trișcă*,

la *caval*, la *cimpoi*u. Numai ase-menea instrumente *bat*, pe când cele fără *bătae* *dic*, o deosebire pe care o observă foarte bine deja mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 273):

Bateți tämpăna și dzăceți în läute...

De asemenea la Ion Neculce, Letop. II p. 252: „zicea surlele și trâm-bițele și *bătea* dobele...”

v. *Dic*.

Axinte Uricarul, Letop. II p. 166: „mergea Chihaelele Pașilor, și pre urmă mergea mehterhanelele *bătând*...” adecă „musica militară”.

v. *Mehterhané*.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „In câte zile aü fost zăbava Pașii aici, mehterhanéoa Domnului, după obiceiul ce este de *bate* în toate zilele nubeset...” adecă *erăși* musica militară.

v. *Nubet*.

Proverb:

Bate toba în Moldova
Și s'aude la Craiova...

un proverb, care descrie de minune resunetul diferitelor invasiuni, mai cu samă a celor căzăcesci și apoi rusesci, de câte ori treceaü Nistrul și mai târziu Prutul.

Basmul „Fata săracului” (Ispirescu, Legende p. 75): „Dară *bate toba* la urechea surdului. Adecă, de! Ce să *dic*? Ar fi fost și ei, póte, mai îngăduitori și mai cu răbdare, dar burta le da ghies și 'i făcea de multe ori să fie ne'ntelegători...”

Cântec din Ardél:

Auđi, mândră, *doba bate*...
Mai remăi cu sănătate!...

Altul:

Când mă pulu să odihnesc,
Doba 'mî *bate* să pornesc,
Doba 'mî *bate* de pornit,
Nu cată că 's ostenit!...

(Ibid. 302)

v. *Dobă*.

La Macedo-români se țice de asemenea: „a *bate* fluierul său fluera” = a sufla în fluier, a cânta cu fluierul” (L. M.), din cauza bătăii cu degetele pe gaurele fluierului.

Tot atât de neapărată este bătea, în sensul cel obicînit al cuvîntului, la clopot, pe care 'l *bate* limba, și la tócă, pe care o *bate* ciocanul.

Colindă din Dobrogea:

Bre, dascăle Constantine,
De tocat vremea ne vine;
Eși afară,
Suî pe scară
La dalba clopotnicioră,
De trei ori tu *bate* 'n tócă
Să s'audă 'n valea sécă,
Noue ori tu *bate* 'n clopot
S'audă norodul tot...

(Burada, Călet. 47)

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 105: „Clopotele bisericeî domnescî din tîrgulețul Bucurescilor *bătea* cu glas jalnic și treptat...”

Delavrancea, Paraziții p. 301: „răspunseî c'un glas ce 'mî tremura ca și cum cine-va ar fi *bătut* tóca pe beregata mea...”

v. *Clopot*. — *Tócă*.

Dela clopot și dela tócă se trece d'a-dreptul la glasul pe care 'l scóte un césornic, când *bate* césul.

I. Văcărescu p. 527:

Ce auđiri d'o dată!
Ce tainic glas ascult!
Simt césul c'o să *bată*
Ce 'l așteptam de mult...

Doină din Ardél:

Când *bătea* césul la unul,
Eram gata ca păunul;
Când *bătea* césul la doi,
Eram cu mândr'amindoi;
Când *bătea* césul la trii,
Ne jucam ca doi copii...

(I. B., Trans. 239)

Alta:

Când va *bate* mieđ-de-nópte,
Trécă-te sudori de móрте...

(Ibid. 250)

v. *Cés*.

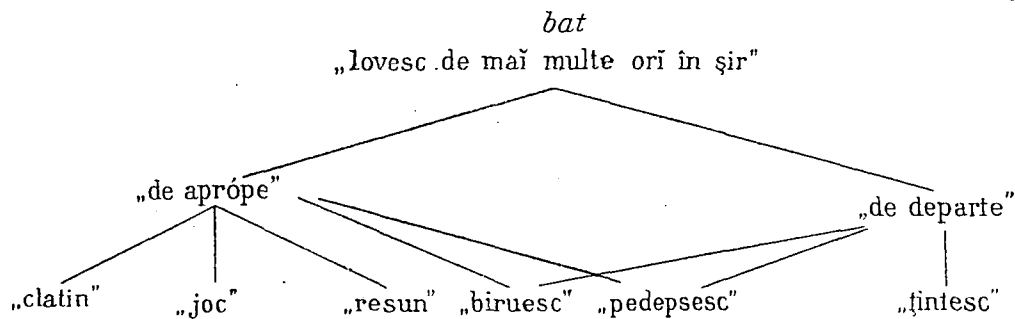
Ast-fel *bat* căpătă treptat sensul secundar de resun, în care noțiunea cea fundamentală de bătae materială dispăre de tot în: „cănele *bate*” sinonim cu „cănele la tră”. Și despre vulpe se țice tot că *bate*.

v. *Câne*.

Figurat, e forțe energică expresiunea „a *bate* cu gălcévă urechile” în Pravila lui Matei Basaraba 1652, p. 483: „nu cum-va să mERGă la împăratul său la domnă să *bată* cu gălčavă urechile lui...” = „cu plângerî, cu judecătî”.

În acest mod, din sensul cel fundamental al lui *bat*: „lovesc de mai multe ori în șir” se desvóltă de 'ntăiu cele doé aspecturi: „lovesc de aprópe” și „lovesc de departe”; apoi din ambele aspecturi de o potrivă se desfășórá sensurile secundare „biruesc” și „pedepsesc”; în fine, din aspectul „lovesc de aprópe” se nasc sensurile secundare „clatin”, „joc” și „resun”, iar din aspectul „lovesc de departe” sensul secundar „țintesc”, fără a ne opri aci asupra unor sensuri terțiare, arătate sub cele secundare.

Biografia cea semasiologică a cuvîntului se resumă ast-fel în următorul tabel:

v. *Abat.* — *Bătălău.* — *Bătăia.* — *Bătălia.* — *Bătăiaș.* — *Bătăios.* — *Bătător.* — *Bătătură.* — *Bătăuș.* — *Bătélă.* — *Bătelișce.* — *Bătucesc.* — *Bătut.* — *Desbat.* — *Sbat.* — *Străbat...*

² *Bat.* — v. *Băt.*

³ *Bat.* — v. *Bătesc.*

Batâc, s.; „bourbier, marais“. Cuvânt înregistrat de Cihac (II, 547), de unde l'a luat și d. Șăinenu: „*batac* = loc smîrcos“ (Elem. turc. 14), derivându-l ambii din turcul *bathak* „bourbier“, fără nici un text sau vre-o altă probă, care să dovedească că el circulează în adevăr sau a circulat vre-o dată în graiul românesc.

v. ¹ *Turc.*

Batâl (plur. *batali*), s. m.; t. pastor.: *bélier châtré*, *mouton*; *bouc châtré*. Berbec întors. Berbec bătut. Câte-o dată țap bătut.

„Când un berbec este scopit, se numește *batal*. Acesta o fac numai locuitorii cari se ocupă cu crescerea oilor, pentru a avea pe lingă carne bună și seș mult, căci un berbec nescopit nu se ingrașă așa de tare“ (M. Busuioc, *Sucéva*, c. Pașcani-Stolniceni).

„*Batal* este berbecul întors, iar cel lăsat de rudă sau de prăsilă se cheamă *taur*...“ (I. Vișoianu, *Muscel*, c. Mățău).

„Dacă berbecii se castrază, se dic *batali*, și oile dacă îmbătrânesc — *babane*“ (V. Mircea, Iași, c. Copoș).

„*Batal*, berbecul dela doi ani în sus“ (C. Păsculescu, Brăila, c. Suțesci).

„Și la țap scopit se dic *batal* (G. Munténu, Covurluș, c. Jorăsc).

Jipescu, *Opincaru* p. 48: „Ce'ți pare mai blând, mai plăpând ca oișili, berbeci, mieșirili, *batali*...?“

D. Șăinenu (Elem. turc. 14) căuta de 'ntăiu originea acestui cuvânt în turco-arabul *battal* „oisif, aboli, vechi“; apoi renunțând cu drept cuvânt la această etimologie, admise (Dicț. rom.-germ. 36) că *batal* „*bélier châtré*“ se trage din verbul *bat*, și anume din *bat* un berbec „*châtrer un bélier*“.

Să începem prin a urmări filiațiunile lui *batal* la Români.

Peste Carpați, după *Lexiconul Budan*, ne întimpină augmentativul *bătălău* cu sensul de „*mulierosus, effeminatus, ein weibhafter Mann*“, în care sufixul augmentativ -ău s'a adăos la tulpina *batal*.

Afară de *batal*, Români au pe vătui cu sensul de „*mulierosus, effeminatus*“.

Costinescu: „*Vătui* = iepure mic.“

Stamati: „*Vătui* = berbec scopit.“

Lexicon Budan: „*Vătue* = capră tînără, *capra novella, eine junge Ziege*.“

În vătui, separându-se sufixul -uiu, rămâne tulpina *vat*, având același sens fundamental de „slab, ne-

putincios, castrat“ ca și 'n *batal* și aplicându-se de asemenea la „berbec“ și la „țap“, pe lângă cari se mai adaoage „iepurele“.

După fonetica română, inițialul *b* nu scade nici o dată la *v*, pe când inițialul *v* se întărește foarte adesea în *b*, și această deja din epoca formațiunii graiului românesc (v. *B* p. 2227). Prin urmare, în *batal* (= bat + al) alătura cu *vătuïu* (= vat + uïu) tulpina cea prototipică est *vat-*, nu *bat-*, adică *batal* represintă o formă primitivă *vatal*.

În această formă merită o deosebită atențiune sufixul *-al*. Cum-că acest sufix a existat o dată în limba română, dovadă este cuvîntul fătălău „hermaphrodite“, compus întocmai ca *bătălău*, adică dintr'o tulpină fetal = fetal + al. La vechii Români se află o singură vorbă cu sufixul *-allus*, a-nume *hirquitallus* „pârciu.“ La Traci însă un sufix *-al-* pare a fi fost foarte răspândit, judecând după numi propriie ca: *Dizala*, *Diszatal*, *Attala*, *Σαδίλας*, *Zantiala*, *Μοβατράλης* etc. (cfr. Dumont, *Monum. figurés*, 1877, 66, 78—81). Probabilitatea este dară, că în *batal* = *vatal*, ca și 'n *fătăl*, noi avem a face cu un sufix remas Românilor dela Daci.

Să trecem acum d'a-dreptul la vechiul grec *βίταλος*, a căruî asemănare fonetică și logică cu *bătălău* o observase deja *Lexiconul Budan*.

De câte ori acest cuvînt ne întimpină în texturi elenice (cfr. *Henr. Stephanus*, ad voc.), tot-d'a una il însoțesce o explicațiune despre ceea-ce însemneză, probă că era o vorbă puțin cunoscută în literatură. Neputendu'i găsi o origine grecăscă, Elenii pretindeau că el s'a născut dela numele propriu *Βίταλος* al unui flautist, care cel de'ntăiu va fi eșit pe scenă încălțat femeiesce, deși este lucru

mai firesc, vice-versa, că tocmai din aceea cauză i se va fi dat flautistului porecla de *Βίταλος* „éffeminé“. În orî-ce cas, elenicul *βίταλος* n'are alt sens decât pe acela al românului *bătălău*: *οὐκ ἔνδοξος, μιλακός, αίσχρος πρὸς τι* etc., la *Plutare*, la *Climente Alexandrinul*, la *Hesychius*, la *Suidas* și la alții; adică: „fînță slabă, nebărbătescă, mole, nevoiașă, pasivă.“ Ce-va mai mult; un indice ne face a crede cum-că în graiul cel poporan la vechii Greci *βίταλος* era chiar al nostru *batal* „bélîer ou bouc châtre“. Vestitul *Demosten* avusesse în viața sa două porecle: în tinerețe poporul îi dicea *βίταλος*, la bătrânețe: *ἀργίς*. Porecla cea bătrănescă *ἀργίς* însemneză „șerpe“, arătându-se prin ea că *Demosten* era sau avea renumele de a fi viclén ca un șerpe. Dar atunci nu cum-va tot un nume de animal va fi fost și porecla cea tinerăscă *βίταλος*? „Pe *Demosten*, dice *Libanius* (ap. *Phot.*, *Myriobibl.* ed. 1612 p. 1480), il numia *Βίταλος* fiind că în tinerețe el fusese neputincios: *ἀσθενής*, și șubred: *ροσώδης*“, adică un adevărat „eunuc“, un *batal*. Ast-sel între cele două porecle: *ἀργίς* și *βίταλος*, se stabilește o perfectă corelațiune.

Cuvîntul nefind indigen la vechii Greci, iar la Români el neputend să fie decât numai o moștenire dacică de 'mpreună cu o mare parte din terminologia noastră curat pastorală, rezultă că în limba Tracilor în genere, a celor nordici dela Dunăre ca și a celor sudici de lângă Elada, există vorba *vatal-* cu sensul de „dobitoc scopit“, fie berbec, fie țap, fie alt animal domestic, de unde a căpétat'o apoi atât vechii Greci precum și colonia latină din Dacia.

Ca observațiune în trecet, finalul *-al* într'un cuvînt de o origine sigură tracică ne întimpină nu numai în *batal*,

dar și al nostru mal = albanesul malî. Dacă Românii ar fi împrumutat pe „mal” dela Albanesi, am ave „maî”, nici odată „mal”, căci muîatul -lî trebuia la noi să dispară cu orî-ce preț, urmînd unei norme fonetice fără nici o excepțiune. Tracicul *l* în *-al* cată dară să fi fost o liquidă foarte dură, ce-va ca polonesul „*l* barré”, fără a fi fost reduplicat.

v. *Bătălări*. — *Vătruin*.

Batalamă (plur. *batalamale*), s. f.; quittance, rețu. Inscrisul prin care se adeverește că datoria s'a plătit. O ciudată scurtare din turcul *battal-otmèk* „abolir, anéantir”. Se dice cu o nuanță comică: dă'mî o *batalama* la mână; dă'mî *batalamaua*, nu'mî ajunge numai cuvîntul din gură. Locuțiune proverbială: „A face capul *batalama* = a zăpaci, verwirren” (Șăinenu). In epoca fanariotică, din turcul *battal* se mai formase verbul *batalisesc* „abandonner” cu substantivul *batalisire* (Dr. Polyzu), a cărora durată în graiu a fost mai mult decât efemeră.

v. ¹. *Turc*.

Batală s. *vatălă* (plur. *batale*, *vatale*), s. f.; t. de tisser.: ros, tavelle du métier. O parte a stativei saă a resboiului de țesut. Sinonim cu *brăglă*, care se întrebunțeză mai ales peste Carpați, pe când *batală* saă *vatălă* circuléză pretutindenî în Moldova și în Muntenia. Se aude mai ales la plural, ca și *brăgle*, fiind-că se compune din nesce bețe paralele, între carî la mijloc se prinde așa numita *spata* a resboiului.

„*Batale* saă *vatale*, unéltă in care stă aședată *spata* pentru bătaea saă indesirea firelor țesute...” (G. Voicu, Tecuci, c. Stănișescî).

„In *vatale* se pune *spata* cu tor-

tu l” (P. Căderea, Némț, c. Bistricióra; N. Petricénu, Iași, c. Popescî).

„Pe la noi brăgtele dela resboi se chiamă și *vatale*” (Făgăraș: Ios. Stoica, c. Ohaba; G. Dobrin, c. Bucium).

Mărginile *batalei*, prin carî se reține *spata*, apucată ca într'un jug, se chiamă în unele locuri *fălcî* (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru), în altele *mâni* (P. Michailescu, Brăila, c. Cécăru).

Cihac (I, 23), fără a'și fi dat osteneła de a afla cu precisiune ceea-ce este *batală*, i-a căutat originea după simpla asemănare fonetică cu *bat*, deși tocmai ea nu bate de loc, acéstă sarcină aparținînd numai *spatei*. Din aceeași cauză Cihac a confundat *batala* cu *bătélă* „trame”, carî n'au a face una cu alta, *batală* fiind o parte de instrument, iar *bătélă* o parte din țesetură. Singurul lucru bun la Cihac în acéstă privință, este că el constată ambele forme *batală* și *vatălă*, recunoscînd tot-o-dată că Bulgarii au luat pe *vatălă* dela Români, pe când d. Șăinenu (Dicț. rom.-germ. 411) crede, din contra, că Românii au luat *vatala* dela Bulgari.

v. *Bătélă*.

Să examinăm cestiunea.

Chiar dacă *batală* ar ave funcțiunea de a bate, pe care n'o are, totuși forma colaterală *vatălă* ar impedeza înrudirea acestui cuvînt cu verbul românesc *bat*, al căruia inițial *b* nu pôte să trecă în *v* (v. *Batal*). Finalul *-ală*, pe de altă parte, ne amintesce neutrii slavici cu sufixul instrumental *-ao* (= *-Aao*), trecuți regulat la Români în femininul *-ală*: „cesală”, „zăbală”, „tînjală” etc. (v. ¹. ². *-ală*). In terminologia românescă a țesutului vorbele slavice, mai ales cele de provenință serbescă, sînt numeroase în genere; iar în specie cu același sufix *-ao* ne întimpină acolo femininul „sucală” = serbul neutru „su-

1944

1945

1946

1947

1948

1949

1950

1951

1952

1953

1954

1955

1956

1957

1958

1959

1960

1961

1962

1963

1964

1965

1966

1967

1968

1969

C'a ȝis cã n'o sã mãi vie!
Turturea fãrã soȝie,
Eũ tot creȝ c'o sã mãi vie
Batãr la sfinã Marie,
Cãndu 's copti struguri 'n vie...

(I. B. Trans. 129).

Altul :

Ce focul, bade, te ține
De nu vii sãra la mine
Batãr la doã-treȝ țile?...

(Ibid. 237).

În limba nãstrã literarã *batãr* este și mãi rar decãt *ba rem*.

v. *Barem*.

Bãtãrãș. — v. *Batãr*.

¹ **Bãtcã** s. *bãpcã*, s. f.; denier, vieille monnaie. Termen eșit de mult din întrebunțare și în privința cãruia Cihac (II, 4) are dreptate cãnd ȝice cã e strãin: unguresce *ba pka* și *batka* „denier“.

Dicționar bãnãțen MSS. circa 1670, (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„*B a p k ë*. Grossus, obolus, denarius.
„*Batkë*, idem.“

Este unul din cei fãrte mulți termeni strãini numismatici, cari prin comerțu se furișezã atãt de lesne în ori-ce limbã.

v. ² *Ban*.

² **Bãtcã** (pl. *batce* s. *bãtce*), s. f.; chaploir, petite enclume dont se servent les faucheurs. O micã nicovalã pe care se ascute cãsa, adecã se *bate* cãsa.

S. F. Marian: „*Batcã*, un instrument de oțel saũ de crițã, pe care se *bate* cãsa. *Butuț* de *batcã* se numesce lemnul pe care se întepenesce *batca*..“

„*Batcã* este un instrument pe care se ascute cãsa, *batẽndu-se* cu un

fel de cãocan“ (P. Sãlãgianu, Nẽmț, c. Hangu).

Cuvintul *batcã*, prin același sufix ca în *h a p cã*, vine d'a-dreptul din *ba t*, întocmãĩ dupã cum termenul frances corespunȝetor „chaploir“ se trage din vechiul frances „chapler = battre“ (Littré).

v. ¹ *Bat*. — *Cãscã*. — *cã*.

³ **Bãtcã** (pl. *bãtce* s. *bãtce*), s. f.; souricière. Cursã saũ cãp canã de prins șãreci. La intrarea șãrecelui în cursã, gãurica pe unde intrase se închide cu sgomot printr'o *bãtae*, de unde și cuvintul *batcã*, format întocmãĩ ca și cel precedente.

v. ² *Batcã*. — *Bãtae*.

⁴ **Bãtcã**, s. f.; t. de Zool.: sorte de poisson. „Pe la noĩ un fel de pesce se chiamã *batcã*“ (I. Dan, Braila, c. Slujitori-Albotesci). Sã nu fie ore o formațiune femininã dela *ba t o c*?

v. *Batoc*.

⁵ **Bãtcã**, s. f.; t. de Zool.: pãlican, pelecenus onocrotalus (S. F. Marian). *Babițã*. Nu ne putem rosti asupra originii acestui termen, pe care Cihac (II, 4) il crede a fi un deminutiv din *ba bã*, dar nu explicã trecerea lui *b* în *t* în fonetica romãnescã fãrã nici o înriurire a analogiei saũ a etimologiei poporane.

v. *Babițã*.

Batẽiu. — v. *Bãtescã*.

Bãte-lãla. — v. ¹ *Bat*. — *Lãla*.

Bãte-pãduri. — v. ¹ *Bat*. — *Pod*.

Bãtere (plur. *bateri*), s. f.; l'infin. de *bat*: action de battre dans toutes ses acceptions; battement. Se pãte între-

buința ca substantiv abstract în toate sensurile verbului bat: *baterea* cetății, *baterea* dușmanului, *batere* de cuiu, *batere* de joc, *batere* de palme sau din palme, *batere* din picioare, *baterea* fepei, *baterea* berbecului, *baterea* untului etc. etc.; în multe însă din aceste expresiuni figurează mai potrivit și mai energic sinonimul *bătae*, ast-fel că ambele cuvinte urmăză mai bine a fi studiate împreună.

v. ¹ *Bat.* — *Bătae*.

Batin. — v. *Bătesci*.

Batistă (plur. *batiste*), s. f.; mouchoir de poche, batiste. Sinonim cu *basma*, dar numai de buzunar, apoi de o stofă mult mai fină și servind tot-o-odată și la facerea rochilor. Rar pe la sătenii, cuvântul totuși s'a răspândit și pe la țără. Este francesul *batiste*, după numele unui fabricant (Littre).

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 53): „... se dete jos și se tăvăli în noroiu pînă se făcu una cu tina, apoi suindu-se di se miresei să'l sărute. Bîata fată, ce să facă? Scose *batista*, il șterse nițel la bot și'l sărută...“

Doină din Moldova:

De 'napoi bade-ai veni,
Eū mintenul țî-oiu blăni,
Și cămeșa țî-oiu călca,
Și *batista* țî-oiu spela...

(Sevastos, Cânt. 172).

C. Negruzzi, O alergare de cai, II: „Fața ei era atât de slabă, atât de schimbată! Peița ei sēmēna cu *batista* subțire, fără pic de viață; o mörte se vestia în ochii ei schînteietori...“

A. Odobescu, Scrieri III, p. 520: „Nemeșilor unguri, fiind poftiți la prânzul împărătesc, nu se cuvine să se desculțe de cisme pe sub masă, nici

să bage degetele în bucate, nici să'și sufle nasul fără *batistă*...“

Delavrancea, Paraziții p. 237: „Ea apăru la feréstră; întinse o mână, o aduse la gură ușurel și lung, apoi o destinse repede; scutură o *batistă* albă... Mă chiamă?...“

Ibid. p. 283: „Vintul pe care l'facea ea în fugă, îi flutura rochia ușurică de *batistă* albă cu bobite negre...“

v. *Basma*.

Batgioc. — s. *Batjoc*.

Batgiöcoră }
Batgiöcură } — v. *Batjocoră*.

Batgiöcoresc }
Batgiöcuresc } — v. *Batjocoresc*.

Batjoc s. **batgiöc** (plur. *batjocuri*, *batgiöcuri*), s. n.; dérision, risée. Acéstă formă substantivală nu ne întimpină de loc în dicționare, deși ea nu este rară în vechile texturi, și n'a despărut de tot nici din graiul poporului, fiind în același timp mult mai energică decât sinonimul *batjocoră*, căruia i-a dat naștere.

E de totă frumusețea idiotismul „joc și *batjoc*“ la Cantemir, Chron. I p. 205: „într'un chip oare-carile de *gioc* și de *batgioc*, câte și câte feluri de schimonositori și din zi în zi altele și altele una după alta schimbări și mutări în faptele și lucrurile omenești...“, unde se pipăe așa dicēnd cu degetul originea cuvîntului *batjoc* din locuțiunea verbală *batjoc*, despre care noi am vorbit pe larg la locul seū.

Vom începe prin pluralul *batjocuri*, din care s'a născut d'a-dreptul substantivul *batjocoră*, iar mediat sau imediat verbul *batjocoresc*.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. CXVIII, 22 :

Îa dela mine inputaré și batjocurile...	Aufer a me o p- probrium et contemptum...
---	---

unde este de observat grafica *batjocurile*, „*БѢТЪЖОКСРИѦ*“, în care prin litera *к* (*ii*) se mântine separațiunea între elementele cele constitutive *bat* și *joc*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1648. I p. 73 a: „știu ce mă va tîmpina dela dînși, ce *batjocuri* și ce o cări.“

Ion Neculce, Letop. II p. 382: „ca niște oșteni păgâni ce era, tot stricăciunii făcea cu fel de fel de risuri și *batjocuri* a fete fecioare și a femeii înțelepte...“

Singularul *batjoc* se construiesc mai tot-da-una cu în și cu de la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 20 (f. 75 a): „iară omul, vădzându că 'l ia în *batjoc*, nu'i mai răspunsă...“

Ibid. Noemv. 4 (f. 104 b): „Și 'l dusără legat la Vavilonu de *batjocă*, ș'au murit acolo în robie...“

Același, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 192):

Ce tu, Doamne, de dinșil vei răde,
Cînd în lațu cu păgâni s'or prinde,
De voru fi de *batjocă*, de ocară,
Și li-a eși viastla peste țară...

Ibid. p. 223:

Îară cînd mă mbracă în strecăloare,
Le sînt de *batjocă* în sărbătoare:
Cea ce biau la crășme mă cîntă...

v. l' *Bat.*—*Batjocoră.*—*Batjocoresc.*—*Bătae.*...

Batjocoră, batgiöcoră, s. batjocură, batgiöcură (plur. *batjocore* s. *batgiöcore*, *batjocure* s. *batgiöcure*, *batjocuri* s. *batgiöcuri*), s. f.; *dérision*, *persiflage*, *raillerie*, *risée*, *outrage*. Cuvîntul s'a născut printr'o formă singulară

analogică din pluralul vechiului substantiv neutru *batjoc*: *batjocuri*, conservând același plural; iar din *batjocoră* s'a format apoi verbul *batjocoresc*. Natura compusă a lui *batjocură* din *bat* și *joc* fiind pré invederată, în vechile texturi, din cari unele sînt reproduse mai jos, ne întimpină câte o-dată scrierea *БѢТЪЖОКОУРѦ* = *batjocură*, ca și cînd ar fi două cuvinte despărțite prin obicînuitul *к, ѡ* (*ii*). Aglutinarea completă a ambelor elemente a produs forma poporană *bagiöcură*, *bagiöcuresc*, cu perderea lui *t*, care formă însă e de tot nouă. A fost o zăpăcire nepilduită din partea lui Cihac (II, 638) de a trage această familiă de cuvinte atât de neoșă românescă din grecul „*Βαγυρίζω* insulter, „outrager, offenser par des paroles, „*βαγύρισμα* insulte, outrage, offense, „*βαγυριστής* impostor (Du Cange), cfr. „*βαγίζω* pleurer, crier“! Și fiind-că Cihac pretindea, cu tonul cel mai afirmativ, cum-că: „*batjocuresc* n'a „pas du tout l'acception de se moquer „de quelqu'un, mais bien et seulement „d'insulter quelqu'un par des paroles „et même par des faits“, să începem prin:

Sinonimică.

Sinonimul cel mai des al lui *batjocură* este *ris* „*risée*, *dérision*, *moquerie*“.

Omiliarul din Dél, 1644, p. 186: „cînd pui mâna ta întăi în frunte, după aceia în umărul drept sau în stîng, și atunce pui pre pantece, ce cruce faci atunce? nu iaste aciasta cruce, ce mai vrătos *batjocură* și răs faci...“

Pravila Moldov. 1646, f. 108 a: „Cela ce să va însura deș va lua mușaria călugăriță, aceia nuntă nu e destul că iaste de răs și de *batjocură* și urătă tuturor, ce încă să cîrtă și cu moarte...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652 p.

152: „Trebue să fie mărturiile, carele vorū vré să arate vrăjmășiă bărbatuluī, să fie destoīnici de-a să créderé, să nu fie rudă sau oamenii mueriī, nice să fie de răsū și de *batjocură*: oameni de cariī să nu'ī bage nimenilé nice într'o sémă...”

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 21: „pre toți îi hulim, pre toți îi grăim de reū, pre toți îi părīm, pre toți îi luām în rīs și în *batjocură*, tuturor le đicem că sīnt nebunī și fără nicī o socotélă...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 209: „așa s'au rușinat aiciă, cât nu e vrédnic numai de rās și de *batjocură*, ci încă și de jalé cé mai de pre urmă...”

Ibid. p. 174: „începe a sări asupra celor mai bunī decât dānsul, și așa rămāne de rās și de *batjocură* și némurilor din urmă...”

Ibid. p. 60: „ca să scape de rāsul și *batjocura* pruncilor, au început unul câte unul a'și rade barba...”

Zilot Românul, Cron. 88: „Și așa ajunseră casele dumnélor rīs și *batjocură* némurilor, și încă începură a se și uri și a se piri unī pre alții...”

Biblia Șerban-vodă 1688, Job. XII, 4:

... dreptulū omū și fără de prihană s'au făcutū întru *batjocură*...

... justus vir et sine crimine venit in derisum...

Ibid. Job. XXXIV, 7:

Cine e omū ca Iovū, bāndū *batjocură* ca apa?...

Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam?...

I. Créngă, Scrieri I p. 84: „(moșnegul pețind pentru purcelul seū pe fēta împératului), multă vorbă, mult rīs și mare nedumerire se mai făcuse

la palat și în tóte părțile despre o astfel de *batjocură* ne mai pomenită...”

Tot aci, în legătură directă cu rīs, vine sinonimica lui *batjocură* cu mascară.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 47: „Deci unī de mānie și de necaz să aprindă, iară alții cu *batjocură* în laude și cu mascara în pofală o lua...”

Dela acéstă noțiune fundamentală de „dérision”, „risée”, *batjocură* trece apoi la sensul de ocară, rușine, necinste...

Coresi, Psaltirea 1577, ps. XLIII, 14:

Pus'ai noi *batjocură* vecinilorū noștri, întărătare și ocārare ce sântū inprejurulū nostru...

Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui sunt in circuitu nostro...

Ibid. ps. LXXVIII, 4:

Fumū *batjocură* vecinilorū noștri...

Factisumus in opprobrium vicinis nostris...

Șapte taine, 1644, p. 239: „să nu fie bărbatulū de 50 de ai și fata de 12, sau muīaria de 50 și bărbatulū de 20 de ai, că acéia nu ăaste nuntă, ce ăaste o *batjocură* și o ocară și din nafară de dreptate și lucru plinū de rușine și numai ce ăaste de rāsū și de graiurile oamenilor și de muștrare și ponoslu în tot cās...”

Silvestru, 1651, ps. XXI, 7:

Īară eu sântū viīarme și nu om, *batjocură* oamenilorū și ocară nărodului...

Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis...

Ibid. ps. XXX, 14 :

... Că audziū
batjocura a mul-
ți...

... quoniam au-
divi vit upe-
rationem multo-
rum...

Ibid. ps. LXVIII, 8 :

... pentru tine
am suferit *bat-
jocură* și acoperi
rușinîa fața
mîa...

... propter te
sustinui expro-
bationem, o-
peruit confusio
faciem meam...

Ibid. ps. LXXIII, 12 :

Dă vecinilorū
noștri de șapte
ori în sînulū lorū
batjocura ce
batjocoriră
pre tine...

Reddevicinisno-
stris septuplum
in sinum eorum
opprobrium
ipsorum quod ex-
probaverunt
tibi...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683,
Oct. 29 (f. 94 a): „și ocără idolii lui
toțū, defăimāndu'î pre rāndū:
carele din ce *batjocură* 'î scornitū...”

Cantemir, Cron. I, 284: „[Valerian]
biruit fiind la bătae, viu au căzut pre
māna lui Sapor împăratul Persilor,
unde Sapor în mare *batjocură* și
ocară țindu'l, cānd vrē să incalece
pre cal, în loc de scăueș supt picîore
îl siliîa de să supunē...”

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182 :
„*batjocura* și fără-cinșté rabdā, ca
să te proslăvești tu și cinște să îai...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 483: „De
nu vrē fi fost Petru cel Mare împăra-
tul Moscalilor, până astāzi se vrē în-
chiîna Moscalii picîoarelor de măgarîu,
cāci începuse călugării lor a le purta
prin țēră; însă pre el l'au luminat
Dumnezeu: le adunā și le îngropā, ca
să nu se facā acēstā rușine și
batjocură Creștinilor...”

Delavrancea, Paraziții p. 119: „Toțî
vor insulta pe un nenorocit? Ce

crimă a comis pentru ca să merite o
asemenea *batjocură*? Cosmin fu coprins
de o milă nemărginită...”

Balada „Darie și potera” :

Stinsu-mi-s'ar fi lumina
Mai 'nainte de-a 'ți da māna,
Decāt să remālu vōdanā
Fără casā, fără hranā,
Fără milā de bărbat,
Spre *batjocura* din sat...

(Marian, Bucov. I, 11).

E fōrte interesant următorul pasagiu
din Codicele Voronețian circa 1500 (ed.
Sbiera p. 10, Act. Apost. XIX, 31):

Urii ce era di-
întru Asia înce-
pători, fiindu lui
îubiți, tremésēră
la elu de lu ru-
garā se nu 'ș dé
sîinre întru zbo-
riște întru *bat-
jocură*...

Quidam autem
et de Asiae prin-
cipibus, qui erant
amici ejus, mi-
serunt ad eum
rogantes ne se
daret in the-
atrum...

unde în Noul Testament din 1648:
„să nu ȳasā în teatru”, iar în Biblia
Șerban-vodă 1688: „să nu dia pre sine
la privēlā”. Este învederat că în
Codicele Voronețian expresiunea „întru
zboriște întru *batjocură*” are ve-
chiul sens teologic pejorativ despre re-
prezentățiunile scenice ca nescelucurî
nerușinate, nescel mas carale.

v. *Mascara*.

În același înțeles se rostesc vechile
legi romānesci despre ne-cinștea
lăutarilor.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p.
191: „Alăutarîulū, carele zice cu vioara
și alăuta pre la tārğure și pre la zbo-
rure și pre la nunte, nu poate să ȳa
fața de omū bunū saū de boiarîu, că
unii ca aceia sântū *batjocură* lu ȳ Dum-
nezeu și oamenilor...” unde este de
observat și construcțiunea lui *batjocură*
cu dativul.

În acest mod *batjocură* devine anti-tesă cu cînste.

Urechea, Letop. I p. 139: „mai apoi nice ai săi nu'l băga în samă, ce era în zavistia celor de casă și în *batjocora* tuturor; așa și cînstea den zi în zi micșurându-i-se, de inimă rea puțin de n'au murit...”

Țichindél, p. 452: „sau spre vecinica cînste și mărire, dacă sânt bunî, sau, dacă sânt răî și netrăbnici, spre vecinica *batjocură* să rămână...”

Laurian și Massim stabilesc destul de bine o gradațiune între *bătăe de joc* și între *batjocură*, cari amîndoué își au punctul de plecare în rîs, dar *bătăea de joc* nu este decăt „o satirisare, care pôte fi cât de împungătore și amară, însă nu țintese nici decum la despreț, umilire și desonorare, cari sînt tot-d'una motivul și ținta *batjocurii*: îmi place rîsul, dar nu sufăr *batjocura* dela orî-cine ar veni...”

Este fôrte poporană locuțiunea: a fi de *batjocură*, a rămâne de *batjocură*, care figurază și în injurături: fire-ai de *batjocură*! rămânere-ai de *batjocură*! De asemenea: a ajunge de *batjocură*, a ține pe cine-va de *batjocură* etc.

Urechea, Letop. I p. 180: „nu numai călca obiceiele țerii și jacuri făcea, ce și legea cu totul rămăsese de *batjocură*, decî cu toții 'sfātuindu-se, mai cu dădinsul Tomșa hatmanul, ca să scôtă pre Despot-vodă den domnie...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 12: „Vulpoîul nu numai nu omenéște, ci încă tréce cu vedéré și de *batjocură* ține pre domnul său, adecă pre Leu...”

Basmul „Porcul cel fermecat” (Ispirescu, Legende p. 52): „Ea nu mai voîa să mănânce, nu se mai gătîa, nu mai eșîa la plimbare; voîa să se lase să móră, mai bine decăt să ajungă de *batjocura* lumii...”

Cu un sens apropiat, se pôte dice: în *batjocură*.

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „cu veșmănt mohorăt înbrăcat în *batjocură* și pre cruce fără milă cu ascuțite piroane țintuit...”

Tot acolo adverbial: cu *batjocură*: „mulți deîntru voi vor zice mie cu *batjocură*: nu avem a ascultare aceste cuvinte...”

Spre *batjocură*:

Vięta lui Nifon, MSS. din 1682, ed. Erbicénu p. 64: „preoților de prin satele lor tuturor le-au tăiat nasurile spre *batjocura* bisericii...”

Laurian-Massim: „A se face, a ajunge, a fi *batjocură*; a se face, a ajunge, a fi de *batjocură*: nu voîu să fiu *batjocura* nimenuî; nu vrem să ne facem de *batjocura* lumii. Intre expresiunile: a se face, a ajunge sau a fi *batjocură*, și expresiunile: a se face, a ajunge sau a fi de *batjocură*, este o diferință de înțeles, așa că expresiunile fără prepozițiunea de sînt mai energice și dice mai mult decăt cele construite cu de: cine se va face de *batjocură*, merită prin purtarea sa *batjocura*, dar expresiunea în sine nu implică că *batjocura* meritată i se și aplică în faptă de cătră cine-va; din contra, cine se face *batjocură*, acela nu numai merită prin a sa purtare, dar și suferă în faptă *batjocura*...”

Acéstă observațiune despre *batjocură* fără de este fôrte justă.

Un exemplu:

Zilot Românul, Cron. p. 109: „boierii și consuliî ajunseră *batjocură*...”

Ibid. p. 118: „se uniră cu duhurile lor și la fără-de-legi și la despuîerea norodului și la trufia drăcéscă, care Fanarioțiî o au avut strămoșéscă, din care apoi scădură de tot și ajunseră *batjocură* Grecilor...”

În ambele aceste pasaje, locuțiunea

„de *batjocură*“ ar fi fost nu numai mai puțin energetică, dar încă ar fi expres nu tocmai noțiunea de „bafoué“, ci mai curând pe aceia de „bafouable“.

În fine, cuvântul funcționează cu sensul cam de „caricature, parodie“ în locuțiunile citate de Laurian-Massim: „nu mi-ai făcut cămășă, ci *batjocură* de cămășă; tu nu ești om, ci *batjocură* de om...“ = cămășă de rîs, om de rîs...

v. ¹. *Bat.* — *Batjoc.* — *Batjocoresc.*...

Batjocorêsc s. batgiocorêsc, batjocurêsc s. batgiocurêsc (*batjocorit* s. *batjocurit*, *batjocorire* s. *batjocurire*), vb.; prendre en dérision, tourner en ridicule, persifler, bafouer, se gauser, outrager. În graiul poporan se aude și forma de tot asimilată *bajocoresc* (*bajocuresc*) sau *bagiocoresc* (*bagiocuresc*), în care nu se mai recunosc cele două elemente lexicale constitutive *bat* și *joc*, din cari s'a născut acest verb: fie prin mijlocirea substantivului feminin *batjocoră*, după cum ni se pare a fi mai probabil; fie din pluralul *batjocuri* al substantivului neutru *batjoc*; fie, în sfîrșit, d'a-dreptul din locuțiunea verbală *batjoc*, prin același element formativ *oresc* ca în „josoresc“ din „jos“. Ori-cum ar fi, noțiunea cea fundamentală a lui *batjocoresc* este „se moquer de“. Numai printr'o dezvoltare ulterioară, întocmai ca și 'n *batjocoră*, el ajunge a fi sinonim cu *necînstesc*.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad. Galat. VI, 7:

Nu vă amegi-
reți, Dumnezău
nu să *batjocu-
rește*...

Nolite errare:
Deus non irri-
detur...

Silvestru, 1651, ps. II, 4:

Celū ce viețu-
iaște în cerū rā-

Qui habitat in
coelis irride-

de-i-va, și Dom-
nulū *batgiocori-i-
va* pre ei...

Ibid. ps. LVIII, 9:

Īarā tu, Doam-
ne, rāde-vei de
ei, *batgiocori-veri*
toate limbile...

bit eos, et Do-
minus subsan-
nabit eos...

Et tu, Domine,
deridebis eos,
pro nihilo
habebis om-
nes gentes...

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 80: „Cela ce va grăi omului cuvinte bune, și le va grăi cu hicleșugū de 'l va *batjocori*, a de că va grăi pește piezi, acela se va pedepsi ca un suduitoriu...“, unde amîndoi sinonimi: *batjocoresc* și grăesc peste piezi exprimă admirabil în graiul curat poporan ideea de ironiă.

Cu aceeași nuanță de sens la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noev-24 (f. 150 a): „iară filosofii al *batgocurîia*, aruncându-i întrebări și cîumiliturî...“

Ibid. Ghen. 27 (f. 287 a): „și cu spinî al încununa, și cădîa în genunchi de 'i să 'nchina *batgocurindū*, și tot fiallul de *batgocurā* făcându-i...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Num. XXII p. 29:

Căce m'ai *bat-
jocorit*, și de-aș
fi avut cuțit în
māna mé, te-aș
fi junghiat...

Quia illusi-
sti mihi, et si
habuissem gla-
dium in manu,
jam transfixis-
sem te...

Ibid. Neem. II, 19:

... ne-au *bat-
jocuritū* pre noiși
veniră spre noi...

..subsanna-
verunt nos et
venerunt super
nos...

Ibid. Paralip. XXX, 10:

... și să făcură
ca cāndū arū *bat-
jocuri* pre ei și
Īarū măscări..

... et fuerunt
sicut irriden-
tes eos et sub-
sannantes...

unde *batjocoresc* ne apare ca sinonim

cu măscăresc „dire des polissonneries, des saletés“.

Țichindél, Fabule 1814 p. 255: „să *batjocorește* vecinu de vecin, satu de sat, țara de țară, și toate noroadele unul de altul...“

Ibid. p. 186: „însăși aceia cari béu la pomană pentru sufletul nostru, ne *batjocoresc* și răd de noi...“

Ibid. p. 200. „ce folos vom avé noi să spunem nenorociré noastră acelora, cari ne vor răd și ne vor *batjocori*...“

Poienar-Aaron-Hill: „Persifler, a *batjocori* = a lua pe cine-va în rîs = a'și bate joc de dînsul spuindu'î lucruri lingușitóre pe care el le crede adevérate = a vorbi cu ironie, în bătae de joc...“

Dela sensul „se moquer“ se trece imediat la acela de „ne pas respecter, mépriser“.

Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 43 b: „omeniasca minte cereștile socotiască, iară păminteștile să *batgöcuriască*...“

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683, Noev. 22 (f. 141 a): „Deci Tivurtie și Valerianü *batgöcuriră* idoliü, dzăcândü: aceștia nu's dumnedzăi, ce sânt draci...“

Ib. Oct. 13 (f. 626): „astătu naintia boiarinului Lukianü, și defăimându'lü și *batgöcurindu'lü* și nebăgându samă nice'ntr'one mică îngrozăturile și răstiturile lui...“

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. I, XXVII, 42:

Și văzu [Goliath] pre David, și *batjocori* pre elü, căce elü era copilașu...

Et vidit Goliath David, et contempsit eum, quoniam ipse erat puer...

Nic. Mustea, Letop. III p. 36: „Domnul pururea să fie iubitor adevărului și să se ferescă la voroave să nu fie

deșirat, că Domnul la cuvânt nestătător și la făgăduință pentru slujbe cu credință îndoită, așa prietiniil vor uri și 'l vor părăsi, cum neprieteniil vor *batjocori*...“

Zilot Românul, Cron. p. 91: „Acest Mitropolit Ignatie era foarte împodobit cu învățături și cu alte daruri firesci; dar de trufia mult se stăpănia, și deosebit era ficlen foarte; iar pe d'asupra tuturor, multa învățatură, care la mulți se întâmplă vătămătore de suflet, îl surpa și pe dînsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor Apostolesci, pentru că mai naintea altora *batjocoriia* posturile, până și cel mare postal sfințelor Pasci, cu măncarea de carne.“

Jipescu, Opincaru p. 132: „Căt äi trăi, hine, nu *bajocori* omeniä, înțelepciunea și prisosu...“

Desprețul aduce ocară și rușine, cari aceleia ce le îndură din partea altora i se par a fi nedreptate și clevetire saü defăimare.

Coresi, Omiliar 1580, quat. X p. 15: „de ce vor ocară și vor *batjocuri* Jidovii, și mai auzită și mai arătată să fie acé minune...“

Ibid. quat. VI p. 7: „și da-vorü elü păgănilorü, și *bätijocuri*-vor elü, și vor rani elü...“ unde este de observat grafica: *кѣтъжоксру*, în care pe de o parte a a trecut în ä, ceea ce ar indica o deplină asimilare a ambelor elemente constitutive bat și joc, pe de altă parte însă, din contra, bat este separat de joc prin *к* (ü), care 'i dă aparința unui cuvînt deosebit.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad Rom. II, 23:

Carele cu légé te lauzi, cu călcără legiei pre Dumnezău *batgöcurești*...

Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum in honoras...

Ibid. Luc. XX, 11:

Țară elu trimése și altă slugă; țară ei și acela'lă bătură, și *batjocorindu* 'lă trimisără'lă desărtă...

Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hinc quoque cidentes, et afficientes contumelia, dimiserunt inanem...

Ibid. Matth. XXII, 6:

... alții prinșă ră slugile lui, *batjocuriră*-i și omorără...

... reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt...

Silvestru, 1651, ps. XLI, 11:

... mă *batjocori*ă pre mine pizmașii mieî, zicându ei mie în toată dzua: unde ăaste Dumnezăulă tău?...

... exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicunt mihi per singulos dies: ubi est Deus tuus?...

Ibid. ps. LXX, 24:

... s'au rușinat și s'au *batjocorit*ă carii căută răulă meu...

... confusi fuerint et erubuerint qui quaerunt mala mihi...

Ibid. ps. CXVIII, 51:

Făloșii foarte mă *batjocoriră*ă...

Superbi inique agebant usque valde...

Biblia Șerban-vodă 1688, Deuter. XXXIII, 8:

... l'au *batjocorit*ă pre elă la apa prierii ..

... jurgati sunt eum super aquam contradictionis...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 176: „tótă diua clevețim, *batjoco-*

rim, ocărim, înjurăm, și ne pohțim unul altuă reul și paguba...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXI:

Toți carî m'au văzut, m'au *batjocurit*,
Din buze-au grăit, din cap au clătīt...

Țichindél, Fabule 1814 p. 231: „cu limba lor cé șerpescă rău cuvinteză și mușcă învățătura și luminaré norodului, clevețind și *batjocorind*...”

Costachi Conachi p. 221:

Te-am văđut supt un cer negru, ce trăsniă,
ce fulgera,
Luptându-te cu furtuna ce mările rădica:
*Batjocori*ăi stănci și petre că nu te-ău putut opri
Și te lăudaî în brațe'mî că stihii poți birui...

A. Odobescu, Scrieri I p. 446: „Atunci îl cunoscură toți, — spune cronica — și'l *batjocori*ă și mari și micî, și'l suduă muierile și copiii...” unde este fôrte fină distincțiunea cea psihologică între *batjocori*ă din partea bărbaților și suduă din partea muierilor și copiilor.

Batjocoresc pus la mijloc între ocăresc și măscăresc la mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 129, în următorul pasagiū important sub raportul folk-lorului românesc: „... ce nēm înjură ca noi de lege, de cruce, de cuminicătură, de morți, de pomene, de lumănare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie și de tôte tăinele sfîntei biserici? și ne ocărim și ne *batjocorim* înșine legea! cine din păgăni face acēsta? sau cine'și măscăresce legea ca noi?...”

O energică reduplicare la Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 192: „O, faptă spurcată și lucru scărnăv! O, *batjocur*ă de *batjocurit* și ocără de ocărit!...”

Supinalul „de *batjocorit*“ intr'un cântec din Banat:

Gândit'ăi, bade, gândit,
Că lo flóre ũ-am găsit
Ţie de *batjocorit*!
Dar lo's flóre dintr'o fragă,
La totă lumea is dragă...

(Hodoş, Poes. pop. 129).

Variantul din Ardeł:

Tu, bădit, aş'ăi gândit
Că sint flóre de pe rit
Ţie de *batjocorit*;
Dar mi's flórea florilor
Din grădina domnilor...

(J. B., Trans. 135).

Batjocoresc, în genere, este rar în poezia poporană. Totuşi el ne intimpină într'un mod foarte caracteristic în balada „Marcu“ din Ardeł, care ne arată că, după credinţa poporului românesc, ori-cât de „reū“ ar *batjocori* cine-va pe altul, pînă şi atunci când îi calcă pe mumă-sa sub picîorele cailor, totuşi culmea *batjocorei*, adevătaşa cum nu se póte „maî reū“, este numai atunci când îi fură pe nevasta.

Cărpiniş, pădure désă,
Mărculeţ s'a dus d'a-casă,
Şi Turcul a d'oblicit
Şi la el d'a-drept a vint,
Şi reū l'a *batjocorit* :
Cetatea predatu-I-a,
Măicuţa călcatu-I-a
Cu copita calului
Toema 'n capul pieptului!
Fóia verde lemn sucit,
Şi păgânul încânit
Cu-atât nu s'a 'ndestulit,
Maî reū l'a *batjocorit* :
Nevasta robitu-I-a,
Departé pornitu-I-a...

(J. B., Trans. 455).

Cu acelaşi sens curat poporan la Delavrancea, Paraziţii p. 138: „S'a în-

căldit în casa lui, s'a săturat la masa lui... şi el, el care trăesce, ce a făcut? I-a dat foc casei? I-a răpit averea?... I-a *batjocorit* viéŭta, apoi i-a pus un revolver în mână şi i-a đis: orite împusei, saŭ să'ŭ vedŭ casa casă de prostituŭcie!...”

Construcŭiunea cea normală a lui *batjocoresc* este cu acusatívil: *batjocoresc* pe cutare saŭ cutare lucru. În vechile texturi ni se înfăŭşeză însă alto două construcŭiuni de observat.

a) *batjocoresc* de cine-va :

Nic. Costin, Letop. I. p. 46 : „ n'ău ascultat oamenii să se întoarcă dola răutăŭile lor, ce încă iŭşi *batjocurŭa* de Noe de ce făcea corabie în munte...”

Ibid. p. 51 : „Iară Dumnezeu cum ŭi-a ŭ *batjocorit* de deşarta socotélă a lui Nevrod...”

Ibid. p. 128 : „craŭl Şvedului iŭşi *batjocurŭa* de Turci, şi n'ău vrut să mērgă...”

b) *batjocoresc* cuŭ-va :

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXIII p. 8 : „pre toŭi spre Hristos rădică-i vrăjmaşulu Diavolulu, şi ucenicii făcu-i să se lépede, iară voinicii a se *batjocuri* lui, şi cei ce trecé pre elu să hulēscă...”

Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. X, 2:

... ca să pove-	... ut narretis in
stiŭi în urechile	auribus filiorum
filorŭ voştri şi	vestrorum, et fi-
ale feçorilor fi-	liis filiorum ves-
lor voştri, câte	trorum, quaecun-
am <i>batjocorit</i> E-	que illusi Aeg-
gypténilor...	gyptiis...,

în contextul grec de asemenea la dative: τοῖς Ἀιγυπτίοις...

v. *Batjoc.* — *Batjocoră.* — *Batjocorit*...

Batjocorēz (*batjocorat*, *batjocorare*), vb.; persifler. O formă excepŭională, în

loc de normalul batjocoresc, la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noev. 25 (f. 164 b): „o pré înălăptă femăe ce s'au ivit într'aciaste dzăle de *batjocurédză* pre ai noștri mari dumedzăi...”

v. *Batjocoresc*.

Batjocoricios. — v. *Batjocoros*.

Batjocorit s. batgiocorit, batjocurit s. batgiocurit, — *ă*, adj.; le part. passé de batjocoresc: pris en dérision, tourné en ridicule, persiflé, bafoué, outragé. *Batjocorit* funcționează ca adjectiv în toate sensurile verbului batjocoresc, având aceiași sinonimică.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VIII p. 15: „amără-se amu, căce *batjocuritū* fu; amără-se amu, căce legatū fu...”

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 77 a: „Iară cei nemilostivi și nemiluitori vor hi ocărăț și *batgiocuriti*...”

Ibid. f. 103 b: „în vartă prespre toată noaptea răsū și *batgiocurit* de slujitori, și în multe chipuri dosădit...”

Noul Testament din Bălgrad 1648, Matth. II, 16:

Atunci Irod văzându că fu *batjocuritū* de maghi, să mânie foarte...

Tunc Herodes videns quoniam illi usus esset a Magis, iratus est valde...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 12 (f. 16 a): „Iară înălăptă bătrână dzăsă: dară ce osândă sau rușine 'm va fi căce 'm vor rușina și 'm vor ocără čolanele decumū dzáci, că încă 'm va fi cinste căce 'm voū lăsa *batjocurite* oasele pentru credința svântă...”

Ibid. Oct. 1 (f. 39 b): „Iară Maximian, vădzându-să *batjocoritū* și ocăratū de Svântulū, nebagându'ī samă

muncile, învăța de' scoaseră afară...”

Urechea, Letop. I p. 175: „care poate fi om ca acela, să'și vază muiera silită și *batjocorită*, și să sufere?..”

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. II, X, 5:

...era oamenii | ...erant viri in-
batjocuriț foarte.. | honorati valde..

Cantemir, Chron. I p. 64: „rușinați și *batgiocuriti* vor rămăne, de nu să vor scula să'ș răscumpere necinstea...”

Samuil Clăin, Invățături (Blaj, 1784) p. 40: „Și cu picioarele în fieră ocărat și *batjocorit*, așa au poruncit de l'au adus înaintia sa...”

Țichindél, Fabule, 1814 p. 240: „el nu numai ce au fost gonit, ocărat, *batjocorit*, scuipat, ci și picătura ce mai de pre urmă a sângelui său o au vărsat'o...”

A. Odobescu, Scrieri III p. 246: „Rănică Vulpoiul își petrecu viața furisindu-se prin tufe și prin vizuină, huițuit și *batjocorit* de toți...”

Delavrancea, Paraziții p. 233: „Ei rideau, rideau, făcând din inima mea o minge, pe care o asvirlău din mână în mână. Oh! unde erau câmpiile, în cari mă nascusem, pentru ca să pot plange în voe, neațit de nimeni? Unde era mama ca să mă mângăe și să m'adormă? Amintirile acestei fericiri stinse erau niște junghiuri cari se inficeau adânc în inima mea *batjocorită*...”

v. *Batjocoresc*.

Batjocoritòr, — *óre*, subst. et adj.; celui ou celle qui persifle, qui raille, qui bafoue, qui outrage, railleur, moqueur, outrageant etc. Acela sau aceea care batjocoresce pe cine-va sau ce-va, luându'l în ris sau infruntându'l cu despreț.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652 p. 627: „Nu se cade cui-va ca să strice

ce-va dein toate cărțile dein Légé Véche sau dein Légé Nouo, și mai ales deintr'ale sfinților învățători, sau să le dé *batjocoritorilor* de cărți...“, unde cuvintul figuréză ca substantiv.

Ibid. p. 614: „Cliriculū, cându-î chemat la nuntă, și nu se va scula să fugă mai nainte până nu intră înșelătoarele și *batjocoritoarele* jocure, atunce nu i se ia darulū numai căt...“, unde cuvintul figuréză ca adjectiv.

Mitropolitul Dosofteiu, Parimiar 1673, Gîoî I (f. 10), Esa. III, 4:

... și *batjocoritor* vor stăpâni lor...

...et illusores dominabuntur eis...

Biblia Șerban-vodă 1688, Ep. Petri II, III, 3:

... vor veni în zilele céle de apoi *batjocuritori*, după ale lor pohte umblândū...

... venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes...

P. Ispirescu (ap. Damé, Dict. 126): „Mă uîtam cu milă și la *batjocoritori* și la *batjocoriti*...“

A. Odobescu, Scrieră III p. 543: „Tot ast-fel odinióră, la césul îngrozitor al ispășirii de veci, călăii Mantuitorulū nostru cutezase a'l insulta cu cunună de spină și cu numele *batjocoritor* de Rege al Iudeilor...“

Laurian-Massim: „Cuvinte *batjocoritóre*, fapte și mai *batjocoritóre* am avut să sufăr chiar din partea celora cărorale-am făcut bine...“

v. *Batjocoresc*. — *Batjocoros*.

Batjocoròs, -òsă, s. **batjocoricìos**, -òsă, s. et adj.; celui ou celle qui aime à persifler, à railler, à bafouer, à outrager etc. *Batjocoros* se deosebesce

de *batjocoritor* prin aceea că cel de 'ntăiu arată numai tendința cătră *batjocoră*, pe când cel-alt o și aplică.

Silvestru, 1651, ps. I, 1:

Fericit bărbatū, carele nu îmblă în sfatulū necuraților și în calia păcătoșilor n'au stăcut, și în scaunulū *batjocoroșilorū* n'au șezutū...

Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit...

În contextul paleo-slavic: „ГРШИТЕАР“, ceea-ce mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1680, a tradus perfect prin „pierzătorilor“; e tot așa de bine tradus în Biblia Șerban-vodă, 1688: „scaunul ucișășilor“; în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu p. 1): „șederile pierdzătorilor.“

Ibid. ps. XXXIV, 16:

... și cu *batjocoroșū* *batjocorind* și scărșnind spre mine cu dinții săi...

...sub sanna verunt me sub sanna tione, frenduerunt super me dentibus suis...

E foarte curiosă forma *batjocoricios* în Omiliarul din Dél, 1644, p. 69: „pre păcătoșii chiamă capre, ca nește osândiș și nedestoinici cinstei lui, că cum sânt caprele sirépe și *batjocuricioase* și put rău, sārind și înblând pre sus hrānindu-să cu mănecare amară, așa și păcătoșii îmblă fără frică preste prilazurile a toată fără-légé, sirépi și neplecați poruncelor lui Dumnezeu...“

v. *Batjocoritor*.

Batjocorire (pl. *batjocoriri*), s. f.; l'inf. de *batjocoresc* pris comme substantif: action de persifler, railler,

bafouer etc. Se p $\acute{o}$ te $\acute{i}$ ntrebuin $\acute{t}$ a ca substantiv abstract $\acute{i}$ n t $\acute{o}$ te sensurile verbului *batjocoresc*: *batjocorirea* celor slab $\acute{i}$, *batjocorirea* obiceielor, *batjocorirea* celor sfinte etc.; dar circul $\acute{e}$ z $\acute{a}$ rar, iar la plural mai nic $\acute{i}$ o dat $\acute{a}$.

v. *Batjocoresc*.

Batjocoritur $\acute{a}$ (pl. *batjocoritur $\acute{e}$*), s. f.; *d $\acute{e}$ rision sans port $\acute{e}$ e, persiflage dont on ne tient pas compte*. O batjocor $\acute{a}$ trec $\acute{e}$ t $\acute{o}$ re sau f $\acute{a}$ r $\acute{a}$ nic $\acute{i}$ o $\acute{i}$ nsemn $\acute{a}$ tate, de ex.: nu se p $\acute{o}$ te b $\acute{a}$ ga $\acute{i}$ n sam $\acute{a}$ o asemenea *batjocoritur $\acute{a}$* sau or $\acute{i}$ ce fel de *batjocoritur $\acute{a}$* . Ac $\acute{e}$ st $\acute{a}$ form $\acute{a}$ este indicat $\acute{a}$ numai $\acute{i}$ n *Lexiconul Budan*.
v. *Batjocor $\acute{a}$* . — *ur $\acute{a}$* .

Batjocur... — v. *Batjocor...*

Bat $\acute{o}$ c (plur. *batoc $\acute{i}$*), s. m.; t. de Zool.: *Gadus morhua*, morue, poisson s $\acute{e}$ ch $\acute{e}$. Un fel de pesce, care fiind uscat se chiam $\acute{a}$ $\acute{s}$ i nem $\acute{t}$ esce *stock-fisch*, adec $\acute{a}$ „pesce-b $\acute{a}$ ț”. Acest paralelism nu dovedesce de loc, cum c $\acute{a}$ rom $\acute{a}$ nul *batoc* s ' ar trage neap $\acute{e}$ rat din slavicul *батоꙋк* „bic $\acute{i}$ u”, dup $\acute{a}$ cum crede $\acute{a}$ Miklosich $\acute{s}$ i Ci $\acute{h}$ ac, de vreme ce slavicul *bato $\acute{g}$ ŭ* n ' a trecut $\acute{i}$ n limba rom $\acute{a}$ n $\acute{a}$ $\acute{s}$ i de vreme ce, tot-o-dat $\acute{a}$, la Slav $\acute{i}$, afar $\acute{a}$ numai de vecini $\acute{i}$ no $\acute{s}$ tri Serb $\acute{i}$, nic $\acute{i}$ un fel de pesce nu se chiam $\acute{a}$ *batog $\acute{u}$* . La Serb $\acute{i}$ forma este $\acute{i}$ ntocmai ca cea rom $\acute{a}$ n $\acute{e}$ s $\acute{c}$ $\acute{a}$: *батор* (*Karadžić*), cu acela $\acute{s}$ i sufix deminutival -oc ac $\acute{a}$ țat la tulpina *bat* „battre”, pe care dela Rom $\acute{a}$ n $\acute{i}$ a $\acute{u}$ $\acute{i}$ mprumutat $\acute{o}$ $\acute{s}$ i Serb $\acute{i}$: *бати*, f $\acute{a}$ r $\acute{a}$ ca s ' o aib $\acute{a}$ ce $\acute{i}$ -lalt $\acute{i}$ Slav $\acute{i}$. No $\acute{i}$ nu ne s $\acute{i}$ im dar $\acute{a}$ a da dreptate lui Laurian $\acute{s}$ i lui Massim, c $\acute{a}$ nd ei contest $\acute{a}$ slavismul lui *batoc*.

v. ¹ *Bat*. — ⁴ *Batc $\acute{a}$* . — *Pesce*.

¹ ² ³ **Bațachin $\acute{a}$** , — v. ¹ ² ³ *Pațachin $\acute{a}$* .

Bațag $\acute{o}$ ni $\acute{a}$. — v. *Bazaconi $\acute{a}$* .

B $\acute{a}$ ur, adj.; *laborieux, travailleur*. Cuv $\acute{i}$ ntul se $\acute{i}$ ntrebuin $\acute{t}$ ez $\acute{a}$ numai la Rom $\acute{a}$ n $\acute{i}$ din mun $\acute{t}$ i $\acute{i}$ apusen $\acute{i}$ ai Transilvaniei, de unde l ' a $\acute{u}$ scos dd. Fr $\acute{a}$ ncu $\acute{s}$ i Candrea (Mo $\acute{t}$ i $\acute{i}$ p. 88): „*baur* = h $\acute{a}$ rnic, muncitor”. S $\acute{a}$ fie $\acute{o}$ re germanul Bauer „paysan”, care $\acute{i}$ nsemn $\acute{e}$ z $\acute{a}$ $\acute{i}$ n fond „muncitor”, ca $\acute{s}$ i francesul „laboureur”? Dar cum $\acute{s}$ i de unde un asemenea germanism tocmai $\acute{i}$ n graful Mo $\acute{t}$ ilor $\acute{s}$ i tocmai $\acute{i}$ ntr ' un adjectiv cu totul $\acute{i}$ n afar $\acute{a}$ din cercul terminologiei celei industriale sau comerciale? $\acute{S}$ ' apoi $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ și conservarea at $\acute{a}$ t de intact $\acute{a}$ a fonetismului german $\acute{i}$ ntr ' o vorb $\acute{a}$ $\acute{i}$ mprumutat $\acute{a}$ pe calea poporan $\acute{a}$ nu este probabil $\acute{a}$. Grupul vocalic dissilabic *- $\acute{a}$ ur* ne $\acute{i}$ ntimpin $\acute{a}$ la Rom $\acute{a}$ n $\acute{i}$ $\acute{i}$ n *aur*, *taur*, *graur*, *laur*, *b $\acute{a}$ laur* etc., ast-fel c $\acute{a}$ prin vocalism *b $\acute{a}$ ur* ar put $\acute{e}$ s $\acute{a}$ fie la no $\acute{i}$ indigen; $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ latinul *b $\acute{a}$ bulus* din epoca lui Traian la Apulejus, de unde foneticesce ar e $\acute{s}$ i rom $\acute{a}$ nul *b $\acute{a}$ ur* prin vocalizarea cea normal $\acute{a}$ a mediatului *b* $\acute{i}$ ntre vocale $\acute{s}$ i prin trecerea lui *l* $\acute{i}$ n *r* $\acute{i}$ n aceea $\acute{s}$ i pozi $\acute{i}$ une, acel *b $\acute{a}$ bulus* $\acute{i}$ nsemn $\acute{e}$ z $\acute{a}$ „limbut, palavragi $\acute{u}$ ”, $\acute{s}$ i prin urmare este f $\acute{o}$ rte departe de no $\acute{i}$ unea de „laborieux”. Renun $\acute{t}$ am dar $\acute{a}$ de o cam dat $\acute{a}$ a g $\acute{a}$ si originea lui *baur*. S $\acute{a}$ ad $\acute{a}$ og $\acute{a}$ m ca dd. Fr $\acute{a}$ ncu $\acute{s}$ i Candrea a $\acute{u}$ u $\acute{i}$ tat a ne spune, dac $\acute{a}$ acest adjectiv se $\acute{i}$ ntrebuin $\acute{t}$ ez $\acute{a}$ $\acute{s}$ i la feminin.

B $\acute{a}$ u, t. enfantin: syllabe par laquelle les tout petits enfants croient effrayer quelqu'un. O onomatope $\acute{i}$ $\acute{a}$, a cari $\acute{i}$ reduplicare produce un alt termen copil $\acute{a}$ resc: *b a b a ŭ a*, despre care s ' a vorbit la locul se $\acute{u}$. Prin *bar $\acute{i}$* copi $\acute{i}$ vor $\acute{s}$ $\acute{a}$ sperie pe ce $\acute{i}$ mar $\acute{i}$; prin *b a b a u a* ce $\acute{i}$ mar $\acute{i}$ sper $\acute{i}$ $\acute{a}$ pe copi $\acute{i}$.

Delavrancea, Vis $\acute{s}$ i vi $\acute{e}$ ț $\acute{a}$ p. 7:

„... peste capul fetei cu coșite de aur cădea barba albă a împăratului ca niște șuvoie de apă, — și fata, despiciând în două barba lui, mai lungă decât ea, scotea capul, ca printr'o gaură de cămașe, și dicea ridând: *Baă, tată! baă!*...“

Ibid. p. 10:

„— Dar, măria ta, ce ai?”

„— Ce să am, ale pustii de bătrâneți; nu mă mai țin genuchii ca să'mi joc copila; ce n'aș da să'mi mai facă *baă* prin barbă!...“

v. *Babaua*. — *Copil*.

Bazaconiă (plur. *bazaconi*), s. f.; 1°. iniquitate, injustițe; 2°. farce, blague, bătăie. Astăzi cuvântul mai circulază numai cu sensul al doilea și numai în Moldova.

Laurian-Massim: „*Bazacaniă* și *bezaconiă*, necuviință, prostie, nebunie, disă sau faptă necuvenită sau prostescă...“

D. Șăimenu a studiat acest cuvânt din toate puncturile de vedere în următoarea notiță (Semasiologia p. 218):

„*Bazaconie*, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakonite* „iniquitas, injuria“ (*bez* „sine“, *zakonite* „justitia“), are, în vechile tipărituri, sensul exclusiv de „fără-de-legă, nedreptate, neleguire“.

„Psaltirea lui Coresi din 1577:

„Ps. XXXVIII: „... Că *bezaconiile* mele prânălțară-se capul meu, ca tar greu păsără spre mine... = Nam iniquitates meae transcendunt caput meum ut onus grave...“

„Ps. CXXX: „Și el izbăvește Israil de toate *bezaconiile* lui... = Et ipse redimet Israel ab omnibus iniquitatibus ejus.“

„Pravila de Govora din 1640, p. 13:

„Iară ce iaste de mușare, cu mult mai bine să întrebă pre acestia și să isco-

dești de cât pre bărbat, că ajung acestia și în mai mari *bzaconii*, că fac farmece și vrăji și pierd sulletele cucunilor la vreme de naștere, și încă fiind și în trupul lor, și beu oarecari erbi cele ce înseși le știu“.

„In Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450):

„Împărate, noi simtem dela țara grecască și am avut împărat la Machidonie pre Araclie și împărăteasă Seramida; și văzură acolo omeni răi și să făce multe răotăți, și să vîrsa sângele omenesc și războe și multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii“.

„In edițiunile moderne ale cărții populare acest pasaj sună astfel: „Împărate, noi simtem dela țara grecască și am avut împărat cinesc dela Machidonia pre Eraclie împăratul și împărăteasa lui Semiramida. Și văzură acolo atâta strâmbătațe și războae și multe *bzaconii* și sânge vîrsat“.

„In limba modernă cuvântul, sub forma *bzaconie* sau *bașagonie*, a încercat o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna faptă hazlie, istorie ciudată, gogomănie, prostie, câteodată numai cu o ușură nuanță pesimistă.

„Jipescu, Opincar, p. 45, 115: „Aici în oraș alte *bașagonii*: caleștile îți haușesc capu“. — „Că pe dracu l'au zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândetă, ba că era cu corne, ba că ședeau în casă pustie cu spahiile, cu muna păduri, cu joimărița: toate *bașagoniile* astea sint scose d'al de n'are de lucru“.

„De la Vrancea, Sultănică, p. 260 (Odinioră): „Pe loc împăratul porunci la doi cetăși să întorcă călugărul din cale, ca să'i spue și lui *bzaconia* de ghicitore, pe care n'a dovedit'o nici cîobanii, nici mocanii, nici țurcanii, nici ițanii“.

„Crângă, în povestea „Stan-pățitul“ Conv. lit. XI, 22): „Atunci dracii s'au

împrăștiat iute ca fulgerul în toate părțile. Unii din ei au apucat spre păduri se vadă de n'a puté trebăului ceva și pe acolo: dór a face pe vr'un om să bǎrfescă împotriva lui Dumneđeú, pe altul să chinuiască boii; altuía să'î rupă vr'un capét saú alt-ceva de la car, altuía să'î schilodescă vr'un boú, pe alții să'î facă să se bată până s'or ucide, și câte alte *bazaconiú* și nǎzbutii de care iscodește și vrăjește dracul“.

„Alexandri, în cânticelul comic „Sandu Napoilă“ (Teatru, p. 40): „Bre! bre: adică multe am vėđut în viața mea!... c'am vėđut Ieniceri și rėzmeriți; am vėđut ciuma, holera și lăcustele, dar încă așa *bazaconie* n'am chitit c'oiu agiunge să vėđ... Auđi? reforme? îmbunătățiri?...“

„In „Kera Nastasia“ (Teatru, p. 104): „El învață acum de șase luni la școla publică și știe o mulțime de *bazaconiú*, știe constituțiunea și convențiunea și drepturile cetățenești și paternitatea...“

„In opereta „Craiu-Noú“ (Teatru, p. 226): „Acu... nepóta ca nepóta; dar altă *bazaconie!*... In ziua, când au spălat putina Anica cu Leonaș, am găsit lada sǎmășiei deschisă, brósca stricată și în nǎuntru 40,000 lei lipsă“.

„In „Iorgu dela Sadagura“ (Teatru, p. 993): „Ce spuí, cucónă Gahițo?... Argații mei au făcut vr'o *bazaconie* la d-ta în casă?... nu mă 'nebuni!...“

Pină aci am reprodus pe d. Șăinenu. Acum să măi adăogăm ce-va.

In pasagiul de măi sus din Créngă, *bazaconiă* e pus ca sinonim cu nǎzbutiă, un moldovenism fórte interesant, tot de originea slavică, dar pe care Cihac (II, 32) nu l'a înțeles de loc, derivându'l din paleo-slavicul buí „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“. Pe nǎzbutiă Moldovenii l'au luat a-nume dela Ruteni, la cari din negati-

vul ne și din verbul zbuti „a se desface de ce-va“ s'a format nezbutniú „nicht verwirklicht, unerfüllt“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. II, 511), o belea de care nu póte cine-va să scape.

In fine, să observăm că la Bănățeni *bazaconiă*, sub forma bozocóne, au luat sensul de „farmece, făcături ori vrăjiturí“ (S. Liuba, Banat, c. Maídan), adecă „fără legi“ din punctul de vedere teologic.

v. *Fără-lege*. — *Nǎzbutiă*.

Bazamóc; t. de Botan.:? G. Baronzi (Limba română p. 128), într'un capitol intitulat „Botanica română“, pune între alte numi de plante: „*Bazamoc*“, fără nici o explicațiune. Să fie óre un adevărat termen botanic românesc? De unde? Nu scim.

Bazăochiu. — v. *Basaochiu*.

Báznu. — v. *Basnu*.

Băbăcă. — v. *Babac*.

Băbăc (sans pluriel), s. m.; t. famil.: petit père, petit papa. Termen poporan orășenesc în Moldova. Formă desmerdătóre din babacă, nu prin vre-un sufix deminutival, ci prin procesul curat fonetic de a înlocui pe durul -că prin vocala dulce -e, întocmai ca în „dudue“ din „duducă“. Din *băbae* se formeză apoi deminutivul băbăiță, ca din „dudue“ — „duduiță“.

Acest termen familiar e moldovenesc; totuși un sat din Vlașca se chiamă Băbăiță (Frunțescu).

v. *Babac*.

Băban (plur. *băbani*), s. m.; vieux rabougri (Cihac). Nu e sinonim cu băbar, căruia îi place societatea babeilor, ci înseamnă pe acela care trăesce

el însuși ca o babă sau are înfățișare și apucături de babă. E mai curând sinonim cu băbărcă, când se aplică la un bărbat.

Ca nume propriu personal, într'un crisov dela Eustratie-vodă Dabija din 1663 (Doc. Rom. II No. 6 în Arch. Stat. din Buc.): „și Țigan anume *Băban* cu femeia și cu feciorii lor...”

În districtul Rîmnicul-sărat un sat se cheamă: Lacul-lui-*Baban* (Frunțescu).
v. *Babă*. — *Babană*. — *Băbărcă*. — *an*.

Băbăr. — v. *Babar*.

Băbăscă. — v. *Băbăscă*.

Băbăiță. — v. *Băbae*.

Băbălăi, s. plur. m.; t. de Botan.:? „*Băbălăi*, cu flórea galbenă, cresc înalți” (Cărare, Iași, c. Cucuteni).

Băbăluc, s. m.; 1°. poutre qui soutient un moulin; 2°. vieux temps, antiquité, temps jadis. În primul sens cuvîntul se întrebuintează în Moldova, mai adesea însă sub forma *babalic*; cu sensul al doilea se aude numai în Banat, fiind moștenit acolo din epoca dominațiunii turce.

„Piciorul pe care stă móra se ȳice *băbăluc*” (I. Corciovă, Tutova, c. Do-cană).

„Așa ne-am pomenit din *băbăluc* însemnăză la noi tocmai cum am ȳice: așa ne-am pomenit din moși-strămoși” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

v. *Babalic*. — *Bătrân*.

Băbărcă (plur. *băbărce*), s. f.; t. famil.: 1°. vieille peau, vieille ridée; 2°. barbon, petit vieillard.

Cu sensul al doilea acest cuvînt este indicat numai de Pontbriant, deși nu este rar în graul familiar despre un

moșneg cu o înfățișare de babă, mic, slab sau spân. Este și mai pejorativ decât sinonimul *băban*.

Cu primul sens, care e cel fundamental, *băbărcă* este o babă neplăcută, supărăciósă, dar mai puțin rea, decât o băborniță. De băborniță se teme și fuge omul; pe *băbărcă* o desprețuesce numai.

Lexicon Budan: „*Băbărcă* se ȳice în chip de batjocură mușierilor celor trecute, das Mitterchen, die Vettel”.

Laurian-Massim cred că: „în *băbărcă* pare a se fi combinat și conceptul de sbărcire, și de aci în batjocură: babă sbărcită, babă fórté bătrână”.

Despre adevărata derivațiune a acestui cuvînt, care etimologicesce n'are a face cu sbărcire,

v. *Băborniță*.

Băbăret (sans pluriel), s. n. collect.; les vieilles femmes. Format din babă nu prin sufixul -et, de unde ar fi „băbet”, ci d'a-dreptul prin analogia cu colectivul tinăret „les jeunes gens”, astfel că elementul fonc -r- în *băbăret* constituă un curios împrumut din „tinăret=tinăr-et”, unde acest -r- este organic. Însemnăză babele peste tot, ca și când ar fi un sex deosebit, cu tóte ale lor, mai cu samă cu apucăturile cele rele.

Jipescu, Opincaru p. 150:

„— Ce-o hi, cuscre Zăbirneo, și ghisili astea? Să hiie adăvărate videniili, or că se shiiește așa și'i nălucește mintea rumănului nóptea, când se plimbă prin cap fără frău?”

„Zăbirnea, ricăindu'și hălăciuga țesti. dă cu socotiéla că ie mai bine se ispităscă pē popa or pē logofātu satului, se caute dinși la cărți, că póte se hiie ce-va. Or se dea cu bobi la al de lea Comănița și sē'i descante de césu rău.

„Foloștină dă cu părerea că *băbăretu*

nu pôte nimic înaintea sfântului. Vere, strigă ȧel, ce ȧi-o hi scris dĕla ursitoare, aȧa aȧi sĕ paȧi...”

v. *Babă*. — *Tineret*. — *-et*.

Băbăriă (plur. *băbării*), s. f.: sortilĕge, malĕfice, enchantement, superstition de vieille femme. Sinonim cu *boscônă*. Se întrebuintĕză mai ales la plural. Derivă din *babă* prin sufixul românec compus *-ria* (= *ar+ia*), care figurĕză fôrte des în numi colective cu sensul pejorativ, de ex. la Francesi: „*bigoterie*“, „*diablerie*“, „*fourberie*“, „*juiverie*“ etc., cu formele corespundinȧi în tôte dialectele neo-latine. Prin sens și prin sufix, *băbăriă* nu se deosebesc de francesul „*sorcellerie*“.

v. *R*.

Jipescu, *Opincaru* p. 76: „Cui i-s dragi tare sĕrbătorili, cine-ascultă dĕ iresuri, dĕ *băbării*, rĕmăne și descult și dator la toȧi căini și mort de fōme...”

Ibid. p. 105: „să se tipărescă neōș romănescce dĕspre tôte obiceiurili vōstre, la clacă, la nuntă, la sărbători, dĕspre *băbării* și credinȧe, dĕspre nevoi...”

v. *Babă*. — *Băborniă*. — *-iă*.

Băbărnă. — v. *Băbărnac*.

Băbărnac s. **bobărnac** (plur. *băbărnace*, *bobărnace*), s. n.; 1°. t. famil: *chiquenaude*, *croquignole*, fig.: *affront*, *reproche*; 2°. nom d'un jeu d'enfant. Rostirea cea obicĕnuită este *bobărnac*, cu *ă* scăđut la labialul *o* din cauza celor doi *b*, forma cea organică fiind *băbărnac*, care se mai aude une-orî în grai.

Dr. Polysu: „*Băbărnac* s. *bobărnac* = der Nasenstüber“.

Laurian-Massim: „*Bobărnac* = iovitură peste nas sau la alt loc cu degetul de mijloc pus așa sub degetul

cel mare încât scapă de sub acesta cu violenȧă. A da, a lua *bobărnace*. Proverb: a da *bobărnace* = a imputa, a muștra, a ȧăia nasul; a lua *bobărnace* = a primi imputări, muștrări etc.“

Delavrancea, *Paraziȧii* p. 306: „Își ștergea ghetele cu batista, dedea necontentit *bobărnace* gunoierilor de pe haĕne, și după *bobărnac* sufla de trei ori, scurt și repede...”

Basmul „Cele douĕ-spre dĕce fete de împĕrat“ (*Ispirescu*, *Legende* p. 232): „Grădinarul fu bun bucuros să'l primĕscă, când îl vĕđu așa curăȧel, căci dobândise pĕnă atunci câte-va *bobărnace* dela fetele împĕratului că bagă argaȧi tot ce este mai uricĕos...”

P. Ispirescu, *Snōve* p. 33: „Stăi acum să'ȧi daū un *bobărnac*, dĕise Românul Nĕmȧului, și bea'ȧi berea; eū însă îmi vōiu bé vinișorul meū de Drăgășani, ca să nu mai stric orđul pe gășce...”

„De-a *bobărnacul* este un joc copilăresc, care se jōcă cu cincĕ petricele sau gōnȧe“ (P. Oltĕnu, *Trans.*, *Haȧeg*).

„De-a *bobărnacul* se jōcă cu mai multe petricele, aruncându-le în sus spre a le prinde cu dosul mânei“ (C. Corbĕnu, *Olt*, c. *Alimănesci*; I. Vulcănescu, *Dolj*, c. *Pelescĕ*).

În acest joc copilăresc, care pare a fi propriū regiunii Oltului, *bobărnacul* însemnĕză că petricelele, dacă nu sĕnt prinse cu dibăciă, pot cădĕ pe nasul copilului.

Bobărnac, organic *băbărnac*, n'are a face cu bob „fĕve“, de unde 'l trage Cihac și Laurian-Massim din cauza simplei asemĕnări fonetice între bob și între forma cea labialisată.

Sensul cel fundamental al cuvĕntului este o pedĕpsă ușoră, dar rușinōsă, și acest sens ne duce d'a-dreptul la o vorbă conservată pĕnă astăđi, pare-ni-se,

numai în Banat: b**ă**b**ă**r**ă**n**ă**, labializat b**o**b**ă**r**ă**n**ă**.

„Bob**ă**r**ă**n**ă** se țice la arest. C**ă**nd duce pe cine-va la închis**o**re, privitorii, dac**ă** voesc s**ă**'l hu**î**du**e**sc**ă**, strig**ă** dup**ă** el: ha**î**t la bob**ă**r**ă**n**ă** cu tine!“ (S. L**î**uba, Banat, c. Ma**î**dan).

A fi hu**î**duit merg**e**nd la bob**ă**r**ă**n**ă** și a primi *bob**ă**r**ă**n**ă**ce* este de o potriv**ă** „subir un affront“.

Costinescu, Vocab. I, 118, aduce și un verb: bob**ă**r**ă**n**ă**cesc pe cine-va: „nasarder, croquignoter“, care se aplic**ă** tot a**șa** de bine la hu**î**duirea cea b**ă**n**ă**țen**e**sc**ă**: „ha**î**t la bob**ă**r**ă**n**ă**!“

*B**ă**b**ă**r**ă**n**ă**ce* este învederat o formațiune deminutival**ă** din b**ă**b**ă**r**ă**n**ă**, cuv**î**nt despre a c**ă**ru**î**a origine

v. *Cob**ă**r**ă**n**ă**. — Bob**ă**r**ă**n**ă**cesc.*

B**ă**b**ă**ti**ă** (plur. *b**ă**b**ă**ti**î***), s. f.; t. fam.**il**.: ch**ê**re vieillot**e** (en parlant de la femme mari**e**e, pas d'une veuve). Sinonim cu b**ă**bu**ș**c**ă**, b**ă**bu**ș**ă, b**ă**buc**ă**, care în**ș**ă are o nuan**ș**ă mai pu**ț**in desmierd**ă**to**re** și nu se întrebui**ț**ez**ă** nic**î** o dat**ă** despre o v**e**duv**ă** sa**u** o feme**î**ă f**ă**r**ă** b**ă**r**ă**bat, ci numai despre nev**e**st**ă**.

Laurian-Massim: „B**ă**b**ă**ti**ă**, în înțeles de resf**ê**țare sa**u** compasiune: bun**ă** b**ă**tr**ă**n**ă**, bi**ê**t**ă** b**ă**tr**ă**n**ă**“.

Pontbriant (Dicț. 60) scrie gre**ș**it acest cuv**î**nt „b**ă**b**ă**ț**î**ă“ și'l confund**ă** apoi cu bob**o**t**ă**e, traduc**e**ndu'l prin „grande flamme“.

I. Cr**e**ng**ă**, Pove**ș**ți I, 111: „De glu**m**e**ț**, glu**m**e**ț** era mo**ș** Nichifor, nu'î vorb**ă**, dar de multe ce d**ă**du**ș**e peste d**î**nsul, se f**ă**cuse cam ursuz. *B**ă**b**ă**ti**e**a* lui, de la o vreme înc**o**ce, nu sci**u** ce avea, c**ă** începuse a sc**ă**rț**î**: ba c'**o** d**o**re ceea, ba c**ă**'i e f**ă**c**u**t de n**ă**jit, ba c**ă**'i e f**ă**c**u**t pe ursit**ă**, ba c**ă**'i e f**ă**c**u**t de pl**ă**nsor**î**, și tot îmbla din bab**ă** în bab**ă** cu desc**ă**ntece și cu oblojele, înc**ă**t lui

mo**ș** Nichifor aceste**ă** nu'î pr**e** veni**ă**u la socot**ê**l**ă**...“

C**ă**ntec poporan din Bucovina:

O, saraca *b**ă**b**ă**ti**e**.*
E**u** sci**u** ce'î trebue ție:
Un cojoc mare mi**ș**os
Ș'un fecior care'l frumos...

(S. F. Marian).

Acest cuv**î**nt este f**o**rte interesant din punctul de vedere al formațiunii sale. El se descompune în bab**ă** și în duplul sufix -**ă**ti**ă**, adec**ă** -oti**ă**, compus din sufixul secundar -i**ă**, av**e**nd aci sensul f**o**rte rar de amplificatiune, și din sufixul primar deminutiv apr**o**pe desp**ă**rut din gra**u** -ot, acela**și** ca în „mititel=**mic**-ot-el“, „pu**ț**intel=**pu**țin-ot-el“, „pip-ot**ă**“ etc. (v. *Ba**ș**ot**ă***). *B**ă**b**ă**ti**ă*** presupune dar**ă** o form**ă** deminutival**ă** anterior**ă** b**ă**bot**ă**, c**ă**tr**ă** care s'a adaos apoi amplificativul -i**ă**. Despre feme**î**ă b**ă**tr**ă**n**ă** se țice *b**ă**b**ă**ti**ă*** cu acela**ș** -i**ă** pe care 'l vedem în termenul poporan b**ă**r**ă**ri**ă** c**ă**nd se vorbesce despre un om b**ă**r**o**s.

v. *Bab**ă**. — B**ă**bu**ș**c**ă**. — B**ă**buc**ă**. — B**ă**b**u**ș**ă**. — B**ă**r**ă**ri**ă**. — -i**ă**. — -ot...*

B**ă**b**ă**u s. bob**ă**u s. bub**ă**u (plur. *b**ă**b**ă**u**ă** s. b**ă**b**ă**u**o**, bobou**ă** s. bobou**o***), s. n., t. rust.: manteau grossier à longs poils. Sinonim cu saric**ă**. Un fel de cojoc ț**er**ănesc cu flo**ci** pe din afar**ă** sa**u** p**er**os pe din afar**ă**. Laurian-Massim, c**ă**nd afirm**ă** (Gloss. 77) c**ă** acest cuv**î**nt e „necunoscut de nc**o**ce de Carpați“, se în**ș**el**ă**: el ne întimpin**ă** at**â**t în vechile tip**ă**ritur**î** muntene și moldovene, precum și 'n gra**u**l poporului.

Glosar rom**ă**no-slavic circa 1600 (Cuv. d. b**ă**tr. I, 271): „Bobou = port, z**e**chie“.

Mitropolitul Teofil, Cazania 1642 f.

217 a: „când vei lua deîn mâinile lui Hristos cununa cé neveştejită a biruirii tale, pentru zăblaie și boboa veșmântul celū fără moarte...”

Ibid. f. 438 b: „în locul brăului cel de aur se va încinge cu ață, și în loc de veșmente luminate vor pune pre dinsele drăștine și bobou de jale...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1682, prefața: „Săhastrii aschitacii, cariă aca mai zăbavnică și mai trudnică măcenicie a științii luptară, cariă petrecură în boboaă (Бобоак) și 'n piei de capră, lipsițu, scârbițu, pățațu rău...”

Corbea, psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII:

Și am pus îmbrăcămintia'mi bobou,
Și m'am făcut lor piildă ca un bou...

Satira poporană din Ardel „Mândra și Iuda”:

— Câți feciori ai sărutat
Pînă a nu veni 'n iad?
— Aū fost doi
Cu călțuni noi,
Ș'aū fost cincî
Cu opină,
Ș'aū fost nouă
Cu bobouă,
Iar de ce
Cu chepenege...

(S. F. Marian, Satire p. 160).

„Locuțiunea: umblă cu cămașa ca boboul, înseamnă: cu cămeșa négră. Intr'un cântec se dice:

Aruncă'ti, bade-o, boboul,
Nu juca ca bou!...”

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

Notiță dela G. Bariț: „Boboul este o șubă, îmbrăcăminte d'asupra mare, port din districtul Făgărașului...”

„Bubăii, la plural bubouă” (I. Georgescu, Trans., Făgăraș, c. Scorei).

„Sarica se numesce și bobou” (D. Pop, Trans., Făgăraș, c. Copăcel).

„Deosebitele feluri de țesături țărănesci sint: plocad, procov, saci, desaghi de pěr, straiu, bábăii, velințe...” (G. Secărénu, Dimbovița, c. Runcu).

„Băbăii este o țesătură țărănescă din pěr de capră și puțină lână...” (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

Lexicon Budan: „Bubăii = sarică, ein von einer Seite zottiges Oberkleid”.

Pisone, Dict. 39: „Băbăii = z e c h e, ț u n d r ă, manteau grossier pour les paysans; îmbrăcat cu bábăii = vétu d'un manteau grossier”.

Cihac (II, 485) cunoșce numai forma bubăii și trage cuvintul din maghiarul g u b o, care are același înțeles. Eū-insumi aprobasem altă dată această etimologie, explicând'o (Cuv. d. bătr. I, 271) prin asimilațiune consonantică regresivă peste silabă: $g + b = b + b$ și alaturând'o cu o altă equațiune tot din Cihac: „românul b u m b = maghiarul g o m b”.

După Laurian-Massim (Dict. I, 79) bubăii vine din b o m b y x = βόμβυξ „verme de mătasă”, însemnând „veșmînt bombiceu”. În sprijinul acestei etimologie Laurian-Massim ar fi putut aduce multe din medio-gréca și din medio-latina, bună-óră formele βαμβάξ și βαμβάκιον, b a m b a c i n u m = tela facta ex bambace”, „meum bomicum et meas pellicias” etc. (Du Cange).

Astăđi, grațią noului material adunat, nici ipotesa Laurian-Massim, dar nici aceea a lui Cihac, nu ne mulțumesc, căci:

1°. Cuvintul se constată a fi fost respândit în România întrégă, nu numai peste Carpați, și deci originea maghiară devine, nu đic imposibilă, dar mai puțin probabilă.

2°. Termeni cîobănesci, între cari putem să punem și pe *băbăii*, au trecut generalmente dela Români la Unguri, iar nu vice-versa.

3°. Analogia fonetică cu „bumb = ung. *g o m b*“ e riscată, de vreme ce femininul român „bómbă“ în loc de „bóbă“ lasă a crede că și masculinul „bumb“ nu este decât o formă nasalisată pentru „bob“, nasturul fiind mic și rotund ca un „bob“ printr'o metaforă nu departe de aceea care ne întimpină în francesul „bouton“ sau în germanul „Knopf“.

4°. Graful românesc nasalisază uneori o vocală, dar mai nicî o dată din contra nu suprimă o nasală organică, și prin urmare *băbăii* nu pare a se trage dintr'un *b a m b a ũ*, adecă din greco-latinul *b o m b y x*, de unde vine al nostru „bumbac“.

5°. Intre doi *b* trebuia neapărat să se mîntînă vocala labială *u (o)*, așa că maghiarul *g u b o* nu putea să trecă la Români în *băbăii*, ci ar fi ramas exclusiv *bubăii* sau *boboii*.

De unde dară vine cuvîntul?

Sub raportul formeî, față cu cele trei varianturi vocalice: *băbăii*, *boboii* și *bubăii*, este sigur că cel mai vechiu e *băbăii*, iar cele-lalte se datoréză treptat numai acțiunii labialisatôre a celor doi *b*.

Sub raportul sensului, *băbăii* însemneză o manta lungă, uricîósă și përosă.

Sciindu-se nuanța cea pejorativă propriă cuvîntului *b a b a*, mai ales atunci când i se dă un sufix bărbătesc că în „babaș“, „băban“, „băboiu“, — lungul, uricîosul și përosul *băbăii*, printr'o metaforă lesne de înțeles, nu este alt ce-va decât *b a b a* cu sufixul augmentativ -ăŭ: sintem dară departe de *g u b o*, ca și de *b o m b y x*.

Acéstă etimologiă, atât de simplă, se mai întăresce prin impregiurarea că în multe localități flăcării și bărbații cei tineri se feresc de a purta *b a b a u a*, rezervându-le bătrănilor.

Așa despre Ardelenii din Rășinar, d-na Aurelia Goga (Silv. Moldovan, Țara noastră p. 127) dice: „Mai pörtă cei mai bătrăni vara așa numitul *boboi*, o haînă lungă, négră, cu mânecile fôrte lungi, făcută din pănură de casă; *boboul* se pune numai pe umeri, fără a'î îmbrăca pe mâneci, fiind acelea fôrte lungi. Cei tineri nu pörtă *boboi*“.

Apoi la Ardelenii dela Avrig (ibid. 174) mamele imbracă pe copii cu o „sarică mică“ numită *buboi* și *buboi* aș.

Un om sau un copil cu *băbăii* are pe deplin infățisarea cea informă a cozonacilor numiți *b a b a*, când sint bine crescuți (v. mai sus p. 2278), sau a acelor figure de pëtră în felul „Babeî-Dochia“, fôrte numerôse pe movilele din Rusia meridională și pe cari poporul le numesce *b a b e*.

v. *Babă*. — *ăii*. — *Sarică*. — *Seyhe*. *Țundră*...

Băbenesc. — v. *Băbenu*.

Băbeni, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. In Moldova, pare-mi-se, nu există nicî un sat numit *Băbeni*, ci numai în Muntenia, și mai ales peste Olt.

Act din 1573 (Doc. Rom. II No. 36 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eu Evtemie egumenul ot Bistrița cum să se știe č'am cheltuit pre iazul de moară dela *Băbeni*...“

Zapis oltenesc din 1644 (Doc. Rom. I No. 309 în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă noi fičori Zahariîai log ot *Băbenii* anume Prêda post și Iscrul post și Zahariîa, scris'am acesta al nostru

zapis ca să fiă de mare credințe la mâna părintelui Stefan dela mănăstire ot Cozița, cum să știe că am vândut ocina dela Frăsinet parté nostră toată...”

Alt zapis din 1645: „dela fečorii Zahariei log ot *Băbeni* anume dela Zaharița și dela Ionu peh și Iscrul...”

Opisul veniturilor mănăstirescî din 1827: „mănăstiré *Băbeni* sud Slam Râmnic, închinată la velă ot Ioanina”.

Băbeni, plural dela *Băbén*, însemnează literalmente „locuitor din Baba” sau „venit din Baba”. Ar fi interesant de a urmări localitatea *Baba*, de unde se trag *Băbeni*.

v. *Băbenu*.

Băbenu (plur. *Băbeni*), n. pr. m. pers.: nom d'une famille noble valaque. La féminin *Băbencă*. *Băbeni*, boierî de a doua mână sau mai mult moșneni, se par a fi fost din districtul Vâlci, vecini cu Oteteleşeni.

In lungul și interesantul testament al vornicului Ilie Oteteleşenu din 1732 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul, in Arch. Stat. din Buc., f. 571): „pétece de moșie de pen prejur ce mai am de cumpărături: Gergeni jumătate din parté mătușii méle Ilinca, in Zbărcio-geni dela Barbul Cojocariul, in Mereșani dela Stroe *Băbenu* din *Băbeni* i dela Radul Berendei...”

Crisov muntenesc dela Mihaïu Racoviță din 1742 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, in Arch. Stat. din Buc. f. 19): „și s'au scris hrîsozul acesta in anul dintăi într'a doao domnie a domniei méle aici in orașul scaunului in București de Mihaï logofăt *Băbenu*...”

Intr'un alt crîsov din același an (Cond. Mss. a măn. Nucetul, in Arch. Stat. f. 61): „Mihaï logofătul feciorul Tomei *Băbén*”.

Adjectivul băbenesc, probabil „pro-

prietate a unui *Băbenu*, ne întimpină in următorul zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, in Arch. Stat. din Buc. f. 69 b): „Adică eu Marco den Vulpești, feciorul lui Slav, scris'am acest al meu zapis să fie dă credința la mâna jupânului Fierăi vel logofăt, ca să știe că am venit eu dă a mé bună voe la dumnelui dă m'am vândut rumăn drept trei mii dă bani gata, și m'am vândut eu dă a mé bună voe și cu toți feciorii miei și toată parté mé dă ocină, care o am cumpărat dăla mătușă-mé Călină dăn funița băbenescă...”

v. *Băbeni*. — *Slăvitescu*.

Băbesc, -escă, adj.: de vieille, appartenant aux vieilles; altmütterlich, altweiberhaft. De felul cum fac, sau de felul cum cred babele. Tot d'una se întrebunțeză cu o nuanță de despreț.

Laurian-Massim: „port *băbesc*; vorbe *băbesci*”.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Paul. ad Tim. I, IV, 7:

Îară de cuvintele spurcate și <i>băbești</i> te lăpăda...	Ineptas autem et aniles fabulas devita...
---	---

In contextul grecesc: γρ α ω δ ε ι σ μύθους...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. p. 70): „Că voroava frumoasă la cei cunoscători de n'ar mai sfiși, încă mai plăcută ar fi; iară cei necunoscători mai tare dulcetză in basnele *băbești* decât in sentențele filosofesti află...”

Același, Chron. I, 299: „... să ispitescă: custura este in tecză? și de este, oare sabie slujitorescă? și tăiosă este? au tãmpă custură *băbască*, și numai de covăți răzătoare este?...”

Aci se pôte observa că femininul *bă-*

băscă se rostesc pînă astăzi în Moldova *băbască*, întocmai ca la Cantemir.

A. Odobescu, Scrieri t. III p. 245: „Așa îl învățase jupăneșa Albina, care se pricepea la tot felul de farmece *băbesci*...“

v. *Babă*. — *Băbesce*. — *Băbescă*.

Băbesc (*băbit*, *băbire*), vb.; 1°. assister les femmes qui sont en travail d'enfant, exercer la profession de sage-femme; 2°. être vieille femme, vivre comme une vieille femme.

În primul sens, *băbesc* = serb. *babim* „obstetricem ago“ se ține în Bănat, unde substantivul *babă* are înțelesul de „sage-femme“. Sinonim cu al nostru *moșesc*.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bebesck* = obstetricor“.

În sensul al doilea cuvîntul se întrebuintează la toți Români.

Laurian-Massim: „A *băbi*, a petrece etatea de *babă*, a fi *babă*. De ex.: mulți ani a mai *băbit* și astă muier!“

v. *Babă*. — *Moșesc*.

Băbescă, s. f.; t. de Botan.: variété de raisin. Se întrebuintează mai ales în regiunea Tecuciului, unde se ține și „*pómă băbescă*“. Nu este altce-va decît adjectivul *băbescă* substantivat prin sub-înțelegerea „*pómă*“. Rostirea obicînită moldovenescă este *babască*.

„Varietățile pomei negre sînt: *băbască*, tare, păsărescă și corno (C. Dămăcescu, Tecuci, c. Visuresci).“

„Un fel de strugure se numește *pómă băbască*“ (A. Negri, Tecuci, c. Poiana).

„*Póma băbască* este cu bóbele mari negre“ (G. Bunescu, Tecuci, c. Brăhășesci).

„*Băbescă* este o *pómă* neagră cu bó-

bele rare...“ (I. Chirvăsuță, Tecuci, c. Ionășesci).

È interesant sinonimul: *pómă crăcană*.

„*Pómă băbescă* sau *crăcană*“ (preut I. Călugărenu, Tecuci, c. Movileni).

v. *Băbesc*. — *Crăcană*. — *Strugur*.

Băbesce, adv.; „en vieille femme, comme une vieille“ (Pontbriant). A face, a vorbi, a se purta ca o *babă*. Ești fétă tînără și totuși te 'mbraci *băbesce*. Nu mai vorbiți *băbesce*!

v. *Babă*. — ¹*Băbesc*.

Băbică (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din *babă*. Sinonim cu *băbucă*, dar cu o nuanță și mai desmierdătoare. Cihac și Laurian-Massim nu cunosc pe *băbucă*, ci numai pe *băbică*.

v. *Băbucă*. — *ică*.

Băbicu, s. m.; n. pr., t. de Géogr.: village dans la Petite-Valachie. Comună mare în districtul Romanați: „Mai multe măguri încongîură satul, și aprópe de Olt se observă nișce ruine, de sigur romane“ (Locusténu, Dict. 35).

v. *Babă*. — *Băbicu*.

Băbire }
Băbit } — v. ²*Băbesc*.

Băbiță (plur. *băbițe*), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din *babă*. Sinonim cu *băbuță*, dar cu o nuanță și mai desmierdătoare. Cihac și Laurian-Massim nu cunosc pe *băbuță*, ci numai pe *băbiță*.

v. *Băbuță*. — *iță*.

¹**Băboiu**. — *Băboiu*.

²**Băboiu** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieille virago; femme âgée,

grande, robuste et méchante. Sinonim cu hârcă. Format din babă prin sufixul augmentativ -oïu de gen bărbătesc, întocmai ca „fêtoïu“ din „fêtă“, probabil chiar după analogia acestui din urmă.

I. Créngă, Povești I, 97: „Hîrcă, nu dór că șoptîa și îmbla cătinel casă n'o audă împératul, ci avea grijă să n'o audă din odaia de alătura un credincios al împératului, care în tóte zilele îmbla cu dinsul la vînat. Și cum s'a depărtat *băboïul* de acolo, nenorocita drumetă a ingenunchiat lîngă patul soțului ei...“

v. *Babă*. — *Fêtoïu*. — *-oïu*.

Băborniță (plur. *băbornițe*), s. f.; t. famil.: vieille sorcière, vieille femme laide et acariâtre. *Băborniță* prin sufixul -niță, ca și *băbărcă* prin sufixul -că, s'au format de o potrivă dintr'o tulpină *babură*, care se recunoște și la Serbi érași într'o compozițiune: *baburina* (Karadžić), pe când simplul *babură* s'a pierdut și acolo, dar s'a păstrat în dialectul sloven: *b a b ũ r a* „ein verächtliches Weib“ (Murko).

O *băbărcă* este mai puțin rea și slută decât o *băborniță*. Cihac (II, 4) grămădesce la un loc: „*băbăchie*, *băbărcă*, *băbătie*, *băbică*, *băbiță*, *băborniță*, *băbușcă*“, tóte cu aceeași explicațiune de „*vieille femme*“, deși numai „*băbică*“ și „*băbiță*“, mai bine *băbucă* și *băbuță*, se pot considera ca echivalente, iar celelalte tóte (observăm că „*băbăchie*“ nu este decât o variantă fonetică pentru „*băbătie*“) se deosebesc fie-care una de alta prin nuanțe de sens foarte caracteristice, cari românisează așa dicînd prototipul slav *b a b a*.

Imaginea poporană a iadului:

Increduții satului
Tăiaă lemne dracului,
Și juratul satului
Căra apă dracului,
Iar vornicul satului
Ținea talpa iadului;
Băbornița dracului
Ce lea mana vacilor
Era calul dracilor:
Doi-spre-dece mi-o ținea,
Șeua pe dînsa punea...

(Marian, Satire popor., 72).

Alexandri, Chirița în provincia, act II sc. 4:

Vai! *băborniță* bătrână,
Bine că te-am pus la mână,
Cum te-oïu mai suci!...

I. Créngă, Povești I, 99:

„—Dómne, stăpână, Dómne! Ce-am vădut eū! Femeea ceia are acum o tîpsia de aur și o cloșcă de aur, cu pui tot de aur, așa de frumoși de 'ți fug ochii pe dinșii!“

„*Băbornița*, cum aude acésta, pe loc trimite s'o chieme, dicînd în gîndul seū: după ce îmblă ea, nu se mănâncă...“

„Și cum vine străina, h ó n g h i n a pune mîna și pe tablaua cea de aur...“

Rădulescu-Niger, Rustice, III, 11: „Toți se scutură, se spală; toți alérgă de pe unde erau la muncă și se înșirue, jos pe érbă, de 'nainte a doue rînduri de fașii de zăblaū. E masa obștésză. O *băborniță* le-aruncă din grabă o halcă de mămăligă, la față nu préaidoma aurului; un isprăvnicel le împarte rachiū...“

v. *Babă*. — *Băbărcă*.

Băbucă (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv desmierdător din *b a b a*. Sinonim cu *băbuță*, dar însemnând o vristă mai înaintată. Termen desmierdător pentru femeii bătrâne drăgălașe.

Albina Carpaților 1879 p. 332: „Când se vede mirésă aședată în mijlocul casei pe un scaun cu perină, atunci drept că nici n'ar sci pe ce lume e, de n'ar trezi-o *băbuca* cea bătrână, care aduce o cêpă frântă și i-o dă pe la ochi ca să plângă nițel...

În Moldova se aude și o formă mai desmierdătore *băbue*, după analogia lui „*dudue*“ din „*duducă*“.

v. *Babă*. — *Băbuță*. — *Băbușcă*.

Băbue. — v. *Băbucă*.

Băburéză, vb. impers.: il pleut à grosses gouttes.

v. *Babură*.

Băbușcă (plur. *băbușce*), s. f.; 1°. t. famil.: petite vieille, chère vieillotte; 2°. petit oiseau chanteur vieilli, qui ne chante plus; 3°. t. de Zool.: très petit poisson en général, alevin, perca fluviatilis; 4¹. t. de Botan.: sorte d'herbe. Deminutiv din *babă*, în genere cu o nuanță desmierdătore. În primul sens e sinonim cu *băbuță*, cu *băbucă* și cu *băbătia*; în sensul al treilea, cu *baboiu* sau *baboiaș*, cu *plevușcă*, cu *petroșel* etc.

1°. *Băbuscă* „chère vieillotte“.

Vorbind bărbatul cătră saă despre nevastă sa:

I. Crângă, Povești I, 75: „Slavă ție, Dómne! ȕise moșnegul, că pot să duc și babei mele o mângâiere! Mai sciũ eũ! Póte ori că Dumneȕeũ ori că dracul i-a dat în gând, ieri nópte, de una ca asta. Și cum ajunse a-casă, ȕise: Iaca, măi *băbușcă*, ce odor ȕi-am adus eũ!...“

Ibidem I, 111: „...biéta *băbușca* lui era une-ori și răzbucurósă în sufletul ei să 'l vadă cum l'a vedé urnit de a-casă. Se vede lucru, că și moș Nichifor era făcut pe drumuri...“

Ibidem p. 135:

Sărmana *băbușca* mea.
Fie bună, fie rea.
Am să ȕin casă cu ea!...

P. Ispirescu, snóva „Câtea 'n vêrdă“ (Col. I. Tr. 1882 p. 127): „Ce'î faci tu fómef? că Sêrbul nu putea dormi. În-cepu iar să strige:

„— Babo, *băbușcă*! Scól' de'mi dă ce-va de mâncare, că mœ sfișese de tot...“

Vorbind prietenesce cătră saă despre o femeia bătrână în genere:

La Jipescu, Opincaru p. 44, o con-vorbire de țeranî:

„— ...Îȕi cat la obraz, c'acũ ȕi l'aș terfeli!

„— Dă'i dœ'l lasă, *băbușco*!

„— Că ia tacă'ȕi fleónca și ȕie, Stâr-ceo! Nu veȕi că 'mi crapă hîerea 'n mine dœ supêr și dœ ciudă?...“

Balada „Voicu“:

— Uțulu, *băbușca* mea,
Ce mai cauȕi pe-acoalea?
— Am venit l'al mœ fecior,
Ca să'l leu să mi'l însor...

(Sevastos, Cânt. mold. 309).

Despre bătrână mică și drăgălașă, la Rădulescu-Niger, Rustice, III, 39', tablou de copii:

Se jócă de-a boierii, și tol ca ei se cœrtă;
Ca doue mici *băbușce* se puș, apoi se ertă;
Și fuga vin la mine ca basme să le spun...

2°. *Băbușcă* „petit oiseau vieilli“, termen desmierdător ca și în sensul de mai sus.

G. D. Teodorescu, Poesii populare p. 123: „*Băbușcă* se numesce sticletele, scatiul și ori-ce pasere îmbătrânită, care nu mai cântă...“

Basmul „Sărăcia din casă“ (Ispirescu, Legende p. 209): „Și d'atunci a remas de vinătoreii sint săraci, fiind-că 'și perd

vremea prin colții de pétră, prin mă-răcină, umblând totă ziua pînă să im-pusce și ei câte vr'o *babușcă* de nu sciū care păserică..."

3°. *Băbușcă* „alevin“.

Laurian-Massim: „*Băbușcă*, pesce mic și mărunt = baboïu, plevușcă.“

Acéstă formă în loc de baboïu se întrebuintează mai ales în Dobrogea (N. Ludovic, Dobr., c. Niculițel), unde se aude însă și b a b o i u (G. Eftușescu, Dobr., c. Ciobanul).

4°. *Babușcă* „sorte d'herbe“.

Termenul se aude mai cu samă în partea de jos a Moldovei.

„*Băbușca* este un fel de érbă cres-cînd foarte désă, pînă la înălțime de 11 c.m.“ (preut G. Rotariu, Tutova, c. Grăjdeni; C. Bumbar, Tut., c. Bur-sucani; D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu; preut T. Jalbă, Tecuciu, c. Corod).

Să mai adăugăm în trecét că între numiri de oi la Valachii din Moravia se aude *babușca* și b a b a n a (T. Bu-rada, Călăt. la Rom. din Mor. p. 13).

v. *Babă*. — *Babană*. — *Baboïu*. — *Bă-bătiă*. — *Băbucă*. — *Băbuță*...

Băbút. — v. *Car*.

Băbùță (plur. *băbuțe*), s. f.; t. fa-mil.: femme mariée âgée, mais co-quette. Deminutiv desmierdător din babă. *Băbuța* e mai tînără decât b a - buca; ba încă fetele mari sînt dis-puse a privi ca *băbuța* pe orî-ce femeia măritată.

Cîntec din Moldova:

Frunză verde de-alunică,
Ce să facem noi, fetică?
Căți flăcăi ni se rădică,
Toți *băbuțele* 'i apucă;
Să ne stringem fete multe,
Să dăm răvașul la Curte;
Să éasă răvașul bun —
Să dăm la b a b e surgun...

(Sevastos, Cînt. mold. 154).

În jocul copilăresc „d'a-luminărica“:

— Und' te duci, *băbuță*?
— La bisericuță.
— Să mergem și noi?
— Haide, măiculiță!
Dar nu care-cum-va
Să faceți pe drum ceva.
— Nu, *băbuțe*, nu ...

(G. D. T., Poes. pop. 198).

v. *Babă*. — *Băbucă*.

1-Băc, s. m.; n. pr. pers.; nom de famille. Între numele de familie la Moșii din munții Ardélului, Frîncu și Candrea (Români din munții apusenî p. 117) pun: *Băcu*. De asemenea în Moldova există în districtul Sucevei nume țerănesc de familie: *Băcu* (Șe-đetőrea 1893 p. 13). *Băcu*, adecă *Bă-cul*, este forma articulată din *Băc*.

Un deminutiv din acest nume este B a c e, articulat B a c e a, format ca „Petre“ din „Petru“, „Sturđe“ din „Sturđ“ etc. Act moldovenesc din 1610 (Arch. ist. I, I p. 22) despre nesce sate dela munte: „oameni buni și bătrăni din megiași, anume Vasilie din Ure-cheni și Pătrașco aprodul de acolê și B a c i a (БѦЧѦ) cel mai bătrân de acolê...“; iar mai jos: „Băc é (БѦЧѦ)...“

Un augmentativ său intensiv din *Băc* ar puté să fie numele personal Băcan. Zapis muntenesc din 1662 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc., f. 69): „Adică noi me-giașii ot Unghiiani anume Mané, B a - c a n i Stan ot tam, care am fost ho-tarnici la moșia satului Vulpești cu Radu logofat Dudescul...“

v. *-an*.

Din B a c a n, dacă nu din vre-un nume topic B a c, vine vechiul sat Băcani în Moldova. Ion Neculce, Le-top. II, 265: „strinsu-s'au toți feciorii lui Gavrilă și cu alți boieri mulți de

țara de gios la nunta lui Ioan Paladi, la Băcani din sus de Bărlad...”

Póte de asemenea din *Băc*, ca o formă amplificată sau compusă, se va fi trăgând numele personal Băcălae. Zapis muntenesc din 1692 despre o moșă din Romanați (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 110): „din măgura Ciobanului la poiana Dracei, din poiana Dracii pe den sus den grindul lui Băcălae până la Fântănele...”

În fine, tot din *Băc*, de nu cum-va din Baciu (v. ¹*Baciu*), derivă numele mai multor sate Băcesci și Băcenii, ba și Băcioii, atât în Moldova cât și în Muntenia.

Acest *Băc* să fie óre slavicul быкъ „taur”? La Slavi Băc ca nume propriu personal nu e rar, mai ales în Rusia și în Bohemia (Moroškin, Славянскій именословъ p. 31). Cu toate acestea, *Băc* la Români ar pute să fie foarte bine de originea turanică, dela Pecenegei sau dela Comani, căci în dialectul djagataic bek însemnează „tare, îndesat”, de unde — după cum se va vedea mai jos — graiul românesc a format pe băcsaiu, băcsău, băcsesc și băcuéță.

Atât în Moldova, cum și în Țera-Românească, se află sate cu numele *Băc* (Frunțescu), afară de riul *Băc* în Basarabia, despre care se vorbește pe larg la locul său. Ca și numele personal, acest nume topic póte să fie slavice, dar ar pute să fie și de vre-o altă provenință, fie-care cas concret trebuind a fi supus unei cercetăți a-parte.

v. ²*Băc*. — *Băcilă*. — *Băcioc*.

²*Băc*, s. m.; t. de Géogr.: Byk, petite rivière en Bessarabie, très remarquable sous le rapport archéologique. Riul *Băc*, care s'ar pute dice mai mult riulet, își ȳea începutul în

partea cea muntósă a Basarabiei de sus, trece pe lângă Chișinău și se vėrsă în Nistru lângă satul numit Gura-Băcului. E mocirlos, și n multe locuri scade de tot în timpul verei. Se pare însă că în trecut *Băcul* era mai mare.

Miron Costin, Letop. I, 345: „Rămăind Ghica-Vodă numai cu boierii, n'au cutezat să mai zăbăvėscă la Lăpușna, ce au purces pre *Băc* spre Tighinea până la Luțeni...”; și mai jos: „s'au mutat și Ghica-vodă de pre *Băc* spre Botna...”

v. *Botna*.

Pe timpul când partea de jos a Basarabiei aparținea Țătarilor și se numia Bugiac, *Băcul* era foarte apropiat de hotarul tătăresc, și une-orii Țătarii îl și usurpaū dela Moldovenii.

Nic. Costin, Letop. II, 49: „Țătarii, cari s'au fost tras de și-au fost făcut Găun-Mărzea și cu alți Mărzaei sate la ținutul Lăpușnii, din gios de Chișinău, pe de imbe părțile de *Băc*, încă au lăsat locul țării și au lipsit de acea stăpănire...”

Dacă noi am avé în vedere numai monosilaba Băc, originea acestui nume ar remăne foarte obscură, căci mai în toate limbile se pot afla asemenea monosilabe, ba chiar în terminologia geografică, de exemplu germanul Bach, vechiul engles beck „păriu”. Din fericire, există un mijloc metodic de a găsi etimologia *Băcului*. Cea mai veche mențiune despre acest riū, pe care o cunosc eū, ne întimpină în crisovul lui Alexandru cel Bun din 1420, publicat de Venelin (Влахо-болгарскія граматы p. 61), unde de doue orii acest riū este numit Băcoveț: „на Быковци”, ceea ce în lătură orice altă origine a cuvintului decât numai acea din slavicele быкъ „taur”, căci Băcoveț este o formațiune exclusiv slavice din быкъ prin

forma adjectivală БЫКОВЪ „al taurului“ cu sufixul deminutival -ецъ. Astăzi un pârîu ce se vîrșă în Băc se chiamă Băcoveț. Póte că și crisovul lui Alexandru cel Bun va fi avut în vedere anume acest pârîu; în cazul de față însă această este indiferent, de vreme ce deminutivul Băcoveț, fie el nume al rîului, fie al pârîului, nu póte să derive decât din slavicul БЫКЪ. Băcoveț însemnă literalmente „al taurășului“, iar simplul Băc — „taur“. Acest nume, negreșit, trebuia să fi avut din capul locului o legendă a sa, după cum are, bună-óră, isvorul „Vaca-babe“ din Némț, satul „Boureni“ din Bucovina etc.; o legendă din timpul când, după cum vom vedé mai la vale, Basarabia de jos era ocupată de triburi slavice. Un vechiu nume de rîu Băc, БЫКЪ „taur“, se găsește și 'n Rusia meridională, tocmai în vecinătate de un alt rîu numit „apele oilor“: Овечьи-воды (Книга Большой чертежъ, Москва 1846 p. 88), care cată să fi avut și el o legendă a sa, de astă dată cu „óia“ în loc de „taur“.

v. Boureni.

Intr'un crisov dela Iliș-vodă, scris la 1436 în Vasluju (Hurmuzache, Documente t. I part. 2 p. 870), se citește nu Băcoveț, ci Băc:

...и на Иткнак
межъ Кротолчи
пониже, где ка-
мень стонтъ, по-
выше Оцелско
мѣсто, и близъ
Быкъ по тон сто-
ронк на долини
ше падает протик
Икбашека Кешене-
ка оу крзници,
где ес Татарская
санца, протик
Акса...

...și pe Ichel in-
tre Crotolci mai
jos, unde stă pé-
tra, mai sus de
locul lui Oțel, și
linga Băc de ceia
parte în valea ce
se pogórá în fața
Chișinăului lui
Akbaș spre fân-
tăna, unde sînt să-
liștele tătăresci,
în fața păduricii...

Partea finală e tradusă latinesce de d. profesor Kalužniacki așa: „et prope a Byco ex hac parte secundo fluvio, qui contra Acbasevum Chesenevium in Fontinam cadet, ubi coloniae Tatarorum sunt, luco ex adverso...“

Dacă numele Băc n'ar fi slavice, deminutivul cel poporan din el ar suna Băculeț, ca în „lăculeț“ din „lac“, „riuleț“ din „rîu“, etc.

Slavic însă este aci numai numele, și nu prin nume Băcul are o importanță istorică, ci printr'un monument dintr'o epocă immemorială, cu mulți secolii mai veche decât prima aparițiune a Slavilor pe țermii Dunării.

Acel monument se chiamă în popor Cheile Băculii.

Iată textul lui Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiu, p. 15): „Kissnou, ad flumen Bycul, non magni momenti urbecula. Haud procul ab ea conspicitur series maximorum lapidum, ita in recta linea dispositorum, ac si humana industria illuc essent collocati. At hoc credere impedit et ipsorum lapidum magnitudo, et spatii, per quod extenduntur, longitudo. Continent enim aliqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono eorumque series trans Tyratem usque ad Crimæam pergit. Vernacula lingua kieile Bykului vocant, diabolorumque opus esse rustica refert simplicitas, obstruere amnem Bycul conjuratorum. Certum, aliquot principes alveum hujus amnis, qui longo tractu inter montes decurrit, obstruere tentasse, quo vicina loca, non nisi secandis fœnis apta, in lacum converterentur, at nunquam opus potuisse perficere“.

Adecă:

„Chișinău, lingă rîul Băc, este un târgușor fără însemnătate. Nu departe de el se vede un șir de petróie fôrte mari, aședate în liniă dréptă, ca și când le-ar fi pus acolo meșteșugul omenesc,

deși această nu se poate crede atât din cauza mărimii lor, precum și din cea a mărimii spațiului pe care ele se întind. În adevăr, unele din acele petroie sînt nesce patrate de trei sau patru coți, și șirul lor, trecînd peste Nistru, merge pînă la Crim. Locuitorii le numesc cheile *Băcului*, și naivitatea țărănească crede că ele sînt opera dracilor, cari au voit printr'însele să astupe riul *Băc*. Ce e dreptul, unii principii plănuseră de a face un lac prin astuparea albiei acestui riū, care curge pe o lungă întindere între munți pe un pămînt bun numai pentru finețe, dar acel plan nu s'a pus nici o dată în lucrare....“.

În povestirea lui Cantemir este o lipsă.

El nu ne spune: de unde anume se începe șirul de petroie? Dela Chișinău? sau nu cum-va înainte de Chișinău de la Prut?

Legenda despre astuparea *Băcului* prin acele petroie, legendă aușită la Chișinău, face a conchide că unde-va pe aproape de acolo acele Chei treceau de pe un mal al *Băcului* pe celalalt mal, adică obstruiau riul.

Cît se atinge de afirmațiunea că șirul de petroie înainteză nu numai pînă la Nistru, dar încă trece Nistrul mergînd pînă la Crim, această urmereză a se cerceta în Rusia meridională; putem totuși să spunem mai de 'nainte că orîce s'ar constata pe acolo, rezultatul nu va sgudui conclusiunile studiului de față.

În urma lui Cantemir, cestiunea Cheilor *Băcului* a fost atinsă nu o dată.

La 1781, Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, I. 405), după ce reproduce cele din Cantemir, ăice că acel mur a putut să fi fost construit sau de Avari, sau de Romani, sau de Goți, adică nu

se rostesc de loc, mulțumindu-se a protesta că nu este o operă a dracului: „Bei einer von diesen Gelegenheiten sind diese Steine sicherlich dahin gekommen, und weil es seither niemanden daran gelegen war, sie wegzuschaffen, dorten liegen geblieben, ohne dass man den Teufel darbey zu bemühen nöthig gehabt hätte“.

Puțin după aceea, colonelul rusesc Meier din timpul împărătesei Ecaterina vorbește despre Cheile *Băcului* ce-va alt-fel decăt Cantemir. El le numesc (Описание Очаковския земли, Петерб. 1794 p. 126): „cărare de pĕtră, care dintr'o parte atinge *Băcul*, iar din cea-laltă merge pe o întindere destul de mare și se perde lîngă Orheiu“ (каменная стена, примыкающая съ одной стороны къ Быку, а съ другою по довольно великому продолженіи терпящая подъ Орхелью). Meier crede că această construcțiune a fost făcută de Ion Huniade spre a trage hotar între Moldova și Basarabia, — o ipotesă cu totul absurdă, asupra căriia noi nu ne vom opri. Meier vorbește despre Cheile *Băcului* numai de pe aușite și fără a se fi uitat măcar pe o chartă geografică, unde ar fi vĕđut că Orheiu este despărțit de *Băc* prin alte două riuri: Ichel și Reut.

La începutul secolului nostru, Grecul Dimitrie Philippide, altfel ăis călugărul Damil, vorbește și el despre această construcțiune, pe care o asemeneză cu zidurile ciclopice, ăicĕnd că Romani o numesc nu numai Cheile *Băcului*, dar și „Cheile Reutului“: „Κεί Μπύκουλουί καί Κεί Ρέουτουλουί“ (Γεωγραφικόν τῆς Ρουμανίας p. 57). Ca și colonelul Meier, Philippide n'a înțeles ceea ce auăise dela alții. El nu sciea bine romănesc, după cum dovedesc „Κεί“ în loc de „Κείλε“. Spunĕndu-i-se că poporul numesc zidul în cestiune „Cheile

riului“, lui Philippide i s'a părut că e vorba de „Cheile Reutului“, ceea ce constituă o imposibilitate topografică, de vreme ce între Băc și între Reut se află la mijloc râul Ichel, și deci înainte de „Cheile Reutului“ ar fi trebuit să fie „Cheile Ichelului“.

De aci poetul Constantin Stamati, care locuia chiar în Chișinău, într'o notiță scrisă rusește despre anticitățile Basarabiei (Замки Одесс. Общ. Ист. 1850, t. II p. 812), dice: „Ca la trei verste mai jos de Chișinău se vede un șir în liniă dreaptă de leșpedi foarte mari, îngropate pînă la jumătate în pămînt, pe cari locuitorii le numesc cheile rîului Băc. Acest șir de petre se începe dela Prut (отъ Прута), construit în chip de pârte (въ видѣ стѣны), trece prin codrii Căprianei și taiă în lat întreaga Basarabiă. Locuitorii însă din timp în timp desgrăpă acele petre, astfel că vechiul zid se distruge (древняя стѣна сия уничтожается)...“

Apoi căpitanul Zaščuk, în cea mai bună descriere statistico-geografică a Basarabiei (Бессарабская область, Peter. 1862, t. 2 p. 240), pe care o scrisese din însărcinarea guvernului rusesc ca ofițer de Stat-major, dice: „Dela actualul Chișinău în direcțiunea către Prut prin codrii Căprianei se întindea o dată un șir de leșpedi pe jumătate îngropate în pămînt. Acele leșpedi s'aŭ mai conservat încă în unele locuri, iar despre altele mai povestesc țerani, cari le-aŭ luat rinduri-rinduri pentru trebuințele lor. Nu cred că cine-va se va apuca a dovedi că acele petre formaŭ orecând un zid compact, din dosul căruia vechii locuitori se vor fi apêrat contra invasiunii răpitorilor vecini. Acele petre mergeaŭ fără înterupere prin păduri, prin bălți și prin rîpe. După totă probabilitatea, ele ser-

viaŭ, ca și șanțurile de pămînt, drept semne de hotar...“ Și Zaščuk adaugă în notă: „In delimitările posterioare ale unor moșii monastiresci din Basarabia, mai ales ale celor din zóna cea pădurósă a districtelor Chișinău, Orhei și Iași, se menționeză în acte șiruri de petre sau leșpedi, implântate în pămînt și rămase din timpuri vechi“.

Cu vr'o 40 de ani înainte de Zaščuk visitase Basarabia diletantul rus Svinin (Свининъ), care n'a făcut nici o cercetare științifică la fața locului, dar căruia i se vor fi povestit minuni despre Cheile Băcului, așa că în capul bietului călător se făcuse o adeverată arababură: el ne spune că ele formeză un crescet de munți, unii trecend peste 1000 picîore de înălțime (apud Zaščuk p. 43; cfr. Зап. Од. Общ. t. VI p. 179).

Tot ca munți foarte nalți figureză Cheile Băcului, sub ciudata desfigurare în „Кап Добыкculo“, în articolul lui Stürmer despre Basarabia, publicat la 1838 în Enciclopedia rusescă (Енциклопедическiй Лексиконъ t. 2 p. 304—308).

În fine, după o notiță manuscriptă, rămasă dela tatăl meu, se constată că el-însuși a vădut acele „blocuri de petră infpte în pămînt“ apröpe de Chișinău, pe moșile Petricani și Ghidighiș,—singura indicațiune topografică precisă, pe care o avem pînă astăzi.

Din cele de mai sus, înlăturându-se mărturiile cele confuze ale colonelului Meier și a călugărului Daniil, precum și fantasmagoria cea orografică a lui Svinin și a lui Stürmer, al căroră folos este numai döră de a se sci că pe timpul lor se vorbea despre Cheile Băcului, ne vor rămâne următoarele date:

a) Acest zid se începea la Prut, înainte de acolo spre răsărit prin vestiții pînă astăzi codri ai Căprianei,

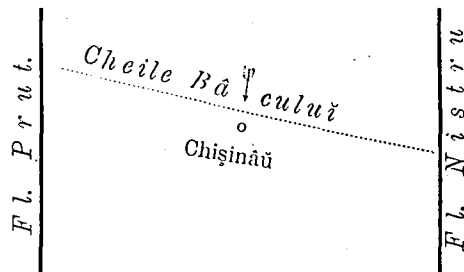
trecea la nord de Chişinău prin satele Ghidighiş şi Petricani, cari se află lângă *Băc*, şi mergând înainte se isbîa de malul Nistrului;

b) Din zidul cel primitiv locuitorii de pe 'npregiur răpîiaŭ treptat petróie ce le era de trebuinŭă, aŭă că construcŭiunea se desfiinŭă mereŭ pe nesimŭite ŭi, dacă n'a ajuns încă, dar este de sigur ameninŭată de a ajunge peste puŭin la o nimicire totală;

c) Expresiunea lui Cantemir: „în linia dréptă“ nu trebuie să fie înŭelésă literal, de óră-ce dela Prut pînă la Nistru, adecă dela apus spre răsărit sau vice-versa o liniă dréptă nu póte să trecă prin satele Ghidighiş ŭi Petricani tot-o-dată, căci aceste două sate sînt aŭeŭate unul în privinŭă celui-lalt într'o direcŭiune aprópe dela nord spre sud.

Prin liniă dréptă, „recta linea“, Cantemir înŭelege că petróiele nu sînt aruncate într'un mod neregulat, ci că înfăŭişeză ce-va avênd un rost, o direcŭiune. Dar ce fel de direcŭiune anume? Iată o întrebare de cea mai mare importantă în cazul de faŭă. Pentru a lega Prutul cu Nistrul trecênd pe lângă Chişinău, sînt cu putinŭă trei direcŭiuni: 1° o liniă ne'nchinată dela vest spre est; 2° o liniă închinată dela sud-vest spre nord-est; 3° o liniă închinată dela nord-vest spre sud-est. Cursul riului *Băc* este în acéstă din urmă liniă: dela nord-vest spre sud-est. În aceiaŭi liniă este raportul între cele două sate Ghidighiş ŭi Petricani. În sfîrŭit, tot aceiaŭi poziŭiune are Chişinăul faŭă cu punctul unde riul *Băc* se vérsă în Nistru. Putem dară afirma fără nici o sfielă, că construcŭiunea numită *Cheile Băcului* tăia în două părŭi Basarabia nu printr'o liniă dela vest spre est, nici printr'o liniă dela sud-vest spre nord-est, ci printr'o liniă dela nord-vest plecân-

du-se spre sud-est, ceea-ce se póte repesinta grosso modo prin următórea figură, în care săgêta indică aproximativ punctul unde zidul trecea de pe un mal al *Băcului* pe malul celalalt:

Acuma, preliminarele fiind limpedite, să cercetăm originea *Cheilor Băcului*.

Legenda poporană înregistrată de Cantemir, despre dracii cari aŭ grămădit bolovanii pentru a împedeca cursul *Băcului*, este de o natură antropologică. Pretutindenii, fie la Români, fie la Germanii, fie la sêlbatecii, se găesc asemenea legende. Óri-ce construcŭiune fórte veche ŭi neobiŭnuită prin mărimea saŭ prin poziŭiunea sa, omul primitiv o crede a fi opera demonilor. Ast-fel la Nemŭi se numesc „ziduri ale dracului“, „Teufelsmauern“, numeroase remăŭite de castre saŭ fortificaŭiuni romane, imprăŭtiate în Bavaria, în Württemberg ŭi pe aiurea (Grimm, Deutsche Myth. p. 75, 500, 975). Profesorul Brandes (Die Teufel in den geographischen Namen, Lemgo, 1866) a strîns o mulŭime de exemple de atari „construcŭiuni drăcesci“. Bună-óra: nu departe de Mólk pe Dunăre, între Linz ŭi Viena, sînt blocuri de petróie, despre cari poporul ŭice că le-a zidit dracul pentru a astupa Dunărea; saŭ: la Harz lângă Blankenburg se vede un zid de stânci, lungit cale de un cês ŭi despre care se povestesc că i făcut de dracul pentru a despărŭi moŭia sa propriă de

moșia lui Dumnezeu. Așa dară, fie un fenomen natural, fie o lucrare a brațelor, destul numai ca o grămadă de blocuri să fie antică și extra-ordinară, pentru ca omul primitiv s'o atribue dracului. În privința Cheilor *Băcului* în specie, orîce ar dice Cantemir, este învederat că ele nu pot fi un joc al naturei, căci nu sînt stînci sau roce, nu constituă o formațiune geologică, nu formeză masse prelungite, ci sînt nesce blocuri izolate, aduse de aiurea, aședate unul lingă altul și adâncite într'un teren, care în apropierea Băcului este aprópe pretutindenea fórte móle și chiar mocirlos.

Dar atunci cine óre le-a zidit?

În crisovul dela Alexandru cel Bun din 1420, citat mai sus, ne întimpină:

И хотары тѣмъ
селомъ, що сѣтъ
на Бѣковци. Книш-
новъ рзарекъ мо-
настырѣ на верхѣ
пасникѣ Ячнѣковы
по верхѣ городища
на верхѣ Лозовы
на мостѣ Грѣла-
ничкѣ отъ малолѣ
на великую крѣп-
ицу, а отъ великой
крѣпости верхомъ
на Терновскоу по-
лкноу отъ Копри-
яновы полкны
моловати емѣ на
Бѣковци отъ ма-
лого лоужка и къ
Пороскочен, а отъ
Пороскочен на оу-
стнѣ Пнтѣшка на
Тигомирско село-
ще...

Iar hotarele ace-
lor sate cari sînt
pe *Băcoveț*: dela
Chișinăul mănă-
stirii Vărđar în
sus la priseca lui
Acibec, pe virful
gradiștei în sus
la Lozova, la po-
dul lui Grălan, de-
la fântăna mică
pînă la cea mare,
iar dela fântăna
mare în sus la
poéna dela Ter-
nova, dela poéna
Căpriană mer-
génd pe malul lui
Băcoveț și dela
luncușóra mică
cătră Peresecina,
iar de la Perese-
cina la guralui Pi-
tușoc la săliștea
lui Tigomir...

Venelin, după obiceiul seú, nu și-a dat ostenéla de a reproduce exact

44,169. III.

textul, astfel că lectura și traducerea de mai sus nu pot a nu fi în mare parte ipotetice; sigure însă, în orîce cas, sînt următóarele patru puncturi:

a) Între anii 1420—1435, intervalul între crisovul lui Alexandru cel Bun și între acela al fiului seú Iiaș-vodă, Chișinăul era împărțit între doi stăpâni: pe de o parte o coloniă tătărăscă, din care era prisecarul Acibek, tătărăscă „Domn sărac“, și în fruntea căriia se afla Ak-baș, tătărăscă „cap-alb“; pe de altă parte, o mănăstire numită Vărđar sau a lui Vărđar;

b) Posesiunea lui Ak-baș privia spre Nistru, de vreme ce moșiele enumerate în crisovul lui Iiaș-vodă ating nu numai riul *Băc*, dar și rîurile Ichel și Reut; iar posesiunea cea mănăstiréscă privia spre Prut, de vreme ce, vorbindu-se despre ea, se pomenesce Căpriană, care se află între Prut și între Chișinău;

c) Numele Chișinăului este scris în crisovul lui Iiaș-vodă: Kemenev, ceea ce dovedesce că era o localitate curat tătărăscă, unde se afla o capelă pe mormintul vre-unui mare Tătăr, căci tătărăscă keșen è înseamnă „capelă pe mormint“;

d) Spre apus de Chișinăul cel mănăstiresc, adecă în direcțiunea Căpriană, hotarul mergea „pe virful gradiștei“: „по верхѣ городища“.

Ce înseamnă óre *городище*, forma rutenă din paleo-slavicul *градниче*, de unde al nostru *gradiște*?

În România sînt o mulțime de localități numite „Gradiște“ (Frunđescu, Dict. top. 222). Români din Ardél numesc așa în țera Hațegului locul unde fusese Sarmigethusa, — nume pe care Ungurii îl traduc prin „Várhely“ dela „vár=cetate“, iar Nemții prin „Lagerdorf“ dela „lager=tabără“ (Windisch, Geogr. d. Siebenb., Pressburg 1790, p.

130). Chiar în Basarabia sînt vr'o două-trei localități numite pînă astăzi Horodiște, mai ales frumosul schit așezat, în districtul Orheiului, pe vîrfurile unui munte în fața Nistrului (Skalkowski, Описание Новороссійскаго края, t. I p. 190). La Miklosich (Lex. palaeosl. 140) градниче se explică prin φρούριον, castrum, iar sensul cel fundamental al primitivului градъ se dă la dînsul ca: „τοιχος, murus“. Dela acel градъ limba românească are familia de vorbe: „gard“, „îngrădesc“, „sgardă“, „ogradă“ etc. Sufixul slav ic augmentativ -ниче, trecut și la Români ca -iște în „miriște“, „porumbiște“ și altele, indică în nomenclatura topică locul unde fusese ce-va altă dată sau pe unde mai este ce-va învechit. Ast-fel gradiște vrea să dică: locul unde a fost sau este o zidărie veche, o ruină, neapărat de o întindere însemnată, cel puțin cât o cetățue. Polonul Broniovius, scriind la 1579, explică foarte bine „Horodisce“ prin „territorium ruinosum lapideum“ (Tartariae descriptio, Colon. 1595 p. 1). Eî bine, în apropierea Chișinăului neexistând nici o zidărie de felul acesta afară numai și numai de Cheile Băcului, este evident că tocmai despre o parte din ele se vorbește la 1420 în crisovul lui Alexandru cel Bun: „hotarul merge pe vîrfurile gradiștei dela priseca lui Acibec în sus pînă la Lozova“. Să se observe că în acest pasagi, dacă ar fi vorba numai de vreun castru așezat pe o înălțime, textul ar fi dis: „на верхъ городнича“, cu prepozițiunea „на“ ca în restul crisovului: „на верхъ насикъ“, на верхъ Лозова“, „вѣхъ великои крѣпости верховъ на“, pe când prepozițiunea „по“, întrebuințată numai despre городниче, arată că aci gradiște nu era un punct, ci o liniă, un mur, un lung zid, d'asupra căruia înaintă hotarul între două puncturi.

Orî-ce gradiște presupune o existență cel puțin de un secol a împrejurării care dete nascere acestui nume. Prin urmare, menționate ca „gradiște“ deja pe la 1420, Cheile Băcului cată să 'și urce originea mai sus de anul 1300, ba și de 1200. Să cercetăm dară, ca ce fel de popor înainte de 1200 — 1300 ar fi putut să clădescă uriașul mur care, dela Prut pînă la Nistru, tăia ôre-când în lat Basarabia actuală aprópe în doue jumătăți.

Ar fi ridicol de a atribui executarea unei asemenea construcțiuni unui popor, care n'a locuit mult timp în porțiunea sudică a Basarabiei, ci numai dóră a pustiit'o în trecét, sau unui popor care ocupase nu numai această regiune, dar își întindea stăpânirea și mai sus la nord, astfel că ar fi fost din parte'i a înstrăina el-însuși tot pămîntul dincolo de zid. De aci rezultă ca ce-va de bun simț, chiar fără probe istorice, că constructorii Cheilor Băcului aũ fost:

a) un ném așezat statornic, în curs de mulți ani, în Basarabia mai jos de Băc pînă la gurile Dunării;

b) un ném pe care nu 'l interesă Basarabia pe sus decât numai întru cât el trebuia să se apere de năvălitorii străini din acea parte.

Prin aceste doue criterie eliminative cercetarea se ușurează foarte mult, de ôră-ce se exclud din ea Cumanii, Pecenegii, Ungurii etc., cari nu întrunesc condițiunile de admisibilitate. Dar mai este un al treilea criteriũ, nu mai puțin important.

Tătarii, când cuprinseseră partea de jos a Basarabiei, aũ numit'o Bugiac, ceea ce în tóte dialectele turce însemneză „unghiu“: „boudjaq = angle, coin; sifri boudjaq = angle aigu; gueunié boudjaq = angle droit; gueut boudjaq = angle obtus“ (Barbier de Meynard).

Daș de ce „unghiu”? Dacă e vorba de Basarabia actuală întregă, nici o asemănare cu un „unghiu”. Dacă e vorba numai de Basarabia de jos, apoi unde ôre anume trebuî să te puî pentru ca să ’i poîi închipui forma de „unghiu”? Dacă te uiîi dela Nistru spre Prut sau vice-versa, nu veîi nici un fel de „unghiu”. Dacă te uiîi dela gurile Dunării sau dela Akkerman în sus, și mai puțin.

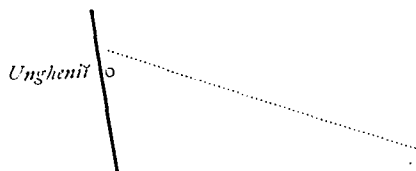
Cantemir cel întâu, dacă nu mēnșel, spusese că Bugiacul sēmēnă cu un unghiu, ba încă un unghiu ascuțit: „Budziak Tartarica lingua angulum significat, eo quod ipsa regio Danubium inter atque Tyratem versus Pontum Euxinum longe sese protendat, et in acutum angulum desinat” (Descr. Mold. 19). Totuși chiar pe charta făcută de însuși Cantemir se desminte cu totul vre-o asemănare de configurațiune între Bugiac și vre-o categoriă de unghiu. Pe Cantemir l’au întrecut însă invētașii ruși. Unul din ei, Nadeždin (Зам. Ол. Обл. Ист. т. I p. 252) ăice: „țermul Mării-negre între gurile Dunării și între gura Nistrului presintă prin figura sa geografică un adevērat unghiu”. Un alt invēțat rus, Venelin (Граматы p. 74) ne lămuresce că, pentru a dobândi acēștă figură, trebuî să se uite cine-va anume din Galați. O comediă întregă!

Orî-cum s’ar uita cine-va la Basarabia, fie peste tot, fie în parte, nu va putē descoperi în configurațiunea teritoriului ei nici o asemănare de unghiu. Ceea ce spun Nadeždin și Venelin, este o curată fantasiă. Ș’apoi să presupunem că partea de jos a Basarabiei ar avē în adevēr forma de unghiu. Ce ar urma de aci? La o țēră atât de întinsă, configurațiunea totală se pôte recunósce numai dōră pe o chartă, sau urcându-se cine-va în balon

și uitându-se de sus în jos „à vol d’oiseau” dela o mare înălțime. Tătarii nu aveaș chărți și nu aveaș balóne. Pentru ca dînșii să fi dat Basarabiei sudice numele de unghiu, trebuia să fi fost vre-o împregiurare teritorială susceptibilă de a fi lesne observată de cătră orî-cine fără chărți și fără balóne. Trecēnd Nistrul, la întrarea lor în Basarabia, ce fel de împregiurare teritorială anume întimpină ôre pe Tătarii? și noi vorbim aci nu de Tătarii cei proprii dîși „Bugecenî” de prin secolii XVI și XVII, ci avem în vedere pe Tătarii cei așeđați pe acolo cu mult mai de’nainte, pe acei Ak-bași și Aci-bekî cu „săliștile tătăresci” de lingă Keșenē, pe cari îi găsise deja la Băc Alexandru cel Bun pe la 1420. Aceștiia, nu alt cine-va, fuseseră în partea locului primii fabricanți ai nomenclaturei tătăresci topice, pe care Tătarii cei posteriori au găsit’o gata și n’au avut decăt să și-o aproprieze.

Chiar la începutul studiului de față noi ne dădurăm ostenēla de a constata direcțiunea, pe care o aveaș Cheile Băcului: ele se începeau la Nistru lingă gura Băcului pe malul cel nordic al acestui rîu și mergeau de acolo pe lingă Băc pînă la Chișinău, în apropierea căruia, unde-va nu departe de satul Ghidighiș, petróiele treceau Băcul, ca și când ar fi vrut să ’i astupe cursul, și apoi depărtându-se întru cătva de malul sudic al Băcului înaintău prin codrii Căprianei pînă la Prut, oprindu-se... unde?... Priviți pe o chartă în acēștă direcțiune, și nu va fi greū să dați îndată peste satul Ungheni. „Ungheni” însemnēză locuitorii dela unghiu, întocmai după cum „Munteni” se chiamă locuitorii dela munte, „Campeni” locuitorii dela câmp, „Văleni” locuitorii din vale etc. Prutul, cotind pe lingă Ungheni ca și pe aiu-

rea, nu formeză acolo nici o figură de unghiu; din dată însă ce vom restitui zidul cel numit Cheile *Băcului*, pământul închis între Prut și între acel zid va lua aspectul:

adecă devine un unghiu în totă puterea cuvântului, un unghiu foarte ascuțit, pe care nu putea să nu-l observe din capul locului oricine se apropia de el și pentru care „Ak-bașii” și „Aci-bekii” nu aveau nevoie de chărți sau de balóne. Iată de unde numele Bugiac.

În acest mod noi căpătăm un al treilea criteriu, și anume:

c) Cheile *Băcului* sînt anterioare epocii când s'a dat numele de „unghiu” porțiunii meridionale a Basarabiei.

De aci putem să ne urcăm d'a-dreptul la năvălirea Bulgarilor către gurile Dunării în secolul VII. Despre ea în secolul VIII vorbesc Bizantinii Nicefor și Teofan, ambii după fântane contimpurane evenimentului (cfr. Krumbacher, *Gesch. d. byzant. Litt.* p. 127), pe cari însă Nicefor le-a utilizat în această privință cu mai multă exactitate, după cum se unesc a recunoște toți, începînd dela Schafarik (*Slow. starož.* p. 573 nota 52) pînă la Jireček (*Gesch. d. Bulg.* p. 129). Ore ce ne spun Nicefor și Teofan? Cam pe la anul 650 principele bulgar Asparuch, despărțindu-se de ceilalți frați ai săi din regiunea Volgei și a Donului, a venit să se așeze la Dunăre între Nistru și între Prut, în țera numită de locuitorii Onglu: «*Ὠγγλος*» sau «*Ὠγγλος*», adecă din punct în punct cuvîntul paleo-

slavic *кѣтъ* (citesce: onglu), care însemneză „unghiu”, întocmai ca și numele posterior tătăresc „Bugiac”. Nici în privința pozițiunii geografice a acestei țări, nici sub raportul numelui «*Ὠγγλος*», nu există controversă. Se știe însă că Bulgarii lui Asparuch nu erau Slavii, ci Turanii din ramura finesă, și prin urmare nu dinșii au numit o nglu Basarabia de jos, ci găsiră acest nume dat de mai înainte de către Slavii. Mai adăugăm că șederea Bulgarilor între Prut și între Nistru a fost de foarte scurtă durată, urmînd fără zăbavă trecerea lor peste Dunăre.

Așa dară înainte de anul 650, pe când Basarabia meridională era ocupată de Slavii, existau deja Cheile *Băcului*; ș'apoi pe atunci, firesce, ele existau nu prin acele slabe remășițe despre cari vorbesc Stamati și Zaščuk, ba nici chiar așa cum le veduse Cantemir, ci existau în deplinătate, ca un adevărat zid ciclopic de blocuri de pîtră pătrată, nalt de trei sau patru coți, întins dela Prut pînă la Nistru și tăind latul Basarabiei actuale în două jumătăți. Ori-ce popor trecea Nistrul în intervalul dintre Dubasari și Bender, trebuia să dea peste acest zid, care-l ducea drept la unghiu sau drept în unghiu.

Călăuziți pînă aci, să mai facem un pas înainte.

La Ammian Marcellin (XXXI, 3) se află un prețios pasagiū despre pregătirile regelui Athanaric contra Hunilor, cari îl bătuseră deja o dată în Galiția actuală pe malul Nistrului nu departe de Carpați, trecuți pe neașteptate printr'un vad al acestui fluviū, destul de mic pe acolo. Scăpat în munți și apoi pogorîndu-se spre Dunăre, Athanaric concepuse atunci un plan măreț: a rădica un zid înalt care să unescă Prutul (Gerasus=la Ptolemeū Hierasus)

cu Dunărea și din dosul căruia dinsul să se pôtă apăra contra năvălirii dela nord a Hunilor. Iată textul: „a supercillis Gerasi fluminis adusque Danubium, Taifalorum terras praestringens, muros altius erigebat: hac lorica diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans et salutem. Dumque efficax opera suscitatur, Hunni passibus eum citis urgebant...” In adevăr, Hunii fiind gróznici numai călări, se zăpăciau de'naintea unui zid; dar zidul lui Athanaric, chiar să fi fost destul timp pentru a-l realisa, totuși rămânea nefolositor, pe cât timp Hunii din Galiția puteau să străbată la Dunăre prin Basarabia și să trecă de acolo în refugiul lui Athanaric prin vre-unul din vadurile Prutului. Resultă dară că din partea Basarabiei Athanaric se credea asigurat, și nu putea să fie asigurat dacă n'ar fi existat deja de pe atunci Cheile Băcului cele dela Nistru pînă la Prut, astfel că el nu întreprinsese alt ce-va decăt anume a prelungi linia acelei fortificațiunii dela Prut pînă la Dunăre. Se pôte chiar dice că opera lui Athanaric era să fie o simplă imitațiune a zidăriei din Basarabia, căci asemenea construcțiunii erau cu totul străine Germanilor, ca și Slavilor.

Astfel dară pe la anul 370 aceste Chei erau deja în ființă, și ne vine rîndul de a ne întreba: înainte de acea dată, atât de depărtată, cine óre au putut să fie constructorii lor?

Dintre popórele, cari în antichitate au ocupat mai mult sau mai puțin Basarabia sudică, cel mai remarcabil și cel mai caracteristic au fost Bastarnii. Cu doi secolii înainte de Crist ei apar în istorie ca aliați ai regelui macedonén Perseu contra Romanilor, pe când despre Germanii nu se sciea încă nimica. Polybiu, Plutarc, Appian și alții îi de-

scriu ca teribili prin mulțime, prin statură uriașe și prin vitejie. În război Bastarnii erau călăreți și pedestri tot-o dată. Cuibul lor, din care ei se reverseau din când în când și unde se întorceau érasă, era la gurile Dunării în țera dintre Prut și Nistru. Strabone (lib. VII, c. 1, 1; c. III, 17; etc.) dice lămurit că ei se învecinau cu Tyrigeții, cari ocupau regiunea la resărit de Nistru, și că o parte dintr'inșii stăpăniau gurile Dunării cu insula Peuce, din cauza căriia o ramură de Bastarnii purta numele de Peucini. Istoricii germani, cu Grimm (Gesch. d. deutschen Spr. 458) în frunte, sint plecați a crede că Bastarnii erau Germanii. Niebuhr însă (Kleine Schr. I, 386) admite posibilitatea ca ei să fi fost Celți germanizați: „wenn man nicht die Möglichkeit gelten lassen müsste, dass ein gallisches Volk, ohne seinen Namen zu verlieren, bis zum Tausch der Sprache mit Deutschen hätte gemischt werden können”; și acesta ni se pare a fi părerea cea mai apropiată de realitate. În adevăr, scriitorii cei mai vechi, Polybiu, Plutarc, Tit-Liviu și alții, ni-i arată ca Celți; ba Tit-Liviu (XL, 57) dice anume că „ei aveau aceeași limbă și aceleași moravuri cu Scordiscii”, al cărora celtism este recunoscut de cătră toți: „Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos, nec enim aut lingua aut moribus aequales abhorrere”. Numai scriitorii posteriori ni-i presintă ca Germanii, căci în epoca gotică, fără îndoelă, ei s'au și fusionat pe deplin cu Germanii, părăsind tot-o dată gurile Dunării. Pe noi însă ne preocupă aci într'un mod exclusiv primii doi secolii înainte de Crist, atunci când Bastarnii locuiau în Basarabia de jos și când o importantisimă inscripțiune pontică dela Olbia în apropiere de Crîm, o inscripțiune tocmai de pe la anul 218 înainte de Crist, îi numește

förte limpede Celti: «Γαλάται», după cum e silit a mărturisi însuși Zeuss (Die Deutschen p. 61): „Galater, unter denen man nur die nahen Bastarnen verstehen kann.“ Pe atunci, repet încă o dată, Bastarnii locuiau deja la gurele Dunării, de unde făceau invasiuni spre răsărit pînă la Crim. Inscriptiunea de mai sus ne spune că Sciții și toți locuitorii de pe 'mpregiur nu se temeau de nemine ca de acești Celti. Intăriți la sud prin stăpânirea insulei Peuce, nu cum-va Bastarnii vor fi fost aceia cari au căutat a se întări la nord prin Cheile *Băcului*? Din partea lor ar fi avut un sens chiar acea prelungire a Cheilor *Băcului* pînă la Crim, despre care vorbesce Cantemir și pe care noi am lăsat-o afară din desbatere în studiul de față. Să nu uităm apoi că tocmai Celtii — nu Slavii, nici Germanii — au fost în vechime clăditori speciali ai monumentelor de piatră brută: „cormlechi“, „peulvani“, „menhiri“, „barow'i“, „galgali“ etc., și să ne aducem a-minte, față cu destrucțiunea actuală a Cheilor *Băcului*, ceea ce spune Boucher de Perthes (Antiquités celtiques, I, 506) despre destrucțiunea petrițelor celtice din Occident: „Allant un jour pour revoir des monuments que j'avais admirés quelques mois auparavant, je les ai cherchés en vain; ils avaient disparu. La sappe, la mine et la civilisation avaient fait en trois jours ce que le temps et la barbarie n'avaient pu faire en trente siècles.“

Deci singura concludsiune la care ne este permis pînă acum a ajunge printr-o cercetare științifică metodică, este că originea Cheilor *Băcului*, anterioră erei creștine, se datorază naționalității celei celtice a Bastarnilor: dinșii și-au fost format din Basarabia sudică o formidabilă cetate, incongiurată din trei părți de Prut, Nistru,

gurele Dunării și Marea-negă, iar din partea a patra apărută de o zidăria gigantică, din care — după o durată de două mii de ani — secolul viitor nu va mai găsi nici o urmă:

nec locus ubi fuit Troja...

Despre Basarabia, cele mai noue scrieri, remarcabile prin numărul paginilor, sînt două: o „Istoriă a Basarabiei“ rusesce de d. Alexie Nacu în 2 tomuri, și un mare studiu oficial asupra Basarabiei, negreșit tot rusesce, de vestitul spion Batiușkov. În ambele — nici o vorbă despre Cheile *Băcului*. Batiușkov ca Batiușkov, căci lui cel puțin i se aplică vorba lui Montesquieu (Esprit d. lois XIV, 2): „Il faut écorcher un Moscovite pour lui donner du sentiment“; dar d. Nacu, ca Român, mai bine ar fi făcut să studieze anticitățile Moldovei de peste Prut, decât să ne spună (I, 13) că: „Prin unire cu Rusia Basarabia intră în cercul culturei europene“, și apoi mai departe că: „sub umbra autocrațiilor protectori, perfecționându-se în regiunea cugetării și a spiritului, Basarabia înainteză cu pași repeși pe calea civilizațiunii“. Apoi de! „Italiano tedescato è un diavolo incarnato“.

v. Budjac — Cetate. — Chișinău. — Gorgan. — Gradiște. — Jidov. — Movilă. — Șanț. — Troian.

³Băc. — v. Băca. — Băcăesc. — Băldăbăc.

¹ Băca, adv.; à la culbute, la tête la première. A da băca, a face băca = a căde busta cu capul în jos.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 340: „Dacă un copil se apropiă de vre-un obiect de care ar pute să se impedece și să pice, sau vrea să se suie într'un loc de unde lesne ar pute

să cață și să se sdruncineze, atunci Românele din Bucovina, făcându'l atent ca să se ferescă, spun: *băca!* feră că'i da *băca!* nu te sui că acuși îi da *băca!*..."

Alexandri, Chirița în Iași, act III, sc. I: „Carnacsi! că era să facă *băca!*...”

Băca este compus din amplificativul -a ca în *hopa*, *țupa*, etc. și din elementul interjecțional *bac*, prin care, ca și prin varianturile sale vocalice *boc* și *buc*, se exprimă o lovire sgototósă, bună-óră la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. IX:

Ochii lui la col săracu
Căută să'i dea în cap *bac* ū (бáк)...

O formă lungită *băcală*, cu o nuanță de sens, se aude în Moldova: „*Bacală* = belea pe cap, de care nu te mai poți discotorosi: cade *bacală*, pkičí *bacală* = cade necaz pe capul omului“ (Șeșetórea 1893 p. 126).

Băca ne apare în balada muntenescă „*Burulénu*“ ca nume personal al unui vestit bandit, dușman și ucigaș al acestuî boier (v. *Burulén*):

Băca riđénd îi dicea:
Burulene dumnéta,
Nu măl țecăni cu pușca!
Veđi că érba s'a udat
Și vieța ți s'a scurtat.
Iară *Băca* ce'mi făcea?
Măna 'n cismă că'mi băga,
Un pistolăș că'mi scotea,
Un pistolăș ruginit
De cincí luní neslobodit.
Cum a tras, foc a luat,
Pe *Burulén* l'a pușcat...

(Vulpian, Texte p. 18)

v. *Băcăesc*. — *Boc!* — *Buc!*

² *Băca*, s. m.; n. pr. pers. — v.

¹ *Băca*.

Băcál. — v. ¹ *Băcan*.

Băcálă. — v. ¹ *Băca*.

¹ *Băcàn* s. *băcál* (pl. *băcani*, *băcali*), s. m.; épicier. „Neguțitor în mărunt de feluri de obiecte pentru hrană, orez, undelemn, mezele etc.“ (Costinescu). Cuvîntul ne vine prin Turci din arabul *bakkāl* „marchand de légumes et d'autres comestibles“ (Șăinenu, Elem. turc. 11); prin urmare, forma cea originală s'a conservat la Moldoveni în *băcal*, rostit măi adesea *bacal*, pe când Muntenii și Ardelenii aũ romanisat'o în *băcan*, ca și când ea ar avé sufixul *a n*, ca în „lipscan“.

Constantin Brâncovénu, Condica Vistieriei 1693, ed. Aricescu p. 175: „unt ce aũ dat *băcanii*, care s'aũ trimis la Dărstor la Capi-chehaiaoa Hanuluî...”

A. Pann, Povestea vorbei, II, 8:

Îl îndrėptă pe feréstră, dându'i în mână un
ban,
Dicéndu'i: na, ține asta și mergi colea la
băcan
Să-ți dea mezelicuri, pâine și o carafă de
vin...

C. Negruzzi, Scrisórea XXV: „am să'l daũ calfă la vr'un lipscan saũ la vr'un *bacal*, să 'nvețe neguțitoria...”

Delavrancea, Trubadurul p. 62: „furnicele string, economisesc ca *băcanii*, bob cu bob, firimitură cu firimitură...”

Negoțul de *băcan* a fost tot-d'a-una privit ca măi lucrativ și măi sigur decât alte feluri de negoț. De aceea, după Așeđămintul moldovenesc al lui Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ed. Rășcan p. 14), în Iași „starostele de *băcali*“ plătia poclon anual Agiei câte 30 lei, măi mult cu 10 lei decât toți cei-l'alți staroști.

Cuvîntul, deși turcesc, saũ măi bine arabesc, totuși a fost introdus la noi

prin Greci, cari se par a fi fost cei întâi *băcani* în România.

Intr'un act moldovenesc din 1669, scris în Iași, sînt menționate: „Drosé ce am fost staroste de blănarî, și Petco *băcalul* și Gheorghie But *băcal...*”, apoi ambii *băcali* sînt iscăliți grecesce: „Γρογίς Μπουτης μαρτηρας — Πετηκος μπακαλης μαρτηρας...” (Arch. ist. I, p. 136).

Băcan și *Grec* ajunseseră la noi într'un timp a fi ca și sinonimi.

C. Negruzzi, Muza dela Burdujeni, sc. 10:

Dău, cuconiță, pacălu mare!
Eü vöd că Grecul aista are
Lucruri plăcute, bune bucate,
Tot cam sărate și chipărate;
Sciü că stomacul mî-ar fi tot plin
Dacă *bacalul* mî-ar fi stăpân...

Laurian-Massim: „Băcănesă = 1° care ține o băcăniă; 2° mușerea unui *băcan*”.

v. *Băcăniă*.

2. *Băcăn*, s. m.; t. de Comm.: couleur rouge extraite du bois de Brésil. „*Băcan*, lemn bun de văpsea roșă, și în specie roșul cu care mușerile își dirig și roșesc fața” (Laurian-Massim).

I. Créngă, Scrieri I, 112: „Iaca se trezesce la spatele lui cu jupân Strul din Tîrgul Némțului, negustor de *băcan*, inuri, ghilélă, suliminélă, boiă de pēr...”

Delavrancea, Paraziții p. 161:

— „Ce prostiă! Oue roșii? Nu e mai bine să le mîncăm próspețe? Oue roșii, oue țînite.

— „Să roșim puținele.

— „Dacă roșim puține, ardem focul degiaba, cumpărăm d'a surda *băcanul*. Cheltuélă zadarnică...”

Ibid. p. 152: „Vardiști naționali cu códe de cocoș muiate în *băcan*...”

Costinescu: „*Băcan*, un lemn roșu

cu a cărui apă fértă se roșesc ouele etc.”

Despre originea cuvîntului,
v. 2. *Băcan*.

3. *Băcăn*. } — v. 1. *Băc*.
Băcani. }

Băcăesc (*băcăit*, *băcăire*), vb.; tinter. A produce un resunet prelungit și monoton, dar puternic. Frasa citată de d. Damé: „*băcăie* inima” nu este corectă, căci la inimă și la cîsornic, al cărora resunet nu este nici prelungit, nici puternic, ci numai monoton, se aplică verbul *tăcăesc*. *Băcăesc* derivă din elementul onomatopoeic *bac*, de unde și locuțiunea adverbială *băca*.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Paul. ad Corinth. I, XIII, 1:

De vöiu grăi
cu limbile oame-
nilorü și cu ale
ingerilorü, și dra-
goste nu amü, fă-
cutu-m'am ara-
mă răsunändü au
tămpănă *băcă-
indü*...”

Si linguis ho-
minum loquor et
angelorum, cari-
tatem autem non
habeam, factus
sum velut aes so-
nans, aut cymba-
lum tinniens...”

în contextul grecesc: ἀλαλάζον.

v. *Băca*. — *Tăcăesc*.

Băcăelă (plur. *băcăeli*), s. f.; o băcăire care nu se mai isprăvesce sau care se uresce. Are un sens mai frecventativ decât substantivul *băcăit*, care este și el mai frecventativ decât *băcăire*.

v. *Băcăesc*.

Băcăire (plur. *băcăiri*). — v. *Băcăesc*. — *Băcăelă*.

1. *Băcăit*. — v. *Băcăesc*.

2. *Băcăit*. — v. *Băcăelă*.

Băcălae. — v. ¹Băc.

¹Băcăliă. — v. Băcăniă.

²Băcăliă. — v. Văcăliă.

Băcăncă s. bocăncă s. bocăncă (plur. *băcănci*, *bocănci*, *boconci*), s. f.; t. rust.: sandale, chaussure très ordinaire. Numele acestei încălțămînți foarte primitive vine, ca și lucrul însuși, dela Unguri: maghiarul *b a k a n c s* sau *b o k a n c s* (Cihac), de unde și forma românească plurală *băcănci* și *bocănci* sau *boconci*, după care s'a format deja în urmă pe cale analogică substantivul *băcăncă*, *bocăncă*, *bocăncă*. Serbii au luat și ei dela Unguri: *БАКАНЧА* „soulier à cordons, sandale“ (Pavlovitch).

Act dela Gaspar-vodă Grațiani din 1620 (Cond. Mss. Asaki în Arch. Stat. din Buc. t. 1 p. 225): „pișet gospodstvo-mi slugam nașim parcălabo ot târgul Romanului i șoltuz i părgare ot tam, decă veț vedé carté domni-méle, iară voi să aveț a lăsa în pace satul Tămășenii ce iaste a sfintei mănăstiri a Gălatei de podvoade și de cai de olac și de toate angariile și gloabă ce să vor face, ca să aibă a'i judecaré rugătorii noștri călugării dela sfânta mănăstire, să le fie de *băcănci* (БѢКѢНЧЫ) și de îmbrăcăminte, iar cu târgul și cu ținutul nimic să nu'i trageț, numai să'ș plătescă cislă...“

Același ordin este repetat de Antonie-vodă Rusăt la 1675: „să le fie de *bocănci* (БОКѢНЧЫ) și de îmbrăcăminte...“

Cântec cătănesc din Ardél:

Dusu-m'au la măgăzină,
Deteră'mi și pușca 'n mână,
Și nădragi vinăți frumoși:
Abia 'i port de petecoși,
Și *boconci* frumoși purtați
Ce-au remăs de ceia-lalți...

(Tribuna din Sibiu 1886 p. 1086).

„*Boconci* sînt nesce scarpî d'asupra cu pele și talpă de lemn“ (S. Lîuba, Banat, c. Maïdan).

„Papucii mari se numesc *bocănci*“ (I. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

Rădulescu-Niger, Rustice III p. 33: „Uite'l pe Costandin gătit și mândru, cu cîoreci albi strînși pe picior, cu *bocănci* noui cu tălpile gröse și bătute 'n ținte...“

În bătae de joc, Românii numiau bocăncarii pe cătanele austriace.

Doină din Moldova:

Nu m'ê ciudă de Muscali,
Nici de Nemții bocăncarii,
Cât m'ê ciudă de ciocol,
Că te lasă la nevoi...

(Alex., Poes. pop. 2. 246).

v. ¹Ungur.

Băcănesă. — v. ¹Băcan. — esă.

¹Băcănesc (*băcănit*, *băcănire*), vb., teindre en rouge avec du bois de Brésil. Laurian-Massim: „a se *băcăni* = a se drege cu roșu, a'și da roșu pe față, se dice de muieri“. A *băcăni* ouele.
v. ²Băcan.

²Băcănesc, -escă, adj.; d'épicier, appartenant à un épicier. Lucrul *băcănesc*. Socotelă *băcănescă*. Se dice însă mai obicînit: de băcan, de băcănesă.

v. ¹Băcan.

Băcăniă s. băcăliă (plur. *băcăni*, *băcăli*), s. f.; épicerie, droguerie. Cuvîntul are trei accepțiuni: 1°. prăvălia unde se vînd coloniale; 2°. „tot ce se pune în bucate spre a le face gustöse și mai ales întepătore la limbă“ (Laurian-Massim); 3°. profesiunea de *băcan*.

1°. *Băcăniă* ca prăvăliă.

Caragea, Legiuire 1818 p. 26: „Clăcașul să nu poată să deschiză *băcănie* pe moșie de nu să va tocni cu stăpânul...”

A. Pann, Povestea vorbeii, I, 64:

... un mare ulcior luând
Și pe gură un burete înlăuntru lui băgând,
Se duse la *băcănie* cu dînsul numai decât
Și poruncesce să'l umple cu unt-de-lemn pînă
'n gât;

După ce'l umple băcanul, el atunci cu
grațu semeț
Îl intrăbă ca să'i spufo: cum il vinde? cu
ce preț?...

Jocul „de-a găscă” în Bucovina:

Că făceam 12 alămăe
Și le dam la *băcălie*..

(Marian, Inmorm. 218).

2°. *Băcăniă* = marfă ce se vinde de un băcan.

Balada „Chiva“:

La Brăila 'n vale
Șapte bolozale
Și șapte sandale
Descarc la zambóle
Și'ncarc la stambóle,
Descarc *băcălii*
Și 'ncarc dimerlii
Tot de grău mărunt
Și de arnăut...

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Când era la câte un ziafet, își sufleca mânecile și iată cum frigea mielul: îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pantecele, îl cosia la loc și'l acoperia cu pelea, după aceea îl băga într'o grópă plină de jaratec cu curpeni de viță selbatecă, unde 'l lăsa pînă când pocnia ca un tun; atunci îl scotea, îl învălia într'o pânză și'l ungea cu un fel de salță inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoiu pisat și cu *băcăniă*, cu lămăe și cu sare...”

3°. *Băcăniă* = profesiunea de băcan. Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 284:

Că boțerul do divan
A s'agiungă bacevan
Și să strige pe Socac,
Vanzănd tot praji și spănac;
Acéstă de nu le vino
Și vor să trăescă bine,
Apuce-s' de *băcălie*,
Că'i mai maro boțerie...

Prin Români, *băcăniă* a trecut și la Unguri: *bakonyás* cu același sens (I. Szinnyi în Ungaria din Cluj, 1893 p. 286).

v. ¹*Băcan*. — *iă*.

Băcăniórá (plur. *băcănióre*), s. f.; petite épicerie. Deminutiv din *băcăniă*.

Opisul veniturilor mănăstirescî din 1827 (Doc. Rom. II No. 2 p. 3 și 11, în Arch. Stat. din Buc.): „arenda unei *băcănioare* 180 taleri”, pe când „*băcănia* cea mare” era arendată cu 900.
v. *Băcăniă*. — *órá*.

Băcău. } — v. *Bacău*.
Băcăuan. }

Băce. — v. ¹*Băc*.

Băceni } — v. ¹*Băc*.
Băcesci }

Băciă (sans pluriel), s. f.; t. pastor.: endroit de la bergerie où demeurent les bergers et où l'on fabrique le fromage. *Băciul* fiind cel mai mare dintre ciobani și principala'i sarcină fiind facerea brânzei, de aci *băciă* se chiamă partea stăncei unde se face brânză și unde șed ciobanii.

„Coliba în care locuiesc ciobanii și unde se fabrică brânza se dice *băciă*“ (Mehedinți, c. Isverna, preut R. Popescu).

Dela Români cuvîntul a trecut nu numai la Serbi: „*bačija* = locus et casa mulgendis aestate ovibus“ (Karadžić), dar încă și în dialectul bulgar occidental *bačija* (бачија), cu accentul pe *i*, se chiamă totalitatea sarcinilor de îngrijire a unei turme de oi, iar verbul *bačvam* (бачвам) „*băciuesc*“ = a lua din lapte și din altele partea ce se cuvine după datină celui însărcinat cu îngrijirea turmei (Marinov în *Горник* t. X p. 221).

Este de observat că în acel dialect bulgar există o mulțime de elemente lexice curat românesce de origine latină, dintre cari vom aduce aci următoarele trei, luându-le numai din literale *a* și *b*:

aranija (аранија) „o mare căldare“ (Marinov, op. cit. p. 218) = românul *arămiă* „grand chaudron en cuivre“ din lat. *aeramen* = ital. *rame* = portug. *arame* etc.

v. ²*Arămiă* (p. 1468).

bunica (буника) „o buruănă de léc, pe care babele o întrebunțeză și pentru fermece“ (Marinov, op. cit. p. 228) = românul *bunică* „grand-mère, vieille femme“, deminutiv femeiesc din „*bun*“ = lat. „*bonus*“.

v. *Bunică*.

bucimiș (бучиниш), planta „*Conium maculatum*“ (Marinov, op. cit. p. 229) = românul *bucimiș*, numele aceleiași plante, din „*bucium*“, formă labializată din organicul „*bucin*“ = lat. „*bucinum*“.

v. *Bucimiș*. — *Băciuesc*.

Băcilă, s. m., n. pr. pers. Unul din interesanta listă de numi proprie, personale sau mitice, cu sufixul *-ilă*, ca

„*Frățilă*“, „*Plesnilă*“, „*Bușilă*“, „*Vintilă*“, „*Zorilă*“, „*Murgilă*“, „*Serilă*“, „*Flămânșilă*“ etc. *Băcilă* poate să fie o amplificațiune din numele personal *Băc*, mai curând însă din *Bacıu*.

În țera Făgărașului se află trei familii române boieresci purtând fie-care numele ereditar *Băcilă*: una în satul Ludișor și două în Ucea-de-jos (N. Denesușianu, Monum. p. ist. Făgăr. pag. 152—3). La 1630 trăia acolo boerul Oprea *Băcilă* (ibid. 20; cfr. Pușcariu, Familiele nobile române p. 177).

v. ²*Bacıu*. — ¹*Băc*. — *-ilă*.

¹*Băcioc*. — v. *Băciuliă*.

Băcioc (plur. *Băciocesii*), s. m.; n. pr. pers.: illustre familie noble moldave, depuis longtemps éteinte. Némul *Băciocesilor* apare în istoria Moldovei sub Ion-vodă cel Cumplit, în timpul căruia unul din ei cumpăraseră o moșie, pe care i-a întărit-o apoi la 1585 Domnul Petru cel Șchiop, când acel *Băcioc* era părcălab de Hotin. Să se observe că, după vechea ierarhie boierescă din Moldova, părcălabul de Hotin ocupa locul imediat după cei doi mari-vornici și înainte de hatman (Letop. I p. 104). Ba chiar un fost mare-vornic putea să fie numit părcălab de Hotin, atât de importantă era această funcțiune. În adevăr, același *Băcioc* fusese deja mare vornic al țerei de jos sub vodă Iancu Sasul între 1580—84 (Записки Одесск. Общ. Ист. t. IV p. 313).

Crisovul cel din 1585 e publicat numai într'o traducere din slavonesce (Codrescu, Uricariul t. II p. 254), în care numele e scris *Bacıoc* în loc de *Băcioc*. Tot așa la Miron Costin ne întîmpină érași *Bacıoc*, adică cu vocala *ă* labializată în *u* prin acomodatiune cu *b*. Forma cea corectă însă, singură

care se află în crisoave originale și 'n iscăliturii, este *Băcioc*: Иркук.

Act moldovenesc din 1619 (Arch. ist. I, 2 p. 6): „Coste *Băcioc* vel dvornic dolnei zemli...” și tot așa în iscălitură: „*Băcioc* dvornic“.

Tot forma *Băcioc* se recunoște în transcripțiunea polonă *Byczek* la Sobieski și în transcripțiunea francesă *Bicho* la Joppecourt, pe cari le vom vedé mai la vale.

Etimologia acestui nume pôte să fie una din patru:

a) polonul *byczek* (rusesce *бычекъ* = *бычокъ*, bohemesce *býček*) „taurillon” și „scarabaens typhoeus”, în care cas originea *Băciocescilor* ar fi polonă, de vreme ce cuvîntul ca vorbă comună n'a trecut la Români;

b) deminutivul *băcioc* din *baciū* „maitre-berger”, în antitesă cu augmentativul *băciou*;

c) un deminutiv din numele personal țerănesc *Băce*, deminutiv el-insuși din numele personal țerănesc *Băc*.

d) vechiul cuvînt *băcioc* „măciucă”.

v. ¹*Băciou*. — ¹*Băc*. — *Băce*. — *Băciuliă*.

Prima ipotesă trebuî înlăturată, de vreme ce nu este probabil ca Petru cel Schîop să fi incredințat unui Polon, fie chiar numai de origine, tocmai cetatea Hotinului, vechiul bulevard al Moldovei contra Poloniei.

A doua ipotesă este slabă prin lipsa în graiul a deminutivului *băcioc* din *baciū*, din care se face numai deminutivul *băciucă*.

A treia ipotesă nu este mai tare, căci nici deminutivul *Băcioc* din numele personal *Băc* nu e dovedit.

Remâne dară numai ipotesa a patra, contra căriia nu se rădică nici o obiecțiune.

Fiiul părcălabului de Hotin *Băcioc*

a fost vestitul mare-vornic Costea *Băcioc*.

La 1603, sub vodă Ieremia Movilă, el avea boeria de clucer (Зар. Од. Обм. IV, 343).

Pe la 1617 *Băcioc* comandă 2000 călăreți în serviciul pretendentului Alexandru Movilă, pe care însă n'a zăbovit a'l părăsi, trecînd cu ôstea cu tot la Radu-vodă Mihnea, numit domn al Moldovei: „se retira clandestinement et desbaucha bien deux mille chevaux qui le suivirent”, țice contimporanul Joppecourt (Papiu, Tesaur t. 2 p. 66); apoi peste puțin „le traistre *Bicho*” a tăiat Movilescilor între Cotnar și Botoșani drumul de retrăgere în Polonia, și astfel a fost principala causă a căderii lor în mâna Turcilor (ibid. p. 73).

Domnia lui Gaspar-vodă Grațiani găsese pe *Băcioc* mare-vornic al țerei de jos.

Miron Costin, Letop. I, 237—8, povestind alianța lui Gaspar-vodă cu Poloniei contra Turcilor: „Nu putea de tot slobod să hie în gândul seî de boieri, cariî socotind cea de apoi să nu vie vre o peire țerii, nu 'i pristănia boierii, dintre care mai cap era țerii pre atunce *Bucioc* Vornicul țerii de jos; Vasilie Vodă era Visternic mare la acea domnie. Ce în multe feluri se ispitia să omoare o sémă de boieri, ca să hie singur slobod în faptele sale. Ce așa aevea nu se cuteza să 'i omoare pentru țeră, că era *Bucioc* la țeră ales din toți, eră lui Vasilie-Vodă 'i-au dat pricină că nu dă sémă de o samă de banî a Visteriei, măcar că era hin de cununie, l'au băgat în temniță și l'au pus și la muncă, er pre *Bucioc* au socotit să 'l otrăvescă. Și într'o zi oprindu'l la masă, și-au scornit voie bună, închinănd la *Bucioc* cu veselie, au pus de 'i-au dat otravă. În loc s'au simțit *Bucioc* otrăvit, și

s'au și sculat dela masă și s'au dus la gazdă, având erbi împotriva otrăvii date dela un Doftor prietin (v. *Doftor*), că aștepta el una ca aceea dela Gaspar-vodă. Indată cât au luat erbi, au și început a vărsare otrava cu mare cumpănă de viață. A doua zi s'au făcut răsbolit și Gaspar-vodă, dând vina stolnicilor că au făcut bucatele cotelite. Văzând grijă de viață *Băcioc* Vornicul, numai ce'i căută a pristănire cătră sfatul lui Gaspar-vodă ce avea așezat cu Leșii..."

Se înșelă cronicarul, când crede că *Băcioc* s'a făcut polonofil numai de groza lui Gaspar-vodă. El fusese de de-mult înțeles cu Polonii, precum o constată contimporanul Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1636 p. 33): „cum *Byczek*, nobili Moldavo, Regias partes jam pridem secuto...“ Chiar atunci când trădase pe Alexandru Movilă, *Băcioc* nu combătea de loc pe Poloni, ci numai coteria Movilescilor.

Miron Costin, I, 241, vorbind apoi despre peirea lui Gaspar-vodă, dice: „Iară bietul *Băcioc* Vornicul în Braniște au căzut la un hin al seü anume Toader Branișteriu, unde lăcuia acel Toader, singur nemerit den răsipă fără slugi pre lângă sine, precum vremea aceia în răsipa oștii așa aduce, și cu multă rugămintă și giuruită cătră hinu-seü s'au oploșit în viclenă făgăduința lui. İară a doua zi l'au legat hinu-seü și l'au dus legat la Schindir-Pașa. O! să'l bată Dumnezeu hin ca acela! Și dacă l'au dus la Schindir-Pașa, indată au apucat de l'au înțapat pe *Băcioc* săracul, cela ce pururea sfătuia pre Gaspar-vodă spre bine, și de mare nevoie i-au căutat a'i pristănire la sfatul lui Gaspar-vodă..."

În fine, tot la Miron Costin, I, 282: „într'acestaș an (1637) și-au sfârșit

viața și Dómna lui Vasilie-vodă cea de'ntăi, fata lui *Băcioc*. După moartea Doamnei au trimis Vasilie-Vodă pre Catargiul în țera Cerchezescă și de acolo i-au adus Doamnă pre fata unui Mărzac de ai lor..."

Din acea căsătorie cu „fata lui *Băcioc*“, anume Tudosca, fusese primul fiu al lui Vasilie Lupul, Ioan, pe care vroise cu orice preț să 'l facă Domn în Muntenia în locul lui Mateiu Basaraba.

D. V. A. Urechia, într'o notiță despre „Biserica din cetatea Némțu“ (Anal. Acad. seria II t. 11 p. 115, 137), asigură că vornicul *Băcioc* ținuse într'o a două căsătorie pe o „femeie din némul Cantacuzin“. D. I. Tanovicénu (Archiva din Iași 1892 p. 14 sqq.) arată imposibilitatea acestei căsătorii și susține pe base documentale cum-că acea nevastă a doua a lui *Băcioc* era „Candachia“ fiica lui „Petrașcu mare logofet din 1610“ și că ea avusese doue fete: Alexandra căsătorită cu vistierul Mălaiu și Catrina măritată după vistierul Iordache Cantacuzino. Greșela d-lui Tanovicénu ni se pare a fi numai că pe marele logofet Petrașcu îl face din némul boieresc Șoldan.

v. *Șoldan*.

După tragica mörte a vornicului *Băcioc*, averea lui a fost confiscată.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliăș din 1621 (Arch. ist. I, 112):

... четыре фалчи
за кинноград что
с гор Мхидрса
и с Алакс с Кот-
нарѣ, что тѣм кин-
нограді екіе Ко-
стеки И з ч о к
дворник и изги-
бан от него и въ-
сн ннннх втнннн
его за вхнннрен,

... patru fälci
de viiă în delul
Mândrului și în
delul Lașlăului la
Cotnar, care viiă
fusese a vornicu-
lui Costea *Băcioc*,
confiscată impre-
ună cu alte averi
ale lui pentru tră-
dare, sculându-se

за что он съ
Гашиар коекода
кхзДвизалек на
Търки на ноег Тър-
ки поекрошк с
Ласох, и потом
понямо его и на
паа извент бнет с
Скнндер паша...

el cu Gaspar-vo-
dă contra Turci-
lor și ucidând
mulți Turci în
Iași, iar după a-
ceia a fost prins
și pus în țepă
de cătră Schin-
der-pașa...

Urcându-se pe tronul Moldovei Va-
sile Lupul, ginere al vornicului *Băcioc*,
acea avere cată să fi fost restituită
familiei, căci sub urmașii acestui prin-
cipe un *Băcioc*, probabil fiu al vornic-
ului, figurază între boierii cei mari.

Intr'un zăpis din 1662 (Cond. Mss.
a mănăstirii Bărnova, în Arch. Stat.
din Buc. f. 51 b) el iscălesce: „Miron
Băcioc vel stolnic“.

Miron Costin, Letop. I, 331: „Se ră-
dicase pre acele vremi un tâlharu
anume Detinca, carele aeve imbla fără
sielă în ținutul Hotinului și a Cernă-
uților și poroncia satelor. Decî aș tri-
mes Stefan-vodă [Gheorghie] pre *Bu-
cioc* Stolnicul cu o sémă de slujitorî,
și l'aș spart, și toți oamenii i-aș ri-
sipit...“

Tot ca ostaș; Miron *Băcioc* ne apare
sub domnia lui Ghica-vodă cel bătrân
în lupta acestuia contra lui Constantin
Basaraba Cărnul pe apa Jijia.

Miron Costin, I, 344: „acolo multă oaste
de a noastră aș perit, și mai mulți de
apă; aș căzut și vii căți-va pre mâna
lui Constantin-vodă, și mai ales den bo-
ierî: *Bucioc*, Buhuș Slugerul cel mare
și Gavriliță Costachi vel Jigniceru pre
atunci, pre cariî dacă i-aș dus la Con-
stantin-vodă, îndată i-aș boierit și i-aș
slobozit fără de nice o pază érá la bo-
ieriile lor...“

De atunci *Băciocesii* — pare-ni-se —
dispar din istoriă.

În zilele noastre memoria vornicului

Coste *Băcioc* s'a re'mprospătat prin
o dramă a d-lui V. A. Urechia.
v. *Boier*.

Băciöiu (sans pluriel), s. m.; t. pas-
tor.: maître-berger, propriétaire de la
laiterie. Augmentativ din bacîu prin
sufixul -oiu = -oniü, în opozițiune cu
deminutivul băciucă (Laurian-Mas-
sim). În Banat se rostesc *băcioniu*, cu
n nemuiat.

„Stăpănuului peste cei-lalți ciobanî,
carele îe a dela oi, adecă stringe și în-
chégă laptele, îi đic *băcioniu*“ (I. Bom-
băcilă, Banat, c. Teregova).

„Primul între păcurari se numesc
vătaü; cei ce mulg — mulgași; cei ce
mină oile la muls — strungași; pro-
prietarul laptelui se chiamă *băcioniu*“
(M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O localitate din Muscel se chiamă
Băciöiu.

v. ¹*Baciu*.

Băciócă. — v. *Băciuliă*.

Băcioniu. — v. *Băciöiu*.

Băciucă. — v. *Băciöiu*.

¹⁻²**Băciuesc** (*băciuit*, *băciuire*) vb.;
1° t. past.: avoir la surveillance d'une
bergerie ou bien d'une ferme; 2° t.
famil.: venir souvent ou rester long-
temps dans le même lieu, hanter.

Cu primul sens, *băciuesc* înseamnă:
a face tréba saü meseria de bacîu.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Băciuesc*:
= villicor“.

Satira poporană din Bucovina „Oia
Țiganului“:

Po când *băciuia*
Dada și storcea

Untul dintr'un caș,
Cașul din urdaș,
Urdașul din unt...

(Marlan, Satiro p. 829).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se află nu numai la Pontbriant, după cum credea Laurian-Massim, dar și 'n Vocabularul foarte important al lui Costinescu, care observă că e un termen familiar: „A *băciui* = a sta, a se opri des la o casă, la o familie, la o persoană oare-care“.

Care să fie oare raportul cel logic între ambele sensuri?

v. *Băciă*. — *uesc*.

1. ² Băciuire	}	1. ² Băciuesc.
1. ² Băciuit		

Băciuliă s. *bociuliă* (plur. *băciuliș*, *bociuliș*), s. f.; t. de Botan.: parte arondie d'une plante, soit bulbe, soit sommet. Sinonim cu *măciuliă*.

„In Bucovina: *Băciuliă* = căpățîna usturoiului ce crește în pămînt“ (S. F. Marian).

Doină din Ardel:

Magheran de cel tufos!
Draguțul mi-i mănios;
Magheran cu *bociuliă*!
Dracul sci de-a lui mănîe,
C'a merge-astară la boi
Ș'a sări gardul la noi...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 467).

Ca tot-d'a-una când o vorbă românească are un variant cu *bă* și un altul cu *bo*, primul este cel mai vechiu, iar cela-lalt se datorază numai acțiunii celei labialisătoare a lui *b*. Forma cea organică este dară *băciuliă*.

E învederat că acest cuvînt s'a născut dintr'o tulpină *bac-*, sufixată într'un mod analogic cu sinonimul *măciuliă*; iar prin urmare, credem noi,

acea tulpină nu pôte fi decât latinul *baculum* sau mai bine *bacillum*, care însemna „bêt, tolag“ aprópe sinonim cu *mateuca*, de unde vechîl portugez *massuca*, francesul *massue* și al nostru *măciucă* (Körting, Roman. Wtb. 481).

Acéstă etimologiă se confirmă și se limpedesce tot-o-dată pe deplin prin dialectologia română de peste Carpați.

În Biharia — țice Miron Pompiliu — *bocioc*, *bociocă* însemneză *măciucă* (Conv. lit. 1887 p. 1005).

In acest mod, dintr'o formă română primitivă *băcel* = *bacillum* se formase de'ntăiu *băcioc* și *băciocă* prin analogiă cu sinonimul *măciucă*, și apoi numai după aceea s'a operat formațiunea analogică ulterioară: *băciuliă* = *măciuliă*.

v. *Măciuliă*.

Băcovet. — v. ² *Băc*.

Băcsăiu s. *bucsăiu*, s. m.; 1° „ramassé, trapu, gros et court, se dit sur tout des enfants“ (Damé); 2°. sorte de polenta frite dans de la graisse de porc.

In primul sens, Laurian-Massim: „*Bucsăiu*, mic, scurt și gros; cuvînt, pre cât scim, necunoscut dincóce de Carpați; se aude însă și în acéstă parte: *bucșă* sau *bocșă*, *bocză*, *bogză*, aplicat la o femeie grósă, îndesată și mărunță...“

Înlăturăm aci din discuțiune termenii *bucșă* și *bogză*, doue cuvinte cu totul deosebite, pe cari Laurian-Massim le amestecă cu *băcsăiu*; și înlăturăm cu atât mai virtos pe *bocză*, o formă care nu există nicăiri și care este chiar foneticese imposibilă, de vreme ce *c* de 'nainte a lui *z* nu pôte să nu trecă în *g*.

v. *Bogză*. — *Bucșă*.

„*Băcsăiu* = îndesat. Un *băcsăiu* de fată = o fată scurtuță și grosă; un *băcsăiu* de băiat“ (Th. Speranția, Iași, c. Șipote).

În sensul al doilea:

În graiul din Biharia: „*Bocsăiu* = turtă de mălaiu copt, d'abia scosă din cuptor, ruptă bucățele, cari se ung cu grăsime de porc“ (M. Pompiliu în Conv. lit. 1887 p. 1005).

„*Băcsăiu* = mămăligă friptă în usore; se dice și: găgău“ (R. Simu, Trans., c. Orlat). La Damé: „*Bocșăiu* (Trans.), galette de farine de maïs, qui se mange chaude avec du saindoux“.

Ambele sensuri ale cuvintului revin la un singur sens fundamental: îndesat, adică mic, gras și tare totodată, fiind de aceeași origine cu verbul *băcsesc* sau *bucsesc*, precum și cu termenul botanic *băcsău* sau *bucsău*, despre cari a se vedea mai la vale.

v. *Băcsăiu*. — *Băcsesc*. — *Găgău*. — *Balmes*. — *Mămăligă*.

Băcsăilă s. bucsăilă, s. m., enfant dodu. Sinonim cu *băcsăiu* și cu *băcsăios*, dar cu o nuanță mai ironică, datorită sufixului intensiv -ilă. Se află înregistrat numai la Costinescu: „*Bucsăiu*, *Bucsăilă*, copil îndesat, gras și scurt“.

v. *Băcsăios*.

Băcsăios s. bucsăios, -ósă; adj.; ramassé, trapu. Același sens cu substantivul *băcsăiu* sau *bucsăiu*, dar întrebându-se ca adjectiv, de ex.: „Iată un băiat foarte *băcsăios*“ în loc de: „*băcsăiu* de băiat“. La d. Damé este numai forma: *bucșăios*. La Costinescu: „*bucsăios* = îndesat, scurt și gras, se dice copiilor“.

v. *Băcsăiu*.

Băcsău s. bucsău, s. m.; t. de Bo-

tan.: 1°. *Typha latifolia*, massette d'eau; 2°. *Sparganium ramosum*, ruban d'eau. Două plante de genul Typhaceelor, pe cari poporul la noi, ca și pe aiori, obiceiunele le confunda. Sinonim: papură, busdugan, pôte și spetéză, care aparține însă mai mult genului foarte apropiat al juncaceelor (Dr. Brândză). Spaniolesce și portugesece „*typha latifolia*“ se chiamă *espadana* (Nemnich), ceea-ce concórdă cu al nostru *spetéză*.

Laurian-Massim: „*Bucsău*, o specie de papură, numită și *spetéză*, probabil după latele sale foi ce sémână óre-cum cu sputa, precum numirea de *băcsău* pôte veni dela împregiurarea că aceste foi sint dese“; și dicend această Laurian-Massim se referă la cele ce spuseseră despre *băcsăiu*.

v. *Băcsăiu*. — *Băcsesc*. — *Busdugan*. — *Papură*. — *Rogoz*. — *Spetéză*...

Băcselă s. bucselă (plur. *băcseli*, *bucseli*), s. f.; tassement, presse, serrement, comblement. *Băcselă* însemneză o îndesire prelungită, nu momentană ca în *băcsire*.

v. *Băcsesc*. — *Îmbăcselă*.

Băcsesc s. bucsesc (*băcsit*, *băcsire*; *bucsit*, *bucsire*), vb.; mettre ensemble, bourrer, remplir jusqu'au bord, tasser, serrer, combler, Indes. Tic-sesc. Se întrebunțeză cu același sens compusul *îmbăcsesc*.

Laurian-Massim: „*bucsire* sau *băcsire*, cu înțelesul de a îndesa, și mai ales ca reflexiv: a se *băcsi* = a se îndesa, a se lipi și intră unul prin altul: mi s'a *băcsit* pèrul; orđul e *prébăcsit* sau *îmbăcsit*, compusul *îmbăcsire* și *îmbăcsare* fiind încă și mai des usitat ca simplul *băcsire*...“

Balada „Corbea“:

Dar să nu uiți, maica mea,
O perniță de supt șca,

Nici pré lungă,
Nici pré scurtă,
Cusută cu fețe multe,
Băcsită cu petre scumpe,
Și cioltarul de argint...

(G. D. T., Poes. pop. 521).

Delavrancea, Trubadurul p. 20: „slăbisem ca niște mōște, de capul meu nu rămăsese decât pērul vulvoiu, imbăcsit de praf...”

Ibid. p. 166: „Negru, uscat și ars în obraji, cu ochii mari și albi, cu lulea stinsă și pleoștită într'o parte a gurei, când pipăe aruncă scrumul în sus, și 'și desvălesce, din buzele mari și din barba și mustățile cărunte și imbăcsite de cenușe, dinții lați și petrecuți pe din două c'o largă strungăreță...”

„S'au băcsit în mine și m'au strins de nu mă puteam rēsufla. Cărciuma era băcsită de lume; podul era băcsit de șoreci; era cu nările băcsite de colb; era cu urechile băcsite de lană” (Th. Speranția, Iași, c. Sirca).

Basmul bucovinēn „Ion Săracul” (Sbiera, Poveștīp. 160): „Eū am o ariă bucsită de șireți și de stoguri. Intr'astă nóptesă mi le imblătescī tōte...”

Altul „Finul lui Dumneđeū” (ibid. pag. 187): „Pe lingă sārăcia lui mai avea încă și o casă bucsită de copii...”

S. F. Marian: „Bucșit = plin, indesat; de ex.: un sac plin de grăunte, că nu mai au unde încăpē, se dice că e bucsit; un porc, saū un vițel, care din cauza păduchilor hitionesce, se dice că e bucsit de păduchi și de aceea nu se pōte îndrepta...”

În Bucovina dară ne întimpină o formă palatalisată *bucșesc* în loc de *bucsesec*, după cum am vădut mai sus (v. *Băcsaiū*) o formă palatalisată *bocșaiū* pentru *băcsaiū*, palatalizare care se datorēză acomodațiunii cu gu-

turalul *c*. De altmintrelea formele cele palatalisate n'au aci nici o importanță pentru etimologiă, ci numai desbinarea vocalică între *băcsesc* și *bucsesec*, *băcsaiū* și *bucșaiū*, ceea ce presupune că există ore-când și o formă *băcsăū*, deși astădi se aude, pare-ni-se, numai *bucșăū*.

Pe lingă forma cea bucovinēnă *bucșesc* să mai adăugăm o formă bănățenă: „bușit = plin, indesat” (S. Lūba, Banat, c. Maīdan), în care guturala, după ce produsese palatalizarea sibilantei, a despărut apoi ea-însăși.

În fine, chiar forma *băcsesc*, puțin stropșită, se regăsesce tocmai la Moții din fundul Ardélului: „a se *begsi* și a se *imbegsi* = a se înghîldi” (Frāncu-Candrea, Munții apusenī p. 98).

Care este ore vocalismul cel organic?

Negreșit acela cu *băc-*, în care *-ă-* a trecut apoi în vocala labială *u*, pe când vice-versa dintr'un *buc-* nici un motiv fonetic nu putea să provōce trecerea lui *u* în *ă*.

Care este acuma sensul cel fundamental?

Când alăturăm pe cei trei membri ai familiei: *băcsesc*, *băcsaiū* și *băcsăū*, pe lingă cari se va mai adaoga la locul seū *băcuéță*, înțelesul comun tuturora, după cum au nimerit-o deja Laurian-Massim, este acela de *indesat*.

Avem dară forma cea mai veche și cunōscem și sensul cel fundamental; să mai amintim că familia acestui cuvint este fōrte poporană, cunoscută peste tot în Dacia Traiană.

Să trecem acum la etimologiă.

Cihac nu scie pe *băcsesc* = *bucsesec*, nici pe *băcsaiū*, cu atāta și mai puțin pe *băcuéță*, dar pe *bucșaiū* îl cunōsce și 'l trage (Dict. II, 485) din maghiarul *buckó*, *buckós* „ramassé, trapu, gros et court”, cari se citesc

„buțco“ și „buțcoș“, de unde pînă la bucsa i u, chiar dacă n'ar fi o formă mai veche băcsa i u, este mai departe decât dela „puț“ pînă la „pușcă“.

Laurian-Massim (Gloss. p. 97) pe de o parte confundă pe *băcsesc* cu bucsă, pe de alta caută pentru amîndoi o origine comună în latinul *buxus* „plantă ce crește foarte în băcsa tă“, uîtând că forma cea organică este *băcs-*, ér nu *bucs-*, și silindu-se a uita că latinul *x* (*cs*) nici o dată nu se conservă în graiul românesc, ci tot-d'a-una, fără nici o excepțiune, trece în *s* sau în *ps*, ast-fel că derivațiunea din latinul *buxus* este absolut imposibilă, chiar dacă sensul acestuia ar fi mai apropiat de *băcsesc*.

La Greci, la Slavi, la Unguri, eū am căutat în deșert originea acestui cuvînt.

El trebuie să fie la noi o moștenire dela vre-un trib turanic din vécul de mijloc: Pecenegi sau Comani. Turcii Osmanlii nu ne dau nici o soluțiune, dar în turca cea orientală sau djagataică adjectivul *bek* înseamnă „compacte, solide, trës dur“, adecă îndesat, sensul cel fundamental al lui *băcsesc*, iar în dialectul uiguric *bak* „lien, corde“, unelta pentru a strînge, a îndesa la un loc (Vambéry, Cagat. Sprachstud. 252; Etymol. Wtb. 192). Totuși prin singurul *bek* sau *bak* nu s'ar explica finalul *s*. Aci ne vine în ajutor principiul analogiei, de vreme ce sinonimul lui *băcsesc* este *ticsesc*, după care era lucru firesc de a se forma un verb din turanicul *bak* sau *bek*. Este ceea ce se numește în Linguistică contaminațiune sau fusiunea a două teme:

băcsesc = *bak* + [*tic*] *sesc*,
după cum francesul „*girouette* = *gyro* + [*r*] *ouette*“ sau „*massacrer* = *masso* + [*s*] *acrare*“; după cum italianul „*tam-*

bussare = *tamb*[urare] + [*b*] *ussare*“ sau „*stamberga* = *stan*[za] + [*al*] *bergo*“ (cfr. Caix, Stud. di etim. p. 199—203).

Verbul *băcsesc* o dată format, graiul poporan nu putea să considere pe *băks* alt-fel decât ca tulpină față cu obicînitul element verbal formativ *-esc*, și din acea tulpină *băcs* s'aū născut apoi *băcsa i u* și *băcsa ū* prin sufixele nominale curat romănesci *-a i u* și *-a ū*.
v. *-a i u*. — *-a ū*.

Din cele de mai sus rezultă că *ticsesc* este la Români mai vechiu decât *băcsesc*. În adevăr, cunoscînța noastră cu Slavii e mai veche decât cea cu Pecenegii și cu Comanii. Etimologia lui *ticsesc* a fost bine nimerită de Cihac (II, 405). Din slavicul *těsc*, *rkcz*, Români aū făcut verbul denominativ *tesc uesc*, de unde apoi prin metatesă *tesc uesc* sau *tics uesc*, formă întrebunțată pînă astăzi peste Carpați (Lexic. Bud.), și în fine contrasul *ticsesc*.

v. *Imbăcsesc*. — *Ticsesc*. — *Băcuietă*. — *Coman*.

Băcsire s. **bucsire** (plur. *băcsiri*, *bucsiri*), s. f.; l'infin. du verbe *băcsesc* ou *bucsesc* pris comme substantif. Acțiunea de a băcsi sau bucsi, de a îndesa la un loc. Sinonim cu *ticsire*. Se întrebunțeză mai mult compusul *imbăcsire*.

v. *Băcselă*. — *Băcsesc*. — *Imbăcsire*.

Băcsit. — v. *Băcsesc*. — *Imbăcsesc*.

Băcuietă, s. f.; t. rust.: taie d'oreiller employée comme sacoché ou besace. Cuvînt păstrat în Transilvania. „*Băcuietă* se dice la fața de perină când este folosită în loc de sac, cum fac bună-óră muierile când merg la tîrg, căci merindele, ciobótele și ce-va haîne, ele le pun într'o fața de perină

curată, cusută, pe care o iewă sub-suoră orî pe cap, iar la cas de lipsă scot din ea cele trebuincioase; numai pe cât timp face serviciul sacului, fața de perină se chiamă *băcuieță*“ (I. Pop Reteganu).

Băcuieță, feminin dela *băcuieț*, este o formă adjectivală întocmai ca „lunguieță“ dela „lung“ și presupune un adjectiv *băc*, care, în adevăr, a existat în graiul românesc cu sensul de indesar, umplut, ticsit, adecă tocmai ceea ce trebui să fie o fața de perină pentru a deveni *băcuieță*.

v. *Băcsesc*.

Băcului (Cheile-). — v. ² *Băc*.

Bădălă, s. m., n. pr. pers. *Bădală* este un nume de familie în Bucovina (A. Pumnul, Fund religionar p. 39). Vine din *Bade* prin sufixul foarte interesant și foarte rar -ală, ca în „Păcală“, „Cicală“, „Tăndală“ etc.

O formă *Bădălan*, amplificată prin sufixul augmentativ -an, ne întâmpină în colinda moldovenescă „Plugușorul“ din colecțiunea d-lui G. Ghibănescu:

Și încărcară
Două-spre-deci cară
Cu povară,
Și plecară
La moară
La Bădălan,
Unde-am măcinat și an...

(Analele literare 1888 p. 37).

Apoi cu scăderea lui *bă* la *bo*, găsim între numi proprii de familie din munții Sucevei: *Bodolan* (Șeșetorea 1893 p. 13).

v. *Bade* — ¹⁻² *ală*. — *an*.

Bădan (plur. *bădane*), **bădăiu** s.

bădău, **budăiu** s. **budău** (plur. *bădaie*, *budaie*), **budăc** s. **budăcă** (pl. *budace*); **budărcă** s. **budășcă** (pl. *budărci*, *budasce*), **bădăiu** s. **budăiu** (pl. *băduie*, *budue*), s. m.; t. rust.: baratte, tinette à beurre, cuve, baquet. Un fel de putineiu, întrebuințat la ciobanii mai în specie pentru facerea untului, iar la sătenii mai ales pentru ducerea bucatelor la câmp, une-orî pentru fabricațiunea rachiului, pentru păstrarea făinei etc. Cuvîntul se aude nu numai în Transilvania, dar și'n Moldova, iar în Bănat și'n părțile Hațegului el a păstrat în multe localități forma cea mai veche: *bădan* cu derivatul *bădăniu*. *Bădan* se aude și'n Oltenia.

„...mulge laptele; apoi il bagă în troce, unde se alege smântâna; smântâna luată de pe lapte o bagă în *bădăiu* și acolo o bate de se alege unt din ea; iar care vrea să o păstreze, o bagă în botice...” (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru).

„Zărul se ferbe și se alege din el urdă dulce; din acesta, băgată în *bădăiu* sau hurdaiu, se alege untul“ (R. Simu, Trans., c. Orlat; A. Bunca, Făgăraș, c. Vaidarece).

„*Bădăiu* este un fel de vas cât o cofă de mare“ (P. Cădere, Némț, c. Bistricióra).

„*Bădăniu* = vasul în care se pune smântâna spre a scôte untul din ea“ (M. Juica, Banat, c. Srediștea-mică).

„...*bădăniu* cu mătcă de bătut smântâna ca să facă unt...” (S. Lăuba, Banat, c. Maidan).

„*Bădăniu* (cu *n* nemuiat) se numesce la ciobanii hurdoiu în care se bate zăra și se alege untul“ (P. Oltenu, Trans., Hațeg; M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O locuțiune proverbială: „ca măța din *bădăiu*“ la Țichindél, Fabule 1814

p. 59: „Ca hârțul din țarațe și ca mâța din *bădăiu*, nu trăbue fraților căutat: ȳaste preotul cu barbă; fie cu barbă, orî fără barbă, acéia să fie la noi tot una; ei trăbue căutat: are preotul nostru în cap din destul invățatură...”

„După ce a fert vinul și s'a limpedit, se trage de pre logor. Din logor, dis și groșală pre aici, se face răchiă =vinars de logor; remășițele cliucului ce aũ remas în tesc se đic comină și cominiță, se pun în căđi sau *bădane*, și dintr'insele se ferbe răchia de loză. *Bădan*, *bădane*, se đice și la nesce vase mari, în carî se pun prunele spre ferbere“ (M. Juica, Banat, c. Sredișteamică).

„...o *bădaniță* de lemn orî un burduș din o pele pănușită pentru păstrat fănina...” (S. Lîuba, Banat, c. Maidan).

Cuvîntul dară nu este de loc așa de rar, cum îl presupunea Laurian-Massim (Gloss. 38), când diceau cu un aer de indoelă: „*Bădău?* s. m., aflat numai în dicționarul lui Bărcianu și explicat prin germ. *Butterfassel*, putineiu?”

Ș'apoî exemplele cele de mai sus nu sînt decăt o parte din totalitatea materialului.

Ca mai în tôte cuvintele românesce cu inițialul *bă*, s'a produs și aci o labialisare vocalică *bu*-, născîndu-se formele fôrte poporane: *budău*, *budăiu* cu deminutivul *budăieș*, *budac*, *budacă* cu deminutivul *budăcică*, *budarcă*, *budașcă*, *buduiu*, remase cu totul necunoscute lexicografilor noștri, afară numai de douē, pe carî le găsim la d. Fr. Damé (Dicț. I, 163), unde ele sînt indicate ca „din Transilvania”, și anume:

„*Budașcă*, s. f.; 1°. tinette plus large que haute; 2°. se dit d'une femme petite et grasse”.

„*Buduiu*, s. n., maie, huche:

ȳa și cea sită din culu
și fărina din *buduiu*...

(P. Pop.)

=*décroche le tamis et prend la farine dans la maie*”.

Lingă *buduiu* cată să existe și o formă *băduiu*.

În adevăr, G. Baronzi, *Limba română* p. 126, între „đicerî culese din cărți vechi precum și din gura poporului”, aduce: *băduiu*, dar fără nici o explicațiune.

D. Damé cunósce și forma *bădan*, pe care o numesce „oltenescă”, ceea ce este fôrte apropiat de adevăr.

Forma *budăiu* sau *budău* se aude mai ales în Bucovina și 'n munții Moldovei.

Basmul bucovinén „Sfînta Vineri și fata sărmană” (Sbiera, *Povești* p. 308): „întôrce tôte lucrurile din casă cu dosul în sus: strachina, covata, căldarea, óla, *budăiu*, cociorva, lopata...”

„Vasele pentru gătirea bucatelor sînt: ulcică, craston, *budău*...” (T. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

„Vasele pentru ducerea bucatelor la cãmp sînt: ólă, cofă, *budău*, traistă...” (T. Bălănescu, Némț, c. Bălțatesci).

La Româniî din părțile Ungariei, bună-óră în Biharia, circuleză deminutivul „*budăeș*=balercuță” (M. Pompiliu în *Conv. lit.* 1887 p. 1005).

Forma *budac* cu femininul *budacă* e fôrte respândită în Moldova, unde se aude în regiunea Bărladului și *budarcă*.

„Laptele muls îl strecóră prin strecătóre, strecătóreă e aședată pe hãr-zob și hãr-zobul pe *budacă*; în *budacă* se închiăgă laptele, bătendu'l cu brighidău ca să se amestece cu chiăgul; după ce s'a închegat, îl scóte din *bu*...

dacă..." (E. Canu, Dorohoiu, c. Sirbi; I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

„*Budaca* este o puțină largă în gură și strîmtă la fund" (I. Andriescu, Iași, c. Hermeziu; V. Popescu, Tecuciu, c. Boghesci).

„Inchegătorea de inchegat laptele se chiamă *budac*. După ce s'a muls laptele, îl strecoră, îl pune în *budac* și'î dă chiag..." (D. Arghirescu, Covurlușu, c. Mosc).

„Cîobanii în *budacă* inchiagă laptele de se face cașul" (pr. C. Ionescu, Iași, c. Sinesci).

„Termenul general pentru toate uneltele cu cari se servesc cîobanii la lucrul brânzei, este *hodrobeie*, iar uneltele în specie sînt: gălêta, cupa, *budaca*, hărzob, strecătorea..." (pr. E. Rugescu, Iași, c. Bădeni).

„*Budaca* servă la inchegat și strîns cașul" (pr. G. Talpalar, Tîrgu-frumos; T. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

„Ciubărul în care se face cașul se dîce *hărdău* și *budacă*" (V. Mircea, Iași, c. Copoș).

„După ce aș străcurat cașul în *budac*, îi dă chiag, apoi îl bate cu brigidaul..." (Carare, Iași, c. Cucuteni).

„O *budacă* mică se dîce *budăcică*" (V. Vamanu, Sucéva, c. Rotopănesci; T. Lițescu, Sucéva, c. Horodniceni).

Forma *budașcă*, transilvănenă după d. Damé, se aude și în Țera-Românescă.

„Pentru ducerea bucatelor la câmp servesc: cofiță, *budașcă*, putinefu, botă, lăcriță..." (A. Mogoș, Rîmnic-sărat, c. Obilesci).

Forma *budarcă*, pe cât scim, se întrebuințază numai în Tutova (pr. M. Topolov, c. Costesci; N. Ghenghea, c. Puntîșeni).

În unele localități circulând în același timp formele *bădău* și *budacă*, s'a produs o diferențiere logică, și anume *bu-*

dacă a remas ca nume de vas, „*tinette à beurre*", iar *bădău* a început a se dîce la bêtul de fărmat cașul în *budacă*, „*moulinet, mousoir*", al căruia nume cîobănesc cel mai obicinuit în Moldova este *tăușer* sau *tăușer*.

„Vasul unde mulge laptele se numesce gălêta, pe a căriia băeri stă aședat un vas mic de lemn care se numesce cupă; apoi laptele se pune într'un vas numit *budacă*, unde pune chiag, după care laptele se inchegă; laptele cel inchegat baciul îl rupe cu mâinile și'î tot stringe grămada pînă când se formeză un boț, apoi scurge zerul în căldare, îl fierbe și din el ese urda, iar cașul cel rămas în *budacă* îl farmă cu un lemn ce'î dîce *bădău*; remășița din caș se numesce jîntuit, pe care'l pune în *budacă*, îl bate cu un lemn numit *brididau* și din acest jîntuit ese untul..." (P. Selagenu, Némț, c. Hangu).

Cu această nouă semnificațiune, forma *budău* s'a amplificat apoi în *budă-lău*, ambele varianturi circulând însă numai în munții Moldovei.

„Untul se bate cu *budă-lău*" (Dumbravă, Némț, c. Resboieni; G. Leonescu, Némț, c. Hangu; T. Lițescu, Sucéva, c. Horodniceni; V. Vamanu, Sucéva, c. Rotopănesci).

Confruntând acum numeroșele forme ale cuvîntului, este foarte lesne de a restabili prototipul *bad*, de unde prin cele două sufixuri augmentative -*an* și -*ău*, cari constituie în fond unul și același sufix (v. -*ău*), se nasc *bădan* și *bădău*, apoi din cel de'ntău: *bădău* = *bădăniu* și *bădăniță*, în sfîrșit prin obicinuita scădere a lui *bă* în *bu*: *budău* sau *budău*, iar printr'o nouă sufixațiune: *budac*, *budacă*, *budarcă*, *budașcă*.

Dela Români, prin forma cea derivată *bădăniu*, cuvîntul — negreșit într'o

epocă destul de veche — a trecut la Serbi: *badan* „die Kufe, labrum“ (Karadžić) și la Sloveni: *beden* „cadus“ (Habelich); de aci, fie prin Români, fie prin Serbi, la Unguri: *bodony, bödöny* „Fässchen, Tönnchen“; dar n'are a face cu germanul *Bütte*, care se înrudește numai cu românul *bute*.

v. *Bute*.

Ne rămâne dară prototipul românesc *bad*, care nu poate fi alt ce-va decât latinul vulgar *badus* „amphore, grand vase, mesure pour liquides“, grecul *βάδος* în glosarul lui Hesychius. Se crede, și este permis a crede, că Grecii și Romanii împrumutaseră acest cuvânt dela Semiți, nu însă neapărat dela Evrei, ci mai probabil dela Fenicienii. După Iosef Flaviu (Antiq. Jud. VIII c. 2 § 9) regele Salomon trimitea regelui fenician din Tyr unt-de-lemn și vin anume în aceste vase numite *bad*: „σίου μὲν αὐτῷ κατ'ἔτος πέμψας διαμυρίους κόρους, καὶ τοσοῦτους ἐλαίου βάδους· ὁ δὲ βάδος δύναται ἕξτερας ἑβδομήκοντα δύο. Τὸ δ'αὐτὸ μέτρον καὶ οἴνου παρεῖχεν...“ Ori-cum ar fi, în latinitatea din vécul de mijloc cuvântul circula sub formele *badus* și *batus*, tot-d'a-una cu același sau aproape cu același sens ca în variantele române de mai sus, adică „amphorae species vel pelvis“ (Du Cange, vv. *Badus*, *Batus*, *Abatis*).

Acți își are locul o cestiune. Latinesce *badus* = *βάδος* era masculin întocmai ca și *cadus* = *κάδος*, de care foneticese diferă numai prin inițială și cu care se înrudește prin sens. De ce dară din *badus* Românii au făcut *bad* (*bădan*, *bădău*, *bădău*), pe când pe *cadus* l'a trecut la feminin în „cadă“?

Cihac (II, 37) crede că Românii n'au luat pe „cadă“ dela Latini sau dela Greci, ci dela Slavi, de vreme ce în

dialectele slavice acest cuvânt se află pretutindenea la feminin. Argumentul se poate foarte bine întorche, adică: Slavii n'au luat pe „cadă“ dela Latini sau dela Greci, ci dela Români, de vreme ce numai românesce el este feminin. Asemenea argument nu e argument. Forma slavică a cuvântului este *kadi* (paleo-sl. *кади*, rusul *кадь*, polonul *kadź*, bohemul *kad'* etc.), un învederat împrumut din deminutivul grecesc *κάδιον*, și de aceea este feminin, ca și 'n *τετραδι* = *τετραδιον*. Din acest slav *kadi* nu putea să se nască românul *kadă*. Dintre toți Slavii numai la Serbi este forma *kada*, pe care ei, prin urmare, n'au luat-o dela Greci, nici dela cei-lalți Slavi, ci lesne puteau s'o fi căpătat dela Români. Este probabil că 'n latina rustică a existat o formă feminină *cada* alături cu masculinul *cadus*, după cum vom vedea mai jos pe masculinul „găletus“ alături cu femininul „găleta“, și atunci se explică desbinarea de gen între *bad* și *cadă*.

În ori-ce cas, ambele aceste vorbe sînt la noi de provenință romanică, deși nu numai *badus*, dar și *cadus* pare a fi semitic prin prima'i origine: ebraicul *kad*, כַּד „vasis genus“ (Lenormant, *Les premières civilisations*, II, 426). Există însă un al treilea sinonim, de sigur ne-semitic, anume *găletă*, pe care Cihac (II, 113) îl face erăși slav *găletă*, fiind-că 'l au Bohemii. Din *găleta* „coif“ (cfr. Körtling, *Lat.-rom. Wtb.* 353) latina rustică își formase un deminutiv *găleta* cu sensul de o măsură de capacitate. Din dialectele neo-latine îl păstrează pînă astăzi portugesa. În latinitatea medievală era un termen foarte răspândit: *găleta* sau *găleta* „mensura vinaria“, une-orî masculinul *găletus* „mensura frumentaria“ (Du Cange). De acolo l'au căpătat Bohemii prin împrumut; Românii însă nu aveau

decât să moștenescă din latinitatea rustică forma galleta cea cu *l* reduplicat, de unde vine d'a-dreptul al nostru gălétă.

v. *Bădócă*. — *Cofă*. — *Putină*.

Bădăniță. — v. *Bădan*.

Bădălân. — v. *Bădală*.

Bădăna. — v. *Bidinea*.

¹**Bădăniu**. — v. *Bădan*.

²**Bădăniu**, s. m.; t. de Botan.: *Amygdalus communis*, amandier. Cuvântul se aude numai în Banat. Din turcul *badem*, de unde și serbul *badem*. În unele dialecte tătărești *badan* (Nemnich).

„Pe la noi migdalului i se țice *bagim* și *bădăniu*“ (M. Juică, Banat, c. Srediștea-mică).

Sinonimul *bagim* nu este decât o variantă fonetică din *badem*, printr'o palatalizare propriă graiului bănățenesc, care și din „*bade*“ face „*bage*“.

v. *Migdal*.

Bădăran (plur. *bădărași*), s. m.; rustre, roturier, maroufle, hobereau. La feminin se țice *bădărancă*.

Laurian-Massim: „*Bădăran*, aplicat numai la persoane: nepilit, necioplit, grosolan. *Bădăran* boierit — homo novus, parvenu“.

Costinescu: „*Bădăran* = grosolan, îngâmfat prost, care între ai seî trece de persoană cu merite, care sub maniere ridicole afectează pe nobilul, pe avutul, pe omul de spirit, maroufle; boier de țără prost, îngâmfat și mândru, hobereau“.

Poienar-Aaron-Hill, la vorba „roturier“: „*mojic*, grosolan, *bădăran*“.

A. Pann, Povestea vorbei, III, 144:

De unde scie ciobanul,
Mojicul și *bădăranul*
Ce fel să te priimescă
Și ce fel să te cinstescă? ...

G. Baronzi (Limba română p. 89) compară pe *bădăran* cu francesul *badaud* și italianul *badare*. Vom vedea mai la vale că această etimologie pe ghicite nu e tocmai departe de adevăr.

Cihac (II, 477) lăgă pe *bădăran* pe de o parte cu *bade*, pe de alta cu *baci*, două cuvinte fără nici o legătură între ele și ambele de o potrivă fără nici o legătură cu *bădăran*, în care sub raportul fonetic trebuie explicat tematicul *-r-*, iar sub raportul logic nu se pôte a se perde din vedere sensul cel esențial de: o ființă care superă, umilește, insultă prin chipul ei de a se purta cu alții.

Prin acest sens *bădăran* se apropiază de *ciocoiu*, cu singura deosebire că *ciocoii* s'ar puté țice un *bădăran* orașenesc, adecă mai cioplit, pe când *bădăranul* este un *ciocoiu* dela țără, adecă mai neobrăzat.

Nu vom urmări aci originea cea foarte interesantă a cuvântului *ciocoiu*, pe care Cihac (II, 55) îl trage din slavicul *члoкѣкъ* „om“ (!). Ne va fi de ajuns de astă dată a constata că în secolul trecut *ciocoi* se numiaș perceptorii, după cum o arată însuși Cihac prin două texturi, și că o formă mai lungă a aceluiași cuvint, anume *ciocotniță*, pe care Cihac n'o cunoșce, avea în România același înțeles deja în secolul XVI, după cum ne-o spune un Grec contimpuren cu Mihaïu Vitezul: „*τ ζ ο κ κ ό τ ν η τ ζ ε ς, ἐκείνοι ό ποϋ μαζώνουν τὰ άφεντινά τέλη* = ceux qui perçoivent les impôts des hospodars“ (Legrand, Poèmes en grec vul-

gaire p. 26; cf. Cuv. d. bătr. I, 273). Ciocoi dară erau dintru'ntăiu un fel de mici funcționari administrativi, trimiși din oraș la țără. Ore *bădăranii* să nu fi fost vice-versa nesce mici funcționari administrativi veniți dela țără în oraș? Dacă va fi așa, atunci neapărat rolul lor cel oficial cată să fi fost foarte vechiu, mult mai vechiu decât al ciocoilor, de vreme ce nu i se găsește urmele în documente, ci numai în studiul lingvistic. În scurt, *bădăranul* trebuia să fie la noi un rest din vechiul de mijloc.

Cuvântul se descompune în tulpina *bădar*, la care s'a acățat sufixul augmentativ -an. Acest sufix, după cum am arătat-o la locul său (v. -ău), este același cu -ău, ambele forme luând adesea o nuanță pejorativă. *Bădăran* dară nu se deosebește în fond de *bădărău*, o formă care nu mai circulă în graiul comun, dar s'a păstrat ca poreclă sau nume de familie, mai ales în Moldova.

Un act din 1757 (Cond. Mss. a Episc. Hușilor, t. IV f. 25 a, în Arch. Stat. din Buc.): „iar de 5 ani s'au sculat acești oameni anume Andrei vornicul și Iordachi Focșe și Constantin Bădărău și popa Ioan Hirtă și Toader Gănscă și alte rudeni ai lor de împresoară locul episcopiei moșie Cărligații...”

La 1778 (ibid. f. 131, 132, 135) figurează tot acolo reșeșul Vasilie Bădărău și frate-seu „Constantin Diacon brat lui” cu „Catrina Bădăroae”.

Apoi un sat în districtul Iașilor se chiamă la plural Bădărăi (Frunțescu).

Avem dară:

1°. tulpina *bădar* -;

2°. sensul cel fundamental de mic funcționar administrativ din țeranii, un sens atât de bine conservat în locuțiunea proverbială: *bădăran* boierit;

3°. epoca medievală.

În latinitatea din vechiul de mijloc, *badellus* sau *baderius*, două forme de o potrivă întrebuințate, însemna pe un fel de aprod, „apparitor, serviens, sergent”. Să luăm din Du Cange (ad voc.) următoarele texturi:

1272. „... a civitate Lugdunensi removeret gentes domini regis, vicericet judicem, vegerium, badellos et alios exercentes jurisdictionem nomine dicti domini regis in civitate Lugduni...”

1338. „... quod nos habebimus probos et fideles badellos seu serviens...”

1312. „... baderius seu maynerius curiae dicti loci non levet nec levare debeat de labore suo, de aliquo gagmento, nisi duntaxat duos denarios...”

1308. „... dicti consules habebunt potestatem eligendi annis singulis baderios sive messegerios, homines bonae famae, ad custodienda blada, vineas etc”.

Forma cu *r* a remas la Români în *bădăran* și *bădărău*; forma cu *l* s'a conservat în toate dialectele neo-latine occidentale: ital. *bedello*, provenț. *bedels*, span. și port. *bedel*, frances *bedel* sau *bedeau*. Despre cuvântul frances în specie se pot vede o mulțime de texturi la Godefroy (Dict. de l'anc. langue fr. I, 608—609), din cari rezultă că *bedelii* erau mici funcționari municipali din țeranii, „paysans”, însărcinați de a face „les offices qui ne sont pas si honnestes” și al cărora nume devenise și acolo un termen de injuriă, căci purtarea lor era superăciosă pentru popor: „baillifz ne prevos ne autres ne tiegnent trop grant plenté de serjant ne de bediaus, pource que le peuple ne soit grevé...”

Scheler (Dict. d'etym. 1873 p. 45) dice că romanicul *bedel* vine: sau din vechiul german *petil* „emissarius” = anglo-saxonul *bydel* „messenger”;

saŭ din vechiul german butil „prae-co“, de unde modernul german Büt-tel. Acastă duplă etimologie scapă de o potrivă din vedere forma medio-latină cu *a*: *badellus*, și pe aceea cu *a* și cu *r*: *baderius*, de unde și termenul juridic „*baderia* = *districtus et officium baderii*, seu *apparitoris*, vel *fructuum custodis*“, bună oră într'un text din 1192: „*qui post eum baderiam illam tenebunt*“ (Du Cange). Cuvântul vine din latinul rustic „*badare* = *hippitare, oscitare*“ (Isid.), de unde italianul *badare* „*faire attention, être attentif*“. Sensul fundamental cată să fi fost: a sta nemișcat, a veghea ațintit, a observa, de unde apoi sensul secundar de a căsca. Din sensul cel primar s'a născut *badellus* și *baderius*, mai bine *badarius* „*surveillant*“; din sensul cel secundar francezul *badaud*, italianul *badalone* etc. In orî-ce cas, românul *bădăran* înlătură posibilitatea unei origini germane pentru cele-lalte variantuui neo-latine.

v. *Țiocoșu*.

Bădărănesc, -*escă*, adj.; de *manières rustiques, roturier*. Vorbe *bădărănesci*. Purtare *bădărănescă*. Obraz *bădărănesc*.

v. *Bădăran*. — *Bădărănos*.

Bădărăniă (plur. *bădărăniți*), s. f.; rusticité, balourdise, grossièreté. „*Calitate, stare, faptă saŭ Țisă de bădăran*“ (Laurian-Massim). Lasă-te de *bădărăniă*! Să nu mai vĕd aceste *bădărăniți*!

v. *Bădăran*. — *-iă*.

Bădărănos, -*osă*, adj.; rustaud, grossier, maladroit. Asemenea unui *bădăran*, fără a fi tocmai *bădăran*. Nu fii *bădărănos*.

v. *Bădăran*. — *Bădărănesc*.

¹**Bădău**. — v. *Bădan*.

²**Bădău**, s. m.; n. pr. pers. O formațiune din numele personal *Bade* prin sufixul -ău. Ne intimpină într'un vechiu zapis muntenesc (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 96 și 986). Apoi la Moșii din Ardeł (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117), între numile de familie: *Bădău*. v. *Bade*. — *-ău*.

Bădeni, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. *Bădeni* este pluralul dela *Băden*, însemnând literal „din *Bade*“ saŭ „dela *Bade*“. Numele de *Bădeni* îl pörtă mai multe localități atât în Moldova precum și 'n Țera-Românească, dar nici unul nu se chiamă *Bade*, ceea ce face a conchide că așa se numiaŭ dintru 'ntăiu tocmai aceste sate, remânând apoi în locul termenului primitiv topic termenul cel derivat etnic: „*Bădeni* = toți cei din satul *Bade*“.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulțime de moșii confirmate fostului mare logofet Stoica: „*Bădeni* (БѢДЕНИ) a treia parte cu delul.“

Din *Bădeni* s'a format în Moldova prin sufixul polon -ski curiosul *Bădenski* saŭ *Badenski* (v. *Barbovski*), nume de familie destul de vechiu al unor moșneni neoși Moldoveni, dintre cari merită a nu fi uitat archimandritul Andronic *Badenski*, cunoscut pină acum numai după o interesantă notiță de d. C. Erbicenu (Despre Eteria saŭ Zavera, Buc. 1893): „născut la 4 Iulie 1820 în județul Vasluu, fiu de rezeș, ca laic se numia Andreiu, purta familia *Badenski*“, apoi mort „la 12 August 1893 și s'a înmormintat la mănăstirea Noul-Némț“ în Basarabia. După informațiunile căpătate

de d. Erbicénu dela d. G. Samurénu, starețul *Badenski* era un muncitor prodigios, scriind mereu, dar nepublicând nemica : „După sine a lăsat 40 volume foarte mari în folio manuscrite, în cari tratéză pe larg despre Monastirile Némțului, Secul, Schiturile Pocrov, Sihăstria, Monastirile Rîșca, Slatina, Bistrița, Horaița, ambele Agapii, Varaticul, Metropolia de Iași, Episcopiile de Roman, Huși și Rădăuți, Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului, Episcopia Benderului și Achermanului; viața starețului Paisie (trei volume); viața starețului Vasile dela Poiana Mărului (Rîmnicul-sărat) Eparhia Buzeului; despre St. Nicodim Sântitul și Monastirea Tismana unde se află reliquiele lui; despre patriarhul ecumenic Nifon, în urmă Mitropolit al Ungro-vlahiei; despre St. Grigorie Decapolitul, al cărui cinstit cap se află în Monastirea Bistrița. A mai scris despre: doi eretici Moldoveni, furători ai Monastirii Némțului, Sofronie Varnav, otrăvit de o jidancă la un otel din Bârlad, și Naum Romano, care în urmă avu un sfirșit tragic. Apoi despre secularisarea Monastirii Némțului. A mai scris: Scurtă istoriă a ierarhiei Moldovei (1861); Călătoria la Muntele Sinaï și în Egipt; Călătoria în Palestina și Sinaï; Călătoria la Constantinopol, Muntele Atos și Tesalonic; Călătoria la Odesa și Chiev; apoi despre Petru Movilă, Pahomie Episcopul Romanului, care a adus degetul cel mare al mânei drepte din Schitul Pocrov (lingă Némț) la Lavra Pecerschi lingă Chiev; despre Schitul Goloscey, unde se află Patronul Sf. Ioan dela Sucéva și o părticică din reliquiele lui; despre Stareții Monastirii Némțului Timoteiș (dela Orheiș), Natanail, Neonil (rus), Gherasim (rus), Dometian, Ilarie și Dositei Metropolitul Moldovei (mort la 1707 în Moscva ca Metro-

polit al Azovului); Istoria politică a Moldovei dela Iuga Voevod pină la Căimacâmnia lui Todiriță Balș (tratată după o mulțime de acte și documente autentice din Monastirea Némțului, din cari unele pe pergament); Istoria Noeii Monastirii Némțului din Basarabia dela 1861—1893; Istoria Icoanei făcătoare de minuni din Monastirea Némțului, dăruită de Ioan Paleologul la 1401 lui Iosif Metropolitul Moldovei; Catagrafia averilor Monastirii Némțului foarte pe larg; Vietele Sântilor din România; Felurite încercări poetice, polemice și canonice (contra jurnalelor: „Bondarul“ și contra „Stelei Dunărei“); Inscriptiile dela Aerul dăruit de Împărătesa Elisabeta a Rusiei (1741—1761) bisericeii Sf. Gheorghe dela Némț; Amintiri despre Ierarhii Români Meletie Burdujanul, Iustin Edesis și Veniamin Costache, la înmormintarea căruia a servit și Părintele Andronic (1846)...“

Este invederat că aceste manuscrite ale starețului *Badenski* ar trebui urmărite și utilizate, mai ales în tot ce se întemează pe vechiul archiv al mănăstirii Némțului, distrus printr'un incendiu pe la 1861.

v. *Bade. — ski.*

Băden. — v. *Bădenii. — Bădila.*

Bădenski s. Badenski. — v. *Bădenii.*

Bădesci, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de plusieurs villages en Valachie. *Bădescii* este pluralul dela patronimicul *Bădescu* = fiul lui *Bade*, însemnând prin urmăre „ném al lui *Bade*.“ În Moldova nu sînt sate cu acest nume, ci numai *Bădenii* și vestitul sat *Bădeuți*, despre care a se vedea la locul seü.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1590 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul în Arch. Stat. din Buc., f. 154 b): „satul anume Crăciunii i *Bădeștii* și Jupăneștii...”

Dintre sate cu acest nume, cel mai istoric este: „*Bădesci*, comună în județul Muscel plaiul Nucșóra, cu 600 locuitori, cuprinde și 1200 pogone pădure. A fost proprietatea lui Necolae Basarab-voevod și la 1352 prin crisov o dăruiesce mănăstirii Câmpu-lung, precum o dovedesce pisania de pre petra mormintală a acestui Domn, dar care astăzi nu se mai vede, fiind pôte astupată sau strămutată din loc” (Frunțescu, Dict. top. 16).

Prețioasa petra mormintală, găsită de d. Gr. Tocilescu și a căriia inscripțiune noi am reproduc'o la cuvîntul Basarabă (v. mai sus p. 2554), dovedesce într'un mod definitiv că „Nicolae-vodă” de pe la 1352 n'a fost alt cine-va decât celebrul Domn Alexandru Basarabă purtând duplul nume „Nicolae-Alexandru”, și că mormintul lui se află anume în interiorul bisericii mănăstirii Câmpu-lung, iar nici decum la *Bădesci*. Cu toate acestea, rămâne nu mai puțin adevărat că *Bădenii* sint satul românesc cel mai vechiu printr'o mențiune documentală precisă: el exista deja sub același nume la 1352, atunci când abia se întemeia Domnia Moldovei.

v. *Bade* (p. 2307).

Bădescu.—v. *Bade*.—*Bădesci*.

Bădeuți s. **Badeuți** (artic. *Bădeuții*, *Badeuții*) s. **Bădeuț**, **Badeuț** (artic. *Bădeuțul*, *Badeuțul*), s. m.; t. de Géogr.: un village historique en Moldavie. Nu este de loc satul din districtul Botoșani, formând o singură comună cu satele Ștefănesci și Stanca

(Frunțescu), ci un mare sat în Bucovina, pe riul Sucevița, nu departe de Rădăuți, cu vre-o mie de locuitori.

Cântecul jocului „de-a gâsca” din Bucovina (Marian, Inmormint. 217) țice despre botul gâscei:

Că făceam din el un pod
Și 'l puneam la *Badeuț*
Să trecă la Rădăuț...

Urechia, Letop. I p. 133, vorbind despre bătălia între Stefan cel Mare și între Munteni la Rîmnic în 1480, urmază: „Zic unii să se fi arătat lui Stefan-vodă sfântul mucenic Procopie imblând desupra răsboifului călare și intrarmat ca un vitéz, fiind într'agiuitor lui Stefan-vodă și dând vâlvă oștii sale. Este de crezut acest cuvânt, că dacă s'aũ întors Stefan-vodă cu toată oastea sa, cu mare laudă ca un biruitor, la scaunul seũ la Sucévă, aũ zidit biserică intru numele sfântului mucenic Procopie la sat la *Badeuți*, care trăește și până astăzi...”

Printr'un crisov din 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132), acea biserică a fost închinată episcopiei din Rădăuți.

Apoi sub 1538, tot Urechia, Letop. I p. 164: „Prădând și stropșind țera Sultan Suleiman Împăratul turcesc, și fiind țera bejenită spre munți, s'aũ strins vlădicii și boierii țerii la sat la *Badeuți*, den sus de Sucévă, de s'aũ sfătuit cu toții, ce vor face de acea nevoie ce le venisă asupra. Mai apoi de toate și-aũ ales sfat ca să trimiță solii la Împăratul...”

Pe atunci, sub Petru-vodă Rareș, *Bădeuții* cată să fi avut o deosebită importanță, de vreme ce pe mappa contimpurană a Sasului Reychersdorfer acest sat este indicat ca și când ar fi fost un orașel: *Badeorze* = *Badeorze* (Moldaviae chorografia, ed. 1595)

ceea ce explică pentru ce tocmai acolo se strinseseră „vlădicii și boierii țerei“.

Biserica din *Bădeuți*, așa cum este ea astăzi, o descrie d. Olinski-Olinescu (Bulet. Societății geografice române, 1894 p. 92): „este zugrăvită pe din lăuntru a-la-fresco și în dedicația aflăm pre Stefan într'o mantă roșie înfrumusețată cu flori de aur, ținând în mână biserica, înaintea lui pe băiatul Bogdan, în parte soția lui Stefan cu o fiică. Stefan e plin la față și cu barbă...“

Acastă biserică din *Bădeuți* pare a fi fost îngrijită în trecut cu nesce preuți de frunte, de vreme ce unul din ei, „pop Sidor ot Badeuț“, era atât de vestit prin caligrafia, încât pe dinsul l'a însărcinat Vasile-vodă Lupul a scrie la 1640 frumosul Evangeliar, care se află la Trei-ierarchi din Iași (Melchisedec, Notițe istorice p. 177).

Wickenhauser (Gesch. d. Kl. Solka p. 217) căuta pentru *Bădeuți* o etimologie gotică, care însemnă: „der Ort an der W a t e (Furt)“, sat pe v a d, deși în acest cas ar fi fost mai aproape pînă la latinul v a d u m. *Bădeuții* însă n'a a face nici cu W a t, nici cu v a d u m.

În Bucovina și în partea învecinată din Moldova și din Basarabia o mulțime de sate poartă nume cu sufixul -uți, care ne întimpină chiar la orașele „Cernăuți“ și „Rădăuți“, dar este ce-va neaușit în restul Moldovei, în Ardeal și în Muntenia. Acest sufix se găsește dară numai acolo unde Români sint amestecați cu Rutenii, și nu este alt ce-va decât un interesant compromis între sufixul românesc diminutival -uț, ca în „micuț“, „albuț“, „berbecuț“, „Petruț“, „văcuță“, „bărbuță“ etc. și între sufixul diminutival compus al Slavilor în genere și al Rutenilor în specie -o v e t z (= ov + etz),

obiceiuit mai cu samă în nomenclatura topică. Ast-fel, bună-ora, al nostru Rădăuț, la plural Rădăuți, se chiamă rutenesce Radovetz, la plural Radovtzi, Toporouți=Toporovtzi, Climouți=Klimovtzi, Vascouți=Vașcovtzi. Tulpina numelui celui topic cu un asemenea sufix pôte fi slavică sau pôte să fie românească. Nu departe de *Bădeuți* se află vechiul sat Frateuți, rutenesce Fratovtzi, a căruia origine nominală din „frate“ e mai pe sus de ori-ce indoelă; și tot așa de sigură este originea nominală a satului *Bădeuți* din românul bade.

v. *Bade*. — -uț.

Bădiân, s. m., t. de Botan.: anis, badiane, Anisum. Plantă aromatică din familia ombilliferelor, care se întrebuintează la fabricarea unui fel de rachiu. Din cauza popularității rachiului, a devenit ore-cum poporan și acest termen, împrumutat dela Nemți sau dela Unguri sau de pe așuria, căci se află mai pretutindenea (Lex. Bud.).

v. *Anason*.

Bădic. — v. *Bădică*.

Bădică (sans pluriel), s. m.; 1°. t. famil. diminutif qu'on emploie: a) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; b) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant, à son courtisan ou de son courtisan, quelquefois aussi à son mari; c) quand on s'adresse familièrement à un paysan plus âgé que l'on veut honorer, ou quand on parle de lui; 2°. nom de baptême. Diminutiv din bade, păstrând aceleași înțelesuri, dar cu o nuanță desmierdătoare, care însă e mai slabă decât în sinoni-

mii bădiță și mai ales bădișor. La genitiv: *bădică*. Articulat: *bădica*.

1°. Termen comun.

a) Intre frați.

I. Créngă, Povești I, 22 :

„— Ei, vedeți? ți se éráși cel mare; dacă mă potrivesc eú voue!

„— Nu’i mămuca, nu’i mămuca.

„— D’apoi cine’i, dacă nu’i ea? Că dór și eú am urechi. Mă duc să ’i deschid.

„— *Bădică! bădică!* dice éráși cel mic. Ascultați-mé și pe mine!...”

b) Despre amant saú curtesan. Doîna „Ionică“:

Foiă verde foicică!

Nu te duce, măi *bădică* :

Oltu’i mare, luntrea’i mică,

Să nu te ’nnece, Ionică...

(G. D. T., Poes. pop. 323).

Cântecul „Alba dela munte“ :

Inima’mi de dor e arsă,

Că *bădica* ’i dus d’a-casă

Să’mi coséscă fin cu rouă,

Frânge-i-s’ar cósă ’n două...

(Alex., Poes. pop. 2° 267).

Cântecul „Fa leliță“ :

Drag imi e *bădica* nalt,

Că sărută desmierdat :

El se plécă de ești mică

Și în brațe’i te ridică;

Dar *bădica* mititel

Mi-e urit și fug de el...

(Ibid. 366).

Variantă din Ardel :

Dragu-mi’i *bădița* nalt,

Că sărută desmierdat :

El se plécă de ești mică

Și în brață te ridică;

Iar *bădica* mititel

Mi-i urit și fug de el,

Că cu nasu ’n brău te ’mpunge

Și cu gura nu te-ajunge...

(Familia din Pesta, 1834 p. 516).

În acéstă variantă e fôrte caracteristic antagonismul între *bădică* și *bădiță*.

c) Nevésta cătră bărbat.

C. Negruzzi, Cărlanii sc. 8 :

„Terinte: Vochițo! Vochițo!

„Vochița: Cum îi, *bădică*? Íată-més.

„Terinte: Vrem să ’ți spuú, nevéstuică, că eú și cu cumétru ne ducem pin’ la tîrg...”

d) Ca termen familiar de respect.

I. Créngă, Povești I, 147 :

„— Da de unde ești tu, măi țică? și ce cauți pe-aiçi, spaîma căinilor?

„— De unde să fiú, *bădică*? Ía sint și eú un băiet sărman, din totă lumea, fără tată și mamă, și vreu să íntu la stăpân...”

Radulescu-Niger, Rustice, III, 164 :
„Acu doi-spre’ce anî, voi toți, feți mei, abia erați niște bucățele de ómeni și vé hărjoniați în bătătură cu dulăii, or făceați turte de țernă și păpuși din hlujani de păpușoi. Pe-atunci alde *bădica* Bercea era fruntaș în satu nostru, óm cu tot rostu la muncă și la chef, óm cu patru pluguri...”

Se întrebuintézá une-orî și forma scurtată *bădic* cu vocativul *bădicule*.

S. F. Marian, Nunta p. 702, dintr’o orațiă din Transilvania :

„— ...da d-vóstră vé duceți pe tăr-făriă?

„— Acolo, acolo, *bădicule*.

„— Dumneđeú să vé ajute!...”

Din *bădică* se face un al doilea de-minutiv *bădicuță*, cu o nuanță mult măi desmierdătóre.

C. Negruzzi, Cărlanii sc. 8 :

„Miron: Ía, Domnico, o să ne ducem la tîrg cu cumétru...”

„Domnica: Cum? te duci și mé

lași? Nu scii, bădicuță, că nu pot șidé un cés fără dumneta?...“

2°. Nume propriu personal.

În Muntenia, la 1524 (Arch. ist. I, 104), printre boierii Curții: „*Bădica* comis“.

Act oltenesc din 1660 (Doc. Rom. I No. 93 în Arch. Stat. din Buc.): „și *Bădica* ot Cădēni și Gligori brat ego fečorii lui Cămărzan...“

Forma feminină: Bădicésă.

Act muntenesc din 1572 (Doc. Rom. I No. 84 în Arch. Stat. din Buc.): „și au fost mărturie Bran i Nan i Stoica al Bădicesei...“

Se pare că tot din *badică* său din *bădic* s'au format numile personale Bădicîu cu intensivul Bădicîan și nasalisatul Bădică.

Zapis muntenesc din 1680 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 110 b): „am cumpărat o vie în délul Gorgotei dela *Bădic* și dela frații lui Mité și Cărsté...“

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat. din Buc.): „și deîn Devesel unchేశul *Bădician* și Vladul...“

Într'un crisov muntenesc din 1501 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 12 b), între mai multe numi de Țigani: „Nénîul și *Badinca* cel bătrân, Radul cu sălașul și Bădē...“

v. *Bade*. — *Bădiță*. — *Bădișor*. — *Bică*.

Bădicésă

Bădicîu

Bădicîan

Bădicuță

v. *Bădică*.

Bădilă, s. m.; n. pr. pers. *Bădilă* s'a format din *Bade* prin același interesant sufix -ilă ca în „*Băcilă*“, „*Frățiță*“ etc. (v. *Băcilă*).

Act moldovenesc din 1680 (Doc Rom. I No. 60 în Arch. Stat. din Buc.): „și *Bădilă* ottam și Betelie și Ursul Corne...“

Crisov muntenesc din 1737 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 93 b): „un unchేశ Necola i Négoe *Bădilă* i Toader i Ion Lupescul...“, iar într'un crisov din 1733 (ibid. f. 92) același moșnén se numește „*Négoe Bădénul*“.

Equațiunea între *Bădilă* și între *Bădén* pare a arăta că acesta din urmă ar fi mai corect *Bădan*, adică cu sufixul intensiv -an, după cum intensiv este sufixul -ilă.

v. -an.

Forma femească deminutivală *Bădilița*, numele unui păriu în districtul Sucevei (Șeștóra 1892 p. 155).

Bădilă cată să fi circulat o dată și ca vorbă comună, ca o simplă formă intensivă din *bade*, de vreme ce se deminutivéză în *bădilucă*, sinonim cu *badică*, *bădiță*, *bădișor*.

v. *Bade*. — *Bădală*. — *ilă*. — *Bădilucă*.

Bădiliță. — v. *Bădilă*.

Bădilucă (sans pluriel), s. m.; t. famil.: amant, chéri. Un deminutiv foarte remarcabil, căci el nu se trage d'a-dreptul din *bade*, ci din derivatul *Bădilă*, deși acesta nu se mai întrebuintéză decât numai ca nume personal.

Cântec din Moldova:

Foiă verde mieđ de nucă,
Măi *bădiță*, *bădilucă*!
Dac'ai avut gând de ducă,
De ce m'ai prins ibovnică?..

(Șeștóra 1894 p. 19).

v. *Bădilă*. — *ucă*.

Bădincă. — v. *Bădică*.

Bădișor (plur. *bădișori*), s. m.; t. famil. diminutiv qu'on emploie: 1°. quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; 2°. quand on veut aduler un individu plus fort; 3°. ironiquement, quand on parle à quelqu'un qui nous importune. *Bădișor* este un deminutiv din bade mai desmierdător decât badiță, care la rîndul său e mai desmierdător decât badică. Tocmai de aceea, fiind culmea expresiunii de desmierdare, *bădișor* se întrebuințează aproape exclusiv în raporturile fetei către iubitul ei; iar când vorbesc doi bărbați, el capătă o nuanță de exagerațiune ironică. Așa, de exemplu, una și aceeași locuțiune: „lasă-mă, *bădișorule!*” exprimă iubire din gura unei fete, dar ce-va desprețuitor din partea unui bărbat.

Doină din Ardel:

Bădișor,
Depărțișor,
Nu'mi trimite-atăta dor
Pe părău și pe isvor...

(Bibicescu, Poes. pop. 37).

Cântec din Bucovina:

Bădișor cu pèrul creț
Și cu ochișorii verđi!
Eū tare m'aș mărta,
Dar' nu pot de dumnia-ta...

(Marian, Poes. pop. II 150).

Ca o gradațiune de desmierdare după bade:

Doină din Ardel:

Ară badea cu plugul
Alătura cu drumul;
Merge mândra cu prânđul.
— Ha! mândră, să odihnim
Și mai târđiū să prânđim.

— B a d e, *bădișorul* meu,
N'am venit să odihnesc.
C'am venit să'ti povestesc...

(Tribuna, 1885 p. 182).

Alta:

B a d e, *bădișorul* meu!
De-am călcat cuvintul teū,
Să mă bată Dumnezeu!
De-oīu fi călcat vorba ta,
Să mă bată Precista!...

(Bibicescu, Poes. pop. 65).

Alta:

B a eū, b a d e, *bădișor,*
Nu mă prind de al teū dor,
Că'i cu totul infocat
Și mă arde 'nflăcărat...

(Ibid. 29).

unde însă cele trei versuri din urmă sint mai curînd cărturăresci decât poporane.

Ca gradațiune după badiță:
Cântec din Bucovina:

Măi badiță, *bădișor,*
Nu trimite-atăta dor
Pe părău și pe isvor...

(Marian, Poes. pop. II, 151).

Ca un termen de lingușire său îmbunare:

Snóva „Țiganul sfînt” din Bucovina (Sbiera, Povești p. 283): „Intălnind pe un om de aceștia, l'aū întrebat Țiganul, dicend: *Bădișorule!* mă rog, ȳan să'mi spuī și mie, ce casă este aceia...”

In balada „Savelcuța”, variantă ardelenescă pentru „Inelul și Năframa” din colecțiunea lui Alexandri:

Frunđă verde de bujor,
Fost'a fost un *bădișor*:
El de tiner s'a 'nsurat,
Mândră fetă ș-a luat...

(Familia din Pesta, 1886 p. 320).

acolo unde la Alexandri:

Fosta fost un crăișor...

Aci *bădișor* pare a indica că acea variantă se datorază unei fete, și chiar balada intrăgă, foarte duiosă și lipsită tot-o-dată de orîce element eroic, pare a fi o operă femească. Prin acesta nu se exclude posibilitatea ca subiectul acestei balade să existe și'n alte limbi, căci este vorba numai de redacțiunea cea românească.

v. *Bade.* — *Bădică.* — *Bădiță.* — *Crăișor...*

Bădiț. — v. *Bădiță.*

Bădiță (sans pluriel), s. m.; t. famil. diminutif qu'on emploie: a) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; b) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant. Diminutiv din *bade*, mai desmierdător decât *bădică* și mai puțin decât *bădișor*, *bădiță* este mijlociu între amîndouă, de unde rezultă că se întrebuintează când în locul unuia, când în locul celui-lalt.

Intre frați:

I. Créngă, Povești I, 44: „Și ajungînd în sat, se duse drept la frate-seu, ca să'i ducă bucuria.

„— Bine v'am găsit, *bădiță!*

„— Bine ai venit, frate Dănilă! Da mult ai zăbovit în tirg!

„— Apoi dă, *bădiță*; m'am pornit cu graba și m'am întălnit cu zăbava...”

Pe când *bădișor* nu se dice între bărbați decât numai dora ca termen ironic, *bădiță* se întrebuintează în semn de familiaritate sau de afecțiune chiar când nu există la mijloc nici o înrudire, apropiindu-se prin acesta de *bădică*.

Balada „Balaurul“:

Cel balaur din păcate
Înghițise glumătate
Trup cu arme ferecate,
Trupușor de volnicel
Ce striga mereu din el:
Sai, *bădiță* ortomane,
Că m'ajunge la ciolane!
Sai, *bădiță*, de mē scote
Că m'apuc fiort de mōrto...

Bădiță exprimînd o nuanță mai rece decât *bădișor*, o fătă sau o femeia pōte să'l întrebuinteze chiar atunci când nu iubesc de loc pe un bărbat.

Balada „Năluca“:

— Copiliță, stăi să beu,
Recori-te-ar Dumnezeu!
— Ba, *bădiță*, ba nu vrei,
Că mē tem de dragul mōi:
El m'a dīs să mē feroce
De străini ce'l întălesc...

Aci *bădiță* este într'un fel de antagonism cu dragul.

Căntec moldovenesc:

— Frunđulōnă loziōră!
Ce-ai în gură, Măriōră?
— Trandafir și tăliōră.
— Dă'mi și mie, Măriōră,
Ca să mē scol dela bōlă.
— Ba, *bădiță*, nu țī-ōi da
Așa cum cređi dumnōta,
C'astă vară n'au plouat
Ș'am plătit de le-au udat
Cu bani de pe sărutat...

(Sevastos, Cănt. mold. 56).

Căntec din Bucovina:

Pin' ce'l fata mitilică,
Bate-o, mamă, și'l dă frică,
Că după ce cresce mare,
Svirle furca pe cărare
Și tot strigă 'n gura mare:
Vină, *bădiță*, mai tare...

(Marian, Poes. pop. II, 211).

In balada „Păunașul codrilor“ féta dice *bădiță* ca sinonim cu frate toc-mai când își arată răcéla față cu iubitul ei:

— Mândro, mândruțița mea!
Vin' de'mi stringe brăul meu,
Apăra-te-ar Dumneșeu,
Că'mi slăbesc puterile,
Mi se duc averile!
— Ba nu, nu, *bădiță* frate,
Că vi'i lupta pe dreptate...

In următoarele texturi se poate urmări șovăirea sensului lui *bădiță* între bădică și între bădișor.

Doină din Ardél:

Arde focu 'n paie ude,
Strig la mândra; nu m'aude.
— Ba te-aud, *bădiță*, bine,
Dar nu pot eși la tine
Că-s dușmanii lingă mine.
Vin, *bădiță*, mâne séră
Că-s dușmanii duși în țară;
Vino pe la mieș de noște
Când dușmanii dorm pe mórte.
Vin, *bădiță*, pe din dos
Că e pórtă de rogoz:
Când pui mâna, pică jos.
Vin, *bădiță*, prin grădină
Că ți-am pus o rogojină...

(Bibicescu, Poes. pop. 67).

Satira poporană din Bucovina „Jurămîntul drăguțului“:

— Ha! ha! ha! *bădiță*, bine:
Tu mai ai pe óre-cine!
— Ba eú, mândră, m'oiu jura,
De mai am pe cine-va
Să mor, dragă, innecat
În vin fierț și pipérat...

(S. F. Marian, Satire 92).

Doină din Banat:

Măi *bădiță*, nu 'ntreba:
Ce'i mai reú ca frigura?
Frigura te mai trezesce,
Dar dorul te prăpădesce...

(Ildoș, Poes. pop. 36).

44,169. III.

Doină din Ardél:

Și gândesc atunci în mine,
Dómne! cum ar fi de bine
Să'ți fiú fluer, măi *bădiță*:
Să mă pui l'a ta guriță...

(Bibicescu, Poes. pop. 23).

Doină din Bucovina:

Frunză verde peliniță,
Merg la apă c'o cofiță.
Mă 'ntălnesc cu-al meu *bădiță*:
Ved, *bădiță*, eú pré bine
C'ai bé apă dela mine...

(Marian, Poes. pop. II, 156).

Doină din Ardél:

Vin', *bădiță*, când gândesc,
N'aștepta să te doresc...

(Bibicescu, Poes. pop. 38).

Cântec din Bucovina:

Măi *bădiță*, pěr sucit,
Șeși la noi dac'ai venit...

(Marian, Poes. pop. II, 131).

Ca termen ironic despre amant, în satira poporană din Bucovina „Cumetrița“:

Și *bădița*,
Cu lelița,
Se duse la cumetrița..

(Marian, Satire 66)

Badiță fiind un termen mai mult de afecțiune decât de amor, un frate póte să dică *badiță* surorii sale, întocmai după cum un tată său o mumă desmérdă pe copil dicéndu'i „taică“, „mamă“, — un obiceiú fórte caracteristic în graul țerănesc.

Radulescu-Niger, Rustice, III, 99:

„— Iar ție, Dokio *bădiță*, — grăi feței (frate-seú Corbea) — o să'ți aduc o vulpe cum nu s'o mai vėđut.

24

„— Bércă mătiucă, — rise Dokia.
 „— Ba cu cōda de-un stinjen...”

și mai jos :

„— Eaca! Da ce ai, Dokia *bădiță*,
 că par'că nu mijesce a ȋiuă în ochi-
 sorii tei?... Ori ai visat apă 'n iastă-
 nōpte?

„— Apoi c'ai ȋicit... Apă și nuntă,
 că par'că se făcea nunta că trece pe-o
 apă adîncă și mare... grăi Dokia, cu
 grijă...

„— Ia lasă, Dokia *bădiță*; asta-î
 semn c'o să facem nuntă mare și ȋie,
 la nuntă o să'ȋi dau să bei apă în loc
 de vin...”

După cum bădică se scurtéză în
 bădic, tot așa *bădiță* are o formă
 mai scurtă *bădiț*.

Cântec moldovenesc:

Badiță de pe isvor,
 Nu'mi trimite-atăta dor,
 Că's copilă tinerè:
 Dorul teū nu'l pot ȋinè.
 Mai bine, *bădițul* meū,
 Răsădesce'l dorul teū,
 Răsădesce'l prin liveȋi
 Să se facă mere verȋi...

(Sevastos, Cânt. mold. 177).

Doină din Banat:

Vai bade, *bădițul* meū,
 Ascultă ce'ȋi spun și eū:
 Decât să te vèd sub stég,
 Mai bine în pat betég...

(Hodoș, Poes. pop. 215).

Doină din Ardél:

Bădișor ca badiul meū
 Nu'l căt ȋine Dumneȋeu,
 Făr' mai este-un brad a-munte
 Ca *bădițul* meū de frunte;

Dar nici bradul
 Nu'l ca badiul,
 Că bradul mi-ȋi clencuros,
 Nu'l ca badiul de frumos...

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La vocativ: *bădițule* din *bădiț*, ca
 bădicule din bădic, iar din *bădiță* —
bădițo.

Doina muntenească cu refrenul „Bă-
dițo, bădițo!“

Frună verde lemn plouat,
 Of, *bădițo, bădițo!*
 S'a dus neȋca, m'a lăsat,
 Of, *bădițo, bădițo!*

(Vulpian, Texte p. 25).

Din *bădiță* se forméză un al doilea
 deminutiv mai desmierdător *bădițel*.
 Doină din Ardél:

Mai *bădiță*, *bădițele*,
 Mi-ai furat miȋile mele,
 Și cu dorul m'ai lăsat
 Tot în jale și bănat...

(Familia ȋin Pestă 1886 p. 263).

Cel mai vechiu deminutiv din bade
 nu este nici *bădișor*, nici *bădiță*, ci
 bădică, pe care dela noi l'aū moș-
 tenit Huțulii. La Huțulii: *bădika*, de-
 minutiv *bădičko* (бадіка, бадічко),
 cu strămutarea accentului pe prima
 silabă, însemneză „frère aîné, homme
 âgé, maitre de la maison“ (Zelechowski,
 Ruth. Wtb. I, 9). La cei-lalȋi Ruteni
 cuvintul nu se află. Noi am spus că
 Huțulii aū moștenit dela Români,
 căci cercetările profesorului Kaluźniacki
 (ap. Miklosich, Wander. d. Rumunen
 p. 49) aū dovedit că ei nu sînt alt
 ce-va decât Români rutenisaȋi și, prin
 urmare, tot ce aū remas românesc în
 graul lor se urcă sus în vècul de
 mijloc. În epoca despărȋirii lor de restul
 Românilor, pōte să fi existat deminu-

tivii *bădiță* și *bădișor*, dar înrădăcinat și răspândit era numai *bădică* cu sensul cel fundamental de „patron“.
v. *Bade.* — *Bădică.* — *Bădișor.* — *Biță.*

Bădițel. — v. *Bădiță.*

Bădiulésă s. **Bădulésă**, n. pr. f.: 1°. femme du bandit légendaire Badiul; 2°. t. de Géogr.: nom d'un ancien village. *Bădiulésă* este în genere forma feminină dela numele personal Badiu; în poesia poporană însă așa se chiamă în specie nevêsta vestitului hoț cu acest nume.

Balada „Badiul“ din Bucovina:

Tot umblând
Și întrebând
De curțile Badiului
Și de soțiora lui,
De vestita *Bădiulésă*
Cu ochii de pulc'alésă...

(Marian, Poes. pop. I, 125).

Aceiași baladă din Muntenia:

Bădiulésă mult frumósă,
Cu port de cărciumărăsă,
Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochi mari de pulc'alésă,
Unde este Badiul teú?...
(G. D. T., Poes. pop. 539).

Aceiași baladă din Moldova:

Badiul greú se resucía
Și din gură 'ncet dicea:
Bădulésă mea frumósă,
De m'ai fost tu credincióasă,
Mergi degrabă la cămară
De lea galbeni din comórá...

O altă *Bădiulésă*, dacă nu chiar aceeași, a lăsat numele seú unui vechiu sat din regiunea dunărenă.

Zapis muntenesc din 1689 (Doc. Rom. II No. 8 p. 22 b, în Arch. Stat. din

Buc.): „noi megiiășii den sat den *Bădulésă* den județul Teleormanului anume Zărână nepotul Porcii cu verii miei...“; și mai jos: „moșie alésă a *Băduléseii* toată pre sémnele și pre hotarele céle bătrâne...“; și: „acéstă moșie a *Băduléseii*...“

v. *Badiu.* — *esă.*

Bădiușor, n. pr. pers. Deminutiv din numele personal Badiu.

Nu e dus Badiul la vie
Ca d'acolo 'n pas să vie,
Ci a-seră, pe 'nnoptat,
Bădiușorul s'a 'mbétat,
Somnul greú l'a apucat...

(G. D. T., Poes. pop. 540).

v. *Badiu.*

Bădócă (plur. *bădoce*), s. f.; boite, cassette, nécessaire. Cuvînt cunoscut noué numai la Moții din Ardél (Francu-Candrea, Munții apusenii p. 98): „*bădócă* = o cutiă de lemn pentru mărunțișuri“. Nu ne putem rosti asupra originii acestui cuvînt, întru cât nu cunoscem nici gradul seú de răspîndire, nici variantele sale fonetice și logice, nici forma acelei cutii. Să nu fie óre înrudit cu *bădan*, adecă cu latinul vulgar *badus*? Intr'un text italic din evul-mediú acest *badus* ne întimpină cam cu sensul de „cutiă pentru mărunțișuri“, deși de aur, nu „de lemn“: „*scutellam argenteam, et scatonnes tres, garales duos, badum aureum unum*“ (Du Cange, v. *Badus*). Acest text însă e dubios. Tot ce e sigur în *bădócă* din punctul de vedere etimologic, este numai dóră sufixul deminutival -o.c.

v. *Badan.* — *ac.*

Bădugă, s. f.; t. de Méd.: toux phthisique. Termen bănățenesc. „*Bădugă* se numesce tusea urită ce scúipă un of-

ticos; Crișeni îi ȳic h ă r ă" (S. Lăuba, Banat, c. Maïdan). Este slavicol ꙗꙗ „periculum, flagellum" (Miklosich) cu sufixul nostru pejorativ -ugă, întocmai ca în răpciugă.

v. *Hără.* — *Tuse.* — *ugă.*

Bădulesci, n. pr. m. plur., t. de Géographie: nom de certains villages. Numele mai multor sate în Muntenia (Frunțescu). Mai corect ar fi *Bădăulesci*, de vreme ce derivă din numele personal Badiu, prin patrimonial Bădăulescu = Bădulescu.

Zapis muntenesc din 1656 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroșul, în Arch. Stat. din Buc. f. 121): „Adică noi 6 megiiși din *Bădulești* pre nume Stan și Mihăilă și Cărsté și Vlad..."

v. *Badiu.*

Băgare (plur. *băgări*), s. f.; l'inf. de bag pris comme substantif: action de faire entrer, de faire aller, de faire avancer. „*Bagare* = fapta, lucrarea de a băga, de a viři, de a face să între" (Costinescu). Infinitivul *băgare* exprimă ca substantiv toate noțiunile verbului bag în antitesă cu scătore. Intrebuintarea'i însă cea mai caracteristică, în care nu se poate înlocui printr'un sinonim, este compusul *băgare de samă*.

Zilot Românul, Cron. p. 108: „(Iovodă Caragă), după *băgarea* de sémă ce aș făcut în anul de'ntăiu, pricepând că firile boerilor cu răzmirița s'aș prefăcut cu totul și sint gata a'i plini relele voințe ale sale spre hrăpire, în al doilea an se desbracă de ficlăna și lingușitorea pele a vulpii și se îmbracă cu fiorelnicul și fricosul cojoc lupesc..."

I. Crângă, Povești I, 64: „Boierul se uită cu *băgare* de sémă la cucoș, vede în clonțu'i o punguță, și ȳice zeteului..."

Ibid. I, 115: „D-tă, moș Nichifor, eșli om purtat, scii mai bine decât mine; dar totuși te rog, să mai cu *băgare* de sémă, ca să nu'mi prăvăli nora..."

v. *Bag.* — *Băgat.* — *Băgătură.*

Băgat, -ă, adj.; le part. passé de bag pris comme adjectif: enfoncé, fourré, introduit, mis dedans. Sensul cel fundamental al verbului bag fiind causativul „faire entrer", participiul *băgat* se întrebuintează relativ rar ca adjectiv, căci el nu poate să exprime noțiunea de causalitate, ci numai rezultatul causalității: „entré", și astfel se află foarte adesea în concurență cu mai mulți sinonimi, pe când verbul bag are un singur sinonim vir, ba și pe acesta exclusiv în accepțiunile strict materiale.

Așa:

„cuil *băgat* în părete" = înfipt;
„trăsura *băgată* în curte" = intrată;
„musafirul *băgat* în casă" = adus;
„sabia *băgată* în tēcă" = virită, etc.

O întrebuintare însă, în care *băgat* se poate înlocui cam cu anevoc, este compusul *băgat în samă*.

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1673, ed. Bianu p. 189:

Și leiloră le despică
Fălcile cu cari strică:
Fă-i ca apa ce-i vărsată,
Ce nu-i în samă *băgată*...

I. Crângă, Povești I, 279: „Și mai fost'aș poftiți încă:

Crai, crăese și 'mperați,
Ómeni în samă *băgați*,
Ș'un păcat de povestariu
Fără bani în buzunariu.
Veseliă mare între toți era,
Chiar și sărăcimea ospeta și bea..."

Mult mai des se întrebunțeză însă negativul nebăgat în samă, după cum și infinitivul substantivat băgare de samă, circulază mai puțin decât nebăgare de samă.

Cu toate acestea, *băgat* circulază mult în graiu în antitesă cu scos: *băgat* în temniță, *băgat* în draci, *băgat* în bôlă, *băgat* în spaimă, *băgat* în cap, *băgat* în datorii, etc.; de asemenea în idiotismul: *băgat* slugă la cine-va, argatul *băgat* la cutare, *băgat* la stăpân.

Rădulescu-Niger, Rustice III, 22: „După conacu al doilea, sórele par'că e un cuptor fără fund, în care 's *băgate* toate pădurile pământului, așa dogorelă ce bate de sus pe lumea de jos. Pină și vîntu are în gura lui suflare de foc!..“

v. *Bag*.

Băgător, -óre, adj. et subst.; celui ou celle qui enfonce, qui fait entrer. „*Băgător* = care bagă sau prin care se bagă“ (Costinescu). Cuvîntul e puțin întrebunțat, afară numai de compusul „*băgător* de samă“.

Țichindél, Fabule 1814, p. 282: „Omul *băgătoriu* de samă și înțelept, carele toate mai înainte le prejudecă...“

v. *Bag*.

Băgătură (plur. *băgături*), s. f.; 1°. enfonçure, coin; 2°. gousset de chemise; 3°. t. de Méd.: ophthalmie variolique. În primul sens se dice mai des înfundătură; în sensul al doilea clin; în sensul al treilea, cuvîntul pare a fi numai bănățenesc, însemnând semnele de vîrsat la ochi.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426):

„*Băgătură* = Impositio.

„*Băgătură* = Laesio oculorum propter variolas“.

Laurian-Massim: „*Băgătură*, s. f. cu cele mai multe din însemnările verbului bag, și mai mult încă: 1°. înfundătură; 2°. clin de veșmint“.

Lexicon Budan: „*Băgătură* într'un veșmint, de ex. la cămășă sub-suoră, der Zwickel“.

v. *Bag*. — *Băgat*. — *ură*.

Băgău, s. m.; culot de pipe, chique. Maghiarul bagó cu același sens (Cihac). Deși figurază și în dicționarul lui Pontbriant, totuși pare a fi întrebunțat numai peste Carpați în loc de scrum.

Strigătură din Ardel, cu un invederat joc de cuvinte trivial:

Fetele din Arpătac
Mereu pipă la tăbac,
Îar cele din Satu-noú
Se întrec după *băgău*...

(I. B., Poes pop. 452),

unde editorii observă în notă (p. 481): „*băgău* este scrumul ce rămâne în pipă (lulea)“.

v. *Scrum*. — ¹. *Ungur*.

Băhaniă. — v. *Bidiganiă*.

Băhă, s. f.; déni, refus d'avancer. Sinonim cu tăgadă, dar cu un înțeles mai puțin general. Este o improtivire de a înainta, de a merge înainte, fie sub raportul material, fie sub cel moral.

Cantemir, Divanul lumii 1699, f. 83 a: „au pildă nu ai avut? au învățatură sau învățătoriu ț'au lipsit? au nebunū ai fost, și acéstia a cunoaște înțelepciune n'ai avutū? carile a tăgădui și *băhă* (бжхъ) a prinde nu vei putia, căci ție înțelepciunea duhului, caria ăaste viață, ți s'au dat...“.

„Dă *băha* — însemneză pe aici: nu vrea să mērgă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Există și ca nume propriu personal, neapărat pentru a caracteriza pe un individ obicnuit a prinde *băhă* sau a da *băha*.

Act din 1779 (Cond. MSS. a Episc. Hușilor, t. V f. 139, 141, în Arh. Stat. din Buc.): „Toader Bătcă căpitan i Pavăl *Băha* i Simion Beșliaga...”

Cuvntul circulând pînă acum în graul românesc de peste Carpați și figurând tot-o-dată în limba cea curat moldovenescă a lui Cantemir, e învederat că este sau că a fost orecând destul de răspndit și că nu e de loc nou. Este totuși foarte anevoe de a constata adevărata 'i origine. La Serbi, tocmai în dialectul dela Ragusa și numai într'acela, *bah* (bah) însemneză „dēni”, „das Lāugnen, infitiae” (Karadžić), și se scie că regiunea Ragusei pînă în secolul XV era plină de Romāni (Miklosich, Wander. d. Rum. 3—6). Al nostru *băhă* să nu fie ore înrudit cu latinul vulgar *bafa* sau *befa*, trecut la Italiani în *beffa*, la Provențali în *bafa*, la Francesi în *beffe* (Körting, Roman. Wtb. 108), pretutindenī cu sensul de „nesocotire, batjoc, luare în ris”, care nu e pré-departē de „dēni”? În acest cas, finalul -fă a devenit la Romāni -hă într'un cuvnt dissilabic cu inițialul *b* întocmai ca în *buhă* = *bufă*, portugesul *bufo* = spaniolul *buhō*, unde tranșiunea lui *f* în *h* nu este nici germanică la Spaniolī, după cum crede Diez (Etym. Wtb. II². 106), nici slavică la Romāni, după cum afirmă Cihac (I, 30), ci presintă pur și simplu fenomenul dissimilațiunii prin guturalisarea uneia din cele două labiale: în latina clasică era *bubo*, de unde rusticul *bufo* este primul grad de dissimilațiune, iar ulteriorul provincial *buhō* constituă un al doilea grad, acesta din urmă operat anume la Spaniolī și la Romāni, adecă în

singurele dialecte neo-latine, în cari de o potrivă *b* și *h* se incumetresc sistematicesce în unele condițiuni (v. *B* p. 2241). Este de observat, că și în italiana s'a întâmplat o a doua dissimilațiune, de o altă natură, dar tot prin guturalisarea uneia din labiale: din *bufo* — *gufo*.

v. *Tăgădă*.

Băhărăn. — v. *Băhărăucă*.

Băhărăucă (plur. *băhărăuce*), s. f.; femme grasse, corpulente, replête. Se dice și *băhărăósă*. Cuvnt moldovenesc. În districtul Sucevei: „*Bahărăică* sau *bahărăósă* = femeia grosă, încalată” (Șeșetorea 1893 p. 126). Ambele forme feminine presupun termenī corespondători pentru bărbați:

băhărăn,

băhărăos.

În ambele forme este un nume, fie substantiv, fie adjectiv, născut din slavicul *bahor* „pantece”: bohemesce și slovacese *bachor* „der Bauch, der Wanst” (Jungmann), de unde și polonesce adjectivul *bachurowaty* „bauchig” (Linde).

v. *Balcăz*.

Băhărăós. — *Băhărăucă*.

Băhlēsc. — v. *Băhlit*.

Băhlire. — *Băhlit*.

Băhlit, -ă, adj.; croupi, ranci. Sinonim cu *stătut*, când se vorbește despre apă, dar cu o nuanță tot-o-dată de *muced* sau *ranced*. Frasa din I. Créngă: „Apa era *băhlită* și ne-am fi putut îmbolnăvi”, d. Damé o traduce: „l'eau était croupie...”

Șeșetorea 1893 p. 149: „*Băhlit* =

stă tut, învechit și puturos, apă stă tută într'un vas necurat“.

Cuvîntul se aude numai în Moldova.

Cihac (II, 14) reproduce locuțiunea: „a mirosi a *băhlit* = sentir le relent, corner“, pentru a trage apoi concluziunea că *băhlit* este bohemul tuchly „qui sent le relent“ = rusul тухлый „pourri“ și că, deci, *băhlit* vine din *tăhlit*.

Dar în ce fel de limbă ôre sonul *t* se identifică cu *b*?

Băhlit este învederat o formă participială dintr'un verb *băhlesc*. Finalele verbale *-lesc* și *-nesc* une-ori se confundă, ceea ce scie însuși Cihac, când reproduce alătura (II, 44) varianturile fonetice *scormonesc* și *scormolesc*. Eî bine, verbul *băhnesc* există în faptă, după cum éráși o scie însuși Cihac, care 'l citéză (II, 5): „*băhnesc* = devenir marécageux; *băhnire* = croupissement de l'eau“; iar prin urmare forma participială *băhlit* vine d'a dreptul din *băhlesc* = *băhnesc*. *Băhlesc* = *băhnesc* nu pôte fi alt ce-va decât o derivațiune din *bahnă*, ca și „mocerlesc“ din „mocerlă“. Și tocmai analogia cu sinonimul *mocerlesc* pare a fi concurs a preface pe *băhnit* în *băhlit*. Apă *băhlită* înseamnă literalmente apă de *bahnă* „eau de marais, eau bourbeuse“.

v. *Bahnă*. — *Băhniș*.

Băhnăr (plur. *băhnări*), s. m.; marécage, borbier, marais. Sinonim cu *băhniș*. Se aude mai ales în Moldova de jos. Este format din *bahnă* prin sufixul neutral *-ar* ca în „furnicar“, „băligar“ etc., care înseamnă că *băhnarul* cuprinde în sine *bahnă*. Două sate în districtul Vasluîu pörtă numele de *Băhnări* (Chiriță, Dict. geogr. 16).

v. *Bahnă*. — *Băhniș*. — *ar*.

Băhnesc }
Băhnire } . — *Băhlit*.

Băhniș (plur. *băhnișuri*), s. m.; marécage, borbier. Sinonim cu *bahnă*, din care derivă prin sufixul *-iș* ca în „desiș“, „petriș“ etc., dar însemnând o întindere de pămînt mai mare și totodată o adîncime mai mică. *Băhniș* este mai mult un loc *băhnos* decât o *bahnă* propriu țisă.

Miron Costin, Letop. I, 280: „Vasile Vodă dacă aű sosit la Praova, știind den limbă de gătirea lui Matei Vodă improtiva sa, și cu oști câte-va, și străine și de țeră, aű făcut sfat acolo la Ojogeni, socotind și trecătorile apelor, și locuri închise cu păduri den toate părțile, și *băhnișuri*. . .“

Biblia Șerban-vodă 1688, Maccab. I, IX, 42, 45:

..și s'au întorsű
la *băhnișul* Iordanului...

..și apa Iordanului de 'ncoace și de 'ncolé și *băhniș* și dumbravă...

... et reversi
sunt ad ripam Iordanis...

... aqua vero Iordanis hinc et inde et palus et saltus...

„Locul unde se găsesce lut galben se țice lutăriă; unde cresce érba — șes; unde cresce rogoz — *bahnă* saű *băhniș*“ (Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinescii).

Din *băhniș* se forméză deminutivul *băhnișórá*, după cum se numesce și un sat în districtul Némț (Frunțescu).

v. *Bahnă*. — *Mocerlă*. — *iș*.

Băhnișórá. — v. *Băhniș*.

Băhnit. — v. *Băhlit*.

Băhnôs, -ôsă, adj.; marécageux. bourbeux. Ce-va ca bahnă. Sinonim cu mo cirlos, nă mălos, mlăștinos. Pământ *băhnos*. Luncă *băhnôsă*.
v. *Bahnă*. — *Băhniș*.

Băhnurî, s. n. plur.; champ bourbeux. Un plural neutru din femininul *bahnă*, întrebuințat în unele regiuni din Moldova pentru a specifică o varietate de câmp care se asemănă cu *băhniș*.

„Deosebitele câmpuri lucrute și nelucrate pe aici se numesc: lanurî, părloge, sârături, șesuri, nirește, băhnurî, plajște etc“. (G. Vicol, Botoșani, c. Brihuesci).

v. *Bahnă*. — *Băhniș*. — *-urî*.

Băhtisělă (plur. *băhtiselî*), s. f.; ennui, embêtement. Sinonim cu substantivul urit. Cuvint orășenesc din epoca fanariotică, de când se introdusese cu același înțeles și *plicsis*.

v. *Băhtisesc*.

Băhtisesc (*băhtisil, băhtisire*), vb.; ennuyer. Se întrebuințază numai ca reflexiv: *mă băhtisesc* = *mi se uredesc*. Sinonim cu *plictisesc*. Vorbă introdusă în orașe pe timpul fanarioților, deși nu e grecescă, ci este turcul *bakhtsyz* „malheureux“, *bakhtsyzlyk* „disgrâce, infortune“.

v. ¹. *Turc*. — *Plictisesc*.

Băilēsci (rostit trisilabic), s. m. plur.; t. de Géogr.: nom propre d'un village dans la Petite-Valachie. O mare comună în districtul Dolj, nu departe de Dunăre, vestită printr'o bătăliă din 1828, în care 20,000 de Turci au fost bătuti de generalul rus Geismar numai prin vitejia Românilor.

Ión Ghica, Scrisórea II, povestirea polcovnicului Ioniță Ceganu: „Ne-am

bătut cu Turcii patru-spre-dece luni mereu, ziua și noaptea, sub conducerea lui Geismar și a lui Roth; vedeam în toate zilele morțea cu ochii, că ne puneau Muscalii tot înainte la avant-posturi. Geismar, îndată cum a trecut Oltul, a trimis pe generalul Roth înainte să coprină Calafatul, și el s'a dus de s'a așezat la Cioroiu. Când s'a pomenit d'o dată că îl ica Pașa dela Dii cu vestitul Ciapanoglu pe la spate cu 15,000 de Suvarii cu 30 de tunuri, care, după ce bătuse pe Roth lângă Maglavit de-l topise, se aruncase asupra lui Geismar, îi lăiasc drumul și spre Cioroiu și spre Calafat, îi luasc toate vitele și tot proviantul din magasiile dela Galicea și le trecusc la Vidin. Muscalii speriați, când îi răsbise Turcii la *Băilesci*, fugiau în toate părțile strigând cât puteau: *nazat! nazat! Turętki duh!* când farmazonul nostru, bietul căpitan Ciupagea, care nu sciea că pe muscălesc *nazat* va să *đică* îndărit, înapoi, alergă printre șiręgurile noastre strigând: *auđiți băieți, ghinărarul poruncesc să mergem la sat*“. Alt sat nu mai era decât *Băilesci*, de unde Turcii băteau cu tunurile în Muscali de 'i prăpădiau; noi am dat năvală la sat, ne-am repețit la *dél* și am pus mâna pe tunurile turcesci; atunci Ciapanoglu, cređend că sintem putere mare și că fuga Muscalilor era numai o stratagemă, s'a speriat și a luat'o la fugă spre Calafat, lăsând toate provisiile și munițiile. Le-am luat în ziua aia două-đeci-și-patru de cară cu iarbă și patru sute de cară de zaherea. Roth, vedęnd că fug Turcii dinaintea noastră, a luat curagiú, s'a întors, s'a pus și el pe góna Turcilor. Astfel s'a căștigat cea mai vestită bătăliă din totă campania. Lupta a ținut trei zile și trei nopți; am alergat după Turci pină í-am há-

gat în Dunăre. Bașibuzucii omoraū pe agalele cari voiaū să 'i rețină să nu trecă Dunărea și să 'i întorcă la bătaia spre Calafat. Să scii, Domnule, că fără Ciupagea al nostru, mâncaū Muscalii o păpară de n'o mai uitaū nici o dată..."

Despre originea numelui *Băilescă*,
v. *Baico*.

Băilèsco. — v. *Baico*.

Băinți s. **Bainți**, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. Numele satului bucovinén *Băinți*, în regiunea Siretului, este o formă rutenescă din românul *Băiță* (v. *Băiță*). Satul există deja și avea și o biserică sub Ștefan cel Mare la 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132). După acest sat, o veche familie boierescă din Moldova s'a numit *Bainski* sau *Bainski*, adăugându'și din modă terminațiunea polonă *-ski* (v. *Barbovschi*), deși era un nēm curat românesc. Un rol istoric a jucat Vasilie *Bainski*, pe care la 1688 Ștefan-vodă Petriceicu l'a trimis să prindă pe Duca-vodă.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 34: „Baenskie și cu ceî-laltî boierî ce era trimiși cu dânsul, prinzând de veste cum cu Duca-vodă oaste nu 'i, și cine și era il urise, și slujitorii toți era îndoiți, puținei Siimenî ce era, și așa fără veste aū sirguit de l'aū lovit pre Duca-vodă Dechemvrie în 25 martî în zioa de Crăciun, la vremea ce aū șezut la masă..."

Și mai departe, p. 35: „Iară lui Petriceico-vodă mergând veste de bătea Căzacilor și Moldovenilor din Bugeag, după ce aū șezut în scaun în Iași numai 15 zile, i-aū căutat a eși din Iași și luând calea spre Sucévă, unde aducând și nepotul seū Vasilie Baenskie

pre Duca-vodă, s'aū împreunat la mânăstire la Dragomirna amândoi, și așa de acolo l'a trimes în țara Leșască la robie..."

Ion Neculce, Letop. II p. 243: „Petriceico-vodă dacă aū sosit în Iași, îndată aū slobozit podghézuri Căzaci și Leși cu Demidețki și cu Constantin Turculeț polcovnicul și cu Bainski sardarul, să mērgă să lovescă pre Duca-vodă la Domnești..."

Bainski era „serdar“, adecă general peste totă călărimea din Orheiu, Lăpușna și Soroca. Cantemir vorbesce și el despre dînsul, numindu'l rudă de aprópe cu Petriceicu-vodă și unchiu al hatmanului Lupu Bogdan, carele ținea în căsătorie pe sora lui însuși Cantemir (Cantemir, Opere, ed. Acad. Rom. t. VII p. 80; cfr. Иеропия Константина Кантемира, Москва 1783 p. 82). Aci noi vom limpedi numai felul de înrudire cu Petriceicu-vodă: Bainski era însurat cu Maria, fiica lui Gheorghie Hasdeu (Pumnul, Moșiile mânăstiresci din Bucovina p. 57; cfr. Arch. ist. I, 1 p. 54), care dînsa era nepótă lui Petriceicu-vodă, și de aceea Nicolae Costin numesce pe Bainski „nepot“ al acestui principe.

v. ². *Bogdan*.

Băișag. — v. *Băieșag*.

Băiță, s. f.; 1°. petite mine, petite carrière; 2°. t. de Géogr.: village en Transylvanie. Deminutiv din *baiă* „mine, carrière“ prin sufixul *-iță*, *băiță* nu este sinonim cu *băioră*, deminutiv prin sufixul *-oră* din *baiă* „bain“, deși ambele forme deminutive s'ar puté întrebuința de o potrivă în fie-care din cele două sensuri. În sensul al doilea, desvoltat din cel de-nțău, *Băița* este numele unui sat în regiunea auriferă a Transilvaniei, nu departe de Zlatna.

Balada „Pintea Vitézul“:

In cetate in *Băița*
Sintu'mi dol robi in temnița,
Unu 'i Pintea boțomanul,
Unul e Stan Ungurénul...

(Tribuna din Sibiu, 1885, p. 110.)

Frâncu-Candrea, Munții apuseni p. 39:
„In localitățile unde Români sînt amestecați cu Nemții, la Săcărâmb, Hondol și *Băița*, lucrătorii minierii au o sărbătoare numită: Kirvaî la berbece. La *Băița* sărbătorea se ține în ziua de Regina, hramul bisericii romano-catolice, iar la Săcărâmb în ziua de Teresia. Români se adună într'un birt, iar Nemții într'altul. Petrecerile țin cîte două și trei zile. Se alege un berbece dintre cei mai frumoși, care, împodobit cu ederă, cu flori și cu panglică, se pune la licitațiune prin jocuri de sorți, compuse din trei bile mici cu fețe și punctate. Punctele sînt pînă la 8, și seara pe la 9 ore, cînd se termină jocul, cine are mai multe puncte acela câștigă berbecul. A doua zi plcă pe strade cu berbecul condus de vătaf, cu lăutarii în frunte, jucând și chiuind: Kirvaî la berbece! După terminarea procesiunii se întorc la birt și se începe încercarea de a lovi berbecul cu toporul în cap. Unul îl ține de corno și îi feresce capul, iar cel care dă, dacă nu 'l nemeresce, plătesce ca pedepsă o anumită taxă. Pe urmă berbecul se junghie, și pelea și un picior e al aceluia care l'a câștigat, iar carnea se frige și se consumă împreună. Din banii adunați se plătesc lăutarii și beutura. După o petrecere de trei zile și trei nopți, intră iarăși cu toții pe sub pămînt...“

In exclamațiunea: „kirvaî la berbece“, „kirvaî“ este o ciudată românisare din germanul Kirchweihe

„fête anniversaire d'une église“; o românisare ciudată nu numai sub raportul formei, dar și mai mult încă sub al înțelesului, căci în strigătul de mai sus acest cuvînt jocă rolul de indemn, ca și cînd ar fi: „haî la berbece!“ Este un specimen foarte interesant de modul cum se pot introduce în graiu unele elemente străine. Ce-va mai mult; acest kirvaî dovedește că un obicei străin, cu numele cu tot, pôte să trecă dela un popor la altul fără amestec etnic, după cum în Ardeal nu se amestecă nici o dată Români cu Nemții.

v. ^{1.}*Baiă*. — ^{2.}*Alivenci* (p. 901). — *Băinți*.

Băicân

Băiceni

Băicöiu

Băiculăscî

Băiculăscu

— v. *Baico*.

Băielă (plur. *băieli*), s. f.; peine, angoisă, désagrément. Năcaz. Supăr. Cuvîntul se găsește la Budai-Delenu (Dicț. Mss. in Muzeul istor. din Buc.). E sinonim cu băiu, din care s'a format prin sufixul -elă pentru a arăta o stare mai prelungită.

v. ^{2.} *Băiu*.

Băiaș. — v. *Băieș*.

^{1.} **Băiat**. — v. *Băiez*.

^{2.} **Băiat**. — v. *Băiel*.

Băieruță (plur. *băieruțe*), s. f.; 1°. petit cordon, petit tirant; 2°. petite

amulette. Deminutiv din baieră, având ambele înțelesuri ale acesteia.

v. *Baier*.

¹**Băiesc** (*băit, băire*), vb.; 1°. être employé à la monnaie; 2°. travailler aux mines, exploiter les carrières. Verbul *băire* s'a format din organicul *băiare* (= *balneare*) pentru a diferenția sensul „miner“ de sensul „baigner“; se întrebuintează însă numai în unele regiuni din Ardeal și din Banat, ca un fel de cuvânt tehnic băieșesc.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bényesk* = Nummos cudo“.

Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 41, termenii proprii minerilor: „*A băi* = a exploata“; și „*băire* de la diuă = lucrare pe suprafață la lumina zilei“.

v. *Băiez*. — *Băieș*. — *Băieșag*. — *-esc*.

²**Băiesc**, -*escă*, adj.; minier, qui a rapport aux mines. Cuvânt trecut în Lexiconul Budan și întrebuintat, probabil, în regiunea cea auriferă a Ardealului. Laurian-Massim: „*băiesc* = ce se atinge de o baie de metale“.

v. *Baiă*. — *Băișag*.

Băiesci. — v. *Baico*.

***Băieștră**, s. f.; panier à provisions. v. *Băieștrar*.

Băieștrar (plur. *băieștrari*), s. m.; marmiton, aide de cuisine. Vechiu cuvânt, pe care l'a înlocuit rîndaș sau rîndaș-de-bucătăria.

Zapis moldovenesc din 1820 (Doc. 78 pach. XV în Acad. Rom.): „Adecă eū Simion bucătar, rob a dumisale vel visternic Costachi Rusăt, daū adevărat și în credință zapisul meu la cinstită mâna dumisale cucoanei Catincăi Canta, precum să fie știut că cu voé noastră

am făcut tocmală cu dumnăei cucoana de am luat pe trii ani un *băieștrar* a dumisale ca să'l învăț bucătării în trii ani...“

Băieștrar înseamnă pe băiatul care aduce proviziunile din piață într'o coșniță, ca și când s'ar dice coșnițar, cu același sufix -ar ca în „măcelar“, „cărbunar“, „ferar“ etc. Cuvântul cuprinde dară în sine tulpina băieștră „panier à provisions“, care duce drept la un prototip latin rustic. În mediolatina „*banastum* = cista rotunda et oblonga, ad modum sportae dossuariae efficta, quae ex palea contorta atque in orbem ducta rubis caninis dedolatis et tenuatis consuitur; hac uti solent rustici ad pisa, fabas, frumenta aliaque id genus portanda vel reservanda“ (Du Cange). În vechea francesă (Godefroy, I, 566) ne întimpină formele *banastre*, *bennastre*, *benastre* „sorte de panier, corbeille“. Iată un text frances medieval:

Et de corbeilles et de vans

Et de paniers et de banastres..

Spaniolesce *banastrea* „grand panier, grande corbeille de forme arrondie“, iar *banastero*, adică cu sufixul -arius ca și în românul *băieștrar*, „celui qui fait ou qui vend ou qui porte de grands paniers“. Fără sufixul -st-, cuvântul *benna* este indicat deja în vechea rusticitate latină ca un împrumut dela Celți: „*benna* lingua Gallica genus vehiculi appellatur“ (Paul. Diac.); un împrumut însă atât de vechiu, încât devenise poporan deja în epoca lui Catone (De re rust. XXIII). În legenda medievală a lui St. Rémy (ap. Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 112) *benna* înseamnă „un grand vase ou panier dans lequel on mettait des denrées et des bouteilles

de cervoise“. Din benna se făcuse în graiul latin poporan bennistra și bennastra prin analogiă cu sinonimul canistrum, canastrum, canastra (Körting, Roman. Wtb. 163), derivat din grecul *záραστρον* sau *záραστρα* și care însemnă de asemenea „panier à provisions“. Din forma bennastra au isvorit apoi varianturile neo-latine occidentale, iar din forma bennistra = benjistra — românul băiestră, ca din „magistra“ = măiestră“, și 'n sfârșit *băiestrar*.

Este una dintre cele mai interesante remășițe, astăzi poate perdută, a latinătății rustice la Români.

v. *Bădău*. — *Bădăran*. — *Coșniță*. — *Cuptă* — *Rîndaș*...

Băieșag s. **băișag** (plur. *băieșaguri*, *băișaguri*), s. n.; profession de mineur, travail aux mines. Formă imprumutată din maghiarul *bányoság*, în loc de termenul curat românesc băieșit, de care nu se deosebesce prin sens: meseria sau munca de băiaș.

Frâncu Candrea, Munții apuseni p. 32: „Dela Baia pe Arieș în sus, la gura Cărpeneșului, începe adevăratul ținut al *băișagurilor*...“

Aceiași, Rotacismul la Moți p. 84: „Bucium-sat, Bucium-isbita, Bucium-muntari, Bucium-șasa, Bucium-poieni și Bucium-valea-albă, acestea sînt unele din cele mai frumoase și renumite sate din apropierea Abrudului și sînt cunoscute sub numirea colectivă: Buciumanî. Locuitorii acestor sate mai toți se ocupă cu *băișagul* și, împreună cu cei ai Abrudului, încă din vechime se bucură de anumite drepturi și libertăți...“

v. *Băieș*.

Băiez (*băiat*, *băiare*), vb.; baigner.

Sinonim cu spăl când e vorba de persoană, și mai ales cu scald în privința copiilor. Corespunde italianului *bagnare*, franc. *baigner*, span. *bañar* etc., toate din prototipul latin *balneare*.

Forma cea organică a presintelui indicativ singular cată să fi fost: *cû baiu* = *balneo*, tu *bai*, el *baiă*.

Colindă muntenescă:

Maî din jos do vadul lor,
Vadul lor ș'al domnilor,
Scaldă-se sfîntul Ion:
Scaldă-se, *băieză*-se,
Cu vin bun botéză-se...

(G. D. T., Poes. pop. 30).

O deosebită importanță în graiu a căpătat în specie participiul acestui verb, despre care

v. *Băiet*.

Băieș s. **băiaș** (plur. *băieși*), s. m.; 1°. celui qui fait le service du bain, baigneur; 2°. ouvrier mineur; 3°. celui qui fait du mortier; 4°. ouvrier monnayeur; 5°. Bohémien orpailleur; 6°. Bohémien qui fabrique des ustensils en bois.

În primul sens, cuvîntul e cel mai răspândit, avînd trei accepțiuni: „a) *băiaș* = cel ce are sau posedă o baie de scaldat; b) cel ce îngrijesce un stabiliment de baie; c) cel ce servește la baie“ (Laurian-Massim).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se întrebuintează mai ales în Ardeal.

Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „Mineur“: „*băiaș*, *ocnaș*, *cîocănaș*, care sapă la o mină spre a scote materiă minerală...“

Frâncu-Candrea, Rotacismul la Moți p. 12, 15: „Locuitorii munților se impart după numire în Moți, cărora le mai dic și Topi, în Mocani, *Băieși* și Crișeni... Acei dintre munteni,

carî se ocupă, după cum se dice pe acolo, cu băieşagul său lucrarea minelor, se numesc *Băieşi*...”

Cu acelaşi sens cuvîntul circulă altă dată în Ţera-Romănescă, pe când se lucra încă minele din Oltenia.

Crisov dela Mateiu Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezu, f. 171, in Arch. Stat. din Buc.): „şi iară să fie domniei sale moşie la Baia-de-fer, însă din parte Stanciului *băiaşul* o fune mare, într'acé fune mare stânjeni 774...”

La acest sens se referă ghicitorea poporană din Bucovina: „Când şede un *băiaş* mai mult in munte? — Când e in mormint” (Sbiera, Poveşti p. 322).

In Moldova, între numi de familie ţerănesci se aud: *Băeşu* şi *Băişanu* (Şedetőrea 1893 p. 13), acesta din urmă fiind format prin sufixul intensiv -an.

v. -an.

Bănăţenescul vechiu *bănieş* in Dicţionarul Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bënyesh* = Nummos cudent, Zingarus vagabundus”, presintă două semnificaţiuni:

a) lucrător la bănăria, „taraphangiū” cum se dicea la noi sub Fanarioţi, negreşit prin asociaţiune de idei între monetă şi între minele de metal;

b) Ţigan de lae, confundat cu aşa numiţii altă dată Ţiganii aurari, cari spēlaū aur din năşipul riurilor şi cărora li s'a dis *băieşi* prin asociaţiune de idei cu lucrătorii in mine de aur.

v. ¹. *Aurar*.

Printr'o altă asociaţiune de idei, a-nume acea între cuptore săpate in pământ şi între grópele de mine, s'au numit *băieşi* tot in Banat şi in Haţeg Ţiganii sau chiar ne-Ţiganii cari lucrăză la mortar şi la facerea uneltelor de lemn.

„Aice se află cuptore de var; ómenii cari se ocupă cu scóterea petrei de

var se numesc *băiaşi*, iar meseria lor băieşitul. Tot *băiaşi* se numesc şi un fel de Ţiganii cari se ocupă cu facerea fuselor, lingurilor, trocilor, corfelor, lopeţilor etc. Aceşti Ţiganii confundă in graiu pe *v* cu *î*, de ex. eî dic *điva* in loc de *điua*, *úa da* in loc de *va da*” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Ţiganii *băieşi* se numiaū la noi altă dată *lingurarii*.

v. *Lingurar*.

„*Băniaşii* = *băiaşii* fac fuse, lopeţi şi troci” (P. Oltenu, Trans., Haţeg).

v. ¹. *Baiă*. — *Băişag*. — *aş*. — *Ciocănaş*. — *Ocnaş*...

Băieşesc, -*escă*, adj.; minier, appartenant aux mineurs. In munţii Ardélului se aud unele vorbe *băieşesci* necunoscute pe câmpia. Portul *băieşesc* se deosebesce de al celor-lalţi munteni.

v. *Băieşesce*.

Băieşesce, adv.; à la façon des mineurs. Aşa cum fac sau cum dice băieşii. L'am vėđut imbrăcat *băieşesce*. „*Băieşesce* = more metallurgorum” (Lex. Budan).

v. *Băieş*.

Băieşit. — v. *Băieş*. — *Băieşag*.

Băiét s. *băiat* (plur. *băieţi*), s. m.; petit enfant mâle, garçon; adolescent, gars, gamin; courtaud de boutique, commis, apprenti. Laurian-Massim: „*Băiat* = 1°. copil ce are încă lipsă de îngrijirea plină de sollicitudine a cuiva: născetőrea unui *băiat* e datore să'l nutrească cu laptele eî; *băieţii* tei se jócă cu ai mei in curte; ai copii? am şi eū un *băiat* şi o *băiată*; mă *băiete* cucuiete... — 2°. in înţeles mai larg se dice şi la ómenii mari, mai tineri sau mai mici ca noi: săriţi, *băieţi!* datî, *bă-*

ieși, de foc; ascultă-mă pe mine, *băiete*; *băieții* noștri dorm și nu se scólă să înjuge boii...; mai ales în însemnare de subordonat, argat etc.: *secerății, băieții*, cu inimă; toți *băieții* dela noi mi-au fugit; *băiatul* meu din casă m'a furat și m'a despoiat... — 3°. în opozițiune cu *fétă*, ca franc. „garçon“ cu „fille“, distinge sexul copiilor: *băiat* a născut soru-ta? ba *fétă*; *băieți* ai saū fete? și *băieți* și fete; *băieții*, nu fetele, se jócă cu mincea...“

Pe când copil, prunc, sugar, *cócă*, se aplică la amîndouă sexele de o potrivă, *băiat* se țice numai despre cel bărbătesc; cu tóte astea, Românul privind sexul bărbătesc ca pe cel mai de frunte și mai dorit la un copil, uneori într'un mod excepțional *băiat* se ȳea cu înțelesul de „enfant“ în genere, de exemplu:

Coresi, 1577, ps. CXXX, 2:

Să nu plecuretă
mândriă, ce în-
nălțară sufletulū
mieu, ca *băiatulū*
spre mumă-sa...

Si non humi-
liter sentiebam,
sed exaltavi ani-
mam meam: si-
cut ablactatus
super matrem
suam...

unde la mitropolitul Dosofteiu, 1680: „ca înțarcatulū supra măică-sa“, iar la Silvestru, 1651: „ca înțarcatulū la măică-sa“.

I. Créngă, Povești I, 118:

„— ...de *băieți* nu mai trag nădejde, pentru că baba mea e o sterpătură: n'a fost harnică să'mi facă nici unul...“

„—Nu te supéra, moș Nichifor, țise Malca, că póte așa a fost ca să fie dela Dumneđeū, pentru că așa scrie și la noi în cărți despre unii că tocmai la bătrânețe au făcut copii...“

Băiat este termenul cel mai propriū pentru un copil de sex bărbătesc, începénd din légén.

S. F. Marian, Nascerea la Români

p. 348: „In Bucovina copiii dela nascere și pînă la un an se numesc fără deosebire de sex *cócă*, deminutiv *cocuță*. Cele-lalte numiri ale copiilor sînt, și anume pentru *băieți*: *băiat* (mai adesea *băiet*), *băiețel*, și când e mai mare *băietan*; *băiețan*, care e fórté usitat în Bucovina și ca nume de familiă; apoi *băiețandru*...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 21: „Eram *băiat* de trei-spre-dece ani când am învățat să dau cu pușca...“

Doină din Ardél:

Când d'a-casă am plecat,
Eram tinerel *băiat*,
Tinerel fără mustață,
Și acum barbă stufósă:
Nu m'or mai cunósce-a-casă...

(I. B., Poes. pop. 300).

Alta:

Merg mumănilé geménd
Și tătănilé suspinând
Și din gralu așa grăind:
Va! de mine, reū mă tem,
Reū mă tem și mă blăstem,
C'am un *băiet* tinerel
Ș'otu remăné fără el !...

(Ibid. 304)

Cu sensul de „adolescent“ saū de *părciu*, „*hirquitallus*“ după cum se țicea lătinesce prin aceiași asociațiune de idei:

Cântec din Ardél:

Am Iubit un blet *băiat*,
Nici mustața nu l-a dat,
C'ala 'i bun de sărutat...

(Bibicescu, Poes. pop. 388).

Altul:

Pe supt dél, pe supt pădure,
Merg fetițele la mure
Și *băieții* la nufele,
Să se 'ntălnéscă cu ele...

(Ibid., 220).

I. Créngă, Povești I, 162: „Îa în Duminica viitoare, stăpâne, să mergem în sat la horă. Eū oīu sta de-o parte cu *băieții*, iar dumnéta să te prindī în joc lângă o fată...”

Ibid. I, 306: „Iară ómenii ce priviău, și mai ales *băieții*, leșinau de ris...”

Ibid. I, 20: „Să n'ai nici o grijă, mămucă, — apucară cu gura înainte cei mai mari. Noi sîntem o-dată *băieți*, și ce-am vorbit o-dată, vorbit rămâne...”

De aci *băiat* se iea ca sinonim cu voinic sau ștregar.

În unele „orații de nuntă” ne întimpină neologismul *băiat* militar:

— Bună diminéță,
Cinstiți soci mari!
— Mulțam dumnévóstră,
Băieți militari...

(G. D. T., Poes. pop., 173).

Și totuși pentru țeranul român „a fi *băiat*”, cu sensul de voinic, nu este de loc a fi soldat, ci a trăi în libertate, după cum o exprimă forțe bine frumoșa doină ardelenescă:

Foiă verde ș'o alună,
Italia 'i țeră bună,
Fără mie 'mī pare rea,
C'am ședut doi ani în ea
Departé de mândra mea.
Căt te ulți în lung și'n lat,
Nu mai veđi pămînt uscat,
Ci tot ape turburele
Umlând corăbii pe ele,
Tot corăbii ferecate
Ce pe mare staū plecate
Și's cu tunuri încărcate,
Tunuri mari și tunuri mici,
La tot tunul cinci voinicī:
Hei, mare! apă sărată!
Mai lasă-m' afar o dată
Să mai vėđ pămînt uscat,
Să mai fiū o dat *băiat*!...

(I. B., Poes. pop. 321).

După popor, nu soldatul e *băiat*, ci numai dóră haiducul.

Balada „Vălcan”:

Moș călugăr, de ești bét,
Du-te de te culcă 'n sat,
Orī te du la mănăstire
De'ți citește pe saltire,
C'am aci nisce *băieți*
Ienicerī, turlaci și beți,
Și dacă'i vei deștepta,
O să dai din rasa ta...

(Ibid. 567).

Băiet, *băieți* este în armată un termen de familiaritate din partea unui superior: „înainte, *băieți*!” „la rînd, *băieți*!” „*băieți*, ascultați porunca...”

Ion Ghica, Scrisórea II: „audiți, *băieți*, ghinărul poruncesce să mergem la sat...”

Rare-orī însă se întrebuintéază la singular, căci atunci din familiaritate trece la intimitate.

C. Negruzzi, „Aprodul Purice”:

De va vré Dumneđeū astăđi să putem ca
să scăpăm
De primejdia acésta intru care ne aflăm,
Să scii, Purice *băiete*...

Este curiosă apropierea între *băiat* și creștin, adecă „om bun”, în doina din Ardél:

Măi *băiete*, măi creștine,
Când te 'nsori, gândește bine,
Să nu pășesci ca și mine!...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 90).

Cu sensul de voinic, *băiat* se póte aplica și la un animal domestic, care ne este drag.

A. Odobescu, Scierī I p. 381: „Surugiul, spre a îndemna caii, învirtia une-orī biciul a-lene peste capul lor, ș'apoī le adresa din când în când, cu glas domol, strigătul prelungit de: haī, *băieți*!...”

Băiat cu sensul de flăcău, om ne 'nsurat:

I. Créngă; Povești I, 139: „Era o dată un flăcău stătuț, pe care 'l chema Stan. Și flăcăul acela din copi-

lăria lui se trezise prin străini, fără să cunoscă tată și mamă și fără nici o rudă, care să 'l ocrotască și să 'l ajute. Și, ca *băiet* străin ce se găsea, nemernicind el de colo pînă colo pe la ușele ómenilor, de unde pînă unde s'a oploșit dela o vreme într'un sat..“

Ibid. I, 114: „Și cum era moș Nichifor strădalnic și ȳute la trebile lui, repede svirle nisce coșolină în căruța, așterne de-asupra o păreche de poclăđi, inhamă ȳepușórele, își ea cojocul între umere și biciul în mână, și tiva *băiete!* N'apucase jupánul Strul a ajunge bine a-casă, și moș Nichifor și trăsese căruța de 'nainte a ușei..“ unde *băiat* se aplică chiar la un moș.

În sfirșit, *baiat* înseamnă pe slugă de sex bărbătesc, nu însă bătrână, și mai cu samă pe cal fã.

A. Pann, Povestea vorbei, II, 55:

Un țeran viind o dată cu trebă la
[Bucuresci,
Și trecend pe dinnaintea bolților
[bogăseresci,
Băieții ce stau la ușa și unii pe
[alți se 'ntrec
Ca să cheme și să 'udemne pe câți
[pe uliță trec,
Începură tot-d'o-dată a 'l striga..

Nemic nu póte fi mai limpede și mai ușor ca etimologia lui *băiat*, și totuși s'a găsit și aci un mijloc de încurcatură. Lexiconul Budan, p. 44, a dat verbului *băiesc* o semnificațiune falsă: „băiesc sau băiez vre-un prunc la țită, adecă cresc, hrănesc, verpflegen, versorgen, erziehen ein Kind“. Intemeindu-se pe această semnificațiune falsă, Diez (Etym. Wtb. I ².45) bagă forma participială *băiat* în aceeași familie cu italianul *balio*, *bailo*, *balivo*, francesul *bailli* etc., tóte din latinul vulgar *bajulus* „custos, paedagogus“; și această etimologiã o repetă apoi Cihac (I, 21), ba încă n'o

reșping nici Laurian și Massim (Gloss. 45), cărora le pèsã puțin de adevăr, numai și numai să fie o etimologiã latină. Profitând de aceeași falsă semnificațiune, Miklosich (Slav. Elem. im Rum. 14) identifică pe românul *băiesc* cu slavicul *байтер* „allaiter“. Ei bine, nicăiri la Români *băiesc*, sau mai bine *băiez* cu participiul *băiat*, n'are alt sens fundamental decât pe acela cuprins în *baiã*; și intru cât *baiã* înseamnă „bain“, *băiez* e sinonim cu *scald*, *spël*, iar *băiat* cu *scãldat*, *spëlat*. Ca punct de plecare, să luãm pe mitropolitul Varlam, Cazania 1643, II f. 108 a: „roagã pre fiul tău, ce l'ai *băiat* și l'ai înfășat și l'ai aplecat, să ne agiute..“ Dacă *băiat* ar însemna aci „crescut“, ar fi absurd de a pune după el: „și l'ai înfășat și l'ai aplecat“, căci înfășarea și aplecarea fac abia o mică parte din crescerea copilului. Textul nu póte să însemneze alt ce-va decât: „l'ai *băiat* (= *scãldat*) și l'ai înfășat și l'ai aplecat“.

Tot așa în texturile poporane chiar de peste Carpați. Bună-órá:

De când, maică, m'ai *băiat*,
Cu amar m'ai blestemat
Cu mânil cãtrã sóre
Sã trãesc cu supërare,
Cu mânil cãtrã lunã
Sã n'am nici o voiã bunã..

(J. B., Poes. pop. 183)

unde se cuprinde aceeași idee ca în:

Frunđulênã lemn uscat,
Când mãmuca m'a scãldat
Of! cã reũ m'a mai scãldat
Cu apușórá din vad
Sã umblu din sat in sat,
Cu apușórá din iaz
Sã fiũ lumii de nãcaz..

(Sevastos, Cânt. 21).

saū :

Dacă m'ai scaldat
Și dac'am țipat,
Reu m'ai blăstemat,
Blăstem cu păcat:
— Tacî că te-am scaldat
Cu apă de Prut
Să fii tot urit,
Cu apă de luncă
Să fii tot de ducă...

(G. D. T., Poes. pop. 438).

Apoi :

Mândră maic'am mai avut!
Copil mândru m'a făcut,
M'a băiat cu flori de munte...

(I. B., Poes. pop. 362).

unde se vorbește despre o scaldă „cu flori de munte“ într'insa, după cum se obișnuiește a se pune flori saū ierburi într'o baie pentru copii, iar nici decum despre „crescere“ cu flori de munte! Se știe că'n scaldătorea copilului se pune busuioc, bujor, viorele, lemnul-Domnului și „felurite flori, ca să fie dragălaş ca florile“ (S. F. Marian, Nascerea p. 84). De aci, ca un fel de comentariu la „m'a băiat cu flori de munte“, o altă doină tot din Ardeal ne spune:

Nu 'i de vină cununa,
Că 'i de vină maică-mea
De ce m'a făcut așa:
Frunză verde lemn de brad,
Că pe mine m'a scaldat
Tot în rosmarin și flori
Să fii dragă la feciori,
În rosmarin de cel verde
Să fii dragă cui mă vede...

(Reteganu, Trandafir p. 83).

Unde aci să fie vre-o altă idee decât cea de baie?

La Laurian-Massim ni se dice: „băiez = a da țită unui copil, a'l îngriji, a'l crește, a'l priveghia, de ex.; nu 'ți bate joc de ceia ce te-a băiat“. Acest unic exemplu înseamnă însă pur și

simplu: „nu 'ți bate joc de ceia ce te-a scaldat, când erai prunc“. Chiar în Bucuresci, o femeie bătrână când muștră pe cine-va pe care 'l îngrijise de mic, îi dice: „eu te-am spălat, nu m'ai spălat tu pe mine“, încât ar trebui să conchidem că și a „spăla“ vrea să dică a „cresce“.

Se poate dară afirmă cu o deplină certitudine că *băiat* n'are a face întru nemic, nici direct, nici indirect, cu latinul *bajulus*, ci numai cu latinul *balneare*, însemnând literalmente „spălat“ saū „scaldat“.

Mai înseamnă apoi *desmierdat*, și *éta* cum:

La țerani, scaldarea este o parte esențială în creșterea copilului, și tocmai atunci când îl scaldă, pentru ca pruncul să nu plângă și să nu țipe de frica apei, mama îl giugiulesce mai mult ca oricând altă dată. De aceea băiez a căpătat în unele locuri sensul secundar de *desmierd*, care nici acesta nu se legă cătuși de puțin cu noțiunea de „*bajulus*“, ci numai cu aceea de „*balneare*“.

„Când plâng copiii cei mici, mama îi baie, adică îi neteșesce pre față cu mâna, dicând: tacî, țuce'l mama!“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Să terminăm acum printr'o comparațiune.

O datină foarte interesantă din primii anișori ai copilului este tundera pèrului.

La Români, d. S. F. Marian (Nascerea, p. 409 sqq.) a consacrat acestui obicei un deosebit capitol, din care extragem următoarele: „În ajunul zilei pentru tuns saū retezat, tatăl saū mama copilului, care are să fie retezat, se duce și poftesce pre nașul saū nașa sa ca să vie pe a doua și și să-și reteze finul, căci ei singuri nu se cade să 'l reteze, pentru că dacă l'ar reteza,

după ce va cresce mare și se va căsători i-ar arde casa. Dacă nașul e împedecat de a veni, poate să vie și soția lui, și din contră. In cas însă când sînt amîndoi împedicați, poate veni și unul străin ca să reteze. Acesta se numesce apoi jumătate de naș. In casul din urmă însă nănașul adevărat mai tot-d'a-una se supără pe cumetrii seî: de ce s'aū grăbit așa de tare, și aū chemat pre un străin ca să tundă pre finul? Din causa acésta apoi cei mai mulți părinți chiamă pre un străin la tunderea părului numai atunci, când nașul saū nașa copilului aū murit în restimpul dela botez și pînă la tunderea acestuia. In ziua tunderii, părinții mai avuți daū și puțină masă, la care poftesc, pe lingă nănași, încă și unele dintre némurile cele mai de aprópe, precum și vr'o doi trei megieși..."

La Italiani, acest obicei al tunderii a dat nascere termenului *t o s o „tuns“*, care însemnăză la dinșii întocmai ceea ce este la noi *băiat*. Astfel italianesce copilul se chiamă „le tondu“, la Românii „le baigné“, douē noțiuni diferite, dar luate d'o potrivă din traful concret, nu dintr'o generalitate abstractă ca aceea de „élevé“.

v. ¹. *Baiă*. — *Băietă*. — *Cocon*. — *Copil*...

Băietan (plur. *băietani*), s. m.; adolescent, tout jeune homme. După o clasificățiune de vîrste făcută de C. Stamat, Muza I p. 535, *băietan* e sinonim cu zăblaū și copilandru, fiind intermediar între copil și flăcău:

„Pruncul	pînă la trei ani.
„Copilul	pînă la doisprezece ani.
„Băietan	} pînă la douăzeci ani.
„Zablaū	
„Copilandru	

„Flăcău	} pînă la douăzeci și cinci ani.
„Holțoiu	
„Bărbat	pînă la patruzeci ani.
„Bărbătoiū	} pînă la cincideci ani.
„Matur	
„Uncheș	} dela cincideci ani înainte.
„Moșneg	
„Ghiuj	
„Harcă	femea foarte bătrână“.

I. Slaviči, Nuvele p. 306: „Unul dintre boitari, un *băietan* ca de șeptespredece ani, intră în cărciumă și căută pe Ghiță...“

I. Créngă, Povești I, 156: „Ce șacer, cucóne? ia când ț-i-oū da grăul în giređi, să am voiă a lua numai atăta grău cu paiă cu tot, cât oū putē duce în spate eū și cu un *băietan* al meū...“

„Dintre comparațiuni poporane: un bărbat nalt și frumos ca un brad; un flăcău ca un bujor; un *băietan* nalt și subțire ca o cucută...“ (pr. G. Grosu, Iași, c. Voinesci).

O povestire țerănescă din Moldova: „... un *băietan* frumos de nu mai era altul ca el, imi đise: ie sama, Petrache! ține la dreptul! Nu lua nici dela sărac pentru boier, nici dela boier pentru sărac, căci inaintea lui D-đeū ei sînt de-o potrivă! — Vorbele flăcăului erau așa de blănde...“ (Șeđetőrea 1894 p. 161).

O altă povestire în graiul țerănesc din Moldova: „Ci-că într'un sat era o crășmă pustii; v'o căti-va feti s'o apucat s'o grijască ca să facă în ășăzătóri, adică să s'adune mai multe feti la tors. După c-i-o grijit'o și s'o adunat fetili într'o sară și flăcăii; și fetili torcē, iar *băietanii* mai spunē položanii. Numai iaca că intră'n casă doi *băietani* nalți, sdravini și frumoși, și sta așa mai di-oparte, și nu prē vorghē. O fată adorniisă pi cupțioriū, iar una dintri celelanti, cari

torcè, nu știu cum o scăpat fusu gîos și s'o dus dî-adura până lînga chició-rili *băietanilor* celor doî. Atunci, è când s'o plecat sã 'și iei fusu, o vădzut cã chició-rili celor doî *băietanî* era numa ca fusili, și 'ndatã s'o și priceput cã acie 's strãgoî, și pi semni cã crãșma cee era casa lor. Atunci è a spus încet la celelanti feti și la *băietanî*, și s'o sfãtuit cum sã fugã...“ (S. Teodorescu, Iași, c. Miroslava).

Băietan este augmentativ din *băiat* prin sufixul -an.

v. *Băiét.* — *Băiețandru.*

Băiétã (plur. *băiete*), s. f.; fille. Feminin din *băiét*.

S. F. Marian, Nascerea la Români p. 348: „... *băiatã*, *băiețicã*, se întrebuintezã mai mult în Transilvania; copilã, copilițã, și dupã ce a crescut mãimãrișorã: copilandrã; pruncã, pruncuțã, pruncușorã; fetițã, fêtuțã, fetișorã, dupã ce a crescut mãi mare fêtuicã, fetișcanã, iar când i-a sosit timpul de mãritat fêtã, fêtã 'n flóre, fêtã-mare și fêtoc sau fêtoiu, dacã e naltã și robustã...“

Doiñã din Ardél:

Ghițule,
Drãguțule,
Resãri-țî-ar numele
Prin tóte grãdinile,
Sã resarã florile,
Sã le stringã fetele,
Fetele, nevestele;
Mai cu drag *băiețele*...

(Bibicescu, Poes. pop. 32).

v. *Băiét.*

Băietòr, -óre, adj. et subst.: celui qui baigne, qui lave les petits enfants. Acela sau aceia care *băieázã*, adecã scaldã sau *spélã* pe prunc; și

find-cã acéstã sarcinã aparține în specie femeii care îngrijesce pe copil, se întrebuintezã aprópe exclusiv femininul *băietóre*: „die Kinderwärterinn, die Amme“ (Lex. Bud.). Cu tóte astea, masculinul *băietor* ne întimpinã într'un frumos pasagiù la mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1681 f. 104 a: „... curãțiaște, fericiaște-mã pre unù ponegritù, o! pãrinte și fiule și duhule troița sfântã! tu 'mî dã ingerù luminã-purtãreț, mințãl sporitoriu, *bãetoriu* (БѢТОРИЮ) și socotitoriu...“, unde sensul este: „cel ce *spélã* pe cel ponegrit“.

v. *Băiez.* — *Băiét.*

Băiețan. — v. *Băiețas.*

Băiețandru (plur. *băiețandri*), s. m.; grand garçon, gamin. Sinonim cu *băietan*, ca și cu *copilandru*, dupã analogia cãruia pare a fi format.

Ion Ghica, Scrisórea II: „eram abia *băiețandru* ca de vre-o opt-spre-dece ani, când m'am scris la cãzacii cu bietul Tudor al nostru...“

v. *Băiét.* — *Băietan.* — *Băiețas.* — *Copilandru.* — *éndru.*

Băiețas (plur. *băiețasii*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2°. chéri. Sub raportul formeii, *băiețas* nu póte fi un deminutiv d'a-dreptul din *băiét*, cãci atunci ar fi *băietaș*, ci s'a modificat prin analogiã cu sinonimul *băiețel*, de unde s'a furișat în el inorganicul *ț* pentru *t*. Prin aceiași influință analogicã s'aù format *băiețandru* și *băiețoiu* în loc de *băietandru* și *băietoiu*; ba pinã și *băietan* se rostescce une-orî *băiețan*. Sub raportul sensului, nu se deosebescce de *băiețel*, întrebuintãndu-se de o potrivã despre copii mici și despre

adolescenții sau chiar flăcăii în totă firea.

Balada oltenescă „Mocanca și Vrâncénca“ :

Și cel Vrâncenaș,
Mândru băiețaș,
Vrâncénca 'și lua,
A cas'o ducea,
Nunta își făcea...

(Col. I. Tr. 1883 p. 241).

Cântec poporan dela 1848:

Frunță verde lemn uscat,
Unde 'i drumul la Banat,
Cu Ungurul să mă bat?
Foiă verde arțaraș,
Spune 'mi, spune 'mi băiețaș,
Unde 'i drumul la oraș?
Frunță verde măr sălcifu,
Unde 'i drumul la Sibiu,
Unde-a fost bătea 'ntăiu?..

(G. D. T., Poes. pop. 439).

v. *Băiet.* — *Băiețel.*

Băiețel (plur. *băiețeli*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2° chéri; 3° t. de Choréogr.: sorte de danse populaire; 4°. t. de Botan.: nom d'une fleur. In primele doue sensuri, *băiețel* este sinonim cu *băiețaș*, dar mult mai întrebuintat.

Laurian-Massim : „*Băiețel*: 1°. în înțeles propriu: are un *băiețel* frumos ca un ingerel; 2°. în înțeles metaforic, ca expresiune de desmierdare în loc de iubit: de când te-ai dus, *băiețele*, n'am mai pus la gât mărgel...“

Balada „Corbea“ :

Foc la case de i-o'i da,
Altele și-o ridica,
Mai frumoșe ca astea;
Pe dómna de i-o'i fura,
Altă Dómna c'o afla
Mai frumoșă ca asta;
Să 'i fur și eü *băiețelul*
Ca să 'i arđă sufletelul
Și să nu se mai gândescă
P'altul să mai pedepsescă..;

după această amenințare, haiducul

Pe scăriță se suia,
La iatac că nimeria,
Și 'n iatac că mi 'și găsia
Légênul copilului
Și odrasla Domnului.
Corbea pe copil lua...

(G. D. T., Poes. pop. 535).

Balada „Păunașul codrilor“ :

— Cale bună, Românaș!
— Mulțumim, măi Păunaș.
— Măi băiete, *băiețele*,
Măi volnice, volnicele,
Dă-ne nouc pe mândra
Ca să scapi cu vléța ta.
— Ba eü mândra nu țî-oiu da
Pin'ce capul sus m'a sta...

„Dragă *băiețele*“ formeză refren la un cântec quasi-poporan, pe care l'au răspândit lăutarii :

Du-te, du-te, n'ai mai fi,
Dragă *băiețele*,
Să n'am de cine dori,
Dragă *băiețele*...

(G. D. T., Poes. pop. 287).

De asemenea într'un cântec adevărat poporan :

Frunđuliță trei smicele,
Dragă *băiețele*,
Légă calul de zăbrele,
Dragă *băiețele*...

(Ibid. 321).

„După cântec, și un danț țerănesc de aci se numesce *Băiețelul*“ (Th. Cioban, Tutova, c. Frunțișani; D. Ursu, Sucéva, c. Ruginósa).

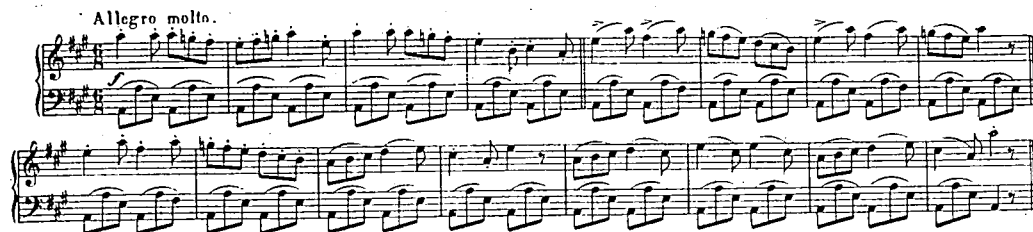
„Intre jocurile țerănesci, unul se chiamă *Băiețelul*“ (pr. C. D. Gheucă, Iași, c. Galata; I. Chirica, Tutova, c. Cârjeóni; I. Șuşnea, Covurluiu, c. Mălusceni).

„Unul din danțurile de aice se nu-

mesce *Băiețelul*" (N. Sandovici, Dorohoiu, c. Tirnauca).

„*Băiețelul* este un joc de brău" (N. Busuțoc, Suceva, c. Stolniceni).

Iată și aria jocului țărănesc *Băiețelul*, așa după cum a transcris-o d. Vulpian (Jocuri de brău No. 29) dela Moș Paraschiv din Bărlad:

În sfârșit, *băiețel* se chiamă și un fel de flóre (I. Neculau, Némț, c. Serbesci).

Dar ce fel de flóre?

v. *Băiet.* — *Băiețaș.* — *Brău.*

Băiesc, -*escă*, adj.; „en garçon" (Cihac). În antitesă cu *fetesce*, dar tot așa de rar întrebuintat. „*Băiețesc* = ce are asemănare, raport cu manierele său mintea băietului" (Costinescu).

v. *Băiet.*

Băiețesce, adj.; en garçon, comme les garçons. În antitesă cu *fetesce*. A se juca *băiețesce*. A petrece *băiețesce*.

v. *Băiet.*

¹**Biețică**. — v. *Băietă.*

²**Băiețică** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieux garçon. Se țice ironic la un om în vristă, dar scurt la stat său care vrea să 'și dea aerul de a fi tinăr.

I. Ghica, Scrisórea XI p. 283: „Na și ție, *băiețică*, țicea [polcovnicul] unui bătrân bondoc, vërsându 'i érbă în corn și alice în basma. Veđi să nu mă dai érá de rușine ca mai dëunăđi, de-ai

lăsat bunătate de lup să trecă pre lângă tine și să se ducă sănătos..."

v. *Băiet.* — *ică.*

Băiețime, s. f.; les garçons en général, (Cihac).

v. *Băiet.* — *ime.*

Băiețoiu, (plur. *băiețoi*), s. m.; grand bambin. Laurian - Massim: „*Băiețoiu*, formă augmentativă din *băiet*: băiet mare; se țice mai ales în despreț: *băiețoilor* să le tai nasul, că apoi se pré întind; un *băiețoiu* ca tine nu s'amestecă cu băieții; frate-teu e băiet, ba *băiețoiu*..."

v. *Băiet.* — *Băiețaș.*

Băioră (plur. *băiore*), s. f.; petit bain. „*Băioră* = baiă mică" (Laurian-Massim). Derivat din baiă prin sufixul deminutival -*oră*. Nu e sinonim cu *băiță*, care se întrebuintează numai despre baiă în sens metalurgic.

v. ¹*Baiă.* — *Băiță.* — *oră.*

Băios, -*osă*, adj.; riche en minerais, métallifère. Cuprindënd bai de metaluri lucrute sau nelucrute. Cuvintul se află în Lexiconul Budan. „*Băios* = plin de bai cu metale" (Laurian-Massim).

v. ¹*Baiă.*

Băigăt s. **buigăt** s. **bulgăt**, -ă, adj.; délirant, troublé, confus. Sinonim cu **băiguit**.

Basmul ardelenesc „Doftorul Toderăș” (Reteganu, Povești II p. 77): „Deci umbla ca *buigat* de cap prin cea pădure săcrătă, ar fi voit să deie ce-va bidiganiă de el și să'l mănânce...”

D. Reteganu ne mai comunică din Ardél următoarele exemple de întrebuintarea acestui cuvînt: „Bag-séma, e *buigat* orî ce 'i cu el: i-o luat Dumne-deu mintea. Dar nu fi *buigat*, că nu 'i așa. De când i-o murit muîerea, imblă tot *buigat*, sălecuțu de el.

De frigure zacî în pat,
De dragostî umbli *buigat*...”

Despre importanța acestei forme,
v. *Băiguiesc*.

Băiguélă s. **Buiguiélă** s. **bulgu-iélă** (plur. -eli), s. f.; délire, confusion, trouble, radotement. Costinescu: „*Buiguélă*, *buiguire*, *buiguitură* = vorbire într'aîurîa”. Poienar—Aaron—Hill, la cuvîntul „délire”: „*bulguială* = aîurire, mișcare mare, turburare ce o aîiță în suflet patimele silnice”.

v. *Băiguiesc*. — *Băiguire*.

Băiguesc s. **buiguiesc** s. **bulguiesc** (*băiguit*, *buiguit*, *bulguit*; *băiguire*, *buiguire*, *bulguire*), vb.; délirer, radoter, divaguer, extravaguer. Costinescu: „A *buigui* = a vorbi într'aîurîa, a aîuri, a spune lucruri extravagante, fără nici un înțeles”.

Biblia Serban-vođă, 1688, Lament. Jerem. III, 20:

.... și va <i>buigui</i> (κσιουρη) asupra mé sufletul meu...	.... et recolet super me anima mea...
--	---------------------------------------

grecesce: και καταδολεσχήσει επ' εμε τ' ψυχή μου....

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1681, Oct. 22 f. 76 b: „casele și zidurile schimbate, și oamenii schimbați, aî pária că doară visadză saü *buiguiaste*...”

Ibid. Noemvr. 24 f. 154 a: „și l'au invățat să credză întru Hristos, și să nu mai dzacă că 'i nărocü și cialia ce-a să pață omulü, cumü *buiguiă* întâi, ce să credză în adevăratulü Dumnedzäu...”

Cantemir, Ist. ieroglif (Mss. în Acad. Rom. f. 80): „până într'atata pre muritorî *buiguesti*, imbeți și nebunesti, cât și spre tabăra adevărului desfrănate oștile nebunelor sale socotele a 'ș slobози nu să rușiniază...”

Ibid. f. 200: „când capul să amețiaște, picioarele dovedesc; și când mädularile *buiguiesc*, lipsa crierilor arată...”

Cantemir, Chron. II p. 348: „și altele câte *buiguiaste*, tuturor sânt știute; ce aceste cât de crude minciuni să fie, din istoriia trecută s'au dovedit...”

C. Stamati, Muza I p. 136:

Gölă aü incungîurat
Ca o furiă din Iad
Focușorul ce ardea,
Pe Scaraoschi chemând,
Și vorbe diavolesci
Băiguind din dinți scrișca,
Din ochi scântei slobodîa...

Cântec din Moldova:

De urit zac pe piclöre
Și nici capul nu më döre,
Băiguiesc ca de lungöre...

(Seđătörea 1892 p. 50).

Se întrebuinteză și sub forma reflexivă.

Mitropolitul Dosofteu, Paremiar, 1683, na văznesenie f. 72 b: „cereștile a celorü fără trupü șiraguri, de minune înspaîmându-să, să *buiguiă* mirațü și de tremurü cuprinșü...”

Ibid. Mai 21, f. 43 b, Esai. LX, 5:

.... și te veî
tiame și te veî
buîgui cu inema...
grecesce: καὶ ἐξστῆσθ τῆ καρδία...

Lex. Bud.: „mă *buîguesc* de cap = deliro, in phantasiam incurro“.

Forma *bulguesc* e foarte răspândită în viul graiu: o cunosc atât Laurian-Massim (Gloss. 103) cum și Cihac (II, 32), care indică câte-trele varianturile fonetice: *buîguesc*, *băiguesc*, *bulguesc*. La Sava Bărcianu nici nu există altă formă decât *bulguesc* „betäubt sein, irrereden, phantasiren“; de asemenea la Poienar-Aaron-Hill, la cuvântul „déli-rer“. „a *bulgui* = a se afla în mare mișcare sau turburare din lăuntru“; iar la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. ist. din Buc.): „*buîguesc*, *bulguesc*“. Față cu cele trei varianturi, este în-vederat că cuvântul n'are a face cu slavicul *кшŭ* „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“, căci de acolo nu se poate explica nici *ă* în *băiguesc*, nici *l* în *bulguesc*; dar nici cu latinul „va-gor, quia tunc divagatur mens“ (Lex. Bud.) éráși n'are a face, căci de acolo nu se poate explica *i* în *băiguesc*, nici *l* în *bulguesc*. Sub raportul vocalismului, *u* după *b* fiind o labialisare din *ă*, iar sub raportul consonantismului un *z* corelativ unui *l* fiind o muțare din acesta, prototipul românesc comun pentru cele trei varianturi trebuî să fie: *bălguesc*. În acest prototip sufixul verbal cel tot-d'a-una denominativ -uesc arată că tulpina cuvântului este o formă nominală *bălg*, pentru care noi nu găsim o origine mai potrivită decât latinul *valgus*.

Ne știind ca ce fel de nuanță de sens va fi avut *valgus* în latinitatea rustică, sîntem siliți a lua ca punct de plecare clasicitatea. Lătinesce *valgus* în-

.... et time-
bis, et stupebis
corde...

semnă „oblique, de biais, de travers“, de unde și adverbul *valgiter* la Petroniū în „commovebat *valgiter* labia“ = „strămbă gura“, „*bălgua* din buze“. Acest sens general se constată de Nonius: „*valgum* est proprie *intortum*“ (ap. Corssen, Ueb. Aussprache, I² 544). Se pare că la vechii Romani *valgus* se aplica foarte des la buze, căci, afară de textul de mai sus din Petroniū, iată un altul din Plaut (Mil. glor. II, 1, 15):

Itaque hic meretrices labiis dum ductant
feum,
Majorem partem videoas *valgis* saviis...

Acéstă aplicațiune a lui *valgus* la gură a supraviețuit aprópe singură în medio-latina, judecând după următoarele texturi din Du Cange:

„... mille *valgia* et contorsiones labiorum“;

„*Valgia* pro retorsione labiorum quam facimus quando deridemus aliquem...“;

„*Valgiare*, *valgire*, labia habere extrorsum prominentia...“;

în fine, într'un glosar medieval latino-frances: „*valgia*, moè“, adecă francesul modern „*moue*“, care însemnéză gură strămbă, „scălbătură, strămbare din gură pentru a 'și bate joc sau spre a 'și arăta nemulțumirea“ (Poienar-Aaron-Hill).

Față cu aceste texturi este a-nevoie de a nu recunósce identitatea cea fundamentală de sens între latinul *valgus* și românul *bălg*: dela o extravagantă strămbare curat materială din buze, graiul românesc n'a făcut decât a trece în sfera morală la *bălguire* din gură = „parler de travers“, „*valgiter* loqui“. Dela *băiguesc* din gură s'a operat apoi d'a-dreptul tranșițiunea logică la „mă *băiguesc* de cap“, „băi-

guit de minte“, băiguit de fire“ și alte locuțiuni, cari ne întimpină în vechile texturi.

Afară de valgus, păstrat în denominativul bălguesc, Românii cată să mai fi moștenit din latina și o formă vulgară participială *valgatus*, de unde ardelénu**l** băigat = bălgat, despre care se vorbește la locul său.

v. *Băigat*. — ¹⁻² *Băiguit*. — *Băiguire*...

Băiguiciune. — v. *Băiguire*.

Băiguire s. buiguire s. bulguire (plur. *băiguiri*, *buiguiri*, *bulguiri*), s. f.; l'inf. de băiguesc pris comme substantif: délire, extase, trouble, divagation. Sinonim cu substantivul băiguit și cu băiguiciune.

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1681, Sept. 28 f. 34 b: „acéliea č'au vădzut Ieremiia în *buiguire*...“

Ibid. Noemvr. 23 f. 149 a: „nu în visū, ce în *buiguire* să vădzu la scaunū de ġudețū ședzând...“

Ibid. Oct. 16 f. 68 b: „o femăe de cinste, luminată cu Duhulū lūi Dumnedzău, fu în *buiguire* de istăplenie...“, unde „istăplenie“ este paleoslavicul *нечкамение* „extase“.

Ibid. Noemvr. 4 f. 106 a: „*buiguire* m'au lovitū astădz, nu'ī acăsta cetatīa, m'am rătăcitū...“; și mai jos: „cercă și n'afă pre nime cunoscutū, și iarăș dzasă: blagoslovit Dumnedzău, mare *buiguire* m'au lovitū...“; și apoi: „aicīa voi să ședz până cândū Dumnedzău va rădica de pre mine buiguiciunīa...“

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 98): „Comedie ca acēsta și *buiguire* într'acēsta chip, din gura papagaii în mințile tuturor dihaniilor răvārsindu-să...“

Ibid. f. 202: „Decī vrăjitorīi jertfa

priimind, descāntecul *buiguiri* lo citiră...“

Sava Bărcianu: „*Bulguire* = das Irreden, Phantasiren“.

v. *Băiguesc*.

¹ *Băiguit* s. *buiguit* s. *bulguit*, le part. passé de băiguesc pris comme substantif: délire, extase. Sinonim cu băiguire și cu băiguiciune.

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1681, Oct. 26 f. 88 b: „Acăstă le adevériă acelu svințitū Illustrie, că le-au vădzutū a vidomā au în *buiguit*...“

Ibid. Ghen. 20 f. 270 a: „și trecândū 2 dzăle, să războli Petrū acēsta Patrichie și cădzu în *buiguit*, și să vădzu unde 'ī iau sama de păcate...“

v. *Băiguesc*.

² *Băiguit* s. *buiguit* s. *bulguit*, -ă, le part. passé de băiguesc pris comme adjectif: délirant, confus, troublé. Sinonim cu băigat.

Miron Costin, Letop. I p. 354: „[Stefăniță-vodă] n'au ascultat, și adăogându-se boala, și ales toamna fiind, așa de greū l'au cuprins herbintéla, căt până la Tighinea au stătat frănitic, adecă *buiguit* de hire...“

Nic. Costin, Letop. I p. 65 (cfr. p. 9): „toate celelalte basne, căte unīi au însămnat de tine den neștiință rătăciți, alți den zavistie care în lume din nēmuri n'au lipsit nici o dată, alți den *buiguite* scornituri și deșerte...“

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1681, Oct. 5 f. 45 b: „ș'au eșituș din sântăre și ședīa *buiguitū*, cu ochii stlăpițū în susū la podul casīi și mișcăluindū cu budzele șoptă ne'nțălēsă și ne'ncheiată...“

Același, Psaltire 1673, ps. CXV:

Ce eū, *buiguitū* de minte,
Dzășū de totū omulū că minte..

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „Iară tu frate, împedecat de bătrînețe și *buiguit* de cărunțețe fiind, pre prorocul ce nu'î știî știința, locul și țara, viî să'î încarcî asupra'î ocară...”

Ibid. f. 100: „În care vrême pardosul vărgat și risul cu negru picat, cu alalți ai lor de preună, cel de demult în inimile sale ascuns vicleșug ce avea, la ivală și într'a tuturor privală a' scoate începură, și ca cum de urgiia pizmei nebuniți și *buiguiți* ar fi fost fără nici o rușine...”

I. Slavicî, Novele p. 63: „Ciasurile treceaă, și în trecerea lor ea tot mai mult se ameția, încât, sosind ziua de Sâmbătă, ea umbla *buiguită*, fără de a'și mai puté da samă despre vreun gând hotărit...”

v. *Băiguesc.* — *Băigat.*

Băiguitòr s. buiguitòr s. bulguitòr, -òre, subst. et adj.; extravagant, confus, fantasque. Acela sau aceia care băiguesce. Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „délirant”: „*bulguitòr* = care vorbesce aiurea”.

Miron Costin, Letop. I p. 341: „Mihnea-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeu, fără de nice un temeiu, drept fantastic, adecă *buiguitòru* în gânduri...”

Cantemir, Chron. II, 177: „unii *buiguitòri*, cariî pentru începătura némului Moldovenesc cu basne aû muruit hărtiia...”

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „numai pre cât a mîia proastă și acmu de bătrână *buiguitoare* socotială iasté...”

Doină din Banat:

Busuîoc chitat ca noru,
Mê mâncași, mândro, cu doru;
Dar nu'î dor ca dorurile,

Ci e dor *bulguitòr*,
Că tresar nóptea din somn;
Daû cu mâna după tine:
Daû de păreți, vai de mine!
Sărutaî și perina,
Gândind că ești dumnéta...

(Hodoș, Poos. pop. 162).

v. *Băiguesc.*

Băiguitură s. buiguitură s. bulguitură (plur. *-uri*), s. f.; trouble, radowement, balbutiement. Sinonim cu băiguélă, cu băiguire, cu băigui-cîune, dar exprimând în specie o stare mărunță frecuentativă.

Cantemir, Chron. II p. 356: „Așé basne și blojerituri și *buiguituri* sânt, câte cătră aceste Simeon Măzacul prepune și adaoge...”

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 263): „Șoimul după ce prin multă vrême nu cu puțină dosadă bolbăituri și *buiguituri* ca acesta dela Hameleon ascultând, mai mult a'î mai răbda nu putu...”

Ibid. f. 79: „Cucunozul acéștiia toate în loc de basnă și în *buiguituri* de bătrânețe le lua...”

v. *Băiguesc.*

Băimac s. buimac, -ă, subst. et adj.; 1° ahuri, confus, abasourdi, trouble; 2° t. macéd.: bancal; 3° t. de Géogr.: nom propre topique.

Cu primul sens:

Laurian-Massim: „*Buimac* = lassus, fessus, turbatus animo; ametit, obosit”.

Costinescu, Vocab. I, 130, 132: „*Buimac* = ametit, amestecat, incurcat, fără orânduélă”.

Ca sinonimî, se mai pot adăoga: zăpăcit, uluit.

Două pasage din I. Créngă cu traducerea de d. Damé:

„Oamenii săriră, *buimaci*, care din cotro... = les gens accoururent de tous côtés, étourdis...“;

„Era *buimac* de cap și hămisit de fôme de atâta umblet... = il était abêti et defaillant de faim...“

Cu sensul al doilea și cu vocalismul cel organic, cuvîntul s'a păstrat la Macedo-români.

Dr. Obedenaru, Dicț. maced. (Mss. în 'Acad. Rom. t. I p. 57): „*Băimac* = om saŭ cal care își lovesce genunchii umblând“, adecă se încurcă la picîore.

Cu sensul al treilea, un sat și un dël în districtul Bacău se chiamă *Băimac* după numele pârului *Băimac* (Ortensia Racoviță, Dicț. 111), conservând ast-fel în onomastica topică forma cea veche a cuvîntului, întocmai ca la Macedo-români, pe când în graiul comun din Moldova nu se mai aude decât forma ulterioară *buimac*.

Ideea cea fundamentală, cuprinsă în ambele sensuri secundare de mai sus, este aceea de prostiă, nici decum aceea de aŭurare, „dëlirant, radoteur“, după cum pretinde Cihac (II, 32), confundând acest cuvînt cu bălguit (v. *Bălgues*). Chiar însă dacă s'ar potrivi sensurile, totuși *buimac*, adecă *băimac*, n'ar avé a face cu slavicul «ш» „insipidus, temerarius, crudelis, petulans“, de vreme ce *u* în forma *buimac* este o învederată scădere din primitivul *ă*, datorită acțiunii celei labialisătoare a lui *b*. Prototipul fonetic *băimac* a fost necunoscut atât lui Cihac, precum și lui Laurian și lui Massim, cari tocmai de acela se pleacă și ei spre derivațiunea din slavicul *b u i*.

Presința lui *băimac* la Macedo-români, mai ales cu o deosebită nuanță de înțeles, este foarte importantă, dovedind vechimea acestui cuvînt, față

cu care ni se presintă următoarele două ipotese:

1°. o tulpină *băim* cu sufixul *-ac*;

2°. o compozițiune nominală *băi+mac*.

În ambele ipotese ne întimpină unul și același element comun *băi*, care ne duce la tulpina latină vulgară *babe* saŭ *babi* cu sensul de „prost“: *babeculus* la Petroniu, *babulus* la Apuleiu, *baburrus* și *babiger* la Isidor, *babugus* și *babillio* la glosatoriî medio-latinî (Du Cange), tôte însemnând „stultus“ saŭ „hebes“, de unde cu același sens de „prost“ spaniolul *babieca*, provençalul *bavec*. italianul *babbeo* saŭ *babbione*, *babbuasso*, *babbuino* etc. Latinul *babe* saŭ *babi* trebuia să devină la Români *baî*, ca „aî = habes“, „suîu = subeo“, „beî = bibis“ etc., și apoi cu perderea accentului: *băi*.

În ipotesea *băim-ac*, tulpina *băim* se pôte explica printr'un latin vulgar *babinus*, cu același sufix ca în italianul *babbuino*, trecënd la noi finalul *n* în *m* ca în „*bucium* = *bucinum*“, „*tărim* = *terrenum*“, „*multănesc* = *multănesc*“ (v. *An*) etc.: din *babinus* se nasce astfel prin intermediarul *bavinus* o formă românescă *băin* = *băim*, care se scurtéză în *băim* ca în „*curm*“ din „*curim*“, „*usc*“ din „*usuc*“, „*fărm*“ din „*fărim*“.

În a doua ipotesă: *băi+mac*, elementul *băi* fiindu-ne deja cunoscut, ne apare alătorea elementul *-mac*, care este din punct în punct latinul *maccus*, unul din termenii cei mai poporani în antica Romă, căci figură în așa numitele jocuri Atellane. *Maccus* însemnă „sot, niais, imbécile“, și anume cu nuanța ironică, întru cât ride cine-va de prostia altuia. Din dialectele neolatine, cuvîntul s'a păstrat în limba sardă: „*maccu* = *pazzo*, *matto*, de-

mente", cu augmentativul *maccōne* „gran pazzo" (Spano), și la Români în mōcā „idiot, stupid, care nu e bun la nemica, sau care tot ce face—face reu și pe dos, face cu greu și mai cu greu isprăvesce, care e de risul lumii: un mōcā de om, o mōcā de muieră" (Laurian-Massim). Latinesce *maccus*, deși masculin, totuși se aplică și la femeii, de ex.: „*maccus virgo*" (Munk, De fab. Atell. 144 sq.); la Români femininul mōcā are întocmai aceiași în-trebuintare bi-sexuală.

v. *Mocan.* — *Mocărțan.*

Dacă *băimac* se descompune în *băi + mac*, atunci el represintă un prototip latin rustic *babimaccus*, compus din doi sinonimi însoțiți pentru a da ideei o nuanță intensivă, ca și când s'ar dice: prost-prost. Este fenomenul de reduplicare logică, cunoscut în toate graiurile și din care un frumos exemplu e italianul „*badaluccare*", compus din „*badare*" și din „*allocare*", ambele însemnând de o potrivă a sta la pândă (Caix, Studj di etim. 5).

Cum ôre să ne rostim acuma între cele două ipotese?

Noi ne plecăm mai mult cătră cea de'ntăiu din ele, și iată de ce. Tulpina *băim* = *babinus* existase în limba română, într'un mod independinte de orice sufix, într'o formă verbală sau nominală din care a remas în graiu adjectivul *buimatec* (= *băimatec*) corespunzător unui latin *babinaticus*, compus din *băim* și sufixul *-atec* ca în „*selbatec*", „*nebunatic*", „*prostănat*", „*roșiatic*" etc.

v. *-atec.*

Alexandri, în admirabila'i legendă despre Stat-palmă:

Iată însă mândrul sôre că se 'ntunecă d'un nor!

Urișii stau buimatici, fumegând d'a lor sudore;

Rădic ochii, și pe ceruri vîd trecînd în sbor,
drept sôre,
Făt-frumos cu Trestiana pe-un cal sprinten
sburător...

Pe cât timp existența tulpinei *băim* este astfel constatată, capătă o nouă tăriă ipotesa cea cu sufixul *-ac*; dar nu încetază totuși de a fi numai ipotesă, căci i se pôte opune posibilitatea ca *băimac* să se fi compus din aceiași tulpină *băim* și din cuvîntul *mac*, adecă: *băim + mac*, un cas în care compozițiunea ar fi fost chiar inlesnită prin identitatea între consôna cea finală și între consôna cea inițială ale celor două elemente: *băim-mac*.

Oricare ipotesă s'ar admite, *băimac* este la noi una din rămășițele cele mai interesante ale latinătății rustice; o rămășiță conservată la Daco-români și la Macedo-români de o potrivă.

Derivatele cele poporane din *băimac*, afară de

1°. *buimatec*,

sînt:

2°—4°. *Buimăcesc*, cu formele verbale *buimăcire* și *buimăcit*.

Laurian-Massim: „*Buimăcesc* = a fi *buimac*, a lucra ca *buimac*."

Costinescu: „A se *buimăci* = a se ameti, a se năuci..."

Alexandri, *Rusaliile*, sc. 3: „Că, dău, sînt de jelit! M'am buimăcit de istov de-o bucată de vreme. Nu'i dî lăsată de Dumneșeu în care să nu cadă câte o poroncă, când cu coroișer, când cu teléga dracului..."

Același, *Florin și Florica*, sc. 11:

„Florin (*buimăcindu-se*): Așa vroiam să spun, stăpâna ta, nu a me, adică stăpâna me, nu a ta.

„Florica (*rișînd în parte*): S'ô buimăcit..."

Basmul ardelenesc „Fîica a nouă mame" (*Tribuna din Sibiu*, 1885 No.

13): „Feciorul buimăcit, ca omul când își perde ce are mai drag și mai scump pe lume, nu auzi vorbele smeu-lui, ba era p'aci să nu bage de seamă că Fiica-a-nouă-mame îi face semn cu capul să o aștepte la isvor...“; iar mai jos: „Feciorul, buimăcit și amărit pînă în suflet, cum e omul în năcaz...“

Alt basm ardelenesc „Marțolea“ (Tribuna din Sibiu 1885 No. 198): „Apoi se puse éráși pe căutate, și dând de ușa casei, intră în lăuntru, dar éráși tot de clătite dădea preste tot locul pe unde pipăia; ajungând la pat, află o grămadă de băieți... tot lucruri ce mai 'nainte nu le văduse. — Am greșit casa a bună samă, grăi ea din nou, buimăcită...“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 330:

Bogatu 'n scurtă vreme
Lipsit de 'nțelepciune ajunge-un rătăcit:
Îi place lingușirea și de păcate geme;
Remas bun, cumpătare! E trândav, buimăcit!...

5°. „Buimăciă = calitate sau faptă de *buimac*“ (Laurian-Massim).

6°. Buimăcélă.

Costinescu: „buimăcélă, buimăcire, = starea persoanei buimăcite, uluite, amețite; amețelă, încurcătură în trebî; fapta de a se buimăci“.

I. Créngă, Povești I p. 46: „Așa dîcînd, pornesce, și mergînd prin pădure, s'a rătăcit; după multă trudă și buimăcélă, în loc să ésa la drum, dă de un heleșteu...“

Același termen mai are și o accepțiune poporană medicală:

„Între bóle de om, trohnăria se dîce buimăcélă“ (V. Hornescu, Iași, c. Băiceni).

v. *Năuc*. — *Uhit*. — *Zăpăcit*.

Băimătec s. **buimătec**, *ă-*, adj.; trouble, confus, abasourdi.

v. *Băimac*.

Băimăcélă s. **buimăcélă** (plur. *băimăceli, buimăceli*), s. f.; 1°. trouble, confusion, etourdissement; 2°. t. de Méd. popul.: catarrhe, rhume de cerveau.

v. *Băimac*.

Băimăcesc s. **buimăcesc** (*băimăcit* s. *buimăcit*; *băimăcire* s. *buimăcire*), vb.; troubler, étourdir, ahurir.

v. *Băimac*.

Băimăciă s. **buimăciă**, s. f.; trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac*.

Băimăcire s. **buimăcire** (plur. *băimăcirî, buimăcirî*), s. f.; l'infin. de *băimăcesc* pris comme substantif: trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac*.

Băimăcit s. **buimăcit**, *-ă*, adj.; le part. passé de *băimăcesc* pris comme adjectif: trouble, confus, abasourdi.

v. *Băimac*.

Băja! interj.; t. enfantin: avis de prendre garde à quelque chose qui brûle. „*Băja*, se dîce la copii când se apropie de ce-va ferbinte“ (pr. T. Petricu, Vasluju, c. Miclesci). Pare a fi o simplă onomatopeia a băzării focului: *baj* cu amplificativul *-a*.

v. *Băca*. — *Băzăesc*.

Băjagnă, s. f.; besace, saccoche. In regiunea Năsăudului: „*Băjagnă* = desagă“ (Gaz. Transilv. 1888 No. 54). Este în fond același cuvînt cu sinonimul *desagă*, dar pe când acesta ne-a venit prin intermediul bizantinului *δισάκιον*, *bejagnă* indică o provenință occidentală, negreșit indirectă, din latinul *bisaccium*, de unde francesul

besace, italianul *bissaccia* etc. De unde însă finalul -nă?

v. *Desagă*.

Băjenâr }
Băjenia } —v. *Bej...*

Băjescu.—v. *Băješci*.

Băješci, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. *Băješci* este un nume topic născut din pluralul patronimicului Băjescu, care la rîndul seŭ presupune o formă nominală Baje sau Baje, aparținînd onomasticeii slavice: la Bohemî Bažata sau Bažek este un nume personal foarte obicînit; la Ruși în documente vechi: Бажень și Баженко (Moroškin, Славянскій яменословъ p. 6).

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulțime de moșii confirmate fostului mare logofet Staico: „*Băještii* (Бѣжештин) cu morile“.

Băjbăc s. **bojbăc** (plur. *băjbăci*, *bojbăci*), s. m.; celui qui s'exprime difficilement, qui n'a pas les mots à sa disposition. Acela care vorbește dibuind cuvintele sau pe pipăite. Deși cunoscem numai forma masculină, totuși credem că se poate dice și la feminin: băjbăcă sau bojbăcă. Derivă din tulpina verbului băjbăesc, dar nu prin sufixul -ac, ci prin imitațiunea finalului din onomatopoeticul „băldăbăc“ pentru a da astfel termenului o nuanță mai comică. *Băjbăcul* nu e acela care bălbăesce sau care găngăvesce, ci acela care nici o dată nu nimeresce cuvintele cele proprii pentru a exprime o idee, și de aceea vorbește incurcat și lungesce vorba, ca dora-dora să le brodescă. Exemplu:

prietenul meu e așa de *băjbăc*, încat trece un cés pînă ce'mi spune ceea ce i se 'nvirtesce pe limbă.

v. *Băjbăesc*.—*Băldăbăc*.

Băjbăelă s. **bojbăelă** (plur. *băjbăeli*, *bojbăeli*), s. f.; marche à tâtons, mouvement dans l'obscurité en cherchant quelque chose. „*Bojbăelă*, bojbăire, căutare a ce-va prin întunec, pe pipăite, fără a vedea“ (Costinescu). Totă noptea auđiam un fel de *băjbăelă* în odaea de alături. E sinonim cu băjbăit, băjbăire, băjbăitură, dar arătând o stare mai prelungită.

v. *Băjbăesc*.

Băjbăesc s. **bojbăesc** (*băjbăit*, *bojbăit*; *băjbăire*, *bojbăire*), vb.; 1°. tatonner, chercher à tâtons, aller à tâtons, se mouvoir dans l'obscurité en cherchant quelque chose; 2°. avoir la difficulté de s'exprimer, chercher et ne pas trouver facilement les mots en parlant.

În primul sens:

Costinescu: „A *bojbăi* = a căuta ce-va prin întunec, a dibui cu ochii închiși în cale“.

Balada „Corbea“:

Aicea când am intrat,
Ce-am vedut când m'am uitat?
Băjbăia șerpăicele
Și erau ca acele,
Bróscele ca nucile,
Năpărci ca undrelele...

(G. D. T., Poes. pop. 518).

Basmul din Bucovina „Cei trei tălhari“ (Sbiera, Povești p. 272): „își legă ochii bine cu un tulpan și începu a *bojbăi* ca prostul prin casă ca să pună mâna pe unul dintr'înșii...“

I. Créngă, Povești I p. 267: „Păsărilă atunci se lătesce cât ce poate, începe a *bojbăi* prin tôte buruienele...“

Th. Speranția, „Țiganul la fugă“:

Un Țigan intrase noptea
Într'o curte unde-va,
Ca să cumpere, se vede,
O găin', un puflu, ce-va;
Și umblând el pe'ntunerec,
Băjbăind incetinel,
Hop că omul cel cu casa
Dă d'odată peste el...

A. Vlăhuță, Nuvele p. 33: „...închise cărțile și se duse în dormitor. Era întuneric și cam frig acolo. *Băjbăind*, merse la patul lui...”

Ibid. p. 55: „Unii spun c'aũ vęđut un om umblând încet pe delurı, uřtan-du-se pe jos, *băjbăind* prin burueni și respunđend trist cui il întreba ce caută...”

Ibid. p. 133: „Parvu stete puřin în întuneric și ascultă, stăpanindu'și resuflarea. Apoi ieși iar în tindă, călcând rar pe vırful degetelor, *băjbăi* în ungher sub rașniță, găsi toporul...”

Nu numai omul *băjbăesc*, ci se pôte dice tot așa de bine că: *băjbăesc* șórecii, *băjbăesc* furnicile etc.

Avend două forme: *băjbăesc* (= *bijbăesc*) și *bojbăesc*, e evident că cea mai veche este *băjbăesc*, scăđută apoi la *bojbăesc*, adecă din *ă* sau *ı* la *o* sau *u*, printr'o acomodățiune de labialisare cu învecinatul *b*, întocmai ca în „buřguesc” din „băřguesc”, „buřmac” din „băřmac”, „bucsit” din „băcsit”, „buduıu” din „băduıu”, „bobărnac” din „băbărnac”, „bobău” sau „boboıu” din „băbău” etc.

După Cihac (II, 15) *băjbăesc* este același cuvint ca *băzăesc* și însemnéză: „bourdonner, chuchoter, murmurer, grommeler, agacer, irriter, piquer au figuré, fouiller, fureter”, adecă are vr'o noué sensurı, dintre carı nici unul nu se potrivește pe deplin. E pęcăc că d. Damé (Dict. roumain p. 113 și 147), luându-se după Cihac, traduce

și el pe *băjbăesc* prin „bourdonner, fourmiller, grouiller”, deși — printr'o ciudată neconsecință — sub forma *bojbăesc* el dă numai sensul cel adevérat: „chercher à tâtons, tâtonner”. Cihac citéză numai două texturı: unul din I. Créngă: „*bojbăind* prin tóte buruřenele”, pe care noi il dăm mai sus pe de 'ntregul, și altul din Alexandri: „când auđi dracii șoptind și prin ólă *bojbăind*”, în carı amindoué este numai și numai sensul de „tâtonner, chercher à tâtons”. Și tóte astea, Cihac le face pentru a ajunge cu orıce preț la polonul *bzikać*, la maghiarul *bizgat*, la germanul *biesen*, carı nici ele n'au a face unul cu altul. *Băjbăesc* n'are romănesce decât sensul general de a căuta fără a nemeri, de unde apoi două accepționi derivate:

1°. a căuta fără a nemeri umblând, la G. Baronzi (Limba română p. 100): „A *bisbăi*—a umbla rasnă, róder, errer”;

2°. a căuta fără a nemeri vorbind, de unde s'a născut interesantul substantiv „*bojbăc*—om ce vorbesce reı, *bojbăesce*; se dice mai cu samă despre dascăl” (Șeđetőrea 1893 p. 150).

Cu a doua accepțione, *băjbăesc* se apropiă de italianul *bisbigliare* „murmurer, chuchoter, rendre un bruit sourd et confus”. Să nu uıtăm că sub raportul morfologic sufixul verbal romănesc -ăire are întocmai aceeași funcțione deminutivo-frequentativă ca italianesce sufixul verbal -igliare (v. -ăesc), ast-fel că remăn față 'n față tulpinele *băjb* (*bıřb*)=*bisb*.

Italianul *bisbigliare* este generalmente privit ca o onomatopeiă (Littré, v. *Bisbille*). Fie! Onomatopeiă în acest cas este și românul *băjbăesc*. Important e că acéstă onomatopeiă *bisb*, întru cât ea nu se găsesce la Slavı, la Germanı și la alte némurı, este un element comun romăno-italic.

Dar să fie ôre în adevăr o onomatopeică? sau nu cum-va va fi având numai o aparență onomatopoetică prin reduplicarea lui *bi*?

Maî întâiu, cată să despărțim pe italianul *bisbigliare* de sinonimul „*pispiare*” sau „*pisbigliare*”, care acela pôte să fie o adevărată onomatopeică, fără ca să fie neapărat onomatopoetic și *bisbigliare*.

În dialectul venețian a șovăi, a umbra într'un mod nesigur, a fi nehotărit, a zăbăvi în mers sau în vorbă, se dice *bibiar*: „*bibiar* în t'un logo = fermarsi oziosamente in un luogo, senza saperne uscire” (Boerio, Diz. Venez. p. 79), adevă ce-va fôrte aprôpe de *băjbăesc*. În acest *bibiar* s'a recunoscut latinul *bivium* „chemin croisé”, fiind-că un om se opresce pe gânduri nehotărit când dă peste o res-cruce: „*bibiar* = gleichsam zweifelnd am Scheidewege stehen” (Körting, Roman. Wtb. p. 121). Latinul *bivium* însă, conservat în limba clasică, se scie că este o forma asimilativă din *bisvium* (= *bis* + *via*), care putea să se fi păstrat pe alocuri în latinitatea cea rustică și care, în orî-ce cas, e maî sigur decăt *bisviduta*, de unde se trage francesul „*bévue*” (Körting, Wtb. 121).

Dacă venețianul *bibiar* vine din latinul *bivium*, atunci italianul *bisbigliare*, de 'mpreună cu românul *băjbăesc*, pôte să se urce la prototipul latin *bisvium*. Număi prin trecerea mijlociului *v* în *b* cuvîntul va fi căpătat apoi un aer de onomatopeică.

Căt se atinge de consonantismul formeî române, apoi în organicul *bisbăesc* a trebuit fiziologicesce ca s naintea lui *b* să trecă în *z*: *bizbăesc* (Miklosich, Lautl. d. rumun. Dialect., Conson. II p. 86), iar ulterioara trecere

a lui *z* în *j* (*ž*) este aci maî legitimă decăt în „mijloc = mizloc”.

Așa dară, fie ca onomatopeică, fie ca derivațiune din *bisvium*, *băjbăesc* este la Români un rest din latinitatea cea rustică.

v. *Băiguesc*. — *Băjbăc*.

Băjbăire s. **bojbăire**, l'infîn. de *băjbăesc* pris comme substantif: action de marcher à tâtons, difficulté de trouver les mots en parlant.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăelă*.

¹**Băjbăit** s. **bojbăit**, -ă, le part. passé de *băjbăesc* pris comme adjectif: tâtonné, cherché à tâtons.

v. *Băjbăesc*.

²**Băjbăit** s. **bojbăit**, le part. passé de *băjbăesc* pris comme substantif: tâtonnement.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăelă*.

Băjbăitor s. **bojbăitor**, -ôre, subst. et adj.; celui ou celle qui tâtonne, qui marche dans l'obscurité en cherchant quelque chose. Care *băjbăesce*. Nu e sinonim cu *băjbăc*, care se aplică numai la vorbirea cea încurcată prin căutarea cuvîntelor.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăc*.

Băjbăitură s. **bojbăitură**, s. f.; tâtonnement. Între sinonimii *băjbăelă*, *băjbăire* și *băjbăit*, *băjbăitură* exprimă cea maî scurtă durată și cea maî puțină intensitate, cu o nuanță tot-o-dată de despreț.

v. *Băjbăesc*. — *Băjbăelă*.

Băl, -ă, adj.; blond, pâle, blanc tirant sur le jaune. *Băl* nu e sinonim cu alb, ci însemneză o culôre mijlociă între alb și între galben, sau maî bine o armonizare între aceste

doue culori, o asociațiune între ele; fiind însă o culore foarte deschisă, adecă în opozițiune cu închis, cu întunecos, de aceea mai tot-d'a-una se confundă cu noțiunea de alb. Adevăratul alb e în antitesă cu negru, pe când antitesa lui *bâl* este laiu. Identificarea lui *bâl* cu alb, care adesea ne întimpină în texturi, trebui dară privită ca o simplă apropiare.

Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I Tr. 1883 p. 427): „*Bâl* = Albus“.

Doină din Banat:

Din colē de Făgețel
Este-un voinic nalt și *bâl*
Parcă 'i tras printr'un inel,
Dă-mē, maică, după el...

(Reteganul, Cărțile sâtenului 1886 p. 15)

Alta tot de acolo:

Bâla care 'mi place mie,
Gura ei strugur de vie...

(Hodos, Poes. pop. 55; cfr. 33).

Alta:

Frunză verde de dudău,
Ce-am auđit, *bâlo*, iău,
Că maică-ta 'i pare reu
Că te iubesc, *bâlo*, iău?
Spune, mândro maică-ta
Că atunci io-te-oŭ lăsa
Când maica ț'o numēra
Finu de pe două care
Și ierba din trei hotare...

(Ibid. 137).

Din munții Sucevei: *Bălă*, bălucă = bălae, blondă; oia *bălă*, cu obrajii albi, curați de tot (Șeđetőrea 1893 p. 126).

Un boŭ alb de tot se ȃice băloniu; vaca albă — *bălă*; tot *bălă* și bălae este o oia albă...“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

„Oia cu botul alb se ȃice *bălă*“ (S. Cincu, Brăila).

S. F. Marian: „*Bălă* = gălbie; oia *bălă* = care aruncă în galben...“

Doină din Ardél:

Păcurar cu oi băluță,
Căpētatu-ți-ai drăguță?
De nu 'ți vei fi căpētāt,
Ha! că neica m'a lăsat...

(Hodos, Poes. pop. 121).

„La oia albă se ȃice băluță, la cea nēgră — lae“ (D. Recēnu, Banat, c. Bucova).

„Oia cu botul alb se ȃice băluță“ (C. Ciurēnu, Vasluu, c. Zăpodeni).

„La un căne alb, ciobanii îi ȃic băloiu“ (pr. M. Iubaș, Banat, Lugoș).

Băluță, nume de familie țerănesc în districtul Suceva (Șeđetőrea 1893 p. 13).

Despre Băluță ca nume de danț poporan, se va vorbi la locul seŭ.

La Macedo-romăni, d. Weigand (Die Aromunen p. 297) indică forma *bel*, mai corect *bâl* ca la noi, cu două sensuri: 1°. berbec saŭ căne negru cu o pētă albă pe frunte; 2°. o petricică albă la jocuri copilăresci. Mai interesantă însă și mai sigură sub raportul vocalic este forma baliu „animal cu perī albi în frunte“ (Laurian-Massim, Gloss. 48), mai cu samă cal. Numai această formă baliu noi am putut-o controla. Ne temem ca cea adusă de d. Weigand să nu fie o greșelă.

Primitivul *bâl* a despărut la noi din limba literară, unde se înlocuesce prin derivatele bālan (*bâl* + an), bālaiu (= *bâl* + aiu), bālăior (= *bâl* + aiu + or).

Din *bâl* prin sufixul -aș se formeză masculinul bālaș, din care vine apoi bālășei și bālașcu, și femininul bālașă cu deminutivul bālășică.

Despre originea acestui termen, care n'are a face cu slavul ккалѣ,

v. *Bălan*.

². *Băl.* — v. *Imbăl.* — *Bălăcesc.*

Bălăciu, s. m.; nom propre personnel et topique. In ambele sale accepțiuni, numele propriu *Bălăciu* ne întinpină mai ales în Muntenia.

Vr'o patru sate se numesc *Bălăciu*: unul în Teleorman, doue în Ialomița și unul în Valcea, afară de carî un mare sat în Mehedinți se chiamă *Bălăcița* (Frunțescu), ceea-ce indică originea adjectivală a cuvîntului *bălăciu*, presupunându'î o formă feminină *bălăce*, de unde deminutivul *bălăcița*.

Ca nume personal, într'un act oltenesc din 1665 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezul, în Arch. Stat. din Buc. p. 64): „și Șandru și *Bălăciu* fratele lui Costandin...”

În crîsovul lui Constantin Brâncovenul din 1693 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 10), pintre mai mulți boierinași olteni: „î Răduțul sin *Bălăciu* ot Comănești...”

Să fie ôre un derivat din *băl* „blond” prin sufixul *-aci*u, ca „stângaci” din „stâng”? Ceea-ce pare a întări această derivațiune, este că numele personal *Bălăciu* există și la Macedo-români (I. Caragiani).

Din topicul *Bălăciu* se trage numele de familie *Bălăcenu*; din personalul *Bălăciu* — numele de familie *Bălăcescu*, din care se formeză apoi topicul *Bălăcesci*.

v. *Băl.* — *Bălăcenu.* — *Bălăcescu.*

Bălăieș s. **Bălăieș.** — v. *Bălăiu*.

Bălăiu s. **balăiu**, *-ăiă (-ae)*, adj.; blond, păle, blanc tirant sur le jaune. *Bălăiu* derivă din *băl* prin sufixul intensiv *-ai*u, care circulază în graiuri mai des sub forma feminină *-aiă* de-

cât sub cea masculină. De aceea *bălăiu* se aude mult mai rar decât *bălăce*, care corespunde celor-lalte feminine analoge, mai ales cîobănesci: „lunae”, „murgae”, „surae”, „brezae”, „potae” etc. v. *1.-ai*u.

Intensivul *bălăiu* nu se deosebesce de loc prin nuanța de sens de intensivul *bălan*, ambele servind numai a amplifica pe monosilabicul *băl* sub raportul formei, fără a 'î modifica înțelesul.

I. Văcărescu p. 353:

Bălăiu 'î perisor lucia l'a ei albețe;
Tăriile 'î din sin ca legi imi daū povețe;
Legi simple ce aū drept firesce a supune,
Nu legi de duh tiran ce 'n jug viclén ne
[pune...]

Balada „Brumărelul”:

Foicică ismă crătă,
Intr'o Joi de diminătă
Tuturor li 'î cu dulcătă,
Numai unul are grătă:
Volnicel *bălăiu* la față...

(G. D. T., Poes. pop. 450)

Delavrancea, Paraziții p. 225: „Pêrul ei *bălăiu*, ca nisce sculuri de bo-rangic, îi lumina obraji, gâtul și umeri...”

A. Odobescu, Scrieri I p. 113: „Cu încetul tînăra copilă își veni 'n simțiri; ochii ei albaștri clipiră sub lungile 'î gene *bălăie*...”, unde pluralul nu e corect, căci din *bălăce* se face *bălăi*, ca din „văpae — vâpăi”, „potae — potăi” etc.

Cântec moldovenesc:

Dragă mi 'î oița l a e
Și lelița cea *bălăce*,
Dragă mi 'î oița crătă
Și lelița cea istătă...

(Ședătorița 1892 p. 213).

unde este de observat antitesa între *bălaiu* și *laiu*, asupra căriia noi revenim pe larg mai la vale.

Delavrancea, Trubadurul p. 32 : „Eram de zece ani. Și deschisesem ochii pe o copilă cam de vîrsta mea, cu care adesea-orî colindam viile, spunîndu-î câte vîdute și nevîdute. *Bălaea* 'î țiceam eă, căci era albă...”

P. Ispirescu, Un basm mitologic (Col. l. Tr. 1882 p. 307): „Cum se întorseră a-casă, deteră vacei numele de *Bălaea*. Din ȕiua aceia pare-că norocirea desjugase la casa lor. Nu era lucru pe care să puie ei mîna și să nu le esă în-de bine. Vaca *Bălaea* fîta, și fîta cu spor...”

Balada ardelenescă „Horén”:

— Ce căutați pe-aicea?
— Căutăm pe soru-ta.
— Pe soru-mea nu voiu da.
Dar voiu da mîeori *bălăi*
Să cînte véra pe vâl..

(Familia din Pesta, 1836 p. 307).

Locuțiunea proverbială; în țarcă *bălaea* = s'en est fait“.

D. Stancescu, Basme p. 199: „Vêdînd zmeul că nu e chip să se scape de el, învîță pe mama lui Busuîoc să se facă bolnavă și să 'l rîge să 'i lase eî căteii să 'i mai ție de urî; iar când o fi el fără căteii, atât 'i-a fost, că în țarcă *bălaea*, nu mai vede lumina cu ochii...”

Laurian-Massim: „a în țarcă *bălaia* = nu mai sint mijlîce de traflu, nu mai e de unde să se dea îndestulare pentru ce-va“.

Proverb: „nici lupul pre *bălaea*, nici *bălaea* pre lup“ (C. Negruzzi, Scrisîrea XII) cu același sens ca: „paza bună trece primejdia rea“.

Bălae se țice și la o varietate de strugure (Jipescu, Opincaru p. 53); la

d. Damé: „*bălae* = variété de raisin vermeil comme le chasselas“.

Ca nume personal femeiesc, *Bălae* în actul municipal bărlăden din 1633 (Doc. rom. II No. 74, în Arch. Stat. din Buc.): „au venitu înainté noastră Măriica și cu sora ei Grozava nepoatele lui Ion stolnicul, fetele *Bălaei* den Văléni...”

Forma cea obicînită ca nume personal femeiesc nu este *Bălae*, ci *Bălașă*.

v. *Bălaș*.

Antitesa între *bălaiu* și *laiu*:

Jarnik, Sprachliches aus rumän. Volksmärchen p. 15: „Să nu spuneți nici lae nici *bălae* = saget weder schwarz, noch blond, d. h. weder das Eine, noch das Andere“.

A. Pann, Prov. I, 85: „El nu scie ce e lae, nici ce e *bălae*“.

I. Créngă, Povești I p. 13:

„— D'apoi când or veni ai noștri?
„— Atunci voi să vî faceți mîrte în păpușoiu, să nu spuneți nici laie, nici *bălaie*...”

Ibid. p. 247: „Ochilă vedea tôte cele, ca dracul, și numai înghețai ce da dintr'insul:

Că e lae,
Că 'i *bălae*,
Că e ciută,
Că 'i cornută...”

Ibid. p. 285: „S'apoi când venia moșnegul de pe unde era dus, gura babei umbla cum umblă melița: că fata lui nu ascultă, că 'i ușernică, că 'i leneșă, că 'i soiu reu, că 'i laie, că 'i *bălae*, și că s'ò alunge dela casă...”

Ghicitîrea despre „Cantar”:

Lae

Bălae

Unghiă de gae,
Crestă de ridichiū.

(G. D. T., Poes. pop. 219).

Aci este locul de a limpezi originea enigmaticului laiu, în privința căruia Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 235) se rostese foarte corect că este „un cuvînt pastoral, pe care l'au propagat ciobanii români“ (ein durch die rumänischen Hirten verbreitetes Hirtenwort“), adică Români l'au dat pe de o parte Albanesilor: „lai, laie = oiă cu lână albă și neagră“, pe de altă parte Bohemilor, adică Moravilor: „laika = oiă neagră“, și Rutenilor: „laisty i = negru“. În locuțiunile românesce „lae de Țigan“ și „Țigan laeș“ sensul este de „négrétă“, ca și când s'ar dice: „cétă neagră“ sau „din cetă neagră“. Gustav Meyer ne scutesce de sarcina de a mai vorbi despre Rösler, care trăgea pe laiu din turcul „lai = boue noire“, și despre Cihac, care grămădise cu ocaziunea acestui cuvînt o gróză de vorbe slavice și germane, ba n'a uitat nici pe latinul latrare! Laiu este curat românesc; dar de unde? Sensul fundamental al cuvîntului nu e „negru“, ci „nenorocit“. Acest sens apare la fie-care pas în literatura poporană macedo-română, și s'a resfrânt acolo și în verbul laire „maudire“ (Obedenaru, Texte p. 111). Printr'o asociațiune de idei foarte răspândită în familia indo-europeă în genere, noțiunea de „nenorocit“ se desvóltă din acea de „stâng“, și acesta mai cu samă la vechii Români, la cari ambii sinonimi pentru „stâng“: sinister și laevus luaseră înțelesul de „nenorocit“. Din forma latină arhaică laivus (= gr. λαιός, λαιφός) vine d'a-dreptul românul laiu, după cum din „lavo“ vine „lau“; și horatiianul:

O ego laevus...

se traduce literalmente în macedo-româna prin: „o, io laiu!“

v. *Laiu*.

Din *bălaiu* se formeză deminutivul *bălăior*, despre care a se vedé pe larg la locul seú, și termenul deminutiv cîobănesc *bălăică*, care presupune pe masculinul *bălăel*.

„O oiă albă se dice *bălăică*“ (G. Basoc, Tecuci, c. Homocea).

S. F. Marian: „*bălăică*, nume de vițică care aruncă în galben“.

Este remarcabil apoi augmentativul *Balaieș* sau *Bălaieș*, format întocmai ca „*Rareș*“ din „*rar*“, „*Verdeș*“ din „*verde*“, „*Frunteș*“ din „*frunte*“ etc. și întrebuințat de asemenea numai ca nume propriu personal, mai ales în Moldova.

C. Sion, Arhondologia p. 28: „*Balaieș*, Moldovan dela Bogzesci, ținutul Némțului...“

Despre etimologia,

v. *Bălan*.

¹*Bălan* s. *balan*, -ă, adj.; 1. blond, pâl, blanc tirant sur le jaune; 2° t. de Myth. popul.: nom d'une divinité, probablement Soleil. În primul sens, *bălan* este sinonim cu *bălaiu*, ambele formațiuni intensive, sau mai bine amplificative din *băl*, câte-trele având același înțeles, fără nici o nuanță distinctivă: tot ce s'ar pute dice este numai dóră că *bălan* sună mai energic, ér *bălaiu* mai desmierdător, — doue particularități fonetice, pe cari nu pré sciú să le utilizeze poeții, dar cari se pot surprinde în graiul poporan.

A. Pann, Erotocrit, II, 82:

Că par'că sint zugrăvite *bălanele* lui frumseti...

C. Negruzzi, O alergare de cai, I:

„Dinainte era un om *balan* ce putea să aibă 35 ani. Chipul seǔ era frumos și interesant, dar o întristare desnădejduită se vedea pe fața sa palidă...”

Delavrancea, Paraziții p. 220: „Privii la acea feréstră, dar tocmai atunci cercevele se deschiseră și o femeie tineră, cu pèrul *bălan* risipit în jurul obrazilor, privi drept și lung la mine...”

Bălan despre boǔ :
Doină din Ardél:

Vai, mâncatu's de străini
Ca érba de boi bătrâni,
Și mâncatu's de dușmanî
Ca érba de boi *bălanî*...

(J. B. Poes. pop. 191).

„Colinda plugului” :

Boi bourei,
In còdă cudâlbei,
In frunte țintați,
In còrne n'ferati,
Pe pântece *bălanî*,
Pe spate plăvanî...

(G. D. T., Poes. pop. 144).

Ghicitòrea despre „Briciù” :

Am un boi *balan*,
Pasce pe munte de ciolan.

(Șeǔtòrea 1892 p. 32).

Cântecul „Căraușul” din Rucovina :

Frunđă verde de trifoi,
Trece badea pe la noi,
Cu căruțul cu doi boi :
Bădița cu pèrul creț
Și cu ochișorii verđi.
Stăi, bădiță, stăi pe loc
Că-ți e murgul slăbănog,
Și *bălanul* n'are vlagă
Carul singur să ți-l tragă,
Că-ți e carul încărcat,
Și-ți e jugul despicat,
Despicat în patru părți :
La proțap și la lopăți ;
Căci ți-s boii nemâncăți,
Osteniți și nsetoșați,

Și dacă-i vei adăpa
Pină ce nu vor mânca,
Cel *bălan* va săngera,
Iar' cel murg te va nșola...

(Marian, Poes. pop. II, 102).

Deminutiv din *bălan* este *bălănel*, la feminin *bălănică*.

S. F. Marian : „*Bălănel*, nume de boi, mai ales însă de vițel”.

Bălan despre cal :
Cântec din districtul Bacău :

Frunđă verde de-un lipan !
Drag mi-a fost calul *bălan*,
Calul alb și șeua neğră,
Șeua neğră, frăul verde,
Ține!, Dòmne, nu mi'l perde!...

(Șeǔtòrea 1892 p. 73).

Cântec din Moldova :

Frunđă verde ș'un lipan,
Ah, aman, aman, aman !
Să puțu șeua pe *balan* :
Cine m'a vedé călare,
Toți să'mi ȓică căpitane...

(Sevastos, Cânt. 237).

Ghicitòrea bucovinénă despre „Pléva și grăunțele” : „*Bălan* sare peste gard, dar Galbén remâne” (Sbiera, Povești p. 320), unde *bălan* și galben exprimă doué nuanțe ale aceleiași culori.

Ca termen chromatic despre cai, însă numai despre cai, românul *bălan*, sub forma scăđută *bulan*, a trecut la Poloni și la Ruși: *bulan y*, *буланый* „cal *bălan*”, negreșit în epoca cea de înflorire a rasei cavaline în România, despre care noi vom avé a vorbi pe larg la locul seǔ.

v. *Cal*.

Bălan despre oiă :
Balada „Óia nădrăvană” :

Oiță, oiță,
Oiță plăviță,

Oiță bălană
Cu lâna bărsană,
De trei zile 'ncóce
Gurița nu'ți tace...

(G. D. T., Poes. pop. 435).

Bălan despre câne:

I. Crângă, Povești I p. 147: „Tibă! Hormuz; na! *Balan*; nea, Zurzan! dați-vă 'n laturî, cotarle!...”

Bălan a fost o dată foarte obicnuit la Români ca nume propriu personal, de unde și mulțimea satelor numite Bălănesci, adică „posteritatea lui *Bălan*”, precum și patronimicul Bălănescu. Tot între numi topice figurează femininul din *Bălan*: Bălănesă și Bălănoia (Frunțescu).

Dela Români numele personal *Bălan* a trecut și la Bulgari (Каравеловъ, Памятники быта Болгаръ), unde s'a amplificat apoi în Balanov, Balanovicî, Balanolu, în cari nu se mai recunosc provenința cea românescă.

Crisov dela Stefan-vodă din 1434 (Docum. Hurmuzaki vol. I part. 2 p. 868 și 876):

... на ТУТОВѢ
ДѢКЪ СЕЛА, ГДЕ ЕС
МЛКАКЪ УТ БАХИУ
И ГДЕ ЕС БАЛАНЪ
УТ СТРАМБА...

... pe Tutova
doue sate, unde
este Mielé din
Bahna și unde
este *Balan* din
Strâmba...,

iar în crisovul din 1443 (ibid. p. 882) satul lui *Balan* pòrtă deja numele БѢЛЪНИЦИ.

Crisov dela Ștefănița-vodă din 1661 (Cond. MSS. a Episc. Hușilor, t. IV p. 57, 58, în Arh. Stat. din Buc.): „*Bălan* din Ivinițăști, ficiorul lui Drăgan de acolo, și cu nepoții săi Zota sin Burnar și alți nepoți...”

Din familia boierescă Șincai din Făgăraș, Stanilă *Balan* de Șinka căpetase nobleța ungară la 1689 sub

principele Apafi (Pușcariu, Date istorice p. 168).

Intre Români din Epir, menționați pe la 1348 în crisovul țarului serbesc Stefan Dușan, unul se cheama *Balan*: „Баланъ з братиомакъ и сиоки”, adică: „*Balan* cu frații și cu fiii” (Arch. ist. III p. 181); iar în crisovul țarului Lazar din 1381 se menționează satul numit „vadul Balaii”: „село Баланик вродъ” (Miklosich, Monum. Serbica p. 198).

În interesantul „Izvod de vecinî din Costești cari au fost la Ghianghé și la Prăjescul și la Iani sulgiariul” din sec. XVII (Doc. Rom. I No. 76 în Arch. Stat. din Buc.), pe lângă „*Bălan* Leurdă” ne intimpină și „Bălăun (БѢЛАНУ) sin Curé”, o foarte remarcabilă formațiune prin sufixul -un ca în „căpcaun”, „gărgăun”, „văgăună” etc.

La prima vedere este legitim a trage pe românul băl, cu derivațele sale, din slavicul кѢЛѢ, după cum o făcuse de'ntăiu Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 16), cunoscând numai forma *bălan*, pe care Cihac (II, 6) o crede născută dintr'un tip intermediar bealan, un tip fără urmă în graiu și 'n texturi, ba încă fiziologicesc imposibil, de vreme ce *e* trece la noi în *ea*. exclusiv într'o silabă tonică, nu alt-fel.

Etimologia din кѢЛѢ, în orî-ce cas, e mai bună decât cea din latinul bellus, pe care o susțin Laurian-Massim (Gloss. 49), dar de unde, după o lege fonetică riguroasă, nu se putea nasce la Români decât bel sau bîel, ca în „miel”, „vițel”, „inel”, „mișel” etc., nici o dată băl, și cu atât și mai puțin bal.

Din slavicul „БѢЛѢ” a remas la Români verbul belesc; din latinul „bellus” — femininul bîea la Olteni; dar *bălan* nu este nici latin, nici slav. v. Belesc. — Bîea.

Noi am vedut mai sus că deja pe la 1348 se rostia romănesce *balan*, iar la 1381 *balae*, nu *belan*, nici *belae*. Pînă astăzi în graful poporan formele cu *a* clar: *balan*, *balaiu*, sînt foarte răspandite, ceea ce totuși s'ar puté atribui asimilațiunii cu accentatul *a* din silaba următoare. Nici o asimilațiune însă nu există în forma macedo-română *balîu* „cheval marqué au front d'une étoile blanche“ (Dr. Obedenaru, Texte macedo-române p. 74), compus din *bal* și din același sufix *-îu* (= lat. *-eus*) ca în macedo-românul „*malîu* = lat. *malleus*“. Este dară sigur că tulpina cea organică a cuvîntului e *bal*, nu *bel*, nici *biel*, adecă nu e nici slavică, nici latină, măcar-că este foarte veche la noi, de ôră ce ne întimpină la toți Români fără deosebire.

Să fie ôre dacică?

Vom începe prin a limpedi un punct morfologic.

Sufixul *-an-* este la noi de originea slavică (v. ²-*an*), adecă posterior secolului VII. În *bălan* însă el nu este primitiv, ci substituit unui alt sufix mai vechiu, care — după cum ne vom încredința în dată — nu putea să fi fost altul decăt sufixul *-al*, atăt de des în onomastica tracică: *Dizala*, *Disztral*, *Attalus*, *Cothālas*, *Sadalas*, *Zantiala*, *Mucatrālās* etc. (Dumont, Monum. figurés de la Thrace, 78—81). Din prototipul *balal* s'a făcut *balan* printr'o dissimilațiune curat fonetică între cei doi *l*, operându-se în același timp trecerea logică la un sufix foarte potrivit prin aceea că dă expresiunii mai multă energiă, ca în „șoiman“, „corban“, „golān“, „vultan“, „lungan“ etc. Ceea ce confirmă realitatea prototipului *balal*, este raportul seū cātră sinonimul *balaiu*, în care ne întimpină același sufix primar *-al* amplificat prin sufixul

secundar *-îu*, adecă *balaiu* = *bal* + *al* + *îu*. Cu alte cuvinte, *-aiu* în *balaiu* este muțat din *-aliu*, nici decum din *-aniu*. Dacă sufixul ar fi *-aniu*, atunci *n* s'ar auți foarte limpede în dialectul bānățen, care 'l păstrează sistematic, de exemplu „*intāniū* = *intāiu*“, „*cālcāniū* = *cālcāiu*“, „*cuñiū* = *cuñu*“ etc., pe când la Bānățeni se rostesce tot-d'a-una *balaiu*, întocmai ca la noi, ceea ce constituă o probă irrecusabilă că *balaiu* nu vine din *bal* + *aniu*, ci din *bal* + *aliu*, iar prin urmare și *bălan*, cu sufixul *-an* cel furisat prin substituțiune după secolul VII, represintă un prototip anterior *balal* = *bal* + *al*.

Înlăturându-se astfel din *bălan* elementul morfologic cel relativ mai noi *-an*, vom repeta întrebarea: familia lexică *bāl*, pe care noi am verificat'o ca foarte veche la toți Români, să nu fie ôre o remășiță dacică?

Macedo-românul *balîu* este important nu numai în privința fonetică, dar și prin legătura sa cu noțiunea de „frunte“: „cheval marqué au front“ (Dr. Obedenaru), „animal cu perī albī în frunte“ (Laurian-Masim). Acéstă legătură se învederează pretutindenea și la Daco-romāni, căci întocmai același înțeles are și al nostru „*bāl* = cu botul alb“ (v. *Bāl*), adecă „*bāl* la cap“, „*bāl* la frunte“.

Din dată ce acéstă particularitate se constată, sîntem strămutați d'a-dreptul la familia lexică albanesă:

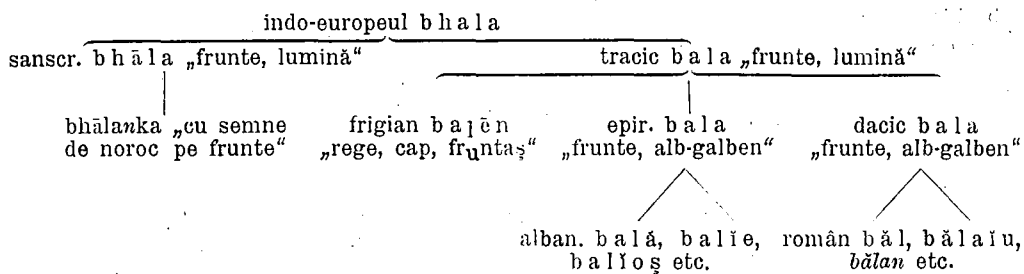
- 1°. *bālā* „frunte, cap, virf“;
- 2°. *balīe* „tulpan alb, cu care femeile își învêlesc fruntea“;
- 3°. *balīoš* sau *balīaş* „cal sau boū cu fruntea albă“;
- 4°. în fine, în dialectul gheghic *balīoš* „alb aruncând în galben“, „blond, rothaarig“ (Hahn, Alb. Stud. Wtb. 11),

„roux, des cheveux; bai, des chevaux“ (Dozon, Manuel, Vocab. 8).

Este ciudat că Gustav Meyer (Etyim. Wtb. d. alb. Spr. 24, 25) desparte etimologicesc sensurile 1° și 2° de sensurile 3° și 4°, afirmând că pe *balioș* Albanesii l-au împrumutat dela Serbi și uitând că serbul corespunzător *bjelaš* „*equus albus*“ (Karadžić) nu numai este un provincialism izolat, întrebuințat anume în regiunea învecinată cu Albania, dar încă un provincialism care, împrumutat dela Albanesi, a păstrat la Serbi abia înțelesul de „alb“ și a pierdut pe acela de „frunte“. A despărți unul de altul cele patru înțelesuri, este a scăpa din vedere că ele formeză învederat, prin fond și prin formă, o singură familie de cuvinte, în care sensul fundamental este acela de frunte; un sens cu totul depărtat atât de latinul „*bellus*“ precum și de slavicul „*бѣла*“, dar pe care însuși Gustav Meyer pentru sensurile 1° și 2° îl regăsesce în sanscritul *bhāla*

„frunte“. Este de adăos că acest sanscrit *bhāla* însemnează tot-o dată „frunte“ și „lumină“, adică noțiunea de alb-galben pe lângă cea de frunte, și că derivatul *bhālanka* vrea să zică: „acela care are pe frunte semne de noroc“. Astfel pentru sensurile 1° și 2° Gustav Meyer a descoperit adevărata origine a prețiosului termen, carea se întinde însă într'un mod impios și asupra sensurilor 3° și 4°, adică asupra familiei întregi. Ce-va mai mult decât atâta; tot Gustav Meyer a nemerit originea cea curat tracică a acestui cuvânt la Albanesi, iar prin urmare cea dacică la Români, comparându-l cu glosa frigiană la Hesychius: „*βαλήν, βασιλεύς*“, adică „*balēn* = rege, cap, fruntaș“. Ar mai fi putut adăuga că acest *βαλήν*, ca termen tracic din Asia, ne întimpină deja la Eschyl (Pers. 663).

Așa dară se capătă următoarea genealogie indo-tracică:

Nu vom cerceta aci filiațiunea între indo-europeul *bhāla* și între numele deului luminei la vechii Celți: *Belis*, *Belenus*, *Belinus*, *Apollo Belenus* sau *Belenus Apollo* în inscripțiuni, „le dieu blond, aux cheveux d'or“, al căruia nume este într'o evidentă legătură cu modernul celtic *belen* „jaune d'or“ (Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 374). Ne vom mărgini numai a

constata că și la Români în *bālan* s'a petrificat o urmă de sens mitologic. G. Baronzi, *Limba Română* p. 23, 82, aduce locuțiunea: „noptea e murgă, sórele *bālan*“; dar ce-va mult mai caracteristic este idiotismul: „*Bālan* să 'ți alégă“, „nici *Bālan* nu 'ți alege“, care însemnează în graiul poporan „numai *Dumneđe* ũ ar puté să 'nțelégă“, „nici *Dumneđe* ũ nu pôte să pricépă“.

I. Créngă, Scrieri I p. 151 :

„— Ba nu, bade Ipate, n'aibî grijă ; nu ți-oiû mai cere vre-un lucru mare pină pe-acolò. Ș'apoî ce ți-oiû lua eû din casă, nu-ți face trebuință d-tale.

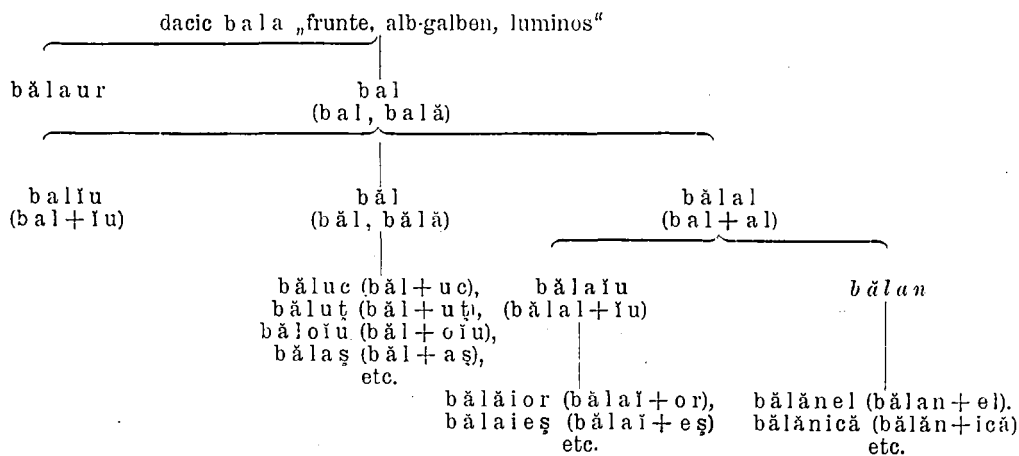
„— Apoî na, ñise Ipate. Măsură-î vorba cu imblăciul. *Balan* să'ți alégă din gură ce spuî, dacă nu vorbescî deslușit.

„— Apoî dă, bade Ipate...“

Acest „*Balan* s'alégă“ din Moldova este învederat identic cu „*Dumneđeû* s'alégă“, din Muntenia — în următorul pasagiû din Jipescu, Opincaru p. 151 : „Puîcana a auđit cu urechili îei dëla un boier bătrân, că parte din ghisurî sint adëveerate, parte nu, ca și vorbili : unili secî, altili pline. *Dumneđeû* s'alégă !...“

Să nu uităm însă că Românul ñice în același sens : „nici dracul nu pòte să 'nțelégă“. *Balan* dară înseamnă nu neapërat pe *Dumneđeû*, ci în genere o putere supra-omenescă, fie bună, fie rea, adecă ceea ce vechii Greci exprimaî prin cuvintul *δαίμων*. Noțiunea fundamentală în ambele casurî este aceea de „lumière, éclat“.

În cele de mai sus noi am lăsat cu totul la o parte pe *bălaur*, membrul cel mai important al familiei *băl*, mai ales din punctul de vedere mitologic. Credem de cuviință a'î consacra la locul seû un deosebit studiû. Aci însă mențiunea lui e necesară pentru a completa următorea genealogiă specială dacică a familiei lexice *bala* :

v. *Băl*. — *Bălaur*. — *Bălăior*.

2. *Bălân* s. *Balân*, n. pr. pers. et top. — v. ¹*Bălan*.

Bălâncă }
Bălângă } — v. *Balancă*.

¹. *Bălăș* s. *Balăș* și *Bălășcu* s.

Balășcu, n. pers. m.; *Bălășa* s. *Bălășa*, n. p. f. : Blondin, Blondine. După cum din alb derivă *Albaș*, care ne întimpină numai ca nume personal, tot așa prin același sufix *-aș* numele personal *Bălăș* se trage din *băl* „blond“, și n'are a face nici cu forma ungerescă *Balás* din numele personal „Blasius“, nici cu pétra scumpă *balaș* „rubis balais“.

Act oltenesc din 1729 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 336): „având Ion logofăt Podbănicēnul heleșteu la Bodbanița, și mai din susul lui au făcut și *Balaș* căpitan alt heleșteu...”

Act moldovenesc din 1748 (Cond. Mss. a Doljescilor, t. 2 p. 203 în Arch. Stat. din Buc.): „dar acest *Bălașcu* să apucă pi capul lui că n'au dărămat pe lângă poeni să strici locul cel de fânați cu dărămătura, nici la baltă...”

v. -aș. — *Albaș*. — *Negraș*.

Masculinul *Bălaș* este mult mai rar decât forma feminină *Bălașă*.

Act dela Constantin-vodă Brâncovēnul din 1694 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 57): „fostu-î au rămas în urmă 2 fete copile mici anume: Maria și *Bălașă*...”

Cronica muntenească (Magaz. ist. IV, 336): „[soția lui Constantin-vodă Basarabă] *Balașă* a făcut o mănăstire ce se chiamă Jitiianul den sus de Craiova lângă Jălu. Făcut'aă Dómna *Balașă* și un sierin mare de argint poleit forte iscusit, în carele aă pus trupul svântului Grigorie Decapolitul dela mănăstrița, și alte multe bunătăți și odóră scumpe aă făcut și le-aă împărțit pre la Svântul-munte și printr'alte părți...”

Crisov dela Gheorghe-vodă Stefan din 1654 (Cond. Mss. a episcopiei Hușii t. V p. 1286, în Arch. Stat. din Buc.): „acé parte de ocină din Brădicești iasti driaptă ocină și cumpăratură immei lui Aleuș, Agafiei, dela *Bălașă*, dela Tudora...”

Act munteneesc din 1689 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 670): „Adecă eu Necula sin Colții clucer împreună cu jupănesa mé anume *Bălașă*...”

Balașă circuléză ca nume femeiesc

terănesc în districtul Suceva (Șeșetórea 1893 p. 12).

În Moldova se đice *Bălașă* și la o cătē bālae: „Numile clobănesci la haite, adecă la cătēle, sînt: Dolca, Zalda *Balașă*...” (pr. C. Alessandrescu, Némț, c. Bistricióra).

Deminutivul masculin bālășel în doina din districtul Suceva:

Constantine *Bălășele*,
Vin la mama de mă cere;
De m'a da, de nu m'a da,
Serie 'n carte că 's a ta...

(Șeșetórea 1893 p. 137).

De asemenea deminutivul feminin bālășică din *bălașă* alături cu bālăică din bālae:

„O oiă albă se đice bālăică, o capră albă — bālășică” (G. Basoc, Teuciu, c. Homocea).

Aceste forme deminutive sînt importante pentru a înlătura orice îndoelă despre originea numilor personale *Bălaș* și *Bălașă* din bāl.

Să mai adăugăm că aceste numi personale: *Balaș* și *Balașă*, se aud și la Macedo-români (I. Caragiani).

v. *Băl*. — *Bălașu*. — *Bălan*.

2. *Bălăș*. — v. *Balaș*.

1. *Bălaur* s. *balaur* (plur. *bălauri*, *balauri*), s. m.; 1°. t. de Zool.: varieté de Boa, Python Neurorum (Eichwald), grand serpent en général, serpent jaune ou doré; 2°. t. de Mythol. popul.: dragon, serpent ailé, hydre, génie de la gréle, personnification de la tempête. Laurian-Massim: „*Balaur* = 1°. șerpe de mărime prodigiósă; 2°. șerpe și mai mic de culóre auria; 3°. în Scriptură balena, leviathan; 4°. dracul, diavolul; 5°. om crud ce se nutresce din sudórea altora”. Costinescu: „*Balaur* = 1°. smeū, un monstru fabulos; 2°. un

șerpe mare cu aripă; 3° termen de astronomie: o constelațiune dela mēdi-nópte; 4° figurat: persónă mare, puternică și îngrozitoare“.

Sensul No. 3° din Laurian-Massim este o simplă greșelă. Sensul No. 3° din Costinescu este un neologism. Sensul 5° din Laurian-Massim și sensul 4° din Costinescu vor avé locul lor deosebit, nu aci în cercetarea strict zoologico-mitologică a lui *bălaur*.

Cuvîntul merită a fi studiat într'un mod metodic din tóte puncturile de vedere, și de aceea noi vom împărți monografia de față în următoarele șese paragrafuri: I. formele; II. diferențierea logică între *bălaur*, *drac* și *zmeu*, cari aveau dintru 'ntăiu unul și același înțeles; III. caracteristica generală a *bălaurului* în credințele poporane române; IV. realitatea zoologică și geografia *bălaurului* în România, de unde se va vedé că acest cuvînt nu însemnează alt ce-va decât băl, bălan sau bălaiu, „blond, doré“, despre a cărui origine dacică se vorbește pe larg la locul seú; V. rolul cel mitologic al *bălaurului*, a cărui asemănare nominală cu bale dete nascere unui mit propriu Românilor; VI. legătura vorbeii *bălaur* cu vechiul termen *laur* „dragon“, remas dela Daci și prin analogie cu care s'a modelat finalul în *bălaur*.

I. Formele:

Fie în texturi, fie în viul graiu, variantele *bălaur* și *balaur* sînt de-o potrivă răspândite.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 30 f. 38 b: „în groapă adâncă l'au băgatú, ce-era plină de gângăni veninate și de *bălauri*...“

Nic. Costin, Letop. I p. 87: „nu ca un om faci, ci ca un *balaur* cumplit omorí oamení...“

Cantemir, Chron. II p. 179: „cu ni-

ște groznicí șerpí și *bălauri* pregiur grumazi și pregiur mijloc încinsă și înfășurată...“

Același, Divanul lumii, 1699 f. 16 b: „un omú carele într'un munte pustíu lăcuiaște, și într'o gaură de *bălauri* sau într'o peșteră de leu sau de urs sau de pardos viețuiaște, oare ce fiá-liu de petrecere va să facă?...“, unde e în contextul grecesc: „*εἰς μίαν τρύπαν δρεκωντος*“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIX:

Sau doar voú mânca eu carne de taur,
Sau voú bé sânge de țap ca un crud *bălaur*...

P. Ispirescu, Judecata vulpii (Col. I. Tr. 1882 p. 604): „Omul caută în dreapta, caută în stînga, și dá de o vâgăună, d'asupra căríi era un petroiu mare. Ce să veđi d-ta? Acolo era culcușul unui *balaur*...“

Delavrancea, Paraziții p. 152: „Uíte, imí đicea ctitorul máníat, ce poftescí? Nu'ți place sfintul Gheorghe? Ce vi-tejesce stă pe cal? Și cum omora *balaurul* spurcat, par'că ar ucide un verme, nicí nu se sinchisesce...“

Balada „Blăstemul“:

Imí dormia, orí nu dormia,
Că íată se pomenia
C'un *balaur* veninos
Ce'l mușca pînă la os...

(G. D. T., Poes. pop., 438).

Ghicitórea despre „Sabiă“:

Reteveú
De teú,
Limbă de *balaur*.

(Ibid. 243).

La feminin *bălăuróică* sau *balauróică*, prin analogie cu sufixul din „zmeóică“.

A. Odobescu, Scierí I. p. 82: „Ca

o balauróică mi se sumeția impotrivă...”

Forma însă feminină cea veche este bălaură sau balaură.

Act românățen din 1693 (Cond. Mss. brâncovenescă în Arch. Stat. din Buc. p. 8): „poteca Lupoei până în Bălaura, și valé în jos până în Cuibul Vulturului, dé acolo până în Fântâna-Bălaurii și până în Gura-Bălaurii...”, unde e foarte interesant grupul cel zoologic de numi topice: Lupóia, Vulturul și Bălaura.

Deminutivul este bălăurel sau balaurel.

Colindă muntenescă :

Călușelul lui
Puful leului,
Șeulița lui
Falca smeului,
Chingulița lui
Doi balaurei
Cu capul de smei,
De còde 'nodați,
La gură 'nceștați...

(G. D. T. Poes. pop. 92).

II. Diferențierea logică între *bălaur*, drac și zmeu.

În vechile noastre texturi biblice prin *bălaur* se traduce greul *δράκων* și latinul *draco*, cari exprimă același noțiune de șerpe înaripat, cu unul sau mai multe capete și cu còrne.

Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. VII, 9, 10, 12 :

Și aruncară fiște-carele toăgul lui, și să făcură *bălauri*, și înghiți toăgul lui Aaron toăgile loră...

Et projecerunt unusquisque virgam suam, et factae sunt dracones: et absorbit virga Aaron virgas illorum...

grecesce: *ἐγένοντο δράκοντες...*

Ibid. Esther, I :

... și iată 2 *bălauri* mari gata veniră înainte amândoi să să lupte...

gr.: *δύο δράκοντες...*

Ibid. Apocal. XII. 3 :

... și iată *bălaur* mare de foc, având capete șapte și coarne 10, și preste capetele lui steme șapte. Și coada lui trăgia a treia parte den stéele cerului....

... et ecce duo dracones magni parati processerunt utrique ad collectandum...

... et ecce draco magnus rufus habens capita septem, et cornua decem; et in capitibus ejus diademata septem. Et cauda ejus trahebat tertiam partem stellarum caeli...

Mitropolitul Dosofteiu, Parimiar 1683, f. 37 a, Esai. XXVII, 1 :

... în dzua acia-ia va supra-duce Dumnădzău sabiia sa cé svântă și cé mare și tare asupra *bălaurului* și iar pele celă îndărăpnică...

In die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum, et fortem super draconem columbrum fugientem...

Același, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 507): „acel începătoriu de rău și adincă *bălaură*...”

De aci în Patrologia creștină figurază foarte des lupta sfinților cu *bălauri*, dintre cari cel mai vestit, fără îndoelă, este *bălaurul* cel omorît de sfintul George.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noem. 10 f. 116 a, legenda St-lui Mii: „pripri pre un *bălaură* intrândă în peșteră groznică ca de dzéce stăneni, și i dzasă: sosătau, o *bălaurule*! asupra ta sabiia lui Dumnădzău, și făcândă svânta cruce asupră i suflă svântul, îndată crepă *bălaurulă*...”

Ibid. Sept. 18, f. 21 b, legenda St-lui

Eumenie: „Acesta pre un groznică *balaur* cu făclii l'aŭ părjolitŭ și l'aŭ umorătŭ...”

Fie prin traducerea grăcă, fie prin cea latină, *bălaurul* cel biblic a trecut la Români nu sub numele seŭ evreesc, ci sub acel greco-latin: *draco*, *δράκων*, care însă la noi s'a specializat apoi exclusiv în sensul de drac „diablu”, negreșit mai târziu, adecă în epoca post-latină, de vreme ce o asemenea specializare nu ne întimpină la cei-lalți Neo-latinii, unde pretutindenea cuvântul a păstrat accepțiunea de *balaur*. Până la această specializare, Români cată să fi amestecat noțiunea cea posterioară biblică cu noțiunea cea anterioară italică despre *draco*. „*Bălaurul* peste comoră” era la Români o veche locuțiune proverbială: „quasi thesaurum draco” la Cicerone (Philipp. XIII, 5, 12), sau la Marțial (XII, 53, 3): „Ut magnus draco, quem canunt poetae custodem Scythici fuisse luci” (cfr. Apul. Metam. 4, 9; Ovid. Met. IV, 647; Phaedr. IV, 19, 3 etc.). Nu din Biblia dară, ci anume dela Români a trecut în mitologia noastră poporană rolul *bălaurului* de a păzi comore.

v. Drac.

Făcând cunoscință cu Slavii în secolul VII, Români au căpătat pentru *bălaur* un nou nume: *Zmeu*.

Biblia Șerban-vodă 1688, Psalm. LXXIII, 13—14:

...tu zdrobiș capetele *bălaurilor* în apă. Tu zdrobiș capul zmeului...

...tu contrivisti capita *dracorum* in aqua. Tu contrivisti capita draconis...

Grecesce: τῶν δράκόντων, τοῦ δράκοντος...

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 492):

Lăudați pre Domnul toți *bălauri*
De pre pământ și zmei de prin gauri...

Jocul copilăresc „d'a Smeul” (cerf-volant) în Transilvania se numesce pe a-locuri „cu *balaurul*” (R. Simu, c. Orlat).

Și cu slavicul *zmeu*, ca și cu greco-latinul *draco*, s'a întâmplat la noi o diferențiere logică, prin care el a încetat apröpe cu desăvîșire, dacă nu în poesia poporană, cel puțin în basme, de a însemna pe *bălaur* sau vre-un alt fel de „șérpe”.

D. L. Șăinănu, Basmele române p. 810: „În mitologia daco-română, Zmeii au o figură cu totul determinată și fundamental deosebită de a *balaurilor*, cu cari se confundă în basmele popörelor balcanice. Zmeii sint ființe în chip de om, dar cu proporțiuni mai mari: uriași cu o codă soldösă, cari umblă călare pe cai năsdrașani cu mai multe inimi. În töte apucăturile lor ei se apropie de om și de traiul seŭ: Zmeii vorbesc ca ömenii, locuesc în palaturi, au femei, copii. Intr'un basm muntén, doi Zmei se luptă de 9 ani fără a se puté dovedi. Făt-frumos, chemat intr'ajutor, mântuiesce pe unul din Zmei, tăind pe cel-lalt cu paloșul seŭ. Zmeul scăpat îmbrățișeză pe mântuitorul seŭ și-l duce acasă să-l dea un cal năsdrașan drept mulțumire. Mai adesea însă Făt-frumos e în perpetuă dușmăniă cu Zmeii, cari răpesc fetele de împerați (în chip de vint sau nor) și le țin ascunse în palaturile lor. Une-öri fură chiar corpurile ceresci (sörele, luna, stelele). De aci lupte continue, cari formeză elementul cel mai familiar în basme, în cari Făt-frumos ese tot-d'una învingător și se cunună cu cea mai tinără din domnițele scăpate. Când lupta devine inverșunată, Zmeul și Făt-frumos se preface intr'ö rötă sau pară de foc de diferite culori: unul pară vinetă și altul pară galbenă, sau unul flacără galbenă și altul flacără roșie,

rătă de foc roșie și rătă de foc verieșie, ori rătă de lemn și rătă de fier.”

De pre *balauri* în basme, pe de altă parte, cf. L. Șamoni, p. 513, deși într-o baladă dobrogeană „Zmei și Zmeoică”, Zmeul imbie pe fi voiinicii sau scota punga din puț, în tunelul cărui sta Zmeoica, care-i înghiți. Dar eșt mai mic o de, piea cu paloșul, iar dintr'nsa ea ce-lăți doi voiinicii „jumătate mistanți și jumătate otraviți”. Ei îi vindeca însă cu „apa din cea fântână, pentru fécuri tare buna”. Aci vedem Zmeul asemenat cu *balaurul*, a carui locuința principala e în fundul puțurilor. Varianta munteană e într'ad-veer intitulată „Șerpele”, iar cea din Moldova „*Balaurul*”. Fratele mai mare intra în puț și „Zmeoica îl imbuca”, iar „când burta îi despiea, dece mști din ea scotea”. Imaginațiunea poporului confundă uneori aceste două ființe mitice, deși în genere ele aparțin la două categorii fundamental diferite: una făcând parte din ființele umane, iar cealaltă fiind o simplă varietate de șerpi cu forme fantastice. Ne vom opri un moment asupra *Balaurilor* sint șerpi uriași și puternici, cu solzi galbeni sau verzi și într'aripați, versând foc din gura. Ei au câte 12 limbi ascuțite și capete numeroase: tăindu-se unul, creșce altul la loc. Ei sint așa de puternici, încat înghit dintr'o dată voiinicii înarmați sau erbi cu corne, iar gura lor e așa de mare, că ajunge cu o făcă în cer și cu una în pământ. De aci greutatea supra-umană de a răpune un asemenea monstru, a cărui nimicire constituie isbanda cea mai glorioasă a lui Făt-frumos...”

„Despre Zmei se știe că demult erau nește omant foarte mari, înaripați și cu o putere nemărginită; iar *Balaurii* erau nește șerpi cu câte 12 capete, 12 aripi și 24 de limbi, cuii mân-

cați omant și tot pe de șerpi înaintea (cf. Popovici, *Moșteniri*, p. 112-113).
— V. Zmei.

III. Caracteristica generală *balaurilor*.

Cu puțin de plecare pentru a înțelegce ce este și de unde vine *balaurul*, ni se pare a fi de o extremă importanță balada, sau mai bine varianta baladei celei menționate mai sus de d. Șamoni, așa cum s'a povestit el din G. D. Teodorescu (Poes. pop., 111-112) în Bucureștii de către BrăilEANU ȘOLEAN, care balada este învechiat înșutată pe madurile Prutului în Moldova de jos sau chiar în Basarabia.

Se începe prin plecarea „voinicului” la vânătoare:

Ca să'mi tot vînoze
Ca arme vîtoze
Dolul Pășarîi,
Cădrîi Nistrului,
Cămpul Leștel
Ș'ai Șovodriței...

Pe drum îi se pare că zăreșce în depărtare:

Focul cum ardea,
Para cum lucia...

plecă într'acolo, și atunci vede că:

Su'î rare de foc,
Că mare *Uluce*
Cu soldii de aur,
La care se arîpînd,
Că focul înceind,
Vinde, dăi vîtoze,
Ia el nevîtoze,
Șumel că trînoșce,
Oțari nemîtoze,
Iar șerpelește,
Că'mă deșceiește,
Ș' arie și vîtoze
— Vîtoze omant.

Nalt și subțirel,
 Ce te socotesci
 Și mă tot privești,
 Țiind frigăruică
 De fript păsăruică ?
 Nu's zare de foc
 Aprinsă pe loc,
 Ci's mare *balaur*
 Cu solzii de aur,
 La sôre sclipind,
 Ca focul lucind!
 Voinic, de'l vedea,
 Pe loc se oprîa,
 Fiori îl lua,
 Iar proclat de șerpe,
 Pustila l'ar bate,
 Din gură'l țicea
 Și vorbe 'i vorbîa :
 — Voinic tinerel,
 Nalt și subțirel,
 Străin și bogat,
 De arme 'nțesat,
 Ce-asmuți șolmeii
 Și ogăreii ?
 Lasă'ți armele
 Și săgețile,
 Și vin' lângă mine,
 Că țî-o fi mai bine!
 Voinic n'asculta,
 Călare ședea,
 Arme nu'și lăsa.
Balaurul sta
 Și ier îi țicea :
 — Voinic tinerel,
 Nalt și subțirel,
 De nu vrei să vii,
 Spune'mi deca scii
 Ce s'a întâmplat
 Mă-ta când te-a făcut!
 Ea când te-a făcut,
 Ea, când te-a născut,
 Mi-te-a înfășat,
 Mi-te-a legănat,
 Și mi-te-a culcat,
 Țiță nu țî-a dat.
 Tu n'ai adormit
 Ș'ai orăcâit,
 Iar ea s'a sculat
 Și te-a blestemat.
 Lapte când țî-a dat,
 Ier te-a blestemat:
 „Sugî, măicuță, sugî,
 „Sugî să nu mai plângî,
 „Suge-te-ar căinii,
 „Căinii și șerpil,

„Și *balaurii*;
 „Căinii Nistrului
 „Ș'ai pustiiului,
 „Șerpil Lesiei
 „Ș'ai Șovedriei!
 Când te-a blestemat,
 Eū m'am întâmplat
 Subt talpă de pat,
 Și eū te-am luat,
 Că mie te-a dat.
 Vremea c'a trecut,
 Mare c'ai crescut,
 Voinic te-ai făcut.
 Tu că mi-ai plecat
 Și ai mănecat
 Tot la vinătore
 Pentru 'nsurătore,
 Vinat să'ți găsesci,
 Mésa să'ți gătesci.
 Nimic n'ai găsit,
 Făr' d'ai întâlnit
 Sus pe rămurea
 Mică turturea,
 Dalbă viața ta.
 Ea țî-a tot cântat
 Și mi-te-a rugat
 Să n'o săgetezi
 Și să n'o vinezi,
 Că te-o ajuta,
 Viéța țî-o scăpa.
 Tu n'ai ascultat,
 Cu săgeți ai dat
 Ș'ai venit aici
 În zare s'o frigi.
 Mica turturea
 E chiar viéța ta
 Pirlită la zare
 De *balaur* mare.
 Vremea c'a sosit
 Și te-a poticnit;
 La mine-ai venit
 Că 'mi-ești dăruit
 Chiar de maica-ta,
 Când te adăpa
 Și te blestema.
 Dar, de mila ta,
 Eū nu te-oiū mânca,
 Că greū te-o durea,
 Ci m'oiū îndura
 De te-oiū imbuca!

Voinic, d'auđia,
 Voinic tremura,
 Apoi măruria;
 Iar șerpe, cum sta,

Vorba 'și isprăvia
 Și se arunca
 Cal de 'mpiedeca
 Și jos il trântia:
 Cal se scutura
 Și 'ndat scăpa,
 Iar voinic cădea,
 Șerpe 'l colăcia,
 Gura 'și deschidea
 Și mi'l imbuca.
 Șerpele țivia
 Și mi'l imbuca
 Pin' la jumătate,
 Că mai mult nu pôte
 De arme 'ncărcate,
 La brâu înșesate.
 Voinicul țipa
 Și se văieta...

Din gura *bălaurului* îl scôte apoi pe
 voinic, venind dela Prut spre Nistru,
 adecă tot din regiunea Basarabiei,

Un tînăr Hușen,
 Puiu de Moldoven...

În timpul luptei, *bălaurul* promite
 tînărului Hușen:

Petre nestimate
 Și comori bogate
 Sub mine 'ngropate...

După ce'l scôte pe voinic din *bălaur*,
 tînărul Hușen:

În brațe 'l lua
 Și 'n fugă pleca,
 La Nistru 'l ducea
 La vadul de apă
 Ce vitele-adapă.
 La vad d'ajungea,
 În apă 'l băga,
 De bale 'l scâldea,
 Și, unde 'l spëla,
 Nistrul se 'nchiega
 De bale de șerpe:
 Pustiia l'ar bate...

În acéstă baladă, care trebuî să fie
 una din cele mai vechi așa cum este
 în versiunea de mai sus, *bălaurul*, ne

apare, cu trăsurile sale cele mai caracte-
 ristice, ca:

A) ființă zoologică:

1°. un mare șerpe din regiunea Ba-
 sarabiei:

Codrii Nistrului,
 Câmpul Leșiei
 Ș'al Șovedriei;

2°. un mare șerpe galben strălucitor:

Cu solzii de aur,
 La sóre sclipind,
 Ca focul lucind...

B) ființă mitologică:

1° șerpe prin formă și om prin grațu:

Iar șerpele sta
 Gura de'și căsca
 Și vorbe'l vorbia;

2°. un șerpe care, înainte de a de-
 veni *bălaur*, trăise sub pămînt:

Când te-a blăstemat,
 Eü m'am întămplat
 Sub talpă de pat...

3°. șerpe păzitor de:

Petre nestimate
 Și comori bogate.

IV. *Bălaur* ca ființă zoologică.

Din timpii cei mai vechi, Basarabia
 a fost țera *bălaurilor*, adecă a șerpilor
 mari și primejdioși. Prima urmă a a-
 cestui interesant fapt din geografia zoo-
 logică noi am constatat-o de de-mult
 în „Istoria critică a Românilor“ (ed.
 II p. 201), când am vorbit despre mi-
 grațiunile Neurilor după Erodot, cu șese
 secolii înainte de Crist, cari fuseseră
 siliți a fugi din Basarabia sudică de
 mulțimea șerpilor: *ὄφιας γὰρ σιι πολ-
 λούς μὲν ἢ χώρα ἀνέγεινε*“.

Colonelul rusesc Meier, care fusese în Basarabia pe la finea secolului trecut (Описание Очаковския земли, Petersb. 1794 p. 19), crede că Ofusa, „Ὀφιοῦσσα“, adică „oraș de șerpi“, menționat la Strabone (VII, 4, § 16) trebuia să fi fost cam pe locul Benderului actual, căci—dice el—„între Bender și satul Osmănescii, unde la 1790 a stat cu tabăra regimentul de infanteriă Alexopolski, se află o mulțime nenumărată de șerpi (безчисленное множество)“.

Balada „Grue Grozovanul“ (Alexandri, Poes. pop. 2. 77) se începe cu :

Sus, pe câmpul Nistrului,
Sub pôlele cerului,
La cода Ialpăului,
Unde fat Z meóicele...

Intr'o notiță manuscrisă a tatălui meu, pe care mi-o trimisese când scrieam „Istoria critică“, eă găesc următoarele: „La noi în Basarabia tot-d'a-una s'a cređut în popor că *balaurii* există în realitate în laturile cele păduróse ale Nistrului și că ei sînt nesce șerpi mari, cu cununí de foc pe cap și cu limbí de văpae în gură, de a cărora atingere se aprinde și arde érba. Naturalistul Eichwald (Журн. Мил. Народн. Просв. t. XXI, sect. VII p. 31 sqq.) descrie pelea de *balaur*, găsită în codrii de lingă Bălți și pe care o adusese la Petersburg baronul de Mure. Lungimea aceluí *balaur* era de peste 8 picíore, iar grosimea ca la un mare Boa. Cóstele și pántecele erau de culórea galbenă-albuiă (пъжелто-бѣлаго цвѣта)“.

Dela acest „galben-albuiu“, adecă bál saú bálán, s'a luat apoi că Românií aú dat numele de *bálaur* la șerpií ceí galbení în genere.

„Poporul dice că *balaurul* este un șerpe fórté mare și de culóre galbenă“

(D. Damianu, Rîmnic-Sărat, c. Bălăcenu):

„*Bálaur* se dice la un șerpe fórté mare cu capul galben“ (I. Chirică, Tutova, c. Cărjeónii).

„*Balaur* este un fel de șerpe galben; năpărca un fel de șerpe negru“ (A. Bărsănescu, Dolj, c. Vela).

Dela bálán s'a făcut apoi o firéscă transițiune logică la auriú.

Balada ardelénă: „Drăguța Pintei“:

Și un șerpe mare *balaur*,
Maică, cu capul de aur,
S'o băgat, când dormíam eú...

(Reteganul, Cărțile sátónului 1886 p. 106)

Balada „Mizil-craiu“:

Mare șerpe se făcea,
Șerpe *balaur*
Cu cода de aur,
Ochi 'n cap ca de taur...

(Țara-nouă, 1886 p. 253).

Balada „Mitul“:

Am simțit în sínul meú
Trupul rece, trupul greú
Al unuí spurcat *balaur*:
Șerpe cu córne de aur...

Din cele de maí sus ínțelege deja orí-cine că cuvíntul *bálaur*, remas pínă acum o enigmă etimologică, este o formațiune curat románescă din bál, bálán, bálaíu, ínsemnând literalmente: „galben-albuiu“ saú „auriú“, o etimologiă asupra căríia noi vom reveni maí la vale; dar în același timp prin cele de maí sus ni se maí limpedesce ímpregiurarea că dialectul macedo-román, depártându-se cu totul de regiunea marilor șerpi de acéstă culóre, a perđut pe *bálaur*, saú—ceea ce este și maí remarcabil—l'a conservat abia numai ca nume propriú personal, pe când în Dacia luí Traian *bálaurul* a

rămas pretutindenea în graiu, fiind la noi un element mitologic și o seculară realitate zoologică tot-o-dată.

v. *Bălan*.

V. *Bălaur* ca ființă mitologică.

S. F. Marian (Albina Carpaților 1878 p. 9—10): „*Bălaurii* sînt ființe fiorose și reutăcioase cu trup de șerpe și graiū omenesc, cari dela nascere și pînă ce împlinesc șapte ani petrec ne'nterupt la întunec sub fața pămîntului. Nici o rață de sóre nu 'i atinge, nici un om pămînten nu 'i vede. Trupul lor, de o grosime și lungime imaginară, e învălit cu soldî verđi sau galbeni ca aurul. Unii au numai cîte un cap, iar alții și pînă la două-spre-deci. Capetele lor sînt înzestrate cu ochi mari și înfocați, cu nări din cari când se înfură împrósca vâpae, cu urechi și limbî ascuțite, cu dinți și măsele veninoase, și cîte cu două córne. Unii au aripî și picîore, iar alții nu. După al șeptelea an, șerpîi, cari n'au fost atinși de nici o rață de sóre și n'au fost vėduți de nici un om pămînten, es de sub fața pămîntului, se fac *bălauri* și petrec prin pustietăți necălcate de picîor omenesc, prin codri și păduri stăncose din lumea albă și cea neagră sau de pe tărîmul de jos. Ei retăcesc prin pescerele munților, prin locuri umede; se ascund în lacuri fără de fund, în ochiuri și izeze, în puțuri sau fântăne. Umblă pe lîngă margi-nile prăpăstiilor, la respăntiile drumurilor; se pitulesc sub podurile pe cari trec voinicii Feți-frumoși, Năsdrașvanii și alți viteji și fecîori de împerați...”

Apoi în legătură cu fărmeătorii numiți „Solomonari”, d. Marian (Aurora 1878 p. 55) ăice: „Când voesc Solomonarii să se suie în nori, ăeau friul cel de aur și se duc la un lac fără de fund sau la o altă apă mare, unde

sciū ei că locuesc *bălaurii*, ce sînt meniți ca să 'i porțe călare. Sosind la lac, se plimbă puțin incolo și 'ncoce pe mal, rostesc dintr'o carte nesce cuvinte misterioase, și scuturând friul vėd îndată *bălaurii* eșind din fundul lacului și venind la dinșîi. Atunci Solomonarii le aruncă friul cel de aur în cap, se suiă călare pe dinșîi, se urcă de grabă în nori și aici încep a ferbe ghiăța pînă ce prefac norii în sloi...”

v. *Solomonar*.

I. Créngă, Povești I p. 121: „Iaca și Délul *Bălaurului*, jupăneșică. ăa aici a căđut o dată un *bălaur* grozav de mare, care vėrsa jăratec pe gură, și când șuiera, clocotia codrul, gemeau văile, fierele tremurau și se bătea cap în cap de spaîmă; și țipeniă de om nu cuteđa să mai trecă pe aici.

„— Valeul și unde 'i *bălaurul*, moș Nichifor?

„— D'apoi mai sciū eu, jupăneșică? Pădurea 'i mare, el scie unde s'o fi înfundat. Unii spun, că după ce-a mănecat fôrte mulți ómenî și a ros tótă cója copacilor din codru, ar fi crepat chiar aici în locul acesta. Dela unii am auđit spuind că i-ar fi dat lapte de vacă neagră și cu acesta l'ar fi făcut să se rădice iar în cer, de unde a căđut...”

„*Bălaurii* se fac din șerpî pe cari nu 'i vede nime în 9 ani; aceia se duc la ăazăr la Reteđat și se fac *bălauri*” (P. Oltenu, Trans., Hațeg).

„Când vine sėra vre-un nor întunecos picănd ghiăța din el, se ăice că acela e *bălaurul*” (pr. M. Iubași, Banat, Lugos).

„*Bălaurii*, cari aici se mai numesc și ale, sînt cređuți de popor a fi nisce duhurî rele ce se fac pe cer în timpul

ploi, și că unde se întâlnesc două ale, încep a se bate și dărîmă tot ce întîmpină în calea lor; ast-fel desrădăcinéză arbori, dă jos pătule și coșeri, ieau carale ce se află la lucru și le duc departe..." (M. Ciocălteu, Dolj, c. Plenița).

v. ³. *Ală*.

Despre prefacerea șerpelui celui obișnuit în *bălaur*, se află și la mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II f. 58 b, legenda sf-tului Teodor Tiron: "...aproape de acelu locu era o pădure mare, și într'aceia pădure era ascunsu un șerpe mare, și de multă vreme lăcuia acolo până să făcuse *bălaurii* (κκλαδρῆ) strașnicu, și nime nu cuteđa să trîacă pe acialia căi, că și copacii aceia pădurii era roși și beliți pre unde să trăge acel șerpe, cătū și mulți oameni de frica lui ș'lăsase țarinele..."

Ceea ce a scăpat cu totul din vedere d-lui S. F. Marian în privința rolului mitologic al *bălaurului*, este „fiertul mărgelui“, care constituă o trăsură foarte caracteristică prin aceea că este propriă numai mitologiei poporane române.

M. Lupescu (Șeșetorea 1893 p. 244): „*Bălaurii* se fac din șerpi. Într'o anumită țî primăvara se strîng la un loc o sumedeniă de șerpi, și mai mari și mai mici, și mai tineri și mai bătrâni, și tôte aceste jivine își amestecă balele la un loc și alcătuesc o pētră scumpă ce o înghite unul dintre ei, cel mai puternic. Operația acēsta se numesce fiertul mărgelui. Șerpele ce a înghitit pētra scumpă, după ce a dovedit pe toți cei-lalți șerpi, fuge prin păduri și prin codri, și dacă 7 ani de țile nu vede față de om, atunci din șerpe se face *bălaur*. *Bălaurii* sălășluesc în nori, și mai ales în cei ce aduc pētra..."

„*Bălaurii* se țic a fi șerpi foarte

mari. În fie-care an toți șerpii se adună într'o țî hotărîtă și, luptându-se între ei, le curg din gură un fel de bale, și acela dintre șerpi care le înghite se preface în *bălaur*. Acela luptă când se face, ómenii țic că: ferbe pētra cea scumpă. *Bălaurii* sînt îmbrăcați cu solți“ (V. Mircea, Iași, c. Copou).

L. Șăinenu (Basmale române p. 814): „într'o anumită țî de primăveră se adună o sumedeniă de șerpi, cari își amestecă balele, alcătuint aceea spumă o pētră scumpă saū diamant: ea are însușirea de a potoli fόμεa și sețea la cei ce o ling. Șerpele care a înghitit acēstă nestemată, se face *bălaur*, acēcă începe a se lungi și îngroșă, îi cresc aripi și dobândește mai multe capete“.

Și d. Șăinenu își pune aci întrebarea: „Să derive óre numele de *bălaur*, fără analogiă aiurea, dela acēstă operațiune genetică?“ acēcă dela cuvîntul bale?

Noi am vęđut deja mai sus că *bălaur* însemnăză „șerpe galben-albuu“ și se trage d'a-dreptul din tulpina bāl, bālă, bālău. În fond dară acest termen n'are a face cu bale. Poporul român moștenise însă din mitologia greco-latină că *bălaurul* păzesce comóre cu petre scumpe, iar pe de altă parte sciea că orice șerpe e bālós, și ast-fel printr'o asociațiune de idei foarte ingenioasă s'a născut numai la Români mitul despre creațiunea nestimatelor din balele șerpilor și despre prefacerea în *bălaur* a șerpelui care înghite acele bale, un mit imposibil într'o altă limbă, întru cât într'o altă limbă nu se află ambele elemente ale acēstei etimologie poporane.

v. *Bală*.

VI. Laur-*bălaur*.

Cihac, care nici o dată n'a admis că pôte să existe vre-un singur cuvînt românesc trecut dela noi la alt cine-va dintre vecini, ci tot-d'a-una numai Români aŭ luat tôte dela străini, Cihac, (Dict. II, 7) susține că al nostru *bă-laur* ne-a venit dela Serbi.

Cumcă la Serbi blavor (blavor, blor, glavor) este un element neslavic, împrumutat, „Fremdwort“, o constată și Jagić (Arch. f. slav. Philol. I, 431), și Matzenauer (Cizi slova p. 113), și Miklosich (Etym. Wtb. d. slav. Spr. 13), toți recunoscînd că Serbi aŭ luat cuvîntul anume dela Români; iar Karl Appel (Филологический вѣстник, t. III p. 88) observă fôrte bine că variantul serbesc glavor în loc de blavor „serpentis genus“ rezultă prin etimologie poporană din curat slavicul glava „caput“.

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 11) a reeditat părerea lui Cihac, dar amplificînd-o într'un mod fôrte curios. El susține că Români în adevăr aŭ luat pe *bălaur* dela Serbi, dar Serbi l'aŭ împrumutat dela Albanesi, cari la rîndul lor l'aŭ căpêtat dela vechii Romanî. Și cum așa? Din latinul belua, dice Meyer, s'a născut albanesul bolă „grosse Schlange“, care de 'ntăiu trebuia să fi fost bolvă și care, printr'o altă formă ipotetică bolvură, corespundătoare unui deminutiv latin érašî ipotetic belvula, trecu apoi la Serbi în blavor.

Chiar dacă cuvintele bolvă și bolvură cu sensul de „șerpe“ ar exista la Albanesi, ceea-ce nu este, totuși Gustav Meyer ar trebui să ne explice o împregiurare esențială. El recunoște că la Serbi blavor se aude numai în dialectul muntenegrin și la Ragusa, pe acolo adecă unde se scie că aŭ fost pe la finea vécului de mijloc numerose colonii ro-

mâne, după cum arată Miklosich (Wander. d. Rum.), dar de unde e pré departe pînă la Olt și mai ales pînă la Nistru. Serbi dară cei dela Ragusa și dela Muntenegru nu puteau să ne dea nouă pe *bălaur* decât numai:

a) sau respîndindu-l mai întăiu printre cei-lalți Serbi pînă la Dunăre, ceea ce nu s'a întâmplat;

b) sau transmitîndu-l Macedo-romănilor, cari — dupa teoria lui Rösler — să'l aducă apoi în Dacia lui Traian, ceea ce de asemenea nu s'a întâmplat, de vreme ce *bălaur* nu există în dialectul macedo-român.

Prin urmare, încă o dată, chiar dacă ar fi la Albanesi bolvă și bolvură, cari în realitate nu există la dînșii decât numai în ipotesa lui Gustav Meyer, totuși călătoria lui *bălaur* de acolo prin Serbia pînă la noi ar fi o imposibilitate.

Nu mai vorbim despre tranzițiunea fonetică a netonicului *bo-* în *ba-*, pe care Gustav Meyer nu crede de cuviință s'o explice.

După Hahn (Alb. Stud.) numirile șerpelui la Albanesi sint: ghiarpăr sau ghiarpăr, astrit, eştarhă, vittore, iulber, prevă și buuroin. Dintre acestea numai cel din urmă se începe cu *b*, și Gustav Meyer, pentru a'și întregi teoria de mai sus, îl trage din ipoteticul latin belvulonia printr'o formă érašî ipotetică intermediară buluronie.

Remâne dară constatat că Albanesi n'aŭ de loc pe *bălaur*, iar Serbilor dela Adriatică l'aŭ împrumutat acei ciobani români din Pannonia, despre ale căroră migrațiunii într'acolo noi am vorbit pe larg în „Strat și substrat“.

La Laurian-Massim (Gloss. 50) cuvîntul *bălaur* a dat nasere la o ciudată grămădire de întrebări, din cari unele se apropiă de adevăr, dar nici una nu'l nemeresce. Iată-le pe rînd:

a) nu cum-va să fie latinul bellua „fără“ cu sufixul -ur, ca în „bour“ din „boū“?

b) nu cum-va din latinul bellua și din aurum, „așa încât bălaur ar însemna animal de mărime prodigioasă și de culore auriă?“

c) nu cum-va „în relațiune de cumnățiă cu balena, cel mai mare animal?“

d) nu cum-va din grecul πέλωρ, πέλωρον, πελώριον „monstru, prodigiū, ce-va nespūs de mare?“

e) nu cum-va „vorba balăriă să fie cumnată prin origine cu bălaur?“

Ar mai fi putut adăoga:

f) nu cum-va este grecul βελλερο „Drache, schlangenförmiges Ungethüm“ (Benfey, Griech. Wurzellex. II, 304), conservat în numele mitic Βελλεροφονης?

Apoi mai jos: „Scim că bălaurul figură pe flamurele Dacilor, ca cel mai mare protector al ginții“.

De aci Laurian-Massim termină dîcînd: „Cuvîntul merită de sigur cele mai serioase investigațiuni.“

Și așa și este.

Sîngurul lucru, pe care niminea nu l'a băgat în samă, este asociațiunea între bălaur și între laur.

Förte adesea se dîce în literatura poporană „șérpe bălaur“, ca și când bălaur ar fi un simplu adjectiv, după cum și este în fond, de vreme ce însemneză bälăn: șérpe bălaur = șérpe galben-albuū. Exemple am vîdūt deja mai sus în ș-ul IV. Să observăm aci în trecîet că la d. Gaster (Lit. popul. p. 422) începutul descîntecului: „Tu șérpe bălaură...“ este o învederată greșelă în loc de „șérpe bălaur“, pe care d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 376) a reprodus'o întocmai. O asemenea construcțiune ne întimpină și în vechile

texturî, bună öră la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noem. 15 f. 128 b: „s'au tras un șiarpe mare bălaurî pre-afurișulū ș'au intratū în vîtiarîlū celū împărătescū...“

Eî bine, în loc de acest „șérpe bălaur“ în descîntecele poporane ne întimpină stereotipul laur bălaur, — o compozițiune pe deplin analogă cu „Fîet-logofîet“ saū cu „Leū-paraleū“, cari prin formă intră în ceea ce linguistiî germanî numesc „reduplicare frântă“, „gebrochene Reduplication“, ca și când ar fi unul și același cuvînt repetat cîte de doē ori cu o modificare fonetică inițială în prima parte, dar cari în fond sînt cîte doue vorbe deosebite, asociate din cauza assonanței, saū, vice-versa, assonate din cauza asociațiunii.

Descîntecul bucovinîn de „Invîlirea focului“ se începe așa:

Eū, focule, to 'nvölesc,
Te 'nvölesc, te potolesc,
Dar tu mi te desvölesce
Și mi te despotolesce,
Și te fă laur balaur,
Cu aripî și solđî de aur,
Cu 99 de capurî,
Cu 99 de ochî,
Cu 99 de limbî,
Cu 99 de picîore,
Și te du 'n lume, peste lume,
La ursitul meū a-nume,
Și te du peste hotarā
Pînă peste-a nouā țarā,
Și 'mî adu ursitul meū
Cel lāsāt de Dumneđeū...

(S. F. Marian, Vrăji p. 12)

De asemenea în descîntecul de „Incingerea brăului“:

Fă-te laur balaur
Cu solđî de aur...

(ibid. p. 17)

Descîntec ardelenesc „de deochî“:

Du-te, Petre, p'un dél ascuțit
Cât o sâncea de cuțit,
Și pină în Marea-roșiă,
Acolo este un șérpe,
Laur *bălaur*,
Cu solđi de aur...

(Roteganul, Cărțilo săténului 1886 p. 91)

Vraja moldovenescă „de Ursită“ :

Brâne, brânișorul meu,
Fă-te șérpe laur
Șérpe *bala*ur,
Cu solđii de aur...

(G. D. T., Poes. pop. 37.)

După cum alătura cu lăurușcă există o variantă rourușcă (Cihac, I, 235), tot așa din laur s'a desfășurat o variantă raur, care ne întimpină într'un descântec muntenesc „de șérpe“ din 1809 (ap. Gaster, Lit. popul. 419): „Plecărăură pe carărăură și se întâlne cu șerpu-răură, șerpu-răura mușcă pă răură, mult să vaicăură...“, unde acest raur sau șérpe-raur face să se modeleze după dînsul, pentru a da descântecului un aer mai misterios, aprópe tóte cele-lalte cuvinte și se modelează la rîndul seú și el după dînsule, producându-se o galimațiă intenționată din partea descântătorului.

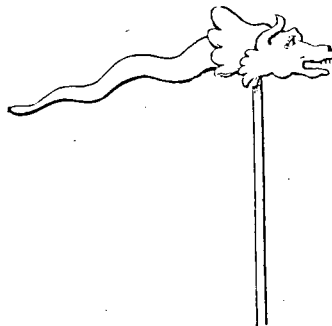
Este învederat că acest laur n'are a face cu termenul botanic laur. Dar atunci ce însemnă el óre? și de unde vine?

v. ¹.Laur. — ².Laur.

La Daci *bălaurul* juca același rol ca aquila la vechii Romani: era emblema națională. Alăturăm mai jos stégul dacic, așa cum ni'l represintă Columna lui Traian.

Nu ne interesază aci, dacă embleme analóge au existat la vechii Perși, la Sciți și chiar la Chinesii. Despre *bălauri* în credințele diferitelor epoce și ale diferitelor popóre, cei doritori pot utiliza bogata indicațiune bibliografică

la Liebrecht (Zur Volkskunde p. 70). Nouă ne ajunge a sci într'un mod categoric că emblema *bălaurului* o avuseseră Daci, cu cari ne légă o filiațiune genealogică sigură:

La Daci acest fel de stég, adecă acest *bălaur*, purta un nume din care s'a format latinul *labarum*.

În adevăr, cuvîntul *labarum* nu este nici latin, nici grecesc, și nu era cunoscut Romanilor înainte de epoca împăratului Adrian, tocmai de atunci de când s'a introdus la dînșii și „dracones“, stégurile cele cu *bălaur*, câte un stég la fie-care cohortă: „dracones etiam per singulas cohortes feruntur ad praelium“ (Veget.). Aparițiunea cea simultană a lui *labarum* și a figurei de șérpe înaripat imediat după Traian, este foarte caracteristică. Cuvîntul *labarum* cu sensul de „grand serpent“ era nu numai dacic, dar și tracic în genere, de óra-ce se păstréază la Albanesi sub forma *iliber*, trecénd la înțelesul de curcubeu: „*ιλιβε* = eine Art Schlange“ (Hahn, Alb. Stud., Wtb. 138). Acest albanes *iliber* presupune o formă tracică cu vocalismul scăđut: *lubar*.

v. *Curcubeii*.

Forma cea curat dacică a cuvîntului ni s'a transmis prin intermediul latinului *labarum*, adică *lăbarum*, italianesce *lăbaro*, cu tonul pe prima silabă. Din *lăbarum* Românii trebuiaú neapărat să facă *laur*, după cum din

făbrum s'a făcut făur, din tabà-num — tăun, din labrüsca — lăurüşcă, din hellëborum — alènre etc.

Aşa dară termenul nostru poporan cel compus laur-bălaur nu înseamnă alt ce va decât „dragon doré” sau „dragon jaune.”

Finalul în *bălaur* nu este un sufix, ci o compozițiune: bäl-laur „flavus serpens”, care după ce s'a aglutinat pe deplin în *bălaur*, anticul laur „serpens” s'a mai repetat apoi la început în formula cea sacramentală a descântecelor poporane.

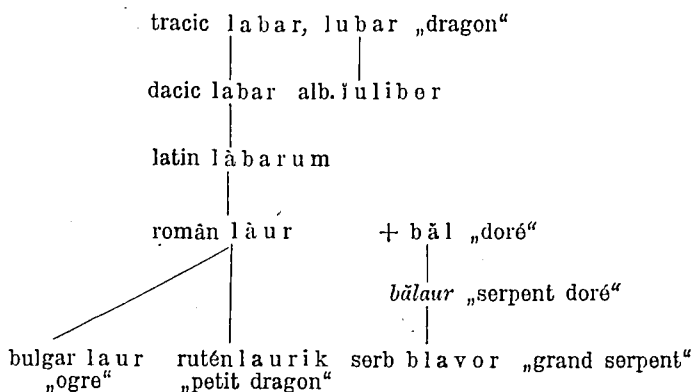
Să se observe că pe laur „dragon” Românii l'au transmis Bulgarilor, la cari în dialectul dela Prilëp el se aude în locuțiunea proverbială „к'о а аа'у р аа'аут = ca un laur mănâncă, „il avale comme un ogre” (Stoilov în Иллюстрация на българския език т. IX, 1894 p. 819).

Este și mai interesantă trecerea românului laur „dragon” la Ruteni, cari au format din el deminutivul raulik = laurik cu sensul de „limaçon”, literal „petit dragon, dragonneau.” Spirala melcului asemănându'l cu un șerpe incolăcit, nemțesce el se chiamă „Schnecke”, același cuvînt cu englesul snake „șerpe” și cu scandinavul snäkr „șerpe”, ca și când am dice „șerpuleț” sau „șerpușor”. La această asociațiune de idei mai adăugându-se cörnele melcului, cörne din cauza cărora Românii îl numesc „bourel”, adecă „taurillon”, se

nasce o nouă metaforă de „serpent à cornes”, tocmai noțiunea de „dragon”. Ast-fel rutenul raulik = laurik, ca deminutiv din vechiul român laur „dragon”, se justifică pe deplin. Forma laurik, „лаурик”, există pînă astăzi la Ruteni în graiu alătura cu metateticul raulik, „раулик” (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 395), iar nu este nici de cum o formă ipotetică. Cuvîntul, dintre toți Slavii, se găsește numai la Ruteni, și nu i s'a aflat pînă acum nici o etimologiă serioasă, căci acea din slavicul „ry creuser” (Miklosich, Etym. Wtb. 285) nu se impacă nici cu sensul vorbeii, nici cu fonetica.

O compozițiune morfologicesce analögă cu al nostru laur-bălaur este rutenul raulik-paulik, epitet stereotip quasi-reduplicat al melcului și care rezultă dintr'o etimologiă poporană. „Laururo = Laurentius” este un nume de botez förte obicînit la Ruteni. Raulik = laurik fiind considerat ca un deminutiv din acest nume de botez, poporul l'a asociat cu paulik, deminutiv din numele de botez Paul. Nascerea compozițiunii este neapărat dintr'o epocă posterioară, când imprumutatul dela Românii laur „dragon” perduse deja la Ruteni sensul seü cel original, căci pînă atunci o asemenea etimologiă poporană nu se putea nasce.

În acest mod, filiațiunile lui *bălaur* se reduc la următoarea genealogiă :

². *Bălaur*. — ³. *Balaur*. — *Coclaură*. — *Idră*.

². **Bălaur s. balaur**, s. m.; 1° homme cruel et redouté, barbe-bleue; 2° Bohémien. Ambele sensuri se trag de o potrivă din *bălaur* „dragon”; dar cel de ’ntăiu are în vedere natura interioară a *bălaurului*: crușimea, iar cel al doilea se referă la natura exterioară: soldii, căci poporul țice în bătăe de joc că pelea Țiganului lucește ca și când ar avea soldii.

1° *Bălaur* „homme cruel”:

Balada „Vulcan”:

A ’nviat ghiaurul,
El este *balaurul*...

(G. D. T., Poes. pop. 557)

Dionisie Eclesiarhul, Hronograf (Papiu, Monum. II. p. 210): „...slăbind (Pasvandu) au crepat ca un câine spurcat, scăpând țera și Domniile de acest *bălaur* mare. Așa știe Dumnezeu birui pre cei puternici, că pe acest *bălaur* nu l’au putut birui oștile turcești împărătești, iar o bubă l’au biruit...”

2°. *Bălaur* „Bohémien”:

Basmul „Țiganul cu trei suflete” (D. Stăncescu, Basme p. 303):

„Țiganului îi zimbi musteța.

„— Iacă prilejul! țice el.

„Intră colo țanțoș în curte și țice rudelor care plângeau și se văietau după mort:

„— Ce’mi dați, măi, să inviez pe mortul?”

„— Fugă d’aci, *bălaur*, îi respunse omul, că dau d’a-avîrlita cu tine...”

Alexandri, Iașii în carnaval, act. II sc. 5:

„Lunătescu (către lăutar): Cantă cu suflet, *bălaur*!

„Alec (mănios): Cine dracu a adus ciórele aeste?...”

Ibid., act. III sc. 8: „Măi, *bălaur*, cântă țitura, dar pe gatul scripcei...”

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână” (Ispirescu, Legende p. 109): „Tocmai pe când părerea de reu il ajunsese și mai și, decât pînă aci, erau trecând printr’o pădure mare și desă. D’o dată auți nisce *bălauri* de lăutari trăgând din viori de gândia că mănăncă foc...”, unde epitetul de *bălaur*, printr’o asociațiune de idei secundară, trece la noțiunea cea mitologică despre limbile de foc ale *bălaurilor*.

v. 1. *Bălaur*. — Țigan.

³. **Bălaur s. Balaur**, s. m.; Dragon: 1°. n. pr. pers.; 2°. n. pr. top.

Ca nume personal bărbătesc, *Bălaur* figurază în vechiul pomelnic al mitropoliei din Bucuresci (Venelin, Gramaty p. 342). La 1527 în Țera-Românescă era mare-logofet *Balaur* (Arch. Stat., M-rea Căldărușani, pach. 51 No. 4). La 1665, între țeraniile mănăstirii Hurezului: „*Bălaur* cu fiu-său Măteiu” (Cod. MSS. în Arch. Stat. din Buc. f. 64 a). La 1729 între moșnenii din Oltenia: „*Bălaur* cu nepotu-său Costandin și cu cetașii lor” (ibid. f. 569 b.). Pe la 1830, fratele țarului bulgăresc Mihail purta numele *Balaur*; și d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 381) se ’ntrebă: nu cum-va să fie cuvîntul românesc *bălaur*?

Ca nume propriu topic, unele localități, și mai ales înălțimi, pórta numele *Bălaur*, bună-óră délul *Bălaur* în Tutova (Condrea, Dict. Geogr. 17), muntele *Bălaur* și délul *Bălaur* în Buzeu (Iorgulescu, Dict. 18, 29) etc.

A. Odobescu, Scrieri II, 186: „Când feciorul de împérat trecea pe délul *Balaurului* d’a-stanga Slănicului, leghiona cea înfricoșată, cu o falcă în cer și cu alta în pămînt,

Șerpóica cu soldii verđi,
Să n'o veđi,
Să n'o viseđi,

de grabă se svărcolia, se pitula și se
afunda pină la gurile iadului, ca să n'o
veđă vitézul vinător..."

v. ^{1. 2.} *Bălaur*.

Bălaură s. **Balaură**, s. f.; t. de Myth.
pop.: dragonne, femelle du dragon. — v.
^{1.} *Bălaur*.

Bălă. — v. *Băl*.

Bălăban s. **balaban** (plur. *bălă-
bană, balabană*), s. m.; t. de Zool.: Falco
subbuteo, Falco albus, hobereau. Un
fel de șoim mic, dar foarte reu și in-
drăsneț.

Cantemir, Ist. ieroglif. (MSS. in Acad.
Rom. p. 16), enumără păsările rapaci:
„precum iaste brehnacé, șoimul, uleul,
cucunozul, coruiul, hărățul, *bălăbanul*..."

Cuvîntul *bălăban* ca nume de pasere
s'a păstrat într'un joc copilăresc din
Ialomița: „cu fie-care vorbă arătând la
unul din cei adunați: una-lana, ș'o dră-
gana, ș'o păchița, măgărița, lanțura,
parțura, corcodel, lișița, *balaban*..."
Th. Theodorescu, c. Lupșanu).

Se pôte dice cu siguranță ca *bălă-
ban* ne-a rămas moștenire dela Cumanii.
In limba cumanică (Kuun, Codex Cu-
manicus p. 300): *balaban* „falco“.
Cuvîntul însă trebuia să fi fost comun
diferitelor dialecte turanice, de oră-ce
il au și Turcii: „*balaban*, nom d'un é-
pervier ou faucon blanc à tête épaisse“
(Barbier de Meynard). Apoi dela Tătarii
l'au căpătat Rușii: *балабанъ*, cu același
sens său cu cel apropiat de „falco la-
narius“, pe când la Poloni el a rămas
numai cu sensul derivat de hărăgos
său bătăuș: „*balaban* — ein Eisen-

fresser, Bramarbas; *balabański* =
eisenfresserisch“ (Linde).

v. ^{2.} *Balaban*. — *Bălăbănesc*. — *Bălă-
bănos*. — *Blende*. — *Corușu*. — *Șoim*....

^{2.} **Bălăban** s. **Balaban** (plur. *Bă-
lăbănesci*), s. m.; nom propre de fa-
mille qui correspond au français Hobe-
reau. Fie ca poreclă personală, fie ca
nume de nēm, *Bălăban* e destul de răs-
pândit în România, însemnând literal-
mente „Șoiman“ sau „Șoimulén“, fie
ca voinic, fie cu o nuanță ironică de
voinicos.

Balada bucovinēnă „Ioviță“:

Balaban și cu Ioviță
Ce'i este nepot de viță
Și fecior de Novăciță!
Și nepotul său Ioviță
Bea paharul neurat,
Sta la masă ne'nbiat;
Iară moșul *Balaban*,
Care'l bun de Iartagan,
Spre Ioviță se 'ntorcea
Și din gur'așa 'i dicea....

și mai jos:

Venla Turcii ca ploia,
Tătarii ca nisipul
De-acoperiaū pămîntul;
Iar voinicul *Balaban*,
Care'l bun de Iartagan,
De nime nu se temea:
Vie! vie! tot dicea...

(Marian, Poes, pop. 1, 72, 84)

Balada „Novac și *Balaban*“, versi-
unea muntēnă:

Balaban se năcăjla,
Măna 'n buzunar băga,
Buzduganul că scotea,
In voinic că'l îndrepta:
Mergea pe cer vājăind,
Ca sfete Petre trāsning...

(Țara nouă 1887 p. 125)

Cantec satiric din Moldova:

Și spre sat au apucat,
 Și la crișm'au alergat:
 — Măi Ióno *Balaban*,
 Scól' de-aprinde-o luminare,
 Dă-mi rachiú de cincí parale...

(Sovastos, Cânt. mold. 318)

A se vedé varianta bucovinénă la S. F. Marian (Col. I. Tr. 1882 p. 153).

Despre un *Balaban* din timpul lui Duca-vodă, aședat de'ntăiu în Moldova și apoi dus cu negoț la Lemberg în Galiția, unde a ajuns milionar, vorbesc Nicolae Costin (Letop. II p. 37) și Ion Neculcé ibid. p. 246): „Alexie *Balaban*, neguțitorul cel mare, carele au avut și câte-va bude în țara Moldovei mai nainte...”

Dar familia cea mare boierescă *Bălăban*, trecută tot din Moldova în Polonia, era în secolul XVI: „*Balaban*, Geschlechtsname einer berühmten adelichen Familie im Lembergischen“ (Linde). *Zubrzycki* (Kronika Lwowa p. 172) arată că un *Balaban* trăia în Galiția pe la 1432, iar un altul pe la 1461. Cuvîntul fiind de origine tătărăscă, nu urmează că acei *Bălăbani* să fi fost Moldoveni, ba nici măcar ném unul cu altul, și 'n orî-ce cas ei nu aveaú a face cu familia cùrat moldovenescă *Bălăban*, din care era episcopul din Lemberg *Arsenie Balaban* și fiul seú, episcop ortodox tot la Lemberg, *Gedeon Balaban*, după care cât p'aci era să-i urmeze pe scaunul episcopal nepotul seú *Isaia Balaban* (*Zubrzycki*, op. cit. 238), astfel că *Bălăbănescii* erau să devină un fel de dinastiă bisericescă, toți ómeni ambițioși, violenți, iubitori de femei și de vinătore, mai mult soldați decăt călugări (cfr. *Zegota Pauli, Starożytnosci galicyjskie*, p. 41 — 3). „In genere — ȕice *Wiszniewski* (*Historia literatury polskiéj* t. 8 p. 267)—

invecinata biserică moldovenescă, care era la mijloc între Polonia și între Turcogrecia, exercită nu o mică înriurire asupra bisericeii rusescei din Polonia: atât *Movilă* precum și *Balaban* au fost Moldoveni.“ *Bălăbănescii* se aședară în Galiția de pe la 1520—30, grămădind o mare avuția, devenind nobili polonii și câștigând atâta putere politică, încât la 1549 *Arsenie Balaban* a apucat așa ȕicend cu d'a-silá scaunul episcopal din Lemberg, și tot cu d'a-silá, contra tuturor adversarilor, și-l'a apropiat apoi *Gedeon Balaban*. Despre unul din acești *Bălăbănescii* contimpuranul *Paprocki* (ap. *Linde*, ad voc.) ȕice: „*Ion Balaban* nu aude, nu vorbesce, dar e un mare vítéz“. Se vede că îndrăsnela, ereditară în acéstă familiă, procurase strămoșului lor porecla de *Bălăban*, adecă „șoim“.

După numele personal *Bălăban*, un sat în Tutova se chiamă *Bălăbănescii*.

Intr'o descriere a „moșiilor din Moldova“ de pe la 1850 (*Codrescu*, Buciumul 1875 p. 89): „*Bălăbănescii*, la ținutul Tutovei, ocolul Tîrgului, moșie cu părți și rădeșescă, în care moșie are parte și d-lui slugerul *Vasile Chiru*, care face schimb cu câți-va rădeși de acolo, anume capitanul *Constantin*, polcovnicul *Nicolai Balaban*, capitanul *Dimitrie Tașcă* și preotul *Scarlat Balaban*...”

Sint și localități numite d'a-dreptul *Bălăban*, între cari un munte în districtul *Buzeú* (*Iorgulescu*, Dict. geogr. 18), o movilă în *Ialomița* (*Frunȕescu*) etc.

v. ¹*Bălăban*. — *Bălăbănesc*.

Bălăbănelă (pl. *bălăbăneli*), s. f.; état de celui qui se démène en luttant. Sinonim cu *bălăbănire*, care însă exprimă acțiune, iar nu stare, și cu

substantivul bălăbănit. Degiabă atata *bălăbănelă* sau bălăbănit, tot nu vei isbuti a scăpa. Priviam *bălăbănela* sau bălăbănitul șorecelui de a rumpe gratiile cursei.

v. *Bălăbănesc*.

Bălăbănesc (*bălăbănit*, *bălăbănire*), vb.; ne pas rester tranquille, se démenter, faire des efforts en luttant, lutter contre quelqu'un qui est plus fort, s'acharner à résister. Se aude numai sub forma reflexivă: a se *bălăbăni*.

Laurian-Massim: „a se *bălăbăni* = a se lupta cu ce-va mare și greu, a se lupta cu ce-va mai pe sus de puterile sale: copilul se *bălăbăni*a cu un petroiu de cincă ocă”.

Constantin Golescu, Călătoria 1826 p. 99: „nu ne face cinste să înșiruim pricinile, pentru care unele sate și unii din scutelnici și poslujnici oareș-ce să *bălăbănesc* în lume...”

A. Pann, I, 140:

Așa, cinstite părinte, stați și mă mir ce
să fac!

Că'n loc să'mi mērgă 'nainte, imi sporesce
ca la rac:

Nu poclu de loc să leg două, c'una mă *bă-*
lăbănesc,

Ma! mă rup, și mă sparg încă, în loc să mă
mai cărpesc...

Jipescu, Opincaru p. 16: „să se mai *bălăbănescă* țeranu 'n umbretili dreptăți, ali adevărului și ali munci sterpe...”

Basmul „Coman Vinătorul” (Col. I. Tr. 1882 p. 473): „Se sbătea strigoița și se frământa ca să scape din laț, cât un lucru mare. Duduța pământul și se cutremura prejmetele de trântiturile ei, silindu-se să scape de mörte. Dară Coman, încordându'și tôte puterile, ținu, și ținu bine, ochiul ce făcuse cu biciul în care era virit capul strigoiței. Se

bălăbăniră ei, se smucia dinsă, Coman n'o slăbi nici în ruptul capului...”

Basmul „Voinicul cel fără de tată” (Ispirescu, Legende p. 121): „Cate-va țile se *bălăbăni* ea așa cu valurile apelor...”

Cuvîntul vine dela *bălăban* „faucou” și înseamnă literalmente: a nu se lăsa în luptă, a înfrunța chiar o putere mai mare, a se purta ca un șoim.

Cihac (II, 5) confundă pe *bălăbănesc* cu *bălălăesc* și cu *bănănesc*, traducend pe câte trele prin „balancer, brandiller, brimbaler” și trăgându-le de o potrivă din ruténul valândati „brandiller, aller nonchalamment”. O asemenea etimologie n'are trebuință de a mai fi combătută.

v. ¹*Bălăban*. — *Bălăbănos*. — *Bălălăesc*. — *Bălăbun*.

Bălăbănesci. — v. ²*Bălăban*.

Bălăbănire } . — v. *Bălăbănesc*. —
Bălăbănelă.

^{1,2}**Bălăbănit** }

Bălăbănos, -*osă*, adj.; ayant une expression offensive, ensanglanté, cruel, en parlant des yeux. Ochii *bălăbănoși*, privirea *bălăbănosă* = ca la un *bălăban*, ca la un șoim gata de a sfășia victima.

Jipescu, Opincaru p. 94: „pēru aspru, nedărăcit, și 'ntr'una stă vâlvoiu; ochi *bălăbănoși*, gogonați, și roșiți dē neodină or dē răutate...”

v. ¹*Bălăban*.

Bălăbun, adj. m.; „havard, babilard, diseur de riens” (Pontbriant). Cuvîntul se găsește numai la Pontbriant, de'mpreună cu derivatele:

a) *bălăbunelă* „bavardage, caquetage, verbiage, commérage”;

b) bălăbunesc „1°. bavarder, babiller, dire des fadaises; 2°. se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir“;

c) bălăbunire „action de bavarder, de babiller, de caqueter“;

d) bălăbunitor „bavard, babillard, diseur de riens“.

Pontbriant trage pe *bălăbun* din *ба-лабонитъ*, un cuvânt care există în adevăr cu același sens în limba rusescă; dar întrebarea este: există oare în adevăr *bălăbun* la Români? Laurian și Massim (Gloss. 46) afirmă că dinșii: „nici l'au aflat, nici l'au aușit unde-va“. Eū insumi am putut constata că în Bucuresci o familie pōrtă numele *Bălabun*, însă numai atâta. Cât se atinge de sensul „se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir“, aceasta aparține învederat cuvântului *bălăbănesc*: „a se bălăbăni cu somnul“, pe care Pontbriant nu'l cunoșce.

v. 1° Rus.

Bălăbunelă

Bălăbunesc

Bălăbunire

Bălăbunitor

— v. *Bălăbun*.

Bălăcărăsc (*bălăcărit*, *bălăcărire*), vb.; gargouiller, dire ou faire des saletés, „baver = souiller par d'indignes paroles“ (Littré). *Lexicon Budan*: „Mă *bălăcărăsc* = vorbesc spurcăciuni; spurce, obscoene loquor. *Bălăcăritură* sau *bălăcăriă* = obscoenum dictum, spurciloquium“. Laurian-Massim: „Precât scim noi din câte am aușit din gura poporului, acest verb înseamnă: a umbla cu mâna sau cu cîocul prin apă, și mai ales prin apă necurată și tinōsă, prin tină, prin noroiu: vești cum ra-

tele *bălăcărăsc* prin lac; nu lăsa copilul să *bălăcărăscă* în cōfa cu apă“.

„A se *bălăcări* = a se certa cu vorbe prōste; de ex.: ei se *bălăcărăsc* ca Țigani“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Este învederat că acest cuvânt n'are a face cu rusul *базарытъ* „jaser“ (Cihac), nici cu italianul *baloccare* „tromper par des promesses“ (Lex. Bud.), ci este o formațiune curat romanescă din *bală* „bave“, după cum au observat-o deja Laurian-Massim, cari însă n'au explicat elementul sufixal.

Bălăcărăsc nu vine d'adrechtul din *bală*, ci din derivatul *bălăcesc*, de unde s'a născut de'ntăiu substantivul *bălăcăriă* prin sufixul cel pejorativ *-riă* (= ar + iă), propriū tuturor dialectelor romanice, și apoi de acolo verbul *bălăcărăsc*.

v. *Băbăriă*. — *Jucăriă*.

Laurian-Massim se 'nșelă când înru-desc 'pe *bălăcesc* și pe *bălăcărăsc* cu *balegă*, despre a cărui origine curat turanică noi am vorbit la locul seū.

v. *Baligă*. — *Bălăcesc*.

Bălăcăriă (plur. *bălăcăriū*), s. f.; dévergondage, langage obscène, injure sale. *Lex. Bud.*: „*Bălăcăritură* sau *bălăcăriă* = obscoenum dictum, spurciloquium“.

v. *Bălăcărăsc*.

Bălăcărire

Bălăcărit

— v. *Bălăcărăsc*.

Bălăcăritōr, -ōre, s. et adj.; „diseur d'obscénités, d'injures sales“ (Pontbriant).

v. *Bălăcărăsc*.

Bălăcăritură. — v. *Bălăcăriă*.

BălăcĒnu (plur. *BălăcĒni*), n. pr. pers. m.; ancienne famille noble valaque. *BălăcĒn* înseamnă „om dela BălăcĒiu“. *BălăcĒni* își trag originea anume din satul BălăcĒiu în Teleorman și n'au a face de loc cu Transilvania, de unde ar fi dispuși a'î aduce și pe dinșii partizanii fantasmagoriei despre descălcarea Românilor din Făgăraș.

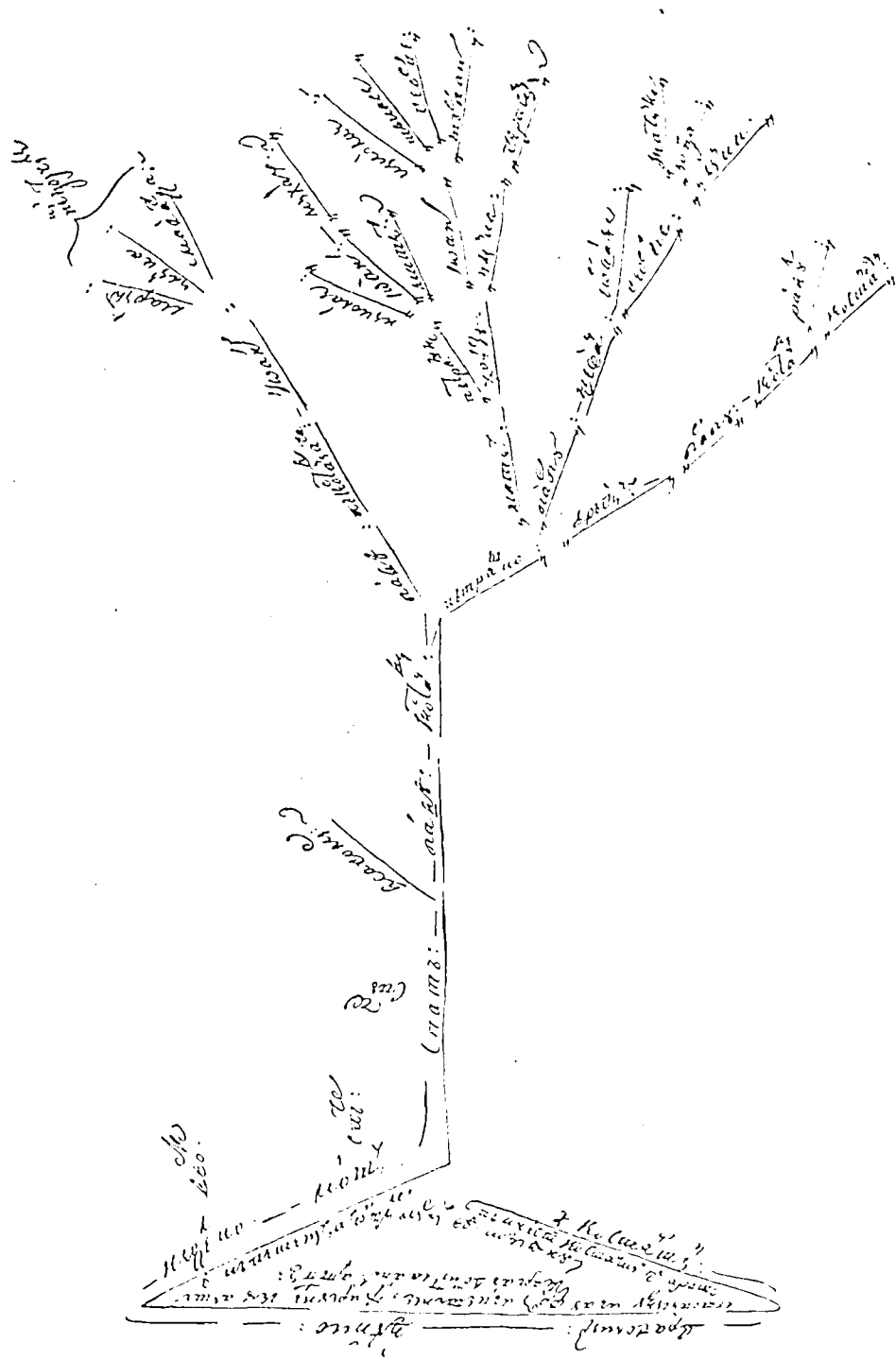
Amicul meu d. St. GrecĒnu m'ă pus la dispozițiune o genealogiă a *BălăcĒnilor*, scrisă cam pe timpul ZaverĒi de cătră episcopul Iosif Argeșiu, carele țice acolo: „AcĒstă funiă a némului boerilor *BălăcĒni* mi-au spus'o răposatul șătrar Ioan *BălăcĒnul* sin răposatului pitar Hrizé *BălăcĒnu*“. Genealogia în cestiune saŭ „funiă a némului“ este atât de interesantă, nu numai prin cuprins, dar chĒar și prin formă, încât noi nu ne sfim a o reproduce mai jos în fac-simile.

După acĒstă genealogiă, întemeiată pe documente de familiă, punctul de plecare al *BălăcĒnilor* este un Constantin: „pă acest Costantin il arată létopisețu că au fost căpetenie împreună cu alte 2 căpetenii ai oștilor MircĒivodă Coziianul, care aŭ domnit la anul 1387“. Ce fel de létopiseț? — nu scim. Fiul lui Constantin se numă Dragomir; fiul acestuia purta de tot neobičnuitul nume de GĒiaicu, asupra căruia cată să ne oprim o clipă.

GĒiaicu *BălăcĒnu* fiind numai a doua generațiune după fondatorul Constantin, cată să fi trăit puțin după anul 1400. În dialectul bulgăresc din DĒulgher, în care ne întimpină unele elemente lexice curat românesci foarte interesante, bună-óră kal „cheval“ în loc de bulgarul konĒ, saŭ minț „raison“ pentru bulgarul um, învederat din pluralul român mințĒi (de exemplu în: bagă'ți mințĒile în

cap, ăă furat mințĒile etc.) — în acel dialect gĒiaicu (гĒику), cu finalul -u cel flexionar românesc, vrea să țică „prĒtre“, „сѣщеник“ (Сѣщеник t. XI p. 185). Noi ne credem a fi în drept de a conchide de aci, cumcă în graul românesc din Muntenia de pe la 1400 cuvintul gĒiaicu însemna popă. Albanesce se aude de asemenea în dialectul din ScutarĒ gĒiacue „cleric“ (G. Meyer, *Etym. Wtb. d. alb. Spr.* 80). Forma românescă gĒiaicu și acea albanesă gĒiacue s'au desvoltat ambele printr'același fonetism *gĒ* = *di*, dar fie-care pe o cale independente, din termenul grec eclesiastic *δίακονος*, *δίακος* „diacre“, de unde — printr'un alt fonetism și cu o altă nuanță de sens — s'au născut polonul și bohemul *žak* „écolier, étudiant“ (Linde). Genealogia *BălăcĒnilor* ne restituă ast-fel o vorbă perdută din graul, dar tot-o-dată prin acĒstă vorbă se confirmă până la un punct porțiunea cea veche din acĒstă genealogiă, de vreme ce un nume ca GĒiaicu nu putea să fi fost inventat saŭ imaginat. GĒiacu *BălăcĒnu* se traduce prin: „Popă *BălăcĒnu*“. Fost'a el popă în realitate saŭ numai prin poreclă? acĒsta este o cestiune secundară.

Fiul lui GĒiaicu se chiăma Nedelcu, formă slavică pentru numele „Dominic“, și avea boieria de vornic. După cercetările d-lui St. GrecĒnu, acest vornic Nedelcu cu soția sa Ana aŭ fundat în Bucuresci biserica Sf. Gheorghe-vechĒu la anul 1492, iar portretele amĒnduror soților s'ar fi aflând la mănăstirea TismĒna. Fiul lui Nedelcu și nepotul seŭ, Moșul și Spata, aŭ fost de o potrivă spătarĒ. Spata a avut doi fiĒ: pe Dragomir și pe Badea. Posteritatea celui de 'ntăiu e lăsată la o parte, ca ce-va necunoscut, și genealogia urmĒză înainte numai cu linia

+ scamă p'usu dat... mișcat pe... (Kam 100)...

lui Badea, al căruia nepot de fiu, numit de asemenea Badea, este un personaj istoric foarte simpatice din epoca lui Mateiu Basaraba.

Bălăcenii au fost, pare-ni-se, cel de'n-tăiu nēm boieresc din România, care a căpătat dela Austria, adecă dela așa numitul pe atunci „Sacru Imperiu“, titlul de „Graf“ (Sulzer, *Gesch. d. transalp. Daciens*, III, 164; Engel, *Gesch. d. Wal.* II, 84) și l'a românizat foarte ciudat, introducând în graiu un noū cuvint: Conteș, format din amalgamarea latinului „comes“ cu italianul „conte“. Deja la 1654 se citește în cronică muntenescă un „conteș *Bălăcenu*“ (Șincai, *Chron.* III, 63). Acest „conteș“ nu este alt cine-va decât al doilea Badea, ajuns mai târziu mare-vornic (*Arch. ist.* I. 60).

Pe când era încă numai „căpitan“, Badea *Bălăcenu* își câștigă porecla de Ușurelul, fiind-că în interval ce-va ca de 24 ore, „o zi și o noapte“, el ajunsese călare dela București la Iași cu o scrisore dela Domnul muntenesc Constantin Basaraba către Domnul moldovenesc Stefan Gheorghie, o scrisore prin care a scăpat de o mörte sigură pe frații Toma și Iordache Cantacuzinesci. Și—dice Ion Neculce (*Letop.* II p. 207)—„i-au pus Muntenii nume de atunce Ușurelul, care după aceea multă milă au avut dela Cantacuzinesci“.

Călătoria căpitanului Badea este o adevărată minunăție pentru acele timpuri: el trebuia să fi schimbat pe drum o mulțime de cai, „cai de olac“ după cum se dicea pe atunce, și nu putea să se fi odihnit o singură clipă.

v. Olac.

La 1673, în bătălia dela Hotin între Turci și între Poloni, când Domnul moldovenesc Stefan Petriceicu a trecut în partea regelui Ion Sobieski, printre

mulți boieri moldoveni era și Munténul conteș *Bălăcenu*, adecă „Ușurelul“, care s'a distins și de astă dată, purtându-se în luptă foarte vitejesce (Șincai, III, 113).

Cronica moldovenescă a lui Amiras (*Letop.* III p. 146) dice: „Multă vărsare de sânge s'au făcut, și care [Turc] scăpa din șanțuri, din Nistru nu scăpa, iar care scăpa și din Nistru, din oastea ce era în ceea parte nu scăpa, că era mulți și de-ai noștri amestecați cu Leșii, și Badé *Bălăcenu* Contoș, de'i omoria de mai nici unul n'au scăpat...“

Același cronică dă lui Badea *Bălăcenu* epitetul de: „tălhar rău“, un epitet care pare a fi în legătură cu episodul povestit de cronică muntenescă (*Magaz. ist.* V, 103): „Badea Vornicul *Bălăcenu* în zilele lui Antonie Vodă au ucis niște neguțitori Moscoviți, împreună cu cari era și călugări merși pentru milă la Mosc, pre toți omorându'i cu o soție a lui ce'l chiema Buta, averea le o au luat...“

Despre fiul vornicului Badea, vel-aga Constantin *Bălăcenu*, ginerele lui Șerban-vodă Cantacuzin și cel mai învins dușman al lui Brâncovan, vorbește pe larg Engel (*Gesch. d. Wall.* I, 336—42). Nu numai cronicile muntenesci se ocupă de el, dar și letopisețele moldovenesci; însă nimenea nu'l caracterizează mai nemerit ca Ungurul Cserei (ap. Șincai ad ann. 1690), care l' cunoscuse personal. Constantin *Bălăcenu* vroia cu ori-ce preț să ajungă Domn în Țera-Românescă, și credea că va pute să reușescă cu ajutorul Austriei, pe care cu acest scop o îndemna să ocupe România. Adevărat boier, el era foarte ambițios, dar și foarte vitez tot-o-dată. În lupta contra Turcilor, în care l'a vădut însuși Cserei, neminea nu s'a bătut mai bine decât *Bălăcenu*, care a și cădut acolo cu sabia în mână,

și numai mort a încăput apoi în mâ-nile Brâncovanului.

Ion Neculce, Letop. II p. 262: „Aga *Bălăcēnu* aŭ perit în război; dar aŭ perit și Sarascherul Turcesc, că l'aŭ lovit un glonț tocmai în gură. Zic că la acel războiu să fie fost mai mult izbânda despre partea Căzacilor Brâncovanului, cărora le era cap un Moldovan anume Costin Căpitanul de Focșani feciorul Nenului. După ce aŭ aflat Brâncovanul Vodă pe Aga *Bălăcēnul* mort în războiu, trimesu-i-aŭ capul la București de l'aŭ pus într'un prepeléc în mijlocul ogrăzii lui, de i-aŭ șezut vr'un an capul în prepeléc, și aŭ învățat de i-aŭ răsipit și curțile și ograda de aŭ rămas numai jăriște...”

Ca mai toate vechile némuri boieresci, *Bălăcēni* aveau și ei o Cronică a țerei, compilată într'adins pentru dinșii și conservată în familiă. Acastă Cronică, cunoscută sub numele de *Bălăcēnescă*, se începea cu anul 1629 și se termină cu 1724, vorbind despre Moldova și despre Țera-Romănescă tot-o dată. O *Bălăcēncă*, care trăia la Viena, a împărțășit'o la 1770 vestitului Samuel Clain, dela care a căpētat'o apoi Șincai, iar dela acesta Engel (Gesch. d. Wall. II p. 84).

În tot cursul epocii fanariotice, *Bălăcēni* represintaŭ în România politica austriacă, din cauza căriia a perit în tortură sub Mavrocordății Ion *Bălăcēnu*, fiul lui vel-agă Constantin (cfr. Engel, II, 12), iar în secolul nostru a suferit sub Caragea-vodă un alt Constantin *Bălăcēnu*.

Ion Ghica, Scrisórea III: „(Caragea) era neîmpăcat cu boierii cari, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, îi făceau vre-o împotrivire, saŭ chiar vre-o simplă observațiă. Ast-fel, pe Banul Constantin Filipescu l'a ținut doi ani la moșie, la Bucov, cu pază de Arnăuți;

pe Banul Grigore Ghica l'a ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedé față de om; pe Vornicul Constantin *Bălăcēnu*, de care se temea fiind-că acesta avea relațiuni de familiă la Viena, l'a trimis surghiun la Castoria...”

Este de observat în genealogia de mai sus a *Bălăcēnilor*, că cele trei fiice ale lui Ión *Bălăcēnu*, nepóte ale vestitului Constantin vel-agă: Maria, Ilinca și Smaragda, sint numite Nemțóicele, fiind-că erau crescute la Viena.

Marca *Bălăcēnilor* presintă un scut împărțit în două câmpuri printr'o fășiă de aur, pe care figurează trei săgeți roșii aședate ca o stea exagonă: pe câmpul de sus, argintiu, este vulturul muntenesc pină la picióre, cu crucea în cioc, toate negre, avēnd d'asupra din drepta sórele și din stânga luna, ambele roșii; pe câmpul de jos, albastru, în mijloc un leu întreg în picióre, cu cumpēna într'o labă și cu sabia gólă în cea-laltă, iar în drepta, la marginea inferióră a scutului, o apă de argint; capul leului, ca și al vulturului, e întors spre drepta.

D'asupra acestui scut este aquila imperială austriacă, cu o corónă con-tală.

Intru cât titlul de conte al *Bălăcē*.

nilor nu e fantastic, nu este fantastică nici această marcă nobilitară, care cată să le fi fost confirmată de către Curtea din Viena. Noi credem însă că emblema cea veche, curat românească, a *Bălăcēnilor* au fost numai cele trei săgeți dela mijloc, către cari ei își vor fi adaos apoi pe leul cel justițiar, adevă cu spata și cu cumpēna, stând în fața apei, ceea ce pare a simbolisă puterea lor lingă Dunăre în districtul Teleorman, și 'n sfirșit, mai târziu, ca semn de alianță cu familia domnitore, s'a suprapus o parte din marca Țerei-Românești.

Agă Constantin *Bălăcēnu* este un personagiū epic în poesia poporană. D. P. Gilortēnu (Lumina pentru toți, III, p. 70—72) a publicat o baladă intitulată: „Aga *Bălăcēnu*“, despre care dice că a cules'o dela lăutarul Ión Știrbu Purcel din Budesei, bătrân de 70 de ani, iar acesta o învățase în copilăria dela tatăl seū lăutarul Gheorghe Știrbu de peste Olt. Balada se începe așa :

Pe luncile Ciamriului,
La poiana mărului,
Intre Clejanī
Și 'ntre Bucșani,
S'a 'ntălnit s'a 'ntâmpinat
Doi Domni cu două oști:
Da pe nume cum îi chiamă?
— Este Aga *Bălăcēnu*
Cu Costandin Brâncovēnu.
Frângea Aga *Bălăcēnu*
Pe Costandin Brâncovēnu.
Când fu sōrele colea,
Strigă Serafim Pașă:
„Boeri! cine s'o afla
Și s'o adevēra
Să taie pe-Aga *Bălăcēnu*?
Cu Bănia să'l măresc,
Cu bani mulți să'l dăruesc“.
Nimenea nu se afla,
Nici un boer s'adevēra;
Se afla căpitan Costin,
Agă *Bălăcēnu* fin.
La Domniă se ducea

Și din gură cuvînta:
„AI, Dōmne măriă ta,
Să-mi dăruesci Bănia
Că o să-mi stric nășia“.
Domnul dacă auđla
Bănia că-I jurula.
Atunci căpitan Costin,
Agă *Bălăcēnu* fin,
A lui cal că 'ncăloca
Și în ôste se ducea...

Să se noteze concordanța acestei balade cu relațiunea de mai sus a cronicarului Neculcea, după care principala cauză a înfrângerii lui agă *Bălăcēnu* a fost tocmai un căpitan Costin: „Costin Căpitanul de Focșani feciorul Nenului“.

Balada descrie apoi vitejia lui *Bălăcēnu*:

Nu mi'și taie cum se taie:
Stău Tătarī și Turci tăiați
Ca și snopiī secorați!...

În sfirșit căpitanul Costin îl înșelă și'l omōră prin trădare, de aci îi taiă capul și:

La Domniă se ducea,
Sus pe scară se urca
Și din gură cuvînta:
„AI, Dōmne, măriă ta,
Să-mi dăruesci Bănia,
Că mi-am stricat nășia“.
Domniă dac'auđla
Palme la obraz punea,
La trei cēsuri cuvînta:
„Bată-to maica Precista,
Să-ți dăruesc eū Bănia,
Că ți-ai stricat nășia?
Tu ai tăiat pe nașu-to,
Măne 'i să tai și capul meū!“
Chip la gēlat că făcea,
Capul lui Costin tăia...

Este fōrte curios că într'un cāntec poporan tocmai din Bucovina un „Constantin *Bălăcēnu*“ ne apare ca un fel de Don-Juan, care scōte fetele din minți:

Costantine *Bălăcene!*
 Cu dulci ochi și dragi sprâncene
 Și cu gura ca de miere,
 Vin la mama de mă cere.
 De m'a da, de nu m'a da,
 Scrie 'n carte că-s a ta...
 Pe feréstă m'oiu fură
 Ș'oiu veni la dumla-ta...
 Pe ferésta cea din jos,
 Costantino cel frumos ;
 Pe ferésta cea din față,
 Costantine chică crétă:
 Chică crétă cât un smoc,
 Gura ta de busnioc ;
 Chică crétă mărunțele,
 Gura ta de viorele...

(Marian, Poos. pop. II, 166).

Să se observe însă că în variantul suceven al acestui cântec ne întimpină Bălășel în loc de *Bălăcén*:

Constantine Bălășele,
 Vin' la mama de mă cere...

(Șeștătorea 1893, p. 137).

Vom termina printr'o caracteristică generală a *Bălăceniilor*, pe care o dă un cronicar muntenesc dușman al lor: „*Bălăcenu* Costandin, acolo la Brașov șezând, îi umbla mintea lui ceia ce cu vrednicie socotia că este, însă se înșela ca un *Bălăcén*, că *Bălăceni* tot-dé-una își întindea mintea după niște păreri nebune, adecă după vitejii” (Magaz. istor. V p. 103). În epoca Brâncovanului, care deschide pe acea fanariotică, „vitejia” începuse deja a fi privită ca o „părere nebună”!

v. *Boier*. — *Bălăciu*. — *Bălăș*. — *Teleorman*...

¹ *Bălăceni*. — v. *Bălăcenu*.

² *Bălăceni*, n. pr. plur. top.: ancien nom d'un village en Moldavie. În Dicționarul geografic al districtului Bacău de d-na Racoviță (p. 111, 458), ni se spune că a treia parte din actualul sat Rîpile, în plasa Tazlăul-de-jos, „era numită în vechime *Bălăceni*; aci se află o cetate pe drépta Trotușului, ale

cării urme se vîd încă și ađi. Poporul ăice că aceste întăriri au fost făcute în timpul resboiului dintre Nemți și Turci, pe când cătanele nemțesci purtau pîrul făcut cîdă, întocmai ca femeile: Nemții cu cîdă”. Apoi d-na Racoviță ne mai spune că *Bălăcenu* se numesce un „dél în plasa Bistrița-de-sus, de pe marginea comunei Buda spre comuna Buhuș”. În lista „moșii-lor din Moldova” cam de pe la 1850 (T. Codrescu, Buciumul, t. I p. 89) satul *Bălăceni* e pus în districtul Tutovei, nu în al Bacăului. D. Radian (Judetul Bacău p. 612) nu vorbesce de loc despre *Bălăceni*. Se vede a fi o incurcătură, pe care noi lăsăm s'o descurce alții. Numele *Bălăceni* în Moldova, ba încă „în vechime”, ar fi ce-va interesant, care s'ar explica:

saū prin migrațiunea vre-unei ramure a familiei boieresci *Bălăcenu* din Muntenia;

saū prin faptul că numele personal *Bălăciu* a existat și la Moldoveni, bună-ôră în vechiul pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. f. 62): „Лазара. Палача. Пжраска. Петра...”

v. *Bălăciu*. — *Bălăcenu*.

Bălăcesc (*bălăcît*, *bălăcîre*), vb.; gargouiller, patauger, patrouiller. Poienar-Aaron-Hill: „Gargouiller = a găl-găi, a borborosi, a *bălăci*, a bulbuca, se ăice de copii mici cari se jîcă în apă. — Patauger = a *bălăci* în noroiu, a se tăvăli în noroiu. — Patrouiller = a *bălăci* cu mânilor saū în alt chip în apă murdară”.

Laurian-Massim: „Rățele *bălăcesc* în lac; copilul *bălăcesce* în apă; nu beți apa din păhar, ci numai vî jucați și *bălăciți* în ea; să fi vîđut cum băiatul se juca și *bălăcia* în albiă, când l'am scăldat”.

Costinescu: „A *bălăci* = a spălăci, a lincări cu mâinile în apă necurată; a se muia, a se tăvăli în noroiu, în glod; a se scălda, a se îmbăia făcând nebunii“.

A. Odobescu, Scrieri III p. 157: „Pare că ved' colo pe un biet vinător, bondoc și pântecos, *bălăcind* ca va' de dinsul, pe plôie și pe slôtă într'o luncă noroioasă...“

Delavrancea, Trubadurul p. 204: „copiii, desculți și numai în cămăși grôse și ridicate pînă la burta lor, doldoră de prune și de mere, *bălăciau* prin șuvițele de apă...“

Rasmul „Brôca țestósă“ (Ispirescu, Legende p. 34): „Ajungînd la marginea eleșteului, se aședă și el acolo jos, și privind cu nedomerire, ia așa numai ca să dîcă și el că face ce-va, *bălăcia* cu nuéua prin apă, și făcea haz cum săriau stropii de apă, când o lovîa...“

Ghicitorea despre „Luntrea“ (G. D. T., Poes. pop. 233):

Am o rață:
Cu ciocul *bălăcesce*,
Cu cîda primitește...

„Cînd rațele *bălăcesc* în apă, poporul crede că este a plôia“ (V. Popas, Co-vurluîu, c. S.obođia-Conachi).

Fiind-că Bulgarii au și ei verbul *balakam* „gargouiller“, Cihac (II, 6) afirmă că dela dînșii l'au luat Români, în loc de a constata pe vice-versa, de vreme ce bulgăresce acéstă vorbă nu are absolut nici o etimologie slavică. Laurian-Massim au observat deja legătura între *bălăcesc* și între bale; dar n'au explicat elementul sufixal *-c*. *Bălăcesc* nu vine d'a-dreptul din bale, ci din forma verbală *băl*, întrebuințată mai mult în compusul *îmbăl* „salir, remplir de bave“. Din *băl* se formeză *bălăcesc* întocmai ca din *spăl*

—*spălăcesc*, pôte chiar prin analogie formală cu acesta din urmă, de care se apropîă și prin sens.

v. *Bală*. — *Bălăcăresc*. — *Îmbăl*. — *Spălăcesc*.

Bălăcesci. — v. *Bălăcescu*.

Bălăcescu (plur. *Bălăcesci*), n. pr. pers. m.: nom d'une famille noble valaque. Este patronimicul din numele personal *Bălăciu*.

La 1737 egumen al Hurezului era Dionisie *Bălăcescul* (Cond. Mss. Arch. Stat. din Buc., f. 270), care era fiu al „Fotei căpitanul *Bălăcescul*“ și frate cu „Mariia jupănesa dumnelui Iane Dâmbovicenul vel clucer“ (ibid. f. 560, cfr. f. 710 b).

Nu scim, dacă din aceeași familie era poetul Constantin *Bălăcescu* din Țilele noastre, cel cu:

Iea'ti căciula, fétul meu..

Din patronimicul *Bălăcescu* se formeză prin plural numele topic *Bălăcesci*, după cum se chiamă un sat în Gorj (Frunđescu).

v. *Băiaciu*.

Bălăcire (pl. *bălăcirî*), s. f.; l'infin. de *bălăcesc* pris comme substantif: action de gargouiller, pataugement, pataillage. Sinonim cu *bălăcelă*; de care se deosebesce numai prin aceea că exprimă o acțiune, iar nu o stare.

Costinescu: „*Bălăcelă* sau *bălăcire* = fapta d'a *bălăci*; spălatura, scăldătura migălosă a unui vas în apă murdară; scăldătură nebunatică în apă“.

Pasagiul din A. Vlahuța: „Ce sarbădă *bălăcire* într'o mlaștină de convenții și de etichete ridicole“, la Fr. Damé: „quel triste pataugement

dans un maréage de conventions et de ridicules étiquettes“.

v. *Bălăcesc*.

¹**Bălăcit**, -ă; le part. passé de bălăcesc pris comme adjectif: patrouillé, gargouillé. Apă *bălăcită* de rațe. Copii *bălăciți* în noroiu.

v. *Bălăcesc*.

²**Bălăcit**, le part. passé de bălăcesc pris comme substantif: pataugement. Sinonim cu bălăcire, bălăcélă, bălăcitură: atata *bălăcit* prin apă li s'a urit și copiilor; pré-mult *bălăcit*.

v. *Bălăcesc*.

Bălăcitură (pl. *bălăcitură*), s. f.; pataugement. O nuanță mai deminutivă decât în sinonimi bălăcire, bălăcélă, bălăcit. Spune copiilor să se lase de *bălăcitură* și să ăasă din apă.

v. *Bălăcesc*.

Bălăcița. — v. *Bălăciu*.

Bălăciuşcă, s. f.; t. famil.: boisson trouble. Se ăice cu despreț la vin, rachiū sau altă bēntură tulbure, literalmente: bălăcită.

Jipescu, Opincaru p. 161: „Când să firșesc aci, imi făcu argatu semn să ghiū să 'mbuc ce-va. Și hincă mă aflu c'o *bălăciuşcă*, țoiu dē rachiū în mână, să bēu din plin. E! Noroc bun, hine!...“

v. *Bălăcesc*. — *uşcă*.

Bălăiei }
Bălăică } — v. *Bălănel*.

Bălăielă. — v. *Bălăiesc*.

Bălăiesc (*bălăit*, *bălăire*), vb.; saliver, écumer de colère. Pontbriant tra-duce pe *bălăiesc* prin „gronder, bougonner“. Laurian-Massim se 'nșelă ăicēnd că acest cuvīnt nu se află decât numai la Pontbriant. A *bălăi* însemnēză literalmente a scōte multe bale din gură, a spumega de mână sau de furiă.

Cronica muntenescă din timpul lui Brăncovén (Magaz. ist. V p. 106): „[Radul postelnicul Golescul] mergând l'au găsit pre Haisler turburat de *bălăia* și mănios ca pre un urs impușcat, și nici cum nu se apropiă de vorba lui...“

Din *bălăiesc* se formēză substantiviū bălăielă, bălăire, bălăitură, bălăit, tōte cu diferitele nuanțe ale sensului „spumegare de mână sau de furiă“, și adjectivul bălăit, de exemplu: „vorbe bălăite = cu spume la gură“.

La Dr. Polyzu în loc de *bălăiesc* este „bălesc = geifern, speicheln“, pe care noi nu l'am găsit în graū sau în texturi.

Sufixul -ăesc în *bălăiesc* dă acestui verb un caracter onomatopoeitic.

v. *Bală*. — *Băluiesc*. — *ăesc*.

Bălăior s. *bălăor*, -*óra*, adj.; blond. Sinonim cu *bălan* și cu *bălaiu*, dar mai desmierdător, fiind format prin sufixul deminutiv -or. Variantul mai obiăc-nuit *bălăior* vine din *bălaiu*, iar variantul mai rar *bălăor* din *bălan*, ca „bătrăor“ din „bătrân“, „gălbăor“ din „galbēn“, „rumeor“ din „rumen“ etc. Se întrebuintēză numai despre ómenī, și mai ales femininul *bălăióra* despre femeī, nici o dată despre animale. Prin expresiunile „puica *bălăióra*“ sau „căprióra *bălăióra*“ se întelege tot-d'a-una o fētă.

I. Văcărescu p. 550:

Esti tainic'a vioții flóre,
Cu cosițe *bălăiore*;
Spune-mi, draga mea, n'ascunde
Pe ce tērmuri, pe ce unde
S'află unul care are
Cu temelu incredințare...

Maî adesea fața *bălăiōră* se însoțesce
cu pēr galben.

Balada „Păunașul codrilor“:

Pe cel dél, pe cel colnic,
Trece o puică ș'un volnic,
Puiculița *bălăiōră*
Cu cosița gălbiōră...

Doină muntenescă:

Foiă verde ș'o crăiță,
Am avut d'o puiculiță,
Puiculița *bălăiōră*
Cu cosița gălbiōră,
Dar dușmanii mi-o luară...

(G. D. T., Poes. pop. 82)

Colindă muntenescă:

O domniță smediōră,
Copilița *bălăiōră*
Ce nici ride, nici nu jōcă,
Ci plānge mōrte să'și facă,
Pēr galben dārăpānānd,
Față albă sgāriind...

(Ibid. 319).

Bălăior însoțit cu rumen:

Doina ardelenă „Gelosia“:

D'ai lua o *bălăiōră*,
Bălăiōră, rumeiōră,
Dar'ar Dumneđeū să'ti mōră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 64).

Doină din Banat:

Frunđă verde sălcioră,
Am avut o *bălăiōră*
Cu numele Măriōră,
Cu ochii de porumbiōră
Și cu gura rumeiōră...

(Hodoș, Poes. pop. 101).

O fēta *bălăiōră* este pentru Român
idealul frumuseței femeiesci.

Doina „Haïducul“:

Nu mă mai mină la sapă,
Că pré e cu buza lată,
Bat'o pustiia s'o bată,
Și mi-e frică
Că mă strică;
Mină-mē la vinătōre
După fete *bălăiōre*...

(G. D. T., Poes. pop. 290)

Balada „Fagul Miului“:

Nuntă mare se 'ntocmesce,
Vestea 'n lume se lătesce
C'a fost Vodă 'n vinătōre
Ș'a vinat o căpriōră,
Căpriōră *bălăiōră*
Ce-a luat de soțiōră...

(Ibid. 509).

Colindă muntenescă:

Sfinta cruce că'și făcea
Și'n vinat că mi'și pleca:
Vinătōre
'nsurătōre
După fete *bălăiōre*...

(Ibid. 72.)

Doina „Barbu“:

— Ce cați, Barbule, la noi?
Nu sint fete pe la voi?
— Ba sint, da's cam mititele,
Nu mă pot lubi cu ele;
La voi sint mai nălțișōre
Și de chip mai *bălăiōre*:
Mi le-au făcut Dumneđeū
Tocmai de pe placul meu!...

(Alex, Poes. pop. 2-335).

Doina „Puica *bălăiōră*“:

Frunđă verde sălcioră,
Puicul-ța *bălăiōră*,
Tu n'ai tată, eū n'am mamă,
Amîndoi sintem de-o samă...

(Ibid. 242).

Cântec din Bucovina :

Copiliță *bălăioră*,
Ce-ai cercat pe la isvora?
Ai dus apă la vițel
Și guriță la flacăl...

(Marian, Poes. pop. II, 234).

Doină din Ardél :

Fóia verde sălcioră!
Aoleo, maică, mă dóre,
Mă dóre la inimioră
C'am auđit astă-seră
Că drăguțul meu se 'nsoră.
Și 'și Iea una *bălăioră*,
Dar'ar Dumneđeú să móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 73).

Variantul *bălăor* :

Balada „Blăstemul“ din djstrictul
Sucéva :

Voinicel tras prin inel
Și cu trupul suptirel,
Copiliță *bălăioră*
Cu cosița gălbioră...

(Șeđdótórea 1893 p. 5).

Cântec din Moldova :

La Cristești între hotară
Cânt'un cuc de se omóra
Pentr'o pulcă *bălăioră*;
La fântăna din răzóră
Beú voinicil de s'omóra
Pentr'o pulcă *bălăioră*...

(Sevastos, Cânt. 49).

Insoțirea cea aprópe stereotipă a noțiunii *bălăor* cu noțiunea frumos în estetica noastră poporană, ne pare a nu fi fără legătură cu originea naționalității române din cele două elemente constitutive fundamentale: element italic și element tracic. Texturile antice sînt unanime a constata că vechii Traci, ca și Germanii, erau blondi, ba încă se deosebău de Germanii prin culoarea roșietecă, adecă aurie a pėru-

lui. Aceste texturi sînt adunate de Diefenbach (Völkerkunde Osteuropas p. 110), unde noi vedem pe Traci „*πυρόχους*“, „*ἐρυθροχούς*“, „flavos“. „Omnes in Thracia rubri procreantur“, țiee Julius Firmicus în secolul IV. Romanii și Grecii observaú acéstă particularitate tocmai pentru că la dinșii, în Italia și 'n Elada, ómenii *bălăor* formaú o excepție, marea majoritate a ginții greco-italice consistând din ócheși. În prima epocă a plămădirii naționalității române, întru cât legionarii veniaú din Occident fără neveste, sub-stratul etnic se compunea mai cu samă din femeí dacice, adecă din femeí blonde. De aci idealul cel blond al frumuseței femeiesci: *bălăioră*, pe când la barbat idealul de frumuseță presintă un amestec de pėr negru cu mustéța galbenă, ca în admirabila baladă „Mieóra“ :

Mustecióra lui
Spicul grăului,
Perișorul lui
Péna corbului...

Vom mai indica aci, ca obiect de cercetare pentru viitorul etnolog român, următóarele două fenomene, asupra naturii cărora noi din parte-ne ne abținem de a ne rosti :

a) ochii verđi la Románi, ca și los ojos verdes la Spaniolí, sînt priviți ca o trăsură de frumuseță femeescă, ceea ce ni se pare a fi străin Germanilor și Slavilor, la cari nici nu există vre-un termen pentru acest fel de ochi;

b) în regiunile teritoriale apėrate de ingrediente medievale turanice, mai cu deosebire în Oltenia și la munte, aprópe toți copiii, pînă la o virstă destul de înaintată, sînt fórte blondi, cu pėr galben și chiar albuú, care mai tărđiú se închide, se întuneacă, devine „cha-

tain foncé", iar nu se conservă deschis ca la Slavii și la Germanii.

v. *Băl.* — *Bălaŭu.* — *Bălan...*

Bălăire }
Bălăit } — *Bălăiesc.*

Bălăitòr, -òre, s. et adj.; „grondeur, bougon“ (Pontbriant). — v. *Bălăiesc.*

Bălăitură. — v. *Bălăiesc.*

Bălălăélă s. *bănănăélă* (plur. *bălălăielă, bănănăielă*), s. f.; action de brimbaler, de vaciller, de chanceler, fig. action de flăner. „*Bălălăélă* sau *bănănăélă* = *bălălăire, bănănăire*, mișcarea într-o parte sau alta a limbii clopotului sau a altui ce-va asemenea“ (Costinescu).

v. *Bălălăesc.*

Bălălăesc (*bălălăit, bălălăire*) s. *bănănăesc* (*bănănăit, bănănăire*), vb.; brimbaler, balancer, vaciller, fig. flăner, perdre son temps. Se întrebuințează de o potrivă ambele forme, cea cu *l* și cea cu *n*.

Poenar-Aaron-Hill, la cuvântul „brimbaler“: „a *bălălăi*, a *bănănăi* = se dice despre clopote când le trage pré-mult“.

Laurian-Massim: „*Bălălăire* = a mișca într-o parte și într-alta, a clătina, a agita, a legena, se dice mai ales de clopote și de corp: ce *bănănăesci* așa din cap și din mâni? ține-ți capul și nu-l tot *bănănăi*; veți cum *bănănăesc* clopotele...“

Alexandri, Chirița în Iași, act II sc. 4:

„Chirița: Iaca țuțuianu. Și-a pus livréoa. Ian să videm, bine-o lucrat-o jidanu?“

„Feciorul: Mă cam strînge la còte și 'n spate.“

„Chirița: Da ce vrei? Să *bălălăesci* ca într'un sucman?... Așa 'i moda 'n Eși...“

A. Vlahuță, Nuvele p. 122: „tânătana părăsită, o grópă astupată c'un maldăr de spină, asupra căriia a-jale scărțîia, *bălălăind* în bătaea vîntului, cumpăna ce tot se mai ținea pe crăcana unei furci butucóse...“

Ibid. 198: „Se clătina pe picíore, capul îi *bănănăia* pe umeri, brațele 'i curgeau moi și grele d'a-lungul trupului...“

Delavrancea, Paraziții p. 200: „gros, roșu-verduiu ca un ficat, și fără gât, cu ochii umflați și repeși, mâinile îi *bănănăe* în tóte părțile...“, unde forma *bănănăe* presupune un verb de prima conjugățiune (v. *Bălbăesc*).

Același, Trubadurul p. 90: „Stomacul a rîșnit o și întrégă, gura a clevetit, picíorele au purtat greutatea trupului, mâinile au *bănănăit*...“

Ibid. p. 169: „se pleca de mijloc, *bănănăia* cu mâinile moi în jurul trupului...“

Frasa adusă de d. Damé: „*bănănăia* d'a'ncâtelea, celuiți de rachiú = ils titubaient à qui mieux mieux, ivres d'eau-de vie“.

Sensul figurat de „flăner“ apare mai ales în substantivul *bălălău*, despre care a se vede la locul său.

Cihac (Dict. II, 5) confundă pe *bălălăesc* sau *bănănăesc* cu verbul *bălăbănesc*, care se deosebesce cu totul prin sens și prin origine; apoi îl pune între „éléments slaves“, trăgându-l din ruténul *valandati* „brandiller, aller nonchalamment“, rusul *valandit'sja* „lambiner, chipoter“, mai grămădind alătura pe *balbesu* „flâneur“, *bolobanu* „farceur“ etc., cari n'au a face nici unul cu altul, nici tóte la un loc cu vorba cea romănescă.

O etimologiă seriósă este indicată de

Laurian-Massim (Gloss. 47): „italianul ballicare, vechiu frances balloyer = a se mișca încóce și 'ncolo, spaniolul balear = vînturare, care pôte veni din ballare = săltare“, cătră carî să mai adăogăm dialectalul comasc și piemontes balà, balè „vaciller, branler“ și portugesul baltar „agiter, brandir“. Prin urmare, ca și românul balancă sau balangă cu verbiî bălăncăesc și bălăngănesc, *bălălăesc* se trage d'a-dreptul din tulpina rustică curat romanică ball, care însemnă „s'agiter, hermuschwingen“ (Körting, Roman. Wtb. 96). În *bălălăesc* reduplicarea -lălă- se datoréză sensului celui onomatopoeitic al cuvîntului, ca și sufixul -ăesc sau -ănesc, despre care a se vedé la locul seü; iar forma cea neorganică *bănănesc* vine prin propagațiune nasală din prototipul *bălălănesc*, care este un simplu variant al lui *bălălăesc*, întocmai ca în „bombănesc=bombăesc“, „cloncănesc=cloncăesc“, „grohănesc=grohăesc“ etc.

v. -ăesc. — *Balancă*.

Bălălăire s. *bănănaire* (plur. *bălălăirî, bănănaire*); l'infîn. de *bălălăesc* ou *bănănesc* pris comme substantif: action de flăner. Sinonim cu *bălălăélă* și cu substantivul *bălălăit*, tóte expriménd de o potrivă acțiune, nu stare, de vreme ce însăși noțiunea acestuî verb însemnéză numai mișcare. *Bălălăirea* clopotelor. *Bălălăirea* mânilor.

v. *Bălălăesc*. — *Bălălăélă*.

¹ **Bălălăit** s. *bănănit*; le part. passé de *bălălăesc* ou *bănănesc* pris comme substantif: action de brimbaler etc. *Bălălăitul* clopotelor. *Bănănitul* mânilor.

v. *Bălălăire*.

² **Bălălăit** s. *bănănit*, -ă; le part. passé de *bălălăesc* ou *bănănesc* pris comme adjectif: brimbălant, vacillant, chancelant. În loc de adjectivul *bălălăit*, teoreticesce corect, se întrebuintéză mai mult în graüu forma gerundivală *bălălăind*: clopotul *bălălăind*, brațele *bălălăind*.

v. *Bălălăesc*.

Bălălăü (pl. *bălălăü*), s. et adj. m.;
1° balançant, vacillant, chancelant;
2° flâneur.

Primul sens este cel fundamental, cuvîntul fiind o formațiune substantivală din verbul *bălălăesc* prin sufixul augmentativ pejorativ -ăü, ca în „molăü“, „țingăü“, „lingăü“, „lăläü“, „fătălăü“ etc.

I. Créngă, Povești I p. 322: „Ivan atunci se 'ntórce iar cu fața 'n jos, cu capul *bălălăü* într'o parte, și iar cu picîórele afară...“

Laurian-Massim: „*Bălălăü* = care *bălălăesc*, și de aci = care 'și perde timpul cu nemicurî, un perde-véră, un bate-podurî“.

Alătura cu *bălălăü* ar trebui să existe o formă *bănănäü*, pe care însă noi n'o găsim indicată nicăirî.

v. *Bălălăesc*. — *ăü*.

Bălămä. — v. *Balama*.

Bălăncănesc s. *bălăngănesc* s. *bălăngăesc* (*bălăncănit, bălăncănire; bălăngănit, bălăngăire; bălăngăit, bălăngăire*), vb.; sonnailler, tinter. Derivat din *balancă* sau *balangă* prin sufixul cel onomatopoeitic -ăesc = -ănesc.

Jipescu, Opincaru p. 154: „Mai trecu ce trecu, ș'apăi auđi *bălăncănindă* un clopot dă acióie...“, unde este de observat gerundiul cu -ndă, întrebuint

țat pe alocuri de țeranii noștri, întocmai ca la Macedo-români.

v. *Balană*. — *Bălângăit*. — *Bălălăesc*.

Bălănel, **bălănică**, adj.; blondelet. Deminutiv desmierdător din *bălan*, întrebuințat despre omenii și despre unele animale domestice, mai ales însă forma cea feminină.

Jipescu, *Opincaru* p. 100: „Dinsă e femeie naltă, *bălănică*, grăsulie...”

S. F. Marian: „*Bălănică*, *bălăiōră*, *bălăică*, nume de vițică care aruncă în galben”.

v. *Bălan*.

Bălănesci, n. pr. top. Numele propriu al unor sate, plural din *Bălănescu*, care este o formă patronimică din *Bălan*.

Bălănescii sat pe Tutova sub Stefan-vodă la 1443 (Ulianitzki, *Материялы для исторіи*, p. 61).

Despre *Bălănescii* din districtul Némț, C. Negruzi, *Scrisoarea I*: „Să nu trecem cu nebagare 'n sēmă pe lângă *Bălănesci*. In lazul acesta, precum odiniōră în fântăna Ipocreni, ades se scaldă Musele...” Și 'n notă: „Pe atunci locuia acolo prietenul nostru fabulistul A. Donici”.

v. *Bălan*.

Bălănescu. — v. *Bălănesci*.

Bălângăesc }
Bălângăire } — v. *Bălăncănesc*.

Bălângăit, le part. passé de *bălângăesc* pris comme substantif: tintement. Sinonim cu substantivul *bălângăire*, dar mai energic.

Delavrancea, *Trubadurul* p. 155: „ar fi dat și cai și căruță numai să nu se despartă de Irina, care 'l privi pină il perdu din ochi într'un nor de praf și într'un *bălângăit* depărtat de clopote...”

Ibid. p. 259: „Cine n'ar fi ascultat

cu plăcere întorcerea vitelor dela pășune cu *bălângăitul* lor depărtat, cu strigătele flăcăilor perdute de orăcăitul bróscelor gălăgiose?...”

v. *Bălăncănesc*. — *Balană*.

Bălângănesc }
Bălângănit } — *Bălăncănesc*.

Bălănică. — v. *Bălănel*.

Bălăriă (plur. *bălării*), s. f.; gazen, mauvaise herbe, sorte de bruyère commune, endroit couvert de mauvaises herbes. Nu e sinonim cu *buruénă*, care are tot-o-dată sensul special de „ierbă de léc” și care nu exprimă ca *bălării* noțiunea de o colectivitate de ierburi netrebuincioase, un spațiu acoperit cu mai multe asemenea ierburi.

Doina „Frate răsneț”:

Iar acum, de când nu vii,
Aū crescut tot *bălării*,
Că de când ne-al părăsit,
Bucuria mi-a lipsit...

(G. D. T., *Poes. pop.*, 282; cf. Alex. 280)..

A. Pann, *Moș-Albu*, II p. 12:

Să 'l ascundem, ȃice altul, ulte acolō
vedeți, —
Și ducēndu'l, il băgarā in *bălării* prin
scăeți...

Același, *Povestea vorbeii*, III, 44:

C'alta e mirosul flōrei
Ș'alta este al putōrei,
Alt miros dă florăria
Ș'alt miros dă *bălăria*...

unde locuțiunea este dată ca proverbială.

- P. Ispirescu, *Snōve* p. 49: „Am auzit aȃi pe stăpanul viei ȃicēnd: Mē, da ce mare a crescut *bălăriele* astea. Sēptēmāna viitōre am să puī s'ō sape...”

Jipescu, Opincaru p. 72: „niminî nu pornește gônă să stărpescă mälura. mázárichea, neghina, *bäláriuî*, pälámida, ghimpi și mätărăguna...”

A. Odobescu, Scrieri I p. 148: „În intrul curții buriana crescuse naltă, și abia se mai zăria în fund o grópă adâncă și mare, astupată p'a-locuria cu surpături de zid, printre cari resărise boziile și *bäláriuile*; atata mai rămăsese din falnicele case ale vornicului Socol...”

Delavrancea, Paraziții p. 299: „în fața școlei o veche și murdară pivniță, plină cu gunoău; în jurul caselor o curte mare cu *bäláriu*...”

A. Vlahuță, Nuvele, p. 122: „Casa de istov năruiță; nu se mai arăta pe locu'i decât un morman inecat în *bäláriu*...”

Derivațiunea din slavicul *крякъ, крякне* „planta, herba” (Cihac, Dict. II, 7) ni se pare a fi singură admisibilă. Cuvintul slav ic a fost cunoscut în vechiul graú românesc și fără sufixațiunea cea curat romanică pejorativă -riă. Așa la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, ghen. 13 f. 260 b: „la naltetele vârvuri a munțálorú au sosát și a pustioi nevoi bărbătiăște răbdând, vara pälitú, iarna de răcélá și de ger căznitú, iară hrana ái era samorasle bálíi, bătura cu măsurá...” unde bálíi „órbă” este preces de adjectivul de asemenea slav ic s a m o r a s l á „crescătóre de sine, sêlbatecă”. S'ar puté, negreșit, ca la mitropolitul Dosofteiu acest bálíi să fie un slavism numai literar, adecă nestrăbătut în popor. Chiar atunci însă originea vorbeii *bäláriu* ar rămâne tot slav ică, cu simpla deosebire că Românii vor fi amplificat din capul locului pe imprumutatul bylíi cu sufixul -riă, prin care se exprimă o adunătură de ceva reü.

v. *Buruñă*. — *riă*. — *Samoraslă*.

Bälätuș. — v. *Balatușel*.

Bälätușel, s. m. ? Nu putem precisa nici sensul, nici originea acestui cuvint, care ne intimpină în ghicitoare din Ardel despre „pêrul, fruntea, ochii, nasul, gura și barba”:

Am o pădurice,
Din jos de pădurice
Am o poeniță,
Din jos de poeniță
Am doi luceferel,
Din jos de doi luceferel
Am o țarcă spurcată,
Din jos de țarcă spurcată
Am o móră ferecată,
Din jos de móră ferecată
Am un *bälätușel*.

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 915.)

unde *bälätușel* corespunde cu barba.

Bälätușel este invederat un al doilea deminutiv din *bălătúș*, care el-insuși deminutivéză pe *bălat*. Dar ce să fie acest *bălat*, care nu însemnéză „barbă”, ci numai o caracterizéză printr'o comparațiune? După cum *pêrul* e „pădurice”, *fruntea* — „poeniță”, *ochii* — „luceferel”, *nas* — „țarcă” și *gura* — „móră ferecată”, tot așa *barba*, sau mai bine *bărbia*, este „un *bälätușel*”.

Încă o dată: ?

Bălățesc. — v. *Măr*.

Bălăură. — v. *Bălură*.

Bălbăiare }
Bălbăiat } — v. *Bălbăesc*.
Bălbăiu }

Bălbăesc (*bălbăit, bălbăire*) s. **bălbăiu** (*bălbăiat, bălbăiare*), vb.; balbutier, bégayer, bredouiller. A gângăni.

A vorbi peltic. A vorbi cepelég. A se încurca în vorbire. „A pronunța reu ca copiii. ce abia învătă a vorbi“ (Laurian-Massim).

Jipescu, Opincaru p. 153: „își țieu căciula or pālărirea din cap, fac trei cruci, *bălbăesc* câte-va cuvinte de rugăciune și apăi țear o așază pe cap...“

Ibid. p. 110: „Ferescă sfântu! *bălbăi* Rumănu...“

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „*Bălbăia* zapciul somnoros și speriat, nu sciea unde să se ascundă de frică...“

Pe cât timp în limba latină există absolut cu același sens *balbus* și *balbutire*, este mai mult decât curioasă încăpăținarea lui Cihac (II, 7) de a slavisa cu ori-ce preț pe românul *bălbăesc*, trăgându-l din paleo-slavicul БЪБЛИК „*blaesum esse*“ și din diferite forme neo-slavice, cari toate sînt foneticește mai depărtate decât cea latină, de unde *bălbăesc* vine d'a-dreptul prin sufixul nostru cel onomatopoetic -ăesc. Cihac nu uită sinonimul *bălbutesc*, aprópe identic cu latinul *balbutio*, dar contestă pur și simplu întrebuintărea lui în popor, deși această întrebuințare este foarte reală la Români din Ardel. Apoi pe cel-lalt sinonim de aceeași origine: *bolborosesc*, asupra căruia noi vom vorbi pe larg la locul seú, Cihac (II, 21) îl trage éráși dela Slaví, dar de astă dată nu din БЪБЛИК, pe care-l înlocuesce prin bulgarul *brübori*. Este invederat că *bălbăesc*, *bălbutesc* și *bolborosesc*, cătră cari se mai adaogă *bălbüt*, *bălbutez*, *bălbos*, toate necunoscute lui Cihac, forméză la Români o singură familie lexică, ai căriia membri nu se pot desbina unii de alții și nu pot fi despărțiți de latinul *balbus*. Intru cât acest *balbus* represintă el-ínsuși o tulpină onomatopoetică indo-europeă, din care derivă de asemenea sanscritul *baras*

și grecul *βάρβαρος* (Curtius, Griech. Etym. 5. 290; Corssen, Krit. Beiträge, 385), tot pină acolo se urcă și unele din formațiunile slavice cele citate de Cihac, nu tóte însă, căci dînsul după obiceiú grămădesce și aci sub o singură rubrică o mulțime de lucruri disparate; dar pentru Români în specie, în ori-ce cas, este importantă numai filiațiunea cea directă, care ne duce la latinul *balbus*, iar nici decum la filiațiunile cele laterale ante-latine. A procede ca Cihac, este ca și când ar susține cine-va că românul „ochiu“ nu vine din latinul „*oculus*“, ci din slavicul „*oko*“. Negreșit, nemine nu se îndoesce că cuvîntul slavc și cuvîntul latin sînt frați din punctul de vedere cel indo-europeú; însă cuvîntul românesc în parte n'are nevoe de a urmări acea frăție, mulțumindu-se cu sorgintea cea imediată latină.

Cei mai mulți verbi cu -ăesc pot fi scurtați în -ăiu pentru a da tulpinei o nuanță mai energică, trecënd astfel din a patra în prima conjugățiune:

băzăesc — bázăiu,
ghiorăesc — ghîdrăiu,
scărtăesc — scărțăiu,
fălfăesc — făfăiu,
găfăesc — găfăiu,
pipăesc — pipăiu,
sbárnăesc — sbárnăiu etc.

Tot așa în loc de *bălbăesc* o formă mai energică este *bălbăiu*.

La Cantemir însă, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. f. 124): „la vîrstă brudie, la limbă bălbăe, jigăniuța acésta tuturor în știre a fi să cade...“, *bălbăiu* este un adjectiv cu sensul de *bălbăit*.

v. -ăesc. — *Bălbăilă*. — 1. 2. 3. *Bălbăit*...

Bălbăilă, s. m.; type de bégue, type de bredouilleur. La Cihac: „*bălbăilă*,

bègue, bredouilleur“, ceea-ce se exprimă prin simplul bālăbăit, pe când *bālăbăilă* se formeză din bālăbăesc cu acel sufix-ilă, care dă tot-d'a-una noțiunii cuprinse în tulpina cuvântului o nuanță de ce-va tipic sau legendar. Tocmai de aceea formațiunile cu -ilă n'au plural.

Un *bālăbăilă* este nu numai un bālăbăit, ci anume un bālăbăit cunoscut tuturor, devenit așa dîcînd proverbial, după cum un „surdila“, chiar la Cihac (I, 271), este nu numai „sourd“, ci „sourdaud“. *Bālăbăilă* se deosebesce dară atât de bālăbăit, precum și de bālăbăitor, bālăbos, bālbut.

v. *Bălăbăesc.* — *ilă.*

Bălăbăire (plur. *bălăbăiri*), s. f; l'infin. de bālăbăesc pris comme substantif: action de bégayer, bégaiement. Fapta de a bālăbăi. Sinonim cu bālăbăélă, bālăbăitură și cu substantivul bālăbăit.

v. *Bălăbăesc.*

¹ **Bălăbăit**, -ă, adj.; qui bégaié, qui bredouille. Se întrebuinteză mai mult substantival. Versul din Eminescu:

Bălăbăiți cu gura strămbă...

e tradus de d. Damé: „des bredouilleurs à la bouche torse.“

v. *Bălăbăilă.* — *Bălăbăitor.*

² **Bălăbăit**, s. n.; bégaiement, bredouillement. *Bălăbăitul* unui copil. *Bălăbăitul* unui străin, care n'a învățat încă limba țerei.

v. *Bălăbăire.*

³ **Bălăbăit**, adv.; en bredouillant, en bégayant. Cepelég. Peltic. Bălbuțesce.

P. Ispirescu, Snóve p. 19: „bietul

preot nu că nu sciea să citescă; vorbă cam *bālăbăit*, și se temea să nu riță lumea de el...“

v. *Bălăbăesc.* — *Cepelég.*

Bălăbăitor, -óre, subst et adj.; qui bégaié, qui bredouille. Sinonim cu adjectivul bālăbăit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. in Acad. Rom. p. 316): „Acum în vârsta cară mă aflu, nu numai a grăi, ci nici a asculta cuvinte *bălăbăitoare* nu priimesc...“

v. ¹ *Bălăbăit.*

Bălăbăitură (plur. *bălăbăituri*), s. f.; bredouillement, bégaiement. Sinonim cu bālăbăélă, dar cu o nuanță de minutivă.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. in Acad. Rom. p. 263): „prin multă vrème nu cu puțină dosadă *bălăbăituri* și buiguituri ca acesta dela Hamleon ascultând, mai mult a'l mai răbda nu putu...“

v. *Băbăesc.* — *Bălăbăélă.* — *ură.*

Bălăbos, -ósă, adj.; bégayant, bredouillant. Cu labialisarea lui *bă* în *bo*, acest adjectiv s'a conservat la Olteni în numele satului Bolboși în Gorj (Frunțescu, Dict. top. 53); dar și mai bine, fără labialisare vocalică, în numele personal Bălăbosé.

Act oltenesc din 1642 (Cond. MSS. a mănăstirii Vieroș, f. 85, in Arch. Stat. din Buc.), pintre mai mulți boierinași: „i ot Berivoești Bălăbosé...“

Bălăbos, amplificat din balb (us) prin sufixul -os, nu însemneză tocmai „bègue“ sau „brédouilleur“, ci mai mult „enclin à brédouiller, à bégayer“.

v. *Bălăbăesc.* — *Bălbut.*

Bălăbút, -ă, adj.; qui bégaié, qui brédouille. Formă ardelenescă, trecută

în Dicționarul lui Bobb din 1822: „*balbut* = balbus“. *Bălbūt* este format din *balb(us)* prin analogie cu „*limbut*“ (=ital. *linguuto*, provenț. *lengut*) din „*limbă*“.

v. *Bălbutesc*.

Bălbutare

Bălbutez

Bălbūt

} — v. *Bălbutesc*.

Bălbutesc (*bălbūit, bălbūire*), vb.; *bégayer, brédouiller*. Nu se deosebesce prin sens de *bălbăesc*. Cihac credea că acest cuvânt se află numai în Dicționarul Budan, pe când el se găsește mai de'nainte în al lui Bobb: „*bălbutesc* = *balbutio*“ și în cel scris al lui Budaș-Delénu (MSS. în Muz. istor. din Buc.): „*bălbutescu* = *stammeln, stottern, lallen*“. În Dicționarul Budan se aduce și o formă scurtată: *bălbūt*, corespunzătoare lui *bălbăiu* din *bălbăesc*. Apoi la Bobb se mai dau ca derivate: substantivul *bălbūtitor* „*balbus*“ și adverbul *bălbutesce* „*balbute*“. În fine, Budaș-Delénu mai are forma *bălbutezu* cu infinitivul *bălbutare*. Este învederat că toate acestea se urcă de o potrivă, direct sau indirect, la latinul *balbutire*, italianesce *balbutire, balbettare* și *balbuzzare*, în vechea francesă *baubeter*.

v. *Bălbăesc*. — *Bălbūt*.

Bălbutesce

Bălbūire

Bălbūtitor

} — v. *Bălbutesc*

¹**Bălc** (plur. *bălcuri*), s. n.; *bălcă, băucă* (plur. *bălce, băuce*), s. f.; *vallée étroite et marécageuse dans les montagnes*. Se apropiă prin sens de va-

găună, dar într'o regiune muntosă sau pădurosă și într'un loc mocirlos. Cihac (II, 714) traduce pe *bălc* prin „*flaque, mare*“, fără altă lămurire, numai pentru a'l pute înrudi ast-fel cu albanesul *pelk „flaque, étang“*, cu turcul *balçyk* și cu maghiarul *balkány „marais“*, cari nici ele nu se înrudesc unul cu altul și dintre cari, după cum vom vedea mai jos, numai termenul cel unguresc are a face cu românul *bălc*; apoi tot de acolo Cihac trage numile propriie personale și topice Bălcescu și Bălcesci, cari derivă învederat prin sufixul patronimic *-escu* din numele propriu *Balc* (v. ²*Bale*, p. 2381), cu totul de o altă origine.

Hoțărnicia moldovenescă din 1644 (A. I. R. I. p. 87): „...culmé délului Bănilă până într'un ștejar unde am aflat boorul vechiu și de acolo tot culmé în jos pân'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechiu și pân în *bălcul* lui Balhic, și apucă chiçorul din mijloc și pogoară în gura părăului răchiții...“

Intr'o urare de colăcăria din districtul Suceva:

A trimis carăle în jos la Hărlău
Și au fost drumul rău:
Au fost drumul grunțuros
Și au picat buțile din car jos,
Și au umplut fundurile
Unghiurile,
Și dōgele
Prelōgele,
Și cercurile
Bălcurile;

Au rămas o buticică olōgă
Dintr'un fund și o dōgă...

(Ședătōrea 1892 p. 38).

Intr'o povestire țerănescă tot de acolo (ibid. 1895 p. 112): „Ion Ungurēnu, tatăl lui Gheorghe Ungurēnu, săpând nu de mult în dămbul dela Gheorghe Suliță, ca să astupe un *bălc*, a dat peste o grōpă arsă...“, unde e-

ditorul explică în parentesă pe *bălc* prin lac.

Forma feminină *bălcă* ne întimpină în terminologia topică a unor localități (I. Ionescu, Agricultura din Putna p. 471); iar forma *băiică* se aude în graiul la Munteni tocmai cu sensul de mai sus al lui *bălc*.

„Cuvîntul *băiică*, pronunțat și *băiică*, înseamnă în regiunea Muscelului o adâncătură strîmtă între deluri acoperite cu păduri, tot-d'a-una cu sensul de loc reu; de ex.: a dat în *băiică*, a intrat în *băiică*, se ȳice vorbindu-se de un om care a condus căruța într'o ast-fel de văgăună“ (prof. M. Vlădescu).

Cu același sens noi am auzit *băiică* în districtul Olt.

Românul *bălc*, *bălcă*, *băiică* este învederat același cuvînt cu ruténul *balka*, балка, „vallon“, „Niederung, Thal in der Steppe“ (Żelechowski, Ruth. Wtb. I, 11). Cuvîntul există și 'n unele dialecte rusești cu sensul de „văgăună într'o pădure“: „балка—оврагъ въ лѣсу“ (Опытъ областного словаря, 1852 p. 6), iar masculinul *balkan*, балканъ, înseamnă acolo o vălcică așezată la mijloc între un del și o pădure (ibid). Să observăm că și la Români amplificatul *bălcă* este un nume de munte în Gorj, al unui alt munte în Valcea, al unui sat în Némț. După Szinnyei (ap. Gr. Moldovan, Ungaria 1893 p. 286) dela Români auzit Ungurii cuvîntul *balkany* sau *balkán* „mociară, loc apăsător care în vreme ploioasă e ca un lac“, provincialism întrebuintat numai în părțile Ungariei cele învecinate cu elementul românesc.

Se nasce acum întrebarea: ore Români auzit pe *bălc* (*bălcă*, *băiică*) dela Ruteni? sau nu cum-va vice-versa?

Matzenauer (Cizi slova p. 103) con-

stată că ruténul *balka* „vallis angusta“ nu e de loc slavice, ci cu certitudine străin: „bez pochyby cizi“. Nică românesc însă, adevărat romanic sau tracic, el nu este, ci cată să fie și la noi un termen împrumutat. Considerând teritoriul pe care se aude această vorbă, teritoriul ocupat întreg într'o epocă din vécul de mijloc de către némuri turanice, mai ales de Pecenegi și apoi de Cumanii, ni se pare a fi mai mult decât probabil că Români, ca și Ruteni, l'auzit d'o potrivă d'a-dreptul dela vre-o seminiță turcă; și atunci ni se explică în același timp termenul orografic *Balkan* din Bulgaria, care nică antic nu este, nică slavice, fiind curat turcesc: „Der Name Balkan ist türkisch und bezeichnet einfach ein Gebirge“. Acest pasagiul din Jireček (Gesch. d. Bulg. 6) trebuie rectificat într-o cât-va. Turcesce *balkan* înseamnă nu un munte în genere, ci în specie: „chaîne de montagnes escarpées“, iar *balkanlyk* „pays couvert de montagnes escarpées et boisées“ (Barbier de Meynard). Sensul fundamental al tulpinei *bălc* este „rîpă“, de unde apoi într'un mod firesc s'auzit desfășurat atât sensul de „vale între munți“ sau „vale între păduri“, precum și acela de „loc acoperit cu munți și păduri rîpăse“.

În forma *băiică*=*bălcă* este interesantă trecerea lui *l* în *ă* (*w*), un cas foarte rar în fonetica română, dar nu fără exemple, bună-ora „piuă = lat. pila.“

Deminutivul dela *bălcă* este *bălcuță*, după cum se numește o localitate în Putna; iar din masculinul *bălc* se formeză augmentativul *bălcău*, numele unei insule dunărene în dreptul Calafatului (Frunțescu).

v. ¹ Coman.

² **Bălc**, n. pr. pers. m. O formă scădută din vechiul nume românesc Balc, deminutiv din Bale. Ea ne întinpină în Pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova, în partea cea din secolii XV—XVI (MSS. în Acad. Rom., f. 60 bis): „Помѣни Господи доуша ракъ своу Бѣлка, Оедвора, Гофѣк, Доуша, Романа...”

v. ² *Bale*.

Bălcân }
Bălcă } —v. *Bălc*.

Bălcăscă. — v. *Bale*.

Bălcăscu (plur. *Bălcăscă*), n. pr. pers.; nom d'une famille noble valaque. La féminin Bălcăscă. Literalmente, *Bălcăscu* înseamnă: din nămul lui Balc. *Bălcăscă* sînt o mică familie boierăscă de peste Olt, pe care a ilustrat-o unul din membrii săi: vestitul istoric Nicolae *Bălcăscu*, fiul pitarului Barbu *Bălcăscu*. Despre Nicolae *Bălcăscu* a se vedea studiul d-lui Gr. Tocilescu în „Columna lui Traian” 1875 p. 49—82, și notița d-lui A. Odobescu în *Scrieri*, III p. 489—509.

v. ² *Bale*. — *Bălc*.

Bălcău s. **bălcău**, rostit monosilabic (plur. *bălcăuri*, *bălcăuri*), s. n.; foire, marché, fête de village ou patronale. Laurian-Massim: „*Bălcău* = tirg ce se face la epoce fixe, mai ales pre la serbători.” Cu acest sens, care este cel mai răspândit, în Moldova se aude mai mult iarमारoc, introdus prin Poloni sau prin Ruteni, dar care nu este decât germanul „Jahrmarkt”.

Biblia Șerban-Vodă, 1688, Ezech. XLVI, 11:

Și intru serbători
și intru *bălcăuri*...

Et in solemnitatibus
et in nundinis...

Tot așa în Biblia din Blaj, 1795.

Mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1681 f. 103 b: „te găsești unde 's a ingerilor dzăc de mi, a întâi născuților *bălcău*, scaunele apostolilor, preșidențiile prorocilor, stégurile patriarșilor...” „adece *bălcău* este luat cu sensul general de „mulțime”, „assemblée”.

Același, Synaxar 1683, Dec. 12 (f. 213 b): „și să face *bălcău* lui, adece praznicul lui, în besiarica svântului și vârhovnică apostolă Petru...”

Ibid. Dec. 13 (f. 217 b): „Judecară dreptă lucru să-i facă pomiane, dzuă de *bălcă* și sărbătoare de bucurie...”

Ibid. Apr. 23 (f. 96 a): „...la Mitilină iaste o svântă besiarică vestită a svântului mare mucenică Gheorghie, și să strâng la dzua svinții sale multă nărodă de facă *bălcă* și praznică mare...”

Ibid. Dec. 19 f. 229: „și să face *bălcău* lor la măcenicia lui svetyi Filimon...”

Cu sensul de serbare religioasă păgăna, ibid. f. 164: „și ș'au obarșitu'și pângăritul *bălcău*...”

Dionisie Eclesiarhul, Chron. (Papiu, Monum. II p. 222): „bea horelcă deia marchitan, măcar sa fie fost ocoa un galbin, dar era cu indestulare la marchitan de tôte, că făcea mare negustorie ca la un *bălcău* mare, și căștiga bani în greu...”

Zilot, Cron. 51: „neguțătorii își întinseră mreșile neguțătorilor, imprăștindu-se pe la *bălcăuri* și făcându'și tot felul de pornire fiesce-care întru a sa neguțatorie...”

A. Pann, Moș-Albu, I p. 22:

Buni-ora ca o-dată, un sătén la *bălcău* plecând,
Veni copilul la dînsul și îl întrebă dîcînd:

Unde vei să mergi, tatică? el: la *bălcu*, co-
[pilul meu.
Fiul: cumpără'mi un fluer, de nu vei să
[merg și eu.
Tatăl seü, făgăduindu'și și la *bălcu* dacă s'a
[dus,
Ca să'și cumpere un fluer a-minte și-a și
[adus...

Ion Ghica, Scrisori p. XVII: „la malurile vadurilor stau carăle și căruțele, adunate ca la *bălcu*, câte o săptămână, așteptând să scadă apa să pôtă trece...”, unde „ca la *bălcu* = grămadă, mulțime” este o locuțiune proverbială.

I. Slavici, Novele p. 99: „Dar *bălcu* e mai ales o serbătoare de întâlnire și de veselă petrecere. Lumea cea multă, omenii ce vin ca să vedă și să se arăte, fetele și nevestele tinere gătite ca de nuntă, flăcăii sprinteni și gata de a se prinde la horă, călușerii mlădioși și iuți la pas, întreaga lume veselă nu se adună decât Duminică...”

Jipescu, Opincaru p. 107: „un sbor, un *bălcu*, un târg, unde streini d'afară dă hotare și dinăuntru își vînd mărfurile lor...”

Poporul numesce de asemenea *bălcu* unele serbători mitologice; bună-
oră: „lelele, dice poporul, sînt nesce chipuri femeiesci cari umblă pe vînturi și sînt foarte sburdalnice; se serbeză și o țîa lor, numită *Bulcîul-Rusaliiilor...*” (Severin, Tecuci, c. Codinesci).

Frâncu Candrea, Munții apuseni p. 54: „Crișeni sub numirea *bulcîu* înțeleg târgurile cari se țin în țîa de serbătoare; astfel se dice: *bulcîul Săn-Tóderului*, *bulcîul Săn-Barbarei*, *bulcîul Sântă-Măriei* etc. *Bulcîul Săn-Tóderului* dela Hălmăgiu, de care ne ocupăm, se mai numesce și *bulcîul sărutatului...*”

In ce consistă óre acesta din urmă?
„Daca în țîua de Săn-Tóder e timp

frumos, *bulcîul* dela Hălmăgiu geme de neveste tinere, care fiind feciore s'aü măritat în timpul fruptului. La acest târg merg nevestele nóue din comunele Țermure, Ociü, Ocișor, Poenari, Țuhesci, Bănesci, Hălmăgele etc. și la care se asociază și nevestele nóue din Hălmăgiu. Trebuie să însemnăm că numai nevestele cari aü fost fete mari merg la târg, iar nu și veduvele căsătorite din nou. Nevestele cari aü sócre merg împreună, iar cari n'aü se însoțesc câte două și câte trei, fórt frumos gătite și cu cununile de mirese pe cap. De multe óri le duc sócrii saü chiar bărbații lor cu carul și cu căruțele până la Hălmăgiu, unde nu se preumblă de loc singure prin târg. Fie-care are în mână câte un ulcioruț frumos împestrițat și umplut cu vinars. Ajungënd nevestele la Hălmăgiu, târgul are o înfățișare interesantă. Voea bună, risul și gluma e caracteristica acestuï târg. Des-de-dimineață nevestele încep a umbla prin târg însoțite de sócre saü câte două și câte trei, cari întîlnind consăngenii și cunoscuții, saü vedëndu-și din depărtare, alérgă la ei și'și sărută; iar aceștia le cinstesc cu bani, începënd dela crițari și pină la florini. Cu străinii sînt în mare rezervă, căci a rămăné nesărutată e cea mai mare ocară. Numai când nevasta e pozitiv informată că nu va fi refusată, sărută și pe străin. Sărutatul se întămplă pe strade, prin birturi și prin case pe la cunoscuți. După sărutat nevasta primind cinstea, ea mulțumesce închinând din ulcior. A nu bé însemnă a batjocori nevasta și pe ai seï. A fi sărutat de o nevestă în Hălmăgiu la Săn-Tóder, însemnă a fi un om de frunte și de omenia. Ómeni prăpădiți, ticăloșiți saü réu îmbrăcați sînt ocoliți...”

După Cihac (II, 486) românul *bălcu*

saŭ *bulciu* se trage d'a-dreptul din maghiarul bucsú saŭ búcsú, care însemnă „congé, fête de la dédicace d'une église“. De unde însă în cuvîntul nostru consóna l? Analogia cu „belşug“=ung. „böség“ nu pöte fi citată, căci pe de o parte există o variantă românească „biuşag“ fără l, pe care o aduce însuşi Cihac (II, 481), pe când o variantă românească „băciu“ saŭ „buciu“ nu sa află; iar pe de altă parte, forma „belşug“ saŭ mai bine „bilşug“ a rezultat din fusiunea maghiarului „böség“ cu sinonimul slav ic обилъ „abundantia“, astfel că numai sufixul a ramas unguresc. Noi nu respingem înrudirea termenului românesc cu cel maghiar, dar contestăm că cel de'ntăiu a putut să se desfăşore din cel al doilea, ci preferim a crede că ambele d'o potrivă s'aŭ născut dintr'un cuvînt cumanic, a căruî urmă noi o găsim în dialectul turc djagataic: bulčar „lieu pour le ralliement d'une armée“, bolč a s „rendez-vous, congé, terme“ (Vámbery, Čagat. Sprachstud. 249). În acest mod dintr'un cumanic bulč- aŭ eşit atât maghiarul bucsú cu perderea lui l, precum şi românul *bulciu*, mai bine conservat nu numai sub raportul fonetic, dar şi sub acela al sensului.

v. *Bulciug*. — ¹ *Coman*.

Bălcöiu }
Bălcùtä } .— v. *Bălc*.

Băldăbăc, interj.; crac! paf! pouf! vlan! à la culbute, la tête la première. *Băldăbăc* însemnă tot-d'a-una o cădere repede şi neaşteptată într'un gol, fie adânc, fie acoperit saŭ ascuns, fie cu apă.

A. Pann, Povestea vorbeî, I, 87:

Nu' venia prin minte că o să mai paţă;
Asvirii securea să dea într'o raţă;
Nu innemeresce; raţele sbor, scapă,
Şi securea cade *băldăbăc* în apă...

Basmul „Lucéfêrul de diuă“ (Ispirescu, Legende p. 385): „Alergă calul ce alergă, şi *băldăbăc!* dete în fântâna în care căduse şi Siminoc...“

Basmul „Busuïoc şi Musuïoc“ (D. Stăncescu, Basme p. 208): „Şi nu se mai gândi mult, ci *băldăbăc!* s'aruncă şi el în apă. Acolo, dacă cădu, nu se innecă, ci se întâlne cu frate-seu...“

P. Ispirescu, Snöve p. 41: „Păunica luă un bolovan de pëtră, şi, *băldăbăc!* îl aruncă în puţ...“

Marion, Viaţa la mahala p. 19: „se împiedecă de fuste şi *băldăbăc!* în mijlocul odăii peste spatele măcelarului care snopise pe Grec...“

Deşi interjecţiunea *băldăbăc* este la noi tot ce pöte fi mai poporan, totuşi la Cihac ea nu se află. E peste putinţă a presupune că el n'a cunoscut'o, de vreme ce ea se găseşte în autorii cei consultaţi de dînsul, bună-öră la Anton Pann. Dacă dară el n'o menţioneză, cauza este numai şi numai că nu putea să'î potrivescă nici o etimologiă, fie măcar atât de fantastică ca „hoţ“ din slavicul „zlodêr“.

Băldăbăc este sinonim cu bältăc, astfel că Dr. Polyzu, în Vocabularul seŭ cel revêdut de G. Baritz, la cuvîntul БЛАДЖЕЖК ÷ice: „veđi БЛАТЖК“, ér pe acesta din urmă îl traduce prin „platsch, plumps“. Este învederat că bältăc derivă din baltă, însemnând literalmente „a căde în baltă“. La prima vedere s'ar puté crede că *băldăbăc* ar fi o amplificaţiune din bältăc; privind însă mai de apröpe, lucrul este foneticese absurd ca un t să se amplifice în silaba *dăb*, pe când nici chîar simpla trecere a lui t în d nu există în graiul românesc. Intre *băldăbăc* şi între bältăc se pöte admite numai o filiaţiune sufixală analogică, şi anume bältăc s'a format din baltă prin acăţarea finalului -ăc ca în *băldăbăc*,

adecă *băldăbăc* a dat naștere lui *băltăc*, iar nu vice-versa. În adevăr, *băltăc*, deși foarte poporan, totuși este cu mult mai rar decât *băldăbăc*, și se știe că analogia pe terenul lingvistic lucrează tot-d'a-una prin modelarea unui element mai rar după un alt element mai des.

v. *Băltăc*.

Grupul fonetic *băc*, de ex.: „a da *băca*“, „a face *băca*“, este o onomatopeică specifică românească pentru noțiunea de „culbute“, „la tête la première“.

v. *Băca*.

Grupul fonetic *băl*, pe de altă parte, este tulpina verbală romanică *ball*, înrudită cu greul *βάλλω*, păstrată în mai toate dialectele neo-latine occidentale cu sensul fundamental de „s'agiter, herumschwinger“ (Körting, Rom. Wtb. p. 96) și pe care noi am întâlnit-o deja în unele vorbe române.

v. *Balanță*. — *Băldăbesc*.

În acest chip *băldăbăc* pare a nu fi alt ce-va decât o compozițiune: *băl'de-băc*, scurțat din *băl'de-băca*, în care prepozițiunea „de“ jăcă același rol sintactic ca în: „dăi de ripă“, „iți faci de cap“ etc. *Băl'de-băc* va fi însemnând atunci literalmente: „*tomber en faisant la culbute*“. Cele două noțiuni sinonime „*tomber*“ și „*culbute*“ s'au asociat pentru a exprime astfel noțiunea cea comună într'un mod mai energic. Acest soțu de reduplicare semasiologică, același sens fiind repetat prin aglutinarea a două elemente lexice diferite, este un fenomen de compozițiune cunoscut în toate graiurile. Sintacticesce, *băl'de-băc* se apropie de așa numita „figura etymologica“ în gramatica greco-latină.

Băldăbăc, afară de *băltăc*, mai e sinonim cu *tumba* și cu *berbeléc*, de cari se deosebesce:

1°. sub raportul morfologic, *băldăbăc* fiind tot-d'a-una interjecțional, *berbeléc* tot-d'a-una adverbial: „de-a-berbeléc“, iar *tumba* putând să funcționeze ca interjecțiune și ca adverb;

2°. sub raportul semasiologic, *berbeléc* și *tumba* exprimând o acțiune în glumă sau după voință, pe când *băldăbăc* este o cădere foarte serioasă, neprevădută sau pe neașteptate.

Oricum să fie, este interesant a constata că cei trei termeni sînt de o potrivă români, căci *berbeléc* e în legătură cu *berbec*, însemnând literalmente „*marcher en bélier*“, iar *tumba* e de aceeași origine latină ca și francesul „*tomber*“, spaniolul „*tumbar*“ etc. (cfr. Cihac, I, 24, 290).

v. *Berbeléc*. — *Tumbă*. — *Băldăbesc*.

Băldăbélă. — v. *Băldăbesc*.

Băldăbesc (*băldăbit*, *băldăbire*), vb.; s'exténuer de chaleur, languir à cause d'une chaleur excessive. Acest verb circulază pe a-locuri în partea cea dunașă a Țerei-Românești. Noi îl cunoștem din regiunea Bărganului. El exprimă noțiunea cea fundamentală de „cădere“ ca și'n *băldăbăc*, dar anume „cădere de căldură“.

„*Băldăghesc*, ca substantiv *băldăghélă*, *băldăghelî* = slăbiciunea sau ne'ndămăna pe care o simte omul véra după o căldură pré mare“ (D. Pavelescu, Ialomița, c. Chióra).

Noi am constatat deja de de-mult că în graul țărănesc din Ialomița *ghi* înlocuesce pe *bi* întocmai ca în Moldova (p. 2233), astfel că *băldăghesc*, *băldăghélă*, *băldăghelî* reprezintă acolo pe: *băldăbesc*, *băldăbélă*, *băldăbelî*, cari foncticesce, ca și prin sensul de „cădere“, nu pot fi despărțite de *băldăbăc*, măcar-că nu e tocmai ușor de a precisa modul de for-

mațione. Este probabil că etimologia poporană a considerat în băldăbăc pe finalul -ăc ca sufix, și atunci din tulpina băldăb- a format verbul denominativ *băldăbesc*.

v. *Băldăbăc*.

Băldăghesc. — v. *Băldăbesc*.

Balde, s. m.; n. pr.: Baudouin. O formă scurtată din Baldovin.

Act prahoven din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „Eu *Băldé* brat Puăa ot Glodeni martur...”

Din *Balde* femininul trebuî să fie Băldoe, de unde se trage numele unei varietăți de struguri la Jipescu, Opincaru p. 54: „băldoaie”, în parentesî: „băldovaie”, cu silaba -ov-păstrată din întregul „Baldovin”.

Tot la Jipescu în aceeași listă de varietăți de struguri se găsește „voiculésă”, feminin dela numele bărbătesc „Voicu”, ceea ce presintă o perfectă analogie etimologică. Se pare că băldoea, ca și „voiculésă”, sînt nesce struguri ce se cultivaū ore cînd saū se vindeaū maî cu deosebire de vĕduva unui *Balde* și vĕduva unui Voicu.

v. *Baldovin* — *Strugure*.

Băldimăn. — v. *Beldiman*.

Băldir s. băldir (plur. *băldiruri*, *băldire*), s. n.; ventricule, estomac, caillette des animaux ruminants; fig.: homme obèse, ventru, gros pansu. Raṅă. Burtă. Burduf.

„*Băldir* se dice în Ilfov la stomacul vitelor. Figurat, cu ironiă, la un om gras: câtă *băldiru* are!” (Nĭc. Tincu).

În Bucuresci se aude și la feminin *băldiră* saū *băldiră* cu sensul figurat ironic de: femeia mare și grasă.

Cuvîntul este învederat turcul *bal-*

dyr „gras de la jambe, mollet chez les animaux” (Barbier de Meynard).

v. ¹ *Turc*. — ¹ *Coman*.

Băldiră s. *băldiră*, s. f.; t. iron.: femme grasse et grosse. — v. *Băldir*.

Băldoiă }
Băldovaiă } — v. *Băldc*.

¹ **Bălegăr** s. *băligăr* (plur. *bălegare*, *băligare*), s. n.; fumier, tas de fumier. Din *balegă* prin sufixul neutru -ar = lat. -arium. *Lexiconul Budan*, Dr. Polyzu, Iser și alții fac la plural *bălegaruri*, ceea ce se aude foarte rar în graū.

Costinescu: „*Bălegariu* = grămadă de *baligă*, de gunoū, de pămînt gunoos, putred”.

Laurian-Massim: „*Băligariu* = *balgă* multă mestecată cu paie, pusă la un loc și care, după ce putrețese, se pôte aplica saū la îngrășarea agrilor, saū la facere de foc sub numiro de *tezec*”.

Ion Ionescu, *Mehedinți* p. 426: „*Bălegarul* cărat la ogor trebuie îndată să se împrăstie bine și de o potrivă în tôte părțile, căci de va sta în grămeđi și 'l va apuca plăea, se scurge mursa din el numai în locul în care a stat, și astfel acesta se îngrășă cu paguba celui-lalt loc ce remăne lipsit de mursa *bălegarului*”.

v. *Mursă*.

Proverb: „Cine se ȳea după muscă, ajunge la *bălegar*” (A. Pann, I, 117); cu variantele citate de d. I. Zanne, *Proverb*. I p. 526, unde aduce totodată explicațiunea lui Iordachi Goleșcu: „adecă cine ascultă pe nebunî, în blăstemății il bagă”. E și maî energic proverbul corespunđător italian: „E 'se

n'è andato in cacature di mosche" (Rol-land, Faune popul. III, 309).

v. *Muscă*.

Basmul „Inșir' te mărgăritari" (Ispirescu, Legende p. 69): „Cioroica, cum veđu minunea asta, se duse de îngropă copilașii în *băligarul* dela grajd..."

Hora „Răvaș":

Și cămășa l-am sșolat'o,
Pe mărăcină l-am uscat'o,
Cu *băligar* l-am frecat'o...

(G. D. T., Poes. pop. 342).

O urațică de nuntă:

Pe la curțile Dv., boieri mari,
Cele cu var văruiate,
Cu șindrila acoperite:
Că noi avem nește bordeie tupilate,
Cu *băligar* de cal sint lucrate...

(P. Cădere, Némț, c. Bistrițoara).

Zilot, Cron. 13, despre mórtea Fanariotului Hangerli: „l'aũ tîrit de picîore ca pe un căne din case de sus, jos în mijlocul curții domnesci, aruncându'l pe zăpadă amestecată cu noroiu și *băligar* de cai..."

v. *Baleg*. — *Balegă*. — *Tezec*.

²*Bălegăr* s. *băligăr* (plur. *bălegari*, *băligari*), s. m.; t. de Zool.: *Scarabaeus fimetarius*, scarabé bedeau. „Gândac negru care trăește în *bălegar*" (Tutova, c. Epuren). Așa se dice și 'n Bucovina (S. F. Marian). Cuvîntul se trage din *balegă* prin sufixul masculin *-ar* = lat. *-arius*, fiind ast-fel o formațiune diferită de neutrul *bălegar*.

v. ¹*Bălegar*.

Bălegăre. — v. *Baleg*.

Bălegăt s. *băligăt*, *-ă*; le part. passé de *baleg* pris comme adjectif: fienté, plein de fiente. Pisone: „*Balegat*, i m *bălegat* = mânjit, souillé ou

infesté avec des excréments". In privința animalelor, *bălegat* are sensul propriu de acoperit saũ plin de *balegă*; în privința ómenilor, sensul figurat de murdar, soios, scárbos.

Descántec bucovinén „De eșit din ură":

Că eũ m'am aflat,
Când am sinecat
Și am mânecat,
Din dos întinată,
In față *băligată*,
De ură 'ncărcată...

(Col. I. Tr. 1882 p. 333.)

v. *Baleg*.

Bălegăresc s. *băligăresc* (*bălegărit*, *bălegărire*; *băligărit*, *băligărire*), vb.; 1°. amasser du fumier; 2°. engraisser la terre avec du fumier; 3°. remplir de fumier ou de fiente. Derivă d'a-dreptul din *bălegar*, nu din *balegă*, nici din *baleg*. Laurian-Masim: „*Bălegăresc* = 1°. a pune la un loc multă *balegă* și a forma un *bălegar*; 2°. a așterne un agru cu *bălegar*; 3°. a umple tare de *balegă*, a amesteca cu multă *balegă*, de unde metaforic: a înjura cu vorbe próste și spurcate; 4° a scóte multă *balegă*, a se *balega* peste mēsură, luat în acest înțeles mai mult ca reflexiv și vorbind în specie de boi saũ cai, dar aplicându-se și la ómeni, saũ în înțeles material: a eși mult afară, saũ în înțeles ideal: a se deonora cu fapte și mai ales vorbe spurcate și rușinoșe".

v. ¹*Bălegar*.

Bălegărire

Bălegărit

} — v. *Bălegăresc*.

Bălegociu s. *băligociu*, s. m.; sobriquet pour un homme malpropre, saligaut. Murdar, soios, însă numai

ca poreclă. Din balegă prin sufixul pe-
jorativ deminutival -ociu, scăzut din
-a ciu.

Zapis muntenesc din 1674 (Cond.
Mss. a episc. Buz. t. I p. 303, în Arch.
Stat. din Buc.): „au cumpărat Dumitru
Chivărarîul ocină dela Mihăilă fe-
căorul lui Stan *Băligociu* ot Stăncești...”

v. *Balegă*. — -aciū. — -ociū. — *Mur-
gociū*.

Bălegôs s. *băligôs*, -ă, „1o. plein
de fumier, 2o. mou comme la bouse“
(Damé). Laurian-Massim: „*Bălegos* =
plin de balegă, amestecat cu balegă
în mai mare sau mai mică cantitate“.

Este interesant un sat întreg pur-
tând epitetul puțin măgulitor de *Bă-
legoși*.

Act muntenesc din 1706 (Cond. Mss.
a episc. Buzeu, t. II f. 311 a, în Arch.
Stat. din Buc.): „și dintr'ace piatră să
apuce pe multe în sus pân' în dél în
hotarul Grabicinii și a *Bălegoșilor*...”

Alt act din 1719 (ibid. f. 319 a):
„trăce peste apa Slănicului și să im-
preună cu moșiile *Bălegoșilor*...”

Apoi într'un act din 1665 (ib. f.
379 b): „din *Băligoși* Ion sin Stan și
din Șchei Tudor...”

v. *Balegă*. — -os.

Băleguță s. *băliguță* (plur. *băle-
guțe*, *băliguțe*), s. f.; diminutiv de ba-
legă fiente (Laurian-Massim).

v. *Balegă*. — -uț.

Bălênî, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de
certains villages en Roumanie. Frunđe-
scu (Dict. 22) indică în Moldova un sin-
gur sat *Bălênî* în Covurluiu, iar în Mun-
tenia un sat *Bălênî* în Mehedinți, unul
în Gorj, unul în Ilfov și doue mari
sate învecinate în Dimbovița: *Bălênî-
pămînteni* și *Bălênî-serbi*. Numai aceste
doue din urmă presintă un interes is-

toric, fiind într'o strînsă legătură cu
ilustra familia boierescă a Bălênîlor,
care ne apare ca stăpîni acolo deja în
secolul XVI și pôte chiar mai de 'na-
inte. În topografia din secolul trecut a
generalului Baur (Mémoires sur la Va-
lachie, Francf. 1778 p. 161) aceste sate
se numesc *Bălênî-de-sus* și *Bălênî-de-
jos*, cu interesantul adaos: „deux vil-
lages avec des églises et des maisons
de Boyards“, — biserică și mai ales
case boieresci vechi, cari nu scim
dacă mai există încă și astăzi, când
ambele sate sînt proprietatea d-lui G.
Gr. Cantacuzino. Ar fi important de a
se cerceta, ceea ce noue ni-a fost peste
putință. Ne întorcem la numele. *Bălênî*
este un plural din Bălén, care la rîn-
dul seî derivă din Bală, adică Bă-
lén înseamnă un om venit din loca-
litatea numită Bală. Pe cât scim, în
România se află numai doue sate cu
acest nume, ambele în Mehedinți în
apropiere unul de altul: Bala-de-sus
în plașul Cloșani și Bala-de-jos în plasa
Motru-de-sus. Bălênî de acolo sînt
toți moșneni, dar strimtorați în locu-
rile lor, săraci și siliți a emigra din
când în când pentru a'și căuta mijloce
de hrană pe aiuri. Este de creșut că
Bălênî-de-sus și *Bălênî-de-jos* din Dim-
bovița sînt o veche coloniă din cele
doue Bale oltenesci, deci — direct sau
indirect — și *Bălênî* de pe aiuri. În
orî-ce cas, acea coloniă devenise în cu-
rând o moșă de baștină a familiei
Bălénu, care și ea se trăgea din Ol-
tenia, fiind o ramură din casta Bas-
rabilor. Este de observat că în secolul
XVI, și chiar în prima jumătate a se-
colului XVII, membrii acestei familie
se numău tot d'una „de *Bălênî*“, deși
fie-care poseda în *Bălênî* numai câte o
părtică și fie-care avea mai multe
moși mari întregi în afară. Acésta
pare a însemna că toți boierii Bălênî

priviaŭ *Bălenii* ca adevăratul culb strămoşesc al nĂmului lor. Mai este de observat cĂ 'n vechime ĩntre ŧeraniĭ din *Băleni* ŧi ĩntre aceŧi stĂpani ai lor exista un fel de intimitate patriarcală, ce-va ca ĩn clanurile scotlandese. Aŧa ĩntr'un act de hotĂrnicie din 1736 (Cond. Mss. a mĂnĂstirii Nucetul p. 158 ŧi 162, ĩn Arch. Stat. din Buc.) o samĂ de locuitori din *Băleni* mĂrturisind despre hotare ĩn defavĂrea lui Mateiu BĂlénu, boierul raspunde: „aceŧiĭa sĭnt slugile cele bĂtrĭne dela moŧiĭa mea, ŧi pe unde vor mĂrturisi aceŧi bĂtrĂni, pe acolo sĂ se pue pietrile, cĂ sĭnt o di hnit“, urmĂnd apoi iscĂlĭturile: „Gherghie pĂrcĂlab ot *BĂleni* crescut ĩn casa boerĂscĂ, — unchĂŧ Dumitru ot *BĂleni* om de casa boerĂscĂ“ etc.

v. *BĂlénu*. — *Boier*.

BĂlénu (plur. *Băleni*), s. m.; n. pr. d'une illustre famille noble valaque. *Bălenii*, ca ŧi Creŧulescii ŧi alte cĂte-va nĂmuri boieresci mai remase pĭnă astĂđi, faceĂu parte din casta Basarabilor, cĂci cu mult ĩnainte de anul 1600 noi vedem dintr'ĭnŧiĭ „banĭ ai Craiovei“, demnitate la care pe atĂnci nu se putea urcĂ decĂt numai un BasarabĂ (v. *BasarabĂ*). ĩn secolul XVI ŧi mai ĩncĂce, culbul lor eraĭ cele doue sate ĩnvecinate BĂleniĭ din districtul Dĭmboviŧa, pe lĭngĂ carĭ ĩnsĂ ei stĂpaniaĭu o mulŧime de alte moŧiĭ ĩn diferite regiuni ale ŧereĭ, fiind una din familiile boieresci cele mai avute. Amicul meĭ d. St. GrecĂnu mĭ-a atras atenŧiunea asupra unui manuscrĭpt autograf al cronicarului Radu GrecĂnu, aflĂtor ĩn Biblioteca Centrală din Bucuresci ŧi ĩn care, vorbindu-se despre un crĭsov din 6976 (1468) dela „Radul voevoda Basaraba sin Vlad voevoda“, dat „cĭnstit boierului jupan Mihail pentru moŧia Ruŧiĭ i procĭ“, se adaogĂ: „dintr'

acesta se trag boierii *Bălenii*“. Prin urmare, ĩn epoca lui Constantin BrĂncovĂnu *Bălenii* mai aveaĭ ĩncĂ o genealogie a nĂmului lor, unde figurĂ ĩn cap „jupan Mihail“ sub anul 1468. Acea genealogie mai existĂ ea Ăre? ObservĂm cĂ ĩn vechile crĭsove muntencesi calificaŧiunea de „jupan“ se dĂ numai boierilor din divanul domnesc.

Este probabil cĂ frate cu „jupanul Mihail“, ĩn orĭ-ce cas o rudă fĂrte de aprĂpe, a fost Gherghina, pĂrcĂlabul faĭmĂseĭ cetĂŧi Poienarii ĩn aceiaŧi epocĂ, om fĂrte bogat, care, neavĂnd copii decĂt pe marele pĂharnic DrĂghicĭ, mort fĂrĂ posteritate, a fundat din temelie ŧi a ĩnzestrat cu tĂtĂ avearea sa mĂnĂstirea Nucetul din DĂmboviŧa. ĩn adevĂr, *Bălenii*, dupĂ cum vom constata mai jos, aĭ fost tot-d'una ctitorĭ ai acesteĭ mĂnĂstiri sub cuvĭnt cĂ ea fusese ĩntemeiată de nĂmul lor. Despre acest pĂrcĂlab Gherghina vorbesce pe larg un crĭsov al lui Radu vodă din 1502 (Cond. MSS. a mĂnĂstirii Nucetul, p. 2 sq. ĩn Arch. Stat. din Buc.): „acĂ jumĂtate de Topolovenĭ fost'au de moŧie a Milĭi feciorul lui Voĭco al Tatului, iar jupanul MilĂ el au fost fugit preste munte ĩn zilele rĂposatului pĂrintelui domnieĭ mĂle Vlad-voevod CĂlugĂrul de au rĂdicat alt Domn peste capul pĂrintelui domnieĭ mĂle, ŧi au dat Domnul Dumnezeu de au cĂzut MilĂ feciorul lui Voĭco al Tatului ĩn mĂinile pĂrintelui domnieĭ mĂle, decĭ l'au trimis de sĂ'l arunce ĩn cetatĂ Poenarilor, iar Voĭco al Tatului, tatăl Milĭi, au mersu ĩnnaintĂ dregĂtorului domnieĭ mĂle Gherghiniĭ pĂrcĂlabul de au dat ŧi au ĩnchinat ce e mai sus zisĂ jumĂtate de sat den Topolovenĭ ca sĂ 'ĭ scoaŧă capul fii-sĂu Milĭi dela cumplita moarte, ŧi ĭ-au scos capul lui...“

Pe la finea secolului XVI, sub Mih-

nevoia Turbul, se întâmpină de-a *Bălăni*. În crisevul lui Mihnea din 1582 (Arch. Stat. Marea Câmpulung p. 11, No. 1): „Съ кажу ераму не навъ Бѣкасъ каи въ Бѣкакуи, и Дѣкакуи каи, и Дѣкакуи и Буерня въ Кѣркукакуи и Сѣрѣ аръ въ Мѣкѣкуи...” și boierii bătrân anume Petru ban de Bălăni, și Drăgan ban, și Drăghici, și Vintila de Cornățeni, și Stroe armaș de Mănești... Apoi în crisevul din 1585 (Arch. Stat. Marea Radu-voia, p. 11, doc. 2): „boierul Radu clucer ot Bălăni”. Din acești doi, banul Petru *Bălăni* era deja „bătrân” la 1582, și este anevoe a determina timpul băniei sale, ca și felul de înrudire între dînsul și între clucerul Radu *Bălăni*. Este de crezut că cel puțin de pe atunci, dacă nu dintr’o epocă și mai veche, *Bălăni* erau deja despărțiți în două ramure, din cari una s’a ilustrat prin banul Udrea *Bălăni* sub Mihail Vițezul, iar cealaltă în cursul secolului XVII prin banul Gherghie *Bălăni*, unul din boierii cei mai neastîmpărați în întreaga istorie a Țării-Romănești, amîndoi meritând a fi studiați mai de aproape. Cele două ramure sînt indicate ca deosebite în următorul zăpis din 1641 (Cond. MSS. a episc. Buzeu, t. I, p. 485, în Arch. Stat. din Buc.: „Adecă eu Badé postelnic de Bălăni ot sudstvo Dămbovița, fratele Udrii Banul, scris’am și mărturisescu cu acest zăpis al meu, ca să fie de mare credința la mîna vărui-mieu Barbului iuzbașa de Bădăni, ca să se știe: când au fost în zilele lu Șerban voevod, tîmplatu-s’au vărui-mieu iuzbașa robie, iar eu Badé postelnic fost’am vandut lu Dumitru Bărlăroșul toată parté mé de ocina deîn Maxim în județul Buzău, și am vandut și parté vărui-mieu Barbului cătă au avut și el ocina în Maxim; iar după

acela încoace, când au fost acum în zilele domnu nostru Io Mateiu Basaraba voevod, iar eu Badé postelnic m’am tocnit cu vărui-mieu Barbul pentru parté lui deîn Maxim de tam dat Barbului iuzbașa deîn parté me de ocina deîn Negréscă, deîn parté Udréscă jumătate, și de moșie și de cumpărătoare de preste tot hotarul căt se va alege; și ne-am tocnit de a noastră bună voe, ca să fie moșie pentru moșie, și la tocmela noastră fost’au bolari mărturie anume: Gherghie spatar sin Ivașco biv vel dvornic ot Bălăni, și egumenul Chiriță dela mănăstire dela Măxinenul, i ot Sărata Dragomir dvornic, i ot Bădăni Crăciun armaș, i ot Vărăști Vladul armașul, i ot Chiojdu Balé logofăt, i Jipa logofăt ot Rătești; acésta mărturisescu ca să se știe și să se creză; și pentru credința pus’am și pecetě; i ispisah az Lepădat logofăt u Trăgoviste meșta Ghen. 11 dni vû lét 7149.”

În acest zăpis noi vedem pe de o parte pe banul Udrea cu fratele său postelnicul Bădea *Bălăni*, iar pe de alta pe spatarul Gherghie fiul marelui vornic Ivașco *Bălăni*. Înrudirea între unii și între ceilalți cătă să fi fost foarte depărtată, adecă ei nu erau între dînsii nici măcar veri, după cum cei de ’ntăiu doi erau veri cu iuzbașa Barbu Bădăni, mai târziu mare-logofăt, care însă putea să fi fost ver cu Udrea și cu Bădea *Bălăni* numai din partea femeiescă, căci Bădăni era un alt nēm, un mare nēm boieresc, dar fără vre-o însemnătate istorică.

Înainte de a trece mai departe, profit de acésta ocaziune pentru a îndrepta o greșăliă, care s’a strecurat în „Cuvente den bătrâni” (t. I p. 140 sq.), unde eu am admis identitatea între Banul Udrea și între „Andrieu călugărul carile amu fostu banu” din acélași epocă

a lui Mihaïu Vitézul. Numele „Udrea“ fiind o formă poporană din „Andreïu“, coincidența de timp și de rang justifică acea greșelă. Acuma însă, față cu noul material de care pot dispune, eu nu mă sfiesc a recunoște că „Banul Udrea“ și „Banul Andreïu călugărul“ au fost două persoane cu totul diferite. „Banul Andreïu călugărul“ a trăit încă după anul 1601, când „Banul Udrea“ era deja mort; apoi el avusese o soră Samfira, măritată după un „Hrizea portarul“, pe a căroră fiică numită „Malama“ a ținut-o în căsătorie un „Para postelnicul“, — amănunte genealogice absolut străine lui Banul Udrea, după cum ne vom încredința în dată. E probabil că „Banul Andreïu călugărul“ este același „Andreïu“, pe care în crisele lui Mihaïu Vitézul noi îl găsim pe la 1594 citat între boierii Divanului ca mare-logofet: „*Κωνσταντίνος Ανδρείου Κωνσταντίνου Λογοφύτου*“ (Dr. Miletic și Agura, *Δακνο-Ρομανικκ* p. 158; Cond. MSS. a mănăstirii Vieroș în Arch. Stat. din Buc., f. 109) și care înainte de a se călugări, va fi ocupat cât-va timp demnitatea de „Ban“.

Banul Udrea *Bălenu* este unul din cei mai buni hatmani ai lui Mihaïu Vitézul, „hatman“ prin excelență, singurul pe care cronicile îl numesc uneori *χατμαν*, deși acest rang nu exista în Țera-Românească. El nu era un simplu cap de guerillas ca Fărcaș-agă, ci un general în totă puterea cuvintului, pe care Mihaïu-vodă îl întrebuița în expedițiunile cele mai grele, și mai tot-d'a-una cu isbândă. Așa a fost, bună oră, victoria lui Udrea asupra lui Hafiz-pașă la 1598, despre care contimpuranul Stavrino ȕice (Papiu, *Tesaur I*, 300): „Sultanul trimite pe „Afis-pașă, om forțe vitez. Acesta își „aședă tabăra la Nicopole, având 16,000 „ostași buni și 32 tunuri... Mihaïu

„mișcă înainte pe Udrea, cu contingentul de Moldoveni, 1000 Căzaci și „1000 Dorobanți. Udrea trece îndată „peste Dunăre cu oștea și sfăramă „tabăra lui Afis-pașă“:

*Τότε γοργὰ ἐπέρασεν ὁ Οὐδρας τὸ φουσατόν,
Τὸ τέμπλον τ' Ἀγῆς Πασιᾶ, φέρονετο ἄνω*

[κάτω.

*Κ' οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐστάθησαν, διὰ τὰ πολεμήσουσαν,
Μὲν ἔδωκαν εἰς τὸ φρυγῖον, καὶ τρέχαν νὰ*

[γυρίσουσαν.

*Καμήλαις, βίον, ἄρματα, τάγηναι πομπιασμένοι,
Καὶ γείγων, σὰν δὲν ἤθελαν, γυμνοὶ κ' ἐντρο-*
[πιασμένοι...

După cucerirea Moldovei, Mihaïu-vodă pusese acolo pe Banul Udrea în capul administrațiunii (Magaz. ist. IV, 297). Nu mai menționăm serviciile mai mărunte, fie în lupte de peste Carpați, fie în acelea contra Polonilor (Heidenstein, 358 etc.). Contra Polonilor, bună-oră, într'o bătălie de lângă Argeș, comandând avant-garda română, el a susținut de trei ori atacul unei armate mult mai numeroase și n'a dat dos decât după ce pierduse 1500 de oameni, înlesnind ast-fel lui Mihaïu timpul de a se retrage și a se pune la adăpost.

Un oficer polon, Otfinowski (Powozdenia w Multaniech' opisanie, Krakow, 1601), care fusese el-insuși în acea luptă, a descris-o în versuri, unde mărturisese despre vitejia lui Udrea:

... trzykroć meżnio z nami się potkali ...

Tot așa ne spune Miron Costin (Letop. I, 225): „până în de trei ori au dat războiul Leșilor, iar a patra oară au purces în răsipă oastea Udrii.“

Banul Udrea a avut noroc să-l cânte poezii, nu numai grecesce și polonesce, dar și mai cu drept, negreșit, românesce. Bolintineu i-a consacrat o poemă întrégă, intitulată: „Andreïu

saŭ luarea Nicopolului de Români". In această operă puţin nemerită a poetului — el singur o numia „slabă" — Udrea este un tiner Moldovén, care iubesce pe mindra şi avuta Mariă, dar neputând s'o iea, plăcă la resboiu sub stégul lui Mihaïu Vitézul :

„Andreïu se pornesce de astăđi in lume
„Să'şi facă prin arme avere şi nume,
„Căci póte Mariei să fie el drag,
„Dar lumea' ciudată... Andreïu e sărac.
„Andreïu se pornesce; şi cine nu scie
„Că'ţi plăcă la arme să nu mai revie ?"

In resboiu cu Turcii, frumoşa Bulbuli, feta paşei de Nicopole, vede pe Udrea şi 'l îndrăgesce, deşi el n'o cunoşce; travestită apoi in sclav negritén, ea il însoţesce la întórcere in ţeră, unde, acum vestit şi bogat, el se grăbesce la Maria, care'i promisese că 'l va aştepta, dar o găsesce măritată şi —eroul móre de apoplexiă, iar pe mormintu'i se jertfesc, neapărat, şi credincioşa Bulbuli.

Precum vedeţi, Bolintinénu n'a brodit'o bine: poeticul Udrea nu era nici Moldovén, nici sărac, nici apoplectic.

La 1598, in momentul de a pleca asupra lui Hafiz-paşa, Udrea *Băleţu*, pe atunci mare-armaş, a scris romănesce următorul testament, cu subscrierea şi cu pecetea sa, pe care noi il reproducem după originalul păstrat in Archiva Statului din Bucuresci printre documentele mănăstirii Nucetului:

„Să se ştie ce las eu Udré frăţine-mieu Badii: Maxinul tot şi Negrésca şi Mucesţii şi viile toate dela Pripor şi Bălteni; şi am lăsat suroru-mé Grăjdani Leurdenii cu mori cu tot şi cu viile, şi Bobesţii dá sus cu tot, şi Stălpeni parte me toată; iar mănăstiri Panaghii iam lăsat Lu[ps]janul tot şi Lunga toată şi Ghigoiasca toată şi Cul-

caţii tot şi Mărcesţii tot şi Bărţicleştii tot şi Fălfoiasţii tot şi Racoviţa cu Rumăni cu tot; aceste toate le am lăsat sfintii mănăstiri cu mare blestem; şi cine va călca aceste să fie blestemat de Domnul Hristos. Avgust 21 dni vülét 7106. Udré veliki armaş. (L. S.)"

Acest zapis este preţios nu numai prin limba romănescă, atât de rară in actele cele înainte de 1600, dar mai cu samă sub raportul sigilografic, fiind-că pecetea banului Udrea *Băleţu*, deşi foarte grosolană, totuşi represintă aci intr'un mod necontestabil cele două capete despărţite printr'un arbore, pe cari noi le-am demonstrat deja a fi fost marca cea nobilitară a Basarabilor: veđi mai sus la cuvintul *Basarabă*, mai ales pe pag. 2572—2573 peceţile din epoca lui Mircea cel Mare şi Vlad Ţepeş. Necunoscând acest strămoşesc blazon al némului lor, *Băleţii* de astăđi şi-au croit un altul de tot fantastic, care se póte vedé pe frontispiciul capelei lor in cimitirul Şerbanvodă.

Pe pecetea banului Udrea d'asupra scutului celui cu ramuri se citesce cu cirilica :

Ї Д Р Ъ

А И М Е Т О

Rindul de jos e anevoe de a fi înţeles. Primele doué litere АИИ ar poté să fie o scurtare grafică din АРМАНИ, şi atunci restul s'ar citi: ЕТТОР, slavonesce „secundus", adecă peste tot „armaş al doilea", ceea ce ar insemna că pecetea fusese făcută de pe când Udrea nu era încă „ВЕЛИКІ АРМАШ = mare armaş", după cum il vedem in subscriere.

Iată acum documentul întreg in facsimile. Să observăm că sub velétul o mână modernă a scris greşit „716" in loc de „7106".

Handwritten text in Cyrillic script, likely a manuscript or a page from a book. The text is written in a cursive style and includes various diacritics and accents. The content is dense and appears to be a continuous passage of text.

УТВЕРЖДАЮ

В. И. В. В.

а м г

716

Cu aceeași dată „21 august 1598“ ca în actul precedent, se află în Arch. Stat. (M-rea Nucetul pach. 10 doc. 5) un alt act, nu însă original, ci o veche copie intitulată: „Izvodul zapisului Udrii ce au fost marele armaș, scos după sârbesc pre rumănie“, și fără iscălitura lui Udrea, în locul cării se citește: „au scris Lupul logofăt“, iar pe dos: „s'au scris pă rumănie de Radul logofăt“. Acest act este transcris, foarte greșit, și în Condica Mss. a mănăstirii Nucetul, compilată de „Radul logofețelul“ la 1745 (Arch. Stat. p. 140). Iată'l: „Scris'am eu jupan Udré vel armaș acésta a mé carte sfintei și dumnezeești mănăstiri den délul Târgoviștii ci să chiamă sfânta Panaghia unde ăste hramul Uspeniia pré-sfintei Bogorodiță, ca să'î fie satul Cămpeni, pentru că insum eu am dat sfintei și dumnezeeștii mănăstiri acest sat ci scrie mai sus, fiind den ostenéla mé când am fost armaș mare, pentru sufletul meu și pentru sufletul părinților miei și a rudeniilor méle, ca să ne fie vécinica pomenire, iar sfintei mănăstiri de întărire și călugărilor de hrană; și iar am mai dat sfintei mănăstiri satul Ghizdaveții toți cu tot hotarul, și în Luciani parté lui Bogdan toată den uscat și den apă și den pădure și de pretutindené; și iar am mai dat sfintei mănăstiri satul Belciugovul parté mé toată de peste tot, și iar am mai dat sfintei mănăstiri satul Boldorogheștii toți cu tot hotarul, și Cărmicé iar cu tot hotarul, pentru că am dat acéste sate ci scriu mai sus sfintei mănăstiri să'î fie de hrană și de ajutor cu rumăni; iar alte sate, anume Mărculeștii toți cu tot hotarul, și Lupșanul cu tot hotarul, și Culcații parté mé toată, și Maxinul parté mé toată, și Negrésca parté mé toată, și Bălenii parté mé toată, și Racovița toată cu tot hotarul, și

Mătileștii toți, și Fundeni toți, și Cănenii toți, și Brețculeștii toți, și Fălfoeștii toți, și Micșanii toți, și Săcuianii toți, și Leurdenii parté mé toată, și Stălpeni parté mé toată, și Berceni toți, și Gărbobestii de sus toți, și Bobestii de jos toată parté mé, și toți Țigani miei căți am avut eu; și acéste ci sânt mai sus zise sate eu le-am dat în mâna jupăneséi méle anume Mușa, ca să le ție după moarté mé și ca să mă pomenescă după moarte; iară de se va mărita ăa sau va muri, nimic dentr'ale méle moșii să n'ăibă trébă, ci numai să aibă a lua frate-mieu Maxinul și Bălenii parté mé toată, și soru-mé Grăjdana să ăa Leurdenii și Berceni parté mé toată, iar alalte sate și Țigani să fie toate la sfânta mănăstire ci scrie mai sus; iar de voiu peri eu la războiu, și cari den călugări nu vor căuta de trupul meu să'î îngroape în sfânta mănăstire, să fie procleți și să fie despărțiți de sfânta mănăstire; și iar cine va vré să spargă acéstă tocmelă a mé, iar să fie procleți și a-furisiți și blestemați de 318 sfinți părinți ize vü Nikea (cei dela Nikea)“.

Acest act ne arată:

1°. colosala avuție a banului Udrea, după care putem judeca despre ceea ce aveau pe atunci cei-lalți Băleni;

2°. nevêsta banului Udrea se chiama Mușa și era încă tineră, dar nu avea copii;

3°. afară de fratele seü postelnicul Badea, banul Udrea mai avea o soră Grăjdana, traducere slavică a numelui „Urbana“, despre care noi scim, după alte documente din condica cea manuscrisă a mănăstirii Nucetul, că dinăsa s'a măritat apoi după Leca-aga său Leca-spatar, un alt vestit general de ai lui Mihăiu-Vitezul (v. Leca).

La 1600, plecând peste Carpați, Mihăiu Vitezul a lăsat Muntenia pe mâna

banului Udrea *Bălenu*, pe când Oltenia remase în grija Buzescuilor (v. *Buzescu*). Din această epocă s'a conservat interesanta epistolă, scrisă în Kaschau la 1 Maiu 1601, în care Vodă comunică lui Udrea și celorlalți boieri planul seü de a uni Moldova, Țera-Romănescă și Ardealul sub protecțiunea Sultanului, căci împăratul austriac cu toți ai lui sînt nesce „insipientes et stulti homines“ (Hurmuzachi, Docum., vol. IV, part. I p. 249). Pe când le scriea însă acestea Mihaïu Vitézul, Simeon Movilă cu armata polonă a reușit a surprinde pe banul Udrea și s'a grăbit a'î tăia capul: „per causa di questi trattamenti di Michael in Valachia sono stati decapitati alcuni Boiari suoi seguaci, tra i quali gli primi furono Ban Udrea et Kluchar Negre“, scrie Sigismund Batori într'o epistolă din 15 iunie 1601 (Hurmuz., IV, I p. 255). — Despre această catastrofă vorbește, între altele, următorul act din 9 iulie 1601 (Arch. Stat. din Buc., M-rea Nucetul pach. 10 doc. 6): „—Pișet jupan Radul cluciar i jupan Stoica postelnic i jupan Radul postelnic siïu naș knig svétéi bojestveniu monastir zovomag Panaghia idej est hram uspenie précistii bogorodițe (scrie jupân Radul clucer și jupân Stoica postelnic și jupân Radul postelnic această carte a noastră sfinteï dumnezeescii mănăstiri numite Panaghia, unde este templul Adormirii Pré-curateï Născătoare), ca să'î fie aceste sate ale Udrei banul, anume Lupșanul tot și Luînga toată și Culcații toț și deîn Mărcești cât va fi parté lui toată și Mărculeștii toț și Fălfoeștii toț și Racovița toată cu rumăniï și cu tot venitul ce va fi într'acése sate; pântru că aceste sate iale sântu ale Udrei ban, iar într'acéia lui se-au priîns pereciune de Simion vodă, deci atunce când au vrut să piară, el au chemat călugării deîn sfânta mănăstire viș pis (sus-scrisă) de i-au învățat cumu'l va îngrupa în mănăstire, ș'au dat acése sate viș piș (sus-scrise) să fie mănăstirei și lui pomană în vecie, deci l'au luat călugării de l'au dus cu mare cinste la svânta mănăstire și l'au slujit și l'au îngrupat în mănăstire cum a zis la moarté lui, ș'am văzut și noi carté lui Simion vodă cum au fost lăsat Udré ban acése ce's mai sus zise sate cu a lui limbă la moarté lui cu blăstem sfentei mănăstiri, însă cu mare blăstem, aș'au fost dat și Simeon vodă acése sate mănăstirei, așjdere am dat și noi sfentei mănăstirei viș pis ca să'î fie acése sate în vecie ocinu și ohab cum au fost lăsat Udré ban la moarte lui, așa să'î fie dat și de noi, amintré să nu fie preste zisa noastră. Pis u stol grad Trăgoviște az Gheorghe ms. Iulie 9 dni vlét 7109“.

(L. S. — L. S. — L. S.)

De aci rezultă că este cu totul greșită aserțiunea lui Miron Costin (Letop. I p. 226): „Udrea după aceea curând a venit și el și s'a închinat la Simeonvodă“. Din contra, tocmai din cauza nestrămutatei sale credințe cătră Mihaïu Vitézul, banul Udrea *Bălenu* a fost decapitat de cătră Simeon Movilă, lăsându-i-se abia numai dreptul și timpul de a face un testament, despre care vorbește cu multă energiă un crisov dela Alexandru-vodă Iliăș din 1617 (Cond. Mss. a Nucetului f. 120 b): „acése moșii și sate și Țiganî au fost ale Udrii banul încă de de-mult de cumpărătoare din zilele răpaosatului Mihail voevod, iar Udré banul el atuncé toate acése moșii și Țiganî ce sânt mai sus ziși fostu-le-au dat și miluit la sfânta mănăstire încă mai de 'nainte vréme fiind el viu și cu suflet, pentru că el feciori de trup n'au avut; iar Udré banul au perit de sabie în zilele lui Simeon voevod, iar Udré banul el

aşa au strigat atunci cu mare glas şi au zis toate moşile şi satele că scrie mai sus să fie sfinţei mănăstiri, că au fost toate alése de preste tot némul lui, şi trupul lui s'au îngropat la sfânta mănăstire..."

Ambele ramure ale *Bălenilor* fiind considerate tot d'a-una de către membrii lor ca un singur ném, descendinte din boierul Mihail cel din 1468, a urmat de aci că mórtea banului Udrea a transmis fundaţiunea sa, mănăstirea Panaghia, d'a-dreptul sub patronagiul celor-lalţi *Băleni*, ctitorii deja ai vechii mănăstiri Nucetul, şi apoi la 1692 amindoue mănăstirile au fost întrunite prin următorul act foarte interesant pentru genealogia *Bălenilor* (Cond. Mss. a Nucet. p. 68): „Adecă eu Gligoie postelnic sin Ivaşco biv vel logofăt nepotul răpăosatului Gherghe banul *Bălenul* împreună cu unchiu-mieu Ivaşco vornicul sin Pătru céuş *Bălenul*, prent'acéstă a noastră mărturisim şi adăvărăm sfinţii sale părintelui igumenului Kir Ignatie şi la tot soborul sfinţei mănăstiri ce să chiamă Nucetul, la care iaste hramul marelui mucenic Gheorghie, unde şi noi ctitorii ne numim de la răpăosaţii moşii-strămoşii noştri, cum că mai având noi o mănăstire ce să chiamă Panaghia hramul Uspenie Bogorodiţă, care iaste făcută şi înălţată din temelie de strămoşul nostru Udré banul şi au fost tot suptu a noastră chivernisire până acum..."

Din ramura cea-laltă a *Bălenilor*, jócă un rol istoric în cursul secolului XVII succesivele patru generaţiuni:

Ivaşco mare-vornic;
Gherghe ban;
alt Ivaşco mare-logofăt;
Grigorie de asemenea.

Despre cel de'ntău se scie că la 1633, în bătălia dela Dudesci între Mateiu Basaraba şi între rivalul său Radu-

Alexandru, în fruntea roşilor era „Ivaşco Vornicul *Bălenul*“ (Cron. munten. în Magaz. ist. IV p. 317).

Despre fiul său Gherghe *Bălenu*, a căruia biografiă ar fi foarte interesantă, ne vom mulţumi a reproduce următoarele câte-va texturi din cronică:

La 1659, când Constantin Basaraba Cărnul năvălise în Moldova contra lui Ghica-vodă Bătrănu, el avea cu sine şi pe Gherghe *Bălenu*, care a şi căzut atunci în robia tătarăscă.

Miron Costin, Letop. I p. 347: „Constantin Vodă au luat drumul cel mare spre Scăntee, călărimea care încotro au putut, unii pre Bahluiu, alţii pre Cărligătură; şi s'au topit mulţi Unguri, şi den călărime, şi mulţi au dat şi de pre iaz în heleşteu, mulţi şi-au pus capetele şi pre codri; éra carăle lui Constantin Vodă toate au rămas la mănăstirea Galata den dial. Şi așa mult Tătarii n'au gonit, ferindu-se de păduri. Atunci au căzut la robie Banul de Craiova *Bălenul*..."

Cronica muntenăscă (Magaz. ist. IV, 353): „şi avură răboiu mare din josul tîrgului Iaşilor, şi cât clipela fură biruiţi Ungurii şi Muntenii de Tătari, şi intrară în ei ca lupii în oi de'i respândiră şi'i noroiră în Bahluiu; tăiară pedestrimea tótă ca 2000, şi călărimea aşijderea, şi'i robiră din destul; iară câţi scăpară prin codri, îi omora Moldovenii, de abia au scăpat Costandin Vodă cu puţinele ómeni, iar pre Gheorghie Vornicul *Bălenul* îl cuprinseră acolo viu, şi'l duseră rob la Crim..."

Nic. Costin, Letop. II p. 19, sub anul 1678 despre domnia lui Duca-vodă în Muntenia: „Duca-vodă trăsese din boeri pe unii către sine de'i făcuse ai săi, anume pre *Bălenul* cel bătrănu, pre Staico Păharnicul, avea şi câţi-va din Greci..."

Cronica muntenăscă (Magaz. ist. V

p. 5): „Antonie-vodă domnia foarte bine și cu pace despre toate părțile și avea libov către toți boierii, iar vrăjmașul diavolul nu putu răbda, ci și află lăcaș în inimile unor boieri, anume Gherghe Vornicul *Bălenul* și cu ginere seü Hrizea Vistiarul...”

Ibid. p. 27: „Făcut'au Șerban-vodă căsătorie unei cocone a lui anume Dómna Alexandra după feciorul lui Ivașco *Bălenul* ce au fost mare logofăt, anume Gligorașco postelnicul. O mare minune au făcut acel Șerban-vodă cu ginere-seü Gligorașco! Că tatăl lui, Ivașco, și moșu seü Gherghe din Băleni, fost'au mari vrăjmași asupra lui Șerban-vodă și a totă casa părinților lui, iar Dumnezeu ne le-au dat a izbândi după pohta lor, ci îndată au scurtat vieța moșu-seü Gherghe *Bălenul*, și dăruiind Dumnezeu pre Șerban-vodă cu domnia Tereî Romănesci, iar tatăl lui, Ivașco biv vel-logofăt, sciindu-se vinovat de către Șerban-vodă, n'au putut sta de față, ci încă din Tarigrad au fugit la Moldova, împreună cu Staico păharnicul din Bucșani, și acolo s'au pristăvit și Ivașco logofătul. Jupănesa lui, coconi, încă au fugit la Moldova de aici din țeră. După petrecania lui Ivașco logofătul, iar jupănesa lui, coconi, și cu Staico păharnicul s'au rădicat de au pribegit la Ardél...”

Constantin Filipescu, Cron. (Magaz. ist. II p. 34): „Șarban-Vodă (Cantacuzin) aü făcut nuntă mare și cinstită, măritănd pre fie-sa Smaragda după Gligorie Postelnic *Bălenul*, aducând sol den Ardél pre Betlen Elec despre parté Craiului, și den Moldova dela Cante-mir Vodă Velicico Hatmanul, fratele lui Miron Logofăt, cu cari mare veselie aü avut; pentru că această fiică a lui Șarban-Vodă, fiind și frumoasă și înțeleptă, foarte o iubiă tată-său, și s'au nevoit prin multe vremi ca să'i

găsescă soț asemené cu ea, de bun ném, frumos, înțelept, și negăsinđ aice în țară, fiind acest cocon de boiar den țară pribiag în Ardél iar pentru frica lui Șarban-Vodă, și fiind în casa lui Apafi Mihaî Craiu Postelnic, auzindu-i-se politiile și frumusețé și înțelepciuné, au pus în gând să'l facă ginere, și trimițând pre Costandin Căpitan Filipescul (fiind văr cu muma lui Gligorie *Bălenul*) acolo unde era lângă Craiu, l'au pornit și l'au adus în țară și i-au dat pre fie-sa nevastă...”

Sub Nicolae Mavrocordat, acest Gligorie *Bălenul* era unul din capi partitului austriac (Magaz. ist. IV, 54 etc.).

Nu mai urmărim istoria *Bălenilor* sub Fanarioți și în secolul nostru.

Maî avem însă ce-va de adaos.

Am spus la început că *Bălenii* erau din casta cea Basarabescă, deși familia lor n'a domnit nici o dată, după cum n'aü domnit nici Crețulesci și nici Buzesci. Intre diușii însă și între o ramură domnitore a Basarabilor se vede a fi fost o veche înrudire, căci cronicarul polon contimpuran Heidenstein (Rer. Polonicar. libri p. 362), vorbind anume despre banul Udrea *Bălenul*, dice că era rudă cu Petru vodă Cercel, iar prin urmare și cu Mihaü Vitézul: „complures propinquitare ei (Petro Circello) conjuncti venerant, interque eos Udra exercitus Michaelis praefectus”. Pasagiul întreg este cam obscur.

v. *Boier*.

Bălêrcă. — v. *Barilcă*.

Bălêrcuță (pl. *bălêrcuțe*), s. f.; petit baril, tonnelet. Buriăș. Butoiaș.

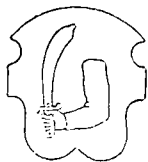
Ghicitorea bucovinénă despre „Oul” (Sbiera, Povești p. 321): „Am o *bălêrcuță* cu doue feluri de bături în ea și nu se amestecă”.

v. *Barilcă*.

Bălêscî, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom propre de certains villages roumains. *Bălêscî*, ca nume de sat, se găsește în Moldova și'n Țera-Românescă. Este pluralul topic dela numele propriu personal Bălêscu, formațiune patronimică din Bale.

Bălêscî din Oltenia se menționează deja în crîsovul din 1429 dat mănăstirii Tisména de împératul Sigismund (Venelin, Vlacho-Bolgarskiia gramaty p. 56), și în crîsovul lui Vlad-vodă din 1493 (Miletic et Agura, ДАКО-РОМЪНИИТЪК p. 133). Intr'un act oltenesc din 1650 (Doc. Rom. I No. 188 în Arch. Stat. din Buc.) boierul „Opré postelnic ot *Bălêscî*“ are următórea pecete:

Act vrâncén din 1676 (Doc. Rom. I No. 79 în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Apostol sínü Dănilă ot Vrančia dela Neculaiu Mertic de *Bălêști* o vie...“; și mai jos: „Neculaiu Dărjan ot *Bălêști* și Toader Pépine ot tam...“

Despre *Bălêscî* din Vasluju, d. Chiriță (Dicț. geogr. 1s) ȃice: „Se spune că pămîntul răđășesc din bătrâni se împărția în doé răđăși: una a unui răđăș Dima și alta a unuia Piciorógă; partea de pămînt a lui Dima se numia Domnesci, iar a lui Piciorógă — *Bălêscî*“.

v. *Bălêscu*.

Bălêscu (plur. *Bălêscî*), s. m., n. pr. de familie. Formațiune patronimică din numele masculin personal Bale.

La 1593, un Român în Rimnic: *Bălêscul* (Doc. Rom. I No. 63 în Arch. Stat. din Buc.).

v. *Bale*. — *Bălêscî*.

Bălêț. — v. *Beleț*.

Bălfeü. — v. *Bulfeü*.

Bălgăr (plur. *Bălgari*), s. m.; t. de Géogr.: Bulgare. La mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, dec. 24 f. 236 b: „și' dzăsă: vedzú oștile a unița si a alțăia părț? și elü fface: vădzú, Doamne, iacă Grecii tae pre *Bălgari*...“ Deși pe aceiași fóiă citim: „Nichiforü asupra Bulgarilorü mïarsă...“, totuși variantul cel cu -ă- nu este o eróre de tipar, de vreme ce el reprezintă forma cea indigenă bulgărescă a cuvîntului: Българ. De altmintrelea, Românii pină 'n timpü modernü nu obicînuiaü a numi pe Bulgari nici *Bălgari*, nici Bulgari, ci le ȃiceau tot d'a-una Șchiai (= Sclavi).

v. *Brașov*. — *Bulgar*. — *Șchiai*.

Bălgăräd }
Bälgräd } . — v. *Belgrad*.

Bălhác sau **bulhác** (plur. *bălhacuri*, *bulhacuri*), s. n., și **bălhócă** (plur. *bălhóce*), s. f.; marais, flaque, boubier. Mocirlă. Smărc. Rovină. Smolniță. Nămol...

1°. Sub forma neutră, cea mai obicînită:

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 153: „Apele cele mai bune de topit sînt tocmai acele în care obicînesc și Moldovenii a topi; așa sînt tóte bălțile, tóte bahnene, *bulhacurile* și apele stătătóre...“

I. Créngă, Scrieri I p. 75: „Pornesce el și se duce tot înainte pe niște ponóre, pină ce dá peste un *bulhac*. Și numai ce étă că vede în *bulhac* o scrófă cu doi-spre-dece purcei, cari ședeau tologiți în glod...“

Doîna cu blăstem din Moldova:

Și 'ncă te-olu mai blăstema,
Foc din gură mi-a pica,
Să ai casa racului
În fundul *bulhacului*
Și hrana gândacului
În virful copacului..

(Sevastos, Cânt. mold. 73, 176).

Doîna din Covurluîu:

— Cuculeț cu pene verzi,
Ce nu vii să ne mai vezi?
Vera vii, vera te duci,
Mă mir erna ce mănânci!
— Mănânc putregalu de fag
Și beu apă din *bulhac*
Și cânt codrului cu drag!..

(P. Bourénu, c. Tirgu-Bujor).

Crisov dela Stefan-vodă Tomșa din 1623 (Cond. Mss. Asaki, t. I f. 25, în Arch. Stat. din Buc.), numile mai multor bălți: „Rătundul i Cărligatul i Cărligățelul i Vlaicul i *Bălhacul*...”

B. Iorgulescu, Dicț. geogr. al jud. Buzeu p. 40: „*Bălhacu* (Lacul Călugărilor), lac în cătunul Cotu-Ciorii, format din mai multe bazine legate între ele prin viróge...”

2°. Sub forma feminină:

A. Vlahuță, Nuvele p. 109: „copilul înainte și surióra după el, ș'amindoi își tăresc piciórele în niște ciobote mari și grele, pline vecinic pe din afară și pe din lăuntru de noroiul *bălhócelor* de prin mahalale...”

Bălhac și *bălhócă* sînt formațiuni diminutive prin sufixul -ac. Alătura cu ele mai există o formațiune bălhuîu, cu sufixul -uîu, care are o funcțiune mai mult augmentativă.

„Balhuîu, sinonim cu mocirlă și cu nămol, numește poporul pămîntul înmuiat peste măsură cu apa ce vine de pe scursura unei văi mari său mici; când ómenii trec prin astfel de

locuri cu carul său numai cu vitele slobode, se înnolesc său se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuîul nu e adînc, ci numai de 1—2 decimetri, atunci se chîmă șlef său turbucală” (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

v. -ac. — *uîu*.

Cuvîntul dară, sub diferitele sale forme, circulă în România întregă, așa că—despărțind sufixurile—tulpina balh trebui să fie la noi veche.

Cihac (Dicț. II, 8) cunósce numai forma neutră *bălhac* său *bulhac*, pe care, fără nici o rezervă, el o identifică cu baltac din baltă, ca și când trecerea lui *t* în *h* ar fi ce-va foarte obicînit în fonetica română, pe când o asemenea trecere este o absolută imposibilitate.

În aparență *bălhac*, *bălhócă*, bălhuîu, ar pute să aibă a face cu baltă într'un mod indirect, anume prin fenomenul contaminațiunii între sinonimii baltă și bahnă, ceea ce e cu totul independinte de legile fonetice ale graiului. Acéstă ipotesă s'ar pute sprijini pe următorul fapt pozitiv:

În districtul Mehedinți se află o plasă numită Blahniță după numele păriului Blahniță. În secolul XV, într'un crisov din 1429 (Venelin, *Блахо-болгарскія граматы* p. 56), aceiași plasă se numia Blatniță: *БЛАТНИЦА, БЛАТНИЧКО СУДЕСТВО*. Este învederat că aci slavul *блат* = baltă a trecut cu timpul în *блах*—nu prin *t=h*, ci prin confusiune cu bahnă. Să fie óre tot așa pentru *bălhac*, *bălhócă*, bălhuîu? Noi credem că nu.

În adevăr, între „Blahniță=Blatniță” pe de o parte și între *bălhac*=baltă + bahnă pe de alta, analogia e foarte depărtată, dacă vom admite că există o analogie. „Blatniță”, din paleo-slavul *блато*, era la noi un termen admini-

strativ cărturăresc, în care poporul nu mai recunoscă pe românisatul baltă, și astfel îi căută o înrudire cu poporanul bahnă, la deminutiv bahniță. Confusiunea era înlesnită aci prin perfecta asonanță între „blatniță“ și între „bahniță“. O asemenea asonanță lipsește cu desăvârșire între *bălhac* și între bahnă, chiar dacă între ambele vom pune la mijloc sinonimul baltac. În scurt, *h* din bahnă nu ne explică de loc pe *h* din *bălhac*.

În acest mod, originea cuvântului rămâne d'o cam dată necunoscută. Pentru acei ce o vor cerceta în viitor, noi ne vom mărgini a indica două poteci:

1°. Grupul consonantic *-lh-* în *bălhac*, *bălhocă*, bălhuïu, adică în tulpina bălhă, poate să represinte pe un primitiv *v*, ca în *sîlhă* din latinul *sylva*.

2°. În limba proventală adjectivul *bale*, pentru care nu s'a găsit încă vre-o etimologie serioasă, însemneză „umed“, bună-ură în textul medieval citat de Raynouard (Lex. II, 173): „una terra trop balca = une terre très humide“.

v. Bahluïu. — Bahnă.

Bălhocă }
Bălhuïu } *v. Bălhac.*

Băliă — *v. Bălăriă.*

Bălin. — *v. Bale. — Bălinesci.*

Bălindeț — *v. Bolindeț.*

Bălinesci, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village historique en Moldavie. Sat pe malul Siretului, astăzi în districtul Dorohoiu, altă dată în al Sucevei, în epoca lui Ștefan cel Mare aparținuse celebrului logofet Ion Tăutu.

Urechia, Letop. I p. 146: „Bogdan-

vodă dacă aș stătu Domn, aș socoti în tăiu să și întăresc lucrurile cu megieșii și să și arăte nume bun. Pe învătătura tătăni-seu lui Ștefan-vodă trimis'au la Împărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitori, pedestrime dărăbani, de aș dus birul zece pungi de bani, și s'au închinat cu totă țera la Sultan Suleiman, Împăratul Turcesc; iară Împărăția, de mare bucurie, cu dragoste i-aș primit, și aș dăruit toți banii Tăutului Logofătului celui mare, și i-aș adus în țera, și s'au apucat cu acei bani de aș zidit o iscusită biserică în sat în *Bălinesci*, pe Siret în ținutul Sucevei, care trăește și până astăzi...“

Biserica logofetului Tăutu, așa cum se află ea astăzi, o descrie d. Filipescu-Dubău (Dicț. geogr. al jud. Dorohoiu, p. 14) în următorul mod: „Acastă biserică, construită pe delul de pe laturca dreptă a Siretului, este în afară de formă lungăreță cu fundurile poligonale; temelia de pără naltă de un metru dela suprafața terenului, cu două rânduri de petre cioplite la partea superioară; părății de cărămidă mare și tare; cimentul cu muruială calcarică formeză un bloc în total; colțurile toate de jos pînă sus de pără mare cioplită, precum și brăul de sub streșină de jur împrejur; ferestrele și ușele încadrate cu pără mare sculptată în ciubuce; tencuiala în genere a dispărut, zidul pretutindene gol, conținând în trupul seü, din loc în loc, olane smălțuite simetric aşezate, pe a cărora funduri în bas-relief se vede marca Moldovei, adică: zimbrul, stéua, doi delfini și o femeică. În lăuntru bisericeii se vede că părății aș fost în totul zugrăviți cu chipurile Sfinților și tablouri sacre; pe partea din dreapta a părătelui dispărțitor corul de amvonă sint zugrăvite a-fresco portretele: Lo-

gofetului Ioan Tăutu, a soției sale Margareta și ale fiilor: Petrașcu, Ioan și Anastasia, în superbul costum Venețian brodat cu aur, cum se vede la portretele ș'a altor Logofeți-Mari, ceea ce ar lăsa a se crede că așa era uniforma demnității ce ocupați; cingătorea cu paftale în petre scumpe, deasupra mantia mărătă, cu mânecile despicate și gulerul de samur, iar pe cap tocul cu brodariă de aur în arcade. Pardoșela în peristil are de ce morminte, pe de-asupra cu lespezi pe cari abia la unele se pot discifra cu greu inscripțiunile slavone; iar la 3 imposibil, fiind stricate..."

Acele inscripțiuni au fost reproduse de episcopul Melchisedec (Notițe istorice 1885 p. 293) după copiile făcute de pictorul bucovinén Bucevschi. Cea mai importantă, negreșit, este inscripțiunea de pe mormintul lui însuși logofetul Tăutu, și tocmai ea a dat loc la o gravă erore cronologică. Iată-o cu traducerea episcopului Melchisedec:

„СЪ ЕСТ ГРѢБЪКЪ ПАНА ІВАН ТЪСТЪЛА
КІАНКА ЛОГОФЕТА ГДНА СТЕФѦНА КОЕВОДЫ.
ИЖЕ И ПРЪСТАКІНС.Р ВАКЪТЪ ЭѦ МЪЦѦ... (1501).
(Acesta este mormintul panului Ioan Tăutul mare logofet al Domnului Stefan vovoda, carele a reposat în anul 7009 luna...)“

Episcopul Melchisedec urmază:

„Aci dăm de o greutate: acest mare logofet Ioan Tăutul mōre încă trăind Marele Stefan. Prin urmare, nu este acel Tăutul carele, la începutul Domniei lui Bogdan, în anul 1504, a închinat țera la Turci. Letopisețul nu ne spune numele acestui din urmă Tăut logofetul. Trebuie dar să presupunem, că Ioan Tăutul marele logofet al Marelui Stefan va fi fost tată Tăutului marelui logofet al lui Bogdan“.

Deja mai de nainte, la 1874 (Chronica Romanului, I p. 153) episcopul

Melchisedec se încercase a despica pe logofetul Tăutu în două personaje diferite, sub cuvint că într'un crisov din 1499 se țice: „НАНС ТЪСТЪЛОКН ЛОГОФЕТ“, ceea ce—țice învțatul prelat—„ne arată că acest Tăutulov era fiul Tăutului precedent“, pe când „ТЪСТЪЛОКН“ nu este de loc un patronimic „Tăutulov“, ci pur și simplu dativul slav, însemnând „lui Tăutu“.

Tot atât de neîntemeiată este și explicațiunea epitafului de mai sus, în care după cifra 30 s'a șters pe lespele cifra 1. Restabilindu-se această cifră, noi avem 301, adecă anul 7019=1511, iar nici decum 7009=1501.

În scurt, marele logofet Ioan Tăutu, care pînă la mōrte se glorifică de a fi fost „al lui Stefan vovoda“, a murit în 1511. În adevăr, cu un an înainte, în februarie 1510, noi îl vedem în capul boierilor lui Bogdan-vodă încheiând în Iași un tractat de pace cu Polonia, unde este numit: „Ioan Tăutul logofet“ (Hurmuzachi, Docum., Suplem. II vol. I p. 2, 6).

Din inscripțiunile bisericeii din *Bălinesci* se constată că ea fusese zidită înainte de 1500, astfel că pasagiul din cronica lui Urechia nu se rapōrtă la însăși întemeierea, ci numai la infrumusețarea templului.

Tot în districtul Dorohoiu se află un sat numit Bălinți, care n'are altă importanță decât numai aceea că cuvintul derivă din același nume personal Bălin, dar printr'un alt sufix. Mai are încă o însemnătate comică. Printr'o inexplicabilă zăpăcelă, pōte printr'o glumă a unui zețar dela tipografia, eminentul agronom Ion Ionescu, în „Agricoltura română din județul Dorohoiu“ (Buc. 1866 p. 399), a lăsat să se intercaleze următorea notiță: „Aici în Balinți s'a găsit astăzi dimințea

un om bătrân care s'a spîndurat înfîgînd un par în strîșina casei și legîndu-se cu brăul de gât..."

Un alt sat românesc Bălinți se află tocmai în Bănat în regiunea Lugosului (Hornyanszky, Geogr. Lexikon 1858 p. 22), ceea ce probază că sufixul nu e rutenesc, după cum s'ar pute crede la prima vedere, ci trebuî să fie o contracțiune din uț: Bălinuț.

v. *Boier.* — *Tăutu.*

Bălinți. — v. *Bălinesc.*

Bălișor, -oră, adj.; blondinet. Unul dintre numeroasele derivate din bāl, format prin duplul sufix deminutival -iș + or, întocmai ca „albișor” din „alb” etc.

În districtul Buzeu un vechiu sat pōrtă numele *Bălișoră*.

Zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 481, cfr. p. 455, în Arch. Stat. din Buc.): „6 megiiși pe nume: din Gomoești Vasilie Cărlig, din *Bălișoară* Radul Valcului, din Răspopi Ștefan Roșul, din Lipia Négul...”

v. *Bāl.* — *ișor.*

Balmăjesc s. balmășesc (*bălmăjit*, *bălmășit*; *bălmăjire*, *bălmășire*), vb.; embrouiller, mettre sens dessus dessous, désorienter, tourner la tête. D. Damé se'nșelă ȳicînd cā acēstā vorbā e un moldovenism și dāndu'i nesce sensuri figurate neîntrebuințate.

Lexicon Budan: „*Bălmăjesc* sau *bălmășesc* = permisceo, turbulentō”.

Laurian-Massim: „*bălmășire*, *bălmășire* și *bălmășire* = a face ca un balmăș, a amesteca, a încurca urit, a ameți”.

Din sensul de „amețesc” se desfășorā apoi acela de „perd puterea”:

„S'a *bălmăgit* = s'a muiat” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Noi am vĕdut deja originea cea turanică a cuvîntului la Romāni. Este interesantă întrebarea: rusul *баламошный* sau *взбаламошный* „étourdi, embrouillé, désorienté”, care este izolat, fără nici o familie, vine ôre d'a-dreptul dela Turani? sau nu cum-va prin mijlocirea Romānilor?

v. *Balmes.* — *Bălmătrucă.*

Bălmăjire }
Bălmăjit } — v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitōr, -ôre, adj.; „qui embrouille” (Damé). — v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitură s. balmășitură (pl. *bălmăjitură*, *bălmășitură*), s. f.; „pĕlemēle, embrouillamini” (Damé). Lexicon Budan: „*Bălmăjitură* = colluvies, mixtura”.

v. *Bălmăjesc.*

Bălmăș... — v. *Bălmăj...*

Bălmătrucă s. balmătucă, s. f.; t. culin.: sorte de talmouse. Cuvîntul se aude mai ales în Hațeg și'n Bănat.

„*Bălmătrucă* se face în ținutul Petroșenilor din caș cu apă și făină puțină; alții îi ȳic și unturuș” (P. Olteanu, Trans., Hațeg).

„*Bălmătucă* = caș, unt și puțină făină, fiert în cāldare” (pr. A. Bociat, Banat, Lugos).

„*Bălmătucă*, un fel de māncare din brānȳă” (D. Angeloni, Banat, c. Păucinesc).

„Între māncările rustice de aice: chisălițā de tărițā, mazere frāmîntatā și cu zamă, plăcinte, *bălmătucă*, pupi, scoverȳi...” (N. Trîmbițoniu, Banat, c. Gradiște).

Sinonim cu balmoș, *bălmătrucă* sau *bălmătucă* cuprinde în sine aceeași tulpină balm-, dar cu sufixul deminutival atonic -otă: balmotă, ca în „pipotă“, „Albotă“ etc., de unde prin a doua deminuțiune: *bălmătucă* = balm-ot-ucă. În forma hațegană *bălmătrucă*, *r* este inorganic, ca în „salatră = salată“ etc.

Românul oriental balmotă, conservat în derivatul *bălmătucă*, este foarte interesant, căci din Pannonia — negreșit prin migrațiunea medievală a Românilor de acolo spre Epir — el a străbătut și la Albanesi: în dialectul gheghic bul'met „grăsime, unt“, cuvânt pentru care Gustav Meyer (Alban. Wtb. 53) nu găsește o etimologie.

v. *Balmoș*. — *ot*. — *uc*. — *Unturuș*.

Bălmătucă. — v. *Bălmătrucă*.

Bălöiu, -oia, adj. et subst.; très blond, blond clair. Din bäl prin sufixul augmentativ -oïu. Se întrebuintează mai ales despre animale domestice: boi, câni etc., în Bănat și'n Hațeg cu sufixul nemuiat -onïu: *bälönïu*.

Dicționarul Mss. lugoșen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 405): „*Bälony*. Bos albus“.

Zapis muntenesc din 1685 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 241, în Arch. Stat. din Buc.): „oamenii moșneni ot Cărlomănești pre nume: Stan i Négul Scaunul ot Cărlomănești, Ion *Bälöiul* i Négul i Dragomir...“

Bälöiu — sat în județul Argeș (G. Lahovari, Dicț. geogr. 32).

Tincu-Velea, Istorióra (Sibiú 1865) p. 143: „despre vechimea Românilor în Vârșeț, afară de spunerile ómenilor celor încă vii, Români, Serbi, pot servi numile vechilor familii romănesci de aici: Barbu, Șerban, Văcărescu, Bogdan, *Bälöiu*...“

Crisov dela Constantin Brâncoven din 1694 (Cond. Mss. Brâncovenescă în Arch. Stat. din Buc. p. 49): „Radul Golescul vel agă ca să aibă a tineré și a stăpăni ale dumisale părți de moșie ce are de moștenire și de cumpărătoare la satul Stoenestii i Baloiasca i den Dălmănești și den Preotésca și den Hrizoae ot sud Prabova...“, unde Baloésca însemnează „a lui *Bälöiu*“, ca și „Preotésca = a Preotului“. Este foneticese interesant în acest crisov, că de patru sau cinci ori, de câte se repetă cuvîntul, pretutindenea el este cu *a* clar: Baloiasca, ceea ce indică rostirea *Bälöiu* în loc de *Bälöiu*.

În Oltenia danțul poporan *Băluța* se chiamă une-ori „hora lui *Bälöiu*“, probabil după numele unui lăutar.

v. *Bäl*. — *Bälöiu*. — *Băluța*.

Bälös, -ósă, adj.; baveux, glaireux, visqueux. Laurian-Massim: „*Bälös* = 1°. plin de bale; 2°. cui curg bale multe; 3°. de natura balelor, de ex.: unui pesci scot prin scame sau pele o materie *bälösă*“.

Dicționarul Mss. lugoșen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bälös* = Biliosus, Phlegmaticus“.

„Vinul pôte fi la gust: acru, dulce, pelin, petros și *bälös*“ (N. Mereuța, Tutova, c. Măndați).

„Cu privire la gust, vinul pôte fi acru, acriú și dulce sau dulcég; aceluí greú la bėut i se đice *bälös*, și acela care are puțin miros i se đice că are iz“ (V. Popa, Covurluú, c. Slokođia-Conachi).

„Poleiu nu se đice pe la noi, dar se đice: ghiața liștavă și poli-ghița, sau: e *bälös* locul“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„Intre epitetele poporale ce se dau

dracului este și acela de *bălosul*" (G. Dobrin, Trans., Făgăraș).

De aci în descântece se întrebuințază, între altele, epitetul: „voi *băloșelor*“, cătră duhuri rele femeiesci.

În botanica poporană, un fel de ciupercă, „*agaricus viscidus*“, se numește burete *bălos* din cauza sucului său cleios. Se păstrează pe ernală, se ferbe și se mănâncă cu usturoiu.

Nu scim ce să fie:

„*Băloșele* se numește o ernală ce se întrebuințază pentru dureri de spate“ (C. Nicorescu, Covurluiu, c. Lupesci).

v. ¹*Bală*.

Băloșele, s. f. plur. artic.; t. de Botan. — v. *Bălos*.

Băloș, n. pr. m. O formă scăduță din *Baloș*, derivat el însuși din vechiul nume personal *Bală* sau *Bale*.

Zapis moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 1 p. 71): „Toder Buzdug din Sălăvestre și *Băloș* ot tam...“

De aci numele topic **Băloșesci** (A. I. R. I, 1 p. 47).

v. ²*Bale*. — *Balș*.

Băloșesci. — v. *Băloș*.

Bălotesci. — v. *Balotă*.

¹**Băltac** (plur. *băltacuri*), s. n.; bourbier, mare, flaque. Costinescu: „*Băltac* = baltă mică, lac mic, mocirlos“. Format din *baltă* prin sufixul deminutival -ac, neutrul *băltac* e sinonim cu femininul *băltocă*, format prin același sufix scăduț la -oc, și 'n opozițiune cu augmentativul *băltaș*. *Băltac* și *băltocă* exprimă o nuanță peiorativă, care lipsese în deminutivul *bălțiță* sau *băltuță*. *Băltacul* inspiră tot-d'a-una desgust.

Basmul „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 343): „Dacă ajunsse la fântână, se speria bahnița, vădend fata vie nevătămată, iară pe balaur mort într'un *băltac* de sânge“.

v. *Baltă*. — *Băltocă*. — -ac.

²**Băltac**. — v. *Băltag*.

¹**Băltag** s. **băltac** (plur. *băltage*, *băltace*), s. n.; hache d'armes, haliebarde, hachette. Laurian-Massim: „*băltac* și *băltag*, armă în forma de secure cu doue ascuțisuri, bipennis“. Costinescu: „*Băltag*, toporel cu codă lungă, astădu se pörtă de unii călătorii la oblancul șelei“.

În popor se rostese mai adesea cu ambii a clarii: *baltac*, *baltag*, prin asimilațiunea celui netonic cu cel tonic.

„Armele ciobănesci sint: bêt sau bătă, cață și *baltac*“. (N. Coman, Buzeu, c. Macsenu).

„*Băltag* este un fel de toporaș pus în capul unui bêt de corn“ (T. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Băasca; G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

Băltagul la Români era arma favorită de care haiducul nici chîr la culcare nu se desparte.

Balada „Vălcân“:

Vălcănaș ședeă întins
Și cu greu de somn cuprîns,
Cu *băltacul* la călcălu,
Cu hangerul căpătălu,
Cu mustața resfirată
Și cu barba destramată...

(G. D. T., Poes. pop. 553).

La ernală, eșînd din codru și aședându-se în sat, haiducul scôte și pune la o parte securea *băltagulii*, lăsându'l numai codă; apoi la primăveră:

„Doina haiducului“:

Dat'a frunza fagului,
Pus'am cruce satului
Și coddă *baltacului*,
Că am gândul dracului
Asupra bogatului...

(Ibid., 289).

Maî întâiu, securea *băltagului* trebuî
bine ascuțită.

Balada „Badea“ :

Legătură mi-a făcut
Băltagul să îl ascut...

(Țara-nouă 1885 p. 521)

Băltagele sînt nu numai cu toporaș,
dar încă țintuite său ferecate.

„Doină voinicescă“ din Bucovina :

Și's voinic inarmați bine,
Nu le pasă, deū! de nime,
Căci aū arme oțelite
Și *băltage* țintuite...

(Marian, Bucov. II, 163).

Balada „Dobrișan“ :

Cu giubele nărănzate,
Cu *băltage* ferecate
Tot cu petre nestimate...

(Vulpian, Texturî p. 43).

Călare, haîducul își acatșă *băltagul* la
oblâncul șeleî:

„Doină voinicescă“ :

Bistrițo, apă de munte!
Bistrițo, șirolu de frunte!
Ce te făcuși Dunăre
Și te umflași turbure?
De nu pot trece prin tine
Cu *baltagul* la clochine...

(Alex., Poes. pop. 2. 265).

Pedestru, haîducul se rađemă în
băltag, ca popa în cârjă.

Balada „Codrénul“ :

În *baltag* se rađema,
Coea 'n vale se lâsa,
Coea 'n vale la strîmtóre
Unde trec mocani cu sare...

și mai jos :

Unde videam săracul,
Îmi ascundeam *baltagul*
Și'i dam bani de cheltuélă
Și halne de priminélă;
Iar unde zăriam Grecul,
Mult îmi ardea sufletul
Pin' ce'i retezam capul...

Observăm aci o curiositate. În ver-
sul precedente d. Damé (Dict. I, 116)
a citit :

Unde vedeam săracul,
Îmi ascundeam *băltugul*...

ș'apoi fasonéză cuvîntul imaginar *băltug*,
căruiă 'i dă sensul de „băton“.
În mâna haîducului, *băltagul* este o
armă teribilă.

Balada „Neluca“ :

— Ba, bădiță, ba, nu vreū,
Că mē tem de dragul meū..
— Nu te teme, fata mea,
Că el de s'a supēra,
Cu *baltagul* l'oiu lovi,
Cu pămînt l'oiu invăli...

Căntec bucovinén „Pēscarul“ :

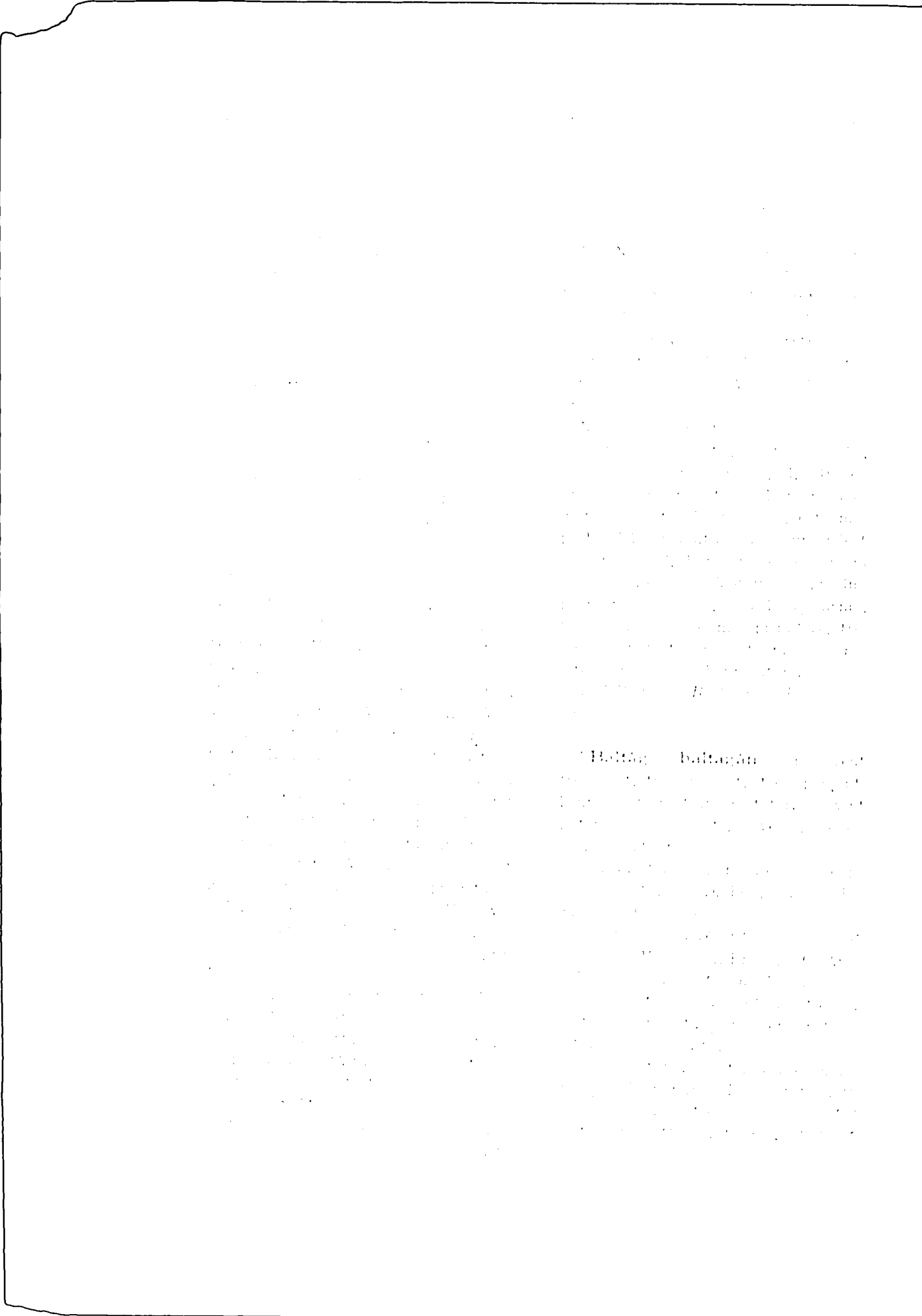
Eū frumos îi mulțemi,
Dar apoi mē repeđii,
Pusei stānga pe dirlog
Și'i ținuî fugariu 'n loc,
Pusei drēpta pe *băltag*
Și'l pupai pe după cap:
El striga,
Se văieta...

(Marian, Bucov. II, 59).

Balada „Vidra“ :

Las' să vie că nu'mî pasă,
Eū că l'oiu pofti la masă.
Și de-a mai vrē altă hrană,
L'oiu da trei *baltagi* pomană...

v. ¹ *Bälltag*. — *Vint*.

³ *Bältäg*, n. pr. m. Poreclă analogă cu francesul „Hachette“, și de aceeași natură cu porecele române Măciucă, Bardă, etc.

În campania dela Prut din 1711, într'o nenorocită luptă între Dimitrie Cantemir și între Turci, țice Nicolae Costin, Letop. II p. 118, „a perit și *Ballag* părălăbul de glonț“.

Act moldovenesc din 1778 (Cond. MSS. a episc. Huși, t. 5 p. 139, în Arch. Stat. din Buc.): „și ne-am dus din sus de satul Obileni la cotul lui *Bälltag* la gura unei gărlite mici...“

v. ¹ *Bälltag*.

Bältän { — *Bälläreț*. — *Bällan*.
Bältănă {

Bältác, interj.; pouf! paf! vlan! Laurian-Massim: „*Bältác*, expresiune onomatopoeică, prin care se exprimă căderea în apă și sonul ce rezultă din acea cădere, sau mersul greu prin ape, lacuri, noroie sau gloduri, sinonim cu *băldăbăc*, cu diferența că acesta din urmă este mai expresiv ca *bältác*. Reduplicat: a merge *bältác-bältác* = greu și scăpătând din lac în lac“.

E lesne de înțeles că reduplicatul *bältác-bältác* nu mai e interjecțiune, ci un adverb, după cum îl și indică d. Damé (Dict. I, 116), traducându'l prin: „difficilement, avec précaution“.

Cihac (II, 8) a scăpat din vedere pe *bältác*, deși are pe derivatul *bältăcăesc*.

Originea lui *bältác* din *baltă* noi am explicat-o deja la cuvântul *băldăbăc*. Este o formațiune onomatopoeică curat românească, deși tulpina *balt-* derivă din slavicul *blato*, polonesce *bloto*, rusesce *boloto*, de

unde s'ar fi putut forma la Slavii o interjecțiune analogă „*blat-*“, „*blot-*“, „*bolot-*“, nici o dată „*bält-*“; și apoi nici nu există la dinșii o asemenea interjecțiune. Rușii însă au împrumutat pe de 'ntregul cuvântul românesc, fie prin intermediul vecinilor noștri Ruteni, fie mai curând prin desele invasiuni în România în secolul trecut și 'n secolul actual, când Muscalii nu putea să nu țiea dela noi câte o vorbă și s'o ducă departe la nord, unde ea devenia apoi un provincialism rusesc, enigmă pentru viitorul filolog. Astfel în Dicționarul Academiei din Petersburg (ed. 1847, t. I p. 88) noi găsim:

„Бултыхъ, межд. означающее падение въ жидкость: И не замѣтили, какъ онъ бултыхъ въ воду“;

„*Bultăh*, interjecțiunea care însemneză cădere într'un liquid; de ex.: eînicî n'au observat când dinsul *bultăh* în apă“;

și după aceea verbul derivat:

„Бултыхнуться, упасть въ жидкость“.

„A face *bultăh*, a căde într'un liquid.“

Pentru acest muscălesc *bultăh*! = *bältác*! nu e cu putință nici o etimologie slavică.

De multe ori, sub Ecaterina, sub Alexandru, sub Nicolae sau sub vreun alt țzar, Românul va fi exclamat „*bältác!*“ la vederea unui Căzac bêt cădend în mocirlă, pentru ca această interjecțiune să se fi întipărit în mintea Muscalului și să plece cu dinsul la Volga, și pôte chiar la Siberia!

v. *Băldăbăc*. — ¹ *Rus*.

Bältăcăesc s. *bältăcesc* (*bältăcăit*, *bältăcăire*; *bältăcit*, *bältăcire*), vb.; *barboter*, *patauger*. Laurian-Massim: „*Bältăcăire* și *bältăcire* = a merge prin la-

curi sau tină; a sări, a se arunca, a sălta, a se bate prin apă; a merge greu printr'un loc băltoș sau tinos." Costinescu: „A *băltăcăi*, a *băltăci* = a alerga prin baltă înnotând sau sburând; a sbura cu peptul pe d'asupra și picioroale prin apă; se țice de paseri."

Fie atunci când e vorba de paseri, fie despre oameni, *băltădesc* sau *băltăcesc* nu e tocmai sinonim cu *bălăcesc* sau *bălăcăresc*, de cari se deosebesce și prin origine. Ambii termeni au în vedere aprupe aceiași acțiune, dar produsă prin diferite motive și însoțită de diferite senzațiuni. *Bălăcesc* cine-va jucându-se, cu plăcere sau de bună voe, pe când *băltăcesc* cu desgust, de nevoe și cu anevoe.

Băltădesc este format d'a-dreptul din interjecțiunea *băltăc* prin sufixul onomatopoeic *-ăesc*. *Băltăcesc* este o formă mai rară, care s'a putut nasce pe o cale independinte din substantivul *băltăc*, ca „mocerlesc” din „mocerlă”. Intre ambele forme se observă o nuanță de deosebire, *băltădesc* exprimând o noțiune mai frecventativă.

v. ¹ *Băltăc*. — *Băltăc*. — *ăesc*.

<i>Băltăcăire</i>	}	— <i>Băltăcăe'ă</i> .
<i>Băltăcăit</i>		

Băltăcăelă (pl. *băltăcăeli*), s. f.; acțiune de barboter. Costinescu: „*Băltăcăelă* = lucrarea, fapta de a *băltăcăi*; sburarea cu sgomot ce fac paserile prin baltă”. Sinonim cu substantivii *băltăcăire* și *băltăcăit*, între cari nu există aprupe nici o deosebire, putându-se țice de o potrivă bine, de exemplu: *băltăcăela*, *băltăcăirea* și *băltăcăitul* rațelor prin stuțș. Nu se aud mai nici o dată în asemenea cas forme: *băltăcăelă*, *băltăcăire* și

băltăcit.

v. *Băltăcăesc*.

Băltăcél s. **băltăgél** (plur. *băltăcele*, *băltăgele*), s. n.; diminutiv de *băltăc* hache d'armes. Termen desmierdător pentru *băltăc* sau *băltăc*, chiar dacă acesta este de o mărime obicinuită.

Colindă muntenescă:

Scrisă 'i Marea turbure
Cam cu noue vădurele,
Iar în noue vădurele
Sint cam noue corăbiele
Și stegari cu stegurele,
Căpitanii cu *băltăcele*...

(G. D. T., Poes. pop. 52)

v. ² *Băltăc*. — *Băltăgaș*.

<i>Băltăcăelă</i>	}	— v. <i>Băltăcăesc</i> . — <i>Băltăcăelă</i> .
<i>Băltăcesc</i>		
<i>Băltăcire</i>		
<i>Băltăcit</i>		

Băltăgân. — v. ² *Băltăc*.

Băltăgăș (pl. *băltăgașe*), s. n.; diminutiv de *băltăc* hache d'armes. Ca și sinonimul *băltăcel*, *băltăgaș* nu însemneză *băltăc* în sens micșurător, ci în cel desmierdător.

Doină din Bucovina:

Mă luat sêra pe lună
Cu flintuța mea în mână:
Când flintuța mea plesnă,
Un cîcoțu se prevălla!
I-aș mai da ș'un pumnuț bun,
Să-i sară punga din sin;
I-aș mai da ș'un *băltăgaș*,
Să-i sară vr'un gălbenăș...

(Familia, 1873 p. 115)

v. ¹ *Băltac*. — *Băltăcel*.

Băltărău (plur. *băltărae?*), s. n.; marais. Cuvîntul ne întîmpină, de nu mă 'nșel, numai la d. Damé (Dict. I, 116). Este un augmentativ din *băltan*, cu *n* trecut în *r* întocmai ca în deminutivul corespunzător „băltăreț = băltăneț“.

v. *Băltăreț*. — *Băltăresca*. — *-ău*.

Băltăreț, *-eță* s. et adj.; 1°. marécageux, qui vient des marais; 2°. qui habite près des marais; 3°. vent qui souffle du sud et amène la pluie, autan. Laurian-Massim: „*Băltăreț* = 1°. locuitor de pre lingă bălți: *băltărețele* (mujerile *băltăreților*) sciū mină luntrile ca și bărbații lor; 2°. de baltă, de pe baltă, de lingă baltă: păsările *băltărețe*“. Costinescu: *Băltăreț* = 1°. care este dela baltă, care vine despre partea unde se află bălți, ape multe; 2°. vîntul care bate despre bălți și care aduce plöiă“.

1°. *Băltăreț* ca adjectiv.

„Porcii se deosebesc în: porci de țeră și porci *băltăreți*. Porcii *băltăreți* sînt mai mari decît cei de țeră, însă sînt foarte plăpânți. Ei au urechile lungi și blegoșate, ast-fel că nu vîd în lături“ (T. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Basca).

2°. *Băltăreț* ca substantiv.

Sensul cel mai obișnuit este acela de „vîntul care suflă despre regiunea Dunării“, o regiune care a purtat din vechime la Români numele generic de *Baltă* în opozițiune cu regiunea Carpaților, numită *Munte*. De aceea e bine la Sava Bărcianu: „*Băltăreț* = der Donauwind“.

Băltărețul suflă despre sud; e cald; se mai numesce și vînt-dela-niméđi“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

„Vîntul care bate despre sud, se numesce *băltăreț*. *Băltărețul* este privit ca vîntul cel mai arđător; e însoțit mai tot-d'a-una de o plöiă caldă; nu e bun pentru recolte. Este în opozițiune cu vîntul despre nord, numit *Munténul*. (P. Theodorescu, Ialomița, c. Socariu; M. Popescu, Olt, c. Crăciuna-de-sus).

În antiesă cu *Muntén* ar trebui să se țieă vînt *Băltén*, nu *Băltăreț*, după cum nu se țieă „*Muntăreț*“. Forma *băltén* circulăză însă fôrte rar ca vorbă comună, și nici n'a trecut în dicționare, ci s'a păstrat mai mult în numele personal *Băltenu* și în numele a o mulțime de sate *Bălteni*, atît în Moldova cît și 'n Muntenia (Frunțescu, Dict. top. 27—8). De unde dară sufixațiunea *-ăreț* în *băltăreț*?

Nu s'a putut nasce din colectivul *băltăria*, în care e sufixul peiorativ *-ria*, pe cînd *băltăreț* presupune un sufix primar *-ar*.

Formațiunea *bălt-ăreț* este identică morfologicesce cu *lung-ăreț*, care vine prin rotacism din *lung-an*, adică:

lungăreț = *lungan* + *eț*;

băltăreț = *băltan* + *eț*.

În „*lungan*“ sufixul este intensivul *-an*, a căruia funcțiune e de a mări saũ de a întări o noțiune (v. ³ *-an*): de tot *lung*. Tot așa prototipul *băltan* însemnăză: de tot dela baltă, chîar dela baltă. În graiul comun acest *băltan* nu se mai aude, dar el ne mai întîmpină în nomenclatura cea topică, adesea fôrte prețioasă pentru desmormîntarea elementelor lexice despărute din circulațiune. Așa în Mehedinți este o localitate *Băltana* în plasa Motrul-de-jos, și *Băltane* în plasa Dumbrava (Frunțescu). Ce-va mai mult; deja Cihac (II, 8) observase că numele de pasere *băltan*, numită altfel „*boũ-de-baltă*“, nu este decît o formă me-

tatică din baltan, ceea ce confirmă cele de mai sus într'un mod definitiv.

v. *Baltă*. — *Băltărău*. — *Băltărăsca*. — *Băltan*. — *B*. — *Vint*.

Băltărăsca, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc său o horă, cunoscută într'o mare parte a României, dar pe care aș scăpat'o din vedere atât d. T. Burada (Almanach musical 1877) precum și d. Vulpian (Musica populară).

„Unul din danțurile țărănești de pe aice se numește *Băltărăsca*“ (Teleorman, C. Popescu, c. Cîora; I. Stănescu, c. Odaea; Olt, S. Alexandrescu, c. Negrești; Dolj, P. Chirițescu, c. Poiana; I. Sandulescu, c. Scăești; I. Ionnescu, c. Ișalnița; Rîmnic-sărat, A. Mogoș, c. Obilești; Covurluflu, M. Țigăie, c. Foltesci).

Numele *Băltărăsca* este un rotacism în loc de Băltănăsca, adecă dela Băltana sau Băltane în Mehedinți, originea acestui danț poporan fiind probabil din Oltenia, unde este și mai răspândit.

v. *Băltăreș*. — *Horă*. — *Joc*.

Băltăriă, s. f.; „grand marécage“ (Cihac), grande masse d'eau stagnante. Din baltă prin sufixul colectiv pejorativ -riă. *Băltăriă* este o mare întindere de pământ acoperită cu ape stătătoare, pe când o mică întindere, prin același sufix -riă acățat la diminutivul „băltică“, se dice bălticăriă.

v. *Baltă*. — -riă.

Băltău (plur. *băllae* s. *băltăe*), s. n.; mare, flaque. Laurian-Massim: „*Băltău* = massă de apă mai mică ca o baltă, dar mai mare ca un băltac“. Figurat *băltău* se aplică la orî-ce liquid, dar tot-d'a-una în sensul reu,

sufixul -ău funcționând obicînit ca pejorativ.

Basmul „Gheorghe cel Vitez“ (Ispirescu, Legende, p. 134): „Impărătesa plecă singură la împăratul. Pe drum, când ajunse la locul de luptă, vedu un *băltău* de sînge și alături o grópă mare unde erau îngropați ómeni împărătesci...“

v. *Baltă*. — *Băltac* — -ău.

Bălte, n. pr. m. Nu ne putem rosti, dacă numele personal *Bălte* are sau nu are a face cu baltă luat ca poreclă: Baltă. Din *Bălte*, ca și din Baltă, póte să derive de o potrivă patronimicul Băltescu, de unde apoi topicul Băltesci, numele unui sat în Prahova (Frunțescu).

Zapis muntenesc din 1741 (Cond. MSS. a episc. Buz. t. I p. 255, în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Iane dinpreună cu ciata mé anume Tudor i Mire i On *Bălte*...“

Bălteni. — v. *Băltăreș*.

Băltescu }
Băltesci } . — v. *Bălte*.

Băltén. — v. *Băltăreș*.

Băltică. — v. *Băltiță*. — *Bălticăriă*.

Bălticăriă, s. f.; petite masse d'eau stagnante. Cuvîntul se află la Baronzi, Limba română p. 226.

v. *Băltăriă*.

Băltecă s. băltecică (pl. *băltecele*), bourbier, flaque. Ce-va și mai mic, sau numit într'un mod mai desmierdător decât băltică sau băltiță. La Baronzi, Limba română p. 226, este numai *băltecică*.

v. *Bălțiță*.

Băltecică. — v. *Băltecea*.

Băltină (plur. *băltine*), terrain marécageux près d'une rivière. Loc mlăștinos sau mocirlos lângă un riț. Un fel de bălțiș, dar de o natură mai permanentă.

Acte muntenești din 1672 și 1699 (Cond. MSS. a Episc. Buzeu, t. II f. 26 a și 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „pământuri 4 arătoare dreptu taleri 4, anume unul în lazul Pordeștilor, altul la curmătura Altoei, altul în *băltine* (БЪЛТИНЕ) pe mālul Tăncabeii, altul în gorgane...”

Cuvîntul vine din slavicul *blato*, însă printr'o formațiune curat românească, căci slavonesce ar pute să fie *blatina*, nici o dată *baltina*.

Așa dară, cuvîntul fiind de o formațiune curat românească, este foarte interesant de a l întâlni, ca un inviderat românism, într'un manuscris slavobulgar din anul 1263, tot la plural ca și 'n actele muntenești de mai sus: „БЛАТНИКИ” (Gorsky et Nevostruev, Описание славянскихъ рукописей Моск. Синод. Библ. t. II part. 2 p. 23). Editorii îl explică prin: „văgăune în cari se scurge apa” (впадины куда стекаетъ вода). De acolo, ca un exemplu unic, fără nici o lămurire, vorba a trecut la Miklosich (Lex. palaeosl. 11).

Băltină e aproape sinonim cu *rovină*, pe care Cihac (II, 319) îl traduce prin „fondrière, marais, bourbier”, și pe care graul românesc l'a format din slavicul *rovŭ*, ровъ „λάκκος, fovea” prin același sufix *-ină*, ceea ce pre-sintă un paralelism morfologic perfect.

v. *Baltă*. — *Bălțiș*. — *-in*. — *Rovină*.

Bălțiș (plur. *bălțișe* s. *bălțișuri*), s.

n.; terrain bourbeux impraticable dans la saison des pluies. Sinonim cu *bălniș*, și de o formațiune analogă prin sufixul *-iș*. Definițiunea dată de Costinescu: „*bălțiș* = baltă mică formată prin ploii” nu e corectă. „*Bălțiș* se dice la un câmp mocirlos” (C. Decusară, Tecuci, c. Țigănesci). „*Bălțiș* însemneză tot una cu *stuhăria*” (R. Coman, Rîmnic-sărat, c. Corbu).

Ambele pluraluri *bălțișe* și *bălțișuri* ne intimpină la A. Odobescu:

Scrieri t. III p. 574: „O luptă destul de crâncenă se încăieră acolo, printre rovinele și *bălțișurile* după mālul Dunării...”

Ibid. t. I p. 377: „un covor de erbă fragedă și mărunță, scăldată p'alocurea de *bălțișe* reslățate ce se adunase din apele de plöiă...”

v. *Baltă*. — *Bălniș*.

Bălțiță (plur. *bălțițe*), s. f.; petit lac, marais. Deminutiv desmierdător din *baltă* prin sufixul *-iță*, pe lângă care se aude cu același sens și *băltică* prin sufixul *-ică*, ba încă *băltuță* și *băltucă* prin sufixurile *-uc* și *-uț*.

Zapis munteneșc din 1751 (Cond. MSS. a mănăstirii Hurez f. 564, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă livede mërge în lung din ciutăriia domnescă până în livadé ce au cumpărat dumnelui vornicul Pascale dela popa Ispas, și în lat mërge din *bălțiță* până în mă-răcinii de preste drum...”

Crisov dela Scarlat Ghica din 1752 despre o localitate de lângă Prut din districtul Lăpușnei (Cond. MSS. a Episc. Huși t. 4 p. 83, în Arch. Stat. din Buc.): „să începe moșiia de iasta parte de Prut din mijlocul șesului din balta Simii din gîmătate de toană și cuprinde o *bălțiță* Hăjdeu și altă *bălțiță* nouă din sus de Hăjdeu ce s'aū făcut,

și în gîos pînă în craciî Lunguluî...“
Figurat, în doina bucovinénă „Pa-
serea străină“:

Am în inimă un spin
Ș'o bălțiță cu venin...

(Marlan, Bucov. II, 20).

v. *Băltuță*.

Băltòc. — v. *Băltòcă*.

Băltòcă s. **băltògă** (plur. *băltòce*, *băltòge*), s. f.; mare, bourbier, flaque. Laurian-Massim: „*Băltòcă*, aceiași însemnare ca și *băltac*, cu diferența însă că *băltòca* unesce în sine și ideia de profunditate: am scăpëtat într'o *băltòcă* în care era să mă 'nec“. Etimologicesce, neutru *băltac* prin căderea sufixului -ac la -oc deduse născere unuî neutru *băltoc*, al căruia plural feminin *băltòce* a făcut apoi să se născă prin analogiă singularul feminin *băltòcă*.

„Poporul rostesce d'o potrivă *băltòcă* și *băltògă*“ (G. Crețu, Iași, c. Teutescl).

Basmul „Stan Bolovan“ (Reteganu, Povești ardelenesci, IV p. 23): „Când a fost lângă sat, dă pe nesce Țiganî pescuind într'o *băltòcă*. El, în loc să 'și țină drumul, se bagă 'n *băltòcă* și prinde pesci cu Țiganî. Și stă pînă de cătră sēră. Dar când merge a-casă cu câți-va pescuți, însă fără de pungă, căci o scăpase 'n *băltòcă*...“

Doina moldovenescă:

Foiă verde ș'o gherghină,
Rage-un bou într'o grădină,
Es'o fată și 'l îngănă.
Taci, fată, nu mă 'ngăna!
Cât mi trăia soția,
Beam apa isvórelor,
Pășeam érba munților,
Da de când ea mi-a perit,
Beaú apa *băltògelor*,
Pasc érba prilógelor...

(Șeșetórea, 1893 p. 236).

v. *Baltă*. — *Băltac*. — -ac. — -oc.

Băltòg }
Băltògă } . — v. *Băltòcă*.

Băltòs, -ósă, adj.; marécageux. Laurian Massim: „*Băltos* = plin de bălți, coperit de multe bălți, vorbind de locuri; d. ex. ținut *băltos*“.

v. *Baltă*. — -os.

Băltúcă. — v. *Băltuță*.

Băltuélă. — v. *Băltuesc*.

Băltuesc (*băltuit*, *băltuire*), vb.; se déverser, inonder, se répandre au dehors (en parlant de l'eau). Se întrebuinteză mai ales reflexiv: a se *băltui*: după atâtea ploî riul s'a *băltuit*, eșind din maluri; dar se pòte dice și activ: după atâtea ploî, eșind din maluri, riul a *băltuit* tot impregiurul seú. A *băltui* însemnéză literalmente: a face baltă, cu sufixul verbal denominativ -uesc. Este un termen fòrte plastic, care însă se aude rar.

Lexicon Budan: „*Băltuesc*, mă *băltuesc* = inundo, exundo, austreten, überströmen oder schwemmen“.

Substantival: *băltuirea*, *băltuitul*, *băltuéla* apelor.

v. *Baltă*. — -uesc.

Băltuire }
Băltuit } . — v. *Băltuesc*.

Băltuță (plur. *băltuțe*), s. f.; petit lac, petit étang. Se deosebesce numai prin sufix de *băltúcă*, *băltică*, *băltecică*, *băltiță*, avénd același sens desmierdător.

Țichindél, Fabule 1814 p. 136: „Doao broaște pretrecé într'o *băltuță*; însă

acéia uscându-se véra de căldură, au pornit mai departe să caute apă...”

v. *Bălțiță*.

Bălțar (plur. *bălțari*), s. m.; celui qui fait ou qui vend des lacets, des bandes. Laurian-Massim: „*Bălțar* = care face sau vinde balțe”.

Act muntenesc din 1648 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 299, în Arch. Stat. din Buc.): „Badé sãn Rãzbicev i Dragomir *bălțar* ot Furești...”

v. *Balț*. — ar.

Bălțare. — v. *Bălțez*.

¹**Bălțat**, -ă, adj.; bigarré, bariolé, tacheté, grivelé; homme ayant une dent proéminente; fig. inconstant, instable, versatiles. Laurian-Massim: „Participiũ pasiv din *bălțare*, cuvintul *bălțat* a devenit curat adjectiv, și înseamnă: I, în înțelesul cel mai usual, aplicat la vite: 1. mai des la boi și la vaci cu pér în genere negru, sau de altă față, numai să fie închis: a) încins pe la mijloc cu un braũ sau balț de pér alb; de ex.: vaca noastră a nãscut un vițel *bălțat*; boii așa *bălțai* sînt mai rari; de aci proverb: a umbla după boi *bălțai*, a vré boi *bălțai* = a dori lucruri anevoe de căpétat; nu ești tu mai *bălțat* ca alții = nu ești mai distins, mai bun; — fôrte des ca substantiv, lãsând să se înțelégă cuvintele boi sau vacă: hãis Joian, cea *Bălțat!* *Bălțata* noastră remãne stérpã și est-timp. — b) mai rar: cu pete albe pe diferite părți ale corpului, pete însă cari să aibã o mare întindere, așa încât să n-fãșóre părți însemnate din corp, fiindcă la din contra vita n'ar mai fi *bălțată*, ci pestrîtãtã. — c) dacã boul sau vaca aũ în genere pér alb, atunci, ca să merite numele de *bălțat*, catã să

aibã la mijloc, sau pe alte părți, fãșii de pér negru sau de altã față închisã. — 2. după aceleãși norme se aplicã *bălțat* și la cai, cu diferința numai că iepele și caii *bălțai* fiind și mai rari ca boii și vacile *bălțate*, cuvintul *bălțat* nu se dice pentru cai în mod absolut, fãrã substantiv, cum se dice pentru boi; *bălțatul*, *bălțata*, luata așa absolut, se înțeleg pentru boi, pentru vacã, érã pentru cal sau iepã catã sa se dicã: iepã *bălțatã*, cal *bălțat*. II. în înțeles metaforic și mai rar: 1. de culori cari nu sînt bine precise, întunecat, vînët, în doi perĩ etc.; 2. de stofe, pãreți, tabeluri etc. colorate cu diverse culori, reũ și fãrã artã combinate între dinsele; 3. de opere și produse ale spiritului, în cari intrã idei luate dela rêsãrit și dela apus, fãrã nici o legãturã între dinsele”.

I^o. *Bălțat* despre animale domestice.

Sã lãmurim mai întâiu cã se aplicã nu numai la boi și la cai, după cum s'ar înțeleg din Laurian-Massim, ci de asemenea la oi și la capre.

Biblia Șerban-vodã 1688, Genes. XXX, 33, 35.

...Tot ce nu va fi *bălțatũ* și alb întru capre și murg întru miei furat va fi cãtrã mine...

Și împãrți întru zãoa acéia țapii cei *bălțai* și cei albi și toate caprele céle *bălțate* și albe...

Omne quodcumque non fuerit sparsum et subalbum in capris, et fuscum in agnis, furto ablatum erit apud me...

Et separavit in die illa hircos sparsos et subalbos, et omnes capras sparsas et subalbas...

Tot așa în Biblia din Blaj 1795: „tot ce nu va fi *bălțatũ* și alb în capre și sãinũ în miei...”

Balada „Iancul mare“ :

Îa voi, Turcilor, să'mi dați
Vr'o cincî-deci de boi *bălțați*,
Cu vîrgi negre pe spinare,
Rotogóle
Pe supt póle...

(G. D. T., Poes pop. 481).

Doîna „Aoleo“ :

Vaca fuge,
Boul muge :
Ho, *bălțato* ! na bólastră !
Stați că nu e bóla vóastră,
Ci e chiar nevasta nóastră !...

(Alex., Poes., pop. 2- 352).

Pe același motiv satiric, cîntecul
muntenesc „Nașul și finul“ :

Merg cu tónța la obor,
Fug vacile de s'omor,
Gîndesc că e bóla lor !
D'apoi un vițel *bălțat*
A rupt funea ș'a scăpat
Ș'a fugit pin'a crêpat !...

(G. D. T., Poes. pop. 353).

Variantă :

Iar vițelul cel *bălțat*
A fugit pin'o crêpat...

(Șeșetórea 1893 p. 236).

Altă variantă :

Ș'avui ș'un vițel *bălțat*,
Ș'a rupt cornul ș'a scăpat,
Ș'a fugit
Pin'a plesnit...

(Ibid. 1832 p. 139).

„*Bălțat* despre culórea vitelor = jumătate negru, jumătate alb“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„*Bălțat* = care are o vîrgă preste trunchiu“ (P. Olténu, Trans., Hațeg).

„La boi *bălțați* li se dice floreni; când le este numai códa *bălțată* — cudadalb“ (I. Bejan, Covurluiu, c. Smulții; V. Mircea, Iași, c. Copoii).

v. *Codalb.* — *Florén.*

„La un cal *bălțat* se dice pag“ (D. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

v. *Pag.* — *Bălțuică.*

II. *Bălțat* despre alte animale.

La nunta țerănescă, când vornicul miresei aduce o copilă de 4—6 ani, vornicul miresei dice :

Pe d-vóastră vè rugăm
Ca ciuta moțată,
Sub barbă *bălțată*,
Cu țundra négră îmbrăcată,
Cu cisme roși 'ncălțată.
Sè ni-o arătați!...

(Mărian, Nunta, 423, 481).

Une-orî în loc de *bălțat* se întrebuintează compusul *înbălțat* :

La cap cam bițată,
Sub barbă 'nbălțată...

(Ibid. 420).

unde este interesantă, ca fenomen de analogie, trecerea din „moțat“ în „bițat“ prin asonanță inițială cu *bălțat*.

Delavrancea, Intre vis și viață p. 130 : „Grăul înfrățise pe brazdă, trecuse d'o șchiopă, și de s'ar fi dat a fund ciocărlile în stuful lui, și-ar fi ascuns și trupul cât un pumn, și ciocul limbut, și moțul *bălțat* ca și cum ar fi încondeiat de mâna omului...“

A. Odobescu, Scierii, t. III p. 181 : „dumbrăvence cu aripî verđi, pupăze cu creste *bălțate*, graurî pestriți. sitari, dropii și ierunci, tóte picaú ca fermecate, când eșia ei la vinătóre...“

Ibid. p. 42 : „Eraú un spre-dece bur-sucei, cari se svircoliaú, chițăind și mierlăind sub ugerul mamei, unii negri, alții murgî și alții *bălțați*...“

v. *Bălțoúu.* — *Bălțuúu.*

III. *Bălțat* despre ómenî și lucrurî.

Balada „Iancu Jianul“ :

Frunțuliță lemn uscat,
Aoleo, ciocoiiu *bălțat*,
Sint trei ani de când te cat,
Sint trei ani ș'o săptămână
Pin' te dobândii la mână...

(G. D. T., Poes. pop. 29).

Cântec poporan din Gorj :

— Fie maică!... Eū mă duc
După ăst voinic haiduc,
Că mă topesc după el,
Mult e mândru voinicel,
Ș'o să'mi facă norocul!
— Arde-l'ar să'l arță focul!
Norocul lui e *bălțat*,
De l'aș vedé spințurat!...

(Col. I. Tr. 1873 p. 53).

Alexandri, Creditorii, sc. 4 :

„Alecui : O ! Aglăiță. Aglăiță ! Dum-
neșeu trebuia să te facă împărat ca
să scapi lumea de creditorii... Acum
sint sigur că nu m'or mai opri pînă
mâni.

„Aglae : Ba șeu, nu pré... că bate nu
sciū cine la ușa.

„Alecui : Încă o lighioe *bălțată* !...“

Basmul „Cele doue-spre-șeci fete“
(Ispirescu, Legende p. 242) : „Apoi se
cununară și trăiră o viață fericită, cum
se trăesce pe lumea noastră asta *băl-
țata*...“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 177 :
„Lui popa Tóder nu' i pása. Ii venise
feciorul, care era soldat în Dobrogea,
și nu se mai șfirșiau chefurile de trei
șile și trei noști. Hei, dar tóte aū ca-
pēt pe lumea asta *bălțată*. După ce
trecură ale trei șile ca trei césuri, fe-
ciorul popei se porni iar la Dobrogea...“

Lexiconul Budan ne mai dá pe *bălțat*
cu sensul de colțat, adecă un om
avēnd printre dinți unul mai mare,
care ese ca un colț între cei-lalți : „cui
dens deformiter prominet, dem ein
Zahn unförmlich hervorragt“.

Fie într'un sens, fie în altul, în ori-ce
cas cu o nuanță ironică, mai multe
sate în România pórta numele de Băl-
țai : în Mehedinți, în Rîmnic-sărat, în
Teleorman, în Olt, în Vasluju (Frun-
descu).

v. *Bălțătel*.

Bălțat este o formă participială a
verbului *bălțez*, derivat din substan-
tivul *balt* „bande, bandelette, ban-
deau“ = lat. *balteum* „ceinture, cein-
turon, sangle“. De aci, din semnifica-
țiunea cea fundamentală de „incins“,
următórea desfășurare de sensuri ul-
terióre :

1°. purtând o curea de altă culóre :
boū *bălțat*, cal *bălțat* etc. ;

2°. nu de aceiași culóre, deci nesta-
tornic, nesigur, reū : om *bălțat*, ciocoiiu
bălțat, lumea *bălțată*, noroc *bălțat* etc.

În primul sens, *bălțat* se confundă
une-ori cu *pestriț*, *virgat*, *tărcat*.
În sensul al doilea este un idiotism,
care nu póte fi înlocuit printr'un alt
cuvint fără a se perde energia și pla-
sticitatea expresiunii.

v. *Balt*. — 2. *Bălțat*. — 3. *Bălțat*. — 4. *Băl-
țat*. — *Bălțez*...

2. *Bălțat*, n. pr. m. ; sobriquet ayant
le sens de Bigarré ou Bariolé.

Zapis moldovenesc din 1757 (Cond.
Mss. a episc. Huși t. 4 f. 62, în Arch.
Stat. din Buc.) : „Adam Luca sulgériul
încă l'au cumpărat dela Pavăl *Bălțatul*
izbașé și dela Ifrim *Bălțatul* și dela
Arteni *Bălțatul*, feciorii lui Apostol
Bălțatul izbașa, și întrebând noi pe a-
cesti razeși...“

Din *Bălțat*, prin patronimicul Băl-
țătescu, vine numele topic al marelui
sat Bălțătesci din Moldova.

Ion Neculce, Letop. II p. 426 : „aū
trimis Grigori Vodă pe sub munte, la
Sucéva, la Cămpulung, la Némț, la

Bălțatești și la Grumăzești, la Bacău, la Comănești, de aũ strins ȳste tineri cu sinețe, ca vr'o trei-patru sute, de le da bani l fă..."

Axinti Uric rul, Letop. II p. 186—8, povesteste c datul proces pentru Bălțatesc  între m nastirea Hangu și între familia Cantacuzin la 1715, un proces pe care Nicolae-vodă Mavrocordat l'a hotărit în favoarea călugărilor și după aceea—ce-va și mai c dat—a dăruit acea m nastire cu Bălțatesc i cu tot patriarhului Samuil din Alexandria, petrecător pe atunci în Moldova și care s'a și grăbit, firesce, să se r ped  „de aũ văzut m nastirea ce  -aũ  chinat'o Nicolai-vodă și țara”.

v. ¹. Bălțat.

³. Bălțat, s. m.; t. macédo-roumain: veill e de campagne. Șed tore.

Bolintinenu,  n „Macedonele” sale, are o idilă intitulată „La Bălțat”:

 n serile de  rna, la Mețova frum s ,
Păstorii se adună cu toții la un loc.
A tinerimii flóre acolo e voi s .
Lucr z , c nt , j c  în casă lingă foc.
Dar ptn  să nu j ce, c nt ri de dor  i c nt .
Deci iată cum o dată Bălțat'a început...

 n notă, Bolintinenu  ice: „Bălțat, nume ce Românii din Macedonia dau unor adunări de s r  între dinșii, ceea ce în România noi chemăm clacă.  i se adună în scopul de a lucra în comun pentru vre-un nefericit; de multe ori pentru a face trusoul unei fete să-race ce are să se m rite.  n aceste adunări  i danț , c nt  sau spun basme, cin z ...”

Numele de Bălțat să aibă ore aci înțelesul de adunare sau petrecere pe-
striț , un fel de tutti-frutti? Dr. Obedenaru (Dict. Mss.  n Acad. Rom. t. II p. 516) aduce un alt termen ma-
cedo-român și mai curios: „Cicna-

prefti origine inconnue = șed tore de fete, veill e, r union de jeunes filles qui a lieu le soir, et o  l'on raconte des histoires, on chante, on se dit des devinettes”.

Cuvintul cicna-prefti ni se pare a nu fi alt ce-va dec t neo-grecul τζικ-
ροπεύτη, pe care Weigel (Neugr. Wtb. 1796 p. 1182) ni'l dă cu sensul de: „der letzte Donnerstag vor Fastnachten, il giovedi grasso”. Dar Grecii ore l'aũ luat dela Rom ni? sau Românii dela Greci? ac sta o lăsăm pentru altă dată.

v. ¹. Bălțat. — Cicnesc. — Clac .

⁴. Bălțat. — v. Bălțit.

B lțai, t. de Géogr. — v. ¹. Bălțat.

B lțatescu }
B lțatesci } — v. ². Bălțat.

¹. B lțatur  (plur. b lțatur i), s. f.; bariolage, bigarrure, balzane. Costinescu: „B lțatur  = pestrițatur , amestecatur  de feluri de color , de picături”. Trebu  a se mai adăuga negreșit: b lțatur  = p ta sau cur ua de altă colore, care face că un animal se  ice bălțat, adecă are o b lțatur  pe p r.

v. ¹. Bălțat.

². B lțatur , s. f.; t. de Botan.: Marrubium vulgare, marrochemin. Acest termen este indicat de d. Damé (Dict. I, 116). Doctorul Br ndz  (Prodrom p. 398) ne dă numai sinonimii: Voronic, Unguraș, C tușnica selbatecă. Fl rea acestei plante, în adev r, e pestriță, ceea ce justifică numele de b lțatur .

v. C tușnic . ¹. B lțatur .

B lțatel, -țe , adj.; ¹. diminutif

de bălțat bigarré; 2°. t. d'Agric.: variété de froment.

Cuvîntul circulază în Oltenia mai ales cu sensul al doilea.

„Nûmirile grânelor sint: grâu de Banat, ghirca, arnaut și *bălțățel*“ (G. Ionescu, Dolj, c. Coțofenii).

„...grâu curat sau grâu *bălțățel*“ (P. Jonescu, Dolj, c. Șimnic).

„La grâu *bălțățel* se dice și pestrît“ (D. Poppescu, Romanățî, c. Gostavet).

v. *Bălțat*.

Bălțesc (*bălțit, bălțire*), vb.; relâcher, déroïdir, détendre. Reflexiv: a se *bălți* „se relâcher“. Cihac (I, 22) pune acest verb alături cu *bălțez* „barioler“, ca derivate de o potrivă din *balț*, și are dreptate; dar n'are de loc dreptate când îl inrudesce cu italianul *balzare* „sauter, rebondir“, care este cu totul de o altă origine (Körting. Roman. Wtb. ad v. ballizo), și nici prin sensul de „sauter“ nu se pré-appoia de „relâcher“. *Bălțesc* și *bălțez* s'au desfășurat, fie-care printr'un sufix verbal diferit, din cele doue semnificațiuni ale românului *balț* = lat. *balteum*, și anume:

1°. semnificațiunea de *balț* „bandeau“, aplicându-se la bentele de altă culóre pe pèrul animalelor domestice, a dus la sensul de *bălțez* „barioler“;

2°. semnificațiunea de *balț* „voile de fiancée“, avênd în vedere că acest vél se lasă și atârănă în jos, a dus la sensul de *bălțesc* „relâcher“.

La participiul adjectivat *bălțit* noi vom arêta că diferențierea cea sufixală nu este primitivă și că la început verbul în ambele sensuri făcea parte din prima conjugățiune.

Tot din *balț*, pe o altă cale, s'a format prin sufixul *-esc* un al treilea verb *bălțuesc*. Laurian-Massim: „*bălțuesc* = a lega și strînge cu

balțe, vorbind în specie de bucele rôtelor“.

v. *Balț*. — *Bălțat*. — *Bălțit*.

Bălțez (*bălțat, bălțare*), vb.; barioler, bigarrer. Reflexiv: a se *bălța* „se barioler“. Costinescu: „A *bălța* = a pestrîta, a împestrîta, a desemna cu feluri de culori, de picături“. Acest verb avusese de 'ntăiu și semnificațiunea de „relâcher“, pentru care mai târziu, prin trecere în a patra conjugățiune, s'a diferențiat forma *bălțesc*.

v. *Bălțesc*.

Bălțire. — v. *Bălțesc*.

Bălțit, -ă, le part. passé de *bălțesc* pris comme adjectif: lâche, relâché, détendu, pendant.

În munții Sucevei: „*Bălțit* = lăsat, slăbit într'o parte“ (Șeșetorea 1893 p. 126), adecă întocmai ca *balțul* miresei.

Cihac: „O frânghia *bălțită* = une corde relâchée“.

Sinonim și etimologicesce aprópe identic cu *lăbărțat*, care nu este altce-va decât o formă intensivă *răbălțat*, ca „răbufnesc“ lingă „bufnesc“. Grațîia intensivului *ră-*, verbul *răbălțez* cu derivatele sale a ramas în prima conjugățiune cu unicul sens „relâcher“, pe când simplul *bălțez*, avênd doue sensuri fôrte disparate, a trebuit să diferențieze din sine la conjugățiunea a patra forma *bălțesc* cu sensul „relâcher“, rezervându'și numai pe acela de „barioler“. Astfel s'a născut *bălțit* în loc de primitivul *bălțat*.

În acest mod se rectifică originea lui *lăbărțat* = *răbălțat*, pe care Cihac (II, 163) îl trăgea din serbul *labrda*, dând acestuia sensul cu totul falsificat de „lèvre pendante“, pe când el nu însemnă în realitate decât „lèvre“;

ironic „museau“, nici o dată „quelque chose de pendant“, iar al nostru lăbărțat este „pendant“, nu „lèvre“. De almintrea se scie de de-mult că serbul labrda, mai obișnuit labrnia, nu este un cuvint slav, ci un imprumut modern prin Dalmația din italianul labbro, labbrone (Matzenauer, Cizi slova p. 235).

v. *Bălț.* — ¹*Bălțat.* — *Bălțesc.* — *Lăbărțez.*

Bălțitură (plur. *bălțituri*), s. f.; relachement (Cihac). — v. *Bălțesc.*

Bălți, s. f. plur.; t. de Géogr.: nom d'une ville en Bessarabie. Deși numele acestei localități nu este decât pluralul românesc dela Baltă, totuși Rușii au botezat-o Бѣлѣцѣ, „Bielty“, ca și când s'ar trage din cuvintul slav бѣлъ „alb“. Posițiunea orașelului între doue riulețe mocirlose, care'l preface toamna și primăvera într'un cuib de friguri, explică numele său de *Bălți*.

Doină din Basarabia:

Malca s'a luat prin țeră
Să ne stringă grămăgloră
Să ne deie 'n *Bălți* la școlă,
Mai bine-am muri de bôlă:
Moscălesce să 'nvățăm
Și la școlă să intrăm...

unde Alexandri (Poes. pop. 2. 404) observă: „*Bălțile* sînt un sat mare de pe malul Prutului în Basarabia“.

Acastă notiță are numai doue greșeli: 1°. *Bălțile* nu sînt un sat; 2°. *Bălțile* nu se află „pe malul Prutului“, ci între riulețele Reut și Reuțel, adecă mai aprôpe de Nistru decât de Prut.

Sat pînă la 1818, *Bălțile* au fost vizitate atunci în trecăt de împăratul Alexandru I, care aci a primit dela fratele său Nicolae scirea despre nascerea marelui duce Alexandru, devenit în

urmă Alexandru II. De bucuria, plecând din *Bălți*, țzarul a poruncit ca acest sat să fie pe viitor oraș.

O bună monografiă despre *Bălți* se pôte citi la Zașcuk. Бецапабекава оубаери. t. II p. 156—164.

v. *Baltă.*

Bălțoiu s. **bălțuiu**, -oia s. -uia, adj. et subst.; t. pastor.: animal de couleur bigarrée. Forme poporane augmentative din tulpina bălț(a)t.

„La un căne bălțat cîobanii îi dic *bălțoiu*“ (V. Teodor, Rimnic-sărat, c. Domnița).

„Caprelor se dau numiri de: cîută, roșă, sultanică, muscurică, *bălțue* etc.“ (I. Bădescu, Muscel, c. Boteni).²

La deminutiv: bălțuică:

„La o vită bălțată cîobanii îi dic și bălțuică“ (C. Drăghicescu, Mehedinți, c. Bistrița).

v. ¹*Bălțat.*

Bălțos. — v. *Bălțoșez.*

Bălțoșat } — v. *Bălțoșez.*
Bălțoșare }

Bălțoșez (*bălțoșat*, *bălțoșare*), vb.; rapiécer, rapiéceter, faire quelque chose de pièces et de morceaux. Cărpesc. Petecesc. Formațiune din adjectivul bălțos, ca „grețoșez“ din „grețos“, „blegoșez“ din „blegos“ etc.

Jipescu, Opincaru p. 56: „Lucru peticit, crâmpotit și moșmândit ie cărpelă goală, și mai rău se coptorăște spărtura când o dregi cu potlôge *bălțoșate*...“

v. ¹*Bălțat.* — *-os.*

Bălțuêsc. — v. *Bălțesc.*

Bălțuiu }
 Bălțuică } — v. *Bălțoait*.

Bălucă. — v. *Băl*.

Băluesc (*băluit*, *băluire*), vb.; saliver, couvrir de salive. Prin cele două sufixuri specifice românesce: -ăesc și -uesc, s'au format la noi din substantivul bale fina nuanță între verbul *bălăesc* = a scote bale din gură de năcaz, și între verbul *băluesc* = a acoperi ce-va cu bale, a umple de bale.

Fragment biblic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 470): „dracul fiindu, dece *băluia* (блудити) minte și fire oamenilor...”

v. *Bălăesc*. — *uesc*.

Băluire }
 Băluit } — v. *Băluesc*.

Bălur. — v. *Bălură*.

Bălură s. f., sau **bălur**, **bălăur** (plur. *băluire*, *bălăuire*), s. n.; t. de Botan.: *Colchicum autumnale*, Tuechien. Determinațiunea a fost făcută de d. dr. Grecescu, după exemplarul trimis nouă din Gorj de d. învățător Haïducescu sub numele de *bălură*.

„*Bălur* se țice la un fel de erbă, care se deosebesce de pir, ciocărlan, pălămidă, boz, troscot, grăul-dracului...” (P. Ciocălțeu, Dolj, c. Galicuița; N. Poppescu. Dolj, c. Piscu).

„Ierburile cunoscute pe aici sînt: sadină, pir, știr, troscot, bolbură, *bălăur*; mohor; grașiță și păiuș” (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci; Elena Hurmuz, Teleorman, c. Caravanet).

Cuvîntul pare a circula numai în regiunea Oltului, pe ambele sale maluri. Pe aîuri aceiași plantă se numesce

Brăndușă-de-tómna sau Brăndușei (Dr. Brăndză). Ea are o rădăcină ceposă sau bulbosă; de aceea *bălură* sau *bălăur* ar pute să fie în legătură cu latinul *bulbus* „cépă”; formațiunea însă, în orî-ce cas, este anevoe de explicat, căci deminutivul latin *bulbulus* ne-ar fi dat *bôlbur* sau *bôlvur*, de unde ajungem la *bălur*, *bălăur*, *bălură*, numai printr'o scădere a accentului, care trebuî justificată.

Bălușcă, s. f.; t. de Botan.: *Ornithogalum umbellatum*, ornithogale à bouquet. Dr. Brăndză (Prodrom p. 438) aduce sinonimii: *lușcă*, *găiniță*, *plisc-păseresc*. Elenii numău această plantă *δρνιθόγαλον*, „lapte de pasere”, din cauza frumoșei albețe a florilor ei. De aceea și franțusesce ea se țice „la dame d'onze heures”. Este învederat că *bălușcă*, de unde scurtat *lușcă*, vine prin sufixul desmierdător -ușcă din adjectivul *băl* „blond”, însemnând literalmente „blondinette”.

v. *Băl*. — *Lușcă*. — *ușcă*.

Băluț, -uță, adj. et subst.; blondinet. Deminutiv din *băl* prin sufixul -uț. Prin analogiă cu „drăguță”, forma feminină *băluță* se întrebunțea și despre bărbați, mai ales ca poreclă.

Zapis muntenesc din 1657 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 373, în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eū *Băluță* feciorul Liei nepot lui Comănicu din Scurtești...”

v. *Băl*. — *uț*.

¹**Băluță**. — v. *Băluț*.

²**Băluță**, s. f.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. Un joc popular, care în Dolj se mai numesce hora lui Băloiu (D. Pompiliu, c. Ciocălțeu), iar în Valcea Mănișă (I. Haï-

ducescu). Se pare a fi propriu regiunii Oltului pe ambele sale maluri.

„*Băluță* se chiamă unul din danțurile țărănești de aici“ (B. Ionescu, Dâmbovița, c. Săcueni; pr. C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișescii-de-jos; I. Popilian, Dolj, c. Plosca; C. Alimănescu, Olt, c. Bănănesci; I. Popescu, Teleorman, c. Tufeni).

Muzica *Băluței* s'a publicat de d. Vulpian, Jocuri de brâu No. 16, așa cum a fost audită în Valcea :

tesce încet. Lăutarul, său mai cu samă un jucător gureș, strigă : Hi *băluță*, hi!

Fôe verde busuoc,
Trageți hora mai în loc,
Ca la noi la Topolog,
La Marița peste Olt!
Fôe verde de richită,
la vedeți că e greșită!

său :

Fôe verde busuoc,
Pe loc *băluță*, pe loc,
Să mai albă ș'alta loc!

Allegro agitato.

D. I. Haïducescu descrie în următorul mod pe *Băluța* din Gorj și Valcea :

„Acastă horă se începe în cerc, adică de mână rotundă, și se jacă făcând doi pași înainte cu piciorul drept și doi pași înapoi, cu puțină înclinare spre dreapta, astfel că jocul se invir-

„După ce jacă așa cât-va timp prinși de mână, conducătorul jocului strigă :

Fôe verde de trifoi,
Și la dreapta câte doi!

„Atunci hora se rumpe îndată, jucătorii se întorc la dreapta câte doi, o-

bicînit un bărbat și o femeie, mâinile le pun pe după spate, și hora urmază tot în cerc, dar perechi-perechi.

„După cât-va timp capul jocului strigă:

Fôe verde busuloc,
Faceți hora ér la loc!

și perechile atunci se lasă de braț, revin la front și se țieau cu toții de mână, reîncepând hora ca întâiu. După un interval, capul jocului iară strigă: Și la stânga tot așa! saù:

Fôe verde de trifoi,
Și la stânga câte doi!

saù:

Fôe verde ș'o lălea,
Și la stânga tot așa!

„Atunci se face același lucru ca și la drépta, dar cu piciorul stâng înainte“.

v. *Măniósa*.

Bălván s. **bulván** (plur. *bălváni*, *bulváni*), s. m.; poutre, pieu, palis. Grindă. Tălpóe. Tarac. Stobor. *Bălván* este dublet cu *bolovan*, ambele din paleo-slavicul *кальканъ* „stipes vel statua“ (Miklosich), dar *bolovan* ne-a venit prin forma bulgară „boluvan“, care se aplică la pétră, iar *bălván* prin forma serbă „balvan“, care se dice despre lemn. Forma *bălván* nu circulază decât în Oltenia și 'n Bănat.

„*Bălván* = grinda ce se aședă în temelia casei“ (I. Haïducescu, Gorj).

„*Bulván* = un lemn mare. Părțile de lemn ale casei sint: *bulváni*, cari se pun pe fundament; în *bulváni* se bag căteii, între căteii se pun bărnele...“ (S. Liuba, Bănat, c. Maidan).

Crisov dela Constantin Șerban-vodă din 1656, Cond. MSS. a mănăstirii Hurezu f. 114 b, în Arch. Stat. din Buc.) „ca-

săle și pimnițele de piătră și toată curté cumu 'ș iaste ingrădită cu *bălváni*“.

v. *Bolovan*.

Bănar (plur. *bănarî*), s. m.; monnayer, employé ou ouvrier à la Monnaie. În graful din epoca Fanarioților taraphangiü. Acela care lucră la monetăria Statului, care face bani, anume bani buni, spre deosebire de calpuzan, care falsifică moneta.

Crisov dela Duca-vodă din 1670 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 165 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și au arătat înainté noastră niște zapise făcute de mărturie, întâi un zăpis dela mulți oameni buni și boiari anume: Andoca ce au fostu cluciar și Pinté pitarü și Pascal Corlai uricariü și Alexandru *bănarü* domnescu...“

Zăpis moldovenesc circa 1666 (Cond. Mss. Asachi t. I f. 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Gheorghită zătarü, tatăl lui Enache zătarü, și noi chizeșii lui Enache, anume David starostele de neguțitori, și Tudor cămănarü și Dumitrașcu Brașovanul, și alți neguțitori vr'o 30 liudi (ómeni), scriem și mărturisim cu acest zăpis al nostru, cum au fostu Enache zătarü *bănarü*, ș'au căzut la mare vină domniască la măriia sa Evstratie Dabije vodă, pusu-l'au la închisoare în temniță și era să dè mării sale lui vodă 1000 de talerî; deci noi cu toții am mărșu de l'am luat în chizeșia din temniță ca să 'ș vânză ce are să plătiască banii gospod (domnesci), și așe n'au făcut, ce s'au sculat ș'au fugit la Rașcov în țara căzăcască...“

Ion Neculce, Letop. II p. 366, pintre „boierii și slujitorii“ credincioși lui Dimitrie Cantemir, pune și pe: „Ioan *Bănarul* vel Căpitan“. Acest *Bănar* a murit apoi colonel în armata rusescă

(Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1773 p. 378).

v. ² *Ban.* — *Bănăriă.* — *Calpuzan.* — *Taraphandă...*

¹ **Bănăt** (plur. *bănaturî*), s. n.; „chagrin, déplaisir, peine, ressentiment, ennui, dérangement“ (Damé). Lavrian-Massim n'a pus această vorbă nici măcar în „Glosariu“, deși ea este foarte poporană, foarte răspândită și foarte trebuincioasă. Cihac (II, 478) traduce pe *bănăt* prin „soupçon, réprimande; a fi cu *bănăt* = blâmer quelqu'un d'avoir fait quelque chose“, — nesce sensuri pe cari acest cuvânt nu le are și nu le-a avut nici o dată. Venit d'a-dreptul din maghiarul *bánat* „chagrin, affliction, regret“, al nostru *bănăt* a păstrat întocmai aceiași semnificațiune, și nu trebuî confundat cu *bănuesc*, *bănuire*, *bănuélă*, de cari se deosebesce cu totul sub raportul sensului. Sinonimii lui *bănăt* sînt: *năcaz*, *măhnire*, *nemulțumire*, *mai ales supărare* sau *supăr.*

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar, 1683 f. 110 a (Noev. 6): „și nu să putia curăța, arătându greu *bănătii* dela milostivul Dumnedzău și închipuind păcatele nelesne curățate...“

Ibid. f. 146 b (Noev. 23): „Dară de vrîame cu tu, împărate, că astădză ești și mâine te topești ca omul, și luașă atăta *bănăt* că ce nu țam cinstitū pre hiul tău, luindū ocara pre tine și nebăgaria sămii, dară cu cât mai mult să va mânia nemuritorul împăratū și ș va lua *bănăt*, cândū necurațai pre fiulū svinții sale, pre celū sângurū născut și de o'mpreună ființă, al ocărăscū și 'l defaimă?...“

Ibid. f. 177 b (Noev. 30): „nice țandu'i rău că ce'l lăsară, nici ai lovi cu cuvântū de *bănăt*, ce cu blândū și linicelū glasū le dzăsă...“

Ibid. f. 42 (Mart. 17): „nice dănăora n'au răpștit, nice le-au dzăsū cuvântū de *bănătii*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 155): „Dările de pre an, de bună voe, fără lipsă, și fără *bănăt* strângându-le să le numere, cumpăniască, în pungī băgându-le să le lege și să le pecetluiască...“

Miron Costin, Letop. I p. 218: „După acest răsboiu și perire a lui Razvan Vodă, s'aū așezat Domnia lui Ieremia Vodă fără grijă, nice Bator Jigmond nu s'aū mai ispitit să trimiță oști în Moldova, ce având *bănăt* pre Leși de paguba oamenilor sei cu Răzvan, aū trimis solī cu jalobă la Rodolf Impăratul...“

Ibid. p. 305: „nice o oprélă saū vr'un *bănăt* despre cine-va n'au avut, ce cum aū venit fără grijă, așa când i-aū fost voea aū eșit...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 84: „avea și vătămăre și *bănăt* mare Nicolai Vodă asupra lui Ilie Spatarul Catargiul pentru supărările ce făcuse aice în țară pe vremea ce trecuse din țara Muntenescă cu Ilie Cantacuzino Vist de închisăse fără poroncă și luase și bani dela slujitorii de Focșani...“, unde supărare are înțelesul cel fundamental de „asuprire“.

Ibid. p. 95: „Pus'aū [Nicolae Mavrocordat] de aū făcut cărți să se strice daniile cele ce s'aū făcut de Domniī mai de curând cu imputinarea locurilor tîrgurilor domnești, că venise jalobele dela căți tîrgoveți a câte-va tîrgurū cum n'aū unde se hrăni; ce pe urmă, mai painte de ce le-ar trimite prin țară să le sune, pricepând acum *bănaturî* despre o samă de boieri, cărora li se didese daniile și miluirile acelor Domni trecuți, socotind să nu 'i măhnescă, aū părăsit...“, unde „pricepând *bănaturî* despre o samă de boieri“ în-

semnéză: „aflând că o samă de boierî s'au supărat“.

Ion Neculce, Letop. II p. 204: „Leșii văzând așa, au început a scrie cu *bănat* la Vasilie Vodă...“

Ibid. p. 272: „puind Constantin Duca-Vodă pe Lupul Gavriliță Visternic mare, n'au agiuns acei bani două-trii luni de cheltuélă Visteriei, care apoi mai pe urmă l'au și scos din Visternicie cu mare *bănat* pentru acea slujbă curată...“, unde éráși *bănat* nu este „prepus“, ci „supărare“.

De asemenea ibid. p. 408: „arătat' au Dumnezeu greú *bănat* asupra Creștinilor pentru multe păcatele și fărădelegile noastre...“

Nic. Muste, Letop. III p. 37: „De aceste nimăruî cu *bănat* să nu fie, că pentru învățatura și aducerea aminte s'au scris aice...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 136: „care întâlegând Vizirul, i-au părut foarte răú și au scris la Caïmacamul cu *bănat*, zicând că nu s'au căzut să facă una ca aceia...“

Balada „Féta Radului“:

Mă tânguesc prunilor
De jalea părinților,
Și mă vaier brașilor
De *bănatul* fraților...

(G. D. T., Poes. pop. 84)

Doină din Ardél:

Ție ți 'i destul de dor,
Și eú după tine mor;
Cându 'i colea de luat,
Amîndoi trag em *bănat*:
Tune 'n tindă și prin casă
Și 'n capul cuî nu ne lasă!..

(Jarnic-Bărsanu, Trans. 289).

Alta:

Ne-am iubi, nu cutedăm;
Ne-am lăsa, nu ne 'ndurăm;

De luat
Încă 'i păcat,
De lăsat
E mult *bănat*...

(Ibid. 61)

Alta:

Mai bine de-aș fi murit
Decât să ne fi 'ntălnit,
Și mai bine-aș fi șchiopat
Când peste prag ți-am călcat,
Decât să trag la *bănat*...

(Familia din Pesta 1886 p. 251).

Alta:

Măi badiță, badițele,
Mi-ai furat mințile mele,
Și cu dorul m'ai lăsat
Tot în jale și *bănat*,
Fără frică de păcat!..

(Ibid. p. 263).

Doină din Bănat:

Nu mai pórtă nici mărgelē,
Nici în degete inele,
Și de dor și de *bănat*
Și cercei i-au aruncat!..

(Hodoș, Poes. pop. 218).

Doină din Bucovina:

Că te culci sara cu sóre,
Și te scoli la prânzul mare,
Și 'ncă 'ți pare cu *bănat*
Că de nópte te-ai sculat!..

(Marian, Bucov. II, 226).

Alta:

De-a fi spre vr'o reutate,
Voiu scrie răvaș de carte,
Pe de laturî
Cu *bănaturî*,
La mijloc
Pară de foc...

(Ibid., 33).

Balada bucovinénă „Gheorghies“:

Moșule, te-aș întreba
De ceva de mi'i erta;

Să nu'ți fie cu *bănat*,
Unde sună pușca 'n sat?...

(Marian, Bucov. I, 19)

Doină din Moldova:

De se mărita 'n alt sat,
Nu era nici un *bănat*;
Dar așa 'i în satul meu,
Sarmanul sufletul meu!
Dela mine-a treia casă,
Of inimióra mea arsă!...

(Sevastos, Cânt. mold. 64).

I. Créngă, Povești p. 127: „Da nu 'ți fie cu *bănat*. om bun, că am șuguit și eă...”

„Povestea unei fete” (Șeșdétórea 1894 p. 153): „îmî țin și eă cu *bănat*: pututu-m'ăș fi lasat în nedejdea unui liliac ca aista!”

Doină cătănescă:

Frunđă verde din trei sate,
Arde-te-ar focul cetate!
Pe trei părți cu lemne verđi,
Nici urma să nu'ți mai veđi;
Pe de-o parte
Cu uscate,
Că pré mulți ții în *bănat*
Fără nici o dereptate!...

(Jarnik-Bársanu, Trans. 313),

unde pluralul cel excepțional *bănate* s'a furișat numai din cauza rimei.

În cele de mai sus, sint de observat următóarele locuțiuni:

- „a lua *bănat*” (Dosoftéu);
- „cuvint de *bănat*” (ibidem);
- „a avé *bănat* pe...” (M. Costin);
- „a avé *bănat* asupra...” (N. Costin);
- „a trage *bănat*” (doína din Ardél);
- „a trage la *bănat*” (ibidem);
- „a'și ținé cu *bănat*” (basm moldovenesc)...

A desființa din graú, saú măcar din literatură, o vorbă atât de románizată, este o mare copilăriă, „să nu fie cu *bănat*”.

Noi credem că ceea ce a înlesnit cuvintului *bănat* introducerea și respândirea la Români, a fost mai ales asonanța sa cu păcat, de care se apropia și prin sens și grație căruia se părea poporului a fi o formațiune curat románescă.

v. *Bănuesc*.

²*Bănat*, s. m.; t. de Géogr.: Banat de Temesvar. În loc de *Bănat* cărturarii aú introdus la noi termenul *Temesiana*, uitând că din *Bănat* se face *Bănățén* „habitant du Banat” și *bănățén* „propre au Banat”, *Bănățencă* „habitante du Banat”, *bănățenesc* „appartenant au Banat”, *bănățenesce* „en dialecte de Banat”, pe când *Temesiana* rămâne stérpă. Cu tóte astea, nici cuvintul *Bănat* nu e vechiu. El își póte urca originea cel mult pînă 'n secolul XVI, când pentru prima óră în capul administrațiunii unei părți din *Bănat*, a nume peste Lugoș și Caransebeș, fusese numit un *Ban*, pe când înainte existau în acea parte a Daciei numai *Comiți*: „Comites Temesienses” în actele ungare, începénd de pe la 1203 (Féjer, Cod. diplom. V, I, 293).

v. ¹*Ban*.

Prin urmare *Bănat* a intrat în graú románesc din terminologia oficială austriacă, care dá acest nume teritoriului cuprins între Murăș la nord, Dunărea la sud, Tisa la occident, iar la orient riul Cerna și o ramură de Carpați întinsă în sus pînă la întâlnire cu Murășul; un teritoriú avénd drept capitală Timișóra, numită astfel după riul Timiș, care șerpuesce prin interiorul acestei țeri, așa că numele'i cel mai románesc ar fi „țera Timișului”, „Timișén”, „Timișencă”, „timișenesce”, după cum și trebuia să i se fi đis románesc înainte de introducerea cuvintului

tului *Bănat*. Ori-cum să fie, o dată înrădăcinat în popor, acest cuvînt va rămâne și e bine să rămână.

Cîntec cătănesc din Ciclova :

El, *Bănat*, țeră frumósă !
Remâi, mândro, sănătósă ;
Remâi acum vrédnicită
Și de mine părăsită ;
De-ai mei frați sînt depărtat
Ca și cerul de *Bănat* ;
Dar veni-voiu eu a-casă,
Numai Némțul nu mă lasă...

(Tribuna din Sibiu 1886, p. 108c).

Doină bănățenescă :

Flóre verde din *Bănat* !
Să scii, badeo, te-am lăsat ;
Nu te las că ești uril,
Ci te las că ești pirlit :
Că tu séra mă iubesci,
Măne-ți mă povestesci...

(S. Ljuba, c. Maïdan).

Doină din Ardél :

Las' să rabde, dacă șede ;
Largă'i lumea; el n'ó vede ?
Că de-aici pină 'n *Bănat*
Și-ar afla loc așeșat ;
Și de-aici pină sub munte
Și-ar afla loc óre-unde...

(Gaz. Transilv., 1888, No. 50).

Alta :

Haid' mândră cu mine 'n lume,
La maica ta nici nu spune ;
Iea'ți hainele de pe pat,
Haid' cu mine la *Bănat*,
Că *Banatu*'i țară bună,
Aflăm popi de ne cunună...

(Marian, Nunta p. 155).

Alta :

Aide mândro, aide dragă,
Să trecem măgura négră
La sfințitul sórelui
Prin frunșul codrului
Și prin țera Oltului ;
Când o fi codrul gătat,
Să fiú cu tine 'n *Bănat*...

(Jarnik-Bársanu, Trans. 62).

Alta :

Cântă, mândră, trăgănat,
Să te-aud dela *Bănat*,
Că's cu trei cai de furat...

(ibid. 290)

Alta :

— Vino, lelo, la *Bănat* !
— Ba eu nu, că am bărbat...

(ib. 385).

Topografia *Bănătului*, statistica lui, împărțirea'i administrativă după timpuri, archeologia'i istorică și pre-istorică, toate acestea nu ne pot interesa de loc în cazul de față ; ba chiar vicisitudinile sale politice ne preocupă aci abia întru atata, întru cât ele sînt reductibile la o sintesă etnică a némului românesc de acolo, adecă la o generalitate, iar în specie numai acelea din ele cari aruncă o lumină mai viuă saú cu totul neașteptată asupra acestei sintese.

Din toate regiunile locuite astăzi de Români la nord de Dunăre, *Bănatul* și Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în țera Hațegului, sînt singurele cari represintă o continuitate ne'nteruptă geografico-istorică a némului românesc, — un cuib de unde se româniză treptat țerile spre apus, spre crivéș și spre resărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereú descărcându'și prisosul, dar rămănénd tot-d'a-una plin.

Și nici nu putea să fi fost un alt cuib, întru cât *Bănatul* și Oltenia aú fost cele de'ntăiu porțiuni pe cari le cuceriseră în Dacia legionarii Romei și fără mântinerea cărorora ei nu puteaú stăpăni restul Provinciei Traiane. Ar fi o curată absurditate de a crede cine-va că colonisarea romană a fost mai compactă și mai solidă în Transilvania saú pe aîuri, unde ea era mai

depărtată de Italia și tot-o-dată mai apropiată de lumea cea barbară din Orient.

Deși învecinate, totuși *Bănatul* și Oltenia nu se confundă într-o cât-va decât numai pe la Orșova și pe la Mehadia, având o liniă de demarcațiune frăscă pré bine determinată prin acel crescet al Carpaților care tocmai între ele se lasă în jos și trece Dunărea pentru a se uni de dincolo cu Balcanii. Din această cauză expansiunea elementului românesc din *Bănat* se operă mai în specie spre Pannonia, iar a elementului românesc din Oltenia tindea mai cu samă spre Nistru.

Migrațiunii dela Olt spre Timiș și vice-versa, firesce, s'a întâmplat nu o dată, și una din ele, bună-ora, în timpii moderni, a dat naștere în *Bănat* unei populațiuni oltenesci, așa numiților Bufani, care nici pînă astăzi nu s'a confundat cu Frățuții său Bănățeni proprii șiși. Tocmai acesta însă dovedesce că Oltenia și *Bănatul*, deși se întăriau din când în când reciproc prin revărsarea prisosului populațiunii într-o parte sau în cealaltă, totuși își păstraū fie-care câte o individualitate deosebită.

Lăsând acum la o parte Oltenia, despre care se poate vedé mai ales la cuvîntul „Basarabă“, să ne oprim cu tot-dinadinsul asupra *Bănatului*, examinând în privința'i mai de aproape:

I. individualitatea dialectală;

II. individualitatea teritorială;

singurele doue cestiuni, cari întră d'adrepul în cadrul „limbei istorice și poporané a Românilor“.

I. Individualitatea dialectală a *Bănatului*.

Acastă cestiune ni se presintă sub doue puncturi de vedere:

1°. elementul lexic;

2°. elementul fonetico-morfologic.

Este ciudat că pentru ambele aceste puncturi, fruntașii literaturii române din *Bănat*: Iorgovici și Țichindél, fără a vorbi de scriitorii cei noi de acolo, nu ne oferă aproape nici un material, căci dinșii n'a scris bânățenesce, ci în limba literară cea tipică, respândită la toți Români prin cărțile bisericesci. Tot atât de puțin se poate culege din gramatica cea scrisă de Bănățenul Diaconovici-Loga.

1° elementul lexic.

Intr'o scrisore din Pesta dela 1 August 1871, publicată atunci în Columna lui Traian pag. 117, eu diceam între altele:

„Scótele fiind în vacațiune, Biblioteca Universității din Pesta este închisă. Mulțumită amabilității d-lui Dr. Francisc Toldy, profesor, bibliotecar și unul dintre învățații cei mai renumiți ai Ungariei, ea mi se deschise pentru vr'o trei ore. Acest interval, mai mult decât scurt, mi-a procurat totuși ocaziunea de a face doue descoperiri foarte prețioase, mai cu samă din punctul de vedere al lingvisticei române. Cea de 'ntăiu, este un manuscris cu totul necunoscut, intitulat: Dictionarium Valachico-Latinum...“

Mai târziu, pe la 1878, același manuscris ademenise în trecét băgarea de samă a d-lui N. Densușianu, care l menționează în interesantul seū raport despre misiunea științifică ce i se încredințase din partea Academiei române, Anale, ser. II t. 2 secț. I p. 202.

Nici eu însă la 1871, nici d. N. Densușianu mai în urmă, nu studiarăm manuscriptul în cestiune mai de aproape, ci numai dora în pripă, ceea ce ne retăcise pe amîndoi, astfel că eu îl consideram de provenință transilvană și

anume de pe la 1700, iar urmașul meu îl credea scris la 1742 și cuprindând „166 pag. + 9 foi”; patru aserțiuni — două ale mele și două ale d-sale — de o potrivă inexacte:

În vîră din 1883, eu mă opriseam în Pesta mai multe zile pentru a trage o copie de pe o bună parte a manuscrisului. De aci, întorcîndu-mă în țară, el mi s'a trîmis chiar la Bucuresci, grația extremei amabilități a capilor Bibliotecii Universitare din Pesta, dd. Dr. Szilágyi și Dr. Szádeczky. În acest mod am putut să mi întregesc lucrarea și s'o mai revăd, avînd originalul de naintea ochilor.

Înainte de 1742, Dictionarium Valachico-Latinum formă un volum nelegat de 172 pagine, aruncat unde-va cu negrijire, așa că ultimele șese foi, începînd dela pagina 161, muceșiseră de umezélă. Ajuns în această jalnică stare, manuscriptul a fost dat ca să se lege în pele la un loc cu 92 foi de hîrtiă albă. Legătorul însă era atât de medicăciu, încât din unele foi a tăiat câte un rînd scris, sau cel puțin o parte din litere. După ce s'a legat bine-reu, posesorii succesivi au început a scrie câte ce-va pe foile cele albe, dintre cari unul: „Itinerarium An. 1742 à 28 9bris ad 16. 10bris. Cibinium. Szelendek vel Stolczenburg. Markseg etc.“, iar altul: „Connotationes ex Adagiis. Anno Salutis-MDCCLXX.“ Aceste diverse notițe fiind scrise tóte în urma legării, rîndurile lor au rămas intacte la margini. Faptul este dară că Dictionarium, muceș deja în parte pînă a nu fi trecut prin fórfecile legătorului, e cu mult anterior anului 1742.

Înainte de a se da la legat, manuscriptul pare a fi colindat prin diferite mîni. Scris de autorul seú cu o cernélă rădăciniă, aprópe gálbuiă, și cu o ortografă propriă, mai mult sau mai

puțin raționată, despre care noi vom vorbi mai la vale, el s'a completat apoi din când în când cu câte un cuvînt scris la margine de alt cine-va, ba chiar de alți doi și trei, cu o cernélă generalmente négră, sau negricioasă, cu ortografia curat unгурéscă și cu o învederată neprecepere a foneticei române. Cel mai vechiu dintr'acești adăugători a scris întregile două pagine 171—172 dela fine. Un altul și-a însemnat numele „Loncsa Josika” pe pag. 20. Mai sînt yr'o câte-va adăugări suri cu mîna posesorului dela 1742, care tot el pe primele patru pagine s'a încercat a da sinonimica ungară a cuvintelor române, de ex.: „Abure Vapor. (Goz. Parah).“

Iată și un faș-simile de pe pag. 16:

Bebesh Obscurior Bobury
 Bencesh Villaco
 Bedi vel Badi Fata major natu
 Begenus Imponat baderia. Ugori Fabis
 Begenus Lano viculor pp omelas
 Beloi Bihorus Philomathicus
 Benyesh Humos cudo
 Benyesh Humos cudo ens Tringary vjgubury
 Benyeshk
 Bencish
 Belash Exomio Decurca
 Belie Exomans Decurans
 Beleris Exomano Decurans
 Beltor Exomator
 Belony Bos albus
 Belgradul Ungursh Alba Regalis
 Belgradul Turursh Albogracia Tauroniu
 Belgradul Ardaliul Alba Julia
 Bel - Albus Belujagus Vantus
 Bencish Doleo
 Bencish Ajo ad aliquo Truro (Ciburo)
 Bencish
 Bencish
 Bencish
 Bencish Amicus

În acest fac-simile totul e scris de aceeași mână și cu aceeași cernelă, afară de :

„Vel Băde. Frater major natu“.

„Badicza. Uxor Fratris“.

„Belusagul. Vanitas“ ;

adaosuri doveditoare că acela care le făcuse — și este anume adăugătorul cel mai vechiu — nu sciea bine românește, după cum o sciea și mai puțin cei-lalți adăogători posteriori; pe când autorul primitiv posedă limba română în perfecțiune, adică dialectul seǔ provincial.

Dacă vom considera acum că :

1. manuscriptul a fost legat nu mai târziu de anul 1742, probabilmente însă înainte de acel an ;

2. pînă a nu fi fost legat, el trecuse prin vr'o doi sau trei stăpâni, cari îl adăuseră pe rînd ;

3. înainte de a fi fost adăus în acest mod, el zăcuse un timp óre-care în umeđelă, unde cât p'aci era să se strice ;

4. în tesă generală, manuscriptele schimbă pe posesorii lor cu mult mai încet decăt cărțile tipărite ;

dacă — ȕic — vom lua în samă tóte acestea, atunci va fi o socotélă fórte cumpătată de a pune data dicționarului în cestiune, așa cum eșise din condeǔl primului autor, cu vr'o cincí-ȕeci de ani înainte de 1742, adică în a doua jumătate a secolului XVII.

Sub raportul hárției, primele 172 pagine, adică Dicționarul propriu ȕis, se deosebesc cu totul de cele 92 foi adăuse la legarea cărții. Aceste din urmă sînt de o hárție grósă fără nici un semn de fabrică. Cele de'ntaiǔ sînt de o hárție fină, avénd ca semn de fabrică : de o parte, două chei încrușate ; de alta, acele trei glónțe și două litere, cari aprópe tot așa figuréză în documentele române de pe la

începutul secolului XVII și chiar de pe la capétul secolului XVI, de exemplu în actele dela 1596, 1605 și 1636, reproduse în „Cuvente den bătrâni“ t. 1, p. 66, 140 și 229. Același semn peste tot, atât glónțele cu literele precum și cheile, ba încă întocmai aceeași calitate de hárție, ne întimpină într'un zapis inedit din 30 decembre 1680 al episcopiei de Argeș, aflător în Archivul Statului din Bucuresci. Iată-ne dară éráși în a doua jumătate a secolului XVII, ca și pe temeiul celor patru considerante de mai sus. Aci însă, ca și acolo, rămâne deschisă posibilitatea ca manuscriptul să fie mai vechiu.

Să se observe, că singurul oraș din Moldova, pe care 'l menționéză Dicționarium, este Sucéva. Acéstă particularitate, la prima vedere, ar permite a urca data manuscriptului pînă la anul 1600 și chiar mai sus, căci de atunci încóce Sucéva perde orí-ce însemnătate față cu Iașul, noua capitală a Moldovei. Noi totuși nu punem un mare temeiǔ pe acéstă împregiurare, de óră ce autorul putea să fi cunoscut numele Sucevei din fântáne mai vechi, în cari nu va fi găsit nemic despre Iași. Nu avem decăt a cita un exemplu. Într'o carte a lui Paul Conrad Balthasar Han, intitulată „Alt und Neu Pannonia“ și tipărită în Nürnberg la 1686 în 4, se dá următórea enume-rațiune a orașelor Moldovei : „Die vornehmsten Märkte (dann es gibt keine Stadt darinnen) in der Moldau sind Zuccavia oder Soczova (ein anderer Author nennets Suchana) da sich der Fürst aufhält, Niemeck, so allein mit dem Schloss Romaniwiwar, unter allen andern mit einer Maur umgeben, Vassluy, Totras, Barlaw, Varna (?), Orazonia, Cutinari und Cocina“. Pe prima liniă Sucéva ca reședință princiară, apoi despre Iași — nicăiri, și acésta la

1686! Iată dară că rămânem și aci de o cam dată plus-minus în a doua jumătate a secolului XVII.

Un criteriu interesant în aparință, este că autorul cunoște deja porumbul: „kukurudz“, pe care primul seî adăugător îl are de asemenea în lista plantelor dela finea manuscriptului: „turcicum triticum—kukuriza.“ În România porumbul, moldovenesce popușoiu, s'a introdus cam pe la începutul secolului XVIII. Mai nainte, rolul acestei cereale juca la noi meiul, după cum o spune un misionar catolic din Moldova într'o scrisore din 1670: „totus ille populus pane ex milio vescitur“ (ap. Kemény, Ueb. d. Bisthum zu Bakov în Kurz's Magazin t. 2 p. 76). Acesta însă nu formeză o obiecțiune serioasă contra vechimii manuscriptului. În mai totă Europa, porumbul a fost bine cunoscut încă din secolul XVI, dacă nu în cultura de câmp, cel puțin în grădinăria (cfr. Hehn, Kulturpflanzen, ed. 3, p. 443—4). Afară de acesta, în manuscript figuréză „kukurudz“ fără nici o explicațiune. Cuvîntul mamaligă nu e de loc. Vorba malaïu, „mëlaj“, e tradusă prin „milliaceus panis“, adecă pâne de meïu, „panis ex milio“ după expresiunea misionarului de mai sus. Mai pe scurt, ne aflăm tot în secolul XVII.

Dacă nu timpul, încăi locul unde s'a scris Dictionarium, iar prin urmare dialectul pe care 'l represintă, se pôte precisa cu destulă certitudine; și iată cum.

Din Moldova, precum am vădut, autorul cunoște numai Sucéva.

Din Țera-Românescă, el indică trei localități, tôte de o însemnătate istorică:

„Argish. Oppidum în Valachia Transalpina“.

„Bukureshty. Oppidum Valachiae Transalp“.

„Kraiova. Oppidum Transalpinæ“.

Pe lângă acestea, o particularitate interesantă:

„Olt. Aluthas fl.“

„Oltan“.

Din Transilvania următoarele:

„Bélgradul Ardalului. Alba Julia“.

„Deva. Arx în Transylvania“.

„Haczeg. Districtus sub Comitatu Hunyad“.

„Koloshvar. Claudiopolis“.

„Sibiny. Cibinium“.

„Strej. Fluvius Haczagiensis“.

Din acest tabel de un-spre-șeci numi, noi ne încredințăm deja că partea occidentală a Țerei-Românesci (Kraiova. — Olt. — Oltan) și a Transilvaniei (Sibiny. — Deva. — Haczeg. — Strej), adecă partea cea apropiată de *Bănat*, era mai familiară autorului, căruia Clujul îi este cunoscut numai sub forma un-gurésă Koloshvar, iar Brașovul și Făgărașul de loc.

Dacă trecem acum la *Bănat*, Dictionarium ne dă următoarea nomenclatură:

„Kricsova. Nomen pagi“.

„Logosh. Logassium. Oppidum Hung. Infer.“

„Macsovë. Pagus în districtu Sebesiensi“.

„Marga. Pagus în fine Portae ferreae“.

„Marmure. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris“.

„Strem. Sirmium. Plateae Caranseb. nomen“.

„Teius. Tilietum. Promontorium Caransebesiense“.

„Timish. Themisius fl.“

„Timishan. Themisiensis“.

„Timishorë. Themisvarium. Themisopolis“.

Să mai adăogăm:

„Krish. Fluvius Chrysius“.

„Krishan. Accola Chrysiij“.

„Krishenesk. Chrysiensis“.

Din toate acestea rezultă nu numai că autorul era Bănăţen, dar încă anume din regiunea Lugosului.

În manuscriptul întreg nu sînt nici cîiri menţionate nesce simple sate sau puncturi topografice fără vre-o importanţă, afară de cele cinci: Criciova, Maciova, Marga, Strem, Teiuş, şi mai încă altele trei, despre cari vom vorbi mai la vale, toate în vecinătatea Lugosului, precum nu departe de acolo şi Marmure. Căutînd în Hornyánszky (Geograph. Lexikon d. Königreichs Ungarn, Pest, 1858), noi vedem că Criciova (Kricsova) este un sat românesc cu vr'o 900 locuitori; Maciova (Macsova) un alt sat românesc cu vr'o 300 locuitori; Marga, disă şi Vama-Margă, éráşi un sat românesc cu vr'o 1200 locuitori; câte trele în așa numitul „cerc al Lugosului“ (Bezirk Lugos), la marginea Haţegului, de unde vine cunoştinţa mai de aproape cu această singură parte a Transilvaniei.

Autorul dară, cu o perfectă siguranţă, este un Bănăţen din Lugos.

Şi tocmai acesta ne deschide un câmp de cercetări, căci tocmai regiunea Lugosului, cuprinzînd Caransebeşul cu hotarul Haţegan, şi tocmai în a doua jumătate a secolului XVII, între 1640—1700, era din partea Românilor teatrul unei remarcabile mişcări literare óre-cum omogene, adică românesce cu litere latine.

Pe acest teatru ne sînt cunoscuţi pînă aci trei actori: Stefan Fogarasi, Mihaïu Halicîu şi Ion Viski, cătră cari se mai adaugă acum un al patrulea, ba încă cel mai preţios:

Despre Fogarasi, a se vedé Cuvente den bătrâni t. 2 pag. 724—27. Preut din Lugos, „Symista Oppidi Lugas“,

el a publicat la 1647 în Alba-Julia: „Catechismus Latino-Ungarico-Valachicus“, 48 foi în 8, unde se scrie românesce cu litere latine, de ex.:

„Cred entrun Dumnedzeu, en Tatel „î tot Puternik, roditorul tserului şi „î poementuluij etc.“

Halicîu, din Caransebeş lingă Lugos, a publicat în Basel la 1674 un vers în onórea amicului seú dr. Franciscus Papai, retipărit apoi în „Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia“, Leipzig, 1774, p. 127—8, de unde l'a reprodus într'un mod cu totul greşit reposatul Pumnul în „Lep-turariu rumânesce“ t. 3 p. 67—8, şi pe care noi îl dăm aci după o copią correctă, făcută de d. N. Densuşianu:

Kent szenetate, szerund la voi, Romanus Appolo,

La totz, ketz szvente 'n Empereczie sedetz,

De unde kunostince asteptem, si stin-ce: fericise

De Amstelodam, pren chetz szte 'n omenie typar.

Legse derapte au dat frumosze cse-tate Geneva;

Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!

Prindetz maene sorory, ku cseszt nou oszpe: nainte,

Fratzi, Fretaczi, Nymphele, pasze, ku rund

Domnybuny, Mary Doctory, Daszkely, 's bunele Domnae.

Cu patse ej fitz, cu payne si szare rugem.

În fine, Ion Viski este o interesantă descoperire a d lui Dr. Gr. Silasi în biblioteca Colegiului Reformat din Cluj, unde d-sa a dat peste un gros manuscript intitulat:

„A luj szvent David kraj si prorokul o szutye si csincs dzecs de soltari, cari

au szkrisz cu menile lui Viski János en Boldogfalva 1697“.

A se vedé studiul d-lui Silasi în revista Transilvania, 1875, No. 12, 13 și 14, unde d-sa constată că Psaltirea lui Viski a fost „scrisă parte în Sântă-Măria (Boldogfalva) lângă Hațeg, parte în Gioagiul-de-jos, în cari comune respectivul pare a fi fost predicator reformat“.

Ceea ce a scăpat din vederea d-lui Silasi, este că însuși numele scriitorului în cestiune indică o localitate, probabilmente aceia de unde se trăgea el însuși, sau cel puțin familia sa. Viski, cu postfixul unguresc adjectival *i*, însemnează „din Viska“. Ei bine, peste Carpați se află trei sate românești numite Visca, din cari două în țera Hațegului (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790, p. 111—112), iar unul în Bănat lângă Lugoș (Hornyánszky, op. cit. p. 406). În acest mod, dacă nu prin locu unde trăia, încăl prin origine, Ion Viski era Hațegan sau Lugoșan, una din două.

D. Silasi crede că Psaltirea din 1697 ar fi o copie după un original „de pre la mijlocul seclului XVII, de nu și mai de mult“. D-sa totuși nu ne dă despre acesta nici o probă decisivă; ș'a-poț puțin ne importă o distanță de câți-va ani în plus sau în minus.

Lângă Fogarasi, lângă Halicju, lângă Viski, ca represintând aceiași mișcare literară curat lugoșenă dintre 1640—1700, mai avem dară acuma pe acela cărui i se datoresce Dictionarium Valachico-Latinum și pe care noi îl numim Anonymus Lugoshiensis, pe cât timp nu scim cum îl chiamă. În adevăr, pe pag. 172 a manuscriptului el scrisese ce-va în curmeziș, de unde se mai pôte recunoște: „...Iacobus Olass.“ Dar ôre să fie acesta numele autorului, iar nu cum-va al vre-unui alt personagi? Deși în apropiere de Lugoș se

găsește un sat românesc numit Ollóság, de unde putea să fi fost acel Olass, totuși noi preferim a nu risca o soluțiune, pe care de o cam dată nemic n'o argumentéază.

Fogarasi, Halicju, Viski și Anonymus Lugoshiensis scriu românesce cu litere latine, luând toți de basă ortografia ungurésă, pe care însă ei o modifică de o potrivă într'un mod esențial; de exemplu:

pentru *ă* și *â* sau *i* întrebuintéază pe *e*, fie simplu, fie scurtat;

pentru *j* întrebuintéază pretutindenî același semn ca pentru *ș*, nefăcând nici o distincțiune între ambele sonuri, de și ortografia ungurésă are *zs* pentru al nostru *j*, iar *s* pentru *ș*;

pentru *ea* întrebuintéază pe *a*, iar pentru *oa* pe *o*.

Ortografia cea mai puțin ungurésă este a Anonimului, care pe *s* nu'l scrie unguresce prin *sz*, nici pe *ș* unguresce prin *s*, ci pentru cel de 'ntăiu pune pe *s*, iar pentru cel-lalt compozițiunea *sh*, luată nu dela Englesî, ci din grafica unor dialecte slavice meridionale, veđi bună ôră la Katancsich, De Istro ejusque adcolis, Budae, 1798, p. 283.

De altmintrelea transcripțiunea la toți e destul de confusă, scriindu-se același son *k* prin *k* și prin *c*; același son *ce*, *ci* prin *cs* și *ts*; același son *t* prin *cz*, *tz*, *c*; același son *ge*, *gi* prin *ds* și *gs* etc.

Cea mai ungurésă, ba chiar de tot lipsită de simțul foneticeî române, este ortografia continuatorilor Anonimului, cari se recunosc dela prima vedere a fi fost Maghiari. Ca specimen mai lung, iată o urare poporană, transcrisă pe prima din foile cele albe a dause la legarea manuscriptului:

Pentru Mine

Pentru Tine

Pentru Noj

amandoj. Și
 Kusztanti lanoj.
 Pentru Mine
 Pentru Tine
 Pentru noj aman
 doj
 Pentru Kásza
 Pentru Másza
 Pentru drága sapo
 nyásza.

Vom observa în parentesí curioasa coincidență a acestui cântec cu un altul de pe la 1680, citat cu ortografia polonă în „Vita Constantini Cantemirii“ (ed. Acad. Rom. p. 43):

Constantine,
 Fudze bine,
 Niczi aj Casa,
 Niczi masa,
 Niczi draga dzupiniasa...

Fogarasi scriea la 1647, Haliciu la 1674, Viski la 1697. Pentru Anonymus Lugoshiensis nu se poate fixa o dată precisă. Din toate considerațiunile însă de mai sus, cată să'l punem mai aproape de Fogarasi decât de Viski, cam pe aceeași liniă cronologică cu Haliciu, căruia el poate să'î fie anterior, dar nici într'un cas nu este mai nou decât aceasta.

Orî-cum ar fi, Dictionarium Valachico-Latinum este cel mai vechi vocabular al limbei române, adecă traducend din românesce într'o limbă străină, iar nu vice-versa, după cum traduc, de ex., din slavonesce în românesce acele glossare din secolul XVII, despre cari noi am vorbit în „Cuvente den bătrâni“ t. I. p. 260 etc. Și ce vocabular! Peste cincî miî de cuvinte.

D. V. A. Urechia, dintr'o călătorie făcută la Copenhaga, a fost adus însemnarea, cum-că în Biblioteca Regală de acolo se află un vechi „Vocabularium Valachicum.“ Nu ne aducem aminte, unde anume și în ce fel de termenî a fost publicată—acea notiță.

Adresându-ne însă la d. Bruun, eruditul bibliotecar dela Copenhaga, iată ce n'ia respuns într'o epistolă din 22 Octobrie 1883: „Certes, j'ai devant moi „un petit manuscrit intitulé: Vocabularium Valachicum, qui sur 17 pages „contient un vocabulaire d'environ 170 „mots valaques accompagnés d'une traduction latine. Mais ce manuscrit est „composé à la dernière moitié du „XVIII-e siècle par un dilettante danois, qui s'est occupé de beaucoup „de choses littéraires et linguistiques; „la valeur scientifique en est, sans doute, „nulle“. In scurt, manuscriptul dela Copenhaga abia merită de a fi menționat și nu merită de a fi descoperit.

Peste doi secolî după Anonymus Lugoshiensis, noi nu găsim decât vr'o 10,000 de cuvinte în marele Lexicon Budan dela 1825, lucrat — după cum se dice pe frontispiciu — „de mai mulți autori în cursul a trei-zeci și mai multor ani“. Ce colosală muncă presupune dară prima încercare de această natură, făcută de un singur om!

„Dictionarium Valachico-Latinum“, așa cum îl posedăm noi, nu este terminat. Dela cea de'ntăiu pagină autorul începe deja a-și completa opera, adăugend la margine cuvintele cele uitate. Așa în rind cu „Acē. Filum“ el pune acolo „Ac“, remas fără traducere. Aducem acest singur exemplu, căci aci s'a întâmplat ce-va foarte ciudat. Adăugătorul cel dela 1742, găsind pe acest „Ac“, scrise după el „zérna“, eșind astfel „A czérna“, sinonim unguresc pentru „ată“, pe când bietul „Ac=Acus“ dispare cu totul.

Apoi ordinea alfabetică nu e păzită cu strictetă, fiind-că autorul se pregătia, firesce, a recopia manuscriptul întreg, după ce o dată își va fi isprăvit lucrarea.

Multe vorbe sînt scrise numai românesce. Se vedă că, întimpinând vre-o

dificultate de a le traduce bine lătinesce, autorul își reserva această sarcină pentru urmă. In unele cazuri însă, traducerea lipsește numai pentru derivatele dintr'un cuvânt tradus deja mai sus, ceea ce indică din partea lexicografului dorința de a merge îute înainte cu adunarea materialului românesc, fără a se opri la treaba secundară a găsirii echivalentului latin. De exemplu: „Ferek. Polio. — Fereketuré. — Ferekétor“.

Intre cuvintele cele lăsate fără explicațiune vedem:

„Tinkova. —

„Zegusheny. —

„Zorlinze. —“

Câte-trele sînt numiri de sate de lingă Lugoș. După repertoriul lui Hornyánszky, Tinkova numără astăzi 750 locuitori, Zegușeni (Zagushen) vr'o 600, Zorlința (Zorlencz-mare și Zorlencz-mik) peste 3000 împărțiți în doué comune.

Iată dară încă o probă, dacă ar mai fi nevoe după cele date mai sus, despre lugoșanismul autorului.

Și ceea ce adaugă foarte mult la valoarea operei sale, este tocmai că el se ține cu stăruință de dialectul seü natal, ca și când n'ar fi cunoscut de loc limba cea tipică de prin cărțile române din secolii XVI și XVII. După cum Psaltirea Șcheiană, popa Grigorie din Măhaciü și Codicele Voronețian ne-au conservat cu scrupulositate un sub-dialect transilvănen stins fără altă urmă, după cum mitropolitul Dosofteiu fonografiază sub dialectul moldovenesc, tot așa cea mai scrupuloasă conservare a sub-dialectului bănuățen se datoresce lui Anonymus Lugoshiensis pe prima linie, de aci pe a doua linie lui Ion Viski, apoi intru cât-va lui Fogarasi și lui Haliciü.

Judecând din cele cincî mii și mai bine de cuvinte despre planul autorului, noi nu ne sfim a afirma că, dacă

lucrarea sa ar fi isprăvită, Româniî ar avé de doi secolî un cap-d'operă lexicografic, nu numai cu vorbe comune și cu numiri topice, dar încă:

cu forme duple, de ex.: mikutel și mitutel, nime și nimene, prënd și prëndzesk, kurt și skurt, tikvë și tiukë, straitzë și traistë etc.;

cu expresiuni copilăresci, de ex.: a-bushile „infantium incessus quadrupes“, papë „panis infantili sermone“, placse „nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam“ etc.;

cu termenî de choreografia poporană, de ex.: Iepuraska „saltus hajdonicus“, un fel de danț hoțesc;

cu interjecțiuni țărănesci, de ex.: hesh „vox gallinas pellentis“, ho „vox continentis pecora“, hop „vox saltantis“, aos „heus“ etc.;

cu o bogată sinonimică, de ex. patru numî pentru șórece: sorecese „mus“, spurk „mus“, shomek „mus“, hercz „mus“...

Ca specimen, publicăm aci întrégă litera *M*, care se începe cu numărul 2390. Am pus cu litere rărîte, pentru a atrage atențiunea, cuvintele cele mai remarcabile din punctul de vedere dialectologic.

Macsin. Molo.

Macsové. Pagus in districtu Sebesiensi.

Macz. Intestinum.

Madzéré. Pisum.

Maj. Malleus.

Maj. Maius.

[Maj bine, maj ushor. Melius. Levius].

Majkë. Mater.

Mak. Papaver.

Makar. Quamvis. Licet.

Makarkare. Quilibet. Quivis.

Makarcsiné. Quicunque. Quivis.

- Makarundē. Ubicunque. Quo-
 cunque.
 Makardeunde. Undecunque.
 Makarēnkētro. Quocunque.
 Mal. Argillosa terra.
 Mamē. Mater.
 Manē. Manna. Ros.
 Maré. Mare. Pelagus.
 Marē. Magnus, -a.
 Marē. Pomum.
 Mare lukru. Admirantis et sper-
 nentis exclamatio.
 Martz. Mars. Feria 3-a.
 Martzolya.
 Marga. Pagus in fine Portae fer-
 reae.
 Marva ruskē. Malva hortensis.
 Marmurē. Marmor.
 Marmurē. Porta ferrea. Angustiae
 Transylvaniae ex parte Hunga-
 riae inferioris.
 Margsinē. Margo. Finis.
 [Martur. Testis].
 [Marturiē. Testimonium].
 Mas. Mansio.
 Masē. Mensa.
 Maskurē. Sus castratus.
 Maskē.
 Meccinēturē.
 Mēcsinish.
 Mēcsēsks. Aenygma propono.
 Mēcsiturē. Aenygma.
 Mēczē. Cattus. Felis.
 Mēczishorē.
 Mēczishor. Intestinum parvum.
 Mēdzerijkē. Cicer sylvestre.
 Mēdregunē. Mandragora.
 Mēgar. Asinus.
 Mēgērecz, idem.
 Mēgurē.
 Mēgyělēu. Convivium natale.
 [Mēhneszk. Evanesco. Abscedo.
 Torpesco].
 Mēj. Millium.
 Mějran. Amaracus. Maiorana.
 Mējugsēl. Malleolus.
 Mējdan.
 Mějrukē. Simia.
 Mēkrish. Acetosa.
 Mēlaj. Milliaceus panis.
 Mēlkom. Silentium.
 Mēlkomish. In silentio.
 Mēlcs. Limax.
 Mēlmesič. Malvaticum.
 Mēmukē. Simia.
 Mēnč. Manus.
 Mēn. Maneo.
 Mēn. Mitto.
 Mēnos.
 [Mēndria. Superbia].
 Mēnestérgurē. Mantile. Manuter-
 gium.
 Mēnyé. Cras.
 Mēnshesk.
 Mēnyék. Diluculo consurgo. Prae-
 venio. Maturo.
 Mēnyěkē. Manica.
 Menyiē. Ira.
 Menyios. Iracundus.
 Mēnunt. Minutus.
 Menuntzēl, idem diminutivum.
 Menuntedz. Minuo. Comminuo.
 Mēnkēturē. Devoratio... ssio.
 Mēnkēturē. Contentio.
 Mēnēnk. Comedo.
 Mēnēnkumē. Contendo.
 Mēnushē. Chirotheca.
 Menzalē.
 Mēr. Pomus. Pomum.
 Mēr vēratek. Pomum aestivale.
 Praecox.
 Mēr iērnatek. Malum serotinum.
 Mēr bunebrut. Malum spar-
 ceum.
 Mēr dulce. Pomum dulce.
 Mēr gushat.
 Mēr kēnyěsk.
 Mēr koděsh.
 Mēr kukurbetaricz.
 Mēr de svěnt Pietru. Malum prae-
 cox.

Mër mushkëtaricz. Malum A-
 pianum. Muscatellum.
 Mër flokos. Malum muscosum.
 Mër nevëstesk.
 Mër ordzën.
 Mër pestricz.
 Mër rutilat. Malum orbiculatum.
 Mër sëlcsin.
 Mër vërgat. Malum variegatum.
 Merariu. Anethum.
 Méreu. Rectus.
 Merejë. Recta.
 Merg. Eo. Pergo. Progredior.
 Merg naintë. Proficio.
 Merg napoj. Deficio.
 Mërg ënderët. Retrocedo.
 Mergeritar. Margarita.
 Mergsenaretz. Finitimus.
 Mereiesk.
 [Merëcsin. Spina].
 Mërit. Marito. Nuptui trado.
 Mëritumë. Nubo. Maritum duco.
 Mëritatë. Nupta.
 Mëringë. Merenda.
 Mërië. Magnitudo. Magnificentia.
 Mëros. Superbus.
 Mërniczë. Metreta.
 Mëroshië. Superbia.
 Mërosheskumë. Superbio.
 Mërun. Minutus. Vide Menunt.
 Mërsurë. Profectio. Progressus.
 Mërsurë nainte. Profectus.
 Mërshav. Macer. Macilentus.
 Mërshavë. Macra. Macilenta.
 Mërshaveskumë. Macer fio.
 Merturië. Testis. Testimonium.
 Merturisesk. Testifcor.
 Mërtzishor. Martius.
 Mertzenë.
 Mertzinos.
 Mësaj. Mappa.
 Mäsë. Dens molaris.
 Mësh. Soccus.
 Meshinë. Pellis ovina.
 Meserere. Misericordia.
 Meserernik. Misericors.

Meserniczë. Macellum.
 Mesercsiu. Lanio.
 Mëskë. Dromadarius.
 Mesték. Misceo.
 Mestekëturë. Mistio.
 Mësurë. Mensura.
 Mësor. Mensuro.
 Mështër. Magister. Artifex.
 Mershtërgsindë. (?)
 Meshteresk. Magistrum ago. Ar-
 tificium.
 Meshtershig. Artificium.
 Mëtanië. Reverentia. Inclinator.
 Metenagë. (?)
 Metlikë. Artemisia tenuifolia.
 Mëtor. Purgo.
 Mëtur, idem.
 Mëturë. Scopae.
 Mëturat. Purgatus. Mundatus.
 Mëtrak. Baculus.
 Mëtricsë. Matrix.
 Më. Mea.
 [Meure. Mora sylvestria]
 Mëzdralë.
 Mëzdrësk.
 Mezgaj. Inficio.
 Mezgush.
 Micz. Lana agnina.
 Miczar.
 Micsk. Moveo.
 Micskumë. Moveor.
 Micskëturë. Motus.
 Micskon y. Pediculus gallinaceus.
 Mjëon.
 Mjëd. Medum.
 Mjedar.
 Mjëdz. Medium.
 Mjël. Agnus.
 Mjëlushel. Agnellus.
 Mjëre. Mel.
 Mjëriu. Caeruleus.
 Mjërië. Caerulea.
 Mjërcury. Mercurius.
 Mjëu. Meus.
 Mië. Mille.
 Mik. Parvus.

Murony.
 Murg.
 Murgseshtë. Advesperascit.
 Muritor, e. Mortalis.
 Murëdz. Macero. Acesco.
 Murat. Maceratus. Acidus.
 Mursë. Mulsum recens.
 Muskë. Musca.
 Muskuliczë.
 Mushkëtaricz. Muscatellum a-
 pianum.
 Mushkyu. Muscus.
 Mushkyu. Musculus.
 Mustaczë. Mistax.
 Mustëcsos.
 Must. Mustum.
 Mustëraczë.
 Mut. Mutus.
 Mut. Muto.
 Mutat. Mutatus. Mutatio.

2. elementul fonetico-morfo- logic.

Tot ce s'a scris pînă acum mai nou, mai temeinic și mai ne 'ncurcat asupra fonetice și morfologiei sub-dialectului bănățesc, se datorază d-lui Enea Hodoș (Poezii populare, Caransebeș, 1892 p. 3—9), astfel că noi nu avem decât a reproduce aci literalmente cuvintele acestui june folklorist:

„Graiul țeranului din *Bănat*, ca și graiul țeranului din alte provincie, asemănat cu limba literară, ne înfățișează mai ales abateri fonetice.

„O parte din însușirile acestui graiu le găsim în graiul ardelén, sau în cel moldoven, ba chiar în cel macedo-roman; altele sînt ale sale particulare.

„Insemnăm, din punct de vedere gramatical, următoarele însușiri:

1. „Una din cele mai distinctive caracteristice a graiului bănățén este păstrarea lui *n* de 'nainte a lui *î*. În *Bă-*

nat nu se țice altfel decât: vinie (pentru vie de struguri), călcăni, întăni, cuni, căpătăni, gutăni; tot așa în câteva comune se țice fănină pentru făină sau fărină. La verbe asemenea este păstrat sunetul *n*, de ex.: tu rămăni, țini (dela a ținé), vini, puni, spuni, a încunia, a descunia, am descuniat etc. Pentru sufixul augmentativ -oi și -oie există numai -oni și -onie: pietroni, piëtronie; sufixul -onie mai adese e neaugmentativ: ursonie, vulponie, luponie, iepuronie; același sufix formeză numi proprie feminine derivate din masculine: din Popescu se face Popesconie (nevêsta lui Popescu), Bibesconie, Gruesconie, etc.

„2. Sunetul *n* urmat de *i* sau *e* trece în *ñ* rostit ca în spaniola, sau ca *gn* în unele vorbe din franceza, sau ca *ny* în maghiara; dar deși îl găsim și în limba asta din urmă, totuși nu putem să-l considerăm drept influență a limbei maghiare: graiul bănățén a fost mai ferit de influența acestei limbi decât este graiul din părțile ungurene și unele ardelene. Afară de acesta, în *Bănat* nu s'a prefăcut nici sunetul *t* sau *k* urmat de *e* ori *i* în *ty*, nici *d* sau *gh* urmat de aceleași în *gy* maghiar, după cum s'a prefăcut la Romăni din Ungaria și la unii din Ardel, unde s'a modificat în sens maghiar, ci în *Bănat* a suferit alte schimbări, cari se vor arăta mai jos.

„3. Sunetele *b*, *p*, *f*, *v* urmate de *i* (iar *v* urmat de *u* în cuvîntul vulpe) rămân nemodificate, ca și în limba literară; și nu aflăm în *Bănat* nici pe ghine, nici chită (ca în părțile Sibiului), nici bgyiie și ptyită (ca în părțile ungurene), nici bjiie și peită (ca pe la Năsăud); asemenea nu se țice lupci ori luptyi, nici hiu, nici jital și jin (ca

pe la Blaj) ori în (ca la Braşov), ci numai biñe, pită, lupi, fiu, viţal, vin etc. Însă i clén şi nu viclén.

„4. S'aũ schimbat sunetele *t* şi *d*, urmate de *i* sau *e*, în *ce* şi *ge* (*dje*), de ex.: frunce (frunte), ce (te), ciner (tiner), verge sau verdje (verde), Megia şi Mėgica cu tonul pe *i* (Media şi Medica, numirile ce le dă poporul localităţilor cu numele oficial Mehădia şi Mehádica), Valeagenii, cu numele oficial Valeadeni. În cuvintele deget şi dinte sunetul *d* s'a prefăcut în *gh*, şi astfel se pronunţă: ghejiet şi ghince; de altă parte se dice dă pentru de (dar şi: djă), dăn pentru din (dar şi: djin). Sunetele *k* şi *gh* urmate de *e* sau *i* rămân nemodificate.

„5. Sunetul *ce* se schimbă, ca şi în graul moldovenesc, şi ca şi în graul poporului din comitatul Zărândului, într'un sunet apropiat de *ş*, pe care nu-l putem transcrie exact: dulşie (dulce), şie mai faş (ce mai faci) etc.

„6. În comunele Ţerova, Ilova, Zlagna, Prisian, Poiana, Visag, după cum imi comunică d. asesor consistorial Ion Ionaş, precum şi elevii din partea locului, în locul sunetului *ş* se pronunţă pretutindenea *s*, de ex.: sasă (şasă), sapte (şapte), cocosu rosu (cocoşu roşu), sade (şade). Învăţătorii din amintitele comune, după cum mărturisesc înşişi, au greutăţi cu copiii de şcolă pînă ce îi fac să rostescă pe *ş*. Se pare curios că, pe lângă toate acestea, cele spuse în punctul precedent (5) au valoare şi pentru comunele aici pomenite, adecă în loc de *ce* se rostescă acolo un *şie*.

„7. Sunetul *z* se rostescă mai tot-d'a-una ca *dz*, se dice nu numai dzăc

(dic), Dumnedzău, ci şi dzamă, dzăhar, dzimbet.

„8. Deosebirea între *ge* (*dj*) şi *j* consistă într'aceea că *ge*, *gi* s'ar pute transcrie cu *jie*, *ji*, de ex.: mierzje (merge), însă jor (jur).

„9. Diftongul *ea* se aude mai mult ca *ia* la cuvintele de genul feminin terminate în *e* şi articulate: valia, vulpia, carcă (cartea); mai adeseori *e* din diftongul *ea* se pierde cu totul şi rămâne *a* singur: sară, țară, înfrunzască, vorbască, bat (bét), şasă, şapce; la imperfecte: auzam, culejam, vegiam (vedeam), şegiam (şedeam), țăniam (țineam), ş. a. Adjectivul feminin *rea* se pronunţă *rè* (cu *e* închis), pronumele feminin *ta* asemenea: *tè*.

„10. Cuvintele terminate în *ea* nearticulate, ca *stea*, *nea*, *cătea* ş. a. se găsesc în vorbirea țeranului din Bănat aproape pretutindenea sub forma *auă*, de ex.: *ñauă* (*neúă*), *stauă*, *cățauă*, *nuéúă*, *măsauă*.

„11. În diftongul *oa* se pot deosebi două sunete: un *u* şi un *a*.

„12. Substantivele feminine terminate în *ă* fac pluralul mai mult cu *i* decât cu *e*; pluralul dela icoană este icoñi, articulat: icoñile; casă, plur. căşi, căşile; fată plur. fiece, art. fiecele; mamă, plur. mame, art. mamele, dar şi mamile, mai este şi mumăñi, ca dela tată tătăñi. În gen. şi dat. sing. primesc numai *i*: a icoñii, căşii, fecii (fetei), mamei ş. a. Dar şi altfel *e* la plural este foarte rar; dela măr pl. este mierză; pară, pieră; frumos, frumósă, ş. a.

„13. Sufixele ori, arî şi erî sint în-

trebuințate exclusiv pentru or, ar și er; de ex.: învățătorii (atât la sing. cât și la plur.), frăgari (sing. și plur.), mâneri etc. Unii cărturari pretind că în casurile acestea s'ar auți la singular nu numai *z*, ci și un *u*. Atâta este sigur, că acest *u* năzuesce să dispară și urma lui este deja cu totul efemeră, întocmai ca și la cuvintele terminate în consonantă.

„14. Alătura formelor umblu și umplu se mai întrebunțeză uneori îmblu și implu; însă numai unghi și nu înghi.

„15. Pe lângă răd și vând se dice mai des rid și vind, asemenea rât și rit. Vind se conjugă așa: vind, vindz, vinge, vingem, vinget, vind; perf.: am vindut ș. c. l. Rid: mă rid, ce ridz, să rige, Ńe rigem, vă riget, să rid; perf.: m'am ris șcl. tot numai cu pronumele reflexiv.

„16. Articulul pentru vorbe de gen masculin a pierdut pe *l*. Se rostesc articulat: omu, porcu, tot natu, socru (nearticulate cele două ultime sînt tot așa); boŃu articulat bđu (două silabe). Exemple de nume proprii art. și neart.: Gruescu, Părvănescu, Mănescu, PuŃu ș. a. formeză genitivul și dativul sing.: lu Gruescu, pl. Gruescilor, lu Mănescu șcl.

„17. Pentru articlii al, ai, ale, se folosește numai forma *a*.

„18. Pronumele reflexiv se întrebunțeză și duplicat în perfectul compus: m'am bătutu-mă, ci-ai sculatu-ce (te-ai sculatu-te), s'o 'mbătatu-să, l'am văzutu-l, Ńi'am dusu-Ńe (ne-am dusu-ne), v'ați supėratu-vė, s'or dusu-să, șcl.

„19. La verbul a fi însemnăm următoarele forme:

„Indic. presinte: io mis, tu iesci, iel Ńi, noi Ńis, voi vis, ieŃi is și ieŃi iăst, acest din urmă numai ca verb predicativ. Exemple: io mis Bănățan, noi Ńis Bănățeni, voi vis dăn țară ș. a. Se mai dice și: noi Ńisăm și voi visăt în unele locuri.

„Ind. imperf.: ieram, ieraŃi, iera, ieram, ieraț, iera.

„Ind. perf.: fusăi, fusăș (silaba ultimă tonică), fu; fusărăm, fusărăt, fură; se mai conjugă și: fușăi, precum și fuŃi.

„Ind. perf. compus: am fost, ai fost, o fost, am fost, aț fost, or fost.

„Ind. viitor: oi fi, Ńi fi, o fi, om fi, iț fi, or fi.

„In Meedica, mi se spune, e folosită și forma întregă: voi fi, viŃi fi, va fi, vom fi, viț fi, vor fi.

„Conjunctiv perfect: să fiŃu fost, să fiŃi fost, să fiă fost, să fim fost, să fiț fost, să fiă fost.

„20. Perfectul simplu indicativ dela verbul daŃi: io gegeŃi (dedeŃi, cu acc. pe ultima), gegeș (și dași) gege (dede, cu acc. pe silaba primă), gegerăm, gegerăt, gegeră (acc. pe prima silabă).

„Se mai conjugă și așa: dăgeŃi, dăgeș, dėge, dăgerăm, dăgerăți (acc. pretutindene pe *e* ori *e*), dėgeră.

„21. Imperativul are o formă a sa particulară cu sufixe: areț, areț, ereț, ireț. Este de observat, că sufixele aici înșirate se pun numai în propozițiunii negative imperative; propozițiunile afirmative imperative au aceeași formă ca și limba literară. Exemple: nu căntareți, nu strigareți, nu bacereți (nu batereti), nu vorbireți, nu urăreți etc. Pretutindenea în *Bănat* este folosită forma acăsta; ici colo, sub înriurirea

școlii, se folosește astăzi și forma literară alături de cea mai sus.

„22. Optativul prezintă se conjugă în comunele Vărădia și Pataș, după cum mi se comunică de elevii d'acolo, în modul următor:

„Io reaş veñi, tu reai veñi, iel ar veñi, noi ream veñi, voi reaş veñi, iei ar veñi.

„23. Pronumele demonstrative: acesta, acela, acesta, aceea au numai formele:

„Masc. Sing. Nom. și Ac. acesta, a-hasta; ăla, ahăla.

Masc. Sing. Gen. și Dat. ăstăia; ălăia.

Masc. Plur. Nom. și Ac. ăștea, hăștea, ahăștea. ăla.

Masc. Plur. Gen. și Dat. ăstora, ahăstora; ălora.

Fem. Sing. Nom. și Ac. asta, ahasta; aea, ahaea.

Fem. Sing. Gen. și Dat. ăștea; ăia.

Fem. Plur. Nom. și Ac. eștea, heștea, ahăștea; elea, ălea.

Fem. Plur. Gen. și Dat. ăstora, ahăstora; ălora...“

Alăturând observațiile d-lui Enea Hodoș cu indicațiile fonetice din Anonymus Lugoshiensis, e lesne de a constata că numai palatalizarea dentalilor *de* și *te* în *ge* și *ce* este un fenomen posterior, care tocmai de aceea pare a fi datorit înriuririi Serbilor, la cari el ne întîmînă ca ce-va organic. În celelalte privințe, doi secolii n'au adus absolut nici o schimbare.

Trăsura cea mai caracteristică a consonantismului bănățenesc: conservarea lui *n* de'naintea lui *ț*, distinge în același grad dialectul macedo-român; iar cu dialectul istriano-român unesc pe Bănățeni o particularitate morfolo-

gică foarte interesantă, și anume optativul prezintă: *reaș, reai, ream, reaş*, pe care noi l'am explicat deja altă dată (v. 1. *Aș*) în următorul mod:

„Poporul judecă limba după auz, nu după scris. În forme ca fire-*aș*, face-*aș*, țicere-*aș*, alături cu *aș* fi, *aș* face, *aș* țice, urechea desparte silabic: fi-*răș*, face-*răș*, țice-*răș*. De aci, în loc de *aș* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raș*, trecută dela construcțiunea inversă la cea directă. Frasa istriano-română: „n'am puiava cu ce me *raș* copri, ni stramas pre carle *raș* zace“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie daco-romănesce: „n'am plapumă cu care m'*aș* acoperi, nici saltea pe care *aș* zace“ = „nici saltea pe care zăcere-*aș*“. Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel înălău atențiunea asupra acestei forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), îi dă o altă explicațiune. El crede că *raș* ar rezulta din fusiunea lui *vré* cu *aș*, fusiune o-cursă numai la prima persoană singulară, pe când la celelalte persoane ar fi numai *vré* cu pierderea lui *v*. În acest mod condiționalul istriano-român:

raș ave

rai ave

ra ave

ram 'ave

raț ave

ra ave

ar fi, după Ascoli:

vrere-aș ave

vrai ave

vra ave

vram ave etc.

„Ei bine, chiar în această ipotesă prima persoană singulară *raș* ar rezulta, ca și'n explicațiunea noastră de mai sus, din construcțiunea inversă *vrerăș*. Noi

credem însă că nu numai prima persoană singulară, dar și celelalte s'au născut din aceeași construcție inversă, cu sau fără verbul vrere, adică cu ori-ce verb, și anume:

raș ave = ave-răș (= avere-aș)
rai ave = ave-răi (= avere-ai)
ra ave = ave-răr (= avere-ar)
ram ave = ave-rém (= avere-am)
raț ave = ave-răț (= avere-ați)
ra ave = ave-răr (= avere-ar)..."

În studiul „Strat și substrat“, noi am demonstrat că așa numiții Macedo-români și Istriano-români de astăzi nu sînt alt ce-va decât Români cei din Pannonia, pe cari în secolii IX—X i-a găsit acolo și i-a gonit peste Dunăre năvălirea Ungurilor. Este aproape de mintea omului că dialectul acelor Români din Pannonia, prin însăși pozițiunea lor cea geografică, pe care nici un crescut de munte n'o despărția de șesul Timișului, trebuia să fi fost identic sau aproape identic cu al Românilor din *Bănat*. Iată de ce este foarte important de a urmări acele puncturi de conservatism dialectal, prin cari Bănățenii și numai Bănățenii se mai asociază pînă acum cu cele două dialecte române trans-danubiane.

Există alte puncturi, vocalice, consonantice și chiar morfologice, în cari graul bănățenesc se întâlnește cu al Moldovenilor, ca și când Moldovenii, în specie cei dela nord, ar fi o veche migrațiune dela Timiș prin țera Crișului și prin Maramurăș, contopită apoi în Moldova de mijloc cu un curent sudic oltenesc, care jucase un rol însemnat în formațiunea Statului Bărlăden, cu mult înainte de descălecarea Moldovei în secolul XIV. Acastă cestiune noi o vom desbata aîurîa.

v. *Bărlad. — Criș.*

II. Individualitatea teritorială a *Bănatului*.

Trei cuvinte:

1°. Troian;

2°. Aușoniu;

3°. Filma;

ne vor ajunge pentru a demonstra ne-strămutata continuitate a naționalității române în regiunea dintre Tisa și Cerna.

1°. Troian.

Intr'un manuscript paleo-slavic toc-măi din secolul XII, reprodus întreg de Srezniewsky (Извѣстія Академіи Наукъ по отдѣленію русскаго языка, t. 10, 1863, p. 551—574) se citește următorul pasaj mitologic:

...Троіана Хзрса
 Келеса Пероуна на
 бы обратна въ
 сому замылу въ
 рокаша...

...pe Troian,
 Hărs, Veles, Pe-
 run, și-au făcut
 deî, în dracii cei
 reî credeau...

Hărs sau Hors, Veles sau Volos și Perun sînt divinități slavice cunoscute, menționate nu o dată în străvechea cronică a lui Nestor (cfr. Sacharow, *Сказанія русскаго народа*, t. 1, 1841, part. 1, p. 11—12). Ce caută însă printre acesteia, ba încă mai pe sus de cei-lalți trei, numele lui Troian, pe care nu'i descrie și nu'l scie nici un mitograf al Slavilor?

Un alt monument paleo-slavic, după un manuscript din secolul XVI (Vostokov, *Словарь церковно-славянскаго языка*, 1861 t. 2 p. 232), aședă pe același Troian, deși nu la primul loc, între diferite divinități slavice:

...мнѣше божы
 многы, Пероуна
 и Хорса Дима и
 Троіана и многы
 мнози...

...închipuindu-și
 mulți deî: Perun
 și Hors, Diu și
 Troian, și alți
 mulți...

și mai adaogă :

... Перунъ къ
Сланикъ а Хорскъ
къ Купркъ, Тро-
ианъ баше цркъ къ
Ривак...

...Perun la E-
leni, Hors la Ci-
pru, iar Troian
fuese împărat la
Roma...

Aci este deja de tot invederată iden-
titatea Țeului slav Troian cu ma-
rele împărat Traian, „Trajanus“, in-
temeiătorul Daciei romane.

Să se observe că ambele manuscripte
paleo-slavice sînt anume de originea
bulgară (Drinow, Заселение Балканскаго
полуострова, p. 76).

Archeologul rus Kotliarewsky (Мате-
риалы для археологическаго словаря, p.
13—14, in Древности, t. 1, Москва,
1865—67) combină aceste texturi cu
următoarele trei puncturi:

1. numele lui Troian figurază de
mai multe ori în vestita poemă rusă
medievală despre Expedițiunea lui Igor
la Dunăre, dintre cari o dată ca „dru-
mul lui Troian“ (къ тропѣ Троианю)
și o dată ca „Țera lui Troian“ (къ
землю Троианю);

2. Serbii și Bulgarii conservă pînă
astăzi în legendele lor poporane me-
moria unui „împărat Troian“ (царъ
Троиан);

3. așa numitul val său șanț „al lui
Troian“, care se începe la noi în Ro-
mânia și se prelungește apoi departe în
Rusia sudică, unde poporul îi conservă
același nume, mai existând acolo chiar
o tradițiune că fondatorul acestei im-
mense construcțiuni ar fi fost un „Tro-
ian împărat rimlenesc“ (Троиана царя
Германланскаго = Ривманскаго).

Kotliarewsky trage de aci conclusiu-
nea, că Țeul Troian pôte să nu fie în
realitate decât divinisarea de către
Slavii meridionali a împăratului roman
Traian.

Dar întrebarea cea fundamentală este:

1°. Divinisare să fie ôre, când ma-
nuscriptul cel din secolul XII pune pe
Traian între „dracii cei rei“ ?

2°. Slavii cei meridionali, așezați pe
peninsula balcanică nu înainte de secolul
VI, adecă patru secoli după mórtea lui
Traian, dela cine ôre putut'au ei să
împrumute memoria marelui împărat ?

Vuk Karadžić (Lex. 750) reproduce
următoarea legendă serbescă din Bosnia :

„Craiul Troian în fie-care nôpte pleca
„în Sirmia, unde se iubiă cu o nevastă
„său fată, și se întorcea de acolo în-
„nainte de zori, căci peste Ți el se temea
„a eși la lumină, ca să nu-l topescă
„sórele. Cum sosia la iubita sa, îndată
„dedea cailor ovăs, și apoi petrecea
„drăgostindu-se, pînă ce caii isprăviau
„nutrețul și pînă ce cocoșii începeau a
„canta. Intr'o nôpte însă, fratele său
„bărbatul acelei muieri a legat limbile
„tuturor cocoșilor, ca să nu pôta cânta,
„și a dat cailor năsip în loc de ovăs.
„Când dară craiul, simțind vremea de
„plecare, întrebă dacă caii au isprăvit
„ovăsul, sluga i-a răspuns că nu. Mai
„târziu, înțelegînd cursa în care a că-
„dut, craiul a încălecat în pripă ca să
„fugă spre orașul seü, dar în cale l'a
„ajuns sórele. Ca să scape de rađe, el
„s'a ascuns sub un stog de fin; însă
„vitele, din nenorocire, au împrăștiat
„finul, și astfel sórele a topit pe Troian“.

Peste Olt, în districtul Romanai, există la noi pînă astăzi aceiași tra-
dițiune. Împăratul cel topit de rađele
sórelii se numește aci „Domnul-de-
rouă“, și poporul asigură că drumul cel
roman de pîtră, care duce dela Dunăre
la Olt prin Caracal, fuese făcut anume
de către dînsul, „ca să pôta merge mai
iute la amanta sa“.

Se scie că reposatul Bolintinenu a
transformat această tradițiune olténă
într'o frumoasă baladă :

.....
 Cum se face nópte, dela Istrul mare
 Cătră Olt te duci,
 Ca să ștergi de lacrimi, cu o sărutare,
 Ochii ei cei dulci!
 Află că o dată sórele pe cale
 De te va găsi,
 Intr'o rouă dulce cu țilele tale
 Te va răsipi!
 .....

Tot așa cunoscutul scriitor rus Weltmann a compus din tradițiunea serbă o poemă întrégă sub titlul de „Troian și Anghelița“ (Moscvă, 1846).

Este interesant — în parentesă — că imaginea omului topit de rațele sóre-lui pare a fi o veche metaforă italică, pe care noi o găsim la Florus, când ȕice că Celții, neputând suferi căldura, „par'că sint topiți de sóre“: „quasi sole laxantur“. O altă metaforă înrudită tot despre Celți este la anticul poet grec Callimachus, care'i compară cu „fulgi de zăpadă“ (Roget de Bello-guet, Ethnogénie gauloise p. 66).

În ce mod legenda română a putut să străbată în Bosnia, ni-o lămuresc cercetările d-lui C. Jireček, cari demonstrează că acea țără posedă în vécul de mijloc o numerosă populațiune curat românescă, slavisată mai în urmă (Die Wlachen in den Denkmälern von Ragusa, Prag, 1879, p. 7—8).

Și totuși, însuși d. C. Jireček, cu trei ani înainte (Gesch. d. Bulg. 1876 p. 74—76), tocmai pe numele lui Traian la Slavii meridionali întemeiază posibilitatea că în epoca cuceririi Daciei dinșii vor fi locuit în vecinătate saú „póte chiar în țără (vielleicht auch im Lande selbst)“!

„Baladele bulgare — ȕice d. C. Jireček — cântă pînă astăzi pe tzarul Troian, stăpân peste nenumărate comóre și la care din 70 de fântáne curge aur strălucit și argint curat. Sub Balcan este

un oraș Troian cu o mănăstire. Pe Topolnița, aprópe de Tatar-Pazargik, este podul lui Troian (Troianov most), de care nu departe se află nesce ruine numite de țărani Troianov-grad și o trecătoare Troianova-Vrata...“

Cătră acestea, negreșit, se mai adaoge Troianov-grad din Serbia.

Numai doă lucruri scapă din vedere d-lui C. Jireček:

1°. necesitatea prealabilă de a demonstra într'un mod serios că Serbii și Bulgarii au locuit în Dacia saú măcar în vecinătate în epoca împératului Traian;

2°. împregiurarea cea capitală că în legenda serbo-bulgară personagiul lui Troian este o ființă antipatică, dușmană, chiar diabolică, „un drac reú“ ca în manuscriptul cel din secolul XII, ceea ce nu ne intimpină nici o dată la Români.

Să luăm balada cea bulgărescă, pe care o citează d. C. Jireček și care a fost publicată de frații Miladinovtzi (Български народни пѣсни, 1861 p. 38—41). Dela primul vers ea sună:

Ког да сѣт краѣта от Трояна!...
 (Dumnezeú să bată pe regele dela Troian!)...

Apoi la Serbi, după cum o constată însuși d. C. Jireček, Troian ne apare ca un monstru cu trei capete saú cu nesce urechi de țap.

În fine, dela profesorul A. Weselowsky (Записки Акад. Наукъ, Petersburg, t. XXXVII, suplem. No. 3 p. 89) noi aflăm că pînă și orașul Troian din Bosnia în baladele poporane serbesci se numesce „cel afurisit, unde se petrec nelegiuri“:

„Дадоме јој провајетог Трояна
 Ћ коме се безаконје ради...“

La prima aședare a Serbilor și a Bulgarilor pe Peninsula Balcanică, dinșii

aū trebuit să susțină o crâncenă luptă cu vechiul substrat românesc de acolo, și acea luptă a avut drept efect, între altele, de a preface pe Traian cel „optimus“ al Românilor într'un element reū pentru Slavī, întocmai după cum altă dată lupta între Eranī și între Indieni schimbase pe indianul „deva“ (deū) în eranicul „daiva“ (demon). O asemenea înreutățire a sensului este o consecință firăscă a raportului internațional între Slavī și între Romānī, pe când absolut nemic n'ar puté justifica fenomenul contrar al transformării Traianului celui reū al Slavilor într'un Traian bun la Romānī.

In cele ȃise mai sus, noi ne-am ferit de a atinge măcar pe „bădica Troian“ în colinda „Plugului“ cea publicată de Alexandri:

S'a sculat mai an
Bădica Troian
Ș'a încălecat
Pe-un cal invētat
Cu nume de Graur,
Cu șeua de aur...

Acest Troian ni s'ar fi părut o simplă mistificațiune din partea lui Alexandri, dacă nu l'am regăsi în excelenta colecțiune de „Plugșore“ a d-lui G. Ghibănescu, anume într'o colindă din Trotuș (Analele literare, II, 1888, p. 42):

Și se sculară mai an
Bădică Troian
Ș'încălecă pe-un cal negru ca corbul,
Iute ca focul...

Dar în alte trei „Plugșore“ din aceeași colecțiune Troian este înlocuit prin „Machedon împērat“ sau „Alexandru împērat“, iar într'unul prin „Sfintul Vasile“, ceea ce ne face a crede că și dînsul nu este adevērat poporan, ci numai cărturăresc, datorit popilor sau dascălilor de prin sate.

Întru cât am putut urmări pînă acuma, numele personal Troian nu există astăđi nicăiri la Romānī, și pôte că nici n'a existat vre-o dată, de vreme ce nici în documente nouē nu ni s'a întămplat a'l găsi, ceea ce arată că străbunii noștri il consideraū mai pe sus de calendarul omenesc, ca și când ar fi un nume de divinitate, după cum nu se află numele personal „Isus“, iar numele personal „Cristea“ este „Cristofor“, nu „Crist“. Nici la vechii Romānī nimenea nu se chiăma „Jupiter“ sau „Apollo“. Iată de ce fôrte reū fac aceia cari bagă pe furis în colinde pe fantasticul „bădică Troian“. Dacă numele personal Troian, după cum am vēđut, circulēză la Slavī, acēsta este tocmai pentru că la dînsii nu era nici un motiv de a'l distinge de cele-lalte numi personale.

Pe la anul 1532 un Italian din Padova, Francesco dalla Valle, călătoria prin Tēra-Romānescă. El ne-a lăsat „Una breve narracione“, conservată în Biblioteca San-Marco din Veneția și reprodusă de Academia Maghiară (Magyar Történelmi tár, t. 3 p. 1—60). Ajungēnd la Tîrgoviște, Dalla Valle trase cu ai sei la mănăstirea Délul, ai căruia călugări — ȃice el — „ne fecero multe cortesie, et ne racontorno tutta l'istoria della venuta di quelli popoli ad habitar in quel paese, che fu questa che havendo Traiano Imperatore debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldati...“ La Romānī memoria lui Troian nu se invēța în școlă, ci a fost tot-d'a-una viuă în tradițiunea poporului. Și totuși Cihac (II, 423) nu se sfiesce a sustine că troian este la noi un „élément slave“! Să observăm că el cunósce acest cuvînt numai cu următorele sensuri: „levée de terre, rempart, prairie entourée d'une levée de terre ou d'une haie, grande prairie

en général; monceau de neige fait par le vent, avalanche; chemin de St. Jacques, voie lactée“.

Față cu forma Troian=Traianus, este metodic de a'și pune întrebarea despre cauza trecerii lui *-ra-* în *-ro-*, și ar fi legitim chiar de a bănuî în acest fonetism o înriuire slavică, de vreme ce la Slavi există un nume personal propriu al lor „Troian“ dela *трой* „trei“, adecă „triplu“ sau „al treilea“. Este invederat că o asemenea înriuire slavică posterioară asupra unei vocale n'ar desmînți intru nemic originea primitivă românescă a cuvîntului, ci numai și numai ne-ar duce la următoarea concluziune: din latinul „Traianus“ Româniî făcuseră „Trăean“ și l'au împrumutat Slavilor; apoi pe românul „Trăean“, printr'o etimologie poporană dela *трой*, Slaviî îl prefăcură în „Troian“; în fine, forma cea slavisată „Troian“ s'a întors mai târziu la Româniî, înlăturând pe organicul „Trăean“. Așa dară, chiar în acest cas nu era permis lui Cihac de a băga pe al nostru Troian între „éléments slaves“. Noi credem însă că pînă și trecerea lui *-ra-* în *-ro-* a fost datorită la noi unei etimologie poporane curat românesce, sau mai bine curat latine, cu totul independinți de slavicul *трой*. Pe de o parte împăratul Traian fiind privit de către posteritatea cuceritorilor Daciei ca străbun al lor; pe de altă parte, dintr'o epocă immemorială, cu mult înainte de Tit-Liviū, toți Româniî privind ca străbunî ai lor pe anticii Troianî,—în forma cea poporană Troian se făcuse de către Româniî din capul locului o fusiune între cei doi străbunî: Traianus și Troianus, astfel că Troian datéză la noi din prima epocă a graiului românesc, și dela noi a primit'o Slaviî, nici decum vice-versa. Este curios că tocmai Slaviî au revenit

în urmă la forma „Traian“ printr'o etimologie poporană a lor dela *трай* „a trăi“, după cum ne-o spune însuși d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 75): „Der Eigennamen Trajan, Diminutiv Trajko, ist unter den Bulgaren allgemein gebräuchlich; der Accent auf der ersten Silbe: Trajan; die populäre Etymologie leitet den Namen von trajam duro, persevero auf, worauf sich auch ein bulgarischer Sittenspruch bezieht“. Pentru Cihac dară ar trebui să fie un slavism chiar atunci când Româniî ar dice Trăean!

Bunul simț cel mai elementar ar fi de ajuns pentru ca ori-cine să vedă că pe Troian Slaviî l'au luat dela Româniî și că nu era chip să'l fi luat de aiuri decât numai dela Româniî. Acosta însă ar probă descendința Româniilor din legionariî lui Traian și numai atăta, fără a dovedi tot-o-dată și continuitatea lor cea teritorială pe țermul nordic al Dunării, căci memoria marelui împărat eî puteau s'o ducă cu dinșiî în Balcanî sau în Rodop după teoria lui Rösler, ș'apoi s'o readucă înapoi peste mai mulți secolî la întorcere în Carpați. Pentru a demonstra această continuitate teritorială, să trecem acuma la periodul cel mai vechiu, necunoscut încă, din istoria cuvîntului troian.

Din cele patru drumuri romane, cari duceau dela Dunăre spre fundul Daciei, doē treceau prin Oltenia, cele-lalte doē prin *Bănat*. Ele au fost făcute chiar în prima epocă a cuceririi, și au trebuit apoi vécuri peste vécuri pînă ce pe alocuri să le distrugă timpul, căci erau așternute cu pétră, „strata saxeae viarum“, și încă nu cu un singur rind de pétră, ci doue straturi suprapuse, legate la mijloc printr'un puternic ciment. O inscripțiune, găsită la

capătul sudic al unuia din cele două drumuri romane bănățene, ne spune:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F
NERVA TRAIANVS AVG. GERM
PONTIF. MAXIMVS TRIB. POT. IIII
PATER. PATRIAE COS. IIII
MONTIBVS EXCISIS ANCONIBUS
SUBLATIS VIAM PATEFECIT

(Aschbach, Trajans Donaubrücke p. 4; Hirschfeld, Epigr. Nachlese p. 419, C. I. L. vol. III).

Intru cât descendinții cuceritorilor rămăneau pe loc în țera Timișului, aceste drumuri nu puteau să nu fie identificate în tradițiunea lor cu memoria împăratului Traian, o memorie care, firesc, nu există acolo decât numai pentru dinșii, nu pentru alte nemuri, venite în aceiași regiune mai târziu.

Unul din cele două drumuri trecea din *Bănat* în Serbia actuală; sau, mai corect, era o prelungire făcută de Traian a unui drum roman mai vechiu de peste Dunăre, cam de pe timpul împăratului Tiberiu, dar numit de către locuitorii cu unul și același nume de „drumul lui Traian“.

În secolul VII elementul românesc cel transdanubian începuse a slăbi în ajun de a dispărea apoi de tot sub invasiunea Serbilor. Pe de altă parte, drumul cel roman de acolo, mai vechiu cu vr'o șapte-zeci de ani și executat în condițiuni mai puțin traînice, se stricase. Ce a urmat de aci?

Pe la anul 600, generalul bizantin Comentiol, aflându-se de dincolo de Dunăre în fața malului bănățesc, cerceta cu stăruință pînă la indigenii despre drumul lui Traian, „ὁδὸς Τραιανῶν“, și nimănui nu putea să-i răspundă nimic, pînă ce d'abia s'a găsit un moșneg de 112 ani, care i-a spus că un

asemenea drum existase cu 90 de ani înainte.

Acastă narațiune din Bizantinii Teofilact și Teofan, noi o dăm aci într'adins după Rösler (Slav. Ansiedlung an d. unteren Donau, p. 36—7), dușmanul cel mai înverșunat al continuității Românilor în Dacia.

Vrea să dică numele lui Traian în unire cu noțiunea unui drum roman de pîtră putea să se uite după o trecere de timp, dacă condițiunile de supraviețuire nu erau favorabile; pentru cazul contrariu însă, când adecă numele lui Traian în unire cu noțiunea unui drum roman de pîtră nu se uită, ci persistă viu în gura poporului, se cer neapărat două postulate:

a) posteritatea cuceritorilor Daciei să se fi păstrat pe același teritoriu;

b) urmele unui asemenea drum să nu înceteze de a se înfățișa vîdului acelei posterități.

Însuși Rösler, dacă ar mai trăi, ar fi silit a recunoște această riguroasă logică a faptelor.

Ei bine, în secolul trecut, nu mai departe, Bănățeni numiau încă troian numai drumurile cele de pîtră, precum vedem în Dicționarul Lugoșen circa 1670, despre care noi am vorbit mai sus și unde se citește: „Troian. Via strata“, adecă: troian se numește un drum de pîtră.

Se putea oare permanența unui termen de această natură, dacă Românii dela Timiș n'ar fi stat neclintii acolo dela Traian și pînă astăzi? Să presupunem un moment, după ipoteza lui Rösler, cumcă naționalitatea română s'ar fi format în Macedonia sau în Epir, unde ea nu văduse drum de pîtră și de unde va fi început a se așeza pe malul nordic al Dunării cu puțin înainte de secolul XII; -- să presupunem una ca acesta, și atunci mai încerca-

ți-vă a explica pe acel „troian=via strata“.

Reposatul Hunfalvy, într'un memoriu prezentat în 1887 Congresului Orientaliștilor la Viena, contesta Românilor însăși existența cuvântului troian, pe care dînsul l'a găsit în Lexiconul Budan cu sensul de șes și cu greșéla de tipar „troiun“. Lăcuind în Buda-Pesta, bietul Hunfalvy nu'și deduse ostենéla de a consulta în biblioteca Universității de acolo vechiul vocabular bănățén! Și bine a făcut că nu l'a consultat, căci—pătimaș și dilettante cum era Hunfalvy, mai mult agitator internațional decât om de știință—ar fi fost în stare să suprimé pe „troian = via strata“.

Noi am văđut mai sus că și la Ottenii din Romanati drumul cel roman de pétră a ramas în legătură cu numele lui Troian, pe care însă, printr'o formă intermediară Roian ca și când ar deriva dela „rouă“, poporul l'a prefăcut acolo în legendarul „Domn-de-rouă“.

Dela noțiunea cea fundamentală de „via strata“, „drum de pétră“, conservată numai la Bănățeni, troian lesne a trecut apoi la cei-lalți Români, prin diferite asociațiuni de idei, la noțiunile cunoscute lui Cihac, în cari tóte predominesce una din doué: sau trăsura cea caracteristică de drum: troian „voie lactée“, sau acea de rădicătură d'asupra pămîntului: troian „levée de terre, avalanche“, sau chiar ambele la un loc: valul troian „retranchement prolongé“.

v. Cale.—Troian.

2º. Aușoniú.

Am văđut că ar fi fost o absolută imposibilitate, ca drumurile cele de pétră, făcute în *Bănat* de împératul

Traian, să fi păstrat pînă 'n zilele noastre la Români de acolo numele cel stereotip de troian, dacă unul și același element românesc n'ar fi locuit fără intrerumpere între Tisa și între Cerna în curs de cei opt-spre dece vécuri dela cucerirea Daciei.

Prin urmare, pe la începutul secolului V, Hunnii lui Attila alegédu'și *Bănatul* drept centrul lor de operațiune contra Occidentului, se aședără tocmai în mijlocul Românilor, cari erau atunci singurii autoctoni ai țerei.

Negreșit, acésta nu se dovedesce prin poemele germane medievale, cari sînt posterioare cu opt sau noué secolii și unde mențiunea Românilor pe lîngă Attila este istoricesce interesantă numai dóră intru cât privesce timpul redacțiunii acelor poeme, cel mult timpul cu puțin anterior, adecă secolii XI—XII. De aceea, nici despre ducele roman Ramung sau Nannunch din „Nibelungenlied“, nici despre „Sigeher von Walachen“ din „Klage“, nici despre săgetarii români din „Biterolf und Dietlieb“, eú nu voiu vorbi aici. Dar nimenea nu póte contesta și n'a contestat nici o dată, că pentru epoca Hunnilor cea mai prețioasă fântână istorică este Bizantinul Priscus, care literalmente împărțise pânea și sarea cu însuși Attila într'o localitate din actualul *Bănat*.

Priscus fusese născut în Tracia. El scriea grecesce, dar sciea și lătinesce, limba oficială de pe atunci; ba încă s'ar poté judeca după însuși numele seú că va fi fost mai curând de origine latină. Amic cu consularul Maximin, Priscus l'a însoțit, cam pe la anul 448, într'o ambasadă, pe care împératul bizantin Teodosiú II a trimis'o la Attila. Itinerarul acéstei ambasade a fost: dela Adrianopole la Sofia, apoi dela Sofia la Niș; prin ur-

mare, ambasadorii călătoriau către Dunăre nu în linia dreaptă, ci curmeziș spre apus. Tot spre apus au plecat ei din Niș, și s'au mirat mult, dice Priscus, când într'un loc cotitura drumului îi făcuse să creadă că merg spre resărit: „ὅτι δὲ τῆς τοῦ τόπου ἀνωμαλίας ἐπὶ ἀνατολὰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔβλεπε τῆς ὁδοῦ“ (ed. Niebuhr p. 172). Este foarte important a constata această direcțiune spre apus, căci ea restornă cu desăvîrșire teoria acelora cari au susținut că ambasada a găsit pe Attila unde va în Moldova sau în Tera-Romănescă, adică într'o direcțiune de tot opusă spre resărit dela Niș. Textul lui Priscus este în această privință de o claritate perfectă.

Pășind dară către Dunăre într'o direcțiune sistematică spre apus dela Adrianopole prin Sofia și prin Niș, ambasada trebuia să ajungă cam în regiunea Singidunului, nu departe de Bielgradul de astăzi. Despre rîurile pe cari le întimpinase în calea dela Adrianopole pînă la Dunăre, Priscus nu vorbește nimic; după ce ajunge însă pe malul nordic al Dunării, el ne spune că, pînă a sosi de acolo la reședința lui Attila, ambasada a trebuit să treacă mai multe ape navigabile, dintre cari cele mai mari sînt: „ὅτι Δορῶν λεγόμενος καὶ ὁ Τίγας καὶ ὁ Τίγισσας“, pasagiū pe care Klassen îl traduce prin: „Drecon dictus, et Tigas, et Tiphisas“ (ed. Niebuhr p. 183). Profesorul Gooss (Geogr. u. Gesch. d. Tr. Daciens 1874 p. 22), cunoscînd numai traducerea latină, bănuiesc că „Tigas“ și „Drecon“ sînt două nume ale Tisei: „Drecon dictus et Tigas“, adică: „rîul Drecon numit și Tigas“. După această ingenioasă ipotesă, în textul grecesc ar fi a se citi: „ὅτι Δορῶν λεγόμενος καὶ Τίγας“ în loc de „καὶ ὁ Τίγας“. În adevăr, „καὶ ὁ Τίγισσας“, care urmează imme-

diat, ar fi putut să facă pe copist să adauge un „ὁ“ și de'naintea lui „Τίγας“. Ori-cum însă, adaosul ar fi foarte vechiu, de oră-ce, un secol mai tîrziu, deja Iornande veșuse în textul lui Priscus trei rîuri: „Tisiam, Tibisiamque et Driccam“, resturnând numai ordinea numilor. Noi preferim dară a lăsa pasagiūl întocmai cum este, fără a surprime pe un „ὁ“, și atunci Tigas, pus la mijloc între Drecon și între Tiphesas, nu pôte să fie alt ce-va decît Bega, un rîu bănățenesc intermediar între Tisa și între Timiș și care în unele locuri e navigabil chiar pentru vapore. Cumcă din cele trei rîuri cel mai important era Drecon, dovadă este că Priscus îl mai menționează o dată, numindu'l „Drecon“ (ed. Nieb. p. 213). Cu alte cuvinte, ambasada bizantină a trecut succesiv prin rîurile Tisa, Bega și Timiș, înainte de a sosi la reședința lui Attila.

Itinerariul a pășit dară de astă dată dela apus spre resărit.

Aci se naște întrebarea: punctul obiectiv al călătoriei fiind o parte centrală a *Bănatului*, de ce oare ambasada să fi mers pînă la Dunăre într'o direcțiune occidentală, în loc de a scurta calea apucînd dela Sofia într'o liniă aprópe dreaptă, fără a trece prin Niș? La această întrebare răspunde însuși Priscus. Pentru a găsi pe Attila, ambasada trebuia să'l caute acolo unde era prevenită că'l va găsi, și'n adevăr l'a și găsit spre apus de Tisa, de unde el se pregătia a năvăli asupra provinciilor bizantine (ed. Nieb. p. 173). Sosind ambasada și presintîndu-se lui Attila, a primit dela dînsul porunca de a merge la reședința lui și de a'l aștepta acolo. Astfel se explică ambele direcțiuni ale călătoriei, cea occidentală trans-danubiană și cea orientală cis-danubiană.

Să se observe în relațiunea lui Priscus următoarele două puncturi:

a) după trecerea Dunării, ambasada a înaintat de 'ntăiu puțin spre nord, depărtându-se de ȣermul danubian, de care nu s'a mai apropiat: „ἐπι τὰ ἀρχικώτερον τῆς χώρας“ (ed. Nieb. p. 182);

b) după un timp nu îndelungat, s'a schimbat direcțiunea: „ἐτέραν ὁδὸν ἐτρέπημεν“ (ib. p. 182—3).

Ōre ce sens pōte avé aci schimbarea direcțiunii? ș'apoi o schimbare impusă anume de cătră conducători Hunni, cari însoțiau ambasada pînă la reședința lui Attila: „τῶν ξεναγούτων ἡμᾶς Σουθῶν τοῦτο ποιεῖν παρακελευσμένων“. Spre nord ambasadorii nu puteau înainta, căci n'ar fi fost schimbarea direcțiunii; spre sud și mai puțin, căci s'ar fi întors la Dunăre; dar nici spre apus dinșii nu puteau să apuce, căci acolo, în Ungaria sudică pînă la Buda-Pesta și mai departe, n'ar fi dat peste mari riuri navigabile. Prin urmare, singura schimbare posibilă a direcțiunii era cea spre resărit, trecēnd apoi Tisa, Bega și Timișul pentru a se infunda în actualul *Bănat*.

Este curios că o comunicațiune epistolară fōrte descusută din partea istoricului unguresc Szabó a putut să amăgescă pe Amédée Thierry (Hist. d'Attila, 1864, t. 1 p. 89, 428) de a scrie următoarele: „On a beaucoup discuté sur le lieu exact où cette résidence était située: les uns ont cru reconnaître Tokaï, d'autres la ville actuelle de Bude, d'autres encore des localités diverses; mais tous s'accordent à décider que ce lieu se trouvait dans le pays qui est aujourd'hui la Hongrie. Le récit de Priscus ne laisse d'ailleurs aucun doute sur ce point“.

Narațiunea lui Priscus, vom ȣice și

noi, nu lasă nici o îndoelă că ambasada bizantină n'a călătorit prin Ungaria, ci prin *Bănat*, înaintând pe un întins șes: „ἐν πεδίῳ κειμένῃ“ (ed. Nieb. p. 183), unde se împedeca numai dōră de bălți: „τοὺς λιμνάζοντας τόπους“ (ib.) și unde, deși erau destule riulețe, totuși lipsiau pētră și lemn de construcțiune, cari trebuiau aduse de ațură: „οὐδὲ γὰρ λίθος, οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστίν, ἀλλὰ ἐπιστάτω τῇ ὕλῃ κέχρηται ταύτῃ“ (ibid. p. 188).

După acéstă descripțiune este învederat că reședința lui Attila nu era în regiunea cea stâncōsă și pădurōsă a Mehadieș, a Lugoșului, a Caransebeșului, ci în partea cea ôblă și băltōsă a *Bănatului*, aceia pe care Grisellini (Gesch. d. temesw. Ban. II) o numia „Flachland“ sau „platte Land“. Dar unde anume?

Priscus ne spune (ed. Nieb. p. 185) că pe drum, oprindu-se într'un sat, Bizantinii au dat acolo peste comitele Romulus și alți ambasadori cari veniau la Attila din Roma, și apoi împreună au urmat calea înainte. Pentru a înțelege acéstă întălnire, cată să admitem că ambasada cea romană venise pe teritoriul bizantin pînă la un oraș trans-danubian așeșat chiar în fața *Bănatului*, cel mai apropiat de reședința lui Attila, astfel ca să călătorescă mai puțin pe pămîntul barbar, unde puteau s'o întimpine neplăceri sau pericole. Plecând dară dela Dunăre spre nord, era lucru firesc ca Romanii să întălnescă pe Bizantini, cari veniau din apus spre resărit, ceea ce s'a întămplat, după narațiunea lui Prisc, nu departe de reședința lui Attila. Dacă noi am puté sci orașul cel trans-danubian prin care trecuse ambasada cea romană, am avé o indicațiune despre cea parte a *Bănatului* unde era atunci centrul puterii Hunnilor, căci am căpēta curat

geometricesce punctul de intersecțiune al ambelor ambasade.

Priscus (ed. Nieb. p. 147) ne spune că Attila pretindea a avea drepturi asupra ținutului sudic al Dunării dela Pannonia spre răsărit pînă la orașul Novae: „κατὰ τὸ ἡμεῖς τοῦ Ἰστροῦ ἀπὸ τῆς Παιόνων ἕξοι Νοβῶν τῶν Θρακίων“. Orașul Novae se afla tocmai în fața drumului bătășten celui de petră, despre care noi am vădit mai sus că, cu doi secolî înainte, îl căutase generalul bizantin Commențiol. Pentru ca să țină atât de mult la Novae, lui Attila acest punct îi eră de o deosebită importanță strategică. În adevăr, el corespunde pe malul opus nordic al Dunării tocmai cu partea cea mai ôblă și băltoasă a *Bănatului*, astfel că de aci, aproape într'o liniă dreaptă, noi înaintăm spre nord către lacul Alibunar. Dacă ambasada romană va fi trecut Dunărea la Novae, după cum este foarte probabil, atunci întîlnirea ei cu cea bizantină se va fi întîmplat unde-va nu departe de acest lac, de unde amindouă împreună vor fi pășit înainte pînă la un punct ôre-care apropiat de acolo.

Mai este o altă posibilitate, întemeiată de asemenea pe textul lui Priscus și care în fond duce la același rezultat. Vorbind despre o ambasadă bizantină anterioră, în fruntea căriia era Plinthis, Priscus ne spune că mersese pînă la Dunăre la orașul Margus, unde o așteptău Hunnii cei regalî: „οἱ βασιλῆιοι Σιδύαι“ (ed. Nieb. p. 167), adică tribul din care eră însuși Attila. Este de creșut că „Hunnii cei regalî“ își aleseră un loc de întîlnire nu departe de însuși reședința cea regală. Vechiul Margus este Semendria de astăzi, nu cu mult mai spre apus de Novae. Trezînd Dunărea la Margus, ambasada cea romană, pentru ca să se pôtă întîlni

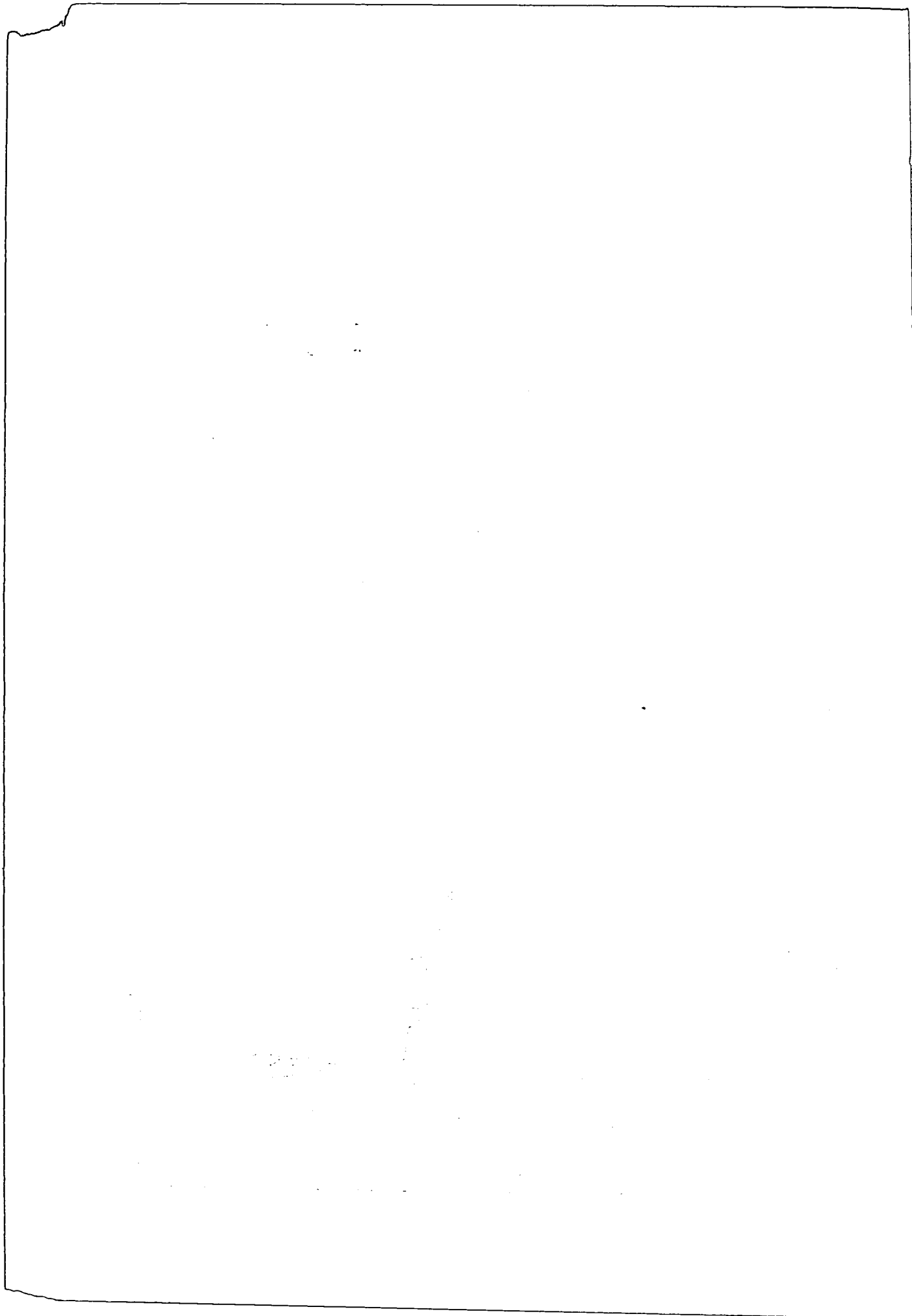
cu ambasadorii bizantini, trebuia să apuce tot în direcțiunea lacului Alibunar, întocmai ca și 'n cazul precedente al trecerii prin Novae.

În fine, mai este o a treia posibilitate. Între Margus și între Novae era așezat cam la mijloc, în pozițiunea actualului Kostolatz, orașul Viminacium, un centru comercial și politic însemnat, despre care Priscus vorbește în două locuri (ed. Nieb. p. 140, 190). Dacă ambasada cea romană a trecut Dunărea prin Viminacium, ea trebuia erăși să înainteze tot spre lacul Alibunar.

Deci, în câte-trele ipotezele, de o potrivă posibile și singurele posibile, reședința lui Attila, ce-va spre răsărit de punctul întîlnirii ambelor ambasade, nu putea să fi fost auri decăt unde-va în împrejurimile orașelului Vârșeș de astăzi.

În privința acestui orașel este de observat ce-va de o valoare capitală în cestiunea care ne preocupă. Felix Milleker, care a studiat Vârșetul într'un mod monografic, ne spune următoarele despre muntele cel cu ruine de acolo, numit românesc „Cula“, adică „turn“, iar nemțesc „Schlossberg“: „Acest munte — țice Milleker — oferă o vedere predominantă nu numai asupra văii dela Biserica-albă și Oravița, dar încă spre occident și spre sud pînă la Dunăre și pînă la Tisa. „Este o pozițiune, de unde se pôte vedé întregul *Bănat*“ (Werschetzer Gegend, Werschetz 1885 p. 25: „Dieser bot eine dominierende Uebersicht nicht nur in das Ung.-Weisskirchner-Oraviczaer Thal, sondern auch gegen Westen und Süden bis an die Donau und Theiss hin. Es ist dies ein Punkt, von dem man die ganze banater Gegend übersehen kann“). Noi întrebăm dacă Attila, barbar, dar mare general, putea să'și alégă o altă reședință mai nime

rită sub raportul strategic? o reședință însă, unde astăzi, ca și 'n Țilele lui Priscus, pământ și lemn de construcție lipsesc. Este de regretat că colonelul Iannescu a scăpat din vedere caracterul cel strategic al Vârșetului în excelenta sa lucrare despre „geografia militară a Bănătuții“.

Pe alăturata chartă noi indicăm cu linia roșie călătoria ambasadei bizantine, iar cu linia albastră pe a celeilalte, însemnând prin liniuțe negre cele două căi romane bănațene. Reședința lui Attila, spre răsărit de lacul Alibunar, este represintată pe chartă printr'un cerc concentric roșu-albastru. Acea reședință nu era tocmai un oraș, ci un forțe mare sat: „μέγιστη κώμη“ (ed. Nieb. p. 187), „vicus ad instar civitatis amplissimae“ (Iorn. XXXIV ed. Holder).

Este sigur dară, absolut sigur, că reședința lui Attila se află nu departe de Vârșet, în apropiere de drumul cel de pământ care se începea în dreptul orașului trans-danubian Novae, și pe unde elementul românesc, după cum am vădit deja, de vreme ce n'a încetat de a locui din epoca lui Traian, a trăit firesc și sub dominațiunea Hunnilor.

În adevăr, Priscus a întâlnit pe Români petrecând forțe bine în gîrul gróznicului Attila.

Lăsăm aci cu totul la o parte ceea ce spusese în această privință Ungurul Otrókocsi, după care s'a luat apoi bătrânul Petru Maior (Inceputul Românilor, ed. 1812 p. 64 sqq.). E puțin metodic însuși Laurian (Magaz. istor. V, 208), care nu ȳea osteneala de a citi pe Priscus în textul grecesc, mulțumindu-se cu o traducțiune latină nu pretutindenea exactă. Ori-ce problemă istorică controversată trebuie supusă unei minuțioase analize, din care să rezulte dela sineși demonstrațiunea. Așa

am procedat noi mai sus pentru a găsi reședința lui Attila; așa vom proceda și acuma pentru a constata ceea ce înțelege Priscus prin „ἡ Ἀυσονίων φωνή“ sau „ἡ Ἀυσονίων γλῶττα“.

La Priscus nu există nicăirea Latin, după cum credea Laurian, ci se află numai Roman. El numește „Ῥωμαῖοι“ pe locuitorii ambelor imperii, al celui oriental ca și al celui occidental, anume cu sensul politic de „cetățeni romani“, „cives romani“; când este vorba însă de naționalitate, atunci pe Grecii îi numește Eleni în opozițiune cu adevărații Romani: „Ἕλλη-νές τε καὶ Ῥωμαῖοι“ (ed. Nieb. p. 203); ba întrebuintează și numele „Γραικός“ (ib. p. 190).

Pintre supușii lui Attila, neminea nu sciea lătineste, adecă limba în care vorbeau și scieau „Romanii cei occidentali“: „οἱ ἐσπέριοι Ῥωμαῖοι“ sau „Italienii“: „Ἰταλιῶται“, „Ἰταλοί“. De aceea Priscus ne spune nu o dată că pentru corespundența cu Occidentul Attila trebuia într'adins să 'și procure secretari de acolo: „πρὸς Κωνσταντινον, ὃν Ἰταλιώτην ὄντα ὑπογραφεῖα Ἀττίλα ἀπεστάλκει Ἀέτιος ὁ τῶν ἐσπερίων Ῥωμαίων στρατηγός“ (ed. Nieb. p. 176, 185, 208).

Până a ajunge și a se opri la reședința lui Attila, Priscus nu ne vorbesce nimic nicăiri despre Ausonii. Aice însă acest nume ne întimpină de o dată de trei ori, în condițiunile cele mai caracteristice.

Primul pasagiū (ed. Nieb. p. 190) sună:

... προσελθὼν
τις, ὃν βάρβαρον
ἐκ τῆς Σκυθικῆς
ᾧ'θην εἶναι στο-
λῆς, Ἑλληνικῇ ἀσ-
πάξεται με φωνῇ,

...apropiându-se
cine-va, pe care
după haïna lui
cea scitică eū il
luam drept bar-
bar, m'a salutat

χαῖρε προσειπὼν,
ὥστε με θανατί-
ζειν, ὅτι γε δὴ
ἑλληρίζει Σκυθῆς
ἀνήρ. ξύγκλυδες
γὰρ ὄντες πρὸς
τῆ σφετέρῃ βαρ-
βάρῳ γλῶσση ξη-
λοῦσιν ἢ τὴν Οὐν-
νων ἢ τὴν Γότ-
θων, ἢ καὶ τὴν
Αὐσονίων, ὅσοις
αὐτῶν πρὸς Ρω-
μαίους ἐπιμιξία
καὶ οὐ ἁθῆος τις
σφῶν ἑλληρίζει τῆ
φωνῆ, πλὴν ὡν
ἀπήγαγον αἰγυμα-
λότων ἀπὸ τῆς
Θρακίας καὶ Ἰλλυ-
ρίδος παραλίῳ...

în limba elenă, di-
cându'mî: χαῖρε,
aşa că eu, firesce,
m'am mirat că
unul dintre Sciții
vorbesce elene-
sce, căci, ameste-
cătura de nemurî,
ei se mulțumesc
cu propria limbă
barbară a fie-
căruia, fie acea
a Hunnilor, fie a-
cea a Goților, ba
fie acea a Au-
sonilor, aceia
cari sînt mai a-
mestecați cu Ro-
manii, și nu ușor
le vine lor a vorbi
elenește, afară
numai dora de
cei robiți din Tra-
cia sau de pe cõ-
stele Iliriei...

În fine, în al treilea pasagiū Priscus
ne spune că, la același prânđ, un bar-
bar, care ședea la mäsă lângă dînsul
și care cunoscea limba Ausonilor:
„*συνεῖς τῆς Αὐσονίων φωνῆς*“, ȳa vor-
bit în acestă limbă, și Priscus l'a și
înțeles,— ceea ce nu se putea întămpla
dacă Ausonii n'ar fi avut un graū
fõrte apropiat de limba latină cea vor-
bită de pe atunci.

Ce e dreptul, chȳar astăđi, după pa-
tru-spre-đeci secolı, puțina lătinescă ar
trebui lui Priscus ca să põtă înțelega
cântecul poporan adus de Bănățenul
Murgu (Wiederlegung, Ofen 1830 p. 53):

De pe munte'n vale
[vin,
In vale vin la riul
[lin,
Setea lungă să m'fo
[sting
Care n'o puteam s'o
[frång;
Vadul nu era în
[cale,
Ci în laturı mai în
[vale...

De monte in vallem
[venio,
In vallem venio ad
[rivum lenem,
Sitim lo' gam ex-
[stinguam,
Qualem non pote-
[ram frangere;
Vadum non erat in
[calle,
Sed ad latus magis
[in valle...

Aci Priscus ne spune fõrte neted că
Ausonii, cari sub dominaționea lui
Attila locuiaū în Bănat alătura cu
Hunii și cu Goții, avënd o limbă a lor
propria, erau și ei barbari ca și
cei-lalți, dar amestecați cu Romanii,
ceea ce'i deosebia de Goți și de Hunni.

În pasagiul al doilea (ed. Nieb. p.
206) la prânđul lui Attila ne apare un
ghiduş sau măscăriciu numit Zercon,
care făcea pe toți să riđă, impletcind
talmeș-balmeș la un loc vorbe luate
din cele trei limbi ale țerei, anume
limba Ausonilor, a Hunnilor și a
Goților: „*τὸτε δὲ διὰ τὸν τῆς εὐωχίας
καιρὸν παρελθὼν τῷ τε εἶδει καὶ τοῖς
ἔσθῆμασι καὶ τῆ φωνῆ καὶ τοῖς συγ-
κεχυμένως παρ' αὐτοῦ προφερομένοις ῥή-
μασι τῆ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὐννων
καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνύς γλῶτταν
πάντας διέλεσεν...*“

Cu atāt mai virtos dialectul daco la-
tin cată să fi fost de tot înțelegibil în
secolul V, când dicționarul seū consistă
aprópe exclusiv din elemente latine și
pré-puține dacice.

Față cu cele trei pasage de mai sus,
și mai ales cu pasagiul al treilea, in-
dicele la ediționea cea Niebulriană a
lui Priscus, p. 615, comentézá fõrte
bine pe „Ausonica lingua“ prin „Ro-
mana rustica“.

Orı-cum s'ar citi și orı-cum s'ar in-
terpreta textul lui Priscus, este mai
pe sus de orı-ce îndoelă că în regiunea
unde se afla reședința lui Attila lo-
cuiaū Romāni și se vorbea romā-
nesce, ba chȳar unii dintre Hunni în-
vęțaseră limba romānă, dacā nu cum-va
barbarul, care vorbise romānesce lui

Priscus la prânzul lui Attila, va fi fost el-însuși un Român ajuns la o înaltă demnitate pîntre Hunni.

Dar pe acei Români de ce ore Priscus îi numesce Ausoni? Iată o cestiune, pe care neminea încă nu și-a pus-o pînă acuma.

După cum la întîlnirea Hunnului, care-i vorbîa grecesce, Priscus l'a întrebât cu mirare: cine este? tot așa el trebuia din capul locului să întrebe: cine sîntei? pe barbarii pe cari îi auzîa vorbind într'o limbă asemănată cu acea latină; și dacă el îi distinge apoi de Hunni și de Goți într'un mod sistematic prin numele de Ausoni, se vede că chiar dinșii i-au spus că așa îi chiamă.

Este cea mai veche mențiune istorică a unei vorbe curat romănesci, care ne prezintă o tulpină latină și două sufixuri de asemenea latine, dar unite tôte printr'o formațiune lexică propriă nouei naționalități latine din Dacia.

La intrarea Goților și a Hunnilor în actualul *Bănat*, Români de acolo erau elementul etnic cel indigen, care avea tot dreptul de a se fâli că ei sînt aborigeni, autoctoni, cei bătrâni, stăpâni ai țerei; și tocmai acesta cată să fi spus ei lui Priscus la întrebarea lui că cine sînt dinșii, căci tocmai acesta vrea să ăică romănesce aușoni.

Cuvîntul auș, din latinul „avus“ prin sufixul „-uș“, același sufix desmierdător ca în femininul „mătușă“ (= anita + ușă), însemnăză pînă astăzi pe „bătrîn“ nu numai în dialectul macedo-român, dar și la Olteni, în districtul Olt mai cu samă, de unde rezultă că altă dată, înainte de separațiunea între Daco-români și între Macedo-români, a fost o vorbă comună tuturor Românilor. Sufixul cel intensiv „-oiu“, pe de altă parte, la Bănățeni ca și la Macedo-români se ro-

stesce tot-d'a-una „-oni“, derivând din sufixul latin „-oneus“. În scurt, vechiul bănățen aușoni are un înțeles ce-va ca lătimesce „senior“ față cu simplul „senex“. Să urmărim însă mai de aproape acest înțeles, care va arunca o neașteptată lumină asupra textului lui Priscus.

În România, pe lîngă auș, ba chiar mai respândit în graiu, este deminutivul aușel, despre care ătă ce ne spune d. S. F. Marian (Ornit. I, 326): „Cea mai mică dintre tôte păserelele, „câte provin în Europa, și tot-odată „una dintre cele mai frumusele, este „aușelul, numit în Bucovina tartalac. „Aușelul e de nouă-ăeci și șese milimetri în lungime, de o sută cincă-ăeci și patru în lățime, de patru-ăeci și opt în lungimea aripelor și de trei-ăeci și opt în lungimea coții. El e pe „de asupra măsliniu, pe tîmple și laturile grumazului castaniu; marginile „frunții și o trăsătură de-asupra ochilor sînt deschise, zăbelele și cercul „ochilor albi; virful capului galben, „părțile inferioare ale corpului galben-„aprinse și pe de lături ruginiu-castanii. Penele aripelor și a coții castanii-„închise și pe margini măsliniu-deschise. „Ochii castanii-întunecați; rostul negru; „piciorolele castanii. Aușelul e respândit mai peste tôte Europa. El petrece „véra prin păduri, éra primăvéra și „tómna prin grădină. Nutrețul aușelului sînt diferiți cărbuși, musce și „alte insecte mici..“

În tôte cele-lalte limbi neo-latine, ba mai în tôte limbile din Europa, numele aușelului este éraš și un deminutiv, dar anume dela cuvîntul „rege“. Așa:

- frances „roitelet“;
- italian „realino“ și „reillo“;
- spaniol „reyezuelo“;
- german „Zaunkönig“;
- rusesc „korolék“;

bohem „králiček“;
grec „βασιλικός“, etc.

Deja în latina clasică numele a uşelului era „regulus“.

Dacă deminutivul din a uş are sensul de „crăişor“, atunci intensivul a uşoniu cată să fi avut sensul de „rege“, negreşit nu ca cel mai bătrân în accepţiunea materială a cuvîntului, ci în accepţiunea cea morală: ca cel mai venerabil, de unde şi latinul „senior“, literalmente „mai bătrân“, a devenit la Neo-latină „seigneur“ şi apoi „sire“, adecă tocmăi rege.

Există o dovadă, cumcă Români de la curtea lui Attila, dîcînd lui Priscus că ei sînt auşoni, i-au şi explicat tot-o-dată înţelesul vorbeii; şi era, în adevăr, un lucru cât se pôte de firesc ca dînsul să le fi cerut o lămurire în această privinţă, căci după graiul lor cel lălinesc el trebuia să-i confunde cu anticii Ausoni din Italia, despre cari nu se pôte să nu fi citit vre-o dată, dar tocmăi această confusiune îl încurca şi mai mult. De ce sinteţi voi Ausoni? ce însemnăză pentru voi acest nume? cum de aţi ajuns în ţera Hunnilor? etă nesce întrebări, pe cari împregiurările le impuneau orî-cuî faţă cu Auşonii dela Dunăre.

Noi am vĕdut că în textul lui Priscus este întrebuiţat pretutindenea, adecă de trei ori, numai genitivul plural „*Αύσωνίων*“. Se scie că glosatorii medievali, când interpretau un cuvînt, îl luau în forma gramaticală în care îl găşia. După această particularitate caracteristică, este lesne de constatat că Suidas, lexicograful bizantin din secolul X, are în vedere anume pe Priscus, când pune glossa cu genitivul plural: „*Αύσωνίων = Ἰταλῶν*“.

Aci însă ne întimpină o nedumerire. Aceiaşi glosă: „*Αύσωνίων. Ἰταλῶν*“ se află şi la Hesychius, lexi-

cograf alexandrin din secolul IV, care trăise înainte de Priscus, şi prin urmare nu putea să-l cunoscă. Este totuşi nu mai puţin sigur că Suidas de asemenea nu cunoscuse lucrarea lui Hesychius nici măcar de nume, ci numai pe un istoric omonim din Milet. Astfel fiind, nemic nu ne împedecă a admite că la Hesychius glosa de mai sus este o interpolaţiune, făcută de cătră un copist posterior epoeii lui Suidas. Să adăugăm că din lexiconul lui Hesychius ne-a ramas un singur manuscris, după care l'a editat Musurus la 1514, ceea ce face peste putinţă o confrunţaţiune de texturi, pe când dela Suidas există mai multe manuscripte. Nedumerirea se înlătură dară fără multă dificultate, întru cât este mai pe sus de orî ce îndoelă că Suidas a utilizat textul lui Priscus, şi acesta nu o dată, ci de o mulţime de ori. Ediţiunea Niebuhriană (p. 225—28) reproduce trei-spre-şeci fragmente, despre cari dîce: „*Sequentia, quae sine auctoris nomine apud Suidam leguntur, Prisco tribuenda esse videntur*“. Cătră cele trei-spre-şeci fragmente, cată să mai adăogăm acum un al patru-spre-şecilea, luat de cătră Suidas tot din Priscus şi tot „*sine auctoris nomine*“.

Înainte de a merge înainte, să mai lămurim o împregiurare.

Descrierea călătoriei lui Priscus, aşa cum a ajuns pină la noi, este scurtată întru cât-va. Originalul cuprindea unele amănunte, cari au fost suprese de cătră copişti. Probă evidentă este următorul pasagiu din Iornande: „*Ad quem (Attilam) in legationem se missum a Theodosio iuniore Priscus historicus tali voce inter alia refert: Ingentia siquidem flumina, id est Tisia, Tibisiaque et Dricca transeuntes venimus in locum illum, ubi dudum Vindigoia, Gothorum fortissimus, Sarma-*

„tarum dolo occubuit“. Deși Iornande afirmă aci în modul cel mai pozitiv că reproduce propriile cuvinte ale lui Priscus, totuși în textul grecesc cel ajuns pînă la noi întregul episod: „ubi dudum Vidigoia etc.“ lipsește cu desăvîrșire. În același chip copiștii au omis din Priscus cuvintele cari urmăză în Suidas imediat și fără separațiune după glosa „*Ἀύσονίων. Ἰταλῶν*“, și a-nume: „*καὶ Ἀύσονες, οἱ βασιλεῖς*“, adică: „iară Ausonii însemnăză regi“.

Sîntem a u ș o n i, ceea ce vrea să dică cei mai bătrâni aice, adevărați baștinași, moșteni și domni ai acestui pămînt, — au țin Romaniî cătră Priscus; și dînsul a înregistrat întocmai declarațiunea lor, cu singura deosebire că alfabetul grecesc îl silia vrînd-nevrînd a pune un *s* în loc de *g*.

Pînă acuma era o nestrăbătută enigmă de a găsi în secolul V la Priscus, lingă Hunniî și Goții lui Attila, pe „Ausonii“ sau „Ausones“ din antica Italiă, un termen etnic care atunci devenise deja de vécuri un simplu epitet poetic în literatura latină, și care nici chiar în Italia, cu atât și mai puțin în provinciile romane, poporan n'a fost nici o dată.

Și câte enigme de felul acesta mai rămân nescotocite și nedeslegate în „istoria începutului Românilor în Dacia“! Enigme pînă acuma, dacă istoricii noștri s'ar deprinde a studia isvórele în texturi originale, nu în traduceri, și dacă ar fi mai tari în știința limbei, fără care istoria cea veche nu póte decât să schîopéteze în cazul cel mai bun.

3°. Film a.

S'ar puté mira cine-va cu drept cuvînt, că în călătoria lui Priscus la curtea lui Attila nu se află nici o mențiune

despre Gepiđi, deși se scie, din totalitatea fântanelor istorice contimpurane, importantul rol pe care l'au jucat ei în resboile lui Attila și apoi în căderea dominațiunii hunnice.

Faptul este că pe Gepiđi Priscus îi cuprinde sub numele generic de Gođi, „*Γότθοι*“.

Noi însă vom căuta aci a'i deosebi pe unii de alții, căci cu Gepiđii naționalitatea română cea de lingă Timiș a avut mult a face, pe când cu Gođii proprii ținși ea nu s'a ciocnit mai nici o dată.

Cine óre să fi fost Gepiđii?

Pe când Gođii ocupaū numai regiunea de peste Nistru, se afla alătura cu dînșii o créngă separată din tulpina gotică.

Eraū așa numiții Gepiđi.

Posițiunea lor geografică în acea epocă resultă fórte limpede din narațiunea lui Iornande. El țin că ei locuieră de 'ntăiū pe o insulă a Vislei, că de acolo s'au întins peste o țéră mai spațiosă, fără a se depărta totuși de reședința primitivă, căci n'au încetat de a avé vecini o ramură a Burgundilor, pe care și Ptolemeū (Geogr. III, 5) o pune lingă Visla; și în fine, că acéstă nouă patriă a Gepiđilor era numai munți și numai păduri, după propria expresiune a unui rege al lor, care — după Iornande: — „*inclusum se montium quaeritans asperitate, silvarumque densitate constrictum*“.

Cu aceste indicațiuni în mână și cu o mapă de 'naintea ochilor, e peste putință a nu recunósce Galiția la pólele crescutului resăritén al Carpaților.

Din Galiția Gepiđii au trecut în Ungaria, întocmai ca mai tărđiū Maghiarii.

Textul lui Iornande este aci de o confusiune spăimîntătoare, pe care póte cine-va s'o descurce numai dóră aducéndu-și aminte că entusiastul istoric

al Goților trăia pe la anul 550 și că tot pe atunci scrieau Bizantinii Procopiū, Agathias și Menandru, prin contexturile cărora sintem datori a'l controla.

Iornande (De reb. Get. XII, L) repetă mereu că Gepiđii stăpănesc Dacia întregă, pe care éráși întregă — după el — o stăpăniseră mai 'nainte Gođii. Când ajunge însă a delimita topograficesce hotarele acestei dominațiunii a Gepiđilor, ȓice că ei ședeau lângă fluviile Criș și Mureș, între cari la mijloc mai bagă doue riuri cu nisce numi problematice: „Gepidae sedent juxta flumina Marisia, Miliare, et Gilfil, et Grissia qui amnes supradictos excedit...” (ibid. XXII).

Acésta'i „întreaga Dacia“?

Ș'apoi tocmai în astă regiune nici că a fost vre-o dată nu numai o dominațiune, dar nici măcar o invasiune gotică, despre care să ne fi rămas o silabă în fântănele anticității.

Intr'un alt pasagiū (ib. V), Iornande trage hotarele teritoriului gepidic cu totul altfel, și anume: „Prin țera Gepiđilor curg riuri mari și renumite, „căci despre nord și apus o scaldă Tisianus, despre sud marea Dunăre, „despre răsărit o curmă fluviul Tavisis, „ale căruī unde iuđi și spumānde se „reped furióse în Dunăre“.

Tisianus fiind Tisa; Tavisis, pe Tabla Peutingeriană Tivisco, în Priscus *Τιβίσκος*, în Ptolemeū *Τιβίσκος*, neputēnd a fi alt ce-va decât Timișul; Gepidia este dară pământul dintre Tisa și Timiș.

Cum óre acum să împăcām pe Iornande cu Iornande?

Procopiū, Agathias și Menandru ne spun într'un glas că Gepiđii stăpănău orașul Sirmiū cu regiunea învecinată, și nu că o spun printr'o nudă afirmațiune de felul aceleia a lui Iornande, dar înregistrēzā un șir de evenimente

petrecute între Gepiđi și Longobarđi, între Gepiđi și Greci, între Gepiđi și Franci etc., tóte în actuala Serbiā.

Un alt scriitor sincronie, Ennodiu, confirmă și el mărturia celor trei Bizantini, punēnd în Gepidia apa „Ulca“, pe care o recunoscuse deja Katancsich (Tab. Peut. I, 301), și'mi pare bine că și Rösler (Rom. Stud. 74) o recunósce a fi actuala Vukā, un riū éráși din regiunea Sirmiului (cfr. Fertig, Ennodius und seine Zeit, Passau, 1855).

Cum să explicām óre cele doue aserțiunii contradictóre ale lui Iornande față cu necontroversabila unanimitate a lui Procopiū, Agathias, Menandru și Ennodiu?

Iornande scriea departe în Italia, copiānd pe Cassiodor sau compilānd de prin Ablavius și alți scriitori perduți, fără să observe vre-o dată că fântănele sale nu sint tóte din aceiași epocă. Extrema neglijență a lui Iornande este ceea-ca l'a deochiat de de-mult în ochii criticilor (Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, 47—52).

Totul se limpedesce, dacā vom restabili următórea ordine cronologicā în migrațiunile Gepiđilor:

Primul stabiliment, lângă Visla;

Al douilea, în Galiția;

Al treilea, lângă Criș și Mureș;

Ultimul, între Tisa și Timiș, iar peste Dunăre, lângă Sirmiū.

Cum dară Iornande, deși descrie pe larg el-insuși hotarele gepidice în primele patru migrațiunii, totuși nu se saturā de a celebra dominațiunea Gođilor și Gepiđilor peste „totius Daciae fines“?

Aci éráși el nu comite alt păcat decât pe acela de a nu fi înțeles fântănele de cari se servise.

Și étā cum:

Bizantinul Procopiū este autoritatea autorităților în ceea ce privesce ambii

țermi ai Dunării. Ca secretar al lui Belisariu, el luase parte la toate strălucitele expediții ale marelui căpitan și cunoscuse de aproape tot felul de nemuri germanice: Goți, Gepizi, Vandali, Longobarzi etc. (cf. Dahn, Prokopius v. Caesarea, Berlin, 1865). Negreșit că neminea pe acest țărîm nu ne va putea conduce mai cu certitudine.

Ei bine, Procopiu țice într'un loc :

„Gepizii, cari stăpâniău urbea Sirmiu și totă Dacia, după ce împăratul Iustinian smulsese acea regiune de sub dominațiunea Goților...”

Cu câte-va rînduri mai jos :

„Impăratul a dat Erulilor alte câte-va locuri din Dacia în gîrul Singidunului, unde ei locuiesc și astăzi” (De bello Goth., III, 33: „Γηπειδες δὲ πόλιν τε Σιρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπιπλεϊστον ἀπέσας καταλαβόντες ἔσχον. Ἐπεὶ δὲ τὰχιστα βασιλεὺς αὐτὸς Ἰουστινιανὸς ὄφειλετο Γότθους etc. καὶ ἄλλα μέντοι Δακίας χωρὶα δόντος βασιλέως Ἐρῶλοι ἔσχον ἀμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα”).

Intr'un alt pasagiu :

„Mai înainte, pe când Dacia era tributară Goților, Gepizii nu se mișcau din fîstele lor locuințe de dincolo de Istru, căci atîta se temeău de Goți, încît nu cutezău a trece fluviul” (ibid. III, 34).

Pentru scriitorul bizantin „dincolo de Istru” este naturalmente țermul nordic. Prin urmare, pe țermul sudic al Dunării se afla Goții, cărora le era tributară Dacia de acolo și de grîza cărora tremurau Gepizii, așezați atunci lingă Tisa.

Apoi ărași :

„In Dacia și in Pannonia sînt orașele Singidun și Sirmiu pe malul Istrului” (ibid. I, 15).

Mai încã :

„Hotarele Daciei, unde se află ur-

„bea Sirmiu...” (Procop. Hist. arcana, p. 18).

În fine :

„Gepizii stăpînesc Singidunul și Sirmiu cu regiunea învecinată...” (Proc., De bello Vand. I, 2).

Dacă aceste șese citațiuni nu sînt de ajuns, Procopiu ni-ar mai procura altele vr'o două-trei nu mai puțin decisive.

Sirmiu, adică Mitrovitz de astăzi; Singidunul său actualul Bielgrad; mai pe scurt Serbia, nici decum România danubiană, ătă dară totă Dacia pe care o ocupaseră de'ntăiu Goții după trecerea lor peste Dunăre, precum ni-o spune și însuși Iornande (LV), iar retrăgându-se aceștia, au cuprins'o Gepizii, pogoriți acolo din laturea vest-carpatină, unde locuiesc mai înainte.

Confusiunea nominală între Dacia cis-danubiană pe de o parte, și pe de alta între cele două Dacie trans-danubiane, ale cărora hotare au fost tot d'a-una forțe reu definite, dar pe unde în realitate au stăpînit cît-va timp nêmul goto-gepidic în urma invasiunii Hunnilor, această confusiune nominală a făcut pe compilatori de felul lui Iornande a plâsmui o fantastică dominațiune a Goților și Gepizilor peste totă Dacia d'a-stînga Dunării.

Un alt vechiu scriitor tot atît de puțin scrupulos, „necriticul și istoricesce nepăsătorul Eutropiu” după cum îl califică Eichhorn (Gesch. d. Litteratur, Gott. 1805 p. 387), bagă și el în Dacia Traiană nu numai pe Tervingi și Taifali, dar încă și pe Victofali, pe cari adevăratele fântâne nu i arată nicăiri decît spre apus de Timiș (Amm. Marcell. XVII, 12; Capitolin. M. Anton. XVI) și despre cari nu ni se va cita un singur fapt pe teritoriul danubian al României.

Istoricii moderni, fără ași da oste-

nela de a scăpăra lumină din confruntarea isvórelor, s'aú mulțumit a tot repeți fabula, pînă ce, sub eleganta pênă a lui Rösler (Rom. Stud. 62), ea a luat nisce proporțiuni iperbolice pînă și 'n cronologiă.

Din istoria Gepiđilor ne preocupă de astă dată următoarele doué puncturi:

1. Eî vorbăiau un dialect gotic, fiind „ex Gothorum prosapia“ după Iordanede, γοτθικὰ ἔθνη după Procopiú, Ἰορδοί după Priscus;

2. Eî aú locuit fórté indelungat in-tr'o parte a *Bănatului*, fiind astfel vecinî cu Româniî de acolo, cu Aușoniî ceî de lingă lacul Alibunar.

Pe la anul 600 un general bizantin mai dá încă lingă Tisa peste urme de Gepiđi, cari însă nu mai sînt atunci o naționalitate compactă, ci nesce șubrede remășițe (Theophylact. ap. Stritter, Gepaed. p. 387).

E remarcabil — în parentesă — că precum Goții proprii țiși ne-aú lăsat un prețios monument archeologic cu o inscripțiune runică în tesaurul de aur cel descoperit la Petrósa în regiunea Buzéului, tot așa în *Bănat*, însă numai acolo, a ramas dela Gepiđi érași un prețios monument archeologic scris cu rune, anume tesaurul de aur demormintat pe la finea secolului trecut în comitatul de Torontal, despre care Dietrich (Runeninschriften des banater Fundes, in Pfeiffer, Germania, 1865, IX, 177—209) conchide că aparține unui popor gotic, dar diferit de Goții proprii țiși: „Fest steht aus der Sprache der Inschriften ein zum Kreis der Gothen gehöriger Stamm, und aus den Runen, dass es nicht genau derselbe war, dem wir den Ring von Bukarest, ursprünglich von Pietrossa, verdanken“.

Orî-cum ar fi, Gepiđiî aú locuit in-tr'o parte a *Bănatului* cel puțin pînă în secolul VII.

În acest mod, priu durata secolară a unui contact fie cât de indirect, Aușoniî lui Priscus aú fost puși în stare și — am puté chîar țițe — aú trebuit să împrumute dela Gepiđi órecari gotisme. Cu alte cuvinte, urmele gotice, dacă există unde-va la Români, apoi numai dóră în *Bănat*.

Acolo, în adevăr, ne întimpină un gotism, singurul de astă-dată, dar necontestabil.

Reposatul filolog bănățén Simeon Mangiucă, într'un studiú fórté interesant ca adunare de material pentru botanica poporană română (Familia din Pesta, 1874, No. 43—49; cf. Col. I. Tr. 1876 p. 360), țițe între altele:

„Frumóse credințe are poporul nostru și despre locuința ținelor din Țéra-Románescă, la locul cu apele „albe, unde se scaldă ținetele și unde „cresce și flórea cea misterióasă, a cării „trupină este invélită în pânđa de pétră, și care om póte căpéta acea flóre, „acela este norocos, căci dînsa 'l conduce cu o atragere magică cătră locurile unde se află tesauriî îngropați, „și acolo, punénd flórea pe pămînt, pe „loc es tesauriî pe fața pămîntului. „Sufletul unei muieri care a vătémătat ținetele, purtat fiind de ține spre chi-nuire și resplătire, ajungénd cu ținetele „pînă la locul cu apele albe și vedénd „acolo planta, cunoscénd'o a întins „măna să o rumpă din pămînt, dar ob-servánd'o o țină, i-a dat cu sbicîul „peste mână de i-a căđut flórea din „mână. Dela locul cu apele albe din Țéra-Románescă, plécă ținetele în că-létoriele lor, trec peste munții Orșovei, peste stánca cea mare dela Berzasca, trag la cărșiele Saschei și a Ciclovei, de aci fac excursiuni prin „*Bănat*, apoi peste muntele Semenice „de lingă Caransebeș, și se întórnă înapoi în Țéra-Románescă. În călétó-

„riete lor, ținele bucuroș petrec pe „poienele munților de iederă, de foiofii, „de semenic și de priboiu (geranium „macrorhizum, grosswurzelliger Storch- „schnabel), unde țin ele petrecerile, os- „pătările și jocurile lor, purtând cu sine „cetă de suflete păcătoșe spre pedep- „sire. Intre ține este una cu numele „Filma, mai mică, dar mai rea, care „mai tare chinuie sufletul celor mor- „boși (căci sufletele le poartă ele cu sine, „iar trupul stă ca și amorțit a-casă în „pat), și celelalte ține nu strică voia „ei. Despre această țină cei morboși, „venindu-și când și când ce-va în fire, „se țice că murmură din buze: Film o! „dar nu mă chinui așa tare, ci ertă-mă!“

Mangiucă mai adaugă:

„Tote aceste despre ține le-am aușit „și scris dela muierile sciutoșe din Si- „chevița, mai virtos însă dela Ana Ju- „rescu de acolo“.

Acastă narațiune este pentru noi cu atât mai prețioșă, cu cât se pôte ga- ranta perfecta ei autenticitate. Man- giucă nu întrevedea de loc marea im- portantă istorică și lingvistică a celor povestite d-sale de cătră baba Ana de- la Sichevița. Entusiast pentru elemen- tele latine ale naționalității române, inamic a tot ce nu e pur roman, fôrte reș dispus mai cu deosebire pen- tru orî-ce lucru nemțesc, archeologul bănățen și-ar fi impus, de sigur, pa- triotica datoriă de a nu lăuda „frumô- sele credințe ale poporului nostru de- spre locuința ținelor“, dacă ar fi bănuit cătuși de puțin că ele sînt tocmai... gotice!

Patologicesce vorbind, țina Filma, așa după cum o vedem în scenariul din legenda lui Mangiucă, unde bolnavul o invocă „din când în când venindu-și în fire“, nu e alt ce-va decât febra, al cărui epifenomen ordinar este delirul, τὸ παραγρονεῖν al lui Ippocrat. Acastă

explicațiune medicală concordă, precum ne vom încredința îndată, cu înțelesul etimologic al cuvîntului.

Tremurul este punctul comun, unde febra se ciocnesce și se confundă cu diversele faze ale spaîmei, astfel că, luându-se una drept alta, în mai multe limbi însuși numele febrei derivă din noțiunea spaîmei.

La Francesi „frayeur“ și „effroi“, doue nuanțe de spaîmă, provin din la- tinul „frigor“, de unde la noi friguri „febră“.

La Serbi febra se chiamă грозница, dela роза „teróre“, ultimul grad de spaîmă.

Cuvîntul nostru frică, la Albanesi frikă, este același cu grecul φοίση „tremur“, de unde φοικώδης πυρετός „febră“.

Latinul febris „friguri“ se află în le- gătură cu grecul φέβομαι (mă tem) și cu germanul „bebe“ (tremur).

În monumentele paleo-slavice, febra se numesce трасавица, трасккк, трас- цыца, bulgăresce „tresopatkă“ sau „tre- scă“, din aceeași radicală ario-europeă cu sensul de tremurare, din care Persii au făcut „tars“ (spaîmă), la Osetini „tharsin“ (temere), în limba zendică „tarsti“ (spaîmă) etc.

Boemesce „třas“ însemneză spaîmă, iar „třasawka“ febră.

În limba persiană spaîma se țice „bim“, bóla în genere „bimari“, un fel de febră în specie „bimari siah“, lite- ralmente spaîmă negră (Vullers, Lex. Persic. I, 304).

Mai pe scurt, țina Filma, care re- presintă „febra“ sub raportul medi- cal, prin însăși acesta ar puté să fie „spaîmă“ în privința lingvistică; a- decă, în vre-o limbă ôre-care — vom cerceta mai jos în care anume — cu- vîntul filma, mai înainte de a trece la

„febră“, putea să fi avut semnificațiunea generală de „spaîmă“.

Omul primitiv, înzestrat cu „corpulentissima fantasia“ după expresiunea lui Vico, dă obiectivitate tuturor impresiunilor sale, fie interne sau externe. Un pasagiū din cartea lui Iob (IV, 13—17) dice: „In gândurile visurilor „de nopțe, când somnul cade peste ómenī, témă și cutremur m'aū intim „pinat și făcură să se cutremure tóte „ósele mele, și un duh trecu pe dinaintea mea, și pėrul mi se sburli pe „cap; el stătu, dar nu cunoscui fața „sa; un chip era înaintea ochilor mei...“ In acest pasagiū, ca și în legenda bănățénă a lui Manguică, un bolnav, delirând în friguri, vede „un chip înaintea ochilor sei“, un chip atât de teribil încât „i se sburlesce pėrul pe cap“, și care totuși nu e în realitate decât „spaîma-febră“ personificată.

Asemeni fenomene, fie „spaîmă“, fie „febră“, fie ambele întrunite, ne apar adesea în mitologia diferitelor popóre, când ca ței, când ca ține, căci sexul depinde de genul gramatical al cuvintului.

La vecii Romanī spaîma era represintată prin țeii Pallor și Pavor.

La Elenī—prin țeul $\Phi\acute{o}\beta\omicron\varsigma$, din aceeași radicală $\varphi\epsilon\beta$ (temere), din care am vėđut mai sus că derivă latinul „febris“.

La Slavii din Carniolia, ținele corespundėtore Furielor din mitologia clasică se chiamă $\Delta\rho\alpha\kappa\eta\eta\alpha$ și $\sigma\tau\rho\lambda\eta\eta\eta\eta\eta\alpha$ (Venelin, Болгапе, Москва 1829 t. I p. 145); cel de 'ntăiū cuvint dela $\Delta\rho\alpha\kappa\eta\eta$ (tremur), cel-lalt dela $\sigma\tau\rho\lambda\eta\eta$ (frică).

Țeul de destrucțiune din mitologia indiană, teribilul Țiva, acela din sudórea căruia—după Mahābhārata—s'a născut febra (Muir, Sanscrit texts t. IV p. 314), se chiamă Bhīma, adecă „spaîmă“. Același nume il pórtă de ase-

menea în monumente sanscrite mai multe alte țeitățī reutăcióse secundare, iar sub forma'ī cea femeiească Bhīmā el se aplică la țeița mortii Durgā și la o nimfă din cele țise „apsarasas“, a căror principală misiune este de a perde pe muritorī sau de a-i innebuni (Roth-Bóhtlingk, Sanskrit-Wtb. t. V p. 294; Gubernatis, Mitol. Vedica 1874 p. 193).

Pentru spaîma luată în sens exclusiv de febră, selbateciī Mantra, cari locuesc în Indo-china pe peninsula malaică, aū un țeū special, numit Hantubara-sisip (Ujfalvy, Revue de philol. t. II p. 139).

La Persi, febra este „o țină roșiă cu pėr de flacări“ (Tylor, Anfänge d. Cultur t. I p. 292).

În literatura sanscrită, febra e „regele bólelor“ (Roth-Bóhtlingk, III, 168); rege, nu regină, căci sanscritul jvara (febră) e masculin.

Romanii, la cari febra era femeia, aveaū pe țina Febris. O inscripțiune, găsită în vaea Hațegului în secolul XVI (Ackner-Müller, Inschr. in Dacien p. 19) sună:

FEBRI. DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.
CAMILLA. AMATA. PRO.
FILIO. MALE. AFFECTO
P.

La Elenī divinitatea febrei era Ἰνία-λος sau Ἐπιόλης , aceeași—póte—pe care Omér (Odys. V, 396) o numesce „demon de spaîmă“, descriend cumplitetele dureri ale unui bolnav.

În descântecele rusesci, febra este personificată prin doș-spre-țeeci ține „nepепенate“ și „neincinse“ (Sacharov, Сказанія русскаго народа t. I, part. 2 p. 24).

„...Druh—dice Pictet (Origines indo-europ., ed. 1863 t. II p. 635—6) —

„s'applique dans le Rigvéda à une es-
 „pèce de démon mâle ou femelle, et
 „signifie malfaisant, nuisible, de la ra-
 „cine druh, nocere velle, odisse. De là
 „aussi drôha, drôgha, malice, offense,
 „haine, drôgdhar, ennemi, offenseur,
 „druhvan, drôhin, qui cherche à nuire,
 „malin, etc. Cette personnification du
 „mal reparait chez les Iraniens dans
 „la Druh (au nomin. Drukhs) du Ven-
 „didad (Farg. VIII, passim), le démon
 „femelle qui se jette sur les cadavres
 „et qu'il faut chasser par divers pro-
 „cédés. Les inscriptions de Persépolis
 „offrent Druga comme le nom d'un es-
 „prit malin... Un corrélatif du démon
 „indien Druh est le lithuanien drugis,
 „fièvre et surtout frisson fébrile. La
 „fièvre, en effet, était considérée comme
 „produite par un mauvais esprit, et
 „personnifiée comme tel“.

La Boemî, după cum am văzut mai
 sus, t̄rasawka este „febră“, iar t̄ras
 „spaîmă“; dar același T̄ras ne apare
 în anticele poezii boeme dela Kralodvor
 ca „deu al spaîmei“:

„...ze stienov lesniech virazi T̄ras...“

Nu vom căuta de a mai îmulți a-
 nalogie.

Ele sint de ajuns pentru a ne con-
 vinge că Filma, prin care se idealizează
 febra la Românii din *Bănat*, poate să
 aibă sensul etimologic de „spaîmă“.

Dacă însă Filma însemnează în adevăr
 spaîmă, acesta cată să fie anume în
 vre-una din acele limbi, cu cari națio-
 nalitatea română va fi avut ore-când
 vre-un punct de atingere, iar mai în
 specie Românii din *Bănat*.

Pentru a nu ne abate dela cererile
 metodei lingvistice, să stabilim mai
 întâu condițiunile fonetice ale cuvîn-
 tului filma.

În limba română silaba *fi-* este tot-
 d'a-una originală, adecă nu provine

nicî o dată din *fa-*, *fe-*, *fu-*, sau din
 vre-o altă combinațiune silabică. Ca
 exemple avem: *fî* (*fiō*), *fîu* (*filius*),
fîastru (*filiaster*), *fiat* (*ficatum*), *fig*
(figo), *fir* (*filum*), *fildes* (*turc. fildis*),
fistic (*turc. fistiq*), *fitil* (*turc. fitil*), *fîsec*
(turc. fîsek), *filă* (*φίλλα*) etc. Din ma-
 ghiarul „kép“ Românii au făcut „chip“,
 dar pe maghiarul „fél“ nu l'au schim-
 bat în „fil“, ci l'au lăsat „fel“.

Încă o dată dară, ori-unde se află la
 noi silaba *fi-*, aceeași silabă *fi-*, iar nu
 alta ori-și-care, trebui să fi fost în
 limba de unde s'a luat cuvîntul.

Prototipul cel imediat al Filmei ro-
 mâne nu poate fi falma, felma, fulma,
 flama etc., ci neapărat filma.

Constatarea acestui punct fonetic ne
 înlesnesce calea, înlăturând ori-ce eti-
 mologie nemetodică.

Să ne întrebăm dară: de unde ôre
 să fi luat Bănățenii pe țina Filma?

Citind legenda pe care ne-o dă Man-
 giucă, ne-a isbit din capul locului ca-
 racterul vechiu germanic al totalității:

- 1°. Ținele călătoresc prin țeră;
- 2°. Ele pörtă sufețele ômenilor morți;
- 3°. Filma e cea mai mică din ține;
- 4°. Ea este tot-o-dată cea mai rea;
- 5°. Cele-lalte ține se tem de dinsa.

În mitologia scandinavă asemeni ține
 se numău Norne.

În saga Nornagestr, scrisă după
 celebrul scandinavist Rafn în secolii
 XI sau XII (*Antiquités russes*, t. I
 p. 211), trei Norne, călătorind prin țeră
 (thar fôru thâ um landit völvur), ne-
 meresc la un copil în légën; pe când
 cele doë mai mari îl bine-cuvinteză cu
 dărnicie, se scólă cea mai mică (hin
 yngsta nornin) și'l blastemă (Dietrich,
 Altnord. Lesebuch p. 320).

Iacob Grimm (*Deutsche Myth.* 1854
 p. 381) reproduce următorea narațiune,
 nu mai puțin caracteristică, dintr'un
 poet german de pe la 1200:

„Treî surori ñine cãlãtoriaũ prin țerã
 „(ziehen durchs Land) pentru a cãuta
 „de nevoile ómenilor. Cele de'ntãiu doë
 „pré-bune și nesocotite, voiaũ cu grabã
 „sã sbóre în ajutorul altora. Cea de a
 „treia însă, la care ele se supuneã
 „(als höhere Macht verehren), numind'o
 „dómnã a lor, nu'î lãsa sã facã binele
 „(werden aber von der dritten zurück-
 „gehalten)..“

În „Istoria Danicã“ a lui Saxo Grammaticus, éráși un scriitor scandinav din secolul XII, se descriũ de asemenea trei ñine, dela carî depind sortile omenescî și dintre carî cele de'ntãiu doë sînt bune, iar cea mai micã rea : „tertia vero protervioris ingenii invidiosiorisque studii femina“, — pasagiũ asupra cãruia Grimm (op. cit. p. 387) observã : „die dritte Nymphe ist wiederum die bösgesinnte, das Geschenk der beiden ersten verringernde“.

În fine, în vechea mitologiã nordicã ñinele Norne ne apar și ca Valkyrie, adecã alegëtóre, avënd misiunea de a lua și a purta sufletele celor mortî.

Mai repetãm darã, nimic nu póte fi mai vechiũ germanic, ca cele cinci trãsurî din legenda lui Manguicã :

- 1º. ñinele cãlãtoresc prin țerã ;
- 2º. Ele pórtã sufletele ómenilor mortî ;
- 3º. Filma e cea mai micã dintre ñine ;
- 4º. Ea este tot-o-datã cea mai rea ;
- 5º. Cele-lalte ñine se tem de dinsa...

Un asemenea complex de elemente constitutive nu ne întimpinã nicãiriã aĩurî, nici chĩar în miturile slavice, atât de înrudite de alminterea cu cele germanice (cfr. Potebnia, *O дoлѣ, в Дрeвности, Москва 1865 p. 153 — 96*).

Este remarcabil cã la Slavî, atunci când ñinele lor se apropiã în unele puncturi de Norne, totuși vedem cã și acolo tocmai cele mai mari sînt mai grabnice a face reũ, iar cea mai micã le mai reține, adecã un fenomen dia-

metralmente opus aceluia din mitologia scandinavã (Potebnia, op. cit. 192; Grohman, *Sagen aus Böhmen 1863 p. 4*; Miladinovtzi, op. cit. p. 16—19).

O excepțiune pinã la un punct formezã Croații.

La dînșii așa numitele ñine Rodieñite sau Sudieñite se asemênã óre-cum cu Nornele scandinave. Profesorul Valjavec a scris în astã privință o monografiã intrégã, fórté interesantã, în care constată cã și la Croați cea mai micã din ñine este generalmente mai rea (ap. Jagić, *Književnik 1865 t. II p. 53*). Dar acestã apropiare e numai parțialã, nu totalã ca asemênarea ce se observã între ñinele germane dela nord și cele bãnățene ale lui Manguicã. Croații nu confundã nici o datã pe Norna, adecã ñina prevestitóre a sortilor, cu Valkyria, care pórtã sufletele ómenilor mortî. Apoi ñinele lor nu cãlãtoresc într'un mod sistematic. În fine, însuși d. Valjavec convine cã, cei-lalți Slavî ne avënd nimic analog, s'ar puté bãnui cã Croații vor fi imprumutat concepțiunea lor despre ñine anume dela Germanî. Sã nu uitãm vechea observațiune a lui Șafarik (*Slow. starozitnosti p. 548*) cã dintre toți Slavii cele mai multe gotisme se aflã la Serbî.

Grimm (*D. Myth. p. 407*) avusese darã și nu încetézã de a avé dreptate când a ñis : „noțiunea ñinelor ursitóre nu s'a desvoltat la Slavî“.

Aci este locul de a se încruci oricine de'naintea lipsei de metodã a reposatului Cihac. Deși ñina Filma nu are absolut nimic slavice și deși nici o datã slavicul *vi* nu trece la Romãni în *fi*, totuși Cihac nu s'a sfiit a afirma (*Dict. II p. XVI*) cã Filma nu e alt ce-va decãt Vilama, dativul plural din serbul Vila „ñinã“ : „Le serbe moliti se Vilama est le datif pluriel que les Roumains du Banat ont changé en Filma“.

Cu o asemenea nouă teorie lingvistică despre trecerea tuturor labialelor una într'alta și mai ales despre paternitatea dativului plural, Cihac ar fi putut să susțină că „episcop“ se trage d'a binele din „vobiscum“!

Nici cei-lalți vecini ai Românilor — despre ținele Ungurilor, bună-ora, se poate vedea monografia lui Ipolyi (Magyar myth. 1854 cap. IV) — nimeni afară de vechii Germani, nu ne înfățișează intrunite cele cinci puncturi esențiale din narațiunea lui Manguică :

- 1°. Dinele călătoresc prin țeră;
- 2°. Ele poartă sufletele ómenilor morți;
- 3°. Filma e cea mai mică din ține;
- 4°. Ea este tot-o-dată cea mai rea;
- 5°. Cele-lalte ține se tem de dinsa...

După ce am constatat tiparul vechi germanic al întregii legende despre țina Filma, acuma soluțiunea ni se presintă dela sine.

În limba gotică, pe care o vorbeau nu numai Goții proprii și, dar și Gepiții cei de lingă Tisa, filma însemnă „spaîmă“.

Textul lui Ulfla ne dă acest cuvânt de patru ori, de doă ca nume și de doă ca verb, în câte-patru casurile cu prepozițiunea *us* (din), care însă este aci cu totul indiferentă, ca și 'n goticul „*us-agiths*“ (spăimîntat) din „*agis*“ (spaîmă), sau ca și prepozițiunea analógă *ex* în al nostru *s-paîmă* din „*expavimen*“.

Ca nume, goticul *film-*, de genul feminin, se traduce tot-d'a-una prin „spaîmă“.

Iată texturile :

I. Marc XVI, 8 :

Ulfla: dizuh than sat ijos reiro jah us-filmiei...

Vulgata: invasit autem eas tremor et pavor...

Romănesce: erau cùprinse de cutremur și de spaîmă...

II. Luca V, 26 :

Ulfla: jah us-filmiei dissat allans..

Vulgata: et stuporprehendit omnes...

Romănesce: și spaîma a cuprins pe toți...

Ca verb, goticul *film-* se traduce prin „uîmire“, adecă situațiunea în care ómul își perde cumpétul :

III. Marc I, 22 :

Ulfla: jah us-filmans vaurthun..

Vulgata: et attoniti fuerunt...

Romănesce: și s'au uîmit...

IV. Luca XI, 43 :

Ulfla: us-filmans than vaurthun allai...

Vulgata: attoniti autem facti sunt omnes...

Romănesce: și se uîmîău toți...

Löbe, Gaugengigl, Diefenbach și alții confundă pe goticul ulflian „*film-*“ (spaîmă) cu germanul — nu goticul — „*film*“ (pele), explicând spaîma prin rădicarea peleii sau prin eșire din pele. Precum românul „*speriare*“ (=ital. *spaurare*) nu se înrudesce cătuși de puțin cu românul „*për*“ (=pîlus), deși „*sper-*“ și „*për*“ se asemănă în apariță, tot așa germanul „*film-*“ (pele) este absolutamente alt ce-va decât goticul „*film-*“ (spaîmă).

„*Film-*“ (pele), după legea corespunzîntei fonetice, nu diferă decât numai dóră prin sufix de grecul *πέλλα* și de latinul „*pellis*“, pretutindenî cu același înțeles concret de „pele“; cãt despre „*film-*“ (spaîmă), Fick este cel de'ntăiu care a isbutit să limpețescă originea acestei vorbe. Ca temă verbală, goticul „*film-an*“ (uîmire) corespunde vechiului scandinav „*fålm-a*“ (tremurare) și grecului *πελεμ-ίζω* (*sguduire*); ca temă nominală, goticul „*film-ein-*“

(spaimă) ne conduce — poate — la grecul *παῖμος* (bătăia de inimă); ca punct de plecare comun pentru această întregă familie de cuvinte, este radicala „pal“, conservată în latinul „pel-lo“ (imping) și în grecul *παλ-λω* (scutur); în fine, ca sens fundamental, o mișcare violentă sau — mai bine — febrilă (Kuhn, *Zeitschr.* XIX, 262-3; Fick, *Vergl. Wtb.*² p. 373; idem, *Ehemalige Einheit* p. 234, 339).

Se știe că tulpina germanică primordială se despărțea din capul locului în trei ramure: cea gotică, cea scandinavă și cea teutonică. Tote poporele germanice, cu cari Români, direct sau indirect, mult sau puțin, au avut a face încôce dela secolul VII pină astăzi, aparțin fără excepțiune ramurei teutonice. În această ramură teutonică, care se desbină în sute de dialecte și sub-dialecte, cuvântul film- (spaimă), fie ca verb, fie ca nume, nu se găsește nicăiri. Chiar în ramura scandinavă, mai apropiată de cea gotică și dela care avem prețioase monumente literare începând din secolul VIII, această vorbă nu se află cu vocala *i*, ci numai cu *á* în fălma (tremurare), sau cel mult cu *e*, dacă vom admite ca făcând parte din aceeași familie pe islandesul *felmr* „spaimă“ (Höfer, *Zeitschr. f. die Wiss. d. Spr.*, t. III p. 58). Prin urmare, Români Bănățeni au putut imprumuta pe dina Filma exclusivamente din limba gotică, nu însă dela Goții proprii diși, cu cari n'au fost nici o dată în contact, ci dela acei Gepiđi de lângă Tisa, cu cari s'au învecinat, la marginea occidentală a *Bănatului*, în curs mai mult de un secol.

Deja la Gepiđi, poate și la Goții proprii diși, vorba film-, afară de sensul său ulfilian de „spaimă“, cată să fi însemnat o țină, o Nornă sau Valkyriă, căci Români Bănățeni impru-

mutară dela dișii nu un cuvânt comun, ci anume personificațiunea cea mitică, ba încă în legătură cu o legendă întregă de un caracter vechiu germanic foarte pronunțat: „đince că-lătoresc, purtând sufletele ómenilor „morți. Iar cea mai rea din ele, deși „e mai mică, totuși poruncesce đinelor „celor bune“.

Negreșit însă că în fragmentul biblic al lui Ulfla, de vreme ce este biblic, nici se poate aștepta cine-va de a întâlni o accepțiune păgână a vorbei film-. În acest mod, cercetarea noastră umple o lacună în mitologia gotică.

Din cele două cuiburi ale Românilor, unul la Olt și celalalt la Timiș, Oltenia a fost scutită aproape cu desăvârșire de invasiuni străine, și totuși nu se poate ăice că ea și-a păstrat naționalitatea mai bine decât *Bănatul*, unde Românul a fost neconținut în contact cu tot felul de némuri barbare. Cei mai plugari dintre toți Români prin însăși natura unui pământ roditor peste măsură, Bănățeni se împacău cu Hunni, cu Gepiđi, cu Avari, cu Slavi, cu Unguri, hrănindu'i pe toți rinduri-rinduri și lăsându'i apoi pe toți să plece înainte, pe când Românul rămânea pe loc, adevăratul aușoniu al țerei dela Attila și pină astăzi. Ne'nterupta atingere cu străinii l'a făcut pe de o parte mai gelos de propria sa naționalitate și mai conservator de frică de a n'o perde; dar tot-o-dată, pe de altă parte, memoria acelei atingeri s'a petrificat pe nesimțite, ca nescestratură suprapuse, în graiul și în legenda Românilor din *Bănat*, astfel că numai la dișii noi găsim unele tradițiuni etnice medievale, pe cari în deșert le-am căuta în Oltenia, cu atât și mai puțin în Ardél.

Vom da un exemplu său doue.

Am vorbit mai sus despre Gepiđi, cari nu erau decât o ramură de Gođi. După acești Gođi, precum îi numește și Priscus, *Bănatul* a fost cotropit de Avari, pe cari însă i-au nemicit Francii, anume Carloman prin fiul său Pipin, gonindu-i din regiunea Tisei: „trans Tizam fluvium fugatis“, după expresiunea contimpuranului Eginhard (cf. Zeuss, *Die Deutschen* p. 738). Bănățeni dară cunoscură acuma doue mari popore germanice: pe Gođi și pe Franci. „In *Bănat* pînă 'n ăia de astăđi — ăice „Simeon Mangiucă (Albina din Viena, „1866 No. 88) — când vine vre-un „Némț prin sate romănesci, se ăeău „copiđi după el și strigă drept semn „de batjocură: Némț! Némț! Goto- „Frénț! și tot mai departe făcënd „versuri de batjocură, parte rușinöse, „la fie-care sentență de doă versuri in „cadență repețesc: Némț! Némț! Goto- „to-Frénț!“ Din generațiune in generațiune mumele romănce din *Bănat* ău făcut pe copiđi lor să nrască pe vechii asupritori Gođi și Franci, cari vorbeău de o potrivă nemțesce și ale căroră numi, intrunite in singurul Gotofrénț, ău ajuns acolo pînă la noi ca un archaism supra-viețuit in graul cel copilăresc.

S'a repetat mereu că „Ler-dómne“, obicnuitul refren al colindelor romăne, este o reminiscență despre împăratul Aurelian. Acastă opinie n'are nici un temein, și chăr nici un sens. In cursul meă dela Facultatea de Litere din Bucuresci, eă am demonstrat deja că acel „Ler-Dómne“ nu este alt ce-va decât „Lar Dominus“ al mitologiei romane, asupra căruia voă reveni pe larg la locul seă (v. *Colindă*). Aurelian, in ori-ce cas, nu putea să fi fost drag Romănilor din Dacia, pe cari tocmai dinsul i-a trădat, lăsându-i fără administrațiune și fără legiuni in prada

barbarilor. O amintire despre Aurelian s'a păstrat totuși, însă numai la Bănățeni; și cauza este că acest împărat, dac de origine și forțe celebru prin vitejiă, se născuse la Sirmium, actualul Mitrovitz, in fața saă la costa *Bănatului*. Legenda cea bănățenescă despre Aurelian merită a fi atinsă aci măcar in trecēt.

Frađi Schott, in colecțiunea lor cea germană de basmuri romăne din *Bănat* (*Walachische Mährchen*, Stuttg. 1845 p. 213, 357), ău publicat unul intitulat „Mandschiferu“, care li-a fost comunicat din Oravița. Nesciind romănesce, frađi Schott explicaă pe Măngiferu prin francesul „mange-fer“, ceea ce ar fi la noi Măncă-feru, nici o dată însă „Măngiferu“, care e pur și simplu rostirea bănățenescă cea dialectală pentru numele compus Mănde-feru, franțusesce „main-de-fer“.

Să se observe că in Mănde-feru, „măn“ nu este o scurtare din forma obicnuită „măna“, ci forma romănescă cea veche organică „mănu“, la plural „mănule“, care nu o dată ne intimpină in tipăriturile din secolii XVI și XVII, bună-óra in următorele doue exemple după Cipariu (*Principia* p. 129):

1°. Pentateucul Orăștian din 1581: „mănule' i era flocoase ca a lui Isav fratelui saă mănu...“

2°. Omiliarul moldovenesc din 1643: „și ai in cap cunună și in mănu stég...“

„Mănde-feru“ este dară arhaicul „Mănu-de-feru“.

v. *Măna*. — *Mănde-feru*.

In basmul din Oravița, saă mai bine in legenda transformată in basm, Mănde-feru este un om din popor, care își incepe cariera ca ostaș de rând, forțe sărac și forțe cheltuitor, plăcëndu-i mai mult vinul decât femeile, dar de o forță

fisică și de o vitejiă atât de prodigiöse, încât îngrozesc pe toți și la urma urmelor ajunge împărat. Este caracteristic mai cu samă, cum Mân'-de-feru tăia omeni cu sutele și cu miile, ca și când ar fi nesce musce.

N'are cine-va decât să alătoreze legenda bănățenescă cu biografia lui Aurelian cea scrisă de Flavius Vopiscus, unde ni se spune întocmai așa despre sărăcia și cheltuelile acestui împărat, eșit din poporul de jos: „humiliori loco natus“, plăcându'i mai mult vinul decât femeile: „vini et cibi paulo cupidior, libidinis rarae“, ș'apo'i de o forță fisică extra-ordinară: „nervis validissimis“, și atât de vitéz, atât de tăietor de omeni, încât într'o singură bătăliă a ucis cu mâna sa patru-zeci și opt de dușmani, iar în diferite bătălii din același resboiu peste noue-sute cincî-zeci: „Aurelianus manu sua bello Sarmatico uno die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta“.

De ce însă Bănățeniil il numesc pe Aurelian Mân'-de-feru? il numesc așa fiind-că tot așa il numiau chiar vechii Romani, tocmai legionariil cari serviau sub dînsul pe când el era încă rumaî colonel, „tribunus militum“, spre a'l deosebi prin acéstă poreclă de un alt colonel Aurelian, mai puțin bătăios decât dînsul. Ni-o spune fórte neted Flavius Vopiscus: „quum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic, et alius qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat manus ad ferrum, ut si forte quaeretur quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur: Aurelianus manu ad ferrum, atque cognosceretur“.

Intre latinul „Manu-ad-ferrum“ și între românuil „Mân'-de-feru“ există

aceiași diferință prepozițională ca franțusesc între „main-de-fer“ și „main-au-fer“.

Mân'-de-feru, „manu-ad-ferrum“, iată dară singurul Aurelian cunoscut Românilor, și numai celor dela Timiș, permițându-ne astfel a înșira acum cronologicesce continuitatea cea teritorială a elementului românesc din *Bănat*:

sub Traian;
sub Aurelian;
sub Hunni;
sub Gepiđi;
sub Franci...

v. *Abeș.* — *Almaș.* — *Bróncă.* — *Bu-fan.* — *Frătuș.* — *Glad...*

³**Bănat (grău-)**, t. d'Agric.; varieté de froment. Se dice și „grău de *Bănat*“. „Sub acest nume se cunoșce în agricultură, în comerciul de cereale și 'n industria morăritului varietatea de grău care se cultivă de preferință în *Bănat*, de unde'i vine numele. Acéstă varietate este cu spicul alb, analog cu grăul bālan românesc, cu care are multă asemănare, deosebindu-se însă prin aceea că are un spic ce-va mai lung și bóbe mai rotunde, mai măricele și mai sticlóse. Este unul din grănele cele mai căutate de morari pentru calitatea superióră a făinei ce se póte scóte din el. Introdus în România, acest grău reușesc bine în primii 3-4 ani, după care interval trebuie adusă sémintă nouă“ (P. S. Aurelian).

v. ²*Bănat.* — *Grău.*

Bănatul, s. m. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse villageoise. Sub acest nume d. Vulpian (Musica populară No. 35) pune un „joc de brău“, despre care ne lipsesc orice altă informațiune.

v. *Joc.*

Bănănăesc }
 Bănănăire } — v. *Bălălăesc.*
 Bănănăit }

¹**Bănărăesc**, -escă, adj.; propre à un monnayeur ou aux monnayeurs. Unelte *bănărăesci*. Muncă *bănărăescă*. Ceea ce distinge meseria de bănar, de unde și adverbial: *bănărăesc* = așa cum fac bănarii.

v. *Bănar*. — ar.

²**Bănărăesc** (*bănărit, bănărire*), vb.; peser une somme d'argent, compter la monnaie au poids. A cântări banii, fiind *pré-mulți*, în loc de a'i număra unul câte unul. Literalmente, a trage banii la cumpănă, cum se face la o bănăria de câtră bănari. Din acest verb a ramas în graiu numai participiul substantivat *bănărit*, când e vorba de o mare bogăție în bani.

v. *Bănărit*.

Bănărăesc. — v. ¹*Bănărăesc*.

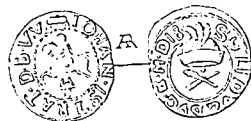
Bănăria (plur. *bănării*), s. f.; 1°. Hôtel des monnaies, monnaie; 2°. grande somme d'argent. În primul sens, astăzi se dice monetăria, în epoca Fanarioților taraphană. Derivă prin sufixul -iă din bănar „monnayeur”. Întru cât Statul, fie în Moldova, fie în Muntenia, bătea bani în țară începând din secolul XIV, pôte și mai înainte, este învederat că bănăria nu e ce-va nouă la Români.

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „Făcutău Dabija Vodă și *bănărie* de bani de aramă la Sučavă...”

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Era *bănărie* în cetatea Sucevei, care era dela Dabija Vodă și făcea șalăi de a-

ramă, cari numai aice în țară Imbla, 4 șalăi la un ban bun...”

În colecțiunea numismatică a Academiei Române se află un șalău din *bănăria* lui Dabija-vodă:

Este curios că acest bănuț a jucat un mare rol în istoria financiară a Poloniei. Sub anul 1662 scriitorul contimpuran Pasek (Pamiętniki, ed. Weglewski, Lwów 1877 p. 226) ne povestește: „Prin specula unor supuși poloni s'aū introdus atunci în Polonia șalăi moldovenesci (szelagi wołoskie), în schimbul cărora s'aū exportat în străinătate o mulțime mare de bani de argint și de aur, pentru care faptă acei speculanți nu merită de a purta numele de Poloni și vor trebui să dea o grea socotelă lui Dumnezeu, căci acei șalăi moldovenesci (te wołoskie szelagi) aū pricinuit o mare sărăcie, desperare și omor între omeni. Începând dela Lemberg, la bălciri lumea se bătea pentru acești șalăi; după aceea însă ei s'aū retras din Polonia-mică și s'aū încuibat în Polonia-mare, întindându-se pînă la fluviul Odra și pînă la Marea-baltică, întocmai ca o cumplită locustă (jako owa okrutna szarańcza)...”

Iată ce poznă făcuse *bănăria* lui Dabija-vodă!

În sensul al doilea, ca „grande somme d'argent”, adus de Cihac (II, 8), se dice mai obicnuit *bănărit* și *bănet*.

v. *Bănar*. — *Bănărit*.

Bănărire. — v. ²*Bănărăesc*.

Bănărit, s. n.; le part. passé de

bănăresc pris comme substantif: grande somme d'argent. Sensul propriu este: atâția bani, încât nu se pôte numera unul câte unul, ci trebui cântăriți cu grămada, adecă trebui *bănărit*, cum faç banarii la bănăria. *Bănărit* este mai mult decăt bănet, care exprimă numai noțiunea colectivă de mulți bani.

I. Créngă, Povești I p. 67: „boierul acela, de mult *bănărit* ce avea, nu'i mai sciea numărul...”

Ibid. p. 228: „Mulți crai și împerați eșiau înaintea lui Harap-alb, și care din cotrô îl ruga, unul să'i deie *bănărit* cât va cere el; altul să'i deie fata și jumătate de împărăția...”

v. ²*Bănăresc*. — *Bănăria*. — *Bănet*.

Bănățen, -**énă** sau -**encă**, s. et adj.; habitant du Banat, propre au Banat. Serbiî, Unguriî și Nemțiî din Bănat sînt și ei *Bănățeni*, dar cuvîntul se aplică mai în specie la Româniî de acolo. Intre Româniî din Bănat se deosebesc așa numițiî Frătuți de așa numițiî Bufani, cei de'ntăiu fiind *Bănățeni* de baștină, cei-lalți veniți acolo din Țera-Romănescă. *Bănățenca* se distinge întru cât-va prin port de Româncă din Oltenia.

Cuvîntul funcționează și ca adjectiv, sinonim cu *bănățenesc*, dar atunci femininul e *bănățenă* nu *bănățencă*. Grânele *bănățene* se bucură de multă căutare. Vin *bănățen*, scórță *bănățenă*, cai *bănățeni* etc.

În Bănat se rostesc *Bănățan*, *Bănățancă*.

Sub numele de *Bănățancă*, d. Vulpian (Jocuri de brău No. 21) a publicat musica unui danț poporan, despre care însă noi nu cunoșcem amărunte.

v. ²*Bănat*. — ¹*Bănățenă*. — *Bufan*. — *Codren*. — *Frătuț*...

¹**Bănățenă**, s. f.; t. de Vitic.: va-

riété de raisin. „În comitatul Aradului, struguriî aū mai multe numiri, și adecă: strugure alb numit mustăfei; strugure alb cam galben numit gălbănuț; strugure alb numit țîța caprei, cōda ôiei, boldenă, *bănățenă*...” (pr. D. Popovicu, Bănat, c. Tincova).

v. *Bănățen*. — *Strugure*.

²**Bănățenă** }
Bănățenca } — v. *Bănățen*.

Bănățenesc, -**escă**, adj.; appartenant au Banat, propre au Banat. Graiul *bănățenesc* se deosebesc mult de cel oltenesc. Căntecele *bănățenesci* aū fost adunate de d. Enea Hodoș. Doină *bănățenescă* etc.

v. ²*Bănat*. — *Bănățen*.

Bănățenesc, adv.; à la façon du Banat, en dialecte de Banat. Așa cum fac sau vorbesc Bănățeniî. *Bănățenesc* nu se rostesc „zic”, ci „dzic”, întocmai ca în Moldova. Am vedut la Mehadia o țerancă îmbrăcată *bănățenesc*.

v. *Bănățenesc*.

Băncea. — v. *Bănciuta*.

Băncesci, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de village. Topicul *Băncesci* este pluralul din *Băncescu*, formă patronimică din numele personal Banciu (v. ³*Ban*). Un sat *Băncesci* se află în Tutova, o altă localitate cu acest nume în Argeș (Frunțescu, Dicț. 28), dar cel mai interesant este vechiul sat moșnenesc *Băncescii* din Buzeu, în legătură cu memoria legendarei Dōmna Nēga, care fusese și ea moșnencă acolo.

A. Odobescu, Scrieri III p. 175, reproduce povestirea unui țeran Buzeuan: „În vremea de demult, pe când

omenii de pe lumea asta scieau și puteau mai mult decât ce pot și știu cei de acum, pe când pruncul de trei zile îți număra numai într'o clipă toate stelele de pre cer și vedea cu ochisorii cum crește ierba câmpului și aușia cu urechile cum sfârșie fusele când tórce păiajinul, pe vremea de atunci trăia în plăurile Buzăului o împărătesă tare și mare, pe care o chiăma Dómna Néga. Ea își avea palatele ei tocmai colo, în codrii Cislăului, unde se ved și astăzi, pe o măgură mare ocolită cu piraie, temelile de zid ale cetății ei, iar grădinile și livezile în cari ea se preumbla, când i se făcea urît a-casă, și-le avea pe colnicele Lapoșului, unde stă și acum puțul ei cu colac de pētră, săpat cu slove pe cari, dēu. nici cei mai cărturari din dioa de astăzi nu le mai pot ghici. Din toți copiii căți Dumneșeu îi dase și 'i luase înapoi la sine, Dómna Néga rămăsese în văduvia numai cu un fecior pe care 'l iubia ca lumina ochilor. Era și drăgălaș, — bată'l fericea — puful de împērat!..."

Nu scim ce va fi făcut Dómna Néga pe la Cislău și pe la Lapoș, dar scim că ea trăia încă pe vremea lui Mihașu-Vitezul, căci la 1600 dăruise o admirabilă cruce unei mănăstiri rusești din Kiev (Бокресное время 1840 p. 436 sq.), și mai scim că era văduva lui Mihnevodă Turcitul, cu care a făcut pe Raduvodă Mihnea, unul din cei mai buni și mai înțelepți din vechii Domni ai Românilor.

Crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1622 (Cond. Mss. a episc. Buzeu, în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 97): „ca să 'i fie sfinteii mănăstiri [Aninósa] niște mori dela Băncesti din apa Buzăului, pentru că aceste mori au fost ale răposatei mumei domnié méle Doamnei Négăi, apoi când au fost la pristăviré domniei ei, iar răposata muma domnié

méle Doamna Néga singură au dat și au adaos aceste de mai sus zise mori la sfânta și dumnezeiasca mănăstire..."
v. *Băncescu*. — *Négă*.

Băncescu (plur. *Băncesci*), s. m.; nom d'une famille noble valaque. Un ném de moșneni în Buzeu.

Zapis din 1705 (Cond. Mss. a episc. Buzeu, în Arch. Stat. din Buc. t. I, p. 109 a): „Adecă eu Părvul Odobénul dat'am zapisul meu la mâna dumnélui nepotu-mieu lui Anton sin Dragomir căpitan *Băncescul*..."; și'ntr'un alt act din același an (ibid. p. 109 b): „Anton căpitan sin Dragomir căpitan ot Băncesti”.

v. ³ *Ban*. — *Băncesci*.

Băncilă. — v. ³ *Ban*.

Bănciluță (plur. *bănciluțe*), s. f.; caparaçon. Tol de cal. Pătură de cal. Șăinenu (Dicț. germ. 33): „*Bănciluță*, Satteldecke”.

Doină din Dobrogea:

Foiă verde alimon,
Să pun murgul la pripon,
Să'mi aștern o *bănciluță*
și la căpētălu șeluță...

(Burada, Călăt. p. 240)

unde editorul explică în notă *bănciluța* prin „cerga de sub șea”.

Bănciluță este un termen foarte interesant, fiind introdus la noi, probabilmente prin comerciū, dintr'o limbă neo-latină medievală, unde bancale sau bancal însemnă cergă, „subsellii stragulum”, bună-óră într'un text din Du Cange (ed. Carpent. I, 561): „duas cortinas, unum bancale, et sellam suam cum omni apparatusu equestri”. *Bănciluță* este a doua deminutivare din banceă (plural bancele), care presupune pe un medio-latin *bancella*.

v. *Cal*.

Bănciulêscî }
— v. ³ *Ban*.

Bănciulêscu }

Băncută. — v. *Băncuță*.

Băncuță (plur. *băncuțe*), s. f.; petite pièce de monnaie, pièce de 50 centimes. Laurian-Massim: „*Băncuță* = monedă de hărtiă de mică valoare, de zece cruceri“. In Lexiconul Budan: „*Băncută* = ban de hărtiă, der Bankozettel“.

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru incurcă lumea la cântar și storce pașprece câștiguri din spinarea muștiriului: pe mine cu trei leițe la sare, pe cumetra cu șapte bani la frunzișoră, pe Puican cu douo parale la lipiea de pâine, pe Tircav c'o *băncuță* d'ali de cinzeci de bani...“

Delavrancea, Paraziții p. 309: „nu le aveaŭ decât cu ajutorul *băncuțelor* și a jumătăților de sfaŭ...“

Doină din Bănat:

Tinerețe, haîne scumpe,
Cumpăra-v'ăș, n'am *băncuțe*;
Bătrânețe, haîne relê,
Vinde-v'ăș și n'am putere!

(Hodoș, Poez. pop. 153),

unde este de observat rima cea numai vocalică, întocmai ca la Spaniolii: *-u-e* (scumpe = *băncuțe*), *-e-e* (relê = putere).

Un cântec ardelenesc cu forma *băncută*, veđi'l în Ungaria, 1892 p. 355.

Băncuță, cuvînt nou, deși foarte răspândit, este o românizare din germanul „Bankozettel“, adecă *bancot* (ettel). Transilvanul *băncută* se apropie mai mult prin final de germanul „Banknotte“. In ambele casuri, asociațiunea de idei cu românul *ban* a ajutat nu

puțin la înrădăcinarea acestui cuvînt în popor.

v. ¹ *Nemț*.

Băndăr }

Băndaur }

Băndar }

Băndoiu }

— v. *Bondar*.

Bânde, n. pr. m.; Benoit? Să fie ore o scurtare poporană din Benedict = bohemesc Benda (Jungmann)? In România „*Fata-Bândei*“ se chiamă o moșiă în Muscel (Frunțescu), iar augmentativul *Bândoiu* „baltă în județul Brăila, plasa Balta, în mijlocul ei este și o insulă cu asemenea numire“. In Moldova, între moșiile mănăstirii Aron-vodă (Doc. Rom. II No. 6, în Arch. Stat. din Buc.) se menționează la 1762: „*Bândești* de pe Prut“, ceea ce presupune și pe un patronimic *Bândescu*.

v. ¹ *Ungur*.

Băndesci }

Băndescu }

— v. *Bânde*.

Băndolă, s. f.; t. famil.: femme lourde et paresseuse ou sans énergie. In munții Sucevei: „*Bândolă* = o pălăgă de femeie care se tot duce încotrò apucă, unde calcă se cutremură“ (Șeșetorea 1893 p. 126). Cuvîntul la noi este luat d'a-dreptul dela Ruteni, la cari *bandolia* figurază ca epitet feminin cu sensul de „rea, nenorocòsă“: „*Бандоля* = Reimwort zu доля: böses Schicksal“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. I p. 12). Tot la Ruteni verbul *bandikuvati* însemnază a lucra încet, a fi lenevos: „*бандикувати* = langsam arbei-

ten" (ibid.). Nefiind slavică, rămâne ca alții să cerceteze de unde anume vor fi căpătat Rutenii tulpina acestor două cuvinte. La noi, în orice cas, *băndolă* e un rutenism.

v. ¹*Rus.*

Băngău (plur. *băngăi*), s. m.; homme qui n'est remarquable que par sa longueur. Lungan. Deșirat. În munții Sucevei: „*Băngău* = mare, lung" (Șeștorea 1893 p. 126). Vine din maghiarul *ban ga* „prost, nătărău“.

v. ¹*Ungur.* — *Nătărău*.

Bănesă (plur. *bănese*), s. f.; épouse d'un Ban. Soția unui Ban, de unde vine cuvântul prin sufixul -*ésă* = lat. -*issa*.

Crisov dela Mateiu Basarabă din 1646 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroș No. I p. 169, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă jumătate de sat din Bezdéd fost'au mai de 'nainte vreme al lui Șarban postelnic de Coian și a mănăsa jupănesii Ancăi *bănesii* de moșie încă mai de 'nainte vreme, iar după acéfa când au fost în zilele răpăosatului Alexandru voevod cel bătrân sinu Mircii voevod 7080 (1572), iar Șarban postelnic dinpreună cu mumăsa jupănesa Anca *bănesa*...“

Zapis din 1714 (Cond. Mss. a episc. Buzeu, t. I p. 147, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Mariia *bănesa* Milésca împreună cu ginere-mieu Dumitrașco Brăiloiu vel căpitan za Cerneț...“

Maî multe sate în România portă numele de *Bănesa* după boeria unei foste proprietare, dintre carî cel mai interesant este Storobănesa, adecă „Bătrâna-bănesă“ în Teleorman.

v. ¹*Ban.* — *ésă.* — *Storobănesă.*

¹**Bănesc**, -*escă*, adj.; pécuriaire, relatif a la monnaie. Laurian-Massim:

„*Bănesc* = de bani, în bani, relativ la bani: interese *bănesci*, afacere *bănescă*“.

v. ²*Ban.*

²**Bănesc**, -*escă*, adj.; relatif à la dignité d'un Ban. Ceea ce se atinge de boieria Banului. Veniturile *bănesci*. Puterea *bănescă*. Portul *bănesc*.

Cantemir, Chron. II p. 372: „s'au tras spre Severin și peste Olt, unde și la stăpâniia *Bănescă* unii dintr'înșii au agiuns...“

A. Odobescu, Scrieri I p. 157: „o mulțime de panduri *bănesci*, călcând peste trupul tovarășului mort, se răpeșiră cu săbiile scose...“

v. ¹*Ban.*

³**Bănesc** (*bănit*, *bănire*), vb.; dépenser de l'argent. Format din *ban*, acest cuvânt se aude în Ardél. „A *băni* = a cheltui, de ex.: și-o *bănit* și el banii, o remas numai cu punga“ (Reteganu).

v. ²*Ban.*

⁴**Bănesc** (*bănit*, *bănire*), vb.; être Ban, avoir le rang de Ban. „A *băni*“ dela *Ban* prin analogiă cu „a domni“ dela „Domn“.

Colindă muntenească:

Slujésce'mi, slujésce
Pin' la Sân-Văsii
Să 'mpart boierii,
Că te-oiu ridica
Ban la Craiova,
Și tu că'i *băni*
De te'i ferici...

(G. D. T., Poes. pop. 48).

v. ¹*Ban.*

⁵**Bănesc** (*bănit*, *bănire*), vb.; octroyer le rang de Ban, élever à la dignité de Ban. În vechiul graiu administrativ, pe lingă verbul generic boie-

resc = fac pe cine-va boier, se întrebuințează verbi specifici pentru aprópe fie-care boieria în specie: a vornici, a logofeti, a spătari etc. Astfel a *băni* pe cine-va, înseamnă a'l face Ban. Vodă a *bănit* pe Golescu. S'a *bănit* Ghica. Nu mă tot *băni!* când boerului i se ură să i se dică mereu „arhon Baue“.

v. ³ *Boeresc*.

Bănésca, s. f. artic.; t. de Choréogr.: nom. d'une danse villageoise. Nu avem amănunte asupra acestui joc țerănesc, ci numai o indicațiune.

„Danțurile cunoscute poporului pe aci sint: brăul, sërba, sultănica, ungrésca, lăzésca, *bănésca*, floricea, birul, slănicul, mocăncuța, baluța, boerésca, slătărăsca, siminocul, grădinița și dura“ (B. Ionescu, Dâmbovița, c. Săcuenii).

E caracteristic un joc numit *Bănésca*, adecă cum jôcă Baniî, alătura cu un altul Boerésca = cum jôcă Boeriî mai de jos.

v. *Joc*.

Bănésce, adv.: pécutiairement, en argent. Laurian-Massim: „*Bănésce* = cu bani, pe bani, numerata pecunia“.

v. ¹ *Bănesc*.

Bănesci, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certaines localités. Frunțescu (Dicț. top. 29) înșiră o mulțime de sate cu numele *Bănesci*: în Prahova, în Argeș, în Dimbovița, în Vlașca, în Botoșani. Cuvîntul derivă, fie din numele personal Ban, fie din titlul Ban, prin intermediul patronimicului *Bănescu*.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1573 (Cond. Mss. a mănăstirii Govora, p. 65, în Arch. Stat. din Buc): „feciorii lui Talapie anume Barbul ot Lungestî și Negré ot *Bănesci*...“

Afară de *Bănesci* din Botoșani, in-

dicați de Frunțescu, catagrafia satelor moldovenesci circa 1859 (Buciumul Român, 1 p. 186) ne mai dă doue sate *Bănesci* în Tutova și unul în Némț.

v. ¹ *Ban*.

Bănésu. — v. *Bănesci*.

Bănêt, s. n.; pécule, beaucoup d'argent, grande somme en numéraire. Laurian-Massim: „*Bănet* = mare sumă de bani, avere mare în bani: *bănetul* lui nu l'are neminea; s'a strins mult *bănet* în vistiriă; atăta *bănet* n'ați putut stringe decât prădând lumea“.

Bănet s'a format din ban prin sufixul colectiv -et = lat. -etum, care dintru 'ntăiu înseamnă numai o mulțime de arbori crescînd la un loc, dar pe care graful românesc, în divergență cu cele-lalte limbi romanice, l'a întins asupra noțiunii de mulțime în genere, acésta însă mai cu samă în Muntenia și 'n Moldova, fórte rar la Români de peste Carpați. Astfel între exemplele de mai jos despre *bănet*, trans-carpatin nu este nici unul.

Filimon, Ciocoi vechi p. 232:

„— Dar bine, mă, ce a făcut atăta *bănet* ce i-a remas dela tată-seu?“

„— A dat tot în cărți...“

Delavrancea, Paraziții p. 180: „Ce negoț, ce daraveri, ce *bănet* s'ar face!...“

A. Vlăhuță, Nuvele p. 182: „ei s'au aședat jos, la pămînt, tustrei, ș'au numărat bani mulți între dînșii; vorbiau încet și se țistuiau unul pe altul; el asculta cu drag cum îi zuruia în urechi *bănetul* lor...“

Basmul „Treî frați împărați“ (Ispirescu, Legende p. 274): „Cel ce va mânca inima găineî, de câte ori se va culca, se va pune la capul lui o pungă cu *bănet*, unde o va găsi când se va scula...“

Jipescu, Opincaru p. 46. „ómeni al-

tor nății își înteséză pungoșii cu *bănet*
din negustorie, și noi stringem într'ali
nóstre sărăcie lucie și ofuri verđi..."

Colindă muntenescă:

Noue mori de sub pământ
Ș'alte noue mori de vint
Măcinând aur ș'argint,
Cu piscioșe pe ferestra
Să pice *bănet* în casă...

(G. D. T. Poes., p. p. 53)

Balada „Dobrișenu“:

Vr'o cincisute de mlecure
Ce es vera fătătoare,
Bați cu vin și stupl cu mlecure,
Mult *bănet* și grea avere...

(Ibid. 570)

Balada „Corbea“:

Iértă, Dómnne, pe Corbea,
C'o da bir ca birnich,
Găléta ca nomeșil,
Bănetul ca vameșil ..

(Ibid. 519)

Balada „Stănilav Vitézul“:

Paloșul dela Șupel
Cu tăișul de oțel,
Mult *bănet* cerea pe el...

(Ibid. 571)

Balada „Bolbocénu“:

Bolbocénu negustoria,
Dar *bănet* ce câștiga
Cu săraci l'impărția...

(Ibid. 590)

Prin același sufix -et, din „galben“
se face „gălbenet = mulți galbeni“,
bună-óră în balada „Badiul“:

La negoț negustorim
Și cu el măcelărim,
Gălbenet
Agonișim,
Cu *bănet*
L'imbogățim...

(Ibid. 530)

v. ¹Ban. — *Bănețu*, — etc.

Bănéc. — v. *Băneț*.

Băniă, s. f. (denumire cu tonetion la
Ban. Boeria de Ban, veche și cunoscută
mare la Munteni, nouă și printre cele
mici în Moldova. Până pe la 1600, în
Țara-Românească numai cel din Dealul
Busarabilor puteau să ajungă la *Băniă*.)

Balada „Aga Bălăcenu“:

„Al. Dómnne maría ta,
Să-mi darușeci *Băni*;
Ca o sa-mi stric naștră,
Domnul dacă aștia,
Băni ca-l juruță;
Atunci rapitan Costin,
Aga Bălăcenu în,
A lui cal că nealeca
Și în oște se ducea...”

(Dumina pentu țop, III, 3)

Ion Neculea, (Letop. II, p. 313):
„pre Lupul Bogdan iar l'au pus Hat-
man, pre Maxnt vel Postelnic, pre
Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Saviu
Zmucilă vel-Ban; și de atunci se a-
șază acéstă boierie cu temelu în Mol-
dova de este așezată la rând, că mai
înainte vreme, deși era la vre-un Domn,
une-orî ședea mai sus, iar alte-orî mai
gîos: dupre cum le fusăse alte boierii,
așa ședé și cu *Băni* la divan; iar de-
aci înainte i s'au așezat rândul după
Spatarul cel mare...”

Gheorgachi Logofet, Letop. III p.
292: „acéstă boierie a *Băni* în ve-
chile vremi n'au fost, și nu de mult
s'au adaos și acéstă boierie, făcându-
l-se și venit un tem de drobul de aur
dela oenă...”

v. ¹Ban.

¹Bănică. — v. ¹Ban.

²Bănică, s. f. (t. de Botan.: Phy-
teuma, raiponec. Dr. Brândză (Prodrum.

p. 327) indică patru varietăți din această plantă, dar nu'î dă nici un nume românesc. Termenul *bănică* se găsește, pare ni-se, numai la d. Damé (Dict. fr. I, 118). Ar trebui verificat. Noi bănuim că la d. Damé *bănică* este o greșelă în loc de *bănișor*, după cum în adevăr se numește această plantă în unele localități.

v. ³*Bănișor*.

Bănicioră (plur. *bănicioare*), s. f.; petit boisseau. Deminutiv din *banită*. Țeranul, când rîgă pe cine-va să'l împrumute cu o *banită* de mălaiu său de alt ce-va, nu țice nici o dată *banită*, ci *bănicioră*: ce mare lucru să 'mî faci bine cu o *bănicioră* sau două! În Oltenia, *banita* dela mîră se numește tot-d'a-una la deminutiv *bănicioră* (M. Ciocâlțeu, Dolj, c. Plenița).

v. *Baniță*.

Bănire.—v. ^{3.4.5}*Bănesc*.

¹**Bănișor** (plur. *bănișori*), s. m.; monnaie, argent (avec une nuance de cajalerie). Laurian-Massim: „*Bănișor*, deminutiv din *ban*, mai virtos cu înțeles de resfățare: a strîns băiatul *bănișori*; cine era să'mî mănânce *bănișori* mei!“ *Bănișor* e sinonim cu *banuț*, care însă exprimă o nuanță mai puțin desmierdătoare, sau chiar exclusiv deminutivă.

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 271): „diîn ce vom avé, să dăm și să'î ajutam, au *bănișori*, au pâine, au hănișoare, au încălțămintă, macarū unū păharū de apă réce...“

Filimon, Ciocoi vechi p. 157: „În sănătatea săracilor țeranî, cărora le dăm fum de ardeiu și le punem ferul roșu pe pept, ca să le luăm *bănișori* din pungă...“

I. Créngă, Povești I. p. 49: „Nu te pune în poră, măi omule, cu împăratul iadului, ci măi bine ție'ți *bănișori* și caută'ți de nevoi...“

Jipescu, Opincaru p. 157: „Binili ce'l avem noi dela stăpânire, să cađă pe capu, în casa și pe chieptu ălor de ne mănâncă nouo *bănișori*...!“

Balada „*Darie*“:

Măi *Darie*, puțu de lotru,
Ce ții drumul strîmt din codru,
Și despoi pe călători
De-avuțil, de *bănișori*..

(Marian, Bucov. II, 12).

„*Plugușor*“ din Dobrogea:

Dați-ne doi-trei leișori
De *bănișori*,
Că dór nu'î marea
Cu sarea;
Dați-ne doi-trei leișori
De *bănișori*,
Să facem un boldișor,
Să 'mboldim cel boușor..

(Burada, Călăt. p. 36).

Ca o gradațiune logică față cu sinonimul *banuț*, în balada „*Gheorghelaș*“:

Toți *banuții* și-a cărat
Și la mine i-a 'ngropat:
Cată colo după ușă
C'am un uleiu cu cenușă,
Și lea cincî sute de lei,
C'aū fost *bănișori* tel..

(G. D. T., Poes. pop. 599)

Singularul *bănișor* însemnează *ban* sau avere în locuțiunea adusă de Dr. Polysu: „El are *bănișor* = er hat Geld, er ist reich“.

v. ²*Ban*.—*Bănuț*.

³**Bănișor** (plur. *bănișori*), s. m.; t. admin.: délégué du Ban de Craiova pour juger ou exécuter parmi les pay-

sans les choses de peu d'importance. Deminutiv din Ban prin sufixul compus -ișor, precum prin sufixul de asemenea deminutival -el erau formați vechii termeni administrativi analogi: vornicel, spătărel, stolnicel etc., din vornic, spătar, stolnic...

Bănișorii erau dintru'ntăiu numai în Oltenia ca subalterni ai Banului; cu timpul însă, deja în secolul XVII, documentele ne arată *bănișorii* și pe așuri în Țera-Românească. În crisoavele cele scrise slavonesce ei sînt generalmente numiți *сѣдѣи*, adică „judecători”, ceea ce ne dă prima idee despre natura funcțiunii lor.

„In vechime — dice Fotino (*Ист. τ. Δακίας* t. III p. 457) — Banul avea sub dînsul *bănișorii*, cari judecau diferite certuri, adultere și alte afaceri în cele cinci județe”.

Era un fel de judecători ambulanti, „missi dominici”, sau mai bine „missi discurrentes” din legislațiunea medievală occidentală (v. Du Cange ad v. Missi).

Acastă veche instituțiune a fost desființată în secolul trecut de către Fanariotul Constantin Mavrocordat, care a concentrat atribuțiunile *bănișorilor* în mâinile celor cinci ispravnicî (*Sulzer, Gesch. d. trans. Dac. III, 128; Baur, Mém. sur la Val. p. 51*).

Bănișorii nu aveau lăfă, ci căpătau o plată óre-care proporțională dela cei judecați de dînșii, ceea ce constituia un venit destul de bun. Din acest venit o parte anuală fixă se cuvenia Banului, care astfel primia dela toți *bănișorii* împreună suma de 500 lei pe an, ceea ce se numia venit al bănișoriei: „ἐξ τῆς Μπανισορίας” (Fotino, III, 458). Desființându-se *bănișorii*, această sumă o plătiau Banului ispravnicii.

Județele din Oltenia fiind cinci, urmază că din fie-care județ se plătia

Banului 100 lei. Numărul satelor celor vechi în fie-care județ óltén fiind cam de 150—200, erau fórté de ajuns câte óece *bănișorii* pe județ, câte unul adecă la 15—20 sate. Erau dară în Oltenia întrégă plus-minus 50 *bănișorii*, fie-care contribuind la bănișoria cu câte 10 lei pe an.

E de prisos a mai adăoga că *bănișorii* erau din boieri.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliăș din 1629 (Cond. Mss. a mănăstirii Govora p. 170, în Arch. Stat. din Buc.): „satul Cernețul din județul Mehedinți ca să fie volnic cu acastă carte a domniiméle să facă sat să fie slobozie să să strângă oameni striini Sărbi și Arbanași și Unguréni și oameni fără bir și fără dajde; iar de către domniia mîa să aibă milă și să fie în pace de bir și de gălétă și de fân și de dijmă de stupi și de gorštenî de oi și de porci și de miiare și de céră și birul bouli și al calului și de oaia sécă și de *bănișorii* din județ și de cai de olac și de toate dăjdili și mîncăturile câte sânt preste an în țara domniiméle, pentru că í-am ertat domniia mîa ca să să strângă oameni streini dintr'alte țări, oameni fără bir și fără dajde, numai să aibă a dare de un om câte 2 galbinî într'un an, însă dela sveti Dimitrie 1 galbin și la sveti Gheorghie 1 galbin, iar de alte dăjdî să fie de toate în pace cum scrie mai sus, drept acéia și voi, birarilor, și voi toate slugile domniiméle, ori-carii de ce slujbă veț umbla într'acest județ, în vréme ce veț vedé carté domniiméle, iar voi să căutați să vă feriț și foarte în pace să lăsați satul Cernețul...”

Crisov dela Mateiu Basaraba din 1649 (A. I. R. I, 1 p. 107): „forte să vă feriț și în pace să'i lăsați [pe călugării din Argeș], să nu mai scorniț cuvinte ca aceste; și voi potropopilor, și voi

bănișorilor, și voi armășeilor, și voi toate slugile dumnie-mele carii veți fi și vorniceii, încă să aveți a vă feri de sfânta mănăstire și de călugări și de satul mănăstirii...”

Dela același din 1637 (Cond. Mss. a mănăstirii Govora p. 228, în Arch. Stat. din Buc.): „să nu aibă nimené trebă să judece satul Glodul, nici cămărașii dela Ocelele cele mari, nici *bănișorii* de județ, nici nimené, ci să aibă a-i judeca pre dânșii de toate părinte egumenul cu tot soborul, și cine dintru dânși va avé vină mare, să aibă a-l aduce pre el la domniia mé, iar alții întru dânșii să nu între...”

v. ¹*Ban*.

³*Bănișor* (plur. *bănișori*), s. m.; t. de Botan.: raiponce, *Phyteuma*. Póte să fie și „*Campanula rapunculus*”, numită franțusese de asemenea „*raiponce*”. Rădăcinele ambelor acestor plante servesc de o potrivă ca salată. „*Bănișori*, îi mănâncă țeraniii cu oțet în loc de lăptuci” (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus; St. Istrățescu, Dimbovița, c. Cobia). *Bănișor* e deminutiv din ban „monnaie”, ca și termenul botanic *banuței*, despre care a se vedé la locul seú.

v. ¹*Bănică*. — ¹*Bănuței*.

Bănișoria. — v. ²*Bănișor*.

Bănițare }
Bănițat } — v. *Bănițez*.

Bănițez (*bănițat*, *bănițare*), vb.; mesurer au boisseau. Costinescu: „A *băniță* = a măsura grâne cu banița”.

v. *Baniță*.

Bănós, -*ósă*, adj.; qui rapporte de l'argent, riche, opulent. Laurian-Mas-

sim: „*Bănós* = 1°. pentru persóne: plin de bani, avut în bani: om așa de *bănós* încât nu-și mai numără banii, ci și-î mesórá cu banița: 2°. pentru lucruri: care aduce mulți bani, mult câștig: moșiá *bănósă*, negoț *bănós*, măiestrii *bănóse*”.

Balada „Chira”:

Sculuri de mătase,
 D'ale mai *bănóse*,
 Fir și ibrișin,
 Postav d'ál mai bun...

(G. D. T., Poes. pop. 649).

Varianta din Dobrogea:

Ghiuluri de mătasă,
 Marfă femeéscă,
 Că e mai *bănósă*
 Și e mai frumósă...

(Burada, Călăt. 107).

Balada „Darie”:

Nopti și zile 'ntregi pândiam,
 Și pre cei *bănóși* prindeam
 Și de bani îi despoiam...

(Marian, Bucov. I, 10).

Doină din Ardél:

De m'ăș mai găsi o fată,
 N'ăș vré să mor nici o dată;
 Și de n'o fi ea *bănósă*,
 Numai să fie frumósă...

(Bibicescu, Poes. pop. 177).

Cântec din Ardél:

Așa dice popa nost
 Când móre cel fără rost:
 Mergeți tare,
 Că bani n'are;
 Dar când móre vr'un bogat,
 Undeți cântă trágănat:
 Puneți jos,
 Că'i *bănós*!...

(Jarnik-Bársanu, Trans. 463).

v. ²*Ban*.

Băntălêsc. — v. *Băntuesc*.

Băntuêsc (*băntuit, băntuire*), vb.; vexer, molester matériellement ou moralement.

Este cîdat că dicționarele româno-franceze, explicând pe *băntuesc*, tocmai pe „vexer” și pe „molester” le-au ținut cu desăvîrșire, traducînd *băntuesc* prin: „occasionner une perte, un dommage, léser, nuire à, offenser, choquer, blesser, attaquer” (Pontbriant și Damé), din cari cele mai multe, aprôpe tôte, nu se potrivesc de loc cu sensul cuvîntului nostru.

E puțin exactă chiar sinonimica din Lexiconul Budan: „*băntuesc* = vătăm, întărit, tulbur”.

Pe toți însă i-au întrecut Laurian-Massim (Gloss. 58), afirmând că *băntuesc* ar trebui înlocuit prin bat: „oricum, e mai bine a’l înlătura, precum s’a înlăturat în faptă (?), mai ales când, pe lingă alte multe expresiuni, se pôte supleni fôrte bine și cu batere, de ex.: inimiții saũ lotrii *băntuesc* țera = bat țera; pétra a *băntuit* reũ bucatele = le a bătut”.

Băntuesc nu este tocmai „faire tort”, după cum îl traduce Cihac (II, 478), căci „a face reũ cui-va saũ la ce-va” pôte să fie pe furis, într’ascuns, pe nesimțite, pe când *băntuesc* exprimă tot-d’a-una o acțiune pe față și cu o violență ôre-care, ceea ce corespunde pe deplin cu „vexer” și „molester”, cu „vexer” mai cu deosebire, întru cât acesta, ca și *băntuesc*, se aplică mai în specie la un reũ pricinuit de cătră o autoritate, de cătră cine-va saũ ce-va mai puternic.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Deuter. XXIII, 16:

Înpreună cu
tine va lăcui în-
tru voi, va lăcui

Tecum habita-
bit, in vos habi-
tabit ubicunque

în tot locul unde
va plăcé lui, să
nu’l *băntuești* pre
elũ...

placuerit ei, non
tribulabis
eum...

Ibid. Tobit, VI, 7:

...inima și fi-
cații, de va *băn-
tui* pre cine-va
drac sau duhũ vi-
clén, acésté tre-
bue a le afuma
innainté omului
sau a fâmeii, și
nu să va mai
băntui...

...cor et jecur, si
quem turbave-
rit daemonium
vel spiritus ma-
lignus, haec oportet
suffire coram
homine, vel mu-
liere, et non ultra
turbabitur...

Ibid. Dan. VI, 18:

...incuè Düm-
năzău gurile lei-
lor și n’au *băn-
tuit* pe Daniil...

...concluserat
Deus ora leonum,
et non affecerant
molestia
Danielem...

Ibid. Psalm. XXXIV, 13:

Și eu, cândũ
ei mă *băntuia*,
mă îmbrăcamũ
cu sacũ...

Ego autem cum
mihi molesti
essent induebar
cilicio...

În Psaltirea Șcheiană circa 1500 și la Coresi 1577 figurază în acest pasagiũ vechiul sinonim dodeesc (= paleosl. *додеиск* „molestum fieri”): „E eu cându ei dodeiia’mi, înveștia-me în sacũ...”

La mitropolitul Dosofteu, 1680: „cândũ ei supăra mie, m’am îmbrăcat în zăblău”.

Sinonimul dodeesc ne întimpină și la Cantemir, Divanul lumii, 1698 f. 82 b: „acolo rélele chitiri sau vrăjmașile ispitiri, carile ca demonii sau ca diavoli îi *băntuia* și’i dodiia, nu vor tréce, nice cătră dânșii vre-o putere vor avé...”

Cu sensul figurat la Cantemir, Chron. I p. 171: „...ca un stârv lângă drum mort, carele nările drumeților *bântu-agle...*“

Frumoasă locuțiune proverbială la Ianache Văcărescu, Cron. (Papiu, Te-saur II p. 299): „și nu s'au *bântuit* nici măcar cu un pauc“.

Zilot, Cron. p. 17: „hoții Kărgialii, care de multă vreme *bântuia* orașele și satele din țera turcească...“

Ibid. p. 41: „...eșirea Pazvangiilor din țera au fost prin postul Pașcelor; apoi au început când și când a face supărări și a *obântui*, trecând, când pe față, când prin'ascuns, dincă pe marginea Dunării și făcând jafuri și hrăpiri...“

C. Negruzzi, Scrisoarea VI: „Alexandru cel Bun făcu la 1402 o bisericuță de lemn în cinstea S. Ioan Teologul, pe lângă care se adunară câțiva monahi; și pentru adăpostirea lor și a altor creștini, în timpurile acelea pe când Moldova se *bântuia* de resboie și de rescôle, zidi aproape de biserică și un turn de petra...“

A. Odobescu, Serieri I p. 106: „Mircea fusese aședat Domn cu sila în țera de Pôrta turcească, și numai hulă și ură își rădicase asupra'și prin năpăstuirile sale; iar mai ales pe boieri îi *bântuia* și îi muncia cu rëntate, ca dora să le plătescă cu amar și cu chinuri omorul tătani-seu Mihnea...“, unde este de observat năpăstuesc ca sinonim cu *bântuesc*.

I. Crângă, Povești I p. 306: „După bucluc umbli, peste bucluc ai dat, măi jupâne Scaraoski. Să te inveți tu de altă dată a mai *bântui* omenii, Sarsailă spureat ce ești!...“

Basmul „Fata cu pleze rele“ (Ispirescu, Legende p. 394): „Se silia, bietul împărat, cu toți cei 12 fii ai sei, să facă pace, să fie între omeni bună

invoire, să oprască relele ce'l *bântuia*, dar gēba, pagubele curgeau gârlă...“

În graiul administrativ de altă dată *bântuesc* devenise un adevărat termen juridic, foarte des în criseve și în zapise.

Crisov dela Simeon-vodă Movilă, 1602 (Doc. Rom. II No. 25, în Arch. Stat. din Buc.): „dereptu acēa și vooa, tuturor slugilor domnii-mele carii veți inbla prin mesereri și slujbele domnii-mele, de vreme ce veți vedē cartē domnii-mele, iară voi să avăți a vă feri de acel sat și de svânta monastire să nu'i *bântuiți* de nimic, nice să se plângă calugherii...“

Zapis moldovenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „și a rămaso acestă sāracă Udrișca să n'ou *bântuiouscă* (вк-рѣмскъ) nemene...“

Cartea mitropolitului Luca al Ungrovlachiei către logofetul Hera, 1629 (Doc. Rom. I No. 282, în Arch. Stat. din Buc.): „dumnēta'l *bântuești* să'i iai acēle moși dela mână lui; derept acēla 'ț grăese vlădicila mé, ca unui boțarin bun și înțelept și bătrân, să socotești dumnēta că nu'ț iaste cu cale a'l *bântui*...“

Crisov dela Constantin-vodă Brâncoven din 1707 (Cond. Mss. a episc. Buzău t. I p. 67, în Arch. Stat. din Buc.): „...sfinții sale părintelui Damaschin episcopul ot Buzău și altor oameni ce vin să macine la morile sfinții sale, ca să fie în pace de căpitanul cu toți călărașii ot Buzău, să nu'i *bântuiescă* de olăcării și de podvoade, să nu le iea cai de olac și carăle de podvoade, ci să'i lase în bună pace...“

Ca termen juridic, *bântuesc* ne apare la Români deja în crisevele muntenesci cele scrise slavonesce în secolul XV sub forma *вѣнтоуеати*.

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (A. I. R. I, I p. 73): „Аа ѱх ѱе *вѣтѣт*

КАНТСКАТИ НИ СЪДЦИ НИ ГЛАСНИК НИ
КЮРЧИ...“

Crisov dela Vlad-vodă din 1490 (A. I. R. I, 1 p. 6): „НИТКО ДА НУ НЕ СЛЪКЕТ
КАНТСКАТИ“.

În vechiul stil juridic, *bântuesc* e sinonim cu *învăluesc*, iar substantivul „bântuélă“, după cum vom vedea la locul său, cu substantivul „val“.

Crisov dela Leon-vodă din 1630 (Cond. Mss. a mănăstirii Nucet f. 33, în Arch. Stat. din Buc.): „și voi părcălabii, cari veți fi de acum înainte în orașul domniei mele la Târgoviște, în vreme ce veți vedea această carte de ertăciune a domniei mele, iar voi foarte să vă încredințați și în pace să lăsați toate bucatele sfintei mănăstiri Nucetul de vamă, ori-câte va vinde în târgu, de nimene bântuială să n'aibă, pentru că singur am ertat domniia-mé, precum iaste mai sus scris; iar cine să va ispită a *bântui* sau a *învălui* pre sfânta mănăstire Nucetul de vamă, acela om rău va petrece...“

Alătura cu *bântuesc* (*bântuesci*, *bântuesce*) se aude în graiu o formă scurtată *bântuău* (*bântuă*, *bântue*), ce-va mai energică.

Basmul „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 341): „Apoi d-ta nu scii că aici în fântână este un balaur mare de șerpe care *bântue* omenirea?...“

Românul *bântuesc*, ca și serbul *bantovati*, vin d'a-dreptul din maghiarul *bântani*; e probabil însă că la Unguri cuvîntul este de o provenință administrativă medio-latină din *bandire* „proscribere, multam imponere“ (cfr. Daničić, Rječnik iz starina t. I p. 26).

„Tot din *bântani* -- ȕice d. Măndrescu (Elemente ungueresci p. 136) -- s'a format și *bântălesc*, verb ce se aude prin Selăgiu, întocmai ca *confiscălesc*, *contrălesc* etc.“

v. *Bântuélă*. — *Dodeesc*. — *Năpăstuesc*. — *Învăluesc*...

Bântuélă (plur. *bântueli*), s. f.; vexation, sous le rapport matériel ou moral; comme terme de théologie: tentation. Sensurile de: „lésion, dommage, nuisance, attaque, insulte, outrage, perte“, pe cari le dau dicționarele româno-franceze (Pontbriant, Damé), sînt puțin exacte, ca și sinonimica română din Lexiconul Budan: „*Bântuélă* = vătămă, întărire, ispitire“.

Accepțiunea cea teologică: *bântuélă* „tentation“, ca sinonim cu ispită, ne apare foarte limpede în Biblia Șerban-vodă din 1688:

Deuter. VII, 19:

Bântuèlele cele mari carele au văzut ochii tăi...

Tentationes magnas quas viderunt oculi tui...

Job. XIX, 12:

Și totu odată au venit *bântuialele* lui preste mine...

Unanimiter autem venerunt tentationes ejus super me...

Luc. XXII, 28:

Iară voi sântei cari ați rămasu cu mine întru *bântuèlele* méle...

Vos autem estis qui permanistis mecum in tentationibus meis..

Ca termen juridic, în actele administrative *bântuélă* e sinonim cu val.

Crisov dela Radu-vodă Leon din 1665 (A. I. R. I, 1 p. 56): „dă nemic val sau *bântuială* să n'aibă...“

Crisov dela Șerban-vodă din 1634 (Cond. Mss. a episc. Buzeu t. III p. 333, în Arch. Stat. din Buc.): „de cătră domniia mé vor fi acești oameni în pace și ertăți de bir de țară, de

miere cu cără, de găletă cu fân, de séma a doao și a treia, de cară de oaste, de zaharéle, de sursat, de birul oștii, de birul leflor, de birul untului și de orânduialele și sataralele ce să pun pă siliște, și de alte dăjdii și măn-cături câte vor fi peste an în țara domnié méle, de nici unele val sau *bântuială* să n'aibă..."

Una din *bântuelile* cele mai obicei-nuite, și tot-o-dată cele mai triste în istoria română, era atunci când boierii vroia, prin tot feluri de tertipuri, să robescă pe țeranii cei liberi, cari stăpânau de capul lor câte un petec de pământ și se numia cu mândria judeci sau cnejii, adecă „judices“ și „principes“. Acest fel de neleguire se dicea: *bântuélă* de rumâniă.

Crisov dela Constantin-vodă Șerban din 1654 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez f. 322, în Arch. Stat. din Buc.): „...alți săténii toți căți sânt și să vor afla moșténii din satul Craiovița și cu feciorii lor căți Dumnezeu le va da, ca să fie judeci de acum înainte, în pace și slobozi de rumânie, ei și feciorii lor și cu toți moșii lor și cu tot hotarul de cătră boiarul domniei méle Diicul spatar și de cătră feciorii lui și de cătră toate rudeniile lui, de nimené *bântuială* de rumânie să nu aibă, nici de el, nici de feciorii lui, pentru că acest sat Craiovița ce scrie mai sus ei au fost cnejii cu ocinele lor încă mai de'nainte vréme..."

Crisovul lui Constantin-vodă Brâncovén din 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 18): „nepoții Neculii Pupăză den sat den Runcu ot sud Gorjii și cu feciorii lor ce le va da Dumnezeu, ca să fie în pace și slobozi de rumânie, ei și cu toți feciorii lor, de cătră Costandin postelnic fecorul Paraschivei peharnic nepotul Radului Banul Buzescul și al jupânésii Elincăi

Bănésii și de cătră fecorii lui și de cătră toate rudeniile lui și de cătră tot némul cine s'ar trage den Radul Banul Buzescul, de cătră nimene nici un val și nici o *bântuélă* să n'aibă de rumânie..."

v. *Cnez.* — *Judec.* — *Rumân.*

Ion Canta, Letop. III p. 185: „Acest Domn [Teodor Calimac] cu chiverniselele dreptății sale în trei ani au purtat poroncile împărătești, implinindu-le fără smintelă și fără nici o *bântuélă* a Porței, odihnind pre saraci cu dreptatea lor și apărându-i de toate improtivirile, și au mântuit țara de asuprelele Lajilor, cari impresurase țara..." unde „*bântuélă* a Porții“ însemnéză „asuprelii din partea Turcilor“.

Zilot, Cron. p. 50: „Ia să venim acum iarăși a mai arăta *bântuélă* sârăcei țeri ce au cercat despre hoții Pazvangii..."

Pe lângă asuprelă, *bântuélă* e sinonim cu năpaste și cu vechiul dodeelă.

v. *Bântuesc.* — *Asuprelă.* — *Dodeelă.* — *Năpaste.*

Bântuire (plur. *bântuiri*), s. f.; l'inf. de bântuesc pris comme substantif: action de vexer, de molester. Asuprire. Învăluire. Năpastuire. Dodeire.

Zilot, Cron. p. 80:

Pădurile gimea tot pline de băjâni, Prin găuri petrecând, prin găuri de jigâni; Dar unde s'au simțit de hoși vr'o *bântuire*? Păr din capul cuiva și nu au cercat clătire!...

C. Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, I: „Am auzit, urmă Alexandru, de *bântuirile* țerei și am venit s'o mântui..."

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 441: „El [Constantin Cantacuzino] mijlocise atunci să așede în scaunul Domniei pe

junele Grigorașcu Ghica, care'î făgădui să'l scutască în totă viața lui de orice grijă, de orice *bântuire*..."

v. *Bântuesc.* — *Bântuélă.*

Bântuit, -ă, adj.: le part. passé de *bântuesc* pris comme adjectif: vexé, molesté. Asuprit. Invăluit. Năpăstuit. Dodeit.

Ianache Văcărescu, Cron. (Papiu, Te-saur II p. 277): „Sultan Mustafa, care fu cel mai cu multă înțelepciune împodobit decât toți împărații osmanlii a acestui strălucit nēm, și cel mai mare politic între Musulmani, așijderea și cel mai *bântuit* de nenorocire...”

I. Créngă, Povești I p. 183: „pe vremile acele, mai toate țerile erau *bântuite* de resboie grozave...”

Negativul *nebântuit* e sinonim cu *nesilit*.

Crisov dela Constantin Brâncoven din 1695 (Cond. Mss. a mănăstirii Huruzu f. 6, în Arch. Stat. din Buc.): „Venit'au la domniia mé de a lor bună voe, de nimené nesiliți și *nebântuiți*...”

v. *Bântuesc.*

Bântuitor, -ore, subst. et adj.; celui qui vexe, qui moleste. Asupritor, Invăluitor. Năpăstuitor. Dodeitor.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Job. XVI, 10:

...scârșni asupra mé dinții, săgețile *bântuitorilor* lui lui pre mine căzură...

...fremuit super me dentibus, sagittae piratarum ejus super me deciderunt...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „Ales și mai virtos, pre unii cari și poruncilor noastre ca nisce obraznici îndrăznesc neascultători, și supușilor noștri *bântuitori*, și pubeicăi

răscolitori aia via s'au văzut și s'au arătat...”

v. *Bântuesc.*

Bântuiu. — v. *Bântuesc.*

Bănuélă (plur. *bănuiele* și *bănuieli*), s. f.; soupçon, doute, prévention. Laurian-Massim: „*Bănuélă* = acțiunea sau rezultatul acțiunii de a bănuî: a intra în *bănuélă* = a începe să prepună; a băga la *bănuélă* = a face să prepună”.

Pe când verbul *bănuiesc* exprimă ambele sensuri de „*soupçonner*” și de „*prendre en mauvaise part*”, cei doi substantivi *bănat* și *bănuélă* s'au specializat fie-care în câte un sens diferit, astfel că *bănuélă* însemneză numai „*soupçon*”, iar *bănat* numai „*regret*” sau „*reproche*”, fără a se confunda vre-o dată. Infinitivul substantivat *bănuire*, având ambele sensuri, este sinonim cu *bănat* și cu *bănuélă* tot-o-dată. Sinonim cu *bănuélă* în specie este *prepus*.

Pravila Mateiu Basarabă, 1652, p. 1: „să nu creză lesne și fără de întrebare *prepunerile* și *părăle* și *bănuialele*...”

Ibid. p. 237: „Cela ce așteptă să moștenescă ocinele și *avuțiia* cui-va, acela face *prepus* și *bănuială* cum să fie otrăvit pre acéia rudă a lui...”

Ibid. p. 523: „Cade-se a ispiti *bănuialele* celora ce *părăscu* pre episcopi sau pre clirici...”

Ibid. p. 586: „nevoința loră nu iaste altă ce-va fără numai ce a face și a lipi cinstii preoților *bănuiale*, batjocuri, spurcăciuni și ocără și numai de aducere netocmiri și valure...”

Ibid. p. 609: „fămeile obrază dein cele fără *bănuială*, adecă mumăni, surori și mătuși de tată sau de mumă...”

Ibid. p. 112: „nu o știe adevărată

că curvește, ce numai ce are așa oarece *bănuială*...”

În Pravila lui Vasile Lupul, 1646, în loc de *bănuelă* se întrebunțază pretutindenea sinonimul prepus, de exemplu f. 35:

„Un om de va fi săracu, și va începe a cheltui bani mulți, face prepusu cumu să fie furatū...”

„Cela ce va avia în casa sa cinii bune ca acellia de furtușagū, face prepusu și acesta cum să fie elū furatū...”

„Cela ce-are putia face unū furtușagū ce va să să facă să'l smintésca să nu să facă, iară elu 'l lasă de să face, acesta face prepusu cum să fie cu știria lui acel furtușagū...”

„Aceste prepusuri nu sămtū nice de o trebă giudețului, mai vartos cândū vor fi inprotiva vre-unui om bunū și vestitū de lucrure bune...”

Locuțiuni:

a avé *bănuelă* = „soupçonner“;

a da *bănuelă* } = prêter aux
a da loc de *bănuelă* } soupçons“;

om de *bănuelă* = „soupçonnable, sujet à caution“;

a intra în *bănuelă* = „être pris de soupçons“;

a scôte din *bănuelă* = „écarter les soupçons“...

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 147): „A pomeni toate bunătățile pre deplin câte avea Domnul, nu mă lasă obiceiul istoriei, pentru ca să nu dau *bănuială* de colachie, care rumănește se chiamă ciocoinicie...”

Crisov dela Mihaïu Racovița din 1742 (Cond. Mss. a mănăstirii Vieroș No. I p. 77, în Arch. Stat. din Buc.): „Dar Nicolae polcovnicul încă au mai răs-puns cumcă are *bănuială* că, fiind la o vrème toate scrisorile casei socru-său la sfânta mănăstire, să nu să fie luat cărțile lui de acéstă moșie de că-

tră călugări; care domniia-mé, pentru *bănuela* lui ce are asupra călugărilor, așa am hotărât...”

Leguire Caragea, 1818, p. 57: „de iaste om de *bănuială*, sau risipitoriu, sau de viețuire urată, sau alt felū încât și cu chizășie să nu fie vrédnic...”

I. Văcărescu p. 333:

Zioa de astăzi ți-a fost fatală:
Ce'ți făcū soarta, n'a i *bănuelă*!

A. Pann, Erotocrit, II p. 42:

Văzând că soțul ei foarte pironiți ochi și
[ține
Și cu luare aminte pe păstorita privia,
A intrat în *bănuială* că are amor cu ea...

A. Odobescu, Scrieri t. I p. 170:
„Un neincetat susur de tainică trădare îi șoptia la auđ; mintea'i se muncia cu tot felul de *bănueli*...”

I. Créngă, Povești I p. 4: „Și bărbatu-mieū, Dumneđeu să'l ierte! nu s'a putut plange că l'am înșelat sau i-am risipit casa, deși câte o dată erau *bănuiele*...”

Basmul „Voinicul cel fără tată” (Ispirescu, Legende p 127): „Zimbi Dina când auđi și vedū urcióarele ce'i dase Smeul. Nu đise însă nimic care să 'i dea vr'o *bănuelă*...”

„Poveste țerănescă” (ibid. p. 257): „Ca să te credem că tu ai făcut o așa vitejiă, arată-ne vr'un semn, care să ne scótă din *bănuelă*...”

Balada „Ilinuța Sandului”:

Ci tu, soro, să'mi așterni
Lingă tine la picióre
În iatacu'ți de culcare,
Că'i iatacul de ferólă,
Adăpost la *bănuelă*...

(G. D. T., Poes. pop. 642).

Balada „Tudorel”:

Tu ibovnic ți-ai găsit
Și cu el te-ai îndrăgit;
Dar lasă c'ai nemerit!
O să te puți la 'ncercare
Să mă scoți din bănuelă...

(Ibid. 674).

Proverb: „Nu se pôte

Môrte fără bănuelă
Și nuntă fără căelă“.

(A. Pann, II, 113).

Altul:

Fii ia ori-ce in ferelă,
Nu da loc de bănuelă...

(Ibid. I, 163).

v. ¹Bănat. — ¹Bănuesc. — Bănuire. —
Prepus...

Bănuelnic. — v. Bănuicios.

¹Bănuesc (*bănuir*, *bănuire*), vb.;
1°. soupçonner, supposer, se douter;
2°. prendre en mauvaise part, reprocher, regretter, se repentir. La Laurian-Massim se găsește numai primul sens, deși sub-împărțit în două, fără ca această bifurcațiune să fie tocmai de trebuință: „*Bănuesc* = 1°. a prepune, a presupune, a și imagina, a crede: îmi *bănuesc* pe cine-va = cred că el a făcut sau comis ce-va; pe tine îmi *bănuesc* că mi-ai furat caii; neavând un căsornic, îmi *bănuiam* că e foarte târziu; — 2°. a suspecta, a teme: nu e bine să ți *bănuesci* fără cuvânt mușerea; cel cui s'a furat ce-va, *bănuesc* totă lumea...“
În Lexiconul Budan, din contra, ne întîmpină numai sensul al doilea: „*Bănuesc* sau îmi *bănuesc* = îmi pare rău, doleo, me poenitet“. Luându-se, pe semne, după Lexiconul Budan, d. Damé (I, 118) se înșelă când afirmă că sensul al doilea „regretter, se repentir“

este propriu Transilvaniei, ca și când ar fi necunoscut pe aiuri, pe când de fapt în România Dunărenă ambele sensuri sînt de o potrivă răspîndite în graiu și 'n texturi. Adevărul este că Românii trans-carpatini nu cunosc primul sens, pe care nu'l are nici prototipul cel unguresc al cuvîntului.

1°. *Bănuesc* = „soupçonner“.

La Laurian-Massim apröpe tóte exemplele, cu o singură excepțiune, ni se presintă construite reflexiv: îmi *bănuesc*, ceea-ce este foarte exagerat, usul cel obicînit fiind numai *bănuesc*.

Pravila Mateiu Basarabă, 1652, p. 252: „Cine se va vâdi întru curvie, măcarü de nu va eși de față, acela nu poate să o ia mușare, că l'aü *bănuiti* oamenii că au înblat cu dinsa, ca să nu se adevereze bănuiala...“

Zapis din 1745 (Cond. Mss. a episc. Buzeu t. II p. 97, în Arch. Stat. din Buc.): „*bănuind* noi cumcă ne-ar fi mai rămas și nouo moșie nevăndută de părintii noștrii într'acest hotar al Părscovoluï, alunecându-ne după niște terfeloage de scrisori vechi, ne-am sculat cu toții de am dat mare jalobă...“

I. Văcărescu, p. 352:

Moșnegii cum mi-a 'mpărtaşit
Ascunsa lor știință,
Din număr eü am *bănuir*
A Ielelor ființă...

A. Pann, Erotocrit II p. 43:

Deci dorind să și vază soțul ce pasuri va
[apuca
Și ce urmare va face, din somn când să
[va scula,
A mers într'un loc d'oparte ș'in nisce frunze
[s'a pus,
Fără să o scie altul unde și'n ce loc s'a dus.
Și de multă nerăbdare inima ei se bătea,
Până să se 'ncredințeze despre care *bănuia*...

Gr. Alexandrescu, „Încă o ȕi“ :

Apoi dac'al teũ suflet l'am *bãnuit* vr'o datã,
Dacã nemulțumirea 'mi adesea te-a mãhnit,
E vremea do iertare; vecia ne'mpãcatã
Mẽ chiamã: cerul iertã acelor ce-aũ iubit...

Delavrancea, Paraziții p. 210: „ina-
inte de a'ĩ auđi bine, le *bãnuãm* șõp-
tele...”

Basmul „Lucéfêrul de ȕioa“ (Ispi-
rescu, Legende p. 385): „Busuĩoc, *bã-
nuind* pe Siminoc cã s'o fi indrãgostit
cu femeea lui, nu voi sã'l cređã când
acesta ı̃ mãrturisii adevêrul...”

Satira poporanã „Cucul“ :

Cõse 'n pat, cõse 'n gherghel,
Dar de cusut n'are chef,
C'ĩmi ese-afarã pe prag
Sã vêđã pe cin' i-e drag.
Dac'o 'ntrebi, dac'o cãrtesci,
Ea ȕice c'o *bãnuesci*,
Cu belea te pomenesci:
    Tacĩ, bãrbate
    Fermecate,
Nu le bãga 'n samã tõte...

(G. D. T., Poes. pop. 345).

Cu sensul „soupçonner“, construc-
ȕiunea „a'șii *bãnuu* pe cine-va“ este
rarã și e mai mult posesivã decãt re-
flexivã: „soupçonner quelqu'un des
siens“.

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV
p. 33): „nu socotia cã aũ venit bãtaia
lui Dumnezeu de le plãtește dupã fap-
tele lor, ci și-aũ *bãnuit* pre o sor a
mãne-siĩ, mãtușa Doamniĩ, anume O-
limbiada, cãlugãrițã de mulți ani, cã
ea ar fi fãcut fermece...”

Dionisie Eclesiarhul, Cron. (Papiũ, Te-
saur II p. 178): „s'aũ întors Turciĩ
ĩnapõĩ la oraș, și *bãnuindu'* și pe boierĩ
cã ei aũ pricinuit spaĩma lor, aũ che-
mat pe toți boierii și i-aũ jurat sã ție
credința cu ei...”

Construcȕiunea cu dativul ın loc de

acusativ põte sã aibã ın aparențã sen-
sul de „soupçonner“, ın realitate ınsã
ĩnsemnãzã tot-d'a-una „prendre en mau-
vaise part“, ca la Conachi, bunã-õrã,
p. 224:

Mẽ laud de frumusețe, dar nu põți sã'mi
    [*bãnuesci*,
Cãci le trag chiar dela tine, cãci tu mẽ
    [ĩmpodobest]...

II. *Bãnuesc* „prendre en mauvaise
part“.

Biblia Șerban-vodã, 1688, Luc. XIII,
14:

...mai marele sinagoguluĩ, <i>bã- nuind</i> cãci o vin- decã sãmbãta I- sus, zicia...	...archisynago- gus, indignans quia sabbato cu- rasset Jesus, di- cebat...
--	--

ĩn contextul grecesc: ἀγανακτῶν.

Tot așa ın Noul Testament dela
Bělgrad din 1648.

ĩn Biblia lui Bobb, 1795: „mãniĩn-
du-sã cãci o vindecã Isus sãmbãta...”

Biblia Șerban-vodã, Regn. I, XVIII, 9:

Și era Saulũ <i>bãnuindũ</i> pre Da- vidũ den zioa a- cẽia și ınnainte...	Et erat Saul in- videns David ab illa die et de- inceps...
--	---

ĩn contextul grecesc: ὑποβλεπόμενος.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683,
Dec. 17, f. 24 (Daniel, XII, 27):

Și decã audzãrã Vavilonianii, <i>bã- nuirã</i> foarte și sã pornirã asupra ĩmpãratuluĩ...	...ut audierunt Babylonii, indig- nati sunt vehe- menter et con- gregati adversus regem...
--	---

Același, Synaxar 1683, Oct. 20, f.
75 a: „nu divi, frate, nice *bãnuu*; ĕu-
dețuluĩ lui Dumnedzãu ı̃aste dreptũ,
ȕ'aĩ pofitũ aĩ dobãnditũ...”

Ibid. Oct. 9, f. 56 a: „Ce ții, ne-
vastã? a ce nu laș sã odihnescã carii

sântu aici? — Iară ia răspunsă și dzasă: nu *bănu* dumnéta asupra șiarbei tale, că mare doru-mi'î, c'am avută numai doi cuconî și î-am îngropat astădz pre-amândoi..."

Ibid. Oct. 29, f. 94 a: „cu minuni și cu miracuri î-au făcutu-î fii luminii, pentr'aciaia *bănuindă* Jidovii și nepu-tând răbda îndrăzniră lui, cu grabnică și fără vîaste moarte l'au umorătă..."

Ion Neculce, Letop. II p. 371: „oblicind Împăratul pentru Șeremet că'î este jale de fecior, tare î-aŭ *bănuit* și l'aŭ muștrat..."

Ibid. p. 405: „Atunce și Grigori Vodă, după ce aŭ venit la Iași din oaste, trimis'aŭ arzū de jalobă la Împărăție pentru stricăciunea ce aŭ făcut Tătariî țării și pentru boierii pribegî, ce sânt rude lui Mihaî Vodă, cum aŭ făcut atâte amestecături la Tătari, fiind și cu îndemnarea lui Mihaî Vodă de s'aŭ făcut aceste. Deci Poarta aŭ *bănuit* tare l'u î Mihaî Vodă..."

I. Créngă, Povești I p. 6: „Și dacă Enachi se punea pe gene'î, ea îndată lua apă rece și'î spăla fața, ca nu cum-va s'o vadă neadormita sócră și să'î *bănuțescă*..."

Ibid. p. 107: „epele eraŭ ale lui, și când le grijă, grijite eraŭ, iară când nu, — n'avea cine să'î *bănuțescă*..."

Ibid. p. 223: „așa a trebuit să se întample și n'ai c'u î *bănu*, pentru că nu'î după cum gândește omul, ci'î după cum vrea Domnul..."

Ibid. I p. 154: „Stăpâne, să nu *bănuesc*, da am să ȳic și eŭ o vorbă: de ce nu te însorî?..."

Ib. p. 190: „Luminate crăișor, să nu *bănuesc*, dar nu te ȳuți așa de tare, că nu scii de unde 'ți pôte veni a-giutor..."

In ultimele doue pasage, este de observat restrictivul da saŭ dar în le-

gătură cu „să nu *bănuesc*“. Tot așa în următoarele doue texturi:

Doină din Ardel:

Frunță verde-acuma crește,
Iubesc, mândră, iubesc,
Da iea sama ce iubesci,
Nu cum-va să *bănuesc*:
Să nu iubesci o nălcă,
S'o iubesci și să se ducă...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 251).

Alta:

De lacrimi nu'mi *bănuesc*,
Da'mi *bănuesc* de obraz,
Că'î de tîner cu năcaz...

(Tribuna din Siblu VI, p. 149).

Doină din Moldova:

Cucul ȳice, mîerla ȳice:
„Nu'ți bé bani, măl voinicel...“
Cucule, jivină rea,
Nu purta de grija mea!
Mierlușcă, pasere sură,
Nu'mi tot *bănu* din gură...

(Alex., Poes. pop. 2. 298).

Invitare la nuntă:

Pin' la pămînt m'oiu pleca
Și tot voue m'oiu ruga
Să veniți
De bine-voitî,
Insă să nu *bănu*ți!...

(Albina Carpaților 1879, p. 300).

Bănuesc „prendre en mauvaise part“ se construesce fôrte des cu reflexivul dativ: î mî *bănuesc*.

La Româniî din Biharia: „î mî *bănuesc*—î mî pare reŭ“ (Conv. lit. 1887 p. 1005).

Psaltirea din Bělgrad, 1651, f. 92 a, resumatul psalmului L: „că'ș cunoaște păcatele și'ș *bănuiaște* de ȳale..."

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 10, f. 209 a: „proștiă mîncare acia ce mîncă era plină de țanțari, a-

căsta o răbdă trei ai încheiaț, și nemică n'au suspinatū nice ș'au *bănuitū*..."

Ibid. f. 210 b: „dodeit nu o dată sau de daori, ce 11 ai încheiațū, și nu ș'au *bănuit*...”

Ibid. Oct. 26, f. 88 b: „aciastia de vom dzăce cătră 'mpăratulū, ne tiamemū să nu'ș *bănuiască* p re svinția ta...”

Același, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 276):

Dumnezăū stătu 'n zborū mare
De Dumnezăū, de domni tare,
De'i muștră pentru gūdlațe,
Bănuindu'și schimbind flățe,
Și le grălaște cu scrăbă...

Ioan Canta, Letop. III p. 154: „...să le dee [boierilor pribeg] giupănesele și toată averea, cu laude despre Adăl-Gherei Sultan, că de nu le va da Grigorie Vodă giupănesele, apoi să nu'și *bănuéscă*...”

Doină din Ardel:

Busufoc cu fôia verde
Drăguțul cu alta'mi șede!
Ședă și prubuluéscă,
Numai să nu'și *bănuéscă*
Nici piciorul n'oiu întinde
Și trei-patru m'or cuprinde,
Nici afară n'oiu eși
Și—deū—altul m'oiu găsi...

(Jarnik-Bărsanu. Trans. 248),

Alta:

Auđit'am auđit
Că mândra s'a logodit;
Las'o să se logodéscă,
Numai să nu'și *bănuéscă*...

(Bibicescu, Trans. p. 291).

Alta:

Măgeran cu fir ciuntat,
Ved badé că m'ai lăsat;
Măgeran verde domnese,
Lasă-mē — nu'mi *bănuesc*...

(Familia din Pesta 1884 p. 240).

Ca cei mai mulți verbi cu sufixele -ăesc și -uesc, *bănuesc* are o formă poporană scurtată mai energică: *bănuū*.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Pē chip iți jōcă mereū suferințili și grijili, ca flăcăraea unde se *bănuie* de comōră...”

Ibid. p. 156: „Mē bate gāndu să *bănuū* că ne'nșală ca pē copii și ne papă bani...”

v. *Bănuelă*.

²*Bănuesc* (*bănuit*, *bănuire*), vb.; traitez avec quelqu'un une affaire, administrer ou gérer.

În Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 427) ne întimpină:

„Benuiesk = Doleo.

„*Bėnuiesk* = Ago cum aliquo. Tracto. Curam gero“.

Este greu a admite identitatea de origine a ambelor cuvinte. Primul este verbul cel obișnuit *bănuesc* „regretter“ din maghiarul *bánni*. Al doilea se deosebește cu desăvîrșire prin sens, apropiându-se mai mult de ban „monnaie“, cu care lesne îl unesc asociatiunea de idei: a da și a lua bani, a se îndeletnici cu treburi bănești, a face socotelii.

v. ²*Ban*.

Bănuicios, -osă, adj.; 1°. soupçon-neux; 2°. suspect, sujet à caution. Laurian-Massim: „*Bănuicios* = 1°. aplecat a bănu; 2°. supus la bănuire“. Costinescu are forma: „*Bănuincios* = bănuelnic, care bănuiesc lesne, care se îndoiesc despre ce-va, despre cine-va“, — printr'o falsă analogie cu „putincios“, care derivă din „puțință“, pe când corespunzătorul „bănuință“ nu există. Numai prin sensul „soupçon-neux“ *bănuicios* e sinonim cu bănuitor, dar prin ambele sensuri cu bănuelnic.

v. *Bănuesc.*

Bănuinciôs. — v. *Bănuicioș.*

Bănuire (plur. *bănuiri*), s. f.; l'infin. de *bănuesc* pris comme substantif: 1°. action de soupçonner; 2°. action de regretter, de prendre en mauvaise part. Peste Carpați circulază numai sensul al doilea. Lexicon Budan: „*Bănuire* = dolor, poenitudo“.

Colindă din Bucovina:

Când își aducea a-minte
De traful de mai 'nainte,
Plângea tot cu tănguire
Și cu mare *bănuire*
De mlaia ch'iar petrite
Vărsându'și lacrimile...

(Sbiera, Colinde p. 56).

v. *Bănuesc.* — *Bănuclă.*

Bănuit, -ă; le part. passé de *bănuesc* pris comme adjectif; 1°. soupçonné; 2°. mécontent.

Cu primul sens:

Zilot, Stihuri (Tocilescu, Revista, V p. 345:

Că mulți ziceam: Manul Grecul, ba și un-
[chiu lui Ipsilant,
Bănuit la Turci urmăză, deci nu scapă de
[gelat...

A. Odobescu, Scrieri I p. 103: „Acele strigăte, repetite de mii de glasuri, porniră glotă cu volbură după piață și toți se răpediră la locașele *bănușilor* omoritori...”

Cu sensul al doilea:

Doină din Bucovina:

Nu fi, bade, cu bănat
Că ți-a fost plugul stricat!
Nu fi, bade, *bănuit*
Că ți-e plugul hârbuit!
Nu sciu plugu'î hârbuit,
Orî de cap ești amețit?

Da de te ții *bănuit*
Că ți-e plugul hârbuit,
Să vii joi
Pin' la noi...

(Marian, Bucov. II, 43).

v. *Bănuesc.*

Bănuitor, -ore, adj; soupçonneux, ombrageux, jaloux. Laurian-Massim: „*Bănuitor* = care bănuesce, care e aplecat a bănuî“.

A. Pann, Moș-Albu I p. 9:

De-o fi, ziceam în sine'mî, vr'un om *bă-*
[nuitor
Și cu artag la bețiă, bătăios, gâlcevitor,
Cum va vedé pe mine la mlez-de-noapte
[șezând
Cu nevasta lui în casă, te mirî ce l-o da
[prin gând...

A. Odobescu, Scrieri I p. 138: „Grecul *bănuitor* și întăritat smulse pe biéta Ancuță din zadarnicele îngrijiri ale jupânițelor curtence...”

Balada „Cucul și turturica“:

Pentru dumnéta
Eă n'aș dice ba,
Dar ȕic și ȕic ba
Pentru maica ta,
Că'î *bănuitore*
Și fermecătore:
Ea 'mî va bănuî
De te-oîu pré lubi..

Doină din Ardel:

Duce-m'aș în lume, duce,
Dragostea érá m'aduce;
Duce-m'aș departe 'n țérá,
Dragostea mé'ntórnă érá.
Dragoste *bănuitore*,
Rea copilă ești sub sóre,
Că orî-unde-a merge vol,
Tu mé'ntorni ér inapoi!..

(Familia din Pesta 1835 p. 91).

v. *Bănuesc.* — *Bănuicioș.*

Bănulăscă, s. m. pl.; t. de Géogr.: ancien nom d'un village en Valachie. Astăzi, judecând după dicționarul lui Frunțescu, nici o localitate în România nu se numește *Bănulăscă*, pluralul topic dela patronimicul Bănulăscu, derivat el însuși din numele personal Ban, articulat Banul. Ce s'a făcut dară cu vechiul sat *Bănulăscă* din județul Buzeu, des în actele din epoca lui Mateiu Basaraba și unde pe atunci se întrebuintă nu o dată acel nume personal Ban?

Crisov din 1649 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I f. 171): „...și iar [au cumpărat] dela Cărnileg 1 loc din *Bănulăști* drept 100 aspri gata, și iar au cumpărat Nan dela Stănae fata Voini un loc la fața Banului drept 140 aspri...”

Alt crisov din același an (ibid. f. 189 b): „și au fost mărturii la aceste cumpărători anume de acolo din sat [*Bănulăști*] Stanciul și Fătul și Moș și Vlădan și Mihai și Cărstiian și Stroe și Crăciun și Drăguș și Stoica și Banul...”

În secolul trecut *Bănulăscă* s'a prefăcut în Bălunescă, bună-ora într'un zapis din 1780 (ibid. f. 389): „Înainte noastră avuse judecată egumenul Samoilă ot schit Alunișul cu Vasile ot Bălunăști sin Moșică pentru moșia dela Bălunăști...”

Tot așa găsim Bălunescă în repertoriul topografic al lui Fotino (*Γεογ. τ. Λακίας* t. III p. 199): „Μπελονέστι...”

În fine, în zilele noastre *Bănulăscă* prin Bălunescă s'a metamorfozat în Bălănescă, ca și când ar deriva din Balan, uitându-se cu totul ori-ce tradițiune a vechiului nume. Este un mare sat moșnenesc, despre care d. B. Iorgulescu (Dicț. geogr. Buz. p. 28) ne spune „În timp de invasiuni teritoriul acestei comune, mai cu samă valea Băjenarilor

și Virful-stănei, aș servit multora ca un sigur asil. Numele pare a fi luat dela un Bălănescu, căci ne întimpină des numirile: Nucul Bălănescului, Tufele Bălănescului etc.”

Am adus într'adins acest specimen despre modul cum pôte să dispară un vechiu nume topic, nu printr'o schimbare propriu zisă, ci printr'o treptată sărire sau înlocuire a câte un sunet, pînă ce te pomenesci la urma urmelor cu un nume radicalmente diferit, care pôte să dea nascere chiar la o nouă legendă locală.

v. *Ban*.

Bănulăscu. — v. *Bănulăscă*.

Bănuț (plur. *bănuți*), s. m.; petite monnaie. Laurian-Massim: „*Bănuț* = diminutiv din ban, ban micuț: *bănuți* de argint, de aramă, de aur etc.” Sinonim cu bănișor.

A. Pann, Povestea vorbeii III p. 75:

Că stăpânul casei un *bănuț* pierduse
Și slugile toate era de el puse:
Unii așternutul scutura din case,
Alții cernea praful care'l măturase...

Delavrancea, Vis și vieță p. 95:
„Scose punga; se uită în ea; dar ce să vedă? În loc de dimon, *bănuți* de aur ce luminau ca jerateculă...”

Ibid. p. 108: „Trânti căciula, aruncă zăbunul, scose punga din sân, o lărgi la gură ș'o puse pe tarabă. *Bănuții* de aur sclipău par'c'ar fi fost vii...”

Balada „Gheorghelaș”:

Și câți ani l'am tot slujit,
Bănuți m'am agonisit,
Avere m'am întocmit...

(G. D. T. Poes. pop. 595).

Doină din Bucovina:

Frunză verde de-un bănuț.
Ce mie mie de-un drăguț!
Din cap când voiu clătina,
• Șapte-opt mi-oiu căpêta...

(Marian, Bucov. II, 155).

„Ursita saŭ ursitoarea hotăresce sôrta fie-cărui copil în cele trei zile dela nascere. Pentru aceea în nôptea a treia pune mōșa în mijlocul casei, lingă femeea ce a născut, o mēsă rotundă, pe ea așterne o pândă curată, pe pândă o azimă de pâine unsă cu miere de stup și d'asupra trei bănuți în trei părți înfișți în azimă; mai pune pe mēsă un păhar cu apă, puțină metasă, un fir de busuioc, o pereche de bete și o bucată de pândă nouă...” (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

v. ²Ban. — ¹Bănișor.

²Bănuț (plur. bănuți), s. m.; t. de Zool.: germe de l'oeuf. Metaforă din bănuț „petite monnaie”.

S. F. Marian, Ornit. II p. 256: „...când e să pună ouele sub cloșcă, atunci mai întâiu le cercă în zarea luminei spre a vedé, cari sînt bune de pus și cari nu. Cele ce aŭ bănuț în partea rotundă și nu sînt cîruite, acelea sînt bune...”

v. ¹Bănuț.

Bănuțel. — v. Bănuți. — Bănuței.

Bănuți saŭ bănuței, s. m. pl.; t. de Botan.: 1°. *Bellis perennis*, paquerette; 2°. *Buxus*, buis. „*Bellis perennis* = frusiță, bănuței, năsturei, flóre-frumósă” (Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 9); și tot acolo (p. 10): „*Buxus sempervirens* = bănuței, merișor, cimișir”. *Lexicon Budan*: „Bănuți saŭ bănuței = *buxus semper virens*”.

Laurian-Massim: „Bănuți, o plantă ce stă tot-d'a-una verde, merișor, din cauza formei frunzelor plantei, cari

sînt mărunțele și rotunghiore ca nesce banî mititei. Bănuței, cu aceeași însemnare ca și bănuți, plural din bănuțel, care, ca deminutiv din deminutivul bănuț, exprimă și mai bine una din calitățile plantei, adecă micimea și rotunghimea frunzelor ei”.

Doină din Ardeł:

Frunză verde ș'un bănuț,
Aséră mi-am prins drăguț;
Dar l'am prins într'o cercare,
Să vedem ce fire are...

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 66).

Alta:

Frunză verde ș'un bănuț,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguț..
Ba stă, deŭ, dacă'i mândruț!
Frunză verde ș'o frăguță,
Nu stă lumea 'ntr'o drăguță..
Ba stă, deŭ, dacă'i mândruță l..

(Ibid. 405)

Alta:

Frunză verde trei pătace,
Dis'a mândra că mi-a face
O penă de bănuței
Frumósă ca ochii ei.
Frunză verde de gutue,
Eŭ am șis că nu'mi trebuie
Făr' penă de măderan,
Să ne mai iubim un an..

(Ibid. 43).

v. ¹Bănuț. — ²Bănuței.

¹Bănuței. — v. Bănuți.

²Bănuței, s. m. pl.; t. culin.: sorte de pâte. Un fel de tocmaci saŭ tăieței. Măncare țerănescă în Bănat: „Bănuței, un aluat tăiat mărunț în quadrat, se fierbe în zamă de carne de vită” (M. Juică, Grădiștea-mică).

v. ¹Bănuț.

¹băr, élément léxique constitutif

du mot desbâr. În limba română sint mai mulți verbi, compuși din prefixul romanic negativ dis- și din câte o tulpină despărută din graiu. Așa sint bună-óră:

desgurđesc=dis-gurd-;

desmierd=dis-merd-;

des-bâr...

În desgurđesc tulpina este inderat latinul gurdus „prost, greoú“, de unde spaniolul gordo „gros, épais, imbécile“ și francesul gourđ „perclus par le froid“. Românul desgurđesc corespunde perfect francesului dégurdir „redonner du mouvement à ce qui était engourdi“ (Littré).

În desmierd, pe care Cihac (II, 495), printr'un adevărat saltum mortale etimologic, îl trage din maghiarul gyönyörít „délecter“, negativul dis- este urmat de latinul merda (fr. merde, span. mierda), însemnând literalmente „décrotter“, a spăla și a curăța de gunoú, cum fac mumele cu copiii lor, mai ales la animale, la cari această acțiune este o adevărată desmierdare.

În desbâr însă, pe care Cihac (II, 94) îl încumetresce fără sfidă cu slavicul brati „prendre“, eú nu găsesc nici o tulpină latină, care să corespundă lui bâr. De aceea prefer a crede că acest verb este o simplă contractiune din desbaier „délir“.

v. Baier.

²Bâr saú bārrr saú bírrr, interj.; t. pastor.: cri du berger qui conduit et dirige ses moutons.

„Bâr este o exclamațiune ciobănescă, de ex.: bâr, țintato, la strungă! bâr, ciolo, innapo! bâr, lae, bâr! bâr, bucălae, bâr!... (I. Simionescu, Tutova, c. Cărlomănesci).

„Bārr, oia de acoloa! saú: bārrea, oia de acoloa!“ (înv. Miron, Tecuțiu,

c. Găicéna), unde interjecțiunea este amplificată prin -a ca în „haída“ etc.

„Când mină oile, se dice: bārr; la capre: tārr; la măță: hārr...“ (pr. R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

Satira poporană „Luptele Țiganului“:

Avea dada, avea,

Avea o oia

Lae

Bucolae,

Mândră și lănoasă,

Tare speriósă.

Eú diceam: bírrr!

Ea făcea: hírrr!...

Eú — hap de lână.

Ea — hap de mână,

Eú — hap de barbă,

Ea — hap de erbă...

(Marian, Satire p. 322).

Interjecțiunea bār n'are a face cu latinul belare, de unde o trage Laurian-Massim (Gloss. 60); cu tóte acestea, póte să fie o onomatopeia romanică, de vreme ce o găsim și 'n Occident: „Pour appeler les moutons on leur dit: brrr! brrr! Rozoy-en-Brie (Seine-et-Marne), communiqué par M. Leclerc; brrr! brrr! ta-á! ta-á! Suisse romande, Blavignac; beri-beril ou berou-berou! languedocien, Azaïs“ (Rolland, Faune popul. V, 128).

Să se observe tot-o-dată că din același grup fonetic s'a născut însuși numele oiei în albanesul berr, pe care Gustav Meyer (Alb. Wtb. 27, 33) îl alăturază pe de o parte cu berr, barbero în mai multe dialecte italiene, iar pe de alta cu numele albanes al ciobanului: „bari, wahrscheinlich altes Hirtenwort und mit berr zu verbinden“.

v. Oia. — Bărăesc.

¹⁻²Bărăc. — v. ¹⁻²Barac.

Bărăcă (plur. bārăce), s. f.; brouil-

lard épais; gelée blanche, givre. Le-xicon Budan: „*Băracă* = negură grosă, nebula crassa, item pruina“. Este un deminutiv din *bară* „loc băltos“, cu aplicațiunea noțiunii de umezélă la atmosferă.

v. *Bară*. — *Bărăciă*.

Bărăgă. — v. *Barangă*.

* **Bărân**, s. m.; t. milit.: ancienne machine de siège pour battre les mu-railles.

v. *Bărănesc*.

Bărăngă. — v. *Barangă*.

¹**Bărât**, s. n.; privilège, brevet. Din turcul *berat* „diplôme“. Prin *bărât* se înțelegea la noi *crisovul*, dat unui individ sau unei asociațiuni, însă nu de Domnul țerei, ci de Pórta Otomană.

Miron Costin, Letop. I p. 217: „să scótă uric de Domnie neschimbată în zilele lui, care uric în limba lor [Tur-cilor] se chiamă *berat*...“

Constantin Căpitanul, Cron. (Magaz. ist. II, 14): „Intr'acest an ș'aú innoit Duca-vodă Domnia de al treilea an, după cum era obiceiul, aducându'í caftanul Lascarache Roset și cu un agă mare, înaintea căruia í-aú eșit Domnul cu boiarii, cu slujitorimea, aducându'l cu cinste în București, și îmbrăcând caftanul după ce aú citit *baratul* de Domnie, aú dat cu 12 tunuri...“

Enache Cogălnicénu, Letop. III, p. 257: „Ear când aú fost vineri Mart în 3, s'aú pogorit la Împăratul la Eali-kioșk, triimețind de aú rădicat pe Con-stantin-vodă și l'aú adus la Kiuntruk, și pe Lințul l'aú dus înaintea Împăra-tului; și fiind că avea *băratul*, el vė-đend pe Împăratul aú scos *băratul*, care îndată aú apucat și l'aú dat la

Împăratul, și acolo unde il cetia, aú făcut cu mâna...“

v. ¹*Turc*.

²**Bărât** (plur. *bărați*), s. m.; prêtre ou moine catholique. Șăinénu, Semas. p. 37: „Preotul catolic se numesce în Bucuresci *barat* din ungarul *barát* (călugăr) dela paleo-slavicul *brat* (frate), de unde Bărăția, numele bisericeí catolice din Bucuresci...“

Nu numai în Bucuresci, ci și pe aúri în România preuții catolici pur-taú numele de *bărați*, de unde și nu-mele satului Bărații în Moldova, în care „se află o biserică catolică fórte veche“ (Ort. Racovița, Dict. geogr. Bacău p. 116).

Crisov dela Constantin Mavrocordat, 1742 (Cond. Mss a mănăstirii Nucetul f. 50 b, cfr. ibid. f. 54): „să aibă a luare sfânta mănăstire tot vinăriciul domnesc den délul Topolovenilor după valé Glămbocelului dela tot omul căți vor avé vii într'acest dél al Topolove-nilor pre moșia sfintei mănăstire, afară den viile *Băraților* cele vechi ce sânt ertate de alți răposăți Domni mai de 'nainte vreme...“

A. Odobescu, Scrieri I p. 101: „Tótă obștea cuviósă, muieri și bărbați, as-culta cântările latinesci ale *băratului* și resunetul măreț al organului...“

v. *Bărateș*. — *Bărăția*.

Bărată (plur. *bărăți*), s. f.; béret, toque de laine ou de feutre. Din ita-lianul *beretta*, cuvintul a ajuns la Români prin turcul *barata* „bonnet long de drap rouge que portaient les bostangis“ (Șăinénu).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 225: „... și sosind [Iordache Spatarul] în Iași, aú conăcit în curtea Domne-scă la cămară, prinzând trebele cu mare tărie și nebăgatoriu în samă, păn și

căhodari cu *bărăși* își făcuse, care acest lucru altă dată n'au mai fost ca să facă alt boier, fără de Domnie și Beizecele, mândrie peste samă..."

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 315: "...și vânătorii ce se făcuse până la 100 de oameni în 2 stéguri, și Roșii ce se făcuse iar până la 100 de oameni, cari se purta în haîne roșii și în *bărăși* Arnăuțaști..."

v. ¹·Turc.

Bărăteș, s. m.; ami. Prieten. Din maghiarul barát „ami”. Cuvîntul ne întîmpină numai în Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 426): „*Bëratesh*. Amicus“.

v. ²·Bărat.

Bărăși, n. pr. top. — v. ²·Bărat.

Bără, n. pr. pers. m. Vom începe prin a reproduce următoarele texturi, luate numai din Condica manuscriptă a episcopiei Buzeu (în Arch. Stat. din Buc.):

Zapis muntenesc circa 1690 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 36): „Adecă eu Vișa și Rada, fetele *Bărăi* feciorul Cărstei Dănculescul, făcut'am zapisul nostru...”

Zapis din 1712 (t. III f. 35): „Adecă eu Négoe diaconul sin Ion Bărăscul dat'am zapisul meu la sfânta episcopie din Buzău și la cinstită mână sfinții sale părintelui kir Ioasaf episcopul Buzăului, precum să știe că eu de a mé bună voe și de nimené silit am închinat sfintei episcopii schitul nostru dela Préjma în moșiia Cislăului, care schit iaste făcut din temelie din moșu-mieu popa *Băra* și de Iosif fiu-său...”

Zapis din 1673 (ibid. t. I f. 304): „Adecă eu Stoian cu făméia mé Bărcă și cu feciorii miei...”

Zapis din 1762 (ibid. t. III f. 168): „care loc mi l'au dăruit și mie călugărița Băroae...”

Așa dară din numele personal *Bără* se formă patronimicul Bărăscu și femininul Băroae = nevêsta saŭ văduva lui *Bără*, pe lângă care există și o formă femeescă deminutivă Bărcă.

O localitate din județul Roman se numesce *Bârca* și tot așa se chiamă o altă localitate în Ilfov.

La Macedo-români Bărcă se întrebuinteză ca nume bărbătesc (I. Caragian).

Din patronimicul plural Bărăscii mai multe sate pörtă acest nume: în Olt, în Argeș, în Suceva, în Rîmnic-Sărat, în Buzeu, în Putna.

Prin -ilă, sufix favorit al numilor bărbătesci personale, *Bără* se amplifică în Bărilă. Numele cel mirenesc al nemuritorului mitropolit Dosofteiu era Dimitrie Bărilă, iar după numile de botez ale părinților sei: „Leontar” și „Misira” (A. I. R., I, 118), se vede că dinșii nu erau Moldoveni de bastină, ci nesce Macedo-români stabiliți în Moldova, unde fiul lor a ajuns apoi un adevărat lucéfër de credință și de sciință.

Cu vocalism scăđut, *Bără* și Bărilă devin Bere și Berilă. Ambele aceste forme ne întîmpină, între altele, într'un crisov dela Mihaïu Vitézul din 1594 (Tocilescu, Rev. t. II p. 311).

Deja între anii 1222—28, sub țzarul serbesc Stefan, sînt menționați într'un crisov al acestuia trei Români, fie-care cu numele Berilă: „а се Блаци чк-то сьмо дали ски цркви, имена си соутк... Даниа, Берило, Игъ... Микъ, Добриш, Берило... Берило, Мпروشъ, Блѣки...” (Miklosich, Monum. Serbica p. 12, 13), alături cu cari figuréză acolo numi românesci ca: Bucur, Bală, Dedul, Singur etc.

Din Berilă numele patronimic Berilescu și numele topic Berilești.

Zapis din 1699 (Cond. Mss. a mănăstirii Snagov, f. 93, în Arch. Stat. din Buc.): „și din Berilești „Stoica biv vel agă“, care iscălește apoi: „Stoica agă Berilescul.“

Forma scădută Beră nu e rară în nomenclatura vechilor familii boieresci din Ardel (Pușcariu, Date istorice t. II passim); așa:

Bera de Margina la 1437;

Bera de Mundra la 1600;

Bera de Livadia la 1640;

Bera de Venicze la 1667...

Dela scădutul Bere sau Beră vine patronimicul Berescu și topicul Beresci în loc de Bărăscu și Bărăscii. Localitățile cu nume Beresci sînt numeroase: în Bacău, în Covurlui, în Putna, în Iași, în Dorohoi, în Argeș, în Dolj, în Gorj, în Mehedinți, pe lângă care Beresca în Prahova, în Argeș, în Iași, în Vaslui (Frunțescu).

Deminutivul Berică în zăpisiș munteneșe din 1627 (Doc. Rom. II No. 140 în Arch. Stat. din Buc.): „az Berica logofăt...“

Corelativ deminutivului feminin Bărcă, pe care l'am vădūt măi sus, cu acelaș sufix primar -e- este format numele bărbătesc Bărc sau Bere, de unde printr'o sufixațiune secundară Bărciu, Bereiu, Bărce sau Berce. Dintre Româniș din Ardel: Berce de Bikszád la 1500, Berce de Hétbük la 1615, Bărcsi de Alba-Iulia la 1631, Bărcan etc. (Pușcariu, l. c.). În România, numele personal Berică într'un crisov din 1573 (Cuv. d. bătr. I p. 252), într'un zăpisiș munteneșe din 1696 (ib. 152), într'un zăpisiș moldovenese din 1656 (A. I. R. III p. 233) etc.; apoi satul Bericioiu în Argeș, satul Bărcioe în Putna, piraul Bărcesci etc., fără a măi vorbi despre intensi-

vil Bărcan, cărui l rezervăm un loc deosebit.

Din forma Bărilă se născu prin desmierdare numele personal Bărcu cu patronimicul Bărcescu — unde topical Bărcesci în Buzău, în Suceva, în Iași, în Gorj, iar una și aceeași localitate din Romanatiș se dice Bărăscii și Bărluiu, această din urmă formă fiind un augmentativ din Bărc.

Din forma scădută Berle prin patronimicul Berlescu a eșit topical Berlescii: în Ialomița, în Valeea, în Gorj, în Braila (Frunțescu).

Bărcle sau Berle e des la Româniș de peste Carpați: Barle la 1471, Barla de Karansebes la 1537, Barla de Dragomirfalva la 1663, Berla de Karansebes la 1594, Berle de Kis-Buny la 1666 etc. (Pușcariu, l. c.).

Prin sufixele onomastice -oe și -ae, fôrte obicinuite la Româniș, se formeza Bărooe sau Beroe și Bărae sau Berae. Beroe se găseșce în secolul XIV în Serbia printre Româniș cei mulți de acolo din aceea epocă: *Берои* (Miklosich, Monum. Serbica, p. 97, 123), iar Bărae, măi sufixându-se prin -ac, a produs curioșă formă Bărăiac, după cum se numeșce o localitate în Mehedinți (Frunțescu), și într'un zăpisiș moldovenese din 1697 (Cond. Mss. a episc. Huși t. V f. 79 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și la toemala noastră s'au tãmplat și oameni bunii anume Bărăiacul egumenul de Căpriana...“

În fine, din Bără prin sufixul deminutival -ac s'a format numele personal Bărac, conservat în topical Bărăcescii din Prahova (Frunțescu); apoi o formă scădută Bărag, din care intensivil Bărăgan ne întimpină ca nume personal la Olteni într'un crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1615 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.):

„de-acia în lacul cu crucé, la puțul lui Bărăgan“.

Astfel numele personal *Bără*, lăsând la o parte formele cele patronimice și topice, se ramifică în:

Beră,
Bere,
Berică,
Bărc,
Berc,
Bărcă,
Bărciu,
Berciu,
Berce,
Bărcioiu,
Bercioiu,
Bărilă,
Berilă,
Bârle,
Berle,
Bărluiu,
Băroe,
Beroe,
Bărae,
Berae,
Bărăiac,
Bărac,
Bărag,
Bărăgan...

Marea răspândire a lui *Bără* la Români este cu atât mai interesantă, cu cât originea lui rămâne problematică.

Moroškin (Славянскій именословъ, p. 31) pune pe *Bără* (Бѣрѣ) și *Bărcă* (Бѣрѣко) între numi slavice, dar singurul exemplu pe care 'l aduce este luat din așa numitul Sinodic al țzarului Boris, o fântână bulgară plină de numi curat românesce: Albul, Bade, Balaciu, Barbul, Bucur etc. Ori-ce ar fi, numai slavice *Bără* nu este.

Ar pute să fie un nume de origine cîobănescă în legătură cu interjecțiunea *băr* și cu verbul *bărăesc*, care înseamnă a bălbași sau a borborosi.

v. ² *Băr.* — *Bărăesc.* — *Bărcan...*

Bărăbar, adj. invar.; egal, de companie, d'accord. Un provincialism din Bănat, din serbul *баракар* „în einer Linie“, de unde *баракаритије* „das Gehen in gleicher Linie“, *баракаритице* „sich in gleiche Linie stellen“, pe cari Serbi, la rîndul lor, le-au luat din perso-turcul *barabar* „ensemble, parallèle“.

„*Bărăbar* = de o potrivă sau asemenea; a *bărăbări* = a asemena, a se împăca unii cu alții; *bărăbărit* = împăcat, doi sau mai mulți“ (S. Liuba, Bănat, c. Maidan).

v. ¹ *Turc.*

Bărăbărăesc

Bărăbărire

Bărăbărit

— v. *Bărăbar.*

Bărăc. — v. *Burec.*

Bărăciă (plur. *bărăciți*), s. f.; petite flaque. „*Bărăciă* sau *bolbochiță* numesce poporul o micuță adunătură de apă, în care se scaldă rațele și găscele. *Bărăciă* e făcută de omeni într'adins. Tot *bărăciți* se numesc și micșorele *bolbochițe* ce se ved pe drum sau prin alte locuri în urma unei ploți sdravene“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Cuvîntul, ca nume propriu al unui loc-apos, ne întîmpină deja în crisovul dela Mihnea-vodă din 1589 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II p. 135, în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'î fie un vad de moară ce se numește *Bărăciă*...“

Este și mai interesant de a se găsi acest cuvînt în dialectul macedo-român: „una *bărică*, una *băricie* = mic heleșteu“ (I. Caragiani).

Bărăciă este format prin sufixul

colectival -iă din b a r a c, deminutiv dela bară „terrain bourbeux“. Din b a r a c, printr'un alt sufix, vine forma ardelenescă b a r a c i u n e: „Bărăciune se țice la o apă stătută, impuțită, de ex.: nu lăsa să beie jitele din b a r a c i u n e; saū: tătă țiu a am băut și io b a r a c i u n e d'aceia, că nu'i p'acolo nici fântână, nici isvor, numai apă cea ca b a r a c i u n e“ (I. Reteganu).

v. *Bară*.

Bărăciune. — v. *Bărăciă*.

Bărăesc (*bărăit, bărăire*), vb.; 1°. crier en conduisant les moutons; 2°. chuchoter, parler indistinctement. Din interjecțiunea b a r prin sufixul onomatopoeic -ăesc.

Laurian-Massim: „*Bărăire* = a mina oile, a le face să mērgă strigându-le b a r...“

Lexicon Budan: „*bărăesc* = oves ad mulctam compello; *bărăit* = compulsio ovium ad mulctam“.

Descântec din Bucovina:

De-a fi cu văduvă grasă,
De-a fi cu fată frumósă,
Cu dinsa să nu grăescă,
Să nu *birăscă*,
La mine să se pornescă...,

unde d. S. F. Marian (Vrăji p. 15) observă: „Sub verbul a *birii* se înțelege aici atăta cât a borborosi saū a șopti, adecă a vorbi ce-va pe sub nas ca să nu'l poți înțelege ce vorbește. Iar verbul acesta este format dela adverbul b i r, cu care îndatinéză Româniî de pretutindenea a chema oile“.

v. ²*Băr*.

Bărăgan. — v. *Baragan*.

Bărăire }
Bărăit } — v. *Bărăesc*.

Bărăiăc. — v. *Bară*.

¹**Bărănesc** (*bărănit, bărănire*), vb.; tendre ardemment vers quelque chose. „*Bărănesc* după ce-va = năzuesc, mēbat; aliquid inhiō, avide adpeto, alicui rei avide studeo; etwas sehulich verlangen, nach etwas streben, sich nach etwas sehnen“.

Numai în Lexiconul Budan sensul cuvintului e explicat destul de bine. La Pontbriant se începe deja incurcătura: „*bărănesc* = soupirer après, désirer ardemment, envier, convoiter“. De asemenea la Cihac: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose“. Acēstă incurcătură mai cresce apoi la d. Damé: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose, envier, convoiter, bougonner, grommeler“.

Nici o dată *bărănesc* nu însemneză „attendre“. Nici o dată „bougonner, grommeler“. Nici o dată „désirer, soupirer après, envier, convoiter“, de óră-ce tóte acestea nu exprimă o mișcare externă, și anume violentă saū impetuósă. De aceea chiar la Laurian-Massim: „*bărănesc* = a dori fórte, a umbla cu gura căscată după ce-va, a'i curge balele după ce-va“ nu este exact, căci „dorința“, fie ea cât de „fórte“, nu este o mișcare externă, iar „gura căscată“ și „curge balele“ nu indică de loc violentă saū impetuositate. O altă greșelă la Laurian-Massim este de a crede că *bărănesc* se întrebuinteză numai în Ardel, pe când în realitate cuvintul circuléză mai cu samă în Moldova.

Costachi Conachi, p. 260:

Deci, patimile'ți mēsóră, omule, și le slă-
[besce,
Dacă cătră fericire inima ta *bărănesce*,
Căci a le opri pornirea într'o dréptă mē-
[surare
Ii a asculta pe minte și n'țelepciunea cea
[mare...]

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit.)

1787 p. 25): „pöte că tu ăi *bărăni* atunci să'mi ie'i sufletul din mine, ori mai sciu eü ce dracul ți-a veni în cap să ceri!..“

Exemple comunicate de d. A. Naum:

„ău *bărănit* cu toții asupra'i = s'ău aruncat repede asupra lui!..“

„*bărănesc* mereü, și vei isbuti!..“

Cuvîntul n'are a face cu italianul baronare, care nici nu există, ci pare a fi în Lexiconul Budan o simplă greșelă de tipar în loc de bramare; n'are a face nici cu maghiarul *várni* „attendre“ (Cihac), dar și mai puțin cu *bărăesc* și cu *bale* (Laurian-Massim), ci este o förte interesantă remășiță din vechea terminologiă ostășescă a Românilor.

La impresurarea și baterea cetăților, pînă la introducerea relativ modernă a tunurilor, arma cea mai puternică era o uneltă numită la vechii Greci „*ζυγός*“, iar la Romani „aries“, adecă „berbec“, fiind-că ea consista dintr'un lemn gros și lung, în capul căruia figură o bucată de fer în formă de cap de berbec: ostașii ținînd în mîni această uneltă, se aruncau impetuos și cu capul berbecului isbîă și doborău zidul cetății.

Slavonesce berbecul se ăice *баранъ*, și tot așa se numia și unelta cea de asediü. Ca termen ostășesc, polonul *baran* cată să fi pätruns în secolul XIV la Moldoveni, de unde a despărut apoi când acea uneltă încetase de a mai fi întrebuintată, dar a despărut lăsând Românilor în graü verbul *bărănesc*, literalmente: a se repeăi furios cu băranul pentru a atinge saü a isbi ce-va. Tot așa lätinesce din sinonimul „aries“ se formase verbul „arietare“ cu un sens apropiat de al nostru *bărănesc*, iar substantivul „arietatio“ ne întimpină în medio-latina, bună-öră:

„dum portas robustissima arietatione concutere tenderent“ (Du Cange).

Este de constatat că Români lăuseră dela Slavii pe băran numaï cu sensul de „bélîer comme machine de guerre“, căci pentru sensul de „bélîer comme gros billot servant à enfoncer des pieux“, care slavonesce se chiamă de asemenea *баранъ*, noi am păstrat pe vechiul latin „aries“: „ariete = o uneltă de bätut pari“ în Lexiconul Budan.

v. ² *Arete. — Berbece.*

*² **Bărănesc** (*bărănit, bărănire*), vb.; t. milit.: lancer contre une forteresse la machine de guerre nommée bélîer.

v. ¹ *Bărănesc.*

Bărănire

Bărănit

} .— v. *Bărănesc.*

Bărăntă. — v. *Borantă.*

Bărătat, -ă, adj.; décreté, prédestiné, fatal. Ursit. Menit.

Cunöscem de o cam dată acest cuvînt numaï din Dolj. „*Bărătat* = destinat. De ex.: așa e *bărătat* omul să muncescă și pămîntul să facă bucate“ (N. P. Guran, Craiova).

Intru cât turcul berat, de unde românul bärat și neo-grecul *παράτι*, înseamnă „décret, privilége“, de aci verbul bărătez „décreter, privilégier“, de unde apoi forma participială *bărătat*.

v. ¹ *Turc.*

Bărătäesc (*bărătäit, bărătäire*) saü **bărățesc** (*bărățit, bărățire*), vb.; vociférer, outrager en paroles.

Balada „Badea“:

Tu nainte să te duci,
Drumul drept să nu apuci;
Eu în urmă am să vii
Tot răcnind,
Bărătând
Și din pistole trăsind...

(Țara-nouă, 1885 p. 225, 226).

Colindă din Dobrogea :

Tot strigând
Și bărătând,
Striga tare
'n gura mare...

(Burada, Căleit. 52).

Balada „Dobrișan“ tot de acolo :

Mihnea-vodă că dormia,
Și apoi mi se trezia,
El pe slugi le bărătia,
Și din gur'ășa grăia...

(Ibid. 186).

unde editorul explică în notă pe *bărățesc* prin *ocăresc*.

Forma *bărătăesc*, cu sufixul onomatopoeic *-ăesc*, vine d'a-dreptul din termenul latin *ostășesc* *baritus*, strigăt de rășboiu, pe lingă care Romaniș mai aveau cuvântul *barritus* „răcnet de elefant“, doue vorbe identice prin sunet și atât de asemănate prin sens, încât era peste puțină ca graul poporan să nu fi ajuns a le privi ca o singură vorbă. Se crede că pe *baritus* Romaniș îl împrumutaseră dela Germaniș; fie; noue ne ajunge a sci că acest împrumut avusese loc înainte de formațiunea naționalității române, la care cuvântul a trecut ca o moștenire curat romană.

Forma posterioară *bărățesc*, cu același înțeles fundamental, se raportă cătră *bărătăesc* ca „tăresc“ cătră „tărăesc“. Perdând elementul cel onomatopoeic *-ăesc*, ea pe de o parte a căpătat o nuanță de sens mai puțin frecuenta-

tivă, iar pe de alta a devenit mai puțin energică, ast-fel că în texturile de mai sus *bărătăesc* se asociază cu *ricnesc*, pe când lui *bărățesc* îi corespunde strig și chiar numai *ocăresc*. Este foarte interesant de a urmări în limba românească asemenea remășițe ale vechilor termenî *ostășesci*, fie ele latine, fie barbare.

La Laurian-Massim (Dicț. I, 119) ne întimpină o a treia formă a aceluiași cuvînt, anume: „Băretare, baret, băretat=a'și vërșă focul în vorbe, a nu mai tăcé din gură, a blăstăma când pentru una, când pentru alta : mulerea asta nu face decât baretă totă ziua; baretă bărbatul, baretă copiiș, baretă argații, baretă totă lumea; de băretatul ei toți avem să luăm lumea în cap“. Laurian-Massim propun derivațiunea dintr'un prototip latin „*ballitare*, *sberare* continuă, ca formă iterativă din *balare* = *sberare*“. Este învederat că e mult mai aprópe iterativul *barrito* din verbul latin *barrio* „răcnesc“, ceea ce ne readuce la etimologia cea *ostășescă* de mai sus.

v. *Atirn.* — *Bălaur.* — *Bărănesc.* — *Merindă.* — *Tăbăresc.*...

Bărătuiu (*bărătuit*, *bărătuire*) sau **bărăștuiu** (*bărăștuit*, *bărăștuire*), vb.; 1°. se faire passage, passer à travers; 2°. solliciter. Cu ambele sale sensuri, cuvîntul ne e cunoscut numai din Ardél.

„A *bărătui* = a resbate la tîrg când se tocmesce marfa“ (R. Simu, Trans. c. Orlat).

La Moții din Ardél: „*bărătue* sau *bărăștue* = umblă, trage nădejde la ce-va“ (Frâncu-Candrea, Munții apusenî p. 98; cfr. Foișóra din Sibiiu, 1886 p. 4).

Etimologia = ?

Bărăția, s. f.; église catholique. Mai

în specie, acest cuvînt se întrebuințează despre biserica franciscană din Bucuresci; în genere însă, ori-ce biserică de rit catolic este o *bărăția*, cuvîntul derivând din b̄arat „prêtre catholique”. Este o greșelă, când repositul Dimitrie Berindeiu (Revista română, I, 621) dice: „Am vorbit de dificultățile ce întimpinara catolicii în cercările lor de a’și stabili o biserică în Bucuresci; în fine, prin stăruința ambasadurilor austriaci, preotul catolic obținu dela Pörtă un inadins berat. Acesta făcu ca poporul să’l numescă preotul cu beratul, sau prin abreviațiune beratul, iar bisericeii lui să’i dică *Bărăția*”.

Astfel graiul românesc posedă pentru noțiunea de „temple” următoarea diferențiere de termeni:

- biserică „temple orthodoxe”;
  - bărăția* „temple catholique”;
  - capîște „temple arménien”;
  - havră „temple juif”;
  - giamiă „temple musulman”...
- v. ¹*Bărat*. — *Bucuresci*.

Bărbântă. — v. *Bărbunc*.

¹**Bărbat** (plur. *bărbați*), s. m.; 1°. homme, mâle; 2°. mari, époux. În primul sens, *bărbat* este în antitesă cu femeia sau muiere; în sensul al doilea, cu soță sau nevastă. În ambele sensuri corespunde perfect adjectivului latin *barbatus* „bărbos”, de unde italianul *barbato*, spano-portuguesul *barbado*, proventalul *barbat*.

Insușirea de a avé sau de a puté să aibă barbă este ce-va care dela cea de’ntăiu vedere deosebesce pe *bărbat* de femeia sau de muiere. De aceea un copil, deși de sex masculin, adecă de partea bărbătescă, totuși nu este încă *bărbat*. De aceea éráși unui spân i se pôte dice că nu e *bărbat*. Acestă însușire însă fiind caracteristică numai

la om, sau mai bine dicënd numai la o mare parte a omenirii, de vreme ce și ’ntre ómenii există némurii fără barbă, — este curios că Neo-grecii din latinul *barbatus* au făcut pe al lor *βαρβάτος* „animal non châtre” și *βαρβάτον ἄλογον* „cheval amblier”, ceea ce n’are a face de loc cu noțiunea de barbă. Cu același sens dela Neo-grecii la Albanesi *v a r v a t* (G. Meyer). Este învederat că Neo-grecii n’au luat cuvîntul d’a-dreptul din latina, care nu duce la o asociațiune de idei cu „animal non châtre”, ci l’au împrumutat dintr’o altă limbă, în care se operase deja, anume în privința omenirii, trecerea sensului de „bărbos” la „sex cu barbă”, de unde apoi „sex masculin în genere”, iar prin urmare *βαρβάτος* este un curat românism în neo-greacă.

Afară de limba română, în tóte celelalte dialecte romanice latinul *barbatus*, mai adesea un tip poporan *barbutus*, a conservat pretutindenea într’un mod exclusiv înțelesul cel literal al adjectivului „bărbos”, fără a se substantivă ca sinonim cu al nostru *bărbat* „homme, mâle”. Acestă divergință între limba română și între surorile’i din Occident dă nascere la o cercetare despre cauza fenomenului.

În timpul colonisării Daciei, după cum se pôte constata pe bas-relievurile Columnei Traiane, toți legionarii romani erau rași și numai dóră în cetele cele auxiliare, compuse din barbari, se vęd ómenii bărboși; Dacii însă toți purtau barbă, adecă erau barbati în tótă puterea cuvîntului. Cu chipul acesta, înainte de cucerirea romană, pentru o femeia indigenă noțiunea de barbă era într’o strinsă legătură cu noțiunea de sex masculin, astfel că cuvîntul nostru *bărbat* mi se pare a fi o simplă traducere latină a unei vorbe dacice despărute din graiu.

Un admirabil specimen de asemenea dacisme travestite lătinesc este cuvântul nostru omuşor „luette, uvule, noeud de la gorge“. Ca înfăţişare materială, cine ôre se pôte îndoi că acest omuşor este un deminutiv din om, adecă din latinul homo? Şi totuşi ca fond, el n'are absolut nimic lătinesc, fiind o asociaţiune de idei dacică, mai corect daco-tracică, pe care noi o regăsim întocmai în sinonimul albanes nîeridh, deminutiv dela nîer „om“, dar nicăiri în cele-lalte limbi:

lătinesc uvula „struguşor“,
spaniolesce campanilla „clopoţel“,
nemţesce Zäpfchen „dopuşor“,
rusesce язычекъ „limbuţă“ etc.

Pentru omuşor = nîeridh paralelismul româno-albanes este decisiv (Cuv. d. batr., Suplem. (1880) p. LXXVI; cf. G. Meyer, Etym. Wtb. (1891) p. 313). Pentru *bărbat*, de o cam dată, ne lipseşte un termen de comparaţiune; dar faptul e absolut de aceeaşi natură, şi este foarte important de a urmări în limba română asemenea dacisme mascate.

I. *Bărbat* „homme, mâle“.

Laurian-Massim: „opusul muierii în genere prin sex; de ex.: numărul *bărbaţilor* născuţi este aproape egal cu al muierilor“.

Mai trebui adăogat că, în sfera sexuală bărbătesc, *bărbat* este opus copilului său—după cum se dice în graul vechiu—coconului, de ex.: nu mai eşti copil şi ți-a venit timpul să te porţi ca un *bărbat*.

Adesea în loc de *bărbat* se dice om, mai ales la singular, de ex.: am văzut un om şi doue femei. Rar se aude la plural. Nu se dice: am văzut doi oameni şi o femeie, ci: doi *bărbaţi* şi o femeie,—căci în pluralul „omeni“ se cuprind ambele sexuri.

Codicele Voroneţian circa 1500, Act. Ap. XXII, 1:

Bărbaţi fraţi
şi părinţi, ascultaţi...

Viri fratres et
patres, audite...

Ibid. XXV, 14:

Un *bărbatu*,
gice, oare-carele
fuglu iaste lăsatu
de Filicu...

...dicens: Vir
quidam est de-
relictus a Felice
vinctus...

Ibid. XXIII, 27:

Bărbatul ace-
sta priinsu de Iu-
dei...

Virum hunc
comprehensum a
Judaeis...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „pre acesta om ũ fiind ũ prins ũ de Jidovi...“

Ibid., XXV, 17:

...dzişu se a-
ducă *bărbatul*...

...jussi adduci
virum...

unde la Şerban-vodă: „porunci ũ să să aducă omul ũ...“

Ibid. XXIV, 5:

...aflămu acestu
bărbatu pierdză-
toriu...

...invenimus
hunc hominem
pestiferum...

unde la Şerban-vodă: „afland ũ pre omul ũ acesta...“

Coresi, 1577, ps. V, 7:

Bărbat ũ crunt ũ
şi hitlén ũ nu a-
gonisêşte Dom-
nului...

Virum san-
guinum et dolo-
sum abominabi-
tur Dominus...

Ibid. XXXIX, 5:

Ferecat ũ *băr-
bat ũ* ce iaste nu-
mele Domnului
upovăire lui...

Beatus vir cu-
jus est nomen
Domini spes e-
jus...

Ibid. LXXIX, 18:

Fie mâna ta
spre *bărbat ũ* de-
répta ta...

Fiat manus tua
super virum
dexteræ tuæ...

Ibid. XCL, 7:

Bărbatū fără
mente nu cunoa-
ște...

la Silvestru, 1651: „omulū nebunū
nu cunoaște...

Ibid. CXXXIX, 12:

Bărbatū lim-
butū nu derége-
se în pământū;
bărbatulū nede-
reptū rău vânăză
în putredire...

Noul Testament din Belgrad, 1648,
Matth. XIV, 21:

...era *bărbaț* ca
la cinci mie, fără
muieri și co-
coni...

Ibid. XIX, 4:

...făcătorul au
făcut dintăi *bar-
batul* și muiaré.

Ibid. Marc. X, 6:

...*bărbatulū* și
muiaré își fă-
cutū Dumnezău...

Ibid. Luc., I, 27:

...să va scula
la giudețū cu *băr-
bații* rudei ace-
știia și își va o-
sândi pre ei...

Ibid. XXIII, 49-50:

Sta toț cunos-
cuții lui departe
și muierile ca-
rele venise după

Vir imprudens
non cognoscet...

Vir linguosus
non dirigitur su-
per terram; vi-
rum injustum
mala venabuntur
in interitum...

...fuit nume-
rus quinque mil-
lia virorum,
exceptis mulieri-
bus et parvulis...

...qui fecit ho-
minem ab initio,
m a s c u l u m
et feminam: fecit
eos...

...masculum
et feminam fecit
eos Deus...

...surget in ju-
dicio cum viris
generationis hu-
jus, et condem-
nabit illos...

Stabant autem
omnes noti ejus
a longe, et mu-
lieres quae secu-

el dein Galilea,
văzând acésté. A-
tuncé iaca unū
bărbat anume Io-
sifū, sfétnicū...

Ibid. Io. I, 30:

...după mine
vine unū *bărbat*,
carele înainte
mi e pus...

Ibid. Act. Ap. I, 10:

...iaca doi *băr-
baț* stătură în-
nainté lorū...

Ibid. VIII, 27:

...și iaca un
bărbatū Arapū
famăn...

Ibid. XVII, 12:

Și mulți dein-
tr'ânși crezură, și
dein muerile
Grecilor céle de
frunte, și *bărbații*
nu puținei...

Ibid. XXII, 4:

...legândū și
dândū în temnița
bărbații și mu-
eri...

Ibid. Ep. Jac. I, 8:

Că *bărbatulū*
cu inimă indoită
neasezatu e...

Ibid. Paul. Corinth. XIII, 11:

Când era co-
con, ca coconul
grăia, ca coconulū

tae eum erant a
Galilaea, haec vi-
dentes. Et ecce
vir nomine Jo-
seph, qui erat
decurio...

...post me ve-
nit vir qui ante
me factus est...

...ecce duo viri
adstiterunt juxta
illos...

...et ecce vir
Aethiops, eunu-
chus...

Et multi qui-
dem crediderunt
ex eis, et mulie-
rum gentilium ho-
nestarum, et vi-
ri non pauci...

...alligans et
tradens in custo-
dias viros ac
mulieres...

Vir duplex a-
nimo inconstans
est...

Cum essem par-
vulus, loquebar
ut parvulus, sa-

ADDENDA

(VEDI ADDENDA DUPĂ PAG. 2224).

XVII

XVIII

(Cu steluța în cap sînt indicate comunicațiunile din partea d-lui Aureliu Candrea)

Abitir.

La colona 88, după rîndul 28, a se intercala :

Balada „Mizilic-craiu“ :

Atunci Mizilic-craiu
In casă că mi'și intra
Și din gură cuvînta :
— Ce e gróza lupului,
Mai *abitir* a împăratului..

(Țara-nouă 1887 p. 252).

Acătare.

La colona 133, după rîndul 43, a se intercala :

* Forma amplificată *acătărilea* (= *acătare-le-a*) cu însemnarea de „bon, excellent, exquis“, mai circulază în Moldova.

Contemporanul V, sem. I, 293 : „...somnia ce'l pãlia mereu nu'î pãrea *acătărilea*...“

Ibid. VII. sem. I, 290 : „...după Irina ceia nu'î nici-o-dată borșul *acătărilea*...“

Ibid. 466 : „...da ce să nu fie un lucru *acătărilea*?...“

Ibid. sem. II, 6 : „...așa li se cade, că de-î femeia *acătărilea*, o ucid...“

Aci.

La colona 172, după rîndul 36, a se intercala :

* Pe lingă idiotismul „cât p'*aci*“, mai avem în romănesce și reduplicatul „p'*aci*-p'*aci*“ cu aceeași însemnare de „peu s'en faut“.

Ispirescu, Legende 12 : „Șoimulénul meu, pentru care p'*aci*-p'*aci* era să'mi pierd viéța pînă l'am dobândit, a 'm-bătrănit și el...“

Aci... aci, cu însemnarea francezului „tantôt... tantôt“ :

De la Vrancea, Sultânica 237 : „Hai să spunem ghicitorî, đise Doroftei care începuse a cânta, legănând capul, cam fără voie, *aci* p'un umăr, *aci* pe celalalt...“

Créngă, Scrieri II 65 : „...țîind la urechî câte o lespégioră fierbinte dela sóre, cu argint printr'însele, și *aci* sărîam într'un picior, *aci* în celalalt, *aci* plecam capul la drépta și la stînga...“

Acolîdesc.

La colóna 200, după rîndul 4, a se intercala:

Este curios că graful prefăcea pe *a-colîdesc* în *ocolîdesc* printr'o etimologieă poporană dela *ocolîdesc*, adică a se lega de cine-va nu d'a-dreptul, ci pe încungîiurate. Așa într'un crîsov dela Duca-vodă din 1681 (Melchisedec, Chron. Roman. I, 309). „s'au fost *ocolîsînă* Bazga și Apostol Bețivul de locul svintei episcopii fără ispravă și cu mare nă-paste...”

La colóna 214, după rîndul din urmă, a se intercala:

Acrôiu, -oia, adj.; très aigrelet. Se întrebuintează în graful Românilor din Selagiu (Tribuna din Sibiiu, VII, 333) Fiind compus din *acru* prin sufixul cel intensiv *-oiu* (=lat. *-oneus*), *ac-rôiu* este mai mult decât *acrii*.

v. *Acrii*.

Adăvădesc.

La colóna 291, după rîndul 34, a se intercala:

Intr'o a patra formă, la Moții din Ardél, s'a perdut nu numai *a*, dar și *d* a trecut în *t*: „*a tăvăsi* = a prăpădi, de ex.: toate vitele mi s'or *tăvăsit* = toate vitele mi s'au prăpădit“ (Frâncu-Candrea, Rotacismul p. 62).

La colóna 306, după rîndul 18, a se intercala:

* ²**Ademenit**, -ă, le part. passé d'a-demenesc pris comme substantif: action d'attirer, séduction.

Conv. lit. XX p. 137: „ar fi dus, sârmanele, mult și bine dorul *ademe-*

nitului, căci el, berbantul, în totă viața n'a *ademenit* decât o singură femeie...”

v. *Ademenesc*.

Adiü.

La colóna 345, după rîndul 6, a se intercala:

La Moții din Ardél forma „*a adüia*“ a păstrat mai cu samă sensul latinului „*a dire blandis verbis*“ din Plaut, căci ea însemnă în genere „*a mîngăia*“ (Frâncu-Candrea, Rotacismul p. 48).

La colóna 384, înainte de rîndul 1, a se intercala:

Adüiu. — v. *Adüiu*.

La colóna 457, după rîndul 4, a se intercala:

Aft. — v. *Aht*.

Agățare.

La colóna 494, în rîndul 9, a se adăoga:

Acest cuvînt însă are sensul mai propriu de „*accroc*“. Costinescu: „*Agățatură* = sfișitură la haînă apucându-se sau prîndându-se de ce-va; lucrul de care își rupe cine-va haînă agățand'o“.

La colóna 494, după rîndul 25, a se intercala:

Agățător, -ore, subst. et adj.; grim-pant, qui s'accroche. Costinescu: „*Agățător* = care se urcă, se agăță prin ajutorul labelor, unghiilor“. Se țice și despre unele vegetale. Iedera și vița sînt plante *agățătoare*, al cărora luger fiind pré-slab, caută să se burice în sus agățându-se prin cîrcee de alte plante sau rădemătorî. Scaful și căp-talanul sînt de asemenea *agățătoare*, deși

ei nu se "suiă, ci se agață prin goșele lor de lucruri de alături.

Substantivul feminin *agățătore* (plur. *agățătorii*) înseamnă o uneltă cu cuișă sașă cu cărlige sașă cu cângi, făcută într'adins pentru agățat pe ea haîne, rufe, provisiuni sașă altele.

v. *Agăț.* — *Cărceiu.* — *Cărlig...*

Agățătore. — v. *Agățător.*

Aht.

La colóna 548, după rîndul 2, a se intercala :

Pe lîngă *ahť*, se mai aude pe alocuri și a ft.

Doină din Bucovina :

Inimă — pămînt și lut —
Mulle a fturi le-am avut,
A fturi grele cu durere,
Mândră fără mângăiere...

(Marian, Ornit. I, 37).

Ajteđeü.

La colóna 609, după rîndul 2, a se intercala :

În loc de *ajteđeü* se aude une-orî *ajte-dîua*, o formă nu mai puțin interesantă.

Trifulescu (Lumina pentru toți, 1886 p. 415): „Din gura sătencelor române la țesutul pânzei:

„Marița, o sătencă, se duse la vecina sa Ióna și găsind'o țesend la pânză, îi dîse după obicei: *Ajte-dîua*, surată Iónă!

„Ióna respuse: Țu m-tale, surată Marița...”

La colóna 609, după rîndul 10, a se intercala :

Ajteđiua. — v. *Ajteđeü.*

Alagea.

La colóna 670, după rîndul 41, a se intercala :

P. Ispirescu, Snóve p. 77: „Ce să facă el ca să éșă d'acolo? Să întrebe nu'i venia la socotélă, ca să nu pață vr'o *alagea...*”

Altiță.

La colóna 778, în rîndul 30, după cuvîntul «din» a se adăoga :

primitivul „lătiță”, de unde prin împrumut medieval dela Români vine

Alde.

La colóna 784, după rîndul 40, a se intercala :

Pe lîngă moldovenescul *Aldomir* se mai pôte adăoga muntenescul *Al-dimir* în crîsovul lui Alexandru-vodă Mircea din 1575 (Mănăstirea Cozia pach. XXIV No. 2, în Arch. Stat. din Buc.): „поршии ГТОНКА вчннх с ГТЭДНННА вТ ПЛАДННН Р МЕСТО ЗА ВНОГРАД...”

Este fôrte interesant de a regăsi acest nume *Aldomir* sașă *Aldimir*, sub forma *Oldamur*, la un principe al Cumanilor, pe care cronica maghiară îl menționează sub anul 1282: „Oldamur Dux Cumaniae” (Chron. Budense ed. Podhradzky p. 207; Katona, Hist. crit. Arpad. t. VI p. 866). Nu cum-va va fi fost Român?

v. *Bărlad.*

La colóna 792, după rîndul 22, a se intercala :

Aldimir, n. pr. m. — v. ¹*Alde.*

La colóna 793, după rîndul 16, a se intercala:

Aldur. — v. *Aldan* și Addenda la t. II și III.

Alăman.

La colóna 871, după rîndul 24, a se intercala:

Intr'un crisov dela Vlad-vodă din 1510 (Mănăstirea Câmpulung No. 2, în Arch. Stat. din Buc.) se menționează un *Alăman* (Алѣманъ) mare buclucaș, care, după ce deduse fiicei sale Maria satul Stănescii drept zestre, se încerca apoi cu orî-ce preț a 'și relua moșia, mergînd cu judecata pînă la Domniă.

Dintr'un crisov dela Petrașcu-vodă din 1561, relativ la același sat Stănescii (No. 9 ibid.), se vede că numele *Alăman* era foarte obișnuit pe acolo, astfel că pe atunci un *Alăman* se judeca cu doi popi, pe al cărora tată Radu îl desmoștenise bunicul lor numit de asemenea *Alăman*, și 'l desmoștenise anume fiind că era bătăuș.

Alunat.

La colóna 948, după rîndul 2, a se intercala:

* Alătura cu forma participială *alunat*, se aude în Moldova și verbul *alunez* „écarquiller les yeux, ouvrir de grands yeux“.

Contemporanul, VII, 467: „Ochii îi erau rătăciți și aluna ũ ce-va a încrușat...“

Ibid. 469: „Când se mai potoli risul, inceptu a îndesa și a da din cap, alunând ochii...“

Ib. 470: „...tot suflă un scrum închipuit dela capătul de țigară cel stins de trei césuri, plécă urechea înspre femeia și alunéză ochii cumplit...“

Alună.

La colóna 952, în rîndul 17, după «alona» a se adăoga:

, saŭ mai bine allona, cu *ll*, fără care nu s'ar explica *l* în românul *alună*, și

La colóna 955, la capăt, înainte de «¹Alunică», a se intercala:

Alunéz. — v. *Alunat*.

Anghelina.

La colóna 1199, după rîndul 42, a se intercala:

* Intr'o ghicitóre din Bucovina despre „Cloșca și Ulul“ (Marian, Ornit. I, 124), Cloșca pörtă epitetul de Anghelușă:

Anghelușă ferbe pere,
Tandalic vine și cere;
Anghelușă nu se 'ndură,
Tandalic vine și fură...

La colóna 1293, după rîndul 17, a se intercala:

Apărae (plur. *apărăi*), s. f.; beaucoup d'eau versée par terre. O interesantă fusiune poporană din apă și din pluralul *părae* dela „păriu“, literalmente a face să se umple casa de *părae*.

I. Créngă, Povești I p. 65:

„...și tórna el tótă apa cea din fântână pe jăratec, pînă ce stinge focul de tot și se răcoresce cuptiorul; ba încă face și-o *apărae* prin casă, de s'a în-lrăcit de cîudă hîrca dela bucătăria...“

v. *Apă. — Păriu*.

Arbure.

La colóna 1485, în rîndul 17, a se adăoga :

Este cîdat că d. I. Bogdan (Vechile cronice p. 121 nota) confundă pe hatmanul C o p a c i u cu hatmanul *Arbure*, făcînd din amîndoi un singur personagiu. Tot la d. I. Bogdan (ibid. p. 157, 207) ni se pare a fi greșită în Cronica lui Macarie lectura următorului pasagiū : „Михоуль, великъ оубо саномъ родомъ же Арбанасъ“, pe care'l traduce : „Mihul, boer mare, A r b ă n a ș de nēm“. Era hatmanul Mihu *Arbure*, iar nici decum A r b ă n a ș.

Argea.

La colóna 1577, în rîndul 14, după punct a se intercala :

Cihac ar mai fi putut adăoga că grecul ἀργαλειός „jugum textorium“ (Passow, Carmina p. 602) a trecut și la Albanesi. Astfel într'un cântec albanes din Sicilia :

Morè, bilfe, 'nd'argali...
Bre, fêtă, care șeđi la resboiu...
(Camarda, Append. al Gramm. p. 86).

Și totuși n'are a face cu românul *argea*.

Arnica.

La colóna 1720, după rîndul 31, a se intercala :

* A se lovi cu capul de *arnice*, este o locuțiune proverbială, prin care se exprimă neplăcerile unei lungi călătorie.

„Eh, că destul te-ai chinuit tu pînă acum, luând delurile în pept și lovindu-te cu capul de *arnice*...“ (Tribuna din Sibiu, VII, 13).

Asan.

La colóna 1798, după rîndul 41, a se intercala :

Despre Constantin *Asani* Cilibiul vorbesce sub anul 1621 Miron Costin, Letop. I p. 264 : „așezasă în gîndul seū Alexandru Vodă numai să omoare pre o samă de boieri, ales pre Vasilie Lupul Vornicul și pre Cehan Vornicul și pre Savin Hatmanul și pre Buhuș Visternicul și pre Ureche Spatarîul. Costin era mazil la țeră; ce orî să 'l tragă în partea sa Alexandru Vodă, orî alt gînd avea, al chemasără la curte și 'i dară Hătmăniea. Ce văzând Costin lucrul îngroșet între domnie și între sfat de gînduri spurcate și foarte rele, și-aū luat zioa bună pre câte-va zile și aū eșit la țeră. Iară celoralalți boieri toate gîndurile lui Alexandru Vodă aū descoperit Costantin *Asani*, om de casa lui Alexandru Vodă...“

Este probabil că tocmai cu acest Alexandru-vodă, crescut grecesce în Stambul, se va fi introdus în Moldova nēmum *Asanilor*.

La colóna 1824, după rîndul 36, a se intercala :

* **Ascunđiș** (plur. *ascunđisuri*), s. n.; cachette. Sinonim cu *ascunsóre*.

Basmul „Fata de împérat cu stea în frunte“ (Convorbiri literare XX, 404) : „Colo tărđiū, mai cătră mieđul noptii, eși și fata lui Verde-Împérat cu îngăduința mai marelui curții împéretesci, și în *ascunđișul* ei de mai 'nainte se îmbracă cu haīna cea minunată de diamant...“

v. *Ascunsóre*. — iș.

Astruc.

La colóna 1910, după rîndul 31, a se intercala :

* Considerând forma romănescă a-

parte, î-am puté admite un prototip latin abstruco în loc de adstruco. La Tertullian, adv. Marc. 4, 27, se citește: „...negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam“, unde abstruco înseamnă „a ascunde“ (v. Wölflin, Arch. f. lat. Lexik. VI, 568). Precum din „apo“, „batio“, „mando“, s'au făcut „apuco“, „battuco“, „manduco“ (v. la cuvîntul *Apuc*), tot așa din abstruco s'a putut face abstruco, apoi astruco cu pierderea lui *b* ca în „ascund = abscondo“. Dela a „ascunde“ mortul pînă la a „ingropa“ nu e o mare depărtare.

-aș.

La colóna 1959, după rîndul 18, a se intercala:

Registrul armatei căzăcescî în 1649 (Реска воѣска Запорожскаго, Moscva, 1875) este plin de Români, cari își făceau așa dîcînd o școlă militară printre Căzaci. Nu e de mirare dară că ne întîmpină acolo o mulțime de numi personale cu sufixul -așcu: Fedora-

șco (p. 101, 160), Dumitrașco (p. 165, 169), Petrașco (p. 165, 176), Romașco (p. 196), Ionașco (p. 336) etc., cari nu sînt de loc căzăcescî.

Dintre acestea, este mai ales interesantă forma Romașcu.

Atirn.

La colóna 2062 după rîndul 19, a se intercala:

* Cu același sens tîrnă în balada „Corbea“:

Și 'și avea Corbea, 'și-avea
O cătă cu nume Dulfa,
De bătrână ce era,
Păr țe dînsa nu avea;
Avea culcuș într'o tîrnă
Și 'nvălișul dintr'o lână...

(Biblioteca Familiei, anul I-fă, p. 396).

La colóna 2140, după rîndul 20, a se intercala:

Aușoiu. }
Aușoniu. } - v. ² Bănat.

Strat și substrat.

La pag. XX din întroducerea la tomul II, după rîndul 16, a se intercala:

Asupra acestui punct trebui să atragem atențiunea cu tot-dinadinsul, căci ștîngărî științificî al-de d. Oblak dela Gratz (Archiv für slav. Philologie) s'au și grăbit deja a ne acusa de ignoranță, „Unwissenheit“, fiind-că cuteđarăm a pune la o parte fonetica cea proto-slavică și am insistat în cazul de față numai asupra foneticelor slavice dialectale posterioare. D. Oblak n'a trecut încă peste vrista de a crede că tot ce sboră se mănăncă, adecă tot ce se găsește în manualuri este sacrosfînt. Manualurile cele cunoscute lui, le-am cunoscut și noi; și cine ore nu le cunoște! Dar ceea ce scim noi și ceea ce n'a venit timpul

să scie și d. Oblak, este că toate foneticele din lume au câte o cronologie proprie fie-căria. În acest mod, ca să vorbim pedagogicesc, așa ca să ne poată înțelege chiar d. Oblak, fonetica limbei *x* a avut în cursul istoriei sale perioada *a*, perioada *b* și perioada *c*. Dacă în perioada *b* s'a diferențiat din limba *x* un dialect óre-care *z*, fonetica acestui dialect *z* are a face numai și numai cu fonetica perioadei *b* a limbei *x*, nici de cum cu perioada *a*. Linguiști al-de d. Oblak își inchipuesc a fi grozavi, când compară, bună óră, graul țigănesc d'a-dreptul cu sanscrita sa și cu vedica, în loc de a se mărgini cu vre-un dialect pracrit, după cum o cere bunul simț.

Babalic.

La colóna 2254, după rîndul 21, a se intercala :

În cronică lui Dionisie Eclesiarhul (Papiu, Tesaur, II p. 190—95), *babalic* are sensul de venerabil, însă când vorbesc Turcii între dinșii, de ex.:

„... au început a se sfătui cu el, fiind om bătrân și vestit la resboie; după altele i-au dis: *babalic*, să punem tréba în lucrare...”

„... au scris Căpitan-pașa lui Leu-pașa pitac: Multă sănătate și dragoste măriei tale *babalic*...”

La colóna 2282, după rîndul 26, a se intercala :

Băbeș, n. pr.; t. de Géogr.: nom d'une montagne. Frunțescu: „*Băbeș*, munte și stână în județul Prahova, plaful Teléjen, aprópe de hotar, cu 1000 pogóne pădure“. Acéastă localitate este interesantă prin următorul crîsov dela Mateiu-vodă Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstirii Snégov, f. 65, în Arch. Stat. din Buc.): „... să ia ce va fi venitul dupre la stănele boeréști dupre munții sfintei mănăstiri Snégovului ce să chiamă Gărbova și dela Floréiu și dela Radila și dela *Băbeșul* și dela Zánógă, cum au fost și mai de

'nainte pre lége bătrână, pentru că am miluit domniia mé cu tot venitul acestor munți de pre stănele boeréști să fie sfintei mănăstiri întărire și călugărilor de hrană, cum am văzut domniia mé și carté răposatului bătrânului Alexandru voevod feciorul Mircii voevod pentru acești muți dela lét 7077 (1569) veche și spartă...”

Băbeș este o curiosă formațiune din *b a b a* prin sufixul *-eș*, care rare-orî se acată la substantivî, ci mai cu samă la adjectivî.

v. *Babă*. — *eș*.

Baboiu.

La colóna 2286, după rîndul 10, a se intercala :

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății arheologice din Moscva, p. 127): „перкъ: *baboiu*“.

Baciu.

La colóna 2298, după rîndul 19, a se intercala :

Să mai adăogăm în trecét că la Sașii din Ardél românul *baciu* a căpétat sensul onorific de om venerabil în genere: „*B a a t s c h u*, Ehrenbenennung

älterer Männer, dem hochdeutschen Meister, Herr entsprechend" (Sitzungsber. d. Wiener Akad., hist.-phil. Kl., t. I p. 234).

La colóna 2353, după rîndul 40, a se intercala:

Bainschi. — v. *Băinți*.

Baier.

La colóna 2361, după rîndul 10, a se intercala:

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății arheologice din Moscva) are cuvîntul de doue ori:

f. 209: „оузалноциѣ: *baerul* care poartă cei nebuni la gātu“;

f. 231 b: „оузоншениѣ: *baer* ci dau fărnicătorii să poarte la gātu“.

Balamut.

La colóna 2369, după rîndul 38, a se intercala:

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății arheologice din Moscva, f. 251) traduce pe slavicul шепотникъ „blagueur, menteur“ prin doi sinonimi românesce: „џоцотниџа, *balamut*“.

v. *Ćiocotniĳă*.

La colóna 2393, după rîndul 11, a se intercala:

Balmüt, s. m.; t. de Myth.: nom d'un sabre légendaire. — v. *Basm*.

Balș.

La colóna 2394, după rîndul 21, a se intercala:

Istoricul sêrb Miĳatović, într'un studiu publicat englesesce (The eastern and western Review, 1893 January p.

96), ne spune că în arhivul particular al *Bălșescilor* se află următoarele trei acte: 1°. un crisov moldovenesc din 1493, în care se ĳice că ei sînt „principi veniți din Serbia“; 2°. doē scri-sori din 1490, prin cari împêratul Frederic III recomandă Domnului Moldovei și Domnului Țerei-Românesce pe „principii serbesci Teodor și Ivan *Balșă*“. Putem asigura pe d. Miĳatović că aceste trei acte sînt cu totul imaginare. De același natură este împregiurarea că Balșii din Serbia purtau în marca lor nobilitară o stea, și că tot o stea ne întimpină pe pecetea *Bălșescilor*, dar — numai dela anul 1800 încôce.

Înainte de d. Miĳatović, episcopul Melchisedec (Chron. Rom. I p. 143) se încercase a trage pe *Bălșesci* din familia cea princiară serbescă, fiindcă în două crisove dela Stefan cel Mare, din 1471 și din 1487, se vorbesce despre satul Poĳana pe apa Moldovei: „ГДЕ БИЛИ КНЕЗОВЕ БѢЛОШ И ДАНЧИО“, adecă „unde au fost cnezii Băloș și Danĳiul“. De aci reposatul prelat trage conclusiunea că: „Nu e de mirare că acești Knezii serbesci, după ce patria lor a căĳut sub Turci, au dobândit azil în Moldova cea independentă și ospitalieră pentru confrății creștini“. Nu acesta este de mirare, ci e de mirare că episcopul Melchisedec nu sciea că chinezii se numiau la Români de'n-tăiu primarii satelor, iar mai târĳiu toți țeranii cei liberi, ceea ce n'are a face de loc cu nici o familie princiară din Serbia sau de pe auri.

v. *Chinez*.

La locul seų noi vom vedē că ade-vêrata posteritate românesce a familiei Balșă din Serbia sînt Catargiĳii, așeĳați de'n-tăiu în Oltenia și apoi tre-cuți în Moldova.

v. *Catargiĳii*.

Barangă.

La colóna 2484, în rîndul 38, a se adăoga:

Intr'un zapis din Buzeu din 1780 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 639): „...eu având o Țigancă în Țigăniia episcopiei, măritată după un Ioniță Lăutaru fecior *Barangăi*.”

Barbă.

La colóna 2507, după rîndul 41, a se intercala următorul alineat:

Intru cât se atinge de Țera-Românească, pedépsa prin raderia *barbei* se constată într'un mod decisiv prin crisovul lui Constantin-vodă Șerban din 1654, care se află în posesiunea contelui Talievici la Craiova și unde se dice că țeranii din satul Dărvar în Mehedintzi, fiind prinși cu minciuna și cu clevetirea împotriva boierilor Filișeni, drept pedépsă „aū avut capetele și *barbele* rase ca nesce ómenirei și vicleni: „БРИТКЕТ ГЛАВЕ НАМ И КРАДОКЕ ИКОЖ ИКЦИ ЧЛОККИЦИ ЗАМ И АС-КАКИ”.

La colóna 2850, după rîndul 34, a se intercala:

Bădenu (plur. *Bădeni*), n. pr. m.; une ancienne famille noble valaque. O veche familiă boierescă din județul Buzeu, despre care

v. *Bălenu*.

Băhă.

La colóna 2872, după rîndul 40, a se adăoga alineatul:

Cartea de judecată a mitropolitului Teodosie din 1669 (Magaz. ist. I p. 408): „Iar Stroeie vornicul el prindea

băha cumcă nu știe de acea știre nimică. Decî acești boiari ei scoaseră o carte a lui Grigorie Voevod, carele il da și 'l mărturisiia că el l'aū îndemnat și l'aū zis să omoare pre Costandin Postelnicul, încă puindu'i și blestem mare căci l'aū adus la acea cale rea. Iar Stroeie vornicul iar prinse *băha* și de aceia, zicând că'i este voia să scrie ce'i va fi voia. După aceia acești boiari mai scoaseră 3 răvășale scrise cu singură mână lui la Costandin comisul Vărzariul, în care răvășă sciea tocma deplin vânzare și îndemnare a nu 'l lăsa viu, ci a'l omorâ. Atuncia el singur se cunoscu și se vădi aīave că este Iuda...”

Băhă.

La colóna 2872, după rîndul cel de pe urmă, a se adăoga:

„Pe la noi un om care a comis ce-va reū, ca să nu 'l judece pune *biva*, adecă nu spune. Un cal, care pôte, dar nu voesce să tragă, se dice *biva* ș” (S. Liuba, Bănat, c. Maidan).

Prin urmare, cuvîntul e vechiu și există de o potrivă în Moldova, în Muntenia, în Ardél și 'n Bănat.

Băhă.

La colóna 2873, în rîndul 23, după (6), a se adăoga:

La Bulgari *băhă* este un învederat împrumut dela Români, care există numai în locuțiunea „a prinde *băhă*” cuprinsă în proverbul: бѣхъ не хваца, а не плаца = „nu tăgăduesce, dar nici nu plătesce” (Duvernois, Словарь болгарскаго языка, p. 182, 2478).

Băiaș.

La colóna 2886, după rîndul 33, a se intercala:

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societății archeologice din Moscva, f. 98):

„ЛАЗЕБИЛА : feredeu, bae;
ЛАЗЕБИНИКЪ : *băiaș*“.

Bălaciu.

La colóna 2927, după rîndul 24, a se intercala :

Deminutivul Balacico (Балачко) ne întîmpină ca nume personal în faimósa poemă poporană serbă despre „Nunta lui Dușan“ (Karadžić, Писме t. II p. 151 sq.). Este „Balacico-voevoda din orașul Letian“, un uriaș din capul căruia es flacări și furtune și care este cel mai periculos dușman al Serbilor, adică nu e Serb el-insuși, și nici Bulgar, căci vorbește cu despreț despre Bulgarî. Acest nume Balacico ne întîmpină una singură dată în literatura poporană serbă, iar în cea bulgară nici o dată. Este învederat românul *Bălaciu*. Despre acésta noi ne vom îndreptința și mai bine, când ne va veni rîndul a vorbi, în întroducerea la tomul IV, despre miticul oraș Letian.

La colóna 3017, după rîndul 12, a se intercala :

Bălcén (plur. *bălceni*), s. m.; celui qui va à une foire ou qui en revient. Formațiune oltenescă din *balciu* „foire“, care ne întîmpină în descântecul de obrintit din Vâlcea: „Impărțiră turta cu toți drumașii, cu toți *bălceni*...“ (Dr. Manolescu, Apărătorul sănătății, II p. 264).

v. *Bălciu*.

Bălișor.

La colóna 3057, după rîndul 27, a se intercala :

Crisov dela Mihnea-vodă din 1580 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 26, 27 etc., în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'i fie lui satul Cornul *Bălișorului* tot cu tot hotarul până în apa Buzăului...“

Băluț.

La colóna 3092, după rîndul 35, a se intercala :

Doină románescă din Serbia (Picot, Chants pop. d. Roumains de Serbie p. 15):

Aid, *băluță*, să fugim,
Să fugim, să pribegim!
Acuma e bun de fugă,
Acuma e érba crudă...

Băltăreț.

La colóna 3072, după rîndul 8, a se intercala :

Prognostic țerănesc :

Când bate *băltărețul*,
Iea'ti tolagul și săculețul.

(Dr. Crăinicénu, Igiene țeranului p. 27).

Băltină.

La colóna 3075, după rîndul 15, a se intercala :

Hotărnicia oltenescă din 1749 (Cond. Mss. a mănăstirii Jitianu p. 69, în Arch. Stat. din Buc.): „și de acolo pe la capul moșii spre amiază-noapte drept în ulmi, în crângul lu Epure, și de acólé drept în *băltină* (БЪЛТИНЪ) în hotar, de aciia pe *băltină* (БЪЛТИНЪ) în jos pe lingă otarul Bereștilor...“

2. Bănat.

La colóna 3160, după rîndul 8, a se intercala:

Maî întâiî, pentru a nu lăsa nici o nedumerire în mintea cititorului, să lămurim pe deplin compozițiunea cea morfologică a cuvîntului.

Am spus că aușoniî este de trei ori romanic: prin tulpina „avus” și prin ambele sufixuri „-uș” și „-oniî”. Sufixul „-uș” este aci maî cu deosebire remarcabil, fiind nu numai latin prin origine, dar încă specific românesc prin formațiune, astfel că, grațiă lui, priscianul *αὐσόνοιος* ni se presintă ca un element exclusiv daco-latin, nu romanic în genere. În adevăr, acest sufix deminutival „-uș”, ca și sufixurile românesce de funcțiune analógă „-aș” și „-iș”, câte-trele s’au născut din sufixurile latine primare „-ascus”, „-iscus”, „-uscus” amplificate prin sufixul latin secundar „-eus” sau „-ius”, adecă din „-asceus (-ascius)”, „-isceus (-iscius)”, „-usceus (-uscus)”. Mărginindu-ne la sufixul „-uscus”, el ne întimpină lătinesc în „molluscum”, „labrusca”, „asinusca”, „atrusca”, „palusca”, „Mutuscus”, „Etruscus” etc. Amplificarea acestui sufix primar prin secundarul „-eus” sau „-ius” este tot așa de normală ca și amplificarea prin „-eus” sau „-ius” a sufixului „-ucus” în „Albucius” din „albucus” sau în „pannucius” din „pannus”, — forme rare în latina clasică, dar cu atât maî prețioase prin aceea că ele distingeau tocmaî latinitatea cea vulgară. În acest mod, românul mătușă represintă pe un latin „amituscea”, românul auș pe „avusceus”, românul intensiv aușoniî din Priscus pe „avusceoneus” sau „avuscioneus”. Grupul consonantic *sc* în sufixul „-usceus (-uscus)” a trecut la Români în sonul palatal *ș* întocmaî ca în fașă = ital. fascia = reto-roman faș

=lat. fascia” sau în „ușă = ital. uscio = reto-roman uș = lat. ostium (oscium), un fonetism a căruia vechime se justifică pe deplin prin această concordanță italo-retică.

Acuma să aprofundăm sensul „senior” al cuvîntului aușoniî la Priscus.

2. Bănat.

La colóna 3163, în rîndul 20, a se intercala:

Dionisie Fotino, care trăia pîntre noi în zilele noastre și care sciea bine românesc, tot încă nu putea să scrie grecesce altfel decât: *Μουσατ* (Mușat), *Ἀρμάσης* (armaș), *Ἰάσιον* (Iași), *Ῥόσοι* (roși), *Καλαράσιδες* (călărași), *μπανισορ* (bănișor) etc.

Aldan.

La colóna XII din Addenda tomului II, după rîndul 35, a se intercala:

Din âldur, cu conservarea accentului și cu trecerea lui *-ld-* în *-nd-* ca în „ande = alde” (v. 2. *Alde*), s’au născut tot în Ardél doue forme aspirate: *handur* și *durhan*, din cari cea a doua este o simplă metatesă din cea de n-tăiu: *dur-han* = *han-dur*, o metatesă foarte curioasă, dar invederată.

Următorea notiță despre aceste doue forme o datorim d-lui Ioan Reteganul: „*Hândur* și *durhân* = cânepa mare, grósă, ce se sémănă prin mălaie, porumbari, cucuruze, și care servește de sémînță. Sînt și *handuri* de vără, din cari fac copiii sbicîuri; aceștiia sînt neteși și abia cam ca degetul de groși, dar sémînță se face numai din *handurii* cei de tómnă. Auși muierele vorbind: — Mândră ț’i cânepa, Părască? — Laso ’n foc că’i numai *handuri*! — Io încă

am nesc^e *durhàn* cât nu sci^u să'i to-
pesc să'i îngrădesc în gard..."

În acest mod genealogia de mai sus
al cuvintului *trebui* completată, pe
lingă ramura cea formată prin sufixul
tonic -ân: *ald + an*, printr'o altă ra-
mură cu sufixul^e netonic -ur (=ulus):

ald+ur

ândur

hândur

durhân.

